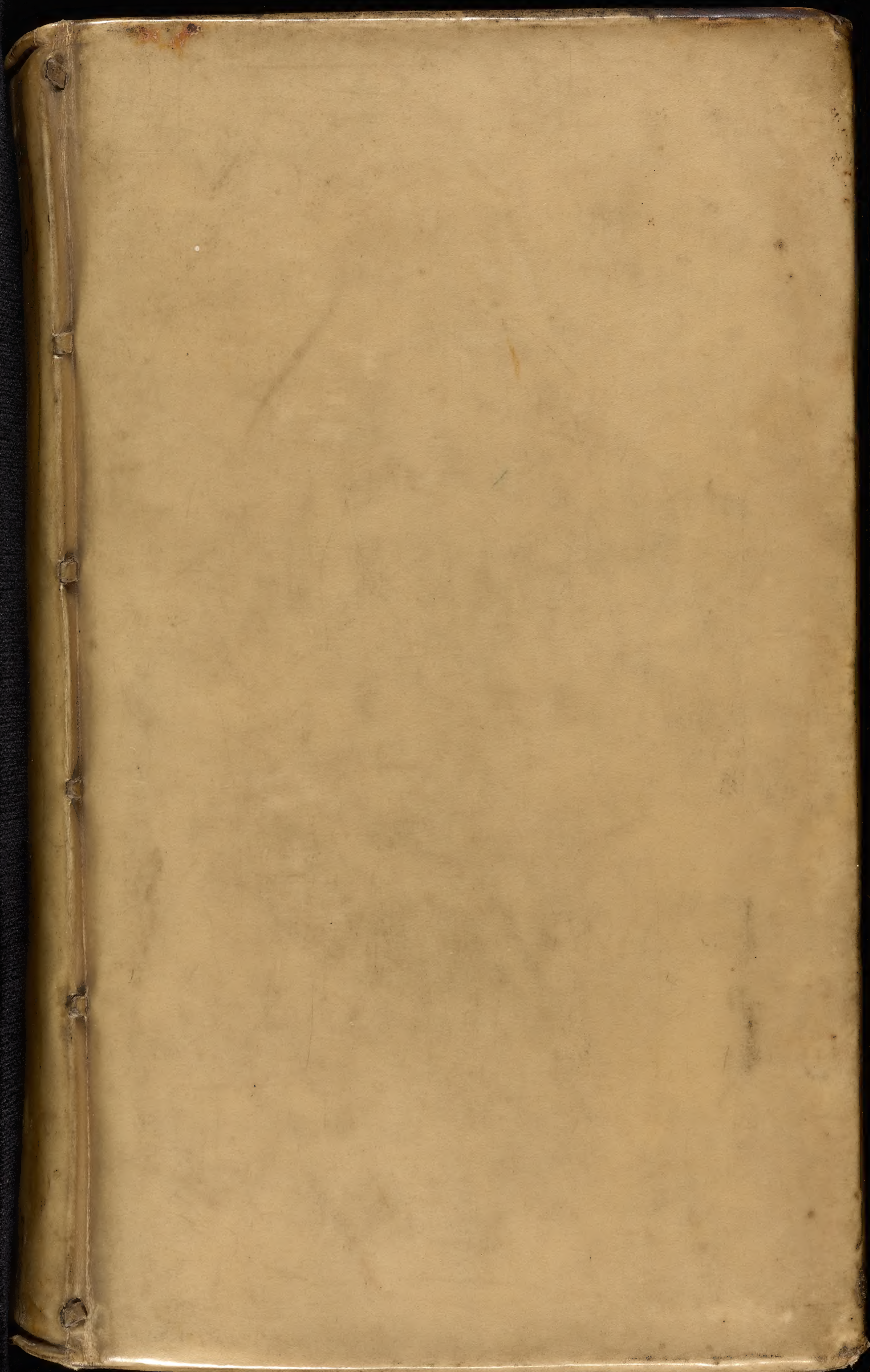

VI ET VIRTUTE
John Bolton.

A — 18 —

Frances A. Yates

LUGD. BATAV. Ex Officina HACKIANA. 1673.

ALEXANDRI AB ALEXANDRO,

Jurisperiti Neapolitani,

GENIALIUM DIERUM LIBER QUINTUS.

Caput I.

Locus ex Martiale, apud Gabrielem Altilium in convivio familiari invicem discussus.

AD Gabrielem Altilium, virum modestissimum, doctissimumque, cum quo mihi à prima adolescentia intima familiaritas fuit, quod is tunc ad pontificatum evectus fuerat, nos & aliquot bonarum artium studiosi juvenes, summo loco nati Neapoli, congratulatum veneramus: ad quem ut venimus, excepti ab eo comiter & benigne fuimus. Cumque complexi hominem in primis ædibus, post mutuam salutationem, lætis precationibus ei gratularemur, eumque honorem sibi à diis fortunari, & quod nobis diu in optatis fuerat, id nunc magnæ voluptati esse, ac bene locatum in homine morum honestate & omni doctrina conspicuo, sperareque illud sibi, & urbi nostræ ornamento cessurum, profiteremur: post mutuos inter nos mira suavitate editos sermones ad multam diem, cum jam advesperasceret, & cœnæ tempus appeteret, indeque nos digredi volentes

 universi

universi assurgeremus, impense rogavit, invitavitque nos diu recusantes, atque excepit ipse admodum placidus & mitis, non grandi convivio, sed cœnula non injucunda, minimeque sumptuosa & petulanti, verum admodum eleganti & frugi: olerum scilicet ferculo, thyrsis viridibus, minusculis cauliculis teneris, tunc in florem erumpentibus, leviter igni admotis, & pisciculis multo pipere & nuce conditis, cum præcoci uva, & primis pomis, ex Lucano suo, quæ ad se delata, secundas nobis mensas ipse præparat. Cumque miti castoque inter nos procedente sermone, variato lusu, ad finem cœnulæ ventum foret, quempiam, qui ibi assistebat, raræ indolis puerum, forma & specie liberali, literulis satis aspersum, ad se advocavit, ac unumquemque nostrûm per vices dicere jussit, quod quisque vellet sibi ab illo cani epigramma. Cumque nonnullis enunciatis versibus, quos miris modulis & concentu admodum suavi, perquam festiviter ad lyram ille decantarat, à quodam nostrate in eo cœtu servata ejus vice, [1] hoc epigramma prolatum fuit:

Martialis locus enucleatus.

Quod non argentum, quod non tibi misimus aurum,
Hoc facimus causa Stella diserte tua:
Quisquis magna dedit, voluit sibi magna remitti:
Fictilibus nostris exoneratus eris.

Quos versus quum admodum concinniter suaviterque ille fuisset modulatus: Quid est, Altilius inquit, quod hic auctor dicit, quod qui multas opes liberaliter largitus est, expetat ipse tantundem sibi reddi ab eo quem munere affecit, equidem ignoro: quum satis constet, quod is qui ingenue liberalis est, non id appetit, ut beneficium pro beneficio fœneretur. Siquidem munificentia & liberalitas, quæ magni animi est, avaritiæ & appetentiæ, quæ semper pusilli fuit, dispar longe & diversa existit. Qui ergo munificus & liberalis est, & sponte largitur, is profecto ita liberalis est, ut

Liberalis hominis natura.

TIRAQUELLUS.

1 *Hoc epigramma.*] Id Martialis est lib. 5. epigramm. 60.

ut quod dedit beneficium non mercetur: & quanto quisque magno & erecto animo est, ut ingentia largiatur, ita magni putat fuisse, multo plura & majora si posset largiri, neque beneficii collati unquam pœnitere. Alioqui qui opis emolumentive causa largitur, virtutis nomen amittit, ingentiaque eum animi bona fœdare necesse est. Neque enim ([1] ut Cicero inquit) si ob tuam causam cuiquam commodes, beneficium id putandum est, sed fœneratio. Contra vero avari & cupidi est, si quod forte munus erogavit, tantundem aut multo plura postulare, & velut datæ mercis precium ferre: quæ si, ut videtis, repugnantia sunt, quo nunc modo in unum coëant, & in eodem subjecto sint, non sane intelligo. Quum ergo auctor hic dicat, quod qui magna dedit, quod officium magni & liberalis est, magna sibi postulet remitti, quod esse cupidi & avari satis constat, equidem eundem liberalis dantis, & avari reposcentis, animum in unum ponere videtur: quod esse minime potest, nec decet. Cumque vir quispiam haud sane ineruditus, qui sermoni aderat, se maxime putare diceret, poëtam non ingenui & liberalis, sed cupidi & turpis animi vim naturamque hoc epigrammate designasse, quod usu compertum esset, alieni appetentem, ejus ingenii esse, ut si quid benigna manu dedit, præpostero more & turbato gentium jure, majora sibi reddi postulet: & ideo contra officium facit, qui ita beneficium dando fœneratur: istumque, quicunque est, qui tam stolide largitur, avari potius quam liberalis officium ferre. Nunquam, inquit Altilius, tam rustica musa Martialem fuisse certe scio, ut quum liberalem exprimere ostendat, cupidum potius & appetentem designasse credatur, quum præsertim definito utatur verbo, absonumque, & ab omni prorsus candore alienum videri poterat, turpis animi potius quam vere ingenui vim exprimere voluisse. Et ad me conversus, quid censerem in hac re, potissime interrogavit. Tum ego me arbitrari dixi, quod is qui

Avari natura.

1 *Ut Cicero inquit.*] Lib. de Finibus.

is qui munificus & liberalis eſt, licet ingenue largiatur, & libenter officium faciat, tamen natura ita eſſe comparatum, ut qui beneficium accipit, èo conſilio & animo ſit, ut illi à quo accepit, ad tantundem ſponte obligatus maneat, eumque pari obſequio devinciat, ut ſimilem, ſi occaſio detur, gratiam referat, qui de ſe benemeritus fuit: idque fit, non animi appetentia, aut lucri ſpe ſuadente, ſed quod ita homini natura præſcripſit, ut ampla precia beneficiis demus. Siquidem ad promerendum nulla efficacior vis quam officium manet. Atque ita hoc perſpicuum eſt, fixum homini ingenitumque fuiſſe, ut ſicut ſe à vi & injuria tutari, & illatam contumeliam ulciſci, ac talionem reddere, jubente natura impellimur, ita collatum nobis officium alio officio penſare & conferre cogamur. [1] Nec tantum eadem menſura, ſed multo majore, ſi poteſt, beneficium remunerari, & bene cumulatam gratiam referre decet, nec vocare ad calculos expenſorum & acceptorum. [2] Ideo non immerito Gratias, unam averſam, duaſque nos aſpicientes, veteres effinxere, quia geminata gratia, & cumulatior ad nos redire debet: [3] quarum nomina Paſithea, Aglaïa, & Euphro-

Qui beneficium accipit.

Gratitudo naturaliter homini inſita.

Gratiæ tres.

1 *Nec tantum eadem menſura.*] Heſiodus in libris operum & dierum,

Εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ' ἀποδοῦναι
Αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴκε δύνηαι.

Et ab eo Tullius lib. 1. Officior. monens imitandos agros fertiles, qui multo plus afferunt quam acceperint. De Heſiodi ſententia Eraſm. Chil. 1. cent. 1. cap. 36. Eadem menſura. Et nos abunde diximus in Commentariis noſtris *l. ſi unquam*, in verbo, *Donatione largitus*. num. 85. incip. *Et ego.*

2 *Ideo non immerito Gratias.*] Servius enarrans illud Virgilii l. 1. Æn. ad fin.

—— *At memor ille*
Matris Acidaliæ.

Quod vero, inquit, *una averſa pingitur, duæ nos reſpicientes, hæc ratio eſt: quia profecta à nobis gratia duplex ſolet reverti.*

3 *Quarum nomina.*] Inter omnes convenit tres eſſe Gratias: de nominibus autem non convenit. Heſiodus in Theogonia eas nominat Aglaïam, Euphroſynem & Thaliam,

Τρεῖς δέ οἱ Εὐρυνόμη Χάριτας τέκε καλλιπαρήους
Ἀγλαΐην τε, καὶ Εὐφροσύνην, Θαλίην τ' ἐρατεινήν.

Sed Homerus Iliad. lib. 14. unam illarum Paſitheam appellavit,

Ἦ μὲν ἐμοὶ δώσειν Χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων
Πασιθέην, ἧς τ' αὐτὸς ἐέλδομαι ἤματα πάντα.

Quem ſequutus Statius lib. 2. Thebaidos ſic infit,

Non hoc Paſithea blandarum prima ſororum.

Ubi Luctatius interpres hanc dicit eſſe unam Gratiarum: alias autem vocari Aglaïam & Euphroſynam.

1 *Apud*

Euphroſyne. [1] Apud Lacedæmonios traduntur duæ, ab [2] Homero una, uxor Vulcani: illarumque ædes in foro medio veteres poſuere, ut gratia meriti cuivis in promptu foret, atque ad promerendum quiſque eſſet facilis & expeditus. Quod quidem jus naturæ eſt, nullo jure civili aut plebiſcito. [3] Itaque ſi quis eum, qui de ſe benemeritus fuit, illiberali animo, alio officio non demeretur, neque illud gratè acceptum fert, quippe qui nihil adjumenti, nihil opis confert: is profectò tanquam violator humani juris, ita de officio decedit, ut omni humana ope indignus, ingrati, criminoſi, & mali hominis ſuſpicionem non evadat, ſimulque famæ jacturam facere certum ſit. [4] Quod apud Athenienſes [5] & Macedones lege cavebatur, ut haud ſecus adverſus male meritos ingrati actio detur, jus judiciumque dicatur, ac ſi ære alieno, aut gravi crimine nexi forent: nam beneficii memoriam ([6] auctore Demoſthene) qui recipit, habere debet: qui vero dedit, ſtatim oblíviſci. [7] Perſæ quoque illum, qui accepto beneficio gratiam, quum poſſit, non refert, gravi pœna proſequuntur, in eumque lege agere licet, tanquam magno eſſet ſcelere pollutus. [8] Germani contra: nam collati beneficii merito nihil ſibi deberi putant, neque acceptis obligantur. Quum ergo auctor hic dicat, eum qui magna dedit, magna ſibi velle remit-

Gratiarum ædes.

Lex Athenienſium, & Macedonum, in ingratos.

Demoſthenis dictum.

Perſæ Germani.

1 *Apud Lacedæmonios traduntur duæ.*] Scilicet Clyta ſive Clyto & Phænua Thaygetæ filiæ. Pauſanias lib. 3. & 6. & Plinius lib. 9.

2 *Ab Homero una, uxor Vulcani.*] Scilicet Iliados 18.

Τὸν δ᾽ ἴδε προμολοῦσα Χάρις λιπαροκρήδεμνος
Καλή, τὴν ὤπυιε περικλυτὸς ἀμφιγυήεις.

Quo etiam ſpectat illud Plinii lib. 35. cap. 10. *Deeſſe iis unam illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant: & quod Phanutius tradit unam Gratiarum Vulcano eſſe conjunctam: ea forte, ut dicit, cauſa, quod quæ arte fiunt, opera ἐπὶ χάριτι dicuntur.*

3 *Itaque ſi quis eum.*] Hæc ex Seneca in libris de Beneficentia.

4 *Quod apud Athenienſes.*] Valerius Maximus lib. 2. c. 1. & expreſſius lib. 5. c. 3.

5 *Et Macedones.*] Seneca lib. 3. illius operis de Beneficentia, tradit apud ipſos Macedonas ſolos datam eſſe adverſus ingratos actionem.

6 *Auctore Demoſthene.*] In Oratione de Corona.

7 *Perſæ quoque.*] Xenophon lib. 1. Pædiæ Cyri.

8 *Germani contra.*] Corn. Tacitus lib. de Moribus Germanorum.

remitti, non cupidi animum penſare voluiſſe putandum eſt, ſed liberalis potius & ingenui, quodque natura jubente cogimur, ut eum qui beneficia in nos contulit, alio officio devinciamus, certa ſtabilique ſententia multa majora, & quam maxima largiri: [1] quæ obligatio, ad ἀντίδωρα dicta eſt: beneficium enim cui collatum eſt, ad promerendum naturæ lex obligat & devincit. Eſt, inquit Altilius, ita ut dicis, poſſetque veritas carminis & mens auctoris ex tuo ſenſu facile judicari, promptaque & expedita defenſio foret, niſi aliud ex contextu verborum liqueret. Sed in hoc ego anceps adhuc & dubius ſum, quod poëta iſtud non naturæ tribuit, ſicut tu aſſeveras, ut ea cogente, qui beneficium accepit, alio officio obſtrictus maneat: ſed hoc tribuit voluntati dantis, illo ſcilicet qui ſponte largitur, quique beneficium contulit, id poſtulante. Namque his utitur verbis:

Si quis magna dedit, voluit ſibi magna remitti.

Quod verbum cupidi & expetentis eſt, & propterea avari. Convincimur ergo, auctorem potius benemerentis voluntatem, quam vim naturæ, penſitare voluiſſe. Et quum is qui largitur, eo animo ſit, ut ob gratiam meriti tantundem repetat: profecto appetentem & turpem animum, non autem ingenuum & liberalem, præferre videtur. Ergo avari potius, non autem prompte liberalis animum poëta expendere voluit. Tum ego, Eſt, inquam, quod dubitetur: ſed tamen, ſi vera & ſalubri ratione rem penſitare volumus, qui mihi naturæ imperio ad dandum faciendumve devinctus manet, eundem mihi velle obnoxium manere, qui à me officium accipit, profecto non negaverim, ut dare facereque teneatur, quod natura imperat, quodque jura divina & humana volunt, ne ſubeat ingrati culpam: licet ego libenter dem, & ingenue liberalis ſim. Neque propterea animum videor deturpare, quod in

1 *Quæ obligatio, ad ἀντίδωρα dicta eſt.*] Ulpianus in *l. ſed etſi lege.* §. *conſuluit. ff. de pet. hered.*

1 *Tribuni*

in quem beneficium contuli, eundem obnoxium mihi esse volo. Igitur quum lege naturæ, qui beneficium accipit, debitor maneat, proculdubio me velle, quod mihi naturæ imperio debetur, non negaverim: neque propterea liberalis officium imminuo, aut deturpo. Nam gratiæ debitio ita homini ingenita est, ut divelli nullo modo queat: quam dantem appetere, velut promeritum, non est contra officium: nisi sit fortasse quod tu secus arbitrere. Tum Altilius miti, ut erat, ingenio: aut hoc inquit verum est, quod modo dixti, aut profecto sua tempora, in quibus qui multa dabant, multa repetere volebant, festiviter (ut solet) poëta hic criminatur.

CAPUT II.

Quot plebis tribuni à primordio urbis fuerint, quæve potestas, & qui consulari potestate, & qui tribuni ærarii.

TRibuni [1] plebis, qui post secessionem ad sacrum montem, ut essent præsidio adversus potentiam magistratuum, creati sunt, bini à principio fuere, [2] C. scilicet Licinius, & P. Albinus, è plebe homines, comitiis curiatis creati, qui tres collegas sibi desumpsere, ita [3] ut quinque essent qui plebis tribunatum gererent, singuli ex singulis classibus: cautumque fuit, ne cui patricio eum gerere honorem liceret. [4] Cumque propter crebras patrum & plebis contentiones seditio gliseeret magis in dies, tribunorumque numerum augeri oporteret, qui munimentum essent

Tribuni plebis bini, cum tribus collegis.

TIRAQUELLUS.

1 *Tribuni plebis.*] Livius 1. Decad. lib. 2. non uno in loco. Sed hæc aliter Dionysius Halicarnassæus lib. 6. non longe à fin. sic scribit, *Plebs curiatis comitiis annuos magistratus creavit L. Junium Brutum, C. Sicinium Bullatum, quos & antea Duces habuerat, cum hisque C. & P. Licinios, & Sp. Icilium Rugam. Hi quinque primi Tribunitiam potestatem acceperunt ad quartum Iduum Decembrium, quemadmodum fit & hoc tempore.*

2 *C. scilicet Licinius & P. Albinus.*] Alios nominat Plutarchus in Coriolano, & Asconius Pædianus in Orat. Cicer. pro Cornelio.

3 *Ut quinque essent.*] Pædianus & Dionysius Halicarn. ubi supra.

4 *Cumque propter crebras.*] Livius 1. Decad. lib. 3. Halicarn. lib. 10. Pædianus ubi supra, Valerius Max. l. 9. c. 7. post princ.

 1 Trige-

eſſent libertatis, à L. Trebonio rogatione promulgata,
Tribuni decem. [1] trigeſimo pòſt exacto anno cautum fuit, ut [2] decem numero poteſtas finiretur, binique ex ſingulis claſſibus fierent, qui iterum ac tertio refici, & in ſequentes annos à ſeipſis creari poterant. [3] Tametſi, ne eoſdem tribunos populus videret, [4] neve collegam cooptare jus foret, præcipua lege exceptum fuerit: qua lege cavebatur, ut eſſent ſacroſancti, [5] in hæc verba: Plebs quos pro ſe contra vim, auxilii ergo, decem creaverit, tribuni ejus ſunto: quodque hi prohibuiſſent, quodque hi plebem rogaſſent,
Tribunorum plebis poteſtas. ratum eſto: ſanctique ſunto, neve plebem orbam tribunis relinquunto. & infra: [6] Qui etiam eo poteſtatis venere, ut comitia conſulum [7] prætorumve, [8] & aliorum magiſtratuum habere, & ne quid fieret, inhibere, [9] ſenatum diſſolvere, [10] reliquis tribunis, & quibuſcunque magiſtratibus diem dicere, [11] ærarii curam gerere, patri-

1 *Trigeſimo poſt.*] Trigeſimo ſexto dicit Livius ubi ſupra.

2 *Decem.*] In hoc numero etiam concordat Cicero in Orat. in Vatinium non ſemel: quanquam aliquando undecim fuiſſe legimus. Nam & Livius 1. Decad. lib. 4. ſcribit L. Minutium undecimum fuiſſe tribunum plebis cooptatum. Sed tamen ibi vide.

3 *Tametſi eoſdem.*] Livius l. 3. Decad. 1. & alibi quoque dictum eſt.

4 *Neve collegam.*] Idem Livius ejuſdem Decad. lib. 4. Tranquillus tamen in Auguſto, c. 27. ad finem ſcribit; Auguſtum poteſtatem Tribunitiam perpetuam recepiſſe, & in ea ſemel atque iterum per ſingula luſtra collegam ſibi cooptaſſe. *

COLERUS.

* Vide Cornel. Tacitum lib. 3. Annal. & Dionem lib. 42.

TIRAQUELLUS.

5 *In hæc verba.*] Apud Ciceronem lib. 3. de Legibus. Ex quo intelliges, hic emendanda plurima verba hujus legis. Quod autem ſacroſancti eſſent, videre licet ex Dionyſio Halicarnaſſæo lib. 6. ad fin. ubi etiam d. legem ſcribit.

6 *Qui etiam eo poteſtatis venere.*] Livius 1. Decad. lib. 3. & alibi quoque dictum eſt ſupra lib. 1. cap. 3.

7 *Prætorumve.*] Dion. Halicarnaſſ. lib. 8.

8 *Et aliorum magiſtratuum.*] Diximus ſupra lib. 1. cap. 3.

9 *Senatum diſſolvere.*] Livius 1. Decad. lib. 4. non multo poſt princip. & Appianus lib. 2. bellorum Civilium, ubi de Curione Trib. pleb. loquitur, & ſupra diximus d. lib. 1. c. 3.

10 *Reliquis tribunis.*] Gellius l. 13. cap. 12. ſcribit Tribunos plebis habuiſſe ſummam coërcendi poteſtatem: jus vocandi non habuiſſe.

11 *Ærarii curam gerere.*] Pomponius Juriſconſultus in *l. 2. ff. de orig. juris.* *

COLERUS.

* Varro lib. 4. de ling. Latin. *Tributum dictum à tribubus, quod ea pecunia, quæ populo imperata erat tributim à ſingulis, propoſitione cenſus, exigebatur, ab hoc ea quæ adſignata erat, adtributum*

[1] patricios cogere, [2] mulctam irrogare, atque senatus [3] decreta approbare & improbare poterant: eoque quod tribuni plebis sanxissent, [4] lege ab Hortensio lata cautum fuit, ut omnes tenerentur. Hinc quæ à tribunis plebis edita sunt, plebi-

tum dictum: ab eo quoque, quibus adtributa erat pecunia, ut militi redderent, tribuni ærarii dicti. Ascon. Pedianus in Verrin. *Pecunia*, inquit, *adtributa est, quæ in stipendium militum, de ærario à tribunis ærariis adnumerari Quæstori solet.*

TIRAQUELLUS.

1 *Patricios cogere.*] Quando primum Tribuni pleb. senatum convocare aggressi sint, meditata oratione scribit Dionysius Halicarnass. lib. Antiquit. 10.

2 *Mulctam irrogare.*] Livius 5. Dec. lib. 3.

3 *Decreta approbare.*] Nam cum L. Manlius Acidinus à Senatu impetrasset, ut ex Hispania decedens, ovans urbem rediret, prohibitus est à M. Porcio Lecca Trib. plebis, ut retulit Livius 4. Decad. lib. 4.

4 *Lege ab Hortensio lata.*] Plinius lib. 16. cap. 10. non multo post princ. Q. (inquit) *Hortensius Dictator, cum plebs secessisset in Janiculum, legem in Esculeto tulit, ut quod ea jussisset omnes Quirites tenerent.* Lælius Felix ad Q. Mutium apud Gellium lib. 15. capite 27. *Ita ne leges quidem proprie, sed plebiscita appellantur, quæ Tribunis plebis ferentibus accepta sunt. Quibus rogationibus ante patricii non tenebantur, donec Q. Hortensius Dictator eam legem tulit, ut eo jure quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur.* Et hujus quoque legis meminit Pomponius Jurisconsultus in *l. 2. §. deinde cum esset. ff. de orig. jur.* in hæc verba, *Deinde cum esset in civitate lex duodecim tabularum, & jus civile, essent & legis actiones, evenit ut plebs in discordiam cum patribus perveniret & secederet, sibique jura constitueret, quæ plebiscita vocantur. Mox cum revocata esset plebs, quia multæ discordiæ nascebantur de his plebiscitis, pro legibus placuit & ea observari, lege Hortensia lata, & ita factum est, ut inter plebiscita & leges, species constituendi interesset, & potestas eadem esset.* Et Justinianus in §. *plebiscitum. instit. de jur. natur. gent. & civil. Sed &*, inquit, *plebiscita lege Hortensia lata non minus valere quam leges cœperunt.* Et hujus quoque Hortensii Dictatoris, qui plebem, quæ in Janiculum secesserat, revocavit, meminere Jul. Florus epit. Livii lib. 11. ad finem. & Divus Augustinus de Civitate Dei, lib. 3. c. 17, Quæ eo volui dicere, quoniam legitur apud Livium 1. Decad. lib. 3. L. Valerium & M. Horatium Coss. cum velut in controverso jure esset, tenerenturne patres plebiscitis, legem centuriatis comitiis tulisse, ut quod tributim plebs jussisset, populus teneret, id est, ut id propter imbecilliores interpreter, universos cives, comprehensis etiam patriciis & Senatoribus, ut etiam diserte declaratur in d. §. *plebiscitum.* Subjungit autem Livius, *Qua lege Tribuniciis rogationibus telum acerrimum datum est.* Et eadem propemodum scribit Dionysius Halicarnass. lib. 11. Sed & ipse Livius 1. Decad. lib. 8. tradit, T. Æmylium Mamercum Consulem, dixisse Dictatorem Q. Publium Philonem suum collegam, qui tres leges secundissimas plebi, adversas nobilitati tulit: Primam ut plebiscita omnes Quirites tenerent, ut ex his aperte intelligas, non Hortensium Dictatorem primum eam legem plebiscitorum tulisse: sed antea non semel latam fuisse. Sed quia, verisimile est, non passim observabatur, resistentibus semper patribus, tandem & tertio lata est ab ipso Hortensio, denique perpetuo observata. Ex quo & Hortensia dicta est.

Plebiscita unde dicta. *Potestas tribunitia insolens.* *Hanc comminuit Sylla.* *Intercessio tribunis relicta.*

plebiscita dicuntur. Fuitque præcipuo quodam jure excelsa & insolens tribunitia potestas, [1] adeo ut M. Vectium in capitis dimicationem venisse, & ultimo affectum supplicio fuisse, quod transeunti tribuno non decederet de via, scriptum inveniamus, [2] donec Sylla rerum potens, cum reipub. imperitaret, tribunitiam potestatem ita fregit & comminuit, ut legem ferret, ne cui qui tribunatum gessisset, ad alios honores pateret aditus, velut indignus honore publico semper futurus. Intercessionem tamen liberam tribuno nihilominus reliquit, [3] quam postea Tiberius Gracchus in tribunatu collegis abrogavit. [4] Quæ quidem [5] intercessio etiam prætoribus competebat: quippe intercedere etiam Prætor prætori poterat: [6] qui licet tantæ potestatis foret, ut etiam [7] consulem in carcerem ducere, dictatorique comminari, & mulctam irrogare posset:

1 *Adeo ut M. Vectium.*] Plutarchus in vita C. Gracchi.

2 *Donec Sylla.*] Cæsar Comment. belli Civilis libro 1. non multo post princ. scribit Syllam omnibus rebus nudasse Tribunitiam potestatem, cui tantum intercessionem liberam reliquit. Q. Cicero sic inquit apud M. Tullium Fratrem libro 3. de legibus, *Quam ob rem in ista quidem re vehementer laudo Syllam, qui Trib. plebis sua lege injuriæ faciendæ potestatem ademerit, auxilii ferendi reliquerit. Pompejumque nostrum in cæteris rebus semper amplissimis summisque effero laudibus: de Tribunitia potestate taceo: neque enim reprehendere libet, neque laudare possum.* Appianus bellorum Civilium lib. 1. *Sylla Dictator*, inquit, *Tribunitiam potestatem adeo perfregit ac debilitavit, ut fere ad nihilum redegerit, cum ex lege prohiberet, eum qui Tribunitiam gessisset, ulterius potestatem habere posse.* Florus epitom. Livii 89. scribit omnem ferendarum legum potestatem Trib. plebis à Sylla ademptam fuisse. Præter hos vide Suet. in Cæsare cap. 5. Asconium Pedianum in Orat. Cicer. pro Cornelio Balbo, & 3. in Verrem act. ad fin.

3 *Quam postea Tib. Gracchus.*] Plut. in vita illius.

4 *Quæ quidem intercessio.*] Asconius Pedianus in 3. in Verrem act.

MERCERUS.

5 *Intercessio Prætoribus competebat.*] Non solum Prætoribus, sed cuilibet majori potestati. Prætorem Consul vetare poterat habere comitia, populum vocare, concionem habere, & alia multa jure sui magistratus agere. Unde Cic. in leg. *Par, majore potestas, plus valeto.* Id confirmant omnes historiæ. Vetare autem nihil est, quam intercedere. Nam & ipsi Tribuni plebis, quorum quasi peculiaris erat intercessio, cum intercederent, nullo alio verbo utebantur quam verbo, *Veto.* Testis Livius lib. 6. *Agitedum, comitia indicite Patres, Tribunis militum creandis. Faxo ne juvet vox ista Veto, qua nunc concinentes collegas nostros tam læti auditis.*

TIRAQUELLUS.

6 *Qui licet.*] Scilicet Tribunus plebis, ad eum enim redit.

7 *Consulem.*] Vide supra lib. 1. c. 3. num. 8. & 9.

1 *Si*

ſet: [1] ſi quid tamen ſceleſto conſilio contra commoda plebis geſſiſſet, aut exorta offenſione apud collegas minus juſte interceſſiſſet, poterat ei à reliquis tribunis dies ad populum dici, juſſuque populi aut tribunorum in carcerem duci eique tribunatus abrogari, & in exilium agi, & ſenatu amoveri. [2] Cn. enim Tremelio tribuno pl. in crimen adducto, quod M. Æmylio Lepido pontifici maximo convicium feciſſet, contumeliaque & probris affeciſſet, à populo mulcta dicta fuit. [3] Et L. Cottam tribunum plebis, quum æs alienum abnegaret, eo quod in jus vocari, & magiſtratus imperio cogi non poſſet, collegæ illum coëgere, comminatique ſunt, niſi æs ſolveret alienum, ſe creditoribus illum dedituros, ſi poſtulaſſent. Aliique tribuni ſuffragio populi ſæpe coërciti fuere, penes quem coërcitio tribunorum fuit. [4] Sed tametſi tribunatus, plebis foret magiſtratus, [5] ſequutis inde temporibus, à plebe ad ſenatum tranſlatus fertur: ita ut ſenatores & [6] patricii tribunatum gerere ampliſſimum munus putarent: quod poſt Syllæ

Tribunus plebis puniebatur à reliquis trib. & populo.

Cn. Tremelius.

L. Cotta.

Tribunatus plebis magiſtratus tranſlatus eſt ad ſenatores & patricios.

1 *Si quid tamen.*] Livius 1. Decad. lib. 5. & Plutarchus in Tiberio Graccho.

2 *Cn. enim Tremelio.*] L. Florus epitom. Livii libro 47. in princ.

3 *Et L. Cottam.*] Val. Maximus l. 6. cap. 5.

4 *Sed tametſi Tribun.*] Et non populi, ut dicit Appius apud Livium 1. Dec. lib. 2.

5 *Sequutis inde temporibus.*] Livius 1. Decad. lib. 3. ubi dicit duos patricios conſulareſque Sp. Tarpejum & A. Æterninum in Tribunos plebis fuiſſe cooptatos, & iterum libro 4.

MERCERUS.

6 *Patritii.*] Certe colligas ex Hiſtoria Romana duo valde inter ſe pugnantia. Prius: Patritiis interdictum tribunatum plebis. Poſterius: Licuiſſe plebi quos vellet Tribunos creare. Imo, de facto hunc honorem aliquando detuliſſe Patriciis, ut legas apud Livium libro 2. Tribunos plebis ſibi cooptaſſe duos patritios, & conſulares: Sp. Tarpejum, & A. Arterium. Cætera, vix legas ullum patricium geſſiſſe hunc magiſtratum. Nec video quomodo hæc duo poſſint conciliari, niſi dicas interdictam quidem Patritiis petitionem Tribunatus, non autem eum Magiſtratum. Nec obſtitiſſe quin eum Magiſtratum caperent, ſi modo vel à plebe, vel ab ipſis Tribunis plebis evehererentur ad eum honoris gradum. Non eſt vero dubium, quin poſt legem Atiniam, Senatores potuerint petere tribunatum, ſi modo plebejæ gentis eſſent. Adeo ut poſtea mos invaluerit, ne quis eum Magiſtratum peteret, niſi jam ſenator foret. Colligas ex Suet. qui tradit Auguſtum Tribunos ex Equitibus Romanis creaſſe, ſi candidati ſenatores deeſſent. Itaque, qui tunc tantum plebejus erat, vix poterat ad eum Magiſtratum aſpirare qui proprius erat plebis.

Tribunorum potestas aucta. Syllæ tempora observatum invenimus,[1] in tantum, ut extra urbem tribuno provincias demandari, illisque cum imperio præfuisse, exercitus ductasse, fascesque & lictores habuisse legamus. [2] Primusque Cotta legem tulit, ut tri-*Lex C. Cottæ.* bunus gerere honores, & provinciis præesse, ac magistratus extra urbem sortiri posset. [3] A principio enim extra urbem ultra mille passus tribuno nulla erat potestas aut imperium. [4] Demum Cæsares tribunitiam potestatem tam cupide appetiverunt, ut magni muneris loco, proque regali potestate illis delata sit: [5] quippe Augustus, ne regis aut dictatoris

TIRAQUELLUS.

1 *In tantum, ut extra urbem.*] Id quod ex sequentibus apparet.

2 *Primusque Cotta.*] Ascon. Pedianus in Oratione Cic. pro Cornelio. Cicero autem in 3. in Verrem actio. scribit Q. Opimium adductum in judicium, verbo, quod cum esset Tribunus plebis, intercessisset contra legem Corneliam, quod in Tribunatu dixisset contra alicujus hominis nobilis voluntatem. Ubi Asconius, *ut Tribuni plebis,* inquit, *aliorum quoque magistratuum capessendorum potestatem haberent, persuasisse dicitur hanc legem Opimius.*

3 *A principio.*] Livius 1. Decad. libro 3.

4 *Demum Cæsares.*] Id probat sequentibus exemplis. Sed huc quoque pertinet quod scribit Ælius Spartian. in vita Adriani post princip. *Tribunus plebis factus est Candido & Quadrato iterum Coss. in quo magistratu ad perpetuam Tribunitiam potestatem omen sibi factum asserit, quod penulas amiserit, quibus uti Tribuni plebis pluviæ tempore solebant: Imperatores autem nunquam.* Flavius Vopiscus in Aureliano dicit Tribunitiam potestatem esse partem maximam regalis imperii. & vide infra in verbo, *Licet vero Vespasianus.*

5 *Quippe Augustus.*] Appianus l. 5. belli Civilis tradit Augustum perpetuum plebis Tribunum à Romanis fuisse delectum, ut à primo magistratu ipsum averterent, hisque auspiciis initiisque eum Tribunitiam potestatem suscepisse, quam tamen, immemor promissionis, ad fulciendam monarchiam deponere noluit: atque insuper in privignos suos Tiberium & Drusum transfudit. Suetonius quoque in vita illius, cap. 27. *Tribunitiam,* inquit, *potestatem perpetuam recepit.* Dion item in vita ejusdem rationem reddit, cur Trib. potestatem perpetuam retinuerit. Cornelius Tacitus lib. 3. de potestate Tribunitia loquens, *Id,* ait, *summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne Regis aut Dictatoris nomen assumeret, ne tamen appellatione aliqua cætera præmineret.* * Sed ante lib. scilicet 1. describens pompam funeris Augusti, sic scribit, *Continuata per triginta septem annos Tribunitia potestas.* Ex quibus Taciti locis Alexander hæc assumpsit.

COLERUS.

* Sed hoc refutat Dion lib. 42 ubi scribit, Cæsarem admisisse ut Dictator in integrum annum diceretur, & Tribunitiam potestatem per omne ævum haberet.

MERCERUS.

Quippe Augustus.] Ne putes ex hoc loco Augustum primum usurpasse Tribunitiam potestatem. Ante Augustum eam ceperat Julius Cæsar, & ejus instituto extiterat. Dio lib. 42. *Cæsar hoc accepit, ut quinque continuis annis consulatum gereret, ut dictator non in semestre tantum spatium, sed in integrum annum*

toris nomen assumeret, tribunitiam potestatem velut sublime fastigium, & summa potentia subnixus foret, per septem & triginta annos perpetuam gessit. [1] Quam etiam Tiberius in quinquennium accepit: [2] ipsamque Druso conferri à populo pro summo decore habuit. [3] Et deinceps Otho, & sequuti Cæsares, amplissimi imperii loco appetivere, [4] licet sero Vespasianus illam fuerit assequutus. [5] Adeoque processit tribunitia potestas, ut actum aliquando fuerit in senatu, ut non à consulibus, sed ab his qui tribunitiam gererent potestatem, annos & tempora dinumerarent. [6] Postea vero à Nerone illi ordini infenso, tribunorum facultas maximis edictis coërcita fuit, cautumque severe, ne tribuni jus prætorium aut consulum præripe-rent,

Augustus tribunus septem & triginta annis. Anni & tempora anni à tribunis, an à consulibus numerarentur disceptatum.

annum diceretur. Adhæc tribunitiam potestatem per omnem suam vitam haberet. Augustus tamen ut loquitur Cornel. Tacit. Annal. 3. *id summi fastigii vocabulum repperit.* Quomodo ergo verum dixerat Dio? Quod aliqui dicunt Cæsarem publice non prætulisse nomen Tribuni, confutare videtur Dio, qui tradit Cæsarem assidere solitum inter Tribunos plebis, & omnia eorum munia obire. Quid ergo dices? An falsus Tacitus? Absit. An Dio? Non dico. forte tamen id vocabulum non fuit summi fastigii sub Cæsare, sicut postea fuit Augusto. Hoc tamen non satisfacit. Forte etiam Julius Cæsar Tribubunatum plebis re vera gerere voluit. Cum interea cæteri Cæsares, ut auctor est Dio lib. 53. nefas ducerent gerere tribunatum plebis, & solam potestatem tribunorum assumpserint, cum interea alios Tribunos crearent.

TIRAQVELLVS.

1 *Quam etiam Tiberius.*] Dion in Augusto scribit Augustum Tiberio potestatem Tribunitiam dedisse in quinquennium.

2 *Ipsamque Druso.*] Tacitus lib. 3. *Tiberius,* inquit, *mittit literas ad Senatum, queis potestatem Tribunitiam Druso petebat.*

3 *Et deinceps Otho.*] Tacitus lib. 17. *Decernitur,* inquit, *Othoni Tribunitia potestas, & nomen Augusti, & omnes principum honores.*

4 *Licet sero Vespasianus.*] Suetonius in vita illius, cap. 12. Sed superioribus adde, quod Julius Capitolinus in Antonino Pio tradit: ipsum Antoninum gratias in Senatu egisse, quod factus esset patri (scilicet Hadriano) & in imperio Proconsulari & in Tribunitia potestate collega. Et in vita Macrini: *Denique Macrino statim & Proconsulare imperium, & potestatem Tribunitiam detulerunt.* Et in Maximino & Balbino, *Decretis ergo omnibus Imperatoriis honoribus atque insignibus, percepta Tribunitia potestate, jure Proconsulari, Pontificatu Maximo, patris etiam nomine meruerunt imperium.*

5 *Adeoque processit.*] Tacitus lib. 3. *Marcus,* ait, *Syllanus ex contumelia Consulatus honorem principibus petivit, dixitq; pro sententia, ut publicis privatisque monimentis ad memoriam temporum, non Consulum nomina præscriberentur, sed eorum qui Tribunitiam potestatem gererent.*

6 *Postea vero Nerone.*] Hæc usque ad clausulam, *Sed præter hos*, sunt Taciti lib. 13.

rent, neve quempiam ex Italia evocarent, cum quo lege agi poſſet, neve quid intra domum pro poteſtate agerent, neve illatam mulctam à tribunis quæſtores ærarii intra menſes quatuor in publicas tabulas referrent. Sed præter hos plebis tribunos, [1] fuere & alii conſulari poteſtate, anno trecenteſimo decimotertio ab urbe condita, iiſdem auſpiciis quibus conſules creati, tam ex plebe quam patribus. Nam quum Canulejus legem ad populum ferre contenderet, ut ex plebe conſules facere liceret, patreſque ne conſulatus cum plebe promiſcuus foret, vehementer obſiſterent, eo res ducta eſt, ut tribuni militum conſulari poteſtate fierent, tam ex plebe quam patribus: idemque juris quod conſules haberent. Nam & ſella curuli, & conſulari prætexta, lictoribus & faſcibus conſularibus inſignes erant: ac primo tres patricii creati, mox quum defectiones populorum, & tot ſimul orientia bella tres obire non valerent, illorum numerus auctus fertur, [2] ut modo quatuor, modo quinque, [3] interdum ſex, [4] nonnunquam octo crearentur, tunc quum à Romanis Veji diutino & gravi bello premebantur. Ad tantam enim belli molem, tribunorum auxerunt numerum, quot nunquam antea facti, [5] per quod tempus tribus annis ſine conſulibus Romana res fuit, [6] ſicut decemviris legum ferendarum cauſa creatis, biennio defuere:

Tribuni conſulari poteſtate.

Tribuni militũ dicti.

Romani ſine conſulibus.

1 *Fuere & alii conſulari poteſtate.*] Hæc uſque ad clauſulam, *Donec deſito*, ſunt Livii 1. Decad. lib. 4. non uno in loco, & Diodori Siculi lib. 2.

2 *Ut modo quatuor.*] Livius 1. Dec. lib. 4. ſic ſcribit, *Quia duo Coſſ. obire tot ſimul bella nequirent, Tribunos militum tres creatos dicant, ſine mentione promulgatæ legis de Conſulibus creandis ex plebe: & imperio & inſignibus conſularibus uſos.* Idem eodem ſcribit, Tribunos militum Conſulari poteſtate quatuor creatos fuiſſe: omnes jam functos eo honore.

3 *Interdum ſex.*] Livius d. 1. Dec. lib. 4. & 5. in princ.

4 *Nonnunquam octo.*] Idem d. l. 5. in princip. his verbis, *Romani auxere Tribunorum militum conſulari poteſtate numerum; octo, quod nunquam antea, creati.* Sed adde aliquando decem ex eodem ejuſdem Decad. lib. 3. Atque etiam ſenoſdenos in quatuor legiones fuiſſe creatos à populo ex 1. Decad. libro 9. Sed vide an loquatur de Tribunis conſulari poteſtate, an aliàs.

5 *Per quod tempus.*] Livius Dec. 1. l. 4. & 5. Imo & aliquando quindecim quoque annis ex eodem illo ipſo l. 5.

6 *Sicut decemviris.*] Idem Livius 1. Decad. lib. 3. Plinius Secundus de Viris illuſtribus c. 21.

1 Ut

fuere: donec desito tribunorum militum magistratu, & per ingentia certamina victo senatu, [1] ut consules etiam de plebe fierent, ægre nobilitas passa est. In qua re admirari succurrit, [2] quod Pomponius Jureconsultus de origine juris literis prodidit, tribunos militares consulari potestate ad vigesimum numerum auctos Romæ fuisse: quod nunquam fando auditum, & apud auctores tacitum & prætermissum est, quum tot tribunorum imperia ambiguis decretis certissimo exitio reipub. fuissent. [3] Præter hos fuere ærarii tribuni, [4] ex tertio judicum genere, quorum cognitio in pecuniariis & minoribus causis plerunque fuit: [5] quippe quum soli antea senatores judicarent, ob eamque rem invisi plebi fierent, C.Gracchus rogatione promulgata, trecentos ex equestri ordine adjecit judices, parem senatoribus numerum, ut metu communicati imperii judicia æqua lance pensitarent: judicaruntque aliquamdiu judicia integre & incorrupte. Victor deinde Sylla, sublatis equestris ordinis judiciis, solos senatores juris cognitionem habere, & judicia ferre jussit: qui annis decem licenter judicia exercuere per turpitudinem & sordes, [6] donec ab Aurelio prætore, alia rogatione iterum communicata judicia fuere senatui, equitibus, & tribunis ærariis: [7] quæ lex judiciaria dicta

Consules de plebe tandem creati. Tribuni militares 20. Tribuni Ærarii. 300. ex equestri ordine adjuncti senatoribus. Aurelius prætor senatum, Equites, Tribunos ærarios conjunxit judiciis exercendis.

1 *Ut consules etiam de plebe fierent.*] Livius 1. Dec. lib.6. ad fin. Idem Plinius d. lib. c. 20.

2 *Quod Pomponius Jureconsf.*] In *l.* 2. §. *deinde cum post ff. de orig. jur.*

3 *Præter hos fuere.*] De quibus Plinius lib. 34. c. 1. & Festus Pompejus lib. 1. non multo post princip. & ii quos postea citabimus. *

COLERUS.

* Dixi jam initio hujus capitis: hoc tantum addere debuit, quod in Glossario legi Ærarius ταμιεῦχ@. Adde *l.* 42. *ff. de jure fisci.*

TIRAQUELLUS.

4 *Ex tertio.*] Asconius Pedianus in Orat. Cic. pro M. Scauro, pro L. Cornelio, & pro Milone.

5 *Quippe cum soli.*] Id usque ad clausulam, *Victor deinde Sylla*, est Plutarchi in vita Gracchorum. At Florus epit. lib.60. scribit Gracchum legem tulisse, qua equestrem ordinem cum Senatu consentientem corrumpere nitebatur. Statuerat enim, ut trecenti Senatores essent, equites sexcenti, id est, ut equester ordo bis tantum virium haberet.

6 *Donec ab Aurelio.*] Idem Asconius in Orat. Cic. in Pisonem paulo ante fin. & in d. Orat. pro L. Cornelio.

7 *Quæ lex judiciaria dicta est.*] Cic. in dicta Orat. in Pisonem, & ibi quoque Asconius ad fin.

dicta est, quo tempore Verres peculatus criminis causam dixit: [1] Quibus vetitum lege Gabinia fuit, ne ex syngrapha jus dicere liceret. [2] Quos postea divus Julius nova constitutione abrogavit: nam judicia ad duo tantum genera redegit, equestris scilicet ordinis & senatorii. Tribunos vero ærarios, quod erat tertium, sustulit: quos deinde restitutos, & jura sicut prius dixisse, facile crediderim: siquidem [3] Augustus Cæsar ad has judicum decurias quartam adjecit, quæ ducenariorum dicta est, quæ de minimis judicaret. [4] M. deinde Plautius, nobilitate suffragante, tulisse ad populum dicitur, & pervicisse, ut singulæ tribus quindenos crearent judices, qui numerus sexcentos vigintiquinque explevit: inter quos erant senatores & plebeji, tribuni ærarii dicti. Quod compar fuit cum eo quod Athenis statutum comperimus, ut à mille quadringentis, furti aut ambitus & injuriarum quandoque judicatum sit. [5] Post quos C. Caligula quintam adjecit decuriam, [6] Galba sextam adjicere recusavit:

D. Julius judicia ad duo genera redegit. *Quarta judicum decuria.* *Ducenarii adjuncti.* *M. Plautii lex.* *Quinta decuria.*

1 *Quibus vetitum lege Gabinia fuit.*] Cicero epist. ad Atticum lib. 5. epist. ult. *Et postea,* ait, *venit in mentem fæneratoribus nihil se juvare illud S. C. quod ex syngrapha jus dici lex Gabinia vetaret.* & lib. 6. epist. 3. *Audio,* inquit, *omnino Scaptium pœnitere: nam qud S. C esse dicebat, ut jus ex syngrapha diceretur, eo consilio factum est quod pecuniam Salaminii contra legem Gabiniam sumpserant. Vetabat autem Auli lex jus dici de ita sumpta pecunia.* Auli autem dicit, quod Aulus Gabinius Consul eam tulerat.

2 *Quos postea D. Julius.*] Sueton. in Cæsare, c. 41. hæc eadem ad verbum dicit.

3 *Augustus Cæsar.*] Suetonius in vita illius cap. 32. & vide Plinium libro 33. c. 1. ad fin.

4 *M. deinde Plautius.*] Cicero in Orat. pro Cornelio, *Memoria,* inquit, *teneo, cum primum Senatores lege Plautia judicarent, hominem diis ac nobilitati perinvisum, Cn. Pompejum causam lege Varia de majestate dixisse.* Quem locum enarrans Asconius Pedianus, *M.* ait, *Plautius Sillan. Trib. plebis Cn. Pompejo Strabone, L. Porcio Catone Coss. secundo anno belli Italici, cum Equester ordo in judiciis dominaretur, legem tulit adjuvantibus nobilibus: quæ lex vim eam habuit, quam Cicero significat: Nam ex ea lege tribus singulæ ex eo numero quinos denos suffragio creabant, qui eo anno judicarent. Ex eo factum est, ut Senatores quoque in eo numero essent, & quidam etiam ex ipsa plebe.*

5 *Post quos C. Caligula.*] Sueton. in vita illius cap. 16. & Plinius lib. 33. cap. 2. afferentes uterque rei rationem diversam.

6 *Galba sextam.*] Sueton. in Galba cap. 14. *Judicibus,* inquit, *sextam decuplariam adjici precantibus, non modo negavit: sed etiam concessum à Claudio beneficium, ne hyeme initioque anni ad judicandum evocarentur, eripuit.*

1 *Quæ*

ſavit: [1] quæ quidem diverſis erant diſcretæ nominibus. Namque alii tribuni æris, alii ſelecti, nonnulli judices, plerique Nongenti nuncupati: [2] quorum ſortitio fiebat quoties jura dicturi erant, ne quid doli aſtuſve admitteretur, neve judicantis ſuſpicio, judicii fidem elevaret. Illorum enim nomina inſculpta tabellis, & in urnam conjecta, ſorte educebantur. [3] Manſitque conſtitutum, ne quis ex novis civibus collegio adnumeratus, inter decurias judicaret: [4] utque in Porcia baſilica, quam Cato erexit, non è tribunali [5] jus dicerent, ſicut prætores, [6] ſed è ſubſelliis: quod non ſummi honoris, ſed minores eſſent magiſtratus: [7] quibus etiam hoc curæ fuit, ut publicam pecuniam ſignarent, illiuſque curam agerent, ſontiumque vincula ſervarent. Verba legis fuere: Tribuni ſunto, Domi pecuniam publicam cuſtodiunto, Vincula ſontium ſervanto, Æs, argentum, aurum publice ſignanto. [8] Hoc quoque meminiſſe non pigebit, quod tametſi adverſus reliquos magiſtratus jure ſacroſanctæ poteſtatis, tribunis plebis intercedere liceat, ita ut uno intercedente, nihil reliqui decernere valeant: tamen adverſus dictatoriam vim, [9] aut Veſtales virgines, quæ velut ſacroſanctæ ab hominis tactu illæſæ manent, nulli tribunorum intercedere, vetare aut prohibere, facultas eſt.

Tribunorum ſortitio in jure dicundo.

Novi cives inter decurias non judicabant.

In Porcia baſilica jus dicebant.

Tribuni. Horum officium.

1 *Quæ quidem diverſis.*] Plin. libro 33. cap. 2. in princ.

2 *Quorum ſortitio fiebat.*] Hic omnino vide, quæ ſcripſimus in noſtris Commentariis Primigeniorum c. 17. in 1. opin. num. 52.

3 *Manſitque conſtitutum.*] Plin. libro 33. cap. 1. in fin.

4 *Utque in Porcia Baſilica.*] De qua dictum eſt ſupra, lib. 2. cap. 12.

5 *Jus dicerent.*] Scilicet Tribuni plebis ex Plutarcho in Catone Uticenſe, & in prob. c. 81.

6 *Sed è ſubſelliis.*] Plutarch. ubi ſupra proxime, & Aſcon. Pedianus in Verrem act. 1. ibi, *Alienum habet, hunc tamen à ſubſelliis.*

7 *Quibus etiam hoc curæ fuit.*] Legis in eam rem verba reperies apud Ciceronem lib. 3. de legib.

8 *Hoc quoque.*] De his vide omnino quæ dicta ſunt ſupra lib. 1. cap. 4. num. 12. & multis ſeqq.

9 *Aut Veſtales virgines.*] Vide infra eodem lib. 5. cap. 12. ubi de Claudia Veſtali, quæ injuſſu populi patrem triumphantem complexa, aſcenſo ſimul curru uſque in Capitolium proſecuta eſt, ne vetare aut intercedere fas cuiquam Tribunorum eſſet.

CAPUT III.

Quonam modo per feciales inirentur fœdera, aut bella indicerentur, & quid ab exteris servatum est.

Feciales 20. Fecialium munera.

FEciales, [1] quos fœderibus sanciendis, & rebus repetendis, ac bellis indicendis Romanos habuisse constat, [2] à Tullo Hostilio, seu Anco Martio, [3] ut vero alii, à Numa Pompilio creatos fuisse liquet, qui ab antiqua gente Equiculis jura & verba solennia, [4] quibus res repetuntur, & bella indicuntur, accepere. [5] Horum collegium à principio viginti fuere, quibus, & patripatrato, ut nunquam lineo amictu uterentur, proprium fuit: [6] qui tametsi fœderibus sanciendis, & bellis indicendis, [7] aut rebus repetendis, quæ

TIRAQUELLUS.

1 *Feciales.*] Varro lib. 1. aut aliorum comput. 4. de lingua Latina, *Feciales*, inquit, *quod fidei publicæ inter populos præerant: nam per hos fiebat, ut justum conciperetur bellum (& inde desitum) & ut fœdere fides pacis constitueretur. Ex his mittebant, antequam conciperetur, qui res repeterent, & per hos etiam nunc fit fœdus, quod fidus scribit Ennius dictum.* De his vide Livium 1. Decad. lib. 1. Fenestellam, aut quisquis is est, de Romanorum magistratibus, cap. 9. Gellium lib. 6. cap. 4. Dionysium Halicarnassæum lib. 2. ubi fecialium officia & ritus describit Plutarchus in Numa, & in Camillo, & probl. c. 62. & Servium in illud 1. Æn.

Regemque dedit, qui fœdere certo, &c.

2 *A Tullo Hostilio, seu Anco Martio.*] Nam de his duobus Livius 1. Dec. lib. 1. in duobus locis agit.

3 *Ut vero alii à Numa.*] Plutarch. in vita illius. Liv. & Halicarn. ubi supra.

4 *Quibus.*] Servius lib. 12. Æneid. in eum locum,

—— Alii fontemque ignemque ferebant
Velati lino, & verbena tempora vincti.

Atqui, inquit, *feciales & Paterpatratus, per quos bella vel fœdera confirmabantur, nunquam utebantur vestibus lineis. Unde dicemus errore non factum, ut linea vestis contra morem adhiberetur ad fœdera, quæ firma futura non erant. Scimus enim hoc utique servare Virgilium, ut rebus quibus denegatur exitus, det etiam infirma principia,* ejusque rei adfert multa testimonia.

5 *Horum collegium.*] Varro de vita pop. Romani, apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine, *Fecialesque*, inquit, *viginti, qui de rebus cognoscerent, judicarent, & statuerent, constituerunt.* *

COLERUS.

* Idem lib. 2. de vita pop. Rom. *Priusquam indicerent bellum iis, à quibus injurias factas sciebant, feciales legatos repetitum mittebant quatuor, quos oratores vocabant.*

TIRAQUELLUS.

6 *Qui tametsi.*] Livius 1. Decad. lib. 1. in pluribus locis.

7 *Aut rebus repetendis.*] Neque enim licebat bellum movere prius quam feciales missi essent ad res repetendas, ex Livio 1. Decad. lib. 4. *Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur, neve exercitus mitteretur, religio obstitit: Feciales prius mittendos ad res repetendas censuere*, & vide paulo infra.

1 *Tamen*

quæ præter jus præterque fas ademptæ ſunt adhiberentur: [1] tamen ſi qui legati pop. Romani, qui jure gentium ſancti ſunt, à quovis populo aut natione violati forent, ut hi dederentur qui jura gentium temere violaſſent, per feciales cavebatur. [2] Erat enim veteribus jus legatorum ſanctum & inviolabile, cum hominum præſidio munitum, tum divino jure defenſum, quod etiam inter bella & hoſtium tela incolume ſervabatur. [3] Fuit ergo proprium collegii fecialium, tam de bellis juſtiſque fœderibus, pactionibuſque & conditionibus populorum, Regum, terrarum & nationum, quam de illatis injuriis, ſociis, fœderatiſque gentibus cognoſcere, raptaque, & hoſtili modo devaſtata, belli jure repetere: tum ſi hoſtes æqua poſtulent, aut ſi præter legem fœderis ſe aliquid perpeſſos querantur, ſi ſua ſponte, aut læſi & laceſſiti arma ſumpſerint, ſi infida pax ſervanda, ſi induciæ aut bella juſte indicta & pacta ſint, ſi petita ex fœdere danda, ſi auctores defectionis depoſcendi, ſi contra fidem conventionis & jus gentium venire liceat, animadvertere: [4] belli paciſque jura exequi, & perpenſo judicio æſtimare. Quæ verba juris fecialis ſic habent: Belli, pacis, fœderum, induciarum, oratorum, feciales judices ſunto, & infra. [5] Sed tamen ea fœdera pactioneſque, quæ cum ſociis

Legatorum jus ſanctum.

1 *Tamen ſi qui legati populi Rom.*] Appoſite verbo, *dederentur*, utitur. Nam qui fœdus violarant, ii ut populo, cujus fœdus violarant, dederentur, feciales poſtulabant. Varro ubi ſupra, *Si cujus*, inquit, *legati violati eſſent, qui id feciſſent, quamvis nobiles eſſent, ut civitati dederentur, ſtatuerunt.* Et è diverſo quoque, ſi qui Romani legatos exterarum gentium violaſſent, ii per feciales ipſis legatis tradebantur, ut videre eſt apud Livium 4. Decad. l. 8.

2 *Erat enim veteribus.*] Statius lib. 2. Thebaid.

— *Sed juſſa patris tutique regreſſus*
Legato, juſtaſque preces vicere ſororis.

Ubi Luctatius interpres, *Tuti regreſſus*, inquit, *quia legatum nefas eſſet interfici: Sacroſancta enim ſunt legationis officia.* Citatque illud Ciceronis in 1. Orat. *Orator etiam inter hoſtium tela incolumis verſari poteſt.*

3 *Fuit ergo proprium collegii.*] Varro lib. 2. & 3. de vita populi Romani apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine, & Plutarchus in Camillo.

4 *Belli paciſque.*] Cicero lib. 2. de legibus, ubi adſcripſit hæc ipſa verba.

5 *Sed tamen.*] Livius 1. Decad. libro 9. ſic ſcribit: *Conſules profecti ad Pontium in colloquium, cum de fœdere victor agitaret, negarunt injuſſu populi fœdus fieri poſſe, nec ſine fecialibus ceremoniaque alia ſolenni.* Et 3. Dec. lib. 10. non longe à fine. *Tum* (inquit) *M. Attilius*

Feciales nihil poterant, nisi prætoris auctoritate, aut senatusconsulto intercedente. Foederis percutiendi ceremoniæ.

sociis inire decet, feciales sancire, aut pacta concipere, haud aliter poterant, quam si consulis aut prætoris auctoritate intercedente, senatusconsulto jussuque populi permissum foret: injussu enim populi, aut citra senatus auctoritatem, nihil sanciri posse quod populum teneat, haud dubium est. [1] Fiebat enim senatusconsultum in hæc verba, ut privas verbenas privosque lapides prætorem poscerent: qui verbenam ex arce, & sagmina (herbæ enim genus est) [2] ac lapidem silicem ex templo Iovis Feretrii daret, fecialesque ea secum ferrent, [3] ac porca adhibita, vetere præfatione priscis

tilius & Q. Minutius Trib. plebis ad populum tulerunt, Vellent juberentve Senatum decernere, ut cum Carthaginensibus pax fieret, & quem eam pacem dare, quenque ex Africa exercitus deportare juberent. De pace uti rogatæ omnes tribus erant, jusserunt pacem dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione Senatus decrevit, ut P. Scipio ex decem legatorum sententia, pacem cum populo Carthaginensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Polybius lib. 3. introducit quempiam Carthaginensem hæc dicentem, *Deinde etiamsi ictum foedus fuerat, non teneri eo Carthaginenses, quod absque auctoritate Senatus & populi jussu ab Asdrubale privato arbitrio ictum extitisset.* Ad id adducere Romanorum exemplum, quod foedus à Luctatio Cos. in Sicilia ictum, quia sine auctoritate populi Romani factum erat, infringi debere judicaverint.

1 *Fiebat enim Senatusconsultum.*] Livius ubi supra, paulo post ea quæ ex eo illic adduximus, *feciales cum in Africam ad foedus feriendum ire juberentur, ipsis postulantibus Senatusconsultum in hæc verba factum est, Ut primos lapides silices, privasque verbenas secum ferrent: uti Prætor Romanus his imperaret, ut foedus ferirent, illi Prætorem sagmina poscerent. Herbæ id genus ex arce sumptum dari fecialibus solet.* Plinius autem lib. 22. c. 2. Verbenam quoque ex arce sumi dicit. Sed & lib. 25. cap. 9. de ea verbena loquens, *Hæc est,* inquit, *quam legatos ad hostes ferre judicavimus:* * & vide paulo infra in verbo, *Et verbena.*

COLERUS.

* Varro apud Nonium: *Verbenarius ferebat verbenam: id erat caduceus pacis signum, nam Mercurii virgam possumus existimare.* De hac vide & Macrob.

TIRAQUELLUS.

2 *Ac lapidem silicem.*] Festus Pomp. libro sexto ubi de Jove Feretrio. Vide omnino Polybium d. libro 3.

3 *Ac porca adhibita.*] Virgil. lib. 8. Æneid.

— *Et cæsa jungebant foedera porca.*

Sueton. in Claudio cap. 25, *Cum regibus foedus in foro dicit, porca cæsa ac vetere fecialium præfatione adhibita.* Et Servius enarrans illud ipsius Virgilii lib. 1. Æneid.

— *Regemque dedit, qui foedere certo*
Et premere, & laxas sciret dare jussus habenas.

Foedus, inquit, *dictum est, vel à fecialibus per quos fiunt foedera, vel à porca foede lacerata,* citatque illud Virgilii supra adductum. Verum Livius non semel dicit *porcum.* Nam 1. Decad. l. 1. de eadem re loquens, sic scribit, *Si prior defecit publico consilio, dolo malo, tu illo die Jupiter populum Romanum sic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam.* Et ejusdem Decad. lib. 9. statim post ea, quæ attulimus supra, ibi, *Fiebat enim Senatuscon-*

priscis carminibus ad præstitutum diem in foro, seu ubi convenerat, enunciatis, [1] fecialis sceptrum manu tenens, pro Iovis simulacro, tanquam is fœderi adhiberetur, [2] filo lanæ capite velatus, [3] & verbena coronatus, [4] Iovem, Martem, cæterosque obtestari deos, & dira obsecratione precari debebat, ut si quis eorum fœdera violasset, aut illa sciens

tusconsultum: subjungit, *Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset, aut obsidibus, ubi precatione res transigitur, per quem populum fiat, quominus legibus dictis stetur, ut eum ita Jupiter feriat, quemadmodum à fecialibus porcus ferietur.* Sed & Servius non satis sibi constans in enarratione illius loci 8. Æn. *Falso*, inquit, *porca: nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur.* Ergo aut usurpavit genus; scilicet porcam pro porco, ut in aliis locis ibi designatis. Aut certe illud ostendit: quia in omnibus sacris fœminini generis plus valent victimæ. Denique si per marem litarent, succidanea dabatur fœmina: si autem per fœminam non litassent, succidanea adhiberi non poterat. Idem Virgil. libro 12. de fœdere loquens,

— *Puraque in veste sacerdos*
Setigeræ fœtum suis, intonsamque bidentem Attulit. —

Quæ verba ad marem & ad fœminam trahi possint.

1 *Fecialis sceptrum manu tenens.*] Festus Pompejus lib. 6. ubi de Jove Feretrio loquitur, inquit, *ex ejus templo sceptrum sumebant, per quod jurarent.*

2 *Filo lanæ.*] Liv. 1. Decad. lib. 1. in Anco Martio, *Legatus*, inquit, *ubi ad fines eorum venit unde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Jupiter, inquit, &c.* Verum Virgilius lib. 12. lino vult videri eos velatos fuisse cum dicit,

Velati lino.

Ubi Servius auctoritate Capri & Iginii, dicit lectionem esse corruptam, & pro *lino* legendum *limo*, continuoque quid sit limus declarat, ut ibi videre poteris. * Alibi autem docuimus linum magis decere sacerdotes, quàm lanam.

COLERUS.

* Vide & Levinum Torrentium apud Suetonium.

TIRAQUELLUS.

3 *Et verbena.*] Virgil. d. lib. 12. ad illud,

Velati lino.

mox subdit,

Et verbena tempora vincti.

Ubi Servius, *Verbena*, ait, *proprie est herba sacra, sumpta de loco sacro Capitolii: qua coronabantur feciales & Paterpatratus, fœdera facturi, vel bella indicturi. Abusive tamen etiam verbenas vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva vel myrtus:* ut Terent. in Andria act. 4. sc. vero 4.

— *Ex ara hinc verbenas sume.*

Nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit. Sed & Donatus in eum locum Terentii, *Verbenæ*, ait, *quasi herbenæ, redimicula sunt ararum. Et sunt omnes herbæ frondesque festæ ad aras coronandas: vel omnes herbæ frondesque ex aliquo puro loco decerptæ*, citatque ipsum Menandrum. Hæc autem ea est quam *verbenacam* vocant, ut videre licet ex Plinii libro 25. cap. 9. quæ, ut tradit Ruellius, hodie Gallis nostris vulgo *Vervena* dicitur.

COLERUS.

* De hac verbena dixi aliquid l. 4.

TIRAQUELLUS.

4 *Jovem, Martem cæterosque.*] Livius 1. Decad. lib. 1. in Anco Martio, ubi hujus obtestationis verba ponit.

ſciens falleret, ita illum Jupiter feriret, quemadmodum ipſe porcam percuteret. Quibus obteſtationibus quam ſanctiſſime prolatis, ſecundum rem divinam precationemque, [1] lapide ſilice porcam percutiebat: mox aqua & igne in ſacris adhibitis, illam immolabant: qua cæſa, jura pacis & fœdera conventa, ita eſſe rite putavere, hanc fidem ſocialem & ſanctiſſimum fœdus eſſe arbitrati, quo nihil ſanctius firmiuſque fuit: [2] Idque ante meridiem, & primo diluculo: nam poſt meridiem eas precationes facere, aut fœdus percutere non licebat. A principio tamen conditæ urbis, in fœderibus pacis pactionibuſque [3] pro verbena myrtus ſumebatur. [4] Apud Græcos niſi præconibus adhibitis, legatos minime hoſtium fines ingredi decebat, neque legationis munere fungi quenquam, ni prius infuſa aqua, ab eiſdem manus abluiſſent, Iovique coronatis poculis propinaſſent. Hi tamen legati, qui cum patriis ſacris Olympum aut Pythiam miſſi erant, ſacri: qui vero fœdera percutiebant, quaſi pacis arbitri & interpretes, [5] σπονδοφόροι dicti. [6] Quæ fœdera pactioneſque poſtquam cum exteris & ultimis

Tempus fœderis percutiendi.

Græcorum cæremoniæ in ſuſcipiendis legatis hoſtiũ.

Σπονδοφόροι.

Poſt fœdera inita.

1 *Lapide ſilice.*] Vide ſupra in verbo, *ac lapidem ſilicem.*

2 *Idque ante meridiem.*] Plinius d. lib. 25. c. 9.

3 *Pro verbena.*] Vide ſupra in verbo, *Et verbena.*

4 *Apud Græcos.*] Homerus lib. 3. Iliados

-- Ἀτὰρ κήρυκες ἀγαυοὶ
Ὅρκια πιστὰ θεῶν σύναγον. κρητῆρι δὲ οἶνον
Μίσγον, ἀτὰρ βασιλεῦσιν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν.

Et cætera quæ ſequuntur, & vide infra ubi partem horum afferemus.

5 Σπονδοφόροι.] Apud Pollu. lib. 8. περὶ πρέσβεων, &c. *

COLERUS.

* Et ita in Gloſſario. Ibidem Σπονδὴ ἡ περὶ πολεμίους id eſt, *fœdus.*

TIRAQUELLUS.

6 *Quæ fœdera.*] Livius 1. Dec. l. 2. *Tantumque ſua laude obſtitit famæ Coſſ. Martius, ut niſi fœdus cum Latinis columna ænea inſculptum monumento eſſet, ab Sp. Caßio uno, quia collega abſuerat, ictum: Poſthumium Cominium bellum geßiſſe cum Volſcis, memoria ceßiſſet.* Idem 3. Dec. lib. 6. *Hæc,* inquit, *convenerant, conſcriptaque biennio poſt, Olympiæ ab Ætolis, in Capitolio ab Romanis, ut teſtata ſacratis monimentis eſſent, ſunt poſita.* Cicero pro Cornelio Balbo, *Cum Latinis omnibus fœdus ictum, Sp. Caßio, Poſthumio Cominio Coſſ. quis ignorat? quod nuper in columna ænea meminimus poſt roſtra inciſum & perſcriptum fuiſſe.* Polybius lib. 3. loquens de fœdere Romanorum & Carthaginenſium. Dionyſius Halicarnaſſ lib. 4. de Tullio Rege loquens ſic ſcribit, *Collatis deinde oppidatim pecuniis, Dianæ templum ædificavit in Aventino eminentißimo urbis tumulo & fœderis leges conſcripſit*

mis gentibus inita erant, Romani in templo Capitolini Jovis, columna aut æneis tabulis insculpta, ut perpetua monumenta extarent, nonnunquam in fastos & annales referebant, aut [1] in æde Jovis Piscii [2] in clypeo ligneo, corio bovis immolati inscripta. [3] Græci in Jovis Olympii templo, *Græci.* [4] & in arce Athenis, tanquam in Abdito quodam: plerumque tabulis ex antiquo ære, [5] ut essent testata monumentis, [6] sancta & sacrata habuere: [7] nonnunquam in Isthmo aut ludis Pythiis, fœdera icta, & leges dictas, pactionesque erectis titulis perpetuo tempore duraturis publicabant. Athe-

scripsit civitatibus, ritusque celebrandi festi atque fori constituit. Et ne ulla injuria temporum abolerentur, in ærea columna incidit decreta concilii, & civitates ejus conventus participes, ea columna permansit usque ad ætatem nostram in Dianæ templo dedicata, inscripta literarum characteribus Græcanicis, qualibus olim utebatur Græcia.

1 *In æde Jovis Piscii.*] Legendum *Pistii* ex Dionys. Halicarnassæo lib. 4. ubi de fœdere Tarquinii, Gabiorum & Sabinorum loquens, sic scribit, *Hujus jurisjurandi monumentum positum fuit in templo Jovis Pistii.* Sed & Pistii mentionem facit idem Halicarn. l. 2. ubi de Curibus Sabinorum loquitur. Nonnullique eundem putant, quem & *Fidium* vocant, sive *Sanum*: Nam idem Sanus & Fidius sunt vel Ovidio teste Fast. lib. 6. his verbis:

Quærebam Nonas Sano Fidione referrem,
An tibi Semipater.

πίστις enim fides est: ex quo & πιστός & πίστιος fidelis & qui fidem servat, dici potest. Vide Lilium Gregorium Gyraldum in Histor. de Diis Gentium syntagmate 2.

2 *In clypeo ligneo.*] Festus Pompejus lib. 3. *Clypeum*, inquit, *antiqui ob rotunditatem etiam corium bovis appellarunt, in quo fœdus Gabiorum cum Romanis fuerat descriptum.* Superioribus autem adde, quod nonnunquam fœdera in æde Castoris figebantur, ut diximus supra lib. 2. cap. 2. Adde præcedentibus, nonnunquam fœdera Romanorum cum cæteris gentibus fuisse in æs incisa, in urbis foro medio. Nam sic positum fuisse fœdus Agrippæ Regis cum Romanis scribit Josephus lib. 19. Antiquitatum c. 4. in princ.

3 *Græci in Jovis Olympii templo.*] Id patet ex illo Livii 3. Decad. lib. 6. supra relato ibi, *Quæ fœdera,* atque ex eo quod scribit Pausanias l. 5. his verbis, *Erectæ vero sunt & aliæ pilæ in fano Jovis Olympii, & ea inter cæteras, in qua fœdus testatum est, quod in annos centum Athenienses, Argivi & Mantuenses fecere.* Cæterum Thucydides lib. 5. tradit Græcos hujusmodi fœderum titulos lapideos erigere in ludis Olympicis.

4 *Et in arce Athenis.*] Thucydides ubi supra dicit, *Athenis intra urbem.*

5 *Ut essent testata.*] Sunt verba Livii 3. Dec. lib. 6. supra adducta in verbo, *Quæ fœdera.*

6 *Sancta & sacrata.*] Verba sunt ejusdem 4. Decad. lib. 9. in fine Orationis Lycortæ Prætoris Achæorum. Sic enim scribit, *Quæ jurejurando, quæ monumentis literarum in lapide insculptis in æternam memoriam sancta atque sacrata sint: ea cum perjurio nostro tollere parant.*

7 *Nonnunquam in Isthmo, aut ludis Pythiis.*] De his duobus testis est Thucydides d. lib. 5.

Athenienses. Lacedæmonii. Rom. constitutum. Athen. quando fœdera inibant. Carth. Siculi per tubicinem. Fœderis percutiendi mos apud exteros. Caduceatores. Legati.

[1] Athenienses plerunque intra urbem, [2] Lacedæmonii in Amycleo societatum & fœderum tabulas fideli custodia servabant. [3] Eratque Romanis constitutum, ut nunquam cum hoste armato conditionem fœderis acciperent, neque citra senatus aut populi jussum societates & fœdera inirent, neque cum aliquibus pacato imperio uti, ni prius omnia divina & humana tradidissent, & præsidium accepissent, aut denique societate & fœdere adstricti essent. Feruntque Athenienses nunquam nisi in veste pulla, & malis victos, pacem & fœdera iniisse. Qua re significabant, suorum clade admonitos, & ultima ductos necessitate, post innumeras cædes viribus extenuatis pacem petere. Carthaginenses & Siculi fœdera & inducias non per feciales, sed per tubicinem sæpe iniverunt. Apud Græcos vero exterasque nationes fœderum percutiendorum multimodæ species erant: nam porco, ariete & tauro immolatis, pacis fœdus inire, & res repetere solebant, [4] qui belli tempore caduceatores dicti, in pace vero legati. [5] Ex quibus feriebant plerique fœdera, vel pane præciso, & invicem gustato,

1 *Athenienses.*] Idem Thucydides d. l. 5. non semel, & dictum est supra.

2 *Lacedæmonii in Amycleo.*] Ibi quoque Thucydides non semel, quo etiam in libro scribit Argivos id facere in foro apud delubrum Apollinis; & Mantinees: item in foro in Jovis delubro. Sed quod ad Lacedæmonios spectat, Plutarchus problem. cap. 118. sic scribit, *Lacedæmonii facta cum Tegeatibus pace, fœdere icto, communem apud Alpheum columnam statuerunt, in qua cum alia multa, tum illud in primis scriptum erat; Messenios ex agro ejicerent, &c.* Adde quod de Megalopolitanis scribit Polybius lib. 5. *Cum in hac civitate dissensio esset, Aratus civiles omnes discordias sedavit, & exardescentem jam mutuo Megalopolitanorum iram publice privatimque restinxit. Capita vero conventionis columnæ inscripserunt, & ad aram Vestæ in Omario collocarunt.*

3 *Eratque Romanis constitutum.*] Plutarchus auctoritate Demadis in præceptis bonæ valetudinis tuendæ.

4 *Qui belli.*] Vide Festum Pompejum lib. 3. & Pollucem lib. 8. quo loco supra citavimus, ubi de Spondophoro. *

COLERUS.

* *Caduceum* Græcum esse, pro *Caruceum* R in D mutata, Scaliger inquit. Nam καρύκεον, Syracusane & Tarentine esse, quod aliis κηρυκεῖον: ut & in *l. 8. §. 1. ff. de rer. divis.*

TIRAQUELLUS.

5 *Ex quibus.*] Q. Curtius libro 8. *Et Rex medio cupiditatis ardore jussit afferri patrio more panem (hoc erat apud Macedones sanctissimum coeuntium pignus) quem divisum gladio uterque libabat.*

1 *Aut*

to, [1] aut vini poculo epoto. [2] Nonnulli agnum marem candidi velleris, agnam vero pullam adhibebant: atque ex utriusque vertice pilis dissectis, & vicissim distributis, manibusque aqua infusa, & vino pateris, mox Soli & Telluri illis immolatis, leges pacis & fœdera inibant: quibus qui contrairet, turpissimo facinore & inexpiabili scelere tenebatur. [3] Fertur Aristides, ut ictum fœdus cum omni Græcia firmaret, post diras execrationes, accensos ferreos orbes in mare dejecisse, adjurans, ut ita extinguerentur cum omni stirpe & gente, qui contra fœdus irent, velut ignitum illud ferrum aqua. [4] Vel brachia circa humeros gladio feriendo, & per vices elicitum cruorem lingendo, quod Medis Lydisque sanctissimum fœderis vinculum, & jusjurandum esse putabatur, quasi mutuo cruore sacratum. *Medi & Lydi.* [5] Id quod Carmani frequentes factitarunt, ut in epulis percussa faciei vena, profluentem cruorem vino miscerent, invicemque propinarent, summum fœdus amicitiæ, mutuum sanguinem gustasse rati. *Carmani.* [6] Nasamonibus fidei dandæ *Nasamones.*

hæc

1 *Aut vini poculo epoto.*] Homerus lib. 3. Iliados, quo loco supra citavimus ibi, *Apud Græcos*, & paulo post,

Οἶνον δ᾽ ἐκ κρητῆρος ἀφυσσάμενοι δεπάεσσιν.

2 *Nonnulli agnum marem.*] Hæc magna ex parte sunt ex Homero libro 3. Iliados describente fœdus initum inter Græcos & Trojanos: cujus in eam rem hi sunt versus,

Οἴσετε δ᾽ ἄρν᾽, ἕτερον λευκόν, ἑτέρην δὲ μέλαιναν
Γῇ τε καὶ ἠελίῳ. Id est,
Afferte autem agnos, alterum autem album, alteram autem nigram,
Terræque & soli.

Et postea,

—— κρητῆρι δὲ οἶνον
Μίσγον, ἀτὰρ βασιλεῦσιν ὕδωρ ἐπὶ χεῖρας ἔχευαν,
Ἀτρείδης δὲ ἐρυσσάμενος χείρεσσι μάχαιραν,
Ἀρνῶν ἐκ κεφαλέων τάμνε τρίχας.

Id est, ad verbum, ex Andreæ Divi translatione,

—— Cratere autem vinum
Miscuerunt, & regibus aquam manibus fuderunt,
Atrides autem trahens manibus gladium,
Qui apud ensis magnam vaginam semper pendebat,
Agnorum ex capitibus incidit pilos.

3 *Fertur Aristides.*] Plutarchus in vita ipsius. Et ad id alludit Sophocles in Antigone.

4 *Vel brachia.*] Id usque ad versicul. *Id quod*, est Herodoti lib. 1.

5 *Id quod Carmani.*] Id ipsum facere Germanos tradit Possidonius & ex eo Athenæus libro secundo, cap. secundo. Ideo vereor ne *Carmani* hic scripserit Alexander pro *Germani*. Est enim lapsus lubricus, nec distat unum ab altero, nisi duabus primis literis & iis quidem prope similibus.

6 *Nasamonibus.*] Id quoque est Herod. lib. 4.

1 *Indis.*]

hæc lex erat, ut porrectum vini poculum de manu alterius alter sumat, invicemque hauriat: aut si poculum deesset, terræ cinerem lingerent. [1] Indis societas erat maxima, de Tantali aqua potare, de qua si qui una bibissent, ea obtestatione tenebantur, ut ejusdem fati & fortunæ fœdus inisse censerentur. [2] Apud Arabes assuetum erat, ut acuta silice digitos manus expungerent: vestisque utriusque laneos floccos, sanguine qui inde fluxerat, delibutos, septem lapidibus delinirent, diroque carmine in execrationem capitis illius qui contrairet edito, paribus votis fœdera percuterent. [3] Scythis grandem [4] calicem mero plenum mutui sanguinis fuso cruore miscere, & postquam gladium & sagittas eo perfuderant, illum invicem epotare, maximum erat concordiæ vinculum: quo epoto, divini humanique juris fœdus æquis legibus ictum erat. [5] Galli cum quibus fide & jurejurando junguntur, omnes collatis militaribus signis adesse jubent. Britanni indictis cœtibus & sacrificiis conspirationem fidemque sanciebant, atque ita communi consilio & una mente, pia & æterna pax inita censebatur. Neque omiserim Persas, apud quos inter vinum & epulas frequen-

Indi. *Arabes.* *Scythæ.* *Galli.* *Britanni.* *Persæ.*

1 *Indis.*] Ex Philostrato in Apollonii vita, lib. 3. cap. 10.

2 *Apud Arabes.*] Herodot. lib. 3. non multo post princ.

3 *Scythis.*] Idem Herodotus lib. 4. Solinus cap. 25. Tertullianus in Apologetico 9. Pomponius Mela l. 2. c. 1. non longe à fin. * Lucianus autem in Toxari dicit hos fœdus jungere dissecto in minimas partes bove, quod Homoletos facere tradit Xenodotus, ut dicemus infra eod. lib. c. 8.

COLERUS.

* Idem hoc Armenios facere Valerius scribit lib. 9. *Sariaster adversus patrem suum Tigranem Armeniæ regem ita cum amicis consensit, ut omnes dextris manibus sanguinem mitterent, atque eum invicem sorberent.*

MERCERUS.

4 *Calicem mero plenum.*] Tale aliquid ipsis Romanis cognitum. Sallust. *Fuere qui dicerent, Catilinam humani corporis sanguinem vino permistum in pateris circumtulisse. Inde cum post execrationem omnes degustassent, sicuti in solennibus sacris fieri consuevit, aperuisse consilium suum.* Ubi nota illa verba, *Sicuti in solennibus sacris fieri consuevit.* Ibi enim fortasse talis usitata potio quam Festus vocat *Assyratum.*

TIRAQUELLUS.

5 *Galli.*] Iulius Cæsar Commentariorum belli Gallici lib. 7. in princ. *Et quoniam,* inquit, *in præsentia de obsidibus cavere inter se non possent, ne res efferatur, ut jurejurando ac fide sanciatur, petunt, collatis militaribus signis (quod more eorum gravissima ceremonia continetur) ne facto initio belli, reliqui deserantur.*

1 Qui

frequenti convivio, in quo uxores & filios, cæterosque quos charos habent, tanquam fidei pignora adhibebant, ibique inter sacra mensæ, velut apud hospitales deos, fœdera & pacta inibant, eam fidem socialem rati, & mansuræ pacis pignus inviolabile. [1] Qui etiam mos Germanorum fuit, ut de pace & bello, deque fœderibus, societatibus, amicitiis, sponsaliis & pactis, in conviviis inter pocula decernant. [2] Macroni, quæ gens Persica est, quum hastam more ipsorum barbaricam tradunt, aliamque more gentis cum qua fœdere junguntur, accipiunt, se maxima & firmissima pactione teneri, & pari vinculo astringi putabant. [3] Ferunt nonnulli Clearchum Lacedæmoniorum ducem, cum barbaris quibusdam fœdus sanxisse, ut cæso Iovi tauro, lupo, apro & ariete, Græci gladios, barbari lanceas in sanguine victimarum intingerent. [4] Thraces quoque & Ægyptii [5] è cornibus boum vina libare alterna vice, conciliati amoris & mansuræ fidei certissima pignora censuere: quippe veteribus cornua boum poculorum præstabant vicem. [6] Apud Armenios & Iberos prævaluit mos, ut pollices manus, invicem conjurantes necterent, mox arctissimo nodo perstrictis, collectum sanguinem levi ictu percu-

Germani. *Macroni.* *Clearchus.* *Thraces.* *Ægyptii.* *Armenii. Iberi.*

1 *Qui etiam mos Germanorum.*] Cornelius Tacit. lib. de Moribus German.

2 *Macroni.*] Xenophon de Cyri minoris expeditione lib. 4.

3 *Ferunt nonnulli Clearchum.*] Idem Xenophon ejusdem operis lib. 2.

4 *Thraces.*] Idem Xenophon in libro Ascensus 7. ubi describit Seuthæ Thracis convivium.

5 *E cornibus boum.*] Nam & priscos homines ex bovinis cornibus bibere solitos tradit Athenæus lib. 11. cap. 8. in princip. *Unde*, inquit, *& cornutus Dionysius fingitur & taurus à compluribus poëtis nuncupatur, atque taurina facie conspicitur in Cyrico.* Subdit & alia multa in eam rem, ex quibus intelliges & alios multos populos ita usos fuisse. Hunc in insulis Orchadensium morem servant qui sunt è nobilitate primi adhuc hodie: quemadmodum ego Ioan. Ferrerius Pedemontanus anno Dom. 1540. *illic præsens cum essem, in comitatu R. Dom. Roberti Reid, earum Insularum usque ad ultimam Tylem præsulis dignissimi, vidi.*

6 *Apud Armenios & Iberos.*] Tacitus de his duobus loquens libro 12. *Mos*, inquit, *est regibus, quoties in societatem coëant, implicare dextras, pollicesque inter se vincire, nodoque perstringere. Mox ut sanguis in artus extremos se effuderit, levi ictu cruorem eliciunt, atque invicem lambunt. Id fœdus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum.* *

COLERUS.

* Jam dixi ex Valerio.

1 In

percuterent, manantemque inde cruorem lamberent. [1] In qua quidem re, proditur Rhadamistus regis Iberiæ filius, dum simulat cum Mithridate Armeniæ rege fœdus inire, & ob id colligandi pollices forent, lorum ad terram callido astu decidere simulasse, quo Mithridatis pedes vinculo invasit, ipsumque cum uxore & liberis captivos duxit, & nece affecit. [2] Ætoli, quia feroces & immanes, [3] Parthi, quia libertatem tuentes, nemini servire patiebantur, aut vinculo fidei astringi, nullam fœderis legem pacisci assuerant. Si quid tamen vellent confœderatum, licet ægre & difficulter, apud altaria complexi dextras, tanquam diis testibus, & arbitris, postquam sacra libassent, pacta polliceri solebant, ita se æquissimo jure consociatos, & arcanum fœdus inire putantes. [4] Idem ab Hircanis [5] Medisque factitatum, ut dextras dextræ jungentes, conventiones & pacta sancirent. [6] Fuitque literis proditum, ut si qui scelesti facinoris con-

Ætoli & Parthi.

Hircani & Medi.

TIRAQUELLUS.

1 *In qua re proditur Rhadamistus.*] Et id idem Tacitus ubi supra.

2 *Ætoli.*] Inter Ætolos & Romanos ictum fœdus fuisse, scribit Livius 4. Decad. lib. 8.

3 *Parthi.*] Cornelius Tacitus libro secundo, & 11.

4 *Idem ab Hircanis.*] Tacitus eod. lib. 11.

5 *Medisque.*] De Medorum more in fœderibus ineundis sic scribit Herodotus lib. 1. *Ineunt hæ gentes fœdera cum cætera ritu Græcorum, tum feriendo brachia, qua illa humeris connectuntur, ac mutuum sanguinem delingendo.* Adde & Romanis & Numidis ex Plutar. in Scipione, & Campanis ex Liv. 3. Dec. libro item 3. Ubi Calavius Campanus alloquens filium, *Paucæ*, inquit, *horæ sunt, intra quas jurantes per quidquid deorum est, dextras dextræ jungentes, fidem obstrinximus, ut sacratis de mensis essemus, &c.* Idque vetus esse testimonio est illud Virgil. lib. 11. Æneid.

Coëant in fœdera dextræ
Qua datur. ———

6 *Fuitque literis proditum.*] Salustius in Catilina sic infit, *Fuere ea tempestate, qui dicerent Catilinam oratione habita, cum ad jusjurandum populares sceleris sui adduceret, humani corporis sanguinem vino permistum in pateris circumtulisse: inde cum post execrationem omnes degustassent, sicuti in solemnibus sacris fieri consuevit, dicitur aperuisse consilium, &c.* *

COLERUS.

* Tertull. Apologet. *Legite nec ubi relatum sit, defusum brachiis sanguinem ex alterutro degustatum, nationes quasdam fœderi comparasse.* Nescio quid & sub Catilina degustatum est. Sed quod Alexander hoc solemne putat fuisse Romæ, videtur à vero aberrare. Siquidem (vel Tertull. teste) sub Catilina tantum hoc factum esse constat. Ritum scilicet sacræ cujusdam ceremoniæ volebat exprimere Catilina, ut hoc sacramenti cujusdam instar esset. Festum quoque vide in voce *Assiratum.*

1 *Manet-*

conscii, magni criminis admittendi conjurationem inirent, quo magis consociato facinori nexi forent, post diras imprecationes execrationesque ii qui clandestino scelere obstringebantur, poculum humani sanguinis admixto mero circumferrent, omnesque ad facinus adjurati, de poculo libarent: aut jugulato homine, post exhaustum sanguinem, diris imprecationibus & furiali carmine exta tangerent. Quod quidem maximum vinculum communi scelere pollutis, & dira execratio habebatur. [1] Manetque constitutum apud Scythas, ut qui opis egeret, insigni calamitate pressus immolato bove, & carnibus decoctis, supra tergus victimæ stratus humi expectet, donec quispiam opem laturus adveniat, carne delibata, dextro pede tergori apposito: quo prodeunte, eo adstringebatur fœdere, quo nihil sanctius dici aut æstimari poterat. [2] Quod si cui bellum indicendum foret, aut pia & justa arma movenda, mos Romanus erat prius res repeti, mox bellum denunciari: quippe quum nullum putarent justum bellum, nisi quod rebus petitis geratur, aut antea denunciatum foret, & solenni more indictum. [3] Fecialibus enim prohibentibus, aut non probantibus, neque consuli, neque senatui aut populo arma in hostes sumere licebat. [4] Sed tamen quum res repetuntur, obser-

Confœderatio ad scelus aliquod patrandum.

Calamitate pressi apud Scythas.

Belli indicendi mos apud Rom.

TIRAQUELLUS.

1 *Manetque constitutum apud Scythas.*] Lucianus in Toxari. Hinc natum proverbium, *In tergore bovis desedit*, de quo Erasmus Chiliad. 3. cent. 5. cap. 99.

2 *Quod si cui bellum.*] Ad Romanos redit, & id Varronis est lib. 2. de vita populi Romani, apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine, & Livii 1. Decad. lib. 1. & iterum lib. 4. & diximus supra hoc eod. cap.

3 *Fecialibus enim.*] Varro ubi supra. Festus autem Pompejus lib. 8. *Feciales*, inquit, *à feriendo dicti, apud hos enim belli pacisque faciendæ jus est*, & dictum est supra hoc eodem cap. & vide infra proxime seq.

4 *Sed tamen.*] Liv. 4. Decad. lib. 1. non adeo longe à princip. loquens de bello indicendo Philippo Regi, *Consultique*, inquit, *feciales ab Consule Sulpitio, bellum quod indiceretur Regi Philippo, utrum ipsi utique nunciari juberent: an satis esset in finibus regni, quod proximum præsidium esset eo nunciari. Feciales decreverunt, utrum eorum fecisset, recte facturum.* Sed & vide eundem 1. Dec. l. 1. in regno Anci Martii, & Servium enarrantem illud Virg. lib. 9. Æneid. paulo post princ.

Principium pugnæ, & campo sese arduus infert.

Atque illud lib. 10. in prin.

— *Tum res rapuisse licebit.*

1 Quæ

observatum est, ut populi jussu ad fines illorum [1] quatuor feciales, quos oratores nuncupant, [2] verbena coronati, res petitum irent, ac deos fœderum ultores testes facerent.

Verbenarius.

[3] Ex quibus verbenarius gramen cum terra evulsum ferebat [4] ex arce, legatusque [5] filo lanæ capite velato, res sibi dari clara voce posceret, [6] quæ clarigatio dicta, [7] his verbis: Jovem ego testem facio, si ego impie injusteque illas res dedier populo Ro. mihique exposco, tum patriæ compotem nunquam sinas esse.

Clarigatio.

[8] Quæ si præstituta die non darentur, post dies tres & triginta (tot enim solemnes fuere) paterpatratus, qui fecialium princeps erat, pariter coronatus bellum indiceret. Non enim quicunque ex fecialibus, [9] sed soli patripatrato indicendi belli facultas erat: quem fecialis verbena caput & frontem cingens, indicendi belli aut percutiendi fœderis principem faciebat. Ibat enim paterpatratus ad hostium fines, & verba solennia præfatus, bellum à populo Romano contra præscriptos hostes, ob legitimas quas censuerat causas, clara voce indicebat: post quam clarigationem mos erat, ut de senatus consilio, & populi jussu, [10] feciales hastam ferratam, [11] aut sanguineam præ-

Paterpatratus.

Hastæ projectio.

1 *Quatuor feciales.*] Varro lib. 2. de vita populi Romani apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine. *

COLERUS.

* Quem locum supra posui.

TIRAQUELLUS.

2 *Verbena coronati.*] Dictum est supra in verbo, *Et verbena.*

3 *Ex quibus verbenarius.*] Plinius libro 22. cap. 2. & lib. 25. cap. 9. Livius 3. Dec. lib. 20.

4 *Ex arce.*] Livius 1. Decad. lib. 1. & 3. & 10. paulo ante fin.

5 *Filo lanæ capite velato.*] De hoc quoque dictum est supra in verbo, *Filo lanæ.*

6 *Quæ clarigatio dicta est.*] Hic omnino vide quæ scripsimus in nostris Commentariis in *l. si unquam*, in verbo, *Susceperit liberos.* num. 147. incip. *quum etiam is infans*, in ult. editione anni 1553. *

COLERUS.

* Glossarium: Clarigatio Ἐνεχυρασία, ὁμηρεία.

TIRAQUELLUS.

7 *His verbis: Jovem ego testem.*] Hæc sunt Livii 1. Dec. lib. 1. in Anco Martio.

8 *Quæ si præstituta die.*] Hæc quoque sunt Livii, ubi supra, & 4. Decad. lib. 1. & lib. 8. in oratio. Darii & Æmylii, & iterum 10. & Plutarch. problem. c. 62.

9 *Sed soli patripatrato.*] Vide Servium in locis supra proxime allegatis.

10 *Feciales hastam.*] Livius ubi supra. Alexander autem Magnus in Asiam trajiciens primus Macedonum è navi hastam jaculatus, littori Asiæ eam infixit, ac statim exilivit de navi, visus quodammodo ope deorum captivam terram occupare, ut tradit Diod. Siculus lib. 17. c. 2. in prin.

præustam, ad fines illorum jaceret: & non minus tribus puberibus præsentibus bellum indiceret, & ita denunciari & indici justum piumque bellum putavere. Post quæ quasi classico personato, sublatis commerciis, militi arma capere, & copias cogere licebat, ad hostes ducere, excursiones facere, prædas agere, fines populari, eosque ferro ignique vastare, frumenta succidere, ædificia incendere atque omnia hostiliter agere. [1] Apud Carthaginenses hastam mittere vel caduceum, belli pacisque signum fuit. [2] Gallorum mos habuit, ut Druidis jubentibus, quum bellum indicendum foret, armatum concilium indicerent, penes quos arbitrium bellorum & pacis erat: & qui novissimus accederet, novis exemplorum modis afficeretur. Tunc enim principium bellorum esse, & arma legitime indicta putarunt. Græcis vero in usu fuit, ut fecialis, post res repetitas, si ad constitutam diem non darentur, arietem in hostium agros statim immitteret, eo modo bellum indictum & armis uti licere arbitrati. Corinthiis [3] & plerisque gentibus per caduceatorem bellum indicebatur, qui in pacis argumentum,

Carthaginenses. *Galli.* *Græci.* *Corinthii.*

MERCERUS.

11 *Aut sanguineam præustam.*] Is mos etiam apud Persas invaluit. Ammianus lib. 19. *Vixque ibi Grumbates hastam infectam sanguine ritu patrio, nostrique more conjecerat fœcialis, armis exercitus concrepans involat in muros, &c.*

TIRAQUELLUS.

1 *Apud Carthaginenses.*] Festus Pompejus lib. 8. *Carthaginenses*, inquit, *cum bellum vellent, Romam hastam miserunt.* Gellius autem lib. 10. c. 27. scribit populum Romanum misisse ad Carthaginenses hastam & caduceum, signa duo belli & pacis, ex queis utrum vellent eligerent: quod elegissent, id unum, ut esse missum existimarent. Carthaginenses responderunt, neutrum sese eligere: sed posse qui attulissent, utrum mallent, relinquere: quod reliquissent, id sibi pro lecto futurum. Subditque, Varronem non hastam ipsam, neque ipsum caduceum missa dicere: sed duas tesserulas, in quarum altera caduceum, in altera simulachra hastæ fuerunt incisa. Sed & Polyb. lib. 4. scribit Rhodios misisse legatum ad Byzantios, volentes id, quod in proverbio est, hastam simul & caduceum. Simillimum est huic proverbium, quod eleganter usurpavit D. Hieronymus, *Scuto pacem petere*, de quo vide Erasmum Chil. 2. cent. 10. c. 96. ibi, Hastam, caduceum.

2 *Gallorum mos habuit.*] Cæsar l. 5. belli Gallici non multo ante fin. *Induciomarus armatum concilium indicit. Hoc more Gallorum est initium bellorum, quo lege communi omnes puberes armati convenire coguntur: & qui ex his novissimus venit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur.*

3 *Et plerisque gentibus.*] Vide in seq.

Indi. Syri. Lingones. Persæ. Athenienses. Lacedæmonii. Græci ubi congrediendum cum hoste.

mentum, [1] caduceum circundata effigie anguium invicem connexorum deferebat: quem tamen non admisisse, aut finibus excedere jussisse, nulli fraudi fuit. [2] Indis vero anchora erat pro caduceo, [3] Carthaginensibus tessera. [4] Apud Syros signum dextræ, [5] quod apud Lingones erat hospitii symbolum. [6] Persæ lactacem herbam, velut caduceum & pacis symbolum ferebant. [7] Athenienses Eresionem cum indumento pro caduceo habebant. A Lacedæmoniis per præcones sæpe bellum indictum est, apud quos mittere legatos cum lana, comminatio censebatur, nisi paritum fuisset, se mandata exequuturos. [8] Prævaluitque Græcorum mos, ut quoties procinctæ acies congredi parant, ante prima

1 *Caduceum circundata.*] Plinius lib.29.cap.3.non longe à fin. *Hic tamen complexus anguium & efferatorum concordia, causa videtur esse, quare exteræ gentes caduceum in pacis argumentis circundata effigie fecerunt: neque cristatos esse in caduceo mos est.* Ex quo clare intelligis hunc Alexandri locum esse depromptum. Sed & de hujusmodi caduceo vide Iul. Hyginum de signis cælestibus lib. 2. cap. 8. ubi de lyra, & Macro. lib. 1. Satur. cap. 19.

2 *Indis vero anchora.*] Philostratus in vita Apollonii lib. 3.c.3. ubi rationem reddit, his verbis, *Gerebat autem manu auream anchoram, quam Indi pro caduceo habent, propterea quod omnia tentat.*

3 *Carthaginensibus tessera.*] Supra in verbo, *Apud Carthaginenses.*

4 *Apud Syros.*] Tacitus l. 18. *Centurionemque Sisennam dextras, concordiæ insignia, Syriaci exercitus nomine ad prætorianos ferentem, variis artibus aggressus est.*

5 *Quod apud Lingones.*] Idem Tacitus lib. 17. *Miserant*, inquit, *civitas Lingonum vetere instituto dona legionibus, dextras hospitii insigne.*

6 *Persæ lactacem herbam.*] Plinius lib.26.c.4.ex cujus auctoritate *Latacen* lego.

7 *Athenienses Eresionem.*] Id ex Luctatio Grammatico, interprete Statii illud ipsius libro 12. Thebaidos enarrantis,

Mitte nemus circa, cultuque insigne verendo,
Vittatæ laurus & supplicis arbor olivæ.

Supplicis, ait, *arbor olivæ, per quam pax petitur supplicando, & in secundo diximus hanc ab Atheniensibus Eresionem dici Hiceteriam. Supplicis autem olivæ, non quod ipsa sit supplex, sed quod omnes qui rogant, hac suppliciter utuntur.* Hæc ille. Ille autem locus Luctatii erat corruptus in illis duabus dictionibus *Eresionem* & *Hiceteriam*: Sed illum restituit Cælius Rhodiginus libro 12. c. 19. Est enim εἰρεσιώνη, ramus oleæ lana obvolutus (nam & εἴριον sive ἔριον, lana sive vellus est) arborum fructibus, quæ Acrodia vocant, circumpendentibus, qui ante januas ædium suspendi solebat in honorem Apollinis ad famem arcendam ex oraculi præcepto. De quo Herodotus in vita Homeri, Plutarch. in Theseo, Suidas & Aristophanis interpres tum in Pluto, tum in Equitibus. Et vide, quod de ramis olivæ ad petendam pacem diximus supra l. 2. c. 19. & iterum l. 4. c. 7.

8 *Prævaluitque Græcorum mos.*] Idem Cælius Rhodiginus lib. 8. cap. 2. ubi Persarum luxum scribit, citatque Suidam & Pollucem.

1 *Utque*

prima ſigna ſtaret vates laureos ferens ramos & corollas,
cui pyrophoro dixere nomen, quoniam lampada præfer- *Pyrophorus.*
ret: quem violare, ſummum habebatur nefas, quod legati
munere fungeretur: [1] utque in fœdere percutiendo hice-
teria, hoc eſt, oleæ ramum cum vitta lanea legati ferant:
quo prætenſo, ab omni ſævitia hoſtili & violenta incurſio-
ne tuti erant. [2] De ſagminibus vero etiam apud Martia- *l. ſanctum. ff. de re. diviſio.*
num Jureconſultum de diviſione rerum, teſtatum inveni-
mus, cujus verba ſunt: Sagmina ſunt herbæ quas legati
populi Romani ferre ſolent, ne quis eos violaret, ſicut le- *Sagmina.*
gati Græcorum ferunt quæ vocantur hiceteria: tametſi
cerycium dici oportere nonnulli putent: κηρύκειον enim *Martian. Juriſconſult.*
legatorum ornatus erat: ἱκετεύειν ſupplicare dicitur.
[3] In qua quidem re ſcitu dignum eſt, olim Dario contra *Cerycium.*
Scythas pugnaturo, ab illis caduceatorem miſſum cum ave,
mure & rana, ac ſagittis quinque, tacitis ambagibus nullas
opes contra Scythas prævalere ſignificantes. [4] Illud quo- *Aliud jus fecialiũ.*
que in jure fecialium quæſitum eſt, utrum regibus contra
quos ſumuntur arma, an vero in regni finibus, aut aliquo
ejus

1 *Utque in fœdere percutiendo.*] Idem Luctatius Statii interpres, cujus in eam rem verba adduximus. Eſt enim *ἱκετηρία* veluti ſupplicatio, ſupplex libellus, & proprie ramus olivæ, quem ſupplicantes in manibus ferebant, ut dicit Ariſtophanis interpres in Pluto eum locum enarrans act. 3.

Ὁρῶ τιν' ἐπὶ τοῦ βήματος καθεζόμενον
Ἱκετηρίαν ἔχοντα μετὰ τῶν παιδίων.

Plutarchus in Theſeo Græce quidem, ſed in hunc ſenſum, *Ductis igitur ſortibus Theſeus acceptis ex Prytaneo his, quorum nomina exierant, in Delphinium profectus, Apollini pro ſua ſuorumque ſalute Hiceteriam peregit:* quam vocem interpres in ſupplicationem vertit. Sunt & nonnulli qui putant, Marcianum hac dictione uſum fuiſſe in *l. ſanctum, ff. de rerum diviſio.* ut ſcilicet ita legatur, *Sunt autem ſagmina quædam herbæ, quas legati populi Romani ferre ſolebant, ne quis eos violaret: ſicut legati Græcorum ferunt ea, quæ vocantur hiceteria.* Et ea quidem vox non male ſenſui quadraret. Verum in Pandectis Florentinis legitur *Cerycia*, eamque lectionem agnoſcit Budæus, quæ & admodum convenit: nam ea dictio peræque ſignificat, ac ſi dixeris *caducea.* Ceryx enim caduceator, fecialis, legatus, præco eſt.

2 *De ſagminibus vero.*] Locum & verba Marciani poſuimus ſupra proxime. Sed & tu de his vide præterea Livium 1. Decad. lib. 1. & 3. Decad. l. 10. Plinium lib. 22. cap. 2. & lib. 25. c. 10. & Feſtum Pompejum lib. 17.

3 *In qua re ſcitu dignum.*] Herodotus lib. 4. quod ex eo repetit Athenæus lib. 8. c. 2.

4 *Illud quoque in jure fecialium.*] Livius 4. Dec. lib. 1. poſt princ. cujus verba attulimus ſupra.

ejus præsidio, bellum indici oporteret, & an si contra socios fœderatosque, arma sumenda essent, amicitiæ prius renunciare necesse foret. Et placuit, sive coram, sive in præsidio, sive sodalitati & fœderibus renunciatum fuisset, sive non, quodcunque eorum factum esset, rite id factum videri. [1] Est tamen observatum, ut si qua contentio inter amicos intercederet, [2]sodalitati prius & hospitio renunciari. [3] Nam & Germanicus Pisoni prius amicitiam, [4] & Crispinus

Sodalitati & hospitio renunciare.

1 *Est tamen observatum.*] Id quod patet exemplis seqq.

MERCERUS.

2 *Sodalitati prius.*] Non privatim solum renunciatum amicitiæ, sed etiam publice. Livius 43. *Missi legati amicitiam Perseo renunciarunt.* Idem lib. 36. Consulti feciales à Manio. *Acilio Cos. num prius Ætolis renuncianda amicitia esset, quam bellum inferendum.* Amicitiæ renunciandæ modus, fuit interdicere domo. Tacit. Annal. 6. *Cæsar missis ad senatum literis, disseruit morem fuisse majoribus, quoties dirimerent amicitias, interdicere domo, eumque finem gratis ponere.* Renunciandi sodalitatem formula videtur fuisse, *Tuas res tibi habeto. Tuas res tibi agito.* Ea certe formula, apud Petronium Eucolpius renunciat sodalitatem Ascylto.

TIRAQUELLUS.

3 *Nam & Germanicus.*] Apud Suetonium in Caligula, c. 3. in fin. ubi id dicit fuisse more majorum.

4 *Et Crispinus Badio.*] Livius 3. Decad. lib. 5. Cujus verba libuit hic subtexere: nam est res memoria admodum digna. *T.* (inquit) *Quintio Crispino, Badius Campanus hospes erat, perfamiliari hospitio junctus. Creverat consuetudo, quod æger Romæ apud Crispinum Badius, ante defectionem Campanam, liberaliter comiterque curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, evocari Crispinum jussit: quod ubi est Crispino nunciatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorum fœderum privati juris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venere, Provoco te, inquit, ad pugnam Crispine. Badius, conscendamus equos, summotisque aliis, uter bello melior sit, decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi ait hostes deesse, in quibus virtutem ostendant, se ab eo, etiam si in acie occurrat, declinaturum, ne hospitali cæde dextram violet, conversusque abibat. Enimvero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignaviamque, & se digna probra in insontem jacere, hospitalem hostem appellans, simulantemque parcere cui sciat parem se non esse. Si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & privata jura esse putet, Badium Campanum T. Quintio Crispino Romano palam omnibus, duobus exercitibus audientibus, renunciare hospitium, nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cujus patriam ac penates publicos, privatosque oppugnatum venisset: si vir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impune insultare Campanum pateretur. Itaque tantum moratus, dum Imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem in provocantem hostem pugnare, permissu eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium nomine compellans ad pugnam evocavit. Nulla mora à Campano facta est, infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superque delapsum cum vulnere ex equo desiliit, ut pedes jacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atque equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaque*

ſpinus Badio hoſpitium remiſit. [1] Amaſis quoque animo præſumens Polycratis ruinam ex ſucceſſu continuæ felicitatis, ut minus doleret, miſit qui ſodalitati & amicitiæ renunciaret. [2] Eratque moris priſci, quoties dirimerent amicitias aut ſodalitates, etiam domo interdicere, iſque finis gratiæ foret. [3] Neque omiſerim Tybarenos adeo juſtos, ut non prius cum hoſte congrediantur, quam diem, locum, & decertandi horam, ex fide per feciales hoſti renunciarent. [4] Quodque nonnulli prodiderunt, id quod mihi non probatur, & pro certo affirmare non auſim, legatum populi Romani, ſi mandata minus vera attuliſſet, aut parum integra fide fœdus percuſſiſſet, velut ſi populus mandata dediſſet, perinde teneri & fœdere coërceri.

Tybarenorum erga hoſtes juſtitia.

armaque capta, & cruentam cuſpidem inſignis ſpoliis oſtentans, cum magna laude & gratulatione militum ad Conſules eſt deductus, laudatuſque ibi magnifice & donis donatus. Et idem propemodum recenſuit Valerius Maximus l. 5. tit. de humanitate.

1 *Amaſis quoque.*] Herodotus l. 3. nonnihil Strabo lib. 14. non adeo longe à princ. Diodorus Siculus l. 2. c. 5. paulo ante fin. Vide Ciceronem de Finibus lib. 5. ad fin.

2 *Eratque moris priſci.*] Hinc Badius Campanus cum Criſpino pugnaturus renunciavit illi hoſpitium, ut eſt apud Livium 3. Decad. lib. 5. Cicero 4. in Verrem act. *Itaque iſte vehementer Sthenio infenſus, hoſpitium ei renuntiat: domo ejus emigrat, atque adeo exit.* Vide, quæ ſupra dixi.

3 *Neque omiſerim Tibarenos.*] Cælius lib. 18. c. 20.

4 *Quodque nonnulli prodiderunt.*] Et hic ſuperioribus adde, apud Samnites quoque fuiſſe feciales, per quos fœdera conficiebant, ut conſtat ex Livio 1. Decad. lib. 8. ad fin. Et illud quoque, quod ad facienda fœdera apud veteres aqua & ignis adhibebantur, ut colligitur ex illo loco Virgilii libro 12. Æneidos:

—— *Alii fontemque ignemque ferebant.*

Ubi & id obſervavit Servius, *Unde*, ait, *contra quos arcere volumus à noſtro conſortio, eis aqua & igni interdicimus, id eſt, rebus quibus conſortia copulantur.*

CAPUT IV.

Pleraque veterum prænomina unde deducta fuerint, & denominata, & de Nonis Caprotinis quæ tradantur.

QUæri à pluribus audio, unde veterum illa prænomina, Spurius, Sextus, Cajus, Cneus, Titus, & pleraque à veteribus uſurpata, deducta fuerint: quæque vis prænominum foret. Et dum priſcos ritus, veterumque exempla

cura cogitationeque admitto, dumque antiquitatis monumenta colligo, invenimus Romanos antiquissima prænomina velut notissima, non integris dictionibus, sed succisis & simplicibus literis notare, ut T. pro Tito, L. pro Lucio, Q. pro Quinto: modo duplici, ut Cn. Sp. pro Cneo, Spurio: nonnunquam triplici, ut Sex. pro Sexto. [1] Et *Cnei.* Cneos quidem à generando, [2] Titos à tuendo denominari: alteros, tanquam sobolis procreandæ auspicia sortiti: alteros, quasi tuendæ patriæ omen assequuti forent. Unde *Tituli.* & Titulos, quod patriam tuerentur, [3] vel quod insignia capitis ea ornamenta ferrent, quibus Tutulos dixere no- *Spurii.* men, dictos autumant: [4] sicut Spurios, sine patre genitos denominari. Fuit enim prisci moris, ut quum sine patre certo aliquem notarent, illum non exarata dictione, sed per simplices divisasque literas, scilicet per S & P, sine *Lucii. Manii.* patre significarent. [5] Lucios quoque & [6] Manios ferunt, alteros

TIRAQUELLUS.

1 *Et Cneos quidem.*] Festus Pompejus lib. 7. *Gneus*, inquit, *& Cneus corporis insigne & prænomen, à generando dicta esse, & ea ipsa ex Græco γίγνεσθαι, apparet.* Alii à nævo deducunt, præposita c. litera, quod & astruit Festus, dum dicit corporis insigne. Cajus autem Titus Probus Epitome Valerii Maximi lib. 10. *Cneus*, ait, *ob insignem rem appellatus, quod unum prænomen varia scriptura notatur: alii enim Neum, alii Gneum, alii Cneum scribunt. Qui G. litera in hoc prænomine utuntur, antiquitatem sequi videntur, quæ multum ea litera usa est. Olim enim dicebant frugmentum, nunc frumentum refertur: & gnatura, modo natura. Igitur etiam nævus qui in corporibus gigni solet, Gnævus appellatur, qui c. corruptione syllabæ delectari videntur, &c.* Quintil. autem l. 1. c. 13. *Nec Gneus*, inquit, *eam literam in prænominis nota accipit, qua sonat.*

2 *Titos à tuendo.*] Fest. Pompejus lib. 18. *Tituli*, ait, *milites appellantur quasi tutuli, quod patriam tuerentur, unde & Titi prænomen ortum est.* Verum Titus Probus in eo libro, *Titus à Sabino nomine Tito fluxit.*

3 *Vel quod insignia capitis.*] Festus libro 18. dicit tutulum vocari pileum lanatum forma è tali figuratum, quo flaminicæ ac pontifices utebantur.

4 *Sicut Spurios.*] Plutarch. problem. c. 103. & vide Titum Probum ubi supra in verbo, *Et Cneos quidem.* *

COLERUS.

* Spurii, patre incerto geniti, quasi Epoptæ.

TIRAQUELLUS.

5 *Lucios.*] Varro lib. 2. de Analogia, Tit. Probus ibidem, ubi etiam dicit quosdam arbitrari à Lucumonibus Hetruscis, & Fest. Pompejus lib. 11. *

COLERUS.

* Festus Lucios dictos ait, quod luce oriente nati fuerint.

TIRAQUELLUS.

6 *Manios.*] Varro, Probus, & Festus Pompejus in dictis locis, & Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 7. Aliter Sozimus Romanæ historiæ lib. 1. Nempe Manium, ut gentem Valeriam, profectum esse à quodam Valerio, qui primus

alteros quasi oriente luce, alteros quasi mane editos:[1] & Posthumos, quod post patris obitum editi essent, nuncupari. [2] Sexti vero, Quinti & Decimi, tum Nonii, Septimii, & Octacilii, à numero genituræ indita nomina fuere. [3] Plerique à Tullo Hostilio Quintios, sicut Servilios, Tullios, Geganios, Curiatios & Cloëlios, ex Albanis Romam advocatos ferunt. [4] Eratque proprium Quintiorum familiæ, ut viri æque ac fœminæ, nullo tempore utantur auro. [5] Mamercos (quod nomen Oscum est) à Marte genitos dicunt: [6] sicut Martios, quod Æmyliorum prænomen fuit proprium. [7] Cajus vero & Caja, æque viris

Posthumi. Sexti. Quinti. Decimi. Nonii. Septimii. Octacilii. Servilii. Tullii. Geganii. Curiatii. Cloëlii. Mamerci. Martii.

mus diis Manibus sacra fecit. Ejus verba hæc sunt, *τοῦτον τὸν βωμὸν ὁ Οὐαλέριος οὔρων, καὶ τὴν θυσίαν, καὶ τὰς παννυχίδας ἐπιτελέσας, ἐκλήθη Μάνιος Οὐαλέριος Ταρεντῖνος: τούς τε γὰρ χθονίους θεοὺς, Μάνης, καλοῦσι Ῥωμαῖοι, καὶ τὸ ὑγιαίνειν, βαλῆρε.*

1 *Et Posthumos.*] Vide supra lib. 1. cap.9. *

COLERUS.

* Festus & alii, Posthumum dici volunt, quod post mortuum seu humatum patrem natus sit. Sed hoc videtur esse falsum. Siquidem Postumus, non Posthumus, recte scribitur. A post enim formantur, posterior, Postumus seu Postimus & postremus. Græci quoque nunquam aliter scribunt, quam *πόστουμον*, non *πόσθουμον*. Postumus igitur posterior dicitur. Illud tamen verum est, Postumum dici *ἐὰν τεθνηκότος πατρὸς γεννηθῇ*. Et sic Ulp. Cajus, Fest. Varro. Glossarium quoque Postumus *ὁ ζῶντος μὲν τοῦ πατρὸς συλλαμβανόμενος, ἀποθανόντος δὲ γεννώμενος*. Vide Tertul. Carol. Sigonium & Jacob. Cujacium lib.3.obs. cap.4.

TIRAQUELLUS.

2 *Sexti vero.*] Nomina ipsa hæc satis indicant.

3 *Plerique à Tullo Hostilio.*] De his Sex. Livius 1. Decad. lib. 1. in Tullo Hostilio. Sed & quantum ad Tullios, T. Probus, ubi supra, dicit hos fuisse sic prænominatos ominis gratia, quasi tollendos, o, litera in v, conversa, & quantum ad Cloëlios Fest. Pompejus libro 3. scribit Cloëliam familiam à Cloëlio, vel (ut alii legunt) Cloantho, Æneæ comite esse appellatam. *

COLERUS.

* Cloelios dictos esse à comite Æneæ ejus nominis, Dion probat. Hi etiam opinor, Cluilii dicti fuerunt. A Cloantho autem Cluentii dicti fuere, ut Virg. Æneid. 5.

—— Genus unde tibi Romane Cluenti.

TIRAQUELLUS.

4 *Eratque proprium Quintiorum.*] Plinius lib.33.cap.1.

5 *Mamercos.*] Festus Pompejus libro 11. Sed aliter Plutarchus in Numa, & vide supra lib.1.c.9.

6 *Sicut Martios.*] Adde & Marios ex Tito Probo ubi supra.

7 *Cajus vero & Caja.*] Plutarchus probl.cap.28. scribit apud priscos Romanos hunc fuisse morem, ut sponsam introducentes juberent dicere, *Ubi tu Cajus, ego Caja*, quod quare dicebatur & quid significaret, declarat Quintilianus lib.1 cap.13. Nam aliter quam scribantur, aliqua enunciantur. Et Cajus c litera notatur, ut quæ inversa mulierem declarat: quia tam Cajas vocitatas esse, quam Cajos, ex nuptialibus sacris apparet. Fest. Pompejus lib.14. *Prænominibus*, inquit, *fœminas*

viris ac fœminis prænomina frequentia fuere, maxime in solennibus nuptiarum usurpata, videlicet Cajæ Cæciliæ, quæ Tanaquil dicta est, felix faustumque conjugium fortunasque augurati. Quod etiam frequens prænomen Tarentinis ferunt, quo brutum, terrenum & colonum hominem designabant: Siquidem γέα terra est, unde γεῖος & γαῖος deducta volunt. [1] Et tametsi in veteribus monumentis C litera Cajum denotaret, ea tamen inversa hac figura Ɔ, Cajam designavit. [2] Illud tamen admonitu non inutile duxerim, [3] neminem Romanorum sine prænomine appellari: idque ex eo institutum, quod quum inter Romulum & Tatium societas & communicatio imperii inita esset, ut una consensio, unus populus, una mens atque idem corpus, sublato discrimine notaretur, [4] ut Romani Sabinorum, Sabini Romanorum nomina suis nominibus præponerent, æquato regni jure, & consociato imperio, cautum fuit.

Cajus, Caja, quare prænomina instituta.

esse appellatas, testimonio sunt Recilia & Terentia, quæ ambæ Cajæ solitæ sunt appellari: pari modo Lucia & Titia, quem locum & nos alibi attulimus. Titus Probus ubi supra, *Ista prænomina à viris tracta sunt, Caja, Lucia, Publia, Mœrea. Cæterum Caja, usu apud omnes celebrata est: Fertur enim Cajam Cæciliam Tarquinii Prisci Regis uxorem, optimam lanificam fuisse, & ideo institutum fuit, ut novæ nuptæ ante januam mariti interrogatæ, quænam vocarentur, Cajam se esse dicerent.* Et vide præterea quæ diximus in nostris legibus Connubialibus l. 10. n. 38. incip. *Sed & præterea.* Ut tamen non omittam illud Ciceronis in Oratione pro Murena, ut quia in aliquibus libris exempli causa id nomen invenerant, putarunt omnes mulieres, quæ coëmptionem facerent, Cajas vocari.

1 *Et tametsi in veteribus.*] Id jam dictum est ex Quintil. cujus verba vide supra, in verbo, *Cajus vero & Caja.*

2 *Illud tamen admonitu.*] Vide Quintilianum lib. 7. c. 6. Priscianum lib. 1. & Plutarchum in Romulo.

MERCERUS.

3 *Neminem Romanorum.*] Tanta Prænominum dignitas fuit, ut ab illis certissimum nobilitatis & generis argumentum peterent. Ammianus l. 28. *Prænominum claritudine conspicui quidam, ut putant, in immensum sese extollunt.* Ideo apud Petronium Trimalcio, se luculenter *Cnæum* prænominat.

4 *Romanis Sabinorum.*] Id quidem tradunt Priscianus, Eutropius, & aliqui alii. Si tamen id verum, quomodo fit, ut non legas vel unum Prænomen, quod quidem à Romanis usurpatum sit, fuisse nomen Sabinum vel contra? Ob hanc caussam, nonnemo ita interpretatur hunc Alexandri locum, ut dicat fuisse quædam Prænomina, Romanis quasi propria: & vicissim, sua Sabinis fuisse peculiaria: Quæ promiscua facta sint, ambobus illis populis, in unum conjunctis. Verumtamen quam bene hoc quadret ipsi viderint.

1 *Quare*

fuit. [1] Quare prænomina veterum fuisse ex Sabinis nominibus deducta, multorum opinio fuit. Quin etiam excellentes viros, & principali dignitate insignes, solis prænominibus nominasse, magnificentius honestiusque duxere, tanquam ob illorum amplitudinem vulgo noti & conspicui forent. [2] Cumque mancipiis & servis nullum cognomentum aut prænomen veteres impartirent, soloque appellarent nomine: si quando tamen manu emissi, libertatem meruissent, ut inter servilem personam & liberam discrimen nominis foret, cum illis ordo, honos & locus accesserit, prænomina patronorum, ac si disciplina & cultu Romano essent educati, sæpissime sibi arrogarunt: [3] quare Marcipores, Lucipores, Publipores, à Marco, Lucio, & Publio, multi servitute exempti, nuncupati sunt. Nec modo libertorum hoc fuit proprium, [4] sed adoptivi filii

Prænomina ex Sabinis nominibus.

Servi & mãcipia. Manumissi.

Adoptivi.

TIRAQUELLUS.

1 *Quare prænomina.*] Val. Maxim. lib.10. de prænomine: *Romanos autem arbitrandum est ab Albanis & Sabinis multiplicandorum nominum consuetudinem traxisse, quoniam ab illis orti sunt.*

2 *Cumque mancipiis.*] Id probat ex seq.

3 *Quare Marcipores.*] De duobus primis Plinius lib. 33. c. 1. De primo & postremo Quintil. lib. 1. c. 4. Itemque de primo Festus Pompejus lib. 15. cujus verba hæc sunt, *Quintiper servile nomen, frequens apud antiquos erat, à prænomine domini ductum, ut Marcipor,* * *Felicer:* quamvis sint, qui à numero natorum ex ancilla quinto loco dictum putent.

COLERUS.

* Pro *Felicer*, inscr. habebat *Gnidor*. Quod vide, num corruptum, ex eo, quod erat, *M. puer*, nisi malis *Publipor*, aut *Lucipor*.

TIRAQUELLUS.

4 *Sed adoptivi filii.*] Appianus l. 3. bellorum Civilium scribit Octavium, quem filium C. Cæsar adoptaverat, Cæsarem appellatum Romanorum more, qui adoptivis filiis adoptantium nomina solent imponere. Nam & Suetonius in Cæsare, cap. 83. scribit eundem Octavium in familiam nomenque Cæsarum adoptatum fuisse. Sic quoque Pomponius Attic. cognominatus est Cecilius à Q. Cecilio, qui moriens testamento eum adoptaverat, heredemque ex dodrante fecerat, ut tradit Corn. Nepos, sive, ut alii malunt, Probus Æmylius in Attici vita. Sic longo ante tempore duo priores filii Pauli Æmylii & horum major à Fabio Maximo, alter à Scipione Africano adoptati, ille Fabius Maximus, hic Scipio appellati sunt apud Plutarchum in Pauli Æmylii vita. Sic M. Brutus à Q. Cæpione adoptatus Q. Cæpio dictus, & P. Scipio à Q. Metello adoptatus Q. Metellus Scipio dictus. Hucque spectat quod scribit idem Suetonius in Tiberio, c. 6. post reditum in urbem à M. Gallio Senatore testamento adoptatus, hereditate adita, mox nomine abstinuit: quod Gallius adversarum Augusto partium fuerat. Et quod prodit Tacitus lib. 3. *Crispum,* ait, *equestri ortum loco, C. Salustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem, in nomen adscivit.*

filii & arrogati, adoptantium sæpe nomina & prænomina, atque cognomenta desumpsere. [1] Inter quos erant addicti, qui tametsi nomen, prænomen ac tribum in præsenti habeant: illos tamen servisse, & sub alterius mancipio fuisse liquet. Fuere autem addicti, qui quum non essent solvendo, creditoribus addicebantur: mox precio persoluto, seu quavis causa, etiam citra domini voluntatem servitute exempti, & libertate donati sunt. [2] Præter hos erant abscissi & lenones, æqua fere conditione ac servi, nullo cognomento aut ordine, infames. Namque Senatusconsulto prohibitum erat, ne abscissi, quibusque virilia execta forent, utpote semiviri, aut lenones, quærendi juris aut postulandi causa, tribunalia adirent. [3] Ideo Vectilius leno in causa testamentaria à Q. Metello dejectus fuit, & à subsellio prohibitus, quia leno erat, quem pro libero propterea habendum non censuere. [4] Est tamen literis proditum, ut nisi inter ingenuos, aut ex ingenuis oriundos, nullum gentilitatis cognomen foret: nam servorum libertorumque nulla cognatio, nec gentilitas erat. [5] Apud Athenienses vero constitutum est, ut nemo ex fœmina genitus, maternum sibi nomen asciсceret: nam fœminis indere familiæ cognomenta lege vetabatur. Id quod æque à Romanis factitatum comperimus: tum, ne quis illas Athenias vocaret, edicto cautum fuit. [6] E diverso apud Lycios: nam ex matribus, non patribus gentilitia fuere nomina, filiasque non filios suos habuere heredes: plusque honoris fœminis quam viris tributum est, [7] Neque omit-

Addicti.

Abscissi. Lenones.

Gentilitatis cognomen ingenuorum.

Fœminæ non indebãt familiæ cognomenta.

Lyciis fœminæ magno in honore.

1 *Inter quos erant addicti.*] Id usque ad vers. *Præter hos*, est magna ex parte Quintiliani lib. 5. c. 10. & iterum l. 7. cap. 4.

2 *Præter hos erant abscissi & lenones.*] Hoc ex seq. probat.

3 *Ideo Vectilius leno.*] Val. Maximus lib. 7. cap. item 7. titulo De testamentis, quæ rescissa sunt, in fine.

4 *Est tamen literis proditum.*] Cicer. in Topicis.

5 *Apud Athenienses.*] Vide nostros Commentarios Nobilitatis cap. 18. n. 35. incip. *Atheniensium.*

6 *E diverso apud Lycios.*] Herodotus lib. 1.

7 *Neque omittendum.*] Hæc usque ad versi. *sicut in*, sunt partim Varronis lib. 5. de ling. Latina, & magna ex parte Plutarchi, tum in Numa Pompilio, tum in Camillo, & Macrobii l. 1. Satur. c. 11. & Solini c. 2.

omittendum, Nonis Iulii, quibus è vita concessit Romulus, quas caprotinas & vulgi fugam appellant, Romanos urbe excedentes, ad Capreæ paludem sacra facere: dumque ad rem divinam vadunt, veterum prænomina, ut Cajum, Lucium, Marcium, aliaque prisca nomina inclamare: [1] sicut in Oschophoriis Athenienses ob Ægei mortem, dolentium voces imitantur. [2] Ancillasque cultu decoras in matronali habitu cum ocurrentibus prælii imaginem effingere, quod olim cum Latinis Romani gessere: unde celebritatis causa & origo est, tectasque umbra caprifici epulas & alia lætitiæ invitamenta celebrare. In quibus sacris hoc servari meminimus, ut inter solennia de caprifici lacte apponatur. [3] Illud præterea notatum est, Romanas mulieres sine cognomento, solis prænominibus adjecto nomine denominari. [4] Quodque Marci prænomen velut perniciosum & infame, plerique magnopere devitarunt, postquam M. Manlio crimine affectati regni turpi judicio convicto, ne cui gentili nomen M. Manlio foret, senatusconsulto cautum fuit: quod generi & nomini suo inustam dedecoris notam attulisset: [5] sicut Claudia gens, propter gentilium flagitia, cum Luciorum alter cædis, alter latrocinii damnatus foret, ad diluendam memoriam dedecoris, Lucii prænomen devitavit. [6] Quodque Domitia gens, cæteris prætermissis, Cn. & Lucii prænomen peculiare sibi desumpsit. Siquidem ex Ænobarbis (auctore Tranquillo) continua serie tres, Lucii: reliqui vero, Cnei prænomina eadem serie vendicarunt.

Nonæ Caprotinæ.

Oschophoria.

Rom. mulieres solo prænomine denominabantur.

Marci prænomen vitatũ.

Lucii prænomen vitatum à Claudia gente.

C. & Lucii prænomina in honore apud Domitiam gentẽ.

1 *Sicut in Oschophoriis.*] Plutarch. in Theseo.

2 *Ancillasque cultu decoras.*] Ad Romanos redit, & est totum id usque ad versi. *Illud præterea*, ipsius Plutarchi in Camillo.

3 *Illud præterea notatum est.*] Plut. in Mario in princ. *Quandoquidem inter genera ista nominum primum, quod Posidonius proprie nomen Romanis esse arbitratur, nulli mulieri imponitur.* Vide Val. Max. lib. 10.

4 *Quodque Marci prænomen.*] Liv. 1. Decad. lib. 6.

5 *Sicut Claudia gens.*] Suetonius in Tiberio, c. 1.

6 *Quodque Domitia gens.*] Idem Sueton. in Nerone, c. 1.

CAPUT

CAPUT V.

Quid ſit apud Jureconſultos heliocaminus, quid zeta, & unde deductum nomen, & denominatum.

IN circo Flaminio, dum poſt immodicos calores ſole occiduo deambularemus, ad nos contubernalis meus quiſpiam, proficiens in jure civili, ſed nimis inepte glorioſus: & percontatus eſt, quid eſſet [1] quod Ulpianus de ſervitutibus urbanorum dixit: Quod ſi arbor à te compacta, heliocamino meo ſolem adimeret, eo quod umbram facit in loco heliocamini, id contra ſervitutem tibi facere non licere. Quid eſſet heliocaminus, percontabatur. Cumque de verbi ſignificatu ambigeretur, dixi heliocaminum vaporarium quoddam ſolare, & apricum locum dici, ad quem ſol hybernus accedens ipſum evaporat & calefacit, deductum nomen ἀπὸ τȣ̃ ἡλίȣ καὶ καμίνȣ, id eſt, ſolis vaporario ſeu æſtuario. [2] Fuiſſeque moris priſci, ut juxta zetam heliocaminus conſtruatur, zeta enim locus erat unius cubiculi capax, ſolem hybernum proſpectans, ita conſtructa, ut per heliocaminum vaporem acciperet. Erat enim cubiculum hybernum frigori accommodatum, quod nunc ſole, nunc igne æſtuaret. [3] Quare Heliogabalum Indicos odores ad vaporandas zetas accendere conſueviſſe, auctores tradunt. Fuit ergo opinio Ulpiani, quod ſi heliocamino meo & vaporario ejuſmodi, ad quem ſol admitti debet, arbor per te compacta officiat, ita quod ad eum admitti nequeat, id velut contra ſervitutem factum, non rite factum videri.

Heliocaminus. Zeta.

1 *Quod Ulpianus.*] In *l. ſi arborem. ff. de ſervitutibus urban. præd.* ubi Budæus in prioribus Annotationibus eam dictionem interpretatur, ut hic noſter Alexander, citatque Plinium lib. epiſtol. 2. epiſt. ejus lib. 17. ubi de *diæta* quadam, aut, ut alii legunt, *zeta* loquens, ſic ſcribit, *In hac heliocaminus quidem alia xiſtum, alia mare, utraque ſolem proſpicit.*

2 *Fuiſſeque moris priſci.*] Hic omnino vide Joannem Mariam Cataneum, doctum interpretem Plinii in ea epiſtola.

3 *Quare Heliogabalum.*] Lampridius in ejuſdem Heliogabali vita.

CAPUT VI.

Quando primum interregnum cœptum fuerit, & quibus de causis interreges Romæ creari consueverint.

QUo [1] tempore Romulus ad Capreæ paludem humanitatem exuisse fertur, satis constat, patres conscriptos de regni successore solicitos, decem decuriis factis, singulisque in singulas decurias creatis, ut decem imperitarent, unusque cum insignibus imperii & lictoribus esset, interreges creavisse, quod imperium per orbem ire, & quinque dierum spatio terminari jusserunt. [2] Alii per ternos quaternosque dies, interregni spatium per singulos ivisse, atque anno uno senatores, qui centum numero erant, imperium tenuisse ferunt. Plerique asserunt, cum ducenti senatores essent, à patribus fuisse constitutum, ut per quinos dies singuli qui fasces & imperii insignia habebant, imperitarent: functusque imperio primus, secundo, & reliquis deinceps, regni curam munusque traderet, nonnulli putant, quod cum centum & quinquaginta patres essent, singuli cum fascibus prodeuntes, sex noctis horas, & sex diei, Quirino imperitarunt, & sacrum fecerunt: tantundem Tatio, qui regni consors erat, annuumque intervallum fuisse: donec Numa Pompilio Rege creato, Romulo regni successor datus est. Mansitque mos post exactos Reges, ut si qua fortuna aut casu consules creari nequirent, vel vitio creati forent, aut si qua turbulenta confusio & necessitas premeret, donec de consulatu decerneretur, aut dictator reipub. daretur, interreges præessent, qui populo vice consulum jura darent. [3] Quinetiam si contentio inter patres & plebem foret de magi-

Interreges quando primum creati.

CL. patres.

Interreges quando & qua de causa crearentur.

TIRAQUELLUS.

1 *Quo tempore Romulus.*] Livius 1. Decad. lib. 1. Dionysius Halicarnassæus l. 1. & latius l. 2. Plutarchus in Numa Pompilio. Sed & quod illi de quinque diebus dixerunt, confirmat Asconius Pedianus in Orationem Ciceronis pro Milone.

2 *Alii per ternos.*] Vide omnino Dion. Halicarn. d. lib. 2.

3 *Quinetiam si contentio.*] Livius 1. Decad. lib. 3. 4. & 7.

1 *Vel*

magiſtratibus creandis, aut abſentibus conſulibus comitia haberi non poſſent, [1] vel vitio creatis magiſtratibus auſpicia renovari oporteret: [2] vel conſulibus morte ſublatis, [3] de comitiis & creandis conſulibus contentio eſſet, interreges creari compertum eſt, ut eſſent qui comitia haberent, magiſtratuumque munia obirent. [4] Qui quidem interreges ſine populi ſuffragio, ad concilium plebe non admiſſa, à patribus tantum auſpicato creabantur. [5] Quotieſque per interregem comitia fiebant, in patrum poteſtate eventum comitiorum fuiſſe liquet: quippe nemo interrex, qui auctor comitiorum foret, niſi ex patribus erat. [6] Dicebat vero conſulem plerumque interrex, ex patrum decreto, quem ipſi voluiſſent, quod officium prodendi interregem, oratoris fuiſſe autumant: [7] poteratque non modo prætor, ſed conſul aut dictator interrex fieri. Et ſi quando proditus interrex, munus pro quo dicebatur, exequi nequiret, [8] exacto dierum quinque ſpatio, alius ſucce-

Patres interregem creabant. Qui interreges creabantur.

1 *Vel vitio creatis.*] Idem Livius ejuſdem 1. Decad. lib. 5. & 8.

2 *Vel Conſulibus morte ſublatis.*] Aut etiam morte implicatis, Livius d. l. 5.

3 *De comitiis & creandis Coſſ.*] De utroque Livius l. 7. & Halicarnaſſæus lib. 9. ubi loquitur de creatione L. Lucretii, & T. Veturii Geminii Coſſ.

4 *Qui quidem interreges.*] Halicarnaſſæus lib. 3. ſic ſcribit, *Poſt cujus mortem Senatus accepto à populo arbitrio conſtituendi rempub. præſenti ſtatu contentus creavit interreges: qui curiatis comitiis Regem elegerunt L. Tarquinium.* Titus Livius 1. Decad. lib. 1. *Alia ſententia aſperior in ſpeciem, quæ Patricios coire ad prodendum interregem jubebat.* Et lib. 4. *Patritii, cum ſine curuli magiſtratu Reſp. eſſet coiere & interregem creavere.* Et libro ſexto: *Penes quos ſunt auſpicia? nempe penes patres. Nam plebejus nullus magiſtratus auſpicato creatur. Nobis adeo ſunt propria, ut non ſolum quos populus Patricios magiſtratus, non aliter, quam auſpicato creet: ſed nos quoque ipſi, ſine ſuffragio populi auſpicato, interregem prodamus:* & Cicero pro domo ſua, *Auſpiciaque populi Roma. ſi magiſtratus Patricii creati non ſint, intereant neceſſe eſt, cum interrex nullus ſit: quod & ipſum Patritium eſſe, & à Patritiis prodi neceſſe eſt.*

5 *Quotieſque per interregem comitia.*] Hoc autem fiebat ob eas cauſas, quas ſupra proxime attulimus.

6 *Dicebat vero Conſulem.*] Livius 1. Decad. lib. 3. ubi per interregem creati ſunt L. Valerius, & M. Horatius Coſſ. & iterum lib. 4. & Plutarch. in Pompejo, ubi dicit Pompejum à Sulpitio interrege Conſulem creatum.

7 *Poteratque.*] Sic Valerius Publicola factus interrex Livio Decad. 1. libro 3. qui jam conſul fuerat, eidem ejuſdem Decad. lib. 2. Sic & M. Furius Camillus factus interrex, quinquennio ante Dictator fuerat, ut patet ex eod. Livio 1. Decad. lib. 5.

8 *Exacto quinque dierum ſpatio.*] Halicarnaſſæus de hujus magiſtratus creatione loquens ſic ſcribit lib. 2. *Ducenti patres conſcripti, ex quibus Senatum Rege Ro-*

succedebat qui vices susciperet, donec per singulos in orbem irent, [1] ut modo tertius, [2] nunc quintus, [3] aut quartus, [4] nonnunquam quartusdecimus, [5] plerunque vigesimus proditus interrex, consules magistratusve faceret, aut comitia haberet. [6] Quos quidem interreges dum honori præerant, consulum vicem gerere, idemque juris & potestatis habere, haud dubium est, donec absoluto reipublicæ munere, interregum potestas finiretur. [7] In quo id plerumque evenisse comperimus, ut proditus interrex, comitiis, quæ ipse habuisset, consul crearetur: sicut de L. Posthumio Metello traditur, qui his comitiis quibus interrex præerat, cum Iunio Bubulco consul factus est. Qui etiam tantæ potestatis erat, ut legem ferre possent, senatum consulere, & consulis munia obire. Hoc quoque dicere haud piget, sine causa interregem dicere haud licere: sed quum turbulentæ confusiones, aut tumultus comitia impedirent, [8] & nisi ad quartum calendas Februarias creari non licuisse. Et si quando comitiorum causa interrex proditus esset, quod plerunque usu veniebat, nun-

Interregum munus.

Interregum potestas.

Interregem temere dicere non licebat.

ge Romulo constitutum diximus, distributi in decurias, decemviris sorte committebant urbis imperium. Hi non simul, sed unus post alium quinis diebus lictores habebant cæteraque insignia regia, quæ ceu per manus tradebantur à primo deinceps usque ad ultimum. Tum Quinqueduanus ille magistratus migrabat ad sequentem decuriam, & inde rursum ad alium. Supra etiam dictum est ibi, *Quo tempore.* Asconius Pedianus in Orat. pro Milone, & Appianus bellorum Civil. l. 1.

1 *Ut modo tertius.*] Livius 1. Decad. lib. 5. in creatione L. Lucretii, & Servii Sulpitii, & aliorum Tribunorum militum: & eod. lib. paulo ante, *Interreges tres deinceps fuere L. Valerius, Q. Servilius Fidenas, M. Furius Camillus.*

2 *Nunc quintus.*] Livius 1. Dec. l. 8. ubi Cornelius iterum, & Cn. Domitius Coss. creati sunt per quintum demum interregem M. Valer. Corvinum.

3 *Aut quartus.*] Halicarnassæus d. lib. 2.

4 *Nonnunquam quartus decimus.*] Livius 1. Decad. lib. 8. in creatione C. Petilii, & L. Mugilani Consulum.

5 *Plerunque vigesimus.*] Livius l. 7. Decad. 1. scribit ad undecimum usque interregem aliquando perventum fuisse. Infestam inde patribus plebem, interreges cum accepissent, ad undecimum interregem seditionibus certatum est. Vide Dionysium Halicarnassæum.

6 *Quos quidem interreges.*] Fenestella cap. 4. & Pompo. Lætus c. 5. de Rom. magistratibus. Blondus lib. 3. Romæ triumph.

7 *In quo id plerunque.*] Liv. 3. Dec. lib. 7. Ex quo intellige, *Mugillo* hic legendum esse non *Metello.*

8 *Et nisi ad quartum Calend. Febr.*] Asconius Pedianus in Orat. Ciceronis pro Milone dicit ad 14.

1 *Nun-*

[1] nunquam ab eo qui primus proderetur, [2] sed qui secundo [3] aut tertio [4] ac deinceps in orbem issent, vel comitia haberi, vel dictatorem dici, aut consulem vel tribunum creari. [5] Fertur vero Sylla, cum summæ esset potentiæ, consulibus morbo sublatis, per senatum interregem creari mandasse: scilicet qui non consulum comitia exemplo veteri indiceret, sed ut se dictatorem ad imaginem antiquitatis, indictis comitiis crearet. Neque negaverim Cæsarum temporibus nullum interregnum fuisse, quum unius imperio occupata republ. senatus esset negligens & remissus, & vix ulla foret libertatis imago, [6] nisi post Aurelianum, quum de principe deligendo senatus opinione vaga duceretur, & cum militibus tumultuantibus non consentiret, per sex menses deligendo principi interregnum fuisse: donec Tacitus in imperio assumptus fuit, qui summi principis spem ostendit. Tametsi morte sublatis Cæsaribus, quoties de principe deligendo ambigebatur, ad senatum Romanum rem pertinuisse, multiplici exemplo probatum sit: [7] quod Trajanus facere destinarat, ut si quid ei evenisset humanitus, principem reipublicæ senatus daret.

Cæsarum temporibus nullum interregnum fuit.

Cæsaribus morte sublatis, ad senatum res Rom. pertinebat.

1 *Nunquam ab eo qui primus.*] Idem Asconius in d. Orat. *Non fuit*, inquit, *moris, ut ab eo, qui primus interrex proditus erat, comitia haberentur.*

2 *Sed qui secundo.*] Livius 1. Dec. lib. 6. statim post princip. in creatione A. Valerii Publicolæ, & L. Virginii & aliorum Trib. militum, & lib. 10. in creatione L. Cornelii Scipionis, & Cn. Fulvii Consulum.

3 *Aut tertio.*] Supra eodem capite dictum est in verbo, *Ut modo tertius.*

4 *Ac deinceps.*] Nam & præter numeros præcedentes, videbis de undecim (ut jam dictum est) apud Livium 1. Decad. lib. 7. in creatione P. Valerii Publicolæ, & C. Martii Rutilii Consulum.

5 *Fertur vero Sylla.*] Appianus l. 1. bellorum Civilium.

6 *Nisi post Aurelianum.*] Flavius Vopiscus in vita Taciti Imperatoris in princ.

7 *Quod Trajanus.*] Ælius Spartianus in vita Adriani.

CAPUT

CAPUT VII.

Sacrificium Latinarum quomodo in Albano fiebat, & quæ erant feriæ, quive populi ad sacrum convenirent.

ROmanos [1] Consules comitiis creatos, sortitis provinciis, aut extra sortem datis, Latinas ferias indicere consuevisse, plane perspicuum est: Jovique Latiali in monte Albano sacrum facere, quod Latiar dixere, ubi carnem Latinis populis dare mos erat, quæ visceratio dicta. Est enim mons Albanus, inter Albam & urbem Romam tractu fere pari disjunctus, ubi templum à Tarquinio Superbo Jovi Latiali constructum ferunt, sacrumque institutum, ad quod Latini populi numero septem & sexaginta, stato tempore, nonnunquam noctu ad lumina frequentes convenirent, ibique nundinas haberent: utque alii agnos, alii caseos, nonnulli lac, plerique molam ad commune epulum afferrent, [2] & una taurum immolarent, concordi suffragio statutum erat: tauroque immolato, & cæsa victima, riteque sacrificio perfecto, ut quisque populus qui ad sacrum accesserat, & quæque civitas carnem posceret, de tauroque partem acciperet, prisci moris erat. Principatus vero sacri & publici concilii caput, haud dubie penes Romanos fuit, quas quidem ferias conceptivas, non stati-

Visceratio. Albanus mons. Templum Jovis Latialis.

TIRAQUELLUS.

1 *Romanos Consules.*] Id videre licet ex infinitis locis Livii, ex quibus multa in sequ. afferemus. Id autem princ. usque ad versic. *Cum enim feriarum*, est Dionysii Halicar. lib. 4. Sed de visceratione vide Varronem lib. 1. aut ex aliorum comput. 4. ling. Lat. Livium 4. Decad. lib. 2. statim post princ. & Servium lib. 1. Æneidos in eum locum,

Tergora diripiunt costis & viscera nudant.

Et lib. 6. eo loco,

Et solida imponit taurorum viscera flammis.

Vide infra in verbo, *Propterea C. Flaminio.*

MERCERUS.

2 *Taurum immolarent.*] Hic Taurus olim niveus esse debebat, postea ex Senatus decreto potuit esse ruffus. Arn. lib. 2. *In Albano antiquitus monte, nullos alios licebat quam nivei tauros immolare candoris. Nonne istum morem, religionemque mutastis? Atque ut ruffulos liceret dari, senatus constitutum sanctione?*

Feriarum quatuor genera. Statitivæ. Conceptivæ. Imperativæ. Nundinæ. † *Idem infra lib. 6. cap. 11. qui Paganalia dictus.*

ſtativas eſſe multi putarunt. [1] Cum enim feriarum quatuor eſſent genera, ſtativæ, conceptivæ, imperativæ, aut nundinæ: Stativæ autem fuerunt, quæ ſtatis diebus ac menſibus ſervantur, veluti Saturnalia, Lupercalia, Agonalia: Conceptivæ quæ in diem certam à pontifice vel magiſtratu concipiuntur, quemadmodum Latinæ, Sementinæ, Paganalia, † vel Compitalia: Imperativæ, quas conſul prætorve, aut pontifex maximus pro arbitrio indixit: [2] Nundinæ vero ſemper paganorum habitæ ſunt feriæ, [3] quas Hortenſius nefaſtas eſſe ſanxit, ut ruſticis qui nundinandi cauſa in urbem venerant, lites componere, & leges accipere facultas foret. [4] Quod quidem ſacrum velut anniverſarium ſine piaculo nec præmitti, nec ſupprimi poterat. Ideo ſi dilatum aut omiſſum foret, piaculum admitti putabatur: namque illud iterari, aut intermitti, vel non ſuo tempore celebrari, prodigium erat. [5] Propterea Cajo Flaminio, quod ſecundo Punico bello conſul Latinas

TIRAQUELLUS.

1 *Cum enim feriarum.*] Hæc ſunt Varronis lib. 2. aut aliorum computatione 5. linguæ Latinæ, & Macrobii lib. 1. Saturn. cap. 16. Sed quas illi *ſtativas* vocant, Feſtus Pompejus lib. 6. *ſtatas* vocat, quod certo ſtatutoque die obſervarentur, & de conceptivis idem Feſtus lib. 3. ubi *Conceptivæ*, inquit, *feriæ feſta dicebantur, quæ incertis diebus obſervabantur quotannis, ut Sementinæ, compitalitiæ.* Sed & de ipſis Sementinis ipſe Varro, Rei ruſticæ lib. 1. cap. 2. in princ. Et de Panagalib. Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 4. ubi declarat quæ ea ſint, & Ovid. lib. 1. Faſtorum his verſibus,

Ter quater evolvi ſignantes tempora Faſtos,
Nec ſementina eſt ulla reperta dies.
Cum mihi (ſenſit enim) lux hæc indicitur, inquit,
Muſa: quid à Faſtis non ſtata ſacra petis?
Utque dies incerta ſacris ſic tempore certo
Seminibus jactis eſt ubi fœtus ager.

2 *Nundinæ vero.*] Plinius l. 18. c. 3. An autem hæ eſſent apud veteres non parvum dubium erat, ut videbis apud Macrobium d. lib. 1. cap. 16.

3 *Quas Hortenſius.*] Id accepiſſe videtur à Macrobio d. lib. 1. cap. 16. qui tamen aliter dicere videtur. Feſtus autem Pompejus lib. 12. *Nundinas*, inquit, *feriarum diem eſſe voluerunt antiqui, quo ruſtici mercandi, vendendique cauſa in urbem convenirent, eumque nefaſtum, ne ſi liceret cum populo agi interpellarentur nundinatores.*

4 *Quod quidem ſacrum.*] Scilicet Latinarum feriarum. Nam & id videre licet ex multis Livii locis, ex quibus nonnullos inferius adducemus.

5 *Propterea C. Flaminio.*] Plutarchus in Hannibale, & Livius 3. Decad. libro primo, ad fin. ex quo intelliges id quod ſupra in princip. dictum eſt, Jovi Latiali id ſacrum fieri ſolitum in monte Albano.

1 Quod

nas non indixisset, neque sacrum in Albano fecisset, sed lixæ modo sine more, sine auspiciis ad exercitum profectus esset, dirum fuit, & haud multo post publica clade expiatum, siquidem ad Trasimenum, quum inconsulta audacia in hostes irruisset, depulsis & dissipatis copiis, totoque exercitu profligato, & nefanda cæde afflicto, prætermissi sacri pœnas dedit. [1] Quod si in eo sacro non omnes Latini carnem accepissent, [2] sed aliquid dilatum [3] præteritumve fuisset, aut neglectæ cæremoniæ, intermissumve solenne esset, tanquam non rite exhibitum foret, denuo instaurari oportebat. [4] Ea vero quæ non anniversaria, sed calendaria dicuntur sacra, si quo casu aut fortuna dilata, vel suo tempore omissa forent, & differri, & novari, & repeti posse sine piaculo veteres credidere. [5] Has ergo Latinas Tarquinius

Cæremoniæ Latinarum.

Calendaria sacra.

1 *Quod si in eo sacro.*] Livius 4. Dec. libro secundo, *Feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt, quod ab Ardea questi in Senatu erant, sibi in monte Albano Latinis carnem, ut assolet datam non esse.* Et libro septimo. *Latinæ instauratæ, quod Laurentibus caro, quæ dari deberet, data non fuerat.*

2 *Sed aliquid dilatum.*] Ut dictum est supra proxime. Non licebat autem differri hæc sacra, quia anniversaria erant, ut dicemus infra in verbo, *Ea vero quæ anniversaria.*

3 *Præteritumve fuisset.*] Livius 5. Decad. lib. 1. *Latinæ feriæ fuere ad diem III. Non. Maji: in quibus quia in una hostia magistratus Lanuvinus precatus non erat, P. R. Quiritium, religioni fuit. Id cum ad Senatum relatum esset, Senatusque ad pontificum collegium rejecisset, pontificibus, quia non recte facta Latinæ essent, instauratis Latinis, placuit Lanuvinos, quorum opera instauratæ essent, hostias præbere, &c.* quæ sequuntur. Et hic vide omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis ad *l. boves.* § *hoc sermone.* num. regulæ 26. incip. *Adde quod apud ipsos Rom.*

4 *Ea vero quæ non anniversaria.*] Livius 3. Decad. lib. 2. scribit, Anniversarium Cereris sacrum Cannensi clade intermissum fuisse: quia nec lugentibus id facere fas esset, nec ulla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Servius enarrans locum illum Virgil. 8. Æneid.

Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nephas, celebrate faventes.

Anniversaria, inquit, *sacrificia ideo non differuntur, quia nec iterari possunt. Nam Calendaria, si qua fuerint ratione dilata, possunt repeti, nec piaculum eorum intermissione committitur.* Vide in d. nostris Comment. d. *l. boves.* num. regulæ 23. incip. *Hucque.*

5 *Has vero Latinas Tarquinius.*] Hæc usque ad ea verba, *Interjecto deinde tempore,* sunt Dionysii Halicarnassæi libro sexto, ad finem. Cujus hæc verba sunt reddita Latinitati à Sigismundo Gelenio. *Supplicationes etiam Senatus decrevit ob plebis in gratiam reditum, & Feriis Latinis diem tertium addidit, cum prius duo tantum fuerint, primus consecratus à Rege Tarquinio, quo tempore devicit Hetruriam, alter à populo additus, quando regibus pulsis libertatem adeptus est: tunc vero tertius accessit post reconciliatam*

quinius à principio in unam diem indixit: Post Reges vero exactos, altera populi jussu adjici cœpta fuit. Demum restituta plebe quæ ad sacrum montem secesserat, in tres aut quatuor dies indictas à consule vel præfecto Latinarum fuisse: interjecto deinde tempore in decem dilatas servatasque invenimus. [1] Ultra quos, duo etiam post Latinas religiosi dies habiti, [2] quo tempore solenne ludicrum in Capitolio fieri, quadrigæque concito cursu decertare, victorque certaminis in palmam victoriæ absinthium bibere solebat: [3] quibus diebus si cum Latinis & populo Romano bellum inter eos aut dimicatio foret, induciæ dabantur: namque indictis feriis Latinos populos invicem arma sumere aut acie decernere, vel agros hostili modo vastare, sine gravi prodigio non licebat: tunc enim odia offensionesque quiescebant. [4] Cumque post pugnam cum Vejentibus ad Vesuvium, fœdus ictum fuerit cum Laurentibus, deinceps singulis annis post decimum Latinarum denuo innovari servatum est. Sed sicut hoc sacrum in Albano, [5] sic Veneris templum Lavini celebre Latinis populis erat: ad quod convenire, & annua sacra stato die facere assuerant, quorum Ardeates (qui antistites templi erant) præcipuam gessere curam. [6] Mansitque in posterum, ut si quod nomini Latino impenderet bellum, vitandæ injuriæ causa, in Albano, [7] aut ad lucum Ferentinæ, quid facto

Dies duo religiosi post Latinas.

Veneris templum apud Latinos.

Concilium Latinorum in Albano aut luco Ferentino.

ciliatam plebem patribus. Adde & quartum postquam reconciliavit cum patribus plebem Camillus apud Livium 1. Decad. lib. 6. in fine.

1 *Ultra quos duo etiam.*] Hæc alibi dicentur oportunius.

2 *Quo tempore solenne.*] Plinius libro 27. cap. 7. de absinthio loquens sic scribit, *De usu ejus convenit, herbæ facillimæ, atque inter paucas utilissimæ, præterea sacris populi Romani celebratæ peculiariter. Siquidem Latinarum feriis quadrigæ certant in Capitolio, victorque absinthium bibit: credo sanitatem præmio dari honorifice arbitratis majoribus.*

3 *Quibus diebus.*] Macrob. Saturn. lib. 1. cap. 16.

4 *Cumque post pugnam.*] Livius 1. Decad. lib. 8. *Cum Laurentibus*, ait, *fœdus renovari jussum, renovaturque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum.*

5 *Sic Veneris templum Lavini.*] Vide Halicarnassæum.

6 *Mansitque in posterum.*] Idem.

7 *Aut ad lucum Ferentinæ.*] Livius 1. Dec. libro primo, statim post princ. regni Tarquinii Superbi, *Jam magna*, inquit, *Tarquinii auctoritas inter Latinorum proceres erat, cum in diem certam, ut ad*

cto opus foret, communi consilio decernerent. [1] Anagnini autem concilium Hernicis populis in circo quem maritimum vocant, indicebant. [2] Græcis vero conventum Amphictyonum ab Amphictyone, Heleni filio, inventum quod fuit sanctissimum Græciæ concilium, hujus instar sacri tenuisse dicunt, [3] ad quem duodecim florentes Græciæ urbes initio veris & autumni convenire, & Cereri sacrum facere, deque maximis rebus communi decreto decernere solebant: quod ad Thermopylas indicebatur, & Pylaicum vocant. [4] Fuere autem populi qui exciti sedibus illuc confluebant, Iones, Dorii, Perrhæbii, Bœotii, Magnetes, Achæi, Phthii, Melienses, Dolopes, Ænianes, Delphi & Phocenses. [5] Præter quos Homoloctos populos hujus sacri imaginem prætulisse tradunt. Dissecto enim in minimas partes bove immolato, fœdus jungunt, & sacrum faciunt. Nec desunt, qui Dianæ templum, quod

Anagnini. *Græci.* *Amphictyones.* *Græcorum concilium.*

ut ad lucum Ferentinæ conveniant, indicit: esse quæ agere de rebus communibus velit.

1 *Anagnini autem concilium Hernicis.*] Livius 1. Decad. lib. 9. non adeo longe ante finem: *Id ægre passi Hernici, concilium populorum omnium habentibus Anagninis in circo quem maritimum vocant: præter Analitratem, Ferentinatemque & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt.*

2 *Græcis vero conventum Amphictyonum.*] Cicero lib. 2. de Invent. Unde decreta Amphictyonum citat Demosthenes in Oratione pro Ctesiphonte. Constabat autem Amphictyonum conventus ex septem Græciæ civitatibus, ut docet Strabo libro octavo. Unde autem Amphictyonum nomen deducatur, docet Dionysius Halicarnassæus libro quarto. Amphictyonem Heleni filium commentum esse Amphictyonicum concilium, cui ab ipsius nomine nomen indiderunt. Hujus concilii meminit Plinius l. 35. c. 9. Pausanias lib. 10. dicit hunc Amphictyonem Deucalionis filium fuisse.

3 *Ad quem duodecim.*] Hæc usque ad versicul. *Fuere autem*, sunt Strabonis lib. 8. Sed & quod hic dicitur de Thermopylis idem dicunt Herodotus in Polymnia & Pausanias in Achaicis, ubi & idem dicit de Delphis. Et quod hic *Pylaicum* dicit id concilium fuisse vocatum, potest videri Alexandrum aberrasse, & *Pyælam* dicere debuisse, ex Strabone ubi supra. Pylaicum autem aliud dictum est, ut dicemus paulo post in verbo, *Concilium quoque Ætolorum*: ibi videto.

4 *Fuere autem populi.*] Hæc Pausanias lib. 10. Sed quod ad Magnetes spectat, Livius 4. Dec. lib. 5. ita de his loquitur tanquam illorum esset proprium concilium.

5 *Præter quos Homoloctos.*] *Homolottos* legendum est ex Zenodoto, qui id de illis prodidit in enarratione illius proverbii, βȣ̃ς Ὁμαλοτῶν. id est *bos Homolottorum*. Morem hunc Scythis fuisse testatur Lucianus in Toxaride. *

COLERUS.

* De quo vide hujus libri c. 3.

quod eſt in Laconiæ finibus, hujus figuram obtinere dicant. Illic enim Lacones & Meſſenii ſtatuto ſacrificio, quod in diem certam quotannis faciunt, crebra concilia indicunt, & adverſus maximos conatus de ſumma rerum conſultant. *Lugduni ara.* [1] Lugduni quoque ubi Arar Rhodano commiſcetur, communis ara finitimos concivit populos numero ſexaginta: ad quod ſacrum ſinguli evocati, ingenti coacta manu, adventabant, deque rebus magnis indicto concilio decernebant. *Ætolorum concilium.* [2] Concilium quoque Ætolorum, quod Panætolium vocant, magni nominis fuit, in quo niſi in Panætolico & Pyrrhiacho concilio de bello vel pace decerni nihil poterat. [3] In Palladis Ioniæ templo Pambœotia ſacra concilio concurrente Bœotia tota, *Bœotiorum.* & concilia populorum magno concurſu ad omnes hoſtium motus frequentia fiunt. *Atheniensium.* [4] Et Panægyres Athenis quinto quoque anno, [5] atque in Neptuni templo Heliconii ab univerſis Ionibus con-

TIRAQUELLUS.

1 *Lugduni.*] Strabo l. 4. non ſemel.

2 *Concilium quoque Ætolorum.*] Livius 4. Decad. lib. 1. *Concilium*, inquit, *Ætolorum ſtatuta die, quod Panætolium vocant, futurum erat.* Et paulo poſt, *Cum legibus cautum eſſet, ne de pace bellove, niſi in Panætolico & Pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo.* Ex quo jam intelligis hic non *Pyrrhiachum*, ſed *Pylaicum* eſſe legendum. Nam & ita quoque vocatum fuiſſe dicit idem Livius ejuſdem 4. Decad. lib. 3. cum ita ſcribit, *Cornelius Thermopylas, ubi frequens Græciæ ſtatis diebus eſſe ſolet conventus: (Pylaicum appellant) venit.* Qui locus ambiguum reddit, quod ſupra ibi, *Ad quem duodecim*, diximus de Pylaico. Sunt autem qui in hoc Livii poſtremo loco legunt non *Pylaicum*, ſed *Pylæam*, de qua Strabo lib. 9. in aliquot locis. Ita tamen, ut intelligas Pylaicum, ſive mavis, Pylæam vocari, ob id quod ad Thermopylas indicebatur. Nam quas Græci Thermopylas vocant, indigenæ & accolæ Pylas appellant, ut tradit Herodotus lib. 7. ut non mirum ſit, ſi is conventus Pylaicus ſive Pyleus vel Pyleas vocetur ab eo loco. Nam & ipſe Herodotus non multo poſt memorat, Pylagoras Amphictyones apud Pylæam congregari. De quo & nos ſupra libro tertio, cap. vigeſimo octavo, n. 3. Vide Budæum in Annot. in Pandectas in *l. ult. de Senator.*

3 *In Palladis Ioniæ templo Pambœotia.*] Strabo lib. 8.

4 *Et Panægyres Athenis.*] Panægyrias dicit Herodotus in Erato, his verbis, *Quo factum eſt, ut ab hujus pugnæ tempore, quoties Athenienſes ferunt hoſtias apud Panægyrias, id eſt publicos conventus, quæ quinto quoque anno fiunt, Athenienſis præco conceptis verbis precetur bona Athenienſibus pariter & Platæenſibus.*

5 *Atque Neptuni templo Heliconii.*] Strabo lib. 8. ſcribit, Homerum hujus ſacrificii (ut quidam referunt) meminiſſe, cum inquit,

Αὐτὰρ ὁ θυμὸν ἄϊσθε, καὶ ἤρυγεν ὡς ὅτε ταῦρος
Ἤρυγεν, ἑλκόμενος ἑλικώνιον ἀμφὶ ἄνακτα.

Ille

conventus & sacrum fit, quod vocant Panionia. Fuitque alter conventus [1] Amphictyonum in Troezena templo Neptuni inclyto, quo ex septem civitatibus populi ad commune sacrum pari usu & commercio coibant. Hæ fuere, Athenæ, Prasium, Epidaurus, Ægina, Nauplia, Orchomenus, & Mynius. [2] Apud Cares autem Chrysaorei Jovis templum omnibus Caribus communis concilii locus erat. [3] Et Sybaritis Omarii Jovis delubrum, in quo Sybaritæ, Caulonitæ & Crodematæ conveniunt. [4] Et Doriis in Epitropio Apolline, ad quem convenientes cum uxoribus & liberis sacrificant, ibique, ex omnibus oppidis & vicis, si qua consultatio fieret, cives & incolæ concilio adesse assuerant. [5] Præ cæteris vero Senonum conventus fertur immanissimus, quo omnes ejusdem sanguinis statuto tempore in sylvam religione sacram conveniunt: cæsoque publice homine, barbara feritate victimam faciunt, & de bellis consultant. [6] Præter quos fuit conventus in Olympia Dianæ Alpheoniæ, juxta Alpheum: sicut Elaphiæ & Daphniæ ac Laureæ, qui annis singulis stato die celebrantur. [7] Uni soli feruntur Britanni, qui quum variis factionibus laborent, ad propulsandum commune periculum nullos aut paucissimos conventus habent. Ita fit, ut cum vires consociatas non teneant, dum singuli oppugnantur, universi succumbant. [8] In Albano autem,

Amphictyonum conventus in Troezena.

Carum.

Sybaritarum.

Senonum.

Conventus in Olympia.

Britannorum.

Ille animum spirat, sic ructans taurus ut olim
Pertrahitur, Regis ructans Heliconii ad aras.

Idem Strabo lib. 14. sic scribit, *Post Samium fretum, quod Myralem versus est, Ephesum navigantibus, est Ephesiorum ara, ad dextram & Panionia, quæ tribus stadiis supra mare est, ubi Panionia communia omnium Ionum festa. Neptuno Heliconio & sacrificium celebratur.*

1 *Amphictyonum in Troezena.*] Strabo libro octavo.

2 *Apud Cares autem.*] Strabo l. 14. *Prope urbem,* inquit, *est Jovis Chrysaorei templum, Caribus omnibus commune, quo illi sacrificaturi & de communibus rebus deliberaturi conveniunt, qui conventus Chrysaoreus vocatur.*

3 *Et Sybaritis Omarii Jovis.*] Thucydides. Vide Gyraldum de diis Gentium.

4 *Et Doriis.*] Dion. Halicarn. lib. 4.

5 *Præ cæteris vero.*] Cæsar libro 6. belli Gallici.

6 *Præter quos fuit conventus.*] De his tribus conventibus Strabo l. 8.

7 *Uni soli feruntur Britanni.*] Cæsar libro belli Gallici 5.

8 *In Albano autem.*] Hæc usque ad

 versic.

Qui populi in Albano convenirent ad sacra Latinarum.

autem, qui populi convenirent, & carnem poscerent, hi ferme traduntur, Albenses, Albani, Esolani, Accienses, Abolani, Nubetani, Bolantii, Coretii, Ortenses, Latinienses, Longani, Manates, Macrales, Munienses, Ollicula ni, Octulani, Pedani, Pelletaurini, Querculani, Sicanii, Sisolenses, Tolerenses, Corniculani, Ficulei, Vetuscamerii, Amerioli, Tutienses, Venatulani, Vicellenses. Præter hos fuere Ardeates, Violanenses, Bubetani, Corni, Varientani, Gabini, Lavinienses, Laviniatæ, Lavicani, Nomentani, Bovillani, Prænestini, Atriciani, Scaptemii, [1] adde etiam Laurenses, cum quibus & Romanis post decimum Latinarum, singulis annis fœdus renovatur, ut percensuimus.

versic. *Adde etiam*, sunt Plinii lib. 3. c. 5. sed sunt multa horum populorum vocabula corrupta.

1 *Adde etiam Laurenses.*] *Laurentes* dicendum ex Livio, cujus hæc sunt 1. Decad. lib. 8. cujus verba adduximus supra. Sed & adde præcedentibus alios Græcorum publicos conventus: scilicet in Herculea Tarentinæ telluris æde, quod Alexander Molossorum Rex, odio Græcorum compulsus, ad Thuriorum agrum traducere conatus est, apud Strab. lib. 6. non procul à fin. Et Achæorum quoque concilium apud Ægium, cujus meminit Polyb. lib. 4. & 5. non semel, & Pausan. lib. 7. Et Bubasti in honorem Dianæ, & in urbe Busiri in honorem Isidis, & apud Ægyptum in urbe Sai in honorem Minervæ, & Heliopoli in honorem Solis, & in urbe Buto in honorem Latonæ, & in urbe Papremi in honorem Martis, ut scribit Herodotus l. 2. Albanorum & Latinorum ad forum Ferentinum ex Dionysio Halic. lib. 3. 4. & iterum 5.

Cap. VIII.

*Qui ludi Olympici, * qui Pythii, qui Isthmii, & qui Nemei, olim apud Græcos, & qui Circenses Romæ fuerint.*

Quæ [1] victoribus præmia in ludis Olympicis fuerint, quibusve coronis donarentur, à nonnullis quæsitum est.

COLERUS.

* *Qui ludi Olympici.*] De ludis Olympicis egregie Virgilius quoque loquitur l. 3. Georgicorum, ipso Proœmio.

TIRAQUELLUS.

1 *Quæ victoribus præmia.*] Hoc capite potissimum de quatuor illis Græciæ ludis celeberrimis disserit: scilicet, Olympiis, Pythiis, Isthmiis & Nemeis, de quibus extant versus Archiæ Poëtæ epigr. 1. lib. Epigrammatôn.

Τέσσαρές εἰσιν ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα,
τέσσαρες ἱροί·

Oi δύο

est. Olympicos enim ludos propter olympii Jovis delubrum, [1] quod in Achaja fuit celebratissimum, dictos accepimus, qui juxta Pisam & Elidem in campo, cui Olympia nomen, magno conventu totius Græciæ, certamine gymnico & equestri celebrari consuerant: quod delubrum [2] in agro Pisano ab Elide trecentis fere stadiis aberat. Pisæ autem pars erat Olympias. [3] Quos ab Hercule institutos in Pelo-

Olympicos ludos quis instituerit.

[1] Οἱ δύο μὲν θνητῶν, οἱ δύο δ' ἀθανάτων,
Ζηνὸς, Λητοΐδαο, Παλαίμονος, Ἀρχεμόροιο.
Ἆθλα δὲ τῶν, κότινος, μῆλα, σέλινα, πίτυς.

Quos sic Latinos fecit Alciatus:

Sacra per Argivas certamina quattuor urbes
Sunt, duo facta viris, & duo cœlitibus.
Ut Jovis, & Phœbi, Melicertæque, Archemorique
Præmia sunt pinus, poma, apium, atque olea. *

Sed quod κότινον vertit oleum vide infra ibi, *Quos ab Hercule*, & iterum ibi, *Oleastro coronari.* Vide etiam circa id initium lib. 8. Herodoti & Diodorum Siculum lib. 5. c. 3.

COLERUS.

* Hos versus elegantissime quoque vertit Janus Fruterius, hoc modo:

Quatuor exercet certamina sacra Pelasgus:
Quorum hominum duo sunt, cœlicolumque duo.
Nempe Jovis Phœbique, Palæmonis, Archemorique:
Dona; apium, pinus, poma, oleaster erant.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod in Achaja.*] Pomponius Mela lib. 2. cap. 3. tit. de Macedonia, sic scribit, *In Achaja atque Elide quondam Pisæ Oenomai Elis & numen delubrumque Olympii Jovis, certamine gymnico & singulari sanctitate, ipso quidem tamen simulacro, quod Phidiæ opus est, maxime nobile.*

2 *In agro Pisano.*] Pindarus non obscure Olymp. Ode 2. 8. & 9. in princ. innuit ad Cronium collem prope Pisam Olympia celebrari solita: quod & aperte insinuant ibi interpretes & Servius in lib. 3. Georg. loco quem infra designabimus.

3 *Quos ab Hercule institutos.*] Pindarus Ode 3. Diodorus Siculus dicit lib. 5. c. 3. *Olympicum certamen utique ab Hercule primum institutum, ipsum tamen non Pelopi, sed Jovi patri dedicasse.* Solinus tamen c. 2. scribit: *Certamen Olympicum, quod Hercules in honorem atavi materni Pelopis ediderat, intermissum, ab Iphiclo ejus filio instauratum fuisse post excidium Trojæ anno quadragesimo octavo.* Pro cujus Solini sententia facit quod scribit Statius libro 6. Thebaidos post princ. loquens de Olympici certaminis institutione,

Hunc pius Alcides Pelopi certavit honorem:
Pulvereumque fera crinem detorsit oliva.

Quem locum exponens Luctatius, *Primus*, inquit, *Hercules hunc honorem manibus Pelopis exhibuit, qui erat Herculi per Alcmenam genere conjunctus.* Appellat autem feram olivam, id est agrestem, quæ oleaster Latinis dicitur & Græcis κότινος, cujus fronde coronabantur Olympiorum victores, ut postea dicetur. Et vide supra ibi, *Quæ victoribus.* Vide præterea Cælium Rhodiginum lib. 13. c. 17. *

COLERUS.

* Vide Tertull. de Spectaculis, ubi Jovi Olympia, quæ sunt Romæ Capitolina, Neptuno Isthmia, Herculi Nemæa adsignat cap. nono.

Pelopis honorem, anno mundi quadringentesimo supra quatuor millia, fama distulit. [1] In quibus primus Corœbus, qui Olympia vinceret, fuisse traditur. [2] Ipsumque Herculem stadium illic metatum, quod majus quam reliqua fuisse memorant. [3] Qui quidem Hercules non is fuit, qui ex Iove & Alcmena natus fertur: sed qui in Creta genitus, inter Idæos Dactylos adnominatus est, certantibus ibidem Hercule, Pœneo, Epimede, Iasio, & Ida fratribus Idæis. [4] Nonnulli ab Iphito ejus filio, & Lycurgo olympicos inventos primum autumant. [5] Plerique Oenomaum ludos & equorum cursus apud Elidem edidisse volunt, [6] quorum præfecturam Elei longo tempore habuere, [7] in quibus Agrigentini equi atque Ætnæi semper præceleres habiti, & [8] ex Epiro primas in olympiacis meruere,

Agrigentini & Ætnæi equi.

TIRAQUELLUS.

1 *In quibus primus Corœbus.*] Pausanias lib. 5. Plutarchus autem in Theseo tradit, Herculem Jovis, & Alcmenæ filium Olympia quidem constituisse, ibique primum decertasse & palmam consecutum. Sed Euseb. in 10. de præparatione Euangelica dicit in Olympico stadio Corylum Argivum primum victorem fuisse declaratum.

2 *Ipsumque Herculem stadium.*] Plutarchus in libro, cui titulus est, *Quantum inter homines animi corporisque ingenio ac virtutibus intersit*, & ex eo Gellius lib. 1. c. 1.

3 *Qui quidem Hercules.*] Vide omnino Pausaniam lib. 5. ubi amplissime declarat originem hujusmodi ludorum, & id idem quod noster auctor dicit.

4 *Nonnulli ab Iphito.*] Solinus & Pausanias ubi supra.

5 *Plerique Oenomaum.*] Strabo l. 8.

6 *Quorum præfecturam Elei.*] Ut dicetur infra.

7 *In quibus Agrigentini equi.*] Servius enarrans illud Virgil. sub finem lib. 3. Æneid.

—— *Magnanimum quondam generator equorum.*

Agragantem Siciliæ urbem quam Latini Agrigentum dixerunt, laudat à fœcunditate nobilium equorum: sic enim scribit. *Nam (Pindaro teste) hi equi ad agonas Græciæ mittebantur. Legimus etiam, cum in Cappadocia equorum greges perissent, adductis oraculo Apollinis ex Agrigento gregibus, meliores repararunt.* Hæc ille. Et ob id forte tanti suos equos faciebant, ut post mortem tumulis eorum Pyramides erigerent, ut tradit Plinius lib. 8. c. 42.

8 *Et ex Epiro.*] Virgil. l. 1. Georg.

—— *Eliadum palmas Epeiros equarum.*

Ubi Servius *Epirus*, ait, *creat equas optimas, quæ apud Elidem palmas merentur in Jovis Olympici curuli certamine.* Idemque Virgil. de equis loquens l. 3. ejusdem operis,

Quamvis sæpe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epeirum referat, fortesque Mycenas.

Quo in loco idem Servius, *Quia*, inquit, *in Epiro sunt equæ optimæ, quibus exercetur curule certamen Jovis Olympici.*

ruere, [1] atque ex Venetia, in sacris certaminibus sæpe nobilitati sunt: [2] præcipui vero Nysæi, quibus Persarum Reges utebantur, & apud Eleos educati, quibus non segnis equorum cura fuit: quippe qui equas finibus eductas iniri faciant, quod esset experimento cognitum, miræ felicitatis prolem inde provenire: sicut apud Argivos ad lucum Agenoris hircos pecudibus admittunt, ut fœcundissimos habeant fœtus, uberes & quæstuosos. Laudaturque Atheas Rex Scytharum, quod tanto equorum studio flagravit, ut equum ipse pecteret, & manibus suis ornaret: qui quum à legatis Philippi conspiceretur, an ipse idem faceret, interrogavit. [3] Fertur tamen Alcibiades septem quadrigas miræ pernicitatis ad olympia deduxisse, & victor fuisse. [4] Hecratites Thessalus equa prægnante olympia vicisse. [5] Atque Archidami Spartanorum Regis filia inter fœminas victricem palmam tulisse. [6] Ab Homero autem celebratur Clytoneus Phæacum velocissimus, in palæstra Euryalus, in saltu Anchialus, in pugilatu Laodamas, in disco Elatreus. [7] Præ cæteris proditur Theogenes

Hirci pecudibus admissi apud Argivos.

Atheæ equorum studium.

Qui Olympia vicerint.

Odyss. 8.

1 *Atque ex Venetia.*] Strabo l. 5.

2 *Præcipui vero Nysæi.*] De quibus Herodotus libro tertio, & iterum libro septimo, quo loco describit ordinem exercitus Xerxis, ubi dicit ipsum Xerxem eisdem uti. Sed & adde inter equos agilitate & currendi dexteritate præstantes Celtiberos & Parthicos positos à Strabone lib. 3.

3 *Fertur tamen Alcibiades.*] Plutarchus in Alcibiade ex Thucydide, *Alcibiades*, inquit, *equos, quibus postea in Olympia uteretur, tanta cura & studio enutrivit, ut ad quinquennalem ludorum celebritatem septem quadrigas perduxerit, quod antea nemo vel Regum, vel privatorum hominum adhuc fecerat. Unde equorum (quos eo duxerat) alacritate secundum & quartum victor evasit.* Quod indicant versus Euripidis, quos Donatus Acciaolus apud eundem Plutarch. hunc in modum Latinos fecit,

Formosa proles Cliniæ te nunc canam,
Quam illo superbam præmiis vidit die,
Grajorum Olympia clarus cum viceras,
Et mox paratas tres quadrigarum tibi
Victorias labentium cursu rotis.
Jam voce præco nunc ad astra tulit,
Bis cinctum olivæ fronde pallentis caput.
O gloriam tantam efferentem, quod tibi
Profecto soli, nemini certantium
Eveniret Grajorum Olympia rotis.

4 *Et Hecratites.*] Plin. lib. 10. c. 63. hunc *Echecratidem* vocat, cum de equarum prægnantium natura loquens, inquit, *Vicisse Olympia prægnantem Echecratidis Thessali invenimus.*

5 *Atque Archidami Spartanorum Regis filia.*] Pausanias lib. 3. ubi eam vocat Cyniscam.

6 *Ab Homero.*] Hujus enim sunt hæc, usque ad versic. *Præ cæteris proditur*, lib. 8. Odysseæ.

7 *Præ cæteris proditur Theogenas.*] Pausanias lib. 6. scribit hunc Theogenem

nes cursu, lucta & pugilatu ita celebris famæ, ut mille & ducentas coronas tulerit. [1] Et Glaucus Demyli filius, qui cum ipsum arantem pugno excussum vomerem, aratro indidisse conspiceret, pater admirans, illum produxit in Olympia: & quum arte adversarii eluderetur, pater clamavit, τ' ἀπ' ἀρότρου, id est, vulnus ab aratro, ut tam fortiter percuteret, sicut olim pugno vomerem aratro indiderat, quod ille audiens, & tunc vicit, & sæpe alias. Hosque ludos, qui varii & multiplices erant ([2] nam palæstra, pugnis, cursu & lucta certabatur) [3] quinto quoque anno celebrari: quod tempus Olympiadem dixere, unde Græci annorum curricula & tempora dinumerant: [4] atque in his decem præfectos sorte ductos dijudicare, celebris fama est, victoresque quorum virtus præcipua fuit, [5] oleastro coronari [6] vel callistephano (oleæ enim genus erat) velut grande virtutis præmium ferrent, & præter coronam victori statuam [7] Olympiæ dicari: tametsi Olympiæ victorem coronis aureis aut æneis vulgo donari quandoque proditum.

Ludi Olympici varii.

Græci per Olympiades numerabant.

Præfecti decem Olympiorum.

nem Thasium accepisse mille & quadringentas coronas.

1 *Et Glaucus.*] Hæc usque ad ea verba, *Hosque ludos*, sunt Pausaniæ libr. 6.

2 *Nam palæstra.*] Vide supra lib. 1. cap. 20. & lib. 3. cap. 21.

3 *Quinto quoque anno.*] Pausanias l. 5. ubi temporis rationem reddit.

4 *Atque in his decem præfectos.*] Imo vero *duos* ex Pausania d. l. 5. *qui numerus*, inquit, *ad multos post annos servatus est. At quinta post & vicesima Olympiade judices novem (Hellanodicas vocabant) creati. Eorum tres de equorum cursu, totidem de quinquertio, de cæteris certaminibus reliqui tres cognoscebant.*

5 *Oleastro coronari.*] Herod. lib. 8. non longe à princ. Plinius lib. 15. c. 4. Philostratus in vita Apollonii lib. 5. cap. 12. ubi tamen Alemanus Rhinuccius interpres κοτινῷ vertit *apio*, cum *oleastro* dicere debuisset. Pausanias d. lib. 5. Interpres Pindari in Olympicis. Aristophanes in Pluto. & Statius l. 6. Theb. cujus in eam rem versus adduximus supra in verbo, *Quos ab Hercule institutos*, & ibi Luctatius interpres.

6 *Vel callistephano.*] Aristoteles Mirabilium auscultationum c. 50. & Pausanias lib. 5. *Ad dexteram oleaster se ostendit, quem Callistephanum appellant, quasi coronarium dicas. Ex ea enim arbore solenne est victoribus coronam decerpere.* Hæc Pausanias.

7 *Statuam Olympiæ dicari.*] Plinius lib. 34. cap. 4. *Effigies*, inquit, *hominum non solebant exprimi, nisi aliqua illustri causa perpetuitatem merentium, primo sacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiæ, ubi omnium qui vicissent, statuas dicari mos erat.* Apud Suetonium in Nerone, cap. 24. *Ipse Nero postquam se victorem in certamine pronunciavit: Ac ne cujus alterius hieronicarum memoria aut vestigium extaret unquam, subverti & unco trahi, abjicique in latrinas omnium statuas & imagines imperavit.*

1 Antea

ditum. [1] Antea enim in sacris certaminibus arboris ramus pro corona fuit: sic [2] Athenis Panathenæa, [3] quibus peplum Minervæ ferebatur singulis lustris sunt fieri solita, in quibus solenni carmine per tubicinem & præconem ludicrum indicebatur: nudosque ad certandum ingredi athletas, neque congressurum quempiam cum quo certaretur eligere, sed cum primo prodeunte congrediendum esse. [4] Neque ad spectandum mulieres admitti, [5] præter unam Pherenicem, quæ mater, filia & soror

Panathenæa.

Mulieres ad spectacula Olympica non admittebantur.

1 *Antea enim.*] Hoc probat ex iis quæ sequuntur.

2 *Sic Athenis Panathenæa.*] De quibus Isocrates in libro cui est titulus, *Panathenaicus.* Aristophanes in Nebulis, Eusebius in Chronicis, Plutarchus in Theseo & in Pericle. Pausanias libro 8. Suidas tradit duas Panathenæorum esse festivitates: alteram anniversariam, & quæ quotannis repeteretur: alteram quinquennalem, & quod quinto quoque anno celebraretur: quæ etiam magna Panathenæa nuncupabatur. Primus Erichthonius, Vulcani & Minervæ filius, ea instituit. Postea Theseus cum vicatim disjectum populum Atheniensium in civitatem evocasset, unamque urbem fecisset, decrevit. In hac celebritate neque senes, neque ignobiles, neque viri certabant: sed pueri & puellæ sese manibus complexi Pyrrhicam in theatro saltabant. Thucydides autem lib. 6. scribit Hipparchum tyrannum ab Harmodio & Aristogitone fuisse occisum, dum pompa minorum Panathenæorum ab ipso ordinaretur.

3 *Quibus peplum Minervæ.*] Virgil. in Cyri post princ.

Sed magno intexens (si fas est dicere) peplo,
Qualis Erichtheis olim portatur Athenis,
Debita cum castæ solvuntur dona Minervæ,
Tardave confecto redeunt Quinquatria ludo.

Est autem peplus vel peplum, vestis muliebris candida, ex Lamberto Hortensio in illud lib. 1. Æneid.

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant.

Erat & distincta clavis aureis, sine manicis, & ad extremos usque talos defluens, quæ simulacris divorum, & primum quidem ab Atheniensibus Minervæ offerebatur. Hinc matronæ Trojanæ ab Hom. τανύπεπλοι vocantur.

4 *Neque ad spectandum mulieres.*] Statius lib. 1. Thebaidos.

—— Exclusæque expectant præmia matres.

Ubi Luctatius interpres scribit, Sacrorum lege prohibitum esse, Olympicum certamen spectare mulieres. Id quod astruit etiam Valerius Maximus lib. 8. c. 16. eodemque ult. cum dicit: *Berenices quoque* (sive ut aliis placet, *Pherenices*) *non vulgaris honos, cui soli omnium fœminarum gymnico spectaculo interesse permissum est, cum ad Olympia filium certamen ingressum adduxisset, Olympionico patre genita, fratribus eandem palmam assecutis latera ejus cingentibus.* Et vide nostras leges Connubiales l. 16. n. 37. incip. *& ob hæc.*

5 *Præter unam Pherenicem.*] Pausanias lib. 5. ubi & hanc *Callipatiram* dicit fuisse vocatam, & Tzetzes Historiarum Chil. 1. cap. 23. & Pindari interpres, qui & hanc quoque *Aristopatiram* appellant, & diximus in legibus Connubialibus parte 4. n. 37. incip. *sed quid de certaminibus.*

1 Sicut

soror Olympionicarum fuit, & Cereris sacerdotes mulieres: neque barbaris pugnare licere, lege cavebatur. [1] Sicut Milciadi certamen equestre & gymnicum Chersonitæ fecerunt, in quo nulli Lampsaceno pugnare permittitur. [2] Proditumque memoriæ fuit, à prima olympiade usque vigesimamsextam, Eleos Olympiaco semper certamini præfuisse: [3] in quo licet prius athletæ subligacula ferrent, postea Lacedæmonii decertantium corpora nudari, mox oleo perfundi edocuere. Primus enim qui nudare corpora in olympiis aggressus fuerit, [4] Hacantus Lacedæmonius fuisse traditur. Antea enim pudori ducebant, nudatis corporibus apparere in ludis.[5] In his quoque institutum, ut qui largitione corruptis adversariis, pugnarent, quique athletæ ad præscriptum tempus non venirent, mulcta plecterentur: utque nefario scelere convicti, aut crimine damnati, nec in certamen venirent, neque ante commissionem spectaculi,

Chersonitæ.

Elei certamini Olympico præfuere.

Quis primus nudaverit corpus in Olympiis.

Instituta in Olymp.

1 *Sicut Milciadi.*] Herodotus lib. 6. *Ei defuncto Chersonitæ (ut mos est) conditori urbis sacrificant, certamenque equestre ac gymnicum statuto tempore celebrant, in quo nulli Lampsacenorum certare permittitur.*

2 *Proditumque memoriæ fuit.*] A Strabone lib. 8. & Pausania lib. 5.

3 *In quo licet prius athletæ.*] Thucydides lib. 3. Divus Augustinus de Civitate Dei, lib. 14. cap. 17. & diximus & probavimus auctoritate Homeri in dd. legib. Connubialib. parte 4. n. 36. incip. *Sed & Dionysius.*

4 *Hacantus Lacedæmonius.*] Dionysius Halicarnassæus libro 7. non hunc *Hacantum*, sed *Neanthum* vocat his verbis, *Post quos athlethæ graviorum leviorumque certaminum, nudi cætera, pudenda tantum tecti subligaribus campestribus: qui mos Romæ manet nostro quoque tempore: sicut olim fuit in Græcia, in qua nunc antiquatus est, orto à Lacedæmoniis initio. Primus autem nudavit totum corpus in Olympiaco stadio decurrens Neanthus Lacedæmonius Olympiade quintadecima: antea vero turpe habebatur apud omnes Græcos toto corpore nudo certare, sicut colligere licet ex Homero testium omnium gravißimo & antiquißimo, qui succinctos inducit heroas.* Certe Ajacis & Ulyssis luctam ludis in Patrocli honorem funebribus (Iliados libro 23.) describens, sic ait,

Tum sese in medium cœtum duo magna dedere
Corpora heroum succincta.

Atque etiam manifestius idem liquet ex Odyssæa l. 18. ubi Irum & Ulyssem facit pugiles his versibus,

— Divus Ulysses,
Prosilit in medium fervens, partique pudendæ
Subligar injecit.

Mendicum porro metu tergiversantem fingens, sic canit,

Frigidus ast Iro tetigit præcordia sanguis,
Illi cunctanti licet, invito atque trementi
Subligar inducunt.

5 *In his quoque institutum.*] Pausanias in Eliacis.

ctaculi, ad immolandum accederent: quippe athletarum parentes, & omnem stirpem citra labem esse voluerunt. [1] Sorte quoque duci ad pugnandum paria athletarum, & de loco inter se pugiles decernere, exemplis sæpe probatum est. Quæ sortitio fiebat, ut calculis in urnam conjectis, binæ compares literæ inscriberentur: quique eductis sortibus pares sortiti erant, invicem committerentur. [2] Horum imaginem ludorum Cato Romam transtulisse dicitur, cum in theatro spectacula edidisset, victoribusque non ex auro, sicut olim, sed ex oleastro, sicut in olympicis, coronas proposuisset. [3] Cujus exemplo Augustus post pugnam Actiacam, olympicorum imaginem & ludos illis æmulos apud Actium in sinu Ambracio Apollini consecravit, illorumque curam multis propositis coronis Lacedæmoniis demandavit. [4] Præter quos in agro Leontino, olympicos ludos

Sorte educebantur Athletæ.

Imago Olympiorum Romam à Catone translata.

Olympici ludi in agro Leontino.

1 *Sorte quoque duci.*] Lucianus in Hermotimo.

2 *Horum imaginem ludorum Cato.*] Sc. Uticensis ex Plutarcho in vita illius

3 *Cujus exemplo Augustus.*] Tranquillus in Augusto, c. 18. de his ludis sic scribit, *Quoque Actiacæ victoriæ memoria celebratior & in posterum esset, urbem Nicopolim apud Actium condidit ludosque illic quinquennales constituit.* Instar (inquit Strabo Geographiæ l. 7.) *Olympiorum, ludi Actii designantur, Actio Apollini consecrati, eorum curæ Lacedæmonii præfecti sunt. Reliqui vici & circumhabitata loca, Nicopoleos juri attributa sunt. Actia quoque ipsi Deo prius & à finitimis agebantur & certantibus coronæ proponebantur: hac autem ætate Cæsar Augustus honorificentius edidit.* Ad ludos hos Actiacos allusit Virgilius lib. 3. Æneid. in honorem Augusti sic scribens,

Actiaque Iliacis celebramus littora ludis. *

Actium autem, auctore eodem Strabone ubi supra, situm est in faucibus sinus Ambracii, celeberrimi inter omnes Europæos sinus.

COLERUS.

* Vide & Dionem lib. 53. Ad hos ludos haud dubie allusit idem Virgilius procœmio lib. 3. Georg.

TIRAQUELLUS.

4 *Præter quos in agro Leontino.*] Diodorus Siculus lib. 4. aut aliorum supputatione 5. cap. 2. ubi de Hercule & duodecim ejus laboribus, cæterisque ab eo usque ad vitæ finem gestis. *Per agrum,* inquit, *Leontinum pergens, pulchritudinem ejus regionis admiratus, apud eos, à quibus honore exceptus est, æterna sui reliquit monumenta.* Paulo post. *Iolao nepoti templum ædificavit, ostenditque quomodo honores ei ac sacra annua fierent, usque ad hoc tempus servata. Tanta vero ejus templi majestas habetur, reverentiaque, ut qui à suetis deficiant sacris pueri, muti evadant & mortuis similes. Iidem si voverint solida sacrificia, suscepto voto statim fiunt à morbo liberi. Palæstræ insuper equorumque certamina quotannis, ad quæ publice omnes servi liberique conveniunt, instituere, &c.*

1 Fer-

ludos Herculi palestræ institutos Diodorus memorat, qui si intermitterentur, sacerdotes muti fierent: & si sacra repeterent, liberarentur morbo.[1] Ferturque Sylla Olympiade quinta & septuagesima supra centesimam, athletas & reliqua ex olympiis certamina Romam traduxisse, & solum stadii cursum illis reliquisse. [2] Nero vero contra: namque agona musicum Olympiis addidit, & primus præter assuetum celebravit:[3] in quibus aurigavit, [4] & coronam meruit. [5] Fuitque literis proditum (si libet credere) ab immolato tauro deo, quem Myiodem vocant, dum Olympiorum celebritas manet, muscas ad unum catervatim Pisas concedere: rursusque ludis absolutis, eodem reverti: [6] sicut in Leucade apud Actium Apollinis, ubi Panegyri celebritas futura erat, muscas, bove immolato, illius distentas cruore protinus evolare. [7] Alteri ludi, à Pythone interem-

Sylla Athletas ex Olympiis Romam traduxit. Nero in Olympiis. Myiodes. Pythii ludi.

1 *Ferturque Sylla.*] Appianus bellorum Civilium lib. 1. sic scribit, *In hunc modum Romani regibus supra centesimam Olympiadem in primis usi, cum ab illis Democratia & annuis Consulibus functi essent, aliis interjectis centum Olympiadibus iterum Reges experti sunt, Olympiade apud Græcos quinta & septuagesima supra centesimam, nullo in Olympiis certamine præterquam stadii cursu edito. Athletas nempe & cætera spectacula Sylla Romam evocavit, veluti solamina quædam belli Mithridatici, aut Itali, excusatione adhibita quasi populum à calore respirare & refrigerari cuperet.*

2 *Nero vero contra.*] Suetonius in vita illius, cap. 23. & 24.

3 *In quibus aurigavit.*] Idem ibi. cap. 22.

4 *Et coronam meruit.*] Idem d. c. 24. Scribit Philostratus in 4. lib. cap. 8. de vita Apollonii, Neronem, relicta regia, in Græciam venisse, subjicientem se præconi in Olympiis, Pythiisque: aitque eum vicisse in Isthmiis citharœdos & præcones. Vicit etiam Tragœdos in Olympiis, tunc cum de Isthmo fodiendo dicitur cogitasse, ut ipsum navibus pervium redderet. In Olympiis ter victorem fuisse Neronem testatur idem Philostratus lib. 5. cap. 3. qui ait missos fuisse cursores usque ad Gaditanos, qui juberent supplicationes fieri ob victoriam Neronis in Olympiis. *

COLERUS.

* De eodem Nerone eadem referunt Eusebius & Orosius.

TIRAQUELLUS.

5 *Fuitque literis proditum.*] Apud Plinium lib. 29. cap. 6. post princ. Vide Pausaniam lib. 5. & 8. ubi loquitur de Jove Muscario. Cælius Rhodiginus lib. 23. cap. 30.

6 *Sicut in Leucade apud Actium.*] Idem refert Gregorius Gyraldus de Diis Gentium syntag. 7. nullo quoque auctore citato: sed id est Æliani de Natura animalium lib. 2. c. 8.

7 *Alteri ludi à Pythone interempto Pythii dicti.*] Ovid. l. 1. Metam.

Instituit sacros celebri certamine ludos
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.
Hic juvenum quicunque manu, pedibusque, rotave

Vice-

terempto Pythii dicti, in Apollinis honorem celebres fuere, à Diomede primum instituti, magna religione sacri, in quibus victores lauro coronati triumpharunt: qui apud Delphos in Phocide, ubi templum Apollinis erat, magnopere culti concelebratique sunt, in quibus comœdiæ & tragœdiæ, & alia fabularum argumenta spectatoribus exhiberi, atque ad spectandum tibia & cantu invitari solebant. [1] Tertii Isthmii in Isthmo Achajæ juxta Corinthum in Megarensium sinu delubro Neptuni inclyto, inter Ionium & Ægæum, à conventu totius Achajæ profusis sumptibus fiebant: qui in honorem Melicertæ seu Palæmonis, aut Portummi marini dei, mansere: quos quidem noctu à principio, mox die celebrari institutum est. [2] Hos enim à The-

Præmium victoriæ.

Isthmii ludi.

Vicerat, esculeæ capiebat frondis honorem.

Plinius lib. 15. cap. 30. Luctatius interpres Statii lib. 6. in princ. sic scribit, *Prima ergo certaminum genera hæc fuerunt: Olympia in honorem Pelopis: cujus victores oleastro coronantur. Pythia in honorem Apollinis: cujus victores lauro coronantur. Isthmia in honorem Palæmonis, & Leucothoës marinorum deorum, cujus victores pinu coronantur. Nemea in honorem Archemori: cujus victores apio coronantur.* Ælianus de Natura animalium lib. 6. cap. 4. Aliter Strabo lib. 9.

1 *Tertii Isthmii.*] Strabo lib. 8. *In Isthmo,* inquit, *Neptuni, quem Isthmium vocant, templum eminet, picearum arborum luco circumclusum, ubi ludos Isthmios decertantes Corinthii celebrare soliti sunt.* Plinius lib. 4. cap. 5. Statius 1. Thebaidos post princ.

— Et geminis vix fluctibus obstitit Isthmos.
Ipsa suum genitrix, curvo delphine vagantem
Arripuit frenis: gremioque Palæmona pressit.

Et ejus interpretes ejusdem operis libro 4. post princ. ibi,

— Quaque objacet alto
Isthmos, & à terris maria inclinata repellit.

Rursusque lib. 6. post princ. ibi,

Mox circum tristes servata Palæmonis aras
Nigra superstitio: quotiens animosa resumit
Leucothoë gemitus: & amica ad littora festa
Tempestate venit: planctu conclamat uterque
Isthmos: Echioniæ responsant flebile Thebæ.

Itemque libro 7. in eum locum statim post princ.

— Atque omne quod Isthmius umbo
Detinet. —

Et non multo post ibi,

— Gemini maris incola narrat
Thebanum toto planxisse Palæmona ponto.

Solinus c. 12. Pausanias lib. 10. Zenodotus in proverbio ἰυῦς ἄχη. Servius in eum locum Virgilii l. 5. Æneid.

Et pater ipse manu magna Portumnus euntem
Impulit. —

2 *Hos enim à Theseo.*] Plutarchus in vita illius. Solinus c. 12. Pausanias in Corinthiacis.

Theseus Isthmiorum inventor.

Theseo æmulatione Herculis, qui Olympia instituit, primum inventos memorant, qui & quinquennales erant, tanta religione sacri, ut cum eos Cypselus tyrannus Corinthius intermisso more reliquisset, illorumque prope intermortua memoria esset, ne tanta celebritas prætermitteretur, Corinthii aliquanto enixius ex omni seculorum memoria solennes celebrarunt: [1] quos tanto deinceps studio coluere, ut ne delata quidem Achaja à Lucio Mummio, & tota Corintho maximo bello convulsa, ab eorum spectaculis desiverint. Cumque deserta Corintho celebrandis ludis cives superesse nequirent, Sicyoniis proximis incolis, ne celebritas intermitteretur, cultum curamque demandarunt. In quibus præcipuus honor spectaculi [2] Atheniensibus datus: siquidem tantum spatii, quantum velum navis occuparet, ut cæteris præferrentur, subselliaque præcipua haberent, cum Corinthiis convenisse dicuntur. Et quamvis in Isthmo victores, [3] apii coronam præmium ferrent, [4] postea pinea coronari, [5] demum à Solone, ut qui Isthmia vicisset, centum drachmas: qui vero Olympia, quingentas ferret, cautum fuit. Præter quæ munera, hoc etiam victori tributum est, [6] ut victor statua donetur, illi-

Isthmiorum religiosa observatio.

Præmia victorum.

1 *Quos tanto deinceps.*] Hæc usque ad ea verba *In quibus præcipuus*, sunt Pausaniæ lib. 2. non longe à princ.

2 *Atheniensibus.*] Plutarch. in Theseo.

3 *Apii coronam.*] Diodorus Siculus l. 16. c. 21. Plutarchus in Timoleone, & l. 4. Symposiacon, & Diphilus apud Athenæum lib. 6. Dipnosophistarum *περὶ τῶν σελίνων μαχόμεθ' ὥσπερ Ἰσθμίοις.*

4 *Postea pinea.*] Plutarchus in utrisque illis locis, & Plinius lib. 15. c. 10. in fin. Interpres Statii lib. 6. Thebaid. in prin. Ælianus de Animalibus l. 6. cap. 1. Et hinc illud ejusdem Statii Sylvarum lib. 5. in Epicedio ad patrem,

Nunc Atamentæa protectum tempora pinu.

Atamantæum pinum vocat coronam ex ludis Isthmicis, quoniam hi ludi Isthmici instituti erant in honorem Melicertæ filii Atamantis. *

COLERUS.

* Melicertes enim Palæmon dictus: sicut idem etiam Palæmon.

TIRAQUELLUS.

5 *Demum à Solone.*] Plutarchus in vita illius.

6 *Ut victor statua donetur.*] Vide supra in verbo, *Statuam Olympiæ dicari.*

[1] illique publice decernantur alimenta. [2] Si autem ter olympia vicisset, statuæ, quas iconas vocant, similitudine membrorum expressa dicarentur. [3] Nonnunquam, ut cum quadrigis triumphantium more vectentur in patriam, [4] aut pro ampliori munere, coronis vittisque exornentur: reversurique disjecta parte muri urbes ineant: statuaque in foro, & perpetua immunitate fruantur: adeo ut Græcis Olympionicen esse, majus censeretur munus, quam Romæ de hostibus triumphus. [5] Quod Romanis etiam in usu fuit, ut athletas qui sacris certaminibus coronam meruissent, vacatione munerum curæ tutelæque & perpetua immunitate donarent. [6] Quartos autem Nemeos à Nemea sylva in Archemori honorem institutos ferunt: [7] hic enim Lycurgi filius, Opheltes dictus, cui à serpente interempto, in patris solatium ludi mansere, quos dicunt Nemeos, quorum non minor apparatus & celebritas erat. [8] Tametsi à Molorcho, qui Herculem suscepit hospitio, cujus filius à leone

Qui ter Olympia vicisset.

Olympionices.

Ludi Nemei. Cæromoniæ & certaminum genera.

1 *Illique publice.*] Vitruvius in prin. præf. lib. 9. *

COLERUS.

* Digna sunt ista Vitruvii, quæ adscribantur. *Nobilibus*, inquit, *Athletis, qui Olympia & Pythia, Isthmia, Nemea vicissent, Græcorum majores ita magnos honores constituerunt, uti non modo in conventu stantes cum palma & corona ferant laudes, sed etiam cum revertantur in suas civitates cum victoria, triumphantes quadrigis in mœnia & in patrias invehantur, è reque publica perpetua vita, constitutis vectigalibus fruantur.* Festus ait: *In Gymnicis certaminibus periodon vicisse dicitur, qui Pythia, Isthmia, Nemea, Olympia vicit: à circumitu eorum spectaculorum.*

TIRAQUELLUS.

2 *Si autem ter Olympia vicisset.*] Plinius lib. 34. c. 4.

3 *Nonnunquam, ut cum quadrigis.*] Vitruvius ubi supra.

4 *Aut pro ampliori munere.*] Plutar. lib. 2. Symposiacon, & Suetonius in Nerone, c. 25. ubi loquens de Neronis triumpho ob musicam victoriam, *Dehinc*, inquit, *diruto circi maximi arcu per velabrum forumque, Palatium & Apollinem petiit.*

5 *Quod Romanis.*] Ulpianus libro *Digestorum 27. tit. 1. l. 8. de Athletis* sic scribit, *Athletæ habent à tutela excusationem: sed & qui sacris certaminibus coronati sunt.* Vide Budæum in *l. Athletas. ff. de his qui not. infa.* Alciat. in *l. unica. C. de athletis.*

6 *Quartos autem Nemeos à Nemea sylva.*] Strabo lib. 8. Probus & Servius interpretes Virgilii in eum locum l. 3. Georg.

Cuncta mihi Alphæum linquens, lucosque Molorchi.

7 *Hic enim Lycurgi filius.*] Pausanias lib. 2.

8 *Tametsi à Molorcho.*] Probus & Servius ubi supra, & Lactantius interpres Statii lib. 4. Thebaidos, ibi,

Sacra Cleonæi cogunt vineta Molorchi.

leone interemptus fuerat, eo enecato, primum institutos dicant, in quibus majorum imagines, sicut in funebri pompa, longo ordine repræsentari, atque equorum cursu, simul *Præmium victoriæ.* disco, cæstu & palestra dimicari, [1] victoresque apio coronari solebant: ideo quod super hanc herbam reptantem puerum, à dracone interemptum ferant. [2] Inde fuit Græcis apii corona funeralis, majorumque sepulchris ex apio coronas apponi, illoque ornari & tegi servatum est, quæ *Arion equus.* sepulchrales dictæ. [3] In quibus Nemeis memoratur Arion equus pernicitatis eximiæ, excusso rectore Polynice, palmam tulisse. *Citharœdorum certamen.* Præter quos fuit Delphis citharœdorum certamen, quod & Pythia dixere, ad quod citharœdi tibicines & fidicines concurrebant: [4] & in Delo certamen à Theseo institutum, *Certamen in Delo.* in quo novo exemplo palmæ victoribus dabantur. Romæ vero P. Cornelio Ruina, & C. Mario Rutilio consulibus palmæ primum victoribus dari cœptæ. [5] Alexander vero Macedo è Persa arbore coronas proposuit

1 *Victoresque apio.*] Plinius lib. 19. cap. 8. Luctatius interpres Statii, ubi supra lib. 6. Unde & illud Juvenalis Satyr. 8.

Hæc opera, atque hæ sunt generosi principis artes,
Candentis fœdo generosa ad pulpita saltu
Prostitui, Grajæque apium meruisse coronæ.

2 *Inde fuit Græcis.*] Plutarchus in Timoleone.

3 *In quibus Nemeis.*] De hoc equo Arione multa, aliorum auctoritate, Pausanias lib. 8. Statius lib. 4. Thebaidos,

—— Volucres portis auriga sub ipsis
Comit equos, & inde jugo luctatur Arion.

Idem hujus equi virtutem & alacritatem lib. 6. describit hoc modo,

Ducitur ante omnes rutilæ manifestus Arion
Igne jubæ, Neptunus equo (si certa priorum
Fama patet) primus teneris læsisse lupatis
Ora, & littoreo domitasse in pulvere fertur
Verberibus parcens: etenim insatiatus eundi
Ardor, & hyberno par inconstantia ponto.
Sæpe per Ionium, Libycumque natantibus ire
Interjectus equis, omnesque assuetus in oras
Cæruleum deferre patrem: stupuere relicta
Nubila, certantes Eurique Notique sequuntur.

4 *Et in Delo certamen.*] Plutarchus in Theseo.

5 *Alexander vero.*] Plinius lib. 15. cap. 13. ubi de pruno & ejus generibus ad fin. *Et ob id*, inquit, *Alexander illa coronari victores ibi instituisse, in honorem atavi sui.*

1 Per

ſuit primus. [1] Pergami autem & [2] Athenis fuit pugna gallinaceorum [3] & coturnicum, tanti decoris, ut ad illud tanquam gladiatorium munus effuſiſſimo ſtudio omnes convenirent. [4] Et certamen picturæ Corinthi & Delphis. Et [5] Æginæ ſacra certamina ab Æaco inventa, & Thebis Heraclea & Iolacea, Megaris vero Dioclea. [6] Et ob taurum à Theſeo interfectum, Marathonea, in quibus phialam argenteam victor accipiebat: in Deliacis autem bovem, ſicut in certamine dithyramborum poëtis dabatur bos, vel tripos cum inſcripto epigrammate, [7] & Spartæ in certamine poëtarum, præmium ex farina & melle, quod ſyrmeam dixere. [8] In Panathenæis vero olei ceramum velut amplum precium victor accipiebat. [9] Ea quidem duplicia fuere: nam & magna quinto quoque anno, & minora ſingulis fiebant. [10] Apud Pellenen erat Apollinis agon, ubi ex argento propoſita præmia certantibus fuere, quæ theoxenion vocabant. [11] Et apud Platæas certamen gymnicum, in quo coronæ dabantur ex auro. [12] Et ludi Eleutherii, quod illic

Gallinaceorum & coturnicum pugna. Picturæ certamen. Æginea. Heraclea. Iolacea. Dioclea. Marathonea. Deliaca. Dithyrambica. Certamen poëtarum. Panathenaica duplicia. Agon. Theoxenion. Gymnicum. Eleutherii ludi.

1 *Pergami autem.*] Idem Plinius lib.10.c.21. ad finem.

2 *Et Athenis.*] Ælianus Variæ hiſtoriæ libro 2. dicit à Themiſtocle id ceptum, Perſis ſuperatis.

3 *Et coturnicum.*] Lucianus lib. qui Anacharſis, ſeu de Gymnaſiis inſcribitur.

4 *Et certamen picturæ Corinthi & Delphis.*] Plinius lib.35.c.9. in princ.

5 *Æginæ ſacra certamina.*] Plutarch. in Theſeo.

6 *Et ob taurum à Theſeo interfectum Marathonea.*] De hoc alibi.

7 *Et Spartæ.*] Sed & ibi certamen erat verberum & plagarum. Statius lib.4 poſt princ.

Et Lacedæmonium Tyrræ lectura cruorem.

Et ibi Luctatius interpres, qui non multo poſt ſcribit, id certamen fuiſſe juxta fluvium Eurotæ: glorioſiorem tamen illum fuiſſe, qui juxta præſcriptum numerum plagarum animæ non pepercerat, qui cum devoviſſet ſpiritum, publice funerabatur & capite coronabatur. Sed & de his idem lib. 8. ejuſdem operis,

—— *Et pugnæ laudataque prælia matri.*

Ubi id verberum certamen dicit Oreſtem è Scythia in Laconiam tranſtuliſſe.

8 *In Panathenæis.*] De his ſupra ibi, *Sic Athenis Panathenæa.*

9 *Ea quidem duplicia fuere.*] Diximus ſupra ibid. ex Suida.

10 *Apud Pellenen.*] Idem nullo etiam auctore Cælius Rhodig. lib. 18. c.5. At illud Pauſaniæ eſt lib.7. paulo ante fin.

11 *Et apud Platæas.*] Pauſanias l.9. poſt prin.

12 *Et ludi Eleutherii.*] Pauſanias l.9. non adeo longe à prin.

Halia. Dialia. Pandia. Heræa. Musea. Demetria.

illic Græcorum copiæ Mardonium cum trecentis millibus Persarum delevissent: [1] & apud Rhodios ludi, qui vocantur Halia: atque certamen hirundinum, & cornicum. [2] Erantque festa Jovis Dialia [3] & Pandia: [4] sicut Junonis Heræa, [5] Musarum musea, [6] Cereris demetria, [7] Mercurii Hermea. [8] In quibus chlænæ vestes pelliceæ dabantur, quæ sæpe in agonibus fuere præmia. [9] Gymnica quoque in honorem Androgei Minos statuisse fertur, in quibus præmium victori pueros proposuit. [10] Apud Nemeam vero obscura quadam ambage [11] hipposelinum dabatur donum, quibus muneribus cum præfatione virtutum victores donabantur. [12] Præter quæ fuerunt Promethea, ut currentes in

1 *Et apud Rhodios ludi.*] Idem, nullo quoque auctore laudato, Cælius lib. 16. c. 24.

2 *Erantque festa Jovis Dialia.*] Legendum *Diasia*, quæ idem significat ac Jovialia Athenis celebrata, ut tradit Lucian. in Charidemo, & Suidas, & de his Aristophanes in Nebulis ἀτεχνῶς ἔπαθον τουτί ποτε Διασίοις, & Hesichius. Quæ & ipsa eidem διϊπόλια vocantur. Quæ autem sint dialia intelliges ex Thucydide lib. 1.

3 *Et Pandia.*] Πάνδια festa Atheniensium post Dionysia in honorem ipsius Jovis, aut (ut alii dicunt) Lunæ, πάνδια γὰρ σελήνην, vel Pandionis, cui tribus cognominis erat, ex Etymo.

4 *Sicut Junonis Heræa.*] Interpres Pindari tradit Argis ἡραῖα, id est, *Junonis sacra* celebrari: in quibus Hecatombe, id est, centum boum sacrificium fiebat: hujusque celebritatis præmium fuisse æreum scutum & corona Myrtea. Et de hujusmodi Heræis mentionem facit Livius 3. Decad. l. 7. Juno autem ἥρα & ἥρη Græcis dicitur apud Homerum 4. Iliados post prin. & Platonem in Cratino, ubi ejus nominis rationem dicit. Et vide infra libro 6. cap. 4.

5 *Musarum Musea.*] Idem Rhodiginus lib. 17. c. 8.

6 *Cereris Demetria.*] Idem ibi, & Gyrald. de Diis Gentium syntag. 17.

7 *Mercurii Hermea.*] Idem Rhodiginus ibi.

8 *In quibus chlænæ.*] Strabo l. 8.

9 *Gymnica quoque in honorem Androgei.*] Plutar. in Theseo. Gymnici autem ludi dicuntur in quibus corpora per gymnasticam disciplinam exercentur, quæ à Platone & Aristotele, principibus philosophorum, veluti maxime necessaria in primis probantur.

10 *Apud Nemeam.*] In honorem Archemori Lycurgi Thracum Regis filii, ut diximus supra ex Statio lib. 6. Thebaidos.

11 *Hipposelinum.*] Id est, grande apium apud Dioscoridem lib. 3. c. 95. Latini *olusatum* appellant, Columella, Pullum olus. *Atque oleris*, inquit, *pulli radix.* Vide Plinium lib. 19. c. 8.

12 *Præter quæ fuerunt Promethea.*] Id usque ad versiculum, *Estque animadversum*, est Pausaniæ in Atticis. Meminit hujus rei Herodotus, sed obiter in Urania. Vide Erasmum Chiliadis primæ cent. 2. in proverbio, *Cursu lampada trado.* Sed & (quod superioribus addere potes) in Dio Macedoniæ urbe, Alexander Jovi & Musis scenica fecit certamina, quæ ab Archaleo superio-

in palæstra, tedam ardentem gestarent, eamque defatigatus proximo, isque postea defessus alteri, & deinceps alius alii traderet, donec metam pertingerent. Ea quidem ara Promethei in Academia fuit, à qua ad urbem cum accensis ejusmodi facibus cursus erat. Estque animadversum, Olympicum stadium in Hereis ludis, sexta parte dempta, mulieribus patere. Currebant enim collecta tunica, solutis comis, dextro exerto humero. In quibus victrici oleæ corona erat præmium, & bovis portio Iunoni immolatæ. Ex his ergo ludis, cum Olympiaci & Isthmii [1] quinquennales forent, & Nemæi singula trieteride fierent, solennes reliqui annui mansere, [2] quorum frequens lusus erat, jaculatio, jactus disci, stadii cursus, palæstra & saltus, quem pentathlum Græci vocant, Latini quinquertium, ipsosque athletas, quinquertiones. Cumque victoribus dabatur corona, vetus erat mos, ut non illos qui vincerent, sed illorum patriam per

Mulier Hereis cursus.

Pentathlon.

Quinquentium.

Quinquertiones.

periorum temporum Rege instituta fuerant, duravitque ea celebritas in diem nonum, cum Musis singulis diem unum dedicasset. Auctor Diodorus Siculus l. 17. c. 1. ad fin. Idem Alexander vinariæ potationis certamen instituit, coronamque victori proposuit apud Plutarchum in vita ipsius', & Q. Curtium lib. 10. Ælianus de Varia historia lib. 2. tradit ipsum Alexandrum in honorem Calani Brachmanis Indici Sophistæ, qui seipsum combusserat, certamina musica, equestria & pugillatoria constituisse: usitatam etiam domesticamque concertationem in honorem Calani superioribus certaminibus adjecisse, & potandi vini certamen instituisse, atque primas obtinenti præmium constituisse talentum, proximo triginta minas, tertio decem. In his victoriam consecutus est Promachus. In Bacchi etiam festo libationum, præmium ordinatum est ei, qui plus bibisset, corona aurea, &c.

1 *Quinquennales forent.*] Ut dictum est supra.

2 *Quorum frequens lusus erat.*] De his quinque ludis, vide quæ diximus lib. 1. c. 20. & lib. 3. c. 21. Sed his, quæ utrobique dicta sunt, adde illud Simonidis distichon,

Ἴσθμια καὶ Πυθοῖ Διοφῶν ὁ Πίθωνος ἐνίκα
Ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην.

Id est ex Alciati nostri versione,

Isthmia Pythonis Diophon & Pythia vicit,
Et cursu, & jaculo, saltibus, orbe, pale.

Et aliud quoque interpretis Pindari,

Ἅλμα ποδός, δίσκου τεβολὴ, καὶ ἄκοντος ἐρωὴ,
Καὶ δρόμος ἠδὲ πάλη, μία δ' ἔπλετο πᾶσι τελειτὴ.

Quod & sic vertit idem Alciatus,

Cum disci jactu, saltus pedis, impetus hastæ
Atque pale, & cursus studium fuit omnibus idem. *

COLERUS.

* Referuntur & à Jurisconsulto Paulo de aleæ lusu lib. 11. Utebantur & halteribus in saltu, de quibus Pausanias Eliacor. lib. 1.

 1 Pre-

per præconem coronari magna voce pronunciarent, mox ipsi præconi alter præco ante ludorum missionem coronam daret. Athenis vero lex jubebat, ut si quis coronaretur à senatu, in senatu præconium fieret: si à populo, in concione. [1] Proditum quoque memoriæ est, apud Nasamones à virginibus edi certamen quotannis ad Tritonidis paludem, quæ non cursu, sed pugnis & fustibus certabant: ex quibus si qua ictu concidisset, falsa censebatur virgo: victrix vero, armata vectabatur curru. Sed quod Græcis Olympici fuere, hoc nimirum Romæ (quantum opinione auguror) Circenses fuisse crediderim: quippe agonici Circenses apud Elidem in honorem Jovis Olympici pariter inventi institutique sunt. Inde Romam advocatos putarim. [2] In Elide enim juxta fluminis ripam angusto tramite, altero latere urgente flumine, altero positis gladiis, ut utrinque præsens exitium esset, bigarum cursu certabatur, dimicatione perniciosa adeo, ut intra præscriptum illas coërcere necesse foret: unde Circenses dicti. [3] Plerunque unius equi curru,

Virginibus apud Nasamones edebatur certamen.

Ludi Circenses.

Circenses unde dicti.

TIRAQUELLUS.

1 *Proditum quoque memoriæ est.*] Imo vero Auses ex Herodoto libro 4. non adeo longe à fin. & de his quoque nonnihil Pomponius Mela lib. 1. c. 7. loquens de incolis Tritonis amnis. Nam & Auses circum Tritonem habitant, ut dicit idem Herod. ubi supra.

2 *In Elide enim.*] Hæc usque ad verba, *Plerunque unius equi*, sunt Servii in 3. Georg. ibi,

Centum quadrijugos agitabo ad flumina currus.

Ubi præterea dicit alios à circumeundo Circenses vocari putare. Et idem propemodum scribit in lib. 8. Æneid. ibi,

—— *Magnis Circensibus actis.* *

COLERUS.

* Glossarium vetus Ἱππικὸς τόπος circus Circensis. Idem & ἱππόδρομος dicitur.

TIRAQUELLUS.

3 *Plerunque unius equi curru, qui Celes.*] Celetes vocabant eos, qui singulari, sive uno equo currebant, ut dicit Budæus in *l. athletas, ff. de his qui not. infam.* & ante eum interpres Aristophanis, qui & equum, quo hi Celetes currebant, *Monatora* Græcis dictum tradit. De his autem Plinius l. 34. c. 5. *Equestres*, inquit, *utique statuæ Romanam celebrationem habent, orto, sine dubio, à Græcis exemplo.* Sed illi Celetas tantum dicebant in sacris victores. Postea vero & qui bigis vel quadrigis vicissent. Et hinc idem Plinius ejusdem libri c. 8. in duobus locis, *Celtizontes*, inquit, *pueri dicti sunt, qui scilicet equorum singulorum certamine delectabantur.* Palephatus autem, ubi de Centauris loquitur, *Juvenes* (inquit Græce quidem, sed hoc sensu) *quidam è radice montis profecti, à vico quodam vocato Nebula, excogitant equos Celetas condocefacere, in hisque sedere: nam ante id tempus nesciebant in equis sedere, sed solum curribus utebantur.* Ex quo intelligis

curru, qui Celes, [1]aliquando simplici biga, quæ Sinoris dicta est, pugna committebatur. [2] Quibus postea accessere calpæ & apenæ. Calpæ currus trahebatur equa, apenæ mulas jugabat. [3] Nero vero in Olympiis non bigis, sed decemjugi curru aurigasse & victor fuisse proditur. [4] Milciades vero quadrigario curriculo Olympicam palmam reportavit. Traditumque memoriæ est, Romæ quadrigas ex asinis immenso constitisse, adeo ut quadrigæ quadringentis millibus venirent. [5] Ibi quoque formæ certamen haberi, victorque armis donari, & ad templa vittatus deduci, myrtoque coronari solebat: sicut [6] in Cereris Eleusinæ festo prope Alpheum, speciei certamen erat: in quo animadversum, [7] Tenedias mulieres, omnium quot sunt in Asia, venustatis palmam tulisse, tametsi Hypepas tanquam venustatis præcipuæ, alii celebrarint, [8] & Homerus formosis-

Calpæ. Apenæ.

Formæ certamen.

Certamen in festo Cereris de speciei venustate.

ligis non solum eum qui equo uno insidet: sed ipsum quoque equum, singularem dici Celetem. Nam & apud Homerum Iliad. 4. Celes equus dicitur, qui solus agitatur, quasi Monampyx, ut nonnulli dicunt. Aliis autem *Μονάμπυξ jubatus*, ut apud Euripidem *Μονάμπυκες πῶλοι*, id est, *κέλητες*. Cæterum Gellius lib.10. cap.25. inter genera navium *celoces* numerat, quas, ut dicit, Græci celetes vocant, scilicet à similitudine equorum Celetum, ut plerique omnes intelligunt.

1 *Aliquando simplici biga, quæ Sinoris dicta est.* Legendum est *Synoris* ex Aristophanis interprete in Nebulis, qui ita scribit, *Συνωρὶς est currus non plenus, sed ex duobus junctus equis, quem nunc diphron vocamus.* Vide Rhodiginum lib.21. c.31.

2 *Quibus postea accessere Calpæ & Apenæ.*] De quibus, & quid inter eas intersit, videbis apud Pausaniam l. 5. & eundem Rhodig. d.l.21. c.31.

3 *Nero.*] Suetonius in vita illius, cap.24.

4 *Milciades.*] Herodotus lib.6. non ita longe à prin.

5 *Ibi quoque formæ certamen.*] Non intelligas Romæ, de qua postremo loquutus est, sed apud Eleos, de quibus ante loquutus fuerat. Et ejus rei testis est Theophrastus & alii, quos in id citavi in legibus Connubialibus parte 2. n.49. incip. *Hinc multa.*

6 *Sicut in Cereris Eleusinæ.*] Nicias in Arcadicis, & ex eo Athenæus l. 13. tit. *Certamina de pulchritudine*, & diximus ubi supra proxime quo in loco videbis, & alia pulchritudinis certamina.

7 *Tenedias mulieres.*] Nymphodorus in Asiæ navigatione, & ex eo Athenæus d.l.13.c.32. in fine, *Omnium*, inquit, *quæ alibi nascuntur, pulcherrimas mulieres esse in Tenedo insula Troica affirmat.*

8 *Et Homerus.*] Lib. 2. Iliados in Catalogo,

Οἵ τ' εἶχον Φθίην, ἠδ' Ἑλλάδα καλλιγύναικα.

Quique habitant Phthiam, & Hellada pulchras mulieres habentem.

Adde & Achæidæ ex eodem l. 3. ejusdem operis,

Circenses Romā translati. Ritus Circensium ludorum.

mosissimas in Hellade asseveret. Romam deinde Circenses translati, positis metis, non autem gladiis, eximie culti celebratique sunt, in quibus [1] septem fuere curricula solennia (nam septeno circuitu currebant aurigæ) [2] & vigintiquinque missus, [3] quę Domitianus ad quinta spatia corripuit: missus vero, ad centenos propagavit, uterque singulos quinos missus, sæpe Romani principes [4] venationem dedere, [5] aut Trojæ decursionem. Ultimus vero, quod ex collatione populi fiebat, ærarius dictus. [6] Equis enim mira velocitate currentibus insidentes, levissimos currus ingenui pueri cursu quam citatissimo agitabant, qui præcipua arte satis gnari doctique erant examussim servare normam, ne ipsi aut quadrigæ agitatæ, aliquo temporis puncto metas contingerent, utque per singulos missus, idem currus per quinta spatia sine offensione circuiret. [7] Quæ quidem metæ cum antea ligneæ fuissent, Claudius auratas instituit. [8] Fuitque moris, ut ante commissio-

Metæ in circensibus. Factiones quatuor Circensium.

"Αργ☉ ἐς ἱπποβίτον, καὶ ἀχαΐδα καλλιγυναῖκα.
Argos in equiferum, & Achajam pulchras mulieres habentem.

1 *Septem fuere curricula solennia.*] Propertius lib. eleg. 24. ad Cynthiam,

Aut prius infecto deposcit præmia cursu,
Septima quam metam triverit arte rota?

Seneca ad Lucilium lib. epist. 4. Gellius auctoritate Varronis in l. 3. c. 10. Lactantius lib. 7. c. 27. eodemque ult. in prin. Cassiodorus Variarum lib. 3. epistola, cujus initium est, *Quantum histrionibus.*

2 *Et viginti quinque missus.*] Servius auctoritate Varronis lib. 3. Georg. ubi supra citavimus.

3 *Quæ Domitianus.*] Suetonius in vita illius, c. 4. ubi de spectaculis per eum editis loquens, sic scribit, *In hoc Circensium die, quo facilius centum missus peragerentur, singulos à septenis spatiis ad quina corripuit.*

4 *Venationem dedere.*] Idem Suet. in C. Julio Cæsare, c. 39. in Augusto, c. 43. in Claudio, c. 21. & in Nerone, c. 7. in fin.

5 *Aut Trojæ decursionem.*] Suetonius in locis nuper citatis, & præterea in Nerone, cap. 7. Cornelius Tacitus lib. 11. *Sedente*, inquit, *Clodio Circensibus ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum Trojæ inirent, interque eos Britannicus Imperatore genitus, & L. Domitius adoptione mox in imperium & cognomentum Neronis adscitus, favor plebis acrior in Domitium loco præsagii acceptus est* Virgilius lib. 5. Æneid.

Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.

Et vide inferius lib. 6. c. 19.

6 *Equis enim.*] Suetonius in Cæsare, c. 39.

7 *Quæ quidem metæ.*] Suetonius in Claudio, cap. 21. aut tophinæ, sive ex topho lapide, ut idem dicit, atque etiam Livius 1. Decad. lib. 7.

8 *Fuitque moris.*] Cassiodorus ubi supra,

missionem Circensium, ministri cum equis desultoriis missus exituros nunciarent. [1] In his quoque quatuor factiones pro anni temporibus, videlicet veneta quæ cerulea, prassina quæ viridis dicta est, alba, & rosea, miro faventium studio coli celebrarique solitæ sunt. Viridis enim color, veri dicatus erat, æstati roseus, hyemi venetus, albus autumno. Nonnulli vero per elementa colores divisere: quippe hyacinthus aëri dabatur, coccus ætheri, byssus terræ, purpura mari. [2] Pannoque versicolore per singulas factiones certabatur, in quibus spectantium favor & aura popularis, gratiaque & studium, ad victoriam multum loci dedit, nam tanto faventium studio hinc inde certabatur, quum suos quisque clamore & plausu foveret, ut magis studio & colore panni, ac favore quo affecti erant, quam vera virtute niterentur: isque popularis favor & gratia non dubiam plerunque victoriam dedit: adeo ut non populus modo, sed & principes ingenti studio & gratia factionum contenderent: [3] siquidem Vitellius venetæ factio-

supra,& vide Suet. in Cæsare, d.c.39.*

COLERUS.

* Equos istos Græci ἀμφίππους, quod binos ducentes equos, ab altero in alterum subinde saltabant, sed & παραβάτας & ἀποβάτας vocabant. Cicero pro Murena: *Nescio quo pacto mihi videtur prætorius candidatus in consularem, quasi desultorius in quadrigarum curriculum incurrere.* Isidorus lib. 18. cap. 38. *desultores nominati, quod olim prout quisque ad finem cursus venerat desiliebat & currebat: sive quod de equo in equum transiliebat.*

TIRAQUELLUS.

1 *In his quoque quatuor factiones.*] Chrestodorus poëta Thebanus in Græcorum epigrammatis. Et Sydonius Apollinaris in Hendecasyllabis,

—— Micant colores:
Albus & venetus virensque rubensque.

Et Cassiodorus Variarum lib. 3. epist. supra designata. Et de viridi est etiam illud Juvenal. Satyr. 11. ad finem,

Totam hodie Romam circus capit, & fragor aurem
Percutit, eventum viridis quo colligo panni.
Nam si deficeret, mœstam attonitamque videres, &c.

Ubi vide Joannem Britannicum, interpretem.

2 *Pannoque versicolore.*] Vide Plinium libro epistolarum 9. epist. 6. ad Calvisium, & Cassiodorum ubi supra, & Paulum Diaconum lib. 4. Historiæ Longobardicæ, cap. 11. ubi scribit imperante Phoca Prasinos & Venetos per Orientem, & Ægyptum civile bellum fecisse, ac se mutua cæde prostravisse. Et huc quoque pertinet illud Juvenalis nuper citatum.

3 *Siquidem Vitellius.*] Suetonius in vita ipsius c. 14. *Quosdam,* inquit, *& de plebe ob idipsum, quod Venetæ factioni clare maledixerant, interemit, contemptu sui, & nova spe id ausos opinatus.*

1 *Cali-*

factioni ita addictus erat, ut eos per æqua & iniqua amplo favore prosequeretur, adeo ut quosdam, qui clare maledixerant, occidi juberet. Sicut praſſinæ deditus erat [1] Caligula, [2] & Nero Cæsar. [3] Caligula enim sestertiûm vicies agitatori Cythico contulit. [4] Nero vero quum quereretur tractum praſſinum agitatorem, & ob id jurgaretur à magistro, de Hectore se loqui mentitus est. [5] Fertur autem Verus Antoninus à venetæ factionis hominibus, quam odio execrabili prosequebatur, intoleranda probra & contumelias tulisse, quod contra eos praſſinæ studeret, illosque studio & commodis prosequeretur. [6] Caracalla vero quum in aurigam, cui studebat, populus cavillatus esset, exercitum immisit, & pœnas exegit. [7] Ad has quatuor factiones, alias aurati purpureique panni Domitianum addidisse Suetonius memorat. Erantque Circensium duo genera: Patricii, qui per patres: plebeji, qui per plebem agebantur stato die, mense Novembri, quos Claudius Imperator sæpe commisit & celebravit. In quibus præter spectacula etiam deorum simulachra, [8] nonnunquam

Factionibus quatuor duæ additæ.

Circensium duo genera.

1 *Caligula.*] Suetonius in vita illius, cap. 55. *Prasinæ factioni ita addictus & deditus, ut cœnaret in stabulo assidue & maneret.* Dion quoque in vita ipsius ita scribit, *Adeo autem studebat homini viridi veste induto, cui ex colore ejus vestis Prasinus nomen fuit, ut nostris etiam temporibus locus, ubi ille currus agitabat, Cajanus appelletur.*

2 *Et Nero.*] Suetonius in vita illius, cap. 22.

3 *Caligula enim.*] Suetonius in Caligula, cap. 55. *Agitatori Cythico* (aut, ut alii legunt, *Etyco* *) *commessatione quadam in apophoretis vicies sestertiûm contulit.*

COLERUS.

* Alii & optimi libri habent *Eutycho:* quod doctissimis probatur, ut Augusto cap. 96. Et consentit Josephus. Martialis quoque meminit cujusdam *Eutychi.*

TIRAQUELLUS.

4 *Nero vero.*] Idem Sueton. d. c. 22. vitæ ipsius.

5 *Fertur autem Verus Antoninus.*] Julius Capitolinus in vita illius.

6 *Caracalla vero quum in aurigam.*] Herodianus l. 4. *Denique* (Græce quidem, sed in hunc sensum, ut vertit Politianus) *id quod nunquam alias factitatum, cum Circenses spectante eo populus Rom. in aurigam, cui studebat, nescio quid cavillatus esset, ratus sibi contumeliam illatam, repente omnem exercitum facere impetum jussit in populum, ac raptare & occidere quicunque in aurigam dixissent.*

7 *Ad has duas factiones.*] Suetonius in Domitiano, cap. 7. *

COLERUS.

* Xiphilinus non habet auratum & purpureum, sed χρυσοῦν, καὶ τὸ ἀργυροῦν.

TIRAQUELLUS.

8 *Nonnunquam Imperatorum.*] Tacitus lib. 2. ubi de Germanici statua loquitur,

nunquam Imperatorum & Ducum imagines habitu triumphali, ob ſtudium favoremque popularem erga Principes, equeſtres aut pedeſtres, aliquando victorias cum palmis, ferculaque & tenſa, curruſque elephantorum produci, & prælata pompa efferri ſolebant. [1] Quare Germanici equeſtrem ſtatuam ex ebore, Circenſi pompa prælatam comperimus. [2] Et Antoninus defunctæ Fauſtinæ imaginem cunctis Circenſibus præferri voluit. Quæ quidem imagines nonnunquam aureæ, vel argenteæ, plerunque erant gypſeæ, aut ex ebore. In quo illud adnotatum fuit, ut loca per quæ pompa & deorum ſimulacra vectabantur, ne recondita ſacra è cœnaculis deſpicerentur, oraculo moniti, velis cooperirent. [3] Prævaluitque mos, ut prætor aliusve magiſtratus, qui ludis præerat, mappam aurigis mitteret, & curſus ſignum daret, quod erat futurorum Circenſium initium: id quod à Nerone certo eventu cœptum (ut Caſſiodorus ait) fluxit ad poſteros. Poſt quos adnumerantur Circenſes Cereales & [4] Seculares, [5] atque alii Navales, ubi in Circo maximo immiſſo euripo, naves metis appoſitis, ne illas contingerent, curſu præcipiti concurrebant. Illud utique non in poſtremis fuerit, quod tam in Circenſibus quam ſacris certaminibus, magna cura ſervatum eſt, ut qui intempeſtive ſurgunt, aut qui ante alios exeunt, colaphis cædantur: quodque qui coronam meruiſſet,

Imagines in Circenſibus elatæ.

Munera illius qui Circenſibus præerat.

Cereales.

Circenſes.

Seculares.

Navales.

Obſervationes aliquot in Circenſibus.

quitur, *Honores (ut quis amore in Germanicum) aut ingenio validus, reperti decretique: ut nomen ejus ſaliari carmine caneretur, ſedes curules ſacerdotum Auguſtalium locis, ſuperque eas querceæ coronæ ſtatuerentur, ludos Circenſes eburna effigies præiret.* Suetonius in Tito, c.2. de Britannico loquens, *Quorum*, inquit, *omnium mox memor, ſtatuam ei auream in palatio poſuit, & alteram ex ebore equeſtrem, quæ Circenſi pompa hodie quoque præfertur, dedicavit, proſecutuſque eſt.*

1 *Quare Germanici.*] Id jam diximus in præced.

2 *Et Antoninus defunctæ Fauſtinæ.*] Scilicet *Pius* ex Julio Capitolino in vita illius.

3 *Prævaluitque mos.*] Id uſque ad verſic. *Poſt quos*, eſt Caſſiodori lib.3. Variarum, & vide ſupra lib.2. cap.25.

4 *Seculares.*] De quibus Suetonius in Auguſto, cap.31. ubi juvenes & puellas prohibuit nocturnis Secularium ludorum ſpectaculis, niſi ſecum haberent aliquem ex propinquis atque neceſſariis, ſeniorem, qui veluti cuſtos & moderator cohiberet à probro. Et in Claudio, cap.21. & in Domitiano, cap.4.

5 *Atque alii navales.*] Suetonius in Cæſare, c.39. ubi de variis ſpectaculis,

Cum quo nullus in certamen prodire vellet. ruisset, tanquam ad supremum fastigium ventum foret, nihil ultra de virium aut artis incremento speraret: utque non minus bonos fortesque viros, qui ad certamen provocarent, neque cum quo certaretur invenirent, quum nemo luctari aut congredi audet, quam eos qui fortiter pugnassent & vicissent, merita palma, aut posito constitutoque præmio donarent. Neque enim minus coronari pugiles qui absque sudore in certaminibus, quam qui pugnando palmam assequuti sunt, cavebatur: licet adnotatum quandoque exemplis legamus, ut si athleta eo fortitudinis processerit, ut non inveniret parem, plures uni objicerentur, *Unus duobus commissus.* cum quibus periculum faceret & decertaret. Nam ut victor quis declaretur, & victoriæ insigne ferat, æmulo opus esse dixerunt. [1] Neque prætereundum, Gymnica certamina Eleis præcipua fuisse, Thymelica Corinthiis, Scenica Atheniensibus.

culis, per eum editis, differit, & Plinius lib. 8. c. 7. in vita Heliogabali.

1 *Neque prætereundum Gymnica.*] Hæc omnia, usque ad finem, scribit Cælius Rhodiginus lib. 8. c. 8. hæc legi ex vetere Græcorum auctore, quem non nominat. Adde superioribus ex Strabonis lib. 15. Chalcidibus lucum imminere, Alexandro Philippi filio dicatum. Hoc in loco certamen Alexandria nuncupatum ab universa Ionia celebrabatur.

CAPUT IX.

Mira exempla, quæ in montibus & lapidibus hodie visuntur, unde originem & causas duxerint.

Philosophorum opiniones de rerum principiis. INgens cupido animos stimulavit illorum, qui rerum naturæ originem & causas diligenti æstimatione scrutati sunt, quod orbis hujus quem incolimus, immensi & inexplicabilis, totiusque naturæ rerum, cujus æternam vertiginem & irrequietum ambitum videmus, principium & origo sit: quod equidem immensæ quæstionis fuit. [1] Thales ille

TIRAQUELLUS.

1 *Thales ille Milesius.*] Hæc usque ad versic. *Indi & Brachmanes*, sunt Plutarchi l. 3. de Placitis philosophorum c. 3. & aliorum quos tibi citavimus in nostris legibus Connubialibus gloss. 5. num. 20. incip. *nam & qui*, & seq. & in Commentariis Nobilitatis cap. 31. num. 533. posterioris editionis incip. *quid philosophorum pugnas.*

1 *Indi*

ille Milesius inter septem præcipue celebratus, cum quo sacerdotes Ægyptii, & vates Pindarus, ex humore omnia constare dixerunt, Anaximenes ex aëre, Heraclitus Ephesius, Stoici, & Parmenides ignem, Anaximander Milesius infinitatem, Pythagoras numeros, Empedocles Agrigentinus quatuor elementa, Plato Deum & Hylen, unde elementa derivantur, Xenophanes aquam simul & terram, rerum originem principiumque duxerunt. Epicurus autem, Leucippus, & Democritus Abderites, ex atomis, sive ex parvis minutisque corporibus temere concurrentibus, in unum confusis & condensatis, omnium elementorum vim atque substantiam, rerumque formas, & figuras oriri dicunt. [1] Indi & Brachmanes præter quatuor elementa, quintam naturam, ex qua cælum & sidera constarent, effinxerunt: hancque rerum machinam, & hunc terræ globum, quem incolimus, quandoque indigestum & confusum, nullo rerum discrimine, aut ordine, olim unum chaos extitisse: postea divino consilio & delectu, sive ex parvis hujusmodi corporibus & sempiterna illa incursione atomorum, sive quia graviora in profundum, levia vero cælesti labefactata motu, & ancipiti contentione distracta, natura volente, in altum evolavere, hanc rerum faciem, & hunc quem haurimus aërem, istamque quam incolimus terram, mutuo licet contrario fultam nexu, ex illa illuvione & turbulenta confusione emersisse: & prout plus minusve illius densatæ materiæ, vel humoris fuere participes, ita montes & edita, nunc convalles & depressa, modo maria

Quinta essentia. *Chaos.* *Elementorum commistio.*

1 *Indi & Brachmanes.*] Strabo l. 15. Rhodiginus lib. 18. c. 31. Quod autem dicitur *unum chaos* Hesiodi est in Ergis, quem potissimum sequitur Ovid. lib. 1. Metamorph.

Ante mare & terras & (quod tegit omnia) cælum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis indigestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners, congestaque eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum, &c.

Chaos etiam Hesiodus in Theogonia omnium rerum initium vocat, quod ante omnes deos, deasque natum sit. Sex. Pompejus lib. 3. appellat, ex sententia Hesiodi, confusam quandam ab initio unitatem, hiantem, patentemque in profundum, ex eo & χάνειν Græci, & nos *hiare* dicimus.

ria

1 *Hero-*

ria & flumina, fontesque & lacus, camposque ac diversas rerum facies, & tanta naturæ miracula, summum illum artificem & rectorem Deum, omnium conditorem, tantæque molis fabricatorem, divino magisterio examinato modo effecisse: humoremque in undas, leviaque in aëra & ignes, quodque minus defæcatum erat, in terras divina sorte distincta recessisse: donec ad certam istam solidamque pervenit speciem, aëremque quo fruimur, quemque incolimus & haurimus. In hisque forte evenisse, ut pleraque alterius speciei & formæ, in tantæ machinæ molitione cum terra simul coaluerint: hujusque rei argumentum esse, quod terram mobilem & solubilem, paulatim confusam, longissimo ævo in lapides durescere, diversarumque rerum species intra lapidum viscera unum corpus effici: illaque simul in omni æternitate condensari, ac diversas facies quotidie artificem naturam moliri videmus. Quare diversi coloris marmora, in quibus misturas inexplicabiles in uno nunc corpore concretas inspicimus, quandoque disjuncta & separata, multiplicium corporum fuisse facile crediderim: quæ quidem res, illius primæ originis & coacervationis indubia argumenta præbet: sive quod nonnulli tradunt, diversis cardinibus inductis aquis, vel mari sedibus suis excito, seu nimbis effusis, diluvio quondam inundasset mundus: postea cum fluctibus & mari omnia miscerentur, desitis tempestatibus, & terræ situ defæcato, post tot aquarum moles & agitationes fluctuum, solidas apparuisse terras: propterea in montibus, quamvis longe à mari, ea quæ in littoralibus vadis cernuntur, nunc inveniri: & quamvis mediterranea, specie tamen littorali apparere. In memoria mihi est, lapidem duri marmoris non unius coloris vidisse in montibus Calabris, longo à mari recessu, in quo multiplices conchas maris congestas, & simul concretas cum ipso marmore, in unum corpus coaluisse videres: quas quidem osseas & non lapideas esse, & quales in littoralibus vadis inspicimus, facile erat cernere. Quod si marmor

Lapidum diversæ species unde productæ.

Conchæ in montibus.

mor in frusta dissectum resecasses, etiam multiplices conchas singulis frustis quasi nativas considere, & cum lapide una discindi videres. Quod profecto multum præstat argumenti, dissimilia corpora disjuncta prius, postea colluvione rerum mista & longo ævo coacervata coaluisse. Quod genus marmoris, in quo conchylia videantur, plurima in Thessalia & Hæmonia præcipue apparere auctores memorant: atque in Ægypto salsuginem esudare. [1] Herodotus tradit, ita ut in collibus editioribus, ea quæ mari incito expuuntur, facile conspiciantur. Apud Megarenses quoque & omnem Macedoniam, ex rupium præruptissimis saxis lapides excavari nonnulli testati sunt: in quibus pleraque specie appareant littorali, multaque ædificia & magnas moles ex illis construi. Jovianus Pontanus ad hoc ævi vir haud dubie clarus ingenio factisque, cùm plerisque nobilibus, præsente me, sermocinabatur, se in promontorio Pausilypi juxta Neapolim, vi tempestatis, ingenti lapsu proruto monte vidisse in medio abscissi collis trabem ligneam, undique latere montis duro lapide cinctam, cum montis dorso concrevisse, & in unum corpus coaluisse: & hanc rem mirificam, quæ non minore miraculo fuit, quam conchylia in montibus, non uni tantum spectaculo fuisse. Sed ne quis hoc fictum commentum arbitretur, pervulgata res est, paucis ante nos seculis, dum Neapoli marmora ædificii causa discinderentur, adamantem mire splendidum, non nativa vena, aut rudi & informi, sed absoluta artificis manu confectum & perpolitum, mira cælatura & arte, in medio marmoris concretum fabros invenisse, eumque pro miraculo Regi dono datum, inter cubiculi arcana conspicuum fuisse, hodieque inter illustria adnumerari. [2] Præter quæ, mira profecto sunt quæ à plerisque digna memoratu produntur. Palamedes amicus meus, cal-

Sal in montibus.

Trabs cum lapide concreta.

Adamas cælatus in marmore repertus.

1 *Herodotus.*] Libro 4.
COLERUS.
2 *Præter quæ.*] Jul. Scaliger in libris de Subtilitat. testatur se invenisse in ilice ferrum. & talia ibi plura videbis.

calcariæ fornacis præcipuus artifex, ingenio gnavo & induſtrio, auctor alioqui gravis, ſæpe mihi retulit, ſe dum marmora diſcinderet, in medio ſilicis, quæ niſi vi malleorum dirumpi haud facile poterat, oleum quaſi in vaſe concluſum inveniſſe, odoris immenſi, & aſpectu jucundo, cui medica vis fuiſſe dicebatur: quo effuſo, manus ſibi diu miro odore fragrarunt. Quod ego quo pacto, ſtante ſemper ſolida illa materia, illic coagulari aut occludi potuerit, non equidem ſcio. Nos etiam apud auctores legimus, ſi vera tradunt, [1] in Chiorum lapidicinis diffiſſo ſaxo, caput effictum Paniſci apparuiſſe: & ad Bætim Hiſpaniæ, lapides naſci, quibus ſciſſis, ex puro auro fruſta & lapillos conſpiciant: [2] & ab Europo uſque Elim quicquid oræ maritimæ mari abluitur, in ſaxa mutari: [3] aut quod de pulvere Puteolano traditur, qui marinis aquis tactis dureſcit in ſaxum: [4] & in mari rubro ſylvas vivere, [5] oleamque & laurum in quibus fungi enaſcantur, qui mox ſole tacti, convertantur in pumicem. Atque in Lucania, Cappadocia & [6] Hierapoli Myſiæ, nonnullas eſſe aquas, quibus virgulta & ligna injecta, brevi poſt lapideſcunt. Quod ſi aquis hoc datum eſt, ſive lege fatorum, ſive conſilio Dei, qui reliqua mundi opera æterna conſtitutione molitur, ut arenas & glaream, aliaſque hoc genus ſpecies conſolidet & indureſcat: quanto pro-

Oleum in ſilice concluſum repertũ.

Caput Paniſci in ſaxo diffiſſo inventum.

Pulvis Puteolanus.

Sylvæ in mari rubro.

Virgulta aquis injecta lapideſcere.

TIRAQUELLUS.

1 *In Chiorum lapidicinis.*] Cicero lib. 1. de Divinatione, fingebat Carneades in Chiorum lapidicinis ſaxo diffiſſo caput extitiſſe Paniſci. Eſt autem Paniſcus diminutivum à Pane: ſicut Satyriſcus à Satyro.

2 *Et ab Europo uſque Elim.*] Plinius lib. 35. cap. 13. ubi *Oropon* non *Europon* dicit.

3 *Aut quod de pulvere Puteolano.*] Plinius ibi: ubi & alia loca ponit in quibus id quoque fit. Et Seneca lib. 3. Naturalium Quæſtionum.

4 *Et in mari rubro.*] Idem Plinius lib. 13. cap. 25. non ſemel.

5 *Oleamque & laurum.*] De utraque idem Plinius ibi.

6 *Hierapoli Myſiæ.*] Strabo lib. 13. non multo ante fin. Ubi etiam dicit ſimilem eſſe aquam in Laodicea. Sed & idem eodem libro, ſed alio loco, ſcribit quod circa Andira lapis quidam invenitur qui combuſtus ferrum fit: deinde cum terra quadam in fornace excoctus, pſeudargyrum exudat terra, quæ terra ſi æs acceperit, fit mixtura quam orichalcum vocant. In Hibernia locus eſt, ubi arbor infixa terræ per aquam, fit in terra lapis, in aqua ferrum, in aëre manet lignum. Vide Hectorem Boëtium in deſcriptione Regni Scotorum.

In

probabilius est, parentem rerum naturam, longissimo ævo ea quæ disjuncta fuerant, physica vi & ratione consolidare potuisse, cum præsertim montes lapidesque adolescere indies, exhaustaque effossionibus loca, sua vi rursus repleri, aliaque attenuari & imminui: ac maria quæ sempiterna agitatione moventur, alia recedere, pleraque inundare, ac locorum facies mutari quotidiè spectemus?

CAPUT X.

Quam varium & multiplex jusjurandum apud diversas gentes fuerit, & per quos deos jurare consueverint.

QUam varium & multiplex jusjurandum apud gentes fuerit, à nonnullis proditum memoriæ est. Per

MERCERUS.

In Miscellanea nostra olim multa retuleramus, de jurandi religione, & ritu. Eorum aliqua non speciatim singula, sed generatim omnia tibi proponimus. Jusjurandum Ennius interpretatus est quasi Jovis Jurandum. Apud Cic. *Fides*, inquit, *alma, apta pennis, jurandum Jovis*, pro jusjurandum. Ita Nævius, *Jus sacratum Jovis jurandum sanguine*. Unde Apul. lib. de Deo Socratis: *jusjurandi honor*, inquit, *proprium est summi Dei*. Et Romani quidem initio videntur jurasse per solum Jovem, unde mos erat jurare Jovem lapidem. Quamvis tandem in hujus honoris partem venerint Mars, & Quirinus: ut auctor est Polybius. Horatius tamen aliam hujus vocabuli notationem, & etymologiam videtur insinuare. Ode 8. lib. 2. *Ulla si juris tibi pejerati Pœna, Barine nocuisset unquam, &c.* Utraque vero probari potest. Juramenti vero multa genera erant. Aliud enim solenne, & quasi publicum: hoc est, quod in re gravi, coram omnibus quasi publice dabatur. Aliud privatum, & vulgare, hoc est, quod privatim inter paucos & in familiari sermone interponebatur. Utriusque ut opinor eædem erant formulæ. Nisi forte publicum, solennioribus verbis fieret. Utrumque vero, sæpe conceptis verbis dabatur. Quæ conceptio, ut id interim admoneam, plurimum valebat ad juramenti religionem augendam. Colligas ex hoc Plaut. Pseud. *B. Fateor. C. Nempe conceptis verbis. B. Etiam consultis quoque.* Et aliis multis locis. Rursus Juramentum aliud fictum erat, & simulatum, aliud serium. Fictum, & simulatum appello, quo aliud verbis concipiebatur, quam mens & ratio dictabat. Talia erant juramenta præstita prædonibus. Cic. 3. Off. *Si prædonibus pactum pro capite precium non attuleris, nulla fraus est, ne si juratus quidem, id non feceris.* Talia etiam erant juramenta amantium: Quæ jocosa vocat Seneca, Controvers. 3. lib. 2. Amantibus enim familiare est mentiri, & Amantium juramenta irrita dii habent. Senec. *Quid ad partes pertinet, quod amantes jurent? Mihi crede, nec ad deos pertinet.* Propert. Tibul. & poëtæ amatorii multa in hanc rem suppeditare tibi poterunt. Quanquam forte jura-

menta amantium duorum fuerint generum. Nempe vulgaria, quæ item jocoſa, & nullius momenti, & ſolemnia, ut quæ apud Plutarchum dicuntur jurare ſuper Herculis ſepulchrum. Et hæc violare fortaſſis nefas fuerit. Eorumque forte habita ratione, Seneca dixerit. Amantibus, non niſi jurantibus credi. Non crederetur certe niſi eorum quædam Juramenta religioſe forent, & ſancte ſervanda. Quare ut cognoſceretur quando quis ſimulate, & quando ſerio juraret, interpoſitam puto hanc clauſulam, in formula Juramenti: *Ex animi mei ſententia*, ut apud Livium lib. 22. *Ex animi mei ſententia juro, ut ego rempub. non deſeram, neque alium civem deſerere patiar.* Cujus clauſulæ vis, intelligi poteſt ex his Ciceronis. Acad. quæſt. *Quam rationem etiam Majorum comprobat diligentia, qui primum jurare ex animi ſui ſententia quemque voluerunt, deinde ita teneri, ſi ſciens falleret.* Rurſum, *Quod ex animi tui ſententia juraris, ſicuti verbis concipitur more noſtro, &c.* Ubi ex animi ſententia eſt ex ſincera fide, & ſicut interius ſapit, & ſentit. Quo ſenſu in reſcripto quodam Adriani dicitur *Æſtimare res ex animi ſui ſententia.* Ex ſeriis juramentis, alia erant Corporalia in conſtitutionibus Imperatorum, alia minime. Quæ tamen ſint illa corporalia, non bene ſcio: niſi dicantur, quæ non ſola voce, ſed exteriori aliquo geſtu, & habitu corporis religioſo firmabantur. Quo modo Corporalia erunt Juramenta, quæ Ethnici faciebant cum aliquo externo adorandi ritu, ut cum aras tenebant: Chriſtiani vero, libro Euangeliorum manum imponebant. Qui jurandi modus Religioſiſſimus fuit Ethnicis, & Chriſtianis, & olim Romanis, Græcis Pœnis, & multis aliis gentibus. Corporalia ergo fuerint, & quæ apud aras, ac ſtatuas Imperatorum fiebant, & quæ in dextera, de quibus cape hæc Taciti. *Amici Germanici dextram morientis contingentes jurant, ſpiritum ſe prius amiſſuros, quam ultionem:* Et hæc Plauti Capteiveis, *Hæc per dexteram tuam dextra retinens manu obſecro, infidelior mihi ne fuas, quam ego ſum tibi.* Qui mos jurandi viguit apud gentes, ut apud Perſas. Agnoſcitur certe à Xenophonte in Cyro moriente. Corporalia item fuerint quæ facta in templis, & quæ in militia apud ſigna. Rurſum juramenta alia clara, alia obſcura. Clara voco, quæ propriis & apertis: Obſcura vero, quæ ambiguis verbis conciperentur. Ad quorum diſtinctionem adjecta videtur particula illa. *Liquido.* ut Liquido jurare, apud Ulpianum l. Alias. De Jurejur. ſit clare, & apertis verbis jurare. Quod Græci videntur dixiſſe σαφῶς apud Demoſthenem Orat. in Aphobum. In juramentis vero ſolennibus aliquem opinor præiviſſe verba; ut jurisjurandi religio major eſſet. Et hoc eſt, quod auctores dicunt jurare in verba alicujus: ſicuti annotat Acro, in 15. epod. Horat. Addebant vero illa verba, *Si ſciens fallo*, propter inſcitiam quæ eſt invita. Itaut nemo teneretur religione jusjurandi, qui fefelliſſet imprudens, vel inſciens. Uti monet alicubi Cicero Eam ob rem nec pupilli nec pueri, nec amentes, forte etiam nec amantes, (quum dicantur inſani, & inſane amare) tenentur, violati juramenti. Non videntur enim poſſe pejerare, quia ſcientes, & prudentes fallere non poſſent. l. Qui juraſſe d. de jurejurando apud Ulpianum. Qui vero jurabant, ſolebant in pœnam violati ſacramenti ſibi grande aliquod malum precari, ſi ſcientes fallerent. Prop. *Si fallo pœna ſororum Infœlix humeros urgeat urna meos*; vel contra optare, ut ſibi bona & proſpera contingerent, ſicuti fidem ſervare decreverant. Quo modo dicitur Trajanus juraſſe, *Sic ſub jugum mittam Perſas: Sic quaſſatum orbem recreem: Sic pontibus Iſtrum & Euphratem ſuperem.* Et ad hoc genus refer juramenta per oculos, & amores: Qui enim jurabat oculos, volebat eos integros ſibi in capite reſtare, ſi fidem ſervaret: excidere vero, ſi falleret. Prop. *Quamve mihi viles iſti videantur ocelli. Per quos ſæpe mihi credita perfidia eſt. Hos tu jurabas*

rabas si tu mentita fuisses, ut tibi suppositis exciderent manibus. Qui deos jurabat eos iratos si falleret: lætos vero, & propitios optabant si fidem servaret. Ita precabantur qui jurabant Jovem lapidem. Quod juramenti genus, ut id obiter admoneam, à Græcis ortum videri possit. Qui Mydrum tenentes manu, & in mare projicientes, tamdiu pollicebantur se fidem servaturos, quamdiu Mydrus latuisset. Qui item jurabant per parentes, eos iratos, vel faventes si viverent: aut graves, & damnosos, vel leves, & utiles precabantur, si mortui essent. Seneca Controv. 3. lib. 2. *Quaeris quod jusjurandum fuerit. Ita patri placeam.* ibid. *Illa sibi iratum patrem invocavit, ego socerum.* Propert. *Ossa tibi juro per patris, perque parentis, si fallo, cinis heu sit mihi uterq; gravis.* Ad id genus refero juramenta, quæ facta per caput, per vitam, per fortunas, per salutem, tum suam, tum parentum, vel principum, per liberos, & eos quos charos haberent, per pulchritudinem amicarum, ut nescio quis apud Petronium, per juventutem, per senectutem, per magistratus, & honores: per quos nescio quis apud Catullum jurat sanctissime. Quæ omnia juramenta, diversa formula concipiebantur, quam quæ fiebant per deos. Ne enim credas, ullum honorem divinum illatum magistratibus, liberis, amicis, &c. per quos sæpe jurabant Romani, quemadmodum & deferebatur diis, cum per eos jurabatur. In quo certe Romani modestiores, & religiosiores fuere, multis gentibus. Quæ ita per animalia, & alia etiam inanima jurabant, ut iis Divinitatis honorem impartirentur: Plinius cap. 7. lib. 2. naturalis hist. *Gentes quaedam animalia, & aliqua obscœna pro diis habent, ac multa dictu magis pudenda; per fœtidos cibos, & alia multa jurantes.* Itaque fortasse impius Zeno, qui per Capparim: impii alii, qui per κράμβην apud Teleclidem, Epicharmium, & Eupolum jurarunt. Observant porro aliqui, & inter eos Acro, in epod. Horat. 15. mares, jurasse per mares: fœminas vero per fœminas, sive per deos, sive per parentes vivos, aut mortuos jurarent. Quæsivere autem ex me nonnulli, qua formula jurarint, qui per salutem imperatorum, & Genios jurarint. Res vero ista in plano est. Qui enim vel per genios, vel per nomen imperatorum jurabant, quia eis divinum honorem deferebant. (Hæc enim caussa fuit, cur Christiani ita jurare noluerint) ea formula jurabant qua per deos. Eademque ratio est, cum servi per Geniũ dominorum jurarunt, sicuti facit apud Senecam epist. 12. nescio quis. Qui vero per salutem imperatorum jurabant, ita eum salvum precabantur, ut fidem erant servaturi. Quod juramentum, etiam Christiani usurparunt. Tertul. *Sed & juramus sicut non per Genios Caesarum, ita per salutem eorum, quae est angustior omnibus Geniis. Ideoque & salvum volumus esse, quod Deus voluit: & pro magno id juramento habemus.* Quæ Jurandi formula majoribus nostris Francis olim usitata fuit. Vetita tamen est legibus Clodovei, Childeberti, Clotarii Regum Franciæ. *Nullus praesumat per salutem regis, & filiorum ejus jurare.* Ita jurabant, qui per salutem principum jurabant. Qui vero in eorundem salutem jurabant, sub magnis execrationibus pollicebantur. se præ rebus omnibus, præ liberis, & conjuge, imo præ se charum habituros principem. Quale juramentum præstandum soli deo monet Arrianus lib. 1. queriturque Tertull. quod ita Christiani nonnulli jurarent: quos non decebat ejerare patrem, & matrem, & omnem alium proximum. Tale vero Juramentum præstari solebat imperatoribus à senatu. Cujus fortasse formula est, apud Suet. Calig. 15. Neque me, liberosque meos chariores habebo, quam Cajum, & sorores ejus. Et à militibus. Qui ut est apud Ammianum libro 21. *gladiis cervicibus suis admotis, sub execrationibus diris, verbis jurabant conceptis, omnes pro eo casus, quoad vitam profudissent, si at necessitas exigeret, perlaturos.*

[1] Per terram, per amnes, per fontes, per undas fluentes, immanissimum sanctissimumque jusjurandum fuisse, Græcorum veteres credidere: [2] apud eosdemque qui sanctam & inviolabilem præstant fidem, in Thesinophoræ, hoc est legiferæ Cereris templum descendere, & quibusdam exhibitis sacris, deæ purpuram induere, incensisque facibus, velut præsentibus numinibus, per quicquid est deorum dejerare solebant: [3] aut per regium sceptrum [4] in quo jura dabant, teste Homero: quod præpotens

Græci veteres.

Aliud.

Aliud. Iliados 2.

TIRAQUELLUS.

1 *Per terram.*] Hæc usque ad versic. *Apud eosdem*, sunt Plutarchi in vita Demosthenis, ita scribentis, *Demetrius autem quodam loco immane illud jusjurandum jurasse dicit, per terram, per fontes, per amnes, per undas fluentes.* Sed & per terram nonnullos solitos jurare, potest esse testimonio illud D. Matthæi cap. 5. *Ego dico vobis, non jurate omnino, neque per cœlum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia scabellum est pedum ejus: neque per Ierosolymam, quia civitas est magni Regis: neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum:* quod reperitur D. quoque Jacobi cap. 5. Et Homeri lib. 5. Odyssææ eo loco quem tibi citabimus inferius, ubi de Styge loquemur. Et libro Iliados 15. in illo Junonis juramento,

Ἴστω νῦν τόδε γαῖα καὶ οὐρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
Καὶ τὸ κατειβόμενον Στυγὸς ὕδωρ, ὅστε μέγιστος
Ὅρκος δεινότατός τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.
Σή θ' ἱερὴ κεφαλή, καὶ νωΐτερον λέχος αὐτῶν
Κουρίδιον, τὸ μὲν οὐκ ἂν ἐγώ ποτε μὰψ ὀμόσαιμι.

Id est,

Sciat nunc hoc terra & cælum latum superne,
Et subterlabens Stygis aqua, quodque maximum
Juramentum gravissimumque est beatis diis:
Tuumque sacrum caput, & noster lectus ipsorum
Juvenilis, quem quidem non ego unquam temere jurarem.

2 *Apud eosdem.*] Hæc usque ad versic. *Aut per regium sceptrum*, sunt Plutarchi in vita Dionis ad finem. Juramentum magnum erat hujusmodi, *Qui fidem præstat, in Cereris descendit templum, & quibusdam peractis sacrificiis, deæ purpuram induit, tum ardentem captans faculam jurat.*

3 *Aut per regium sceptrum.*] Homerus libro 1. Iliados ita Achillem jurasse scribit,

Ἀλλ' ἔκ τοι ἐρέω, καὶ ἐπὶ μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι,
Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον.

Id est,

Sed tibi edico, & super magnum jusjurandum juro,
Certe per hoc sceptrum.

4 *In quo jura dabant.*] Nam & Homerus paulo post ea hæc adducit,

— νῦν αὖτέ μιν υἷες Ἀχαιῶν
Ἐν παλάμῃς φορέουσι, δικασπόλοι, οἵτε θέμιστας
Πρὸς Διὸς εἰρύαται, ὁ δέ τοι μέγας ἔσσεται ὅρκος.

Id est,

— Nunc iterum ipsum filii Achivorum
In manibus portant judices, quique leges
A Jove hauserunt. hoc autem tibi erit magnum juramentum.

1 Non-

potens jusjurandum regibus visum, ita ut maxima obstricti fide tenerentur. [1] Nonnunquam verre apprehenso, & stricto in jugulum gladio, cælum, terras, solem & ultrices furias advocare & testes facere, mox verre immolato & in mare dejecto, jusjurandum præbere: quo præstito, nihil præterea quærendum homini erat. [2] Atheniensibus ex solis Græcis, per Isidem jurare licuit. [3] Nonnunquam deorum aras tangere, sanctissimum jusjurandum putabatur: [4] Apud Thebæos per Osiridem, [5] Scythis per solium regis, [6] aut per ventum & acinacem, solemne juramentum fuit. Apud Epidaurios per Semelem, apud [7] Thraces per Mercurium, [8] Massagetis per Tanaim & Mæotidem paludem. Cappadocibus per montem, quem pro deo colunt. [9] Persarum mos erat, per mi-

Aliud. *Athenienses.* *Aliud.* *Thebæi.* *Scythæ.* *Epidaurii.* *Thraces.* *Massagetæ.* *Cappadoces.* *Persæ.*

1 *Nonnunquam verre apprehenso.*] Id enim fuit Agamemnonis jusjurandum, affirmantis Briseidem à se incorruptam reddi, ubi confestim hæc l. 15. Iliados subdit,

Ἦ καὶ ἀπὸ στόμαχον κάπρε τάμε νηλέϊ χαλκῷ·
Τὸν μὲν Ταλθύβιος πολιῆς ἁλὸς ἐς μέγα λαῖτμα
Ῥίψ' ἐπιδινήσας βόσιν ἰχθύσιν.

Dixit & jugulum apri abscidit sævo ferro:
Hunc equidem Talthybius spumantis maris magnum fluctum
Jecit advolvens escam piscibus.

2 *Atheniensibus.*] Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. ad finem sic inquit, *Solos ex Græcis Athenienses per Isidem jurare, forma moribusque Ægyptiis similes, pluraque alia his similia magis ambitiose, quam vere asseruntur.*

3 *Nonnunquam deorum.*] Justinus libro 24. & vide supra.

4 *Apud Thebæos per Osiridem.*] Diodorus d. lib. 1. cap. 2. *Apud Thebaidos vero (quæ civitas antiquissima est omnium) incolas habetur jusjurandum per Osiridem in nubibus existentem.* Hincque forte illud Horatii epistolar. lib. 1. epist. 17. ad Sævam in fin.

—— Per sanctum juratus credat Osirim.

5 *Scythis per solium Regis.*] Herodotus libro 4. *Est*, inquit, *Scythis mos plerunque jurandi per regium solium, cum maximum volunt interponere jusjurandum.*

6 *Aut per ventum & acinacem.*] De utroque Lucianus in Scytha & in Toxari, ubi rationem reddit, quod ventus sit causa vitæ, acinacis mortis.

7 *Thraces per Mercurium.*] Herodotus libro 5. post princ. sic scribit, *Deos* (Thraces) *hos solos colunt, Martem, Liberum, Dianam: sed Reges præter populares etiam Mercurium: eumque è diis præcipue, per quem solum jurant, à quo progenitos quoque se ajunt.*

8 *Massagetis per Tanaim & Mæotidem paludem.*] Maximus Tyrius Platonicus Philosophus Sermone 38. *Mons Cappadocibus est Deus, jusjurandum & simulachrum: Mæotis palus & Tanais Massagetis.*

9 *Persarum mos erat.*] Ita enim vocat Artaxerxes apud Plutarchum in ejus vita, & Ælianum libro 1. de Varia historia. Et Cyrus apud Xenophontem in Oeconomico. Sed & per patrios deos eos nonnunquam jurasse, testis

Ægyptii. Zeno. Iones. Lampon. Socrates. Sophocles. Æthiopes.

mithram, hoc eſt, ſolem jurare. [1] Ægyptii allium, porrum & cepas, velut ſanctiſſima numina venerati ſunt, quæ fallere, aut illorum perjurio adſtringi, ſine gravi piaculo non licebat. [2] Fertur Zeno per capparim, [3] Iones per crambem, [4] Lampon per anſerem, [5] Socrates per canem [6] & platanum, [7] ne per deos juraret, [8] aliquando per quercum & hircum: [9] Sophocles per Laperſas, hoc eſt Caſtorem & Pollucem, dejerare conſueviſſe. [10] Æthiopes per defun-

eſt Q. Curtius lib. 4. ubi tradit, Tyriotem Perſam ſic juraſſe apud Darium.

1 *Ægyptii allium, porrum, & cepas.*] De allio & cepis Plin. lib. 19. c. 6. *Allium*, inquit, *cepaſque inter deos jurejurando habet Ægyptus.* Sed & de cepis & porro eſt illud Juvenalis ſat. 15. poſt princ. de Ægyptiis loquens,

Porrum & cepe nefas violare ac frangere morſu.
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina! ———

& præterea de cepis Lucianus in Jove Tragœdo.

2 *Fertur Zeno per Capparim.*] Laërtius in vita ipſius Zenonis, auctoritate Demetrii Magneſii. Heſychius ubi de Rhadamanthi jurisjurandis, & Athenæus lib. 9. cap. 2. *Neque mirabile ſane videri debet, ſi per braßicam quidam jurabant, quando Zeno Citticus, quo porticum condidit, cum Socratis jusjurandum per canem imitaretur, & ipſe per capparim jurabat*, ut inquit Eupodus in Memorabilibus. Eſt autem Capparis frutex firmioris ligni, ſenticoſus & humilis.

3 *Iones per Crambem.*] Καὶ μὰ τὴν κράμβην. Apud Athenæum ubi ſupra, ex Eupolidis in Fucatis & aliorum auctoritate.

4 *Lampon per anſerem.*] Ariſtophanes in Avibus, Λάμπων δ' ὄμνυσιν ἔτι καὶ νῦν τὸν χῆν', ὅταν ἐξαπατᾷ τίς τι. id eſt, *Lampon autem jurat etiam & nunc anſerem, quando decipit aliquis aliquid.*

5 *Socrates per canem.*] Laërtius, Heſychius in locis citatis ſupra in verbo, *Fertur Zeno.* Tertullianus in Apologetico cap. 13. Lactantius lib. 3. cap. 20. ubi & eum quoque juraſſe per anſerem. Divus Auguſtinus in lib. de Vera religione cap. 2. in princ. ubi & illum dicit juraſſe per lapidem quemlibet, & quidquid eſſet in promptu & quaſi ad manum perveniſſet.

6 *Et platanum.*] Philoſtratus in vita Apollonii lib. 6. cap. 9. Socratis juramenta in hæc verba deſcribit, *Tum Thepeſion fuit*, inquit, *Socrates quidem Athenienſis ſenex fatuus, ut vos putabatis, is canem, anſerem, platanum deos putans, per eos jurare conſuevit.*

7 *Ne per deos juraret.*] Hæc ratio eſt unius Philoſtrati ubi ſupra, in fin. *Minime vero fatuus habitus eſt*, inquit Apollonius, *ſed divinus quidam vir, & vere ſapiens: jurabat autem per ea, quæ dixiſti, non tanquam deos, ſed ne per deos juraret.*

8 *Aliquando per quercum.*] Tertul. ubi ſupra.

9 *Sophocles per Laperſas.*] Strabo libro 8. *Apud Sophoclem per Laperſas, id eſt, Geminos, juratur: ſicut & per Spartanos & Argivos deos juratur.*

10 *Æthiopes per defunctos.*] Strabo lib. 17. Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. & lib. 4. vel aliorum ſupputatione 3. cap. 1. titulo, de Æthiopibus, qui ſunt ultra Libyam, deque his quæ apud eos antiqua feruntur: Ægyptiorum funera deſcribens, inquit, *Alii in urnis fictilibus condentes, circa templa ſepeliunt: per quos maximum habetur præſtitum juramentum.*

1 Laco-

defunctos, quos colebant in vita, quorum corpora vitro servabant, dejerarunt, [1] Lacones per Spartanos & Argivos deos. [2] Armenii jusjurandum de rebus magnis in templo Anaitidis deæ, quam maximi numinis instar habebant, ab ipsisque religiose colebatur, præstare consuerant. [3] Apud nonnullos per obscœnos & fœtidos cibos: [4] ab aliis per caput alterius, [5] aut per mensam & fruges: [6] nonnunquam super desectis carnibus, aut militaribus armis. [7] Apud Syracusanos,

Lacones. *Armenii.* *Alii.* *Syracusani.*

1 *Lacones.*] Strabo d.l.8. nuper citato. Et adde Græcos jurasse per cæsos in Marathone ac Salamine propugnatores reipublicæ: quo jurejurando usus est Demosthenes in oratione *περὶ στεφάνου οὐ μὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντες.* quod ex eo annotavit Quintilianus lib. 9. cap. 2. quod est de figuris sententiarum, & lib. 12. cap. 10. quod est de genere dicendi. Meminit etiam hujus jurisjurandi Athenæus l 9. cap. 6. de Septem sapientibus rei coquinariæ, cum sic scribit, *Cum nos precaremur magnopere, summoque contenderemus studio, ut hanc nobis scientiam patefaceret, Non dicam, inquit, hoc anno, per eos qui mortui sunt in Marathone, ac eos qui bello navali in Salamine decertarunt.*

2 *Armenii jusjurandum.*] Strabo lib. 12. *Zeletica regio,* inquit, *Zela urbem super aggere Semiramidis conditam habet, in ea templum est Anaitidis, quæ ab Armeniis colitur. Hoc in loco sacra cum sanctimonia maxima celebrantur, & jusjurandum de rebus maximis hic fit.*

3 *Apud nonnullos.*] Plinius lib. 2. capite 7. *Gentes vero quædam animalia etiam, aliqua & obscœna pro diis habent, ac multa dictu magis pudenda, per fœtidos cibos & alia similia jurantes.*

4 *Ab aliis per caput alterius.*] Homerus,

Παλτρὸν κεφαλὴν μέγαν ὅρκον ὀμοῦμαι.

Et lib. Iliados 15. eo loco, quem supra adduximus, ubi Juno ipsa jurat per caput Jovis. Et Virgilius lib. 9. Æneidos,

Per caput hoc juro per quod pater ante solebat.

Ex quo intelligis non solum per caput alterius, sed & per suum jusjurandum concipere solere. Et Ovid. lib. de Ponto 3. epist. 3. ad Maximum,

Per mea tela faces, & per mea tela sagittas,
Per matrem juro Cæsareumque caput.

Et in epistola Briseidis ad Achillem,

Perque tuum nostrumque caput, quod junximus una,
Perque tuos enses, cognita tela meis.
Nulla Mycenæum sociasse cubilia mecum
Juro fallentem deseruisse velis.

Apulejus lib. 3. Metamorph. *Adjuro enim tuum mihi charissimum caput, nulli me prorsus, ac ne tibi quidem ipsi asseveranti posse credere, quod tu quicquam in meam cogitaris perniciem.* A Juvenale quoque satyra sexta dictum est,

—— Nondum Græcis jurare paratis
Per caput alterius. ——

Euangelica præceptio interdicit Matthæi 5. *ne per caput nostrum juremus.*

5 *Aut per mensam aut fruges.*] Festus Pompejus lib. 11. in fin. *Mensa,* inquit, *frugibusque jurato, significat per mensam & fruges, Mensæ in ædibus sacris ararum vicem obtinebant.*

6 *Nonnunquam super desectis carnibus.*] Lucianus in Toxaride.

7 *Apud Syracusanos.*] Plutarchus in Dione ad finem.

Græci plerique. cuſanos, tactis cereis ignitis jurabatur. [1] Græcorum plerique per Rhadamanthum, [2] Pythagoræi per quaternionem: ſiquidem hunc numerum ad animæ integritatem *Pythagoræi.* ſpectare dicunt: in his fuere mens, ſcientia, opinio, & *Aphri.* ſenſus. [3] Aphri per viros inſignes, qui virtutibus enituere: *Pœni.* [4] Pœni per patrios deos, fidem jurejurando ſacrarunt. *Orpheus.* Orpheus autem, ſi quis divinam juſtitiam atteſtari vellet, per numina octo jurare permiſit, Ignem, Aquam, Terram, Cælum, Lunam, Solem, Phanem, & Noctem. *Philoſophi.* Philoſophi per Socratem, tanquam numen ſanctiſſimum, *Indi.* [5] Indi per aquam Sandaracinam, quæ apud magos è fonte manabat, maximum jusjurandum æſtimarunt, ita ut dejerantes gravi & nexu & certiſſimo exitio tenerentur. [6] Neque omiſerim Prienenſium ſpectantiſſimum juramentum, *Prienenſes.* qui cum ad internecionem ad locum qui dicitur Quercus, cum

1 *Græcorum plerique per Rhadamanthum.*] Nam vetus eſt Græcorum adagium Ῥαδαμάνθυος ὅρκος, id eſt, *Rhadamanthi jusjurandum* pro veriſſimo, apud Ariſtidem rhetorem in Pericle, de quo vide Eraſmum Chiliadis ſecundæ centuria 9. cap. 31.

2 *Pythagoræi per quaternionem.*] Polybius lib. 3. hiſtoriarum. Lucianus in vitarum auctione poſt princip. & iterum in libello, cujus eſt titulus, *Pro eo quod inter ſalutandum verbo lapſus fuerit.* Hunc quaternarium numerum vocant τετρακτὺν, ut ex eo carmine apparet, quod adducit Macrobius in primo commentario in Somnium Scipionis cap. 6.

Οὐ μὰ τὸν ἀμετέρᾳ ψυχᾷ παραδόντα
τετρακτύν.

Id eſt,

Non per eum à quo animæ eſt datus ille
quaternio noſtræ.

Exiſtimant enim hunc numerum uſque adeo ad animæ perfectionem pertinere, ut eum in arcanis venerentur. Pythagoras in Carminibus aureis Quatertionem ſacrum animæ fontem vocat. Vide Eraſmum loco ſupra proxime citato. *

COLERUS.

* Interpretem doctiſſimum Carminum aureorum Pythagoræ Hieroclem conſule, ubi multa divinitus de numero quaternario diſſerit.

TIRAQUELLUS.

3 *Aphri per viros inſignes.*] Herod. lib. 4. Naſamonibus hujus jurisjurandiri ritum tribuit.

4 *Pœni per patrios deos.*] Polybius d. libro 3. Hiſtoriarum, ubi ita dicit juraſſe Carthaginenſes in fœdere ab eis facto cum Romanis.

5 *Indi per aquam Sandaracinam.*] Philoſtratus in vita Apollonii, cap. 3. ſic ſcribit, *Dicebatque Apollonius poſtmodum didiciſſe omnem, quæ ſub puteo eſt terram Sandaracinam eſſe, aquam etiam ejuſdem putei arcanam vim quandam habere arbitrabantur. Nec ex ea bibit aut haurit omnino quiſquam. Putatur autem per omnem Indiam maximum eſſe jusjurandum, ſi quis per eam aquam juraverit.*

6 *Neque omiſerim Prienenſium.*] Plutarchus problem. cap. 133. & Zenodorus ex Ariſtotele in Politia Samiorum.

1 *Sicut*

cum Milesiis gravi bello decertassent, in eoque liberos & chara pignora amisissent, si quid sanctiore fœdere firmare vellent, per tenebras quę apud Quercum, dejerabant.[1] Sicut Augilis qui circa Cyrenem sunt,[2] & Nasamonibus, nisi per manes defunctorum, quos veluti deos colebant, jurare fas erat, illorum sepulchra contingentes: [3] quod Ægyptiis quoque in more fuit, ut per defunctos, quos in fictilibus circa templa condiderant, maximum putarent jusjurandum, contra cujus religionem venire non licebat. [4] Pœnorum mos traditur, ut aram & sacra tangentes, [5] vel agnum læva, dextra silicem tenentes, deos hominesque contestentur, ut si illos sciens falleret, ita se Jupiter feriret, quemadmodum ipse agnum percuteret. [6] Quinetiam vetus Romanis inolevit mos, ut juraturi per Jovem, modo ad

Augili. *Nasamones.* *Ægyptii.* *Pœni.* *Romani.*

1 *Sicut Augilis.*] Pomponius Mela lib. 1. cap. 8. ubi Cyrenaicam describit. Plinius lib. 5. cap. 8. Solinus capite 44.

2 *Et Nasamonibus.*] Herodotus l. 4. de his loquens, *Jurejurando*, inquit, *ac divinatione tali utuntur per eos viros, qui justissimi atque optimi apud illos fuisse dicuntur, jurant, illorum sepulchra tangentes.*

3 *Quod Ægyptiis.*] Imo vero Æthiopibus, ex Strabone lib. 17. & Diodoro Siculo lib. 4. cap. 1. & supra diximus. Nihil enim tale de Ægyptiis reperitur.

4 *Pœnorum mos.*] Livius 3. Decad. libro 1. post princip. & Valerius Maximus libro 9. cap. 3. ubi de Hannibale loquitur. Sed alii quoque nonnulli id faciunt, ut colligi potest ex Cicerone in Oratione pro L. Flacco, *Ergo is, qui si aram tenens jurasset nemo crederet, per epistolam quod volet, injuratus probabit?* Hincque illud proverbium μέχρι τοῦ βωμοῦ φίλος εἰμί, id est, *usque ad aram amicus sum.* Vide Erasmum Chiliad. 3. cent. 2. cap. 10. Meminit hujus Polybius lib. 3. & Cæl. Antiquitat. l. 21. cap. 15.

5 *Vel agnum læva.*] Idem Livius eodem illo libro, sed alio loco: *Eaque ut rata scirent fore, agnum læva manu, dextra silicem retinens, si falleret, Jovem cæterosque precatus deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset: secundum precationem caput pecudis saxo elisit.* Adde superioribus Ptolemæum Ceraunicum in templo Jovis sumptis in manibus altaribus, contingentem ipsa simulachra & pulvinaria deorum, inauditis ultimisque execrationibus adjurasse, se sincera fide matrimonium sororis petere, apud Justinum lib. 24. Et Eleorum jusjurandum fuisse per Sosipolim eorum deum, ex Pausania in Eliacis poster. Et Eupolidem per amygdalum apud Athenæum lib. 2. cap. 10.

6 *Quinetiam vetus Romanis.*] Livius 1. Decad. lib. 1. Atque etiam per Cererem ex Juvenale sat. 14.

Falsus erat testis, vendet perjuria summa
Exigua, Cereris tangens aramque pedemque.

Et per alios quoque ex Virgil. lib. 12. Æneidos,

Tango aras mediosque ignes, & numina testor.

Vide Macrob. lib. 3. cap. 2.

[1]ad deorum aras sacrificio perfecto, ignem, aram atque exta tangerent: modo super cæsis hostiis jurarent: [2]nonnunquam lapidem silicem tenentes, hæc ad verbum proferrent, Si sciens fallo, me Jupiter, salva urbe arceque, bonis ejiciat, uti ego lapidem hunc ejicio. Quibus enunciatis, lapidem manu emittebat: ideo per Jovem lapidem, solemnissimum sanctissimumque jusjurandum veteribus fuisse proditum est, illudque intentiori cura servari oportebat.

Per Jovem lapidem.

[3] Quod quidem in fœderibus publicis solemnius præstabatur, ut fecialis, sumpto manibus lapide, pactis conventis stare promitteret, in hæc verba: Si recte ac sine dolo malo hoc fœdus, atque hoc jusjurandum facio dii mihi cuncta felicia præstent: sin aliter aut facio, aut cogito, cæteris omnibus salvis solus ego peream, uti lapis hic è manibus meis decidet. Post quam precationem, manu lapidem ejiciebat, cui juramento nullis opibus, nulloque nego-

Fecialium juramentũ.

1 *Ad deorum aras.*] Ut patet ex iis quæ diximus in verbo, *Vel agnum læva*, in præced. præterea ex Juven. sat. 3.
—— Jures licet & Samothracum
Et nostrorum aras. ——

2 *Nonnunquam lapidem silicem.*] Festus Pompejus l. 10. statim post princ. Huc pertinet illud Ciceronis epist. famil. lib. 7. epist. 1. *Delitiæ vero tuæ noster Æsopus ejusmodi fuit, ut ei desinere per omnes homines liceret. Is jurare cum cœpisset, vox eum defecit in loco illo, Si sciens fallo.* Et rursum epist. ejusdem lib. 13. *Quomodo autem tibi placebit Jovem lapidem jurare, cum scias iratum esse Jovem nemini posse?* Phavorinus apud Gellium lib. 1. cap. 21. *Jovem*, inquit, *lapidem, quod sanctißimum jusjurandum est habitum, paratus ego jurare.* Apulejus in libro de Deo Socratis, *Quid igitur jurabo? per Jovem lapidem, Romano vetustißimo ritu?* Huc quoque respicit quod scribitur in decretis canonicis 22. q. 5. c. *ecce dico charitati vestræ, & qui per lapidem falsum jurat, perjurus est.* Ita enim legendum contendit Erasmus, non *super lapidem*, ut vulgo legitur. Quanquam & paulo post in §. *Item objiciatur qui jurat.* Plutarch. in Sylla: *Is*, inquit, *Capitolium ascendens lapidemque manu tenens, juravit ei: deinde præsente multitudine imprecatus est, nisi amorem in illum* (de L. Cinna loquitur) *benevolentiamque servasset, non secus ex urbe extrudi ac lapis è manu: & lapidem abjecit in humum.*

3 *Quod quidem in fœderibus publicis.*] Polybius lib. 3. historiarum, loquens de fœdere Romanorum & Carthaginiensium in hæc verba, *Fecialis sumpto in manibus lapide, postquam de fœdere inter partes convenerat, hæc verba dixit, Si recte ac sine dolo malo hoc fœdus atque jusjurandum facio, dii mihi cuncta felicia præstent: sin aliter aut ago aut cogito, cæteris omnibus salvis, in propriis patriis, in propriis legibus, in propriis laribus, in propriis templis, in propriis sepulcris solus ego peream, ut hic lapis è manibus meis decidet. Nec plura loquutus, manu lapidem dejiciebat.* Nota quod paulo ante dicit, Romanos in eo fœdere jurare per Martem & Enualium. Vide Cælium libro 21. cap. 5.

1 *Per*

negocio contraire fas erat. Præter quæ frequens Romanis fuit jusjurandum per deos & deorum numina, [1] perque terram, mare & ſidera: [2] ſicut per deum Fidium, [3] qui Sabinorum deus eſt, cujus ædes in Quirinali fuit. Per parentes vero præſtari jusjurandum, illoſque juramentis advocare, illiberalis ſermo eſt habitus. [4] Præ ceteris autem ex

Per deum Fidiũ. Per parentes.

1 *Per terram.*] Vide ſupra ibi, *Per terram*, & Virgil. Æneid. 12.

Hæc eadem Ænea, terram, mare, ſidera juro,
Latonæque genus duplex, Ianumque bifrontem,
Vimque deûm infernam & diri ſacraria Ditis.

Æneas ad Didonem apud Virgil. libro 6.

Funeris heu tibi cauſa fui, per ſidera juro,
Per ſuperos. ———

2 *Sicut per deum Fidium.*] Plautus in Aſinaria ſtatim poſt princ.

Per divum Fidium quæris. Jurato mihi:
Video neceſſe eſſe eloqui quicquid roges.

Et hoc jusjurandum idem eſſe dicunt, quod alii hoc uno vocabulo, compoſito tamen, Mediusfidius concipiunt. Nam Feſtus Pompejus lib. 11. *Mediusfidius*, inquit, *compoſitum videtur, & ſignificare Jovis filium, id eſt, Herculem, quod Jovem Græce ζεῦς διὸς, & nos Jovem ac Fidium pro filio, quod ſæpe antea pro* l, *litera* d, *utebantur. Quidam exiſtimant jusjurandum eſſe per divi fidem, quidam per diurni temporis, id eſt, diei fidem.* Hæc Feſtus. Alii ſic exponunt, Mediusfidius, hoc eſt, per deum Fidium. Nam Fidius deus eſt, qui fidei præeſt. Hoc autem jurejurando uſus eſt Cicero in Oratione pro Roſcio Amerino. Cecinna ad ipſum Ciceronem epiſtol. fam. lib. 6. epiſt. 7. Et Brutus ad eundem ejuſdem operis libro 16. epiſt. 3. Plinius epiſt. lib. 4. epiſt. 3. *

COLERUS.

* Gloſſarium: *divus filius* Διὸς υἱὸς, ἡρακλῆς. Quod plane ad Feſti ſententiam. Ceterum quemadmodum Græci jurantes μὰ, νὴ præponunt: ita Romani ME & E. ut Mecaſtor, Mehercules, Mediusfidius, Ejuno, Equirine, Ecere, Epol, Ecaſtor.

TIRAQUELLUS.

3 *Qui Sabinorum Deus eſt.*] Quod ſatis innuere videtur Varro libro primo aut aliorum computat 4. de lingua Latina. Et Ovid. lib. 6. Faſt. de eo loquens,

Quærebam, Nonas, Sanco, Fidione referrem,
An tibi Semipater. Tunc mihi Sancus ait:
Cuicunque ex illis dederis, ego munus habebo:
Nomina trina fero, ſic voluere Cures.
Hunc igitur veteres donarunt æde Sabini,
Inque Quirinali conſtituere jugo.

4 *Præ cæteris autem.*] Per terram & cœlum ſolere nonnunquam jurari, videri poteſt ex illis locis D. Matthæi cap. 5. & D. Iacobi capite item 5. quibus vetatur jurari, per cœlum, & eo loco Homeri. quem tibi afferemus infra, ubi de Styge aqua loquemur. Sed hic non poſſum prætermittere aliam jurisjurandi Romanorum formulam relatam à Livio 3. Decad. lib. 2. ubi de Scipione cui poſtea Africano agnomen fuit, loquens, *Pergit*, inquit, *deindo ire ſequentibus paucis in hoſpitium Metelli, & eum concilium ibi juvenum, de quibus allatum erat, inveniſſet: ſtricto ſuper capita conſultantium gladio, ex mei animi ſententia, inquit, juro, ut ego rempubl. non deſeram, neque alium civem Romanum deſerere patiar. Si ſciens fallo, tum me Jupiter Opt. Max. domum, familiam,*

Sanctissimum jusjurandū apud Romanos. Per salutem & genium principis.

ex omni memoria sanctissimum jusjurandum apud Romanos visum est, ut jurans, terram tenens, cœlum deosque contestans, conceptis verbis se & caput suum, ac stirpem & familiam, bona & fortunas, quibusdam additis precationibus devoveret. [1] Post aliquot vero tempestates, per salutem [2] & genium principis dejerare, longe præstantissimum jusjurandum haberi cœptum, cui nulla vi, nulloque imperio contraire fas erat. [3] Quod Tiberius Cæsar

miliam, remque meam pessimo letho afficias. In hæc verba L. Cæcili jures expostulo, cæterique, qui adestis. Qui non juraverit, in se hunc gladium strictum esse sciat.

1 *Post aliquot tempestates per salutem.*] Verum, & id priscis illis temporibus ita jurabatur, quando Ioseph, sanctissimus ille Patriarcha non semel per salutem Pharaonis juraverit, Geneseos cap. 42. *Per salutem Pharaonis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester minimus,* & paulo post, *per salutem Pharaonis exploratores estis.* Sed & aliquando per salutem suam, scilicet jurantis. *l. qui per salutem. ff. de jurejur.* ubi dicitur ita jurare peræque esse ac si per Deum juraretur.

2 *Et genium Principis.*] Vel testimonio Iurisconsulti in *l. si duo patroni. §. ult. de jurejur.* & Tertulliani in Apologetico, cap. 28. 32. & 35. ex quo & illud Apuleji lib. 9. Metam. *contra commilitones, ibi, nec uspiam, illum delitescere adjutantes, genium Principis contendebant.* Sed & interdum per genium, suum aut ejus cum quo loquereris, jurare mos fuit, ut videre licet ex Seneca ad Lucilium l. 1. epist. 12. *Jurat per genium meum se omnia facere, in nulla re cessare curam suam, sed illas vetulas esse.* Quin etiam per ipsum Cæsarem plebs Romana aliquando juravit, ut & videre potes apud Suetonium in Cæsare, cap. 85. in fin. *Plebs*, inquit, *apud eam longo tempore sacrificare, vota suscipere, controversias quasdam interposito per Cæsarem jurejurando distrahere perseveravit*, & per principis venerationem ex l. 2. C. de reb. cred. *Et si per principis venerationem quodam calore fuerit pejeratum, inferri non placet.* *

COLERUS.

* Tertull. lib. ad Scapulam: *Sic & circa majestatem imperatoris infamamur: tamen nunquam Albiniani vel Nigriani, vel Cassiani inveniri potuerunt Christiani. Sed iisdem ipsi, qui per Genios eorum in pridie usque juraverant, qui pro salute eorum hostias & fecerant & voverant, &c.* Veget. lib. 2. cap. 5. Hoc juramentum per Principes videtur mihi incepisse sub Augusto. Horat.

Jurandasque tuum per nomen ponimus aras.

Minutius Felix: *& est eis tutius, per Jovis genium pejerare quam regis.* Tacitus lib. 1. Annal. *Rubrio crimini dabatur violatum perjurio nomen Augusti.* Erant autem tres formulæ jurandi: per Genium, per Fortunam, per Salutem Principum.

TIRAQUELLUS.

3 *Quod Tiberius Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 26. Cornelius Tacitus lib. 1. *Nomen patris patriæ Tiberius à populo sæpius ingestum, repudiavit: neque in acta sua jurari, quanquam censente Senatu, permisit.* Dion Romanæ historiæ lib. 57. *Adeo popularis erat* (inquit loquens de Tiberio) *in omni re, ut neque præter consuetudinem quicquam fieri natali suo, neque per suam fortunam jurare cuiquam permiserit: neque, si quis jurasset, ac perjurii reus ageretur, id prosecutus est.*

1 *Quod*

Cæsar de se præstari vetuit. Nam ne in acta sua jurarent, neve nomen suum testarentur, aut genium, obstinatissime restitit. [1] Quod etiam de Nerone proditur, ut cum antea in acta principum jurarent magistratus, collegam suum Antistium in sua acta jurare inhibuerit. [2] Cajus Caligula maximum juramentum, nec pro concione, nec ad milites, nisi per nomen Drusillæ præstitit, cui plus nimio addictus erat. [3] Claudius vero per Augustum. Est quoque omnium sermone celebratum, & magnis eventis periculisque expiatum, quod in [4] ara Palicorum, lacu seu cratere religioso, brevi & profundo, semperque lurido, apud Siculos juramentum, præstabatur: ad quem multiplici scaturigine ebullientem, jurantes sponsione facta religiose accedebant: & qui caste & sine labe criminis jurasset, illæsus & validus abibat: qui vero contra religionem, jurisjurandi fidem abjurasset, reus criminis in lacu demersus, læsæ conscientię & pejerati numinis, morte pœnas dabat: in quorum templo fama fert, crateres quosdam incerta & cæca origine, igneos globos perpetim evomere, & ferventem aquam tetri odoris inde ęstuare. [5] Quod Aristo-

C. Caligulæ juramentū.

Claudii.

Apud Siculos in ara Palicorum.

1 *Quod etiam de Nerone.*] Tacitus lib. 13. statim post princ. *Claudio Nerone L. Antistio Coss. cum in acta principis jurarent magistratus in sua acta collegam Antistium jurare prohibuit, magnis patrum laudibus, ut juvenilis animus levium quoque rerum gloria sublatus, majores continuaret.*

2 *C. Caligula.*] Sueton. in vita illius cap. 24. *Sed & idem Caligula per salutem & fortunam sui equi (quem Velocissimum, aut Incitatum nominabat) jurabat, eumque invitabat ad cœnam, eique hordeum ex auro apponebat, fundebatque vinum in poculis aureis, seque eum consulem facturum pollicebatur: id quod fecisset omnino, si diutius vixisset.* Auctor Dion lib. 59. & in vita illius.

3 *Claudius vero per Augustum.*] Sueton. in vita Claudii, cap. 11. *Conversus,* inquit, *ad officia pietatis, jusjurandum neque sanctius sibi, neque crebrius instituit, quam per Augustum.*

4 *In ara Palicorum.*] Diodorus Siculus libro 11. non multo ante finem. Stephanus in lib. de Urbibus. Macrobius lib. 5. Saturnal. cap. 19. Quod si alia scire vis de hujusmodi Palicis, vide Servium in libro 9. Æneid. ibi,

—— Symethia circum
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara Palici.

Et Luctatium Placidum in l. 12. Thebaidos Statii, ibi,

—— Immites Busyridos aras
Odrisiique famem stabuli, Siculosque licebit
Exorare deos. ——

5 *Quod Aristoteles de fonte Acadino.*] Aristoteles in lib. de Mirabilibus auscultationibus, quasi ad verbum, & Stephanus ubi supra.

a Idem

Acadinus fons. Aristoteles de fonte Acadino memoriæ prodidit, qui juxta Palicos in Sicilia manat, in quo tabellas inscripto juramento, si recte juratum foret, supernatare, neque liquore perfundi asseverat: si perperam, protinus in profundum rapi, neque apparere ultra. *In Sardinia.* [1] Idem in Sardinia quasdam aquarum scaturigines facere, nam ubi perjurium erat, quicunque in eis immersus, cæcitate admissum facinus luebat: qui vero integer ad jusjurandum accedebat, incolumi fama clarius cernebat. *Fons juxta Tyanam.* [2] Juxta Tyanam quoque fons Iovi sacer, frigidus ebullire traditur, qui cum cæteris foret innoxius, perjuris solum pustulas liventes, & vomicas facit calamitosas. *Fons in Bithynia.* [3] Atque in Bithynia juxta Brieti templum fons cæremoniis sacer, manare ferventis naturæ, ubi perjuri velut urente flamma necabantur, ita ut magno malo perjurium lueretur. [4] Tenet opinio, in Arcadia apud aquam

1 *Idem in Sardinia.*] Solinus c. 10. ubi de Sardinia insula, in fin. sic inquit, *Sed qui oculis medentur, & coarguendis valent furibus. Nam quisquis sacramento raptum negat, lumina aquis attrectat. Ubi perjurium non est, cernit clarius. Si perfidia abnuit, detegitur facinus cœcitate, & captus oculis, admissum tenebris fatetur.* Rhennius in Dionysii periegesi sic inquit,

Sardinia postquam pelago circumflua tellus
Fontibus è liquidis præbet miracula mundo,
Quod sanant agros, pandunt, damnantque nefando
Perjuros furto, quos tacto lumine cœcant.

Irrigarent utinam hac tempestate terram omnem, ut terrore saltem pœnæ, à tot mendaciis ac perjuriis homines abstinerent. Ex Sardois aquis non inelegans sumetur adagium, in furacem hominem, qui furtum etiam pejerando constanter negat.

2 *Juxta Tyanam.*] Philostratus in vita Apollonii lib. 1. cap. 4. *Est* (inquit Græce quidem, sed hoc sensu) *juxta Tyanam, aqua Jovi (ut perhibent) sacrata, quam indigenæ extinguibilem vocant. Fons ejus frigidus sanè scatet: ebullit autem non secus, atque igne calefactus lebes. Hanc puris & juramenti fidem servantibus viris aspectu placidam & gustu dulcem esse perhibent: perjuris vero & infidis palam adversari. Epota nanque oculos pedesque ac manus pejerantis invadit pustulis, ac vomicis totum corpus inquinans: neque illic discedendi facultas datur: sed ibidem permanentes coram aqua ipsa suam deplorant calamitatem, palam quod pejerarunt profitentes.* Similem fontem in Æthiopia esse scribit Diodorus cap. 5. *ut quæ*, inquit, *pota in insaniam vertens cogat occulta errata palam fateri.*

3 *Atque in Bithynia.*] Plinius l. 31. cap. 2. *Amnis*, inquit, *Olachas in Bithynia Briazum alluit, hoc est, & templo & Deo nomen, cujus gurgite perjuri notantur pati velut flammam urentem.* Ex quo intelligis mendum esse in vocabulo *Brieti.*

4 *Tenet opinio in Arcadia apud aquam Stygem.*] Hæc ex Herodoto lib. 6. ubi loquitur de Cleomene Spartanorum Rege. Plinio lib. 2. cap. 103. & libro 31. cap. 2. & Seneca lib. 3. Naturalium

aquam Stygem (quæ è petra manabat præsentissimi veneni) ad Nonacrim, idem jusjurandum præstari, sub insigni documento spretæ religionis: namque in fraude & perfidia dejerantium, extremi discriminis erat. [1] Sicut subterraneus specus ad Corinthum, qui Palæmonis dicitur, à nemine adiri fertur sine perjurii pœna memorabili. [2] Fuitque in usu apud Athenienses, ut jusjurandum quod publice in fœderibus præstabatur, postquam per senatum exhibitum

Styx in Arcadia.

In specu Palæmonis apud Corinthios.

turalium quæstionum. Virgil. lib. 6. Æneid. ibi,

Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem,
Dii cujus jurare timent & fallere numen.

Et lib. 9. ejusdem operis loquente de Jove,

Dixerat, idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Annuit. ——

Et Statio lib. 8.

—— *Et Styx perjuria divûm*
Arguit. ——

Et Ausonio in Monosyllabis versibus deorum,

Quæque piat divûm perjuria noctìcolor Styx.

Apulejo lib. 6. Metamorph. *Diis etiam, ipsique Jovi formidabiles aquas Stygias, vel fando comperisti? quodque vos dejeratis per numina deorum, deos per Stygis majestatem solere?* Servio in lib. 6. Æneid. ibi,

Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara. ——

Et ante hos Homero lib. 2. Iliados in Catalogo Græcorum,

Ὅρκε γδ δεινȣ͂ Στυγὸς ὕδατός ἐςιν ἀπορρώξ.

Id est,

Juramenti enim gravis Stygis aquæ est fluxus.

Et lib. 5. Odysseæ,

Ἴςω νῦν τόδε γαῖα ϰ̀ ȣ̓ρανὸς εὐρὺς ὕπερθεν,
Καὶ τὸ κατειβόμϵνον Στυγὸς ὕδωρ ὅς τε μέγιςος
Ὅρκος, δεινότατος τε πέλει μακάρεσσι θεοῖσι.

Id est,

Sciat nunc hoc terra & cælum latum desuper,
Et defluens Stygis aqua quod maximum
Jusjurandum gravissimumque est beatis deis.

Ante omnes Orpheus tradit deos pejerantes per Stygem, novem millibus annorum puniri in Tartaro, quod ex eo repetit Servius enarrans illud Virgilii lib. 6. Æneidos,

Ipsa deûm pœnas docuit, perque omnia duxit.

1 *Sicut subterraneus locus ad Corinthum, qui Palæmonis dicitur.*] Pausan. in Corinthiacis, qui liber secundus est, de Palæmonis æde loquens, sic scribit, *Simulacra in hoc sunt, Neptuni & Leucothææ & ipsius Palæmonis. Est & ædificium aliud, Adytum appellant, descensus in id subterraneus est. Ibi Palæmonem occultatum esse perhibent. Quicunque ibi pejeravit, sive Corinthius sit, sive peregrinus, perjurii pœnas nulla ratione effugere potest.* *

COLERUS.

* Juramenti per stygias paludes creberrima mentio est apud Ovidium. Idem in Ibin vocat stygis aquam *Imperjuratam.*

TIRAQUELLUS.

2 *Fuitque in usu apud Athenienses.*] Hæc ex Thucydidis lib, 5. sunt ad verbum desumpta.

Juramenta per quæstores, prætores, vates, & belli duces, aliosq; confirmata. bitum erat, quo ſanctius foret, quæſtores, apud Argos vero, prætores confirment: apud Mantineam, vates & belli Duces: in Elide autem, opifices & legum periti, ne quid repentino motu imperitæ multitudinis mutari, aut ſecus fieri dicique poſſet. Præ cæteris vero maximum vinculum juramenti [1] apud Samnites vetuſta religione fuiſſe traditum eſt, ut ara in medio conſtituta, ac cæſis victimis, omni aditu præſepto, jurans introducatur, & furiali carmine inter ſtragem victimarum dira execratione adſtringatur. *Samnites.* Qui etiam Arcadibus mos erat, inter cædes victimarum ſolemnem fidem & jusjurandum dare. *Arcades.* [2] Græcis vero, libantes diis in ædibus ſacris jurare, magnum vinculum juramenti exiſtimatum eſt. *Græci.* [3] Illud utique profuerit admonuiſſe, diu ſervatum apud Romanos, ut neque viri per Caſtorem, neque mulieres per Herculem, jusjurandum darent: per Pollucem vero utrique jurare non vetantur: ſæpius tamen maſculi per deos, mulieres per deas jurare uſurparunt: licet [4] Socrates apud Platonem per Iunonem juraſſe legatur. *Viri per Herculem, fœminę vero per Caſtorem jurabant.* [5] Quodque qui Herculem aut Dionyſium, [6] vel deum Fidium juraturi ſunt, ſub divo jurare *Ceremoniæ.*

1 *Apud Samnites.*] Liv. 1. Dec. l. 10.

2 *Græcis vero.*] Vide Val. Max. l. 2. cap. 5. in fin. ubi de Xenocrate loquitur, quem Athenienſes jurare non permiſerunt.

3 *Illud utique profuerit.*] Hæc uſque ad verſic. *Sæpius tamen*, ſunt Gellii lib. 11. cap. 6. At Donatus in Andriam Terentii act. 3. ſc. 2. *Per caſtorem*, inquit, *& Pollucem ornativa ſunt jurandi, apta fœminis.* Nam ibi apud ipſum Terentium Lesbia fœmina ſic locuta eſt,

Peræcaſtor ſcitus puer natus eſt Pamphilo.

Cæterum Apulejus l. 4. Metamorph. introducit anum quandam non tam inſcite quam eleganter jurantem per Herculem, his verbis, *Bono animo eſto mehercules, nec vanis ſomniorum figmentis terreare.*

4 *Licet Socrates apud Platonem.*] In Gorgia.

5 *Quodque qui per Herculem, aut Dionyſium.*] De his duobus Plutarchus problem. cap. 27. ubi rationem reddit. quia ſcilicet Herculem & Dionyſium ferunt, non umbraticam vitam domi egiſſe: ſed foris & ſub dio ſemper vixiſſe. Vel illud potius per hanc rem occulte agitur, ne pueri inſueſcant dejerare. Hoc enim dum ſub dio progrediuntur & in propatulum, quaſi de induſtria moram efficit, & deliberandi dat ſpatium. Præterea proditum eſt Herculem in primis religioſum fuiſſe, & ad jusjurandum verecundiſſimum: quippe qui ſemel in omni vita juraverit, idque ſoli Phyleo Augei filio.

6 *Vel Deum Fidium.*] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina. *Fidius Deus eſt, qui fidei præeſt,*

jurare cogantur: ſub tecto autem non decebat, quia cum obviam eundo periculis, laboribus maximis fuerint exerciti, in umbra & ſub tecto, tanquam ſub ignavo ocio illos apppellare turpe erat. [1] Fuit quoque literis proditum, pontifici maximo per deos jurare licuiſſe, per libertos vero non licuiſſe. [2] Solus tamen flamen dialis juramentum præſtare perpetua lege vetabatur: [3] ideo ſiquando in magiſtratu aſſumptus, per leges jurare tenebatur, alium qui vicem illius ageret, ſufficere & ita in leges jurare cogebatur. [4] Subit tamen reputatio, idem apud Phryges ſervari, qui non modo nullo juramento adiguntur, ſed nec alios ad dejerandum cogunt. [5] Ferunt vero Gallos [6] & Pœnos nulla religione jurisjurandi moveri, quin ubi viſum fuerit, deſæviant, nullo rapinis modo aut ſævitiæ præfinito. [7] Sicut Aphrodiſium juramentum pro vano haberi veteres voluerunt:

Pontifex Max.

Flamē dialis non jurabat.

Phryges non jurabant.

Gallis & Pœnis nulla religio jurisjurandi.

præeſt, & Jovis fuiſſe filius creditus eſt.

1 *Fuitque literis proditum.*] Servius libro 9. Æneid. eo loco ſupra citato,

Per caput hoc juro per quod pater ante ſolebat.

Ex quo intelligis *per liberos* hic dicendum eſſe, non *per libertos.*

2 *Solus tamen Flamen Dialis.*] Livius 4. Decad. lib. 1. ad finem. Plut. probl. cap. 43. ubi hujus rationem reddit. Gellius lib. 10. cap. 15. Feſtus Pompejus lib. 9.

3 *Ideo & ſi quando.*] Livius ubi ſupra.

4 *Subit tamen recordatio idem apud Phryges.*] Nicolaus περὶ ἐθῶν, & ex eo Stobæus cap. 42.

5 *Ferunt vero Gallos.*] Cæſar in belli Gallici lib. 6. & Livius 1. Decad. lib. 5. tradunt eos religioni deditos, quod & alibi dictum eſt ſupra lib. 4. cap. 13.

6 *Et Pœnos.*] Livius 3. Decad. libro 1. poſt princ. *Has tantas virtutes ingentia vitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia pluſquam Punica, nihil veri, nihil ſancti, nullus deûm metus, nullum jusjurandum, nulla religio.*

7 *Sicut Aphrodiſium juramentum.*] Plato in Sympoſio & in Philebo apud Athenæum lib. 12. Procopius in ultima epiſtola ad Epiphanium. Et eo ſpectat Horatius libro Carminum 2. Ode 8.

Ridet hoc, inquam, Venus ipſa: rident
Simplices nymphæ, ferus & Cupido,
Semper ardentes acuens ſagittas
Cote cruenta.

Et Tibullus lib. 3. eleg. ultima,

—— Perjuria ridet amantum
Jupiter & ventos irrita ferre jubet. *

Et Ovidius lib. 1. de Arte amandi,

Juppiter ex alto perjuria ridet amantum,
Et jubet Æolios in freta ferre notos.

Et è Græcis Callimachus,

Ὤμοσον, ἀλλὰ λέγουσι θεατοὺς ἐν ἔρωτι
Ὅρκους μὴ δύνειν οὔατ' ἐν ἀθανάτων.

Id eſt, ex verſione Eraſmi, qui priorem verſum dicit mendo non carere,

Iuravit, verum vulgo dicunt, in amore
Quod juras, aures non penetrare deûm.

COLERUS.

* Idem Tibul.

Per Venerem juro compoſitumque caput.

Venereum jusjurandii. luerunt: namque veteri adagio amantibus verum ludificare permissum est. [1] Fertur vero Dionysii tyranni verbum, sicut pueros talis, ita juramentis homines frustrari oportere.[2] Illud quoque notatum est, Euripidem[3] & Aristophanem taxasse Spartanos, velut infidos damnososque, quibus nec ara, nec fides, nec jusjurandum foret. Idque vero testimonio probari, [4] quod corrupto muneribus rege Aristocrate, bello contra Messenios, læsa fide jurisjurandi, primi Martiam virtutem venalem fecere. [5] Quod de Thessalis quoque poëtæ tradunt, quibus ex fortuna pendet fides, cum bello Peloponnesiaco fœdera & deos obliti, in ipsa acie ab Atheniensibus ad Lacedæmonios mutatis ordinibus transfugerint. Quare Thessala fides, velut vana & fluxa, in proverbium venit. [6] Parthis quoque fides nulla, nisi quantum expedit, quibus utilitas semper est fide sanctior. Idem

Spartani perfidiæ taxati.

Thessala fides.

Parthi.

TIRAQUELLUS.

1 *Fertur vero Dionysii.*] Plutarchus in lib. 2. de Fortuna Alexandri. Sed hoc ipsum Lysandro tribuit idem auctor in Apophthegmatis ipsius Lysandri. Alii Philippo Macedoni, ut tradit Ælianus de Varia hist. lib. 7. c. 12.

2 *Illud quoque notatum est, Euripidem.*] Euripides Lacones, ut infidos descripsit in Andromacha:

Ἔνοικοι Σπάρτης δόλια βουλευτήρια.

Id est,

Spartæ inhabitatores, dolosus Senatus.

3 *Et Aristophanem.*] Aristophanes sic scribit,

Οἷσιν οὔτε βωμὸς, οὔτε πίστις, οὐθ' ὅρκος μένει.

Id est,

Quibus nec ara, nec fides, nec jusjurandum manet.

Vide Cælium lect. antiq. lib. 18. c. 5. Sed & eorum ingenia aliud sentire, aliud dicere tradit Herodotus lib. 9. Et vide quæ de illis diximus supra lib. 4. cap. 13.

4 *Quod corrupto muneribus Rege Aristocrate.*] Pausanias non semel lib. 4. qui de Messenicis est.

5 *Quod de Thessalis.*] Proverbium est apud Suidam Θεσσαλῶν σόφισμα, id est, *Thessalorum commentum*, quod natum ex alia historia dicit. Et de eorum fide lubrica Euripides in Phœnissis,

Καὶ πῶς νοήσας Ἐτεοκλῆς τὸ Θεσσαλῶν
Εἰσήγαγε τὸ σόφισμ' ὁμιλίᾳ χθονός.

Id est,

At sentiens hoc Eteocles, mox Thessalam
Adhibuit artem, gentis ob commercium.

Idem alibi,

Πολλοὶ παρῆσαν, ἀλλ' ἄπιστοι, Θετταλοί.

Id est,

Multus quidem aderat, lubrica fide
Grex Thessalorum.

Vide Erasmum Chil. 1. cent. 3. capite 10.

6 *Parthis quoque.*] Justinus lib. 41. de Parthis loquens, inquit, *in libidinem projecti, in cibum parci: fides dictis promissisque nulla, nisi quatenus expedit.* Paulo ante, *Ingenia*, ait, *genti tumida, seditiosa, fraudulenta, procacia.*

1 *Idem*

[1] Idem Aphris [2] Syrisque. [3] Soli tamen Arabes Persæque fidem servare didicere. Tanti enim fidem fecere, ut humanam societatem cum fide tolli crederent, contraque utilitatem fides illis semper antiquior fuit. [4] Uno tamen exemplo proditur Amasis Persarum Dux labefactasse fidem, qui cum Barcæis super occultam fossam fœdus feriret, id ratum fore juravit, quoad humus illa firma solidaque maneret: mox retecta fovea fœdus solvit, & jusjurandum rupit. [5] Præ cæteris traditur Zenocrati tanta fides habita, ut cum nullius injurati testimonium admitteretur, soli Athenienses sine juramenti religione assensere, eumque injuratum, quod inveteratæ fidei esset, in fidem atque officium admisere.

Aphri. Syri. Arabes. *Persæ.* *Zenocratis fides.*

1 *Idem Aphris.*] Vide supra lib. 4. cap. 13. Nam & Septimius Severus Imperat. qui ipse Apher fuit, nec jusjurandum fallere dubitabat, si ita usus posceret, teste Herodiano.

2 *Syrisque.*] Vide & tu eodem l. 4. cap. 13. Sed adde & Libyis ex Diodoro Siculo lib. 4. cap. 4.

3 *Soli tamen Arabes.*] Herodotus lib. 3.

4 *Uno tamen exemplo proditur Amasis.*] Herodotus l. 4. non longe à fin.

5 *Præ cæteris traditur Zenocrati.*] Cicero ad Atticum lib. 1. epist. 12. & in Oratione pro Cornelio Balbo, ubi tamen nomen ejus supprimit. Valerius Maximus lib. 2. cap. 5. in fin. Et Laërtius in vita illius. Ex quibus intelliges *Xenocrati* hic legendum esse. Vide Cælium Lect. antiquarum lib. 17. cap. 9. num legendum sit *Xenocrati.* *

COLERUS.

* His omnibus adde Hieroclem ad illud Pythagoræ καὶ σέβε ὅρκον.

CAPUT XI.

Quid sit exedra, quid menianum, de quibus apud Jureconsultos mentio frequens, & quid embamma.

FUit in perpetua quæstione apud jurisperitos, qui inter patronos causarum longe præstantissimi habiti sunt, quid exedra, & quid menianum esset: de quibus [1] ab Ulpiano

l. si vero. ff. titul. allega.

TIRAQUELLUS.

1 *Ab Ulpiano.*] Libro 33. ad edictum *l. si vero plures, §. interdum. ff. de his qui dejec. vel effud.* ubi ita scribitur, *Interdum tamen, quo sine captione actoris fiat, oportebit prætorem æquitate motum potius dare actionem in eum, ex cujus cubiculo vel exedra dejectum est: licet plures in eodem cœnaculo habitent.* Hinc quærit hic noster Alexander quid exedra sit, quod à nullo melius discere potes quam à Vitruvio lib. 5. cap. 11. cujus hæc verba sunt, *Constituuntur autem in tribus porticibus exedræ spatiosæ, haben-*

no de his qui dejecerunt, mentio fit· Et cum homo quiſpiam inſigniter impudens, aſſereret feneſtræ genus fuiſſe exedram, qualem in noſtris ædibus hodie conſpicimus, idque improbiſſime contenderet: alii aliter cenſentes, ſedem eſſe putarunt, qua viri maturo ingenio, ſtudio & bonis artibus dediti, uti ſolitavere, idque Ciceronis auctoritate ſignificari, de natura deorum primo, ubi ſe in exedra ſedentem diſſerere aſſeverat. *Exedra.* Cumque hic verbi ſignificatus longe ab Ulpiani mente diſſideret, animadverti tandem, non ſedem ab Ulpiano, ſed cubiculum deſignari columnis fultum, & epiſtyliis pluribus, excisis ſpatiis, quibus proſpectus in viam erat, aliquando ſub dio, nonnunquam ſub tecto: [1] menianum vero dici, projectum protentumque ſpatium ultra ædes tignis porrectis, nullo munimento fultum ab imo, ambulandi proſpiciendive cauſa, à Cajo Menio Craſſi collega, unde nomen mutuavit, inventum. *Menianum.* Cum enim Cajus Menius Catone & Flacco conſulibus domum venderet, ut ibi baſilica extrueretur, jus unius columnæ ſupra quam tectum projiceret, & tigna

habentes ſedes, in quibus Philoſophi, Rhetores, reliquique qui ſtudiis delectantur, ſedentes diſputare poßint. Julius Pollux libro 1. cap. 4. tradit ſeſſionem eſſe ubi viri conſident. Vide tamen interim multa alia Ciceronis loca in id adducta à Budæo noſtro in eam l. *ſi vero plures.*

1 *Menianum vero dici.*] *Menianum* non ſcribitur in d. *l. ſi vero plures*, ſed *Medianum*, ita ſcilicet, *Quod ſi ex Mediano cœnaculi quid dejectum ſit: verum eſt omnes teneri.* Quam lectionem agnoſcit Budæus, qui declarat quid *Medianum* ſit. Et ſic quoque legitur in Pandectis Florentinis. Quod autem ad *Menianum* ſpectat, uſæ ſunt leges noſtræ alibi, ſcilicet, in *l.* 2. §. *cum quidam ff. ne quid in loco publ.* & in *l. malum ff. de verborum ſignif.* & in *l. Meniana. C. de ædif. privat.* Vitruvius l. 5. cap. 1. Valerius Maximus lib. 9. c. 12. ubi de C. Licinio. & Suetonius in Caligula cap. 18. in fin. Plinius lib. 34. cap. 5. Quid autem id ſit & unde dicatur, ſcies ex Nonio Marcello, & Feſto Pompejo libro 11. Divus Hieronymus, in interpretatione Pſalmorum, enarrans illud ex Pſalmo 101. *Factus ſum ſicut paſſer ſolitarius in tecto:* quid Meniana ſint aperte declarat. Cujus verba ſunt hæc, *Palæſtina & Ægypto, ubi vel ſcripti ſunt divini libri, vel interpretati, non habent in tectis culmina, ſed domata: quæ Romæ vel ſolaria, vel Meniana vocant, id eſt, plana tecta, quæ tranſverſis trabibus ſuſtentantur.* *

COLERUS.

* Iſidorus qui meminit Menianorum. Gloſſarium: *Menianum* ἐξώστρα. Et, ἐξώστης, *Menianum, Projectio, Projectus.* Vocatur etiam ἐκθέτης. Et Latini *aggrundam* vocant. Adde & *ff. de præd. Ruſt.* Sed ἐξώστας dici puto ἀπὸ τοῦ ἐξωθεῖσθαι, quod eſt, *expellere & projicere.*

1 *Idque*

tigna immitteret, sibi excepit, quo superiora latius paterent, & posteri prospectarent: cujus generis ædificia, inde meniana dicta, hodieque id nomen obtinuit: [1] idque à Labeone de privatis ædificiis aptissime notari, cujus verba fuere: Projecta sunt ea, quæ ita provehuntur, ut nunquam conquiescant: ejusmodi sunt meniana & subgrundia: Iterum quærebatur, quid esset [2] embamma, de quo ab Ulpiano de vino & oleo legato, an aceto deceat annumerari, eleganter quæritur. Cumque in verbi significatu solliciti essent, neque id assequi viderentur posse, nos embamma censuimus contritos sapores dici, acido vino infusos, asperrimi gustus, ad acuendum excitandumque stomachum, à verbo ἐμβάπτω quod est intingo, seu (ut putant alii) acetum coagulatum, quod vino dilutum aut aqua, aceti saporem facit. Est igitur Vlpiani opinio, aceto legato, embamma perinde legato accedere, sicut acetum, quoniam ejusdem saporis & naturæ sunt. Verba vero Ulpiani de vino legato, hæc fuere: Si acetum quis legaverit, non continebitur legato acetum, quod vini numero fuit: embamma vero continebitur, quia aceti numero fuit.

Embamma. l. si quis vinum §. si acetum ff. de triti. vino & oleo lega.

TIRAQUELLUS.

1 *Idque à Labeone.*] Citato à Iabelono in d. *l. malum. ff. de verbor. significat.*

2 *Embamma, de quo ab Ulpiano.*] In *l. si qui vinum. §. acetum. ff. de trit. vino & oleo leg.* & de hoc quoque Columella lib. 12. cap. 55. & Marcellus medicus cap. 20. & cap. 30. & diximus in Commentariis Nobilitatis capite 31. numero 288. *inter medicamenta.*

CAPUT XII.

Quot virgines Vestales, quæve illarum disciplina & institutio fuerit, quave afficiatur pœna incesti damnata.

QUI de Vestalibus virginibus memoriam reliquere, illas [1] à Numa Pompilio primum lectas fuisse autumant,

Vestales à Numa instituta.

TIRAQUELLUS.

1 *Numa Pompilio.*] Plutarchus in vita illius. Livius 1. Decad. libro 1. Gellius lib. 21. c. 12. Pompon. Lætus lib. de sacrificiis c. 6.

Virgines in Minervæ templo. *Lychnus Athenis.* *Ignis pervigil apud Delphos, Persas.*

mant, quod ſacerdotium, cum Alba oriundum eſſet idem Numa inde translato ſacro, Romam advocavit: utque Veſtæ antiſtites aſſidue forent, præcipua virginitate & aliis cæremoniis ſanctas fecit. Cujus inſtar ſacri, [1] in Poliadis Minervæ templo multa religione inclyto, in Attica fuiſſe legimus, in quo virgines aſſidue degere, & lychnum inextincti luminis, ac Palladium exiſtere, multorum opinio fuit. [2] Lychnum quoque in arce Athenis Minervæ conſecratum ferunt, quem ſemel oleo repletum, aſſidue lumini alimenta ſufficere ad inſequentis anni eundem diem, prodiderunt. Ignem quoque pervigilem [3] apud Delphos cuſtodiri à mulieribus quæ matrimonio ſolutæ erant, invenimus: [4] ubi ſi quando extinguebatur, ex Solis flamma peregrinum ignem elici oportebat. [5] Perſæ quoque ignem habent pervigilem, ſicut Chal-

1 *In Poliadis Minervæ templo.*] Strabo lib. 9. *Urbs ipſa*, inquit, *ſaxum eſt in plano quaquaverſum habitato, quo in ſaxo vetuſtum Minervæ templum Poliadis ſurgit, in quo lucis inextinctæ lychnus eſt, & virginum domus, quam Ictinus condidit, ubi Palladium eſt ex ebore perfectum, opus Phydiæ.*

2 *Lychnum in arce Athenis Minervæ.*] Plutarchus in vita Numæ, & Problem: c. 75.

3 *Apud Delphos.*] Plutarch. in vita Numæ: ubi tamen, quantum ad id, de Delphis non loquitur: ſed de Græcia, ubi perpetuus ſervatur ignis, ut Pythiæ & Athenis: niſi per Pythiam Delphos intelligo, quod magis credo & ſequentia declarant.

4 *Ubi ſi quando extinguebatur.*] Plutarchus in d. loco. Feſtus Pompejus libro 9. ubi declarat quo modo id fieret, *Ignis Veſtæ*, inquit, *ſi quando interſtinctus eſſet, Virgines verberibus afficiebantur à Pontifice, quibus mos erat tabulam felicis materiæ tandiu terebrare, quouſque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret.* * Servius autem libro 4. Æneidos ibi,

—— Vigilemque ſacraverat ignem
Excubias divûm æternas.

Definitio eſt æterni ignis. Quid eſt ignis pervigil? excubiæ deorum: nec vacat ratione, ut in aliquibus templis ſit ignis pervigil: nam poteſtates, aut terrenæ ſunt, aut aëreæ, aut æthereæ: ſed quia æther ignis, ideo in æthereærum poteſtatum templis ignis eſt, ut reddatur eis imago ſui elementi. Eſt autem in templo Jovis, qui æther eſt, & Minervæ quæ ſupra ætherem eſt. Unde de patris capite procreata eſſe dicitur.

COLERUS.

* Adde Livium lib. 28. Tertullianus lib. de pœnitent. *Quid illum theſaurum ignis æterni æſtimamus, cum fumariola quædam ejus tales ictus flammarum ſuſcitent.* Simplicius libro 3. de Cœlo: ἀπὸ ξύλων τὸ πῦρ ἐκβάλλουσι, θάτερον τῶν ξύλων ὡς τέρετρον ἐν θατέρῳ περιστρέφοντες.

TIRAQUELLUS.

5 *Perſæ quoque.*] Strabo libro 15. non multo ante fin. *Præcipue*, inquit, (cum de Perſarum ſacrificiis loquitur) *igni & aquæ ſacrificant, igni arida ligna imponentes, adempto cortice & arvina ſuperin-*

Chaldæi, Medi [1] & Assyrii ut deorum maximum, illique velut sacro numini hostias mactare, & sacra facere, atque ex illo eventa rerum interpretari assuêrant: [2] apud quos Dianæ Ecbatanæ templum fuit, quam Anatim vocant, cujus sacerdotes procul à virili contagio in perpetua virginitate degunt. [3] In Britannia quoque Minervæ numen colitur, in cujus templo perpetui ignes nunquam canescere in favillas, sed in saxeos globos verti ferebantur. [4] Hæ autem virgines in templo Vestæ, quod forma circulari fuit, inter Capitolium & Palatium morabantur assidue, [5] ad quod ingredi interdiu vetabatur nemo: sub noctem vero, adire, præ pudore, masculo non licebat, fœminæ vero fas erat. [6] In quo nulla Vestæ effigies aut simulacrum deæ cui

Chaldæos, Medos & Assyrios. Dianæ Ecbatanæ sacerdotes. Britanni. Vestales in templo Vestæ. Vestæ nulla effigies.

superinjecta, deinde infuso oleo succendunt, non inspirantes, sed ventilantes. Quod si quis inspirarit, aut mortuum quicquam cœnumve in ignem immiserit, morte plectitur. Q. Curtius lib. 4. Procopius lib. 2. belli Persici. Pausanias Eliacorum priore lib. ad fin. de igne loquens, quem Magi suis præstigiis ex cinere miraculose eliciunt, sic inquit, *Sunt enim Lydis templa, qui Persici cognomine vocantur, urbes Hiero, Cæsarea & Hypæpæ. In templo utriusque urbis amplissimo cellæ cum aris, super his cinis alio longe colore à vulgari cinere. Huc ingressus Magus, ubi foco lignis impositis, tiara caput velarit, implorat cognomen Dei, quicunque ille sit: Ex libro enim carmen recitat barbaricum, lingua plane ignota Græcis. ubi peroravit, sponte sua è lignis, nullo igne admoto, purissima emicat flamma.*

1 *Et Assyrii.*] Adde & Judæos ex Levitico cap. 6. Ubi ignis semper in altari ardebat, quem nutriebat sacerdos subjiciens ligna mane per singulos dies, & imposito holocausto desuper adolebat adipes pacificorum. Ignis erat iste perpetuus, qui nunquam deficiebat in altari. & Lybes ex Servio ut supra. Et Lacedæmonios quoque, qui cum expeditionem parant in externam regionem, πυροφόρος, id est, ignifer ignem ab ara Jovis ἀγήτορος, id est, Ducis accensum apud Regem inextinctum servat. Apud Nicolaum περὶ ἐθῶν, & ab eo Stobæus Collectaneorum cap. 42.

2 *Apud quos.*] Scilicet Persas, ex Plutarcho in vita Artaxerxis.

3 *In Britannia.*] Solinus cap. 35. in fin. *Quibus fontibus*, inquit, *præsul est Minervæ numen, in cujus æde perpetui ignes nunquam canescunt in favillas: sed ubi cinis contabuit, vertitur in globos saxeos.*

4 *Hæ autem virgines.*] Ad Romanos redit, Idque est ex Plutarcho in Numa, & Festo Pompejo lib. 16.

5 *Ad quod ingredi interdiu.*] Dionysius Halicarnassæus lib: 2. *Virgines*, inquit, *quæ deæ sacris operabantur, quatuor erant ab initio & jus optandi eas penes Reges esse Numa voluit: postea tamen, propter sacrificiorum multitudinem, ad senarium numerum auctæ, in eo hodieque permanent, degentes in deæ fano: à cujus aditu nemo arcetur interdiu: sed pernoctare intus fas est viro minime.*

6 *In quo nulla Vestæ effigies.*] Ovid. lib. 6. Fastorum.

Nec tu aliud Vestam quam vivam intellige flammam,

cui immolarent visebatur, quia Vestam nihil aliud quam animum & divinum putarunt ignem, quæ divina mens animo concipitur, oculis non videtur. [1] Sicut Corinthi ædes Parcarum, Cereris & Proserpinæ, nulla habere simulacra dicuntur. [2] Tametsi Vestam, virginis ore tympanum gestantis quod ventos contineat, nonnulli effinxere: [3] cujus aditum ex fonte Camœnarum Vestæ consecrato, ex Numæ legibus, vestales spargere assuerant. [4] Quod quidem minime inauguratum fuit, nequando in eo senatus cogeretur: ideo non esse templum aliqui existimarunt: licet in atrio Vestæ quod à templo sejunctum erat quandoque haberi senatum videamus. Quibus virginibus, ne sacra intermitterent, [5] stipendium de publico statuit. Eas enim qua-

In Parcarum Cereris & Proserpinæ ædibus nulla simulacra.

In Vestæ templo senatum cogi non licebat.

Nataque de flamma corpora nulla vides.
Jure igitur virgo est, quæ semina nulla remittit.
Nec capit, & comites virginitatis amat.
Esse diu stultus Vestæ simulachra putavi,
Mox didici curvo nulla subesse tholo.
Ignis inextinctus templo celatur in illo,
Effigiem nullam Vesta nec ignis habent,

Verum apud Athenienses proxime Prytaneum (in quo Solonis leges perscriptæ asservabantur) posita erant Pacis & Vestæ signa ut tradit Pausan. l. 1. idem lib. 2. scribit, *Iam qui in Vestæ apud Hermiones, transierint, ibi signum nullum vident, unica ara est, & super eam sacra Vestæ faciunt.*

1 *Sicut Corinthi.*] Pausanias lib. 2. de Corintho loquens, *In Parcarum,* inquit, *Cereris & Proserpinæ æde signa aperta non sunt.*

2 *Tametsi Vestam.*] Id ex hoc auctore refert Lilius Gyraldus lib. 4. de Diis Gentium, ut & Cælius antiquar. Lect. lib. 15. c. 14.

3 *Cujus aditum ex fonte Camœnarum.*] Plutarch. in Numa. *Præterea,* inquit, *opus esse, Camœnis eum locum & quæ circum locum prata sunt, sacrare, quo frequenter ad suum congressum veniant, Fontem vero qui locum rigat, sacrum virginibus Vestalibus constituere; quo inde aquam quotidie sumentes inundent, atque aspergant templi adytum.*

4 *Quod quidem minime inauguratum fuit.*] Hæc usque ad versic, *Quibus Virginibus.* sunt Servii in 7. lib. Æn. ibi,

—— Delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia Regis
Ire jubet. ——

Augusta, inquit, *augurio consecrata.* Hinc paulo post, *Tectum augustum ingens. & nisi in augusto loco, Senatus consilium habere non poterat: unde templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne illuc conveniret Senatus, ubi virgines erant. Nam hæc fuerat Numæ Pompilii. Ad atrium autem Vestæ conveniebatur, quod à templo remotum fuerat.* Quod & nos, ni fallor, alibi recensuimus.

5 *Stipendium de publico statuit.*] Scilicet Numa, ut Livius 1. Decad. lib. 1. de Numa loquens sic scribit. *Virginesque Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium & genti conditoris haud alienum. His, ut assidue templi antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate, aliisque cæremoniis venerabiles ac sanctas fecit.*

1 *Qua-*

quatuor à principio fuisse tradunt. [1] quarum nomina Gegamia & Beremia, deinde Gamilia & Tarpeja, primum à Numa initiatæ, & post Numam à regibus ad sacerdotium addictæ. [2] Lapsis inde temporibus, quum populus in sex partes divisus foret, ut pro eo sua quisque parte ministram haberet sacrorum, duas additas fuisse ferunt, donec aucto & propagato imperio, collegium Vestalium [3] ad vigenarium numerum constitutum fuit: quibus quæ præsidebat, [4] dicebatur maxima. [5] Has ergo arbitrio decretoque pontificis max. [6] ingenuas, & libero patre genitas & nolentes & ab invitis ad sacerdotium cogi compertum est, eas præcipue, quibus summa integritas, pudor & virtus foret, nisi flaminis, pontificis, auguris, aut quindecimviri sacris faciundis, tubicinisve sacrorum vel septemviri epulorum, aut

Quatuor primum Vestales, deinde sex, tandē viginti.

Etiam invitæ ad hoc sacerdotium cogebantur.

1 *Quarum nomina.*] Plutarchus in Numa, qui tamen has nominat *Gegamiam* & *Bereniam*, deinde *Camiliam* & *Tarpejam*.

2 *Lapsis inde temporibus.*] Dionysius Halicarnassæus libro 3. Suetonius in Augusto, cap. 31. & 101. Festus Pompejus lib. 17. ad finem sic scribit, *Sex Vestæ Sacerdotes constitutæ erant, ut populus pro sua quisque parte haberet ministram sacrorum: quia civitas Romana in sex erat distributa partes. In primos secundosque Titienses, Ramnes & Luceres.* Plutarch. ubi supra scribit Numam quatuor tantum instituisse: postea Servium Tullium duas addidisse: qui numerus senarius servatus est.

3 *Ad vigenarium numerum.*] Nescio ubi id Alexander acceperit, cum Dionysius & Plutarchus in dictis locis dicant illum numerum sex Vestalium ad sua usque tempora durasse: Sed puto Alexandrum ex eo deceptum fuisse quod de Vestalibus scribit Gellius l. 1. cap. 12. in hæc verba, *Sed Papiam legem invenimus, qua cavetur, ut Pontificis Max. arbitratu virgines è populo viginti legantur, sortitioque in concione ex eo numero fiat.*

4 *Dicebatur maxima.*] Sueton. in Domitiano, cap. 8. *Mox Corneliam virginem maximam, absolutam olim, dehinc longo intervallo repetitam, atque convictam defodi imperavit.* Virgo maxima, (ut inquit Beroaldus Suetonii interpres) dicitur præfecta & princeps reliquarum virginum Vestalium, qualis hodie Abbatissa nuncupatur. *

COLERUS.

* Sicut Maximus Flamen, Maximus Prætor, Maximus Curio, Maximus Pontifex, &c. Hujus autem Maximæ Plinius quoque meminit in Epistolis. Et in antiquis marmoribus: COELIÆ CLAVDIANÆ. V. V. MAXIMÆ ET FL. PVBLICIÆ V. V. MAXIMÆ, id est, Virgini Vestali.

TIRAQUELLUS.

5 *Has ergo.*] Hæc omnia usque ad versic. *Quibus quidem.* sunt Gellii auctoritate Labeonis Antistii & Capitonis Atteji lib. Noctium Atticarum 1. cap. 12.

MERCERUS.

6 *Ingenuas.*] Id certe locum habuit usque ad Augustum. Qui ut est apud Dionem, lib. 55. permisit virginibus Libertinis, ut capi possent in Vestales. Id autem Augustus tulisse dicitur, anno 758.

aut salii filia foret, horum enim filias, invitas & detrectantes ad sacerdotium cogi non posse, neque cujus pater tres aut supra filios non haberet: neque illam, cujus soror Vestalis fuisset capta, pontificum decreto cavebatur: neque illas, quarum mater cum viro dissidium fecisset, neque in eodem conjugio maneret. Quarum si qua mortem oppeteret, in demortuæ locum aliam capi oportebat: sed nec minor sex, neque decem annis major capi poterat, quæve patrima & matrima non esset, neque ea quæ aliquo oris aut sensus vitio laboraret. Quæ dum capitur à pontifice max. non suo nomine, sed amata appellatur, omen veteris denominationis sequuti. siquidem quę prima Vestalis capta fuit, hoc nomine fertur nuncupata. Quibus quidem ad sacerdotium admissis, assidua insidens cura inerat [1] ignis sacri & æterni, qui [2] in penetralibus Vestæ [3] in fictilibus vasculis servabatur quasi cælestis arcani custodiam & curam fidelem per vices agere, ignemque servare. Quibus propter sanctitatem & continuam virginitatem tantus est honos habitus, ut velut sacrosanctæ, [4] ab omni virorum contagio intactæ forent, adver-

Amatæ nomen vestalibus impositum. *Munus Vestalium.* *Honos Vestalium.*

TIRAQUELLUS.

1 *Ignis sacri & æterni.*] Sic enim cum appellat Virgilius libro 2. Æneid.

Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Et Livius 1. Decad. lib. 5. *Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque, quod imperii pignus custodia ejus templi tenetur, loquar?* & 3. Decad. lib. 6. *Vestæ ædem petitam & æternos ignes.* Inextinctum autem vocat Ovidius lib. 6. Fastorum, quo loco citavimus supra ibi, *In quo multa Vestæ.* Perpetuum plurimi dicunt, ut Plutarch in Numa, &c.

2 *In penetralibus.*] Ex Virgilio ubi nuper citavimus.

3 *In fictilibus vasis.*] Servius in illud Virgilii Æneid. 11.

—— *Consiliis habitus non futilis auctor.*

De vase fictili loquens sic scribit, *non futilis auctor, id est, non inanis. Nam futilis quoddam est vas lato ore, fundo angusto, quo utebantur in sacris Vestæ: quia aqua ad sacra hausta in terra non ponitur: quod si fiat, piaculum est. unde & excogitatum vas est, quod stare non posset: sed positum statim effunderetur: inde & homo commissa non retinens, Futilis dicitur: contra non futilis, bonus in consiliis, non inanis.*

4 *Ab omni virorum contagio.*] Ut quæ perpetuam castitatem servabant, ut scribit Plutarchus in Numa. Nam quæ virginitatem prodiderat, viva ad portam, quam Collinam vocant, defodiebatur. L. Florus in Numa, sic scribit, *In primis focum Vestæ virginibus colendum dedit, ut ad simulachrum cælestium syderum, custos imperii flamma vigilaret.* Ignis porro inextincti custodes virgines erant, ut puram & incorruptam ignis substantiam inviolatis item integrisque corporibus, illis commendarent: sive quod sterile ac infœcundum esset, scite virginitati adjungerent. Cælius lib. 15. cap. 14.

1 *Adver-*

[1] adversusque eas, aut decreta jussusque earum, nulli magistratui intercedendi facultas erat. [2] Quibus hoc etiam tributum est, ut licet essent sub patris jure, postquam ad sacerdotium adscitæ sunt, sui juris effectis, testandi manumittendique etiam sine curatore libera facultas foret. [3] Ipsæ tamen intestati hereditatem adire, aut bonis succedere, vel ipsis intestatis heredes aliqui esse nequibant, quod veteri scito apud Labeonem cavebatur. [4] Cumque soli Theratiæ vestali, privilegio honoris, jus testimonii dicendi à populo datum esset, hinc effici cogique potest, [5] reliquas testimonii ferendi jus non habere. [6] eas tamen quum testimonium dicebant, judicio & foro adesse oportebat. [7] Tum siqua dissidia & simultates, vel aliquæ exortæ offensiones fuissent, aut seditio intestina coorta inter cives, ut vestalibus intercedentibus & deprecatricibus, & quasi internunciis,

Theratiæ vestalis jus ferendi testimonii.

1 *Adversusque eas.*] Suetonius in Tiberio, cap. 2. *Etiam virgo Vestalis fratrem injussu populi triumphantem, ascenso simul curru usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare, aut intercedere fas cuiquam Tribunorum esset.*

2 *Quibus hoc etiam tributum.*] Plutarchus in Numa, & Gellius libro 1. cap. 12.

3 *Ipsæ tamen.*] Gellius ubi supra, ipsius Labeonis auctoritate.

4 *Cumque soli Theratiæ.*] Plutarch. hanc *Tarquiniam* vocat in Valerio Publicola, Gellius lib. 6. cap. 7. *Terratiam.* & diximus in nostris legibus Connubial. parte 9. num. 77. incip. *sed nec ex vetustis*, in postrema editione.

5 *Reliquas ferendi testimonii jus non habere.*] Quod & ipsum placuit Harmenopulo lib. 1. cap. 6. ejus operis, cui titulum πρόχειρον νόμων nuncupant. Cujus verba attulimus in dictis legibus Connubialibus, ubi supra, quæ omnino vide.

6 *Eas tamen cum testimonium dicebant.*] Cornel. Celsus lib. 2. *Cæterum Urgulaniæ potentia adeo nimia civitati erat, ut testis in causa quadam quæ apud Senatum tractabatur, venire dedignaretur, missus est Prætor, qui domi interrogaret: cum virgines Vestales in foro & judicio audiri, quoties testimonium dicerent, vetus mos fuerit.* Cujus etiam mentionem fecimus in illis ll. Connubial. parte 10. num. 33. incip. *Facit item.*

7 *Tum si qua dissidia.*] Nam & Vestales conciliarunt Julium Cæsarem Syllæ illi infenso apud Sueton. in vita Cæsaris, cap. 1. *Messalina autem tentavit à Claudio Imperatore, ab Hostia redeunte ad ipsius ultionem, veniam impetrare sui flagitii per Vibidiam virginum Vestalium vetustissimam, ut Claudii aures adiret, & clementiam expeteret,* apud Corn. Tacit. lib. 11. & Vitellius apud eundem lib. 9. Hinc ait Cicero in dissuasione legis Agrariæ 2. *Si quid deliquero, nullæ sunt virgines, quæ me à vobis deprecentur.* quamvis vulgo legatur *imagines.* *

COLERUS.

* Summa semper auctoritas deprecandi, tam apud homines quam apud deos fuit penes Virgines Vestales. Sueton. in Tiberio c. 2. Vitellio c. 16. August. 101.

ciis, pacis fœdera inirentur, illarum curæ mandabatur: hisque mediis & procurantibus, offensarum culparumque venia impetrabatur. [1] Testamenta quoque. & quæ secretionis consilii erant, quæve quis celari, & in abdito esse, & suo tempore in lucem promi volebat, apud illas deponebantur, ut in fideli custodia essent. [2] Quibus, postquam in sacerdotium adscitæ fuerunt, triginta annorum castitas præscripta fuit. primo enim decennio quæ ad cultum & arcanas cæremonias, ritusque sacrorum spectarent, quæve vetustissimis carminibus & monumentis prodita erant, ediscebant: secundo vero, quæ didicere, opere complere & efficere: tertio autem decennio, sacra & instituta, ritusque & cæremonias quas didicissent, alias edocere oportebat. Tum demum exacto circulo annorum triginta, velut emeritis stipendiis, liberum erat vel sacerdotio solvi, & aliam vitam nancisci, vel si volet, alii nubere, & filios educere, aut sacrorum curam gerere, & eodem cultu ornatuque esse non vetabantur: [3] Tantæque dignationis fuere, ut si

Alia vestalium munera.

Triginta annorũ castitas vestalibus præscripta.

TIRAQUELLUS.

1 *Testamenta quoque.*] Sueton. in Cæsare, c.83. & in Augusto cap. omnium postremo. & Corn. Tacit lib. 1. ubi de testamento ipsius Augusti loquitur. & Plutarchus in Antonio, ubi testamenti ipsius meminit.*

COLERUS.

* Ulpianus l. 3. de tab. exhibend. *Si custodiam testamenti, inquit, æditus suscepit.* quibus verbis ostendit Ulpianus testamentum in æde sacra deponi solere.

TIRAQUELLUS.

2 *Quibus postquam in sacerdotum.*] Hæc usque ad versic. *Tantæque dignationis,* sunt Dionysii Halicarnassæi l.2. Plutarchi in Numa,& in lib. *Num seni gerenda respub.* Hincque etiam illud Prudentii lib. 2. in Symmachum,

Tandem virgineam fastidit Vesta senectam.
Tum thalamis habilis timuit vigor, irta nullas
Fæcundavit amor materno viscera partu,
Nubit anus veterana sacro perfuncta labore,
Desertisque focis, quibus est famulata juventus,
Transfert emeritas ad fulcra jugalia rugas,
Discit & in gelido nova nupta tepescere lecto.

Dicunt tamen Dionysius & Plutarchus id paucas fecisse, sed parum læto vitæ exitu & ominoso apud cæteras, ita ut libenter posthac virgines ævum exigerent in deæ contubernio. *

COLERUS.

* Tertulliauus ad uxorem lib. 2. *Romæ quidem, quæ ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, auspicia pœnæ suæ cum ipso Dracone curantes, de virginitate censentur.* Seneca lib. 1. de Benefic. cap. 3.

TIRAQUELLUS.

3 *Tantæque dignationis.*]Plutarchus in Numa,

ut si extra atrium Vestæ prodire vellet, [1] nisi precedentibus fascibus ob honorem sacerdotii, foras exire non liceret. [2] Tum si vi morbi aut necessitate, templo excedebant, quo venerationis plus inesset, matronas & grandes natu matres, insignes morum verecundia & probitate, quæ eas comitarentur & custodirent, adhibebant: [3] cui ad omnem occursum etiam consules prætoresque de via decedebant. [4] Quod si dum foras vadunt, ad capitale quisquam supplicium traheretur, si obviam fieret, ipsum tunc mortem oppetere, aut novissimo exemplo affici non decebat. Tantoque cultu & honore ob sanctitatem sacerdotii habitæ sunt, [5] ut servitia fugitiva nondum urbem egressa, in loco precationis retinerent, & servitute eximerent. Ad se quoque fugientes, ab injuria pro-

Honor vestalibus exhibitus.

in Numa, *Cum fascibus, cum prodeunt, deducuntur.* Dion lib. 47. *Virginibus porro Vestalibus dederunt, ut singulis lictoribus uterentur, eo quod quædam ex iis à cœna sub vesperam domum revertens, cum quæ esset ignoraretur, vim passa fuerat.* *

COLERUS.

* Lictor unus Vestalibus adtributus fuit à Triumviris Antonio, Lepido. Octaviano. Dion lib. 56.

MERCERUS.

1 *Nisi præcedentibus fascibus.*] In plurali loquitur, quasi multi lictores apparerent Vestalibus. Unus tamen duntaxat apparebat. Apud Dionem lib.47. Triumviri Octavius, Antonius, Lepidus Vestalibus dederunt, ut singulis lictoribus uterentur, eo quod quædam ex his à cœna revertens domum, cum quæ esset ignoraretur, vim passa erat. Seneca unius lictoris meminit in Controvers. *Procedente hac lictor summovere jubebitur.* Quod autem Dio ut præmonuimus lictorem datum ait Vestalibus edicto Triumvirorum, discussione eget Plutarchus enim in Numa, docet hoc olim à Numa esse institutum. Præterea, quod Alex. fasces tribuit lictoribus Vestalium non æquum facit, ut opinor ad quid enim fasces prælati fuerint vestalibus? quæ prælatæ magistratibus, ad indicium potestatis? Summovendæ vero turbæ data virgula lictoribus. Quare quoque satis fuerit lictores Vestalium armare virga, quandoquidem dati ad summovendam turbam.

TIRAQUELLUS.

2 *Tum si vi morbi aut necessitate.*] Cælius Lect. antiq. libro 15. cap. 14.

3 *Cui ad omnem occursum.*] Seneca lib. Declamat. 7. declamat. 8. ubi præterea dicit magistratus illis fasces submittere & D. Hieronymus in Jovinianum lib. 1. *

COLERUS.

* Idem Seneca Controvers. 2. l. 1. *Procedente hac lictor summoveri videbitur, huic via cedet, summum imperium consules cedent tibi?* item 1. controvers. 2.

TIRAQUELLUS.

4 *Quod si dum foras vadunt.*] Plut. in Numa.

5 *Ut servitia fugitiva.*] Plinius libro 28. cap. 2. *Vestales nostras hodie credimus nondum egressa urbe mancipia fugitiva retinere in loco precationis.*

1 *Ut*

prohibere, atque à cujusque magistratus imperio intercedere poterant: ab eisque quum sacrosanctæ forent, aut decreto jussuque earum, nulli magistratui, nec tribuno plebis, qui pariter sacrosanctus est, provocare permissum: tantumque illarum jussui virium & roboris fuit, [1] ut Claudia Vestalis patrem injussu populi triumphantem, ne cui tribuno intercedere liceret, ascenso simul curru, in capitolium sequuta fuerit. [2] Quod si quando Vestæ ignis (cujus præcipuam ducebant curam) extinctus foret, id inter non minima prodigia habitum, magna semper mercede expiatum fuit: quippe ex eo formido, & non mediocris terror religioque senatui populoque incussa erat, illisque non procuratis, aut diis non propitiatis, à rebus agendis gravibusque negociis haud secus abstinebant, quam si dira & tetra prodigia, aut portenta calamitosa prædicta forent. [3] Ea vero Vestalis, cujus custodia fuerat, ob secordiam, sicut ob alia crimina, à pontifice maximo, qui eas fideli custodia servabat, flagro plectebatur. In abdito enim conclavi & penitus abstruso loco, eam obtento linteo flagris plectebat. Ignem vero extinctum ita suscitabat, ut vas æneum pellucidum trium angulorum, ad solis jubar objiceret, ita ut undique accensus in orbem coiret: illudque usque

Vestæ ignis extinctus prodigii loco habitum.

Vestalis cujus incuria ignis extinctus flagris cæsa à pontifice.

Ignis Vestæ resuscitandi ratio.

1 *Ut Claudia Vestalis.*] Cicero pro Cælio, *Non virgo*, inquit, *illa Vestalis Claudia, quæ patrem complexa triumphantem, ab inimico Tribuno plebis de curru trahi passa non est.* Valerius lib. 5. cap. de Pietate erga parentes. *Claudia Vestalis*, inquit, *cum patrem suum triumphantem è curru violenta Tribun. pleb. manu detrahi animadvertisset, mira celeritate utrisque se interponendo, amplissimam potestatem inimicitiis accensam depulit. Igitur alterum triumphum pater in Capitolium, alterum filia in ædem Vestæ duxit.* Suetonius in Tiberio, c. 2. ad finem. non patrem, sed fratrem * Claudiæ Vestalis virginis fuisse scribit his verbis, *Etiam virgo Vestalis fratrem injussu populi triumphantem, ascenso simul curru, usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare, aut intercedere fas cuiquam Tribunorum esset.*

COLERUS.

* Puto mendum in Suetonio esse. Nam præter Valerium & Ciceronem Orosius quoque l. 5. *Patrem* nominat.

TIRAQUELLUS.

2 *Quod si quando Vestæ ignis.*] Hæc usque ad versic. *Ea vero.* sunt Titi Livii 3. Dec. lib. 8.

3 *Ea vero Vestalis.*] Hæc item usque ad ea verba, *Ignem vero extinctum.* sunt Livii ubi supra, Valerii Maximi lib. 1. cap. 1. ubi de P. Licinio. Plutarchi in Numa, & Festi Pompeji lib. 9. & Julii Obsequentis Prodigiorum c. 62.

1 *Usque*

[1] usque adeo diverberaret, donec conceptum ignem arida materia clibano in ædem ferret. [2] Quem quidem novum accendere calendis Martiis, quibus principium anni agebatur, quotannis solitæ sunt. Fuitque is ignis perpetuus [3] in penetralibus sacris, & penu Vestæ velut sanctiore recessu conditus: in quo [4] Palladium [5] & dii penates Troja advecti,

Palladium & dii penates in Vestalium custodia.

MERCERUS.

1 *Usque adeo diverberaret.*] Alii non tradunt diverberatum illud vas ahenum, sed tritum in eo lignum, quousque ignis fuisset excitatus. Festus diceret id terebratum, & præterea annotaret, id lignum ex arbore fœlici esse debuisse. *Ignis Vestæ si quando foret interstinctus virgines verberibus afficiebantur à Pontifice, quibus mos erat, clabulam fœlicis materiæ tandiu tenebrare, quousque conceptum ignem cribro æneo Virgo in ædem ferret.* Non erat autem peculiare Vestalibus, ignem terendo duo ligna excitare. Id vulgo fiebat. Plinius: Teritur lignum ligno, ignemque concipit attritu, excipiente materia aridi fomitis. Quin ita in sylvis excitatum ignem, vi ventorum scribit Lucretius lib. 1. & 5. Hic vero modus excitandi ignis, inventus dicitur à Mercurio.

TIRAQUELLUS.

2 *Quem quidem novum accendere.*] Ovidius de Calendis Martiis loquens lib. 3. Fastor.

Adde quod arcana fieri novus ignis in æde
Dicitur, & vires flamma refecta capit.

3 *In penetralibus.*] Ex Virgilio libro 2. Æneidos,

Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Quod nos ad aliud supra citavimus.

4 *Palladium.*] De quo Virgil. lib. 2. Æneidos,

Fatale aggreßi sacrato avellere templo
Palladium, cæsis summæ custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem.

Et ibi Servius. Dionysius Halicarnassæus libro 1. Strabo lib. 6. Plutarchus in Camillo, & in Parallelis c. 35. Pausanias in Atticis. Sed & ex Plutarcho maxime intelliges id Palladium asservari solitum in penitissimis Vestæ ædibus. Pherecydes dicit omnia simulachra humana manu non facta, & quicquid è cœlo in terram devolvitur, Palladia vocari. Meminit Herodianus lib. 1. Palladii, quod Commodi temporibus templo Vestæ ardente, virgines Vestales in regiam per viam Sacram transtulerunt. *

COLERUS.

* Arnobius lib. 4. Quis ex reliquiis Pelopis compactum esse Palladium prodidit?

TIRAQUELLUS.

5 *Et dii Penates.*] Macrobius lib. 3. cap. 4. ex sententia lib. Rerum humanarum 2. refert Dardanum deos Penates ex Samothrace in Phrygiam, & Æneam ex Phrygia in Samothraciam detulisse. *Penates quidam esse dixerunt. per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus & rationem animi poßidemus. Esse autem medium ætera Jovem, Junonem vero imum aëra cum terra, & Minervam summum ætheris cacumen.* Varro, ut est apud Arnobium lib. 3. contra Gentiles, *Penates, ait, qui sunt introrsus atque in intimis penetralibus, cœli deos esse censet, quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos Consentes, & Complices Ethrusci ajunt & nominant, quod una oriantur & occidant una: sex mares & totidem fœminas nominibus ignotis, & iis nationis barbarissimæ: sed eos summi Jovis consiliarios ac Principes existimari. Nec defuerunt qui scriberent Jovem, Junonem ac Mi-*

cti, fatale pignus imperii colebantur, [1] ad quod nulli hominum, nisi vestalibus & pontificibus adire fas erat. [2] Qui quidem dii fuere duo juvenes veteris artis & operæ parvis imagunculis sedentes, & militari more pila tenentes: [3] tametsi Palladium ab Ænea advectum, nonnulli Apollinem & Neptunum ferant: [4] alii Trojanam Palladem Romæ & Lavini, Luceriæ & Siritidæ demonstrari tradunt: qui ab Ænea in Italiam allati, Lavini mansere primum, mox ab Julo in Albam à se conditam translatos, pristinam Lavini sedem sua sponte repetisse dicunt. Quod si quando vestales sacra diis libarent, aut Vestæ rem divinam facerent, eo cultu ornatuque erant, [5] ut licet vittatæ incederent, album

Vestalium ornatus in sacrificando.

ac Minervam, deos Penates existere: sine quibus vivere ac sapere nequeamus: sed qui penitus nos regant ratione, calore ac spiritu. Hæc Arnobius ubi supra. Hos Penates Æneas secum in Italiam devexit. Virg. Æneid. 1.

Sum pius Æneas raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum.

1 *Ad quod nulli hominum.*] Id ex Ælio Lampridio in vita Heliogabali. *Nec Romanas*, inquit, *tantum extinguere voluit religiones, sed per orbem terræ, unum studens, ut Heliogabalus Deus unus ubique coleretur, & in penum Vestæ quod solæ virgines, solique pontifices adeunt, irrupit, pollutus ipse omni contagione morum, cum his qui se polluerant.*

2 *Qui quidem dii.*] Dionysius Halicarnassæus Antiq. Rom. lib. 1. de diis Penatibus loquens hæc scribit, *Templum Romæ non procul foro ostenditur, secundum viam quæ ad Carinas fert compendio, situm in loco obscuro, propter circumjecta ædificia, qui Romano vulgo sub olivis dicitur. In eo positæ sunt Trojanorum deorum imagines, quas cuivis fas est inspicere, cum inscriptione Denates, quæ Penates significat. Videntur enim mihi prisci ante inventum P usurpasse pro eo D literam. Sunt autem hastati duo juvenes habitu sedentium admodum antiqui operis. Alia quoque multa in antiquis templis horum deorum idola conspeximus, & in omnibus duos juvenes militari habitu.* Lapus aliter vertit. ut videre est apud Gyraldum lib. Historiæ deorum decimoquinto.

3 *Tametsi Palladium.*] Macrob. d. lib. 3. c. 4. *

COLERUS.

* Varro apud Servium Nautem quendam Palladium Romam detulisse inquit. Unde postea Nautiorum familia Minervæ sacra retinuit.

TIRAQUELLUS.

4 *Alii Palladem Trojanam Romæ.*] Hæc usque ad ea verba, *Qui ab Ænea.* Sunt Strabonis Geographiæ lib. 6. Sed & de Lavinio Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. ubi de Trojanis loquitur, ita scribit, *Referam nunc quod suo seculo cognitum manavit ad posteros: Penates deos Æneam Troja advectos Lavini collocasse: inde ab Ascanio filio ejus Albam, quam ipse condiderat, tralatos, pristinum sacrarium repetisse: & quia id humana manu factum existimari poterat, relatos Albam, voluntatem suam altero transitu significasse.*

5 *Ut licet vittatæ incederent.*] Ovidius 3. Fastorum de Sylvia Vestali loquens,

Ignibus Iliacis aderam, cum lapsa capillis
Decidit ante sacros linea vitta focos

Et

[1]album tunc vestimentum,[2] quod suffibulum vocant, oblongum prætextum quadrangulum in capite sumerent: illudque fibula subnecterent, [3] castaque mola [4] & sale tuso, ac in ollam fictilem misso & mox in aquam injecto, sacra facerent, [5] calicibusque fictilibus, qui cululli dicti sunt, Vestæ & diis libarent: [6] scirpeasque effigies triginta numero, quas Argeos vocant, ex virgulto statis diebus in Tiberim dejicerent, arasque deorum, numinibus accenso foculo, dicarent:

Suffibulum. *Sacrificii modus.* *Scirpeæ effigies in Tiberim dejectæ.*

Et lib. 6. ejusdem operis.

Nullaque dicetur vittas temerasse sacerdos
Hoc duce, nec viva defodietur humo.

Et lib. 3. Amor. eleg. 6. de Ilia Vestali,

Quo cultus abiere tui? quid sola vagaris?
Vitta nec evinctas impedit alba comas?

Nam & hinc *vittata sacerdos* Lucano lib. 1. dicitur,

Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos,
Trojanam soli cui fas vidisse Minervam.

Et Juvenalis satyra 4. post princ.

— Cum quo nuper vittata jacebat
Sanguine adhuc vivo terram subitura sacerdos.

Et id quoque videre licet ex Dionysio Halicarnass. lib. 2.

1 *Album tunc vestimentum.*] Quod vel patet ex illo loco Ovidii lib. 3. Amorum nuper citato.

2 *Quod suffibulum.*] Totum id usque ad vers. *Castaque mola* est Festi Pompeji lib. 17. non longe ante fin. ubi de suffibulo loquitur. *Suffibulum,* inquit, *vestimentum album erat, prætextum, quadrangulum, oblongum, quod in capite Vestales virgines sacrificantes habebant, idque fibula comprehendebatur.* *

COLERUS.

* In lege, quæ scripta erat in sacrario deæ Opeconsivæ: *Hoc præter virgines Vestaleis ac sacerdotem Poblicom introire nefas esto, is cum introeat subfibulum habeto.* Scalig. in Fest.

TIRAQUELLUS.

3 *Castaque mola.*] Festus Pompejus lib. 3. paulo ante fin. *Casto,* inquit, *mola genus sacrificii, quod Vestales faciebant.*

4 *Et sale tuso.*] Gyraldus historiæ deorum syntagmate 17.

5 *Calicibusque fictilibus, qui cululli dicti sunt.*] Acron & Porphyrion interpretes in illud Horatii lib. 1. Carm. Ode 31.

— Dives & aureis
Mercator exsiccet cullulis
Vina Syra reparata merce.

Proprie Cululli calices sunt, quidam fictiles, quibus Pontifices, virginesque Vestales in sacris utuntur. hic autem pro urceolis & conchis posuit. Alibi autem idem Acron in illud ejusdem Horatii de Arte poetica non adeo longe à fin.

Reges dicuntur multis urgere cullullis
Et torquere mero quem perspexisse laborant,
An sit amicitia dignus.

Culullis, inquit, *id est, calicibus, & est diminutivum à Culeo,* & citat primum locum Horatii.

6 *Scirpeasque effigies.*] Varro lib. 3. seu aliorum computatione 6. de ling. Lat. *Argei,* inquit, *fiunt è scirpeis virgultis, simulachra sunt hominum triginta, eá quotannis ponte Sublicio à sacerdotibus publice dejici solent in Tiberim.* Festus Pompejus lib. 1. *Argeos,* ait, *vocabant scirpeas effigies, quæ per virgines Vestales annis singulis jaciebantur in Tiberim.* *

COLERUS.

* De Argeis Ovid. & Plutarchus. Glossarium Argei, ara ἀφιδρύματα.

rent: [1] quibus hoc proprium ferunt, ut desectum capillum tanquam sacrosanctum, vulgo atteri non sinerent: sed in loto arbore conspicuæ magnitudinis, quæ in Lucinæ ara colebatur, apponerent, cui ob id capillatæ nomen. [2] Tum si quando sacramento adigebatur, nisi per suam Vestam jurare licebat. Eratque Vestalium opus, annis singulis stata die, Regem sacrorum adire, utque vigilaret, neve divina intermitteret, præmonere præcavereque. Tantæque dignationis & pudoris habitæ sunt, ut his præsentibus tanquam arbitris numinibus, non factis modo, sed & verbis obscœnis & prætexatis abstinerent: easque velut augusta & sancta templa, atque unicum castitatis exemplar, religiose observarent. Et tametsi tanti exempli & disciplinæ forent, [3] illas tamen athletarum spectaculis & theatro interfuisse quandoque legimus, scilicet remisso officii munere, de concilii sententia. [4] Siqua vero detestabili scelere pollu-

Lotus capillata. *Vestalium jusjurandū.* *Munus aliud Vestalium.* *Honos.* *Spectaculis admissæ.*

TIRAQUELLUS.

1 *Quibus hoc proprium ferunt.*] Id usque ad ea verba, *Tum siquando.* est Plinii libro 16. cap. 44. post princip. Festus autem Pompejus lib. 3. scribit, Capillatam vel Capillarem arborem dici, in qua capillum tonsum suspendebant.

2 *Tum si quando sacramento adigebantur.*] Seneca Declam. l. 7. decl. 8.

3 *Illas tamen athletarum spectaculis.*] Suetonius in Nerone, cap. 12. in fin. sic scribit, *Ad athletarum spectaculum invitavit & virgines Vestales, quia Olympiæ quoque sacedotibus spectare conceditur.* Cornelius Tacitus lib. 4. Unde & Prudentius in Symmachum lib. 2. de his Vestalibus loquens,

Interea dum torta vagos ligat infula crines,
Fatalesque adolet prunas innupta sacerdos,
Fertur per medias, ut publica pompa plateas,
Pilento residens molli, seque ore retecto
Imputat attonitæ virgo spectabilis urbi,
Inde ad confessum caveæ pudor almus & expers
Sanguinis it pietas, hominum visura cruentos
Congressus, mortesque, & vulnera vendita pastu
Spectatura sacris oculis: sed & illa verendis
Vittarum insignis phaleris, fruiturque lanistis. *

COLERUS.

* Suetonius August. cap. 43. *Solis virginibus Vestalibus locum in theatro separatim, & contra prætoris tribunal dedit.* In Circo autem & Amphiteatro spectabant è Podio Vestales, ut doctissimus Lipsius arbitratur apud Tacitum lib. 4. Annal.

TIRAQUELLUS.

4 *Si qua vero.*] Hæc sunt Plutarchi in Numa, & Problematum cap. 96. Et vide nostras leges Connubiales parte 15. num. 120. incip. *Nam & apud.*

I Cum

polluta, omnium ſententiis pontificum inceſti convicta, & damnata foret, in eam manus aut vim inferre nulli licuit: ſed poſtquam familiam in poteſtate habere, & ſacris abſtinere juſſa fuerat, ſtata die ſub effoſſa humo ad portam Collinam, in loco [1] cui Scelerato nomen, vivam defodiebant, [2] virginis vero ſtupratorem in comitio cædebant ad necem. [3] In ea enim ſubterranea erat fovea, ad quam gradibus deſcenſus, & in imo lectulus, lucerna ardens, panis ſimul & lac, item aqua, & in gutto oleum. [4] virginem vero damnatam, demptis vittis è vertice, feretro impoſitam, cultu miſerabili, maximo omnium horrore, eo deducebant: quo ubi deducta fuerat, vinclis ſolutam, pontifex maximus ſolenne præfatus carmen, capite velato, ad oſtium foveæ conſtituebat: & poſtquam introgreſſa fuerat, illo averſo, & ſcalis ſublatis, deſuperque aggeſta humo, defodiebant vivam, ita ut ab omni hominis tactu illæſa extinguueretur. [5] Qua die tanquam lugubri & ominoſa conſternata urbe, velut ſi repentinum incommodum accidiſſet, juſtitio indicto,

Veſtalis inceſti convictæ pœna.

Stupratoris pœna.

1 *Cui ſcelerato nomen.*] Livius 1. Decad. lib. 1. iterumque 8. ubi de Minutia Veſtali. & Feſt. Pompejus lib. 17.

2 *Virginis vero ſtupratorem.*] Dionyſius lib. 8. paulo ante fin. ubi de Opimiæ corruptoribus. *Tandem ad Pontifices delatum eſt, unam Veſtalium, ignis ſacri cuſtodum, Opimiam amiſſa virginitate, ſacra polluere. Cujus criminis vera confeſſione quæſtionibus expreſſa, aliis quoque argumentis convictam, traduxerunt per medium comitium, dempta prius capiti corona ſuis manibus, vivamque defoderunt in ſpecu ſubterraneo. Duos vero ejus corruptores flagitii coargutos confeſtim necaverunt verberatos publice.* & lib. 9. ſcribit Urbiniam, virginitate amiſſa, amotam à ſacris, & judicio convictam verberatam fuiſſe, traductamque per urbem vivam defoſſam. Ex inceſti autem patratoribus alterum ſibi ipſi manus intuliſſe, alterum à Pontificibus comprehenſum, in foro ſub furca flagris cæſum atque necatum, atque ita demum peſtilentiam deſiiſſe. Livius 3. Decad. lib. 2. ubi de L. Cantilio ſcriba minorum Pontificum Floroniæ Veſtalis ſtupratore, à Pontifice Max. virgis in comitio ad mortem uſque cæſo, loquitur. Suetonius in Domitiano, cap. 8. ſcribit Domitianum inceſta virginum Veſtalium à patre ſuo & fratre quoque neglecta, varie, ac ſevere coërcuiſſe: priora capitali ſupplicio, poſteriora more veteri.

3 *In ea enim ſubterranea erat fovea.*] Dionyſius Halycarnaſſæus libro 2. Plutarchus in Numa, & problemat. c. 96.

4 *Virginem vero damnatam.*] Plutarchus in Numa.

5 *Qua die tanquam lugubri.*] Idem Plutarch. ibidem. Quin & id nefas in prodigium vertebatur, quod ſacrificiis expiabatur, ut videre eſt apud Livium 3. Decad. lib 2. & in locis quos nuper citavimus, & Julium Obſequentem Prodigiorum cap. 97.

cto, nihil publicæ magnæque rei agere licebat. Tanta videlicet cura, tantaque solicitudine prisci cavebant, nequa in sacerdotes & deo dicatas virgines vis fieret. Fuere autem Vestales incesti damnatæ inter alias, [1] Popilia, [2] Æmylia, [3] Oppia, [4] Fabia, [5] Minutia, [6] Sextilia, [7] Opimia, & Floronia, inter quas [8] Caparonia suspendio supplicium prævenit, [9] Fabia vero incesti causam dixit, cum ei Catilina objiceretur, & quia soror Terentiæ Ciceronis erat, inducto

Vestales incesti damnatæ.

1 *Popilia.*] Paulus Orosius lib. 3. cap. 9. in fin. ubi non *Popiliam*, sed *Minutiam* virginem Vestalem incesti damnatam, vivamque obrutam in vico, qui Sceleratus dicitur, scribit. Eusebius Pompiliam vocat in Chronicis, Olympiade 73. Hæc autem à nonnullis Oppia dicitur, de qua paulo post.

2 *Æmylia.*] Asconius Pedianus in Orat. Ciceronis pro Milone, Plutarchus probl. c. 83. Macrobius Fenestellæ auctoritate lib. 1. cap. 10. dicit Æmiliam virginem 15. Calendarum Ianuariarum esse damnatam: quo die si Saturnalia gererentur, nec causam omnino dixisset. L. Florus epit. Livii lib. 63. Orosius lib. 5. cap. 14.

3 *Oppia.*] Livius 1. Decad. lib. 2. *Accessere*, ait, *ad ægras jam omnium mentes prodigia cœlestia, prope quotidianas in urbe agrisque ostentantia minas: motique ira numinis, causam nullam aliam vates canebant, publice privatimque nunc extis, nunc per aves consulti, quam haud rite sacra fieri.* Qui terrores tamen eo evasere, ut Oppia virgo Vestalis incesti pœnas dederit. Iulius Obsequens Prodigiorum cap. 11. ubi dicit hanc à quibusdam fuisse vocatam *Popiniam*, ab aliis *Popiliam*.

4 *Fabia.*] Vide infra in verbo, *Fabia vero incesti causam dixit.*

5 *Minutia.*] Livius 1. Dec. lib. 8. *Eo anno*, inquit, *Minutia Vestalis suspecta primo propter mundiorem cultum: insimulata deinde apud Pontifices ab indice servo, cum decreto eorum jussa esset sacris abstinere, familiamque in potestate habere: facto judicio, viva sub terram ad portam Collinam, dextra via stratam, defossa Scelerato campo.* D. Hieronymus in Iovinianum lib. 1. Orosius l. 3. c. 9. in fin.

6 *Sextilia.*] L. Florus Epitome Livii libro 14. Paulus Orosius lib. 4. c. 2. in fin.

7 *Opimia atque Floronia.*] Livius 3. Decad. lib. 2. sic scribit, *Territi etiam super tantas clades, cum cæteris prodigiis, tum quod duæ Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertæ: & altera sub terram, ut mos est, ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimet ipsa mortem consciverat.* Dionysius Halicarn. lib. 8. ante finem. ut jam diximus in verbo, *Virginis vero stupratorem.*

8 *Caparonia.*] Paulus Orosius lib. 4. cap. 5. Eutropius Rerum Roman. l. 2. Et hæc forte est quam Plutarch. in vita Fabii Maximi dicit sibimet mortem conscivisse, cum in stupro deprehensa fuisset, sed eam non nominat. Aut ipsamet Floronia, de qua loquutus est proxime, quæ & ipsa sibi mortem conscivit, ut jam in præced. diximus.

9 *Fabia vero incesti causam dixit.*] Asconius Pedianus in Cic. Orat. in toga candida contra C. Antonium & Catilinam. *Fabia*, inquit, *Vestalis causam incesti dixerat, cum ei Catilina objiceretur: eratque absoluta hæc Fabia, quia soror erat Terentiæ Ciceronis.*

1 *Cor-*

ducto crimine absoluta fuit. [1] Cornelia Maximilia absens & inaudita à Domitiano incesti rea, quum esset absoluta, non admissi forsan criminis, pravo judicio pœnas dedit. [2] Cumque Urbina falsi criminis, virgis cæsa & viva defossa fuisset, religio urbem pervasit, immeritam pœnam luisse, quod pestilenti contagio matronæ mortuos edebant partus, ipsæque una interibant, ob id admissum plecti, & merita noxa puniri. [3] Posthumia vero ob mundiorem cultum criminis insimulata, causam dixit: mox sine noxa & innocens comperta, de collegii sententia omnium votis absoluta fuit.

Quæ absolutæ.

Innocentes condēnatæ.

1 *Cornelia Maximilla.*] Suetonius in Domitiano, cap. 8. Plinius lib. Epist. 4. epist. 11. ad Cornelium Minutianum. Hinc non absurde apud Plinium pro Corneliam *Maximillam* Vestalem, legi posset Corneliam *Maximam*, ut conveniat cum sententia Tranquilli.

2 *Cumque Urbina.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 9. hujus Vestalis, quam *Urbiniam* vocat, historiam aliter recenset, nempe hanc cæsam & vivam defossam, ut supra diximus ibi, *Virginis vero stupr.* & eum qui cum illa incestum patraverat, in foro sub furca flagris cæsum & necatum.

3 *Posthumia vero.*] Livius 1. Dec. lib. 4. *Eodem anno*, inquit, *Posthumia virgo Vestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia: ob suspicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius, quam virginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro collegii sententia Pont. Max. abstinere jocis, colique sancte potius quam scite jussit.* Ad eas autem quæ condemnatæ sunt, adde Suniam ex Eusebio Chronographo Olymp. 77. & Tutiam ex L. Floro Epitom. Livii lib. 20. Atque etiam Liciniam & Martiam ex eodem libro 63. & Plutarcho problem. capite 83. *

COLERUS.

* Videtur in tractatu non omittendum fuisse quod Plutarchus refert, de tribus temporibus Vestalium. *Unum* erat quo discebant, *alterum*, quo præcepta sua peragebant: *Tertium*, quo alias docerent. Atque idem pene fuisse in virginibus Dianæ Ephesinæ. Futuras enim sacerdotes μελλιέρας, dein ἱέρας, postremo παριέρας fuisse. Respexit eo Seneca libro de vita beata: *Virgines Vestales annis inter officia divisis, discunt facere sacra, & cum didicerint docent.*

CAP. XIII.

Ex quibus veteres captare auſpicia ſolerent, & auſpiciorum quæ proſpera quæve piacularia ſint.

PRiſcos [1] Romanorum adeo auſpiciis deditos fuiſſe conſtat, ut poſt urbem conditam falſa illa ſuperſtitione & prava religione ducti, [2] nihil bello vel pace domi militiæque agerent, niſi auſpicato. Sed inter auſpicia de quibus antiquitas fabulata eſt, quæ proſpera, quæve piacularia ſint, ſæpe quæſitum eſt. [3] In primis receptum eſt, auſpiciorum quinque genera obſervari ab augurandi peritis: primum ex cælo, ſecundum ex avibus, tertium ex tripudiis, quartum ex quadrupedibus, ultimum ex diris. [4] Ex his quædam oblativa ſunt, quæ non poſcun-

Auſpiciorum quinq; genera.

TIRAQUELLUS.

1 *Priſcos Romanorum.*] Totum id fere caput, ut alia multa ex hoc auctore, Caſparus * in ſuos Commentarios, De præcipuis divinationum generibus, inſeruit. quo loco de Auguriis & Aruſpicina tractat: nec hunc tamen nominat, nec alios, à quibus hæc acceperat. Supra autem lib. 3. cap. 15. ſatis docuimus hæc omnia futilia eſſe, & ſacris noſtris literis prohibita.

COLERUS.

* Peucerum innuit.

TIRAQUELLUS.

2 *Nihil bello.*] Cicero lib. 1. & 2. de Divinatione. Livius 1. Decad. l. 1. & iterum lib 6. ad fin. in Orat. Appii Claudii Craſſi, ubi ſic inquit, *Auſpiciis hanc urbem conditam eſſe, aſpiciis bello ac pace, domi militiæque omnia geri, quis eſt qui ignoret?*

3 *In primis receptum eſt, auſpiciorum quinque genera.*] Feſtus Pompejus l. 15. hæc ad verbum ſcribit. *Quinque genera,* inquit, *ſignorum obſervant Augures, ex cælo, ex avibus, ex tripudiis, ex quadrupedibus, ex diris.*

4 *Ex his quædam.*] Servius in lib. 6. Æneidos in eum locum,

Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi ſedere ſolo.

Auguria, inquit Servius, *aut oblativa ſunt, quæ non poſcuntur: aut impetrativa, quæ optata veniunt. Quia ergo hoc oblativum fuit, dixit,* forte. & in 12. ejuſdem operis, ibi,

His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat ſignum cœlo, quo non præſtantius ullum
Turbavit mentes Italas, monſtroque fefellit.

Monſtroque ſefellit. bene fefellit, inquit. *Nanque hoc augurium nec oblativum eſt, nec Imperativum: ſed immiſſum factione Juturnæ, quod carere fide indicat ſedes negata. Nam ubicunque firmum introducit augurium, dat ei firmiſſimam ſedem,* ut lib. 6.

Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi ſedere ſolo.

Item in Mœri,

Ante ſiniſtra cava monuiſſet ab ilice cornix.

In

poſcuntur : quædam impetrativa, quæ optata veniunt. [1] Oblativa, non ſemper auſpicium facere : ſiquidem in poteſtate videntis ſunt, an illa ad ſe pertinere velint. [2] In augurum enim diſciplina hoc traditur primum, nulla auſpicia, ſive boni, ſive mali prænuncia, ad eum qui illa obſervare negavit, pertinere : nam temere jacta, & ſine ratione vaga, divinationem non recipiunt. [3] Ex impetrativis autem auſpicia vera ſumi ſæpe notatum eſt. [4] Quotieſque augures ex arce augurium petunt, [5] lituum tenent ſine nodo adun-

In hoc autem augurio liberatum Cygnum in aquam cecidiſſe dicit, quam inſtabilem eſſe manifeſtum eſt. Et iterum paulo poſt, ibi,

Hoc erat, hoc votis (inquit) quod ſæpe petivi,
Accipio, agnoſcoque deos.

Quaſi imperativum (inquit idem Serv.) *hoc augurium vult videri, Accipio, agnoſcoque de modo quaſi oblativo loquitur. Nam in oblativis auguriis in poteſtate videntis eſt, utrum id ad ſe pertinere velit, an refutet & abominetur. Ergo nunc augurium dicit ſe libenter amplecti, & cognoſcere circa ſe voluntatem deorum.* Ex quo intelligis hîc legendum, *Imperativa*, non *Impetrativa*.

1 *Oblativa non ſemper.*] Servius d. lib. 12. poſteriori loco.

2 *In augurum enim diſciplina.*] Seneca lib. 2. Naturalium quæſtionum. & Plinius lib. 28. c. 2.

3 *Ex impetrativis.*] Quod ſatis innuit Servius ubi ſupra.

4 *Quotieſque augures ex arce.*] Quod fieri ſolebat ex Livio 1. Decad. lib. 10. in Oratione P. Decii Muris in princip. *Qui Jovis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aureo per urbem vectus in Capitolium aſcenderit, ſi conſpiciatur cum capite ac Lituo, capite velato victimam cædat, auguriumve ex arce capiat.*

5 *Lituum tenent ſine nodo aduncum.*] Cicero lib. 1. de divinat. *Quid lituus iſte veſter quod clariſſimum eſt inſigne auguratus : unde nobis eſt traditus? Nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit, qui quidem Romuli lituus : id eſt incurvum & leviter à ſummo inflexum bacillum : quod ab ejus litui, in quo canitur ſimilitudine nomen invenit, cum ſitus eſſet in curia Saliorum, quæ eſt in palatio, eaque deflagraſſet, inventus eſt integer.* Livius 1. Decad. l. 1. *Accitus*, inquit, *ſicut Romulus augurato in urbe condenda regnum adeptus eſt, de ſe quoque conſuli juſſit. Inde ab Augure, cui deinde honoris gratia, publicum id, perpetuumque ſacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem verſus conſedit. Augur ad lævam ejus capite velato ſedem cepit, dextra manu baculum, ſine nodo aduncum tenens, quem lituum appellarunt. Inde ubi proſpectu in urbem agrumque capto deos precatus, regiones ab oriente ad occaſum determinavit : dextras ad meridiem partes, lævaſque ad Septentrionem eſſe dixit : ſignum contra quod longiſſime conſpectum oculi ferebant, animo finivit : tum lituo in lævam manum tranſlato, dextra in capite Numæ impoſita, precatus eſt ita, Jupiter pater, ſi eſt fas hunc Numam Pompilium, cujus ego caput teneo, Regem Romæ eſſe, ut tua ſigna nobis certa ac clara ſint inter eos fines, quos feci. Tum peregit verbis auſpicia, quæ mitti vellet. Quibus miſſis, declaratus Rex Numa de templo deſcendit.* Plutarchus in Romulo ſic lituum definit, *Eſt autem*, inquit, *lituus, inflexus baculus, quo ad inaugurandum ſedentes cœli ſpatia deſignant.*

Cæremoniæ dum ex arce augurium petebatur. Templa. Ex cælo.

aduncum, [1] quo cœli regiones & certa ſpatia, quibus videnda ad ſe pertinere volebant, [2] quæ templa dicta ſunt. [3] ſedebat enim augur velato capite, & lituo cœli regiones notabat. Ex cœlo fit augurium, ut ſi lævum intonuiſſet, [4] quod proſperi eventus putarunt eſſe: [5] idem ſi fulgur à ſini-

1 *Quo cœli regiones.*] Servius in 9. Eclog. Virgil. ibi,

Ante ſiniſtra cava, &c.

& lib. Æneid. 6. eod. loco.

Ipſa ſub ora viri.

Augures, inquit, *deſignant lituo ſpacia & eis dant nomina: ut prima pars Antica, poſterior, Poſtica, item dextra & ſiniſtra.* Deſignabant (ut annotavit, Serv. in d. loco lib. 6. Æneid.) item ſibi certa ſpacia, quibus volebant videnda ad ſe pertinere. Id ex ſuperiore Titi Livii exemplo dignoſcere potes.

2 *Quæ templa dicta ſunt.*] Varro de ling. Lat. lib. 3. aut aliorum comput. 6. poſt princ.

3 *Sedebat enim Augur.*] Livius 1. Decad. libro 1. loco ſupra allegato.

4 *Quod proſperi eventus.*] Ennius apud Ciceronem lib. 2. de Divinatione,

Cum tonuit lævum bene tempeſtate ſerena.

Ipſe Cicero in lib. *cui Marius nomen erat, qui, ut alii multi ejuſdem, periit:* ſed ex eo ſe ipſe citat in lib. 1. de Divinat.

Partibus intonuit cœli pater ipſe ſiniſtris.

Et Virgil. lib. 2. Æneid.

—— Subitoque fragore
Intonuit lævum. ——

Ubi Donatus, *Quod*, ait, *dixit lævum, debet proſperum intelligi: cujus ratio hæc eſt, læva in aliis contraria ſignificant. In ſacris autem ſignis idcirco proſpera accipiuntur quæ ſunt læva: quia ſacrificantis, vel precantis latus lævum dextrum eſt ejus, qui poſtulata largitur.* Et Servius, *lævum proſperum eſt, quia cœleſte: ſiniſtrum autem, quantum ad auguria, à ſinendo eſt, quod nos agere aliquid ſinat.* Et idem Virg. lib. 9. ejuſdem operis,

Audiit & cœli genitor de parte ſerena
Intonuit lævum. ——

Ubi Donatus idem ſcribit. Servius autem lævum exponit proſperum: ut enim ſupra diximus, Quæ ſiniſtra nobis videntur intuentibus cœlum, illis dextra ſunt: non quod ſiniſtra bona ſint: ſed, quod dextra cœli nobis ſiniſtra ſunt. Idem Virgil. lib. 4. Georg. circa initium,

—— Si quem
Numina læva ſinant, auditque vocatus Apollo.

Ubi & ipſe Servius exponit, *læva, id eſt, proſpera.* Et Plinius lib. 2. cap. 54. *Læva*, ait, *proſpera exiſtimantur, quoniam læva parte mundi ortus eſt.* Alter Plinius Junior in Panegyrico, *Nam cæteros Principes, aut largus cruor hoſtiarum, aut ſiniſter volatus avium conſulentibus nunciavit.* Plutarchus probl. c. 78. ubi ejus rei alias quoque rationes reddit. Feſtus Pompejus lib. 17. tum ubi de ſiniſtris avibus loquitur. quo loco primum dicit auctoritate Varronis libro 5. Epiſtolicarum quæſtionum, id quod jam diximus ex Servio ſiniſtrum dici; quod ſinit. Deinde auctoritate Aſinii, Capitonis & Cincii ſiniſtra auſpicia meliora eſſe, quam dextra, tum ubi de ſiniſtro loquitur, ubi & auctoritate Atteji Capitonis ſcribit, ſiniſtrum in auſpicando ſignificare lætum & proſperum auſpicium. Quibus adde illud Homeri lib. 12. Iliados,

Αἰετὸς ὑψιπέτης, ἐπ' ἀριστερὰ λαὸν ἐέργων.

Id eſt,

Aquila alte volans, ad ſiniſtram populum retinens.

Quanquam poſtea ita loquatur, ut ſentiat nihil intereſſe inter ſiniſtrum & dextrum

ſiniſtra in dextram emicuiſſet, Hetruſca diſciplina: [1] quia quæ nobis læva ſunt, à diis dextra ex parte demitti putant. [2] Ideo fulmen in rebus omnibus lætum auſpicium facit, bonique eventus eſt, ſi ſiniſtra ex parte venit. In auſpiciis enim quæ ſiniſtra ſunt, bene eventura putantur. [3] Tametſi Græci

dextrum in his rebus, ejus carmen id eſt,

—— Τῷ ὅτι μεταπρέπομ' ἐδ' ἀλεγίζω,
Εἴτ' ἐπὶ δέξι' ἴωσι πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε.
Εἴτ' ἐπ' ἀριστερὰ τοίγε ποτὶ ζόφον ἠερόεντα.

Illudque Statii lib. 3. Thebaidos,

Signa feras, lævuſque tones. tunc omnis in aſtris
Conſonet arcana volucris bona murmura lingua.
Si prohibes, hic necte moras, dextriſque profundum
Alitibus prætexe diem.

Ubi Luctatius interpres. *Lævus*, inquit, *id eſt, bono omine confirmes auſpicia: quia optimum augurantibus ſignum eſt, id eſt, ſi de ſiniſtra cæli tonuerit.* & paucis interjectis: *Dextra enim parte in contrario, læva in bono.* Et paulo poſt, *De cœlo venientibus à dextra parte avibus auguria mala ſunt.*

5 *Idem ſi fulgur à ſiniſtra in dextram emicuiſſet.* Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 2. non adeo longe à princ. *Peractis precibus fulgur à ſiniſtris ad dextra emicuit. Habent autem Romani talia pro addictoriis, ſive ex diſciplina Hetruſca, ſive ita educti à majoribus, hac ratione (ut equidem arbitror) quod ſedes ſit optima in captandis auſpiciis, quæ Orientem ſpectet, unde ſol & luna ſurgunt, ſtellæque tam fixæ quam erraticæ, & unde mundi motus ſumit exordium: cujus circulari vertigine cuncta, quæ in eo ſunt, modo ſuper terram exiſtunt, modo ſub terra latitant. Porro qui Orientem ſpectant, Septentriones à ſiniſtris habent, à dextris meridiem. Honoratius eſt autem prius quam poſterius: ſublimis enim ab Aquilonari tractu polus attollitur, circa quem mundus volvitur, & è quinque ſphæræ circulis, qui vocatur arcticus, hac parte ſemper eſt conſpicuus. At ab auſtrali tractu, is qui vocatur Antarcticus, ſemper in ea parte delitet. Veriſimile eſt autem inter ſigna, quæ de cœlo ſervantur, ea præcellere, quæ fiunt in parte optima. Et quoniam ad Orientem vergentia potiorem partem obtinent, quam occidentalia, tum in his ipſis celſiora ſunt auſtralibus aquilonaria, merito habentur optima.*

1 *Quia quæ nobis læva ſunt.*] Serv. in lib. 2. Æneid. poſt princ. ibi,

—— Si mens non læva fuiſſet.

Contraria: Nam de humanis rebus id ſignificat: de divinis vero proſperum.

2 *Ideo fulmen.*] Vide ſupra in verbo, *Idem ſi fulgur à ſiniſtra.*

3 *Tametſi Græci.*] Cicero lib. 2. de Divination. auctorem laudans ejus rei Homerum: cujus (ni fallor) locus eſt lib. 2. Iliados,

Ἀστράπτων ἐπιδέξι', ἐναίσιμα σήματα φαίνων.

Aut ex libro Odyſſeæ 15.

Ὥς ἄρα οἱ εἰπόντι ἐπέπτατο δεξιὸς ὄρνις,
Αἰετὸς ἀργὴν χῆνα φέρων ὀνύχεσσι πέλωρον.
Ἥμερον ἐξ αὐλῆς, οἱ δ' ἰΰζοντες ἕποντο
Ἀνέρες ἠδὲ γυναῖκες· ὁ δέ σφίσιν ἐγγύθεν ἐλθὼν.
Δεξιὸς ἤϊξε πρόσθ' ἵππων, οἱ δὲ ἰδόντες
Γήθησαν, καὶ πᾶσιν ἐνὶ φρεσὶ θυμὸς ἰάνθη.

Sed & Perſæ fulgura ac tonitrua dextra pro felici augurio ducunt, ut videre licet ex Xenophonte lib. 1. Pædiæ Cyri. ubi ſic inquit, *Cyrus domum reverſus, precatuſque Veſtam patriam, ac Jovem patrium alioſque deos, pergebat ad exercitum, eumque pater una deducebat. Sed poſtea-*

Græci. Græci dextra ex parte veniens augurium, auspicatius putent. [1] Ex his tamen dira habentur fulmina, quæ per septentrionem in occasum vergunt: quæ vero ex ortu ducunt originem, & in eandem partem cœli circumactu redeunt, summam portendunt felicitatem, quale ostentum Syllæ dictatori oblatum memorant. [2] aut quum fulmen è cœlo decidit, rursusque in sublimi crebris ignibus micat, quod fortunatum fuisse nemo dubitavit. Ipsum tamen fulmen quacunque ex parte venit, [3] comitia impedit. [4] Jove enim tonante nihil cum populo agi posse liquet. [5] Si tamen tonet in comitiis, vitium oblatum creandis magistratibus, atque ideo obnunciari oportere. [6] Si autem grandinet simul & fulminet, calamitatem præsignari volunt. [7] Propterea cum

Fulmina dira, & contra.

Fulmen comitia impediebat.

posteaquam ædis egressi sunt, dicuntur fulgura ei atque tonitrua dextera esse facta. Quæ ubi apparuissent, nullo præterea utentes alio augurio iter faciebant, quod signa Dei Opt. Max. nihil aliud portenderent. Et iterum lib. 7. post princ. *ubi Cyrus*, inquit, *equum ascendit, stetitque respiciens qua erat perrecturus, fulmen dexterum insonuit. Hic autem dixit, Te sequemur, ô Jupiter Optim. Max.* Vide Senec. l. 2. Quæst. Natural.

1 *Ex his tamen dira.*] Hæc usque ad versic. *Aut cum fulmen.* sunt Plinii libro 2. c. 54.

2 *Aut cum fulmen.*] Et id quoque elicitur ex Plinio ubi supra, sed non adeo clare.

3 *Comitia impedit.*] Cicero lib. 2. de Divinat. Livius 3. Decad. lib. 3. & 4. Decad. lib. 10. tum alibi, tum ad fin. Cornelius Tacitus lib. 17. Plutarchus in Catone Uticensi. ubi tradit Pompejum dissolvisse Comitia, quibus Cato Uticensis Prætor creabatur, quod se tonitrua audivisse dixisset.

4 *Jove enim tonante.*] Cicero in Vatinium scribit, jam inde à Romulo decretum fuisse ab auguribus Iove fulgente cum populo agi nefas esse. Idem Cicero Antoniana 5. *Iove enim*, inquit, *tonante cum populo agi non esse fas. quis ignorat?* Et paulo post, *Quam legem igitur se Augur dicit tulisse, non modo tonante Iove, sed prope clamore cœlesti prohibente.* Liv. 3. Dec. l. 3. scribit Marcellum consulem creatum, magistratu amorum fuisse, quod tonuisset, cum iniret consulatum. Et lib. 2. de Divinat. *Itaque in nostris Commentariis scriptum habemus, Iove tonante, fulgurante comitia populi habere nefas.* Asconius in Orat. Cic. in Pisonem.

5 *Si tamen tonet in Comitiis.*] Ex his quos supra citavimus in verbo, *Iove cum tonante.*

6 *Si vero grandinet.*] Tempestate Comitia dirempta fuisse aperte ostendit Livius 4. Dec. lib. 10. in fine. *Secundum triumphum Comitia edixit quibus creati Coss. sunt M. Iunius Brutus, A. Manlius Vulso. Prætorum inde tribus creatis, Comitia tempestas diremit.* Plinius lib. 18. c. 28. in fin. refert tempestatum nomine grandines & procellas cæteraque similia intelligi.

7 *Propterea cum omnes dii.*] De hujusmodi manubiis deorum, Servius enarrans illud libri 1. Æneid.

Ipsa Iovis rapidum jaculata è nubibus ignem,
Disjecitque rates, evertitque æquora ventis.

In li-

cum omnes dii manubias albas nigrasque habeant, solius Jovis rubras esse volunt. [1] Et quamvis Hetrusci vates novem diis fulminum jactus potestatesque tribuant, quorum undecim fuere genera: [2] Romani tamen diurna Jovi, nocturna Summano (quem Plutonem dicunt) tradiderunt. Fuitque memoriæ proditum, ea fulmina quæ solus Jupiter excutit, læta esse: quæ vero concilio deorum advocato, aversa reputari. [3] Ideo fulgetras adorare, & popysmatibus obstrepere, consensum esse gentium Plinius notavit. [4] Est autem popysma, sibilus tenuis, ore emissus. Græci vero, ut vim tonitrus & speciem fulminantis cœli averterent, pateris

Manubiæ Jovis cur rubræ.

Fulmina diurna Jovi, nocturna Plutoni tributa.

Popysma.

Fulminis avertendi ratio.

In libris Etruscorum, inquit, *lectum est, jactus fulminum manubias dici & certa esse numina possidentia fulminum jactus, ut Iovem, Vulcanum & Minervam. Unde cavendum est, ne aliis hæc numinibus demus.* Et Festus Pompejus lib. 11. in princ. *Manubiæ Iovis tres dicuntur esse: quarum unæ sunt minimæ, quæ moneant placideque sint. Altera, quæ majores sunt, ac veniunt cum fragore, discutiantque ac divellant, quæ à Iove sint, & consilio deorum mitti existimentur. Tertiæ his ampliores, quæ cum igne veniant, & quanquam nullum sine igne fulgur sit: hæ propriam differentiam habeant, quod aut adurant, aut fuligine deforment, aut accendant, quæ statum mutent deorum consilio superiorum.*

COLERUS.

* Vide præterea Acronem & Porphyrionem ad 1. Od. Horatii.

TIRAQUELLUS.

1 *Et quamvis Etrusci vates.*] Seneca lib. 2. natural. quæst. & Plinius lib. 2. cap. 52. in princ. sic inquit, *Tuscorum literæ novem deos emittere fulmina existimant, Iovem enim trina jaculari. Romani duo tantum ex his servavere, diurna attribuentes Iovi, nocturna Summano, rariora sane eadem de causa frigidioris cœli.*

2 *Romani tamen.*] Plinius ubi supra. Fest. Pompejus lib. 4. in fin. *Dium fulgur appellabant diurnum, quod putabant Iovis, ut nocturnum Summani.* D. August. lib. 4. c. 23. prope fin. *Romani, ait, veteres nescio quem Summanum, cui nocturna fulmina tribuebant, coluerunt magis quam Iovem, ad quem diurna fulmina pertinebant.* Martianus Capella lib. 2. Nuptiarum, sic de Summano inquit, *Denique omnis aëris à luna diffusio, sub Plutonis potestate consistit, qui etiam summanus dicitur: quasi summus manium.* Idem alio loco, *Manes*, inquit, *corpori humano præsules attributi sunt, qui parentum seminibus manaverunt qui sub Plutonis potestate sunt: qui ideo Summanus dicitur, quasi Summus manium.*

3 *Ideo fulgetras.*] Plinius lib. 28. cap. 2. *Fulgetras adorare popysmis consensus gentium est.* Sed hic legendum *Poppysmatibus* duplici *p.* vide in seq.

4 *Est autem popysma.*] Legendum *poppysma* à ποππύζω, *poppysmis prosequor, sibilo*, Aristophanes in Pluto,

—— Εἶθ' ὁ θεὸς ἐπόππυσεν.
Ἐξηϊτάτω οὖν δύο δράκοντ' ἐκ τοῦ νεώ.
—— *Postea deus sibilavit.*
Exiverunt igitur duo dracones è templo.

Et in Vespis κἂν ἀναστράψω, id est, *& si fulgurabo*, ποππύσουσι, *sibilabunt.* ubi interpretes tradunt moris fuisse, ταῖς ἀστραπαῖς ποππύζειν, id est, *fulgetris applaudere.* Hinc Poppysma & Poppysmus sibilus. Vide Suidam & Nicam Grammaticum & Maximum in Lexico, & Policyanum lib. Miscellaneorum cap. 32.

Fulmina in pollutis lucis. Bidental. Tonitrus impares, pares, matutini, meridiani, sereno tempore emissi.

pateris vina effundebant. [1] Thraces dum fulminat aut tonat, in cœlum sagittas intendunt, rati tonantem hostem esse Dei, quem ipsi colerent. [2] Paulo tamen Æmylio apud Amphipolim sacrificante, fulmen è cœlo emissum, quum sacra combussisset, regni mutationem portendit, quod mox consequutum est. [3] Fuitque opinio haruspicum, fulmina magnopere fieri in pollutis lucis: [4] ideo reliquias fulminis cum sacrificio sepelire, dispersosque ignes in unum cogere, & quadam tacita prece, terræ condere solebant, [5] quem locum bidental dixerunt. Nonnulli impares tonitrus boni ominis esse, & felicia portendere volunt: pares autem, diros eventus & calamitates: [6] alii matutinos, ventum: imbrem vero, meridianos prædicere. [7] Serena tamen tem-

1 *Thraces.*] Herodotus lib. 4. sic scribit, *Thraces dum tonat fulguratque in cœlum sagittas excutiunt, Deo minitantes, quod nullum alium præter suum esse arbitrantur.*

2 *Paulo autem Æmylia.*] Plutarchus in vita ipsius.

3 *Fuitque opinio Haruspicum.*] Seneca Natural. quæst. lib. 1.

4 *Ideo reliquias fulminis.*] Seneca Natural. quæst. lib. 2. Lucanus lib. 1.

— Arvus dispersos fulminis ignes
Colligit & terræ mœsto cum murmure condit,
Datque locis nomen, sacris tunc admovet aris
Electa cervice marem. —

Iuvenal. sat. 7.

Atque aliquis senior, qui publica fulgura condit.

5 *Quem locum bidental dixere.*] Horatius in Arte poetica in fine,

——— In triste bidental
Moverit incestus.

Ubi Acron & Porphyrion iterpretes dicunt, *Id quod Iovis fulmine percussum est, bidental dici, hocque expiari non posse.* Et Persius sat. 2.

An quia non fibris ovium, Egennaque jubente
Triste jacet lucis, evitandumque bidental.

Aliter Festus Pompejus lib. 2. dicit. quoddam templum esse ita dictum, quod in eo bidentibus hostiis sacrificaretur. *

COLERUS.

* Festum sic potius scripsisse, adserit Scaliger: *Bidental dicebant, quod in eo bidentibus hostiis sacrificaretur.* Quis enim nescit Bidental omnem locum esse, qui de cœlo tactus est? Tantum abest, ut templum duntaxat dici debeat. Glossarium *Bidental*, τόπ@ κεραυνόπληξ.

TIRAQUELLUS.

6 *Alii matutinos.*] Plinius lib. 18. cap. 35.

7 *Serena vero tempestate.*] Sueton. in Tito, cap. 10. ubi inter omnia mortis ipsius signa id ponit, quod tempestate serena tonuerit. Dion. lib. 37. *Præterea quoque alia infesta signa evenerunt: multa enim fulmina per serenum delapsa sunt.* Hoc alii pro læto felicique auspicio observaverunt, sicut indicat illud Ennianum apud Cicer. lib. 2. de Divinat. supra jam citatum.

Cum tonuit lævum bene tempestate serena.

Et quod inter omina imperii Antonini Pii, scribit Iulius Capitolinus in vita illius, Fulgur cœlo sereno sine noxa in ejus domum venisse. Id autem naturali

tempestate tonuisse, [1] hominesque [2] aut ædes sacras de cœlo tactas esse, tristis eventus fuisse, & auspicii mali, sæpe notatum est. [3] Contra vero Homerus, Jovem sereno intonuisse post effusas preces, felix omen & ratum auspicium fecit. [4] M. Crasso castra quæ trans Euphratem metatus fuerat, bis fulmine icta, triste prodigium & infandas cædes attulere. [5] Alii ex fulguribus quædam publica

Fulgura publica, privata.

naturali rationi tribuit Seneca lib. 1. Natural. quæst. cap. 1. ad finem, ubi ita infit, *Alii inter nubes eliduntur, alii sereno, si aër ad exprimendum ignes aptus fuit. Nam sereno quoque cœlo aliquando tonat, ex eadem causa, qua nubilo aëre inter se colliso.* Et lib. 2. cap. 8. *Quare & sereno tonat? Quia tunc quoque per crassum & siccum aëra spiritus prosilit.*

1 *Hominesque.*] T. Livius 3. Decad. lib. 2. Julius Obsequens Prodigiorum c. 71. 83. & 87.

2 *Aut ædes sacras.*] Plutarchus in Crasso: id sæpissime inter prodigia positum fuisse, testantur Dion historicus & Livius locis infinitis, & in 3. Decad. lib. 1. 3. iterumque 8. & 4. Decad. lib. 3. rursumque 7. Julius Obsequens cap. 26. 55. 56. 60. & alibi. & Suetonius in Domitiano, cap. 15. *Continuis, inquit, octo mensibus tot fulgura facta, nunciataque sunt, ut exclamaverit, Feriat jam quem volet. Tactum de cœlo Capitolium templumque Flaviæ gentis. Item domus Palatinæ & cubiculum ipsius, atque etiam è basi statuæ triumphalis titulus excussus vi procellæ in monimentum proximum decidit.* Anastasius (auctore Volaterrano in Anthropologia) fulmine ictus periit, anno imperii 36.

3 *Contra vero Homerus.*] Scilicet libro Odyss. 20.

Ὡς ἔφατ' εὐχόμενος· τοῦ δ' ἔκλυε
μητίετα ζεὺς
Αὐτίκα δ' ἐβρόντησεν ἀπ' αἰγλήεντος ὀλύμπου
Ὑψόθεν ἐκ νεφέων, γήθησε δὲ δῖος
ὀδυσσεύς.

Id est,

Sic dixit precatus, hunc autem audivit consiliarius Jupiter.
Statim autem tonuit à splendido olympo
Ab alto ex nebulis, lætatus est autem divinus Ulysses.

Et lib. 21. non longe à fin. licet non ita clare,

—— Ζεὺς δὲ μεγάλ' ἔκτυπε σήματα
φαίνων,
Γήθησεν τ' ἄρ ἔπειτα πολύτλας δῖος
ὀδυσσεύς,
Ὅττι ῥά οἱ τέρας ἧκε κρόνου παῖς ἀγ-
κυλομήτεω.

Id est,

Jupiter autem valde sonuit signa ostendens.
Lætatus est postea pertolerans divus Ulysses,
Quod ei monstrum misit Saturni filius versuti.

4 *M. Crasso.*] Plutar. in vita ipsius, ubi de prodigiis mortem Crassorum præcedentibus loquitur.

5 *Alii ex fulguribus.*] Seneca lib. 2. Natur. quæst. cap. 48. *Privata enim, inquit, fulgura negant ultra decimum annum, Publica ultra tricesimum posse differri.* Plinius lib. 2. c. 52. in fine, sic scribit, *Cæterum existimant non ultra decem annos portendere privata, præterquam aut matrimonio primo facta, aut natali die, Publica non extra tricesimum annum, præterquam in deductione oppidorum.* Et de his duobus Juvenalis satyr. 6. loquitur,

Atque aliquis senior, qui publica fulgura condit.
Plebejum in Circo positum est & in aggere fatum.

1 Ex

Fulgura postularia, pestifera, consiliaria, monitoria, auxiliaria, hospitalia, regalia, peremptalia. Trium fulminum genera apud plurimos. Auguria.

ca adnotarunt, alii privata: Publica, non ultra trigesimum portendere annum, nisi in deditione oppidi: privata, non ultra decimum augurium facere, nisi in sponsalibus & natali die auspicata: [1] ex quibus quædam postularia, alia pestifera, pleraque consiliaria dicta sunt: aut monitoria vel auxiliaria, hospitalia vel regalia, [2] nonnulla peremptalia, quæ supervenientium fulgurum significationem perimunt. [3] Ea enim tantam vim habent, ut quicquid alia portenderent, illorum interventu tollatur. Quod vero interventu fulminis portentum est, alterius significatione tolli nequit: [4] pestifera mortem, postularia sacrificiorum emendationem admonent. [5] Pars multo maxima, tria fulminum genera fecit: consiliarum, quod post cogitatum negocium supervenit: auctoritatis, quum post rem perfectam, bonum aut malum, quod futurum sit, prædicit: status, ubi nec opinantibus nobis fulmen intervenit. Quæ vero fortuita sunt & in casu posita, nulla ratione

1 *Ex quibus quædam.*] De his septem primis Seneca d. lib. Natural. quæst. cap. 49. & præterea de Postularibus Festus Pompejus lib. 14. *Postularia fulgura,* inquit, *quæ votorum, aut sacrificiorum spretam religionem designant. Pestifera, quæ mortem aut exilium ostendunt.* *

COLERUS.

* Recenset ibi Seneca; *Postularia, Monitoria, Pestifera, Fallacia, Dentaria, Peremptalia, Adtestata, Atterranea, Obruta, Regalia, Inferna, Hospitalia, Auxiliaria.*

TIRAQUELLUS.

2 *Nonnulla peremptalia.*] Idem Festus auctoritate Gracchi d. loco, ubi tamen corrupte legitur, *Parentalia.* Ea enim à perimendo dicta sunt: quia scilicet, ut ille dicit, portenta vi sua perimunt duobus modis prioribus tollendis, aut majore manubia, ut tertia secundæ, secunda primæ cedat, quod & plane declarat alibi eodem lib. ubi de *Postularibus* loquitur.

3 *Ea enim tantam vim habent.*] Quod jam ex Festo diximus, & id præterea scribit Seneca d. lib. 2. Natural. quæst. c. 34. Cujus hæc verba, *Summam esse vim fulminum judicant: quia quidquid alia portendunt, interventus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius significatione minuitur. Quidquid exta, quidquid aves minabantur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum, nec extis, nec ave contraria refellitur.* Sed hæc tamen confestim reprobat, ut ibi videre poteris.

4 *Pestifera mortem.*] Festus Pompejus d. l. 14. addit aut exilium, ut etiam facit alibi eodem libro, ubi de Postularibus loquitur. & ante eum Seneca d. lib. Natur. quæst. cap. 49. *Pestifera, quæ mortem exiliumque portendunt.*

5 *Pars multo maxima.*] Hæc usque ad ea verba, *Ex avibus.* sunt Senecæ ubi supra cap. 39. ex auctoritate Cecinnæ.

ne subnixa, divinationem non recipiunt. [1] Ex avibus vero, augures quasdam oscines, quasdam præpetes notarunt: oscines cantu, præpetes volatu augurium facere, & futura prædicere. [2] Semper enim cantus oscinis quum sinister est, secundissimus fuit. [3] Ex præpetibus autem aquila, vulture & buteone, sanquali & immusylo, [4] lætantur, easque felicis eventus esse, cum ingentibus alis patulæ & porre- *Aves oscines.* *Aves præpetes.*

1 *Ex avibus.*] Servius in lib. 1. Æn. ibi,

Aspice bis senos lætanteis agmine cycnos,
Ætheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto
Turbabat cœlo.

In auguriis, inquit, *non solum aves considerantur: sed volatus in præpetibus & cantus in oscinibus: quia non omnes, nec omnibus dant auguria.* Et lib. 3. Æneid. in eum locum.

Et volucrum linguas & præpetis omina pennæ.

Aves, inquit Servius, *oscinæ sunt, aut præpetes. Oscinæ ab os & cano dictæ, ore futura prædicunt:* * *præpetes vero à volatu: sed præpetes aut superiora tenent, & præpetes dicuntur: aut inferiora, & inferæ appellantur. Præpetes autem, quia omnes aves superiora tenent volantes.* Acron in Horatium Carminum lib. 3. Ode 27. ibi,

Oscinem corvum prece suscitabo
Solis ab ortu.

Oscines, inquit, *aves dicuntur, quæ voce augurium faciunt: præpetes quæ volatu*, & citat illud Virgilianum. Et de præpetibus quoque loquitur F. Pompejus l. 14. in duobus locis, & Gellius l. 6. c. item 6. Cicero autem lib. 2 de Natura deorum aliter has distinguit. *Atque hæ non caperentur quidem nisi hominum ratione atque solertia: quanquam aves quasdam & alites & oscines, ut nostri augures appellant, verum augurandarum causa esse natas putamus.* Idem Cicero de Divinat. lib. 1. *Eademque efficit in avibus divina mens, ut tum huc, tum illuc volent alites, tum à dextra, tum à sinistra parte canant oscines.* Et apertius Epist. famil. lib. 6. epist. quoque 6. ad Cecinnam, *Non igitur ex alitis volatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solistimis, aut somniis tibi auguror: sed habeo alia quæ observem.* Et apertissime Plinius lib. 10. cap. 19. *Nunc de secundo ordine dicamus, qui in duas dividitur species, oscines & alites: illarum generi cantus oris, his magnitudo differentiam dedit. Itaque præcedent & ordine.* Ex quibus intelligis hos *alites* vocare, quos illi *præpetes* appellant.

COLERUS.

* Verius *oscen* quasi *occen* dicitur. Scribitur & *obscen.* pro *obcen.* Sicut obtendo, obstendo. unde fit, ostendo.

TIRAQUELLUS.

2 *Semper enim cantus oscinis.*] Servius lib. 4. Æneid. in eum locum,

Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri & longas in fletum ducere voces.

Omnes, inquit, *aves oscines, bonæ: præpetes malæ sunt, & contra.*

3 *Ex præpetibus autem aquila.*] Fest. Pompejus lib. 1. non longe post princ. has omnes aves, inter alites ponit, quas hic præpetes appellat: nam supra diximus easdem esse alites & præpetes.

COLERUS.

4 *Lætantur.*] Glossarium vocat *immusulum.* Aliter *inmustulum:* necnon: & *inemustulum.*

Aves funebres. Supervaganeæ. Auspicia caduca. Clivia.

porrectæ volant. [1] Quasdam dixere funebres, quæ omine averso aliquid fieri vetant: [2] nonnullas supervaganeas, quæ ex summo acumine emittunt vocem: [3] alia caduca auspicia, cum in templo per augures metato aliquid excidit: [4] pleraque clivia, quæ difficulter eveniunt. [5] Aquila si dextra

TIRAQUELLUS.

1 *Quasdam dixere funebres.*] Plinius lib. 10. c. 12. *Inauspicatas aves* vocat, cornicem, corvum & bubonem: de bubone sic loquitur in fin. *Bubo funebris & maxime abominatus, publicis præcipue auspiciis, deserta incolit: nec tantum desolata, sed dira etiam & inaccessa: noctis monstrum, nec cantu aliquo vocalis, sed gemitu. Itaque in urbibus aut omnino luce visus, dirum ostentum est. Privatorum domibus insidentem plurimis scio non fuisse feralem. Volat nunquam quo libuit, sed transversus aufertur. Capitolii cellam ipsam intravit Sex. Papellio Istro, L. Pedanio Coss. propter quod nonis Martiis urbs lustrata est eo anno.* Incendiariam præterea avem inter inauspicatas enumerat cap. 13. ejusdem libri, *Inauspicata est*, inquit, *& incendiaria avis, propter quam sæpenumero lustratam urbem invenimus, sicut L. Caßio & C. Mario Coss. quo anno & bubone viso lustrata est.* Ovidius lib. 1. Amorum, eleg. 12. de inauspicatis avibus scribit,

Ille dedit turpes raucis bubonibus umbras,
Vulturis in ramis & strigis ova tulit.

Statius Thebaidos 3.

—— *Diræ strident in nube volucres*
Nocturnæque gemunt striges, & feralia bubo
Dira canens. ——

Idem Ovid. Metamorphos. 5. *bubonem ignavum & diri ominis* vocat,

Fœdaque fit volucris, venturi nuncia luctus
Ignavus bubo, dirum mortalibus omen.

Vocat & prophanum, id est execrandum, & pessimi ominis, l. 6. Metam.

—— *Tectoque prophanus*
Incubuit bubo, thalamique in culmine sedit.

Funereum præterea lib. 9. vocat,

—— *Ter omen*
Funereus bubo, lætali carmine fecit.

Ælius Lampridius in Commodo, inter prodigia ejusdem Commodi mortem præcedentia, scribit, *Bubonem etiam supra cubiculum ejus deprehensum esse tam Romæ quam Lanuvii.* *

COLERUS.

* Servius in fragm. *Sane bubo, si cujus ædes insederit, & vocem miserit, mortem significare dicitur. Si autem de busto sudem ad tectum detulerit incendium ædibus portendere. Hæc igitur avis dicebatur incendiaria, & Spinturnix, & ambustanea.*

TIRAQUELLUS.

2 *Nonnullas supervaganeas.*] Fest. Pomp. lib. 17. *Supervaganea dicebatur ab auguribus avis, quæ ex summo cacumine vocem emisisset: dicta ita, quia super omnia vagatur, ac canit.*

3 *Alia caduca.*] Idem Festus lib. 3. non longe à fin. *Caduca auspicia dicunt, cum aliquid in templo excidit, veluti virga è manu.*

4 *Pleraque clivia.*] Idem Festus eod. lib. *Clivia auspicia dicebant, quæ aliquid fieri prohibebant: omnia difficilia clivia vocabant, unde & clivia loca ardua.*

5 *Aquila si ex dextra parte venit.*] Suetonius in Claudio, c. 7. *Evenitque, ut primitus ingredienti cum fascibus forum, prætervolans aquila dexteriore humero consideret.* & in Vitellio, cap. 9. *Prætermisso agmine lætum evenit auspicium: siquidem à parte dextra repente aquila devolavit: lustratisque signis, ingressos viam sensim antecessit.* & in Domitiano, c. 6. in fin. *De qua victoria prius præsagiis, quam nunciis comperit. Siquidem ipso, quo dimicatum est, die, statuam ejus Romæ insignis aquila circumplexa*

tra ex parte venit, felix omen facit, [1] & magnarum rerum auſpicia: [2] quas quidem volatu augurium facere, præcipue ſi ſtridentibus alis evolare videant, omen futuri maximi boni, ac læta & magna portendere dixerunt. [3] Vultures quoque Romulo in condenda urbe præſens auſpicium fecere. Sed tamen vultures aquilarum fœtus implumes occidiſſe, nidoſque evertiſſe, ipſoſque à paſtu pedibus & roſtro abegiſſe, [4] Tarquinio Superbo exilium, & regni amiſſionem,

Auſpicia ex aquilæ & vulturis volatu.

cumplexa pennis, clangores lætiſſimos edidit: pauloque poſt occiſum Antonium adeo vulgatum eſt, ut caput ejus quoque apportatum vidiſſe ſe plerique contenderent. Apud Livium 1. Dec. lib. 1. & Dionyſium lib. 3. legimus quemadmodum aquila Lucumoni, qui poſtea L. Tarquinii Priſci nomen adeptus eſt, Romam commigranti, regni augurium fecit. Alitherſa ſenex ille Odyſſeæ l. 2. ex Aquilarum volatu & genarum laceratione, reditum Ulyſſis & procorum interitum auguratur, & Priamus lib. Iliados 24. ab Hecuba admonitus, Jovem orat, ut aquilam mittat, cujus volatu in bonam ſpem erectus, auſpicioque ſecundo confiſus ad naves Græcorum ſeſe conferat,

Πέμψον δ᾽ οἰωνὸν ταχὺν ἄγγελον, ὅς τέ σοι αὐτῷ
Φίλτατος οἰωνῶν, καὶ οὗ κράτος ἐστὶ μέγιστον
Δέξιον, ὄφρα μιν αὐτὸς ἐν ὀφθαλμοῖσι νοήσας,
Τῷ πίσυνος ἐπὶ νῆας ἴω Δαναῶν ταχυπώλων.

Id eſt,

Mitte autem alitem velocem nuncium, qui tibi ipſi
Dilectiſſimus inter alites, & cujus fortitudo eſt maxima,
Dextrum, ut eum ipſe oculis percipiens,
Hoc fretus in naves eam Danaorum equitum.

1 *Et magnarum rerum auſpicia.*] Seneca lib. 2. Naturalium quæſt. cap. 32. *Cur*, inquit, *aquilæ hic honor datus eſt, ut magnarum rerum faceret auſpicia?*

2 *Quas quidem volatu augurium facere.*] Cornelius Tacitus lib. 17. *Lætum augurium Fabio Valenti, exercituique, quem in bellum cogebat, ipſo profectionis die, aquila levi meatu prout agmen incederet, velut Dux viæ prævolavit, longumque per ſpatium, is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, ut haud dubium magnæ & proſperæ rei omen acciperetur.* Dion in Auguſto, ſic ſcribit, *Cæſari aquila ſtatim inito fœdere cum ambobus* (Antonio ſcilicet & Lepido) *ſupra tentorium ſtetit, moxque corvos duos advolantes, qui ex alis ejus plumas evellere conabantur, occidit: itaque ex utroque victoriam portendit.* Hæc Dion lib. 47. in princ.

3 *Vultures quoque Romulo.*] Livius 1. Decad. lib. 1. Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 1. Plutarchus in Romulo & omnes ubique. Et quod vultures faciant bonum auſpicium teſtis eſt Appianus lib. 3. bellorum Civilium. Statius lib. 3. Thebaid.

Non venit auguriis melior quam vultur.

Ubi Luctatius interpres ſcribit, vulturem ſolere bona omina augurantibus ferre.

4 *Tarquinio Superbo.*] Et alia ex hac ave auſpicia, vide apud Herodotum lib. 3. ubi Dario cum ſeptem Perſis diſceptante, apparuerunt ſeptem accipitrum paria, inſectantium duo paria vulturum, eoſque vellicantium & infeſtantium. Plutarchum probl. cap. 93. & in vita Marii. Dion hiſtoricus auctor eſt lib. 46. poſt C. Cæſaris cædem Octavio in Campum Martium deſcendente vultures ſex augurium feciſſe: mox vero apud milites concionanti

 duodecim,

sionem, quæ mox sequuta sunt, portenderunt. [1] Aquilam Tarquinio Prisco pileum detraxisse in sublimi, deinde capiti reposuisse, regnum ominatam ferunt: [2] sicut Aristander aquilæ augurio victorem Alexandrum prædivinavit. Rursus correptum jaculum è manu satellitum abstulisse, & in profundum dejecisse, [3] velut prodigiosum ostentum Dionysio exilium, & regnum sibi abrogari, funestasque calamitates præmonstravit. [4] Fuitque diu quæstionis, an sanqualis & immusylus inter aquilas censendi forent: quorum volatus licet ævo priore incognitus secundissimos habere eventus censebatur. [5] Cumque ex avibus omina multi observarint, præcipui fuere Cares, [6] quibus rex Caras ex

Quæ gentes auguria potissimum observarint.

duodecim. Id ad Romulum, auguriumque eidem oblatum referens, regno quoque ejus constanter se potiturum sperabat. Idem in Vitellio.

1 *Aquilam Tarquinio Prisco.*] Livius 1. Decad. lib. 1. de Lucumone, cui Tarquinio Prisco edidere nomen, loquens, *Ei carpento sedenti cum uxore, aquila suspensis demissa leniter alis, pileum aufert: superque carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio divinitus missa, capiti apte reponit: inde sublimis abiit. Accepisse id augurium dicitur Tanaquil, perita, ut vulgo Hetrusci, cælestium prodigiorum mulier excelsa & alta sperare virum jubet: eam alitem, ea regione cœli, & ejus Dei nunciam venisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: levasse humano superpositum capiti decus, ut divinitus eidem redderet.* eadem fere scribit Dionys. l. 3.

2 *Sicut Aristander.*] Plutarchus in Alexandro. Q. Curtius l. 4. non *aquilam*, sed *corvum* glebam unguibus ferentem fuisse scribit.

3 *Velut prodigiosum ostentum Dionysio exilium.*] Plutar. in Dione. Sed & alia ex aquila auspicia vide apud Homerum lib. 15. iterumque 20. Odissex, Xenophontem Pædiæ Cyri lib. 2. iterumque postea l. 6. expeditionis Cyri non uno in loco, Ciceronem lib. 2. de Divinat. ubi de Dejotaro, Diodorum Siculum l. 16. c. 6. Virgil. l. 12. Æneid. Valerium maximum lib. 1. cap. 4. ubi de M. Bruto & Rege Dejotaro, Plinium lib. 15. cap. 13. & lib. 25. cap. 5. Suetonium in Galba, cap. 1. & 4. & in Vespasiano, cap. 5. Plutarchum in vitis Timoleonis, Bruti & Marii, & in lib. de claris mulier. cap. 15. & in Parallelis, cap. 11. Appianum bellorum Civilium, lib. 4. Justinum lib. 12. ad fin. & lib. 20. ubi de pugna Crotoniensium, & Locrentium, & iterum lib. 23. ad fin. Ælianum de nat. Animalium lib. 13. c. 1.

4 *Fuitque diu quæstionis.*] Plinius libro 10. c. 7. & vide Livium 1. Decad. lib. 1. Et Festum Pompejum lib. 9. ubi de Immusculo alite loquitur, & Julium Obsequentem Prodigiorum cap. 63. ubi de Sanquali.

5 *Cumque ex avibus omina multi.*] Et inter cæteros, præter eos quos hic noster auctor numerat, Vascones, Hispani & Pannonii ex Ælio Lampridio in Alexandro Severo. Quod & de Pannoniis asseverat Spartianus in Septimio Severo.

6 *Quibus Rex Caras.*] Plinius l. 7. cap. 56. *Auguria ex avibus Car, à quo Caria appellata, repetit, ubi dicit Tiresiam Thebanum auspicia avium reperisse.* Vide Polydor. Virgil. Urbinatem lib. 1. c. 24. de Inventoribus rerum.

1 *Postea.*]

ex avibus auſpicium dedit primus. [1] Poſtea Arabes, Phryges, Cilices, Piſidæ, Pamphilii, & [2] Galli, avium cantus & volatus religioſe obſervarunt: ex quibus vera auſpicia ominati ſunt: quibus obſervatis, haud ſecus quam ex oraculis eventa rerum & negociorum præſumpſere. [3] Sæpe tamen vulturem in ædem Iovis, aut deorum volaſſe, prodigii loco receptum eſt: ideo velut portentum malique auſpicii, procuratum fuit. [4] Si tamen vultures, corvi, & aquilæ in unum coirent, cœdem haud dubiam: [5] & ſi grues volantes à recto flecterent curſu, & retrocederent, infandam nautis tempeſtatem, & mare procelloſum, mox turbines & fluctus prænunciarunt. Ciconiam non ut grues prodi-

Siniſtrum omen ex vulturibus. *Ex vulturibus, corvis & aquilis congregatis.* *Ex gruibus.* *Ex ciconia.*

1 *Poſtea.*] De his ſex prioribus nuncupatum tradit Cicero lib. 1. de Divinat. non ſemel, & iterum 2. Et præterea de Arabibus Philoſtratus in vita Apollonii lib. 1. cap. 14. *Arabes,* inquit, *ab avibus, non ſecus, atque ab oraculis, eorum quæ ventura ſunt, auguria captant: id autem aſſequuntur (ut ajunt) draconum corde, aut epate in cibis aſſumpto.* De Phrygibus Juvenalis ſatyr. 6.

Divitibus reſponſa dabit Phryx augur, & Indus
Conductus dabit aſtrorum.

Nam *Phryges, Cilices & Arabes* (ut ſcribit Cicer. lib. 1. de Divin.) *avium ſignificationibus plurimum obtemperaverunt: quod idem factitatum in Umbria ſe accepiſſe* inquit. Et de Cilicibus Tacitus lib. 18. non multo poſt princ. ubi tradit ſcientiam artemque aruſpicum *Myram,* aut, ut alii legunt, *Thamyram* Cilicia accitam in templum Paphiæ Veneris intuliſſe.

2 *Galli.*] Nuper diximus de Vaſconibus, qui & ipſi Galli ſunt.

3 *Sæpe etiam vulturem in æde Iovis.*] Livius 3. Decad. lib. 7. Adde & frequenti foro in tabernam devolaſſe.

4 *Si tamen.*] Dion hiſtoricus Roma. lib. 47. poſt princip. ubi prodigia Lepido facta deſcribit, ſic inquit, *Vultures complures in templo Genii P. R. ac Concordiæ inſederant, quibus adhuc in eodem loco commorantibus, cædes illæ, quales olim Sylla proſcriptione uſus fuerat, editæ ſunt, ac tota urbs cadaveribus impleta.* Eodem lib. ubi de prodigiis, quæ pugnam Philippenſem præceſſerant, ſic ſcribit, *Et (quod maxime perniciem eis ſignificavit, ita, ut hoſtes quoque id animadverterent) multi vultures aliæque aves, quæ cadaveribus paſcuntur, ſuper ſolos ipſos, exercitum ſcilicet Caſſii & Bruti, volavere: in eos intuiti ſunt, terribilemque clangorem & ſtridorem ediderunt.*

5 *Et ſi grues volantes.*] Virg. Georg. lib. 1.

—— Nunquam imprudentibus imber
Obfuit: aut illum ſurgentem vallibus imis
Aëriæ fugere grues.

Et lib. 10. Æneidos,

—— Quales ſub nubibus atris
Strimoniæ dant ſigna grues, atque æthera tranant
Cum ſonitu, fugiuntque notos clamore ſecundo.

Nam grues, inquit, *ſignificant tempeſtatem futuram,* citatque priorem illum locum Virgil. Georg. 1. *Horum enim* (notorum ſcilicet) *calorem fugiunt, cum revertuntur in Thraciam.* Plinius autem lib. 18. cap. 35. eoque ult. *Grues,* inquit, *ſilentio per ſublime volantes ſerenitatem ſignificant.*

 1 *Proxi-*

prodigium facere dicunt, ſed in auguriis non dubiam ferre concordiæ ſignificationem. [1] Proxima eſt accipitrum natura: præcipuum vero genus, [2] quod circum appellant, altero pede claudum, quod fortunatum nuptiis & pecuariæ rei opinati ſunt. [3] Contra milvus diri malique ominis, ſemperque infortunia præmonſtrare creditus. [4] Triorchen vero, cui principatum dedere augures, [5] & falconem felicis eventus, futurique maximi boni ſpem habere augurio expertiſſimo compertum eſt. Eſt autem triorches quem buteonem antiquitas dixit, quique tres teſtes habeat, triorches dictus. Falconis vero augurium tam auſpicatiſſimum Thuſcis fuit, ut viſo augurio, Capuam in ſolo feliciſſimo condiderint. [6] Dario accipitrum viſio duo vulturum paria vellicantium, omen fuit, quod è conjuratis ſumpto ſupplicio, haud multo poſt Perſarum regno potiretur. [7] Picus vero

Ex accipitre. *Ex milvo.* *Ex falcone.* *Ex buteone.* *Ex pico & luſcinia.*

1 *Proxima eſt accipitrum natura.*] Quorum augurium eſſe bonum affirmat Stat. lib. 3. Thebaidos, ſubjungens iis quæ ſupra diximus de vulture,

—— Et altis
Deſuper accipitres exultavere rapinis.

2 *Quod circum appellant.*] Plin. l. 10. cap. 8. Homerus autem l. 15. Odyſſeæ *Circum* pro felici augurio memorat.

Ὣς ἄρα οἱ εἰπόν ἐπέπτατο δεξιὸς ὄρνις,
Κίρκος ἀπόλλωνος ταχὺς ἄγγελος.

Et paulo poſt:

Τηλέμαχ' οὔτε ἄνω θεοῦ ἔπτατο δεξιὸς ὄρνις.

Ubi tamen Andræas Divus vertit *κίρκος, accipiter.* * Aliud autem ex accipitribus auſpicium videbis apud Herodotum lib. 2.

COLERUS.

* Avis *circanea* dicta alias: & Milvus. Sic autem dicitur ideo, quia circando agros oberret.

TIRAQUELLUS.

3 *Contra Milvus.*] Plinius lib. 10. cap. 10. & cap. 18. & vide Jul. Obſequentem Prodigiorum c. 71.

4 *Triochen vero.*] Idem Plinius l. 10. cap. 7. *Triochen à numero teſtium, cui principatum in auguriis Phœmonoë dedit: Buteonem hunc appellant Romani: familia etiam ex eo cognominata, cum proſpero auſpicio in ducis navi ſidiſſet. Æſalona Græci vocant, qui ſolus omni tempore apparet. cæteri hyeme abeunt. Diſtinctio generum ex aviditate. Alii non niſi ex terra rapiunt avem, alii non niſi circa arbores volitantem, alii ſedentem in ſublimi, aliqui volantem in aperto. Itaque & columbæ novere ex iis pericula, viſoque conſidunt, vel ſubvolant, contra naturam ejus auxiliantes ſibi.*

5 *Et falconem.*] Servius in Virgil. lib. 10. Æneid. eo loco.

Et Capys, hinc nomen Campanæ ducitur urbi.

Scribit ab augurio falconis Capuam eſſe appellatam, quod Hetruſci ejus urbis conditores Capyn inaugurantes viderunt. quo nomine falconem appellabant. Tamen quis alius ejus uſus fuerit in auguriis non declarat.

6 *Dario.*] Herodotus lib. 3. ubi de Smerde mago, à ſeptem Perſis occiſo, loquitur. & diximus ſupra hoc eod cap.

7 *Picus vero Martius.*] Plinius l. 10. cap. 18. *Pici,* inquit, *principales in Latio ſunt in auguriis, à Rege qui nomen huic avi dedit.*

1 *Inter*

vero Martius & luscinia efficaci auspicio habentur, prosperaque semper & felicia decreverunt. [1] Inter quæ ardeolas, quas leucos vocant, quum ad Austrum volant vel septentrionem, magna semper portendere voluerunt: solvi enim pericula, & metus exinaniri eorum aspectu, multorum opinio fuit. [2] Luscinia quæ in ore Stesichori infantis cecinit, talem illum futurum designavit, quantus postea fuit. [3] Contra hirundines infausti ominis esse, & ancipitem afferre fortunam, multi prodiderunt. [4] Nam Cyro regi, dum contra Scythas bellum parat, hirundinum visio infaustam fecit expeditionem. [5] Eædem quoque Pyrrhi tabernaculo, [6] & navi Antonii insidentes, suscepti belli infelicitatem, & funestas clades portenderunt. [7] Picus quoque Martius in capite

Ex Ardeola.

Ex hirundinibus.

Ex pico Martio.

1 *Inter quæ ardeolas.*] Plinius l. 11. cap. 7. *Et inter aves*, inquit, *ardeolarum genere, quos Leucos vocant, altero oculo carere tradunt. Optimi autem augurii, cum ad austrum volant Septemtrionemve. Solvi enim pericula & metus narrant.*

2 *Luscinia quæ in ore Stesichori.*] Plinius lib. 10. cap. 29.

3 *Contra hirundines.*] Horatius l. 4. Carm Ode 12.

Nidum ponit, Ityn flebiliter gemens,
Infelix avis & Cecropiæ domus
Æternum opprobrium, quod male barbaras
Regum est ulta libidines.

Pausanias lib. 1. qui de Atticis, hirundinem infelicem vocat, ob miserabiles & luctuosos cantus. quod patet exemplo seq.

4 *Nam Cyro Regi.*] Xenophon expeditionis Cyri lib. 1.

5 *Eædem quoque Pyrrhi tabernaculo.*] Plutar. in Pyrrho.

6 *Et navi Antonii.*] Plutar. in vita illius. Dion lib. 50. scribit hirundines circa Antonii tentorium, ac in prætoria navi ipsius nidificasse. Et adde quod ab Julio Obsequente prodigiorum capit. 87. sic est traditum, *Antiocho Regi Syriæ ingenti exercitu dimicanti, hirundines in tabernaculo nidum fecerunt: quo prodigio neglecto, prælium commisit & à Parthis occisus est.* Et quod etiam ab Arriano Rerum gestarum Alexandri l. 1. non adeo longe à fin. sic scriptum est, *Dum Alexander Halicarnassum obsideret, quiescente eo sub meridiem, hirundo quædam cum garritu maximo super dormientis caput volitare, & modo in hanc, modo in illam lecti partem sese inferre, ac turbulentiores quam sit earum avium natura garritus, edere, conspecta fuerat. Alexandrum tunc, utpote labore fatigatum, somnus oppresserat: sed acutissimo aviculæ garritu tandem excitatus, eam continuo manu repulit. Tantum vero abfuit, ut vel repulsa aufugerit, ut rursus ipsius capiti insidens non prius discesserit, quam prorsus expergefactus sit. Eam rem Alexander minime negligendam arbitratus, cum Aristandrum Telmisseum peritissimum vatem consuluisset, parari sibi à domesticis insidias respondit: Cæterum fore, uti insidiæ deprehenderentur. Hirundinem enim cum hominibus consuescere, ac cæterarum avium loquacissimam esse.*

7 *Picus quoque Martius.*] Plinius libro 10. c. 18. de Pico Martio loquens sic scribit, *In capite prætoris urbani L. Tuberonis, in foro jura pro tribunali reddentis, sedit ita placide, ut manu prehendere-*

Ex columba. Ex cygno. Arist. circum inter accipitrum genera recenset. Ex gallorum cantu.

pite prætoris jura reddentis deprensus & occisus, futurum excidium auguratus fuit: [1] vexillis vero Sabinorum insidens, felix augurium fecit. [2] Columba si comitata est, prosperos successus auguratur: cæteris autem nullius auspicii credita est: [3] sicut cygnus nautis, & his qui freto agi volunt, prosperos cursus denunciat: reliquis vero inauspicatus. Circum tamen de genere aquilarum columbam discerpentem unguibus, felix nuncium attulisse [4] Homerus voluit. [5] Præposteros aut vespertinos gallorum cantus, optimi

deretur. Respondere vates exitium imperio portendi si dimitteretur: at si exanimaretur, Prætori. Et ille protinus concerpsit: nec multo post implevit prodigium. Valerius Maximus l. 5. c. 6. de Pietate erga patriam; ubi de Ælio Prætore, qui non modo suam, sed universæ familiæ & generis incolumitatem patriæ saluti postposuit: qui maluit picum, qui sibi jus dicenti in vertice consederat, eo fato ut capto & occiso ejus domus gravissimam perniciem: respublica vero non parvam consecutura esset felicitatem, necare cum exitio suo, quam eum conservare cum reipub. detrimento. Frontinus Stratagematôn lib. 4. cap. 5. *Cælius,* inquit, *Prætor urbanus, cum ei jus dicenti picus in capite insedisset, & aruspices respondissent, dimissa ave, hostium victoriam fore: necata, populum Rom. superiorem, ac Cælium cum familia periturum, avem occidit: qua occisa, nostro exercitu vincente, ipse cum 14. Cæliis ex eadem familia in prælio est occisus.* Hunc quidam non *Cælium*, sed *Lælium* fuisse, & *Lælios*, non *Cælios* perisse credunt. Hincque illud Horatii Car. lib. 3. Ode 27.

Teque nec lævus vetat ire picus,
Nec vaga cornix.

Ubi Acron *à sinistra picum, mali ominis dicit, & vagam volatu cornicem.*

1 *Vexillis vero Sabinorum.*] Strabo lib. 5.

2 *Columba.*] Apollonius Rhodius lib. 3. Argonaut. Virgil. lib. 6. Æneid.

Vix ea fatus erat, geminæ cum forte columbæ, &c.

Ubi Servius, *Ad Reges columbarum pertinet augurium: quia columbæ nunquam solæ sunt: sicut nec Reges unquam soli incedunt.* Quod ad Cæsaris felicitatem pertinuisse, qui per Æneam à Venere oriundus est, videtur asserere Sueton. in Augusto, c. 94. ubi de Palma arbore, quam Divus Julius conservari, in omen victoriæ jussit.

3 *Sicut cycnus nautis.*] Virgil. lib. 1. Æneidos,

Aspice bis senos lætantes agmine cycnos.

Et ibi Servius, qui cycnos dicit solum nautis augurium dare, ut apparet in Ornythogonia,

Cycnus in auguriis nautis gratissimus ales,
Hunc optant semper, qui nunquam mergitur undis.

4 *Homerus voluit.*] Scilicet lib. 15. Odisseæ, ut supra dictum est.

5 *Præposteros aut vespertinos gallorum cantus.*] Plinius lib. 10. c. 21. *Habent,* inquit, *ostenta & præposteri eorum vespertinique cantus. Namque totis noctibus canendo, Bœotiis nobilem illam adversus Lacedæmonios præsagivere victoriam, ita conjecta interpretatione, quoniam victa ales illa non caneret.* *

COLERUS.

* De gallinæ cantu Terent. Phorm. & Apulejus Metamorph.

1 Themi-

mi eventus multi notavere. [1] Themistocli pridie quam in Xerxem duceret, auditus gallorum cantus, victoriæ mox futuræ prænuncium fecit: idque ideo, quod victus nequaquam canit: victor vero obstrepit & murmurat. [2] Contra vero gallinarum: nam diri aliquid imminere, aut futurum incommodum, illarum cantus designavit. Inter reliquas vero inauspicatissima fertur [3] incendiaria & piacularis, propter quam urbs sæpe lustrata fuit. [4] Quæ autem hæc fuerit, maximæ quæstionis est. [5] Corvus quoque inter aves inauspicatæ est garrulitatis: pessimam vero corvorum significationem, maxime quum glutiunt vocem velut strangulati, Plinius notavit: [6] si vero ab ortu clara voce occinuerint, præsentem felicitatem: contra vero ab occasu, exitium appor-

Ex gallinarũ cantu.

Ex corvis.

TIRAQUELLUS.

1 *Themistocli.*] Cicero lib. 1. & 2. de Divin. id tribuit victoriæ Thebanorum, sic enim scribit, *Cumque eodem tempore apud Lebadiam Trophonio res divina fieret: gallos gallinaceos in eo loco sic assidue canere cœpisse, ut nihil intermitterent. Tum augures dixisse Bœotio Thebanorum esse victoriam: propterea quod avis illa victa silere solet, canere si vicisset.* Plinius autem d. lib. 10. c. 21. tribuit eam victoriam Bæotiis adversus Lacedæmonios, ut patet in præced.

2 *Contra vero gallinarum.*] Alia gallinarum auspicia, vide apud Plinium lib. 15. c. 30. & Suetonium in Galba, cap. 1. & gallinacei apud eundem in Vitellio, c. 9. *Mox Viennæ pro tribunali jura reddenti gallinaceus supra humerum, & deinde in capite astitit.*

3 *Incendiaria.*] Plinius lib. 10. c. 13. Ælius Lampridius in vita Commodi Antonini, non procul à fin. sic scribit, *Et ante lucem fuerant etiam incendiariæ aves, ac diræ.* & Iulius Obsequens Prodigiorum c. 100. *Avis incendiaria & bubo in urbe visæ.* & 111. *Avis,* inquit, *incendiaria visa occisaque.*

4 *Quæ autem hæc fuerit.*] Plinius d. lib. 10. cap. 13. de ea loquens, *Quæ sit avis ea, nec reperitur, nec traditur. Quidam ita interpretantur, Incendiariam esse quæcunque apparuerit carbonem ferens ex aris vel altaribus. Alii spinturnicem eam vocant. sed hæc ipsa quæ esset inter aves, quod se scire diceret non inveni.* *

COLERUS.

* *Spinturnicem* eandem esse, ut jam dixi, non est dubium, Græco enim nomine dicta est παρὰ τὸ σπινθῆρα. quod carbonem ex rogo, aut ex altari in ædes inferret. Σπινθὴρ est *strictum ignis.* Glossar. vocat *Ambustaneum,* quod circa busta versetur. Quid autem aliud est, quam Bubo, ut supra ex Servii fragmento constat.

TIRAQUELLUS.

5 *Corvus.*] *Cornix* dicere debuit ex eodem Plinio, qui hæc eadem verba de ea dicit lib. 10. c. 12.

6 *Si vero ab ortu clara voce.*] Horat. lib. 3. Car. Ode 27.

Oscinem corvum prece suscitabo
Solis ab ortu.

Ubi Acron interpres, *Ab ortu enim solis prospera corvi omina sunt, adversa ab occasu.* Livius 1. Decad. lib. 10. *Hæc dicentem,* inquit, *corvus voce clara occinuit, quo lætus augurio Cos. affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos, signa canere & clamorem tolli jussit.*

apportant. [1] Corvos tamen pullos devoraſſe, reliquiaſque in nidum detuliſſe, diſſidium inter Syllam & Marium, quo plurimo ſanguine pugnatum eſt deſignavit. [2] Corvos quoque aurum corroſiſſe, velut dirum malique portenti, procuratum fuit. Eædem quoque aves involantes obſtrepenteſque, [3] Alexandro Babyloniam ingreſſuro [4] & Ciceroni imminens periculum extremaſque ærumnas præmonſtrarunt. [5] A dextra tamen corvus, [6] & à ſiniſtra cornix vel picus

1 *Corvos tamen pullos devoraſſe.*] Plutarchus in vita Syllæ, ubi prodigia, quæ bellum ſociale præceſſerant, deſcribit: *Tres corvi,* inquit, *pullos in viam productos, devorarunt, eorumque reliquias intra nidum retulerunt.*

2 *Corvos quoque aurum corroſiſſe.*] Livius 3. Decad. lib. 10. poſt princip. *Aurum in Capitolio corvi non laceraſſe tantum roſtris crediti, ſed etiam ediſſe.* & Plutarchus in Nicia deſcribens portenta, quæ expeditionem Athenienſium in Siciliam præceſſerant, ſic ſcribit, *In Delphis autem Palladis aureum ſimulachrum æneæ palmæ ſuperpoſitum ſtabat, quod Athenienſes, pro re bene ac feliciter adverſus Medos geſta, conſtituerant. Hoc diebus plurimis corvi roſtro unguibuſque petentes, quodammodo lacerare conabantur, ac palmæ fructus, qui ex auro fabricati erant, partim vorantes abſumpſere, partim vi convulſos dejecerunt.*

3 *Alexandro Babyloniam ingreſſuro.*] Plutarchus in vita illius non longe ante fin. *Quod cum pauci faciens* (Alexander ſcilicet) *procederet, propinquus urbi complures altercantes ſeque mutuo ferientes corvos aſpexit, ex quibus nonnulli penes illum delapſi ſunt.*

4 *Et Ciceroni.*] Plutar. in vita ipſius prodigia Ciceronis mortem præcedentia deſcribens, ita ſcribit, *Hic Apollinis erat ſacellum mari imminens, ex quo cum Cicero adremigraret littori, corvi elati pennis, magno clangore naviculam impetunt: deinde ſuper utriſque cornibus antennarum inſidentes, partim clamore ſtrepere, partim capita funium exagitare. Tum omnibus id infauſtum oſtentum viſum eſt: verum deſcendit è puppi Cicero, & in diverſorio, veluti quietem capturus, accubuit. Hinc corvi ſuper poſte ſedentes magis, ac magis tumultuoſo clangore perſtrepunt. Horum unus deſcendens in cubiculum Ciceronis, pallium, quo cubans erat opertus, roſtro ab ejus fronte deduxit.* Valerius Maximus lib. 1. c. 4. de Auſpiciis, *Cum in villa Cajetana eſſet, corvus in conſpectu ejus horologii ferrum loco motum excuſſit, & protinus ad ipſum tetendit, ac laciniam togæ eouſque morſu tenuit, donec ſervus ad occidendum eum milites veniſſe nunciaret.* Appianus bellorum Civilium lib. 4. *Tacite accedentibus his, qui Ciceronem inquirebant, corvi advolantes obſtrepere cœperunt, eundem è ſomno excitantes, veſtem quoque roſtris eouſq; attraxere è quieſcentis corpore, quoad ſervi id ſignum à Deo miſſum arbitrati, lectica impoſitum iterum ad mare per profundam ſylvam occulto calle detulere.*

5 *A dextra autem corvus.*] Probus in 9. eclogam Virgil. ibi,

—— Sed carmina tantum
Noſtra valent Lycida tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.

Quoniam, inquit, *in Chaonia regione Epyri in quercu arbore ſediſſe dicuntur, & humana voce dediſſe reſponſa, & ita bonum augurium erat, ſi corvus dextra, cornix ſiniſtra volaret, ut Cicero lib. 1. de Divin. non ſemel ſcribit, Quorum à dextris corvus, ſiniſtra cornix facit augurium.* Plautus in loco, quem mox citabo. Alia autem ex corvis auſpicia, præter ea quæ

[1] picus, spem non ambiguam & ratum auspicium fecere. [2] Maxime vero abominatus est bubo, tristis & dira avis, voce funesta & gemitu, qui formidolosa, dirasque necessitates & magnas moles instare portendit: ipsum tamen cantu & [3] stridore querulo, dirum facere auspicium putant. [4] tacens, non semper malus fuit: quippe bubonis aspectus, [5] Agrippæ captivo Judæorum regnum portendisse fertur. *Ex bubone.*

Noctua

ea quæ enumeravimus, vide apud Livium 1. Decad. lib. 7. ubi de T. Manlio, & 3. Dec. lib. 1. ad fin. Valerium Maximum lib. 1. cap. 4. ubi de Tiberio Graccho, atque etiam de Metello, Plutarchus in eodem Tiber. & Parallelis, scribit, Metellum, hominem patricium, suburbanum suum petentem, vidisse cædentes se invicem alis corvos, augurii que religione deterritum. Romam rediisse, ubi cum Vestæ templum incensum conspicatus esset, Palladiumque eripuisset, oculis captum fuisse, & postmodum visum recuperasse. Iul. Obseq. Prodigiorum c. 31. 34. 79. & alibi.

6 *Et à sinistra cornix.*] Nam Mancinellus exponens carmen illud Virgilii in Tityro.

Sæpe sinistra cava prædixit ab ilice cornix.

Advertendum, inquit, *cornicem videre unicam, mali ominis esse: duas vero ominis boni. quod quidem & legi & expertus sum pluries, adeo ipsa est inauspicatæ garrulitatis*, ut Plinius scribit lib. 10. cap. 12. id est, infelicis, quasi auspiciis repugnantibus. Ante hos Plautus in Asinaria act. 2. sc. 1.

Picus & cornix est ab læva, corvos porro ab dextra:
Consuadent.

1 *Vel Picus.*] Plautus ubi supra, & jam satis ample diximus in hoc capite.

2 *Maxime vero abominatus est bubo.*] Ovid. Met. lib. 15. inauspicatam avem bubonem vocat, his verbis.

Tristia mille locis Stygius dedit omina bubo.

Seneca in Hercule furente,

Hic vultur, illic luctifer bubo gemit.

Lucanus lib. 5.

Et lætæ jurantur aves bubone sinistro.

Silius Italicus lib. 8. belli Punici ad fi. recensens prodigia belli Cannensis,

Obseditque frequens castrorum limina bubo.

Et Claudianus in Eutropium lib. 2.

Protinus excitis iter irremeabile signis
Arripit, infestoque jubet bubone moveri
Agmina. ——

Vide Iulium Obsequentem prodig. c. 85. 86. 90. & 92. & quæ supra diximus de bubone, infelici ave. *

COLERUS.

* Huc adde, quæ de Auguriis in castris Lipsius annotat. ad 2. Annal. Taciti.

TIRAQUELLUS.

3 *Stridore querulo.*] Verba sunt Apuleji lib. 3. Asini aurei, *fit bubo Pamphile, sic edito stridore querulo, jam sui periclitabunda, paulatim terra resultat, mox in altum sublimata, forinsecus totis alis evolat.* Nam avium stridor, in avibus, augurii signum est, Virgil. lib. 1. Æneid.

Ut reduces illi ludunt stridentibus alis.

Et ibi Servius.

4 *Tacens non semper malus est.*] Servius (ut jam dictum est) in 4. Æneid. ibi,

—— *Ferali carmine bubo.*

Nam non est mali ominis semper bubo, sed quum canit.

5 *Agrippæ captivo.*] Josephus Antiquitatum Judaicarum lib. 18. cap. 8. ubi & aliud hujus bubonis, scribit auspicium.

1 Noctua

Ex noctua. [1] Noctua quoque non semper infortunia facit: namque volans, insignem de hoste victoriam quandoque apportavit. [2] Apud Athenienses enim, noctuæ volatus victoriæ semper fecit auspicium. [3] Si tamen sereno canit, tempestatem: tempestate vero si occinuerit, serenum nunciare fertur. [4] Eadem vero in hasta Regis Pyrrhi insidens contra Argos euntis, fatum illi & discrimen extremum prædixit.
Ex apibus. [5] Apes quoque suo examine dira ostenta sæpe & triste auspicium

1 *Noctua quoque.*] Virgil. l. 12. Æn.

Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni.
Alitis in parvæ subito collecta figuram,
Quæ quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora
Fertque refertque sonans, clypeumque everberat alis.

Ubi Servius *noctuam* dicit non *bubonem: nam* ait, *Alitis in parvæ: bubo autem major est.* Et Statius qui eam inter felicia auguria posuit l. 3. Thebaid.

Flavæque sonans avis unca Minervæ
Non venit auguriis melior quam vultur.

2 *Apud Athenienses.*] Plutarchus in Themistocle sic scribit, *Produnt quidam auctores Themistocli de rebus ex superiori navi tabulato differenti, noctuam visam ad dexteram navium partem volatu delatam malo insedisse: quo omine in ejus sententiam ierunt omnes, decertaturique navali prælio parabantur.* Sed & quod noctuæ volatus Atheniensibus ipsis victoriæ symbolum esset, tradunt Suidas & Xenodotus in enarratione illius proverbii γλαὺξ ἵπτα̋ται, sive ἵπτατο. id est *noctua volat*, sive *volavit.* De quo Erasmus Chil. 1. cent. 1. cap. 76.

3 *Si tamen sereno canit.*] Plinius libro 18. cap. 35. eodemque ult. *Noctua in imbre garrula, serenitatem: sereno, tempestatem indicat.*

4 *Eadem vero in hasta Regis Pyrrhi.*] Ælianus historiæ animalium lib. 15. cap. 59. de hoc augurio sic scribit, *Accedenti ad seriam actionem homini, occurrentem noctuam inauspicatam significationem dare ajunt. Cui quidem rei testimonio fuit Pyrrhus Epirotarum Rex: cum in illius Argos proficiscentis hasta, quam erectam ferebat, hæc avis sedisset, ei malum auspicium dedit: Nam Argos ingressus, valde ingloria, atque ignobili morte occubuit.* Quare mihi Homerus, lib. Iliados 10. præclare intellexisse videtur, avem hanc mali auspicii esse, cum Diomedi ad Castra Trojanorum exploranda proficiscenti, Minervam facit auspicato mittentem Erodium, non noctuam. Contra, Hieroni adolescenti prima bella ineunti, aquila in clypeo, noctua in hasta consedit. Quod ostentum & in consilio cautum & manu promptum, Regemque futurum significabat, ut scribit Iustinus lib. 23. ad fin. De infelici noctuarum augurio Dion l. 41. in prodigiis cladem Pompeji significantibus, Noctuas frequentes apparuisse scribit.

5 *Apes quoque suo examine.*] Liv. 3. Decad. lib. 1. iterum 4. & 7. Dion Nicæus lib. 41. paulo ante fin. inter signa Pompeji cladem denunciantia, scribit apes Pompeji signis militaribus insedisse. Plinius lib. 11. cap. 17. ubi de apum regiminis ratione scribens, dicit, *Apes tunc ostenta facere privata ac publica, una * dependente in domibus templisve, sæpe expiata magnis eventibus.* Cui concinit illud Iuvenalis sat. 13.

Atque examen apum longa consederit uva
Culmine delubri.

Sed

ſpicium facere, [1] ſicut ante pugnam Pharſalicam in ara inſidentes, [2] & in avibus conſpectæ, dum per æquora ferrentur, Dioni & Pompejo Magno cladem perniciosam, & calamitoſos caſus prænotarunt. [3] Et quum in caſtris Bruti examen conſpiceretur, mutari caſtra haruſpices juſſerunt, ne quid diri portenderent. Nonnunquam felici eventu, [4] ſicut quum in caſtris Druſi uva dependente inſedere, quo tempore ad Arbalonem proſperrime pugnatum fuit. [5] Ipſas vero apicem arboris inſediſſe, oppugnationis futuræ,

Sed & Tacitus l. 2. inter prodigia, quæ M. Aſilino, M. Acilio Coſſ. Romæ obvenere, poſuit, Faſtigio Capitolii examen apum inſediſſe. Iulius Obſequens Prodigiorum cap. 95. & Claudianus in victoria Stiliconis contra Alaricum.

Et ſi quod fortaſſe quies neglexerit omen,
Addit cura novis lapidoſos grandinis ictus,
Molitaſque examen apes.

COLERUS.

* Leg. *uva dependente.* Sic enim dicuntur Apes *uvam facere* Latinis.

TIRAQUELLUS.

1 *Sicut ante pugnam Pharſalicam.*] Id reſpicit Pompejum, de quo ſtatim loquitur, eſtque Valerii Maximi lib. 1. cap. 6. Appiani lib. 2. bellorum Civilium. Iulii Obſequentis Prodigiorum cap. 124.

2 *Et in navibus conſpectæ.*] Id etiam reſpicit Dionem: ſed id aliter refert Plutarchus in vita illius. *At cum*, inquit, *examen apum circa Dionis naves à puppe conſpectum eſſet, de illo ſeparatim ſibi & amicis explicavit. Timere enim ſe ne res illius gerendæ cum honeſtate quidem plenæ ſint, ubi perfloruerint, brevi contabeſcant tempore.*

3 *Et quum in caſtris Bruti.*] Plutar. in Bruto, ſic ſcribit, *Examen etiam apum circa locum quendam intra vallum inſediſſe, quem locum augures, ſuperſtitione commoti, clam excluſere à caſtris.*

4 *Sicut cum in caſtris Druſi.*] Plinius lib. 11. cap. 17. *Sedere in caſtris Druſi Imperatoris, cum proſperrime pugnatum apud Arbalonem eſt, haud quaquam perpetua aruſpicum conjectura, qui dirum id oſtentum exiſtimant ſemper.* Sed aliter Iulius Obſequens Prodig. cap. 132. *In Germania, in caſtris Druſi, examen apum in tabernaculo Hoſtilii Rutilii, præfecti caſtrorum, conſedit, ita ut funem prætendentem præfixamque tentorio lanceam amplecteretur. Multitudo per inſidias ſubjecta eſt.* Ælian. autem Variæ hiſtoriæ lib. 12. cap. 46. *Dionyſium*, inquit, *Hermocratis filium, ajunt, flumen equo trajeciſſe: cumque in luto equus concideret, eum deſiliiſſe, & ripæ compotem eſſe factum: atque ſic relicto poſtmodum equo, quaſi non amplius ſuo, diſceſſiſſe. Cum autem ſequeretur equus & hinniret, reverſum eſſe. cumque apprehenderet ejus jubam ad aſcendendum, apum examen continuo manum circundediſſe: atque de his interroganti, reſpondiſſe Dionyſio Galeotas, Monarchiam ea re præſignificari.* Cicer. lib. 1. de Divinat.

5 *Ipſas vero apicem arboris inſediſſe.*] Virg. lib. 7. Æneidos de lauro,

Hujus apes ſummum denſæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obſedere apicem, & pedibus permutua nexis
Examen ſubitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,

Adven-

ræ,& teterrimi belli afferre ſigna,multi adnotarunt: [1] quæ vero apes in ora infantis Platonis advolarunt,haud dubiam ſpem ejus magnitudinis attulerunt. [2] Aliter veſparum examen:nam calamitoſum auſpicium facere probatum eſt. Aves autem omnium generum circumvolaſſe, felicitatem magnæ fortunæ, diademaque regium mox futurum [3] Gordio oſtenderunt. [4] Ferunt in Alexandriæ deſcriptione, cum ob gypſi inopiam mœnia farina frumenti deſignarentur, aves omnis generis illam depaſcentes, omen feciſſe, horreum vicinis gentibus quandoque futuram. [5] Ex tripudiis vero eſſe auguria, veteres fabulati ſunt: [6] ut ſi pulli non addixiſſent, [7] vel ſi vitulus è ſacrificantium manibus proripuiſſet,

Ex veſpis.

Ex omnis generis avium circumvolatu.

Auguria ex tripudiis.

Adventare virum, & parteis petere agmen eaſdem,
Partibus ex iiſdem & ſumma dominarier arce.

1 *Quæ vero apes in ora infantis Platonis.*] Cicero lib. 1. de Divinat. Plinius lib. 11.cap.17. Valerius Maximus lib.1.cap.6. Ælianus de Varia Hiſtoria lib. 10.ad fin.& iterum lib.12. *De Platone*, inquit, *dicitur quod apes in ipſius ore favum effecerint. Pindarum etiam, cum è patria domo fuiſſet expoſitus, aluerunt apes,pro lacte mella præbentes.* Alia autem ex apibus auſpicia, vide apud Plutarchum in vita Bruti alio in loco, quam ex quo ſupra citavimus, videlicet in poſtrema pugna.

2 *Aliter veſparum.*] Livius 4.Dec. lib. 5. *A Capua nunciatum eſt examen veſparum ingens in forum advolaſſe, & in Martis æde conſediſſe. eas collectas cum cura & igni crematas eſſe. Horum prodigiorum cauſa,Decemviri libros adire juſſi & novendiale ſacrum factum, & ſupplicatio indicta eſt, atque urbs luſtrata.*

3 *Gordio.*] Diodorus Siculus.

4 *Ferunt in Alexandriæ.*] Valerius Maximus lib. 1. cap. 4. ubi de Alexandro Magno. Plutarchus in Alexandro, *Dehinc urbis formam pro illius loci ſimilitudine deſignari juſſit. Quam ad rem cum tellus alba deeſſet, in nigri campi planitie, gyratum farina ſignum deducunt: cujus actæ rectius,velut ex fimbria, lineæ, chlamydis inſtar, interiorem efficiunt urbem. Ejus formam, ſumma cum delectatione, intuente Rege,infinitæ multitudinis & generis omnifariam aves è proximo lacu ac flumine in eum repente locum, nubis in modum, provolant, ita ut nihil farinæ relinquerent. Id Alexandrum perturbavit augurium: aſt illum bona ſpe eſſe Aruſpices monent: ab eo enim urbem condi, quæ feraciſſima variis hominibus futura ſit educatrix.* Ex paſſeribus quoque vide augurium apud eundem Plutarchum in Sylla, Cicero de Divinat. lib.2. ſcribit Chalcantem ex paſſerum numero belli Trojani annos auguratum fuiſſe.

5 *Ex tripudiis.*] Cicero lib. de Divin. 2. & Livius Decad.1.lib.10.

6 *Ut ſi pulli non addixiſſent.*] Liv.1. Dec.l.1.*Cum omnium ſacellorum inaugurationes admitterent aves, in Termini fano non addixere.* & 3.Dec. l.2. & 10. *Fabio auſpicanti,*inquit,*priuſquam egrederetur ab Tarento, aves ſemel atque iterum non addixerunt.* & vide omninò quæ diximus ſupra lib.2.cap.29.

7 *Vel ſi vitulus.*] Livius 3. Decad. lib. 1. in fin. *Immolantique ei vitulus, jam ictus, è manibus ſacrificantium ſeſe cum proripuiſſet, multos circumſtantès cruore reſperſit. Fuga procul etiam major* apud

puisset, [1] aut hostia profudisset, vel percussa mugitum dedisset, vel si inter sacrificandum aliquid triste oculis aut auribus occurrisset, [2] seu in extis caput jocineris defuisset, quæ omnia fœdi eventus esse, nemo dubitavit. [3] Flaminio sacrificanti, vitulus qui multos cruore inspersit, omen magni terroris fecit. [4] Vel quum pulli è cavea addicerent & pascerentur, [5] ita quod tripudium facerent solistimum. [6] quæ secundissima traduntur auspicia: nam pascentes aves videre, felicitatem portendere multi censuerunt. Lydi, [7] Persæ, Iberi & Thraces non ex avibus, sed maxima auguria ex vino observarunt. Nam vinum effundere, aut vestes vino inquinare, felicis haud dubiæ fortunæ signa esse, augurati sunt: idque attestante [8] Homero, qui Ulysse

De hoc plural. 1. cap. 29.

Ex vino. Odyss. 13.

apud ignaros quid trepidaretur & concursatio fuit: id à plerisque in omen magni terroris acceptum.

1 *Aut hostia profugisset.*] Dion historicus l. 45. scribit Taurum in templo Vestæ mactatum, post rem sacram exiluisse, terroremque maximum intulisse.

2 *Seu in extis caput jocineris.*] Sicut contigit Cneo Servilio Cepione, & Cn. Servilio Gemino Coss. ut scribit Livius 3. Decad lib. 10. *Consulum*, inquit, *alteri primam hostiam immolanti, caput jecinori defuit.*

3 *Flaminio.*] Livius 3. Decad. lib. 1. in fin. *Paucos post dies magistratum iniit: immolantique ei vitulus jam ictus, &c.* ut paulo ante dictum est.

4 *Vel quum pulli è cavea addicerent.*] Livius 1. Decad. lib. 1. in duobus locis, & 3. Decad. lib. 7.

5 *Ita quod tripudium facerent solistimum.*] Cicer. lib. 1. & 2. de Divinat. quid sit tripudium solistimum exponit. Livius præterea lib. 10. 1. Decad. *Cum pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri ausus, tripudium solistimum Coss. nunciavit. Coss. lætus, auspicium egregium esse & diis auctoribus rem gesturos pronunciat, signumque pugnæ proponit.*

6 *Quæ secundissima traduntur auspicia.*] Cicero dict. lib. 2. de Divinat. *Cum igitur offa jam cecidit ex ore pulli: tum auspicanti tripudium solistimum nunciant: Ergo hoc auspicium divini quicquam habere potest.* Livius paulo post ea, quæ nuper citavimus, Coss. verba referens sic inquit, *Mihi quidem tripudium nunciatum, Populo Romano exercituique egregium auspicium est.* & paucis interjectis, *cum audisset pullarium emisso pilo ante signa cecidisse, Dii in prælio sunt*, inquit. *habet pœnam noxium caput. Ante Coss. hæc dicentem corvus voce clara occinuit. Quo lætus augurio consul affirmans, nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos, signa canere & clamorem tolli jussit.*

7 *Persæ.*] Herodotus l. 1. Persarum mores describens, *Poti*, inquit, *de rebus maxime seriis consultare consueverunt. Nam si quando ipsis consultandum videtur, tum postera die jejunant, proponitque is, qui ædibus illis, in quibus forte consultatur, præest: & si placuerit atque jejunaverint, utuntur ipso: sin minus comprobetur, abrogant: & de quibus jejuni deliberaverint, de eisdem poti pronunciant.*

8 *Homero.*] Is poëta lib. 3. paulo post princip. Odysseæ, scribit Ulyssem descenden-

Ex hinnitu & fremitu equorum. *Ex virgultis.* *Ex oculis.* *Ex piscibus.* *Ex tiliæ fronde.*

Ulysse discedente, & bona verba precante, Alcinoi uxorem humi facit vinum fundere, velut preces ratas diis habituris. [1] Germani ex hinnitu & fremitu equorum, monitus futurorum prædici putant, quos nullo opere contactos, candidi coloris plurimos educebant. [2] In Cappadocia ex myrrhinis virgis, in [3] Scythia ex salignis humi constratis: [4] alii ex vibrata salitione oculi, [5] quod augurium palmicum: in [6] Lycia ex piscibus, quos ichthyomantes vocant: [7] atque Enaries Androgeni ex tiliæ fronde vaticinantur, [8] Nasamones

descendentem ab Alcinoo Rege Pheacum & Aretæ ejus uxoris, posuisse poculum rotundum, & undique intro flexum, in manibus ipsius Aretæ ἀμφικύπελλον. (de quo diximus supra libro 3.cap.10.ubi hunc locum Homeri citavimus) illique bene precatum, maritoque ac filiis. Sed nihil aliud, nec ibi, nec alibi, quod ad hanc rem pertineat, dicit: si me non fallit memoria.

1 *Germani ex hinnitu & fremitu equorum.*] Tacitus lib.de Moribus Germanorum. *Proprium gentis*, ait, *equorum quoque præsagia ac monitus experiri. publice aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi & nullo mortali opere contacti, quos pressos sacro curru, sacerdos ac Rex, vel Princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio major fides non solum apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. Se enim ministros deorum, illos conscios putant.*

2 *In Cappadocia ex myrrhinis virgis.*] Cælius Antiq. lect. lib.7.cap.29. *Myrcinas* virgas, non *Myrrhinas* legit.

3 *In Scythia.*] Herodotus lib.4.

4 *Alii ex vibrata salitione oculi.*] De qua re Theocritus in Amaryllide, ἄλλεται ὀφθαλμός μευ δεξιός. id est, *Salit mihi oculus dexter.* Plaut. autem in Pseud. id supercilio tribuit, cum dicit,

At id futurum unde? unde dicam, nescio,
Nisi quia futurum est, ita supercilium salit.

Saliatores à nonnullis dicuntur, qui salientes oculos intuiti, odorantur præsagium. Cælius d.lib.7.c.29.

5 *Quod augurium palmicum.*] De quo Posidonius scribit, ab oculi vibrata subsultatione, quæ res dicitur Græcè πάλλειν. id est, *vibratio*, seu *subsultatio*, apud Gregorium Nazianzenum in Orat. de radio solis in aqua reflexo. Marcellus Virgilius apud Dioscoridem libro 1. in fin. ubi recenset quædam à se versa, palpitationem ea voce dicit significari.

6 *Lycia ex.*] Plinius lib. 32. cap. 2. de ingeniis & mansuetudine piscium & responsis, quæ dantur ex piscibus, loquens, *Nam in Lyciæ*, inquit, *Myris in fonte Apollinis, quem curium appellant, ter fistula evocati veniunt ad augurium.* Plutarchus de industria animalium, & alii quos tibi citavi supra l.1. cap. 29. Nec ibi solum ex piscibus sumuntur auguria, sed & alibi quoque ex eodem Plinio l. 9. c. 16. in princ.

7 *Atque Enaries.*] Herodotus l. 4. *Enaries*, inquit, *qui sunt Androgyni, ajunt sibi à Venere traditam divinationem, tiliæ fronde vaticinantes. Tiliam ubi quis tripbariam sciderit, digitis suis eam implicando ac resolvendo tractat, atque hunc in modum vaticinantur.* Sunt qui *Narees* legunt. Cælius loco supra citato.

8 *Nasamones.*] Herodot. d. lib.4. *Divinant ad suorum accedentes monumenta, & illi, ubi preces peregerunt, indormiunt. Ubi quodcunque per quietem insomnium viderunt, eo utuntur.*

mones vero ex somniis ad sepulchra defunctorum. Fuitque apud Bysantios receptus mos, ut scombrorum regem videre, qui inter conchylia est miri aspectus, aut junctum jumentum stercus emittere, fortunatissimos eventus faciat: quæ singula augurum disciplinis latius tradita & præcepta sunt. [1] Ex quadrupedibus autem fuere quæ pedestria dicuntur auguria: ut quæ à lupo, serpente, equo, vulpe, cæterisque reptilibus fiunt. [2] Lupum, si ad dextram commearit pleno ore, magnæ & prosperæ rei augurium facere, & nullum præstantius esse opinantur: [3] contra, lupos in Capitolio visos, prodigii loco est habitum, cujus causa lustratum Capitolium quandoque videmus. [4] Lupum quoque castra introisse, & laceratis obviis intactum abiisse, exitium & cladem portendisse eventus docuit, toto postea exercitu ingenti clade affecto. [5] Rursus quum cerva à lupo fugata, inter duas acies evasisset illæsa, insignem victoriam Romanis dedit. [6] Lupos quoque in foro visos, incolumes evasisse, armis opprimi patriam, & magna rerum momenta designavit. [7] Quum in Libyam colonia duceretur, lupos metas quibus ager designabatur, mordicus dissipasse, velut diri eventus, effecit quominus deduceretur. [8] Non sic Samnitibus deducentibus

Ex somniis. *Bysantii.* *Ex quadrupedibus.* *Ex lupo.*

1 *Ex quadrupedibus.*] Festus Pompejus lib. 14. *Pedestria,* inquit, *auspicia arbitrabantur, quæ dabantur à vulpe, lupo, serpente, equo, cæterisque animalibus quadrupedibus.*

2 *Lupum.*] Plinius lib. 8. c. 22. de lupis loquens, sic scribit, *Inter auguria ad dexteram commeantium præciso itinere, si pleno id ore fecerit, nullum omnium præstantius.*

3 *Contra lupos.*] Livius 1. Dec. l. 3. & 4. Decad. lib. 2. & 3. Julius Obsequens Prodigiorum cap. 17.

4 *Lupum quoque castra intrasse.*] Livius 3. Decad. lib. 1.

5 *Rursus cum cerva à lupo.*] Livius 1. Dec. lib. 3. & Appianus lib. 1. bellorum civilium. Et è diverso cerva à lupo fugata & occisa, ab eo exercitu ad quem fugeret, illi exitum portendit ex eodem Livio ejusdem 1. Dec. l. 10.

6 *Lupos quoque in foro visos.*] Livius 4. Decad. lib. 3.

7 *Cum in Libyam.*] Plutarchus in vita C. Gracchi, & Jul. Obsequens cap. 93.

8 *Non sic Samnitibus.*] Festus Pompejus lib. 9. ubi *Irpinos* eos appellat à nomine *Irpi,* quem lupum dicunt Samnites: eum enim ducem sequuti, agros occupavere. ubi *Irpinos* eos appellat sine aspiratione. Nam & ea dictio est sub litera, *I.* Servius autem lib. 11. Æneidos in eum locum,

Summe deûm sancti custos Soractis Apollo, &c.

Ex juvencæ anniculæ aut mulæ partu. *Ex leonis aspectu.* *Ex Capra.* *Ex asino leonem occidente.*

bus coloniam, quo duce auspicatam deduxere, quare Hirpini dicti. [1] Fuitque animadversum, lupum subnigrum obviam factum grande discrimen afferre. Juvenca si annicula, aut mula si gemellos pepererit, ostentum dirum pestemque denunciat. Sicut leonis aspectus famosus fuit & inglorius, itineraque infesta facere creditus: namque hostium pugnam sæpe portenderunt: [2] capræ vero salutaris. hæ enim [3] Carano eximiæ felicitatis duces fuere. [4] Asinum leonem occidisse, omen magni terroris fecisse, necemque Alexandro portendisse, literis mandatum est. [5] Serpentem per impluvium decidisse, aut iter commeantium

Soractis, inquit, *mons est Harpinorum in Flaminia collocatus: in hoc autem monte cum aliquando Diti patri sacrum persolveretur, nam manibus consecratus est, subito venientes lupi exta rapuerunt: quod cum diu sequerentur, delati sunt ad quandam speluncam halitum ex se pestiferum emittentem, adeo ut juxta stantes necaret, exinde orta pestilentia, quia fuerant lupos sequuti, de qua responsum est, Posse eam sedari, si lupos imitarentur, id est, rapto viverent. quod postquam factum est, dicti sunt populi Hirpini Sorani. Nam lupi Sabinorum lingua Hirpi vocantur: Sorani vero à Dite. Nam Ditis pater Soranus vocatur, quasi lupi Ditis patris. Unde memor rei paulo post Virgil. Aruntem comparat lupo, quasi Hirpinum.* In hoc autem Servii loco semper *Hirpius* cum aspiratione scribitur.

1 *Fuitque animadversum.*] Alia autem ex lupis auspicia vide apud Livium 3. Decad. lib. 1. & lib. 7. & 4. Decad. lib. 2. & 5. Decad. libro 1. & Plutarchum in Sylla. Justinum lib. 23. ad fin. Jul. Obsequens Prod. cap. 63. 73. & 86. Appianum l. 4. bell. Civil.

2 *Capræ vero salutaris.*] Quod probat exemplo seq.

3 *Carano.*] Solinus cap. 14. aut ut alii computant 15. *Macedonem Caranus insequitur. Dux Peloponnesiacæ multitudinis, qui juxta responsum datum à Deo, ubi caprarium pecus resedisse animadverterat, urbem condidit, quam dixit αἰγάς, in qua sepeliri Reges mos erat.* Hanc historiam Justinus libro 7. sic explicat, *Caranus cum magna multitudine Græcorum, sedes in Macedonia, responso oraculi, quærere jussus, cum in Æmathiam venisset, urbem Edyssam, non sentientibus oppidanis, propter imbrium & nebulæ magnitudinem, gregem caprarum imbrem fugientium, secutus, occupavit: revocatusque in memoriam, quo jussus erat, ducibus capris imperium quærere, regni sedem statuit, religioseque postea observavit, quocunque agmen moveret, ante signa easdem capras habere, cœptorum duces habiturus, quas regni habuerat auctores. Urbem Edyssam ob memoriam muneris Ægeam, populosque Ægeadas vocavit.*

4 *Asinum leonem occidisse.*] Plutarchus in vita Alexandri, inter prodigia, quæ Alexandrum perturbabant, hoc scribit, *Ex his enim, quos educebat, leonem quendam eximiæ magnitudinis ac formæ, mansuetus asellus calcibus exanimarat.*

5 *Serpentem quoque.*] Livius 3. Dec. libro 5. *Graccho priusquam ex Lucanis moveret sacrificanti, triste prodigium factum est: ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edere jecur, conspectique repente ex oculis abierunt. Id cum aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atque intentius exta reserata servarentur, iterum ac tertium venisse tradunt, libatoque jecinore intactos angues abiisse.*

tium interrupisse illæsum, vel fœtam vulpem obviam habuisse, [1] aut canem alienas ædes introisse, formidolosos casus, & insignem calamitatem facere periti adnotarunt. Serpentem quoque extis solennibus depastum, diri ominis & extremi exitii loco est habitum. [2] Contra, Syllæ inter sacrificandum serpens visus, & elapsus, felicem victoriam dedit. [3] Suburbana vero colubris plena, equosque illis depastos, Crœso Lydorum regi ab externis regnum subigi portenderunt. [4] Mures quum candidi sunt, lætum auspicium faciunt, [5] licet illorum occentu dirimi auspicia dicantur, namque occentus soricis auditus, [6] Fabio Maximo dicta-

Ex serpente, vulpe, cane.

Ex muribus.

1 *Aut canem.*] Canis (ut scribit Dion historicus) lib. 45. *Canes multi,* inquit, *noctu totam urbem pervagati ac maxime ad Lepidi Pontif. Max. ædes, concursu facto, ulularunt.* Et lib. 50. *canem in circo, cum maxime equestre certamen fieret, laniavit ac devoravit.*

2 *Contra Syllæ.*] Cicero lib. 1. de Divinat. Valerius Maximus lib. 1. c. 5. Alia autem ex serpentibus auspicia, vide apud Ciceronem d. lib. 1. de Divinat. ubi de Roscio. & Virgil. lib. 5. Æneidos,

Dixerat hæc, adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
Cœruleæ cui terga notæ: maculosus ab auro
Squamam incendebat fulgor: seu nubibus arcus
Mille trahit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Æneas, ille agmine longo
Tandem inter pateras, & lævia pocula serpens,
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.

Et ibi Servium. Livium 3. Decad. l. 1. ubi de quodam Hannibalis somnio, & idem lib. 7. non multo post princ. & lib. 8. Valerium Maximum lib. 1. c. 7. ubi de Hannibale. Julium Obsequent. Prodigiorum c. 83. & 87. Cæterum Flav. Vopiscus in vita Aureliani Imperat. ponit inter omina imperii ipsius, serpentem ejus pueri pelvem plerumque cinxisse, nec unquam occidi potuisse. Et Julius Capitolinus scribit serpentem circundedisse caput Maximini dormientis. & Dionem lib. 47. initio in portentis Cæsaris Augusti contra Lepidum & Antonium.

3 *Suburbana vero colubris plena.*] Herodotus lib. 1. *Hæc Crœso ratiocinante, omnia suburbana colubris impleta sunt. Quos, ut existebant, equi inter ambulandum cum ad pascua irent, comedebant. quod portentum conjectores Thelmisses interpretati sunt, Exercitum externum Crœso affuturum, qui cum afforet, indigenas subigeret, quod didicerant colubrum terræ filium esse: equum hostem & advenam.*

4 *Mures cum candidi sunt.*] Plinius libro 8. capite 57.

5 *Licet illorum occentu.*] Plinius ibi: sed de *sorice* loquitur, non de *mure*.

6 *Fabio Maximo dictaturam.*] Val. Maximus lib. 1. cap. 1. Plutarchus autem in Marcello, hunc non *Fabium Maximum*, sed *Minutium* vocat: nisi forte utrique id acciderit.

dictaturam, [1] & C. Flaminio magisterium equitum, deponendi causam dedit. [2] Mures quoque in Argilæ fundamentis apparuisse pugnantes, cives præferoces & militares haud dubio argumento præsignavit. Ea enim urbs ad Strymonem bonis auspiciis condita, à muribus dicta est: sicut Coronæ civitas in Peloponneso ad Pamisi flumen, quod cornix ænea de fundamentis apparuit, felix nomen tulit. [3] Si quid tamen mures arroserint, tristia semper & dira portenderunt. [4] Carboni Imperatori corrosis fasciis, quibus in calceatu utebatur, exitium prædixerunt: aurumque & clypeos corrosisse, Marsicum portendere bellum. [5] Lepus quoque occurrens in via, infortunatum iter præsagit & ominosum, idem vulpes fœta, & canis prægnans. [6] Mustela quoque, [7] sicut picus, à sinistra veniens, infausti ominis est. Feruntque arietem insolito colore natum miram felicitatem prænotasse. [8] Ex diris sunt offensiones pedum,

Ex lepore. *Ex mustela.* *Ex ariete.* *Dira.*

1 *Et C. Flaminio.*] Valerius & Plutarchus ibi.

2 *Mures quoque in Argillæ fundamentis.*] Heraclides in Politicis ad fin.

3 *Si quid tamen mures arroserint.*] Cicero lib. 1. de Divinat. Livius 3. Decad. l. 7. & 10. post princ. & 4. Dec. lib. 10. in fin. Plutarchus in Sylla & Marcello.

4 *Carboni.*] Hæc usque ad versicul. *Lepus quoque occurrens.* sunt Plinii d. lib. 8. c. 57.

5 *Lepus quoque.*] Herodot. lib. 4. ubi de pugna Darii apud Scythas. Idque præsertim, si lepus iter ineundum, transverso saltu velut discerneret, ut tradit Suidas, Polin quendam auctorem laudans. Alia autem de lepore auspicia vide apud Plutarchum in Apoptheg. Archidami Zeuxidami.

6 *Mustela.*] Apud Plautum in Sticho act. 3. sc. 2. Gelasimus Parasitus pro optimo auspicio accipit, quod mustela murem ei abstulit, his verbis,

Auspicio hac hodie ego optumo exivi foras,
Mustela murem mihi abstulit præter pedes:
Tum strenua obsonavit: spectatum hic mihi est.

Mox cum parasitatio parum prospere procederet, damnans augurium mustelæ, sic inquit,

Certum est mustelæ posthac non credere:
Nam incertiorem nullam novi bestiam:
Quin & ipsa decies in die mutat locum.
Eam auspicavi ego in re capitali mea.

Aliud præsagium mustelæ, vide apud Apulejum lib. 9. *Visa est*, inquit, *interea mustela mortuum serpentem forinsecus mordicus attrahens.* Ubi Beroaldus interpres dicit vulgo receptum esse, Mustelam dira portendere, si viatori iter interruperit.

7 *Sicut picus.*] Dictum est supra ex Horatio lib. 3. Car. Ode 27.

8 *Ex diris sunt offensiones.*] De hoc jam diximus supra lib. 2. c. 26. ubi videre poteris.

1 *Voces*

dum, [1] voces exauditæ, [2] res oblatæ oculis & alia id genus, ex quibus certa captantur auspicia: [3] limen offendisse, laciniam adhæsisse, vel prolapsum cecidisse, obscœnum ostentum esse, vulgo receptum est. [4] C. Flaminius quo tempore ad Thrasimenum oppressus interiit, quum in equum insiliisset, equo prolapsus, repente corruit, diro & fœdo eventu, quo ad internecionem crudelem in modum cæsus, occubuit. [5] Neroni Cæsari Alexandriam profecturo, lacinia adhæsit. [6] Divus vero Augustus lævum sibi calceum præpostere indutum animadvertit, qua die seditione militari prope afflictus est. [7] Et Pompeio Magno pullum amiculum qua die ad Pharsaliam profligatus

1 *Voces exauditæ.*] Vide infra.

2 *Res oblatæ oculis.*] Dion historicus lib. 42.

3 *Limen offendisse.*] Valerius Maximus libro 1. tit. 4. *Tiberius Gracchus cum ad res novas pararetur, auspicia domi prima luce petiit, quæ illi perquam tristia responderunt, & janua egressus, ita pedem offendit, ut digitus ei decuteretur.* Julius Obsequens Prodigiorum c. 86. ubi loquitur de Tiberio Graccho. *Proditum est*, inquit, *memoriæ, Tiber. Gracchum, quo die periit, tristia neglexisse omina, cum domi, & in Capitolio sacrificanti dira portenderentur: domoque exiens, sinistro ad limen offenso pede decusserit pollicem.*

4 *C. Flaminius.*] Cicero lib. 1. de Divination. ubi ostendit C. Flaminii ostenta nullius esse momenti, ait, *Quid bello Punico secundo? nonne C. Flaminius Cos. iterum neglexit signa rerum futurarum, magna cum clade Reip. qui exercitu lustrato, cum Aretium versus castra movisset, & contra Annibalem legiones duceret, & ipse & equus ejus ante signum Jovis Castoris sine causa repente concidit.* Titus Livius 3. Decad. lib. 2. *Hæc simul increpans* (de Flaminio loquitur, apud Aretium sedenti) *cum ocyus signa convelli juberet, & ipse in equum insiliisset, equus repente corruit, consulemque lapsum super caput effudit.* Valerius Maximus lib. 1. c. 6. *C. Flaminius, inauspicato Cos. creatus, cum apud lacum Thrasimenum conflicturus, convelli signa jussisset, lapso equo super caput ejus, humi prostratus est. Verum hujus temeritatis utinam sua tantum non etiam pop. Rom. maxima clade pœnas pependisset. In ea namque acie 15. millia Romanorum cæsa, 6. millia capta, 20. millia fugata sunt. Consulis obtruncati corpus ad funerandum ab Annibale quæsitum est, qui quantum in ipso fuerat, Rom. sepelierat imperium.*

5 *Neroni Cæsari.*] Suetonius in vita illius c. 19. *Nam cum circuitis templis in æde Vestæ resedisset, consurgenti ei primum lacinia adhæsit: deinde tanta caligo coorta est, ut dispicere non posset.* Addit Tacit. lib. 15. omnes per artus Neronem contremuisse.

6 *Divus vero Augustus.*] Plinius lib. 2. c. 7. *Divus Augustus lævum prodidit sibi calceum præpostere inductum, quo die seditione militari prope afflictus est.* Sueton. cap. 29. in princ. *Auspicia*, inquit, *& omina quædam pro certissimis observabat, si mane sibi calceus perperam ac sinister pro dextero induceretur.*

7 *Et Pompejo Magno.*] Neque enim ulli alii prætexta pulla uti licebat, quam ei, qui funus faciebat. F. Pompejus lib. 14.

Ex vocibus exceptis. tus fuit, diras vaſtitates præmonſtravit. [1] Voces quoque exceptæ, in utramque partem magnopere augurium fecerunt: [2] idcirco in rerum principiis, quod bonum, felix, fauſtumque foret, præfabantur veteres. [3] Quum maximas clades urbs perpeſſa fuiſſet, & ancipiti contentione agerent patres, an relicto patrio ſolo Vejos migrarent, vox centurionis audita: HEIC MANEBIMUS OPTIME, urbis ſedem ſtabiliſſe fertur. [4] Aliter Craſſo in bellum profecturo, qui Cauneas ficus venales clamabat, illud omen fecit, quo ſpolia-

1 *Voces quoque exceptæ.*] Cicero lib. 1. de Divinat. Dionyſ. Halicarn. lib. 7. non adeo longe à fin. in principio Conſulatus Q. Sulpicii Camerini, & Sp. Largii Flavi, *Et,* inquit, *exauditæ voces emiſſæ à nemine.* Et iterum libro 8. paulo ante fin. *Interea dum hæc in caſtris geruntur, in urbe obſervata ſunt multa prodigia deorum iram ſignificantia, exauditæ ominoſæ voces incerto auctore, obverſatæ oculis novæ ſpectrorum facies.* Virg. lib. 1. Georg. illo carmine,

Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens, & ſimulachra modis pallentia miris.
Viſa ſub obſcurum noctis. ——

Et lib. 4. Æneidos,

Hinc exaudiri voces, & verba vocantis
Viſa viri, nox cum terras obſcura teneret.

Plutarchus in Themiſtocle. Julius Obſequens Prodigiorum c. 83. ubi loquitur de C. Hoſtilio Mancino Coſ. Joſephus de bello Judaico lib. 7. c. 12. recenſens prodigia excidium Hieroſolymæ præcedentia, ſic ſcribit, *Feſto autem die, quam Pentecoſten vocant, nocte ſacerdotes intimum templum, more ſuo, ad divinas res celebrandas ingreſſi, primum quidem motum quendamque ſtrepitum ſenſerunt: poſtea verò ſubitam vocem audiere, quæ diceret, Migremus hinc.* Et Euſebius hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib. 3. c. 6.

2 *Idcirco in rerum principiis.*] Sic loquutus eſt interrex in oratione ad populum de creando poſt Romuli mortem alio Rege, apud Livium 1. Decad. lib. 1. ſic in oratione legatorum ad plebem, quæ in ſacrum montem ſeceſſerat, apud eundem 1. Dec. lib. 3.

3 *Cum maximas clades.*] Valerius Maximus libro 1. cap. 5. in princip. *Urbe à Gallis deleta, deliberantibus P.C. utrum Vejos migrarent, an ſua mœnia reſtituerent, forte eo tempore è præſidio cohortibus redeuntibus, Centurio in Comitio exclamaret, Signifer ſtatue ſignum: hic optime manebimus. Ea enim voce audita, Senatus accipere omen ſe reſpondit: è veſtigioque Vejos tranſeundi conſilium omiſit.* Livius 1. Decad. lib. 5. ad finem. *Sed rem dubiam,* inquit, *decrevit opportune vox emiſſa, quod cum Senatus poſt paulo de his rebus in curia Hoſtilia haberetur, cohorteſque ex præſidiis revertentes forte agmine forum tranſirent, Centurio in Comitio exclamavit: Signifer ſtatue ſignum, hic manebimus optime. Qua voce audita & Senatus accipere ſe omen ex curia egreſſus conclamavit & plebs circumfuſa approbavit. Antiquata deinde lege, promiſcue urbs ædificari cœpta.* Plutarchus in Camillo eadem ſcribit.

4 *Aliter Craſſo.*] Plinius lib. 15. c. 19. ad fin. *Ex hoc genere ſunt, ut diximus, coctana & caricæ, quæque conſcendenti navim adverſus Parthos omen fecere M. Craſſo, venales prædicantis voce canneæ.*

1 *Neroni.*]

ſpoliatus fama & fortunis omnibus, memorabili clade profligatus interiit. [1] Neroni rurſus paucis ante ipſius cædem diebus, de Mauſoleo vox exaudita fertur, nomine eum ciens. [2] Auguſti quoque Cæſaris ſupremo digreſſu ab urbe vox temere emiſſa, augurium fecit, non amplius Romæ eum futurum: [3] ſicut Scipioni in Aphricam profecturo, promontorium Pulchri incolumem ſpem oſtendit: [4] contra Hannibali, quum ex Italia Aphricam peteret, ſepulchrum diruptum, auſpicium ferale. [5] Bruto etiam & Caſſio prodituris in aciem obvius Æthiops, calamitates præſignavit. Quare & cruento bello, atque inteſtina clade ita conflictati ſunt, ut ambo uno prælio conciderent. [6] Fertur quoque Adrianus Cæſar ex Mauri occurſu futuram mortem imaginatus. [7] Non ſic Octavio Auguſto; namque aſinus, cui Nicontæ nomen, & aſinarius cui Eutycho, obviam facti, omen certæ victoriæ attulere. Ac ne nimius videar,

Ex Æthiopis occurſu.

1 *Neroni.*] Suetonius in vita illius c. 46.

2 *Auguſti quoque Cæſaris.*] Suetonius in vita illius cap. 97. *Tiberium igitur in Illyricum dimiſſurus, & Beneventum uſque proſequuturus, cum interpellatores aliis atque aliis cauſis in jure dicendo detinerent, exclamavit (quod & ipſum mox inter omina relatum eſt.) Non ſe omina morarentur, amplius ſe poſthac Romæ futurum.*

3 *Sicut Scipioni.*] Livius 3. Decad. lib. 9. *Scipio*, inquit, *quod eſſet proximum promontorium percunctatus, cum pulchri promontorium id vocari audiſſet, Placet omen*, inquit, *huc dirigite naves.*

4 *Contra Hannibali.*] Livius 3. Decad. libro 10. *Juſſus è nautis unus aſcendere in malum, ut ſpecularetur quam tenerent regionem, cum dixiſſet ſepulchrum dirutum proram ſpectare, abominatus, &c.*

5 *Bruto etiam & Caßio.*] Appianus de utroque loquens lib. 4. bellorum Civilium non adeo longe à fin. ſic ſcribit, *Exercitui è caſtris exeunti, Æthiopem obvium factum memorant, quem ut iniquum omen averſati, interemere milites.* Et Plutarchus in vita Bruti, de ipſo Bruto tantum loquitur. *nam*, ut ipſe dicit, *priore pugna Caßius interemptus fuerat.* De hoc quoque Jul. Obſequens Prodigiorum cap. 130. in fine.

6 *Fertur quoque Hadrianus.*] Imo vero Septimius Severus ex Ælio Spartiano in vita illius. nec quicquam tale de Hadriano legitur.

7 *Non ſic Octavio Auguſto.*] Suetonius in vita illius, cap. 96. *Apud Actium deſcendenti in aciem aſellus cum aſinario occurrit, Eutyches homini, beſtiæ Nicon erat nomen. Utriuſque ſimulachrum æneum victor poſuit in templo, in quod caſtrorum ſuorum locum vertit.* Plutarchus in M. Antonio, *Cæſari*, inquit, *ante lucem caſtris egreſſo, naveſque reviſenti, hominem, qui aſinum agitabat, obvium factum: roganti autem quodnam ei nomen eſſet, reſpondiſſe; ſibi quidem Eutychum nomen eſſe: aſinum autem Niconta appellari: quamobrem poſtea cum ea loca ornaret Cæſar, ſtatuit inter cætera hominem & aſinum æneum.*

videar, neve diutius ſtudioſos fatigemus, de his hactenus dixiſſe, abunde fuerit. Illud quoque haud dubium, [1] ſues comeſſe fœtus, inter prodigia minime reputari: ſiquidem id frequens, neque propter ea ominoſum fuiſſe, aſſiduis exemplis comprobatum eſt.

1 *Sues comeſſe fœtus.*] Plinius lib. 8. cap. 51. Sed ominibus præcedentibus adde, ex ovis quoque augurium veteres ſumere ſolitos: ſi igni ſcilicet, impoſita ova rupto putamine effluxiſſent, portendere ei periculum, pro quo ea obſervatio facta fuiſſet à ſacerdotibus. Ex quo illud Perſii ſatyra 5.
— *Ovoque pericula rupto.*

CAPUT XIV.

Quid ſenſerit Hieronymus Porcarius de iniquo judice, quibuſque modis litigantes fruſtretur & deludat.

Hieronymus Porcarius, divini humanique juris ſciens, homo liberi animi & acris ingenii fuit: præterque uberem facundiam, mira in eo eruditio, & in maledicendo libertas admiſto ſale: erat enim acri judicio, & ad irridendum contentioſus & audax, non infacetus, ita ut jocis urbanis unumquenque carperet, & ad vivum uſque laceſſeret. Is in conſeſſu nobilium, dum apud eum pro familiari conſuetudine diverterem, dicere ſolebat, quatuor modis judicia eludi, veterum ſcitis traditum eſſe: odio, gratia, precio, aut timore: præter quæ nihil eſſe quod judicum animos flectat à vero, literis mandatum dicebat. Sed tamen, ſi quis improbum aut pernicioſum judicem nactus fuerit, qui judicio & legibus abuti velit, innumeris fere modis judicia eludi & prævaricari ſolere, contra jus, faſque. Quibus vero modis id fieret, memoriter ipſe & expedite diſſerebat. neque enim ſolum iniquus judex, inquit, qui alteri parti pronior eſt, longis intervallis differendo judicium, clientem pro quo jus ſtare videt, fruſtratur & decipit, ita ut longa mora fatigatus, judicium relinquere cogatur, aut donec alius inſtructior fiat, expectet, ut alter interim dolo victus occumbat: ſed etiam quum non ex fide bona acta proponit & refert quum quæ unius partis cau-

Quatuor modis judicia eludi.

ſam

ſam agunt, diligenter enunciat: quæ vero contra, ſupprimit & tacet, bonum jus alterius partis eludi atque obteri dicebat. Quinetiam multos vidiſſe aſſerebat, qui illum cum quo lis eſt, cui plus nimio favet, quo pacto adverſarii telis ſe opponat, inſtruere non verentur, quum quid in re quaque conſilii capiendum ſit, alteri parti enuncient, ita ut ille paratior factus, bonum alterius jus evertat, & convincat: quum alterius neque voces animis, nec querelas auribus admittant: & quum miſer ille timidus imprudenſque rerum, judicis fidem implorando, fruſtra ipſius aures fatigaverit: judex interim ſeverus & vehemens loquenti obſtrepat, eumque vel difficulter admittat, aut impotenti ore objurget: vel ſi admittit ægre & perinvitus, diſſimulato ſermone vultuque, cum tædio admittere cogatur. Quorum quidem nequitiæ, & animi ad fallendum deſtinati, nulla majora, inquit, argumenta ſunt, quam quum reconditus ille ſenſus, & abſtruſus animus, quam labem miſero illi afferat, non facile dinoſcatur. Quinetiam perſæpe evenire dicebat, ut malus judex, ut illum improvidum ad inſidias ducat, & vana ſpe ludificetur, ſe dubitare in quo nihil verendum ſit, aſſeveret: ſed quod autem in cauſæ diſceptationem anceps dubiumve fiat, illud diſſimulanter omittat: ut cum maxime viciſſe te credas, tunc tibi præcipue ſubeundum periculum ſit. Nonnunquam evenire, ut quum diutius litigantem fruſtrari nequeat, precibus ſeu querelis fatigatus, cauſam in judicio ſe producturum prædicat, aliorumque judicum exploret vota, non ut cauſam æquo judicio terminet, ſed ut quo pacto invadat jus alterius, ſolerter inquirat: illorumque votis in illius miſeri perniciem exploratis, ſine religione & fide ipſum perditum eat. Si vero non dubiam ſpem victoriæ viderit, judiciorum & litium mora ita rem producat, ut quum finire nutu omnem diſceptationem valeat, neutro inclinatis ſententiis, ſuſpenſa omnia infectaque relinquat. Deumque ille conteſtans & hominum fidem, ſi quidem, quem appellet, quem obte-

ſtetur, quem imploret, nullum habet, diuturna expectatione & ampliore ſumptu vexatus, de ſuo jure tandem decedere cogatur. quo fœdius dici æſtimarique nihil potuit. Atque utinam non his artibus fœdiſſime vexatos, nec quotidianis damnis tenore uno opprimi miſeros videremus. Poſtremo morem peſſimo exemplo invaluiſſe dicebat, ut judices non jure nec judicio, ſed per factionem & gratiam, aut libidinem, perque invidiam judiciorum vota conferant, illi præſertim, ubi in orbem ſuper jure controverſo ſententiæ explorantur. In qua quidem re, tanto certamine hinc inde exardeſcunt ſtudia, ut maledictis inter ſe & conviciis, & plerunque manibus vix temperent, tantaque judiciorum turpitudo fiat, ut nec judicio, nec diſceptatione, ſed libidine, perque omnes cupiditates ſuffragentur, ſtudiumque & gratiam aliquorum potius, quam vera judicia inquirant. Ac mille modos referebat, quibus iniquus judex, non judicis, ſed impuri latronis modo, velut officina nequitiæ, per avaritiam & ſordes bonum alterius jus invadat, vanaque judicia precio aut gratia nundinetur: qui quidem non legum periti, ſed everſores potius humani juris dicendi ſunt. Recte igitur Iſocrates nunquam effici exiſtimavit poſſe, ut hi qui male inſtituti, aut moribus pravis & incivilibus ſunt, juſtitiam aſſequantur. Denique nihil malo judice pejus eſt, adverſus quem nec imperia magiſtratuum, nec leges valent: neque facile eſſe invenire hominem, quem nec flectant preces, nec dona tranſverſum agant. Invaluitque vetus adagium apud cauſarum patronos, omni dimicatione, contentione, atque cura enitendum, ut judicem quem quis nactus fuerit, partim gratia, partim precio aut pactione, dando & pollicendo, propenſiorem ſibi quoque modo parent, quo incolumi amico, nihil amplius quærendum illi ſit. iſto enim maxime effici modo, ut eum ad voluntatem ſuam ille nutumque convertat: & qui gratia plus poſſunt, cauſa plus valuiſſe videantur, illique vel nunquam cauſa cadant, vel præter jus faſque judicata ferant, & victores fiant.

Ubi ſententiæ in orbem explorantur.

Iſocratis dictum.

Adagium ſceleratum apud patronos cauſarum.

fiant. Sed jam latius processi & liberius, quia me morum piget tædetque. Male profecto humanis ingeniis nostra vitia consulêre, quum judicia, quæ fidei tutelæque nostræ credita sunt, non ad salutem, sed ad perniciem humani generis cæci cupiditate vertamus.

TIRAQUELLUS.
Nihil est in toto capite quod scholiis & illustrationibus nostris indigeat.

CAPUT XV.

Quæ in sermonibus quotidianis vulgata proverbia apud Romanos in usu fuerint, & quæ apud exteros frequentia.

VUlgata [1] apud majores proverbia, quæ magis fuerint obvia, de quibus meminisse potuimus, præ multis & fere innumeris, hæc plane accepimus: eaque licet brevibus conclusa sententiis, in sermone quotidiano usurpata, aliud dicere videantur, ut aliud sonent verba, aliud sentias, tamen sub alieno intellectu obliquis orationibus, quin magna plerunque sensa & rerum documenta appareant, nulli dubium fuit. Horum exemplorum plena vetustas est. nam si quos mutuo studio teneri, & consociatos sibi invicem operas dare designabant, [2] mutuum mulos scabere dicebant: quod scilicet ita opibus se juvarent, & alter alteri præsidio esset, quemadmodum muli invicem se confricantes scabunt. Contra vero quum aliquis nihil proficit, & frustra operando fatigatur, ingenti periculo, fructu nullo, [3] oleum simul & operam perdere ajebant. Sicut Græcum adagium fuit,

Mutuũ muli scabunt.

Oleum & operam perdere.

ὄνϐ

TIRAQUELLUS.

1 *Vulgata apud majores proverbia.*] Est divinum Erasmi Roterodami Adagiorum opus.

2 *Mutuum mulos scabere.*] Erasmus Chiliadis primæ, centuria septima, cap. 96.

3 *Oleum & operam perdidi.*] Erasmus Chil. 1. cent. 4. cap. 62. Sed ut nonnihil levem legentium laborem, primus locus Ciceronis illic citatus est ex libro 7. epist. famil. epist. ejusdem lib. 1. Secundus ex 3. epistol. ad Atticum epistola unica. Tertius ex libro 2. earundem epist. omnium 32. incip. *Prorsus ut scribis.* Locus autem Macrobii est ex lib. 2. Saturnal. quod ab Erasmo dictum est, cap. 4.

Asini vellera quærere. Calvum vellere. Cantherius in fossa. Nihil cum fidibus graculo, vel amaracino sui. In lente unguentum.

ὄνȣ πόκους ζητεῖς hoc est, [1] asini vellera quæris, quasi ad id operam daret, ubi laborando nihil proficeret. Cui affine est, Φάλακρον τίλλεις; hoc est, [2] calvum vellis. Et quum quis lacessit ad pugnam, mox linquitur animo, ut comminus congredi non audeat, [3] cantherium in fossa dixere: [4] sunt enim cantherii, equi testiculis defectis, & exectis genitalibus: qui quum semine careant, languidiores & degeneres sunt: [5] quare Scythis & Sarmatis peculiare est, equos præferoces eunuchos facere, quo mollitis animis mitiores fiant. Græco quoque proverbio increbuit, ut quum aliqua ita essent dissociata, ut non facile conventura putarentur, [6] nihil esse cum fidibus graculo, [7] vel cum amaracino sui, dicerent. Fuisse enim amaracinum fragrantissimi odoris unguentum, ex amaraco dilutum, auctores memorant. Ad hunc sensum, [8] In lente unguentum, cui pro-

1 *Asini vellera quæris.*] Sive, *Ab asino lanam.* Erasm. Chiliadis 1. cent. 4. cap. 79. locus autem Aristophanis illic citatus est ex fabula, cui nomen *Plutus.*

2 *Calvum vellis.*] Erasmus Chiliad. 2. centur. 8. cap. 37. Simillimum est illi Plautino in Persa act. 1. sc. 1.

Qua confidentia rogare tu à me tantum audes
Argentum impudens? quin si egomet totus veneam, vix potest
Recipi, quod tu rogas. Nam tu aquam è pumice nunc postulas.

3 *Cantherium in fossa.*] Erasmus Chiliad. 1. cent. 6. cap. 21.

4 *Sunt enim cantherii.*] Varro de Agricultura lib. 2. cap. 7. in fin. de equis & equabus loquens, sic inquit, *Demptis enim testiculis fiunt quietiores & ideo quod semine carent, ii Cantherii appellati, ut in suibus Majales: gallis gallinaceis, Capi*, Festus Pompejus libro 3. *Cantherius hoc distat ab equo, quod Majalis à verre, capus à gallo, vervex ab ariete. Est enim Cantherius equus, cui testiculi amputantur.*

5 *Quare Scythis & Sarmatis.*] Strabo lib. 7. de utrisque loquens, sic scribit, *Scythicæ gentis & Sarmaticæ mos proprius est, equos eunuchos facere, ut mansuetiores ad parendum fiant. Parvi enim sunt: at celeres & acres atque rebelles.*

6 *Nihil esse cum fidibus Graculo.*] Erasmus Chiliad. 1. cent. 4. cap. 37. Locus Quintiliani ibi citatus est Institutionum lib. 1. c. 17.

7 *Vel cum amaracino sui.*] Erasmus ubi supra cap. seq. Locus Servii est in lib. 1. Æneidos in eum locum,

— Ubi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aspirans complectitur umbra.

Dioscorides lib. 3. cap. 38. Virgil. l. 1. Georgicôn. Flacci primus locus est, lib. Epistol. 1. epist. 2. Secundus ejusdem operis lib. 2. epist. item 2. Sed illi addas & lutulentam quoque suem Cic. in 1. in Sallustium Orat. *Itaque nihil aliud studet, nisi ut lutulentus sus cum quovis volutari.* Locus Tullii est libro 2. Academic. quæstionum.

8 *In lente unguentum.*] Erasm. Chiliad. 1. cent. 7. cap. 23. Locus Dioscoridis est lib. 2. cap. 99. Tullii est l. 1. ad Ati-

proxime accedit, ὄνος πρὸς αὐλὸν, hoc est [1] asinus ad tibiam, & [2] ὄνος λύρας. Et quum quis diversus agitur, & ita dubius animi fluctuatur, ut nec abnuere, nec polliceri audeat, & in quamvis partem declinet, pręsens damnum aut exitium videat: se [3] inter sacrum & saxum positum, vulgo jactitant: deductum ab eo, qui in fœdere ineundo porcam saxo ferit: sicut Græcum est adagium, [4] Διομήδεια ἀνάγκη, quod scilicet ita astrictus maneat, velut apud Diomedem hospites, quorum visceribus equas depavisse dicitur. In eum vero quem diversæ trahunt curæ, & incertus nutat, ut nunc in unam, nunc in alteram inclinet sententiam, εὐμεταβολώτερος κοθόρνου, id est, [5] mutabilior cothurno, sermo percrebuit. cothurnum enim calceamenti genus esse quatuor augulorum, fabrefactum ita, ut utrique pedi, & [6] viris ac mulieribus aptetur commode, perspicue constat. Rursus, si quid certum & destinatum esset, nec vana expectatione ferretur, [7] hoc re ad Sagram gesta certius esse: contra vero, quum irrita caderent promissa, & vana spe ducerentur, se [8] auribus lupum tenere dicebant. Huc pertinet quod quotidiano

Asinus ad tibiam.
Asinus ad lyram.
Inter sacrum & saxum stare.
Diomedea necessitas.
Mutabilior cothurno.
Re ad Sagrã gesta certius.
Auribus lupum tenere.

ad Atticum epist. 14. incip. *non modo.* Sed super hoc adagio, vide Cælium Rhodiginum lib. 7. c. 27. ubi latenter carpit Erasmum.

1 *Asinus ad tibiam.*] Erasmus Chiliad. 4. centur. 1. cap. 47.

2 Ὄνος λύρας.] Id est, Asinus ad lyram, de quo Erasmus Chil. 1. cent. 4. cap. 35. Locus Gellii est lib. 3. cap. 16. Athenæi lib. 8. cap. 7. Luciani 3. loco citati est in lucio, sive Asin.

3 *Inter sacrum & saxum.*] Erasmus Chiliad. 1. cent. 1. cap. 15. Locus Plauti est in Captivis, actus 3. scen. 4.

4 *Διομήδεια ἀνάγκη.*] Id est, Diomedea necessitas. de quo Erasm. Chil. 1. cent. 9. c. 4.

5 *Mutabilior cothurno.*] Idem Chiliad. 1. centur. 1. cap. 94. Locus Virgilii est libro 1. Æneid. Plutarchi in Pompejo, & in Nicia. Homeri 1. locus est lib. Iliados 2. ubi illum inconstantem vocat.

6 *Viris & mulieribus.*] Suidas, & vide nostras leges Connubiales parte 3. in ornamentis muliebribus, & infra eodem lib. c. 18.

7 *Hoc re ad Sagram gesta certius esse.*] Erasmus Chiliad. 1. cent. 9. c. 23. Vide Strabonem lib. 6.

8 *Auribus lupum tenere.*] Idem Erasmus Chiliad. 1. centur. 5. cap. 25. Locus Terentii in Phorm. est actus 3. scena 2. Locus Suetonii in Tiberio est c. 25. Sed adde iis quos citat Erasmus Divum Hieronymum adversus Ioannem Origenistam: cujus hæc verba sunt, *Nunc vero quasi auribus lupum apprehenderis, nec tenere potes, nec audes dimittere.*

Inter os & offam. no fertur adagio : [1] inter os & offam multa incidere, quum aliquid discriminis in re certa & fere explorata futurum timemus. Sicut Græco fuit adagio usurpatum, πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου, id est, *Multa cadunt inter calicem* [2] Multa cadunt inter calicem, supremaque labra. [3] Quod autem est de Sagra dictum, inde fluxit adagium, quod *Locri ad Sagram victores.* quum decem Locrorum millia ad Sagram insperata victoria potiti essent adversus Crotoniatarum centum & triginta millia, idque vix credibile videretur, postea certis auctoribus re comperta, in proverbium cessit, ut quum quid certo certius significarent, re ad Sagram gesta nihil certius dicerent. Cumque ingenti animi solicitudine premitur quispiam, resque ita uno in angusto sunt, ut trepidum diffidentemque animum gerat, omnisque moles negocio- *Aqua hærere.* rum uno in loco inclinatura videatur, [4] hîc mihi aqua hæret, dicere solemus : tractum ab eo qui naufragium facit, *Prora & puppis.* qui aqua ori admota pene submergitur. Et quum ex re quapiam totum pendet negocium, ubique tota moles periculi imminet, hîc [5] mihi prora & puppis est, vul- *In utranq; aurem dormire.* gatus sermo fuit. Contra vero, quum exoneratum animum curis, discussa solicitudine gerimus, ut bona spe impleamur, securos [6] in utranque aurem dormire pol- *Saltant senes.* licemur. Sicut rem salvam dicimus [7] saltante sene, tra-

ctum

1 *Inter os & offam.*] Idem Eras. Chil. 1. cent. 2. cap. 2. Locus Gellii est lib. 13. c. 16.

2 *Multa cadunt inter calicem supremaque labra.*] Erasm. Chiliad. 1. cent. 1. c. 1. Sed hic vide omnino quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus gloss. 2. n. 31. incip. *In quam rem.*

3 *Quod autem de Sagra.*] Strabo lib. 6.

4 *Hic mihi aqua hæret.*] Erasmus Chiliad. 1. centur. 4. c. 100. Locus Ciceronis ad Q. Fratrem lib. 2. est epist. ejus lib. 5. in fin. cujus initium est, *O literas mihi.*

5 *Hic mihi prora & puppis.*] Idem Erasmus Chiliad. 1. cent. 1. cap. 8. Locus Tullii epist. fam. lib. ult. epist. ejusd. lib. 23. omnium vero epist. 42. incip. *Etsi mane Harpalum.* Locus Apocalypsis est ejus operis cap. 1.

6 *In utramque aurem dormire.*] Erasm. Chiliad. 1. cent. 8: cap. 19. Et vide nostras leges Connubiales parte 5. num. 2.

7 *Saltante sene.*] Erasmus Chil. 3. cent. 1. c. 40. Sed quod ibi dicit Titum Livium ejus rei alicubi meminisse, *Ni me*, inquit, *fallit memoria.* Certe illum memoria fefellit, neque enim uspiam meminit Livius : nisi etiam me fallit memoria.

c. Clitel-

ctum ab eo, quod cum Circenses Romæ fierent, & turbatis ludis adventu Hannibalis, in omen magni terroris receptum esset, postea reversi, quum saltantem in circo senem invenissent, rem salvam dixerunt. [1] Clitellas quoque bovi admotas, quum munus viro inerti collatum viderent. Quique de rebus, quarum nescius est, dijudicat, [2] sutorem supra crepidas judicare dicunt. Novo quoque genere proverbii in usu venit, ut qui tam ad imperandum, quam parendum juxta paratus foret, quique non segniter mandata exequitur, [3] mulus Marianus diceretur, namque Marius quæcumque militibus mandavit onera, ipse inter infimos obivit in primis. Quamvis furculas quibus sarcinas viatores gerunt, quas Marius primus commentus fuit, Mulos Marianos alii dictos velint. Quotiesque victoria sine labore quæsita foret alicui, [4] ἀκονιτὶ vicisse: contra vero ubi multo negocio victoria potiretur quispiam, κονιτὶ vicisse dicimus. quum enim pulvere aspersus athleta esset, κονιτὶ vicisse dicebatur. Solere enim athletas, & multarum palmarum pugiles, ad vires refovendas pulvere luctatorio inspergi, quo fortius

Clitellas bovi.

Sutor supra crepidas.

Mulus Marianus.

Ἀκονιτὶ. Κονιτὶ.

1 *Clitellas quoque bovi.*] Erasm. Chiliad. 2. centur. 9. cap. 84. Locus Quintiliani lib. 5. est c. 11. Tullii ad Attic. lib. 5. epist. ejusdem lib. 15. omnium 101.

2 *Sutorem supra crepidas.*] Erasm. Chil. 1. centur. 6. c. 16. Sed quod ibi de hujus nepote, intellige Plinium, cujus locus est Epistolarum lib. 1. ep. 10. incip. *Si quando urbs nostra.* cujus hæc verba sunt, *Ut enim de pictore, sculptore, fictore, nisi artifex judicare: ita nisi sapiens non potest perspicere sapientem.* Aristotelis locus est libro 1. Ethicorum c. 3. *Atqui* (ait) *bene quisque judicat ea, quæ cognoscit, & ipsorum bonus est judex.* Is ergo in unaquaque re bene judicat, qui in illa est eruditus.

3 *Mulus Marianus.*] Erasm. Chil. 4. centur. 4. c. 79. At locus Festi Pompeji est lib. 10. Julii Frontini Sttatagematôn c. 1.

4 Ἀκονιτὶ.] Id est, *Citra pulverem*, de quo Erasm. Chiliad. 1. centur. 5. cap. 79. Locus Plinii est lib. 35. cap. 11. Gellii lib. 5. cap. 6. Horatii in epist. scilicet lib. 1. epist. quoque 1. & hoc quoque usus est Thucydides libro 4. ἕτοιμοι ὄντες ἀμύνεσθαι, καὶ αὐτοῖς ὅπερ ἀκονιτὶ δικαίως ἂν τὴν νίκην τίθεσθαι, ubi Græcus interpres exponit ἀμαχητί, id est, *citra pugnam.* Lucianus in dialogo quodam, cui titulus est, πλοῖον, ἀκονιτὶ κρατήσομεν. *

COLERUS.

* Cognatum huic proverb. *Sine sanguine & sudore.* de quo Scalig. ad Fest. in voce *Saimacis*, & Ausonianis lect. lib. 1. cap. 28.

1 *Quem*

fortius dimicent, fere pervulgatum est, [1] quem ex Nilo præcipuum fuisse volunt. Pari exemplo quum parum commodi affert victoria, & haud magno discrimine à victore victus abest, [2] Cadmea victoria dicitur. Apud Græcos vero ἄδακρυς πόλεμος, hoc est, [3] bellum sine lachrymis: [4] Latinis autem laureola in mustaceis. [5] Bullam quoque dicebant, siquid haud multo post desiturum cernebant. Est enim in aquis spuma tumens, quæ ex crebra agitatione nascitur, punctoque temporis dissolvitur. [6] Quare sermo Diogenis in eos qui ob coronas Olympicas lascivirent gaudio, percrebuit, ut bullas accepisse diceret. [7] Et calcaria sponte currenti addita, si quem sua sponte ad audendum agendumque hortamur. [8] Oleum vero in ore gestare dixerunt, cui loqui inhibitum est, cuique verbum facere non licet. Contra, ubi quis lingua immodicus infinitæ licentiæ & audaciæ est, qui moderari linguam nesciat,

Cadmea victoria. *Laureola in mustaceis.* *Bulla.* *Calcaria currenti addere.* *Oleum in ore gestare.*

TIRAQUELLUS.

1 *Quem ex Nilo.*] Corporibus athletarum (ut scribit Cælius lib. 25. c. 16. ad fin.) injectus Pulvis frigefacit & sudores restinguit.

2 *Cadmæa victoria.*] Erasmus Chiliad. 2. centur. 8. cap. 34. Sed & adde, hoc proverbium usurpasse Galenum tum in libro Hæreseôn cap. (ut vulgo dividitur) 15. tum in libro de Dyspnœa.

3 *Bellum sine lachrymis.*] Idem Chiliad. 2. centur. 6. cap. 23. Sed & adde hæc ex Plutarcho in Agesilao, cum de hac pugna sic scribit, Agesilaus militiam jam omnem propter senium penitus abdicarat: filius autem Archidamus, auxiliis à Siciliæ tyranno acceptis, Arcadas pugna quam ἄδακρυ. id est, *sine lachrymis*, vocant, superavit: ubi ex suis neminem amisit, hostium vero plurimum cecidit.

4 *Latinis autem, laureola in mustaceis.*] Erasmus Chiliad. 4. centur. 9. cap. 87. Locus primus Tullii ad Atticum lib. 5. epist. ejusdem lib. 21. omnium ejus operis 107. Secundus 2. lib. Epistolar. famil. epist. ejus lib. 9. omnium 20. incip. *Tu vide.* Catonis autem de Agricultura est cap. 121. & vide Plinium lib. 15. cap. 30. & ult. ubi loquitur de lauro mustace in princ. ex Pompejo Lenæo.

5 *Bullam.*] Erasm. Chil. 2. cent. 3. c. 48. ubi id latissime & elegantissime tractat.

6 *Quare sermo Diogenis.*] Laërtius in vita Diogenis.

7 *Et calcaria sponte currenti.*] Erasmus Chil. 1. cent. 2. cap. 47. Locus Plinii est lib. epistolar. 1. epist. 8. incip. *peropportune* in princ. Ovid. lib. 2. de Arte amandi. Tullii primus locus ad Attic. lib. 6. epist. ejus lib. 1. omnium vero totius operis 210. incip. *Accepi tuas literas.* Secundus ejusdem epistolæ, sed longe postea. Estque eadem ejusdem Tullii sententia lib. 3. de Oratore.

8 *Oleum vero in ore gestare.*] Cælius Rhodig.

ſciat, [1] Byzena temeritas dicebatur: fuit enim Byzenus Neptuni filius, procax nimium & inſolens. Et qui ingenio timido & diffidenti ſcrupulum facit, ubi faciendus minime foret, [2] nodum in ſcirpo quærere dicebant. Si quem vero probum virum deſignabant, qui nihil contra honeſtum moliretur, tutoque ejus fidei crederentur omnia, dignum eſſe [3] cum quo in tenebris micent, aſſerebant. Qui vero ingenio perſpicaci nulli occaſioni fraudis patet, γέρων πίθηκος ȣ̓χ ἁλίσκεται, hoc eſt, [4] Senex ſimia non capitur, proverbium fecit. Contra, ſi quis improbus ad nocendum paratus venit, [5] fœnum habere in cornu dictus eſt. erat enim priſci moris, bobus qui cornu peterent, fœni manipulos apponere, quo ad præcavendum homines paratiores forent: quare verbum Sicinii ſcurræ fuit in Craſſum, ideo conviciis parcere, quod fœnum habere in cornu videret. [6] Dici quoque jus ad aſſem, quum etiam minima librato examine moderata fuiſſent, voluere: & qui ſe victum fatebatur, [7] herbam do, proverbio jactabatur: quippe ſupplices, & qui pacem petunt, [8] oleæ ramos,

Byzena temeritas. *Nodum in ſcirpo quærere.* *Dignus cum quo in tenebris micent.* *Fœnum in cornu habere.* *Dicere jus ad aſſem.* *Herbam dare.*

1 *Byzena temeritas.*] Eraſ. Chil. 4. cent. 2. cap. 11.

2 *Nodum in ſcirpo quærere.*] Idem Chiliad. 2. cent. 4. cap. 76. Feſti autem locus eſt cap. 14. Locus Plauti in Menæchmis eſt act. 2. ſcena 1. Terentii in Andria eſt actus 5. ſcena 4. Gellii eſt lib. 12. cap. 6.

3 *Cum quo in tenebris micent.*] Eraſmus Parœmiographus Chil. 1. cent. 8. cap. 32.

4 *Senex ſimia non capitur.*] Eraſmus Chiliad. 1. centur. 10. cap. 31. Locus Laërtii eſt in vita Heraclidis Pontici.

5 *Fœnum habere in cornu.*] Eraſmus Chiliad. 1. cent. 1. cap. 81. Locus Horatii eſt Sermonum lib. 1. ſat. 4. D. Hieronymi eſt in epiſt. ad Januar.

6 *Dici quoque jus ad aſſem.*] Nullum hujuſmodi proverbium eſt apud Eraſmum. Sed id ſumpſiſſe videtur Alexander ex Plinio Nepote epiſt. lib. 1. epiſt. 15. incip. *Heus tu.* At vereor ne is deceptus ſit. Sunt enim verba Plinii hæc, *Heus tu, promittis ad cœnam, nec venis. Dicitur jus, ad aſſem impendium reddes, nec id modicum.* neque enim illud (*ad aſſem*) refertur ad (*redditur jus*) ſed ad verba ſequentia. *ut ſcilicet ad aſſem reddat impendium*, id eſt, in ſolidum ſive integrum impendium uſque ad aſſem, ut ſcitiſſime annotavit interpres.

7 *Herbam do.*] Eraſm. Chiliad. 2. centur. 2. c. 78. Locus Feſti Pompeji lib. 8. in princip. Et vide ſupra lib. 4. cap. 7. *

COLERUS.

* Ubi & ego nonnihil obſervavi.

TIRAQUELLUS.

8 *Oleæ ramos.*] Virgil. lib. 8. Æneidos olivam paciferam vocat, his verbis,

Paciferæque manu ramum prætendit olivæ.

Noctuas Athenas. Cretes nescire pelagus. Ne decima quidem Syracusanorũ pars. Crotone salubrius. Conone continentior. Catone constantior. Aristide justior. Non est cujusq; adire Corinthum.

mos, velamenta supplicum, aut gramen cum terra evulsum, victori offerebant, vel barbarico more sertis coronati occurrebant, quasi illos quibus porrigerent, ducerent meliores: [1] Mittere autem noctuas Athenas, γλαῦκας εἰς ἀθήνας, vetus adagium fuit, quum ea quæ illi supersunt, alicui damus. Quum enim Athenis noctuæ affatim exuberent, qui illuc noctuas mitteret, nimirum ad ea loca merces ferret, ubi illæ redundarent. Et cum quis nescire simulat quæ percallet, [2] Cretes nescire pelagus vulgo dicitur: ex illo traditum quod nemo Cretensis naviculariam, & pelagi commercia nesciret. Quinetiam ex locis plura fluxere proverbia. Nam si qui opibus claros & præpotentes floccifaciunt, [3] illis ne decimam quidem Syracusanorum esse: & cum loca & salubrem aërem celebrant, [4] Crotone salubriora dicunt; scilicet quod Syracusas ditissimas, sicut Orchomenon in Bœotia, & Crotonem, composita aëris temperie saluberrimam ferunt. Etiam à personis plura adagia fluxerunt: nam & [5] Zenone continentior, & [6] Catone constantior, & [7] Aristide justior crebro usurpatum est. Eo pertinet, [8] non esse hominis cujusque Corinthum

1 *Mittere autem noctuas Athenas.*] Erasmus Chiliad. 1. cent. 2. cap. 11. *Ululas Athenas.* Locus Ciceronis primus ad Torquatum est lib. epistol. familiar. 6. epist. 3. totius operis 81. incip. *Superioribus literis.* Secundus est lib. ejusdem operis epist. ult. & vide supra lib. 4. c. 15.

2 *Cretes nescire pelagus.*] Erasmus Chiliad. 1. cent. 2. c. 31. *Cretensis mare.* Locus Horatii ad Octavium est lib. epist. 2. epist. 1.

3 *Illis ne decimam quidem Syracusanorum.*] Erasmus Chil. 2. cent. 4. c. 45. & Strabo lib. 6.

4 *Crotone salubriora.*] Ibi cap. 43. Locus Dioscoridis lib. 4. cap. 145. Sed illi adde Phalerium in epist. ad Simylum inter epistolas rusticas Æliani.

5 *Zenone continentior.*] Erasm. Chiliad. 1. cent. 10. cap. 83.

6 *Catone constantior.*] Id proverbium non extat apud Erasmum: nec scio an fuerit à quopiam antiquorum usurpatum. Illud scio Catonem Uticensem fuisse omnium constantissimum, ut satis colligitur ex Plutarcho in vita illius, & Cicerone ad Atticum lib. 1. ep. 14. ubi illi tribuit constantiam & integritatem.

7 *Aristide justior.*] Nec id quoque ab Erasmo inter proverbia positum. Illud autem constat hunc justum fuisse cognominatum, ex Diodoro Siculo libro 11. & Plutarch. in vita illius, & etiam in Apophthegmatis ejusdem.

8 *Non esse hominis cujusque adire Corinthum.*] Erasmus Chil. 1. cent. 4. cap. 1. Locus Horatii in epist. est lib. 1. epist. 17. ad Scœvam. Hic autem adde Platonem lib. 3. de Repub. vituperasse Corinthium luxum blandientium meretricu-

thum petere, quod præceps in luxuriam civitas, ibique illecebræ libidinum forent, quæ magno parabantur. Tum si quem affectum, & negociis inutilem ducebant, in quo nihil adjumenti, nihil consilii foret, eum [1] de ponte dejici oportere monebant: siquidem grandævos ætate, ad suffragia quæ comitiis dabantur, non admittebant. Quum vero vehementer laboratur, fortunæque in extremo sunt, ita ut nulla daretur spes melior, [2] rem ad triarios venisse, in proverbium venit. Quum enim triarii in ultimo essent præsidio, ultra quos nihil opis sperabatur, quum abscissa omni spe, ad ultimum ventum esset, rem ad triarios venisse dicebant. Si quid autem tarde cogitatum, aut salubre consilium sero expensum fuisset, [3] sero Phryges sapere sermo fuit, quod à Græcis fluxisse autumant: nam quum decimo exacto anno, post magnas clades Trojani Helenam, simul & jure belli quæsita, Græcis restituenda censerent, sero Phryges sapere, proverbium deductum est. Et qui in re quapiam parum sapere visus, damnum patitur, qui sibi sapiens prodesse nequit, nequicquam sapere dicitur: ad quam sententiam accedit Euripidis versus, μισῶ σοφὸν ὅς οὐκ αὑτῷ σοφός, hoc est, [4] odi sapientem, qui sibi sapiens non est. Et qui astu & dolis nimium valet, [5] Corycæus nuncupatur,

De ponte dejicere.

Ad triarios remvenisse.

Sero sapiunt Phryges.

Nequicquam sapere.

Corycæus.

retricularum. quod & nos alibi diximus.

1 *De ponte dejicere.*] Erasmus Chiliad. 1. centur. 5. capite 37. *Sexagenarios de ponte dejicere.* Locus Festi est libro 4. ubi de Depontanis loquitur, & libro 17. ubi exponit qui Scaptæ dicebantur. * Macrob. l. 1. Sat. c. 5.

COLERUS.

* *Scraptæ*, legendum, teste præter Fest. Nonio & Varrone, nihil tamen ibi legi, quod huc accommodari possit.

TIRAQUELLUS.

2 *Rem ad triarios venisse.*] Erasm. Chil. 1. cent. 1. c. 23. & vide supra lib. 1. c. 5. & lib. 4. c. 7. *

COLERUS.

* His adde Sidon. Apollinarem lib. 6. epist. 1.

TIRAQUELLUS.

3 *Sero Phryges sapere.*] Eras. Chil. 1. cent. 1. c. 28. Locus Ciceronis est ep. fam. lib. 7. epist. ejus lib. 16. omnium 116. Festi Pompeji lib. 17.

4 *Odi sapientem qui sibi sapiens non est.*] Eras. 1. Chil. cent. 16. cap. 20. *Nequicquam sapit, qui sibi non sapit.* Locus primus Ciceronis est libro 7. epist. famil. epist. ejus lib. 6. omnium 106. incip. *In omnibus meis epistolis.* Secundus lib. 13. ejusdem operis epist. lib. est 27. omnium 288. incip. *Præcilium tibi commendo.* Suetonii in Tiberio Cæsare, cap. 59.

5 *Corycæus nuncupatur.*] Erasmus Chiliad. 1. centur. 2. cap. 44. Locus

patur, ex eo deductum, quod ex Coryco latrones prædæ assueti, audacis ingenii & summæ solertiæ forent. In eos quoque qui præferunt lætitiam, quum intus angantur curis, quique blanditiis velant odium, [1] risus Sardonius dicitur, quod in Sardinia apiastro similis herba nascatur, cujus esus deducto ore velut ridentes homines mortem oppetere cogit. Si quis vero obrutus malis, cum fortuna fluctuatur, ut nihil sibi prospere cedat, illum [2] equum habere Sejanum, [3] aut aurum Tolosanum asseverant: quod scilicet ita excidio & continuis cladibus premitur, ut qui aurum Tolosanum habuere, aut Sejani equum: sicut [4] de segmen-

Risus Sardonius.

Equus Sejanus Aurũ Tolosanum.

Pomp. Melæ de situ orbis, est lib. 1. cap. 17. ubi de Ionia.

1 *Risus Sardonius.*] Erasmus Chil. 3. cent. 5. cap. 1. Locus Solini est cap. 10. Servii in Virg. eclog. 7. Apuleji lib. 1. Dioscoridis lib. 6. cap. 14. Aristoteles de partibus animal. lib. 3. cap. 10. Tullii epist. fam. lib. 7. epist. ejus lib. 26. totius operis 126. incip. *Quod epistolam.* Luciani secundus locus est in Jove Tragœdo.

2 *Equum habere Sejanum.*] Erasmus Chil. 1. centur. 10. cap. 97. Locus Virgilii est libro 2. Æneidos, Trebellii Pollionis est in vita Quieti Tyranni 13. his verbis, *Videtur non mihi prætereundum de Macrianorum familia, quæ hodieque floret, id dicere, quod speciale semper habuerunt. Alexandrum Magnum Macedonem viri in auro & argento, mulieres in reticulis & dextrocheriis, & in annulis, & in omni ornamentorum genere, exsculptum semper habuerunt: eousque ut tunicæ & limbi penulæ matronalis in familia ejus hodieque sint, quæ Alexandri effigiem deliciis variantibus monstrent. Vidimus proxime Cornelium Macrum, in eadem familia virum, cum cœnam in templo Herculis daret pateram electrinam, quæ in medio vultum Alexandri haberet, & in circuitu omnem historiam contineret signis brevibus & minutilis, pontifici propinare: quam quidem circumferri ad omnes tanti illius viri cupidissimos jussit. Quod idcirco posui, quia dicuntur juvari in omni actu suo, qui Alexandrum expressum vel auro gestitant vel argento.*

3 *Aut aurum Tolos.*] Idem ibi c. seq.

4 *De segmentis Helenæ & Eriphyles.*] De his utrisque Diodorus Siculus lib. 16. cap. 15. *Uxores quoque Phocensium Principum, quæ ausæ sunt monilibus raptis se exornare, impii facinoris pœnas non evitarunt. Quæ enim Helenæ monile gestare est solita, in meretricium probrum incidit, pulchritudine sua eam expetentibus prostrata. Altera, eo quod fuerat Eriphylæ, subinde ad ornatum utens, cum filius, quem natu maximum habebat, in furorem concitatus, ignem domui injecisset, intra eam viva incendio extincta est. Eoque pacto qui Deum contemptui habere veriti non sunt, suppliciis, quæ narravimus, ab ultoribus diis affecti sunt.* Loquitur autem de templo Delphico expilato, cui affixa erant hujusmodi Helenæ & Eriphyles segmenta, ut tradit Athenæus lib. 16. c. 4. Apollodorus Atheniensis Bibliotheces suæ de Deorum origine lib. 3. Plutarchus in lib. de Sera numinis vindicta, tradit Aristonem Eriphyles mundum muliebrem è templo Delphico rapuisse, uxorique dono attulisse: filium autem matri ejus succensentem, domum incendisse, & omnes, qui in illa erant, concremasse.

1 *Aut*

ſegmentis Helenæ, & Eriphyles [1] aut Hermionæ monili auctores tradunt, quorum participes, ærumnarum continua mole oppreſſi, in extremum venere diſcrimen: ſicut [2] de Agave, [3] Iocaſta, [4] Semele, [5] Argia & [6] Eriphyle ap-

1 *Aut Hermionæ monili.*] Id ipſum autem erat quod poſtea ad Eriphylem pervenit. Id enim primum à Vulcano Veneri fabricatum fuiſſe dicitur, & deinde reginarum omnium, quæ Thebis vixerunt: quas iſtius monilis omine infeliciter deperiſſe ſcribit Statius his verbis,

Nec mirum: nam tu infauſtos donante marito,
Ornatus Argia geris, dirumque monile
Hermiones. longa eſt ſeries: ſed nota malorum
Proſequar, unde novis tam ſæva potentia donis.
Lemnius hæc, ut priſca fides, Mavortia longa
Furta dolens, capto poſtquam nihil obſtat amori
Pœna, nec ultrices caſtigavere catenæ,
Hermiones dotale decus ſub luce jugali
Struxerat. ——

Paulo poſt periculum hujus monilis fidem fecit Hermione, quæ proxime experta eſt: nam in angues verſa eſt cum marito: ob hanc cauſam, quod Agenoris & Europæ filius draconem Martis, qui fontem cuſtodiebat, occidit. Ideo vult Statius hoc contigiſſe, quia nuptialibus donis hoc monile poſſederat,

Prima fides operi Cadmum comitata jacentem
Hermione, verſis in ſibila dira querelis,
Illyricos longo ſulcavit pectore campos.

2 *De Agave.*] Hujuſmodi venenis infecerat hoc monile Vulcanus (ut d. lib. ſcribit Statius) ut neceſſe eſſet hoc monile geſtanti ærumnarum mole opprimi. Hoc enim uſa eſt Hermione, Agave, Jocaſta, Semele, Argia, ultimo Eriphyle, ut ex ſeqq. patebit. De Agaves furiis Lucanus lib. 1.

—— *Ingens urbem cingebat Erynnis,*
Excutiens pronam flagranti vertice pinum,
Stridenteſque comas: Thebanam qualis Agavem
Impulit. ——

Ubi Sulpitius Lucani interpres, *Agave*, inquit, *Cadmi & Hermiones filia, & Echionis uxor, ſubito furore correpta, Pentheum filium, Bacchi contemptorem, quem aprum eſſe putabat, dilaniavit.* Idem Lucanus lib. 7.

Cum fureret Pentheus, aut cum deſciſſet Agave.

3 *Jocaſta.*] Nam & Statius, ubi ſupra, ad ea, quæ ex eo adduximus, id quoque addidit,

Teque etiam infelix perhibent Jocaſta deorum
Poſſediſſe nefas. vultus hac laude colebas,
Heu quibus, heu placitura toris? poſt longius ordo.

Infelix (inquit Luctatius interpres) *quia non impoſuit, per malorum experimenta, finem cupiditati. Nam hoc monile certum eſt Jocaſtam poſt Agavem habuiſſe.*

4 *Semele.*] Idem Statius, ibidem id quoque ſubjungit,

Improba mox Semelæ vix dona nocentia collo
Induit, & fallax intravit limina Juno.

Ubi Luctatius, *Vult Semelen infelicitate hujus monilis extinctam, & magis ornatus invidia à Junone, quam pellicatus inductam, ut à Jove improbe poſceret, quid nefas eſſet corpus ſuſtinere mortale. Semelen autem optime improbam dixit, quod voti fuit immodica: ut Jovem vellet cum fulmine.*

5 *Argia.*] De qua jam ſupra ex Statio, qui & poſtea quoque ſubdidit,

Tum donis Argia nitet, vileſque ſororis
Ornatus ſacro præculta ſupervenit auro.

6 *Et Eriphyle.*] Supra dictum eſt, & miror quod repetit;

 1 *Mala*

le apparet: quod & Græcis quoque vice proverbii fuit, κακ᾽ ἐφ᾽ αὑτὸν ἕλκων ὥστε καικίας νέφος, [1] mala ad se trahens, ut Cæcias nubes. *[Ut cæcias nubes.]* Id etiam apud Eleos in proverbium cessit, ut in eum qui continuis premitur malis, [2] graviora Sambico pati dicerent. *[Graviora Sambico.]* Quum vero quispiam iniqua contentione victus, ulterius damno premitur, [3] Opprobrium victis adagium erat: *[Opprobrium victis.]* quod à Brenno, quum se Romani auro redimerent, sumptum memorant. Tritum quoque proverbium fuit, [4] Iucundi acti labores, *[Iucundi acti labores.]* quum bene navatam à nobis operam, suavi memoria repetimus. Et cum inter loquendum medio affatu is supervenit, de quo sermo fit, [5] lupum in fabula, *[Lupus in fabula.]* qui minime nos loqui sinat, esse dixerunt: nam fere constat, quem prior lupus viderit, proloqui nequisse. Cumque fraus animo agitata, à bono honestoque in pravum transit, atque in auctoris redit perniciem, [6] Malum consilium consultori pessimum, *[Malum consilium consultori pessimum.]* in adagium venit. [7] Ac mille modis evulgata hucusque enumeratis

1 *Mala ad se trahens, ut cæcias nubes.*] Eras. Chil. 1. cent. 5. cap. 62.

2 *Graviora Sambico pati.*] Erasmus Chiliad. 1. centur. 1. cap. 80. Locus Plutarchi est in Problematis c. 160.

3 *Opprobrium victis.*] Erasm. Chiliad. 2. cent. 6. cap. 1. *Quid nisi victis dolor.* Ex quo intelliges non illic *opprobrium*, sed *dolor* legendum. nam apud Plutarchum in Camillo, ex quo id sumptum est, legitur, ἡ τοῖς νενικημένοις ὀδύνη. quæ postrema dictio *dolorem* significat, non *opprobrium*. Sed quod *væ victis* scribit Eras. id ante Festum Pompejum scripserat Livius 1. Decad. lib. 5.

4 *Jucundi acti labores.*] Eras. Chil. cent. 2. cap. 43. & iterum Chil. 4. centur. 9. cap. 27. *Jucunda malorum præteritorum memoria.* Virgilii locus est lib. 1. Æneidos Senecæ in Hercule furente.

5 *Lupum in fabula.*] Erasm. Chil. 4. cent. 5. cap. 50. Locus Terentii in Adelphis est act. 4. sc. 1.

6 *Malum consilium, consultori pessimum.*] Erasm. Chil. 1. cent. 2. c. 14. Locus Valerii libro 7. est tit. de sapienter dictis & factis. qui primus est ejusd. lib. 7. ubi de Papyrio Cursore Cos. loquitur.

7 *Ac mille modis evulgata proverbia.*] Erasmus collegit 4151. eademque docte & eleganter locupletavit. Et ille quidem omnem diligentiam in illis coacervandis adhibuit, vir quidem cum in cæteris rebus, tum vero hic (ut ex illis videre est) diligentissimus. Sed quis omnia posset? Ego autem nonnulla ab eo prætermissa, hic summatim subjicienda duxi. Nec dubito quin & alia sint multo plura, quæ ipse Erasmus, si diutius vixisset, in infinitum auxisset.

Κόπος κόπον ἀγ. 1.

Est apud Oribasium lib. 1. Euphoriston c. 1. ubi aperte declarat id esse antiquum proverbium. Idque peræque est, *labor laborem solvit*, vel *pellit*. Estque illis simile *Clavus clavum, Paxillus paxil-*

meratis non dissimilia proverbia fuerunt, communi & quotidiano sermone usurpata, quæ recensere supervacuæ dispu-

paxillum pellit scilicet, aut excutit.

Syri adversus Phœnices. 2.

Est apud Suidam Σύροι πρὸς φοίνικας, ubi versutus decipere versutum satagit. Simile illis, *Cretensis Cretensem;* *Cretensis cum Ægineta.* de quibus Erasmus Chil. 1. cent. 2. cap. 26. 27. cum improbus agit cum improbo, perfidus cum perfido.

Dixerat ille aliquid. 3.

Virgilius lib. 10. Æneidos, ubi Anxurum, ut ineptum factorum & virtutis suæ ostentatorem perstringit, sic scribit,

Dixerat ille aliquid magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat.

Quo loco Servius admonet proverbialiter esse dictum, ac si diceret, *Non mirum sic occisum esse eum, qui sibi plurimum arrogabat.*

Solus hoc potuit Deus. 4.

Lat. Pacatus in Panegyrico, quem Theodosio scripsit, indicat id esse proverbium, *Mirabamur,* inquit, *te post imperium esse privatum: multo magis mirum est imperium ferre post ocia. Solus hoc (ut dicitur) potuit Deus.*

Amicus amico bona, illius gratia vult. 5.

Aristoteles lib. 8. Ethicorum tum c. 2. tum quoque 7. in fin. ostendit id vice proverbii celebratum.

Area scelerum. 6.

Et id quidem proverbialiter dictum videtur eadem figura, qua *Ilias malorum,* apud Ciceronem etiam ad Attic. lib. 9. epistolar. epist. penult. incip. Utrunque ex tuo consilio. *Reliqua ô dii, qui comitatus, quæ (ut tu soles dicere) νεκυία, in qua erat area scelerum.*

Vereor Troas. 7.

Αἰδέομαι τρῶας. Habet speciem proverbii de formidolosis, qui vel effœminatissimos ac profligatissimos quosque timent apud Ciceronem multis in locis, ut intelligas id vice proverbii celebrasse: scilicet ad Atticum lib. 2. epist. ejus lib. 5. & totius operis 20. incip. *Cupio quidem.* Et lib. 1. epist. 7. & omnium 119. incip. *Dederam quidem.* & rursum epist. 10. & omnium 129. incip. *Unam adhuc.* & lib. 8. epist. ult. incip. *Omnia mihi.* Quod & sumptum est ex illo versu Homeri libro 6. Iliados, quem integrum posuit Cic. 1. illo loco, ubi de Hectore loquitur,

Αἰδέομαι Τρῶας, καὶ Τρῳάδας ἑλκεσιπέπλους.

Id est,

Vereor Troas, & Trojanas longa pepla ferentes.

Ne pilum quidem. 8.

Idem Cicero ejusdem operis libro 5. epist. 20. omnium 107. incip. Saturnalibus mane. *Interea è Cappadocia ne pilum quidem.* Quod habet formam similem illius, *Ne punctum quidem.* Chil. 4. cent. 4. c. 85. Simile etiam est illud, *Cum pulvisculo.* de quo Erasm. Chil. 2. cent. 8. c. 85.

Perire non posse, nisi crura fracta essent. 9.

Idem quoque Cicero Philipp. 13. docet id proverbii loco dici solitum. *Illud tamen mirum,* inquit, *quod in hoc Planco proverbii loco dici solet, Perire enim non posse, nisi crura fracta essent.* Sic etiam ludit in Eruscinum pro Sex. Roscio Amerino, *Crura quidem vobis,* inquit, *nemo suffringet.*

Manum & mentum. 10.

Festus Pompejus lib. 11. id dicit esse proverbium ex Græco tractum: sed tam corrupti sunt ipsius codices, qui circunferuntur, ut vix sensum aliquem excerpere queas.

Lacuna in auro. 11.

M. Tullius oppido quam decenter dixit (epist. lib. ad Attic. 12. epist. ejus

lib. 5. omnium 136. in princ.) *Lacunam in auro factam.* Ne, scilicet, in re apparente bona subsit fraus aut malitia. intelligi volens exinanitionem auri, & quasi voraginem quandam ex furto & rapina. Cui simile est & illud Persii sat. 5.

Nequa sub ærato mendosum tinniat auro.

Sensus est, Ea es prudentia, ut æs auro coopertum etiam dignoscas, ut solent mensarii. Allegoricôs hoc dicit, eum vitia velamento quodam virtutis obvelata cognoscere. Hocque sapientis est, qui vera libertate fruitur. Ita Britannicus interpres. Scio autem illius loci Tulliani meminisse Erasmum in proverbio *Lacunam explere*, Chil. 4. cent. 10. c. 88.

Cum insanis insanire & ipsi debemus. 12.

Galenus lib. 1. de Virtutibus naturalibus c. 15. eodemque penult. *Quia vero,* inquit, *jam satis fabulati sumus & quidem nolentes: sed ut est in proverbio, Cum insanis insanire coacti.*

Cæcæ divitiæ. 13.

Plato lib. 1. de Legibus indicat id vice proverbii fuisse usurpatum: *Dupliciter,* inquit, *bona dicuntur: alia enim humana sunt, alia divina: dependent autem à divinis & humanis. Divinis igitur quæ majora sunt, susceptis; minora etiam possidentur. Illis autem spretis, utrisque civitas privatur. Minorum vero primum est satietas, deinde pulchritudo,* * *bis cincta.* *tertio vires ad cursum & ad alios corporis motus: quarto divitiæ, quæ non cæcæ sunt, ut vulgo dicitur, si prudentiam sequantur.*

Pennatis pedibus. 14.

Sed & id proverbium fuisse declarat Divus Hieronymus in Epistola ad Florentium inc. *Quantus.* cum dicit, *Ita ut ego ille tardissimus, quem intolerabilis languor vexat, pennatis, ut ajunt, pedibus, certe charitate & voto te salutaverim.* Quibus verbis, ut & Erasmus dicit in scholiis, significabat miram celeritatem, sumpto proverbio à Mercurio, cui pedibus alas addidere Poëtæ. Sed id ipsi Erasmo, sua proverbia congerenti, effluxit.

Ultroneas putere merces. 15.

Est ejusdem Hieronymi ad Marcellam incip. *Nuper cum pariter essemus* (sunt enim multæ ipsius ad eandem) in fine ejusdem epistolæ, ubi dicit, velle se aliquid illi scribere de quibusdam, quæ memorat, *Nisi,* inquit, *& modum epistolici characteris excederem, & tibi aviditatem magis delatę deberent facere quęstiones. Tritum quippe est proverbium, Ultroneas putere merces: unde & nos de industria reticemus, ut avidius velis audire quæ tacita sunt.* Ubi & ipse Hieronymus in scholiis, *Nam suspectæ sunt,* ait, *emptori.* Sic Horatius epist. lib. 2. epist. item 2. in princ. ad Julium Flor.

Multa fidem promissa levant, ubi plenius æquo
Laudat, venales qui vult extrudere merces.

Ego vero mallem ad id referre, quod quæ sponte & sine labore, & veluti gratis offeruntur, minus placent, quam quæ cum labore & precio adipiscimur. Scitum est illud Ausonii epigram. 39.

Hanc volo, quæ non volt: illam quæ volt, ego nolo:
Vincere volt animus, non satiare Venus.
Oblatas sperno illecebras, detrecto negatas:
Nec satiare animum, nec cruciare volo.
*Nec * discincta Diana placet, nec nuda Cythere:*
Illa voluptatis nil habet, hæc nimium:
Callida sed mediæ Veneris mihi venditet artem
Fœmina, quæ jungat, quod volo nolo vocet.

Et illud item, *Aquæ furtivæ dulciores sunt:* & *Panis absconditus suavis.*

Nec ferre videt sua gaudia ventos. 16.

Virg. 10. Æneidos. quo loco Servius, *Proverbium est,* inquit, *venti ferunt gaudia. id est, lætatur incassum.* Sic supra lib. 9.

Sed

disputationis foret: quare ne exequar singula, quum non sit animus ea consectari quæ ab aliis uberius explicata sunt & latius, de his hactenus dixisse satis habeam. Illud utique antiqui moris erat, quod cum alicui precabantur bene, ut quicquid fuisset, cupitum eveniret, ne quid diri aut infausti successum læderet, [1] pollicem premere jubebant. *Pollicem premere.* Quotiesque in propinqua spe futuri boni, veniam à diis petimus, [2] in sinum despuere solemus, velut ratas preces diis habi- *In sinum despuere.*

—— *Sed auræ*
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.

Ubi & idem Servius, *Quæ*, ait, *inutiliter jubentur, dicitur ventus discerpere:* citatque priore loco illud ejusdem Virgil. lib. 11. Æneidos,

Audiit: & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.

Illud autem Virgilii sumptum videtur ab Homero Odyssex lib. 8.

—— ἔπος δ' εἴπερ τι βέβακται
Δεινὸν, ἄφαρ τὸ φέροιεν ἀναρπάξασαι ἄελλαι.

Id est, ad verbum,

—— *Verbum si aliquod dictum est*
Durum, cito illud ferant rapientes procellæ.

Philadelphea opera. 17.

Philo ille Judæus in libro de vita Mosis, sic scribit, *Ptolemæus fuit is, Philadelphus cognomine, tertius ab Alexandro Ægypti Rex, virtutibus regiis supra omnes ætatis suæ, superiorumque seculorum Principes nobilis, cujus nunc quoque ex tanto temporum intervallo decus est inclitum, ob tot relicta per civitates regionesque monumenta magnificentiæ, ut in proverbium abierint sumptuosa opera ab illo Philadelphea denominata.*

Plus apud Campanos unguenti, quam apud cæteros olei. 18.

Plinius lib. 18. c. 11. id proverbio celebratum fuisse satis declarat: unde vulgo dictum, *Plus apud Campanos unguenti, quam apud cæteros olei fieri.*

Dioscuri salvatores. 19.

Ælianus Variæ historiæ lib. 1. cap. 30. Græce quidem scripsit, sed hoc sensu, *Ptolemæus Rex amasium habebat Galetam, pulcherrima forma præditum. Animus vero juvenis longe formam superabat. persæpe igitur etiam Ptolemæus testimonium ei perhibebat, inquiens, O lepidum caput nulli unquam ullius auctor incommodi extitisti: at multorum utilitatem promovisti. Accidit aliquando, ut cum Rege adolescens equitaret. Cum vero procul aliquos ad supplicium trahi videret, non oscitanter in hæc verba Regem affatus est, sed ô Rex, inquit ad Ptolemæum, quandoquidem prospera quadam fontium istorum fortuna, equos conscendimus, age, si gratum est, calcaribus admotis & velocia persequentes, appareamus miseris, quasi Dioscuri salvatores & advocati salutem ferentes: quod communi proverbio de his diis vulgatum est. Verum ille maximam voluptatem capiens ex ejus bonitate, & propensum ad misericordiam animum amplectens tum nocentes servavit, tum amoris, quem erga puerum gerebat, intentionem multum confirmavit & auxit.* Hæc ille. Hoc autem proverbium proxime accedit ad illud, Θεὸς ἀπὸ μηχανῆς ἐπιφανείς. id est, *Deus ex improviso apparens.* De quo Erasm. Chil. 1. cent. 1. c. 68.

1 *Pollicem premere.*] Erasmus Chiliad. 1. cent. 8. cap. 46. Locus Juvenal. est sat. 3. Horat. epist. l. 1. ep. 17. ad Lollium 2.

2 *In sinum despuere.*] Id sumptum est ex Tibullo lib. 1. eleg. 2. in fin.

Ubi quis malè audisset, aut verbo offensus fuisset.

habituris. Cumque in sermone quotidiano quispiam male audisset, aut verbo voceve offensus foret, [1] dicto veniam poscere. in adversis vero enunciatis, [2] meliora ominari, atque [3] invidiam verbo abesse jubebant. In mentione defunctorum, illorum memoriam non sollicitari: in sordidis & obscænis dictis, [4] honorem auribus servare, & [5] præfari honestatem, veteres consuesse, memoriæ & litteris proditum est.

Hunc puer, hunc juvenis turba circumstetit arcta:

Despuit in molles & sibi quisque sinus. Erasmus autem Chiliad. 5. centur. 1. cap. 25. *Despuere malum*, inter proverbia posuit, nec citat Tibullum ubi supra: sed Plinium non designato loco, sed est lib. 28. cap. 4. Plauti autem locus est in Captivis. Sed tu hic omnino vide, quæ scripsimus in legibus nostris Connubialibus parte 1. num. 17. incip. *Hincque illud.*

1 *Dicto veniam poscere.*] Plinius Junior libro epistolar. 5. epist. ejus lib. 6. totius operis 102. incip. *Amavi curam*, in fin. *Usque*, inquit, *adhuc certe neminem ex his, quos eduxeram mecum, venia sit dicto, ibi amisi.*

2 *Meliora ominari.*] Cicero de claris Orat. *Melius, quæso, ominare*, inquit Brutus.

3 *Invidiam verbo abesse.*] Livius 1. Decad. lib. 9. *Absit verbo invidia, & civilia bella sileant.* Et 3. Decadis lib. 8. *Ut non modo nobis (absit verbo invidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset.*

4 *Honorem auribus servare.*] Q. Curtius lib. 5. *Ad ultimum opus (honos auribus habitus sit) ima corporum velamenta projiciunt.*

5 *Præfari honestatem.*] *Honorem*, ni fallor, voluit dicere. Cicero lib. 2. de Finibus, *Eam autem ita persequitur, quæ palato percipiatur, quæ auribus: cætera addit, quæ si appelles, honos præfandus sit.* Et epist. fam. libro 9. epist. ejus lib. 22. totius operis 174 incip. Amo verecundiam. *Nos autem ridicule si dicimus, ille patrem strangulavit, honorem non præfamur: sin de Aurelia aliquid, aut Lollia, honos præfandus est.* Nusquam autem quod meminerim, legi *honestatem præfari.*

CAPUT XVI.

*Qui primus legem theatralem Romæ tulerit, & quot leges plebem ab optimatibus * postea distinxerint.*

Tarquinii Prisci inedendis spectaculis studium.

INter eos qui à prima origine spectacula Romæ ediderunt, [6] Tarquinius Priscus opulentius instructiusque quam

COLERUS.

* *Postea distinxerint.*] De hac re Lipsius doctissime passim in commentario ad Tacitum, & lib. aureo de Amphitheatro agit. Cui adjunge, si lubet, Levinum Torrentium in cap. 11. Neronis.

MERCERUS.

Alex. sicut & post illum Manutius, ac Sigonius, præsupponit eandem sedendi rationem, & legem in Circo, & Theatro fuisse. Quod principium quia falsum est, consequitur, ut multa absurda hoc toto capite scribat.

quam aliquis Regum ludos fecisse dicitur. Is enim in ludorum apparatu, cultu & magnificentia omnes antecessit. Ab

scribat. Singula perstringere mihi non licet per brevitatem temporis. Ne fallereris tamen legendis his libris, hæc libenter apposui de ratione sedendi in Circo, & Theatro. In Theatro ergo primum quidem, stans Populus Rom. ludos spectavit. Tacit. Annali. 14 *Si vetustiora repetas stantem Populum spectavisse, si consedisset theatro dies totos ignavia continuaret.* Ex quo interim discis, quamobrem jussus Populus stans ludos spectare. Valerius addit vetitum senatusconsulto, ne quis sederet. Capite 4. lib. 2. *Senatusconsulto cautum, ne quis in Urbe, propiusve passus mille, subsellia posuisse, sedensve ludos spectare vellet.* Dixi in Theatro. Nam in Circo alia forte ratio. Livius lib. 1. ubi de Tarquinio Prisco. *Tum primum Circo, qui nunc maximus dicitur designatus locus est: loca divisa patribus, equitibusque ubi spectacula sibi quisque faceret, fori appellati.* Arbitror enim spectacula facere, eo loco esse subsellia ponere, ad spectandum. Quod si aliter interpretatus fueris, leviter repugnabo. Tandem tamen in Theatro sessum est, & primum quidem subitarii gradus, & scena in tempus structa ut loquitur Cornel. Tacit. Et ut alicubi me legisse memini, primi, hoc est, primo & honoratiore loco semper sederunt senatores, vel concedente plebe, vel jubentibus censoribus, aut legibus. Tum, Roscius Otho Trib. pleb. equitibus secundum senatores honestatissimum locum in theatro attribuit, nisi vel suo, vel fortunæ vitio decoxissent. Ac ne erres, de solo Theatro egit Lex Roscia. Ad circum non pertinuit. In Circo ergo, si Livio credimus, instituto Tarquinii tantum senatoribus & equitibus divisa loca. Si vero Dionysium sequi malimus, toti populo Curiatim. Sed sive hoc, sive illud probes, hic spectandi modus una cum tempore, & priscis moribus obsolevit: Omnesque ordines promiscue tandem spectarunt, usque ad Augusti principatum. Qui primus, ut est apud Dionem l. 55. edixit, ut ludi circenses seorsim à patriciis, & equestribus spectarentur. Idipsum confirmat Suet. August. 44. *Decretum fecit, ut in spectaculis primus ordo subselliorum senatoribus vacaret.* Ita tamen secrevit Augustus loca senatorum à plebejis in Circo, ut nihilominus Populus totus dicatur post ea tempora promiscue spectasse. Nam Augustus certum locum senatoribus non ascripsit, ut expressis verbis scribit Dio lib. 60. *Spectaverant, inquit, jam ante seorsim singuli ordines patritiorum, equitum & plebejorum: ex eo tempore quo lex de eo lata fuit. Non tamen certi loci singulis erant attributi: sed tunc Claudius ea subsellia patriciis destinavit, quæ nunc quoque sunt: concesso etiam alibi spectare veste plebeja.* Quare Claudius Imperator primus assignavit in Circo certa loca singulis ordinibus. Et id bene vult. Suet. Nam Claud. 21. *Propria Senatoribus constituit loca promiscue spectare solitis.* Adeo ut priorem illum locum Suet. ex Augusto, debeas explicare ex Dione. Ne sibi Suet. repugnet. Eademque ratio est equitum. Eorum loca secrevit Augustus, ut ex Dione jam liquet. Certum nihilominus locum iis non attribuit. Id fecit Nero. Tacit. An. 15. *Equitum Romanorum locos sedilibus plebejis antepofuit apud Circum.* Suet. Ner. 11. *Circensibus loca equiti secreta attribuit.* Quæ loca ubi fuerint docet Plin. c. 7. lib. 8. *Cæsar dictator Euripis Arenam circumdedit quos Nero princeps sustulit. Equiti loca addens.* Per quæ tempora, ne erres, licuit senatoribus, & equitibus non spectare in suo loco: sed una cum plebe. verum tunc oportuit mutatam vestem. Id docet ille locus, quem è Dionis lib. 60. modo protulimus.

TIRAQUELLUS.

6 *Tarquinius Priscus.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 3. in fi.

Circus maximus. Ab ipso enim [1] circus maximus spectaculis designatus locus fuit, qui postea ædificiorum magnitudine, & aulico apparatu præcipuus semper exhibendis ludis est habitus, in quo munera ingenti apparatu mox exhibita fuere, divisis locis plebi per singulas curias. [2] Cumque intercedentibus annis,

1 *Circus maximus.*] Halicarnassæus ubi supra, Livius 1. Decad. lib. 1. Varro lib. 1. aut aliorum supputatione 4. de ling. Lat.

2 *Cumque intercedentibus annis.*] Livius 4. Decad. lib. 4. *Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus Censores, gratiam ingentem apud Senatum pepererunt, quod ludis Romanis Ædilibus Curulibus imperarunt, ut loca senatoria secernerent à populo: nam antea in promiscuo spectabant.* Sed & postea ejusdem Dec. lib. 5. *Magalesia,* inquit, *ludos scenicos, C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo Ædiles curules primi fecerunt. Horum Ædilium ludos Romanos primum Senatus à populo secretus spectavit: præbuitque sermones (sicut omnis novitas solet) aliis tandem quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini: aliis demptum ex dignitate populi quicquid majestati patrum adjectum esset, interpretantibus: & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æque minuenda esse. Ad quingentesimum octavum annum in promiscuo spectatum esse: quid repente factum, cur immisceri sibi in cavea patres plebem nollent? cur dives pauperem consessorem fastidiret? novam & superbam libidinem ab nullius ante gentis Senatu neque desideratam, neque institutam. Postremo ipsum quoque Africanum, quod Consul auctor ejus rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo probabile est veteribus, nisi quæ usus evidenter arguit, stari malunt.* Hæc ille. Cicero autem in Orat. de Aruspicum responsis, *Nam quid ego,* inquit, *de illis ludis loquar, quos in palatio nostri majores ante templum in ipso Matris magnæ conspectu, Megalensibus * fieri celebrarique voluerunt? qui sunt more, institutisque maxime casti, solennes, religiosi: quibus ludis primum ante populi consessum Senatui locum P. Africanus iterum Cos. ille major, dedit: ut ludos hæc lues impura pollueret.* Idem in Oratione pro Cornelio majestatis reo, *P. Africanus ille superior, ut dicitur non solum à sapientissimis hominibus, qui tum erant, verumetiam à se ipso sæpe accusatus est, quod, cum Cos. esset, cum T. Longo, passus esset tum primum à populari consessu senatoria subsellia separari.* Quo in loco Asconius interpres, *Hoc,* inquit, *factum est secundo consulatu Scipionis, post septimum annum quam Carthaginensibus bello secundo data est pax. Factum id esse autem Antias tradidit ludis Romanis, quos fecerunt Ædiles curules. Attilius Serranus, T. Scribonius Libo: id eos fecisse jussu Censorum Sex. Ælii Peti, C. Cornelii Cethegi. Et videtur in hac oratione hunc quidem auctorem sequutus Cicero dixisse, passum esse Scipionem secerni à cætero consessu spectacula Senatorum. In ea autem, quam post aliquot annos habuit, de Aruspicum responso, non passum esse Scipionem, sed ipsum auctorem fuisse dandi eum locum Senatoribus, videtur significare.* verba ejus adducit, quæ nos supra adscripsimus. Et postea subjungit, *Non præterire autem vos volo, esse oratoriæ calliditatis, ut, cum opus sit, eisdem rebus ab utraque parte, vel à contrariis utantur.* Nam cum secundum Ciceronis opinionem, auctore Scipione Cos. Ædiles secretum ante omnes locum spectandi Senatoribus dederint. eodem illo facto Scipionis in hac quidem oratione, quia causa popularis erat premebaturque Senatus auctoritate, atque ob id dignitatem ejus ordinis quam posset maxime elevari causæ expediebat, pœnituisse ait Scipionem,

annis, patribus equitibusque, ac plebi Romanæ confusa loca fuissent ubi spectarent, Corn. Scipione & T. Sempronio consulibus, ludis Romanis per ædiles curules discreta loca senatoria à populo fuere: utque suus cuique honos servaretur, lege cautum fuit, ut optimatibus subsellia proxima darentur. Quo tempore præcipua loca [1] in orchestra Senatoribus data sunt, [2] ubi in scena saltabatur, & chorus inducebatur: [3] podium imperatori & consulibus, [4] proscenia

Loca in spectaculis prius confusa discreta. Senatorum locus. Imperatoris.

nem, quod passus esset id fieri. In ea Orat. de Arusp. respons. quia in Senatu habebatur, cujus auribus erat blandiendum, & magnopere illum laudat, & non auctorem fuisse dandi: nam id erat levius, sed ipsum etiam dedisse dicit. Val. Maximus lib. 2. c. 1.

COLERUS.

* Hæc vox Mureto videtur expungenda, & è glossemate aliquo in ordinem verborum Ciceronis irrepsisse. Quæ enim Megalensia Megalensibus celebrata fuerunt? Vide de Megalensibus eundem in Scholiis Terentianis.

TIRAQUELLUS.

1 *In Orchestra.**] Vitruvius lib. 5. c. 6. *In Orchestra autem Senatorum sunt sedibus loca designata, & ejus pulpiti altitudo sit ne plus pedum quinque, uti qui in Orchestra sederint, spectare possint omnium agentium gestus.* Juvenalis satyr. 3.

—— Similemque videbis
Orchestram & populum. ——

Sueton. in Nerone, cap. 12. *Deinde in Orchestram Senatumque descendit, & orationis quidem carminisque Latini coronam, de qua honestissimus quisque contenderat, ipsorum consensu concessam sibi recepit.* Ex quo clare intelligis Orchestram non patuisse populo.

COLERUS.

* Idem Vitruvius lib. 5. cap. 7. Julius Pollux lib. 4. cap. 19. affirmat *Orchestram* esse *chori* propriam, ut *scæna actorum.*

TIRAQUELLUS.

2 *Ubi in scena saltabatur.*] Orchestra ab ὀρχέομαι, id est, *salto*, sive *gesticulor*, dictam, locum esse in theatro, ubi sunt designata Senatorum loca, voluit Vitruvius loco proxime citato. Id quidem apud Romanos: Nam Julius Pollux lib. 4. cap. 19. *Chori* dicit esse propriam, ut *scenam actorum.*

3 *Podium Imperatori & Coss.*] Idem Suetonius in Nerone, d. cap. 12. paulo ante. *Nam perraro*, inquit, *præsidere. Cæterum accubans primum parvis foraminibus: deinde toto podio adaperto spectare consueverat.* Verum ex Juven. satyr. 2. id omnibus patuisse videri potest, cum scribit,

Omnibus ad podium spectantibus.

Et in hac quoque significatione *podii* vocabulo usus est Ælius Spartianus in Septimio Severo. Vitruvius lib. 3. c. 3. lib. 5. c. 7. lib. 6. c. 4. lib. 7. c. 4. *Podium menianorum habet speciem, locus scilicet ad spectandum habilis, cujus pars, quæ magis provehitur, pulpitum est, veluti pergula quædam.* Græci Podia *Orthas* appellant, ut scribunt Theodosius & Honorius Impp. lib. 8. Cod. de ædificiis privatis. Ulpianus, sed in alia significatione, in *l. quæsitum. §. item perticæ ff. de fund. instruct.* & Plinius l. 37. c. 3. ejus Nepos epist. lib. 5. epist. 6. incip. *Amavi.* *

COLERUS.

* Circensibus ludis veteri more victoria gypsea supra podium locabatur. Sed & certa pars Podii fuisse videtur, appellata Suetonio *cubiculum*, dicto cap.

TIRAQUELLUS.

4 *Proscenia & pulpita optimatibus.*] Budæus in *l. athletas. ff. de iis qui notantur*

Optimatum. nia & pulpita optimatibus, nonnunquam principi, [1] ſiquidem Nero è proſcenio ſæpe ſpectavit, [2] aliquando è pulvinari, quod in prima fronte theatri, ſpectaculorum locus erat. [3] Fertur tamen Auguſtus Cæſar, legatos ſociarum fœderatarumque gentium, in orcheſtra conſidere vetuiſſe, quum quoſdam libertini generis illic ſpectare deprehendiſſet. Poſt aliquot vero ętates, ut imperator una cum ſacerdotibus in ſella imperatoria ludis præſideret, conſuetudo invaluit. *Qui ludis præſidebant.* [4] Quæ quidem ſcena in fronte theatri ab uno cornu ad alterum porrigebatur verſatilis, plerunque ductilis, multis columnis & epiſtiliis fulta, *Scena ludorum.* [5] quæ primo parietem non habuit, ſed frondibus obumbrabatur: poſtea tabulis pictis in parietis morem componi cœpta, quæ ſpectaculorum ſedes pręcipuę inde habitæ. [6] Ea enim triplicis generis erat: namque tragica columnis & deorum ſignis exornabatur, quibus & tabulis pictis, partim ab amicis, partim è Gręcia *Tragica ſcena.*

cia

tur infamia, ex Diomede, Proſcenium ſic definit, *Erat in ſcena proſcenium, id eſt, locus ante ſcenam porrectus, ubi pulpitum excitatum erat, quo actores fabularum prodirent: ita ut ſcena altior eſſet pulpito, pulpitum autem altius orcheſtra: quæ ipſa erat locus ſaltantium, ob id orcheſtra dicta, quaſi ſaltatorium.* Virg. lib. Georg. 2.

—— Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt proſcenia ludi.

Vitruvius lib. 5. c. 6. ubi Guillel. Philander, interpres.

1 *Siquidem Nero.*] Suetonius in d. cap. in princ. *Ludos ſpectavit*, inquit, *è proſcenii faſtigio.*

2 *Aliquando è pulvinari.*] Quod de Aug. Cæſ. tradit Suet. in vita illius, c. 45. in princ. *Ipſe*, inquit, *Circenſes ex amicorum fere libertorumque cœnaculis ſpectabat, interdum è pulvinari, & quidem cum conjuge ac liberis ſedens.* *

COLERUS

* Sabellicus putat heic Pulvinar locum fuiſſe, ad quem Circenſibus deferebant ſacra: Vide Feſt. in *Thenſam.*

TIRAQUELLUS.

3 *Fertur tamen Aug. Cæſar.*] Idem Sueton. in vita illius, c. 44. *Romæ legatos liberarum ſociarumque gentium vetuit in orcheſtra conſidere, cum quoſdam etiam libertini generis mitti deprehendiſſet.*

4 *Quæ quidem ſcena.*] Id ex Servio eſt narrante illud Virgil. lib. 3. Georgicôn,

Ipſe caput tonſæ foliis ornatus olivæ
Dona feram. ——

5 *Quæ primo parietem non habuit.*] Servius in lib. 1. Æneidos eo verſu,

—— Tum ſylvis ſcena coruſcis
Deſuper. ——

Antiquitus, inquit, *theatralis ſcena parietes non habebat, ſed de frondibus umbracula quærebant. Poſtea tabulata compoſuerunt in modum parietis.*

6 *Ea enim triplicis generis erat.*] Vitruvius lib. 5. c. 8. in prin. *Genera autem*, ait, *ſunt ſcenarum tria, Unum quod dicitur Tragicum: alterum Comicum: Tertium Satyricum.* *

COLERUS.

* Iſidorus lib. 18. cap. 43.

cia commodatis, utebantur: comica, ædificiorum figuram præfert: satyrica vero, montibus inumbratur & sylvis. [1] In ea enim histrionum sedes erant, qui ad edendas in scena operas locabantur. [2] In orchestra autem chori: reliqua vero loca popularia fuere, in quibus omnis sexus & ætas, atque infimus ordo sine discirimine spectabat: qui vero à sedibus exclusi fuerant, [3] excuneati dicti. [4] Græci vero præter hæc buleuticum construxere in theatro, ubi seniores: sicut ephebicum, ubi juvenes spectarent. [5] Ante hanc vero legem, per annos quingentos sexaginta à condita

Comica. Satyrica. Histrionum locus. Chori. Populi. Excuneati. Græcorum. Seniorum. Juvenum.

TIRAQUELLUS.

1 *In ea enim histrionum sedes erant.*] Vitruvius d. lib. 5. cap. 8. *Ideoque apud eos Tragici & Comici actores in scena peragunt: reliqui autem artifices suas per orchestram præstant actiones. Itaque ex eo scenici & thymelici Graece separatim nominantur.* Ubi Philander interpres, *Scenici,* inquit, *complectuntur Comicos & Tragicos: Thymelicorum vero nomine intelligimus ludios, citharœdos, citharistas & tibicines, atque id genus symphoniacorum ἀπὸ τῆς θυμέλης. Est autem θυμέλη theatri pars ubi histriones suas actiones perficiunt.*

2 *In orchestra autem Chori.*] Julius Pollux lib. 4. cap. 19. dicit *Orchestram Chori* esse propriam, ut *scenam actorum.* Quem locum legas oportet, si theatri partes scire cupis. *

COLERUS.

* Et Isidorum lib. 18. cap. 44.

TIRAQUELLUS.

3 *Excuneati dicti.*] Apulejo lib. 10. *Excuneati decenti vocabulo dicuntur, qui in cuneo theatrali sedendi locum non habent, quasi extra cuneum exclusi. Cuneati autem, qui in cuneo dispositi sunt, & cunei figuram repræsentant.* Ita Beroaldus Apuleji interpres de quibus Juvenalis satyra 6.

—— *Cuneis an habent spectacula totis*
Quod securus ames, quodque inde excerpere possis.

Martialis epigram. lib. 1. epig. 83. in Sextilianum,

Æra sed à cuneis ulteriora petis.

Suetonius in Augusto, cap. 44. *Maritis è plebe proprios ordines assignavit: prætextatis cuneum suum, & proximum pædagogis.* Vitruvius lib. 5. cap. 6. *Cunei spectaculorum in theatro ita dividuntur.* & ante hos Virgilius libro 5. Æneidos,

Nuncius Anchisæ ad tumulum cuneosque theatri
Incensas perfert naves Eumelus.

4 *Græci vero præter hæc buleuticum.*] Idem de utroque scilicet *Buleutico* & *Euphebio*, scribit Cælius Rhodiginus l. 8. cap. item 8. nullo quoque auctore citato. Scio autem βουλευτικὸν Græcis aliud significare: nempe, consularem, senatorium ad consultandum aptum, ad Senatum pertinens, ut βουλευτικοὶ νόμοι, *leges ad curiam*, sive Senatum pertinentes apud Demosthenem. βουλευτικὸς ὅρκος, *jusjurandum Senatorum* apud Xenophontem lib. ἀπομνημονευμάτων. id est, *de factis & dictis Socratis*, 1. De *Ephebico* autem pro loco in scena, ubi ephebi, id est, juvenes spectabant, sive pro epheborum & puberum multitudine, est locus apud Lucianum. De *bouleuterio* Plinius lib. 36. cap. 15. sic scribit, *Cyzici & Bouleuterium vocant ædificium amplum, sine ferreo clavo ita disposita contignatione, ut eximantur trabes sine fulturis, ac reponantur.*

5 *Ante vero hanc legem.*] Vide supra in princ.

1 *Postea*

dita urbe, populus una cum patribus promiſcua iniquitate ſpectavit. [1] Poſtea vero P. Aphricanus ſuperior quum conſul eſſet cum T. Longo, ludis Romanis plurima ſenatorum ſubſellia à populari conſeſſu ſeparari juſſit. Et quum eo diſcrimine aliorum ſtudium, aliorum indignatio eſſet, præbuiſſe ejus rei novitas non mediocrem plebi ſermonem dicitur, [2] adeo ut ipſum Aphricanum, quod ejus rei auctor fuiſſet, pœnituiſſe ferant: gratiamque ingentem apud ordinem ſenatorium ædiles pepererunt, qui ſanxerunt, ut gradus dignitatisque cujuſque & fortunæ diſcrimen foret: manſitque aliquandiu lex ſervata, uſuque didicere, mũlto prȩſtabilius eſſe, ſervato gradu cujuſque, quam in colluvione omnium ſpectaculis intereſſe. [3] Proditum tamen memoriæ eſt, tempore quo promiſcuus ſpectaculorum uſus erat, nunquam plebejum præ modeſtia & verecundia, ante virum ſenatorium aut conſularem ſpectare ſuſtinuiſſe. Cumque poſt aliquot tempora, plebs cum patribus confuſis ordinibus nihilominus ſpectaret, Sex. Ælius Pætus, & L. Cornelius Cethegus cenſores, ne turba patribus miſceretur, quum tantum hominum conflueret in theatrum, alio edicto ſtatuere, quod non ſine indignatione plebis factum memorant, quæ ſe deſpectui haberi & contemptam eſſe arbitrata eſt: [4] tametſi Ælium Pæ um in cenſura collegam prioris Scipionis fuiſſe nonnulli tradant. [5] Rurſus quum haud longo poſt intervallo conſtitutione abrogata, ſenatus & po-

Senatorum ſubſellia à popularibus ſejuncta.

Ædilium ſanctio de dignitatis cujuſque & gradus diſcrimine.

Ælii Pæti & L. Cornelii edictũ.

1 *Poſtea vero P. Africanus.*] Jam diximus ſupra in princip. ex Livio & aliis. ſed & præterea videbis apud Valerium Maximum lib. 4. c. 5. poſt prin. ubi de populi Romani verecundia ſcribens, *Sed ut*, inquit, *à laudibus ejus ad facta veniamus: A condita urbe uſque ad Africanum, & Tiberium Longum Coſſ. promiſcuus Senatui & populo ſpectandorum ludorum locus erat: nunquam tamen quiſquam ex plebe in theatro ante patres Conſcriptos ſpectare ſuſtinuit. Adeo circumſpecta noſtræ civitatis verecundia fuit.*

2 *Adeo ut ipſum Africanum.*] Jam & ibi dictum eſt.

3 *Proditum eſt memoriæ.*] Id ex Valerio Maximo ut ſupra diximus.

4 *Tametſi Ælium Pætum.*] Titus Livius 4. Decad. lib. 2. *Multis*, inquit, *claris potentibus viris, creati Cenſores P. Cor. Scipio Africanus, & P. Ælius Pætus.*

5 *Rurſus cum non longo poſt intervallo.*] Dictum eſt ſupra in princ. ex Tito Livio, & Aſconio Pædiano.

1 *Donec*

& populus solutissimo more spectarent, Attilius Serranus, & L. Scribonius Libo ædiles curules, scenicis ludis & Romanis, ut divisa loca plebejorum à patribus essent, populusque discretus à senatoribus spectaret, quarta promulgata lege statuere, spectavereque aliquandiu, [1] donec lege Iulia theatrali [2] & Roscia, ut in quatuordecim ordinibus & sub-

Attilii Serrani & L. Scribonii lex. Senatoribus & equitibus 14. subsellia in spectaculis.

1 *Donec lege Julia theatrali.*] Plinius lib. 33. cap. 2. *Hac de causa,* inquit, *constitutum, ne cui jus id esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri avoque paterno sestertia* cccc. *census fuisset, & lege Julia Theatrali in* 14. *ordinibus sedendi.*

2 *Et Roscia.*] Corn. Tacitus lib. 15. ita scribit. & Horat. l. epist. 1. item 1.

Roscia, dic sodes, melior lex, an puerorum est
Nænia, quæ regnum recte facientibus offert,
Et maribus Curiis & decantata Camillis? Nam paulo ante dixerat:
Et quadringentis sex septem millia desunt,
Est animus tibi, sunt mores, & lingua, fidesque,
Plebs eris. at pueri ludentes, Rex eris, ajunt, *Si recte facies.* ———

Quo in loco Porphyrion, *Lex,* inquit, *Roscia est, qua cavetur, ut proximis ab Orchestra* 14. *gradibus spectent, quibus census est quadringentorum sestertiorum.* Et paulo post, *Hæc lex Roscia equitibus data est, ut in primis* 14. *gradibus sederent ii, qui quadraginta sestertia haberent.* Et de hac quoque lege *Roscia* idem Horatius epod. Ode 4. ad Menam libertum Pompeji Magni,

Sedilibusque magnus in primis eques
Othone contempto sedet.

Ubi Acron interpres. Quia L. (*ait*) Roscius Otho legem Theatralem tulerat, ut in 14. ordinibus sederent equites. Et idem propemodum Porphyrion ibi. Pædianus in Oratio. Ciceronis pro Cornelio, *Roscia est, quam L. Roscius Otho biennio ante Coss. firmavit, ut in theatro equitibus Rom.* 14. *ordines spectandi gratia darentur.* Seneca ad Lucilium l. 5. epist. 44. *At me Hercules multis quatuordecim gradus sunt clausi.* Idem lib. 7. de beneficiis, c. 12. *Equestria omnium equitum Romanorum sunt.* Et lib. 4. Controversiarum, Hos 14. gradus Equestria, ab ipsis equitibus appellat L. Florus epit. Livii lib. 99. *L. Roscius Trib. pleb. legem tulit, ut equitibus Rom. in theatro* 14. *gradus proximi assignarentur.* Ante hos Cicero in Orat. pro Muræna, *L. Otho, vir fortis, meus necessarius, equestri ordini restituit non solum dignitatem, sed etiam voluptatem.* Itaque lex hæc, quæ ad ludos pertinet, est omnium gratissima, quod honestissimo ordini cum splendore, fructus quoque jucunditatis est restitutus. Plinius d. lib. 33. c. 2. Plutarchus in Cicerone. Cum hactenus in theatris equites commixti plebi spectarent ludos, primus Otho eos à plebe disjunxit, eumque sessum illis in spectacula designavit, quem nunc usque præcipuum retinent. Quam rem cum plebs ad ignominiam sibi existimaret, prodeunte in spectaculum Othone, contumeliose adversus illum sibila efferre: tum equites contra læto plausu illum suscepere. Verum mox cum iteratis altius sibilis, & iterum à majori plausu equitum in jurgia alter in alterum prodiret, omne id theatrum inhonesta specie completum est. Quare cum ea novisset Cicero, plebem in phano Bellonæ ad se vocatam, adeo modeste increpuit, monuitque, ut cum in spectaculum rediissent, Othoni alacri plausu alluderent, & equitibus de gloria & laude viri concertarent. *

COLERUS.

* Sed lex Roscia, & Julia Theatralis de scena tantum caverat, non de curulibus ludis.

subselliis proximioribus senatores atque equites spectarent semota plebe, optimatibus data facultas fuit. [1] Quorum numerum à divo Iulio adeo excretum fuisse constat, ut quatuordecim ordines, & proxima subsellia, solis senatoribus non sufficerent: [2] adeo ut Laberius Mimus inter equites sedere jussus, præ angustia recipi vix potuerit. [3] Quod & Syllæ temporibus iterum confusum fuisse crediderim. nam gladiatorum munus viris æque & mulieribus, locis promiscuis & indistinctis, in magna licentia spectandi, & sine ullo discrimine honorum. [4] Cautum deinde lege Othonis fuit, quam Tribunus tulit, ut magis fortunarum & pecuniæ, quam generis aut honorum ratio haberetur: [5] & non modo patriciis, aut equestris ordinis, & senatoriis viris,

Othonis lex.

TIRAQUELLUS.

1 *Quorum numerum à D. Julio.*] Nam & Suetonius in Augusto, c. 35. in princ. scribit, Senatorum affluentem numerum deformi & incondita turba (erant enim super mille & quidem indignissimi, & post necem Cæsaris per gratiam & præmium allecti, quos abortivos vulgus vocabat) ad modum pristinum, & splendorem redegit. Et vide in seq. *

COLERUS.

* Dionys. lib. 55. Et vide Lipsium ad 15. Annal. Taciti.

TIRAQUELLUS.

2 *Adeo ut Laberius.*] Ex Macrobio lib. 2. Satur. 3. cujus hæc verba sunt, *Deinde cum Laberius in fine ludorum annulo aureo honoratus à Cæsare, evestigio in 14. gradus ad spectandum transisset, violato ordine: & cum detractus esset eques Romanus, & cum Mimus remissus, ait Cicero prætereunti Laberio, & sedile quærenti, Recepissem te, nisi anguste sederem: simul & illum respuens, & in novum Senatum jocatus, cujus numerum Cæsar supra fas auxerat. Nec impune, respondit enim Laberius, Mirum si anguste sedes, qui soles duabus sellis sedere: exprobrata levitate Ciceronis, qua immerito optimus civis male audiebat.* *

COLERUS.

* Adde Senecam Controversiar.

TIRAQUELLUS.

3 *Quod & Syllæ temporibus.*] Plut. in Sylla. non longe à fin. Paucos post menses gladiatorum spectaculum edidit. Locis necdum distinctis, ac promiscuis in theatro viris, ac mulieribus, decoram specie fæminam & genere illustrem prope Syllam sedere contigit.

4 *Cautum deinde lege Othonis.*] Vide supra in verbo, *& Roscia.* & adde præterea Juvenalem satyra 3.

Sic libitum vano, qui nos distinxit Othoni.

Et satyra 14. ad fin.

——— Effice summam
Bis septem ordinibus, quam lex dignatur Othonis,
Hæc quoque si rugam trahit, extenditque labellum,
Sume duos equites, fac tertia quadraginta, &c.

5 *Et non modo patriciis.*] Hæc usque ad ea verba, *Tantaque divitiarum ratio.* sunt Plinii lib. 33. cap. 2. cujus verba attulimus supra ibi, *Donec lege Julia.* satisque probantur ex his, quæ diximus in præced.

ris, sed summis honoribus functis, quibus quadringentorum sestertiorum ipsi patri, avoque census non fuisset, spectandi in quatuordecim subselliis jus non esset, eaque loca honoris causa divitibus solum constituta fuere. Quippe tenues & sordidæ inopiæ viros, quamvis claros illustresque, quibus quinquaginta sestertiorum non esset census, mixtim cum ditioribus in quatuordecim sedere, minime decere arbitratus est. Tantaque divitiarum ratio fuit, ut duo primi ordines tribunitiis & plebejis ditioribus, exclusis patriciis, vacarent: idque non sine gravi offensione nobilitatis. Quæ quidem subsellia ita compta habuere,[1] ut crocum & vinum [2]per singulos cuneos spargerent,[3] illosque præcipuis odoribus diluerent,[4] ac picturis exornarent,[5] nonnunquam minio,[6] & chrysocolla arenam circi sternerent,[7] ita ut Hadrianus balsama & crocum per gradus theatri stravisse feratur.[8] Primusque Claudius Pulcher fuisse traditur, qui scenam

Subselliorum ornatus.

1 *Ut crocum & vinum.*] Plinius libro 21. cap. 6. ad finem de croco loquens, Usus ejus, *inquit*, in coronis nusquam. *Herba enim est folio angusto pene in capillamenti modum. Sed vino mire congruit, præcipue dulci: tritum & ad theatra replenda.* *

COLERUS.

* *Seneca lib.4.Epist.*90. Utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit, quomodo in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui Euripos subito aquarum impetu implet. *Propert.Ovid.& alii.*

MERCERUS.

2 *Per singulos cuneos.*] De his sparsionibus per Cuneos, nec consulito Alexandrum, sed Lipsium potius, Amphitheatri cap. 16. *Sparsiones vero non per cuneos fiebant, sed per gradus, vel è statuis, vel ex quibusdam fistulis latentibus.*

TIRAQUELLUS.

3 *Illosque præcipuis odoribus.*] Id exemplis seqq. probat ex Adriano.

4 *Ac picturis exornarent.*] Plinius lib. 35. cap. 4. cujus verba referemus infra ibi, *Primusque Claudius.* ubi de Claudio Pulchro.

5 *Nonnunquam minio.*]Plinius l. 33. cap.7.

6 *Et Chrysocolla.*] Plinius l.33.c.5. *Visumque jam est Neronis Principis spectaculis harenam Circi Chrysocolla sterni, cum ipse concolori panno aurigaturus esset, introducta opificum turba.* Et adde etiam ramentis lapidis specularis ex eodem Plinio lib.36.c.22. Invenere, *inquit*, & alium usum in ramentis quoque, Circum maximum ludis Circensibus sternendi, ut sit in commendatione candor.

7 *Ita ut Adrianus.*] Ælius Spartianus in Adriano Cæsare, sic scribit, *In honorem Trajani balsama & crocum per gradus theatri fluere jussit.*

8 *Primusque Claudius Pulcher.*]Hæc usque ad ea verba, *Q. Catulus.* sunt Valerii Maximi lib.2.c.1. ubi de Claudio Pulchro loquitur: nisi quod *Petrejum* ille, quem hic *Trebonium* vocat. Et interim tamen vide Plinium lib.35.c.4. de his ludis hæc scribentem, *Habuit & scena ludis Claudii Pulchri magnam*

ſcenam variis picturis ſigniſque & tabulis ornavit: Trebonius auro, alii argento, plerique ebore.[1] Q. Catulus [2] velis Carbaſinis theatrum texit: Lentulus Spinther [3] byſſino velo. [4] Nero Cæſar auri ramenta pro arena ſtravit, [5] & vela ſtellata colore cœli poſuit, [6] totumque Pompeji theatrum in unum diem auro operuit. [7] C. vero Antonius & Murena ſcenam fecere argenteam. [8] Cajus etiam Princeps pegma ex argento duxit. [9] Nonnunquam qui ludos dabant,

admirationem picturæ, cum ad tegularum ſimilitudinem, corvi decepti imagine, advolarent.

1 *Q. Catulus.*] Hic deeſt dictio, *umbris*, ex Val. Maximo ubi ſupra, ubi de Catulo, & Claudio Pulchro loquitur. Religionem ludorum, *inquit*, creſcentibus opibus, ſequuta lauticia eſt. Ejus inſtinctu Q. Catulus, Campanam imitatus luxuriam, primus ſpectantium conſeſſum velorum umbraculis texit. Plinius lib. 19. c. 1. de lino & lini ſatione & ejus generibus loquens, *Poſtea in theatris*, inquit, *tantum umbram fecere: quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret.* Nam quod hic ſubjicitur, *Velis carbaſinis*, ad Lentulum Spinthrem refertur, ut mox dicemus.

2 *Velis carbaſinis.*] Ita id debes legere uno ſpiritu, *Velis carbaſinis theatrum texit Lentulus Spinther*, & delendus eſt punctus, qui hic ponitur poſt verbum, *Texit*, ex Plinio ubi ſupra, cujus verba hæc ſunt, *Carbaſina deinde vela primus in theatro duxiſſe traditur Lentulus Spinther Apollinaribus ludis.* Valerius autem Maximus loco ſupra citato, dicit hunc Lentulum adornaſſe argentatis choragiis locum verſatilem, quem fecerunt Lucius & Cinna.

3 *Byſſino velo.*] Hic deeſt nomen ejus, qui id fecit. Neque enim is Spinther fecit, ſed alia, quæ jam diximus: nec, ſi id feciſſet, omiſiſſent Suetonius & Plinius eo loco, quo hujuſmodi velorum theatralium differentias adſcripſerunt, nec memini me legiſſe, qui hoc velo Byſſino theatra texerunt.

4 *Nero Cæſar auri ramenta.*] Dion Nicæus in Nerone de Tyridate, Armeniorum Rege, ſcribens, dicit celebrem conventum, decreto Senatus, in theatro actum eſſe, cujus non modo ſcenam, ſed etiam ipſum totum circuitum intus inauratum, item cætera omnia, quæ intromittebantur, auro ornata fuiſſe: ipſumque diem his de cauſis Aureum cognominatum.

5 *Et vela ſtellata.*] Idem Dion d. loco, Peripetaſmata, *inquit*, quæ in aëre extenſa erant ad defendendos ſolis ardores, purpurea fuerunt, ſtellis aureis circum undique relucentibus. Plinius d. lib. 19. c. 1. *Vela nuper colore cæli ſtellata per rudentes, terra etiam in amphitheatris, Principis Neronis rubente: in cavis ædium, & muſcum à ſole defendunt.*

6 *Totumque Pompeji theatrum.*] Plinius lib. 33. c. 3. *Nero, Claudii Cæſ. ſucceſſor, Pompeji theatrum opperuit auro in unum diem, quod Tyridati, Regi Armeniæ, oſtenderat.*

7 *Cajus vero Antonius.*] Idem Plinius eodem loco, *C. Antonius ludos in ſcena argenteos fecit.* Valerius Maximus d. lib. 2. c. 1. ubi de Claudio Pulchro.

8 *Cajus etiam Princeps.*] Idem Plinius in eod. capit. Item Lucius Muræna, & Cajus Princeps in Circo pegma duxit, in quo fuere argenti pondo 124.

9 *Nonnunquam qui ludos dabant.*] Id ſumptum videtur à Donato in fine præfationis Commentariorum in Terentium, cujus hæc verba ſunt, Aulæa quoque in ſcena in terra ſternuntur, quod

bant, ne populo sol officeret, aulæa suspendebant, plerunque supparo usi sunt, quod posterior ætas pro aulæis accepit, [1] quæ non modo in theatro, sed in cubiculis fere singulis habuere, ut siquid pulveris caderet, exciperetur. [2] Proditumque memoriæ est, Cn. Pompejum, ne populum æstus officeret, etiam aquæ decursum per subsellia duxisse: [3] mox divum Cæsarem in ædilitate omni scenæ apparatu argenteo usum esse, [4] qui etiam in munere gladiatorio, forum Romanum & viam sacram in clivum usque Capitolinum linteis contexit. [5] Apud Lacedæmonios vero in omni com-

quod pictus ornatus erat ex Attalica regia, Romam usque perlatus: pro quibus Siparia ætas posterior accepit: * Est autem minutum velum, quod populo obsistit, dum fabularum actus commutantur. Quod tamen nonnihil differt ab his, quæ hic scripsit Alexander. *Aulæa* autem in usu scenarum fuisse testimonio est illud Virg. lib. 3. Georg.

Vel scena ut versis discedat frontibus, utque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.

COLERUS.

* Nonius facit vestem & citat ibi Varronem & hunc ipsum Virgilii locum ex 3. Georg. Isidorus lib. 19. c. 16. Aulæa vela picta & grandia, quæ ideo Aulæa dicta sunt, quod primum in aula Attali regis Asiæ, cui successit Pop. Roman. inventa sunt.

TIRAQUELLUS.

1 *Quæ non modo in theatro.*] Horat. Sermonum lib. 2. sat. 8. eademque ult.

Interea suspensa graves aulæa ruinas
In patinam fecere, trahentia pulveris atri,
Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.

Quia, ut dicit ibi Porphyrion interpres, Consuetudo apud antiquos fuit, ut aulæa sub cameras tenderent, ut si quod pulveris caderet, ab ipsis exciperetur.

2 *Proditumque est memoriæ Cneum Pompejum.*] Valerius Maximus l. 2. c. 1. *Cneus Pompejus ante omneis, aquæ per semitas decursu, æstivum minuit fervorem.*

3 *Mox Divum Cæsarem.*] Suetonius in vita illius, c. 10. loquitur de gestis ab eo in sua ædilitate: nec aliquid tamen de hujuscemodi rebus dicit: nisi quod Ædilis, præter comitium ac forum basilicasque, etiam Capitolium ornavit porticibus ad tempus extructis, in quibus abundante rerum copia, pars apparatus exponeretur. Verum id est Plinii d. lib. 33. c. 3. cujus hæc sunt verba, Cæsar, qui postea Dictator fuit, primus in Ædilitate munere patris funebri, omni apparatu harenæ argenteo usus est, ferasque argenteis vasis incessere tum primum visum.

4 *Qui etiam in munere gladiatorio.*] Plinius lib. 19. cap. 1. ad finem. *Mox Cæsar Dictator totum forum Romanum intexit, viamque sacram à domo sua ad clivum usque Capitolinum, quod munere gladiatorio mirabilius visum tradunt.* Dion Historicus in Julio Cæsare, Porro autem magnificentissimi apparatus argumentum est, quod ne sol spectatoribus molestus esset, peripetasmata serica supra extensa fuerunt: qui panni facti primo ad barbarorum voluptatem, ab illis ad nos ad muliebres delitias fuerunt importati.

5 *Apud Lacedæmonios.*] Herodotus Halicarnassæus in Erato, qui 6. liber

 est,

commiſſione ludorum, regum erant loca præcipua, quibus ut inter ſpectandum cuique liceret inniti, privilegium datum eſt. Athenis ſi peregrinus publicis ludis in theatro ſaltaret, mille drachmarum pœna mulctabatur. [1] Qua etiam Othonis lege decoctoribus, qui fortunæ naufragio, non ſuo vitio decoxiſſent, certus in theatro locus conſtitutus erat, [2] ſicut viatoribus tribunitiis, ut eorum quoque vera & ſalubris ratio haberetur. His quoque qui artem ludicram exercuiſſent, ne in quatuordecim ſederent, eadem lege cavebatur. Qui vero quæſtum ſui corporis feciſſent, quique vilitate & gula aut luxuria ſe auctoraſſent, vel ære obligaſſent, à theatro arcebantur penitus. Quod Athenis quoque ſtatutum ferunt, ut qui multis flagitiis dedecoratus, aut nota turpitudinis nefariæ inſignis foret, à ſuggeſtis & ludis arceretur: idque adeo procaciter ſervatum eſt, ut præfecti ſubſelliorum per cuneos diſpoſiti, à ſubſelliis, in quibus immeriti ſedebant, quibus equeſter non fuiſſet cenſus, vi ſpectatores dejicerent. [3] C. tamen Gracchum accepimus, cum animadvertiſſet contra inſtituta majorum, patriciis & plebejis loca ſpectaculorum mercede locari nullo delectu, accitis operariis & fabris illa fuiſſe demolitum. Solitoſque Romanos Principes, ob multa in rempublicam merita, Maſſi-

Peregrino Athenis ſaltare in theatro non licebat.

A theatris ejecti.

Rom. exteris locum in ſpectaculis dabant.

eſt, Quoties aliqua publica viſceratio fit, primi in cœna Reges diſcubant, ut iis primis diſtribui incipiat utrique eorum duplum omnium, & in ſpectaculis ſingulorum certaminum certis locis præſideant.

1 *Qua etiam Othonis lege.*] Tullius Philippica 2. *Illud tamen audaciæ tuæ, quod ſediſti in 14. ordinibus, cum eſſet lege Roſcia decoctoribus certus locus conſtitutus: quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo, decoxiſſet.* Spartianus de conſtitutionibus Adriani Principis loquens, Decoctores, *inquit*, bonorum ſuorum, ſi ſuæ auctoritatis eſſent, catamidiari in amphitheatro & dimitti juſſit: id eſt deridendos per theatrum præberi.

2 *Sicut viatoribus Tribunitiis.*] Tacitus libro 16. *Liberto & accuſatori operæ, locus inter viatores tribunitios datur.* *

COLERUS.

* Et forte hi non procul à Tribunis ſedebant, uti ad obſequia apparere poſſent.

TIRAQUELLUS.

3 *C. tamen Gracchum.*] Plutarchus in ejus vita, Cum eſſet populus, *inquit*, gladiatores in foro ſpectaturus, plerique magiſtratuum pulpita ad ſpectandum circa forum extruxerant, eaque mercede locabant. Hæc eos amoliri Gracchus juſſit.

[1] Massiliensibus, [2] exterarumque gentium legatis ab ultimis oris, locum inter senatores spectandi, pro insigni munere largiri: in quo proditur memoriæ de Germanis lepide factum, qui cum alios de Romanis benemeritos in senatorum subselliis spectassent, ne inferiores officio viderentur, ipsos non admissos, sua sponte subsellia adisse, & una consedisse. [3] Contra vero L. Flaminium Q. Fratrem, cum senatu motus, in commissione ludorum humilis & despectus extrema in parte sederet, populus universus ob fratris egregia facinora revocavit, & inter consularia subsellia admisit. [4] Iidem tamen Massilienses tam severæ disciplinæ fuere, ut nullum aditum juventuti in scenam vel theatrum darent, quod essent morum corruptela, ne per obscœ-

Massilienses juvenes in scenã vel theatrum non admisere.

1 *Massiliensibus.*] Justinus lib. 43. *Ob quod meritum & immunitas illis decreta, & locus spectaculorum in senatu datus, & fœdus æquo jure percussum.*

2 *Exterarumque gentium.*] Hæc usque ad versic. *Contra vero.* sunt Corn. Taciti lib. 13. non procul à fin. ubi de Frisiorum legatis loquitur, cujus hæc verba sunt, *Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quæ Barbaris ostentantur, intravere Pompeji theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic per ocium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum consessum caveæ, discrimina ordinum, qui eques, ubi Senatus percunctantur, advertere quosdam cultu externo in sedibus Senatorum: & quinam forent rogitantes, postquam audiverant, earum gentium legatis id honoris datum, quæ virtute & amicitia Romana præcellerent*, Nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse, *exclamant, digrediunturque & inter patres considunt: quod comiter à visentibus exceptum, quasi impetus antiqui, & bona æmulatio.*

3 *Contra vero L. Flaminium.*] Valerius Maximus lib. 4. c. 5. post princip. scribens de popul. Romani verecundia, & L. Flaminio Senatu moto à Catone ob scorti amores, propter quos captivum Gallum, aut propria manu confoderat, aut turpiter feriri jusserat. L. Flaminius, *ait*, extrema in parte theatri constitit, qui à M. Catone & Flacco Censoribus senatu motus fuerat, consulatus jam honore defunctus, frater etiam T. Flaminii Macedoniæ, Philippique victoris: omnes enim eum transire in locum dignitati suæ debitum coëgerunt. Plutarchus in T. Flaminio, Cum ludi publice spectarentur, & patres conscripti digniori de more sedissent ordine, L. Flaminius in extrema theatri sede abjectus humilisque conspectus, populi in se misericordiam commovit. Mox itaque populus id acerbis ferens oculis, crebris eum clamoribus superiorem in partem transire coëgit, quem evestigio Consulares inter se viri sessum receperunt.

4 *Iidem tamen Massilienses.*] Valerius Maximus lib. 2. c. 1. *Eadem civitas* (de Massiliensibus loquitur) *severitatis custos acerrima est, nullum aditum in scenam mimis dando, quorum argumenta majore ex parte stuprorum continent actus: ne talia spectandi consuetudo, etiam imitandi licentiam sumat.*

obſcœnos motus juvenes impudicitia laſcivirent. [1] Auguſtus vero Cæſar milites atque equites ita diſcrevit à populo, ut eos qui bellis civilibus attrito patrimonio, equeſtrem cenſum non haberent, ſi tamen ipſis aut parentibus antea fuiſſent, in quatuordecim ſpectare permitteret, edicto legis non obſtante: [2] qui etiam cuneum ſuum prætextatis & pædagogis aſſignavit: fœminas quoque, quæ promiſcuæ antea aſſuerant, niſi ex ſuperiore loco ſpectare juſſit, adeo ut ſumma theatri deinceps ſolis matronis paterent: licet ab athletarum ſpectaculis nova conſtitutione omnem muliebrem ſexum poſtea abdicaret. Virginibus vero Veſtalibus contra prætoris tribunal locum dedit. Utque ſenatoribus quoties quid ſpectandum publice ederetur, primus ſubſelliorum ordo vacaret, cavit edicto. [3] Mox Tiberius ſpectantium immodeſtiam exilio mulctavit: & quum confuſis nihilominus ordinibus, & ſine diſcrimine perſonarum ſpectarent, [4] Claudius Cæſar ſenatoribus loca reſtituit. Nero vero equitum ſubſellia ſedibus plebejorum, & inconditæ turbæ præpoſuit, ne equeſter ordo à plebe vulgari & ſordidis hominibus indiſtinctus foret. [5] Quod & Domitianus ſequutis temporibus renovata lege theatrali, pene obliterata, iterum feciſſe dicitur. [6] Alexander autem Macedo militibus qui ſecum militiam meruiſſent,

Matronæ ab athletarum ſpectaculis rejectæ. Veſtales.

Nero.

Domitianus. Alexander.

1 *Auguſtus vero.*] Suetonius in vita illius, c. 40. Quum autem plerique equitum, attrito bellis civilibus patrimonio, ſpectare ludos è quatuordecim non auderent metu pœnæ theatralis, pronunciavit non teneri ea, quibus ipſis, parentibuſve equeſter cenſus unquam fuiſſet.

2 *Qui etiam cuneum ſuum.*] Hæc uſque ad verba, *Mox Tiberius.* ſunt ejuſdem Sueton. in Auguſto, cap. 44.

3 *Mox Tiberius.*] Suetonius in ejus vita, cap. 35.

4 *Claudius Cæſar.*] Suetonius in vita illius, c. 22. Circenſibus loca equiti ſecreta à cæteris tribuit. Tacitus libro 15.

5 *Quod & Domitianus.*] Suetonius in vita illius cap. 8. Suſcepta morum correctione licentiam theatralem promiſcue in equite ſpectandi inhibuit. *

COLERUS.

* Vide Sueton. in Nerone c. 11.

TIRAQUELLUS.

6 *Alexander autem Macedo.*] Curtius lib. 10. Eis deinde, *inquit*, nunc modeſte incuſatis, nunc comiter appellatis, complures bello inutiles exauctoravit, magnificentiſſimeque donatos dimiſit. Scribens quoque ad Antipatrum, Macedoniæ præfectum, eis ad ſpectanda certamina priores in theatro ſedes aſſignari, coronatoſque ſedere juſſit.

1 *Erat-*

sent, post emerita stipendia, priores sedes in theatro, utque coronati spectarent, pro munere largitus fuit. [1] Eratque constitutum Cæsarum temporibus, ut statio cohortis ludis assideret, ut theatralem licentiam cohiberent: & si quid turbarum aut majoris tumultus ingrueret, præsto forent. [2] Quam Nero Cæsar dimovit, quo major species libertatis foret, & plebs modestiæ experimentum sua sponte daret. Illud sine controversia convenit, adeo post temporum curricula degenerasse Romanos, & census æstimatione ferri solitos, ut non solum ad implendas equitis facultates, [3] non minus millibus quadringentis opus esse ducerent, [4] sed ad Decurionatum nullos, nisi quibus centum millium nummûm census fuisset, promovendos putarent. [5] Qui quidem decurionatus, & domi & foris magistratus præcipuus fuit. Namque erat [6] decurio cubiculariorum præfectus, [7] & municipalis: tum ille qui

Cæsarū constitutum.

Romani degenerarunt.

Decurio.

1 *Eratque constitutum Cæsarum temporibus.*] Quod ex iis quæ sequuntur, patet.

2 *Quam Nero Cæsar dimovit.*] Tacit. lib. 14.

3 *Non minus millibus quadringentis.*] Quod & nos supra diximus & dicemus in seq. ex Plinio.

4 *Sed ad Decurionatum.*] Plinius Junior epistolarum lib. epist. 19. incip. *Municeps meus.* Esse autem ibi centum millium censum, satis indicat quod apud nos Decurio est. Igitur ut te non Decurione solum, verumetiam equite Romano perfruamur, offero tibi ad implendas equitis facultates 300. millia nummum. Et nescio an alibi reperies de censu Decurionum.

5 *Qui quidem Decurionatus.*] Quod in sequentibus dicetur.

6 *Decurio cubiculariorum.**] Suetonius in Domitiano, c. 17. ubi loquitur de Saturio Decurione Cubiculariorum. Et is forte est quem Ammianus Marcellinus l. 20. vocat Decurionem Palatii. *Sed cum ad latebras,* inquit, *secessisset occultas, accidentium varietate perterritus Julianus, aliquis Palatii Decurio, qui ordo est dignitatis pleniore gradu signa Petulantium ingressus atque Celtarum, Facinus indignum turbulente exclamat.* Palatii Decurio dictus est is, qui præpositus erat Palatio.

COLERUS.

* Ego alium fuisse puto, à Palatii decurione. Cubicularium vocant Græci προκοιτον. Decurionem autem Cubiculariorum vocat Suetonius, qui, ad militiæ similitudinem parti alicui cubiculariorum præfuit. Ut erant Palatii decuriones, & Lecticariorum decuriones. Recentiores decanos vocitarunt.

TIRAQUELLUS.

7 *Et Municipalis.*] De quo titulus est *ff. & C. de Decurionibus.* Is autem apud nonnullos de causis capitalibus cognoscebat, ut intelliges ex Apulejo lib. 10. Meta. Nec in stabulo, *inquit*, sed in domo cujusdam Decurionis divertimus: statimque me commendato cuidam servulo, ipse ad præpositum suum qui mille armatorum ducatum sustinebat, solicite proficiscitur. Ubi Beroald. interpres, Potest, *ait,* etiam

[1] qui decem equitum turmis præfectus militabat, Decurio dictus est. [2] Fuitque Pomponii opinio, eos etiam qui in Senatum & concilium publicum adsciti fuerant, cum coloniæ deducebantur, quasi Principes coloniæ, quæ pars decima colonorum erat, decurionum numero censeri.

accipi pro Senatore municipali. Etenim in municipiis dicitur Decurio: modo vero Decurionem accipe pro turmæ equitum præfecto. Cicero in Orat. pro Sextio loquitur de Decurionibus Capuæ. De Decurionibus scribit Pomponius in *l. pupillus est.* de verb. signif. Valla lib. 6. c. 32.

1 *Qui decem equitum turmis.*] Sed & decem equitibus, ut scribit Pompejus lib. 4. & qui item præest uni turmæ equitum, quæ 32. equites habet, ut tradit Vegetius de Re militari l. 2. c. 14. Varro ante hos l. 1. aut aliorum computa. 4. de ling. Latina, Turma, *inquit*, terma est: Et in U. abiit, quod terdeni equites ex tribus tribubus Titiensium, Ramnium, & Lucerum fiebant. Itaque primi singularum decuriarum Decuriones dicti, qui ab eo in singulis turmis, sunt etiam nunc terni.

2 *Fuitque Pomponii opinio.*] Scilicet Jurisconsulti in d. *l. pupillus est.* §. *Decuriones. ff. de verb. signif.* Decuriones quidam dictos ajunt ex eo, quod initio cum coloniæ deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit. Alciat. in d. *l. de Decurionibus* amplissime disserit.

CAPUT XVII.

Quid apud Scævolam Jurisconsultum sit hierosiarchus, & quid sit calix diatretus.

HEsterno die inter duos jurisperitos, vesanos an furiosos vero magis nomine censendos, nescio, clamosa disceptatio, & animosa contentio fuit, quid sibi vellet [1] Scævola de legatis annuis, qui censuit, quod si testator ex redditu cœnaculi & horrei [2] hierosiarcho & libertis qui in templo illo erunt, decem annua reliquisset, non ipsis modo, sed & successoribus legatum videri. Quid esset hiero-

l. annua §. Attilia ff.

TIRAQUELLUS.

1 *Scævola.*] In *l. Annua his verbis.* §. *Attia fideicommissum. ff. de annuis legatis.*

2 *Hierosiarcho.*] In ea *l. non Hierosiarcho*, sed *hierophylaci*: cum in cæteris codicibus, qui extant, tum in Pandectis Florentinis. unde magis miror, quod Alexander hic *Hierosiarcho* legit. Præsertim quod vix id nomen alibi reperies. Est autem *Hierophylax*, cujus mentio fit in d. *l. annua.* §. *Attia*, sacrarum rerum custos. quia ἱερὸς, ὁ, prima syllaba communi dicitur, sacer, divinus, sanctus, sacrosanctus, & φύλαξ, custos, vigil, asservator, quem Latini Æditimum & Æditumm, id est, sacræ ædis tutorem, sive curam gerentem ab ædibus sacris, quas tuetur, vocant.

1 Hiero-

hierosiarchus, ab altero exquirebatur. Cumque nugator ille vultu & voce immodesta sacellum esse diceret, vel locum divino cultui destinatum, & pleraque nugalia ex auctoritate interpretis effunderet: alter qui non minus insipiens & delirus erat, quonam modo successor sacello dari posset, edoceri postulabat, cum Iureconsultus hominem signare videatur, non locum. Ille autem cum insolentius & audacius eodem se volveret, & jam non disceptatione, sed petulantissimis verbis vociferarentur tanto tumultu, ut vix manibus temperarent, tandem cum multum fuissent invicem debacchati, sedato clamore, & contentione deposita, me, qui ad hos tumultus forte incideram, velut communem arbitrum appellarunt. Dixi ego falsa illos duci opinione, qui hierosiarchum locum dicerent, aut sacellum: sed eum dici convenire, qui præpositus rebus sacris fuisset, quasi princeps sacrorum, ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ quod est sacrum, καὶ ἀρχοῦ quod princeps, quasi sacrarum rerum & sacerdotii caput, quod pontificis maximi proprium esse convenit, ἱερεὺς enim sacerdos vocatur, cujus divinarum rerum cura & procuratio est. Eum Græci ἀρχιερέα dicunt, quod idem plane significat. Quippe sacris præsunt cæremoniis, prædictionibusque deorum multiplici nomine censentur: namque [1] hierophantas aliquos, [2] alios hierodidascalos, nonnullos [3] hieronomos, [4] plerosque hiero-

Hierosiarchus.

1 *Hierophantas.*] Apud Plutarchum in Numa, Philostratum de vita Apollonii lib.4.cap.6.ubi sic scribit, *Verum sacrorum antistes, quem illi hierophantam appellant, illum sacris admittere noluit, asserens nunquam se initiaturum esse hominem incantatorem & dæmonibus non liberum.* D. Hieronymus de Monogamia ad Geruntiam, & contra Jovinianum. In quem locum annotavit Erasm. Hierophantas non proprie dici sacerdotes, sed sacrorum custodes, quos Latine vocamus æditμos, sic dicti sunt, sive ab eo quod sacra ostenderent, sive quod sacris vescerentur cibis. Dionysius Halicarnassæus lib. 2. de maximis apud Rom. sacerdotibus loquens, sic ait, Id genus sacerdotes, sive sacri doctores, sive sacrarum legum consulti, sive sacrorum custodes, recte dicendi sunt, Ego Hierophantas nostris appellari dixerim.

2 *Alios Hierodidascalos.*] Id est sacrorum professores.

3 *Nonnullos Hieronomos.*] Id est, sacræ disciplinæ & institutionis magistros & exactores, de quibus Budæus in Asse, lib.4.

4 *Plerosq; Hierophylaces.*] De quibus diximus supra in verbo, *Hierosiarcho.*

1 *Nomo-*

hierophylaces, aut [1] nomophylaces, qui frequentes erant, appellarunt, [2] aut stephephoros qui flaminum, [3] vel oronopolos, qui augurum loco fuere. Etiam quæsivere ex me, quis esset calix diatretus ut explicarem, [4] de quo Ulpianum legem Aquiliam interpretatum, mentionem facere ajebant. Dixi ego quantum comminisci potui, diatretum calicem dici (ut Suidas interpretatur) vas torno politum & detornatum, cujus generis frequentia apud veteres fuere: tametsi diarectum nonnulli dici putent, quod (auctore Festo) per antiphrasim malum diem significat, qui sensus haud dubie absonus foret atque impertinens. Cen-

l. si servus servũ. §. si calicem diatretum. *Calix diatretus.* *Diarectum.*

1 *Nomophylaces.*] Pollux lib. 8. Nomophylaces, id est, legum custodes strophio candido redimiti sunt. In Concionibus præsidibus assident, intercedentes siquid quod è republ. non sit, sciscatur. Hi n. 12. erant, legumque custodiam habebant, ac magistratus omnia ex legum præscripto agere cogebant, hominumque facta ad leges revocabant. Sic Rhadamantus in urbe, Talos in agris juxta Platonem in eo libro, qui Minos, vel de lege inscribitur, Νομοφύλακες fuerunt. tales fere erant quales *Triumviri* Romæ. Budæus in Pand. *tit. de offic. præfec. prætorio.* Plato Epist. 8. vult in rep. esse quinque & triginta bello & paci præfectos, legum observatores & custodes. De *Nomophylacibus* sic Columella lib. 12. cap. 2. ad finem, *scribit*, Quod etiam in bene moratis civitatibus semper est observatum, quarum primoribus, atque optimatibus, non satis visum est bonas leges habere, nisi custodes earum diligentissimos cives creassent, quos Græci Νομοφύλακας appellant. Horum erat officium, eos, qui legibus parerent, laudibus prosequi, nec minus honoribus: eos autem, qui non parerent, pœnâ mulctare. Quod nunc scilicet faciunt, magistratus assidua jurisdictione vim legum custodientes. Cicero lib. 3. de Legibus, *Legum*, inquit, *custodiam nullam habemus. Itaque hæ leges sunt, quas apparitores nostri volunt: à librariis petimus: publicis literis consignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius, apud quos Nomophylaces creantur.*

2 *Aut stephephoros.*] *Sterophorus* legendum: nam sic Græci Flamines vocant.

COLERUS.

* Glossarium ἱερομνήμονες vocat. Et alibi Flamen πρύτανις.

TIRAQUELLUS.

3 *Vel Oronopolos.*] Nec id quid sit, nec unde accepit, scio. *

COLERUS.

* Forte legend. ὀρνεοσκόπος.

TIRAQUELLUS.

4 *De quo Ulpianum.*] In *l. si servus servum. §. si calicem diatretum*, ut hic in margine annotavit vir certe doctissimus familiaris meus Joannes Ferrerius Pedemontanus. Quid autem sit calix diatretus, de quo ibi loquitur Ulpianus, explicat Budæus in Annotationibus ejus loci. Cælius Rhodiginus libro 27. cap. 27. & de his diatretis fit mentio à Martiale lib. Epigramm. 12. epigramm. 71.

O quantum diatreta valent & quinque comati?
Tunc cum pauper erat, non sitiebat Aper.

Hincque Diatretarii horum calicum artifices in *l. 1. C. de excusat. art. lib. 10.*

1 *Romu-*

Censuit vero Ulpianus, quod si calicem diatretum, hoc est, torno expolitum, artifici reficiendum aut aptandum dederim, si imperitia effractus foret, damni injuria teneri qui suscepit: si vero quod rimas habebat vitiosas, fuerit excusatus, & artificem non teneri Aquilia, nisi periculo suo se facturum convenisset: tunc enim ex locato agi oportere, Aquilia agi non posse.

CAPUT XVIII.

In quo discretus ordo plebejus à patricio fuerit, & in quo patricius à senatorio, quodve discrimen in vestibus apud diversas gentes.

ROmulum [1] urbis auctorem in duos ordines populum divisisse, plebejum scilicet & senatorium, illorumque progeniem patricios seu optimates, exemplo Athenien- *Rom. in duos ordines divisi.*

TIRAQUELLUS.

1 *Romulum urbis auctorem.*] Totum id principium usque ad ea verba, *Ion vero Athenas*, sunt partim ex Dionys. Halicarnassæo lib. 2. cujus hæc verba sunt, Ita, *inquit*, distributo per tribus atque curias populo, agro quoque in triginta sortes æquales diviso, singulas curias sortiri jussit, exempto prius quantum in ministerium sacrorum ac templorum sufficeret, & quadam parte, quæ esset juris publici. Atque hæc fuit una divisio tam virorum, quam agrorum, in qua Rex summam æqualitatem observasse visus est. Nunc alteram dicturus sum virorum duntaxat, quæ ad subditorum curam, honores ac dignitates pertinet. Illustres genere & virtute celebres, opibusque, ut tum ferebant tempora, abundantes, quibus essent liberi, secrevit ab obscuris, egenis & humilibus. Inferioris fortunæ homines, Plebejos vocavit. hi Græcis sunt δημοτικοὶ: potiores vero, Patres, sive quod ætate anteirent alios, sive quod haberent liberos, sive propter nobilitatem generis, sive propter hæc omnia, exemplo, ut videtur, ab Atheniensium repub. sumpto, quæ florebat illo tempore. Hi enim, bifariam distributa multitudine, Patricios appellabant ex illustribus familiis, & pollentes opibus, penes quos fuit civitatis regimen: cæteros cives Rusticos, quibus nullum erat in republ. suffragium: licet tandem hi quoque ad magistratus gerendos admissi sunt. Principium, inquam, id partim est ex Plut. in Theseo. Haud tamen, *inquit*, confusum populum & indigestum ob multitudinem quæ nullo delectu, ac discrimine in urbem confluxerat, contemnendum putavit: verum primus nobiles, quos εὐπατρίδας ipse vocavit, sejunxit, tum agricolas & artifices. Nobilibus quidem tractandi rem divinam, magistratus ex suo ordine creandi, administrandique leges, tum pia religiosaque interpretandi, definiendique potestatem fecit, eosque cum cæteris civibus quasi ad æqualitatem redegit, cum honore quidem & gloria nobilitas, usu vero ac necessitate agricolæ, multitudine vero artifices superare viderentur.

nienſium, ἀπατρίδας vocant: humiliores vero & inopem vulgum, plebejos nuncupaſſe: [1] hiſque ingenuas artes reliquiſſe, videlicet patriciis militiam & magiſtratus gerere, ſacra facere, jus dicere, publica & urbana negocia adminiſtrare: plebejis autem militiam, & agrorum curam, pecoriſque depaſcendi, reliquaſque ingenuas artes demandaſſe, ſatis conſtat: mercaturam, ſordidas pudendaſque artes, ut popinariam, & quæ manuales ſunt, ad uſum mortalitatis; advenis, & his qui recens advenerant, delegaſſe: Romanos vero ſervile miniſterium & laborioſa negocia exercere noluiſſe, quibus omnem quæſtum ſordidum interdixit: nam quæſtus omnis patribus indecorus viſus. Quod Theſeum in Athenarum inſtitutione, & Hippodamum Mileſium in conſtituendo optimo reipublicæ ſtatu alioſque urbium conditores feciſſe, ut ſecreti civium ordines, & ingenua officia à ſervilibus diſtincta forent, plerique literis adnotarunt. hi enim rempubl. in triplicis ſtatus, qualitatiſve homines diviſere. [2] Ion vero Athenas in quatuor diſtinxit ordines: nam ex civibus quoſdam agricolas, alios opifices deſignavit, nonnullos ſacris, reliquos urbi præfecit. Theſpienſes autem in duo diviſi ſunt genera, opifices & nobilitatem: [3] qui adeo

Patriciorum artes. Plebejorum.

Advenarum. Quæſtus Romanis contemptus. Theſeus. Hippodamus.

Athenienſes. Theſpienſes.

1 *Hiſque ingenuas artes.*] Halicarn. d. lib. 2. ad ea, quæ ſupra adduximus, hæc paulo poſt ſubjungit, Romulus, *inquit*, porro poſtquam diſcrevit potiores, ab inferioribus, mox legibus latis præſcripſit quid utriſque faciendum: Ut Patricii ſacra curarent, magiſtratus gererent, jus redderent, ſecum rempublicam adminiſtrarent, res urbanas obirent: Plebeji vero ab his negociis immunes, quippe qui talium imperiti eſſent, nec vacarent eis propter inopiam, agros colerent, pecora alerent, exercerent quæſtuoſa opificia, ne ſeditiones orirentur, ſicut in aliis civitatibus, dum humiliores protruduntur cubito à potentioribus, aut egeni ac viles excellentioribus invident. Commendavit autem patriciis plebejos, optione cuique è vulgo data, ut quem vellet patronum, ſibi legeret.

2 *Ion vero Athenas.*] Strabo libro Geographiæ 8. ſic ſcribit, *In ſuperatis Eumolpi commilitonibus Thracibus, tantum famæ laudiſque conſequutus eſt, ut Athenienſes illi reipublicæ gubernacula committerent. Qui primum quidem omnium multitudinem quaternas diviſit in tribus, dehinc in quatuor degendæ vitæ vias. quoſdam enim agricultores deſignavit, alios opifices, aliquos ſacrorum faciendorum curæ præfecit, nonnullos civitatis cuſtodes.*

3 *Qui adeo ſordidas artes.*] Heraclides in Politiis in fin. Cælius lib. 22. cap. 48. eodemque ult. in fine eadem ſcribit

adeo ſordidas artes, & omnem quæſtum averſati fuere, ut miniſterium aliquod didiciſſe, vel arvo ſtuduiſſe, polluere nobilitatem crederent: itaque illorum paupertas maxime inſignis fuit. [1] Denique Ægyptii, Græci, Scythæ, Perſæ, & Lydi, omnes qui artificio incumberent, pro ignobilibus ducebant: qui vero militiæ, generoſos. [2] Scythis quoque & [3] Thracibus, qui in ocio degunt, honeſtiſſimi habentur, qui prudentia & auctoritate anteibant cæteris. [4] Arabes autem illorum politiam trifariam diviſere, ex quibus

Nobiles qui.
Scythe.
Arabes.

ſcribit quæ Alexander, ſed nullum citat auctorem. *Apud Theſpienſes*, inquit, *turpe cenſebatur artem didiciſſe, vel arvo ſtuduiſſe: propterea illorum paupertas, tum frequens, tum inſignis præcipue.*

1 *Denique Ægyptii.*] De his quoque Herodotus lib. 2. Ægyptii, *inquit*, ex omnibus hominibus, atque ex omnibus Ægyptiis, maxime illaboratum percipiunt fructum, qui neque proſcindendis aratro ſulcis, neque ſubigendo ſolo, neque quidquam aliud exercendo eorum, quæ in arvis colendis, cæteri mortales laborem tolerant: ſed poſtquam fluvius ſua ſponte ſuperveniens irrigavit rura, & rurſus irrigata deſeruit, tunc in ſuum quiſque rus, jacto ſemine, ſues mittit, conculcatoque à ſuibus ſemine, meſſem deinde expectat, atque ubi ſuibus ſemen verſaverit, ita demum frumentum percipit.

2 *Scythis quoque.*] Juſtinus lib. 2. de Scythis loquens, *Hominibus*, inquit, *inter ſe fines nulli: neque enim agrum exercent, nec domus illis ulla, aut tectum, aut ſedes eſt, armenta & pecora ſemper paſcentibus, & per incultas ſolitudines errare ſolitis. Uxores liberoſque ſecum in plauſtris vehunt: quibus, coriis imbrium hyemiſque cauſa tectis, pro domibus utuntur. Iuſtitia gentis ingeniis culta non legibus. Aurum & argentum perinde aſpernantur, ac reliqui mortales appetunt. Lacte & melle veſcuntur. Lanæ his uſus ac veſtium ignotus. Hæc continentia illis morum quoque juſtitiam dedit, nihil alienum concupiſcentibus, &c.* Strabo lib. 15. ſcribit Indos (qui Scytharum moribus utuntur, ut 8. lib. ſcribit Arrianus in Alexandro) ætati ſenum prærogativam nullam tribuere, ni prudentia excellant.

3 *Et Thracibus.*] Herodotus lib. 5. poſt prin. *Ocioſum*, inquit, *eſſe pro honeſtiſſimo habetur. Agricolatorem vero, pro contemptiſſimo. Et bello atque rapto vivere pulcherrimum. Atque hi quidem ſunt eorum inſigniſſimi mores.* Sed adde quod & Lacedæmoniis Lycurgus abundantiam otii inſtituiſſe viſus eſt: Nam & ſordidam artem exercere prorſus non licebat, ut tradit Plutar. in eorum inſtitutis.

4 *Arabes autem.*] Diodorus Siculus lib. 6. c. 10. ſic ſcribit, *Politia eorum trifariam partita eſt. Primum locum ſacerdotes tenent, quibus adduntur artifices. Secundum agricolæ habent. Tertium milites, quibus paſtores adjiciuntur. Sacerdotes omnium ſunt duces: quibus & controverſiarum judicia, & publicarum rerum arbitria permiſſa ſunt. Ruſtici agros colunt, fructus omnes in commune conferentes. Paſtores tum ea quæ ad ſacra pertinent, tum reliqua in publicum, alia numero, pondere, alia cum omni ferunt diligentia. Nil enim privatum cujuſdam eſt, domo atque horto exceptis. Milites patriam armis tutantur, Sacerdotes, ultra reliquos, deliciis vacant, vitam ducentes mundam & ſumptuoſam.* Strabo lib. 16. non adeo longe à fin. de Arabiæ diviſione

bus sacerdotes primi sunt, his addunt artifices, secundum agricolæ, tertium milites tenent locum. Quam institutionem ab Ægyptiis oriundam, multi in formandis urbibus & moribus instituendis sectati fuere. [1] Quibus vero rebus patricii à plebe secernebantur, pluribus exemplis perspectum est. siquidem patricii, & qui nobilitate præstant, quique honeste geniti & liberaliter educati erant, [2] bullam in pectore, [3] lunulas in pedibus habebant. erant enim [4] fibulæ eburneæ corniculantes instar lunæ. Quod à Numa institutum ferunt, ut senatores, eorumque posteri nigris calceis lunas annecterent. [5] Ab Arcadibus deductum ut se

Patriciorum à plebejis distinctio.

Arcades proseleni.

sione sic scribit, *Sed alia quadam divisione totam felicem regionem in quinque regna partiuntur, quorum aliud bellatores, & omnium propugnatores habet: aliud agricultores, à quibus frumentum ad alios importatur: aliud eos, qui opificia & artes tractant: aliud myrrham fert: aliud thus.*

1 *Quibus vero rebus.*] Ad Romanos redit.

2 *Bullam in pectore.*] Plinius lib. 33. cap. 1. *A Prisco Tarquinio omnium primo filium, cum in prætextæ annis occidisset hostem, bulla aurea donatum constat: unde mos bullæ duravit, ut eorum, qui equo meruissent, filii, insigne id haberent, cæteri lorum.* Plutar. problemat. c. 101. Asconius in 3. in Verrem act. *Simul cum prætexta bulla suspendi in collo infantibus ingenuis solet aurea, libertinis scortea, quasi bullientis aquæ sinus communiens pectusque puerile.* Macrobius lib. 1. Saturn. 1. cap. 6. Et vide in nostris Commentariis Nobilitatis cap. ult. n. 160. incip. *Supra sæpe.*

3 *Lunulas in pedibus.*] Plutar. probl. c. 76. *Ratio ostendit longa disputatione, Quid est quod qui nobilitate præstare videntur, lunulas in calceis ferunt? An, ut dicit Castor, signum est ejus, quæ in Luna esse dicitur habitationis, & quod post mortem animæ rursus Lunam sub pedibus habeant. An quod Arcades, qui cum Euandro in Italiam venerunt, Proselenos appellati, hoc est, Antelunares, eo calcei genere uterentur.* Omitto cætera quæ apud Plutarchum legi possunt. Ex quo illud Juven. satyra 7.

Et nobilis & generosus
Appositam nigræ Lunam subtexit alutæ.

Et Statius Sylvarum lib. 5. in Protreptico ad Crispinum,

— Genitum si curia sensit
Primaque patritia clausit vestigia Luna.

Martialis Epigrammatum lib. 2.

Lunata nusquam pellis & nusquam toga. *

Diximus in d. Commentariis Nobilitatis ubi supra.

COLERUS.

* Ego tamen apud Martialem *Lanata pellis* malim legere. Rationem alibi reddam.

MERCERUS.

4 *Fibulæ eburneæ.*] Quod hic de fibulis eburneis, & nigris calceis scribit Alexan. multi non probant. Eam controversiam alias nos favente Deo pro nostro modulo conabimur explicare, nunc certe non vacat.

TIRAQUELLUS.

5 *Ab Arcadibus deductum, ut se Proselenos.*] Id est, *ante lunam natos*, ut diximus supra. Id etiam tradit Servius in lib. 8. Æneid. in enarratione illius loci,

Arcades

ut se proselenos designarent, velut amplissimum testimonium nobilitatis ferrent, quippe in calceis senatorum lunam adscripsisse, centenum numerum designavit, quo tunc senatores continebantur. Ea enim bulla, aurea fuisse *Bullæ.* traditur, [1] figuram cordis habens, qua etiam obsignasse dicuntur veteres: [2] cum plebeii & libertini scorteo loro munirentur: quam quidem pueri ingenui, [3] & illorum qui *Bullam Laribus suspendebant.* equo meruissent, filii, ad pubertatem usque [4] una cum prætexta induebant: [5] illamque exacta pueritia, solemni Festo Laribus suspendebant; sicut Romanæ puellæ, puel- *Puellæ puppas Veneri, & crinem.* lare rudimentum, [6] puppas Veneri Argivæ: & maturæ viro,

—— *Arcades ipsum*
Credunt se vidisse Jovem, quum sæpe nigrantem
Ægida concuteret dextra, nymbosque cieret.

Sane, inquit, *ad illud alludit, quod primi dicuntur Iovi templa fecisse: nec enim longe sunt à monte Olympico: unde eos dixit, Iovem vidisse, & quod ipsi sunt Arcades* προσέληνοι, *id est, ante Lunam creati*, ut Stat. lib. 4. Thebaidos,

Arcades huic veteres, astris, Lunaque priores,
Agmine fida satis. ——

Ovidius Fastorum lib. 1.

Orta prior Luna (de se si creditur illi)
A magno tellus Arcade nomen habet.

Idem lib. 2.

Ante Iovem genitum terras habuisse feruntur
Arcades, & Luna gens prior illa fuit.

Diximus in illis nostris Commentariis Nobilitatis c. 19. n. 29.

1 *Figuram cordis habens.*] Macrobius lib. 1. Saturn. c. 6. *Nonnulli*, inquit, *credunt ingenuis pueris attributum, ut cordis figuram in bulla ante pectus annecterent: quam inspicientes, ita demum se homines cogitarent, si corde præstarent.*

2 *Cum plebeji & libertini scorteo loro.*] Diximus supra in verbo, *Bullam in pectore*, ex Plinio, & Asconio Pædiano. Macrob. lib. 1. Satur. c. 6. sic scribit, *Ex quo concessum, ut libertinorum quoque filii, qui ex justa duntaxat matrefamilias nati fuissent, togam prætextam & lorum in collo pro bullæ decore gestarent.* Ex quo illud Juven. sat. 5. *Vel nodus tantum, aut signum de paupere loro.*

3 *Et illorum qui equo meruissent.*] Plinius d. l. 33. c. 1. & Macrob. d. l. 1. c. 6.

4 *Una cum prætexta.*] Macrob. ubi supra. Et Festus Pompejus l. 2. ad finem dum dicit, Bullam auream insigne fuisse puerorum prætextatorum, quæ dependebat eis à pectore, ut significaretur eam ætatem alterius regendam consilio.

5 *Illamque exacta pueritia.*] Persius sat. 5.

Bullaque succinctis laribus donata pependit.

Huc quoque spectat illud Horatii Sermonum libro 1. sat. 5.

Donasset jamne catenam
Ex voto laribus, quærebat.

Ad lares pueri generosi, inquit Porphyrion interpres, *egressi pueritiæ annos, bullam auream suspendere consueverant, sicut virgines, renunciantes virginitati, puppas deæ Veneri condonabant.*

6 *Puppas Veneri Argivæ.*] Persius sat. 5.

Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppæ.

Nupturæ virgines, ut diximus supra, suas puppas Veneri, ut felix faustumque esset matrimonium, consecrabant: ut & pueri virilem togam sumpturi, bullas laribus.

Palladi offerebant. viro, compoſitum capillum Palladi, [1] Trœzene vero puellæ Hippolyto crinem conſecrabant. [2] In Sicyonia quoque ὑγιείας, hoc eſt, Sanitatis ſimulacrum fuit, cui virgines crines reſecare, & capillos dicare ſolebant. [3] Athenienſes cum ex ephebis exceſſiſſent, primitias crinium Delphos deferebant: & cum antiquiores comam circa tempora, aut poſteriorem crinem Apollini & fluminibus tonderent, ævo ſuccedente Theſeus anteriorem capillum Delphis dedicavit, unde Theſei tonſura prodita eſt: cujus exemplo juvenes, cum primum ex ephebis exceſſiſſent, anteriorem comam Phœbo & Æſculapio aut Libero obtulere primitias: [4] poſtea Romani [5] adoleſcentes magnæ

Sanitatis ſimulacrum.

Atheniensium adoleſcentes.

1 *Trœzene vero puellæ Hippolyto.*] Pauſanias lib. 2. *Apud Trœzenios*, inquit, *Hippolyto omni vitæ tempore ſacerdos conſecratur, eique ſacrificia perſolvuntur annua. Præterea & tale quippiam faciunt, Cuilibet puellæ ante nuptias coma detondetur, temploque illatam ipſa detonſa dedicat.*

2 *In Sicyonia.*] Pauſanias in Corinthiacis de Sicyoniorum templis & ſimulachris loquens, *Eodem*, inquit, *ferme habitu eſt Hygeæ ſignum, neque enim illud facile conſpicias: Velatum enim undecunque eſt, partim comis, quas deæ mulieres detonderunt, partim vero Babyloniæ veſtis laciniis: qua vero cunque re litare quis voluerit, eadem traditum eſt, illud etiam numen placari, cui eſt Hygeæ nomen (valetudinem bonam appellamus) Alexanori vero & Euamerioni, ſua enim & ipſis ſigna ſunt.*

3 *Athenienſes cum ex ephebis.*] Super his, uſque ad ea verba, *Poſtea Romani*, vide omnino quæ ſcripſi in Commentar. Primigeniorum in præfat.

4 *Poſtea Romani.*] Suetonius in Nerone, cap. 12. ſic ſcribit, *Gymnico, quod in ſeptis edebat, inter Buthyſiæ apparatum, barbam primam poſuit, conditam in auream pyxidem, & pretioſiſſimis margaritis adornatam Capitolio conſecravit.** Martialis lib. 1. epigram. 88. ubi Encolpus, Auli Pudentis Centurionis puer, Phœbo conſecrat comam,

Hos tibi, Phœbe, vovet totos à vertice crines
Encolpus, domini Centurionis amor:
Grata pudens meriti tulerit cum præmia pili,
Quamprimum longas, Phœbe, recide comas.

Et vide in dicta præfatione Primigeniorum ubi ſupra. Dion in Nerone, *Poſt hæc celebravit feſta alterius generis, quæ dicuntur Juvenalia: ea propter barbam ejus, quæ tum primum raſa fuerat, facta ſunt: cujus pilos in ſphæram auream conjectos, Jovi Capitolino conſecravit.*

COLERUS.

* Dion, cum hoc Nero fecit, *Juvenalia* inſtituta tradit. An quia illo die Juvenes capillos ponebant & Apollini conſecrabant. Gloſſarium Græcolatinum, Νέων ἑορτή *Juvenalia.*

MERCERUS.

5 *Adoleſcentes magnæ indolis.*] Quibuſlibet hoc videtur familiare fuiſſe. Videturque is mos inter privatas, & communes ſolemnitates referendus. Dies enim barbæ raſæ feſtus erat unicuique, & ſolennis. Vide Lipſium in 14. Annal. Taciti. Conſecrabant autem diis ſuis vel barbam, vel capillum. Idque vel cum primum tonderent, ut fortaſſe Nero, qui apud Sueton. barbam

gnæ indolis, primæ lanuginis barbam diis consecrare usurparunt. Et cum primo Romani cives sine tunicis sola toga amicti forent, postea substrictas brevesque tunicas citra humerum desinentes habuere. Talares vero & manicatas (quas Græci chirodotas vocant) aut discinctas induere, pro flagitio fuit, [1] quod erat barbaris proprium, talares ferre & manicatas tunicas. Ideo Æmylianus Pauli filius, P. Sulpitio Gallo, quod tunicis manus totas operientibus uteretur: [2] & Cicero Verri, quod cum talari tunica & pallio purpureo incederet, ut probrum objectavit. [3] Quæ quidem tunica toga tegebatur, sæpius prætexta. [4] Cato vero senior cum tunica sine manicis per hyemen incessit:

Barba prima diis oblata.

Vestis barbarorum.

bam primam posuit, conditamque in auream pyxidem, & preciosissimis margaritis adornatam, Capitolino (ut emendavit Lipsius) vel in Capitolio (ut alii) consecravit. Et Trimalcio Petronianus in porticu armarium habuit in angulo, in cujus ædicula Lares positi, & Veneris signum marmoreum, & pyxis aurea non pusilla, in qua barbam ipsius conditam esse dicebant, Diis nimirum illis sacratam. Vel multo ante aliqua de caussa barbam, aut capillum alicui Deo sacrabant, deinde tondebant, cum rei voti facti essent, aut cum tondendi legitimum tempus advenisset. Tertull. de anima: *Quis non exinde aut totum filii caput reatui vovet, aut aliquem excipit crinem, aut tota novacula prosecat, aut sacrificio obligat, aut sacro obsignat, pro privata, aut publica devotione?*

1 *Quod erat Barbaris proprium.*] Romæ hæ tunicæ pueris meritoriis, & cinædis peculiares erant. Ideo qui iis utebantur, parum pudici habebantur, & Veneri dicati. Plaut. Pœnulo: *Quis hic homo est cum tunicis longis, quasi puer Cauponius?* Et paulo post: *Sane hoc genus mulierosum est, tunicis demissitiis.* Et apud eundem Menœchmus ex eo se cinædum vocari arguit, quia diceretur induisse pallam, quæ erat talaris.

TIRAQUELLUS.

2 *Et Cicero.*] In Verrem act. 6. hoc in Verre reprehendit, quod Imperator populi Rom. qui cæsis victimis paludatus ex urbe exisset, in provincia sua non modo sine paludamento, sed etiam cum tunica pulla, quæ infimæ plebis & artificum propria est, in publicum prodiret. Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. in mali ominis numero posuit, quod M. Crasso, qui à Parthis cæsus est, pullum paludamentum sit traditum, cum in prælium exeuntibus album aut purpureum dari soleret.

3 *Quæ quidem tunica.*] Budæus in l. ult. de Senator. *Tunica autem*, inquit, *vestis est, cui toga superinduitur: nostri sericum vel setam vocant lingua vernacula*, citatque Quintil. lib. 11. cap. ult. Nonius Marcellus ubi de generibus vestimentorum, *Prætexta*, ait, *insigne Rom. quod supra tunicas honorati quique sumunt.* *

COLERUS.

* Tertullianus de Pallio, ubi *vestem Punicam* esse asserit. Ut ex Plauto quoque licet intelligere, Pænulo. Ennius apud Nonium Carthaginienses vocat, *Tunicatam juventutem.*

TIRAQUELLUS.

4 *Cato vero senior.*] Plutarchus in Catone Censorio, *Cum autem*, inquit,

cessit: [1] & Junior nudis pedibus, veste fusca & sine tunica sola toga accinctus, jus in foro dixit. Idque ex vetere instituto usurparunt, quod [2] Romuli statuæ & Camilli in Capitolio & rostris togatæ sine tunicis erant: [3] Aurelianus tamen Cæsar manicatas & albas tunicas ex provinciis diversis, congiarium populo dedisse fertur. [4] Fuitque is corporis habitus non munditiis cultus, sed virilis, in quo personæ decor, & multa majestas inerat: [5] intra tunicam vero interula, quam subuculam dixere, carni proxima, æque à viris & mulieribus nullo discrimine sumebatur. Nam postquam binas tunicas Romani habere cœperunt, [6] Varro ait interiorem instituisse vocare subuculam, & indusiam. [7] Prætextam vero supra tunicam quisque honoratus & nobilis habebat, quam quidem [8] pueri patricii aliquando

Romuli & Camilli statuæ togatæ sine tunicis.

Interula. Subucula. Indusia. Prætexta.

domum reverteretur, hyeme quidem tunica, demptis manicis, indutum, æstate vero nudum, labore cum servis certare, quibus cum sedere solitum, eodem pane, eodemque vino vesci.

1 *Et Junior.*] Plutarchus Catonis Uticensis laborum tolerantiam describens, *Omnibus*, inquit, *ætatis suæ moribus se opposuit, utpote improbis & à quibus contraria via eundum censebat. Itaque cum cæteris hominibus purpuream vestem saturatam murice, atque rutili coloris, placere videret, ipse fuscam gerebat: interdum vero nudis pedibus & absque tunica in publicum prodibat, non gloriam aliquam ex hac novitate captans, sed seipsum assuefaciens obscœnis rebus duntaxat erubescere: cætera vero, ut ignobilia, aspernari.*

2 *Romuli statuæ & Camilli.*] Plinius lib. 34. c. 6.

3 *Aurelianus.*] Flav. Vopiscus in vita illius ad fin. sic scribit, *Sciendum tamen, congiaria illum ter dedisse: donasse etiam pop. Romano tunicas albas manicatas ex diversis provinciis, & lineas Aphras atque Ægyptias puras.*

4 *Fuitque is corporis habitus.*] Vopiscus in eodem Aureliano.

5 *Intra tunicam vero interula.*] Vide omnino nostras leges Connubiales gloss. l. 3. inter ornamenta muliebria, ubi de *interula*, atque etiam de subucula loquor.

6 *Varro.*] Lib. 1. de vita populi Romani, ubi illum citat Nonius Marcellus in generibus vestimentorum.

7 *Prætextam vero.*] Asconius Pedianus in 3. in Verrem actione, sic scribit, Prætextam fuisse honestiorum, togam viliorum: communem etiam fuisse habitum & marium & fœminarum. Fuisse quoque Regum docet Plinius lib. 8. cap. 48. & prætorum. Plutarchus in Pompejo, dum dicit Prætores duos Sextilium & Belinum in ipsis prætextis cum ministris lictoribusque, ac cæteris ejus magistratus insignibus, captivos abductos fuisse. Hic vide omnino Macrobium lib. 1. Saturnalium cap. 6. ubi prætextæ originem & quomodo usurpari cœperit à pueris, scribit.

8 *Pueri patricii aliquando purpuream.*] Nam soli patricii purpura utebantur, ut scribit Plinius lib. 9. c. 36. Distinguit ab equite curiam, diis advocatur placandis, omnemque vestem illuminat, in triumphali miscetur auro. Sed de hoc vide, quæ scripsi in Commen-

quando purpuream induebant. Inde enim prima commendatio ineuntis ætatis, & specimen virtutis haberi cœptum. [1] Libertinis autem & peregrinis, cum quibus nulla esset necessitudo, aut conjunctio sanguinis, prætexta uti olim non licebat: post aliquot vero tempora, ut libertinorum filii illa uterentur, usus obtinuit. [2] Quam quidem purpuram magno honori patriciis fuisse accepimus. Erat enim pro majestate in pueritia, maximeque patricium ordinem à plebe dividebat: namque patriciis Tyriæ muricis purpura dabatur, cum equester ordo & plebejus [3] purpuram non induerent, cujus usum antiquissimum [4] Plinius notavit. Sequutis inde temporibus, ad tantum fastigium devenit, ut [5] Catoni Uticensi ludos in veste purpurea spectandi facultas à senatu pro summo honoris gradu tributa sit. [6] Tribuno enim plebis, [7] vel plebejo homini purpuram induere, nulli erat

Purpura.

Tribunorum & plebejorũ vestes.

Commentariis Nobilitatis, cap. 37. eodemque ult. num. 160. incip. *Supra sæpe.*

1 *Libertinis autem.*] Hæc usque ad versic. *Quam quidem*, sunt Macrobii, ubi nuper citavimus.

2 *Quam quidem purpuram.*] Supra in verbo, *Pueri patricii aliq.*

MERCERUS.

3 *Purpuram non induerent.*] Verum hoc est, si hoc intelligatur de toga prætexta, vel penula, vel alia veste exteriori. Alioqui Equites solebant gestare angustum clavum, ut senatores latum. Hi vero clavi sine dubio purpurei erant. Et horum clavorum usum non abstulit Augustus, etsi primus apud Dionem lib. 49. vetuit purpuram gestare, nisi essent senatores, qui in magistratu erant. Quin potius liberos senatorum quo celerius reipub. assuescerent, protinus virili togæ latum clavum inducere permisit. Cujusmodi clavorum formam vulgus non satis assequitur. Acro in Satyr. 5. lib. 1. Horat. *Latus clavus*, inquit, *colobion Græce dicebatur vestis, quæ ad pectus magistratuum extendebatur, in formam lati clavi.* Unde Horat. eadem Satyra *Latum demisit pectore clavum.* Hujus formæ dubito an fuerit illa mappa laticlavia, quam Trimalcio Petronianus circa oneratas veste cervices immisit, fimbriis hinc atque illinc pendentibus. Formam illam laticlavi agnoscebant majores nostri in solemnioribus vestibus equitum, & nobiliorum. Agnoscas etiam licet in illa veste, quam pellibus candidis ornatam, Rectores Academiæ Parisiensis immittunt tunicæ, vel si mavis Cappæ suæ Rectoriæ. Agnoscas etiam in vestibus regiis in Episcop. Abbat. & quibusdam monachis. Nisi quod in his attexitur cucullus, quem Romana colobia nesciebant.

TIRAQUELLUS.

4 *Plinius notavit.*] Lib. scilicet 9. cap. 39.

5 *Catoni Uticensi.*] Plutarchus in vita illius.

6 *Tribuno enim plebis.*] Plutarchus Problem. cap. 81. ubi quærit quare Tribunus purpuram non portat, cum cæteri magistratus purpurati incedant. Cujus rei multas rationes subjungit, quas ille qui volet, videbit.

7 *Vel plebejo.*] Jam id dictum est.

li erat fas. Hi enim penulis brevi villo, [1] præcipue pluvio tempore, [2] aut lacerna utebantur: quippe vestis tribuni plebis plebejorumque [3] penula plerunque fuit, [4] sicut sagi, [5] endromis, & [6] cuculli. [7] Erant enim frigoribus apti, [8] quibus imperatores uti non decebat, [9] tametsi legamus Caligulam depictas penulas sæpe induisse. Et plebejam purpuram distinctam à patricia in usu fuisse: erat enim fusca & obsoleta, non murice & cocco, sed herbarum succis infecta. [10] Eadem vero penula senatores plerunque usos foris invenimus: intra urbem vero non licuit, donec Alexander imperator dum ætati consultum voluit, ut senatores ingravescenti ætate intra urbem penulis uterentur, legem

Purpura plebeja.

1 *Præcipue pluvio tempore.*] Spartianus enim in Adriano scribit, Tribunos plebis pluviæ tempore penulis uti solere. Notum est autem illud Quintiliani lib. 6. cap. 4. *Galba penulam roganti respondit, Non pluit, non est opus tibi: si pluit ego utar.* Sed hic omnino vide nostras leges Connubiales, l. 3. inter vestimenta muliebria.

2 *Aut lacerna.*] Vide infra in verbo, *Supra quam multi lacernas.*

MERCERUS.

3 *Penula plerumque fuit.*] Hoc intellige post corruptos mores, & eversam libertatem. Nam ante, toga commune Romanorum erat indumentum. Certe etiam Spartianus in Adriano, *Penulis*, inquit, *Tribuni plebis pluviæ tempore uti solebant, Imperatores autem nunquam.* Inde hic locus exscriptus est.

TIRAQUELLUS.

4 *Sicut sagi.*] Quid sagus sit vel sagum & quorum sit vestis, disces ex Cic. Philip. 8. & iterum 14. Suetonio in Augusto, c. 26. & in Othone c. 2. & Nonio Marcello, quo loco tractat de genere vestimentorum, & vide infra.

5 *Endromis.*] De Endromide vide dict. nostras leges Connubiales, ubi supra & infra in verbo, *Sicut endromis.*

COLERUS.

Endromis.] Hinc *Endromidatus* apud Sidonium legitur lib. 2. Epigr. id est, Endromide indutus. Turnebus interpretatur vestem gymnasticam illo versu Juvenalis:

Endromidas Tyrias & fœmineum ceroma.

Glossæ *Gausarus* ἐνδρομίς. lego *Gausapus.* Eadem sunt Trechedipna.

TIRAQUELLUS.

6 *Cuculli.*] Vide infra in verbo, *& cuculli.*

7 *Erant enim frigoribus apti.*] Ex quo illud Horatii Epistol. lib. 1. epist. 11. ad Bullatium,

Incolumi Rhodos & Mitylene pulchra facit, quod
Penula solstitio, campestre nivalibus auris,
Per brumam Tiberis, Sextili mense caminus.

8 *Quibus Imperatores.*] Ælius Spartianus in Adriano.

9 *Tametsi legamus Caligulam.*] Suetonius in vita illius, cap. 52. *Sæpe*, inquit, *depictas, gemmatasque indutus penulas, manuleatus & armillatus in publicum processit, aliquando sericatus & cycladatus.*

10 *Eadem vero penula.*] Id usque ad versic. *Sicut endromis*, est Lampridii in vita Alexandri imperatoris.

1 *Sicut*

legem promulgasse dicitur, quas supra tunicam induebant, quo essent villi grossioris: [1] sicut endromis longiori villo, pinguis & crassa, in frigoribus à divitibus usurpata. [2] Quam quidem prætextam ad virilem ætatem pueros deferre licuit; [3] post pubertatem vero in septimo & decimo ætatis anno, dimissa prætexta, [4] togam induebant, [5] aliquando puram [6] nivei candoris, [7] quæ virilis dicta est. Eam

Endromis.

Toga qua ætate sumebatur.

1 *Sicut endromis.*] Ex Martiale l. 4. epig. 19. & vide supra in verbo, *Endromis*, & infra.

2 *Quam quidem prætextam.*] Vide infra in verbo, *Quæ virilis*. Pueritia ex censione Servii Tullii 16. anno finiebatur, puerique esse existimabantur, qui minores essent annis septemdecim.

3 *Post pubertatem vero.*] Macrob. libro 1. cap. 6. Ovid. vide infra ibi, *Quam festa solemnique die.*

COLERUS.

4 *Togam induebant.*] De Toga vide Sigonium 3. de judiciis. 19.

TIRAQUELLUS.

5 *Aliquando puram.*] Cicero ad Atticum lib. 5. epist. 21. quæ omnium est 107. *Ego cum Laodiceam venero, Q. Fratris tui filio togam puram jubebo dari.* & lib. 6. epist. 1. *Q. togam puram Liberalibus cogitabam dare.* Et lib. 7. Ep. 8. omnium 126. *Habebamus autem in manibus Antonii concionem habitam 10. Calend. in qua erat accusatio Pompeji usque à toga pura, id est, ab ejus tyrocinio.* & iterum lib. 9. Epist. ult. in pr. *Ego meo Ciceroni, quoniam Roma caremus, Arpini potissimum, togam puram dedi.* Plinius lib. 8. cap. 48. *Tanaquil prima texit rectam tunicam, qua simul cum toga pura tyrones induuntur novæque nuptæ.* Ex poëtis Catullus ad Mallium, epig. 63.

Tempore quo primum vestis mihi tradita pura est:
Jucundum cum ætas florida ver ageret.

Lucanus in principio libri septimi:

—— Pura venerabilis æque
Quam currus ornante toga. ——

Id est, nec picta, nec triumphali, nec prætexta. Toga virilis etiam pura dicebatur, hoc est nullo purpuræ prætextu distincta.

6 *Nivei candoris.*] Hinc *candidus umbo* dictus est Persio sat. 5.

Cum blandi comites, totaque impune suburra
Permisit sparsisse oculos jam candidus umbo.

Nam ibi interpretes, Vestis pura & candida, quam adolescentes tyrocinii die induebant, quæ à forma umbonis & clypei (qui rotundus esse solet) Umbo dicitur. Hanc Cicero appellat togam puram. Scribit enim ad Atticum (ut jam diximus) in tyrocinio filii Ciceronis, togam illi puram dedisse Arpini. Vel umbo vestis hujusmodi appellatur: quia sit velut umbonis & clypei loco, adversus acerbiores & graviores pædagogorum reprehensiones & castigationes. Vide Cælium Rhodiginum libro 14. cap. 16. Sed huc spectare potest, quod Martialis togam niveam vocat lib. 1. epig. 114. ad Attalum,

Sordida cum tibi sit, verum tamen, Attale, dicit
Quisquis te niveam dicit habere togam.

7 *Quæ virilis dicta est.*] Cicero in Lælio. Horatius Carm. lib. 1. Ode 36.

—— Memor
Actæ non alio Rege puertiæ,
Mutatæque simul togæ.

Puertiæ ibi dicit, pro *pueritiæ*, per syncopam. Nam, ut scribunt ibi interpretes, adolescentes deposita prætexta, togam

[1]Eam tamen in quarto & vigesimo à multis sumptam comperimus, sępius in decimoquinto, & sexto ac decimo. Quippe[2] Augustus Octavius annorum sedecim, & [3] Cajus Cæsar in undevigesimo. [4] Nero autem vix pubescens, togam virilem sumpsit ante tempus, quo maturus imperio videretur. Divus quoque [5]Antoninus Philosophus, & ex Cæsaribus complures, in quintodecimo virilem desumpsere togam, tunc cum præceps & lubrica juvenum ætas videbatur. Quam supra prætextam nonnunquam Patricii sumebant, [6] cum plebeji, sine prætexta, simplici toga amicirentur: quippe toga erat plebejorum, & infimi ordinis, prætexta honestorum & nobilium. [7] Quod etiam circa mulie-

togam accipiebant virilem. Seneca libro epist. 1. *Tenes utique memoria quantum gaudium senseris, cum prætexta posita, sumpsisti virilem togam, & in forum deductus es.* Et de hac toga virili Livius 3. Decad. lib. 6. ubi loquitur de P. Cornelio Scipione, *Ad hæc*, inquit, *jam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius nullam publicam privatamque rem egit, quam in Capitolium iret.* Suet. in Augusto, c. 94. & in Claudio, c. 2. Lampridius in Commodo, Apulejus Apol. 2. non semel, & omnes ubique.

1 *Eam tamen, &c.*] Hoc probat exemplis sequentibus.

2 *Quippe Augustus.*] Suetonius in vita illius, c. 8. *Quadrimus patrem amisit: duodecimum annum agens aviam Juliam defunctam pro concione laudavit. Quadriennio post virili toga sumpta, militaribusque donis triumpho Cæsaris Africano donatus est: quanquam expers belli propter ætatem.*

3 *C. Cæsar.*] Suetonius in Caligula c. 10. *Quam defunctam prætextatus etiam tum, pro rostris laudavit: transiitque ad Antoniam aviam, & undevigesimo ætatis anno accitus Capreas à Tiberio, uno atque eodem die togam sumpsit, barbamque posuit, sine ullo honore, qualis contigerat tyrocinio fratrum ejus.* *

COLERUS.

* Vide Tiberium Sueton. c. 54.

TIRAQUELLUS.

4 *Nero autem vix pubescens.*] Cornelius Tacitus lib. 12. *T. L. Claudio quintum, Ser. Corn. Orfito Coss. virilis toga Neroni maturata, quo capessendæ reipubl. habilis videretur. Et Cæsar adulationibus Senatus cessit, ut vicesimo ætatis anno consulatum Nero iniret: atque interim designatus proconsulare imperium extra urbem haberet, ac princeps juventutis appellaretur.*

5 *Antoninus Philosophus.*] Julius Capitolinus in vita illius, *Virilem togam sumpsit quintodecimo ætatis anno, statimque ei L. Cejonii Commodi filia desponsata est, ex Adriani voluntate. Nec multo post præfectus Latinarum feriarum fuit.*

6 *Cum plebeji.*] Id jam supra diximus ex Asconio 3. in Verrem act.

7 *Quod etiam circa mulieres.*] Asconius ubi supra, & Servius in l. 1. Æneid. eo loco,

Romanos rerum dominos gentemque togatam.

Bene, inquit, *togatam: quia omnis sexus & conditio toga utebatur*, & Nonius Marcellus Afranii auctoritate, & diximus in nostris legibus Connubial. l. 3. inter vestimenta muliebria.

1 *Sicut*

mulieres servabatur. Nam toga priscis seculis in usu promiscuo tam virorum quam mulierum, nocturnumque ac diurnum indumentum fuit, [1] sicut palliolum & penula, postea vero illam distinxere. [2] Quam festa solemnique die, amplissimo cultu & apparatu magnifico probi adolescentes sumere solebant, præcipue Bacchanalibus festis mense Martio, quibus diebus sumere virilem togam in religione fuit, [3] qua signabatur liberioris vitæ pueris facultatem dari.[4] Potentiores & insignes nobilitate & honoribus etiam purpuream cum frequenti comitatu [5] apud delubra deorum induebant,[6] indeque in forum excepti, solemni officio deducebantur. [7] Tenuiores etiam arctam induxere togam:

Toga vestis promiscua ad utrunque sexum.

Bacchanalibus toga virilis sumebatur.

Toga arcta.

1 *Sicut palliolum & penula.*] Ulpianus Jurisconsultus in *l. vestis.* §. *communia sunt. ff. de auro & argento lega.* scribit pallium & penulam communia esse virorum & mulierum. Verum in §. virilia sunt, ejusdem l. ponit inter virilia. Sed vide dictas nostras leges Connubiales, ubi supra in Palliolo & penula.

2 *Quam festa solemnique die.*] Ad togam refertur, & id est Ovidii lib. 3. Fastorum,

Restat, ut inveniam, quare toga libera detur,
Luciferis pueris candide Bacche tuis:
Sive quod ipse puer semper juvenisque videris,
Et media est ætas inter utrumque tibi.
Seu quia tu pater es, patres sua pignora natos
Commendant curæ numinibusque tuis.
Sive quod es liber, vestis quoque libera per te
Sumitur, & vitæ liberioris iter.
An quia cum colerent prisci studiosius agros,
Et faceret patrio rure Senator opus.
Et caperet fasces à curvo Consul aratro,
Nec crimen duras esset habere manus.

3 *Qua signabatur liberioris vitæ.*] Ovidius ubi supra, & lib. 4. de Tristibus eleg. 9.

Interea tacito passu labentibus annis,
Liberior fratri sumpta mihique toga est.

Et Statius Sylvarum lib. 5. sylva 2.

Quem non corrumpit pubes effræna novæque
Libertas properata togæ.

Propertius lib. 4. eleg. 1.

Mox ubi bulla rudi demissa est aurea collo,
Matris & ante deos libera sumpta toga.

4 *Potentiores.*] Macrob. d. lib. Saturnal. 1. cap. 6. Libertinis vero nullo jure uti prætextis licebat, ac multo minus peregrinis, quibus nulla esset cum Romanis necessitudo: sed postea libertinorum quoque filiis prætexta concessa est.

5 *Apud delubra deorum.*] Id dictum est in verbo, *Quam festa solemnique.*

6 *Indeque in forum excepti.*] Seneca lib. epist. ad Lucil. 1. cujus verba adduximus supra in verbo, *Quæ virilis dicta est.*

7 *Tenuiores etiam.*] Ad quod respicit illud Horatii epistol. lib. 1. ep. 18. ad Lollium 2.

Arcta decet sanum comitem toga.

Utebantur laxioribus & amplioribus togis divites, quam tenues homines, ut idem Horatius Ode 4. Epodon,

 Videsne

togam: nam pro opibus veteres, magnas & parvas habuerunt.[1] Claudius tamen Cæsar toga virili, die, sine apparatu aut solemni officio, in Capitolium deduci voluit. Supra tunicam vero vela pro togis induisse, animi fuit imbellis & enervati.[2] Ea quidem toga, cui purpura prætexebatur, illis tantum dari assuerat, quorum patres magistratus curules & insignes gesserant honores.[3] Namque hic primus juventæ & bonæ indolis habitus est honos, omenque futuræ virtutis, & magni nominis æstimabatur.[4] Germani vero in primis experimentis framea & scuto adolescentes exornabant: illinc enim commendationem ineuntis adolescentiæ auspicabantur.[5] Cretensibus militaris stola, his & patera. Bithynis & Ponticis, socci & pallium. Argivis pueris deferre clypeum, insigne munus, & primum decus adolescentiæ censebatur.[6] Eam vero togam extremam indue-

Vela pro togis. *Toga cum purpura.* *Germani.* *Cretenses.* *Bithyni.* *Pontici.* *Argivi.*

Videsne sacram, metiente te, viam
Cum bis ter ulnarum toga,
Ut ora vertat, huc & huc euntium
Liberrima indignatio?

Porphyrius justam togæ magnitudinem sex ulnis constitisse vult intelligi.

1 *Claudius tamen Cæsar.*] Suetonius in vita illius cap. 2. *Togæ virilis die, circa mediam noctem, sine solemni officio, lectica in Capitolium latus est.*

2 *Ea quidem toga.*] Toga virilis à puerili distincta erat, quæ prætexta appellabatur: de qua loquens Macrobius in primo Saturn. cap. 6. ita inquit, *Hinc deductus mos, ut prætexta & bulla in usum nobilium puerorum usurparentur ad omen & vota conciliandæ virtutis.*

3 *Namque hic primus.*] Cicero lib. 3. de Legib. sic scribit, *Suntoque Ædiles curatores urbis, annonæ, ludorumque solemnium. Ollisque ad honoris amplioris gradum is primus ascensus esto.* Hi jurisdictionem quidem habebant, quæ pars erat Prætoriæ, ut ait Ulpianus in *l. stipulationum aliæ, ff. de verb. oblig.* & Justinianus in § *proponebant. de jure nat. gent. & civ.* imperium vero non habebant, ex minoribus enim magistratibus erant, ut ex Livio & Gellio lib. 14. cap. 13. intelligitur: quorum alter prehendi ducique à majoribus magistratibus Ædilem scribit, alter à privato in jus vocari. Itaque Verrina 2. sic scribit Tullius, *Erit tum Consul Hortensius cum summo imperio & potestate: ego autem Ædilis, hoc est, paulo amplius, quam privatus.*

4 *Germani vero.*] Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum, sic scribit, *Sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameaque juvenem ornant. Hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos: ante hoc domus pars videntur, mox reipublicæ.*

5 *Cretensibus.*] Strabo Geographiæ lib. 10. Exinde ad urbem revertuntur, puerque cum muneribus abscedit, tum adductum bimestri tempore in urbem reducunt muneribus, & militari stola, & bove & patera donatum.

6 *Eam vero togam.*] Ut propria Romanorum toga, qui & ex hoc, gens togata

induebant Romani, sæpius rasam, nonnunquam pexam & villosam: namque erat Romana gravitate digna, quam propriam habuere, sicut Græci pallium. Ideo qui Romani cives esse desierant, aut civitatis jura amiserant, quique relegati, [1] quibusque aqua & igni interdictum foret, togam induere non poterant: hi enim toga dimissa, pallium sumebant, quod Græcum fuisse satis constat. Togam vero rasam Phrygianam primum Augusti temporibus usurpatam [2] Plinius asseverat: [3] supra quam multi lacernas induxere, sæpe ludis festis in theatro, quæ amphitheatrales dictæ, [4] & militares erant: [5] aliæ coccineæ, [6] Bœoticæ vero

Pallium. *Toga rasa.* *Lacerna.* *Toga amphitheatrales.* *Coccineæ.* *Bœoticæ.*

gata dicta est: ita & Græcis pallium. Quod ostendit Quintilianus lib. 11. cap. 3. quod de Pronunciatione est, cujus hæc verba sunt, *Veteres ad calceos usque togam demittebant, ut Græci pallium.* & Suetonius in Augusto, cap. 98. *Sed & cæteros continuos dies inter varia munuscula, togas insuper ac pallia distribuit: lege proposita, ut Romani Græco, Græci Romano habitu & sermone uterentur.* Hæc ille. Comoediæ autem palliatæ dicebantur, quæ secundum ritus Græcorum Palliatorum fiebant, ut tradunt Donatus in præfatione Terentii & Diomedes Grammaticus. *

COLERUS.

* Tertullianus ad Carthaginenses: *Vobis vero post injuriæ beneficium, ut senium non fastidium exemptis, post Gracchi obscæna omina, & Lepidi violenta ludibria, post trinas Pompeji aras & longas Cæsaris moras: ubi mænia Statilius Taurus imposuit, solemnia Saturninus Sentius enarravit, cum concordia Jubæ toga oblata est.*

TIRAQUELLUS.

1 *Quibusque aqua & igni interdictum fuit.*] *Jure togæ* (ut inquit Plin. lib. epistolar. 5. ep. 11. omnium 77. incip. Audistine.) *carent, quibus aqua & igni interdictum fuit.*

2 *Plinius asseverat.*] Libro scil. 8. cap. 48. Togas rasas Phrygianasque Divi Augusti novissimis temporibus cœpisse, scribit Fenestella.

3 *Supra quam multi lacernas induxere.*] Martialis lib. 14. epig. 137.

Amphitheatrales nos commendamur ad usus
Cum tegit algentes nostra lacerna togas.

Et Juvenalis sat. 9.

—— Pingues aliquando lacernas
Munimenta togæ, duri crassique laboris.

Et Suetonius in Augusto, cap. 40. in fin. *Negotium Ædilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro, circove, nisi positis lacernis, togatum consistere.* *

COLERUS.

* Nam lacernas, positis togis frigoris causa sumebant. Plinius lib. 18. cap. 25. ubi & de Vergiliarum sidere.

TIRAQUELLUS.

4 *Et militares.*] Propertius lib. 4. eleg. 3.

Omnibus, heu, portis pendent mea noxia vota,
Texitur hæc castris quarta lacerna tuis.

Et Ovidius libro secundo Fastorum, loquens de Lucretia, quæ lacernam texebat marito suo, qui in castris erat,

Lumen ad exiguum famulæ data pensa trahebant,
Inter quas tenui sic ait illa sono:
Mittenda est domino (nunc nunc properate puellæ)
Quamprimum nostra facta lacerna manu.

5 *Aliæ coccineæ.*] Est Martialis apopho-

vero albæ. [1] Quam togam plerique laxiorem, nonnulli breviorem usurparunt. [2] Legimus Catonem seniorem precurta toga & candida usum, & nunquam centum drachmis majore sumptu: [3] Cæsarem laticlavo fimbriato, laxiore cinctura: [4] Augustum quaternis tunicis, [5] togisque nec restrictis, nec fusis, [6] cum thorace laneo femoralibusque & tibialibus incessisse. [7] *Mœcenas.* Mecœnatem molliori veste discin-

apophoretum lacernarum coccinearum lib. 14. cap. 131.

Si Veneto Prasinoque faves qui coccina sumis?
Ne fias ista transfuga sorte, vide.

6 *Bœoticæ vero albæ.*] *Beticæ* legendum est ex eodem Martiale, cujus item est aliud apophoretum hoc titulo *lacernæ Beticæ*, num. ejusdem lib. 133.

Non est lana mihi mendax, nec mutor aheno:
Sic placeant Tyriæ, me mea tinxit ovis.

Quo significatur eas esse albas & nullo colore mutatas. Nam & his lacernis albis utebantur in spectaculis, teste eodem Martiale lib. 4. epig. 2.

Spectabat modo solus inter omnes
Nigris munus Oratius lacernis:
Cum plebs & minor ordo, maximusq;
Sancto cum duce candidus sederet.
Toto nix cecidit repente cœlo,
Albis spectat Oratius lacernis. *

COLERUS.

* De Betica lana Tertullianus lib. de Pallio, ubi & Milesiæ & Selgicæ, quæ propter mollitiem commendantur, nec non Tarentinæ & Altinæ lanæ mentionem facit.

TIRAQUELLUS.

1 *Quam togam.*] Dictum est supra in verbo, *Eam vero togam.*

2 *Legimus Catonem Seniorem.*] Plutarchus in vita illius, *Nunquam enim*, inquit, *veste majore centum drachmarum sumptum usum se refert.* Unde & est illud Horatii epistol. lib. 1. ep. 20. ad Mœcenatem 3.

Quid? siquis vultu torvo ferus & pede nudo,
Exiguæque togæ simulet textore Catonem:
Virtutemne repræsentet moresque Catonis?

3 *Cæsarem laticlavo.*] Suetonius in Julio Cæsare, cap. 45. sic scribit, *Etiam cultu notabilem ferunt: usum enim lato clavo ad manus fimbriato, nec unquam aliter, quam super eum cingeretur: & quidem fluxiore cinctura: unde emanasse Syllæ dictum constat, optimates sæpius admonentis, Ut male præcinctum puerum caverent.* de latoclavo, vide Budæum in Pandect. in l. ult. de Senat.

4 *Augustum quaternis tunicis.*] Suetonius in vita illius, cap. 82. in princ. *Hyeme quaternis*, inquit, *cum pingui toga tunicis, & subucula & thorace laneo & feminalibus & tibialibus muniebatur.*

5 *Togisque, nec restrictis, nec fusis.*] Sunt verba Suet. in Augusto, cap. 73.

6 *Cum thorace laneo.*] Id quod diximus & mox sequitur, de femoralibus & tibialibus est Suetonii d. c. 82.

7 *Mecœnatem.*] Is Mecœnas alioqui vir multis virtutibus, maxime vero liberalitate in doctos adornatus, mollis tamen & delicatus fuit, & sermone & cæteris rebus, ut videre licet ex Seneca libro epist. ad Lucilium 20. omnium 114. Suetonio in Augusto, c. 86. Macrobio lib. 2. Saturnal. cap. 4. Ex quo & illud Juvenalis satyra 12. post princ.

——— *Vestem*
Purpuream teneris quoque Mœcenatibus aptam,
Atque alias, quarum generosi graminis usum,
Infecit natura pecus. ——

1 *Quare*

cinctum, [1] quare Malacinus dictus: [2] Marcum Antonium, tunica ad coxam cincta, & villosa chlamyde: [3] & Sextum Pompejum magni filium, post navalem victoriam, cæruleam semper desumpsisse: [4] Hortensium, cultiore habitu & elaborato: [5] Neronemque nullam vestem bis induisse, sæpiusque in ornatu tragico cum cothurnis prodiisse: [6] & Caligulam cum deorum insigniis, (ita enim loquitur) aurea barba & fulmine, aut cum fuscina & caduceo, plerumque Veneris habitu, aut gemmatum, manuleatum & cycladatum, semperque triumphalia ornamenta gestasse: Vespasianumque, veste & ha- *Malacinus appellatus.*

1 *Quare Malacinus dictus.*] Id sumptum est, ni admodum fallor, ex Horatio lib. Sermon. 1. sat. 2. intelligente de Mœcenate, ut nonnulli asserunt: alii suspicantur, ut tradunt interpretes ibi,

Malchinus tunicis demißis ambulat.

Sic enim legunt, illi ipsi interpretes: atque ita dici molles, delicatos, dissolutos, dicunt. Alii ibi dicunt *Malacinus*, sive *Malacus*, quæ item dictio mollem significat, & Græcis & Latinis. Nam & Aristodemus, Aristocratis filius, Gumarum tyrannus, Malacus cognominatus est, quod mollis esset, minimeque iracundo ingenio, ut scribit Dionysius Halicarnassæus l. 7. post princ. Nonnulli legunt *Malthinum* Mœcenatem ab Horatio ficto nomine esse appellatum, vel ἀπὸ τῆς μάλθης, quæ est pix cum cera mixta: vel ἀπὸ τοῦ μαλθακοῦ, quod molle significat. Verum difficile creditu est Horatium usque eo vel improbum, vel impudentem, vel maledicendi cupidum fuisse, ut ne Mœcenati quidem, optime de se merito & gratiosissimo apud Augustum viro pepercerit. Verisimilius itaque est alium quempiam suæ ætatis, conficto nomine, ab eo designari, qui nimis longis & demissis tunicis uteretur. *

COLERUS.

* De eodem Mœcenate sic loquitur Seneca 10. epist. 105. *Hoc tibi occurret, hunc esse qui solutis tunicis semper in urbe incesserit.* idem 20. epist. 115. *Mœcenatem hunc esse sciat, qui in Tribunatu, in rostris, in omni publico cœtu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput exclusis utrinque auribus, non aliter quam in mimo divites fugitivi solent.*

TIRAQUELLUS.

2 *M. Antonium.*] Plutarch. in vita illius, sic scribit, *Semper enim cum in oculis plurium erat futurus, tunica ad coxam cingebatur, permagnum suspendebat gladium, chlamydem insuper asperam circumdabat.* Sed & adde veste quadrangula & calceamento Attico, ex Appiano lib. 5. bellorum Civil.

3 *Et Sex. Pompejum Magni filium.*] Appianus bellor. Civil. lib. 5. *Ferunt*, ait, *ob hæc gloriabundum, solitam ab Imperatoribus deferri chlamydem, Neptuni in morem ex purpureo in cæruleum mutasse colorem.*

4 *Hortensium.*] Gellius lib. 1. c. 5. Macrobius lib. Saturn. cap. 13.

5 *Neronem.*] Suetonius in vita illius, cap. 30. Hoc idem Heliogabalum fecisse scribit Lampridius in vita illius. Nam calceamentum nunquam iteravit: annulos etiam negatur iterasse.

6 *Et Caligulam.*] Hæc usque ad versic. *Vespasianumque*, sunt Suetonii in Caligula cap. 52.

& habitu neglecto, & vix à gregario milite differente: [1] ſicut de Alexandro Macedone proditum eſt, cultu habituque paulum à privato abhorrente fuiſſe: [2] & Hierone Syracuſano, qui regi vix decoro habitu inceſſit. [3] Sic divus Severus vili amiculo & exigua veſte adopertus, & à plebe vulgari nihil excellens. [4] Et Tacitus ſimili cultu cum æqualibus, nam in toga, qua privatus utebatur, in imperio ſæpe viſus fuit. [5] Contra Heliogabalus nimis ſumptuoſa & magni cenſus. Is enim primus [6] holoſericam veſtem induit.

Holoſerica veſtis.

1 *Sicut de Alexandro Macedone.*] Plutarchus in Alexandro.

2 *Et Hierone Syracuſano.*]Livius 3. Decad. lib. 4. *Nam qui*, inquit, *per tot annos Hieronem, filiumque ejus Gelonem, nec veſtis habitu, nec alio ullo inſigni differentes à cæteris civibus vidiſſent, conſpexere purpuram ac diadema, ac ſatellites armatos, quadrigiſque etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionyſii tyranni.*

3 *Sic Divus Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius, Gemmas de calceamentis & veſtibus tulit, quibus uſus fuerat Heliogabalus: veſte, ut & pingitur, alba uſus eſt, nec aurata, penulis, togiſque communibus. Herodianus de Severo lib. 2. loquens, *Ipſe*, inquit, *inter primos laborans, vilique tabernaculo utens, cibum potumque eundem, quem etiam cæteri milites, capiebat. Nihil unquam Imperatoriæ luxuriæ, nihil delitiarum oſtentans, ſic ut acceptior indies militibus fieret.*

4 *Et Tacitus.*] Flavius Vopiſcus in vita Taciti Imperat. *Togis*, inquit, *& tunicis iiſdem eſt uſus quibus privatus. Holoſericam veſtem viris omnibus interdixit.* Et adde quod Annibal ſæpe militari ſagulo operiebatur, & veſtitu nihil à cæteris excellenti, teſte Livio 3. Decad. lib. 1. Ageſilaus Lacedæmoniorum Rex, auctore Plutarcho, linea vilique veſte utebatur. Et Viriatus ille Hiſpanorum Dux, tantæ virtutis continentiæque fuit, ut cum Conſulares exercitus frequenter vicerit, tantis rebus geſtis, non armorum, non veſtis cultum, non denique victum mutaverit: ſed in eo habitu, quo primum bellare cœpit, perſeveraverit, ut quivis gregarius miles ipſo Imperatore etiam opulentior videretur, ut tradit Juſtin. lib. 44.

5 *Contra Heliogabalus.*] Ælius Lampridius in illius vita, ſic ſcribit, *Primus Romanorum holoſerica veſte uſus fertur, cum jam ſubſerica in uſu eſſent. Linteamen lotum nunquam attigit, mendicos dicens qui linteis lotis uterentur.*

COLERUS.

6 *Holoſericam veſtem induit.*] Holoſericas hujuſmodi veſtes privatis fucare aut diſtrahere vetant Imperatores. *l. 1. Cod. quæ res venire non poſſunt*: ubi de ſerico plenius dixi: ſed nec ulli privatorum licuit, holoſericam veſtem ſub qualibet editione largiri. *l. 1. Cod. Theodoſiano de expenſ. ludorum.* De ſerico adde *l. 37. §. 1. ff. de evictionib. l. 16. §. 7. ff. de publicanis.* Porro Serici qualitatem ſic oſtendit Seneca 7. de benefic. 9. *Video ſericas veſtes (ſi veſtes vocandæ ſunt, in quibus nihil eſt, quo defendi corpus aut denique pudor poſſit: quibus ſumptis mulier, parum liquido nudam ſe eſſe jurabit) hæ ingenti ſumma abignotis etiam ad commercium gentibus accerſuntur, ut matronæ noſtræ ne adulteris quidem plus ſui in cubiculo, quam in publico oſtendant.*

I *Gallie-*

induit. [1] Gallienus quoque cum chlamyde purpurea gemmatis fibulis, sæpius tunica aurata prodiit. [2] Fertur tamen Octavius Cæsar liberis Senatorum, in quibus esset virtutis specimen, quo frequentius Senatui assuescerent, sumpta virili toga laticlavum protinus dedisse. [3] Togam vero prætextam, ædiles, quæstores, & qui magistratus & honores gerunt, veluti honoris ornamentum insigne induere soliti sunt, quæ ex purpura fuisse traditur, [4] nonnunquam bis tincta, quod acrius coloratur, dibapha dicta, quam Lentulus Spinther in ædilitate primus induisse fertur, cujus valor denariis mille in libras taxabatur. [5] Sed quod discriminis inter patricios & plebejos purpura faciebat, ut distinctum utrumque ordinem notaret: [6] hoc nimirum inter patri-

Prætexta qui induebantur. Dibapha.

TIRAQUELLUS.

1 *Gallienus quoque.*] Trebellius Pollio in Gallienis, Decennia ludos, & pompam exquisito genere voluptatum, describens, ait, *Ipse Gallienus medius cum picta toga & tunica palmata inter patres, omnibus sacerdotibus prætextatis Capitolium petiit.*

2 *Fertur tamen Octavius Cæsar.*] Suetonius in Augusto cap. 38. *Liberis Senatorum quo celerius reipubl. assuescerent, protinus virilem togam, latum clavum inducere, & curiæ interesse permisit.*

3 *Togam vero prætextam.*] Cicero in Oratione, quam habuit post reditum suum ad Senatum, *ille*, inquit, *unguentis oblitus cum toga prætexta, quam omnes Prætores Ædilesque tum abjecerant, irrisit squalorem vestium & luctum gratissimæ civitatis.* Et Livius 4. Dec. lib. 4. in Oratione Valerii Trib. plebis. Et de Ædilibus item Cicero in Oratione in Vatinium, *Te*, inquit, *Æditilitiam prætextam togam, quam frustra confeceris vendidisse.* Et in 7. in Verrem actione, post enumerata ea, quæ sibi incumberent in munere Ædilitio, *Ob earum*, inquit, *rerum laborem & sollicitudinem fructus illos datos, antiquiorem in Senatu sententiæ dicendæ locum, togam prætextam, sellam curulem, jus, imagines ad memoriam prodendam.*

4 *Nonnunquam bis tincta.*] Id usque ad versic. *Sed quod discriminis*, est Plinii Nat. hist. lib. 9. cap. 39.

5 *Sed quod discriminis.*] De quo supra.

6 *Hoc nimirum inter patricios.*] Latum clavum fuisse nobiliorum satis constat ex Horatio sermonum lib. 1. sat. 6.

—— *Et latum demisit pectore clavum.*

Id est, tunicam latis clavis ornatam. Erant autem hi clavi ornamenta quædam purpurea clavorum speciem præbentia, tunicis attexta, seu fortasse assuta: à quibus latus clavus dictus: id est, tunica lati clavi, quod erat insigne majorum magistratuum, ut Ædilium majorum, Prætorum, Consulum, denique Senatorum. Plinius lib. 33. c. 1. *Annuli distinxere alterum ordinem à plebe, ut semel cœperunt esse celebres, sicut tunica ab annulis senatum tantum.* Sueton. in Vespasiano cap. 2. *Sumpta toga virili, latum clavum, quanquam fratre adempto, diu aversatus est: nec, ut tandem appeteret, compelli, nisi à matre, potuit.* Idem Suetonius in Tiberio, cap. 35. *Senatori latum clavum ademit.* Idem in C. Claudio, cap. 24. *Latum clavum, quamvis initio affirmasset non lecturum se Senatorem, nisi civis Rom. ad nepotem, etiam libertini filio tribuit: sed* sub

Distinctio vestitus inter patricios & Senatores.

patricios & senatores laticlavus & tunica latiore purpura efficiebat. Is enim laticlavus & latior tunica, insignia ordinis Senatorii fuere, quæ ordinem senatorium à patricio discernebant, quibus amplissimus ordo notabatur: cum reliquis patriciis, qui ad Senatum admissi non erant, illis uti non liceret. [1] Quamvis post aliquot ætates, etiam equestri ordini laticlavum distinctum à senatorio tributum inveniamus, [2] cujus usus postea à Cæsaribus pro insigni decoro impetrari consuevit. [3] In eo enim aureus clavus affigebatur, quem, quia frequens & promiscuus erat, [4] Tacitus Cæsar interdixit, auroque clavatis vestibus uti pro-

sub conditione, si prius ab equite Rom. adoptatus esset. Et Mart. lib. epigram. 5. epig. 17. in Gelliam,

Dum te posse negas, nisi lato, Gellia, clavo
Nubere: nupsisti, Gellia, cistifero.

Livius 3. Decadis lib. 7. inter munera, quæ Scipio Masanissæ filio dedit, tunicam lato clavo fuisse scribit, *Tum puero*, inquit, *annulum aureum, tunicam lato clavo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumque donat.* Sueton. in Augusto cap. 94. inter alia præsagia felicitatis Augusti, ponit, quod sumenti togam virilem, tunica lati clavi resuta ex utraque parte ad pedes decidit: fuisseque qui interpretarentur, non aliud significare, quam ut is ordo, cujus insigne id esset, quandoque ei subjiceretur. Valerius Maximus libro 5. cap. 1. *Tunica laticlavia donatum ad Masanissam remisit.* Ovidius libro 4. Tristium eleg. 9. significans se latum clavum, id est, Senatoriam dignitatem non esse assecutum,

Cepimus & teneræ primos ætatis honores,
Deque viris quondam pars tribus una fui.
Curia restabat, clavi mensura coacta est.
*Majus erat nostris viribus illud opus.**

COLERUS.

* Distinguit tunica lati clavi senatum ab equite, ut annuli equestrem ordinem à plebe. Plinius libro 33. c. 2. Contrarius *Augusticlavus*, de quo Tacitus. Et hinc *Tribunus augusticlavius* apud Sueton. Othone, cap. 10.

TIRAQUELLUS.

1 *Quamvis post aliquot ætates.*] Vide Lampridium in Alexandro Severo.

2 *Cujus usus postea à Cæsaribus.*] Nam & id Plinius Sextio cuipiam à Trajano Cæsare impetravit, ut ipse retulit lib. epistolar. 2. epist. 9. omnium 33. ad Apollinarem, sic enim scribit, *Ego Sexto latum clavum à Cæsare nostro, ego quæsturam impetravi: meo suffragio pervenit ad jus tribunatus petendi, quem nisi obtinet in Senatu, vereor ut decepisse Cæsarem videar.*

3 *In eo enim aureus clavus affigebatur.*] Festus Pompejus lib. 14. in verbo, *Picta*, scribit tunicam palmatam à latitudine clavorum esse dictam, *Quæ nunc*, inquit ille, *à genere picturæ appellatur.* Quibus verbis satis indicat clavos illos in tunicis acu fuisse depictos. Varro lib. 8. de lingua Latina. Nam si quis tunicam ita consuit, ut altera plagula sit angusta clavis: altera latis, utraque pars in suo genere caret analogia.

4 *Tacitus Cæsar.*] Flavius Vopiscus in vita illius: Auroclavatis vestibus idem interdixit. Nam & ipse auctor Aureliano fuisse perhibetur, ut aurum à vestibus & cameris & pellibus submoveret.

prohibuit. [1] Erat præterea toga prætexta, consularis & prætoria, quam hi qui consulatum præturamve gerebant, ferre solitaverunt. [2] Quam etiam in coloniis & municipiis cuicunque magistratui deferre jus erat. Ipsa enim & laticlavus inter antiquissima censentur urbis ornamenta: [3] quippe à Tullo Hostilio, [4] nonnulli à Balearibus inventas primum autumant, quæ in omne ævum postea mansere, sicut vestem papaveratam antiquissimam habere originem volunt. [5] Etiam tunica palmata, & palmata toga triumphalis, [6] & toga picta, quas consules, & hi qui devictis hosti-

Toga prętexta, consularis, & prętoria.

Vestis papaverata.

Palmata vestis.

1 *Erat praterea toga prætexta, consularis.*] Jam dictum est ex Plutarch. in Pompejo.

2 *Quam etiam in coloniis & municipiis.*] Livius 4. Decad. lib. 4. in Orat. Valerii Tribuni plebis, *Purpurea,* inquit, *viri utemur, prætextati in magistratibus, in sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpura togis utentur: Magistratibus in coloniis municipiisque, hic Romæ infimo genere magistris virorum, togæ prætextæ habendæ jus permittemus.*

3 *Quippe à Tullo Hostilio.*] Plinius lib. 9. cap. 39. Nam toga prætexta & latiore clavo Tull. Hostilium è regibus primum usum, Hetruscis devictis, satis constat. Livius 1. Decad. lib. 1. scribit, Togam prætextam apud Romanos ab Hetruscis sumptam fuisse.

4 *Nonnulli à Balearibus.*] Strabo lib. 3. Balearium ritus & mores describens, *Hi,* inquit, *primi mortales laticlavum induisse feruntur.*

5 *Etiam tunica palmata.*] Livius 1. Decad. lib. 10. de insignibus triumphalibus loquens, *Quod cum ita se habeat, cui deorum hominumve indignum videri potest,* inquit, *eis viris, quos vos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureaque honoraveritis, quorum domos spoliis hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adjicere?* & 3. Decad. l. 10. *Masanissam primum Regem appellatum, eximiisque ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli & scipione eburneo, toga picta & palmata tunica donat.* Suetonius in Claudio cap. 17. in fin. *Secuti triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed cæteri pedibus, & in prætexta. Crassus Frugi equo phalerato & in veste palmata, quod eum honorem iteraverat.* Apulejus Apolog. 1. *Ubi triumphantium,* inquit, *quadrigas albas & togam palmatam.* Capitolinus in Gordianis, *Palmatam tunicam & togam pictam primus Romanorum privatus suam propriam habuit, cum ante Imperatores etiam de Capitolio, vel Palatio acciperent.* Servius enarrans eum locum Virgil. lib. 11. Æneidos,

Munera portantes eborisque aurique talenta,
Et sellam regni, trabeamque, insignia nostri.

sic scribit: Rom. enim Imperatorum insigne fuit sella curulis. Sicut etiam palmata toga dicitur, quam merebantur ii, qui de hostibus palmam reportassent. Et rursus eclog. 10. in eum locum,

Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.

Triumphantes, ait, *qui omnia habent Jovis insignia, sceptrum & palmatam togam, qua utebantur illi, qui palmam merebantur.*

6 *Et toga picta.*] Livius, ubi supra. Festus Pompejus ubi nuper citavimus, eandem dicit togam pictam & purpuream. Plinius lib. 8. cap. 48. scribit pictas

hostibus triumpharunt, veluti augustas, atque illustri & excelso honori debitas, accipiunt: præcipui cultus ornatusque fuere: in quibus decus totius imperii, ingentisque virtutis specimen noscebatur. [1] Etenim palmata vestis in pace consulis: victoria vero parta, triumphantis indumentum erat: quæ quidem purpureæ, [2] auro intextæ erant: [3] & nisi triumphalibus viris, [4] atque ex Capitolio & Palatio haud aliter dari essent Jovis solitæ, eo quod tunicæ perquam similes, [5] tametsi scutulatam, Phrygiatam, surculatam quoque, undulatam atque clavatam, inter triumphales aliqui annotarint. [6] Quam scutulatam Galli primum intexerunt, sicut Phrygiatam Phryges. [7] Fertur tamen Gordianus tunicam & togam pictam primus ex Cæsaribus, dum privatus ageret, propriam induisse: neque ex Capitolio ([8] ut moris erat) publicam desumpsisse. [9] Abolla autem

Vestes triumphales.

Abolla.

pictas vestes jam apud Homerum fuisse, unde triumphales natæ.

1 *Etenim palmata vestis.*] Auson. in Panegyrico, *Palmata*, inquit, *vestis, ut in pace Consulis est, sic in victoria triumphantis.* *

COLERUS.

* Palmata tunica erat tantum triumphalis. Picta vero toga & purpurea eadem, ὁλοπόρφυρος.

TIRAQUELLUS.

2 *Auro erant intextæ.*] Plutarch. in Paulo Æmylio, *Ipse sequebatur ornatissimo curru invectus, purpuram auro intextam indutus.*

3 *Et nisi triumphalibus.*] Quod satis constat ex superioribus.

4 *Atque ex Capitolio.*] Vide omnino quæ dicam lib. 6. cap. 6. in fine. & diximus ibi, *Etiam tunica palmata*, ex Capitolino in Gordianis.

5 *Tametsi.*] Plinius lib. 8. cap. 48.

6 *Quam scutulatam Galli.*] Plinius in eodem cap. 48. Ex quo disces hic non *Phrygiatam*, sed *Phrygianam* esse legendum, nec *scutulatam*, sed *soriculatam*. Scutulatæ vestes appellantur, quod orbibus quibusdam, quasi scutulis depictæ sint. Juvenalis sat. 2.

Cærulea indutus scutulata, aut galbana rasa.

7 *Fertur Gordianus.*] Vide in verbo, *Etiam palmata tunica*, ex Julio Capitolino in Gordianis.

8 *Ut moris erat.*] Infra lib. 6. c. 6. ad fin. Lampridius de Alexandro, *Prætextam & togam pictam nunquam, nisi Consul, accepit: & eam quidem, quam de Jovis templo sumptam alii quoque accipiebant Prætores aut Consules.*

9 *Abolla autem.*] Suetonius in Caligula, cap. 35. ubi de Ptolemæo, cui vestis pretiosa, causam mortis præstitit apud Caligulam. *Ptolemæum*, inquit, *& accersitum è regno, & exceptum honorifice non alia de causa percußit, quam quod edente se munus ingreßum spectacula, convertisse hominum oculos fulgore purpureæ abollæ animadvertit.* Servius in lib. 5. Æneid in eum locum,

—— *Duplicem ex humeris rejecit amictum.*

Id est, inquit, *abollam, quæ duplex est, sicut chlamys.* Martialis l. 8. epigr. 48.

Nescit cui dederit Tyriam Crispinus abollam,

Dum mutat cultus induiturque togam.

1 *Sicut*

autem externorum regum fertur, [1] ſicut Romanorum trabea: magni tamen ſplendoris, qua rarenter Romanos uſos invenimus. Nam ſoli reges [2] aut conſules trabeati inceſſere, [3] tametſi militarem [4] nonnulli ſenatorium amictum abollam fuiſſe dicant. [5] Quam plerique philoſophi *Trabea.* *Philoſophorum veſtis.*

1 *Sicut Romanorum trabea.*] Scilicet Regum ex Plinio d. lib. 8. cap. 48. Trabeis uſos accipio Reges. Et 9. lib. cap. 39. Purpuræ uſum Romæ ſemper fuiſſe video: ſed Romulo in trabea. Nam & hinc Romulus trabeatus dicitur. Ovid. lib. Faſt. 1.

Hoc igitur vidit trabeati cura Quirini,
Cum rudibus populis annua jura daret.

Virgil. Æneidos 7.

Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Inſignis. ———

Ubi Servius, ex Suetonii auctoritate, lib. de Veſtium generibus, Trabearum tria genera ponit, Unum diis conſecratum, quod eſt tantum è purpura: Aliud Regum, quod eſt purpureum: habet tamen album mixtum purpuræ: fuitque (teſte Virgilio lib. 11. loco, quem ibi, *Etiam tunica palmata*, citavimus) Romanor. Regum inſigne. Tertium augurale, quod eſt è purpura & cocco. Ex hocque eſt illud Juvenalis ſat. 8. ad fin. loquentis de Servio Tullio Romanorum Rege 6.

Ancilla natus trabeam & diadema Quirini,
Et Faſces meruit Regum ultimus ille bonorum.

Cujuſmodi autem ea fuerit, declarat Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 2. circumdiſtinctam fuiſſe purpura, ſub tegmine puniceo, veſtemque fuiſſe gentilem Romanis honorificam.

2 *Aut conſules.*] Dionyſius Halicarnaſſæus libro 5. Ammianus Marcellinus libro 26. *Agentes igitur in memoratis urbibus Principes, ſumpſerunt primitus trabeas conſulares, omniſque annus diſpendiis gravibus rem Romanam afflixit*, & Auſonius in Protreptico ad nepotem de ſtudio puerili,

Ut trabeam, pictamque togam, mea præmia, Conſul
Induerer, faſtiſque meis prælatus haberer.

Sed & adde quoque Duces ex Dionyſio Halicarnaſſæo d. lib. 5. Augures, ut dictum fuit in præced. & dicetur poſtea, & Equites Rom. Idibus Julii, ex Valerio Maximo lib. 2. cap. 1. ubi de ordine equeſtri, his verbis, *Trabeatos vero Equites Idibus Julii Q. Fabius tranſvehi inſtituit.* Utebantur etiam trabea in funebri pompa, ſi Cornelio Tacito credimus, qui lib. 3. in princ. in Germanici funere, ſic ait, *Igitur Tribunorum Centurionumque humeris cineres portabantur, præcedebant incompta ſigna, verſi faſces: atque ubi colonias tranſgrederentur, atrata plebs, trabeati Equites, pro opibus loci veſtem, odores, aliaque funerum ſolennia cremabant.*

3 *Tametſi militarem.*] Nonius Marcellus ubi de generibus veſtimentorum, auctoritate Varronis in Coſmophthorine.

4 *Nonnulli Senatorium.*] Ex quo Juven. ſat. 4.

— *Rapta properabat abolla*
Pegaſus attonitæ poſitus modo villicus urbi.

Is Pegaſus fuit Juriſconſultus celeberrimus, qui à Veſpaſiano urbi præfectus fuit, ut illic dicit Juvenalis & ſcribitur in *l.* 2. §. 2. *ff. de orig. jur.*

5 *Quam plerique Philoſophi.*] Martialis lib. 4. epig. 56. loquens de Coſmo Cynico Philoſopho,

Cerea quem nudi tegit uxor abolla grabati,
Cui dat latratos obvia turba cibos.

Et Juvenalis ſatyra tertia de Stoico

losophi desumpsere, [1] licet Græcos milites & [2] philosophos palliatos, [3] nonnunquam chlamydatos legamus. [4] Primus enim Romulus trabea usus fuit, [5] quæ triplicis generis erat: namque unum diis consecratum, sola purpura intexebatur: aliud regium ex purpura, immixto albo, quam Reges Consulesve induebant: tertia auguralis fuit, quæ ex purpura fiebat & cocco: quo genere augures uti assuerant, dum auguria captant. Sæpius tamen sub tegmine puniceo, alterno textu purpura distinguebatur: neque sum ignarus, [6] Maurorum Numidarumque Regum amictum

Trabea triplicis generis.

quodam Philosopho,

— *Atque audi facinus majoris abollæ,*
Stoicus occidit Baream, delator amicum,
Discipulumque senex. —

Ubi Britannicus interpres, *Ergo*, inquit, *majoris abollæ, id est, non militaris, sed philosophicæ: & ideo majoris & gravioris auctoritatis.*

1 *Licet Græcos milites.*] Jam dictum est supra pallium proprium esse Græcorum.

2 *Philosophos palliatos.*] Herodes Atticus apud Gellium lib. 9. cap. 2. *Video*, ait, *barbam & pallium, Philosophum non video.*

COLERUS.

* Philosophi hoc habitu fuere, palliati, criniti, barba prope ad pubem usque porrecta. Gellius illo loco. Hinc Seneca epist. 115. *Asperum, incultum & intonsum caput, & negligentior barba, & indictum argento odium, & cubile humi positum.* Sed cur indictum argento odium adjecit? Hoc primum profiteri eos oportebat, mercenariam operam spernere. *l.* 1. §. 4. *ff. de extr. cognitionibus:* & proinde alio loco scribitur raros esse qui philosophentur. *l.* 6. §. 7. *ff. de excus. tutorum.*

TIRAQUELLUS.

3 *Nonnunquam chlamydatos.*] Chlamys est proprie vestis militum, quæ & paludamentum vocatur apud Nonium Marcellum de generibus vestimentorum, & probat illud Plauti in Milite glorioso actus 5. scen. 1.

Magis sapis, de tunica, chlamyde, & mucrone, qui speres.

Et Virgilii lib. 8. Æneidos,

— *Ipse agmine Pallas*
In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis.

Ideo si hæc verba Alexandri ad milites referas, bene est: si ad Philosophos, ut verum fatear, nescio ubi ita Philosophi dicti sint. Eutropius autem de Gestis Romanor. libro nono, capite ultimo, tradit quod ante Domitianum imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat, reliquaque communia, quod etiam scribit Eusebius in Chronicis.

4 *Primus enim Romulus.*] Plinius libro nono, cap. 39. Hincque *trabeatus* dictus est Ovidio libro primo Fastorum, ut supra diximus. Dionysius Halicarnassæus libro secundo loquens de Romuli primo triumpho, sic scribit, *ipse pompam extremis claudebat indutus purpuram, & coronatus laurea, quadrigisque invectus, quo augustiorem se faceret.*

5 *Quæ triplicis generis erat.*] Hæc usque ad versic. *Sæpius tamen.* sunt Suetonii in libro de genere Vestium, & ex eo Servii, ut diximus supra in verbo, *Sicut Romanorum trabea.*

6 *Maurorum, Numidarumque regum.*] Quod probat exemplo seq. Jubæ, qui rex fuit Maurorum ac Numidarum.

1 *Quare*

ctum esse purpureum sagum. [1] Quare Juba rex sagulo usus purpureo dicitur. [2] Assyriorum tunica partim purpurea fuit, [3] partim alba. [4] Medis autem, [5] Persis, & Armenis regibus ac Lydis, amictus purpureus quadrangulari figura, [6] & Cidaris, [7] quamvis Persici reges triplici anaxyride & cultu duodecim millium talentorum quandoque usi sint. [8] Phœnicibus vero, [9] Syris, & [10] Cilicibus regibus chlamys cum crepidibus: [11] Romanis quoque læna, quæ

Sagum. Assyrii. Medi. Persæ. Armeni. Lydi. Phœnices. Syri. Cilices. Romani.

1 *Quare Juba Rex.*] A. Hirtius in Comment. de bello Africo.

2 *Assyriorum tunica partim purpurea fuit.*] Herodotus lib. 1. Assyriorum amictum describens, *Duabus tunicis*, inquit, *amiciuntur: una linea usque ad pedes demissa, altera super hanc lanea: postremo candida & brevi penula circumdantur.*

3 *Partim alba.*] Strabo l. 16. Assyriorum mores describens, *Vestes*, inquit, *gerunt interiorem tunicam ex lino talarem, exteriorem ex lana, amictum album.*

4 *Medis.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 1. *Medorum* (ait) *tunicæ sunt purpureæ & amictus candidi.*

5 *Persis.*] Strabo lib. 15. ad finem, de Persarum habitu sic scribit, *Persæ amictum æstate purpureum vel varium, hyeme autem varium, tiaras Magorum infulis similes.* Q. Curtius l. 3. Cultum Regis luxuria notans, Purpureæ tunicæ medium album intextum fuisse, scribit.

6 *Et Cidaris.*] Q. Curtius lib. 3. *Cidarim*, inquit, *Persæ capitis vocabant insigne: hoc cærulea fascia albo distincta circuibat.* In Levitico cap. 8. Moyses, cum ante fores Tabernaculi lavisset Aaron & filios ejus, vestivit pontificem subucula linea, accingens eum baltheo, & induens eum tunica hiacynthina, & desuper humerale imposuit, Cidari quoque texit caput. A quibusdam Cidaris tiara creditur, alii coronam, alii strophium sacerdotale esse contendunt. *

COLERUS.

* De Cidari supra lib. 2.

TIRAQUELLUS.

7 *Quamvis Persici Reges.*] Strabo libro 15. paulo ante fin. de Persarum Principum cultu loquens, *Principes*, inquit, *anaxyridem triplicem habent, & tunicam manicatam, duplam, genu tenus, cujus suffultura candida est, exterior vero pars colore infecta.* Q. Curtius d. l. 3. Persarum Regis cultum describens, *Pallam*, inquit, *auro distinctam aurei accipitres, velut rostris inter se corruerent, adornabant: & zona aurea muliebriter cinctus, acinacem suspenderat, cui ex gemma erat vagina.*

8 *Phœnicibus vero.*] Herodotus l. 7. Phœnicum & Syrorum, qui Palæstinam incolunt ornatum hunc in modum describit, *Circa capita galeas Græcanicis proximas gerunt, induti thoracibus lineis, cum scutis umbone carentibus, cumque jaculis.*

9 *Syris.*] Dictum est in præced. de militum, non Regum ornatu.

10 *Cilicibus regibus.*] Herodot. eodem l. 7. in Catalogo copiarum Xerxis scribit, Cilices laneis indutos vestibus, tulisse circa capita gentiles galeas, pro scutis parmulas è crudo bovis corio. & ibidem scribit, Reges Cypriorum mitris redimitos centum quinquaginta naves armatas duxisse.

11 *Romanis quoque læna.*] Varro l. 4. linguæ Latinæ, *Læna*, inquit, *quod de lana multa: duarum enim togarum instar, ut antiquissimum mulierum Ricinium, sic hoc duplex virorum.* Lænam

Taprobani. *Nabathæi.*

[1] quæ χλαῖνα dicta, regales cultus ornatuſque fuere.[2] Taprobanę rex ſyrmate veſtitur,[3] Cyrus ſtola Medica,[4] Nabathæorum reges ſola purpura.[5] Cleomenes ſæpius brevi tunica amictus apparuit.[6] Antigonus[7] & Ariſtippus agreſti,& regi

Feſtus Pompejus ſcribit eſſe veſtimenti genus habitus duplicis, eam quidam appellatam exiſtimant Thuſce, quidam Græce, quam Clænam dicunt. Nonius vero libro de Veſtimentorum generibus, putat eſſe Veſtimentum militare, quod ſupra omnia veſtimenta ſumitur, citans illud Virgil. l.4. Æn.

— Tyrioque ardebat murice læna
Demiſſa ex humeris. —

Ubi Servius dicit, genus eſſe veſtis, & proprie togam duplicem, amictum angularem. Eam vero Virgilius tribuit Æneæ, ut hinc forte acceperit, quod Alexander hic dicit. Cicero de Claris Orat. dicit lænam etiam fuiſſe veſtem ſacerdotalem, qua Flamines uti ſolebant, cum ſacrificia facerent, *Qui*, inquit, *cum Coſ. eſſet, eodemque tempore ſacrificium publicum cum læna faceret, quod erat Flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & ſeditio nunciata, ut erat læna amictus, ita venit in concionem.* Dionyſius lib. 6. loquens de Caſtore & Polluce, ſic ſcribit, *Adoleſcentes dicuntur duo, bellicas induti lænas, in foro Rom. apparuiſſe.*

1 *Quæ χλαῖνα dicta.*] Eraſmus Chiliad. 1. cent. 10. cap. 100. Χλαῖνα, inquit, *ſumma veſtis eſt, quæ pro tempore ſumitur ad ventos, pluviam, friguſque depellendum, quaſi Latine dicas Penula:* citatque illud Iuvenalis ſatyra 5.

— Et multo ſtillaret penula nimbo.

Pollux lib. Onomaſticôn lib. 7. cap. 13. de Veſtium ſpeciebus duo Chlænarum genera potiſſimum fuiſſe tradit: alterum ſimplex, ἁπλοΐς, ὡς ὅμηρος, χλαίνας τ' ἐνθέμεναι οὔλας καθ' ὕπερθεν ἕσσασθαι. Alterum duplex, διπλῶν ἐκλαδίων, ut apud eundem, contra frigora comparatum. Mos autem erat Gallis lanis villoſis uti. Galli lana quidem aſpera, cæterum oblongis villis, unde & hirſuta texunt ſagula, quæ Lænæ vocantur: auctore Strab. lib. 16. ubi Gallorum habitus & arma deſcribit. Homerus lib. 2. Iliad. ubi Agamemnonem veſtibus & armis inſtruit, videtur uſurpaſſe pro paludamento, ſeu pallio militari, quod Græci chlamyda vocant.

2 *Taprobanæ Rex.*] Solinus cap. 66. *Cultu*, inquit, *Rex diſſimili à cæteris. Veſtitur ſyrmate, ut eſt habitus, quo Liberum patrem amiciri videmus.*

3 *Cyrus ſtola Medica.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. *Itaque elegit ſtolam Medicam, & ipſe ferre, & ut familiares ea uterentur perſuaſit. Hæc enim viſa eſt ei occultare, ſi quis defectum aliquem haberet in corpore: præterea ea indutos, & pulcherrimos, & maximos oſtendere.*

4 *Nabathæorum Reges.*] Strabo l. 16. non longe à fin. Nabathæorum mores deſcribens, tradit Reges purpuratos incedere.

5 *Cleomenes.*] Plutarchus Cleomenis facilitatem atque humanitatem deſcribens, ſic ſcribit: *Qui vero Cleomenem adibant, cum tamen Rex dici ſimul & haberi vellet, non purpuram, non laticlavum, non tricliniorum, aut ſellarum ingentes apparatus conſpiciebant, non lectorum, aut janitorum turbam, non ſcribarum multitudinem, qui diu multumque rogati, vix tandem per literulas reſpondere dignantur: ſed ipſe brevi tunica amictus, ultro ſeſe venientibus offerens aderat, petentibus comiter benigneque reſpondens, ſummaque humanitate, & loqui & audire paratus.*

6 *Antigonus.*] Plutarchus in Demetrio.

7 *Et Ariſtippus.*] Id (puto) accepit à Plutarcho in Arato: ſed is, ni fallor, de Arato intelligit, non de Ariſtippo: licet de eo eodem in loco loquatur.

1 *Contra*

regi vix decoro habitu. [1] Contra Demetrius non modo diademate, ſed veſte ex auro & purpura conſpicuus erat. [2] Sexticula vero non regia, ſed imperatoria veſtis fuiſſe traditur. [3] Athenienſes autem reges ſæpe Creticum induebant: apud quos ex provinciis veſtes nomina ſumpſere: nam præter [4] Tarentinidam fuit [5] Sardonica, Sicula, [6] Theræa, [7] Phrygia, & [8] Caſiaca militibus propria, [9] ac deutoruga, [10] diphthera, [11] paſtoricia & [12] byſſacæna, [13] ac aliæ multiplicis generis. Sed quod diſcriminis inter viros ſenatorios & conſules ac triumphales, purpura & palmata veſtis faciebat, ut cæteris præſtarent: idem diſcriminis cultus, veſtituſque in mulieribus fuit. Etenim matronæ & ſpectatæ pudicitię mulieres, [14] niſi nigro capillo, [15] & longe lateque fuſa

Sexticula.

Veſtes ex provinciis nominatæ.

Diſcrimen veſtitus in mulieribus.

Matronæ.

1 *Contra Demetrius.*] Plutarchus in illius vita, Demetrium diadema geſtare, veſtibuſque auro contextis, & purpura uti tradit.

2 *Sexticula.*] Unde id accepit, neſcio.

3 *Athenienſes autem Reges ſæpe Creticum.*] De hoc Rhodiginus lib. 16. cap. 10. in princip. ſed nullo auctore citato. At id eſt Pollucis lib. 7. c. 17. de Byſſinis, ubi veſtem hanc Clavatam vocat. ſic enim ait, *Clavata quoque dicebatur Athenis, qua Rex utebatur.*

4 *Tarentinidam.*] De hac quoque Cælius Rhodiginus d. lib. 6. cap. 10. ſed nullo auctore citato. Eſt autem Pollucis dicto cap. 17. lib. 7. ubi ſic ſcribit, *Tarentinidium, perſpicua veſtis eſt, à Tarentinorum uſu & luxuria denominata.*

5 *Sardonica, Sicula.*] Idem Cælius ex Polluce d. lib. & cap. de Byſſinis.

6 *Theræa.*] Pollux d. lib. cap. 17. *Theræa,* inquit, *variegata,* c. autem 13. declarat quare Theræum vocetur, his verbis, *Et Theræum indumentum, aut ab inſula, aut quod feram intextam habet, dicitur.*

7 *Phrygia.*] Cælius ubi ſupra. Togas raſas, Phrygianaſque D. Auguſti temporibus noviſſimis cœpiſſe, ſcribit Feneſtella apud Plinium l. 8. c. 48. Pollux d. cap. 17. de Byſſinis, *Phrygia,* inquit, *muliebris, ab illis, quorum frequentiſſimus uſus eſt, denominata.*

8 *Caſiaca.*] Cælius ubi ſupra, ubi declarat quare ita vocetur.

9 *Ac deutoruga.*] *Deuterurga* legendum. Iulius Pollux d. lib. 7. cap. 17. *Bis,* inquit, *operatam autem tunicam appellaverunt, quam nunc interſtinctam vocitant, & Deuterurgos eos, qui hujuſmodi conficiunt, quod & Lyſippus in Bacchidibus oſtendit.*

10 *Diphthera.*] Cælius ubi ſupra, de hac, nullo item citato auctore. Sed Iul. Pollux d. lib. 7. cap. 15. declarat cujuſmodi ſit: ſic enim ſcribit, *Diphthera, tunica ſtricta, habens cervical.* Sed reperies in alia ſignificatione apud eundem eodem lib. 7. in fine. Herod. lib. 5.

11 *Paſtoritia.*] Cælius ubi ſupra, hanc eandem cum ſuperiore eſſe dicit.

12 *Byſſacæna.*] Idem Cælius ibid.

13 *Et aliæ multiplicis generis.*] De quibus Nonius Marcellus de genere Veſtimen. Cælius & Pollux ubi ſupra, & è recentioribus in libro de Re veſtiaria.

14 *Niſi nigro capillo.*] Vide quæ ſtatim dicam in verbo, *Meretrices flavum capillum haberent.*

15 *Et longe lateque fuſa togâ.*] Voluit aut

Meretrices. fusa toga ad talos demissa, [1] stolaque [2] & flammeo, [3] ac vittis [4] & reticulo, quo capita velarent, utebantur: cum [5] meretrices

aut certe debuit dicere, *Stola ad talos demissa* ex Horatio lib. I. Serm. sat. 2.

Ad talos stola demissa & circumdata palla.

Stolam esse muliebrem vestem Ulpianus putavit, in l. vestis. §. muliebria. ff. de auro & argento mundo leg. *Muliebria*, inquit, *sunt, quæ matrisfamilias causa comparata sunt, quibus vir non facile uti potest sine vituperatione: veluti stolæ, pallia, tunicæ, capitia, zonæ, mitræ (quæ magis capitis tegendi, quam ornandi causa sunt comparata) plagulæ, penulæ.* Cui Cicer. locus Philip. 2. suffragari potest, *Sumpsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti.* Ovidius lib. 3. de Ponto, elegia 3. ad Maximum,

—— Quarum nec vitta pudicos
Attingit crines, nec stola longa pedes.

Ex quo Cæsar Caligula (ut scribit Sueton. in vita Caligulæ, cap. 23.) *Liviam proaviam suam, Ulyssem stolatum* nominare solebat, significans eam mulierem esse astutissimam. Vide nostras leges Connubiales lib. 3. inter ornamenta muliebria, ubi de Stola.

COLERUS.

1 *Stolaque.*] Stola mulierum fuit. Seneca libro de vita beata cap. 13. *Hoc tale est, quale vir fortis stola indutus.* Unde & Tatianus oratione adversus Græcos, vocat στολὴν ἀπάνθρωπον viro indignam. Hinc Ulpianus Muliebria vestimenta appellat, quibus vir non facile uti potest, sine vituperatione: Hujus autem generis esse *stolam, pallam* (ita enim legendum est, non *pallia*) *tunicam, capitia, zonas, mitras, plagulas, penulas.*

TIRAQUELLUS.

2 *Et flammeo.*] Hoc enim sive vestis, sive tegmen capitis, quod magis puto, utebantur matronæ, ut tradit Nonius Marcellus, ubi de genere vestimentorum differit, & vide in nostris legibus Connubial. ubi supra.

3 *Ac vittis.*] Vide infra in verbo, *Absque flammeo & vitta.*

4 *Et reticulo.*] Et id matronas decet, ut patet ex eo, quod scribit Lampridius in vita Alexandri Severi, *Matronas autem*, inquit, *regias contentas esse debere uno reticulo, atque inauribus.* Hoc nobiles Italicæ matronæ utuntur.

5 *Meretrices flavum capillum haberent.*] Servius enarrans illud Virgilii ad fin. lib. 4. Æneid.

Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem
Abstulerat. ——

Matronæ, inquit, *nunquam datur flavus crinis, sed niger tantum, contra flava coma dabatur meretricibus*, unde Iuvenalis Sat. 6.

Et nigrum flavo crinem abscondente galero
Intravit calidum veteri centone lupanar.

Ibi enim loquitur de Messalina, Claudii Imperatoris uxore, quæ matronalem pudicitiam mentiens, nigros crines ferebat: sed, ut erat omnium impudentissima, cum ad lupanar iret suam libidinem expletura, ne agnosceretur, flavo galero caput tegebat. Et huc quoque spectare potest quod Horatius lib. I. Car. Ode 5. Pyrrhæ meretrici flavum crinem tribuit,

Cui flavam religas comam
Simplex munditiis?

Et ante hos Euripides in Electra, introducit Electram hæc de Clytemnestra, matre impudica, dicentem,

Ξανθὸν κατόπτρῳ πλόκαμον ἐξήσκεις κόμης.

Id est,

Flavos speculi judicio cincinnos componebas.

Verum huic sententiæ contradicit, quod scribit Ovidius de Lucretia loquens, matrona castissima, lib. 2. Fastorum non adeo longe à fin.

Forma

retrices flavum capillum haberent, [1] & togam ſubductiorem [2] abſque flammeo & vitta: [3] quam togam virilem,

Forma placet, niveuſque color, flavique capilli,
Quique aderat nulla factus ab arte decor.

Et Catullus in Argonauticis, ſive de Nuptiis Pelei & Thetidos de Ariadna loquens,

Non flavo retinens ſubtilem vertice mitram.

Et in epig. de Coma Berenicis,

Fixa corona foret: ſed nos quoque fulgeremus
Devotæ flavi verticis exuviæ.

1 *Et togam ſubductiorem.*] Nonius Marcellus, ubi de genere Veſtimentorum: *Meretrices*, inquit, *ſuccinctiore veſte utebantur*, citatque illud Afranii, *Meretrix cum veſte longa, peregrino in loco ſolet tutandi cauſa ſeſe ſumere.*

2 *Abſque flammeo & vitta.*] Vitta honeſtarum matronarum, virginum & Veſtalium capitis tegmen erat. Tibullus lib. 1. eleg. 6.

Sit modo caſta doce: quamvis non vitta ligatos
Impediat crines, nec ſtola longa pedes.

Ovidius lib. 3. Faſtorum, de Rhea Sylvia Veſtali,

Ignibus Iliacis aderam, cum lapſa capillis
Decidit ante ſacros linea vitta focos.

Et lib. 4. de Veneris feſto,

Rite deam colitis Latiæ matreſque nuruſque,
Et vos quîs vittæ, longaque veſtis adeſt.

Et lib. 2. de Triſtib. volens oſtendere, ſe libros de Arte non ſcripſiſſe gravioribus fœminis, poſt horum verſuum repetitionem,

Eſte procul vittæ. —

mox addit,

Ecquid ab hac omnes rigidas ſummovimus arte,
Quas ſtola contingi, vittaque ſumpta vetat?

Et alii, quos & nos adduximus in illis noſtris legibus Connubialibus l. 3. inter ornamenta muliebria: ubi de vittis & de inſtita loquor. Ex quibus etiam intelligis vittam meretricibus denegari, ex Servio lib. 7. Æneid. ibi,

Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.

Vittæ, inquit, *ſolarum matronarum erant: nam meretricibus non debebantur.* Et Virgilio d. lib. 7. paulo ante, de Alecto loquente, quæ reginam Amatam, Latini Regis uxorem, invaſerat, totumque illius corpus & habitum occuparat,

— *Fit tortile collo*
Aurum ingens coluber: fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.

3 *Quam togam virilem.*] Neſcio cur *virilem* addit: cum toga (ut jam diximus) fuerit communis virorum & mulierum, nemoque de his qui de hac re loquuntur, de virili dicit. Illud autem certum, quod mulieres adulterii damnatæ, aut compertæ, remota ſtola, togam induebant, ut meretrici aptam. Ita enim proſtare ſolebant cum togis puellæ, ut diſcernerentur à matronis: ut ſcribunt Acron & Porphyrion in id trahentes illud Horatii lib. 1. Ser. Satyra 2.

— *Quid inter*
Eſt in matrona, ancilla, peccesne togata?

Illic enim *togatam*, meretricem ſignificare, quam opponit matronæ. Sed & huc propius accedit illud Tibulli l. 4. ad Sulpitiam,

Sit tibi cura togæ potior, preſſumque caſillo *
Scortum quam Servi filia Sulpitia.

Nam illic *togam* pro meretrice poſuit. Et illud quoque Juvenalis Satyr. 2.

Damnetur ſi vis, etiam Carphinia, talem
Non ſumet damnata togam.

lem, quæ adulterii crimine damnatæ erant, dimissa stola, sumere cogebantur. Namque meretrices prostabant cum toga [1] & stolis pullis, [2] quibus etiam ianthino & cocco uti inhibitum est. [3] Fuitque aliquando mulieribus vetitum, ne versicolori veste uterentur, lege Oppia: [4] quod etiam à Nerone factum memorant, qui mulieribus amethystini & Tyrii usum interdixit. [5] Quæ quidem stola plebeiis, quamvis honestis, non dabatur: siquidem patriciæ & grandes natu matres, illam honoris causa deferebant. Erat enim ad imos pedes fluxa, [6] quam instita contexta ambibat. [7] Rectam vero tunicam & puram togam nova nupta induebat: quam etiam [8] tyronibus, dum mili-

Stola.

Nova nupta.

Et Martialis lib. 2. epig. 39.

Coccina famosæ donas & ianthina mœchæ,
Vis dare, quæ meruit, munera? mitte togam.

Et nos quoque diximus in nostris legibus Connubialibus.

COLERUS.

* *Quasillo* legendum: Intelligit enim ancillam quasillariam, quæ erat sordidæ conditionis. Petronius: *Nec contenta mulier tam gravi injuria mea, convocat omnes quasillarias, familiæque sordidissimam partem.* Et Juvenal. *quasillariam* intelligit, illo versu:

Horrida quale facit residens in codice pellex.

TIRAQUELLUS.

1 *Et stolis pullis.*] Pullus ex Virg. 3. lib. Georg. pro nigro, & Tibullo l. 1. eleg. 2. & infinitis aliis locis.

2 *Quibus etiam ianthino.*] Quod satis innuit Martialis, ubi nuper citavimus.

3 *Fuitque aliquando mulieribus vetitum.*] Id est, ex Livio 4. Decad. lib. 14. in princ.

4 *Quod etiam à Nerone.**] Tranquillus in Neronis vita, cap. 32. *Et quum interdixisset*, inquit, *usum amethystini ac Tyrii coloris, summisissetque, qui nundinarum die, pauculas uncias venderet, præclusit cunctos negotiatores.*

COLERUS.

* De his coloribus Plinius lib. 9. cap. 41. & lib. 21. c. 8. Martialis apophoret. 154. & 166. Juv. Sat. 7.

—— *Purpura vendit*
Caussidicum, vendunt amethystina.

Sic olim Cæsar, ante Neronem, usum conchyliatæ vestis ademerat.

TIRAQUELLUS.

5 *Quæ quidem stola.*] Jam supra dictum est non semel.

6 *Quam instita contexta ambibat.*] Horatius lib. 1. Serm. Sat. 2.

Quarum subsuta talos tegat instita veste.

Ovidius lib 1. de Arte amandi,

Este procul vittæ tenues, insigne pudoris;
Quæque tegis medios instita longa pedes.

Diximus in dictis nostris legibus, ubi de Instita loquor inter ornamenta muliebria.

7 *Rectam vero tunicam.*] Plinius libro 8. cap. 48. & alibi dictum est supra lib. 2. c. 5.

MERCERUS.

8 *Tyronibus dum militiæ adscribuntur.*] Rectius esse puto, pridie quam sumerent togam virilem, ut jam præmonuimus.

militiæ adſcribuntur tributam invenimus. [1] Cyclas quoque, [2] palla & [3] ricinus [4] cum crocoto honeſtarum veſtes fuere virginum & matronarum, [5] licet citharœdis quandoque palla in uſu fuit, [6] quæ ſyrma dicta eſt. [7] Erat enim tragœdorum. [8] Cyclas vero rotunda, [9] quam Alexander Romanus imperator matronis regiis dedit, quæ plus ſex unciis auri non haberent cum reticulo: & pallium auro aſperſum cum inauribus, & monili baccato. Cro- *Cyclas. Palla. Ricinus. Crocoton. Syrma.*

TIRAQUELLUS.

1 *Cyclas quoque.*] Juvenalis Sat. 6.

Hæc ſunt quæ tenui ſudant in Cyclade.

Et vide noſtras leges Connubiales, ubi de Cyclade loquor.

COLERUS.

Cyclas quoque.] Sumſit forte à Feſto, in voce *regillis.* Idem Feſtus, ubi de rectis loquitur. Plinius de Caja Cæcilia: *Ea prima texuit rectam tunicam: quales cum toga pura induuntur, novæque nuptæ.* Græci ſcriptores vocant ὀρθοςτάδιον χιτῶνα.

TIRAQUELLUS.

2 *Palla.*] Nonius Marcellus, Pallam honeſtæ mulieris veſtimentum eſſe ſcribit, hoc eſt, tunicæ pallium, quod & hinc ſatis liquet, quod Senatus Rom. miſit dono ad Reginam Cleopatram pallam pictam cum amiculo purpureo, apud Livium 3. Decad. lib. 7. non adeo longe à princ. & de hac quoque in dd. ll. Connub.

3 *Et Ricinus.*] Dicitur etiam *Ricinius.* Marcellus dicit eſſe palliolum fœmineum breve. Varro de vita populi Romani lib. 1. *Et quo*, inquit, *mulieres in adverſis rebus, ac luctibus, cum omnem veſtitum delicatiorem, ac luxurioſum poſtea inſtitutum ponunt, Ricinia ſumunt.* Vide dict. leg. Connub. ubi de Ricinio.

4 *Cum crocoto.*] Vide dict. leg. Connub. & infra in verbo, *Crocoton quoque.*

5 *Licet citharœdis quandoque palla.*] Horatius in Arte poëtica,

Poſt hunc perſonæ pallæque repertor honeſtæ
Æſchylus. ——

Et Juvenalis de Citharœdis loquens Satyr. 10.

Et quibus aurata mos eſt decurrere palla.

6 *Quæ Syrma dicta eſt.*] Syrmate uti Reges inſulæ Taprobanæ diximus ſupra ex Solino c. 66.

7 *Erat enim tragœdorum.*] Syrma genus veſtis, quæ in gravioribus poëmatis recitandis trahebatur ab hiſtrionibus. Martialis lib. 4. ad Flaccum,

Muſa nec inſano Syrmate noſtra tumet.

Et lib. 12. epig. 95. in Tuccam,

Tranſtulit ad tragicos ſe noſtra Thalia cothurnos,
Aptaſti longum tu quoque Syrma tibi.

Juvenalis Satyr. 8. ubi Neronem irridet, qui tragœdias egit,

Ante pedes Domiti longum tu pone Thyeſtæ
Syrma, vel Antigones, ſeu perſonam Menalippes.

Et iterum Satyr. 15. poſt princ. ponit Syrmata pro tragœdiis,

Nam ſcelus à Pyrrha, quanquam omnia Syrmata volvas,
Nullus apud tragicos populus facit.

8 *Cyclas vero rotunda.*] Quod nomen ipſum indicat. Nam Græci *κύκλον, circulum*, & *κυκλόω, circundo* dicunt. Videtur autem eſſe veſtis tenuiſſima explicabilis & ſpatioſa.

9 *Quam Alexander Rom. Imp.*] Lampridius in vita illius.

1 *Croco-*

[1] Crocoton quoque rotunda & fimbriata, ſed tantum locupletibus conceſſa. [2] Vittaſque [3] & ſupparum, [4] ac togam prætextam, ſolæ virgines deferebant, quæ nuptis non dabantur. Erant enim inſignia pudoris & verecundiæ, quibus mos erat, capillos aut humeris defluentes, [5] aut reticulo

Virgines.

1 *Crocoton quoque rotunda.*] Crocotæ dicuntur tunicæ infectæ croceo colore: talia autem veſtimenta delicata ſunt & fœminea. Marcellus Mollicina, à mollicie dicta putat. Apud Græcos κρόκωτος eſt εἶδος χιτῶνος, id eſt, *ſpecies tunicæ:* & ut inquit Suidas, *Crocotos eſt* ἔνδυμα ἐγκύκλιον, id eſt, *veſtimentum orbiculatum.* Plautus in Aulularia act. 3. ſcen. 5. *Crocotarios* infectores dixit, qui crocota inficiunt, tinguntque veſtes crocei coloris.

2 *Vittaſque.*] Vide, quæ ſupra diximus, & in noſtris legibus Connubialibus.

3 *Et ſupparum.*] Sex. Pompejus libro 17. *Supparum* veſtem puellarem interpretatur, eandemque eſſe exiſtimat cum ea, quæ & ſubucula & camiſia dicitur, quod Afranii, teſtimonio probat, *Puella non ſum, ſupparo ſi induta ſum.* Varro autem lib. 4. de ling. Latin. dicit eſſe genus togæ levis & anguſtæ, quod ſupra induatur: quemadmodum ſubucula, quod ſubtus induatur. Sed vide in noſtris legibus Connubialibus. *

COLERUS.

* Ibi vide Scaligerum, qui locum corruptiſſimum reſtituit.

TIRAQUELLUS.

4 *Ac togam prætextam.*] De hac ſupra dictum eſt.

MERCERUS.

5 *Aut reticulo collectos.*] Duo hic ſunt animadvertenda. Prius eſt de ornatu comæ Virginalis, quem hic attigit, non expreſſit Alex. Is talis erat. Virgines ut plurimum intecta coma erant. Tertul. lib. de Veland. Virginib. *Virginari volunt ſola capitis nuditate.* Comam non ſolebant dividere. Hoc enim proprium erat earum, quæ jam nupſerant. Tertul. *Crinibus à fronte diviſis apertam profeſſæ mulieritatem.* Capillos vero alias colligabant in vertice capitis. Idem Tertul. *Virgineæ comæ habitus ipſe proprie ſic eſt, ut concumulata in verticem, ipſam capitis arcem ambitu crinium contegat.* Quod iiſdem pene verbis tradit etiam Iſidorus. Hic ornatus videtur etiam familiaris fuiſſe ancillis. Fotis enim apud Apul. crines habet leviter demiſſos, & cervice dependulos, ac deinde per colla diſpoſitos, ſenſimque ſinuato patagio reſidentes: quos tantiſper ad finem conglobatos, in ſummum verticem nodus aſtringit. Et meretricibus. Horat. *Dic & argutæ properet Neæræ Myrrheum nodo cohibere crinem.* & alibi, *Lyden eburna dic age cum Lyra maturet incomptum Lacænæ more comam religata nodum.* Et ſexcenta ejuſmodi. Atque hic ornatus in puellis Corymbos, in Maribus Scorpius dicebatur. Unde factum, ut quod in metam & conum faſtigiatum eſſet, Corymbos, & ab auctoribus de Limitand. agris acervus lapidum in metam deſinens, Scorpius dicatur. Inde etiam factum, ut apud Petronium, Capillamentum muliebre, Corymbion dictum ſit. Virgines porro ita ornatas Cirratas dicebant. Sic Germani, qui eo modo in nodum torquebant comam, ut auctor eſt Cornelius Tacitus, tam ſæpe apud auctores dicuntur Cirrati. Alias vero Capillos puellæ demittebant deorſum, verſum in humeros, & pone tergum: & tunc eſſe in Cincinnis dicebantur. Hi capilli, aliqua ratione intorti erant. Quod agnoſce in illo ornatu Lunæ, apud Apul. 11. Mileſ. *Jam primum crines uberrimi, prolixique, & ſenſim intorti, per divina colla ſenſim diſperſi,* molliter

culo collectos ferre: [1] licet vittarum duo genera inveniamus; virginalem unam, alteram nuptialem, aut qua nubentes velabantur. [2] Strophium vero pectoralem fasciam, vel capitis ornatum, nonnulli cingulum fuisse autumant, & soleas purpureas puellarum calceos. Sed tamen strophium, [3] mitras & purpureas fasciolas, ancillarum fuisse amictus,

Vittarũ duo genera. Strophium. Ancillæ.

molliter defluebant. Nisi mavis intortos cincinnos dici annulatos. Quales illi de quibus Seneca de brevit. vitæ: *Quomodo incandescunt si quid ex juba sua decisum est, si quid extra ordinem jacuit, nisi ut omnia sua in annulos reciderunt.* Nam falluntur longe, qui Cincinnos eosdem faciunt, cum Cirris, & crinibus in orbes, ceu annulos flexis, ut alibi dicetur. Hi enim proprii matronarum, illi virginum. POSTERIUS quod hic animadverto, est quod Alex. duo facit vittarum genera, unum quo virgines, alterum quo nubentes velarentur: voluit dicere uterentur. Nam velari vitta mulierem nemo dicat. Res vero sic habet. Quia virginum capilli indiscriminatim ornabantur unica vitta, in vertice religabantur, ut diximus. Quia vero Matronarum coma dividebatur acu, quæ ob id discerniculum appellabatur, duabus vittis etiam religabatur. Quo modo non erunt facienda duo vittarum genera, sed dicendum tantum virgines unica, matronas duabus vittis usas esse. Quod verum esse colligas, ex multis auctorum locis. Propert. *Mox ubi jam facibus cessit prætexta maritis, Vinxit & acceptas altera vitta comas.* Plaut. Mostell. *Huic morem gerundum censeo, & capiundos crines.* Idem Casina. *Utque eam ornatam adducas Matronarum modo, Capite compto, crines, vittasque habeat.* Ibi enim crines sunt orbes crinium. Ex quibus magis ac magis confirmatur, quod supra diximus, Virgineam comam non ita colligatam fuisse, ut erat coma Matronalis. Duplex autem illa vitta videtur concessa Matronis à Senatu, post reconciliatum Coriolanum. Apud Valer.

TIRAQUELLUS.

1 *Licet vittarum duo genera.*] Vide in nostris legib.

2 *Strophium.*] Nonius Marcellus de genere Vestiment. dicit esse fasciam brevem, quæ virginalem papillarum tumorem cohibet, auctoritate Turpilii, Plauti, Tullii, & Varronis, quibus alios addidimus in nostris legibus Connubialibus, ubi omnino vide. Hinc *strophiarii* dicti, strophiorum artifices, quorum meminit Plautus in Aulul. act. 3. scena 5. Martialis fasciam pectoralem appellat, sic scribens in Apophor. 134.

Fascia crescentes dominæ compesce papillas:
Ut sit, quod cupiat nostra tegatque manus.

MERCERUS

3 *Mitras ancillarum.*] Tam consentaneum est hoc, quam quod Scaliger annotavit in Propert. *Mitras ornamenta fuisse vetularum.* Utrumque certe minus verum apparebit ex seq. *Mitra* ergo alias cingulum dicitur. Unde Homerus discinctos vocat *amitrochitonas*: & Euripides *μίτραις ἀναδέτοις ῥυθμίζεσθαι πλόκαμον* id est, *mitris revinctis disponere capillum.* Et opinione nonnullorum, Corollæ concinnatæ ex fasciis, & orariis mitræ dicuntur, quod caput vinciant. Tunc *Mitra* forte derivabitur à *μίτος* qui est filum, vel eam significationem habuerit, ex eo, quod, ut est apud Isidorum c. 4. l. 19. *mitra funis est, quo navis media vinciri solet:* Alias Mitra dicitur veli genus, quo mulieres Romanæ caput amiciebant. Uterque autem Mitræ usus, & tegendo, & ligando capiti Romanis videtur cognitus. Certe Mitris mulieres

mictus, multi testati sunt: [1] idque à Cicerone Clodio objectum, quod in strophio, mitra & purpurea fasciola, se ancillam mentitus, sacra Bonæ deæ polluisset. [2] Fasciolas vero

Fasciolæ crurales.

res debebant caput velare. Tamen quo ornatiores apparerent, ita Mitras suas complicabant, ut pene cingula quædam essent, quibus caput vinciebant. Tertul. de veland. Virgin. *Mitris & lanis non caput velant, sed conligant: à fronte quidem protectæ, qua proprie autem caput est, nudæ.* Et ad eum usum fortasse semimitræ tandem sunt inventæ. Quas Ulpianus non inter vestimenta, sed inter ornamenta refert. Viri Romæ mitris non videntur usi, nisi forte sacerdotes Isidis qui apud Apul. *Mitellis* ornantur. Et qui Bacchi Comites videri vellent. Ex his liquet mitrarum usum legitimum fuisse velando capiti. Ideo Servius admonet *Mitras eo loco fuisse fœminis, quo pilea viris.* Admonet præterea, *Mitras* aliquando dictas *Calanticas.* Quod non est omnino respuendum. Cicero enim ipse videtur id confirmare. Clodium enim muliebriter vestitum, modo *mitratum* facit, modo pro mitra *Calanticam* ei tribuit. Id vero si verum est, habebimus fortasse Mitram non solum caput velasse, sed etiam infra humeros demitti solitam esse. *Calanticam*, enim, ceu *Calauticam*, ceu *Calaticam* (iis enim modis scriptum hoc vocabulum legitur) Latini dixisse videntur quod Græci κρήδεμνον. Κρήδεμνον autem Græcorum Eustathio in 14. Iliados dicitur demitti solitum à capite usque ad humeros. Quamquam non ignoro Hyginum docuisse κρήδεμνον esse cingulum. Sed eo etiam nomine magis *Calanticæ* & *mitræ* Latinorum respondebit. Præterea mitras quidem certe alicujus magnitudinis oportuit esse, utpote quæ ne elaberentur è capite, retinaculis vincirentur. Nam *Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.* Ex his vero omnibus & præsertim ex Tertul. locis citatis, habemus Mitras non fuisse *ancillarum* solum, sed etiam honestiorum matronarum. Neque enim Tertul. perstringit eis locis luxuriam *Ancillarem*, sed *Matronalem* potius. Et id etiam evincit quod scribit Servius, *Mitras eo loco fœminis esse, quo pilea viris.* Nunc tollendus est alius error eorum, qui mitras peculiares faciunt vetulis. Catullus certe inter vestimenta Ariadnes, quæ puella, & pene virgo gestaverat, mitram numerat. *Non flavo retinens subtilem vertice mitram.* Apul. 2. Milef. Adolescenti, cui depiles erant genæ, & levi pueritia splendicabant, sequiorem sexum mentito, *Mitellam* in capite tribuit. Et Cynthia Propertiana, cui senectus plus satis gravis, cuique rugæ seniles invisæ prorsus erant, utitur mitra.

Quæ cum Sidoniæ nocturna ligamina Mitræ
Solverit, atque oculos moverit illa graves, &c.

Quæ loca satis evincunt, non *vetularum* magis, quam *ancillarum* peculiares mitras fuisse. De Mitra alia parabam, sed relinquenda fuerunt, quia plus satis molestæ nobis operæ hoc loco fuerunt.

TIRAQUELLUS.

1 *Idque à Cicerone Clodio objectum.*] Ciceronis verba ex Oratione de Aruspicum responsis ad Senatum, hæc sunt, *P. Claudius à crocota, à mitra, à muliebribus soleis, purpureisque fasciolis: à strophio, à flagitio, à stupro est factus repente popularis: nisi enim mulieres exornatum ita deprehendissent, nisi ex eo loco, quo eum adire fas non erat, ancillarum beneficio emissus esset, populari homine populus Rom. respub. cive tali careret.*

2 *Fasciolas vero crurales.*] Valerius Maximus lib. 6. cap. 2. de Pompejo candida fascia crus alligatum habente, Favonium dixisse, *Non refert qua in parte corporis sit diadema.* Quint. l. 2. cap. 3. *Fascias*, inquit, *quibus crura vestiuntur.*

vero crurales, crurum pedumque velamenta, æquè viris ac mulieribus communes aliqui volunt, [1] quæ sæpe purpureæ, [2] nonnunquam conchyliatæ erant. [3] Fasciæ vero pectorales dabantur pueris, [4] quæ virides fuere. [5] Sicyonia [6] & socci, calcei muliebres delicatioris cultus & amatorii. Erant

Pueri. Calcei mulie- bres.

stiuntur. Sed tu omnino vide nostras leges Connubiales, ex quibus disces fascias fuisse pectorales & crurales.

1 *Quæ sæpe purpureæ.*] Quod constat ex eo loco Tullii citato in verbo, *Idque à Cicerone:* & præterea ex C. Caligula cap. 17. ubi illum dicit viris, pueris ac fœminis fascias purpuræ ac conchylii distribuisse. Et Julius Capitolinus in vita Claudii Albini, *Accessit*, inquit, *omen, quod cum pueri ejus familiæ russulis fasciolis illigarentur: quod forte lotæ atque udæ essent russulæ fasciolæ, quas mater prægnans paraverat, purpurea matris illigatus est fascia: Unde illi joco nutricis etiam Porphyrii nomen inditum est.*

2 *Nonnunquam conchyliatæ.*] Ex eodem illo loco Suetonii.

3 *Fasciæ quoque pectorales.*] Ut patet ex illo Julii Capitolini loco citato ibi, *Quæ sæpe purpureæ.* Sed & puellis & fæminis ad cohibendas earum mammas, ut patet ex Martialis apophoreto, citato in verbo, *Strophium*, & ex aliis, quos cito in legibus Connub.

MERCERUS.

Fasciæ pectorales dabantur pueris.] Voluit dicere *puellis*, quibus humeri erant altiores, vel quæ minus erant graciles. Terent. *Demissis humeris, vincto pectore, ut graciles fiant: Si qua est paulo habitior, pugilem esse ajunt.* Ovid. *Conveniunt humeris tenues Omaletides altis.* Eas Varro *Capitia*, Nonius vocat *Custulas.* Earum usum Matronis ne neges, etsi sero Romæ apud illas receptus est. Varro 3. de vita Populi Roman. Neque id ab orbita matrumfamilias instituti, quod eæ pectore, ac lacertis erant apertis, nec capitia habebant. Quod vero Alexander addit eas *virides* fuisse, in disquisitionem voco.

TIRAQUELLUS.

4 *Quæ virides fuere.*] Juv. Sat. 5.
— *Viridem thoraca jubebit*
Afferri. —

Thorax enim Græcis pectus est, ut intelligi potest ex Celso lib. 3. cap. 5. & Plinio lib. 20. cap. 12. & Jul. Polluce lib. 7.

5 *Sicyonia.*] Lucillius à Festo Pompejo citatus.

Et pedibus læva Sicyonia demit honesta.

Lucretius lib. 4.

Unguenta & pulchra in pedibus Sicyonia rident.

Et Tullius l. 1. de Oratore, de Socrate loquens, *Si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent utiles.* Et horum etiam meminit Pollux l. 7. c. 22. ubi scribit, nomen ipsum indicare quorum inventum sit.

6 *Et socci.*] Hinc *Socculi.* Suetonius in Caligula, cap. 52. scribit, Caligulam nonnunquam in publicum processisse cum socco muliebri. Idem in Vitellio, cap. 2. *Claudium uxoribus, libertisque addictum, ne qua non arte demereretur, pro maximo munere à Messalina petiit, ut sibi pedes præberet excalceandos: detractumque socculum dextrum inter togam, tunicasque gestavit assidue, nonnunquam osculabundus.* Plinius lib. 9. c. 35. *Quin & margaritas pedibus, nec crepidarum tantum obstragulis, sed totis socculis addunt.* & lib. 37. cap. 2. de C. Caligula loquens, qui super omnia muliebria socculos induebat è margaritis. Isidorus lib. 19. Etymologiarum, c. 33. eodemque ult. dicit soccos & socculos ita dictos, quod soccum habeant, in quo pars plantæ injiciatur.

Et

Erant enim veteribus calcei [1] ſpecie varia: nam [2] & gallicæ &

MERCERUS.

Et ſocci delicatioris cultus.] Socci mulieribus valde familiares, & integris moribus Romanis, & corruptis. Diverſo tamen modo. Integris moribus in uſu fuerunt, quia potiſſima laus matronarum erat domum ſervare, ibique lanam facere, & liberos erudire. Hi enim calcei tam accommodati erant uſui domeſtico fœminarum, quam ſoleæ virorum, à quibus fortaſſe forma non differebant. Ob id certe Caja Cæcilia crepidas, ceu ſoccos ſuos dicitur dedicaſſe Sango, ut eſſent teſtimonium ſuæ aſſiduitatis in ſervanda domo. Denique ob eam rem arbitror ſoccum factum eſſe ſolemnem nuptiis, ut admoneret novas nuptas ſui officii, hoc eſt qua cura ſervare domum deberent. Corruptis vero moribus ad luxuriam mulieres uſæ ſunt ſoccis, eo modo quo viri ſoleis. Propterea ſoccos varie ſolebant ornare gemmis, unionibus, margaritis, quo ad oſtentationem eſſent compoſitiores. Itaque tam molle fuit *in ſoccis*, quam diſcinctas prodire. Romani enim negotioſiores, domi nec cingebantur, nec calceos ſuos calciabant ſibi: ſed tum ea agebant cum domo eſſent egreſſuri. Varro, *Domo exeo, intro, pedes corrigiis compedio.* Quo ſcilicet expeditius perficerent negotia ſua. Quamquam non nego inter indicia exercitæ patientiæ juvenilis, & auſterioris vitæ fuiſſe, quod quis calceos haberet ſine corrigiis, & equum duceret ſine ephippio. Quod ſibi juveni Cato ſcribit contigiſſe. Socci vero forma quæ fuerit, non eſt facile dicere. Iſidorus Soccum dictum putat, quaſi ſaccum haberet, in quem pars anterior pedis mitteretur. Quod non omnino rejicio, & arbitror tale calcei genus idem eſſe, cum eo quod Tertullianus multiforme cognominat, & ſtipatum ait diligenter, ne follicaret, & ſtrictum arctius obſtragulo. Alii ſoccos, ſoleas, & crepidas ejuſdem generis, & formæ faciunt. Nec obſtinatius repugno: moventur hac ratione, quod unum pro alio promiſcue dici vident. Apud Ciceronem Orat. pro Rabirio Poſthumo Pub. Rutilius ut evitaret crudelitatem Mithridatis in togatos, dicitur veſtitum mutaſſe, & *ſoccos ſumpſiſſe*, hoc eſt quod ajunt à toga ad pallium tranſiiſſe, à Romano habitu ad Græcanicum. Suet. autem cum idem à Tiberio factum dicere vellet, dixit *eum redegiſſe ſe à patrio habitu ad pallium, & crepidas.* Quare Suetonius vocat *crepidas*, quos Cicero illa Orat. *ſoccos* vocavit. *Crepidæ* vero, & *ſoleæ* ejuſdem formæ fuiſſe videntur. Utræque enim intectæ erant. Hi porro ſocci, diverſi coloris fuerunt ſaltem poſt tempora Cæſarum. Apud Vopiſcum Aurelianus *Calceos muleos, cereos, galbos, & ederatios viris omnibus tulit, mulieribus reliquit.* Quo loco non enumerantur varia calceorum genera, ſed varii tantum colores: quod Alexandrum videtur fefelliſſe.

COLERUS.

1 *Calcei ſpecie.*] De calceis vide Sigonium 3. de judiciis 20.

TIRAQUELLUS.

2 *Gallicæ.*] Gellius lib. 13. cap. 20. refert T. Caſtritium diſcipulis ſuis probro vertiſſe, quod feriato die conſpicerentur, lacernis induti & gallicis calceati. Scribitque id verbum eſſe novum, nec diu ante ætatem Ciceronis uſurpari cœptum: citatque illud ipſius in ſecunda Antonianarum (id eſt Philippicarum, ita enim appellat ipſe Cicero) *cum gallicis & lacerna cucurriſti.* Cui adde & alium ejuſdem Ciceronis eadem Philipp. locum, *Nam quod quærebas, quomodo rediſſem, primum luce, non tenebris: deinde cum calceis & toga, nullis nec gallicis, nec lacerna.* Gallicæ ſunt ſoleæ ligneæ, aut è ſubere, quibus fœminæ potiſſimum utebantur, quas crepidas appellari poſſe, Gellius ubi ſupra affirmat. Hoc calceamenti genere utuntur Galli pluvioſo tempore. *Vulgus* (inquit

cæ [1] & soleæ & [2] cothurni: tum [3] mullei albi, hederacei, cerei & lintei, calceorum species sunt: [4] qui cum antea communes viris æque ac mulieribus forent, sequuti Cæsares, inter quos [5] Aurelianus, illos viris ademere, & fœminarum calceis addidere, [6] quas etiam ferunt compedes habuisse *Calceorum species.*

quit Baysius lib. de Re vestiaria.) *Galezas vocat, des Galoches.*

1 *Et soleæ.*] Gellius ubi supra, & Isidorus libro Etymologiarum 19. cap. 33. *Solea*, ut scribit Pompejus l. 17. *dicta est, quod solo pedis subjiciatur.* Eas autem muliebres esse jam intelligis ex eo loco Ciceronis de Arusp. responsis, citato supra in verbo, Idque à Cicerone. *Solea* (ut Pollux lib. 7. c. 22. definit) *est levis, ut pes pulverem tantum non contingat. Vulgus* (ut scribit Baysius) *vocat, Souliers d'Apostolique, quod iis calceati Apostoli domini pingi soleant.* Inde *soleatus* soleis indutus. Cicer. 7. in Verrem act. *Stetit soleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo.* Sed & alia quoque significat solea, ut videre est apud Pompejum eod. lib. 17. sed alio loco.

2 *Cothurni.*] Genus calceamenti, subere quodammodo sublevati, quo utebantur Tragœdi, ut eminentiores apparerent: & viatores, ne tam facile impingerent in lutum: item etiam virgines, ut grandiores apparerent sub longa stola. Quapropter cothurnos ipsos de suris vincire solebant. Virgil. lib. 1. Æneidos, ubi Venus advenienti filio, noluit se deam fateri, illique primum occurrit,

Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.

Ex quo patet & his mulieres esse usas, ut & ex illo loco Juvenalis Sat. 6.

—— Aliam credas, cedo, si breve parvi
Sortita est lateris spatium, breviorque videtur
Virgine Pygmæa, nullis adjuta cothurnis.

Sed de hoc amplius in nostris legibus Connubialibus, & vide præterea Isidorum, ubi supra. *Cothurnus* (inquit Pollux lib. 7. c. 22.) *utrique pedi convenit: unde & Theramenem cothurnum vocarunt, propter eam, qua in rep. utebatur, alterationem.*

3 *Mullei albi.*] Genus calceamentorum, ut tradit Festus Pompejus l. 11. Sed quod Alexander subjungit *albi, hederacei, &c.* nescio unde acceperit. Scio autem Plinium lib. 9. cap. 17. auctoritate Fenestellæ, scripsisse, Mullo pisci datum nomen à colore mulleorum calceamentorum: ipsumque mullum (ut paulo post subdit) expirantem versicolori quadam & numerosa varietate spectari. *

COLERUS.

* Titinnius:

—— Jam cum mulleis
Te ostendisti, quos tibiatim calceas.

Tibiatim dicit, hoc est, ad mediam usque tibiam, quo more veteres calceabantur. Tertullianus libro de Pallio: *Impuro cruri purum, aut mulleolum inducit calceum.*

TIRAQUELLUS.

4 *Qui cum antea communes.*] Ut patet ex sequent.

5 *Aurelianus.*] Vopiscus in vita illius ad finem, *Calceos mulleos*, inquit, *& cereos, & albos, & hederaceos viris omnibus tulit, mulieribus reliquit.*

6 *Quas etiam ferunt compedes.*] Pollux lib. 7. c. 22. inter calceos memorat κονίποδες, id est, compedes calceos, scilicet, tenues & seniles. Jacobus Tusanus in Lexico Græcolatino, κονιόπους, ὁδὸς, inquit, calceamentum lacerum, non cooperiens totum pedem, præterea angustum. Hesychius scribit κονίποδες, id est, ὑποδήματα μοιχικά.

Mulle. habuisse ex argento, cum ex auro vetarentur. [1] Qui mullei, sicut veteribus monumentis extat, olim fuere calcei Albanorum regum, deinde patriciorum facti, demum patriciis adempti, & mulieribus traditi: [2] sicut crepidas *Crepidæ.* antea senatores, mox equites, demum milites habuere *Soleæ.* proprias. [3] Soleas autem calceamenta dixere, quibus plantarum calces in fine teguntur, habenis juncta, *Iphicratides.* cæteris prope nudis. [4] Apud Achæos autem calcei fœminarum fuere albi & tenues. Athieniensibus elaboratæ *Nymphides.* artis, [5] iphicratides dicti. Græcis [6] nymphides [7] & arpi-*Arpides.* des, multiplici sutura, sicut [8] Scythicæ, [9] Laconicæ, [10] Persicæ, [11] Amyclaidę [12] & Alcibiadæ. [13] Persæ enim calceo

1 *Qui mullei.*] Festus Pompejus libro 17. *Mulleos*, inquit, *calceamentorum genus ajunt esse, quibus Albanorum Reges primi, deinde Patricii usi sunt*, quod probat auctoritate M. Catonis libro Orig. 7. *Qui magistratum curulem cœpisse calceos mulleos allucinatos*, * *cæteri perones.* Item Tintinii in Setina, *Jam cum mulleis te ostendisti, quos tibiatis* ** *in calceos*, quos putant à mullando, id est, suendo dictos.

COLERUS.

* Legendum *alii uncinatos.*

** *Tibiatim* legendum, ex editione Scaligeri, ut jam ostendi.

TIRAQUELLUS.

2 *Sicut crepidas.*] Servius libro 8. Æneid. in eum locum,

Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.

Eadem prope ad verbum dicit Pollux lib.7.cap.22. *Crepidæ*, inquit, *habitus militaris: quas nonnulli poëtarum, Arpides vocarunt.* Quidam hoc nomen à crepitu, hoc est, à sono, quem ambulando reddunt, dicunt appellatum. Certius tamen est ex Gellii l.13. c.20. & Persii Sat.1. auctoritatibus, dicere vocem esse Græcam. Ejus calceamenti sutores crepidarios dixerunt.

3 *Soleas autem.*] Gellius ex T. Castritio Rhetore lib.13.cap.20. *Omnia*, inquit, *ferme id genus, quibus plantarum calces tantum in fine teguntur, cætera prope nuda, & teretibus habenis juncta sunt, soleas dixerunt, nonnunquam voce Græca, crepidulas.*

4 *Apud Achæos.*] Appianus bell. Civil.lib.5.scribit M.Antoninum sibi assumpsisse calceamenta candida, qualia Atheniensium sacerdotes, quos Phecasios vocant, deferre consueverunt. Pollux lib.7.c.22. scribit, albos calceos maxime fuisse meretricios.

5 *Iphicratides.*] Pollux ubi supra ab utentibus dictos scribit.

6 *Nymphides.*] Cælius lib.28 c.27. *Nymphides*, inquit, *calceamenta sunt muliebria & sponsalia.*

7 *Et arpides.*] Pollux lib.7.cap.22. in princ. scribit crepidas à nonnullis poëtarum ἀρπῖδας vocari, ut supra in verbo, *Sicut crepidas.*

8 *Sicut Scythicæ.*] Ab ea gente inventæ, ut scribit Pollux ubi supra.

9 *Laconicæ.*] Laconibus quoque inventæ, ut ille dicit.

10 *Persicæ.*] Hujusmodi calceos fuisse proprios mulieribus, scribit Pollux, ubi supra, & vide infra in verbo, *Persæ enim.*

11 *Amyclaidæ.*] Et de his Pollux ubi supra, qui dicit calceos liberaliores: ipso vero nomine locum significare: scilicet Amyclas.

12 *Et Alcibiadæ.*] Ab Alcibiade, qui iis ute-

ceo utuntur alto & duplo, ut magni appareant: [1] Assyrii parvo, [2] Ægyptii papyraceo, [3] Babylonii soleis Thebanis simillimo, [4] Cretenses militari, [5] Nabathæi sandalio. [6] Indi ex arborum corticibus nonnunquam soleas pedibus addebant. [7] Phocion vero nudo pede incessit, [8] & Cato Uticensis mira patientia, ita ut vix cruda hyeme calcearetur: [9] quod de Socrate [10] & Aristodemo legimus. [11] Lycurgus quoque

Nabathæi. Indi. Nudo pede qui incedebant.

iis utebatur, Polluci eodem loco, & Athenæo ex Satyro lib. 12. Dipnosophist. c. 16.

13 *Persæ enim.*] Strabo l. 15. Persarum cultus & mores describens, *Calceamentum*, inquit, *altum ac duplum.* Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. *Calceos tales habent, in quibus, qui eos ferunt, clam aliquid subjiciant, quo majores esse videantur quam sunt.*

1 *Assyrii parvo.*] Strabo lib. 16. ornatum scribens, sic inquit, *Calceamentum gerunt non sane magnum.*

2 *Ægyptii papyraceo.*] Herodotus libro 1. iterumque 2. Sed posteriore loco de sacerdotibus tantum Ægyptiis loquitur. Nec hi solum, sed & hi, qui secundum flumen Indum habitant calciamenta gestant ex papyro.

3 *Babylonii soleis Thebanis simillimo.*] Herodotus lib. 1. Babyloniorum cultus describens, *Calceos*, inquit, *gerunt gentis more, soleis Thebanis similimos.*

4 *Cretenses militari.*] Strabo l. 10. de Cretensium moribus loquens, *Præterea*, inquit, *& sagulo & calceo uti militari, eisque arma in primis pretiosissima fieri munera.*

5 *Nabathæi sandalio.*] Strabo l. 16.

6 *Indi ex arborum corticibus.*] Philostratus in vita Apollonii lib. 2. c. 9. scribit eos, qui secus Indum fluvium habitant, calceamenta ex arborum corticibus facta gestare. Arrianus in vita Alexandri lib. 8. scribit, Indos calceis uti corio elaboratis albo, altioribus ac soleis variis, quo proceriores appareant.

7 *Phocion nudo pede.*] Plutarchus in vita illius, *Ruri*, inquit, *ac militiæ nudo semper incessit pede: nisi hyems atrocior illum ad calceos impulisset. Idcirco ferunt inter jocantes milites nullum fuisse significandi crudelis frigoris certius argumentum, quam affirmare calceatum Phocionem tunc fuisse.*

8 *Et Cato Uticensis.*] Plutarchus in vita illius, tantæ illum laboris patientiæ fuisse scribit, ut cum amici, qui una iter faciebant, equis veherentur, singulos ipse adiens, & pariter cum illis loqueretur, pedibus ipse vadens, cum illi veherentur. Idem Plutarchus in eodem Catone, *Sæpe sine calceis, & sine tunica in publicum prodibat à prandio.* Hinc illud Horatii lib. 1. epistol. epist. 19. ad aliud supra eodem cap. citatum,

Quid? si quis vultu torvo ferus, & pede nudo,
*Exiguæque togæ simulet textore * Catonem,*
Virtutemve repræsentet, moresque Catonis?

COLERUS.

* *Tesquore* legendum.

TIRAQUELLUS.

9 *Quod de Socrate.*] Aristophanes apud Laërtium, sic scribit,

Elatus fastu vias terit, oculisque innuit,
Et discalciatus mala multa tolerat,
Et inter nos vultu gravitatem præ se fert.

10 *Et Aristodemo.*] Atque etiam de P. Scipione, & Germanico apud Cornelium Tacitum lib. 2. ubi Germanici in Ægyptum profectionem describit, *Levavit*, inquit, *apertis horreis pretia frugum, multaque in vulgus grata usurpavit, sine milite incedere pedibus inte-*

Hispani. Ligures. Galli. Antigonus. Imperatorū.

quoque pueris Spartæ pro calceamento pedum nuditatem dedit, quo facilius acclivia ascenderent, & declivia peragrarent. [1] Empedocles ferreo calceo incedebat. [2] Hispani è sparto, Ligures Cantabrico, [3] Galli agrestes perone. [4] Demetrius vero Antigoni eo vanitatis processit, ut aureo calceo calcearet. [5] Augustus altiusculo usus fuit, ut procerior videretur, [6] Caligula socco muliebri, [7] Diocletianus [8] & Heliogabalus gemmato, [9] Carinus gemmatis fibulis.

ctis, & pari cum Græcis amictu, P. Scipionis æmulatione, quem eadem factitasse apud Siciliam, quamvis flagrante adhuc Pœnorum bello, accepimus.

11 *Lycurgus.*] Plutarch. in Lycurgo, de adolescentium Spartanorum educatione loquens, *Progressu ætatis eam, iis junioribus scilicet, exercitationem intendebant, ut ad cutem usque seipsos tonderent, & discalciatos incedere, ac frequentius nudos ludere consuefacerent.*

1 *Empedocles ferreo calceo.*] Imo æreo ex Laërtio in vita illius: *Phavorinus* (inquit Laërtius) *in Commentariis auctor est, crepidas item æreas & Delphicam sumsisse coronam.* Ælianus de Varia historia, lib. 12. cap. 32 scribit Empedoclem usum fuisse calceis æneis.

2 *Hispani è sparto.*] Plinius Naturalis historiæ libro 19. c. 2. Sparti naturam & usum ejus describens: *Hinc,* inquit, *strata rusticis* (Carthaginensis Hispaniæ citerioris scilicet) *eorum, hinc ignes facesque, hinc calciamina, & pastorum vestis.*

3 *Galli agrestes perone.*] Pero rusticum est calceamentum, ut inquit Servius lib. 7. Æneidos, ubi priscos Latinos perone in bellis usos ostendit,

— Vestigia nuda sinistri
Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Altus autem erat ad mediam tibiam, quo minus limo ac luto aratorum pedes inficerentur. Juven. Sat. 14.

Nil vetitum fecisse volet, quem non pudet alto
Per glaciem perone tegi.

Budæus in annot. in Pandect. in l. in navē, titulo locati, Perones tibialia sunt laxa, quibus nostrates rustici utuntur, sic dicta (ut arbitror) quod peræ modo sint informia. Hinc *peronatus*, peronibus calceatus apud Persium Sat. 5.

Navim si poscat sibi peronatus arator
Luciferi rudis. ——

Vulgus Gallicum *guestres* vocat, sive, *triquehouses, ou botte & hourde.*

4 *Demetrius.*] Plutarchus Demetrii mollem vestitum taxans, scribit eum auratis calceis pedes ornare solitum.

5 *Augustus.*] Suetonius in vita illius, c. 79.

6 *Caligula socco muliebri.*] Plin. l. 9. cap. 35. Suet. in Caligula, cap. 52. Et diximus supra, ubi de socco.

7 *Diocletianus.*] Eutropius libro de Gestis Rom. 10. cap. 19. eodemque ult. scribit Domitianum Imperatorem, ornamentum gemmarum vestibus calceamentisque indidisse. Et idem Eusebius in Chronicis: & Cassiodorus in Coss. Romanis.

8 *Et Heliogabalus.*] Lampridius in vita illius, *Habuit,* inquit, *& in calceamentis gemmas & quidem sculptas: quod risum omnibus movit, quasi possent sculpturæ nobilium artificum videri in gemmis, quæ pedibus adhærebant.* Idem Lampridius in Alexandro Severo non longe à princip. sic scribit, *Gemmas de calceamentis & vestibus tulit, quibus usus fuerat Heliogabalus.*

9 *Carinus.*] Flavius Vopiscus in Carino, inquit, *gemmis in calceis, nisi gemmata fibula usus non est.*

lis. [1] Apud Ægyptios autem innuptas puellas calceis uti non licet, ut evagandi licentia cohiberetur, quum nudo pede extra septa prodire nefas foret. [2] Cupezia vero non muliebres, sed tibicinum calcei erant. [3] Palla vero picta cum amiculo purpureo. [4] Apud Persas, stola Medica cum armillis & torque. Ægyptiis, sacra Isidis vestis, reginarum amictus ornatusque fuere, quibus insigniis, velut verissimis notis, à vulgo secernebantur. Quam quidem pallam pueris, puellisque quandoque traditam legimus. [5] Apud Græcos vero, Arabes, [6] Lydos, Phryges, [7] & Assyrios, longa stola, mitris & mitellis matronas & viros ornari, traditum est: [8] virorum apud eosdem frequens vestis stola quadrata fuit. [9] Thessalis demissa chlamys erat omni tempore accommodatior. [10] Calantica autem Romanis capitis fuit ornatus, non vestis. [11] Lycurgus juvenibus una tantum

Puellæ innuptæ apud Ægyptios.
Cupezia.
Persæ.
Reginarum amictus apud Ægyptios.
Mitra.
Mitella Thessala.
Calantica.

1 *Apud Ægyptios.*] Plutar. in præceptis Connubialibus n. 31. *Ægyptiis mulieriebus uti calceamentis patrius mos non fuit, ut sese domi continerent.*

2 *Cupezia vero.*] Nullibi legi *Cupezia*, & puto hic errorem esse in verbo, vel auctoris, vel librarii, quod magis credo, & legendum esse *Crupezia*, de quibus Julius Pollux lib. 7. Onomasticôn c. 22. τὰ δὲ κρουπέζια ξύλινον ὑπόδημα πεποιημένον εἰς ἐνδόσιμον χοροῦ. *Crupezia autem ligneum calceamentum, factum ad auspicationem chori.* Unde Crupeziphori Bœotes existunt.

3 *Palla vero picta.*] Vide ad quid id referatur, nisi velit hanc quoque esse tibicinum.

4 *Apud Persas.*] De habitu Persarum, & calceamentis, & stola Medica jam diximus supra hoc eodem cap. ex Xenophonte & Strabone.

5 *Apud Græcos.*] Plutar. in Solone. *Quos ubi conspexit Solon ab insula eo contendere, mulieres longe abire jussit, ex juvenibus impuberes deligens, earum vestitu, mitris & calceamentis ornavit.*

6 *Lydos, Phryges.*] Servius enarrans illud carmen Virgilii Æneidos 4.

Mœonia mentum mitra, crinemque madentem.

scribit Lydios, qui Mœones dicuntur, & Phryges mitris usos fuisse.

7 *Et Assyrios.*] Id est, Babylonios ex Herodoto lib. 1. *Capita*, inquit, *habentes comata mitris redimiunt.*

8 *Virorum apud eosdem.*] Appianus de Civilib. Rom. bellis lib. 5. de M. Antonio, sic scribit, *Exutus nempe curis omnibus & Imperii obsequiis, stolam quadratam Græcorum more, pro patria & domestica induit.*

9 *Thessalis.*] Thessalicarum chlamydum meminit Pollux lib. 7. cap. 13. cum scribit, *Chlamydes vero Thessalicas nuncuparunt. Et Thessalicanis, pro chlamydibus induimur.*

10 *Calantica.*] Tegmen est muliebre, quod capiti innectitur. Cicero in Clodium apud Nonium Marcellum, *Tun' cum vincirentur pedes fasciis, cum calanticam capiti accommodares?* Vide in nostris legibus Connub.

11 *Lycurgus.*] Plutarchus in antiquis Lacedæmoniorum institutis, *Emenso*, inquit, *duodecimo ætatis anno, sine tunica jam degebant, pallium unum in annum*

Una tantum veste qui utebantur. tantum veste, eaque obsoleta, & nullo discrimine à cæteris uti toto anno permisit. [1] Zeno quoque nullum discrimen vestis esse inter cives, sed eosdem amictus viros ac mulieres ferre præcipiebat. [2] Solon plus tribus vestibus quenquam uti lege prohibuit. Apud reliquas vero gentes vestitus habitusque dissimiles fuere. *Galli nobiliores.* [3] Nam Gallis nobilioribus tinctas gestare vestes, aut saga hirsuta virgata; hyeme crassiora, æstate subtiliora longis villis, & [4] brachas [5] longis femoralibus, [6] auro pictas, [7] intonsas, & varii colo-

num capientes. Justinus libro 3. inter præclara Lycurgi instituta, hoc refert, *Juvenibus non amplius una veste uti toto anno permissum, nec quemquam cultius quam alteram progredi, nec epulari opulentius, ne imitatio in luxuriam verteretur.* Sed & apud Cretenses pueri una tantum veste tam per hyemem, quam per æstatem utebantur, auctore Heraclide in Politicis.

1 *Zeno quoque.*] Citticus scilicet ex Laërtio in vita illius, Zenonem scribit eandem vestem viros ac mulieres indui præcepisse, nullamque corporis nudare partem.

2 *Solon.*] Plutarchus in vita illius, *Egressionibus quoque mulierum, ac fletibus, ac celebritatibus lege prospexit, ut omnem immodestiam intemperantiamque cohiberet, exire cum tribus tantum vestibus jubens.*

3 *Nam Gallis nobilioribus.*] Strabo lib 4. Gallorum habitus describens, sic ait, *Etenim aurea illis sunt gestamina, collo quidem torques: manibus autem & lacertis armillæ, dignitatis honores tinctas gestant vestes, & auro pictas.* & paulo ante, *Lana quidem aspera, cæterum oblongis villis, unde & hirsuta texunt sagula.* Diodorus Siculus l. 6. aut aliorum supputatione 5. cap. 9. *Manuum articulos,* inquit, *& brachia armillis aureis exornant. Circa collum insuper grandes torques gestant ex solido auro, & in digitis annulos.* Et aliquot interjectis, *Sagula ferunt virgata: hyeme quidem crassiora, æstate subtilia.* Et ad id quod de Sagis dicitur spectat, quod Cicero in Orat. pro Fontejo Gallos vocat Sagatos.

4 *Brachas.*] Sueton. in Jul. Cæsare cap. 80. *Galli in curia brachas deposuerunt, latum clavum sumpserunt.* Vopiscus in Aureliani triumpho de Xenobia Imperatrice, *Inter hæc fuit Tetricus chlamyde coccinea, tunica Galbina, brachis Gallicis ornatus.* Tacit. lib. 18. *Ornatum Cecinnæ mancipia & coloniæ in superbiam trahebant, quod versicolore sagulo, brachas tegmen Barbarum indutus, Togatos alloqueretur.* Hinc Narbonensem provinciam ante Brachatam dictam fuisse constat Plin. testimonio lib. 3. cap. 4. Cæterum D. Hieronym. ad Fabiolam de veste sacerdotali, & Divus Ambrosius lib. Officior. 1. *Brachas appellant feminalia, sive femoralia, quibus pudibunda velantur.* Græcis περισκελῆ vocantur. Nostri vulgo *brayes, ou haut de chausses*, vocant. Alii scribunt gemino *cc.* sine aspiratione.

5 *Longis femoralibus.*] Strabo d. l. 4. *Sagis,* inquit, *vestiuntur, comas nutriunt, prolixis utuntur femoralibus.*

6 *Auro pictas.*] Strabo ibi.

7 *Intonsas & varii coloris.*] Strabo d. lib. 4. Diodorus ubi supra. *Vestes ad terrorem intonsas ac coloris varii ferunt.* Et huc alludit Tacitus loco citato in verbo, *Brachas.*

coloris [1] quas anaxyrides Græci vocant: tum [2] collo tor- *Anaxyrides.*
ques & monilia, frequens mos fuiſſe traditur. Quas qui-
dem brachas, non apud Gallos modo, [3] ſed Medos [4] & *Bracha.*
Scythas [5] aliosque barbaros in uſu comperimus: [6] Tum *Endromis.*
endromides [7] & cuculli frigoribus apti, [8] Gallorum propria *Cuculli.*
com-

1 *Quas Anaxyrides Græci vocant.*] Diodorus ubi ſupra, ſcribit Gallos Anaxyridas brachas vocare, his verbis, Ἐσθῆσι δὲ χρῶνται καταπληκτικαῖς, χιτῶνας μὲν βαπτοῖσι χρώμασι παντοδαποῖς διηνθισμένους, καὶ ἀναξυρίδας ἐκεῖνοι βράκας προσαγορεύουσιν. Id eſt, *veſtibus autem utuntur mirabilibus, tunicas quidem tingunt floridas, & Anaxyridas illi appellant.*

2 *Collo torques & monilia.*] Dictum eſt ſupra in verbo, *Nam Gallis nobilioribus.*

3 *Sed Medos.*] Brachatos appellat Perſius ſatyr. 3.

Quaque docet ſapiens brachatis illita Medis
Porticus in ſomnis. ——

Et quiſquis eſt in carmine Priapejo,

Medis laxior Indiciſque brachis.

Ex quo etiam intelligis Indos his uti ſolitos.

4 *Et Scythas.*] Hoc etiam veſtium genere uſos eſſe Scythas teſtatur Ovidius lib. 5. Triſtium eleg. 8.

Pellibus & laxis arcent mala frigora brachis,
Oraque ſunt longis horrida tecta comis.

5 *Aliosque Barbaros.*] Brachis Perſas uſos eſſe, teſtis eſt Herodot. lib. 8. *breves arcus ac brevia ſpicula, longas brachas gerentes, in pugnam eunt.* Ovid. d. lib. Triſt. 5. eleg. 11.

Hos quoque, qui geniti Graja creduntur ab urbe,
Pro patrio cultu Perſica bracha tegit.

Et Sarmatas apud Pomponium Melam l. 2. cap. 1. Valerium Flaccum lib. Argonauticon 5.

Et jam Sarmaticis permutant carbaſa brachis.

Lucanum lib. 1. Pharſaliæ,

Et qui te laxis imitantur Sarmata brachis
Vangiones. ——

De Indis autem jam diximus ex obſcuro carmine.

6 *Tum endromides.*] De his bis dictum eſt ſupra: ſed quod frigori arcendo conveniat, ut hic dicit, teſtimonio eſt Martialis lib. 4. epig. 19.

Sordida, ſed gelido non aſpernanda Decembri
Dona, peregrinam mittimus endromidem.

Et Juvenalis ſatyr. 3. oſtendens Græcos peritiſſimos eſſe ad adulandum:

—— *Igniculum Brumæ ſi tempore poſcas,*
Accipit endromidem: ſi dixeris, Æſtuo, ſudat.

Idem ſatyr. 6. taxat mulieres Romanas quod endromide Tyria uterentur.

7 *Et cuculli.*] Columella l. 1. cap. 8. eodemque ult. *Cultam veſtitamque familiam magis utiliter, quam delicate habeat, munitamque diligenter à vento, frigore, pluviaque: quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis, centonibus confectis, vel ſagis cucullis. Id ſi fiat, nullus dies tam intolerabilis eſt, quo non ſub divo moliri aliquid poſſit.* Eſt autem capitis tegmen, quod vulgo noſtrates *Cappam* vocant. Ex quo Martialis l. 5. cap. 14.

Illinc cucullo proſpicit caput tectus.

Et de hoc quoque Juvenalis ſatyr. 3.

Contentuſque illic Veneto, duroque cucullo.

Et ſatyr. 6. Et hunc alii *cucullionem* diminutive Græcorum forma, vocant: & in his Cato Rei ruſticæ, c. 2. & 135. & Julius Capitolinus in vita Veri, his verbis, *Fertur in tantum vitiorum Cajanorum & Neronianorum ac Vitelliorum fuiſſe æmulum, ut vagaretur nocte per ta-*

 bernas

Vectones. commenta sunt. [1] Apud Vectones [2] & Cantabros, mulieres monilia ferrea collo circundare, & à fronte protensum umbraculum, quod attrahant, quum velint, & retrahant. [3] Alias protentas comas in altum erigere, illasque baculo obvolvere: nonnullas sinciput expilare, magni decoris putabatur. [4] Gnidanorum uxoribus, qui juxta Lotophagos sunt, multi æstimabatur, fimbrias pelliceas ferre plurimas, quas munera adulterii sumebant, illaque præcipuæ dignationis erat, quæ pluribus fimbriis muniretur. [5] Sicut Curetibus, qui Ætoliam incolunt, longas stolas puellares induere. [6] Et Andrimachidarum uxoribus utroque crure æneam armillam innectere. [7] Arabibus Nabathæisque, tunicas cum subligaculis ferre. [8] Indorum fuit ornatus in veste candida, & carbasis miræ tenuitatis auro purpuraque distinctis. [9] Medorum oculis pictis incedere, colorato capillo, coma protensa, circa collum monili, & armillis circa manus, capite velato, [10] veste pellucida & fluida. Con-

Monilia ferrea. *Gnidani.* *Curetes.* *Andrimachides.* *Arabes.* *Indi.* *Nabathæi.* *Medi.*

bernas ac lupanaria, obtecto capite cucullione vulgari viatoris.

8 *Gallorum propria commenta.*] Scilicet ipsi cuculli, qui proprie Gallorum sunt, præsertim Santonum Galliæ populorum. Juvenalis satyr. 8.

— Si nocturnus adulter,
Tempora Santonico velas adoperta cucullo.

Et Martialis lib. 14. epig. 128.

Gallia Santonico vestit te bardo cucullo.

Nam ita appellat veluti cucullum bardorum, qui ipsis ex Gallis erant, in primis studio philosophiæ, vaticinationibus, & carminum laudati, Straboni lib. 4. Diodoro Siculo lib. 6. c. 9. & Lucano lib. 1. Cucullorum etiam bardicorum mentio fit apud Jul. Capitolinum in vita Pertinacis.

1 *Apud Vectones.*] *Vetiones* legendum est ex Strabone, qui hæc de illis scribit lib. 3.

2 *Et Cantabros.*] Idem Strabo ibid.

3 *Alias protentas.*] Hæc usque ad versic. *Gnidanorum uxoribus*, sunt Straboni ibi, d. lib. 3.

4 *Gnidanorum uxoribus.*] Herodot. lib. 4. *Gindanos* hos vocat.

5 *Sicut Curetibus.*] Strabo lib. 10. Curetum nominis rationem reddens, sic ait, *Curetas Æoliam habitantes nomen hoc adeptos esse ferunt, quia sicuti κόραι, hoc est, puellæ, muliebres longas stolas induunt.*

6 *Et Andrimachidarum.*] Strabo lib. 4.

7 *Arabibus Nabathæisque.*] De his duobus Strabo l. 16. paulo ante finem, *Tunicæ*, inquit, *in subligaculis & sandaliis.*

8 *Indorum.*] Strabo lib. 15. & Q. Curtius lib. 8.

9 *Medorum.*] Hæc usque ad ea verba, *Veste pellucida*, sunt Xenophontis Pædiæ Cyri lib. 1. Et idem de Persis, ut scilicet, oculos suppingerent coloribus, tradit idem auctor ejusdem operis lib. 8.

10 *Veste pellucida & fluida.*] Justinus lib. 41. ubi idem dicit de Persis.

I *Con-*

[1] Contra vero Persarum: nam crassiore utebantur, laxa & fluxa cinctura, nonnunquam stola Semiramidis. [2] Quare Alexander Macedo utrorumque inspecto habitu, Persicam induit vestem, Medorum admittere recusavit. [3] Sic Gratianus Cæsar, devictis Germanis, Romanum neglexit cultum, amictu Alano atque equo pariter usus. [4] Assyriorum mos erat duplici amiculo vestiri, altero lineo ad pedes demisso, altero laneo, quod superinduebant. Maurusiis crassam vestem, aut laceram quam induebant, pro tempore variare vetabatur. [5] Persæ amictum habent æstate purpureum, hyeme varium. [6] Troglodytæ serpentum [7] & piscium coria. [8] Massagetæ ex arborum corticibus amictus intexebant, Scythicis fere similes. [9] Mardorum genti proprium fuit crassiorem vestem & non ultra genua induere, proque capitis ornatu fundam fronti annectere. [10] Indi quoque dissimiles habitus corporis mira specie

Persæ. *Assyrii.* *Maurusii.* *Persæ.* *Massagetæ.* *Mardi.* *Indi.*

1 *Contra vero Persarum.*] Diximus supra ex Strabone & Curtio in verbo, *Quamvis Persici reges.*

2 *Quare Alexander Macedo.*] Plutarchus tum in vita ipsius, tum in libro, de Fortuna aut virtute ejusdem Alexandri, & Q. Curtius lib. 6. Justin. lib. 12.

3 *Sic Gratianus Cæsar.*] Paulus Diaconus lib. 11. de Gestis Rom.

4 *Assyriorum.*] Herodot. de Babyloniis loquens, qui & ipsi Assyrii sunt, lib. 1. & Strabo lib. 16.

5 *Persæ.*] Scilicet Principes ex Strabone lib. 15. cujus hæc sunt, ut & supra diximus. *Nam*, ut illic subdit, *multitudo tunicam duplam gerit, ad mediam usque tibiam descendentem; circum caput Sindonii panni volumen.*

6 *Troglodytæ serpentum.*] Troglodytas vesci, non vestiri, carnibus serpentum, tradit Solinus cap. 45. *

COLERUS.

* Sed forte ex Strabone colligere voluit lib. 17. ubi ait, quosdam barbarorum serpentum ac piscium coriis usos.

TIRAQUELLUS.

7 *Et piscium coria.*] Ut & Chelonophagi ex Pomponio Mela lib. 2. cap. 8. quo de sinu Persico loquitur. Plin. l. 6. cap. 24. Solino cap. 67. in fin. *Chelonophagi coriis piscium vestiuntur.* Strabo lib. 16. *Chelonophagi testudinum testis vestiuntur, quæ adeo magnæ sunt, ut vel in eis navigent.*

8 *Massagetæ.*] Strabo lib. 11. Idemque de Germanis dicit Pomponius Mela lib. 3. cap. 3. ubi de Germania, sic scribit, *Viri*, inquit, *sagis velantur & libris arborum.* Strabo lib. 15. scribit, Indicos philosophos, quos Sylvicolas appellant, vestes ex arborum corticibus habere. Herodotus libro 1. paulo ante fin. *Massagetæ*, inquit, *& amictum, & victum habent Scythico similem.*

9 *Mardorum.*] Q. Curtius Mardorum mores & cultum corporis describens, sic ait, *Comæ prominent hirtæ, vestis super genua est, funda vinciunt frontem: Hoc & ornamentum capitis & telum est.*

10 *Indi.*] Strabo lib. 15. in diversis locis. Pomponius Mela lib. 3. cap. 7. de India Solinus c. 65.

cie variarunt. Namque alii nudi agunt, [1]nonnulli piscium, [2]ferarum [3]aut avium pellibus amicti sunt, [4]plerique lino, multi lana vestiuntur: alii in cultu corporis ita accurati, ut [5]faciem coloribus pingant, [6]candidam vestem in-

1 *Nonnulli piscium.*] Arrianus l. 8. Rerum gestarum Alexandri. Solinus c.67. in fin.

2 *Ferarum.*] Scilicet Sobii Indorum populi apud Curtium lib.9. *Sobiis pelles ferarum pro veste, clavæ pro telo erant.* Indi quoque apud Arrianum d. lib.8. cujus hæc sunt verba, *Indi pastores fuere, quemadmodum & Scythæ, qui neque agriculturæ student, neque urbes incolunt, neque templa diis extruunt: sed plaustris errabundi in alia atque alia loca pro tempore commeant: pellibus ferarum, quas venando occiderant, amicti, arborum foliis pascebantur.* & Sibesii, gens Indica, pellibus amiciebantur, ut Arrianus scribit eodem lib.8. Atque etiam Indi maritimi, apud eundem Curtium dicto libro nono, his verbis, *Ferarum pellibus tecti, piscibus sole duratis & majorum quoque beluarum, quas fluctus ejicit, carne vescuntur.* Qui & ipse postea in genere dicit, Indos pellibus ferarum, quas venando occiderant, amictos fuisse. Quod & ipsum de Germanis tradit Tacitus, de Moribus Germ. & Ægyptiis Diodorus Siculus lib. 2. cap.1. Et ex his est illud Lucretii l. 5.

Necdum res ignis sciebant tractare, neque uti
Pellibus & spoliis corpus vestire ferarum.

Cæterum alii caprarum pellibus vestiebantur, ut Getuli & Sardi ex Varrone lib.2. Rei rusticæ cap. 11. ad fin. Scythas quoque pellibus pro vestibus uti testimonio est illud Arriani, quod superius citavimus. Et Virgil. de his loquens lib.3. Georg.

Et pecudum fulvis velantur corpora setis.

Ubi Servius tradit, hujusmodi vestes Rhenones dici, citatque Salustium in historiis. Sed cui adde quod scribit Cæsar lib.6. belli Gallici, Germanos uti parvis rhenonum tegmentis. * Hucque etiam spectat quod de Camilla scribit Virgil.lib. 11. Æneid.

Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum à vertice pendent.

Et de alio quopiam lib.8.

—— Quem fulva pelle leonis,
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.

Strabo l. 15. scribit Montanos Indiæ pellibus cervorum uti, & peras, radicibus & medicamentis plenas gestare.

COLERUS.

* *Rhenones* vocant Galli pelles & exuvias ferarum. Quod eos à Græcis accepisse omnium eruditissimus Scaliger autumat, qui ῥινὰς τὰ μῆλα vocant. Nam & ipsos Gallos aliquando Græce locutos esse. Germani etiamnum juvencos parvos vocant Rinder.

TIRAQUELLUS.

3 *Aut avium.*] Seneca ad Lucilium epist. lib. 14. epist. ejus lib. 2. omnium ejus operis 90.

4 *Plerique lino, multi lana vestiuntur.*] Solinus cap. 65. de Indorum cultu loquens, sic scribit, *Alii lineis, alii laneis peplis vestiuntur, pars nudi.* Pomponius Mela lib. 3. cap. 7. de India loquens, eadem scribit. Adde & alios ex Indis ferre vestem de tegete, quam ubi è flumine messuerunt, inciderunt que, plectentes in modum storeæ, tanquam thoracem sibi induunt.*

COLERUS.

* Isidorus lib. 19. cap. 23. Persis quoque *linamenta* tribuit. Sic enim lego, non *liniamenta.*

TIRAQUELLUS.

5 *Faciem coloribus pingunt.*] Strabo libro 15. Arrianus lib. 8. *Barbam,* ait, *Indos*

induant, aurum geſtent, [1] lapillis ornentur. [2] Mauri leonum, pardorum & urſorum tergoribus, [3] alii ſerpentum & piſcium coriis velantur. [4] Scythiæ magna pars tergore vulpium & murium operti incedunt, [5] ſicut Geloni hoſtium cutibus. [6] Britanni reliqua nudi, ventrem & cervicem ferro cingunt. [7] Hiſpani primum breve ſagulum, mox ſtolas & togas Romano more accepere, quare ſtolati dicti & togati. [8] Gymneſiarum incolæ junceo ornantur amictu, [9] Belgæ hirſuto ſagulo, [10] Germani ſago cum fibula: aut ſi deſit

Mauri. *Geloni.* *Britanni.* *Hiſpani.* *Gymneſiæ.* *Belgæ.* *Germani.*

Indos alio atque alio colore fucare: ut in aliis alba, in aliis phœnicea, in nonnullis ruffa, in quibuſdam viridis, in aliquibus nigra videatur. Similiter Agathyrſi. Virgil. lib. 4. Æneid.

—— *Pictique Agathyrſi.*

Ubi Servius: *Agathyrſi, populi ſunt Scythiæ, colentes Apollinem Hyperboreum, Picti, non ſtigmata habentes, ſed pulchri, id eſt, Cyanea coma placentes.* Hos Plinius lib. 4. cap. 12. ſcribit habere capillos cæruleos. Pomponius Mela l. 2. cap. 1. ubi de Scythia Europæa loquens ſic ſcribit, *Agathyrſi ora artuſque pingunt, ut quique majoribus præſtant, ita magis vel minus: cæterum iidem omnes notis, & ſic ut ablui nequeant.* * Solinus cap. 25. *Gelonis,* inquit, *Agathyrſi collimitantur cæruleo picti colore, fucatis in cæruleum crinibus.* Et Geloni, de quibus & Virgil. lib. 2. Georg.

Eoaſque domos Arabum, pictoſque Gelonos.

COLERUS.

* An hi ſunt, quos proprio nomine *Pictos* vocavit antiquitas? Iſidor. lib. 19. cap. 23. ſic ſcribit de illis: *Nec abeſt gens Pictorum, nomen à corpore habens, quod minutis opifex acus punctis & expreſſos nativi graminis ſuccos includit, ut has ad ſui ſpeciem cicatrices ferat, pictis artubus maculoſa nobilitas.*

TIRAQUELLUS.

6 *Candidam veſtem induant.*] Strabo lib. 15. *In cultu,* inquit, *corporis nimii: nam & aurum geſtant, & lapillis ornantur, & ſindonem candidiſſimum induunt, & umbrellas ſecum portant.*

1 *Lapillis ornentur.*] Ut Niſæi, qui & ipſi ſunt Indorum populi, utebantur veſte diſtincta maculis, ut prodit Arrianus lib. de Geſtis Alexand. 8.

2 *Mauri.*] Strabo lib. 17. *Leonum, & pardalium, & urſorum pelles induunt, & dormientibus ſubſternunt.*

3 *Alii ſerpentum.*] Strabo dicto libro paulo poſt, *Nonnulli ex iis barbaris ſerpentum ac piſcium coriis indumentis ac ſtramentis utuntur.*

4 *Scythiæ magna pars.*] Seneca l. 14. epiſtol. ad Lucilium epiſt. ejus lib. 2. omnium ejus operis 90. *Nam hodieque magna Scytharum pars tergis vulpium induitur, quæ tactu mollia & impenetrabilia ventis ſunt.*

5 *Sicut Geloni.*] Herodotus lib. 4. Solinus cap. 25. *Geloni de hoſtium cutibus, & ſibi indumenta faciunt & equis ſuis tegmina.* Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. ad finem. *Geloni hoſtium cutibus equos ſeque velant: illos reliqui corporis, ſe capitum.*

6 *Britanni.*] Herodotus lib. 3.

7 *Hiſpani.*] Livius 3. Dec. lib. 2.

8 *Gymneſiarum.*] Strabo lib. 3. auctoritate Philetæ in lib. Interpretationum, *Hirta,* inquit, *veſtis, ſordida, rarus limbus involvitur, & junceum ornamentum, perinde ac juncis circumcinctis: fundas vero aut junceas, aut è ſetis aut nervis contextas geſtant.*

9 *Belgæ.*] Strabo lib. 4.

10 *Germani.*] Pomponius Mela l. 3. cap. 3. quo de Germania ſcribit, *Viri,* ait,

desit fibula, spina conserta: locupletes vero stricta veste singulos artus exprimente. Quinetiam apud veteres sapientiæ professores, diversi cultus corporis ornatusque fuere. Namque, [1] Diogenes corpore seminudo fuit, veste humili & sordida; qui quum Rhodios veste conspicuos cerneret, illos duxit nimium insolentes: rursus quum Lacedæmoniis in veste sordida & inhonesta occurrisset, etiam hos insolentes nuncupavit. [2] Pythagoras alba amictus veste, [3] neque ex mortuo animali quippiam ferens, auream coronam gestabat, [4] nonnunquam purpuratus. [5] Crates manticam & sordidum palliolum. [6] Aristippus Socraticus Milesiam chlamydem, aliquando amictum viliorem induebat,

Philosophorum vestes.

Corona aurea Pythagoræ.

ait, *sagis velantur, aut libris arborum.* Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum, sic scribit, *Tegmen omnibus sagum, fibula: aut si desit, spina consertum.* Cæsar libro 6. belli Gallici, *Pellibus*, inquit, *aut parvis rhenonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.* De Rhenonibus autem supra diximus. *

COLERUS.

* Alii tamen *Sagum* adsignant *Gallis*, atque hanc vocem Gallicam esse omnino Plinius & alii contestantur. Vide & Varronem lib. 4. de ling. Lat. sub finem. Plinius alicubi scribit Gallorum inventum esse, sagos scutulis dividere, ubi scutulas in veste vocat, quas Diodorus τὰ πλινθία. Et scutulatum sagum idem, quod Virgilio & Propertio virgatum. Adde Isidorum lib. 19. cap. 23.

TIRAQUELLUS.

1 *Diogenes.*] Ælianus lib. 9. de varia Historia, tit. de splendide vestitis, sic scribit, *Diogenes cum venisset Olympiam, & Rhodiacos quosdam adolescentes videret preciosis magnificisque vestibus amictos, cum risu inquit: Hoc nihil præter fastum. Deinde cum incideret in Lacedæmonios laceris squalentibusque tunicis amictos: Hæc, inquit, longe alia est superbia.* Et vide in nostris legib. Connubial. l. 3. num. 56. incip. *Diogenes.*

2 *Pythagoras.*] Laërtius in vita illius. Ælianus de varia Historia lib. 12. cap. 32. *Pythagoras*, inquit, *Samius alba veste amiciebatur, & gestabat coronam auream, atque anaxyrides.* Maximus Tyrius Philosophus Platonicus, Sermone 37.

3 *Neque ex mortuo animali.*] Philostratus in vita Apollonii lib. 1. in princip. *Vestitum*, inquit, *ex morticina materia confectum, renuisse Pythagoram dicunt, & ab animantium omnium esu abstinuisse: nec tale quicquam omnino sacrificandum putasse.*

4 *Nonnunquam purpuratus.*] Maximus Tyrius ubi supra in fine. *Pythagoram quidem purpura vestitum, Socratem vilissima stola, Xenophontem & thorace & clypeo armatum, Sinopeum pugilem, Telephis ipsius exemplo, baculo ac pera instructum: quorum omnium ornatus cum persona, quam gererent, optime faciebat.*

5 *Crates.*] Thebanus scilicet. Laërtius in Cratis Thebani vita.

6 *Aristippus.*] Laërtius in vita ipsius, & Plutarchus in lib. de Fortuna aut virtute Alexandri. Maximus Tyrius ubi supra: *Aristippus*, inquit, *ille, qui purpuram gestaret, unguentisque oblitus esset, haud intemperantior Diogene fuit.*

bat, cætera nudus. [1] Ariſtoteles vero decorus habitu, & nitido veſtitu fuit, tonſa coma, digitis redimitis auro. [2] Hippias cultu viſendus ſuis manibus elaborato, [3] ſicut Apollonius Tyaneus linteis, & [4] Gorgias purpura conſpicui erant. [5] Heraclides molliori veſte, [6] Zeno tenui pallio. [7] Empedocles Agrigentinus præter purpuram, etiam calceamentis æreis incedebat. [8] Demoſthenes molli tunica & nimis accurata, [9] Ariſtides trita lacerna, [10] Socrates viliſſima ſtola, [11] Xenophon cum thorace & clypeo. Fuitque Homeri opinio, antiquiſſimos Græcorum, pelles leonum pardo-

Antiquorum veſtitus ex animaliũ pellibus.

1 *Ariſtoteles.*] Eadem ſcribit Raviſius Textor Nivernenſis in ſua officina: ſed nullum citat auctorem. Sed id eſt Diogenis Laërtii in vita Ariſtotelis in principio.

2 *Hippias.*] Ælianus de varia Hiſtoria lib. 12. cap. 32. ſcribit Hippiam purpureis veſtibus amictum in publico verſatum eſſe.

3 *Sicut Apollonius Tyaneus.*] Philoſtratus in vita illius, lib. 1. cap. 6. *Primum*, ait, *ex animalium vellere confectas veſtes reſpuens, linteis amiciri decrevit, & ſimul comam nutrire cœpit*, & alibi ſæpe apud eundem Philoſtrat.

4 *Gorgias.*] Ælianus d. lib. de varia Hiſt. c. 32. ſcribit eum purpureis veſtibus uſum fuiſſe.

5 *Heraclides.*] Ponticus ſcilicet. Laërtius in vita illius, *Hic*, inquit, *mollicula veſte utebatur, tumentique fuit corpore, adeo ut illum Attici non jam Ponticum, ſed Pompicum vocarent.*

6 *Zeno.*] Laërtius de Zenone Cittico hæc ſcribit, *Erat autem patientiſſimus, & ſimpliciſſimi victus, crudiſque cibis tantum utebatur, & tenui pallio.*

7 *Empedocles.*] Laërtius in vita illius, auctoritate Neanthis & Phavorini. Ælianus variæ Hiſtoriæ lib. 12. cap. 32. *Empedocles vero Agrigentinus*, inquit, *purpura utebatur & calceis æneis.* Philoſtratus in Helladicis.

8 *Demoſthenes.*] Gellius lib. 1. c. 5. *Demoſthenem*, ait, *tradunt & veſtitu cæteroque cultu corporis nitido, venuſtoque, nimiſque accurato fuiſſe.* Petrus Crinitus lib. 6. cap. 9. uti etiam Demades ejuſdem temporis orator eximius, ex Plutarcho in Phocione, cujus hæc verba ſunt, *Nam tibi uni*, inquit Phocion, *maxime omnium civitas jure crediderit homini unguentato, & myrtum undique redolenti, quove nemo videri cupiat, aut in veſtitu ſplendidior, aut domi lotior, aut in omni luxus genere delicatior.*

9 *Ariſtides.*] Plutarchus in Ariſtide. *Cum ipſum trita lacerna indutum, in luce omnium, in oculis civitatis venire intueamini.* Philoſtratus in vita Apollonii lib. 6. c. 11. ſcribit Ariſtidem Athenas rediiſſe eadem veſte, & quidem vili ac ſemilacera.

10 *Socrates.*] Maximus Tyrius d. Sermone 37. jam ſupra citato, ubi de Pythagoræ purpura ſcripſimus. Sed & adde crepidibus, ex Æliano variæ Hiſtoriæ lib. 4. cap. 11. ubi de Socratis delitiis.

11 *Xenophon.*] Maximus Tyrius ubi ſupra, & Ælianus ejuſdem illius operis lib. 3. cap. 24. de Xenophontis pulchritudinis amore, *Dicitur*, inquit, *habuiſſe ſcutum Argolicum, thoracem Atticum, galeam Bœotio artificio factam, equum Epidaurium.*

1 *Pardo-*

[1] pardorumque, ovium & caprarum ac luporum à principio induiſſe. Poſtea impotentia muliebri eo veſaniæ proceſſum fuit, ut maximos indutæ cultus, [2] purpuraque & auro, ac gemmis redimitæ procederent: armillas annulosque in digitis aureos, colloque monilia, & catenas circa latera margaritis inſerta, in auribus vero uniones & cylindros ad oſtentationem luxus, Romanæ mulieres ferrent: ipſaſque auro fulgentes juncto vehiculo & carpentis, feſtis profeſtiſque diebus per urbem perque oppida vehi proditum ſit. Quod non modo Romanis, ſed & ſociorum Latini nominis uxoribus decoris cauſa tributum ferunt: quibus quidem vehiculis niſi caſtæ & ſpectatæ probitatis fuiſſent, alias uti non decebat: à quibus viri una ſedentes, deſcendere minime cogi poterant, quaſi in tuto eſſent præſidio privilegio uxoris. [3] Quare Domitianus Cæſar novo ſtatuit edicto ut probroſis fœminis lecticæ uſus adimeretur. [4] Fuitque apud Athenienſes ſervatum, ut Atticæ fœminæ Doridam veſtem, quam prius induebant, ſimillimam Corinthiæ, ne fibulis necterentur, in lineam commutarent: [5] & à Syracuſanis lege ſancitum, ne viri aut mulieres majori ſumptu ornarentur, ni prius ſe conſtupratas, & omni nequitia impudicas docerent. [6] Quod prope cum

Cultus Romanorum.

Lecticæ mulierum.

Viri uxoris nomine privilegium.

Athenienſes.

Syracuſani.

1 *Pardorumque.*] Homer. lib. 3. Iliados poſt princ. ubi non Græci, ſed Paris introducitur,

Παρδαλέην ὤμοισιν ἔχων.

Id eſt:

Pellem pardi humeris habens.

2 *Purpuraque & auro.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. de uſu vini mulieribus interdicto. *Cæterum*, inquit, *ut non triſtis earum & horrida pudicitia, ſed honeſto comitatis genere temperata eſſet indulgentibus maritis, & auro abundanti & multa purpura uſæ ſunt: & quo formam ſuam concinniorem efficerent, ſumma cum diligentia capillos cinere rutilarunt.*

3 *Quare Domitianus.*] Suet. in vita illius cap. 8.

4 *Fuitque apud Athenienſes.*] Strabo lib. 5.

5 *Et à Syracuſanis.*] Philarchus lib. Hiſtoriarum 25. & ex eo Athenæus Dipnoſophiſtar. lib. 12. cap. 6. legem apud Syracuſios fuiſſe ſcribit, qua cautum erat, ne mulieres auro ornarentur, neve floridas veſtes geſtarent, ac neque purpureos habentes contextus, niſi ſi qua ſe publicam amicam eſſe fateretur.

6 *Quod prope cum Epheſiis.*] Cicero lib. 5. Academicarum Quæſtionum, ubi Heraclitus Phyſicus Epheſios taxans ob expulſum urbe Hermodorum, *Univerſos*, ait, *eſſe morte mulctandos, quod cum civitate expellerent Hermodorum, ita locuti ſint, Nemo de nobis unus excel-*

cum Ephesiis compar fuit, qui quum vitiis inquinatissimi essent, neminem frugi vivere passi sunt. Hermodorumque, quod vir probatissimus esset, urbe exegere: [1] qui Romæ postea leges decemvirales interpretatus, [2] statua in comitio à populo donatus fuit. Hoc quoque inter cætera notatum est, [3] consules paludatos, [4] nonnunquam trabeatos, [5] paludatis lictoribus ad bella ducere solitos. [6] Namque erat paludamentum vestis imperatorum, qua summi duces persæpe utebantur: [7] ornatus tamen militaris, quam

Ephesii. *Hermodorus.* *Paludamentum.*

excellat, sed si quis extiterit, alio in loco, & apud alios sit. Strabo lib. 14. huic sententiæ quadrat, sic scribit, *In Epheso fuere viri memoratu digni, ex antiquis Heraclitus, cui cognomentum fuit Scotinos:* item Hermodorus, de quo hic idem Strabo inquit, Dignos esse omnes Ephesios strangulari, qui Hermodorum virum inter eos frugi ejecerunt, dicentes, *Nemo nostrum frugi esto, alioquin cum aliis ejiciatur.* Laërtius in Heraclito Ephesio in princip. *Acriter*, inquit, *Ephesios carpit, quod amicum suum Hermodorum ejicerent, dicens, Merentur Ephesii omnes adulti mori, impuberibusque urbem derelinquere, quoniam Hermodorum sui præstantissimum expulerunt, dicentes, Nostrum nemo inæqualis sit: quoniam si quis erit talis, alibique & cum aliis.*

1 *Qui Romæ.*] Strabo ad hæc quæ in præced. diximus subjiciens, inquit, *Hic vir leges quasdam videtur Romanis conscripsisse.* Hunc Plinius lib. 14. c. 5. scribit interpretem fuisse legum Decemviralium. Plinii verba in seq. subscribemus. Pomponius Jurisconsultus in l. 2. ff. de origine juris. §. exactis deinde regib. *Hermodorum quendam Ephesium in Italia exulantem, auctorem fuisse Decemviris tradit duodecim tabularum ferendarum.*

2 *Statua in comitio.*] Plin. dicto lib. c. 5. de Statuis Romæ positis, loquens, sic ait, *Fuit & Hermodori Ephesii statua, in comitio, legum, quas Decemviri scribebant, interpretis publice dicata.*

3 *Consules paludatos.*] Varro lib. 3. aut aliorum supputatione 6. linguæ Latinæ. Livius 1. Dec. lib. 9. loquens de T. Veturio Calvino, & Sp. Posthumio Coss. sub jugum missis apud Furculas Caudinas, *tum à Coss. abire lictores jussi, paludamentaque detracta,* Et 3. Decad. lib. 1. & 5. Decad. lib. 2. de Licinio Cos. & diximus supra l. 3. cap. 3.

4 *Nonnunquam trabeatos.*] Dionysius Halicar. lib. 5. & diximus etiam ubi supra.

5 *Paludatis lictoribus.*] Liv. 1. Dec. lib. 1. & iterum 5. in Oratione M. Servilii Cos. Et diximus quoque supra d. lib. 3. c. item 5.

6 *Namque erat paludamentum.*] Varro lib. 6. ling. Lat. Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. ubi de M. Crasso. Corn. Tacitus lib. 18. ubi de Vitellio loquitur. Plutarchus in Crasso, & in Cæsare. Plin. lib. 22. cap. 2. *Coccum Imperatoriis dicatum paludamentis.* Et vide supra lib. 2. cap. 8. & d. lib. 3. cap. 3.

7 *Ornatus tamen militaris.*] Varro ubi supra. Liv. 1. Decad. lib. 1. *Princeps Horatius ibat tergemina spolia præ se gerens: cui soror virgo, quæ desponsata uni ex Curiatiis fuerat, obvia ante portam Capenam fuit: cognitoque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, solvit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat.* Et iterum lib. 9. & 3. Decad. lib. 5. *Inter hæc dicta, paludamento circum lævum brachium*

Chalamys. Saga. Lacerna. Læna. Servorum. ab ingenuis distinctio.

[1] quam chlamydem appellarunt. [2] Militesque sagatos militiæ domique incedere consuesse. [3] Saga enim, [4] chlamys [5] & lacerna, militum vestes fuere. [6] Adde etiam lænam quam supremam induebant, licet subsequutis temporibus [7] Antoninus Philosophus Augustus milites sub se stipendiarios, togatos esse jusserit, nec unquam sagatos incedere passus sit. [8] Mansitque diu Romæ constitutum, ut servi ingenuorum veste non uterentur: [9] quippe qui nec colobia, nec calceos habebant, quæ liberis dabantur. Crepidis

brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Et alibi sæpe. Festus autem Pompejus lib. 14. tradit omnia ornamenta militaria paludamenta dici. Et Marcellus de Genere vest. dicit Aulæam esse tanquam paludamentum barbarici habitus militaris.

1 *Quam chlamydem appellarunt.*] Nonius Marcellus dicto lib. de Genere vestiment. Eutropius autem lib. 10. cap. 29. eodemque ult. de Diocletiano Imperat. loquens, *Nam prius imperii insigne in chlamyde purpurea tantum erat, reliquaque communia.*

2 *Militesque sagatos.*] Capitolinus in M. Philosopho. *Per Brundisium veniens in Italiam, togam & ipse sumpsit, & milites togatos esse jussit: nec unquam fuerunt sagati sub eo milites.*

3 *Saga enim.*] Sagum, vestis est index belli, ut toga pacis, quam tamen Consulares non gestabant: id quod ostendit Cicero Anton. 8. *Equidem P. C. quanquam hoc honore usi togati esse solent, cum est in sagis civitas: statui tamen, à vobis cæterisque civibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione populi Romani non differre vestitu.* Sagum Nonius, ubi supra, dicit esse vestimentum militare. Nam & hinc ad saga iri, pro eo quod est apparari bellum & ad arma procurrere: quod probat multis auctoritatibus Erasmus Chiliad. 4. centur. 8. cap. 10. Sagati etiamnum erant ad bella exeuntes, ut paludati Consules, & reliqui exercituum Duces, qui Imperatores etiam vocabantur.

4 *Chlamys.*] Nam & inter militares vestes ponitur Polluci lib. 7. c. 3. & Cassiodoro Variarum lib. 14. ep. 9. & dictum quoque est supra.

5 *Et lacerna.*] Jam diximus & probavimus esse militarem.

6 *Adde etiam lænam.*] Nonius ubi supra. *Læna*, inquit, *vestimentum militare quod supra omnia vestimenta sumitur.* Et vide supra.

7 *Antoninus Philosophus.*] Supra in verbo, *Militesque sagatos*, ex Capitolino.

8 *Mansitque diu Romæ.*] Ut constat ex seq.

9 *Quippe qui nec colobia.*] Servius enarrans eum locum Virg. lib. 1. Æneid.

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Colobia autem appellant vestimenta mutila sine manicis & quasi trunca, à verbo Græco, κολοβόω. id est, brevio, decurto, mutilo. De quibus crebra fit mentio apud scriptores Ecclesiast. & in decretis Canonicis 19. q. 4. Colobiis antiqui utebantur: & ut auctor est Gellius lib. 7. cap. 12. substrictas & breves tunicas citra humerum desinentes, sine manicis habebant: quod genus Græci dicunt, ἐξωμίδας. Nam tunicæ manicatæ non sine probro habebantur. Hæc Beroaldus interpres, in libro 8. & 11. Metamorphos. Apuleji.

dis quoque aut mulleis uti servos aut plebejos, erat lege vetitum. [1] Syracusani vero, ut discrimen ingenuæ & servilis personæ notaretur, servis equi characterem inusserunt: [2] Samii quoque captivos Athenienses, noctuæ figura. [3] Athenienses vero Samios bello captos, Sameæ navis signo deformarunt. Nonnunquam servis [4] literas inusserunt, [5] qui literati dicti. [6] Apud Lacedæmonios quoque ingenui alebant comam, namque omnes comati erant, [7] cum servos

Notæ fronti inustæ servis & captivis. Literati servi. Comam qui nutriebant.

1 *Syracusani vero.*] Plutarchus in Nicia, ad fin. *Nonnulli quoque pro servis venditi, quibus equi characterem in fronte inurebant, quod servitutis volebant argumentum esse.*

2 *Samii quoque.*] Herodotus lib. 4. Plutarchus in Pericle, *Samii persecuti contumeliis Athenienses, captivis noctuam in frontibus inusserunt.*

3 *Athenienses vero.*] Plutarchus ubi nuper citavimus. Ælianus variæ Historiæ lib. 2. cap. 9. sic scribit, *Athenienses captivos Samiorum punctis in facie notabant, quæ noctuam referrent: quod ipsum etiam Atticum erat psephisma.*

COLERUS.

4 *Literas inusserunt.*] *Vestigia* appellat Ulpian. in fragmentis *tit.* 1. §. 11. indicia in facie vel corpore, igne aut ferro impressa. Gajus lib. 1. Inst. 1. §. 4. στίγματα κατὰ τῶ μετώπω. Theophilus Inst. de libertis: *Pœnæ causa nonnunquam in facie reorum hujusmodi indicia, vestigia, stigmata inscribebantur, quod Constantinus lege lata sustulit, hac addita ratione, quò facies quæ ad similitudinem pulchritudinis est cœlestis, stigmate minime maculetur. Contentus itaque fuit, hujusmodi indicia in manibus & suris reorum imprimi.*

TIRAQUELLUS.

5 *Qui literati dicti.*] Servi literati dicuntur à literis fronti inustis. Fortasse autem id accepit ex eo, quod Plutarchus, ubi supra, tradit Aristophanem comicum ad ea stigmata, de quibus postremo loco dictum est, respicere, cum scribit,

Σαμίων ὁ δῆμός ἐστιν ὡς πολυγράμματος.

Id est,

Populus Samiorum valde literatus est. *

COLERUS.

* Et Petronius: *Notum fugitivorum epigramma.*

Literati dicti.] Alii vocant *inscriptos.* ut Græci γεγραμμένους.

TIRAQUELLUS.

6 *Apud Lacedæmonios.*] Herodotus libro 1. *Lacedæmonii,* inquit, *legem tulerunt, ut in posterum comati essent, cum antehac non fuissent.* Et lib. 7. Ea Lacedæmoniorum est consuetudo: *Quoties adire animæ periculum debent, tunc capita comunt.* Plutarch. in Lysandro, in princ. ubi scribit, unde capitis intonsi orta sit consuetudo, & in Apophthegmatis Imperatorum ubi de Lycurgo, & in Apophthegmat. Laconicis ubi de Nicandro, & Philostratus in vita Apollonii, lib. 8. cap. 3. *Spartanorum Rex Leonidas, fortitudinis causa, comam gestabat, quod amicis modestiorem, hostibus vero terribiliorem, propter ipsam videri se arbitrabatur. Hinc & Spartani omnes nutrire comam cœpere, quod non minus hunc Regem quam Lycurgum, aut Iphitum venerarentur.*

7 *Cum servos.*] Aristophanes in Avibus:

Ἔπειτα δῶτα δοῦλος ὢν κόμην ἔχεις;

Id est,

Ac dein servus cum sies, portas comam?

Nam servis apud Græcos comam nutrire nefas habebatur.

Amphimaschalos. Heteromaschalos. Radendæ barbæ consuetudo quando introducta.

vos crines habere non deceret. [1] Idem in omni fere Græcia, ubi servis nutrire comam nefas erat: qui etiam ab ingenuis distinguebantur tunica: [2] namque amphimaschalos liberis, [3] heteromaschalos servitiis dabatur. [4] Apud Romanos vero ab urbe condita ad annum CCCCL IIII.[5] juvenes pariter [6] ac senes intonsos fuisse liquet. [7] Sed postquam Publius Ticinius è Sicilia tonsores adduxit Romam, inde ut juvenes rasitarent barbam, capillumque tonderent, ad annum quadragesimum institutum mansit, post eum vero non licebat. Primus enim qui barbam quotidie rasitaret,

TIRAQUELLUS.

1 *Idem in omni Græcia.*] Cæteri autem ingenui cives alebant, quod ex eo vel satis liquet, quod Homerus sæpe Α'χαιὺς καρηκομόωντας, id est, *Græcos crinitos* vocat, quod videre licet ex l. 2. Iliados non semel.

2 *Namque amphimaschalos.*] Vestis habens duas manicas, quæ liberis congruebat, ab axillis ita cognominata, quæ Græcis vocantur μασχάλαι, ut Etymologici auctor annotat. Et Rhodiginus lib. 16. cap. 10.

3 *Heteromaschalos.*] Dicebatur vestis servitiis dicata, manicam tantum habens, ex etymo. Cælius Rhodiginus ubi supra.

4 *Apud Romanos.*] Plinius Varronis auctoritate lib. 7. cap. 59. Gellius lib. 3. cap. 4. Varro autem lib. Rei rusticæ 2. cap. 11. eodemque ult. *Omnino tonsores in Italiam primum venisse ex Sicilia dicuntur, post Romam conditam anno quadringentesimo quinquagesimoquarto, ut scriptum in publico Ardeæ in literis extat, eosque adduxisse P. Ticinium Menam.* Olim tonsores non fuisse adsignificant antiquorum statuæ, quod pleræque habent capillum & barbam magnam. Hinc Ovid. lib. 2. Fastorum avos intonsos vocat.

Denique quodcunque est, quo corpora nostra piantur,
Hoc apud intonsos nomen habebat avos.

Et capillatum Consulem Juvenalis. Et Catonem intonsum Horatius Car. lib. 2. Ode 15.

—— *Non ita Romuli*
Præscriptum, & intonsi Catonis
Auspiciis, veterumque norma.

De quo etiam Lucanus lib. 2.

Ille nec horrificam sancto dimovit ab ore
Cæsariem, duroque admisit gaudia vultu.
Ut primum tolli feralia viderat arma,
Intonsos rigidam in frontem descendere canos
Passus erat, mœstamque genis increscere barbam.

MERCERUS.

5 *Juvenes pariter.*] Contra Alexandrum morem radendæ barbæ, & tondendi capilli Livius agnoscit circa annum 369. Ubi de Manlio Capitolino agit. *Satis constat*, inquit, *magnam partem plebis vestem mutasse, multos mortales capillum, ac barbam promisisse.* Sed tamen Alexand. Varronem, & Plinium, & alios auctores habet, quos verius hac in re sensisse satis probabile est.

TIRAQUELLUS.

6 *Ac senes intonsos.*] Hæc alibi latius & suo loco explicantur.

7 *Sed postquam P. Ticinius.*] Hæc usque ad ea verba, *Quod servis*, sunt Plinii lib. 7. c. 59.

taret,

1 *Quod*

taret, Aphricanus traditur: deinde Augustus: [1] quod servis vilioribus erat inhibitum, qui intonsa barba & capillo hirto fuere. [2] Fuitque animadversum, ante Hadrianum Cæsarem imperatores barbam sæpe rasitavisse. Ipse enim ex Cæsaribus primus promissa barba incessit & capillo. [3] Commodus imperator cum nulli tonsori crederet, [4] sicut Alexander Pheræus [5] & Dionysius, sibi ipse candente carbone juglandium putaminibus barbam adurebat, [6] qui etiam fucato capillo cum ramentis aureis incessit. *Ramenta aurea in capillis.* [7] Quod de Lucio Vero [8] & Galeno imperatoribus traditum est, qui auri scobem crinibus aspersere. [9] Arabes, Aban-

1 *Quod servis.*] Diximus rasuram servilem fuisse, & Græcorum mancipia rasa fuisse, idque probavimus auctoritate Aristophanis in Avibus.

2 *Fuitque animadversum.*] Dion Nicæus in Trajano. Ælius Spartianus in Adriano, *Statura fuit procerus, forma comptus, flexo ad pectinem capillo, promissa barba, ut vulnera, quæ in facie naturalia erant, tegeret.*

3 *Commodus Imperator.*] Lamprid. in vita illius, *Fuit forma quidem corporis justa, vultu insubido, ut ebriosi solent, & sermone incondito, capillo semper fucato, & auri ramentis illuminato, adurens comam & barbam timore tonsoris.*

4 *Sicut Alexander Pheræus.*] Cicero lib. Offic. 2. Plutarch. in Pelopida, *Thalamus in quo dormire consueverat, erat in fastigio, atque ante illum custos, canis ligatus, terribilis omnibus, præterquam illis, qui consueverant ibi versari, & ei qui dabat cibum.* Valerius Max. lib. 9. c. 14.

5 *Et Dionysius.*] Cicero lib. 5. Tuscul. quæstion. *Ita propter injustam dominatus cupiditatem in carcerem quodammodo ipse se incluserat, quin etiam, ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit, ita sordido ancillarique artificio regiæ virgines, ut tonstriculæ, tondebant barbam & capillum patris, & tamen ab iis ipsis, cum jam essent adultæ, ferrum removit: instituitque ut candentibus juglandium putaminibus, barbam sibi & capillum adurerent.* Idem Cicero Offic. lib. 2. *Quid censemus superiorem illum Dionysium, quo cruciatu timoris angi solitum, qui cultros metuens tonsorios, candente carbone sibi adurebat capillum?* Plutarchus in Dione, *Eo timoris senior Dionysius processerat, ut cum nemini fidem haberet, suspectos omnes duceret mortales, ita ut capitis crines tonsorio radere cultro nequaquam auderet, sed pigmentarius quidam accedebat, adurens carbone cæsariem.* Valerius Maximus lib. 9. c. 14.

6 *Qui etiam.*] Scilicet Commodus: Id enim (ut diximus supra in verbo, *Commodus Imperator.*) de eo refert Lampridius in vita illius.

7 *Quod de Lucio Vero.*] Spartianus in Ælio Vero.

8 *Et Galeno.*] *Gallieno* legendum est, qui imperator fuit. Idque de eo tradit Trebellius Pollio in vita illius, *Crinibus suis auri scobem aspersit, radiatus sæpe processit.* Nullus autem ex imperatoribus Galenus dictus est.

9 *Arabes.*] Plutarchus in Theseo, *Abantes primi anteriorem capitis partem abraserunt: quem quidem morem non ab Arabibus, ut quidam existimant, didicerunt: nec Mysios imitati, sed quod natura bellicosi essent, & cominus pugnandi, ac præter cæteros manus cum hostibus conserendi peritia tenerent:* & paulo post infert, *Ne igitur ullas hostibus ad capiendum ansas darent, tondebantur.*

[1] Abantes & Mysii, ne in conflictu belli, hostibus præda forent, anteriorem capillum rasitarunt: [2] qui etiam puellarem capillum in rotundum tondebant, tempora subradentes. Ferunt [3] Curetas & Ætolas pariter, quum à fronte essent capillati, & crinibus ab hostibus raperentur, frontem abrasisse,

Qui caput tondebant.

1 *Abantes.*] Idem Plutarchus ubi supra, & longo ante tempore Homerus libro 2. Iliados in Catalogo non multo post princ.

Τῶν δ᾽ ἅμ᾽ Ἄβαντες ἕποντο θοοὶ ὄπι-
θεν κομόωντες.

Id est,

Hunc & simul Abantes sequebantur
veloces à tergo comati.

Vocat enim à tergo eos comatos, veluti essent à fronte decapillati. Statius lib. 7. Thebaid.

—— Chromin atque in terga comantes
Non ego Abantiadas, non te saxosa Cariste,
Non humiles Ægas, altumque Caphærea
dixi.

Pollux composita voce *ὀπισθοκόμας* eosdem appellat.

2 *Qui etiam.*] Scilicet Arabes, ex Herodot. l. 3. non adeo longe à princ. cujus in eam rem hæc verba sunt: *κείρονται ὑποτρόχαλα, περιξυροῦντες τοὺς κροτάφους.* id est, *tondentur in orbem leviter, rasis circumquaque temporibus.* Quod & de Macis tradit idem Herod. lib. 4. Quod scilicet summum verticem capitis tondebant, in medio capillos crescere sinentes, hinc atque hinc in orbem tendentes. Sed & Judæi Solymos montes incolentes comam in orbem tondebant, si credimus Chœrilo veteri poëtæ, cujus hunc versum citat Josephus in libro contra Appionem, & Eusebius Euangelicæ Demonstrationis libro nono.

Αὐχμαλέοι κεφαλὰς τροχοκουράδες.

Hoc est,

Squallentes capita, & tonsi orbiculariter
omnes.

3 *Curetas & Ætolas.*] De his duobus Strabo lib. 10. ubi & ob id illos *κουρῆτας*, id est, *detonsas* appellatos fuisse *ἀπὸ τῆς κουρᾶς*, id est, *tonsura*, quod & ipsum tradit Athenæus lib. 12. cap. 11. ubi adducit in eam rem hos Æschyli versus ex Philarcho lib. 11. Historiarum,

Χλιδῶντα πλόκαμον ὥστε παρθένοις
ἁβραῖς,
Ὅθεν καλεῖν κουρῆτα λαὸν ἤνεσαν.

Id est,

Fluens capillus mollium instar virgi-
num,
Hinc virginalis dicier gens ambiit.

Eustathius in lib. 23. Iliados scribit, Curetes ad delicias alentes cincinnos, venustarum virginum more, à tonsura nomen esse adeptos. Priori etymo Curetes succenturiantur apud comicum Agathonem in Thyeste fabula, gloriantes nomen se accepisse à detonsa coma, postquam à connubio ambitæ puellæ rejecti fuerant, his versibus,

—— Ἐπεὶ τὴν προὐνάκτου
Θυγατέρα μνηστεύοντες οὐκ ἐτύχομεν
Γάμου, κόμας κειράμεθα, μάρτυρας
τρυφῆς.
Ἧπου ποθεινὸν χρῆμα παιζούσῃ φρενί,
Ἐπώνυμον γοῦν εὐθὺς ἔσχομεν κλέος,
Κουρῆτες εἶναι κουρίμου χάριν τριχός.

Hos versus tumultuaria opera Latinos fecit Hadrianus Junius, Hormani, Medicus in Commentario de Coma c. 6. de Tonsuræ generibus,

Pronactis ambientes gnatæ nuptias,
Passi repulsam, mox testes libidinis
Comas totondimus, animi solatium
Frustrati: gloria hinc sequitur cognomi-
nis
Tonsum ob capillum quod Curetes dici-
mur.

Quanquam & ipse Strabo, & alii id quoque nomen aliunde illis datum dicunt.

1 *Quod*

ſiſſe, & ab occipite cæſariem nutriſſe. [1] Quod de Alexandro Macedone proditum eſt, qui barbam militibus radi juſſit, ne hoſtili prædæ anſam darent. [2] Ferunt quoque Machlyes nativa conſuetudine occiput crinitum geſtare: [3] ſicut Auſes anteriorem capitis partem. [4] Contra Lycurgus Spartanos milites promiſſo capillo & comatos eſſe voluit, [5] licet more Laconico barbam ad cutem raſitarent: illos propterea aut venuſtiores, aut viſu terribiliores eſſe arbitratus, apud eos enim populares à cæſarie noſcitabantur. [6] Quod Mauris [7] & Britannis in more fuit, ut cincinnis ornati eſſent rutilis comis, & tam compoſito capillo, ut in inceſſu vix ſe contingi paterentur, omni corporis parte abraſa, præter caput & labrum. [8] Lycii comam tanti fecerunt,

Comæ cura apud quos.

1 *Quod de Alexandro Macedone.*] Plutarchus in Apophthegmatis ipſius Alexandri, & in Theſeo. Chryſippus autem lib. 4. de Voluptate, & ex eo Athenæus lib. 13. c. 6. tradunt, Alexandri temporibus radendæ barbæ morem fuiſſe primum excogitatum, antea inuſitatum, quando ille luxu Perſico fractus atque eviratus, Macedonicam aſperitatem prorſus exuiſſet.

2 *Ferunt quoque Machlyes.*] Herodotus lib. 4. *Machlyes quidem Africæ populi, occiput crinitum geſtant, Auſes vero anteriorem capitis partem.*

3 *Sicut Auſes.*] Herodot. ubi ſupra. Sed his adde Arcades, teſtimonio Virgil. aut alterius auctoris obſcœni carminis,

Fronte crinitos Arcades vides.

4 *Contra Lycurgus.*] Plutarchus in vita illius & in Apophthegm. Laconicis.

5 *Licet more Laconico.*] Apud Lacedæmonios, ut eſſet diſcrimen aliquod inter magiſtratus & promiſcuum vulgus, tum etiam ut plebs, in minimis morigera, imperio aſſueſceret, Ephori magiſtratum ineuntes, præcipere ſolebant, auctore Plutarcho in Agide, & in lib. de Sera numinis vindicta, ut mentum tonderent, legibuſque obtemperarent, ne ſævire cogerentur, teſte Ariſtot. Græce enim eſt, κείρεσθαι τὸν μύστακα, ex quo liquet noluiſſe eos tollere penitus virilitatis ſignum : ſed intra quoſdam mediocritatis cancellos coërcuiſſe. Hæc citat Hadrianus Junius in Comment. de Coma, cap. 2. Idem Plutarchus in Alcibiade, & in Cleomene.

6 *Quod Mauris.*] Strabo libro 17. *Ornare ſe ſatagebant comæ implexu & barba : quo fiebat ut inter ambulandum rariſſime ſe mutuo contingerent, ut intactum maneret capillorum decus.*

7 *Et Britannis.*] Cæſar lib. 5. de bello Gallico, tradit Britannos omnem corporis partem raſitaviſſe, præter caput & ſuperius labrum, quod barbariei illorum attribuendum eſt. Cicero pro Roſcio Comœdo, in C. Fannio Chærea raſuram vix mancipio dignam deteſtatur his verbis, *Qui idcirco capite & ſuperciliis ſemper eſt raſis, ne ullum viri boni pilum habere dicatur.* Et iterum, *Nonne ipſum caput, & ſupercilia penitus abraſa, olere malitiam & calliditatem videntur?*

8 *Lycii.*] Lycii tanti comam fecerunt, ut ne dubitarint quidem mulctæ nomine fiſcum Mauſoli Cariæ Regis

cerunt, ut ne crines tonderent, æra pœnæ nomine Mausolo regi Cariæ solvere non dubitarent. [1] Argivi cum antea criniti essent, victi à Lacedæmoniis, amissis Tyriis, deplorandæ calamitatis causa capillos totonderunt, voventes se non resumpturos, nisi Tyrias recepissent: [2] sicut Sybari à Crotoniatis direpta, universi Milesii capita deraserunt, & ingentem luctum ediderunt. [3] Maxies vero dextram capitis partem comatam gerunt, sinistram radunt. [4] Lusitani autem comas tondere nefas ducunt, itaque illas diffundunt ut fœminæ. [5] Idem & Galli comati, quibus plurimus capillus erat, æque maribus & fœminis inde nomine imposito. [6] Indi capillum pectunt sæpius, quam ton-

inexplebilem, & hydropis instar semper siticulosum, explere, quo liberis esse & immunibus liceret à legis imperio, quæ crinium tondendorum necessitatem proponebat, uti refert Aristoteles Oeconomicôn lib. 2. quam legem Condalus, Regis præfectus, commentus fuerat, ut ἐπικεφάλαιον, hoc est, congiarium eliceret.

1 *Argivi.*] Argivos ob amissam in campis Thæreaticis victoriam, accisis in rebus lege cavisse, Ne quis comam nutriret ante recuperatum pristinæ gloriæ decus, ab Herod. lib. 1. proditum legimus, derelicto priore comam alendi studio. E diverso, Lacones tum victores sanxere, Ne quis comam tonderet, abrogato more isto ipsis solenni.

2 *Sicut Sybari.*] Idem quoque nuper scripsit vir utique multiscius Hadrianus Junius in Commentario de Coma, cap. 2. nullo præter morem auctore citato. Verum id est Strabonis lib. 6. & Herodoti in Erato.

3 *Maxies.*] Herod. lib. 4. scribit Maxies dextram capitis partem capillatam gessisse, lævam rasisse. Credo tamen illos dici etiam Machlyes, de quibus diximus in verbo, *Ferunt quoque Machlyes.*

4 *Lusitani.*] Strabo lib. 3. scribit, Lusitanos, qui in montibus horridam & incultam vitam, humi ferarum ritu strati, degebant, longas, ut fœminæ, inferius diffundere comas solitos. Nec Persæ quoque comam tondebant, ex quo à Delphico oraculo peculiari epitheto Criniti vocati sunt, apud Herodotum lib. 6. Marcellinus lib. 23. Persas longis capillis hirsutos tradit.

5 *Idem & Galli comati.*] Strabo libro 4. Plinius lib. 11. cap. 37. Ex quo & comata Gallia eidem Plinio, lib. 4. cap. 17. & Ciceroni Philippic. 8. Virgil. lib. 8. Æneidos loquens de Gallo, qui in summum Capitolii evaserat, quem Manlius, anserum clangore casu excitatus, umbone deturbatum facile prostravit, his verbis,

Aurea cæsaries illis, atque aurea vestis. *

COLERUS.

* Ibi aurea vestis nihil aliud est, quam aurea, id est, flava barba. Sic quoque de Gallis historiæ loquuntur. Monui in libello meo, Juvenilium curarum.

TIRAQUELLUS.

6 *Indi.*] Quintus Curtius lib. 8. scribit, Indos sæpius capillum pectere, quam tondere, mentum semper intonsum esse, reliquam oris cutem ad speciem levitatis exæquare: quinetiam Regem ipsum in pectendo, ornandoque capillo, responsa legationibus, & jura

tondent, barba ſemper intonſa. [1] Agathyrſi cæruleo fucantur capillo. [2] Arabes quoque intonſi fuere, barba ſolum abraſa. [3] Auctores habeo, Scythas [4] & Parthos, quo majorem terrorem incutiant, quoque ſubita & improviſa formidine hoſtes magis afficiant, hirſutis crinibus fuiſſe. [5] Idem apud Germanos Cattoſque, quibus ruffus erat crinis, coactus in nodum: qui etiam duxere nefas barbam capillumque tondere, aut alio cultu eſſe, niſi hoſtis caput

jura popularibus reddere ſolitum. Solinus cap. 65. Indorum mores ſcribens, ait, *Indis omnibus promiſſa cæſaries non ſine fuco cærulei, aut crocei coloris.* Diodorus Siculus lib. 4. cap. 5. ſcribit, Indorum moris eſſe per omnem vitam barbam nutrire: huncque morem à Dionyſio accepiſſe, quem barbatum nominaverunt. Strabo l. 5. ſcribit, Indos in victu frugales eſſe, præſertim in caſtris, comam & barbam nutrire, ornatu plurimo uti, & à furtis magnopere abſtinere. Quin & Indos multum poſuiſſe ſtudii in pectendo, teſtimonio Ovidii lib. 3. Faſt. innoteſcit, epitheto iſto hos inſignientis,

Interea liber depexis crinibus Indos
Vincit, & Eoo dives ab orbe redit.

1 *Agathyrſi.*] Agathyrſos cæruleo capillo notabiles facit Plinius lib. 4. cap. 12. non adeo procul à fine. Solinus cap. 20. aut aliorum computatione 25.

2 *Arabes.*] De his dictum eſt ſupra.

3 *Auctores habeo Scythas.*] Scilicet Plutarch. in Craſſo, & Quintum Curtium lib. 4. ita de Scythis loquentem. At interdiu primum occurſuras terribiles Scytharum facies, Bactrianorumque, hirta illis ora, & intonſas comas eſſe.

4 *Et Parthos.*] Plutarch. in Craſſo. Cum Parthorum cæteri ſicut Scythæ penitus incultis, atque intonſis de induſtria crinibus utantur, quo aſpectu etiam & facie majorem videntibus terrorem incutiant.

5 *Idem apud Germanos Cattoſque.*] De utriſque Cornelius Tacitus lib. de Moribus Germanorum, *Apud Cattos,* inquit, *in conſenſum vertit, ut primum adoleſcentes adoleverint, crinem barbamque ſummittere, nec, niſi hoſte cæſo, exuere votivum, obligatumque virtuti, oris habitum.* Et de Sicambris, qui & ipſi Germani ſunt, Martialis in Amphitheatro Cæſaris epig. 3.

Crinibus in nodum tortis venere Sicambri,
Atque aliter tortis crinibus Æthiopes.

Et de Germanis in univerſum Juvenalis ſat. 13.

Cærula quis ſtupuit Germani lumina? flavam
Cæſariem? & madido torquentem cornua cirro?
Nempe quod hæc illis natura eſt omnibus una.

Et Seneca lib. 3. cap. 26. de Ira, *Non eſt Æthiopis inter ſuos inſignitus color, nec rufus crinis & coactus in nodum apud Germanos dedecet.* *

COLERUS.

* Idem Seneca epiſt. 126. *Quid capillum ingenti diligentia comis? cum illum vel effuderis more Parthorum, vel nodo Germanorum vinxeris, vel, ut Scythæ ſolent, ſparſeris.* Et ſic de crinibus in nodum contortis Martial. præter verſum à Tiraquello citatum: *Rhenique nodos, aureamque mitellam.* Tertull. Germanis cirros adtribuit. Et alii complures, quos congeſſit in Notis illis doctiſſimis ad Tacitum Lipſius.

put ex acie retuliſſent. [1] Quamvis tradatur Parthorum eſſe, capillum effundere, Germanorum jungere, Scytharum ſpargere. [2] Ægyptiis vero flava coma deſpectui erat, & lege cautum, ne quis eam ferret, quod ea Typhonus fuiſſe dicebatur, [3] ſicut Agrigentini cæruleum colorem interdixerunt, quod eo Pharalidis ſatellites uſi ſunt. [4] Apud Suevos uſurpatum eſt, horrentem capillum ligare in ſummo, ut hoſtibus terrori ſint, vel flectere. [5] Dacæ cum caput radant totum, in ſummo vertice cirrum creſcere ſinunt. [6] Contra Riphæi: nam mulieres pariter & viri detonſo ſunt

Flava coma apud Ægyptios contempta.

Riphæi.

TIRAQUELLUS.

1 *Quamvis tradatur Parthorum eſſe.*] Hadrianus Junius in commentario de Coma, eadem ſcribit, citatque Senecam. Adde & Euboicos, qui ſinciput radebant, occipitium comatum relinquentes: unde ὀπισθοκόμαι, compoſita voce, dicebantur apud Pollucem libro 2. μέρη τειχῶν. Et è diverſo Thracum in frontem muliebriter demittere, ex quo & ipſi Homero ἀκροκόμαι, id eſt, ut interpretantur nonnulli, in ſummo capite comantes, neque promiſſam crinium ſylvam alentes: ſed ad juſtum & medium quendam ſtatum crinitos, ut lib. 4. Iliados ad finem annotat doctiſſimus Euſtathius, quod & ipſum dicit Pollux ubi ſupra, licet Homerum non citet: quanquam alii aliò eam appellationem trahant, ſcilicet ad longos crines.

2 *Ægyptiis vero.*] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 4. loquens de Animalibus diis apud Ægyptios ſacris, eorumque cultu, ſic ſcribit, *In Oſiridis, veluti frugum ac fructuum repertoris, memoriam apud poſteros immortalem, boves rufos, quoniam videntur colore ſimiles Typhoni, qui Oſiridem necavit, immolari permiſſum. Et homines quoque colore Typhonis antiqui Reges ad ſepulchrum Oſiridis ſacrificio mactabant. Qua ex cauſa pauci rufi Ægyptii reperiebantur, externi plures.*

3 *Sicut Agrigentini.*] Plutarch. in Politicis, *Agrigentini*, inquit, *contra tyrannide liberati, publice ſanciverunt, ut nulli cæruleo colore veſtimentum geſtare liceret, ideo quod tyranni ſatellites & corporis ejus ſtipatores eo colore ſubligaculis uti ſoliti erant.*

4 *Apud Suevos.*] Tacitus libello de German. moribus inſigne ſcribit fuiſſe Suevorum gentis, obliquare crinem, nodoque ſubſtringere: quæ nota eos à reliquis Germanis, & ingenuorum conditionem à ſervili ſeparabat,* & paulo poſt ſic ſcribit, *Ea cura formæ, ſed innoxiæ. Neque enim ut ament, amenturve, in altitudinem quandam & terrorem adituri bella compti, ut hoſtium oculis, ornantur.*

COLERUS.

* Quod hic de Suevis, id alii de Germanis in genere dicunt.

TIRAQUELLUS.

5 *Dacæ.*] Idem ſcribit Hadrianus Junius in dicto Commentario de Coma, cap. 2. nullum tamen auctorem citat.

6 *Contra Riphæi.*] Legendum *Arymphæi*, ex Pomponio Mela, 1. cap. ultim. ad fin. his verbis, *Tum continuis rupibus late, aſpera & deſerta regio ad Arymphæos uſque permittitur. His juſtiſſimi mores, pro domibus nemora, alimenta baccæ, & maribus & fœminis nuda ſunt capita.* Libet adſcribere Plinii verba, quæ cap. 13. lib. 6. ubi Riphæorum meminit, hæc ſunt, *Ibique Arymphæos quoſdam accepimus, haud diſſimilem Hyperboreis gentem. Sedes illis nemora,*

ſo ſunt vertice, & capillo deraſo, adeo ut glabri videantur: [1] ſicut Myconii omnes calvitio laborant, [2] æque ut in Cauno omnes lienoſi. [3] Non ſic in Ægypto, ubi raro calvitium fuit. [4] Produnt auctores, Athenienſium vetuſtiſſimos capillis colligendis cicadas aureas annectere, ut eo argumento autochthones, hoc eſt, primos & ſine origine ſe probarent. [5] Cajus vero Cæſar comatos tanto deſpectui habuit, ut quo-

Myconii.

Athenienſium cicadæ in comis.

mora, alimenta baccæ, capillus juxta fœminis viriſque in probro exiſtimatur, ritus clementes. Solinus cap. 27. omnia quæ de Arymphæis ſcribit, ex Plinio, ubi ſupra, mutuatus eſt.

1 *Sicut Myconii.*] Strabo lib. 10. *Myconios*, inquit, *etiam quidam calvos appellant, cum illud vitium ea paſſim exuberet in inſula.* Idem affirmat Plin. libro 11. c. 37. *Atque etiam nomina ex eo pilo ſcilicet capillatis Alpium incolis, Galliæ Comatæ, ut tamen ſit aliqua in hoc terrarum differentia. Quippe Myconii, carentes eo gignuntur, ſicut in Cauno lienoſi.* Donatus interpretans Hecyram Terentii act. 3. ſcen. 4. ibi,

—— Callidemidem hoſpitem
Myconium, qui mecum una advectus eſt, conveni.

& paulo poſt,

Magnus, rubicundus, criſpus, craſſus, cæſius.

Imperite, inquit, *Terentium de Myconio criſpum dixiſſe ajunt, cum Apollodorus calvum dixerit:* quod proprium Myconiis eſt, ut Lucilius,

Myconi calva omnes juventus.

Uti etiam Orgenippæi tam viri quam mulieres. Quod ferunt accidere propter vim nativam aquæ, quam bibunt, apud Xenodotum in Collectaneis in proverbio νόμος καὶ χώρα. Et Agrippæi apud Herodotum lib. 4. niſi iidem ſint.

2 *Æque ut in Cauno.*] Diximus ex Plinio in præced. Et adde quod Pella civitas lienoſos facere ſolebat in balneis, ut ex Machone apud Athenæum lib. 8. c. 7. non longe à princ.

3 *Non ſic in Ægypto.*] Ægyptios pauciſſimos habuiſſe calvos prædicatur, quod ſoliti fuerint à pueris ad vivam uſque cutem radi, quo compactius ſpiſſiuſque ad ſolem capitis os redditur, ut in Thalia non longe à princ. auctor eſt Herodotus, & ex eo Euſtathius in Dionyſium Periegetem.

4 *Produnt auctores Athenienſium.*] Plato in Menexeno, Lyſias in funebri concione. Ariſtophanes in Avibus. Apulejus lib. ultimo Aſini aurei. Thucydides initio hiſtoriæ de Athenienſibus loquens, *Poſtquam*, inquit, *deſiere uti tunicis, & religatis capitis cirris aureas implicare cicadas.* Philoſtratus l. 2. Hellenicôn, *Draco Minervæ, qui etiamnum in arce ſtat, videtur populum Athenienſium ſalutare, propter aurum, quod illi in cicadas capitum ornamenta convertebant.* Gregor. Nazianzenus,

Cecropidæ indigenæ natam tellure cicadam
Innodant. ——

Lucianus in Navigio, *Majoribus noſtris decorum videbatur ſenes coma luxuriare, religantes crobylum aurea cicada exceptum.* Quem morem expreſſit & in Ciri Virg. ſeu quicunque alius ejus poëmatis auctor eſt, de Niſo Pandionide loquens,

Aurea ſolenni comptum quem fibula ritu
Mopſopio, tereti nectebat dente cicadæ.

Et nos quoque diximus in noſtris Commentariis Nobilitatis.

5 *Cajus vero Cæſar.*] Scilicet Caligula apud Suetonium in illius vita, capite 35. *Pulchros & comatos quoties ſibi occurrerent, occipitio raſo deturpabat.* Sed & idem cum aliquando magnam hominum

Barbã aut capillum inficere, imbelle.

ut quoties occurrerent, occipitio raſo deturparet. [1] Capillum vero aut barbam inficere coloribus, imbellis fuiſſe & enervati, exempla ſunt. In primis [2] Philippi Macedonis, qui quum ex amicis Antipatri arbitrum delegiſſet, quem advertiſſet barbam & capillum inficere, protinus gradu dejecit, & judicare vetuit, velut mendacem. Quod compar fuit cum eo, qui Spartæ concionabatur, quem quum Archidamus rex fucato capillo vidiſſet, profari vetuit, & in medio affatu exigi juſſit. Cui non inconvenit, [3] quod de Gorgia Leontino proditum eſt: qui cum in Olympiis de communi Græcorum concordia inſigniter peroraret, Melanthus eum ludibrio habuit, quod de totius Græciæ concordia agitaret, qui ſe, uxorem, & ancillam concordes habere neſciret: quæ ob zelotypiam irata, quotidie diſſidium peteret. [4] In quo fuit experimentis cognitum, quod his qui è Sybari biberent, fucarentur capilli nigri: [5] qui vero è Crathi,

minum multitudinem, ſive eorum, qui erant in vinculis, ſive aliorum quorundam, eos omnes à calvo ad calvum, ut dici ſolet, occidi juſſit, ἀπὸ τȣ̃ φαλακρȣ̃ μέχρι τȣ̃ φαλακρȣ̃. Hæc ſunt verba Dionis referentis lib. 58. quo illius vitam ſcribit.

1 *Capillum vero.*] Hoc probat exemplis ſeqq.

2 *Philippi Macedonis.*] Eraſmus ex Plutarcho in Apophthegmatis Philippi, *Ex Antipatri amicis*, inquit, *quendam in judicum numerum adſcripſerat. Verum poſt ubi cognovit illum tingere barbam & capillos, ſubmovit eum, dicens, Qui in capillis fidus non eſſet, eum in rebus gerendis non videri dignum, cui fideretur. Fuco utebatur in tingendis capillis, ubi non multum erat lucri: multo magis uſurus erat fuco in publicis negociis, ubi dolus interdum ingens adfert emolumentum.*

3 *Quod de Gorgia Leontino.*] Plutarchus in præceptis connubialibus, c. 45. Gorgia Oratore in Olympia Græcis orationem de concordia recitante, Melanthus quidam, *Iſte*, inquit, *de concordia diſputat, qui ſibi, uxori & ancillæ, tribus ſolis, ut concordes eſſent, non perſuaſit.* Nam Gorgiæ amor quidam, & uxori zelotypia adverſus ancillam eſſe videbatur.

4 *In quo fuit experimentis cognitum.*] Plinius lib. 31. cap. 2. *Theophraſtus in Thuriis*, inquit, *Crathim candorem facere, Sybarim nigritiam bobus & pecoribus. Quin & homines ſentire differentiam eam. Nam qui Sybarim bibunt, nigriores eſſe, durioreſque & criſpo capillo.* Et vide in ſeq.

5 *Qui vero è Crathi.*] Plinius ad ea, quæ ſupra proxime adduxi, hæc ſubjungit, *Qui ex Crathide bibant, candidos mollioreſque ac porrecta coma.* Strabo libro 6. *Crathis homines in eo lotos cæſarie candidos & flavos efficit, ac multis medetur morbis.* Sotion, Heſigonus hiſtoricus, & tragicus Euripides, ubi ait: ἂν ὑγραίνει καλλιστεύων ὁ ξανθὰν χαίταν πυρσαίνων Κρᾶθις. Hoc eſt, *Quam rigat pulchre, qui flavos rutilare facit crines Crathis.* Eſt enim ea emendatior lectio, quam quæ in libris, qui circumferuntur,

Crathi, flavi & fluxi, [1] ſicut de Clitumno proditur in Mevania. [2] Legimus tamen Hannibalem ducentem in Italiam, crinibus ſæpe mutatis, ſe à Gallorum perfidia vindicaſſe: & Pyrrhum coma coloribus fucata inceſſiſſe. [3] Romanaſque matronas rutilare capillos conſueſſe. Manſitque Romæ obſervatum, [4] in Saturnalibus [5] ſyntheſibus uti, quibus diebus *Capillorum luxus. Syntheſis.*

feruntur, legitur in hunc modum, *ἄν ὑδρεαίνῃ καλλιςεύων ὁ ξανθὰν χαῖταν πυρσεύων κεράθις.* Illam lectionem agnoſcit Euſtathius. Idem de hoc amne teſtatur Ovidius lib. 15 Metamorph. & de Sybari fluvio ſimiliter, in hæc verba,

Crathis & hinc Sybaris veſtris conterminus oris,
Electro ſimiles faciunt, auroque capillos.

1 *Sicut de Clitumno.*] Quod aperte innuit illud Virgilii lib. 2. Georgicôn.

Hinc albi Clitumne greges, & maxima taurus
Victima: ſæpe tuo perfuſi flumine ſacro
Romanos ad templa deûm duxere triumphos.

Ubi Servius ſcribit Clitumnum fluvium eſſe in Mevania, quæ pars eſt Umbriæ partis Thuſciæ: de quo fluvio dicit Plinius in Hiſtoria naturali, quod animalia, quæ eum potaverunt, albos fœtus creant. Subjungitque ideo maxima victima Virgilio dici, quia triumphantes de albis tauris ſacrificabant. Locus autem Plinii, à Servio citati, eſt lib. 2. c. 103. cujus hæc verba ſunt, *In Phaliſco Clitumni amnis aqua pota, candidos boves facit.* Sed & quoque id patet ex Statio Sylvarum lib. 1. ſylva 4. ad fin. in Soteria pro Rutilio Gallico:

—— Nec ſi vacuet Mevania valles,
Aut præſtent niveos Clitumna novalia tauros
Sufficiam. ——

2 *Legimus tamen Hannibalem.*] Livius 3. Decad. lib. 2. in princip. dicit illum mutaſſe veſtem & tegumenta capitis, nulla crinium mentione facta. Plutarch. autem in vita illius, de ea re loquens, illud tantum dicit, eum Gallorum inſidiis prope circumventum, calliditate ingenii periculum evaſiſſe. At Polybii eſt lib. 3. cujus hæc verba, ut Latine verſa ſunt à non indocto interprete: *Hannibal dum in hybernis ageret, inſidiis à Gallis ſæpenumero petitus, Punico ingenio ſe defenderat: crines diverſarum ætatum artificioſe compoſitos, ac larvatos parari juſſit. His aſſidue mutatis, variis etiam veſtibus larvatis, crinibus convenientibus utebatur: adeo ut non ſolum his, qui raro eum viderant, ſed etiam familiaribus ignotus eſſet.*

3 *Romanaſque matronas.*] Cato in Originibus: *Mulieres*, inquit, *noſtræ capillum cinere ungitabant, ut rutilus eſſet crinis.* Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. tit. de uſu vini mulieribus interdicto, memoriæ prodidit, *Mulieres Rom. indulgentibus maritis, quo earum pudicitia honeſto comitatis genere temperata eſſet, & quo formam ſuam concinniorem efficerent, ſumma cum diligentia capillos cinere rutilaſſe.*

4 *In Saturnalibus ſyntheſibus.*] Ex quo illud eſt Martialis Apophoretum, Syntheſis c. 141.

Dum toga per quinas gaudet requieſcere luces,
Hos poteris cultus ſumere jure tuo.

Nam Saturnalia, feſta erant quinque dierum, ut hîc ſcribit Macrob. Saturn. l. 1. c. 10. *menſe Decembri Saturno dicata, quibus Romani, togis depoſitis, Syntheſim, brevem veſtem & negotiis aptam ſumebant, ſerviſque diſcumbentibus inſerviebant, munera ultro citroque mitti, remittique ſolebant.* *

COLERUS.

* Tertullianus lib. de Pallio: *Utique ſicut veſtigia ceſtuum viriu occupavit, ita &*

Lacernæ albæ quando sumebantur. In veste pulla ludis interesse non licebat.

diebus dimissa toga synthesim sumebant. [6] quamvis Nero Cæsar citra dies Saturnalitios synthesim induit discinctus & discalceatus. Diebus autem natalitiis, quibus natalem quisque suum annuum celebrabat, & calendis Januariis, [7] nonnunquam ludis Romanis, [8] albas lacernas prætextasque indutos incedere, & ludos spectare. [9] Nam in veste pulla ludis interesse, Augustus inhibuit, neve quis pullatorum media cavea sederet, edicto cavit. [10] In ludis vero fune-

ita & endromidis solocem, aliqua multitia Synthesi extrusit. Ex quo loco Tertulliani animadvertas, fuisse vestem mollem & delicatam, ut & ex Suetonii loco, quem Dion sic expressit: χιτώνιόν τι ἐνδεδυκὸς ἀνθινον καὶ σινδόνιον περὶ τὸν αὐχένα ἔχων. Sed Jurisconsulti Synthesin pro integra velut serie ac compositione quadam vestium accipiunt: uti & Martialis l.2. Epig.46.

MERCERUS.

5 *Synthesibus uti.*] Usum *Synthesis* non videtur agnovisse Alexand. Quis vero fuerit, & quæ *synthesis* forma, disce ex Saturnalib. Lipsii.

TIRAQUELLUS.

6 *Quamvis Nero.*] Suetonius in vita illius, cap. 51. staturam & cultus corporis ejus scribens, sic inquit, *Plerumque synthesim indutus, ligato circum collum sudario, prodierit in publicum sine cinctu & discalceatus.*

7 *Nonnunquam ludis Romanis.*] Lacernis in spectaculis usos fuisse, & potissimum candidis, quæ togis superinduebantur, satis indicat illud Martialis epigramma lib. 4. epig. 2. in Oratium quendam, qui cum solus nigra lacerna spectaculis interesset, cæteris omnibus albatis, factum est, ut repente cadente nive, cæteris concolor redderetur. Verba ejus hæc sunt,

Spectabat modo solus inter omnes
Nigris munus Oratius lacernis,
Quum plebs, & minor ordo maximusq;
Sancto cum duce candidus sederet.
Toto nix cecidit repente cœlo:
Albis spectat Oratius lacernis.

Idem Martialis lib. 14. c. 137.

Amphitheatrales nos commendamur ad usus,
Cum tegit algentes nostra lacerna togas.

Quod nos supra ad aliud citavimus.

MERCERUS.

8 *Albas lacernas.*] Non ego credulus Alexandro, hac saltem in parte. Qui *lacernarum albarum* mentionem ab ullo auctore factam non video. Quamquam ea de re nil pronuncio, usque ad sequentem editionem. Alias scio *album* colorem familiarem fuisse Romanis, in vestitu tum festo, tum profesto.

TIRAQUELLUS.

9 *Nam in veste pulla.*] Suetonius in Augusto cap. 44. scribit, Augustum sanxisse, ne quis pullatorum media cavea sederet. Quamvis quidam codices habeant *bullatorum* (ut scribit Beroaldus interpres). & tunc ad pueros ingenuos, qui bulla aurea utebantur, erit referendum. *

COLERUS.

* Sed nimis ineptum videtur, si quis malit *Bullatorum*, quam *Pullatorum.* Orchestra erat Senatorum, Equestria equitum, Cavea pullatorum sive plebis consessus dicebatur. Cavea vero, in Primam, Mediam & Summam divisa. Augustus igitur non nisi in summa sive ultima cavea pullatos spectare permisit. Vide de hac re Lipsium & Torrentium in Suetonium.

TIRAQUELLUS.

10 *In ludis funebribus.*] Hæc usque ad versic. *Ferunt primos Lacedæmonios,* sunt Lampridii in vita Commodi.

funebribus penulati spectatores erant. Penulas enim tunc populus sumebat, cum in cæteris togati convenirent, nisi in gladiatorio munere, ad quod frequentes penulati convenere, quod Commodus Imperator servari jussit. [1] Ferunt primos Lacedæmonios, ne populus in ludis algeret, penulas sumpsisse. [2] Antoninus vero Bassianus novo vestis genere populum donavit, quare Caracallæ nomen tulit. [3] Augusti vero tempore, toga rasa & Phrygiana dari cœptæ. Illud etiam admonendum existimo, quotiès insigni calamitate vel clade, aut aliis belli casibus populus affectus esset, in magna consternatione [4] justitium indici, [5] claudi æra-

In calamitate publica luctus indicia.

1 *Ferunt primos Lacedæmonios.*] Tertullianus in Apologetico cap. 6.

2 *Antoninus vero Bassianus.*] Ælius Spartianus in vita illius. *Ipse,* inquit, *Caracalli nomen accepit à vestimento, quod populo dederat, demisso usque ad talos, quod ante non fuerat: unde hodieque dicuntur Caracallæ hujusmodi, in usu maxime Romanæ plebis frequentatæ.*

3 *Augusti vero tempore.*] Plin l. 8. c. 48. & dictum est supra hoc eodem cap.

4 *Justitium indici.*] Livius 1. Dec. lib. 3. *Dictator cum Magistro equitum in concione venit, justitium edicit, claudi tabernas tota urbe jubet, vetat quemquam privatæ quicquam rei facere:* Et ejusdem Dec. lib. 4. ubi de bello Vejentium, *Justitium in foro, tabernæque clausæ.* & lib. 9. loquens de exercitu Romano sub jugum misso à Samnitibus apud Caudinas furculas, *Postquam*, inquit, *deditionem tam fœde factam acceperunt: extemploque, sine ulla publica auctoritate, concessum in omnem formam luctus est. Tabernæ circa forum clausæ, justitiumque in foro sua sponte cœptum prius, quam indictum.* Cornelius Tacitus lib. 2. ubi de morte Germanici, *Hos,* inquit, *vulgi sermones audita mors adeo incendit, ut ante edictum magistratuum, ante Senatusconsultum, sumpto justitio desererentur fora, clauderentur domus, passim silentia, gemitus, nihil compositum in ostentationem.* Ovidius in Consolatione ad Liviam loquens de morte Drusi ad Liviam, justitium describit,

Incerti clauduntq; domos, strepitantque per urbem,
Hic illi pavidi clamque palamque dolent.
Jura silent, mutæque tacent sine vindice leges,
Aspicitur toto purpura nulla foro.

Et Suetonius in Tiberio, cap. 52. *Itaque,* inquit, *ne mortuo quidem perinde affectus est, sed tantum, non statim post, à funere ad negociorum consuetudinem rediit, justitio longiore inhibito.* Apulejus lib. 4. Metamorph. *Cuncta etiam civitas congemebat, luctuque publico confestim congruens edicitur justitium.* Justitium dicitur luctus publicus, sicuti docet Fulgentius Placiades, quod indici solebat in reipub. calamitatibus. *

COLERUS.

* Aliud ab *Justidio*, quod veteres Grammatici interpretantur Ἀρχοντικὴν ἡμέραν.

TIRAQUELLUS.

5 *Claudi ærarium.*] Cicero Orat. de Aruspicum responsis, *Quæ sunt occultiora, quam ejus, qui ausus in concione est dicere, justitium edici oportere, jurisdictionem intermitti, claudi ærarium, judicia tolli.* Sed & domus claudi in luctu publico jam diximus ex Tacito & Ovidio.

di ærarium [1] & tabernas, ac judicia tolli solere. Et quod per magnas calamitates fiebat in mœstitia publica, Romanos [2] dimissis togis, [3] positisque laticlavis & aureis annulis, [4] saga sumere, velut in luctu & summa solicitudine se esse denotarent. [5] Si tamen consulares viri forent, licet ob calamitatem populus in sagis esset, ipsi tamen in togis erant, ne deformi tetroque habitu tantam dignitatem fœdarent. [6] Sed nec saga, donec lætiore fortuna, aut illustri victoria clades emendata foret, dimittebant. Qua victoria potiti, vel quum fusis fugatisque hostibus, fœdissimum bellum finitum foret, exuto justitio, in communis signum lætitiæ, populus universus prætextas, reliqui vero magistratus insignia & ornamenta sua ac pristinum ornatum cultumque sumebant. Illud quoque discrimen ordinum personarumque est notatu dignum, quod [7] apud Tapyras, [8] Basteranos & Iberos, incultasque nationes circa Hyrcaniam servari meminimus, ut viri atras vestes induant, crinesque longiores gerant: fœminæ vero albis tunicis,

Apud Tapyras, Basteranos & Iberos discrimen ordinum.

1 *Et tabernas.*] Hoc jam vidimus ex Livio ubi supra in verbo, *Justitium indici*, & videre quoque poteris apud eundem 3. Dec. lib. 3.

2 *Dimissis togis.*] Vide infra in verbo, *Saga sumere* in loco Orosii ibi citato.

3 *Positisque laticlavis.*] De his duobus Livius 1. Decad. lib. 9. ubi de pacis Caudinæ nuncio, ad ea, quæ supra ibi, *Justitium indici*, ex eo diximus, subjungit, *Laticlavi, aurei annuli positi*, & iterum eodem lib. ad fin. ubi etiam dicit, phaleras depositas. Suetonius in Augusto, cap. 100. *Alii*, inquit, *exequiarum die ponendos annulos, ferreosque sumendos censuerunt.* Quod & nos alibi annotavimus. Sed ad id, quod de phaleris dictum est, adde Plin. l.33. c.1.

4 *Saga sumere.*] Julius Florus epitome Livii lib. 72. *Q. Servilius Proconsul in oppido Asculo cum omnibus civibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est. Saga populus sumpsit.* Et libro seq. *L. Cæsar Cos. feliciter contra Samnites pugnavit, ob eam victoriam Romæ saga posita sunt*, quæ scilicet sumpserant, d. lib. præcedenti. Paulus Orosius lib. 5. cap.18. *Cumque L. Julius Cæsar ab exercitu Imperator appellatus esset, Romamque nuncios de victoria misisset, Senatus sagum, hoc est, vestem mœroris, quam exorto sociali bello sumpserat, hac spe arridente deposuit, atque antiquum togæ decorem recuperavit.*

5 *Si tamen consulares viri.*] Cicero Philippica 8. *Equidem P. C. quanquam hoc honore usi, togati esse solent, cum est in sagis civitas.* Jam diximus supra ubi de toga.

6 *Sed nec saga.*] Quod & videre licet ex locis Julii Flori, & Orosii supra citatis in verbo, *Saga sumere.*

7 *Apud Tapyras,*] Strabo libro 11. *Tapyri atras vestes gerunt & comas longas, mulieres vestes candidas, & comas breves.*

8 *Basteranos & Iberos.*] Strabo l.3.

1 *Apud*

nicis, ac brevibus tonsisque comis incedere cogantur. [1] Apud Parthos autem [2] Persasque equo vehi, vel pedes ire, nobilitatem à vulgo distinguebat. Nullus enim honeste genitus, pedibus incedebat: quod compar fere cum Romanis fuit, quibus plebejæ pedibus incedunt, matronæ nobiles lecticis vectabantur: [3] eisdemque Parthis qui principem locum habent, anaxyridem triplam induunt, & manicatam tunicam: plebs vero erat in tunicis sine manicis. [4] Apud Indos byssum induere, nisi nobilis, nemo poterat. [5] Thracibus punctos esse in facie, nobiliores demonstravit: non punctos, ignobiles & obscuros. [6] Idem Britan-

Parthi. *Persæ.* *Indi.* *Thraces.*

1 *Apud Parthos.*] Justinus lib. 41. *Parthi equis omni tempore vectantur.* Hoc discrimen inter servos liberosque esse, quod servi pedibus, liberi non nisi equis incedant.

2 *Persasque.*] Strabo lib. 15.

3 *Eisdemque Parthis.*] Strabo d. libro 15. *Apud Athenienses autem tunica utrinque manicata liberorum erat: unicam autem manicam habens servorum,* ut scribit Pollux Onomasticon lib. 7. cap. 13. Verum apud Rom. minime honestum erat, tunicas ferre manicatas. Apud Virgilium lib. 9. Æneidos, Romulus Numanus Trojanis hostibus ignaviam, &, ut ita dicam, effœminationem objiciens ait,

Vobis picta croco & fulgenti murice vestis,
Et tunicæ manicas & habent redimicula mitræ.

Quem locum in id trahit Gellius l. 7. cap. 12. dicitque Q. Ennium Carthaginensium tunicatam juventutem non videri sine probro dixisse. Et P. Africanum Pauli filium, virum omnibus bonis artibus, atque omni virtute præditum, P. Gallo homini delicato, inter pleraque alia, quæ objectabat, id quoque probro dedisse, quod hujuscemodi tunicis, manus totas operientibus, uteretur. Cicero quoque Catili. 2. probro Catilinæ objecit, quod manicatus esset, his verbis, *Postremum autem genus est non solum numero, verum etiam genere ipso atque vita, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, imo vero de complexu ejus ac sinu, quod pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus ac tritis tunicis, velis amictos, non togis.* Quod etiam vituperat Varro (testimonio Servii locum Virgilii supra dictum enarrantis) dicens, *Manicatis & talaribus tunicis. Nam colobiis utebantur antiqui.*

4 *Apud Indos.*] Philostratus in vita Apollonii l. 2. c. 9. scribit, Nobiliores Indiæ bysso indui. Byssum autem ex arbore nasci ferunt, quæ altitudine quidem populos æquat: foliis autem salici æquiparatur. hæc Philostratus.

5 *Thracibus.*] Herodotus lib. 5. post princ. Thracum mores scribens, sic ait, *Punctis notatas esse frontes, nobile judicatur: non esse notatas punctis, ignobile.* Cicero Offic. lib. 2. de Alexandro Pheræo, *Barbarum, & eum quidem compunctum notis Threiciis, districto gladio, jubebat anteire.*

6 *Idem Britannis.*] Herodianus libro 3. ubi de Britannorum moribus, *Britanni,* inquit, *ipsa notant corpora pictura varia, & omnifariam formis animalium: quocirca nec induuntur quidem, videlicet picturam corporis ne adoperiant.* Vide ll. Connub. l. 3. num. 11. ubi de Glasto.

1 Gelo-

Britanni. Geloni. Agathyrsi. Aurũ in auribus. Germanorum vestes. Suevorum. Libyci. Ægyptii.

Britannis, [1] Gelonis [2] & Agathyrsis, apud quos qui cæruleo pinguntur, honoribus præstant: minus autem pingi, humilitatis signum erat. [3] Indis quoque, [4] Atheniensibus [5] & Persis, in auribus ferre aurum, nobilitatem designavit. [6] Ex Germanis viri clari illustresque, stricta nec fluitante utuntur veste: cæteri, sagis cum fibula. [7] Apud Suevos ingenui obliquant crinem, & nodo substringunt, quum servi fluxa coma & crinibus incedant. [8] In Libya primores sagis velantur, vulgus vero bestiarum pellibus amicti sunt. [9] In Ægypto viri binis utuntur vestibus, fœminæ singulis: [10] universis nisi lineas ferre vestes non

1 *Gelonis.*] Nam & hos pingi tradit Solinus lib. 25. *Gelones Agathyrsis collimitantur cæruleo picti colore, fucatis in cæruleum crinibus.* Hos pictos vocat Virgilius lib. 2. Georgicôn,

Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.

Id est, *stigmata habentes* (inquit Servius) *& sunt populi Scythiæ:* citatque locum ipsius Virg. quem mox adducemus.

2 *Et Agathyrsis.*] Et hos pictos scribit Virg. Æneid. 4.

Cretesque Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi.

Ubi Servius, contra, quam dixerat priori loco, *Populi sunt*, inquit, *Scythiæ, colentes Apollinem Hyperboreum: Picti, non stigmata habentes, sed pulchri, id est, Cyanea coma placentes.* Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. de Scythia Europæa, *Agathyrsi*, inquit, *ora artusque pingunt, ut quique majoribus præstant, ita magis vel minus, cæterum iisdem omnes notis: & sic, ut ablui nequeant.* Et Solinus d. cap. ad ea, quæ proxime dicta sunt, subjungit, *Nec hoc sine differentia. Nam quanto quis altero præstat, tanto propensiore nota tingitur, ut sit indicium humilitatis minus pingi.*

3 *Indis quoque.*] Arrianus de Gestis Alexand. lib. 8. *Inaures Indi gestant ex ebore, qui locupletiores sunt tantum: neque enim vulgo id genus ornamenti ferunt.*

4 *Atheniensibus.*] Apulejus lib. 1. de Dogmate Platonis, de his loquens, *Auri*, inquit, *tantum reliquit, quantum puer, nobilitatis insigne, in auricula gestavit.*

5 *Et Persis.*] Vide tractatum nostrum Nobilitatis, ad finem.

6 *Ex Germanis.*] Cornelius Tacitus in libello de Moribus & pop. Germaniæ, *Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatæ & Parthi: sed stricta, & singulos artus exprimente: cæteris omnibus tegumen, sagum, fibula, aut si desit, spina consertum.*

7 *Apud Suevos.*] Idem Tacitus d. lib. quem citavimus supra, ubi de Suevorum coma. Id tamen addemus ex eodem Tacito, Suevos usque ad canitiem horrentem capillum retro sequi, ac sæpe in ipso vertice religare, Principes ornatiorem habere. Apud Ægyptios vero coma prolixa insigne nobilitatis fuit, teste Luciano in Navigio.

8 *In Libya.*] Pomponius Mela l. 1. cap. 8. quo Cyrenaicam describit, *Primores*, inquit, *sagis velantur: vulgus bestiarum pecudumque pellibus.*

9 *In Ægypto.*] Herodotus libro 2.

10 *Universis.*] Herodotus eodem libro, sed paulo post.

1 *Neque*

non licebat. [1] Neque referre alienum fuerit, quod circumpadanis populis usuvenisse tradunt, ut lugubres vestes longo tempore induerent, intestino mœrore affecti propter Phaëthontis casum, quod de cælo præcipitatus, fulmine ictus, & in Eridanum dejectus foret. Sicut in Daunia [2] Aristoteles refert mares & fœminas lugubria vestire, quos post Trojæ eversionem, quum illuc delati sedes occupassent, ut orbatos se patria & fortunis indicarent, in posterum candidis abstinuisse, & pullas vestes desumpsisse.

Circumpadanorum luctus ob Phaëthontis casum.

1 *Neque referre alienum fuerit.*] Plinius l. 3. c. 16. & lib. 37. c. 2.

2 *Aristoteles refert.*] Si is est: sunt enim qui addubitant, in de Mirabilibus auscultationibus, cap. 106. *Daunii omnes accolæque, tam viri quam fœminæ atratis tantum vestibus utuntur: ea nimirum de causa, quod Trojanæ mulieres, dum captivæ ad ea loca essent traductæ, metuentes ne gravem servitutem sub mulieribus Græcis experirentur (nam tum ea loca inhabitabant) naves incenderunt: tum ut jugum servile effugerent, tum ut viros, manendi necessitate imposita detinerent.* Adde superioribus quod Persæ subligacula coriacea, reliquamque vestem è corio deferebant, ex Herodoto lib. 1.

CAPUT XIX.

Qui numerus augurum, quæve potestas aut jus quondam fuerit & quomodo auguria captarentur.

QUæstioni diu res fuit, qui numerus augurum olim apud Romanos fuerit, quod sacerdotium magnæ religionis fuisse constat. [1] Et tametsi à principio, ut in tribus centuriis, Rhamnensi, Titiensi & Luceri, singuli essent augures, constitutum foret, quorum numerum imparem esse decere arbitrati sunt: tamen sequutis temporibus, quin [2] ad quatuor, mox quinque numerum aucti fue-

Augurum numerus impar. Augures quatuor. Quinque.

TIRAQUELLUS.

1 *Et tametsi à principio.*] Hæc usque ad versic. *Idque ante primum*, sunt Titi Livii 1. Decad. lib. 10. Vide de his L. Gregorium syntag. 17. Historiæ deorum Gentilium fol. 742. & 743.

MERCERUS.

2 *Ad quatuor, mox quinque.*] Id unde hauserit Alexander, non bene scio: sed in re minus certa affirmative nimium loquitur. Scio vulgum tradere Servium Tullium cum Tribubus Romuleis unam addidisset, vel potius nova divisione urbem in quatuor tribus divisisset; Tribus etiam Auguribus Romuli, unum addidisse, ut singuli essent ex singulis tribubus. Id vero probare non possum, cum videam non placuisse gravissimo auctori Livio. Cujus sunt verba lib. 10. *Quemadmodum ad quatuor Augurum numerum nisi morte duorum id redigi colle-*

Novem. fuerint, nulla controversia est: donec, ut non ultra novem collegium excederet, Senatusconsulto cautum fuit. Idque ante primum Punicum bellum, [1] quo tempore Sora & Alba coloniæ deductæ fuere. [2] Demum à Sylla dictatore collegium propagatum ferunt, ut ultra novem, quindecim crearentur, ita ut quatuor & viginti essent. [3] Hi ergo *Viginti quatuor.*

gium potuerit, non invenio: cum inter Augures constet imparem numerum debere esse, ut tres antiquæ tribus Rhamnenses, Titienses, Luceres, suum quæque Augurem habeant; aut si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent, sicut multiplicati sunt, cum ad quatuor quinque adjecti, novem numerum, ut terni in singulas essent expleverunt. Ex quibus verbis multa colligas. Primum in legendis Auguribus non fuisse habendam rationem tribuum, quas Servius instituerat. Deinde non esse tutum docere quatuor Augures Romæ constitutos fuisse, Lege vel sanctione aliqua publica. Quum Livius velle videatur, sex fuisse potius, quam quatuor: Nempe binos ex singulis tribubus. Tertio quod scribit Alexander more majorum Augurum numerum imparem esse debuisse, etsi videatur auctoritate Livii niti, non niti tamen. Ita enim Livius dicit imparem Augurum numerum esse debuisse, non ut velit imparem numerum in ea re quodammodo religiosum fuisse: Alioqui certe Romani vix nunquam pares Augures, hoc est quaternos, vel senos creassent: Et Livius, cum insinuat se existimare eo anno Augurum numerum ad quatuor redactum esse morte duorum, potius, quam quod quatuor tantum secundum leges creari debuerint, suam ipsius sententiam confutaret. Neque enim potuissent esse seni, quod videtur existimare Livius. Itaque imparem Augurum numerum tantum esse voluerit Livius, quia singuli ex singulis veteribus tribubus creari deberent, ex prisca institutione. Nil vero obstitisse, quominus plures ex quaque tribu crearentur. Modo tot ex una, quot ex alia fierent. Quarto ex illis Livii verbis etiam colligas, nunquam, saltem opinione Livii, quinque Augures esse creatos: quod tamen hic affirmat Alexander, sed parum (ut dixi) prudenter. Sed & hic est refellendus alius error Alexandri. Docet enim Syllam Dictatorem Augures creasse usque ad viginti quatuor. Eum vero refellit Epitome Liviana lib. 89. his verbis, *Pontificum, Augurumque numerum ampliavit, ut essent quindecim.* Eorum vero numerum postea auxit Augustus. Qui, ut est apud Dionem lib. 49. Valerium Messalam, quem ante inter proscriptos Antonius morti destinarat, inter Augures, numerum etiam eorum augens, ascripsit.

TIRAQUELLUS.

1 *Quo tempore Sora & Alba.*] Livius 1. Decad. lib. 10. in princ. Cujus verba hæc sunt, *Soram atque Albam coloniæ deducta: Albam in Æquas sex millia colonorum scripta. Sora agri Volsci fuerat, sed possederant Samnites, eo quatuor millia hominum missa.*

2 *Demum à Sylla dictatore.*] Sed aliter L. Florus epitome Livii lib. 89. *Sylla dictator factus, quod nemo unquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit, rebusque novis reipubl. statum confirmavit: Pontificum Augurumque collegium ampliavit, ut essent quindecim.*

3 *Hi ergo veluti interpretes.*] Sic enim Helenum augurem appellat Virg. lib. 3. Æneid.

Trojugena interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sydera sentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Sic

ergo velut interpretes internunciique deorum, tantæ dignationis habiti sunt, ut eum qui aruſpicinam fecerat, in ſenatum adſcribi, & inter patres legi, fas eſſe duceretur. [1] Regibus quoque ſicut jura dare & ſapere, [2] ita divinare, regium munus erat. Itaque à primo ortu urbis, [3] iidem reges & augures erant, qui futura prædicerent, & jura darent. [4] Denique Romulus hoc ſacerdotio præditus, optimus augur fuiſſe traditur. [5] Proditumque eſt, Romæ optimatum

Augurii dignitas.

Reges & augures iidem.

Romulus augur.

Sic Euander Carmentam matrem, Fatiloquam, Deûm interpretem vocat apud Liv. 1. Decad. lib. 1. non adeo longe à principio, his verbis, *Jove nate Hercules ſalve, inquit. Te mihi mater veridica, interpres deûm, auctturum cœleſtium numerum cecinit.* paulo ante, *Euander venerabilior divinitate credita Carmentæ matris, quam Fatiloquam, ante Sibyllæ in Italiam adventum, miratæ hæ gentes fuerant.* Et hi quidem nuncupatim interpretes Jovis religionum vocantur ex verbis legis 12. tabularum aſſcriptis Ciceroni lib. 2. de legibus. Idem Cic. Anton. 13. *Utrum igitur augurem Jovis Opt. Max. cujus interpretes, internunciique ſumus, utrum populus Rom. libentius ſanciet?* *

COLERUS.

* Cic. lib. 3. de leg. *Eſt boni auguris meminiſſe, maximis reipubl. temporibus præſto eſſe debere: Jovique Opt. Max. ſe conſiliarium atque adminiſtrum datum, ut ſibi eos, quos in auſpicio eſſe juſſerit: Cælique partes ſibi definitas eſſe traditas, è quibus ſæpe opem Reipubl. ferre poßit.*

TIRAQUELLUS.

1 *Regibus quoque jura dare.*] Id enim proprium Regum fuit, ut ex pluribus docui in noſtris Commentariis Nobilitatis.

2 *Ita divinare.*] Vide ſequentia.

3 *Iidem reges & augures.*] Ut ſtatim patebit. Nec id ſolum apud Rom. ſed & alios, ex Cicerone libro 1. de Divinat. Sic Anius Deli inſulæ Rex & ſacerdos erat Virgilio lib. 3. Æneidos,

Rex Anius, Rex idem hominum, Phœbique ſacerdos.

Ubi Servius, *Apud majores*, inquit, *Rex erat ſacerdos & pontifex. Sic hodie Imperatores, pontifices dicimus.*

4 *Denique Romulus.*] Cicero dicto lib. 1. ſtatim poſt princ. *Principio hujus urbis parens Romulus, non ſolum auſpicato urbem condidiſſe, ſed ipſe etiam optimus augur fuiſſe traditur.* Idem Cicero eod. libro: *Itaque Romulus augur, ut apud Ennium, cum fratre item augure.*

5 *Proditumque eſt.*] A Cicerone eodem illo lib. cujus verba adſcribimus, *Quocirca bene apud majores noſtros Senatus tum, cum florebat imperium, decrevit, ut de Principum filiis ſex ſingulis Etruriæ populis in diſciplinam traderentur, ne ars tanta, propter tenuitatem hominum, à religionis auctoritate abduceretur ad mercedem atque quæſtum.* Feſtus autem Pompejus lib. 18. *Tages*, inquit, *Genii filius & nepos Jovis, puer dicitur, diſciplinam aruſpicii dediſſe duodecim populis Etruriæ traditur.* De hoc Cicero lib. 2. de Divinat. ſcribit ad hunc modum, *Tages quidam dicitur in agro Tarquinienſi, quum terra araretur, & ſulcus altius eſſet impreſſus, extitiſſe repente, & eum affatus eſſe, qui arabat. Is autem Tages, ut in libris eſt Etruſcorum, puerili ſpecie dicitur viſus, ſed ſenili fuiſſe prudentia. Ejus aſpectu cum obſtupuiſſet bubulcus, clamoremque majorem cum admiratione edidiſſet, concurſum eſſe factum, totamque brevi tempore in eum locum Etruriam conveniſſe: tum illum plura loquutũ multis audientibus, qui omnia ejus*

Rom. sex optimatum filii Hetruscis traditi. timatum filios sex, Hetruriæ populis, ut augurandi artem ediscerent, ex decreto senatus in disciplinam tradi solitos, ut Romæ augurandi scientia & ars innotesceret. Quæ quidem incredibilis & pene divina, [1] Fesulis pollebat, ubi domicilium augurum esse ferebatur, [2] quod & veteri lege sancitum erat, in hæc verba: Prodigia & portenta ad Hetruscos aruspices, si senatus jusserit, deferunto, Hetruriæque principes disciplinam discunto: quibus divis decreverint procuranto, iisdem fulgura & ostenta pianto, auspicia servanto, auguri parento. Et infra: [3] Singulis quoque tribubus olim singuli augures præficiebantur, qui sacris cæremoniis prædictionibusque deorum præessent, publica privataque auspicia curarent, sicut à Romulo constitutum fuit. [4] Postea vero comitiis curiatis, quæ pontificis maximi

Augurum domicilium Fesulis.

Singulis tribubus singuli augures præfecti.

verba exceperint, literisque mandaverint: omnem autem orationem fuisse eam, qua aruspicinæ disciplina contineretur: eam postea crevisse rebus novis cognoscendis, & ad eadem illa principia referendis. Ovid. lib. 15. Metamorphoseôn,

At nymphas tetigit nova res, & Amazone natus
Haud aliter stupuit, quam cum Tyrrhenus arator
Fatalem glebam motis aspexit in arvis
Sponte sua primum, nulloque agitante, moveri.
Sumere mox hominis, terræque amittere formam,
Oraque venturis aperire recentia fatis.
Indigenæ dixere Tagen, qui primus Etruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.

1 *Fesulis.*] Cicero ubi supra.

2 *Quod & veteri lege sancitum.*] Cicero 2. de legibus, ubi hæc omnia hujus legis verba, paucis exceptis, adscripsit. Valerius Max. lib. 1. cap. 1. de Cerere placanda, *Tantum*, inquit, *studium Antiquis non solum observandæ, sed etiam amplificandæ religionis fuit, ut florentissima tum & opulentissima civitate decem Principum filii S. C. singulis Etruriæ populis, percipiendæ sacrorum disciplinę gratia, traderentur.* In quo Cicero tantum à Valerio dissentit de numero: *Sex* enim Principum filios tantum scribit Cic. Valerius autem *decem.*

3 *Singulis quoque tribubus.*] Livius 1. Decad. lib. 10. *Cum inter augures constet imparem numerum debere esse: ut tres antiquæ tribus, Rhamnenses, Tatienses, Luceres, suum quæque habeant augurem.* Pomp. Lætus de Sacerdotiis Rom. *Primum tres augures fuere, à tribus tribubus.*

4 *Postea vero comitiis curiatis.*] Gruchius de Curiatis comitiis, lib. 3. c. 2. Comitia autem peculiaria auguribus creandis disces ex Livio 4. Decad. l. 9.

MERCERUS.

Postea vero comitiis curiatis.] Hic omnia sunt perturbata. Apparet autem voluisse Alexandrum tradere, modum creandorum Augurum. In quo tamen mancus est, & falsus. Falsus, quia post legem Domitii putet creatos Comitiis Curiatis, qui creati sunt Tributis. Mancus autem, quia tradere debuit primum à regibus esse creatos Comitiis Curiatis, vel certe à Collegis cooptatos. Post exactos vero reges, creatine fuerint à Populo, an à Collegio

maximi dicuntur, non à populo universo, sed à minore parte, & selectis, quibus sacerdotia mandare curæ erat, de concilii sententia eligebantur: namque ipsi nominabant, quos dignissimos judicarunt. [1] Nonnunquam si quis augur decessisset, à duobus unus nominari, & à toto deinde collegio expeti & cooptari poterat: Qui postquam ad sacerdotium admissi fuerant, mox inaugurati, ut mos erat, captatisque auguriis in collegium admittebantur. Et tametsi præsentes admitterentur soli, sæpius tamen absentium habitam rationem comperimus, quod lege Julia cavebatur. [2] Cumque sacerdotia semel collata, ob plurimas causas adimi solerent, solus auguratus perpetuus fuit: ideo semel collatus, quoad vita suppetit, etiam magnis intercedentibus causis viventi non adimitur. [3] Quare Fabius Maximus proditur duobus & sexaginta annis summa cum laude auguratum gessisse ad ultimam senectam.

Augurum creatio.

Auguratus munus non adimebatur.

Collegio non audeo definire. Livius in hac re varius est. Lib. 39. videtur docere comitiis à Populo creatos esse. *Extremo*, inquit, *prioris anni comitia Auguris creandi habita erant.* Contra lib. 40. videtur docere cooptari solitos à Collegis. *Augur*, inquit, *(Sp. Posthumius Albinus) decessit. In locum ejus P. Scipionem filium Africani, Augures cooptarunt.* & lib. 45. *Augur eo anno mortuus est C. Claudius. In ejus locum Augures legerunt T. Quinctium Flaminium.* Tamen vix est, ut Livius alio loco quam citato meminerit Comitiorum in creatione Augurum. Sed & Cic. Orat. in Rullum scribit *sacerdotia, de quibus tulit Domitius, à Populo per religionem mandari non potuisse.* De eo tuum esto judicium.

TIRAQUELLUS.

1 *Nonnunquam si quis augur decessisset.*] Cicero lib. 2. de legibus & Philippica 2. Augur augurem in demortui locum nominando cooptabat, ut testatur Cicero, Philipp. 13. his verbis, *In primis paternum auguratus locum, in quem ego eum (ut quod à patre accepi, filio reddam) mea nominatione cooptabo.*

2 *Cumque sacerdotia.*] Hæc usque ad versicul. *Quare Fab.* sunt Livii 1. Dec. lib. 1. & Plutarchi probl. c. 99.

3 *Quare Fabius Maximus.*] Livius 3. Decad. lib. 10. dicit eum augurem duos & quadraginta annos fuisse. Plinius lib. 7. c. 48. *Quintus Fabius Maximus*, inquit, *tribus & sexaginta annis augur fuit.* Valerius Maximus Alexandro subscribit, his verbis, *Q. autem Fabius Maximus duobus & sexaginta annis auguratus sacerdotium sustinuit, robusta jam ætate id adeptus: quæ utraque tempora, si in unum conferantur, facile seculi modum expleverint.* Sed & Paulus Æmylius augur factus, sic patriis moribus intendit, sic veterum circa divina observantiam disciplinamque cognovit, ut nominis & honoris duntaxat gratia concupitum prius, auguratum inter supremos magistratus habendum ostenderit, philosophis astipulatus, qui religionem scientiam cultus divini esse definiunt, ut in ejus vita scripsit Plutarchus.

 1 Si

Augur qui hulcus haberet. *Aves exhulceratæ.* *Ætatis ratio in augurum collegio.* *Augurum munus.*

ctam. [1] Si quis tamen augur hulcus pateretur, licet in ſacerdotio foret, augurandi tamen jus non habebat. Exhulceratis quoque avibus auguria captari non licere, (ſiquidem morboſæ aves auſpicia nulla faciunt) ſæpe relatum eſt. [2] In augurum enim collegio illud præcipue ſervatur, ut ſicut quiſque ætate præcedit, ita maxime primatum teneat: quippe inter augures majores natu, etiam his qui cum imperio ſunt, præferri ſolent. [3] Horum ergo proprium fuit, ex avibus vaticinia obſervare, ſignaque rerum futurarum, & à diis monita, contemplari: ſi opportune evolaſſent, aut ſedes idoneas accepiſſent, obnunciare: de prodigiis, ſomniis, auguriis atque oraculis, portentis, extiſque reſponſa dare. Tum obſervationes auſpiciorum, procurationes expiationeſque, vatum libros, portentorum explanationes, & monita deorum edicere, ſi quid ingruente fato caſurum foret, & quod ſalvis auſpiciis fieret. Quodve augurium lætum, quodve piaculare eſſet, quod minas cæleſtes ingruenteſque calamitates, aut fatale exitium afferret, præmonere & vaticinari, quæ lege augurali latius decreta & perſcripta ſunt, cujus verba adſcripſi: interpretes Jovis optimi maximi publici augures, ſignis & auſpiciis poſtea vidento, diſciplinam tenento, ſacerdoteſque vineta, virgetaque & ſalicta publica auguranto, quique agent rem duelli, quique populare auſpicium præmonento, ollique obtemperanto, divorumque iras providento. Hiſque parento, cælique fulgura regionibus ratis denotanto, urbemque & templa & agros, liberata & effata habento: quæque augures injuſta, nefaſta, vitioſa, dira dixerint, irrita infectaque ſunto: quique non paruerit, capitale eſto. & infra: Ipſique auguriis auſpi-

Lex auguralis.

1 *Si quis augur.*]Hæc uſque ad verſ. *In augurum*, ſunt Plutarchi probl c.37. & iterum 73.

2 *In augurum enim collegio.*] Cicero in lib. de Senectute, *Neque*, ait, *ſolum honore antecedentibus, ſed iis etiam, qui cum imperio ſunt, majores natu augures anteponuntur.*

3 *Horum ergo proprium.*]Hæc propemodum ſunt Ciceronis lib. 2. de legibus, ubi & ipſam legem auguralem poſuit.

1 *Tum*

auſpiciiſque captandis intereſſe debent, eaque notare, ac inſpicere & referre, & an egregie eſſet litatum, declarare: quibuſque hoſtiis, & quibus ſacris ac ſupplicationibus, & quæ ad pulvinaria, tetra prodigia procurarentur aut expiarentur, enunciare. Sed tamen ſoli auguri ſine collegio auſpicia interpretari non licuit: totum enim collegium cenſere, & ſententiam ferre decebat, ſi quid exquiſitius interpretari vellent, ſi durior forte caſus ambiguæ foret interpretationis, qui in dubium controverſiamque veniret: ad quos etiam de ſingulis prodigiis & portentis, quę eorum prædictio foret, & an fœdo vel felici exitu eventura eſſent, omnes tanquam ad adytum aliquem conſultum ibant. *Non augur unus, ſed totum collegium auſpicia interpretabatur.* [1]Tum ſi qui magiſtratus vitio creati forent, eorum reſponſo vel admittebantur, vel magiſtratu abire cogebantur: itaque Dictatores, Conſules, Prætores, & reliqui magiſtratus vitio creati, nequid divini obſtaret, ex reſponſo aruſpicum, magiſtratu abire ſæpe coacti ſunt. [2] Poterantque augures propter tetra prodigia, aut ſi quid officeret, comitia creandis magiſtratibus vel impedire vel vitiare. Quotieſque ex arce augurium petebant, [3] lituum ſine nodo, hoc eſt, baculum à ſummo inflexum, in parte qua robuſtior eſt, quod [4] inſigne augurale fuit, tenebant: [5] quo cœli regiones *Augurium cum ex arce peteretur. Lituus auguris.*

1 *Tum ſi qui magiſtratus.*] Cicero lib. 2. de legibus, Livius 1. Decad. l. 8. Valerius Max. lib. 1. cap. 1. ubi loquitur de Tib. Graccho.

2 *Poterantque augures.*] Cicero l. 2. de legibus & in 2. Philipp. cujus hæc verba ſunt, *Tum hic bonus augur eo ſe ſacerdotio præditum eſſe dixit, ut comitia auſpiciis, vel impedire, vel vitiare poſſet.*

3 *Lituum ſine nodo.*] Cicero lib. 1. de Divinat. Livius 1. Decad. libro 1. *Augur dextra manu baculum, ſine nodo aduncum tenens, quem lituum appellaverunt.* Plutarchus in Romulo, *lituus eſt inflexus baculus, quo ad inaugurandum ſedentes cœli ſpatia deſignant.*

4 *Inſigne augurale fuit.*] Servius in lib. 3. Georgicôn ibi,

—— Lituoſque pati, tractuque gementem
Ferre rotam. ——

Lituus erat augurum baculus aduncus, ſine nodo. Gellius lib. 5. c. 8. *Lituus eſt virga brevis, in parte, qua robuſtior eſt, incurva, qua augures utuntur.* Quod & ipſum aſſerit Cicero lib. 1. de Divinatione. *Quid*, inquit, *lituus iſte veſter (quod clariſſimum eſt inſigne auguratus) unde vobis eſt traditus? Nempe eo Romulus regiones direxit tum, cum urbem condidit.* Qui quidem Romuli lituus, id eſt, incurvum & leviter à ſummo inflexum bacillum (quod ab ejus litui, quo canitur, ſimilitudine nomen invenit)

Templa. nes & certa ſpatia, quibus videnda ad ſe pertinere volebant, quæ templa dicta ſunt, præfinirent, & certa finitione ſignarent, ut quod dextrum, quodve ſiniſtrum eſſet, oculis & animo metiri poſſent: nam manu cœli ſpatia notare, ſalvis auſpiciis, non licebat. [6] Quo quidem lituo augur proſpectu in urbem, atque agros captato, regiones ab oriente ad occaſum terminabat, limite decumano, & cardine ex tranſverſo, ſigno metato, quo oculi ferrent quam longiſſime. [7] Qui quidem lituus etiam regium fuit inſigne, in quo poteſtas dirimendarum litium eſſe noſcebatur. [8] Proditumque memoriæ eſt, Romuli lituum ambas cuſpides ab imo & à ſummo inflexas habuiſſe, præter formam litui auguralis. [9] Ex notatis vero regionibus,

Lituus regium inſigne. Regiones in cælo ab auguribus notatæ.

venit) cum ſitus eſſet in Curia Saliorum, quæ eſt in Palatio, eaque deflagraſſet, inventus eſt integer. Macrob. lib Satur. 5. c. 8.

5 *Quo cœli regiones.*] Livius 1. Dec. lib. 1. Servius lib. 7. Æneidos, in eum locum,

Ipſe Quirinali lituo.

Lituus, inquit, *incurvus augurum baculus, quo utebantur ad deſignanda cœli ſpatia: nam manu non licebat.* Et in libro 6. Æneid.

Ipſa ſub ora viri.

Et nos alibi jam late diximus.

6 *Quo quidem lituo.*] Plutarchus in Numa Pompilio.

7 *Qui quidem lituus.*] Servius ad ea quæ ibi, *Quo cœli regiones*, ex Virgil. in 7. Æneidos, ſubjungit, *vel lituum, id eſt, regium baculum, in quo poteſtas erat dirimendarum litium.*

8 *Proditumq́.*] Plutar. in Romulo.

9 *Ex notatis vero regionibus.*] Varro lib. 6. linguæ Latinæ, non multo poſt princip. *Ejus*, inquit, *templi partes quatuor: ſiniſtra ab Oriente, dextra ab Occaſu, antica ad Meridiem, poſtica ad Septentrionem.* Feſtus Pompejus lib. 14. *Quæ ante nos ſunt, antica, & quæ poſt nos ſunt, poſtica dicuntur: & dexteram anticam, ſiniſtram poſticam dicimus.* Sic etiam ea cæli pars, quæ ſole illuſtratur ad Meridiem, antica nominatur: quæ ad Septentrionem eſt, poſtica: rurſum, quæ dividuntur in duas partes, Orientem atque Occidentem. Servius in 9. eclog. ibi,

Ante ſiniſtra cava.

Augures, inquit, *deſignant lituo ſpatia, & eis dant nomina, ut prima pars antica, poſterior poſtica, item dextra & ſiniſtra:* ut jam alibi diximus. Et in l. 2. Æneid. ibi,

Limen erat cæcæque fores.

Per poſticum, inquit, *ingreſſus eſt. Nam fores anteriores obſeſſæ erant. Eſt autem poſticum neutri generis.* Horat. Epiſtol. lib. 1, epiſt. 5. ad Torquatum,

Atria ſervantem poſtico falle clientem. *

Nam antica & poſtica, in fœminino genere, augurale eſt. Idem Servius in lib. 6. Æneid. eo loco, ubi, *Moris eſt*, inquit, *ut captantes auguria, certa ſibi ſpatia deſignent, quibus volebant videnda ad ſe pertinere: quod ſpatium totum appellatur, & extremæ partes, antica & poſtica vocabantur.*

COLERUS.

* Poſticum Grammatici Græci exponunt παράθυρον, καὶ παραθύριον, καὶ παράθυρον κατόπιν τοῦ οἴκου.

1 *Quam-*

gionibus, prima antica, posterior postica, tum dextra & sinistra dictæ. [1] Quamvis Hetrusci vates cælestium prodigiorum periti, cælum in duodecim partes diviserint, anticamque ad occiduum, quoniam omnis illuc inclinat motus, & posticam ad orientem: dextras ad septentrionem, sinistras vero ad meridiem proclinare voluerunt. [2] Sedebat enim augur velato capite, [3] & duplici toga augurali, quæ læna dicta est, [4] vel trabea amictus ex purpura & cocco, cum captabat auspicia, & lituo cæli regiones notabat. [5] Ipseque cæsa victima observatis notatisque signis, longum carmen præfatus, preces effundebat: quas si forte non rite didicisset, ne quid præpostere diceretur, aliquo præeunte emittebat. Græcis vero augur non trabea amictus, sed toga candida velatus, poscit auguria. [6] Macedonibus quoque vates in amictu candido, auream gerens coronam, captat auguria & vaticinatur. Post effusas vero preces, oculis in cælum fixis, [7] sedere convenit, momen-

Vestitus auguris & cæremoniæ in auguriis captandis, vide item cap. 13. Græci. Macedones.

TIRAQUELLUS.

1 *Quamvis Hetrusci.*] Aliter Philosophi. Nam Pythagoras, Plato, Aristoteles, dextras mundi partes Orientales dixere, à quibus initium motus: sinistras Occidentales. Empedocles dextras mundi partes juxta circulum solstitialem æstivum: sinistras juxta hyemalem judicavit.

2 *Sedebat enim augur.*] Plut. Numæ imperii auspicia & ingressus scribens, *Capitolium*, inquit, *ascendit, ubi qui auguribus præerat, illum velato capite, ad Meridiem vertens, precatus est.* Livius 1. Decad. lib. 1. *Augur ad lævam ejus, capite velato, sedem cepit.*

3 *Et duplici toga augurali.*] Diximus supra hoc eodem lib. cap. 18. Lænam esse genus vestis. Quæ est proprie duplex amictus auguralis, sic etiam, ut puto, legit Alexander: quamvis in omnibus libris, quos hactenus vidi, *auguralis* legatur.

4 *Vel trabea.*] Diximus præterea ex Suetonii libello de genere vestis, tertium genus trabeæ esse augurale ex purpura & cocco mistum.

5 *Ipseque cæsa victima.*] Plutarch. in Numa.

6 *Macedonibus.*] Quintus Curtius lib. 4. ubi loquitur de Aristandro vate Alexandri Macedonis.

7 *Sedere convenit.*] Serv. in lib. 6. Æneidos ibi,

—— Sic effatus vestigia pressit
Observans, quæ signa ferant.

Quia, inquit, *ad auguria captanda, post preces, immobiles, vel stabant, vel sedebant.* Sed idem enarrans illud ipsius Virgilii in prin. lib. 9.

—— Luco tum forte parentis
Pilumni, Turnus sacrata valle sedebat.

Secundum, ait, *augures, sedere, est auguria captare: nam post designatas cœli partes, à sedentibus captantur auguria*, quod & ipse supra lib. 7. latenter ostendit, inducens Picum Regem solum sedentem,

——— Parvaque sedebat
Succinctus trabea.

Quod est augurum, cum alios stantes induxerit.

Loca in quibus auguria observabantur. Magistri augurum munus. momentis omnibus paratum intentumque, toto animo affixum, [1] facto ubique silentio, ne quid videretur audireturve, quod auspicium dirimeret, quoad de cælo servasset, captataque auguria & signa missa forent: quibus missis, [2] ex avibus quæ oscines, quæ præpetes vel inferæ, & an tacitæ vel strepentes advolarent, & si dextra vel sinistra, [3] quæve admissivæ essent, [4] & quæ arculæ, [5] quæve civiæ, aut inebræ, quæ vetarent. Tum si motus pronus vel obliquus, supinus an rectus, aut in latera, referebat: conveniebatque extemplo augurem adire, [6] & augurium firmari: [7] namque unum vidisse auspicium, non erat satis. *Notandum.* Adnotatumque exemplis est, non ubique & passim auguri captare auspicia licere, quia nisi in præscriptis destinatisque locis,

1 *Facto ubique silentio.*] Plutarchus in Numa captante auguria, sic scribit, *Silentium summum tanta in multitudine forum tenebat, cunctis eventum observantibus, & de futuro suspensis.*

2 *Ex avibus quæ oscines, quæ præpetes.*] Dictum est supra hoc eodem lib. cap. 13.

3 *Quæve admissivæ essent.*] Festus Pompejus lib. 1. *Admissivæ aves dicebantur ab auguribus, quæ consulentem juberent.* *

COLERUS.

* Unde crebro in ista significatione usurpatum legimus verbum, *Admittere.*

TIRAQUELLUS.

4 *Et quæ arculæ.*] Idem Pompejus, *Arcula dicebatur avis, quæ in auspiciis vetabat aliquid fieri.* *

COLERUS.

* Putat tamen Scaliger omnino ibi emendandum, *Arciva.* Cum quo sentiunt Glossæ: *Arcivus* εἰρκτικὸς, κωλυτικός.

TIRAQUELLUS.

5 *Quæve civiæ.*] *Civiæ auspicia dicebant* (teste Festo lib. 3.) *quæ aliquid fieri prohibebant*, & jam de his civiis auspiciis diximus supra d. cap. 13. *

COLERUS.

* Vide Festum in *Inebræ* & *Enebra.* Glossarium: *Enibra* ἐναντία. *Enibrum* πρᾶγματος ἐπιβλαβές. *Eniber picus* ὄρνις πονηρά. *Inebra* ὄρνεον μαντευτικόν. Servius in fragmentis: *Certa genera avium ab auguribus appellantur, quæ pennis, vel volatu omina possunt facere: quæ si fuerint prospera, Præpetes: si adversæ, Inebræ dicuntur.*

TIRAQUELLUS.

6 *Et augurium firmari.*] Virgilius libro 2. Æneid.

Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.

Quo in loco Servius, *Non sufficit*, inquit, *Romano more, unum vidisse augurium, nisi firmentur ex simili: nam ex dissimilibus posterioribus, dissolvuntur priora.*

MERCERUS.

7 *Namque unum vidisse Auspicium.*] Ita est, vel teste Virgilio: *Da deinde auxilium pater, atque hæc omina firma.* Et apud Cic. Augurium Mario ostentum non prius fidem invenit, quam misso tonitru à Jove firmaretur. Quare sic versus ea de re claudit, *Sic Aquilæ clarum firmavit Juppiter omen.*

1 *Quibus*

locis, [1] quibus Tesqua nomen, [2] aut in arce, vel ad veteres curias, augures: [3] Pontifices vero, nisi in postmurio, auspi-

TIRAQUELLUS.

1 *Quibus Tesqua nomen.*] Fest. Pompejus lib. 18. *Tesqua loca augurio designata.* Cicero aspera esse ait & difficilia. Horatius 1. Epistol. 14.

— *Nam quæ deserta & inhospita Tesqua*
Credis, amœna vocat, mecum qui sentit: & odit,
Quæ tu pulchra vocas. —

Ubi Acron dicit, Tesqua loca deserta & difficilia, lingua Sabinorum dici: & deserta & repleta sentibus sic nominari. Porphyrion alter interpres, dicit esse loca aspera & sylvestria. Lucanus lib. 6. non longe à prin. Tesqua nemorosa vocat,

Amplexus fines, saltus, nemorosaque tesqua.

Varro lib. 6. de lingua Latina, non admodum longe à prin. Tesca scribit per c, literam, putatque tesca dicta, quasi tuesca, à tuendis sacris: locaque quædam agrestia interpretatur, Deo cuipiam consecrata, Accii testimonio id ipsum confirmans ex tragœdia, cui Philoctetæ nomen est, in hunc modum citato, *Lemnia quis tu es mortalis, qui in deserta & tesca te apportes loca.* * *Loca enim quæ sint, designat, cum dicit Lemnia. Præstolare & celsa Cabyrum delubra tenes, mysteriaque pristina castis concepta sacris. Deinde Volcania templa sub ipsis collibus, in quos delatus locos dicitur, Alto ab limine cœli. Et Nævius, Expirante vapore vides unde ignes cluet mortalibus diveis. Quare hic qui tesca dixit non erravit: neque ideo quod sancta, sed quod ibi mysteria fiunt, ac tuentur, tuesca dicta, post tesca.* Hæc Varro.

COLERUS.

* Hunc versum sic emendant: *Quis tu es mortalis, qui in Lemni tesca te adportas loca?* Verba dein tesquorum, seu templorum dedicandorum, ex veteri formula tradita à Varrone, talia Scaliger posuit apud Festum: *Templa. tescaque. incita. sunto. qua. ad. ego. caste. lingua. nuncupavero. ollo. veter. arbor. quisquis. est. quam. me. sentio. dixisse templum. tectumque. esto. in sinisterum. olla. veter. arbor. quidquid. est. quod. me. sentio. dixisse. templum tectumque. esto. in dexterum. inter. ea. conrecione. conspitione. cortumione. uteique. rectissime. sensi.* Tesca vero sunt veteri Glossario: κατάκρημνοι, καὶ ῥάχις, καὶ ἔρυμοι τόποι.

TIRAQUELLUS.

2 *Aut in arce.*] Plutar. in vita Numæ scribit, Numam auguribus sacerdotibusque assumptis Capitolium ascendisse ad captandum augurium.

3 *Pontifices vero.*] Id, ni fallor, accepit à Festo Pompejo libro 14. dum scribit, *Postmurium pontificale pomœrium, ubi pontifices auspicabantur. Dictum autem pomœrium, quasi promurium, id est, proximum muro.* Et vix alibi id verbum invenies: nullibi autem (nisi admodum decipior) *postmurium*, quo utitur hic Alexander, & credo eum legisse *postmurium*, non *prostmurium.* * Scio autem *pomœrium*, aut, ut alii legunt, *pomerium* dictum, quod esset post murum: vel testimonio Varronis l. 1. aut aliorum computatione 4. linguæ Latinæ. aut Livii 1. Decad. lib. 1. in hunc modum, *Pomœrium, verbi vim solam intuentes, postmœnium interpretantur esse. Est autem magis circamœrium, locus, quem in condendis urbibus quondam Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant: ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjunguntur, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spacium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt, & in urbis incremento semper quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur.* In pomœrio autem pontifices auspicari solitos, videri potest ex eo quod scribit Cicero lib.

auſpicia captare fas erat. [1] Sed ſciendum, non omnibus auguribus, ſed ſolo magiſtro augurum de cælo auſpicari licuiſſe: qui huic muneri præfectus, magiſter à collegio eligebatur. [2] Obſervatumque, ut ſi extra urbem, aut in pomœrio, vel domo conducta, ſeu quovis tabernaculo, quod cœperat, augur auſpicetur, & inter augurandum nondum firmis ſignis, urbem aut pomœrium inauſpicato transgreſſus foret, ut rite captentur auſpicia, primum omitti tabernaculum, & alterum ſumi neceſſe fore: denuoque auſpicari oportere, ex quo novus auſpiciorum inſtauratur aſpectus. [3] Et cum certa dies auſpiciis dicata eſſet, poſt me-

Auſpicii tempora.

lib. 2. de Natura deorum, loquens de Tiberio Graccho augure, his verbis, *Itaque tum illos exire juſſit, poſt autem è provincia literas ad collegium miſit, ſe, cum legeret libros, recordatum eſſe, vitio ſibi tabernaculum captum fuiſſe in horto Scipionis: quod cum pomœrium poſtea intraſſet habendi Senatus cauſa in redeundo, cum idem pomœrium tranſiret, auſpicari eſſet oblitus. Itaque vitio Coſſ. creatos eſſe.* Repetitur hoc exemplum l. 1. de Divinat. à Valerio lib. 1. tit. 1. de Cultu deorum, & à Plutarcho in Marcello. Sed interim adverte ad id, quod ſcribit Servius enarrans cum locum Virgilii lib. 6. Æneid.

—Sic effatus, veſtigia preſſit.

Quia, inquit, *proprie effata, ſunt augurum preces. Unde ager, poſt pomœria, vocatur effatus, ubi captabantur auguria.* Gellius lib. 13. c. 14. *Pomœrium quid eſſet, augures populi Romani qui libros de auſpiciis ſcripſerunt, iſtiuſmodi ſententia definierunt, Pomœrium eſt locus intra agrum effatum, per totius urbis circuitum pone muros regionibus certis determinatus, qui facit finem urbani auſpicii.*

COLERUS.

* Atqui hodie apud Feſtum legitur *Proſimurium,* non, *proſtmurium.*

TIRAQUELLUS.

1 *Sed ſciendum eſt non omnibus.*] Plutarchus in Numa, *Capitolium aſcendit, ubi qui auguribus præerat, Numæ caput dextra manu tenens, precatus eſt, & contra quam longiſſime proſpectum oculi ferebant, quæ à diis immortalibus auſpicia ſignave mitterentur, circumluſtrabat.*

2 *Obſervatumque eſt.*] Val. Maximus lib. 1. cap. 1. de Cultu deorum, *A Tiberio,* inquit, *Graccho ad collegium augurum literis ex provincia miſſis, quibus ſignificabat, ſe, cum libros ad ſacra populi pertinentes legeret, animadvertiſſe vitio tabernaculum captum, comitiis conſularibus, quæ ipſe feciſſet: eaque re ab auguribus ad Senatum relata, juſſu ejus C. Figulus è Gallia, Scipio Naſica è Corſica Romam redierunt, & ſe conſulatu abdicaverunt.* Cicero l. 2. de Divinatione. *Auſpicium optimum habemus ad omnes res, præterquam ad comitia: quod quidem inſtitutum reipub. cauſa eſt: ut comitiorum vel in judiciis populi, vel in jure legum, vel in creandis magiſtratibus, Principes civitatis erant interpretes.* At Tib. Gracchi literis Scipio & Figulus, quod cum augures judicaſſent eos vitio creatos eſſe, magiſtratu ſe abdicaverunt. Quod & ſupra proxime, ubi de poſtmurio pontificum diximus ex Cicerone lib. 2. de Nat. deorum.

3 *Et cum certa dies.*] A. Gellius l. 3. cap. 2. *Magiſtratus quando una die eis auſpicandum eſt, & id ſuper quo auſpicaverunt, agendum, poſt mediam noctem auſpicatur, & poſt meridiem ſole magno: auſpicatique eſſe & egiſſe ex eodem die dicuntur.* Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 3.

1 *Nam-*

mediam noctem ad mediam futuram diem auspicari licere. Septima autem aut sexta diei hora, non decebat: [1] namque incipiente aut crescente die, non autem desinente, justa auspicia fuere. Post Sextilem quoque mensem, quo tempore aves aut imbecillæ, aut morbosæ sunt, vel pulli earum imperfecti, auspicari non licuit: eo enim tempore à pontifice maximo de cœlo servare vetabatur. In quo id fuit constitutum, ut non modo [2] morbosis avibus, [3] sed cuicunque funeri augur admovere manus, & feralia attrectare vetaretur. Si autem post augurium susceptum ad aquam venire contingeret, ne ejus interventu augurium frustraretur, quod aquæ intercessu interrumpi certum est, fusis precibus aquam haurire, & vota promittere oportebat. [4] Poteratque idem & pontifex & augur esse, duobusque simul sacerdotiis præponi, cui etiam lictor præibat, sicut pontifici maximo. Et tametsi post susceptos honores, auguratus conferri soleret, tamen [5] Fabius Maximus, admodum adolescens, priusquam ullum gereret magistratum, auguratum gessisse dicitur. Quotiesque pro diversis captarentur, illius prævalere auspicia, qui in summo esset magistratu, certum est: ideo Consulis auspicia, si cum Prætoris confundantur, præponi haud dubium esse. [6] Fuitque

Augur feralia non attrectabat. Post augurium observata. Pontifex & augur simul. Majoris magistratus augurium minori præferebatur. Auspicia pro republ. optima.

1 *Namque incipiente.*] Hæc usque ad versic. *In quo id fuit const.* sunt Plutar. problem.cap.37. ubi horum rationem reddit.

2 *Morbosis avibus.*] Quod supra dictum est.

3 *Sed cuicunque funeri.*] Corn. Tacitus lib.1. *Neque*, inquit, *Imperatorem auguratu, & vetustissimis cæremoniis præditum attrectare feralia debuisse.*

4 *Poteratque idem.*] Nam Q. Fabius Maximus augur & pontifex simul fuit, ex Livio 3. Decad. lib. 10.

5 *Fabius Maximus admodum adolescens.*] Ut patet ex Livio 4. Decad. l. 3. Sed & idem Livius 3. Decad. lib. 9. in fin. tradit Titum Sempronium, admodum adolescentem, augurem creatum: *quod tunc*, inquit, *perrarum erat in mandandis sacerdotiis.* Titus Sempronius Gracchus (ut memoriæ prodidit Plut. in Gracchis) P. filius seditiosorum Gracchorum pater, qui bis Cos. & censor fuit, idemque & summus augur & vir sapiens, vir mira fortitudine & æquitate præditus, cooptatus in collegium augurum, cum esset admodum adolescens. Paulus Æmylius, qui Persem cepit, juvenis factus est augur, ut scribit Plutar. in vita Pauli Æmylii.

6 *Fuitque exemplis cognitum.*] Id dictum est Q. Fabii Maximi apud Tullium in Catone Majore, ubi sic scribit, *Augur cum esset, dicere ausus est, Optimis auspiciis ea geri, quæ pro reipubl. salute fierent: quæ contra remp. ferrentur auspi-*

Soricis occentu auspicia dirępta. que exemplis cognitum, apud augures optimis auspiciis ea geri, quæ pro Reipubl. salute susciperentur: quæ contra, inauspicata esse & monstrifica. Illud quoque dixisse non ab re fuerit, [1] occentu soricis dirimi auspicia, [2] sicut aquæ *Domus auguris aperta.* interventu irrita fiunt: [3] utque luminaria domus auguralis semper aperta sint, nulloque operculo claudantur. Quodque *Aura silenti & placida auguria captanda.* cum auspicia captant, cœlo non turbido nec procelloso aut pluvio, sed aura silenti & placida, ubi omnia pura & tranquilla sunt, auspicentur, ne venti flatus aut tempestas avium gressus à suo cursu divertat. [4] Estque observatum, ut minora auspicia semper majoribus cedant, licet priora *Minora auspicia majoribus cedebant.* sint. [5] Siquidem cornicis aut columbarum auspicia, aquila superveniente irrita fiunt: aquilarum vero augurium, fulmine adveniente nullum est.

auspicia, contra fieri. Cicero Philip. 11. *Jupiter ipse sanxit, ut omnia, quæ reip. salutaria essent, legitima & justa haberentur.* Ubi videtur Cicero illud Hectoris ad Polydamantem fratrem exprimere, cum is augurem suaderet de rebus gerendis consulere, Iliad. 12.

Εἷς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Id est,

Augurium optimum, pro patria pugnare.

Eobanus sic vertit,

Augurium tamen est, quod prævalet omnibus, unum,
Pro patria pugnare, armis defendere cives.

Ita etiam vertit Budæus,

Augurium felix patriam tutarier unum.

Quæ & ipsa sententia citata est, & probata Aristoteli Rhetoricorum l. 2. ipsi Ciceroni ad Atticum l. 2. epist. 19. Plinio Juniori lib. epist. 1. epist. 18. ad Tranquillum. Aphthonio in præexercitamentis, & Plutar. in lib. de fortuna & virtute Alexandri.

1 *Occentu soricis.*] Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. de Cultu deorum, de Fabio Maximo. *Occentus soricis auditus, Fabio Maximo Dictaturam, C. Flaminio magisterium equitum deponendi causam præbuit.* Plinius lib. 8. cap. 57. *Soricum occentu dirimi auspicia, annales refertos habemus.*

2 *Sicut aquæ interventu.*] De quo supra dictum est.

3 *Utque luminaria domus.*] Hæc usque ad versic. *Estque observatum*, sunt Plutarchi problem. cap. 72. ubi horum reddit rationem.

4 *Estque observatum.*] Servius in 9. eclog. Virgilii enarrans illud,

Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.

Sed idem paulo aliter in 12. Æneid. in eum locum,

Cesserit Ausonio si fors victoria Turno.

Sit, inquit, *in auguriis prima posterioribus cedere.* Vide Gellium lib. 13. c. 14. & in seq.

5 *Siquidem cornicis, aut columbarum.*] Quod non obscure probat illud Virgilii ecloga 9. Ex quo loco ipse Servius dicit in posteriore illo loco, id ideo esse, quia aquila plus potest, quam columbæ, ut & ipse dicit ejusdem loci auctoritate in lib. 2. ejusdem operis ibi,

Jupiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos. ——

CAPUT

CAPUT XX.

Qui essent equi funales in Tranquillo, contra nonnullorum interpretationem probabilis opinio.

ANceps quæstio fuit apud grammaticos, ambiguo sensu in utranque partem agitata, qui essent equi funales, qui in solemni triumphi apparatu juxta triumphantis currum incedebant. Nuper in cœtu patriciorum, in controversiam certamenque venit, quonam modo accipi conveniat, [1] quod est in Tranquillo dictum, Tiberium Actiaco triumpho Augusti currum fuisse comitatum sinisteriore funali equo, cum Germanicus dexteriore veheretur: qui essent funales equi, quærebatur. Cumque varia & fere populari opinione ferrentur, nobisque cum minime probarentur, visum tandem est, funales dici equos, qui funibus alligati currum triumphantis traherent: quibus præeuntibus, summi imperatores vectabantur triumphi die, in quibus ingenui pueri sedere veteri more solebant. Prætextatos enim filios in equis triumphantium vehi, [2] & Cicero memi-

Funales equi apud Suetonium.

Prætextati filii in equis triumphantium.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod est in Tranquillo.*] In Tiberii Cæsaris vita, cap. 6. sic scribit, *Dehinc pubescens, Actiaco triumpho currum Augusti comitatus est sinisteriore funali equo, cum Marcellus, Octaviæ filius, dexteriore veheretur.* Itidem Statius in sexto Thebaidos, in ludis Archemori, equum nomine Thoën dixisse videtur funalem, qui jugalis erat, & in cursu equestri Armeto inserviebat, tanquam tertius ille habenalis in triga. Sic enim ait,

—— Nec verbera voce,
Nominibusque cient Pholoën, Admetus & Irin
Funalemque Thoën. ——

Equi loris juncti hinc & inde currui triumphali, *funales* dicebantur, & alio nomine *Habenales*. Cujus rei mentio fit à Dionysio in 8. Antiquitatum, scribente, Institutum vetus fuisse & heroicum, ut trium equorum currus in ludis decurrerent. Duobus enim equis junctis tertius juxta adhibebatur, *Habenalis* dictus: qui vinctus loris à prætertrahendo, simulque jungendo παρήωρ@ vocabatur à priscis. *

COLERUS.

* Sed videtur alius esse Statii *funalis*, & Dionysii παρήωρ@ ab hoc Suetonii. Hic enim pro eo acceperim, qui extra jugum incedit, & jugali opponitur, quem Græci σειραῖον & σειραφόρον appellant. Vide Onufrium Panuvinum libro de triumpho. Turneb. lib. 14. cap. 17. Torrent. ad Tib. cap. 6.

TIRAQUELLUS.

2 *Et Cicero meminit.*] In Oratione pro L. Muræna, *Aut cum sedere*, inquit, *in equis triumphantium prætextati potissimum filii soleant.*

meminit, & multi prodidere. [1] Quare Paulus Æmylius, devicta Macedonia, filios duos impuberes: [2] & Germanicus currum quinque liberis onustum, in triumpho duxit. [3] M. quoque Antoninus Philosophus, & Verus, triumphi die mille puellas virgines in equis triumphalibus vexere. [4] Vel quod in his insiderent, qui funalia præferebant & faces, propterea funales dictos veterum auctoritate probari: [5] nam pervulgatum fere est, faces & lumina tam in apparatu triumphi quam juxta triumphantem deferri solere. [6] Divus enim Cæsar ad lumina quadringenta in Capitolium trium-

Unde funales dicti.

1 *Quare P. Æmylius.*] Id accepisse videtur à Plutarcho in vita ipsius.

2 *Et Germanicus.*] Cornelius Tacitus de Germanici triumpho sic scribit, *C. Cœlio, L. Pomponio Coss. Germanicus Cæsar ad 7. Calend. Junias triumphavit de Cheruscis Cattisque & Angrivariis, quæque aliæ nationes usque ad Albim colunt: lecta spolia, captivi, simulachra montium, fluminum, præliorum: bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur. Augebat intuentium visus eximia ipsius species, currusque quinque liberis onustus.*

3 *M. quoque Antoninus Philosophus.*] Julius Capitolinus in vita illius.

4 *Vel quod in his insiderent.*] Utruncunque sit, certe clarum est, funale dici à fune: nam & funale pro ipso fune accipitur apud Livium 5. Decad. lib. 2. paulo ante fin. *Funda media, duo funalia imparia habebat.* Accipitur & pro re quapiam lucente ex fune, aut cera, aut alia re pingui composita. Unde & funalis cereus apud Valerium Maximum, ubi loquitur de C. Duillio, lib. 3. cap. 7. *C. autem Duillius, qui primus navalem triumphum ex Pœnis retulit, quotiescunque epulaturus erat, ad funalem cereum, præeunte tibicine & fidicine à cœna domum reverti solitus est.* Et simpliciter *funali* pro cereo apud Cicero. de Senect. *Delectabatur,* inquit, *crebro funali & tibicine: quæ sibi nullo exemplo privatus sumpserat, tantum licentiæ dabat gloria.* Et Plinius, aut quisquis est, in lib. de viris Illust. *Duillio,* inquit, *concessum est, ut prælucente funali & præcinente tibicine, à cœna publica rediret.* Hic simpliciter *funale* appellat, quod Valerius, ubi supra, vocat *cereum funalem.* Ovidius libro 12. Metamorph.

— Et primus ab æde
Lampadibus densum rapuit funale coruscis.

Silius Italicus lib. 6. in fin. de hoc eodem Duillio loquens, ait,

Cui nocturnus honos funalia clara sacerque
Post epulas tibicen adest.

Servius in illud lib. 1. Æneid. in fine,

— Et noctem flammis funalia vincunt.

Funalia, inquit, *à funibus, qui intra ceram sunt. Hos ante usum papyri cera circundatos habebant. Unde funera dicta: quia funes incensi illa præcedebant.* *

COLERUS.

* Addo locum Panegyristæ Laudatione Theodosii: *Quid portas virentibus sertis coronatas? quid aulæis undantes plateas, accensisque funalibus auctum diem referam?*

TIRAQUELLUS.

5 *Nam pervulgatum est faces.*] Ut patet exemplo seq.

6 *D. enim Cæsar.*] Sueton. in vita illius, cap. 37. sic tradit, *Ascenditque Capitolium ad lumina, quadraginta elephantis dextra atque sinistra lychnuchos gestantibus.*

Quæ

triumphans aſcendit, elephantis lychnos dextra ſiniſtraque geſtantibus. Quod eo conſtitutum ferunt, tum ut ſpectatior triumphi apparatus & conſpectior foret, tum ut lumina, ſi forte tenebris obortis, pompæ triumphali non ſufficeret dies, ad arcendas tenebras præſto forent: ipſeque triumphans, luminibus circa adhibitis, conſpectior fieret. Propterea haud ab re viſum, ſicut in Cæſaris triumpho elephantos lychnos geſtaſſe legimus, compari modo funalia & faces equos juxta triumphantem ferre, dici probabiliter poſſe. Unde funales equos à funalibus, quæ in equis triumphalibus præferebant, probe dici argumentamur. Ex quibus licuit nobis æſtimare, vel quod funibus currum traherent, vel quod faces juxta triumphantem deferrent, ſicut veteri exemplo probatum eſt, funales equos dici & æſtimari.

CAPUT XXI. LXXII

*Qui fuerit apud veteres cœnandi uſus, quæve hora prandii & cœnæ, quotque ſingulis lectis cœnitabant, * & quid apud exteros.*

ANtiquis [1] torum ex paluſtri ulva, [2] & ex ſtramento, [3] vel ex ceſpite fuiſſe, [4] & longo tempore ex pulte non

Torus & cibus primi ſeculi.

MERCERUS.

Quæ in hoc capite noſtra egent animadverſione, diſcutiuntur in convivio noſtro Romano.

COLERUS.

* *Et quid apud exteros.*] De hoc ritu peculiariter ſcripſit Ciacconius, & Juſtus Lipſius & Fulvius Urſinus.

TIRAQUELLUS.

1 *Antiquis torum ex paluſtri ulva.*] Naſo libro Faſtorum primo, inopiam & frugalitatem priſcorum Romanorum graphice deſcribens, ait,

Dum caſa Martigenam capiebat parva Quirinum,
Et dabat exiguum fluminis ulva torum.

Et paulo poſt,

Nec pudor in ſtipula placidam cepiſſe quietem,
Et fœnum capiti ſuppoſuiſſe, fuit.

2 *Et ex ſtramento.*] Juvenalis ſat.6. in prin.

Sylveſtrem montana torum cum ſterneret uxor
Frondibus, & culmo, vicinarumque ferarum
Pellibus. ——

Plinius lib. 18. cap. 3. *Quies ſomnuſque in ſtramentis erat.* vide in præced.

3 *Vel ex ceſpite.*] Seneca in Hercule Oetæo act. 2.

Ceſpes Tyrio melior oſtro
Solet impavidos ducere ſomnos.

Virgilius libro 8. Æneidos deſcribens Euandri in Æneam benevolentiam,

non pane Romanos victitasse, perspicuum exemplis & probatum est: postea cum annis intercedentibus ex illo agresti cultu desitum esset, [5] mensas in quibus epularentur, ex acere aut fraxino [6] quadratas, [7] deinde orbiculatas fecisse, in quibus pranderent & cœnarent, satis constat. Quem morem à Laconibus Romanos sumpsisse crediderim, quibus nullæ fuere mensæ nisi ex robore. Romanis enim antea lecti erant [8] Archiaci & Bœotici, humiles & breves. Laben-

Mensę.

qui eum epulis solemnibus accepit, Sic enim ait,

Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili,
Præcipuumque toro & villosi pelle leonis
Accipit Æneam. ——

4 *Et longo tempore ex pulte.*] Plinius lib. 18. c. 8. *Pulte non pane vixisse longo tempore Romanos manifestum: quoniam inde & pulmentaria hodieque dicuntur. Et Ennius, antiquissimus vates, obsidionis famem exprimens, offam eripuisse plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca atque natalium pulte fritilla conficiuntur: videturque tam puls ignota Græciæ fuisse, quam Italiæ polenta.* Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. de modo comedendi antiquorum, *Erant*, inquit, *adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos pultis usus, quam panis esset.*

5 *Mensas, in quibus epularentur, ex acere.*] Ex Plinio lib. 33. cap. 11. *Ante se autem paulo lignea rotunda solida, nec multo majora quam mensas fuisse. Se quidem puero, quadrata & compacta, aut acere operta, aut citro cepisse.* Et de acere quoque probat illud Virgilianum l. 8. Æneidos,

—— *Solioque invitat acerno.*

Illudque Martialis mensæ acernæ apophoretum 90. lib. 14.

Non sum crispa quidem, nec sylvæ filia Mauræ,
Sed norunt lautas & mea ligna dapes.

6 *Quadratas.*] Plinius d. libro 33. cap. 11.

7 *Deinde orbiculatas.*] Athenæus libro 11. cap. 13. reddit rationem quare prisci circulares mensas parabant. Quod in orbem & circuitum factum est, orbiculatum dicitur. Unde poma orbiculata à Varrone lib. 1. de Re rust. cap. 59. quæ rotunda sunt, figuramque habent orbis in rotundum circumacti. Vide infra ex Servio. Et Suet. in Nerone: *Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus ac noctibus, vice mundi circumageretur.*

8 *Archiaci.*] Horatius Epistolarum lib. 1. epist. 5. in prin.

Si potes Archiacis conviva recumbere lectis.

Archaicis nonnulli doctissimi viri legunt. Sunt autem Græco nomine Archaici lecti Latino antiqui: id est, antiquo modo & more fabricati. Utitur hoc nomine Dionys. Halicarnassæus l. 2. Quomodo autem mensæ Archaicæ, eodem modo, & lecti Archaici sunt appellati: suntque intelligendi lecti imperite & parum eleganter facti. *

COLERUS.

* Sic sentit quoque Petrus Nannius Miscell. l. 4. Et Luisinus Parerg. l. 161. Turnebus vero *Archiacos* lectos legit, & arbitratur esse humiles, parvos, inelegantes, non sumptuosos, ab Archia artifice sic vocatos: ut Seneca vocat *Sothericos*, de artificis nomine, rudes, impolitos, inelegantes, Adverf. lib. 1. cap. 18.

[1] Labentibus deinde moribus, tantæ luxuriæ factæ sunt, ut ærati primum lecti, abaci, triclinia, & monopodia, quæ Cn. Manlius Asia devicta primum vexit in triumpho, deinde [2] citreæ mensæ, [3] quæ elephantinis pedibus sustinebantur, [4] orbiculatæ, magno sumptu fierent, [5] quarum pretium auro appendebant, [6] aut ex ebore [7] vel testudine, sectis

TIRAQUELLUS.

1 *Labentibus deinde moribus.*] Hæc usque ad ea verba, *Deinde citreæ mensæ*, sunt Livii 4. Decad. lib. 9. non adeo procul à prin. Et super eo quod dictum est de Asia, Plin. lib. 33. cap. 11. sic scribit, *Asia primum devicta luxuriam misit in Italiam, &c.*

2 *Citreæ mensæ.*] Est hujusmodi mensæ citreæ apophoretum Martialis lib. 14. cap. 89.

Accipe felices, Athlantica munera, sylvas,
Aurea quæ dederit dona, minora dabit.

Athlantica autem appellat, quod in Athlante monte Mauritaniæ sylva est, quæ citrum arborem & cedrum producit, unde mensarum insania: quas fœminæ viris contra margaritas regerunt, ut scribit Plinius lib. 13. cap. 15. in princip. ubi & tu videbis immensa mensarum pretia. Et de his mensis citreis est illud Lucani lib. 9.

Sed citri contenta comis vivebat, & umbris
In nemus ignotum nostræ venere secures,
Extremoque epulas mensasque petivimus orbe.

Sunt tamen qui ibi legunt *cedri*, nam & ex ea arbore mensas fuisse factas satis constat ex Plinio lib. 13. c. 15. *

COLERUS.

* Sed tamen videtur ibi retinendum *citri* pro *cedri*. Est & alia citrus quam Medicam vocant, Pomifera, à cujus pomis vestibus insertis, ad odorem concipiendum, *Vestis citrosa* dicitur Nævio, ut vult Macrobius. Festus tamen citrosam vestem dictam vult, quod sit undatim crispa.

TIRAQUELLUS.

3 *Quæ elephantinis pedibus sustinebantur.*] Vide infra proxime,

4 *Orbiculatæ.*] Servius in eum locum Virgilii lib. 3. Æneidos,

Ambesas subigat malis absumere mensas.

Ambesas, inquit, *undique esas: id est, rotundas. Majores enim has habebant, in honore deorum Paniceas.*

5 *Quarum pretium auro appendebant.*] Ad quod nonnihil illud Martialis nuper citatum.

6 *Aut ex ebore.*] Celsus Jurisconf. in l. Labeo. ff. de suppel. leg. *Nam*, inquit, *fictili, aut lignea, aut vitrea, aut ærea denique supellectili utebantur: nunc ex ebore, atque testudine & argento: jam ex auro etiam atque gemmis supellectili utuntur.* Juvenalis satyra 11.

At nunc divitibus cœnandi nulla voluptas,
Nil rhombus, nil dama sapit, putere videntur
Unguenta, atque rosæ, latos nisi sustinet orbes
Grande ebur, & magno sublimis pardus hiatu.
Dentibus ex illis, quos mittit porta Syenes,
Et Mauri celeres, & Mauro obscurior Indus,
Et quos deposuit Nabathæo bellua saltu,
Jam nimios capitique graves.

7 *Vel testudine, sectis.*] Hæc usque ad ea verba, *In cœnaculis enim*, sunt Plinii lib. 9. cap. 11. Testudinum putamina, inquientis, secare in laminas, lectosque & repositoria his vestire, Carbilius Pollio instituit, prodigi & sagacis ad luxuriæ instrumenta ingenii. Sed & lectos olim ex testudine factos fuisse, testis est Philo Judæus in lib. de

ctis putaminibus in laminas, quod Carbilius Pollio instituit primus: adeo ut non modo mensas, sed lectos & repositoria testudinum putamine vestirent.[1] In cœnaculis enim domorum [2] aut tricliniis stratis tribus lectis,[3] prisci illi sedentes cœnitabant, in quibus tres fuisse mensas [4] Varro significat, ex quibus una vinaria orbiculata, cylibantum dicta, à poculis quas κύλικας Græci vocant: altera lapidea, oblonga columella suffulta, cui cartibulum: tertia, quadrata, quæ

Tres lecti in cœnaculis & tricliniis.

ta, quæ

de vita contemplativa his verbis, *Triclinia lectos habent eburneos, aut testudineos, aut pretiosioris materiæ, gemmatos plerosque, stratos auro intexta purpura, vel aliis floridis coloribus variis oculos allicientibus.* Et Lucianus in Asino aureo, κλίνη ἦν μεγάλη ἀπὸ χελώνης Ἰνδικῆς πεποιημένη. id est, *lectus erat magnus ex Indica testudine factus.* Et ex eo Apulejus lib. 10. ejusdem tituli, *Lectus*, inquit, *Indica testudine perlucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus.* Juvenalis sat. 11.

Nemo inter curas & seria duxit habendum,
Qualis in Oceani fluctu testudo nataret,
Clarum Trojugenis factura & nobile fulcrum.

Unde est illa indignatio Senecæ in libro 7. de beneficiis cap. 9. *Video elaboratam scrupulosa distinctione testudinem, & fœdissimorum pigerrimorumque animalium testas, ingentibus pretiis emptas, in quibus ipsa illa, quæ placet varietas, sublitis medicatis, in similitudinem veri coloratur.* Plinius lib. 16. c. 43. Portentosa ingenia appellat, quæ materiam in mari quæsivere ad lectos, testudinemque in hoc secuere. Idem quoque Plinius lib. 33. cap. 11. auctoritate Fenestellæ, dicit Tiberii Cæsaris principatu testudineis repositoriis argentum addi cœptum. Vide præterea in præced.

1 *In cœnaculis.*] Varro l. 4. *Ubi cubabant, cubiculum: ubi cœnabant, cœnaculum vocitabant. Postea quam in superiore parte cœnitare cœperunt, superioris domus universa cœnacula dicta. Posteaquam ubi cœnabant, phira facere cœperunt, ut in castris ab hyeme hyberna. Hybernum domus vocarunt: contra æstivum.* Cœnacula dicuntur, ad quæ scalis ascenditur, ut scribit Festus Pompejus l. 3. Sed & de cœnaculo diximus supra lib. 3. c. 14.

2 *Aut tricliniis stratis tribus lectis.*] Servius lib. 1. Æneidos in eum locum,

— Aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda. —

Scribit antiquos stratis tribus lectis epulari solitos, errareque eos, qui triclinium dicunt ipsam basilicam, aut cœnationem. Unde Cicero in Oratione pro Murena, *Atque ille rogatus, ut triclinium sterneret, stravit pelliculis hœdinis lectulos punicanos.* * Et Horat. Serm. lib. 1. sat. 4.

Sæpe tribus lectis videas cœnare quaternos.

Ubi Acron interpres, *id est, duodecim in triclinio: nam & inde triclinium dictum est, à tribus lectis.* Juvenalis sat. 5.

— Ergo duo post,
Si libuit, menses neglectum adhibere clientem,
Tertia ne vacuo cessaret culcitra lecto,
Una simus ait. —

Ex quibus Juvenalis verbis apertissimum est, triclinium discubitorium tribus fuisse instructum lectis, atque inde nomen accepisse.

COLERUS.

* De hœdinis pellibus Seneca l. 16. Epist. 96. inf.

TIRAQUELLUS.

3 *Prisci illi sedentes.*] Vide infra.

4 *Varro.*] Lib. 4. de lingua Lat.

1 *Persa*

ta, quæ vaſa detinebat, cui urnarium dixere nomen. [1] Perſæ vero, cum antea in vimineis toris diſcumberent, poſtea lectos auro fulgentes & gemmis magnifice conſtruxere, in quibus vaſa non minoris cenſus adæquarunt, quos tanto cenſu excultos, ac regium apparatum in caſtris, Pauſanias cum devicto Mardonio ad Plateas vidiſſet illo neglecto, modica menſa Laconicam cœnam feciſſe dicitur. Græci in ſympoſio Græcienſi frequenter cœnitarunt. [2] Apud Romanos vero Heliogabalus argenteas primus menſas habuiſſe dicitur: [3] quibus in ſolemni epulo duæ tantum menſæ adhibebantur, una carnium, altera pomorum. [4] Namque veteribus cibus mundus erat, & ſimplex, neque operoſis condituris, aut appetentia exquiſitus, ſed ſine apparatu & ſine impenſa. [5] Prandium enim & cœna in propatulo fiebat, quia palam cœnitare dedecus non erat: ſecreto vero cœnitaſſe, probro & ignominæ fuit. [6] Id quod Lacedæ-

Perſæ. *Pauſaniæ frugalitas.* *Græci.* *Romani.* *Menſæ argenteæ.* *Prandium & cœna in propatulo.*

1 *Perſæ vero.*] Hæc uſque ad verſic. *Græci in ſympoſio*, ſunt Herodoti lib. 9. Plutar. in Apophtheg. Pauſaniæ, & Cleombroti.

2 *Apud Romanos vero Heliogabalus.*] Lampridius in vita illius. *Primus deinde menſas & capſas argenteas habuit.*

3 *Quibus.*] Servius in lib. 1. Æneidos ibi,

Poſtquam exempta fames epulis, menſæque remotæ.

Ubi non *carnium* dicit, ſed *epularum*, quod non longe diſtat: niſi quod alterum altero generalius eſt. Verum idem Servius in libro 8. ejuſdem operis in eum locum,

Inſtaurant epulas & menſæ grata ſecundæ
Dona ferunt. ——

Idem dicit quod hic Alexander.

4 *Namque veteribus.*] Hoc in ſequentibus videbitur.

5 *Prandium enim & cœna in propatulo fiebat.*] Valerius Maximus l. 2. c. 1. *Fuit*, inquit, *etiam illa ſimplicitas antiquorum in cibo capiendo humanitatis ſimul & continentiæ certiſſimus index. Nam maximis viris prandere & cœnare in propatulo, verecundiæ non erat, nec ſane ullas epulas habebant, quas populi oculis ſubjicere erubeſcerent.* Et Iſidorus lib. Etymologiarum 20. cap. 2. Macrobius vero lib. 3. Saturn. c. 17. in princ. ſcribit, legibus Rom. præceptum fuiſſe, ut patentibus januis pranſitaretur & cœnitaretur. *Sic ut oculis civium teſtibus factis, luxuriæ modus fieret.* Hinc eſt quod Juvenalis ſat. 1. conqueritur ſuorum temporum mores, qui à priſca illa vivendi norma declinaſſent, quodque ſuæ ætatis homines majorum inſtituta mutaſſent, propter luxuriam, nec jam in propatulo, ſed intra privatas ædes multijuga, luxurioſaque, & laute parata cœna, cœnarent,

—— *Quis fercula ſeptem*
Secreto cœnavit avus. ——

6 *Id quod Lacedæmoniis.*] Plutarch. in probl. cap. 32. & ante illum Strabo, lib. 15. ubi idem dicit de Indis. Sed & Reges ipſi Lacedæmonii, cum domi erant, in commune convivabantur, ut tradit idem Plutarchus in Ageſilao. Et Ægyptii, & Moſſynœci in propatulo

 veſce-

cedæmoniis Lycurgi lege cavebatur: quod ideo constitutum ferunt, ne quis splendidius altero vesceretur. Hyemeque ad focum, æstivo anni tempore in aprico cœnitabant. *Cœnæ initiū.* [1] Ovum vero & mel, initium cœnæ fecere. [2] In secundis mensis poma [3] & mel, sicut ad principia convivii, [4] multiformes nuces dari assuevere. *Secundæ mensæ.* [5] Apud majores autem semen candidi papaveris cum melle [6] & lactuca plerunque mensas secun-

vescebantur. Priorum, scilicet, Ægyptiorum testis est Herodotus, cum ait, *Domi ventrem exonerant, exterius in viis comedunt: reddentes rationem, Quæ sunt turpia, sed necessaria, ea in occulto fieri debere: palam vero quæ non sunt turpia.* Posteriorum Pomponius Mela lib. 1. cap. 21.

1 *Ovum vero.*] Horat. Serm. l. 1. sat. 3.

—— Si collibuisset, ab ovo
Usque ad mala citaret, Io Bacche, modo summa
Voce, modo hac resonans, quæ chordis quattuor ima.

Ubi Porphyrion interpres, *Quum enim*, inquit, *hodieque initium cœnæ, quippe cum in gustu statim à balneis offeratur: mala autem apud veteres inter cætera secundæ mensæ offerebantur.* Athenæus lib. 2. Dipnoso. auctoritate Naucratitæ, scribit in conviviis ova apponi solita. Idem tradit l. 14. c. 17. etiam in secunda mensa ova apponi, his verbis, ἐδίδοτο δὲ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τραπέζῃ. *

COLERUS.

* Varro Endymionibus; *discumbimus mussati, dominus maturat ova ac cœnam committit.* Et Cicero ad Pætum: *Integram famem ad ovum adfero.*

TIRAQUELLUS.

2 *In secundis mensis poma.*] Jam dictum est nuper ex Horatio & ipsius interprete. Sed non omittendus Ovidius in elegia de Nuce,

Poma cadunt mensis non interdicta secundis.

Ubi etiam intelligit de nucibus. Pollux l. 6. c. 11. speciatim nominat ea, quæ secundæ mensæ erant apud Græcos.

3 *Et mel.*] Infra in verbo, *Apud majores autem.*

4 *Multiformes nuces.*] Supra ibi, *in secundis mensis poma*, & infra ibi, *Deinde ut uva*, ex Horatio. Præterea videbis Athenæum lib. 14. c. 17. ex Clearcho in Pandroso, his verbis,

Cape aquam in manus, nequaquam: bene habet, cape bone.
Nihil pejus puer, impone mensæ nuces ac bellaria.

Et Macrobium lib. 3. Saturn. c. 18.

5 *Apud majores autem.*] Plinius libro 19. cap. 8. non procul à fin. *Papaveris*, inquit, *sativi, candidi semen tostum in secunda mensa cum melle apud antiquos dabatur.* *

COLERUS.

* Varro de re rust. l. 3. *Faunus venit in altaria, & mel ad principia convivii, & in secundam mensam administratur.*

TIRAQUELLUS.

6 *Et lactuca.*] Horat. Serm. l. 2. sat. 4.

—— Nam lactuca innatat acri
Post vinum stomacho. ——

Ubi Porphyrion interpres, *Hinc*, inquit, *apparet apud veteres ultimis mensis lactucam dari solitam*, & Mart. l. 13. ep. 14.

Claudere quæ cœnas lactuca solebat avorum,
Dic mihi cur nostras inchoat illa dapes?

Athenæus autem lib. 3. cap. 11. *Omnibus*, inquit, *antiquis in more positum erat, ut neque uvas ante cœnam afferrent, neque lactucas, vel aliud hujusmodi quidpiam, velut nostris temporibus invaluit consuetudo.* *

COLERUS.

* Virgilius Moreto; *Grataque nobilium requies lactuca ciborum.*

1 *Deinde,*

secundas fecit. [1] Deinde, ut uva, ficus, pyrum, & alia pomorum genera darentur [2] bellaria, in usu fuit: Iberis autem, ut in symposiis glandem in secundis mensis tribuant, magni putabatur. [3] Græcis ova cum turdis & leporinis carnibus, ac mellitis placentis, secundæ mensæ frequentius data sunt: quibus erat iste mos, ut in fine cœnæ linguas igne torridas, post sermones degustandas darent. [4] Præcipua tamen bellaria traduntur fuisse Attica lauta atque eximia. [5] Platonis vero bellaria fuere ficus, cicer, faba, myrti baccæ, & ex fago glans prunis tosta. [6] Fertur Heliogabalus

Iberi. *Græci.* *Attica bellaria.* *Platonis bellaria.*

TIRAQUELLUS.

1 *Deinde, ut uva.*] Virgilius loquens de uva Rhodia lib. 2. Georg.

Non ego te mensis & diis accepta secundis
Transierim Rhodia. ——

Et Horatius Serm. libro 2. sat. quoque 2.

—— *Tum pensilis uva secundas,*
Et nux ornabat mensas, cum duplice ficu.

Martialis lib. 5. epigr. 120. ad Toranium,

Mensæ munera si voles secundæ,
Marcentes tibi porrigentur uvæ,
Et nomen pyra, quæ ferunt Syrorum:
Et quas docta Neapolis creavit,
Lento castaneæ vapore tostæ.
Vinum tu facies bonum bibendo.
Postbæc omnia forte, si movebit
Bacchus, quam solet, esuritionem,
Succurrent tibi nobiles olivæ,
Piceni modo quas tulere rami,
Et fervens cicer, & tepens lupinus.
Parva est cœnula, quis potest negare?

Ex quibus intelligis quæ eo tempore fuerunt secundæ mensæ.

2 *Bellaria.*] Ea significant omne genus secundæ mensæ. Nam quæ πέμματα Græci, vel τραγήματα dixerunt, ea veteres nostri bellaria appellarunt, ut tradit Gellius lib. 13. cap. 11. & Macrobius lib. 2. cap. 8. & lib. 3. cap. 18. in princip. Scriblitas autem, quæ inter bellaria sunt, esse secundæ mensæ, docet Martialis lib. 3. epig. 17. his verbis,

Circumlata diu mensis scriblita secundis
Urebat nimio sæva calore manus.

Heraclides autem Tarentinus apud Athenæum lib. 2. cap. 10. utrum bellaria in principio cœnæ apponi debeant, ut in quibusdam Asiæ locis, & in Græcia consueverunt, an in fine. Nam si in fine, majore accidit nutrimento in ventrem & viscera prius ingresso, nuces, bibendi gratia, illatas cibisque immixtas, inflationes & nutrimenti ipsius corruptiones operari, quia id quod sequitur natura supernatare, & ad digerendum est operosum: ex quo cruditates fiunt & ventris oppressiones.

3 *Græcis ova.*] Hæc usque ad versic. *Quibus erat*, sunt Athenæi lib. 14. Dipnosophist. cap. 17. auctoritate Aristophanis in Leptinisco, Alexidis in Polychlea & aliorum. *Dabatur*, inquit, *ovum etiam in secunda mensa, velut lepores, turdique cum placentis inferebantur:* Sed quod ad placentas, de quibus hic Varro in satyra Menippæa apud Gellium lib. 12. (alias 13.) cap. 11. & Macrobius lib. 2. Saturn. cap. 8. de secunda mensa eas removet.

4 *Præcipua tamen bellaria.*] Plato lib. 3. de Republ. vituperat hujusmodi bellaria, quæ tamen plurimis, ut dicit, jucunda & delicata videntur.

5 *Platonis.*] In lib. 2. de Justo.

6 *Fertur Heliogabalus.*] Lampridius in illius vita, *Parasitis in secunda mensa sæpe*

gabalus pro luxus affluentia parasitos in secundis mensis novo genere edulii saginasse: nam cereas dapes, aut lignea edulia vel eburnea, sæpe fictilia aut marmorea exhibuit, cum per singulos missus tantum biberent, velut vescerentur, & manus abluerent.[1] Panem vero paniceasque mensas non argenteis vasculis, sed vimineis canistris Romani inferebant: Græci vero per promas.[2] Quos ex multiplici genere variarunt:[3] nam & plebejus erat, & siligineus, qui candore prestabat: & tritico, precipue[4] Campano, quod (auctore Varrone) cæteris præstaret,[5] sicut in Falerno vinum,[6] in Casinati

Panes & paniceæ mensæ. Panis species.

sa sæpe ceream cœnam, sæpe ligneam, sæpe eburneam, aliquando fictilem, nonnunquam marmoream etiam, vel lapideam exhibuit: ita ut omnia illis exhiberentur videnda de diversa materia, qua ipse cœnabat, cum tantum biberent per singula fercula, & manus, quasi comedissent, lavarent.

1 *Panem vero paniceasque mensas.*] Servius lib. 1. Æneidos eo loco,

Dixit, & in mensa laticum libavit honorem,
Primaque libato summo tenus attigit ore.

Tangit, inquit, *morem Rom. qui Paniceas sacratasque mensas habebant, in quibus libabant.*

2 *Quos ex.*] Scilicet *panes*, & quod mox dicit, *variarunt*, scilicet, *Romani*, ut utrunque ex sequentibus apparet.

3 *Nam & plebejus & siligineus.*] Plebejus quis sit nomen indicat: Siligineus autem delicatior erat. Seneca ad Lucilium epist. 120. *Utrum hic panis sit plebejus, an siligineus, ad naturam nihil pertinet.* Illa ventrem non delectari vult, sed impleri. & rursum 124. *Non habet panem meus pistor, sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus: Malum panem*, inquis. *Expecta, bonus fiet, etiam illum tenerum tibi & siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet.* Licet sint qui in utroque loco *similagineum* legant. Plinius autem lib. 18. cap. 8. tradit *Siliginem* proprie dici tritici delitias, & cap. seq in princ. *E siligine*, inquit, *lautißimus panis, pistrinarumque opera laudatißima.* Sed & iterum c. 10. in princ. tradit similaginem ex tritico fieri laudatissimam. Et ut intelligas an, & quid inter utranque, scilicet, siliginem, & similaginem intersit, vide ipsum Plinium dictis locis. Cæterum panis similaginei meminit Ecclesiasticus cap. 39. his verbis, *Initium necessariæ rei vitæ hominum, aqua, ignis, & ferrum. sal, lac, & panis similagineus, & mel, & botrus uvæ, & oleum, & vestimentum.* Sed & tu interim vide quid de albo pane scripsimus in Commentariis Nobilitatis cap. 20.

4 *Campano.*] Imo vero ipse Varro lib. 1. Rei rusticæ, cap. 2. tritico Appulo primas, ut farri Campano tribuit, *Quod far*, ait, *conferam Campano? quod triticum Appulo? quod vinum Falerno? quod oleum Venafro?* & Plin. l. 18. c. 7. triticum Italicum cæteris præfert.

5 *Sicut in Falerno vinum.*] Varro ubi supra, de quo & nos diximus in dictis Commentariis Nobilitatis, cap. 31. num. 454. incip. *in libello.*

6 *In Casinati oleum.*] Varro, ubi supra, non *Casinati*, sed *Venafro*, sive *Venafrano* principatum tribuit, ut etiam Strabo libro 5. non semel, & Plinius lib. 15. cap. 2. Unde & Horatius Carm. lib 2. Ode 6.

—— Ubi non Hymeto
Mella decedunt, viridique certat
Bacca Venafro. ——

Et

Casinati oleum, [1] in Tusculano ficum, [2] in Tarentino mel præferebatur cæteris. [3] Erat & secundarius panis, & [4] ostrearius, [5] artolaganus, [6] speusticius, [7] subcinericius, & [8] artopticius: inter quæ ptisanam velut saluberrimam

Et lib. Serm. 2. sat. 4.

—— *Insuper addes*

Pressa Venafranæ quod bacca remisit olivæ.

Idem Sat. 8. hujus lib.

His mistum jus est oleo, quod prima Venafri

Pressit cella. ——

Juvenalis sat. 5.

Ipse Venafrano piscem perfudit.

Subaudi *oleo*. Præstitisse cæteris oleum Venafranum declarat hoc Martialis distichon lib. 13. Xenio 98.

Hoc tibi Campani sudavit bacca Venafri:

Unguentum quoties sumis, & istud olet.

Verum Casinum & Venafrum eadem aut proxima videri possent ex Catone Rei rusticæ cap. 136. dum scribit quo pacto pollinctionem in agro Casinate & Venafri sic dari oporteat. Sed eadem non esse constat ex eodem, qui ea separat cap. præcedenti, & Plin. lib. 3. cap. 5.

1 *In Tusculano ficum.*] Laudantur & ficus Atticæ, & Laconicæ, & aliæ apud Athenæum multorum auctoritate lib. 3. cap. quoque 3.

2 *In Tarentino mel.*] Quod & affirmat Horat. loco illo Carm. libro 2. Ode 6.

3 *Erat & secundarius panis.*] Plin. lib. 18. cap. 9. ubi hunc cibarium appellat his verbis, *Et Cibarii, quod secundarium vocant, sextarios quatuor.* Suetonius in Augusto, cap. 76. *Secundarium panem, & pisciculos minutos, & caseum bubulum manu pressum, & ficos virides biferas maxime appetebat.* Isidorus l. 1. Etymologiarum cap. 2. Horatius epist. lib. 2. epist. 1.

—— *Vivit siliquis & pane secundo.*

4 *Et ostrearius.*] Plinius l. 18. c. 11. *Panis*, inquit, *ipsius varia genera prosequi supervacuum videtur: alias ab obsoniis appellati, ut Ostrearii: alias à deliciis, ut Artolagani: alias à festinatione, ut Speusticii: necnon à coquendi ratione, ut Furnacei, vel Artopticii, aut in clibanis cocti.*

5 *Artolaganus.*] Plinius d. lib. & c. Hos tamen pro minus delicatis accipere videtur Cicero lib. 9. Epistolarum familiar. epistol. 20. ejus lib. omnium vero 172. ad Papyrium Pætum, *Dediscendæ tibi sunt sportellæ & artolagani tui.* Artolaganus autem genus cibi ab ἄρτος, id est, *panis*, & λαγάνον, quod Græce dicitur, ut exponit Hesychius auctor Græcus, genus placentæ ex simila in oleo coctæ in patella: est etiam, eodem auctore, genus panis oleo aspersi. Et Athenæus lib. 3. c. 16.

6 *Speusticius.*] Plinius d. 11. c. l. 18. à festinatione dici scribit: σπεύδω enim Græce, *festino* significat.

7 *Subcinericius.*] A ratione coquendi quidam panes nuncupati sunt, ut fumacei & subcinericii, qui sub cinere coquuntur. Græce ἐγκρυφίας ἄρτος. At non memini me legisse apud Latinos de *subcinericio* pane, præterquam in sacris Bibliis, ut Genesis cap. 18. Judicum cap. 7. & 3. Regum 17. & 19. Oseæ cap. 7. & forte alibi. *Subcinericii* panis mentionem facit apud Athenæum lib. 3. c. 15. Nicostratus in Æditui, & ingeniosus obsonator Archestratus.

8 *Artopticius.*] Plinius lib. 18. c. 9. & 11. Dicitur autem Artoptesius, ab artoptesia instrumento panibus coquendis accommodato: cujus meminit Plautus in Aulularia act. 2. scen. quoque 2.

Ego hinc artoptam ex proxumo utendum peto

A Congrione. ——

Talis autem panis erat tostus & inde

mam [1] magnopere commendarunt, quæ à Græcis ſumpta origine, ad Romanos fluxit. [2] Poſt quam Alicam Romani invenere, cujus Græci inexpertes ſunt. Græcis quoque multiplicia panum genera comperimus. [3] Nam & zymitas, hoc eſt fermentatos, & obelias, & cribanitas & canchrydias & apyritas, pytirias & pyrinos panes legimus. [4] Placentarum quoque genera varia, tarentinas, craſſianas, ſiculas, cluſtras, plicias, guttatas, montianas, muſtaceas & ſpiras, quæ fiunt ex caſeo. [5] Proditumque memoriæ eſt, antiquiſſimos Romanorum, cœnæ tantum panem adhibuiſſe, prandio vero carnibus veſci, [6] non elixis, ſed aſſis & veru decoctis, aut frictis: [7] quibus Parthi abſtinebant, [8] & niſi venatu quæſitis, nulli veſci permiſſum. [9] Et cum pauciſſimi con-

Placentarum genera.

Cœnæ veterũ Romanorum.

nomen. Nam Græce ἰπτάω, eſt *aſſo*, ſive *torreo*, καὶ ἄρτος, *panis*: unde & *artopta* inſtrumentum ad panem toſtum faciendum. Hæc Beroaldus in Suet. Auguſtum cap. 76. Eſt & alius panis *Depsticius* (ut id addas) apud Catonem Rei ruſticæ, c. 74. Sed nonnulli ibi legunt *Depſitium*.

1 *Magnopere commendarunt.*] Plin. lib. 18. cap. 7. & lib. 22. cap. 25. & Galen. lib. 1. de Facultate aliment.

2 *Poſt quam, Alicam Rom. invenere.*] Plinius lib. 18. cap. 11. Galenus ubi ſupra. Athenæus l. 1. Dipnoſ. in univerſum tribuit Italis. De ea autem eſt apud Martialem lib. 13. Xenium 6.

Nos alicam, mulſum poterit tibi mittere dives,
Si tibi noluerit mittere dives, eme.

Porro quo pacto ex hordeo aut zea, alica confici poſſit, docet Palladius l. 7. qui Junius inſcribitur, c. 12. & Conſtant. Cæſar lib. de Agricultura 3. c. 7.

3 *Nam & zymitas.*] De his ſeptem, præter quam Apyritis ſcribit Julius Pollux lib. 6. cap. 11. dicunturque ὀβελίαι, tanquam dicas *veruales*, quod ſcilicet verubus ſunt aſſati, vel conſtipati: vel quia venderentur obolo, κριβανῖται, *clibanarii*, de quibus Plinius d. lib. 18. cap. 11. καγχρύδιαι, ut legit Pollux ubi ſupra, ſive etiam καγχρίδιαι, qui aliquibus *apyritæ*, ex eo genere tritici, de quo Theophraſtus lib. 8. hiſtoriæ Plantarum, cap. 4. πιτυρίαι, *furfuracei*, cæteris (ut ſcribit Pollux) viliores, πύρινοι, *triticei*. Zymitis adverſi ſunt azymi. Sed alia multa genera panis videbis apud eundem Pollucem in d. lib. Iſidorum Etymologiar. lib. 20. c. 2. Rhodigin. lib. 9. cap. 16.

4 *Placentarum quoque genera.*] Vide de his Cælium Rhodiginum ubi ſupra, & de aliis Pollucem in d. lib. c. 11. & Athenæum lib. 14. cap. 19.

5 *Proditumque eſt memoriæ.*] Valer. lib. 2. cap. 19.

6 *Non elixis, ſed aßis.*] Hic omnino vide in noſtris Commentariis Nobilitatis, cap. 31. ubi aperte multiſque teſtimoniis docui veteres illos, & Græcos, & Romanos his uti ſolitos.

7 *Quibus Parthi abſtinebant.*] Veluti in ſequentibus patebit.

8 *Et niſi venatu quæſitis.*] Juſtinus lib. 41. Parthorum mores & victum deſcribens, tradit Parthos carne non niſi venatibus quæſita veſci.

9 *Et cum paucißimi convivæ erant.*] Gellius auctoritate M. Varronis ex ſatyris Menippæis, lib. 13. cap. 11. ſic ſcribit, *Dicit autem convivarum numerum*

convivæ erant, non minores tribus: cum plurimi, non ultra novem in eadem mensa eisdemque lectis cœnitabant:[1] tametsi vetus feratur adagium, Septem convivium, novem convicium facere, quod scilicet obstrepente multitudine tumultuantur potius quam in sobrio convictu sint. [2] Græcis quatuor aut quinque convictores unis mensis adhibere, satis erat. Carmanis vero separatæ singulis convivis sedes sunt, & sua cuiq; in accubitu mensa.[3] Fertur tamen L. Verus Imperator præter exempla majorum, cum duodecim solemni convivio primus accubuisse. Homerus usque ad decem probavit. [4] In symposio autem Platonis octo conveniunt & vi-

Convivarum numerus. *Adagium.* *Græci.* *Carmani.* *L. Verus numerum convivarum auxit.*

rum incipere oportere à Gratiarum numero, & progredi usque ad Musarum: id est, proficisci à tribus, & consistere in novem: ut cum paucißimi convivæ sunt, non pauciores sint, quam tres: cum plurimi, non plures quam novem. Macrobius ejusdem Varronis auctoritate l. 1. c. 7. Hucque alludit illud Horatii Carm. lib. 3. Ode 19.

—— Da, puer, auguris
Murænæ, tribus aut novem
Miscentur cyathis pocula commodis.
Qui Musas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitus petet
Vates: tres prohibet supra,
Rixarum metuens, tangere Gratia,
Nudis juncta sororibus.

1 *Tametsi vetus feratur adagium.*] Apud Julium Capitolinum in vita L. Veri Imperatoris. De quo vide Erasmum Chiliadis primæ cent. 3. c. 97.

2 *Græcis quatuor aut quinque.*] Athenæus lib. 1. Dipnosophist. cap. 1. ubi describit in eam rem versus Archestrati Syracusii, vel Geloi in inscripta castronomia, ut voluit Chrysippus,

Cœnare una homines hinc divite mensa,
Atque adsint illi vel tres, vel quattuor omnes:
Non plures, vel quinque, foret nam cœna parata
Militibus rapide promptas rapientibus escas.

Quo significatur convivas aut tres, aut quatuor, aut ad summum quinque esse debere: alias mercenariorum & rapto viventium conventum esset. Sed id perpetuum non erat apud Græcos: quandoquidem apud Lacedæmonios convenire solebant ad cœnam quindeni, aut paulo pauciores, vel plures, ut ait Plutar. in vita Lycurgi. Alexander Severus multitudine convivarum offendebatur, dicens, se in theatro & circo manducare.

3 *Fertur tamen L. Verus.*] Julius Capitolinus in vita illius, *& notißimum ejus quidem*, inquit, *fertur tale convivium, in quo primum duodecimus accubuisse dicitur: cum sit notißimum dictum de numero convivarum, Septem convivium, novem vero convicium.*

4 *In symposio autem Platonis.*] Athenæus dicto lib. 1 cap. item 1. ad finem. Verum in Timæo ipsius Platonis tres aut quinque requiruntur εἷς δύο τρεῖς ὁ δὲ τέταρτος. At Lacedæmoniis in suis conviviis (ut supra hoc eodem capite diximus) conveniebant quindeni: ferebantque singuli farinæ medimnum singulis mensibus, vini choas octo, casei quinque minas: præterea obsonii gratia, perparum quiddam nummorum: ad hæc vero, si quis sacrificasset primitias, aut si quis venatus esset, partem prædæ in convivium mittebat, ut tradit Plutar. in Lycurgo.

1 *In*

& viginti: [1] In quibus mensis Romani liberos cum pueris puellisque adhibebant, qui ad fulcra lectorum, [2] servi ad pedes. [3] In ipsis autem lectis cum viris cubantibus fœminæ

1 *In quibus mensis.*] Suetonius in Claudio, cap. 32. *Adhibebat*, inquit, *omni cœnæ & liberos suos cum pueris, puellisque nobilibus, qui, more veteri, ad fulcra sedentes, vescerentur.** Cornelius Tacitus lib. 13. scribit moris fuisse, principum liberos cum cæteris ejusdem ætatis nobilibus sedentes vesci in aspectu propinquorum, propria & parciore mensa.

COLERUS.

* Per *fulcrum lecti*, imum lectum intelligit. Pars enim lecti fulcrum erat: itaque Ulpianus legato fulcrum lecti contineri ait, legato lecto. Augusti igitur liberi ad imam fulcri partem sedisse intelligendi sunt. Huc pertinet Dionis locus, de Cajo Principe, cum ait, *Ibi Pomponius secundus consul ad pedes ejus assidens cibum capiebat, ac subinde demisso capite eos deosculabatur.*

TIRAQUELLUS.

2 *Servi ad pedes.*] Seneca lib. 3. de Beneficiis, cap. 27. *Servus*, inquit, *qui cœnanti ad pedes steterat, narrat, quæ inter cœnam ebrius dixisset.* Suet. in vita Caligulæ, cap. 26. illum arguit quod nihilo reverentior leniorque erga Senatum, quosdam summis honoribus functos, cœnanti ipsi modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo, passus esset. Cæterum scribit Agretius Grammaticus, circum pedes dici obsequia servorum, ante pedes amicorum. Hinc est illud Ciceronis dictum in 3. in Verrem actione, *Servos artifices pupilli cum haberet domi, circum pedes autem homines formosos & literatos, suos esse dicebat, se emisse.* Martialis autem lib. 13. epig. 40. servos, qui conviviis assistunt ad pedes simpliciter appellat.

At ipse retro flexus ad pedum turbam
Inter catellas anserum exta lambentes
Partitur apri glandulas palæstritis.

Idem lib. 7. epig. 19. ad pedes dicit,

Nec esculenta sufficit gulæ præda,
Misto lagenam replet ad pedes vino.

Et lib. 12. epig. 88.

Bis Cotta soleas perdidisse se questus,
Dum negligentem ducit ad pedes vernam,
Qui solus inopi præstat & facit turbam:
Excogitavit homo sagax & astutus,
Ne facere posset tale sæpius damnum,
*Excalceatus ire cœpit ad cœnam.**

COLERUS.

* Suetonius iterum in Galba c. 22. *His autem ministris reliquiæ reliquiarum ab accubantibus dividebantur, aut potius projiciebantur*, ut idem Sueton. eodem capite. Et Seneca Epist. 278. Marcellinum admonuit non esse inhumanum, quemadmodum, cœna peracta, reliquiæ circumstantibus dividuntur, sic peracta vita, aliquid porrigi his, qui totius vitæ ministri fuissent.

TIRAQUELLUS.

3 *In ipsis autem lectis.*] Sunt verba Valer. Maximi lib. 2. cap. 1. post princ. Et ad id quod dicitur, *Viris cubantibus*, illud sciendum est, de cœnantibus vel vescentibus dici solitum accumbere, discumbere, recumbere: sed id inter ea differre, quod accumbere, deorum est: Virgil. lib. 1. Æneid.

—— Tu das epulis accumbere divûm.

Discumbere, hominum est: Idem Virgil. in eod. lib.

Jam pater Æneas & jam Trojana juventus
Conveniunt, stratoque super discumbitur ostro.

Et paulo post,

—— Toris jussi discumbere pictis.

Recumbere ferarum est, hincque illud lib. 8. Æneid. de Cerbero,

—— Te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento.

Hæc Acron in Horat. Carm. librum 1. Ode 27. Verum hæc differentia non semper

næ sedentes cœnitabant: [1] à principio enim majores nostri

semper observatur. Nam & accumbere de hominibus dicitur apud Plautum in Amphitryone actus 2. scena 2.

ALC. Cœna apposita'st, cœnavisti mecum, ego accubui simul.

AMPH. In eodem lecto? ALC. in eodem. SOS. hei non placet convivium.

Ciceronem in 3. in Verrem action. *Tum ille negavit, moris esse Græcorum, ut in convivio virorum accumberent mulieres.* De qua re loquens idem ipse Cic. paulo ante, verbo *discumbendi* usus est. Et 7. in Verrem actione, *Muliebria quotidie convivia essent, vir accumberet nemo, præter ipsum.* Liv. 3. Dec. lib. 8. *Cœnatumque simul apud Regem est, eodem etiam lecto Scipio atque Asdrubal (quia ita cordi Regi) accubuerunt.* Uti etiam verbum *accubare*, quod est ejusdem significationis apud Ciceronem lib 4. Tusculan. quæst. *Gravissimus auctor in Originibus dixit Cato, morem apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps qui accubarent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes.* & in Catilinam, *Qui mihi accubantes in conviviis eructant in sermonibus suis cædem bonorum.* Et Columellam lib. 11. cap. 1. *Nec nisi sacris diebus accubans cœnet.* Sed & *recumbere* de hominibus quoque dici, probat illud Plinii Junioris Epistol. lib. 4. epist. ejus lib. 22. omnium autem 88. incip. Interfui Principis. *Cœnabat Nerva cum paucis, Vejento proximus, atque etiam in sinu recumbebat.* Et iterum epist. omnium 100. *Recumbebat mecum vir egregius Fidius Rufinus, super eum municeps ipsius.* Et Martial. lib. 2. epigram. 19.

Debet Aricino conviva recumbere clivo,
Quem tua felicem, Zoile, cœna facit.

Et lib. 7. epigr. 77.

Sportula nulla datur, gratis conviva recumbis.

Sed quicquid sit de ea Acronis differentia, satis constat viros in conviviis cubare solitos, sive id accumbere, aut accubare: sive discumbere, aut recumbere vocemus. Quod & videre quoque licet ex Cicerone ad Atticum libro 5. epist. ejus lib. 1. omnium 87. *Discubuimus omnes præter illam: cui tamen Quintus de mensa misit, illa rejecit.* Et Gellio lib. 3. cap. 19. *Apud cœnam Favorini Philosophi cum discubitum fuerat, cœptusque apponi cibus, servus assistens mensæ legere inceptabat.* Quod intellige secundum ea, quæ sequuntur.*

COLERUS.

* Modus autem accubitus hic erat. Accumbebant reclinata supera parte corporis in cubitum sinistrum, infera in longum porrecta ac jacente: capite leviter erecto, dorso à pulvillis modice suffulto. Plautus Milite: *sed procumbunt, & se percellunt, dimidiati dum appetunt.* Lipsius lib. 3. Antiq. lect.

TIRAQUELLUS.

1 *A principio enim majores.*] Virg. lib. 7. Æneid.

Hæ sacris sedes epulis, hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.

Ubi Servius, *Majores enim,* inquit, *nostri sedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus, ut Varro docet in libris de Gente populi Romani, in quibus dicit quid à quaque traxerit gente.* Quem etiam locum Virgilii in id expendit ipse Servius in eundem lib. 2. Æneidos eo loco,

At domus interior regali splendida luxu
Instruitur. —

Quod & ipsum antiqui Græci observabant ex Homero lib. 3. Odysseæ,

Ἀμφοτέρων ἕλε χεῖρα, καὶ ἵδρυσε δαιτί.

Id est,

Amborum prehendit manum, & sedere fecit ad convivium.

Et iterum ad finem ejusdem libri,

Δαίνυνθ' ἑζόμενοι.

Id est,

— Epulabantur sedentes.

Ægyptii testimonio sacrorum Bibliorum, Genesis cap. 43. ad finem, ubi sic scribit, *Rursumque lota facie egressus Joseph, continuit se, & ait, Ponite panes.*

Fœminæ apud Græcos non accumbebant cum viris. Græcorum bibendi mos.

stri sedentes epulabantur, [1] Laconum more, [2] adhibitis etiam principum liberis apud summos viros, cum cæteris id ætatis pueris nobilibus, qui propria & parciore mensa, in conspectu affinium vescebantur. [3] Apud Græcos vero fœminas in vili convivio accumbere nisi propinquorum, non licebat: [4] quibus consuetudo mansit, ut in primis epulis brevioribus poculis transigerent, in fine vero laxiora adhiberent: quare [5] Græco more bibere, est capacioribus poculis haurire, [6] quibus lex data, ut in symposiis aut biberent, aut

nes. Quibus appositis, seorsum Joseph, & seorsum fratribus, Ægyptiis quoque, qui vescebantur simul, seorsum (illicitum est enim Ægyptiis comedere cum Hebræis, & prophanum putant hujusmodi convivium) sederunt coram eo, primogenitus juxta primogenita sua, & minimus juxta ætatem suam. Id quod expendens Philo Judæus in libro, cui titulus est, de Joseph, *Nondum*, ait, *discumbendi mos receptus erat.* Et Heroës & Macedones, ut tradunt Duris, & Egesander, & ex eo Athenæus lib. 1. cap. 11. Quod & testimonio Homeri scribit Athenæus lib. 5. cap. 3.

Inde thronos sedete super, sedesque paratas.

Idem dicit Athenæus l. 8. c. 13.

1 *Laconum more.*] Quod jam dictum est, ex Varrone & Servio in præced.

2 *Adhibitis etiam Principum liberis.*] Hæc sunt Suetonii & Taciti, quorum verba supra adduximus in verbo, *In quibus mensis.*

3 *Apud Græcos.*] Cicero in 3. in Verrem actio. cujus etiam verba attulimus ibi, *Servi ad pedes*, & Probus Æmylius in procemio ejus libri quo clarorum virorum vitas describit. Et idem quoque apud Macedones observatum fuisse, intelliges ex Herodoto lib. 5. & Justino lib. 7. Mulier enim quæ contra viri voluntatem, vel eo ignorante, extraneorum convivia petierit, repudiari poterit, juxta *l. consensu. C. de repud.* Convivia enim, Veneris præludia sunt. Accur. in *l. quod ait lex. ff. ad leg. Jul. de adult.*

4 *Quibus consuetudo mansit.*] Alexander Aphrodisæus hujus rationem reddit problem. cap. 81. Et ex hoc miratur Anacharsis apud Laërtium in vita illius cur Græci initio convivii parvis poculis uterentur: ubi vero saturati essent, majoribus. Athenæus lib. 1. cap. 18. auctoritate Aristotelis in Tyrrhenorum legibus, scribit Tyrrhenos cœnare cum mulieribus dispositis sub eodem vestimento.

5 *Græco more bibere.*] De quo Cicero in 3. in Verrem actione: *Vos omnes Verres certiores facit quid opus esset, mature veniunt, discumbitur: fit sermo inter eos & invitatio, ut Græco more biberetur: hospes hortatur, poscunt majoribus poculis, celebratur omnium sermone lætitiaque convivium.* Sed vide infra in verbo, *Nonnulli Græco more.*

6 *Quibus lex data est.*] Cicero lib. 5. Tusculan. quæst. *Mihi*, ait, *quidem in vita servanda videtur illa lex, quæ in Græcorum conviviis obtinetur: Aut bibat, inquit, aut abeat, & recte. Aut enim fruatur aliquis pariter cum aliis voluptate potandi: aut, ne sobrius in violentiam vinolentorum incidat, ante discedat. Sic injurias fortunæ, quas ferre nequeas, defugiendo relinquas.* Cantio Græca convivalis hæc erat, πέντε πῖνε, τρεῖς πῖνε, ἢ μὴ τέτταρα, hoc est, *bibe quinque, bibe tres, bibe quinque cyathos.*

1 Sicut

aut abirent. [1] Sicut apud Scythas ſcythiſſare, erat intemperatius bibere. [2] Nonnulli Græco more bibere dicunt eſſe, quoties deos aut amicos inter pocula appellarent ſingulos nominatim, toties haurire, & large merum bibere: utque quum magiſtratus & honores dabant, vina pateris circumferrent: cumque alicui propinaſſent, nominatim deſignare cui poculum darent: & primo deos, deinde amicos appellare: totieſque haurire affatim, & bona à diis precari. [3] Et tametſi vino vim ſapientiæ adhiberi putarent, ſi quan- *Scythiſſare.* *Propinatio.*

1 *Sicut apud Scythas ſcythiſſare.*] Herodotus lib. 9. & ex eo, & Chameleonte Heracleote in libro de Temulentia. Athenæus lib. 10. Dipnoſophiſt. cap. 8. & rurſus ex Hieronymo Rhodio in lib. de Ebrietate 11. c. 17. Eraſm. Chil. 2. cent. 3. cap. 17. Quid autem ſit *Abſcythiſſare*, videbis apud eundem Athenæum lib. 12. cap. 8. in fine.

2 *Nonnulli Græco more.*] Aſconius Pædianus in d. 3. action. in Verrem Ciceronis: *Græco more bibere eſt cum cyathis mero plenis ſaltare: & primo deos, deinde amicos ſuos nominantes, toties merum bibere, quoties Deum & charos ſuos nominatim vocant.* ad quem morem alluſit Horatius lib. Carm. 3. Ode 19.

Da Lunæ propere novæ
Da noctis mediæ, da puer auguris, &c.

Ubi Acron, *Hoc modo veteres feſtivitatem conviviorum celebrare conſueverant, ut ſingulos vini cyathos ſub ſingulorum deorum, aut chariſſimorum hominum nomine in poculis apponi juberent*, & vide infra in verbo, *Et ne intepeſcerent.* *

COLERUS.

* Horat. alibi:

—— Dicat Opuntiæ
Frater Megillæ, quo beatus
Vulnere, qua pereat ſagitta.

Tibullus:

Sed bene Meſſalam ſua quiſque ad pocula dicat,
Nomen & abſentis ſingula verba ſonent.

Plautus Sticho:

Bene vos, bene nos, bene te, bene me, bene noſtram etiam Stephanium.

TIRAQUELLUS.

3 *Et tametſi vino.*] Martialis lib. 5. epig. 65.

Sextantes Calliſte duos infunde Falerni,
Tu ſuper æſtivas Alcine funde nives.

Et lib. 12. epig. 17.

Ebria Setino fit ſæpe & ſæpe Falerno:
Nec niſi poſt niveam cæcuba potat aquam.

Et lib. 14. epig. 103.

Setinos moneo noſtra nive frange trientes,
Pauperiore mero tingere lina potes.

Et ſeq. epigram.

Attenuare nives norunt & lintea noſtra:
Frigidior cœlo non ſalit unda tuo.

Et epigram. 117.

Non potare nivem, ſed aquam potare rigentem,
De nive commenta eſt ingenioſa ſitis.

Et Plinius lib. 19. cap. 4. *Hi nives, illi glaciem potant, pœnaſque montium in voluptatem gulæ vertunt. Servatur algor æſtibus, excogitaturque, ut alienis menſibus nix algeat.* Alter Plinius Junior Epiſtolarum l. 1. epiſt. 15. de quodam ſuo convivio loquens, *Paratæ erant*, inquit, *lactucæ frigidæ, cochleæ ternæ, ova bina, alica cum mulſo, & nive.* Athenæus quoque lib. 3. cap. 21. auctoritate Alexidis & Dioxicratis in Inſcripto: Euthyclis in Decoctoribus, Xenophontis in Memorabilibus, Charetis

Vini dilutio apud Græcos. si quando tamen vinum aqua admiscerent, illud tepefactis nivibus diluebant, nonnunquam marinam vino adhibebant, quo incorruptius foret. [1] Romanis etiam corollas poculis accipere, [2] festisque diebus coronatos & sertis redimitos epulari *Coronæ in conviviis.*

tis Mytilenæi in Historiis de Alexandro: Strattidis in Refrigeratoriis, & Callistrati Commistorum libro 7. Ostendit veteres nivibus in potu cum vino usos fuisse. Quibus adde Ciceronem lib. 4. de Finibus, *Quibus vinum diffusum sit è pleno œnophoro, cui nihil dempserit nix.* Ita enim eum locum emendavit Paulus Manutius. Sed illud tamen non omiserim hujusmodi aquam nivalem esse admodum insalubrem, ut videre licet ex Aristotele probl. sect. 24. quæst. 19. & Gellio lib. 19. c. 5.

1 *Romanis etiam corollas.*] Hinc enim illud Virgilii lib. 1. Æneidos,

Crateras magnos statuunt & vina coronant.

Quia scilicet, ut scribit ibi Servius, *antiqui pocula coronabant.* Et ad id quoque trahit illud libro 3. Æneidos,

Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, implevitque mero, divosque vocavit,
Stans celsa in puppi. ——

Illudque lib. 7. ejus operis,

Crateras magnos statuunt, & vina coronant.

Ubi idem Servius dicit vina ibi accipi pro pateris, citatque locum illum proximum. Nec Romani tantum, sed & Græci id faciebant, vel Homero teste lib. 21. Odysseæ,

— Κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.

Quæ sententia etiam Tibulli auctorite lib. 2. elegia 5. confirmari potest,

Aut è veste sacris tendent umbracula sertis
Vincta, coronatus stabit & ipse calix.

2 *Festisque diebus coronat.*] Coronatos antiquitus fuisse in compotationibus, testimonio sunt Plautus, Virgilius, Ovidius. Ille enim in Amphitryone act. 3. sc. 4.

Capiam mihi coronam in caput, assimulabo me esse ebrium.

Et iterum in Pseudolo act. 5. sc. 2. post princ.

Quid te ego video? PSEUD. *cum corona ebrium Pseudolum tuum.*

Virgilius de Sileno ebrio loquens ecloga 6.

Serta procul tantum capiti delapsa jacebant,
Et gravis attrita pendebat cantharus ansa.

Et lib. Æneid. 7.

—— *Frondenti tempora ramo*
Implicat. ——

Ubi Servius, *Diebus enim*, inquit, *festis ita epulabantur.* Ex quo loco Aleander id accepisse videtur, quod hic dicit. Ovidius lib. 5. Fastor.

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet injecta splendida mensa rosa.
Ebrius incinctis Philyra conviva capillis
Saltat, & imprudens utitur arte meri.

Sutiles autem coronas solennes fuisse, præsertim sacris, auctor est Plinius libro 21. cap. 3. *Sutiles*, inquit, *Saliorum sacris invenimus & solennes cœnis.* Ex quibus facile intelligis legendum apud Martialem *sutilibus* non *subtilibus*, ut quidam legunt lib. 5. epig. 65. quod & ad hunc locum pertinet,

Pinguescat nimio madidus mihi crinis amomo,
Lassenturque rosis tempora sutilibus.

Possetque videri Græcos obtinuisse ex Aristophane in Equitibus,

Ὥσπερ κοῖνας, στέφανον μὲν ἔχων αὖον
δίψῃ δ' ἀπολωλώς.

Et Cratino in Mollibus, Nicostrato, Philoxeno Dithyrambico in Inscripta cœna, & Eubulo Tittheo, & ab his Athenæo

epulari mos erat [1] cum lemniſcis. Erant enim faſciæ colo- *Lem-niſci.* ratæ, quæ coronis addebantur, cautumque fuit, ut Hetruſcis corollis lemniſci tantum aurei darentur, [2] ſumpta ab Ionibus conſuetudine, qui in lautioribus culinis primi corollas invenere: [3] quod ab Indis uſurpatur, ut ad familiare

Athenæo lib. Dipnoſophiſtarum 15. c. 13. Hanc autem rei cauſam Ariſtoteles & Ariſton Peripateticus prodiderunt, uterque in ſuis libris Rerum amatoriarum. Et ex eis idem Athenæus ejuſdem operis lib. 15. cap. 5. Nam cum veteres liberalius in ſuis ſympoſiis, vino ſe invitarent, & profuſius biberent, ut capitis doloribus, qui ex vino largius hauſto fiunt, occurrerent, faſciis id & aliis ligamentis circumligabant. Poſtea autem progredientibus ætatibus hominum, ut aſſolet, ad explenda ornandaque antiquitatis inventa, ingenioſum ſemper genus, neceſſitati & utilitati huic ornatum & elegantiam ineſſe voluit, inventumque addidit decorem. Corollæ igitur in ſympoſiorum licentia introductæ ſunt, quæ & uſum priorem facile præſtarent, & ſpectantium oculis nitidam etiam cultus elegantiam decenter afferrent. Nam & alias (ut id quoque addas) coronas ad valetudinem hominum compoſitas fuiſſe, teſtimonio eſt Plinius, qui d. l. 21. c. 3. ſcribit in eis eſſe aliquam valetudinis portionem, in potu atque hilaritate præcipue, odorum vi ſubrepente fallaciter. Quod & docet Dioſcorides libro 4. c. 127. ubi de Hippogloſſo tractat. Idem Plinius lib. 24. cap. 10. ubi de ſmilace, *Coronam*, inquit, *ex eo* Smilace ſcilicet, *factam impari foliorum numero, ajunt capitis doloribus mederi*, & cap. 12. ſtatim à princ. *Spinæ albæ ſemen contra ſcorpiones auxiliatur. Corona ex ea impoſita, capitis dolores minuit.* Et lib. 27. cap. 11. etiam ſtatim poſt princip. ubi de Hippogloſſa. *Capitis dolorem corona ex his* (Hippogloſſæ foliis) *impoſita minuit.* & cap. ſeq. ubi de Polygono. Plutarch. probl. ſympoſiacôn Decad. 3. prob. 1. Galenus lib. 2. Pharmac. loc. c. 2. & Marcellus Burdigalenſis cap. 1. non ſemel.

1 *Cum lemniſcis.*] Feſtus lib. 10. ſtatim poſt princ. *Lemniſci, id eſt, faſciolæ coloriæ dependentes ex coronis propterea dicuntur, quod antiquiſſimum fuit genus coronarum laurearum.* Plin. l. 21. cap. 3. *Craſſus dives, primus argento auroque folia imitatus, ludis ſuis coronas dedit. Acceſſeruntque & lemniſci, quos adjici, ipſarum coronarum honos erat apud Hetruſcos, quibus jungi non niſi aurei debebant.* Servius lib. 2. Æneid. enarrans eum locum,

Puniceis ibant evincti tempora tænis.

Vittis, inquit, *roſeis, & ſignificat lemniſcatas coronas, quæ ſunt de frondibus & diſcoloribus faſciis, ut ait Varro.* Plutarc. in Sylla tradit ſacrificanti Syllæ oblatam περὶ λοβὸν, lauteæ coronæ ſpeciem, λημνίσκων δύο κατηρτημένων, id eſt, *lemniſcis duobus propendentibus.* Interpres vero pro lemniſcis *corymbos* maluit reddere.

2 *Sumpta ab Ionibus.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. ubi de civitate Spartana, *Audiverant*, inquit, *inde*, nempe ex Aſia, *& immodicos ſumptus & omnia neceſſaria voluptatis genera fluxiſſe: primoſque Ionas unguenti, coronarumque in convivio dandarum, & ſecundæ menſæ ponendæ conſuetudinem, aut parva luxuriæ irritamenta reperiſſe.* Verum eum morem accepiſſe videntur à Prometheo, qui cum à Jove vinculis liberatus fuiſſet in Caucaſo coronam habuiſſe dicitur, ut ſe victorem impune peccaſſe diceret. Lege Higinum.

3 *Quod ab Indis uſurpatur.*] Alexander apud Q. Curtium lib. 9. exemplo Liberi patris coronatus cum exercitu, devicta India, triumphavit.

Ferculorum in cœnis solennibus afferendi ratio. liare convivium coronati accedant. Quinetiam vetusti moris erat, fercula exquisita & lautiora à ministris coronatis cum cantu & tibicine in cœnis solennibus afferri,[1] poculisque coronatis bibere, summamque cœnarum lautitiam tripatina distinguere, una murænarum, altera luporum, tertia myxionis piscis:[2] & ne intepescerent, cum obsoniis focos quoque transferri institutum. *Potandi ratio.* Singulisque poculis singulos deos aut heroas, nonnunquam amicos advocare, adstante cantorum turba, ac toto servitio & famulatu: *Famulorum munera in conviviis solennibus.* quorum alter reliquias colligit, quæ è mensa cadunt, alter murmur compescit, alius sputa è pavimento, & si quid immundi est verrit: eoque processere delitiæ, declinatis corruptisque moribus, *Delitię corruptis moribus.* uti[3] totos apros una mensa apponerent, quem[4] primus Romanorum Servilius Rullus apposuisse fertur. Deinde multam venationem, & condimentorum varietatem apponi usurpatum. *Versatilia laquearia cœnationum.* Quinetiam versatilia cœnationum laquearia[5] Nero commentus fuit, ut quum fercula admittebantur,

1 *Poculisque coronatis.*] Supra in verbo, *Romanis etiam corollas.*

2 *Et ne intepescerent.*] Vide supra, ubi de Græcorum bibendi more diximus. Sed quibus adde Martialem illis, quæ ibi diximus, alludentem l. 1. epig. 39.

Nævia sex cyathis, septem Justina bibatur,
Quinque Lycas, Lide quattuor, Ida tribus.
Omnis ab infuso numeretur amica falerno:
Et quia nulla venit, tu mihi Somne veni.

3 *Totos apros una mensa apponerent.*] Ex quo illud Juvenalis sat. 1.

—— Quanta est gula, quæ sibi totos
Ponit apros animal propter convivia natum.

Quanquam Tiberius Cæsar, ut scribit Suetonius in vita illius, cap. 34. affirmans omnia habere, quæ totum dimidiatum aprum apposuit. In cœnis lautioribus priscorum bini & terni mandebantur apri: quidam etiam apponebantur milliarii, sic appellati à pondere mille librarum: quorum Varro lib. 3. de Re rust. & Seneca Epist. libro 21. meminerunt.

4 *Primus Romanorum Servilius Rullus.*] Plinius lib. 8. cap. 51. ubi loquitur de solido apro, *Solidum aprum,* inquit, *Romanorum primus in epulis apposuit P. Servilius Rullus, pater ejus Rulli, qui Ciceronis consulatu legem Agrariam promulgavit.*

5 *Nero commentus fuit.*] Sueton. in vita illius cap. 31. *Cœnationes laqueatæ tabulis eburneis versatilibus, ut flores & ex fistulis, unguenta desuper spargerentur.* Seneca lib. 14. epist. ad Lucilium 2. omnium epist. 91. de hujusmodi Versatilibus laquearibus hæc tradit ad hanc rem apprime conducentia, *Hodie utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat, qui euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat, aut versatilia cœnationum laquearia ita coagmen-*

bantur, alia facies cubiculi desineret, alia succederet. [1] Ægyptiorum mos traditur, ut in familiaribus cœnis brassicam præsumant in primis, eo edulii genere ebrietatem discuti arbitrati, [2] quam Cato oleribus præposuit cunctis, ita ut mane illam esse oporteret jejunum. [3] Nonnulli nuces, lupinos, citrum & apium, quod venenis prodessent, velut antidotum, præcepere. [4] Græci vino madentes: oleo perun- *Ægyptii.* *Alii.* *Græci.*

mentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, & toties tecta, quoties fercula mutentur. *

COLERUS.

* Vide eundem Senecam lib. 2. quæst. Naturalium,& Spartian. in Hadriano.

TIRAQUELLUS.

1 *Ægyptiorum mos.*] Athenæus lib. 1. Dipnosoph. cap. 30. eodemque ult. ubi & idem dicit de Sybaritis ex Timæo. Et quod hæc ebrietatem discutiat, tradit Aristo. ejus rei rationem reddens problem. sect. 3. quæst. 34. cap. 17. Vide tamen Plinium lib. 20. cap. 9. qui scribit, Brassicam vino adversari, ut inimicam vitibus, Antecedente in cibis caveri ebrietatem. Postea sumpta crapulam discuti. Sed ut redeam ad Athenæum. Is continuo subjungit, Raphanum ebrietatem quoque prohibere & discutere, auctoritate Alexidis & Eubuli. Et veteres etiam Raphanum appellasse Brassicam, etiam auctoritate Appollodori, Carystii, Alexandridis, Nicocharis & Amphidis: Ut interim non prætermittam, brassicam & vitem, sibi natura quadam occulta adversari, ut vitis brassicæ odorem fugiat: testis Theophrastus, & ex eo Athenæus ubi supra in fine.

2 *Quam Cato.*] In lib. de re Rust. cap. 157.

3 *Nonnulli nuces.*] Servius de his omnibus loquens in lib. 2. Georgic. ibi:

—— Ac membris agit atra venena.

Radices, ait, *nuces, lupini, citrum, apium prosunt contra futurum, non contra jam acceptum. Unde etiam ante alias ullas epulas hæc solebant apponere.* Hæc Servius. Sed quod ad apium pertinet, antiquitus cœnantes apio se coronabant. Horatius lib. 2. Carminum Ode 7.

—— Quis udo
Deproperare apio coronas,
Curatve myrto? quem Venus arbitrum
Dicet bibendi? non ego sanius
Bacchabor Edonis: recepto
Dulce mihi furere est amico.

Quod scilicet, ut ibi tradit Acron, apii corona ebrietatem prohibere dicitur. Et idem libro 4. ejusdem operis, Ode 11.

Est mihi novum superantis annum
Plenus Albani cadus: est in horto,
Phylli, nectendis apium coronis.

Ubi & ipse idem Acron: *Alcæus*, inquit, *frequenter se dicit coronari, vel quia tardius depotatur, qui prandet apio coronatus, ut,*

Floribus, atque apio crines ornatus amaro.

Qui locus est apud Virg. Eclog. 6. Plinius lib. 19. c. 8. de Apio scribit, Quod honos erat ipsi in Achaïa coronare victores sacri certaminis Nemeæ. Ænea & sociis ejus, cum primum in Italiam devenissent, humi discumbentibus, solum apio fuisse substratum, idque illis mensæ loco fuisse scribit Dionys. Halicarnass. lib. 1.

4 *Græci.*] Vide, an id adaptari possit quod tradit Aristot. lib. 2. Rhetoricorum, ubi de locis & enthymematis tractat. quanquam alio respicere videatur. & problem. libro 3. cap. 34.

Sal. ungunt & ſale, [1] qui etiam ante reliquas dapes ſal, velut *Romani.* amicitiæ ſymbolum hoſpitibus apponunt: [2] ſicut Romani *Ægyptii.* lactucas, quod ebrietatem diſcuterent. Quinetiam [3] Ægyptiorum uſus erat, ut in ſolenni epulo propinquorum & affinium, qui deceſſere, aromatibus referta corpora iiſdem lineamentis & ſpecie recentiſſima, ac ſi vivi eſſent, introducant: hiſque præſentibus, & quaſi convivis adhibitis, epulentur: & ſi quando regum conviviis advocarentur, vaſa haberent, in quibus ventrem levarent aut vomerent. *Cretenſes.* [4] Cretenſibus, accubantes veſci, inſtar magni criminis erat, *Luſitani.* itaque ſtantes epulabantur, [5] contra Luſitani: nam ſedentes cœnitabant: [6] quod Alexander Macedo fecit, qui ſe- *Græci.* dens veſcebatur. Græci quoque in toris ex boum tergori- *Galli.* bus aſſidentes, ordine ludunt & veſcuntur. [7] Galli, dum *Galatæ.* cœnant, in ſtramentis aſſident. [8] Galatæ in pellibus luporum

1 *Qui etiam ante reliquas.*] Vide Eraſmum Chil. 1. cent. 6. c. 10. & Chil. 4. cent. 9. c. 80.

2 *Sicut Rom. lactucas.*] Plinius libro 20. c. 7. & de his ſupra ibi, *Et lactuca.*

3 *Quinetiam Ægyptiorum.*] Herodotus lib. 2.

4 *Cretenſibus.*] Servius, auctoritate Varronis in libris de Gente populi Romani, in eum locum Virgilii lib. 7. Æneid.

—— Hic ariete cæſo
Perpetuis ſoliti patres conſidere menſis.

Sic ſcribit longis ad ordinem exæquatis ſedentium. *Majores enim noſtri ſedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretenſibus.* Heraclides autem in Politicis ſcribit, Cretenſes ſedentes in thronis epulari. Pyrgion quoque l. 3. Legitimorum apud Athenæum lib. 4. cap. 5. tradit Cretenſes ſedentes comedere, junioribus illis miniſtrantibus. Quo etiam in loco idem Athenæus, ejuſdem Pyrgionis & Doſiade libro 4. Rerum Cretenſium auctoritate, cujuſmodi eorum convivia eſſent memoriæ prodidit.

5 *Contra Luſitani.*] Strabo lib. 3. de Luſitanorum ritibus, ſic ſcribit, *Pro oleo butyrum uſurpant, ſedentes cœnitant, ædificatos in pariete hemicyclos habentes.* Similiter & Illyrii apud Hermippum libro 2. Philippicarum rerum, & ex eo Athenæus lib. 10. cap. 14. *Illyrii*, ait, *cœnant bibuntque ſedentes mulieresque ducunt in conventus.*

6 *Quod Alexander Macedo.*] Duris apud Athenæum libro 1. Dipnoſophiſt. capite 11. & Plutarchus in vita ipſius Alexandri. Subdit autem Athenæus ex Hegeſandro, in more poſitum fuiſſe apud Macedones, ut nullus decumberet inter convivas, niſi extra retia aprum interfeciſſet: tunc enim ſedere inter convivantes licebat.

7 *Galli.*] Strabo lib. 4. *Hanc etiam,* inquit, *in ætatem vulgo humi cubant, cœnitantes in ſtramentis aſſident, plurima illis cum lacte eſca.*

8 *Galatæ.*] Diodorus Siculus c. 6. alias 9. *Cœnant ſedendo omnes, non in ſedibus, ſed in ſolo ſuper luporum, aut canum ſtratis pellibus.* Alia de cœnis Galatarum videbis apud Athenæum l. 1. cap. 11.

rum aut canum. Cato junior post civile bellum, non accumbens ut prius, sed sedens, cibo parciore usus fuit. [1] Contra de Terentio Varrone [2] & Hannibale legitur, ut post afflictas res stantes cœnitarent. [3] Apud Indos solus rex in lecto ex stramentis facto accubat, cæteri sedentes epulantur. [4] Spartanis communia erant convivia, pauperes cum ditioribus eodem vescuntur obsonio: festisque diebus, quos [5] Phiditia nuncupant, [6] nigrum jus [7] & panem igni duratum apponunt: [8] utque regi duplum obsoniorum quam cæte-

Indi.

Spartani.

Phiditia.

1 *Contra de Terentio Varrone.*] Julius Frontinus lib. 4. Stratagematôn, cap. 5. barbam capillumque submisit, & postea nunquam recubans cibum cepit, eadem scribit Eutropius Rerum Rom. lib. 3. cap. 3.

2 *Et Hannibale.*] Plutarchus in vita illius.

3 *Apud Indos.*] Philostratus in vita Apollonii libro 2. cap. 12. cujus verba libuit subscribere, *Rex in lecto è stramentis facto accubat: juxtaque ipsum ex agnatis ejus ad summum quinque, cæteri sedentes epulantur.*

4 *Spartanis.*] Strabo lib. 10. Plutarch. in Apophtheg. Lycurgi.

5 *Phiditia nuncupavit.*] Aristot. Politicôn lib. 2. cap. 7. Cicero lib. 5. Tusculan. quæst. *Quid? victum Lacedæmoniorum in Phiditiis nonne videmus? ubi cum tyrannus cœnavisset Dionysius, negavit se jure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum.* Plutarchus in Lycurgo. Cujusmodi autem erant ac quibus cibis in his Phiditiis uterentur, quantumque quisque in eo conferebat, sigillatim declarant Dicæarchus in Inscripto Tripolitico, Sphænius Reipubl. Laconicæ lib. 3. Molpis in opere ejusdem tituli, & alii apud Athen. lib. Dipnosophist. 4. cap. 4.

6 *Nigrum jus.*] Cicero ubi supra, Plutarchus in Cleomene, & in antiquis Lacedæmoniorum institutis, statim post princ. à Cicerone paulum dissentit. sic enim scribit, *Ferunt Dionysium tyrannum emisse Laconicum coquum hujusce juris nigri gratia, illique imperasse, ut sibi jus illud concinnaret, impensæ nulli parcens: quo degustato offensum despuisse: tunc Dionysio dixisse coquum, O Rex, hoc jus tunc gustandum est, cum Laconica exercitatione te exercueris.* Exercitationes autem Laconicæ sunt venatus, palæstra, eurotas, sol, pulvis: quibus haud dubie rebus fames & sitis parantur: quibus condimentis condiendæ sunt epulæ, si eas suaves scitique saporis esse concupiscimus.

7 *Et panem igni duratum.*] Plutarchus in Alcibiade, *Nam cum viderent ipsum ad tondendam usque ad cutem barbam more Laconico, tonsores adhibere, & frigidis balneis uti & duro pane, nigroque jure vesci, vix adduci poterant, ut crederent eum esse virum, quem acceperant, in omni deliciarum genere fuisse versatum.* Idem in Cleomene, *Amicorum cuidam aliquando subiratus est, quod hospites convivio suscipiens, vinum nigrum & panem duratum igni apposuisset.* Ubi legendum videtur, *jus*: non *vinum.*

8 *Utque Regi duplum.*] Herodot. libro 6. describens Spartanorum Regum dignationes & jura, sic tradit, *Quoties aliqua publica visceratio fit, primi in cœna reges discumbant: & iis primis distribui incipiat, utrique eorum duplum omnium, quam cæteris convivis.* Xenophon in Orat. de Laudibus Agesilai, *Duplicem*, inquit, *portionem in conviviis ex constituto accipiens, nec sic quidem tota utebatur, verum simplici, nec*

cæteris detur, lege sancitum erat, non societatis gratia, sed ut posset obsonio quem vellet honorare. Qui etiam assuerant [1] excellentium virorum laudes ignavorum fœda scelera in epulis canere ad lyram, [2] quæ dicunt scolia. Idem apud Athenienses: nam in celebri epulo quod [3] Syssitiam [4] vocant, tenuiores cum ditioribus una conveniunt, & æqualem obsoniorum partem ferunt. Cretenses ejusmodi comessationes, [5] andria dicunt, [6] Persæ titthenidia, Græci

Scolia. Encomia ad lyram. Syssitia. Andria. Titthenidia.

integra ea, contentus, reliquum distribuebat: ratus geminam Regi portionem dari, non societatis gratia, sed quo posset, quem velit honorare. Idem Xenophon in Repub. Lacedæmoniorum non procul à fin. *Atque, ut Reges in publico discumberent, convivium eis publicum,* Lycurgus scilicet, *instituit, & duplici parte in cœna honoravit: ut non duplo magis quam alii ederent, sed quo & ex hoc, quem vellent, honorare quirent.*

1 *Excellentium virorum laudes.*] Nam in Platonis Symposio Alcibiades Socratis laudes decantat, & apud Plutarchum in Aristotele Calisthenes Alexandri. Idque ipsum faciebant Romani, ut postea dicetur.

2 *Quæ dicunt scolia.*] De hujusmodi carminibus convivalibus, quæ Græci scolia vocant, meminit Plato in Gorgia, Aristophanes in Avibus & in Vespis. Plutarchus Symposiacôn lib. 1. & in Musica, ubi, Pindari auctoritate, hujusce carminis inventionem tribuit Terpandro, cum ea nullus in cantu usus antea fuisset. Scolia autem Græci interpretantur συμποτικὰ ᾄσματα, id est, *convivales cantilenas:* carmina convivalia, sic dicta, quod non quivis ea caneret, sed eruditi duntaxat. Vide Rhodiginum lect. Antiquarum lib. 12. cap. 15. Erasmum in Proverbiis, *Admeti nænia, Carica musa, canere ad myrtum.* *

COLERUS.

* Et Jul. Scaligerum libris de re Poëtica.

TIRAQUELLUS.

3 *Syssitiam vocant.*] Strabo lib. 10. sic ait, *Ideoque pueri ad conventus, quos Greges appellabant, commeare videbantur: viri autem ætatis adultæ ad convivia, quæ Virilia vocabant Συσσίτια, ut tenuiores æqualem cum locupletibus portionem è publicis alimentis assequerentur.*

4 *Tenuiores cum ditioribus.*] Plutarchus in Lycurgo, *Nam,* inquit, *neque usus, neque fructus, neque facies omnino, aut ostentatio fuerat magni apparatus, cum una cum paupere opulentus ad cœnam iret.*

5 *Andria dicunt.*] Aristoteles lib. Politicôn 2. c. 3. 7. 8. & 10. Scribit Athenæus lib. 4. cap. 5. Convivantibus Cretensibus duas fuisse destinatas domos, quarum unam dicerent *Andrion*, sive virilem: alteram, in qua dormirent hospites, *Cœmeterium:* in Andrio duæ primæ constituebantur mensæ hospitibus destinatæ, prætereaque *Xenicæ* nuncupatæ, mox sequebantur reliquæ. Idem Athenæus lib. 5. cap. 1. Dionysius Halicarnassæus l. 2. Strabo autem lib. 10. dicit & apud eos esse Συσσίτια. *

COLERUS.

* Festus vocat *Androna.* Cui subscribit Vitruvius lib. 6. c. 10. *Græci,* inquit, *ἀνδρῶνας appellant œcos, ubi convivia virilia solent esse; quod eo mulieres non accedant:* Vide Suidam & Pollucem lib. 1. cap. 8. *Oecon* autem *asaraton* vocat Plinius lib. 36. cap. 25. Statius Sylv. lib. 1.

— *Subeuntque novis asarota figuris.*

TIRAQUELLUS.

6 *Persæ Titthenidia.*] De quibus etiam Rhodiginus lib. 27. cap. 25. nullo au-

[1]Græci τελίαν,[2]Syri grammatias. Fuere quoque [3] Spartanis cœnæ copides, in quibus capra immolabatur, &[4]alia æclon. [5] Apud Indos ara mensæ in modum constituta, pluribus accubantibus circum: in eaque carnibus appositis, quilibet conviva è sua sede ad mensam vadit, & quam vult partem capit, atque in sedem reversus, carnibus & pane vescitur. [6] qui etiam comessationes in propatulo, [7] Laconico more faciebant. [8] Neque alienum fuerit, quod apud Gymnosophi-

Τελία. *Grammatiæ.* *Copides.* *Indi.*

lo auctore citato. Sed id, ni fallor, est Herodoti lib. 9. non longe à fin. *Cœnæ*, inquit, *nomen Persicæ Tycta, Græce τέλειον, id est, perfecta, in qua Rex solum caput ornatur, Persasque strenis donat.* Sed ibi loquitur de cœna regali, quæ semel quotannis eo die, quo Rex creatus est, instituebatur, quæ ex eo repetit Athenæus de Persarum conviviis loquens lib. 4. Dipnosophist. cap. 6. dicitque Persarum idiomate *Tycta* Græce *annum* appellari. At Rhodig. ubi supra, ex Athen. lib. 4. c. 4. scribit, Titthenidia convivia celebrari, quando Titthæ, id est, nutrices pueros deferrent mares in Dianæ templum, quam Corythalliam dicunt prope Tiassum ad Cletam.

1 *Græci τελίαν.*] Vide in præced. Athenæus autem libro 2. scribit Græcos sacra convivia θαλείας vocare. Idem lib. 14. cap. 3. Caseos latos ac tenues Cretes Thalias appellant, ut ait Selucus: quos in quibusdam sacrificiis comburunt. Hæc Athenæus.

2 *Syri Grammatias.*] Cælius Rhodiginus lib. 18. cap. 34. sic scribit, Posidonius Historiarum libro 16. Syrorum delitias incessens, oleo eos perungi pretioso arguit, linique unguentis, diei partem maximam in Grammatiis (sic autem communes vocant concœnationes) cibis saburrari & potu.

3 *Spartanis cœnæ copides.*] De quibus etiam Rhodigin. lib. 27. cap. 25. & Nicolaus Leonicus de Varia historia lib. 2. c. 87. sed & nullo auctore laudato. Polemon autem apud Athenæum lib. 2. c. 13. in fine, auctor est, apud Lacedæmonios in prandiis, quæ Copides dicuntur, fabas, phaseolos virides, & caricas bellaria apponi solere, & nihil aliud. At lib. 4. cap. 4. dicit quod hic dicitur de capræ immolatione, ampleque declarat cujusmodi erant hæ Copides ex multis auctoribus Græcis: nempe Polemone in Canathro, Cratino in Plutis, Eupoli in Ilotibus, Aristophane, Philyllio in Civitatibus, Epilyco in Adolescentulo, Molpide & Scæo, in Repub. Lacedæmoniorum, Dioscoride lib. 2. de ejusdem repub. & Aristocle de rep. Laconum lib. 1.

4 *Et alia æclon.*] Idem quoque Rhodiginus ubi supra, & hujus mentionem facit idem Athenæus d. lib. 4. cap. 4. Polemonis auctoritate, scribit, *Illis, qui ad Phiditium accedunt in Lacedæmone, post cœnam æclon afferre consueverunt: panes in canistro vimineo, atque singulis carnem apponunt. Eum autem qui partes distribuit, sequitur minister, qui æclon pronunciat, ac nomen mittentis solet addere.*

5 *Apud Indos.*] Philostr. in vita Apollonii, lib. 2. c. 12.

6 *Qui etiam.*] Strabo lib. 15.

7 *Laconico more.*] Supra dictum est.

8 *Neque alienum fuerit.*] Hæc usque ad vers. *Persarum mos*, sunt Apuleji libro 1. Floridorum, de Gymnosophistarum disciplina loquens, ita scibit, *Igitur ubi mensa posita, priusquam edulia apponantur, omnes adolescentes ex diversis*

Gymnosophistarum mos interrogandi adolescentes ante prandium vel cœnam.

sophistas traditur, ut paratis instructisque mensis, antequam dapes apponantur, adolescentes singuli qui ad epulum conveniunt, quid generi humano lucri fecerint, quodve sapienter dictum factumve fuerit illa luce coram senioribus exprimere cogantur. Et qui deses aut remissus, nihil frugi in medium affert, impransus manet, & foras extruditur, quibus disciplinis illos ad virtutem acuebant. [1] Persarum mos erat, inter pocula de rebus seriis consultare: & post comessationes, si quid sanctiore fœdere concludi vellent, concubinas advocare, & circumferre, tanquam ea adhiberent fœderi, quæ apud eos sancta & chara sunt. Idem Bactrianis, ut inter pocula de bellis consultent, & si quid complacitum est, merum largius infundant: & [2] Græcis, quibus vetustissimo jure usurpatur, ut postquam magnifice epulati fuerant, quasi refoto animo, de bellis decernant largioribus poculis, quæ si quando circumferebant, [3] à dextris incipiebant. Thraces post intemperatissimas perpotationes, primo in vino & alea versari, mox ad illicitos concubitus accedere solebant. Si qui vero ea vecordia fuere, ut post

Consultationes inter pocula. Persæ. Bactriani. Græci.

Thraces.

diversis locis & officiis ad dapem conveniunt. Magistri perrogant, quod factum à lucis ortu ad illud diei bonum fecerit. Hic alius se commemorat inter duos arbitrum delectum, sanata simultate, reconciliata gratia, purgata suspicione, amicos ex offensis reddidisse: itidem alius, sese parentibus quidpiam imperantibus obedisse: & alius, aliquid meditatione sua reperisse, vel alterius demonstratione didicisse. Denique & cæteri commemorant. [1] *Qui nihil habet adferre cur prandeat, impransus ad opus foras extruditur.*

1 *Persarum mos erat.*] Strabo l. 15. ad fin. *De rebus maximis inter vinum consultant, quas ipsi firmiores putant, quam quæ in sobrietate fuerint deliberatæ.* Herod. lib. 1. Quintus Curtius, ubi etiam scribit illos inter epulas de bello consultare. Maximus Tyrius ser. 12. Xenodotus in proverbio νόμος καὶ χώρα. Athenæus libro 4. cap. 6. non longe à princ.

2 *Et Græcis.*] Dosiadas lib. 4. Rerum Cretensium apud Athenæum l. 4. cap. 5. tradit, Cretenses post cœnam de rebus publicis primum consultare, postea de rebus in bello gestis mentionem facere, eosque laudare, qui viri & boni & fortes fuerunt, juvenes interim ad probitatem strenuitatemque simul adhortantes.

3 *A dextris incipiebant.*] Ælianus lib. 10. cap. 10. Vide Ælianum de varia Historia, lib. 3. Iidem vero Thraces post pocula in rixas & pugnas sanguineas vertebantur, teste Horatio Carm. lib. 1. Ode 27.

Natis in usum lætitiæ scyphis
Pugnare, Thracum est: tollite barbarum
Morem; verecundumque Bacchum
Sanguineis prohibete rixis.

1 *Dionysii*

ut post epulas nudas mulieres introducant, [1] Dionysii prioris exemplo, aut alia quam sibi obsonia convivis ministrent, fuit pro flagitio habitum, velut scelus & nequitia singularis. [2] Interque epulas & pocula primum libare diis dapes, & bene precari convivis, & secundum precationem dapibus cum modestia vesci, prisci moris erat, haud aliter, quam si sacrum epulum esset. Siquidem apud majores, [3] inter res sacras mensa habebatur. [4] Nam Pisidæ cœnantes, parentum manibus primitias reddunt. Romani & Græci in convictu familiari, ciborum particulis & vino in ignem conjectis libamina diis dabant, [5] & primitias cœnarum Laribus quibus sal cum pane & caseo pro pulmentario cessit. [6] Utque primus calix Jovi Olympio misceatur, secundus heroibus, tertius servatori Jovi. [7] Et quum vinum purum dabatur, observatum est, ut Jovem Sospitem advocarent, ne temulentos faceret. Quum vero aqua dilutum, Jovem appellare Servatorem. [8] Persarum reges ante

Libatio epularum & poculorum.

Persarum reges.

1 *Dionysii prioris exemplo.*] Idem Neronem factitasse scribit Cornelius Tacitus lib. 15. in stagno Agrippæ, his verbis, *Scorta visebantur nudis corporibus.*

2 *Interque epulas & pocula.*] Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 11.

3 *Inter res sacras mensa.*] Idem Macrob. ibid.

4 *Nam Pisidæ.*] Nicolaus περὶ ἐθῶν his verbis, Πισίδαι δειπνοῦντες ἀπάρχονται τοῖς γονεῦσιν, quod & ex eo repetit Stobæus Serm. 42. Pisidæ convivantes parentibus primitias libant, ut nos diis παρασπονδίοις dictis.

5 *Et primitias cœnarum Laribus.*] Vide nostros Commentarios de jure Primigeniorum, in Præfatione num. 71. incip. *Id quod etiam in.*

6 *Utque primus calix.*] Pindarus Isthmiorum Ode 5. post princ.

— Ἐν νεμέα
Μὲν πρῶτον ὦ Ζεῦ τὶν, ἄωτον
Δεξάμενοι στεφάνων.
Νῦν αὖτ' ἐν ἰσθμῷ, δεσπότᾳ
Νηρεΐδεσσί τε, πεντή-
κοντα παίδων ὁπλοτάτου
Φυλακίδα νικῶντος, εἴη δὲ τρίτον
Σωτῆρι πορσαίνοντας ὀλυμ-
πίῳ, αἴγιναν κατα-
σπένδειν μελιφθόγγοις ἀοιδαῖς.

Et ibi ipsius interpres doctissimus, qui & in id citat Sophoclem in Nauplio,

Ζεῦ παυσίλυπέ τε καὶ Διὸς σωτηρίου
Σπονδὴ τρίτα κρατήρος.

Et Æschylus in Epigonis.

Λοιβὰς Διὸς μὲν πρῶτον ὡραίου γάμου
Ἥρας τε. εἶτα τὴν δευτέραν γε κρᾶσιν
Ἥρωσι νέμω, εἶτα τρίτον Διὸς τοῦ σω-
τῆρος εὐκταίαν λίβα.

7 *Et cum vinum purum.*] Athenæus lib. 2. c. 1. Dipnosophist. & l. 10. c. 9.

8 *Persarum Reges.*] Serinus apud Stobæum serm. 42. οἱ Περσῶν βασιλεῖς περὶ μὲν τῶν θυσιῶν, περὶ εὐσεβείας διαλέγονται, περὶ δὲ τοῦ πίνειν, ἄξιος ἐστὶν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ νόμος. Idem Stobæus de legibus & consuetudinibus, Sermone 44. sic vertit, *Persarum Reges ante sacrificia de pietate disserunt antequam bibant, de temperantia: pugnaturi vero de fortitudine.*

ante cibum de modestia disputant, ante sacrificium de justitia, ante bellum de fortitudine. Et post trinam potationem, cum modestia epulati bona à diis precabantur. Nonnulli inter bellaria honores diis ac magnis heroibus dabant. [1] Quum vero apparatu magnifico exquisitissimæ epulæ dabantur, trinis ferculis, sequutis mox temporibus etiam senis, Romani cœnam exhibuere: idque luxuria erat: [2] quo modo Augustus convivia inisse fertur, quibus non amplius trinis ferculis, aut quum abundantissime, senis convivabatur. [3] Julius vero Cæsar in Ægypto convivia multiplici ferculo protraxit cum Cleopatra ad primam lucem. [4] Nero quoque effusus in luxum & epulas, à medio die [5] ad medias noctes, inter vina & scorta accubasse fertur. [6] Domitianus non ultra Solis occasum. [7] Et Heliogabalus tam perditæ

Post epulas. *Quot fercula in apparatu magnifico.* *Augusti convivia.* *Julii.* *Neronis.* *Domitiani.* *Heliogabali.*

1 *Quum vero apparatu magnifico.*] Id probat ex eo quod sequitur de Augusto.

2 *Quomodo Augustus.*] Suetonius in vita illius, c. 64. *Cœnam ternis ferculis, aut quum abundantissime, senis præbebat, ut non nimio sumptu, ita summa comitate.* Verum veteres illi Romani duobus tantum ferculis utebantur, ut tradit Servius in lib. 1. Æneid. ubi ejus rei Catonem citat auctorem. Et Satyricus Juvenalis sat. 1. damnat quod septem ferculis recentiores cœnitarent. * Plinius libro 11. cap. 53. ut perniciosam damnat ciborum varietatem, *Homini cibus*, inquit, *utilissimus, simplex. Acervatio saporum pestifera, & condimenta perniciosiora.* Sic Dissarius apud Macrobium lib. 7. c. 4. affirmat.

COLERUS.

* Illo versu:

Quis fercula septem Secreto cœnavit avus.

TIRAQUELLUS.

3 *Julius vero Cæsar.*] Suetonius in ejus vita, cap. 52. Lucanus libro 10. Pharsaliæ luxuriosum convivium luculenter describit, quo Cleopatra Cæsarem accepit, quem dicit longis alloquiis produxisse noctem.

4 *Nero quoque.*] Suetonius in vita illius, cap. vigesimo septimo.

COLERUS.

5 *Ad medias noctes.*] Solebant enim veteres diem agendis rebus, noctem curandis corporibus dare. Hinc, *vocationes de die*, apud Catull. Horat. lib. 2. Sat. ult.

—— Dictus heri illic
De medio potare die.

Huc refero illud Horatianum Ode 1. lib. 1.

Et partem solido demere de die.

TIRAQUELLUS.

6 *Domitianus.*] Convivabatur frequenter, ac large: sed pene raptim, certe non ultra solis occasum, nec ut postea comessaretur. Auctor Sueton. in Domitiano, c. 21.

7 *Et Heliogabalus.*] Lampridius in vita illius, sic scribit, Exhibuit aliquando & tale convivium, ut haberet viginti & duo fercula ingentium epularum, sed per singula lavarent, & mulieribus uterentur, & ipse & amici, cum jurejurando quod efficerent voluptatem: & paulo ante, Linteamen lotum nunquam attigit, mendicos dicens, qui linteis lotis uterentur.

ditæ nequitiæ & luxuriæ fuisse,ut viginti duo fercula ingentium obsoniorum una cœna admiserit, nunquam lotis linteaminibus usus, sed novis & recentibus semper; [1] sicut Galenus, qui aureis linteaminibus stravit. [2] Caligula una die centies sestertio cœnavit, qui etiam ex auro panes & obsonia apposuit, [3] Vitellius quoque inter apparatissimas epulas largissimo sumptu discubuit, qui una cœna à fratre exceptus fuit, in qua duo millia lectissimorum piscium, & septem avium, apposita traduntur. [4] Titus convivia instituit jucunda magis quam profusa, [5] Geta maxima prandia per singulas literas jubebat, ut pullum, perdicem, pavonem, porcellum: piscem & pernam unis epulis apponeret, & sic per singula elementa apparatus divideret. [6] Heliogabalus æstiva convivia coloribus distinxit, [7] sicut Lucullus per deos. Auctor est Spartianus, Ælium Verum imperatorem omnium primum excogitasse pentapharmacum præcipui saporis, ex sumine, phasiano, crustulo, aprugna sive perna & pavone, [8] instar Vitellianæ patinæ, quæ immenso

Galieni. *Caligulæ.* *Vitellii.* *Titi.* *Getæ.* *Æstiva convivia.* *Heliogabalus.* *Lucullus.* *Ælii pentapharmacũ.*

1 *Sicut Galenus.*] Imo & mantilibus,ut scribit Trebellius Pollio in vita illius. Sed hic legendum est *Galienus*, ut alibi monuimus.

2 *Caligula.*] Seneca in lib.de Consolatione ad Albinam, cap. 9. *C. Cæsar*, inquit, *quem mihi videtur rerum natura edidisse, ut ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possent, centies sestertio cœnavit uno die, & in hoc omnium adjutus ingenio: vix tamen invenit, quo modo provinciarum tributum una cœna fieret.* Suetonius in vita illius cap. 37. *Conviviis ex auro panes & obsonia apponeret, Aut frugi hominem esse oportere dictitans, aut Cæsarem.*

3 *Vitellius.*] Suetonius in vita illius cap. 13. De hac cœna sic refert Eutropius lib. 8. cap. 5. & ultim. *Notissima certe cœna memoriæ mandata est, quam Vitellius frater exhibuit, in qua supra cæteros sumptus duo millia piscium, & septem millia avium apposita traduntur.*

4 *Titus.*] Idem Sueton. in vita illius, c. 7.

5 *Geta.*] Ælius Spartianus sic in vita illius scribit, *Habebat etiam istam consuetudinem, ut convivia, & maxime prandia, per singulas literas juberet, scientibus servis, velut in quo erat anser, aprugna, anas: item pullus, perdix, pavus, porcellus, piscis, perna, & quæ in eam literam genera edulium caderent: & idem fasianus, farta, ficus, & alia.*

6 *Heliogabalus.*] Ælius Lamprid. in vita illius.

7 *Sicut Lucullus per deos.*] Plutarchus in Lucullo & Carinus Imperator, auctore Flav. Vopisco, *per libras sed eo modo quo superiores, utpote qui centum libras avium, centum piscium, mille diversæ carnis in convivio suo frequenter exhibuit.*

8 *Instar Vitellianæ.*] Suet. in Vitellio cap. 13. *Hanc quoque exuperavit ipse dedicatione patinæ, quam ob immensam magnitudinem Clypeum Minervæ* αἰγίδα

menso constitit, quam clypeum Minervæ appellavit. Cui proxima fuit, [1] Æsopi patina, sexcentis sestertiis taxata, in qua aves vocales & canoras apposuit nummis sex singulas coëmptas. [2] Pertinax vero imperator contra, qui dimidiatas lactucas & carduos in privata cœna apposuisse fertur. [3] Divus quoque Cæsar, [4] & Octavius Augustus in quotidianis cœnis cibi minimi fuere & vulga-

Æsopi patina.

Cæsaris. Octavii.

αἰγίδα πολιέχε dictitabat. Plinius libro 35. cap. 12. scribit hæc, *At Hercules Vitellius in principatu suo ducentis sestertiis condidit *patinam, cui faciendæ fornax in campis ædificata erat: quoniam eo pervenit luxuria, ut etiam fictilia pluris constent, quam murrhina. Propter hanc Mutianus altero consulatu suo in conquisitione exprobravit patinarum paludes Vitellii memoriæ, quam illa fœdiores, cujus veneno Asprenati reo Cassius Severus accusator objiciebat interiisse 130. convivas.* Hujus patinæ Vitellianæ meminit Dion Nicæus in Vitellio, his verbis, *Patinam quidem unam apparavit, in quam impendit decem millia aureorum, linguis cerebrisque & jecoribus piscium, & quarundam avium in eam conjectis. Hanc patinam cum fictilis esse non posset, propter magnitudinem argenteam fecit, eaque diu permansit, veluti res diis consecrata, quousque Adrianus eandem conspicatus, tolli ac dissipari jussit.*

COLERUS.

* Torrentius legit, *Condiit*, neque enim operis, sed obsonii sumptum notat. Similiter Juvenalis sat. 11.

Et quadringentis nummis condire gulosum
Fictile. ——

De alia Patina Domitiani vide Juvenalem sat. 4. Et Drusillani, Claudii Cæsaris servi, apud Plinium lib. 33. cap. 11. De Æsopi apud eundem Plinium & Senecam lib. 15. epist. 96. Tertullianum de Pallio. Val. Max. l. 9. cap. 1. Horat. lib. 2. sat. 3.

TIRAQUELLUS.

1 *Æsopi patina.*] Plin. lib. 10. c. 51. Clodii Æsopi, tragici histrionis patinam celebrat sexcentis sestertiis taxatam: in qua posuit aves cantu aliquo, aut humano sermone vocales, nummis sex singulas coëmptas, nulla alia inductus suavitate, nisi ut his imitationem hominis manderet.

2 *Pertinax vero.*] Julius Capitolinus in Pertinace sic scribit, *Cum verbis esset affabilis, re erat illiberalis, ac prope sordidus, ut dimidiatas lactucas & carduos in privata vita convivis apponeret: & nisi quod missum esset edulium, quotquot essent amici, novem libras carnis per tres missus ponebat.*

3 *D. quoque Cæsar.*] C. Oppius apud Sueton. in vita Cæsaris, c. 53. docet C. Cæsarem adeo circa victum indifferentem fuisse, ut quondam ab hospite conditum oleum, pro viridi appositum, aspernantibus cæteris, solum etiam largius appetisse, ne hospitem, aut negligentiæ aut rusticitatis videretur arguere. Cæsaris circa victum facilitas, vel ex eo patet, quod scribit Plutarch. in ejus vita, *Mediolani apud hospitem Valerium Leonem cœnans, cum appositis asparagis Valerius unguentum pro oleo instillasset, facile commanducavit, & opipare. Idque moleste ferentes sodales castigavit: dicens, Debuit satis esse his, qui hoc improbant, hoc non uti: qui hanc rusticitatem culpat, non nisi rusticus esse potest.*

4 *Et Octavius Augustus.*] Sueton. cap. 76. de cibis Augusti loquens, *Cibi*, inquit, *minimi erat, atque vulgaris fere.*

1 *Tibe-*

vulgaris. [1] Tiberius diebus ſolennibus pridiana ſæpe obſonia & ſemeſa appoſuit.[2] Theodoſius modico & caſtrenſi cibo contentus fuit. [3] Trajanus etiam in veſcendo frugaliſſimus fertur. [4] Laudaturque Iulianus Imperator, quod ſtatarium prandium caperet, caſtrenſi cibo & miniſtro obvio contentus, qui per triduum, porcellum & leporem diviſit. [5] Regibus vero Ægypti in cœnarum magnificentia & regali luxu, nihil præter vitulum & anſerem apponere licuit. Regibus Perſarum, niſi pane, pulte, cardamo & ſale veſci. Antigonus etiam parco & vulgari cibo contentus fuit. [6] Ariſtippus, licet tyrannidem occupaſſet, cibo

Tiberii. Theodoſii. Trajani. Juliani. Regum Ægyptioru̅. Regum Perſarum. Antigoni. Ariſtippi.

1 *Tiberius.*] Idem Sueton. in vita illius cap. 34. *Et ut parſimoniam publicam exemplo quoque juvaret, ſolemnibus ipſe cœnis pridiana ſæpe ac ſemeſa obſonia appoſuit.*

2 *Theodoſius.*] Pacatus in Panegyrico ipſius Theodoſii, ubi etiam Septimius Severus ex Herodiano lib. 2. & Baſſianus ejus filius ex eodem l. 4.

3 *Trajanus.*] Dion Nicæus in vita illius: ubi tamen dicit, quod licet vinum largius biberet, ſobrius tamen erat. Verum Aurelius Victor in Epitomate vitæ illius tradit, tantum in eo fuiſſe maximarum rerum modum, ut quaſi temperamento quodam virtutis miſcuiſſe videretur: niſi quia cibo vinoque paululum deditus erat. Plin. Junior in Panegyrico ipſius, *Num tibi in medio cibus, ſemperque menſa communis? Num ipſum tempus epularum tuarum cum frugalitates contrahat, extendit humanitas?* & alia multa, quæ in eam ſententiam ſubduntur.

4 *Laudaturque Julianus.*] Ælius Spartianus in vita illius: *Julianus,* ait, *tantæ parſimoniæ fuiſſe perhibetur, ut per triduum porcellum, per triduum leporem divideret, ſi quis ei forte miſiſſet: ſæpe autem nulla exiſtente religione, oleribus leguminibuſque contentus, ſine carne cœnaverit.* Julianum laudat Marcellinus lib. 21. quod fuerit ſobrius Imperator his verbis, *Ideo latens, quod toleranter & fortiter nullius cibi indigens mundioris, ſed paucis contentus & vilibus, oppida forinſecus tranſibat incaute, imitatus egregium illud Cyri veteris dictum, qui cum delatus ad hoſpitem interrogaretur ab eo, Quid ad convivium parari deberet, Panem reſponderet ſolum: Sperare enim ajebat prope rivum cœnaturum. Mira frugalitas in Imperatore & Rege Barbaro, quibus panis erat ſatis pro obſonio, quique ſitim aquæ ſpe deferebant in cœnam.*

5 *Regibus vero Ægypti.*] Diod. Siculus lib. 2. cap. 3. Herodotus ante eum, qui de ſacerdotibus loquitur lib. 2.

6 *Ariſtippus.*] Quis is fuerit neſcio. Scio autem Ariſtippum Cyrenaicum Philoſophum Socraticum molliter, ſumptuoſe & voluptarie vixiſſe, ut tradit Laërtius in vita illius. M. Cicero lib. 3. ad Q. Fratrem, *Tum ab Ariſtippo, quem illæ magis voluptariæ diſputationes delectarunt, Cyrenaica Philoſophia manavit.* Horatius Epiſtolarum libro 1. epiſt. 17. ad Scævam,

Si pranderet olus patienter, regibus uti
Nollet Ariſtippus: ſi ſciret regibus uti,
Faſtidiret olus, qui me notat.

Athenæus lib. 8. c. 6. ſcribit, Ariſtippum Socraticum obſonii helluonem, reprehenſum aliquando fuiſſe à Platone ob voracitatem obſonii, de Ariſtippi deliciis ſcribit idem Athenæus libro 12. c. 22.

1 *Sicut*

Agathoclis. *Annari Babylon. regis luxus.* *Potus in conviviis.* *Vinum Græcum.* *Divus Cæsar.* *Vasa, quibus vina in convivia inferebantur.*

cibo tamen vili refotus, & exclusis stipatoribus, cœnavit: [1] sicut Agathocles nunquam sine fictilibus, memor paternæ obscuritatis, quod figulo patre genitus foret, adeo quod inter vasa aurea figulina semper admiserit.[2] Inter cæteros autem helluones Annarus Babyloniæ rex, tanti luxus fuisse proditur, & tam profundæ gulæ, ut stola muliebri amictus, mero & unguento madens, centum & quinquaginta psaltriis simul accubantibus, velut officina nequitiæ magnis effusionibus cœnitaret.[3] Vinum vero Græcum semel tantum etiam in lautissimis conviviis apponere solebant. Namque veteribus fuere convivia jucunda magis quam profusa, [4] primusque divus Cæsar triumphalibus cœnis, quatuor vini genera, præter instituta majorum dicitur apposuisse, Falernum, Chium, Lesbium, & Mamertinum. Antiquissimi ([5]ut Varro ait) primo utres, deinde tinas, demum vini amphoras & cupas apposuere. [6] Quod (teste Homero) heroicis temporibus fuit usurpatum,

1 *Sicut Agathocles.*] Ausonius epigram.9.

Fama est fictilibus cœnasse Agathoclea Regem,
Atque abacum Samio sæpe onerasse luto.
Fercula gemmatis cum poneret horrida vasis,
Et misceret opes, pauperiemque simul.
Quærenti causam, respondit, Rex ego qui sum
Sicaniæ, figulo sum genitore satus.
Fortunam reverenter habe, quicunque repente
Dives ab exili progrediere loco.

2 *Inter cæteros autem helluones Annarus.*] Ctesias & ex eo Athenæus libro 12. cap. 13. ubi tamen non hunc Regem fuisse Babyloniæ, sed ex primatibus regiis.

3 *Vinum autem Græcum.*]Plinius libro 14. cap. item 14. scribit, *L. Lucullus puer apud patrem nunquam lautum convivium vidit, in quo plus semel Græcum vinum daretur.*

4 *Primusque Cæsar.*] Idem Plinius eodem lib. 14. cap. 15.

5 *Ut Varro ait.*] Libro de vita populi Romani apud Nonium Marcellum in generibus vasorum & ponderum.

6 *Quod teste Homero.*] Libro scilicet nono Odysseæ.

Βῆν, ἀτὰρ αἴγεον ἀσκὸν ἔχον μέλανος οἴνοιο.

Id est,

Ivi, sed caprinum utrem habebam nigri vini.

Et Iliad. lib. 3.

Ἄρνε δύο, καὶ οἶνον εὔφρονα, καρπὸν ἀρούρης,
Ἀσκῷ ἐν αἰγείῳ.

Id est,

Agnos duos, & vinum lætum fructum terræ
Utre in caprino. ———

Et id quidem videre licet ex sacris literis. Nam Josue 9. cap. scribitur, *Tulerunt sibi cibaria & utres vinarios scissos atque consutos.* & iterum paulo post, *Utres vini novos implevimus*, & 1. Reg. cap. 4. *Et tulit ducentos panes, & duos utres*

patum, ut vina utribus inferrent. Sylla præter omnis generis condimenta, vinum supra qnadragenarium epulo publice præbito, populo dedit. [1] Arabes quum longiori potu indulgerent, nemini supra duodena pocula bibere fas erat. [2] Germanis, si indulseris ebrietatem, quantum concupiscunt, licet. Augustus [3] Octavius senos sextantes non excessit. [4] Hannibal nunquam plus sestario vini indulsit. [5] Cæsar quoque vini parcissimus fuit, & bene diluti. [6] Alexander Macedo, ad unumquemque calicem, multo colloquio sermonem protrahebat, [7] qui tamen aliquando triduo incaluit. [8] Fertur Uticensis quando ad auroram cum amicis perpotando vigilasse, non ut mergeret, sed ut reprimeret curas: [9] quod Plato non improbavit, quum largiori vino aliquando refici animos putaret. [10] Democritus vero

Sylla. Arabes. Germani. Augustus. Hannibal. Cæsar. Alexander. Cato Uticensis. Plato. Democritus.

utres vini. & ejusdem operis, cap. 25. *Festinavit igitur Abigaïl & tulit ducentos panes & duos utres vini*, & Matthæi cap. 9. *Non mittimus vinum novum in utres veteres.* Quod & repetitur Marci 2. & Lucæ 5.

1 *Arabes.*] Non omnes quidem, sed Nabathæi ex Strabone lib. 16. non multo ante fin. sic enim scribit, *Rex Nabathæorum in apparatu maximo multa continue convivia celebrat, nemo supra duodena pocula bibit.*

2 *Germanis.*] Cornelius Tacitus libro de Moribus Germanorum.

3 *Octavius.*] Suetonius in vita illius, cap. 77. *Vini quoque*, inquit, *natura parcissimus erat. Non amplius ter bibere eum solitum super cœnam in castris apud Mutinam. Corn Nepos tradit. Postea quoties largissime se invitaret, senos sextantes non excessit: aut, si excessisset, rejiciebat.*

4 *Hannibal.*] Plutar. in vita illius.

5 *Cæsar quoque.*] Suetonius in ejusdem Cæsaris vita, cap. 53.

6 *Alexander Macedo.*] Plutar. in vita illius scribit quod majus loquendo quam potando tempus ad unumquemque calicem protrahebat, semper longius sermone producto.

7 *Qui tamen aliquando triduo incaluit.*] Ælianus Variæ historiæ, lib. 3. cap. 23. de Alexandri crapula sic scribit, *Verum illa non sunt amplius laudanda in Alexandro, quod cum quinta die mensis, ut fama est perpotasset apud Eumæum, deinde sexta crapulam edormiverit, neque plus illo die fecerit, quam ut surgeret, & ducibus de crastina profectione mandata daret, inquiens eam summo mane futuram. Septima deinde die epulatus est apud Perdiccam, qua se rursus vino ingurgitavit, & octava dormivit. Et decimoquinto die ejusdem mensis, iterum indulsit vino, & sequenti, solito more, crapulam somno decoxit. Vigesimoquarto cœnavit apud Bagoam.* Athenæus lib. 10. cap. 11. *Plurimum*, inquit, *bibebat Alexander, ita ut ob temulentiam sæpius duos dies dormiret ac duas noctes.*

8 *Fertur Uticensis.*] Scilicet Cato, ex Plutar. in vita illius.

9 *Quod Plato.*] In lib. 1. & 2. de legibus, & ex eo Gellius lib. 15. c. 2.

10 *Democritus.*] Plin. lib. 28. cap. 6. *Numerum quoque quaternarium Demetrius condito volumine, & quare quaterni cyathi sextariive non essent potandi*, ubi *Demetrium* non *Democritum* scribit. Ex concilio vero Laodicensi, sacerdoti maxime

vero quaternos cyathos aut sestarios minime censuit excedere oportere: [1] siquidem, juxta Anacharsim, primum craterem ad sitim pertinere dixit, secundum ad hilaritatem, tertium ad voluptatem, quartum ad insaniam. [2] Vel, ut Ebulus, poëta Cyprius, qui bene sentientibus tria tantum propinari pocula putavit. Sanitati primum, Amori alterum, tertium Somno, quartum non vtique nostrum, sed injuriæ: ultimum vero ἑρμῆν appellari voluit. [3] Nam postremo Græci Mercurio litabant, velut somni largitori, & bono dæmoni, cui gratias agebant, κρᾶσις ἀγαθοῦ δαίμονος.

Anacharsidis dictum. Ebuli dictũ.

Persæ.

[4] Persæ vero tribus libationibus factis, à diis immortalibus bona

maxime non licebat ultra tertiam vicem poculum contingere, can. quando. 44 distinct. sed quantum id poculum esset non declarat. Ad hunc autem locum pertinet vetus illud Græcorum adagium, quo præcipitur ἢ πέντε πίνειν, ἢ τρία, ἢ μὴ τέτταρα. id est, *Aut quinque bibe, aut tria, aut ne quatuor.* Cujus meminit Plutar. Symposiacôn decade 9. Et Athenæus libro 10. Dipnosophist. 16. & aliis ejusdem libri locis. De quo vide plenissime Erasmum Chiliad. 2. cent. 3. c. 1.

1 *Siquidem juxta Anacharsim.*] Laërtius in vita illius. Apulejus l. 4. Floridorum: ubi tamen id Asclepiadi tribuere videtur, sub exemplo dictu digno & memoratu. Ait enim quatuor esse crateras vini: quarum prima pertinet ad sitim, secunda ad hilaritatem, tertia ad voluptatem, quarta ad insaniam. Hic autem ipse Anacharsis, cum certamen bibendi statutum fuisset apud Periandrum, primus præsentium omnium factus ebrius, præmium præpostere expetivit, tanquam hic esset finis cujusdam victoriæ inter potandum, sicuti etiam meta est cursus, ut tradit Athen. lib. 10. c. 12.

2 *Vel, ut Ebulus, poëta Cyprius.*] *Eubulus* legendum est ex Athenæo referente id lib. 2. Dipnos. cap. 1. recitatque versus in eam rem ipsius Eubuli, qui sunt hujusmodi, quibus introducit Bacchum dicentem,

Prudentibus viris ego tres misceo
Crateras, unum sanitatis gratia:
Primum bibunt hunc: grati amoris alterum,
Dulcis voluptatisque. Ac inde tertium
Somni; bibunt hos turba nam prudentiũ
Redeuntium domum. Nec est inde amplius
Quartus virorum potus, ast injuriæ.
At quintus est clamoris. Est lasciviæ
Sextus sacratus. Sugillationibus
Est septimus. Vocantis est octavus hinc.
Est nonus iræ.

Apulejus lib. 4. Floridorum & Fulgentius in Mythologicis, ubi de Dionysio alia potationum genera tradunt. *

COLERUS.

* Horatius quoque:

Qui Musas amat impares,
Ternos ter cyathos attonitus petet
Vates: tres prohibet supra
Rixarum metuens tangere Gratia.

Ad numerum igitur Musarum & Gratiarum bibebant. Plautus aliquando decem definit, Sticho:

Vide quot cyathos bibimus? St. tot quot digiti sunt in manu.

TIRAQUELLUS.

3 *Nam postremo Græci Mercurio.*] Pollux, auctoritate Homeri, Onomasticôn lib. 6. cap. 16.

4 *Persæ vero.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 2.

bona precati, convivium dissolvebant. [1] Tiberius vero biduum & duas noctes potu continuasse fertur, [2] & Trajanus capacioribus scyphis, sed citra ebrietatem bibisse. [3] Bonosus autem bibit quantum nemo alius. Proditumque memoriæ est, Commodum Cæsarem in æstuationibus ingens vini poculum haurire cunctis acclamantibus, Vive Cæsar. Inter cæteros proditur [4] Zenocrates philosophus, invitante Dionysio, vini choam hausisse, & præmium tulisse: [5] atque Ennius nimio hausto mero, articularem morbum contraxisse, quo extinctus fuit. [6] Apud Nabathæos vero plura duodenis exiccasse pocula, erat ignominiosum. [7] Ipse vero Dionysius junior usque adeo vino marcidus fuit,

Tiberius. *Trajanus.* *Bonosus.* *Commodus.* *Zenocrates.* *Dionysius junior.*

1 *Tiberius.*] Suetonius in vita illius, cap.42. Plinius lib.14. cap. ultim. loquens de Tiberio ad merum proniore: inquit, *Eadem meri commendatione credidere L. Pisonem, urbis Romæ curatorem, ab eo delectum, quod biduo duabusque noctibus potationem continuasset apud ipsum jam Principem.* Seneca quoque de hoc L. Pisone, Tiberii combibone, ebriosoque, cui præfectura urbis ob hoc data est, sic scribit lib.12. Epist. ad Lucilium, epist. 1. omnium vero 83. *L. Piso urbis custos, ebrius ex quo semel factus est, fuit, majorem partem noctis in convivio exigebat, usque in horam sextam fere dormiebat? hoc erat ejus matutinum. Officium suum tamen (quo tutela urbis continebatur) diligentissime administravit. Huic & Divus Augustus dedit secreta mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam, præfecturam urbis dedit: cum multa in urbe & suspecta relinqueret & invisa: puto quod bene cesserat illi Pisonis ebrietas.* Hactenus Seneca.

2 *Et Trajanus.*] Dion in vita illius. Et vide quæ de eo dicta sunt supra.

3 *Bonosus autem.*] Fla. Vopiscus in vita illius, scribit eum hanc rem mirabilem habuisse, ut quantum bibisset, tantum mingeret: neque unquam aut ejus pectus, aut venter, aut vesica gravaretur. Unde Aurelianus Imperator dicebat, *Bonosum non ut viveret natum fuisse, sed ut biberet.*

4 *Zenocrates.*] Laërtius in vita illius, Ælianus de Varia historia lib.2. & l.10.c.12. Ex quibus intelliges non *Zenocrates*, sed *Xenocrates* legendum.

5 *Atque Ennius.*] Q. Serenus Sammonius. Nam & hinc Horatius lib. 1. Epistol. epist. 19. obiter eum perstringit, tanquam vino plus satis deditum: si tamen id serio scripserit.

Ennius ipse pater nunquam, nisi potus, ad arma
Prosiluit dicenda. —

6 *Apud Nabathæos.*] Hoc jam supra diximus ubi de Arabibus disseruimus ex Strabone lib.16. ad finem.

7 *Ipse vero Dionysius Junior.*] Aristoteles in Republ. Syracusiorum, & ejus auctoritate Athenæus l. 10. c.12. non multo post prin. Plutar. in Dione, & de ejus vinositate Aristotel. lib. 5. Politicôn cap. 10. & Ælianus Variæ historiæ, lib.2. & iterum 6. ubi Theopompi auctoritate dicit eum nimia bibacitate oculos amisisse. Quod & ipsum, ejusdem testimonio, tradit Athenæus ubi supra. Justinus lib. 21. *Sublatis, inquit, deinde æmulis, in segnitiem lapsus, saginam corporis ex nimia luxuria, oculorumque valetudinem contraxit, adeo ut non solem, non pulverem,* non

Socrates. Mithridates. Leonides. Phigalei. Promacus. Novellius. Tricongius. Prandii & cœnæ tempus.

fuit, ut ad nonaginta dies mero incaluerit. [1] Socrates tamen fertur nunquam vino hilarior fuisse, sed eodem statu semper. [2] Accusaturque Mithridates tantæ bibacitatis, ut præmia plus haurientibus proponeret. Neque subticendum, [3] quod Leonides adversus Byzantios vinolentissimos fecisse dicitur, qui quum obsidione premeretur, neque cives pro mœnibus continere posset, quod passim ad cauponas cursitarent, ut illos in officio haberet, ad mœnia cauponas & vinarias officinas disposuit,[4] id quod apud Phigaleos bibacissimos pariter fecit. Inter omnes autem vinolentissimos, [5] Promacus Macedo memoratur, quatuor ingurgitans cantharos, & ob id ab Alexandro corona donatus, qui triduo supervixit postea. Et [6] Novellius Tricongius raræ gloriæ inter bibacissimos.[7] Prandia vero prisci an-

non denique splendorem ferre lucis ipsius posset.

1 *Socrates.*] Laërtius in vita illius.

2 *Accusaturque Mithridates.*]Nicolaus Peripateticus in 103. historia, & ejus auctoritate Athenæus Dipnos. l. 1.

3 *Quod Leonides.*] Ælianus Variæ historiæ lib. 3. cap. 14. Vinolentiam Byzantiorum scribens, ait, *Leonides, Dux militaris Byzantiorum, in acerrima urbis oppugnatione, cum hostes mœnia adorirentur, & illi relictis excubiis, totos dies in consuetis diversoriis tererent, mandavit, ut cauponæ ipsis in mœnia transferrentur. Quo sophismate sero tandem eis persuasit, ut aciem ne desererent, cum prætextus & causa, quamobrem abirent, non esset.*

4 *Et apud Phigaleos.*] Damon in libro de Byzantio, & ejus auctoritate Athenæus lib. 10. cap. 14. testatur Leonidam, Ducem Byzantiorum, cauponarum scenas apud mœnia tendi jussisse, ac vix tandem ordinem relinquentes constitisse.

5 *Promacus Macedo.*] Plutar. in vita Alexandri, & de hujus quoque bibacitate Ælianus Variæ historiæ lib. 2. scribit eum consequutum fuisse victoriam in potandi vini certamine, quod Alexander instituerat in honorem Calani Brachmani Indici sophistæ. Athenæus lib. Dipnosophist. 10. c. 12. auctoritate Charidis Mitylenæi, in Historiis de iis, quæ pertinent ad Alexandrum.

6 *Novellius Tricongius.*]Plin. lib. 14. cap. 22. eodemque ultim. *Apud nos cognomen etiam Novellius Torquatus Mediolanensis, ad proconsulatum usque à prætura honoribus gestis, tribus congiis (unde & cognomen illi fuit) epotis uno impetu, spectante, miraculi gratia, Tiberio Principe in senecta jam severo, atque etiam alias sævo, sed ipsa juventa ad merum pronior fuerat.*

7 *Prandia vero prisci.*] *Prandium* (inquit Festus Pompejus lib. 14.) *ex Græco est dictum: nam meridianum cibum cœnam vocabant.* Idem Festus l. 3. *Cœna,* ait, *apud antiquos dicebatur, quod nunc est prandium. Vesperna, quam nunc cœnam appellamus.* Nonius, *Quæ nunc prandia sunt, cœnas Sabini habebant, & pro cœnis vespernas appellabant.* Cœnam pro *prandio* posuit Terent. in Eunucho actus 2. scena 3. ibi, *Rogitare ad cœnam ut veniat.* *

COLERUS.

* Hoc certe vel ex Etymo hujus vocis ma-

ci antelucana habere, meridianum cibum cœnam dicere solebant.[1] Quod & Græcis vetustissimo in usu fuit: Namque Eumæum[2] scribit Homerus matutina hora prandium fecisse. Postea illo more desito, servatum est,[3] ut prandia in usu non essent: sed qua hora cœna apparabatur, ea prandium fieret,[4] quod tempus nona esse consuevit, sæpe octava: ante mediam vero diem pransum fuisse,[5] vel antelucanam cœnam fecisse, crimini dabatur. Idque erat dissoluti & helluonis.[6] Siquidem post forensia negocia transacta apud priscos fiebat prandium: cœnas vero, quod nocte plerun- *Odyss. 14.*

cis manifestum est. κοινὴ nihil aliud quam communio mensæ. Raro enim solus cœnat. Unde apud Comicos quoque *una esse*, interpretor *una cœnare*. Glossæ: *concœna* συνδειπνος.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod & Græcis.*] Quod probat exemplo seq.

2 *Scribit Homerus.*] Odysseæ l. 14.
Αὐτὰρ ἐπεὶ δείπνησε καὶ ἤραρε θυμὸν ἐδωδῇ.

3 *Ut prandia in usu non essent.*] Servius enarrans eum locum Virgilii l. 4. Æneid.
Nunc eadem labente die convivia quærit.
Quia, inquit, *in usu non erant prandia, ut Juvenalis,*
Exul ab octava Marius bibit.
Qui locus est sat. 1. Et Isidorus lib. 20. Etymologiarum cap. 2. At hæc Servii sententia ab omnibus excluditur, eamque multis antiquorum scriptorum auctoritatibus refellit Beroaldus, in notis ipsius Servii, cujus hæc sunt verba, *Non eo inficias, olim me pedibus ivisse in sententiam Servii: sed ex multiplici variaque lectione deprehendi, apud priscos in usu fuisse non minus prandia, quam cœnas, & homines bis in die saturos fieri solitos: quod in primis affirmat Cic. in 5. Tusc. quæst. Platonem solitum improbare vitam Italicorum: quoniam bis in die saturi fiebant. Apud Plaut. & Terentium vetustissimos scriptores, prandia celebrantur, &c.* Lampridius in Alexandro Severo, *His*, inquit, *refectus, aliquando prandium inibat, aliquando cibum usque ad cœnam differebat, prandit tamen sæpius.*

4 *Quod tempus nona esse consuevit.*] Martialis lib. 4. epig. 8. ad Euphemum,
Sufficit in nonam nitidis octava palæstris,
Imperat extructos frangere nona toros.
Athenis autem fieri solebat cum advesperasceret, ut videre licet ex Gellio lib. 17. c. 8. in prin.

5 *Vel antelucanam cœnam.*] Nam & hanc cœnam Catilinæ & sociis, ut probrum, objecit Cicero in 2. in eum Oratione: *Quorum*, inquit, *omnis industria vitæ & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. Talis ebrietas in Pisonem arguitur. Ubi galli cantum audivit, avum suum revixisse putat, mensam tolli jubet.*

6 *Siquidem post forensia negotia.*] Martialis id videtur exprimere d. l. 4. epig. 8.
Prima salutantes atque altera conterit hora,
Exercet raucos tertia causidicos.
In quintam varios extendit Roma labores.
Sexta quies lassis, septima finis erit.
Sufficit in nonam, ut supra proxime,
Hora libellorum decima est Eupheme meorum,
Temperat ambrosias cum tua cura dapes.

Vespernæ. plerunque fierent, [1] vespernas dixere. [2] Sed tamen prandium leve & modicum, cœna autem fuit copiosior: [3] tametsi Aristoteles large prandendum, & parce cœnandum putarit. Et licet Romanorum antiquissimos noctu cœnasse nonnulli opinati fuerint, constat tamen post multas ætates usum invaluisse, ut postmeridianis horis vescerentur.
Persæ. [4] Persis quoque in meridie semel tantum vesci consuetudo fuit: [5] qui erat Æthiopum mos, ut unico cibo contenti essent diebus singulis, ut alerent corpus, non saginarent: [6] tametsi abusus postea Persis invaluerit, ut à mane ad vesperam, quicquid est temporis, unico prandio concluderent.
Alexander. [7] Fertur Alexander Macedo appetente nocte cœnasse, & primo diluculo prandio accubuisse, [8] plerunque ad multam noctem cœnam protraxisse.
Galba. Cicero. [9] Galba ante lucem vescebatur, Cicero ante occasum solis perraro discubuit.
Tarentini. [10] Præ cæteris vero Tarentini usurparunt, matutinis se poculis ingurgitare, adeo ut temulenti in forum convenirent. [11] Indi horam prandii aut cœnæ non noverunt, sed ut cuique

1 *Vespernas dixere.*] Festus Pompejus ubi supra in verbo, *Prandia vero.* Isidorus lib. Etymologiarum 20. c. 2. *Est*, inquit, *cœna vespertina, quam Vespernam antiqui dicebant.* Sic enim legendum est, non *vespertina*, ut vulgo legitur.

2 *Sed tamen prandium leve.*] Corn. Celsus lib. 7. cum de hyeme loquitur, sic ait, *Si prandet aliquis, utilius est exiguum aliquid, & ipsum siccum sine carne, sine potione sumere. Æstate vero & potione & cibo sæpius corpus eget: ideo prandere quoque commodum est.* Plinius libro 28. capite 5. Hippocrates tradit non prandentium exta celerius senescere.

3 *Tametsi Aristoteles.*] Lib. probl. cap. 32.

4 *Persis quoque in meridie.*] Nam & Xerxem Persarum Regem Herodotus lib. 7. tradit non solere bis in die cibum capere.

5 *Qui erat Æthiopum mos.*] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 1.

6 *Tametsi abusus postea Persis.*] Strabo lib. 15.

7 *Fertur Alexander.*] Plutarchus in l. 2. de Fortuna & virtute Alexandri, sic scribit: *Alexander prandio cum primum diluculasset accumbebat, cœnæ vero jam appetente nocte:* & de ejus vinositate jam supra diximus.

8 *Plerumque ad multam noctem.*] Plutar. in Alexandro.

9 *Galba.*] Cibi plurimi traditur, quem tempore hyberno etiam ante lucem capere consueverat, auctor Suetonius in Galba, cap. 22.

10 *Præ cæteris vero Tarentini.*] Ælianus de Varia historia, lib. 12. c. 30. Tarentinorum temulentiam hanc fuisse scribit his verbis, *Tarentinis à summo mane poculis indulgere mos erat, & in medio plenoque hominum foro inebriari.* De eorum præterea temulentia Plato l. 1. de legibus & Athenæus, Clearchi auctoritate, libro Dipnos. 12. c. 7.

11 *Indi.*] Strabo lib. 15. *Cætera*, inquit, *non facile quis admittat, ut quod soli*

que libitum, commessabantur: qui etiam Persarum [1] & Numidarum mos, ut quacunque hora vescerentur. [2] Diogenes quoque nullam temporis horam prandio definivit. [3] Senioribusque velut ætate venerabilibus, aut his qui prudentia & auctoritate anteirent, primi discubitus & honoratior locus dari, ipsique sublata mensa primi assurgere consuerant. [4] Erat autem Romanis locus honoratior, qui summus in mensa fuit: [5] nonnulli in medio discubuisse, hono-

Numidæ. Diogenes. Loci ratio in conviviis.

soli degant, & quod non una omnibus & cœnandi & potandi hora sit, sed ut cuique libitum sit.

1 *Et Numidarum.*] Strabo lib. 17. scribit necesse esse Numidas inopes esse, & plerumque radices edere, & carne, & lacte, & caseo uti. Salustius in Jugurtha, scribit, Numidas plerunque Lacte & Ferina vesci: & neque salem, neque alia gulæ irritamenta quærere: cibumque illis adversus famem atque sitim, non libidini, neque luxuriæ esse.

2 *Diogenes quoque.*]Nam is percontanti qua quis hora prandere debeat. *Si dives est*, inquit, *quum vult: si pauper, quum potest.* Auctor Laërtius in vita illius.

3 *Senioribusque.*]Valerius Maximus lib.2.cap.1. De honore impenso senibus à juvenibus. Gellius lib. 2. c. 15. Juvenalis sat.13.

Credebant hoc grande nefas & morte piandum,
Si juvenis vetulo non assurrexerat.

Communi omnium gentium more comprobatum est (ut testatur Cicero lib. 1. de Inventio.) ut majoribus natu à natu minoribus assurgatur. Id quod idem lib.1. Officior. confirmat: *Est igitur*, inquit, *adolescentis majores natu vereri, exque iis deligere optimos & probatissimos, quorum consilio & auctoritate nitatur.*

4 *Erat autem Romanis.*]Vide nostros Commentarios Primigeniorum in præfat.numer.15.incip. *Undecimo, Seniores.*

5 *Nonnulli in medio.*] Homerus libro Iliados 24. Priamum collocat inter liberos,

Ὅδ' ἐν μέσσοισι γεραιὸς
Ἐντυπὰς ἐν χλαίνῃ κεκαλυμμένος.

Et Virgilius Didonem reginam mediam quoque constituit lib. 1. Æneidos,

—— *Auleis jam se regina superbis*
Aurea composuit sponda mediamque locavit.

Ex quo Donatus & Servius interpretes annotarunt, eum locum apud veteres fuisse potiorem. Afferuntque illud Salustii in historia Roman. quæ utinam etiamnum extaret. *Discubuere Sertorius inferior, in medio super eum T. Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis, in summo Antonius, & infra scriba Sertorii Versius, & alter scriba Mœcenas in imo, medius inter Tarquinium & Denatium Perpenna.** Hactenus Salustius, qui ita Sertorii convivium describit, ut ipsum, quia dominus convivii erat, in imo loco, Senatorem in medio, tanquam honoratiori, collocaret. Idem autem Salustius in Jugurtha, scribit apud Numidas medium locum honori duci. Et Xenophon Pædiæ Cyri lib. 2. tradit, Cyrum solitum fuisse medium inter amicos honoratos discumbere. De quo & tu vide quæ plenius diximus in dictis Commentariis Primigeniorum in præfat.num.116. inc. *Hoc intellige*, & seq.

COLERUS.

* Hunc Salustii locum Lipsius aliter citat lib.3. Antiq. Lect. ubi omnino medium locum reliquis potiorem fuisse affirmat.

honoratius putarunt. [1] In imo vero convivii dominus cœnabat. [2] Apud Græcos non modo loci dignitate viros fama præcellentes in concilio vel mensa, sed poculis majoribus, & carne opimiore honestabant. [3] Indis ut cuique in mentem venit, in quacunque parte lecti discumbere licet, non enim honorum personæve ratio in mensa habetur. [4] Apud Persas magna ratio mensæ, præsertim regiæ fuit, in qua præter matrem, & regis conjugem, nemini interesse permittitur, [5] tametsi matronas quandoque adhibitas legamus. Ægyptiis autem si quis ad cœnam regis non vocatus accederet, capitis luit pœnam, post epulas vero, [6] eruditas confabulationes, [7] deinde fides & tibias, ac symphonias & can-

Græci. *Indi.* *Persæ.* *Ægyptii.* *Post epulas.*

TIRAQUELLUS.

1 *In imo vero convivii.*] Jam dictum est in præced. ex Salustii, Donati & Servii sententia.

2 *Apud Græcos.*] Ut supra de Spartanorum Regum dignationibus & jure diximus, ex Herodoto & Xenophonte. Et vide supra in duobus locis, ubi declaratum est, quid sit Græco more bibere.

3 *Indis.*] Philostratus in vita Apollonii, lib. 3. cap. 8. *Discubuerunt*, inquit, *velut in cœnaculo, nullum tamen Regi præcipuum locum assignantes, quod apud Græcos Romanosque maximi existimatur: sed ut cuique in mentem venit, accubuere.*

4 *Apud Persas.*] Plut. in Artaxerxe. Sed & quod ad conjugem pertinet, idem Auctor in Præceptis Connubialibus, cap. 16. *Cum Persarum*, inquit, *regibus legitimæ uxores accumbunt, unaque comessant: cum vero ludere lascivireque, ac se plusculum vino invitare volunt, dimotis istis, citharistrias, meretriculas quoque ac pellices adhibent.* Et recte quidem uxores non sinunt intemperantiæ, ebrietatumque participes fieri. At Heraclitus Cumanus, qui Persicas res scripsit, lib. 2. Inscriptorum apparatuum apud Athenæum l. 4. cap. 6. *Sæpius*, inquit, *Rex solus & prandet & cœnat: quamvis aliquando una mulier cœnet & nonnulli filiorum. Post cœnam pellices canunt coram illo & tripudiant.*

5 *Tametsi matronas.*] Herod. lib. 5. tradit, Persarum morem fuisse, ut quoties cœnam magnam exhiberent, concubinas & adolescentulas uxores ad assidendum introducerent. Sed & Plutarchus in Artaxerxe, tradit, Artaxerxem fratres, Ostanem, Oxathrem, natu juniores, ad eandem mensam vocasse, & una secum epulari voluisse. Et inibi quoque tradit Cyrum juniorem Aspasiam, & alias mulieres intromissas ad cœnam admisisse.

6 *Eruditas confabulationes.*] Gellius lib. 13. cap. 11.

7 *Deinde fides & tibias.*] Hæc usque ad versic. *Abydeni*, sunt Tullii & Valerii Maximi. Ille enim lib. 1. Tuscul. quæst. post princip. scribit, esse in Catonis Originibus, Solitos esse in epulis canere convivas ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Et Libro 4. ejusdem operis etiam post prin. ex illis quoque Catonis Originibus, *Morem*, inquit, *apud majores hunc epularum fuisse, ut deinceps, qui accumberent, canerent ad tibiam clarorum virorum laudes atque virtutes.* Hic autem scilicet Valerius lib. 2. cap. 1. de Institutis antiquis, sic scribit, *Majores natu in conviviis ad tibias egregia superiorum opera carmine comprehensa pangebant, quo*

& cantus, illorum qui majorum laudes carmine decantabant, adhibere antiqui moris erat. [1] Abydeni in hoſpitali *Abydeni.* menſa & feſtis epulis poſtquam opipare epulati fuerant, infantes admittunt garrulos & feſtivos, ut his obſtrepentibus garrientibuſque convivæ alacriores fiant. [2] Romani *Moriones. Romani.* etiam moriones, ut oris deformitate & ſtultitia oblectarent: nonnunquam petulantes & improbos ſcurras, qui laſciva licentia, & impudentiſſimis jocis, deriſui eſſent. [3] Neque omittendum, quod de Sybaritis proditum eſt, *Sybaritæ.* apud quos omnium libidinum illecebræ fuere, ut ad feſtum convivium & ſolenne epulum non pſaltrias modo & hiſtriones, ſed equos compoſito ſaltatu ad ſymphoniæ cantum pſallentes introducant. [4] Apud Galatas & Celtas *Galatæ. Celtæ.* ad menſam, poſtquam vino incaluerant, ex provocatione dimicatur ad vulnera: ſicut apud Samnites inter epulas erat mos digladiari: [5] quod mox Campani odio in Sam- *Samnites.* nites

quo ad ea imitanda juventutem alacriorem redderent. Sed quod ad tibias pertinet, illud addendum ducimus, quod Ulyſſes apud Homer. l. 21. Odyſſææ ad fin. pronunciavit,

Νῦν δ' ὥρη καὶ δόρπον ἀχαιοῖσι τετυκέσθαι
Ἐν φάει, αὐτὰρ ἔπειτα καὶ ἄλλως ἑψιάασθαι
Μολπῇ καὶ φόρμιγγι, τὰ γάρ τ' ἀναθήματα δαιτός. Id eſt,

Nunc autem hora & cœnam Achivis præparare
In luce, at poſtea & aliter delectari
Cantu & cithara. Hæc enim additamenta convivii.

Sic enim ad verbum traducit Andreas Divus. Et quod ſcribit Quintilianus lib. 1. c. 17. Sed & vide infra in verbo, *Hadrianus*: ubi de Hadriano.

1 *Abydeni.*] De Abydenorum deliciis Athenæus l. 12. c. 9. ex Hermippo in Militibus, Ariſtophane in Galatea, Antiphone in lib. Contumeliæ in Alcibiadem, Callino in Elegiis, & Archilocho.

2 *Romani etiam moriones.*] Supra libro 3. cap. 21. diximus.

3 *Neque omittendum, quod de Sybaritis.*] De horum luxu & libidine Ælianus de Varia hiſtoria, lib. 1. cap. 19. & lib. 14. cap. 20. Plutar. in Pelopida poſt princip. Athenæus lib. 12. Dipnoſoph. c. 6. Maximus Tyrius Ser. 11. 31. & 33. Ex recentioribus Eraſmus Chiliad. 2. centur. item 2. cap. 65. Cælius Rhodiginus lib. 7. cap. 9. Leonicus Variæ hiſtoriæ, lib. 3. cap. 97. Sed quod de equis privatim dicit, id Suidæ eſt, & Æliani de Natura Animalium l. 6. cap. 23. & Athenæi ubi ſupra.

4 *Apud Galatas & Celtas.*] De his duobus Diodorus Siculus lib. 2. cap. 9. Et de Celtis Poſidonius lib. Hiſtoriarum 23. & ex eo Athenæus l. 4. c. 17.

5 *Quod mox Campani.*] Strabo l. 5. ad fin. *Eo*, inquit, *deliciarum provecti ſunt, ut ad gladiatorum paria depugnatorum, convivas invitarent ad cœnã, numerum quidem eorum pro cœnarum dignitate definientes.* Et Poſidonius l. 30. apud Athenæum lib. 4. cap. 17. atteſtatur nonnullos ex Campanis ſingulari certamine inter convivia digladiari.

nites detractis armis vendicarunt, ut pro cœnarum magnificentia, paria pugnatorum destinarent. [1] Idem *Indi.* factum memoratur ab Indis, qui quum post epulas aureos crateres circumtulissent, strenuitatis & fortium factorum, *Octavius.* periculum facerent. [2] Octavius vero postquam fuerat discubitum, picturas inversas convivis venditabat, ut aut expleret desiderium, aut frustraretur, [3] nonnunquam hi-*Vespasianus.* striones, aut aretalogos admittebat. [4] Vespasianus dicacitati super cœnam & jocis scurrilibus usque ad ineptias *Tiberius.* vacabat. [5] Tiberius ex lectione quotidianas quæstiones *Nero.* frequenti convivio proponebat. [6] Nero Cæsar citharœdos

1 *Idem factum memoratur ab Indis.*] Philostratus in vita Apollonii, lib. 2. cap. 12.

2 *Octavius vero.*] Suetonius in Augusto, cap. 75. *Solebat*, inquit, *& inæqualissimarum rerum sortes & aversas picturas in convivio venditare, incertoque casu spem mercantium, vel frustrari, vel explere: ita ut per singulos lectos licitatio fieret, & seu jactura, seu lucrum communicaretur.*

3 *Nonnunquam histriones aut aretalogos.*] De utrisque idem Sueton. in Augusto cap. 74. *Nam & ad communionem sermonis tacentes, vel summissim fabulantes provocabat, & aut acromata & histriones, aut etiam triviales ex circo ludios interponebat, ac frequentissime aretalogos.* Aretalogus autem is dicitur, qui fingendis mendaciis auditores movet ab arte verborum, Nam ἀρετὴ significat virtutem, & λόγος verba. Juvenal. sat. 15.

—— *Aut risum fortasse quibusdam*
Moverat, ut mendax aretalogus. *

COLERUS.

* Imo aretalogus ab ἀρετὸς, significat gratum & placentem, quales scurræ & nugatores. Turneb. lib. 10. c. 12. Vide Josephum Scalig. lib. 2. Auson. lect. cap. 5.

TIRAQUELLUS.

4 *Vespasianus.*] Idem Suetonius in vita illius, cap. 22. *Et*, inquit, *super cœnam autem & semper alias comissimus multa joco transigebat. Erat enim dicacitatis plurimæ, & sic scurrilis ac sordidæ, ut ne prætextatis quidem verbis abstineret.*

5 *Tiberius.*] Idem Sueton. in vita Tiberii, cap. 70.

6 *Nero Cæsar.*] Inter cæteras disciplinas (ut memoriæ prodidit Sueton. in Nerone cap. 20.) pueritiæ tempore imbutus & musica, statim ut imperium adeptus est, Terpnum citharœdum, vigentem tunc præter alios, accersit: diebusque continuis post cœnam canenti in multam noctem assidens, paulatim & ipse meditari, exercerique cœpit. Sic quoque Alcinous apud Homerum tum lib. 8. tum lib. 13. post princ. continuo adhibet Demodocum citharœdum. Sic & Dido apud Virgilium libro 1. Æneid. Iopam. & in convivio deorum citharam pulsat Apollo apud eundem Homerum lib. Iliad. 1. ad finem,

— ὐδ' ἔτι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς ἐΐσης;
Οὐ μὲν φόρμιγγος περικαλλέος, ἣν ἔχ' Ἀπόλλων.

Id est,

Neque amplius animus indiguit convivio æquali,
Neque lyra pulchra, quam tenebat Apollo.

Plin. Secundus epistolarum lib. 1. epist. 15. scribens ad Euritium, qui ad scœ-

dos advocabat primi nominis. [1] Cato Uticensis à cœna deambulabat. [2] Pomponius Atticus libellos lectitabat. [3] Quod Alexander Severus fecit, ut in mensa familiari sæpe librum legeret: solitus vel legentes audire, vel aliis legentibus vesci. [4] Hadrianus comœdias, lectores & poëtas admittebat. [5] Heliogabalus sortes convivales post cœnam proponebat, ut alius haberet decem camelos, alius muscas, vel auri libras, aut decem ova, ursos, glires & lactucas decem. [6] Sylla quamvis ferox & impotens, in comessationibus comis erat & facilis. [7] Fertur quoque idem Severus Alexander, post epulas catulos cum porcellis & perdices ad pugnam sæpe committere, [8] & Cleomenes, sublatis mensis, vinum crateris circumferre. [9] A Græcis vero ænigma & gryphos post convivalia lusus proponebatur, cujus captiones solventi præmium carnis portio, non solventi pœna erat ut salsum hauriret poculum. [10] Parthis admittere concubinas post epulas non improbatur:

Cato Uticensis. Pomp. Atticus. Alex. Severus. Hadrianus. Heliogabalus. Sylla. Alex. Severus. Cleomenes. Græci. Parthi.

ad scœnam illius, cum promisisset, non venerat: *Audisses*, inquit, *comœdum, vel lyristen, vel, quæ mea liberalitas, omnes.*

1 *Cato Uticensis.*] Plutarchus in vita illius non multo ante fin.

2 *Pomponius Atticus.*] Corn. Nepos. aut quisquis is est, qui vitam illius diligentissime & eloquentissime scripsit.

3 *Quod Alexander Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius.

4 *Hadrianus.*] Ælius Spartianus in vita illius ad finem, *In convivio*, inquit, *tragœdias, comœdias, attellanas, sambucas, lectores, poëtas pro re semper exhibuit.* Vide Plinium citatum supra ibi, *Nero Cæsar.*

5 *Heliogabalus.*] Lampridius in vita illius.

6 *Sylla.*] Plutarchus in vita illius, scribit Syllam inter potandum quotidianis dicacitatibus certasse, & cœnanti Syllæ nullum circa seria usum fuisse.

7 *Fertur quoque idem Alexander.*] Lampridius in vita illius, *Voluptates*, ait, *scenicas in convivio nunquam habuit, sed summa illa oblectatio fuit, ut catuli cum porcellis luderent, aut perdices inter se pugnarent, aut aves parvulæ sursum ac deorsum volitarent.*

8 *Et Cleomenes.*] Sublatis mensis tripes æneus cum æneo cratere, qui vino plenus erat, inferri consuevit. Duæ præterea ex argento phialæ cotylas binas capientes, & argentea pocula admodum parva: his quantum cuique libuisset bibere licebat, nolenti autem nemo poculum porrigebat. Hæc Plutarchus in Cleomene. De alterius autem Cleomenis vinolentia Ælianus de Varia historia lib. 2. cap. 40. Quidam dediti potationibus & multipoti.

9 *A Græcis vero ænigma & gryphos.*] Quales scripsit Ausonius Edylium lib. 15.

10 *Parthis.*] Justinus lib. 41. *Quamobrem* (de Parthis loquitur) *fœminis non convivia tantum virorum, verumetiam conspectum interdicunt.* Macrobius lib. 7. Saturn. c. 1. *Doceat nos*, inquit, vel

tur: uxores autem domi abditas, in virorum conſpectum non adducunt.[1] Babyloniis autem in conviviis à principio, fœminarum modeſtus eſt habitus: paulatim deinde pudore prophanato, ſumma velamenta exuunt: & poſt epulas ultimis amiculis revelatis, pudibunda oſtendunt, in omnemque licentiam jocorum & laſciviarum pudorem abjiciunt.[2] Fuitque veteri more ſervatum, quod bibente aliquo ex convivis, menſam tolli non ſinerent: namque auſpicii mali & deteſtabilis putabatur. Quod ſi inter cænandum ferculum à menſa revocatum foret, niſi cœna continuaretur, niſique appoſitis epulis veſcerentur, inter dira fuiſſe. Quinetiam per menſas deflare, aut prolapſum cibum è manu non reddi, ominoſum erat:[3] tametſi quorundam opinio fuerit, quæ è menſa decidunt in communi convictu, nec tollere, nec guſtare, illa heroum eſſe opinati.[4] Quodque apud honoratos & doctos viros, nunquam fere ſine lectione cœna fuit. Et quum convictus frequens in cœnam & prandium diviſus foret, plerique tanto temperamento & tenui convictu fuere; ut ſola cœna contenti, nunquam ante Solis occaſum, & niſi poſt decimam accum-

Baby-lonii.

Auſpicia & omina in conviviis.

Lectio in cœna.

Temperantis exempla.

vel peregrina inſtitutio, & diſciplina à Parthis petita: qui ſolent cum concubinis, non cum conjugibus inire convivia: tanquam has & in vulgus produci, & laſcivire quoque, illas non niſi abditas tueri deceat tectum pudorem. Quomodo autem Parthorum cœnæ fierent, videbis apud Athenæum lib. 4. cap. 14.

1 *Babyloniis.*] Id uſque ad verſic. *Fuitque veteri more*, ſunt Q. Curtii l. 5. non adeo longe à princ. *Babylonii*, inquit, *maxime in vinum, & quæ ebrietatem ſequuntur, effuſi ſunt. Fœminarum convivia ineuntium in principio modeſtus eſt habitus: deinde ſumma quæque amicula exuunt, paulatimque pudorem prophanant, ad ultimum (honos auribus habitus ſit) ima corporum velamenta projiciunt. nec meretricum hoc dedecus eſt, ſed matronarum virorumque, apud quos comitas habetur vulgati corporis vilitas.*

2 *Fuitque veteri more ſervatum.*] Hæc omnia uſque ad verſic. *Quinetiam per menſas deflare*, ſunt Plinii lib. 28. cap. 2. in diverſis locis.

3 *Tametſi quorundam opinio.*] Nam Ariſtophanes ἐν τοῖς ἥρωσι in Heroibus, apud Laërtium in vita Pythagoræ, ſcribit, Heroum eſſe quæ deciderint è menſa: ideoque ea guſtare fas non erat. Quod & ipſum inter ſymbola Pythagorea multi reponunt τὰ πεσόντα μὴ ἀναιρεῖσθαι, id eſt, *Quæ deciderint ne tollas.* Aut ut alii efferunt, μηδὲ γεύεσθαι ἅττ' ἂν ἐντὸς τῆς τραπέζης καταπέσῃ, id eſt, *Ne guſtato quæcunque in menſa deciderint.*

4 *Quodque apud honoratos.*] Quod ſupra dictum eſt de Pomponio Attico.

1 *Aſinius*

cumberent. Inter quos memoratur [1] Asinius Pollio, qui quum esset tota die negotiosus, ita post decimam animum relaxavit, ut nec legendis minimis literulis vacaret. Quidam noctu, alii media die negotiis pausam fecere. [2] Nonnulli autem tanta ingluvie, & ventre tam voraci fuere, ut velut impuri helluones effusas perpotationes, & exquisita obsonia quadrifariam dividerent, in jentacula, prandia, cœnas & comessationes, semper instructis paratisque mensis tanto apparatu, donec vino madidi & crapula distenti fierent. Quod quidem obscuris sævientibus moribus, à nonnullis pessimo exemplo factitatum est. Antea vero non licuit, ne ingentia animi bona, ingluvie corporis fœdarent. [3] Apud Siculos autem usus erat, bis in die epulis saginari & saturum fieri, quibus templum, Saturitati dicatum erat. [4] Quare Siculæ mensæ & Syracusanæ delicię tanquam lautissimę in proverbium venere, & [5] sicut apud Gręcos Pharsali & [6] Bœotii voracissimi habiti. Quare ab Athenien-

Ingluvies. *Siculi. Saturitatis templum.* *Siculæ mensæ.* *Syracusanæ deliciæ.* *Pharsali.* *Bœotii.*

1 *Asinius Pollio.*] Cælius Rhodiginus antiquar. Lect. lib. 11. c. 1. sed nullo auctore citato.

2 *Nonnulli.*] Ut Vitellius, de quo Suetonius in vita illius, cap. 13. ita infit, *Sed vel præcipue luxuriæ sævitiæque deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in jentacula, & prandia, & cœnas comessationesque, facile omnibus sufficiens vomitandi consuetudine.*

3 *Apud Siculos.*] Plato in epistola ad Dionis propinquos, & ex eo Cicero lib. 5. Tusculan. quæst. *Est præclara epistola Platonis ad Dionis propinquos: in qua scriptum est his fere verbis, Quo cum venissem, vita illa beata, quæ ferebatur, plena Italicarum Syracusiarumque mensarum, nullo modo mihi placuit, bis in die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum.* Athenæus libro 12. cap. 10. Idem de Tyrrhenis tradit Diod. Siculus l. 6. cap. 9.

4 *Quare Siculæ mensæ & Syracusanæ.*] De his Plato & Cicero ubi supra, & Plato lib. 3. de Repub. Aristophanes ἐν δεταλεῦσιν. Aristides in Pericle, Lucianus in dialogo Simili & Polystrati. Meminit & Macrobius Siculæ mensæ lib. 7. cap. 5. Vide Erasm. Chil. 2. cent. 2. c. 68.

5 *Sicut apud Græcos Pharsali.*] Athenæus lib. 10. cap. 2. *Carpuntur*, inquit, *& Pharsalii, tanquam voraces, unde Mnesimachus in Philippo.*

Venit quis, ut mensas comedat & Pharsaliis,
Hic nullus est agunt bene isti, nunquid &
Urbem vorant Achaicam coctam simul?

Et lib. 12. cap. 10. auctoritate Theopompi Philippicarum lib. 21. sic ait, *Sumptuosissimi sunt omnium hominum Pharsalii ac pigerrimi.*

6 *Et Bœotii.*] Athen. d. lib. 10. capite 2. auctoritate Eubuli in locis plurimis, Diphili in Bœotico, Mnesimachi in Busyride, Alexidis in Trophonio, Achæi in certaminibus, Polybii Megalopolitani libro 20. Historiarum.

1 *Et*

niensibus fatui, rudes, [1] & pingues dicti sunt propter ἀδηφαγίαν: quippe quum à conviviis crudi discederent, distenti rursus se ingurgitabant. [2] Quod & Plato improbavit, [3] & Romani duxere nefas, ut bis in die saturum fieri, vecordis esse ducerent. [4] Hoc quoque apud convivas servatum legimus, ut in familiari convivio, aut epulis lautioribus aliquem attractum, aut, pulla in veste discumbere ducerent nefas, nam depulso languore animi, non in tristitia convivio interesse decet. [5] Propterea Vatinio, quod epulo Q. Arrii atra in veste accubuerat, à Cicerone objectum, & crimini datum est: quippe bellos convivas, & convictores faciles, in candida, non pulla veste accumbere decet, tametsi cœnatoria & tricliniaria con-

Pulla veste conviviis interesse non decebat. Cœnatoria & tricliniaria conviviis data.

1 *Et pingues.*] Homerus lib. 5. Iliados Bœotos populum valde pinguem dicit,

—— Παρ δέ οἱ ἄλλοι
Ναῖον βοιωτοὶ μάλα πίονα δῆμον ἔχοντες.

Id est,

—— *Apud autem ipsum alii*
Habitabant Bœotii valde pinguem populum habentes.

Horatius Epist. lib. 2. epist. 1. ad Augustum,

—— *Quod si*
Judicium subtile videndis artibus, illud
Ad libros, & ad hæc Musarum dona vocares,
Bœotum in crasso jurares aëre natum.

M. Tullius de Fato, ostendens quantum inter locorum naturas intersit, ita scribit, *Inter locorum naturas quantum intersit, videmus: alios esse salubres, alios pestilentes: in aliis esse pituitosos & quasi redundantes: in aliis exiccatos atque aridos: multaque sunt alia: quæ inter locum & locum plurimum differunt: Athenis tenue cœlum, ex quo acutiores etiam putantur Attici: Crassum Thebis: itaque pingues Thebani & valentes.* Quo ex loco intelligere licet, Bœotios, qui crasso cœlo uterentur (Thebæ enim in Bœotia fuerunt) pingues, crassos, atque hebetes fuisse.

2 *Quod & Plato improbavit.*] In d. epist. ad propinquos Dionis, & ex eo Athenæus lib. 12. cap. 10.

3 *Et Romani.*] Cicero d. libro 5. Tuscul. quæst.

4 *Hoc quoque apud convivas.*] Quod videre licet ex eo quod sequitur, sed hic legendum *atratum*, non *attractum*; ex iis, quæ illico sequentur. Sed hic fuit error librarii, ut opinor.

5 *Propterea Vatinio.*] Cicero in Orat. contra Vatinium: cujus hæc verba sunt, *Atque illud etiam scire ex te cupio: quo consilio, aut qua mente feceris, ut in Epulo Q. Arrii, familiaris nostri, cum toga pulla accumberes? quem unquam videris? quem audieris? quo exemplo, quo more feceris?* Et paulo infra, *Quis unquam cœnavit atratus? Ita enim illud epulum est funebre, ut minus sit funeris: epulæ quidem ipsæ dignitatis.* Et rursum paulo post, *Quis unquam in luctu domestico, quis in funere familiari cœnavit cum toga pulla? cui de balneis exeunti, præter te, toga pulla data est? cum hominum millia accumberent: cum ipse epuli dominus Q. Arrius albatus esset, tu in templum Castoris te cum C. Fidulo atrato, cæterisque tuis furiis funestum intulisti?*

1 Fertur-

convivis dari antiqui moris fuerit. [1] Ferturque Hadrianus Cæsar semper aut toga summissa, aut pallio tectus, accubuisse. [2] Et Saloninus imperator, milites epulari cum sagis jussisse, hyeme gravibus, æstate tenuibus. Quo tempore servatum est, ut milites cum imperatore cincti discumberent. [3] Tum frequens hæc fuit observatio, quod si quis ad cœnam benigne invitatus iret, alios pari affectu aut sanguine conjunctos eisdem advocare epulis non vetabatur, veluti comites secum & umbras duceret. [4] Sua autem

Hadrianus. *Saloninus.* *Umbras adducere ad conviviũ.*

1 *Ferturque Hadrianus Cæsar.*] Ælius Spartianus in vita illius, sic scribit, *Ad convivium venientes Senatores, stans excepit: semperque aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa.*

2 *Et Saloninus Imperator.*] Hæc usque ad versic. *Tum frequens*, sunt Trebellii Pollionis in vita Salonini Gallieni: cujus verba quia memoratu & cognitu digna videntur, hic apponam, *Cum cingula sua plerique militantium, qui ad convivium venerant, ponerent, hora convivii Saloninus puer, sive Gallienus, his auratos constellatosque balteos rapuisse perhibetur: & cum esset difficile in aula Palatina requirere quod perisset, ac taciti militares viri detrimenta pertulissent. postea rogati ad convivium, cincti accubuerunt. Cumque ab his quæreretur, cur non solverent cingulum, respondisse dicuntur, Salonino deferimus. Atque hinc tractum morem, ut deinceps cum Imperatore cincti discumberent.*

3 *Tum frequens hæc fuit observatio.*] Plato in Symposio, & Plutarch. lib. 7. ejusdem operis, ubi de hujusmodi umbris loquitur, Horat. epist. lib. 1. ep. 5. ad Torquatum.

—— *Locus est & pluribus umbris:*
Sed nimis arcta premunt olidæ convivia capræ.

Quem locum exponit Erasmus Chil. 1. centur. 1. cap. 9. his verbis, *Admonet Torquatum, ut ad cœnam veniat paucis comitatus, videlicet Bruto, Septimio & Sabino: non quod sit defuturus in accubitu locus, si velit plures umbras secum adducere: verum id futurum incommodi, ut alarum odor offendat convivii suavitatem, si angustius sedeatur. Deinde, si velit omnino plures umbras, id est, comites, præmoneat se de numero, ne non respondeat apparatus.* Idem Horat. sat. 8. l. 2.

—— *Quos Mæcenas adduxerat umbras.*

Umbræ autem dicuntur convivæ, qui ad convivium eunt, à convivatore quidem non vocati, sed à vocatis ducti: illos videlicet sequentes, ut umbra corpus.

4 *Sua autem sponte.*] Macrobius Homeri testimonio lib. 1. Saturn. c. 7. *Supervenire fabulis non evocatos, haud equidem turpe existimatur: verum sponte irruere in convivium aliis præparatum, nec ab Homero sine nota, vel in fratre memoratum est.* Locus autem Homeri est lib. 2. Iliados, ubi Menelaus non invitatus, ivit ad convivium, ab Agamemnone fratre summis Græcorum præparatum. Hujus in eam rem carmen est,

Κίκλησκεν δὲ γέροντας ἀριστῆας Παναχαιῶν.
Νέστορα μὲν πρώτιστα καὶ Ἰδομενῆα ἄνακτα.
Αὐτὰρ ἔπειτ' Αἴαντε δύω, καὶ Τυδέος υἱόν.
Ἕκτον δ' αὖτ' Ὀδυσῆα Διὶ μῆτιν ἀτάλαντον.
Αὐτόματος δέ οἱ ἦλθε βοὴν ἀγαθὸς Μενέλαος.
Ἤδεε γὰρ κατὰ θυμὸν ἀδελφεὸν ὡς ἐπονεῖτο. Id est,

Vocavit insuper senes optimates ex omnibus Græcis.

Nestora

Leges aliquot convivales. tem ſponte convivio, aliis parato, ſe intromittere non decebat. Si qui vero non accerſiti & αὐτόματοι irent, in imam lecti ſpondam deduci jubebant. Tum ſi forſan minus tempeſtive, neque ad horam conſtitutam, conviva accederet, illum niſi triclinio circuito, admitti non ſinebant: & tunc epulari juſſus, diſcumbebat. [1] Reges tamen Spartanorum ſero prodeuntes, cœnæ parte mulctantur: quippe ad cœnam non euntibus binæ chœnices farinæ, & vini ſingulæ cotylæ mittuntur, [2] dupla vero præſentibus. [3] Ideo ephori Agidi regi Lacedæmoniorum quum ad Phiditia non accederet, cœnæ partem petenti abnegarunt. [4] Tum ſiquando inter epulas incendium quiſquam nominaret, ne quid ea res diri portenderet, aquam ſub menſam inſpergebant, à quibus obſervatum eſt ut aliquo ex convivarum numero è triclinio prodeunte, verri ſolum nullo modo ſinerent, hoc infandum omen & pernitioſum portentum augurati. Si tamen ad lumina cœnarent, aut illa in triclinio eſſent, veteris inſtituti fuit, ut lumen in lychno non extinguerent, ſed illud ſua ſponte emori ſinerent. [5] Quodque menſam priſci nunquam vacuam tolli jubebant ſemperque prandii partes ſupereſſe voluere: ſive antiqui victus parſimoniam, ſive morem, quo aliquid reliquiarum in menſa ſupereſſet, felix omen erat, veteri inſtituto adnotantes. Legimus tamen cœna peracta,

Neſtora quidem in primis & Idomeneum Regem:
Sed poſthac Ajaces duos & Tydei filium:
Sextum autem rurſus Ulyſſem, Jovi conſilio parem.
Ultroneus autem ei venit voce bonus Menelaus.
Noverat enim in animo fratrem, quomodo operaretur.

Lampridius autem in vita Alexandri Severi tradit ipſum non vocatum ſæpius ad amicorum convivia itaſſe.

1 *Reges tamen Spartanorum.*] Herodotus libro ſexto.

2 *Dupla vero præſentibus.*] Supra dictum eſt.

3 *Ideo Ephori Agidi.*] Plutarchus in Apophthegmatis Lycurgi, ubi præterea dicit Ephoros Agidem mulctaſſe, quod ad Phiditia non acceſſiſſet, ſed apud uxorem cœnaſſet. Quod & nos ſupra retulimus.

4 *Tum ſi quando inter epulas.*] Hæc uſque ad verſic. *Si tamen ad lumina*, ſunt Plinii libro 18. cap. 2. *Incendia inter epulas nominata, aquis ſub menſas profuſis abominamur: recedente aliquo ab epulis, ſimul verri ſolum: aut bibente conviva, menſam vel repoſitorium tolli inauſpicatiſſimum judicatur.*

5 *Quodque menſam.*] Plutarchus problematôn cap. 64.

CAPUT

acta, reliquias & semesa obsonia ministris astantibus dividi & circumferri antiqui moris & exempli fuisse.

CAPUT XXIII.

Quæ ipse dictu admirabilia de umbrarum figuris noctibus fere singulis Romæ expertus fui.

NOta [1] & vulgata res est, ædes quasdam Romæ, quas ego incolui, evidentissimis ostentis ita infames, ut nemo illas incolere ausus fuerit, quin assiduis umbrarum illusionibus, & tetris imaginibus, noctibus fere singulis inquietetur: in quibus præter nocturnos tumultus, quos medio fere noctis silentio audiebamus, & horrendos fremitus cum ejulatu, striduloque vocis sono, quibus lachrymari & tremere videbatur, speciem hominis squalida facie, vultu minaci, nigro corpore, aspectu formidabili, nomen suum exprimentem, & opem implorantem, cernebamus. Sed ne quis hoc fabulosum aut commentitium putet, auctor est Nicolaus Tuba, vir multæ & expertæ fidei, qui quum rei explorandæ gratia, cum nonnullis doctis juvenibus prima facie ad nos adventassent, cupido incessit animo, hæc quæ à me promebantur, vero testimonio experiri, & an vera essent intueri. Et ne quid inexpertum relinquerent, noctem pervigilem egere mecum, ut rem notam exploratamque haberent. Neque eos opinio fefellit: nam quum accensis luminibus pervigiles starent, haud procul species hæc dira terribilique facie, & vultu tetro repræsentata est, quam ipsi tumultuari, & diris nos vocibus agitare videbant: cumque omnia clamore & tumultu streperent, post multa oculorum ludibria, tantum formidinis pavorisque intulit, ut territi & trepidi vix mente in-

te in-

CAPUT XXII.
TIRAQUELLUS.

Id caput nullum est in Alexandro, verendumque, ne Librarius, pro XXII. posuerit XXIII. eumque numerum postea sequutus sit: verum ita, ut reperi, reliqui.

1 *Nota & vulgata res est.*] Simile quippiam refert Plinius Junior Epist. lib. 5. epistola 5. omnium 101. ad Maximum, incipit, *Nunciatum est.* Sed, ut semel dicam, quid de hisce rebus sentiam, ego mera somnia esse puto.

1 *Vesti-*

te incolumi ſatis conſtarent. Et cum totæ ædes gemitu funeſto miſcerentur, ſingulisque cubiculis peſtis illa importuna obverſaretur; dum propius accederemus, illam retro cedere, & querula voce lumen effugere cernebamus. Demum cum multum diuque tumultuata fuiſſet, haud multo poſt, ubi multum noctis proceſſit, viſio omnis illa dilapſa eſt. Sed præ cæteris quæ ibi expertus ſum, non omittam miraculum ingens, quod mihi plane vigilanti majore aliquanto trepidatione haud multo poſt obvenit: nam cum tenebris obortis, cubiculi fores obſeraſſem firma ſera, jaceremque in lectulo, nulla adhuc quiete compoſita, lumine accenſo, horribilem illam ſpeciem foris jam tumultuari, & cubiculi fores manibus pulſare ſentiebam. Nec multo poſt, ſimulacrum illud, opertis adictisque foribus (vix credibile dictu) per commiſſuras & rimas in cubiculum ſe intromiſit: quod ſub lectulo meo jacens, cum Marcus alumnus & cliens meus, utpote qui è conſpectu cubabat, tetra & dira facie aſpiceret, pavore ſubito conſternatus, luctu & gemitu omnia opplebat, ipſamque intromiſſam non ſine formidine clamabat. Idque cum mihi, qui clauſum cubiculi oſtium aſpicerem, vix credibile videretur, interim dirum illud ſimulacrum quod ſub lectulo jacebat meo, manum & brachium protendere, lumenque quod juxta aderat, extinguere vidimus: quo extincto, libellos meos, & quicquid rerum erat, querula voce miſcere, ac omnia evertere non deſtitit. Mox cum ad tumultum exciti ſocii eo ſe contuliſſent, lumenque intromiſſuri obverſarentur veſtibulo, interim ipſam opertum cubiculi oſtium manu aperire, & foras effugere vidimus. Erat enim ipſius ſpecies, ut plane perſpeximus, ſimulacro hominis nigerrimo non abſimilis. Illud utique mirum fuerit, dignumque memoratu, figuram illam, dum nobiſcum ſic luctaretur, quum fores cubiculi reſeraſſet, ab his qui lumen intromiſere, minime conſpectam: ſed quum primum cubiculi fores exivit, elapſam ex oculis illico diſceſſiſſe, & in auras evanuiſſe.

CAPUT

CAPUT XXIV.

Qui cultus domorum quondam fuerit, & quare majorum imagines in postibus & arma in atriis & vestibulis haberent, & quid de exteris.

QUibus pristini decoris memoria relicta fuit, hoc etiam literis adnotasse accepimus, amplas domos in primis gressibus [1] vestibula habuisse, quæ spatia licet pars ædium forent, tamen illa pro ædibus fuisse nemo ignoravit. Erat enim locus vacuus, per quem de via ad fores patebat aditus, in quo præstolari qui salutatum venerant, aut si con- *Vestibula domorum.*

TIRAQUELLUS.

1 *Vestibula habuisse.*] Plautus in Mostellaria act. 3. sc. quoque 3.

Viden' vestibulum ante ædes & ambulacrum cujusmodi?

Virgilius lib. 2. Æneidos,

Vestibulum ante ipsum primoque in limine.

Ubi Servius, *Vestibulum*, inquit, *dicitur prima januæ pars. Dictum autem, vel quod januam vestiat, ut videmus cameram sustentatam columnis. Vel, quoniam Vestæ consecratum est: unde nubentes puellæ limen non tangunt, ne numini dicatum locum calcantes sacrilegium committant. Singula enim domus sacrata sunt, ut culmina Diis penatibus: Maceries, quæ ambit domum, Hercæo Jovi.* Idem Servius alibi, scilicet, lib. 6. Æneidos, ibi,

Vestibulum ante ipsum, primisque in faucibus Orci.

Vestibulum, inquit. *non habet etymologiæ proprietatem, ut ait Varro: sed fit pro captu ingenii. Dicitur enim vestibulum, quod vestiat januam. Alii vestibulum à Vesta dictum volunt: nam illi janua consecrata est: alii: quod nemo illic stet. In limine enim solus est transitus. Ut enim vesanum non sanum, sic vestibulum non stabulum.* Ovidius lib. 6. Fast. Vestibulum à Vesta nomen accepisse ait,

Hinc quoque vestibulum dici reor, unde precamur
Quæ famur, Vesta est, quæ loca prima tenet.

Gellius lib. 16. cap. 5. auctoritate Cæcilii Galli in lib. de significatione verborum, quæ ad jus pertinent, *Vestibulum*, inquit, *non in ipsis ædibus, neque partem ædium, sed locum ante januam domus vacuam, per quem à via aditus accessusque ad ædes est: cum dextra sinistraque inter januam tectaque, quæ sunt viæ juncta, spatium relinquitur: atque ipsa janua procul à via est vacanti intersita.* Et quibusdam interjectis, *Qui domos igitur amplas antiquitus faciebant, locum ante januam relinquebant, qui inter fores domus & viam medius esset. In eo loco qui dominum ejus domus salutatum venerant, prius quam admitterentur, consistebant: & neque in via stabant, neque intra ædes erant.* Et eadem propemodum scribit, tacito Gellii nomine (ut semper alias) Macrobius lib. 9. Saturn. c. 8. *

COLERUS.

* Adde Nonium Marcellum & Isidorum lib. 15. cap. 7. Græci vocant προπύλαιον. In lautiorum ædibus magnifica & splendida, magnoque aggestu suspensa visebantur vestibula, ut eleganter describit Seneca lib. 12. epist. 85.

si convento opus foret, tempus operiri solebant: [1] quod quidem prima aut altera diei hora esse consuevit. Fuit enim apud majores non modica laus illis, qui ex claris familiis erant, quam plurimos clientes, non modo catervas togatorum, sed & tenuiores amicos habere, à quibus observarentur quotidie & colerentur, cumque his ad forum deducerentur frequenti comitatu: namque maximi decoris erat, amplos viros illustresque etiam ab infima plebe quotidie salutari, appeti, deduci, reduci & consuli, eisque decedi & assurgi.[2] Fiebat enim salutatio more prisco [3] dextram jungendo dextræ: quippe cum referat Varro, omnem antiquorum honorem, dextrarum constitisse virtute, [4] nonnunquam osculo, [5] plerumque assurgendo, caput-

Salutandi mos apud veteres.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod quidem prima.*] Martial. l. 4. epig. 8. ut jam scripsimus supra c. 21.

2 *Fiebat enim salutatio.*] Servius enarrans eum locum lib. 1. Æneid.

— Cur dextræ jungere dextram
Non datur? ———

Majorum fuit, inquit, *hæc salutatio, cujus causam dicit Varro, Callimachum sequutus, asserens, omnem eorum honorem dexterarum constitisse virtute; ob quam rem hac se venerabantur corporis parte.*

MERCERUS.

3 *Dextram jungendo dextræ.*] Vulgarior salutandi ratio inter familiares fuit, manum advenientis osculari. Plaut. Amphit. *Equidem te certo heri hic advenientem illico & salutavi; & valuissesne usque exquisivi mi vir, & manum prehendi, & osculum detuli tibi.* Qui mos vulgatus fuit eversa republ. *Salutatores* autem quotidiani caput ut opinor aperientes, suo quisque ordine mane quidem *Ave:* vesperi autem *Vale*, dicebant, Seneca c. 34. l. 6. de Benef. *Huic pervenire usque ad distringendam libertatem licet, cujus vulgare, & publicum verbum, & promiscuum ignotis Ave, non nisi suo ordine emittitur.* Non omittebatur nomen ejus, qui salutabatur, quod pluribus, si liceret, probarem.

TIRAQUELLUS.

4 *Nonnunquam osculo.*] Id de Juda proditore, qui osculo Jesum Christum tradidit Judæis, ut scribitur Lucæ 22. *Judas, unus ex duodecim appropinquavit Jesu, ut oscularetur eum. Jesus autem dixit illi, Juda, osculo Filium hominis tradis?* Persæ (ut scribunt Herod. lib. 1. & Strabo lib. 15. ad fin.) salutationis loco se mutuo, si in via invicem sibi occurrant, osculantur & pares sint. Quod si alter fuerit humilior paulo, genas osculantur duntaxat. Vide Plutarch. in problem.

5 *Plerumque assurgendo.*] Sueton. in Augusto, cap. 56. scribit, Augustum acerbe tulisse, quod populus honoris causa assurrexisset filiis suis adhuc prætextatis. Sic enim scribit, *Eisdem prætextatis adhuc assurrectum ab universis in theatro, & à stantibus plausum, gravissime questus.* Idem in Tiberio cap. 31. *Nec mirum, cum palam esset, ipsum quoque eisdem assurgere, & decedere via.* Plutarchus in Pompeji vita, & Appianus de Civilibus Rom. bellis libro 1. tradunt, Syllam dictatorem solitum fuisse de sella assurgere privato Pompejo, & equo descendere, & caput aperire. Servius enarrans illud Virgilii lib. 1. Georg.

Tmolus,

[1]caputque denudando, quod apud nostrates frequenti in usu est: mansitque observatum,[2] ut salutantes imperatorem, antequam admitterentur, interiores aulici scrutarentur, sinumque prætentarent, ne quis cum telo esset. Nonnunquam ut valentissimi servi catenis religati, pro ostio aditum custodirent, ne non vocati admitterentur. [3] Laudanturque Vespasianus, [4] M. Antoninus & [5] Alexander Severus imperatores, quod salutarentur patente cubiculo, ministris admissionalibus remotis. Apud Parthos vero regem adire vel salutare sine munere, nulli licitum erat. Quibus clientibus ab his quos sectabantur,[6] frequens sportula dabatur,[7] quę prius

Imperatorem salutaturi. *Ostiarii servi.* *Sportula clientibus salutantibus data.*

Tmolus, & assurgit quibus & Rex ipse Phanæus.

Sic ait, *Assurgit significat cedit: quod tractum est à sedentibus, qui in honorem alicujus surgere consueverunt.*

1 *Caputque denudando.*] Plutarch. problematôn cap. 10. ubi rationem reddit cur deos salutantes caput operiunt: viros autem dignitate præditos & honore dignos, si etiam velati occurrerint, caput aperiunt: Nam Æneas, prætereunte Diomede, caput operiens, rem divinam fecit. Diximus & in præcedent. ex Plutarcho in Pompejo.

2 *Ut salutantes Imperatorem.*] Suetonius in Claudio, cap. 35. *Reliquo autem tempore salutatoribus scrutatores semper apposuit, & quidem omnibus & acerbissimos.* Herodian lib. 3. *Neque enim temere quisquam à Severo missus ad illum introducebatur, nisi prius deposito militari gladio, sinuque excusso.* *

COLERUS.

* Sic in Vespasiano Sueton. c. 12. *Non temere quivis ad Principes admittebatur.* Hinc ortum admissionis illud officium de quo apud eundem Suet. ibid. c. 14. apud Vopiscum in Aurel. mentio est *Admissionum magistri:* & apud Ammianum lib. 15. Sed vide de his Senecam lib. 1. de clement. & lib. de Beneficiis 6. cap. 33. & 34. Erant deinde primæ & secundæ admissiones, de quibus splendide Seneç. lib. 6. de Benefic. cap. 33. & 34.

TIRAQUELLUS.

3 *Laudaturque Vespas.*] Suet. in vita illius c. 21.

4 *M. Antoninus.*] Jul. Capitolinus in vita illius.

5 *Alexander Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius, *Salutaretur quasi unus de Senatoribus patente velo, admissionalibus remotis.* Admissionales autem dicuntur, qui aulicos admittunt in cubiculum Principis ad eum salutandum. Qui vero ei rei præerant, vocabantur Magistri admissionum, quorum Ammianus Marcellinus mentionem facit lib. 15.

6 *Frequens sportula.*] Juvenalis Satyra 1. conqueritur imminutam esse prioris sportulæ liberalitatem.

— Sportula primo
Limine parva sedet, turbæ rapienda togatæ.

Martialis est distichon in Apophoretis, cujus inscriptio est, Toga.

Si matutinos facile est tibi rumpere somnos,
Mentita veniet sportula multa toga.

7 *Quæ prius centum quadrantes fuit.*] Huc alludit Martialis lib. 1. epigram. 2. ad Flaccum de sportula,

Dat Bajana mihi quadrantes sportula centum,
Inter delicias quid facit ista fames?

Vocatores. Congiarium. Donativum. Congiaria diversa à diversis Imperatoribus populo data.

prius centum quadrantes fuit: [1] deinde rectam dari institutum: [2] quare vocatores principis dicti, qui ad cœnam convivas admittebant: quorum nonnulli mercede accepta, aliquos subdititios principum sæpe cœnis advocarunt. [3] Quam Nero ad sportulas revocavit, qui etiam plebi congiarium quadragenos nummos viritim dedit. [4] Siquidem Imperatoris munus, quod populo dabatur, congiarium dictum est: quod vero militibus, donativum. [5] Mox Domi-

Et lib. 3. epigr. 7. de sportula,

Centum miselli jam valete quadrantes,
Anteambulonis congiarium lassi:
Quos dividebat balneator elixus.
Quid cogitatis ô fames amicorum?
Regis superbi sportulæ recesserunt.

1 *Deinde rectam.*] Idem Martial. lib. 8. epigr. 50. ad Cæsarem Domitianum,

Grandia pollicitis quanto majora dedisti,
Promissa est nobis sportula, recta data est.

Domitianus enim (ut scribit Sueton. in vita illius, cap. 7.) sportulas publicas sustulit, revocata cœnarum rectarum consuetudine. Recta cœna sportulæ opposita erat. Liberaliores enim divites, civilioresque salutatoribus suis legitimum convivium exhibebant: quæ recta cœna dicebatur. Sordidi autem & maligniores rectæ cœnæ loco sportulam tantum præbebant. Auctor Budæus ex *l. si mulier, ff. de donat. inter vir. & uxorem.* *

COLERUS.

* Sportæ, unde sportulæ & sportellæ, calathi erant viminei, quibus ad rem penuariam utebantur. *Ulp. l. 4. de penu leg.* Hinc dictæ sportulæ, quæ pro salutationis officio clientibus erogabantur: sive id obsonii aliquid, sive stipes, aut quadrantes essent.

TIRAQUELLUS.

2 *Quare vocatores Principis.*] Plin. lib. 35. cap. 10. de Apelle, sic ait, *Subornato fraude æmulorum, plano regio invitatus, ad regis cœnam venit. Indignantique Ptolemæo, & vocatores suos ostendenti, ut diceret à quo eorum invitatus esset, arrepto carbone extincto è foculo, imaginem in parietem delineavit, agnoscente vultum plani rege ex inchoato protinus.*

MERCERUS.

Quare vocatores.] De *vocatoribus* vide nostrum convivium. Hi enim ad cœnam convivas ex munere vocabant.

TIRAQUELLUS.

3 *Quam Nero ad sportulas revocavit.*] Suetonius in vita illius, cap. 16. *Adhibitus sumptibus modus, publicæ cœnæ ad sportulas redactæ.*

4 *Siquidem Imperatoris munus.*] Cornelius Tacitus lib. 12. *Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebeis.* Plinius Junior in Panegyrico laudat Trajanum quod congiarium populo dedisset, quo locupletatæ sunt tribus cum donativum accepissent milites. Senec. libro 4. de Beneficiis, *Congiarium,* inquit, *munus est Imperatorium, quo donabatur populus, sicut donativo milites.* Et ut auctor est Quint. libro 6. cap. 4. de risu, *Congiarium commune est liberalitatis atque mensuræ.* Alexander Severus congiarium, auctore Lampridio, ter populo dedit: donativum militibus ter: carnem populo addidit. Clavarium autem donativi nomen est, ut scribit Tacitus lib. 19.

5 *Mox Domitianus.*] Hoc jam diximus supra ibi, Quæ prius centum quadrantes, cum declararemus locum Martialis.

Domitianus sportulas ad cœnas reduxit, in [1] qua frequens obsonium panis, oleum & porcina caro dari solita, absque vino. [2] Divus vero Julius ad conciliandum populi favorem, frumentum viritim dedit ternos modios, & totidem olei libras, tricenos quoque nummos singulis, & centenos pro mora. [3] Augustus Octavius frumentum plebi gratuitum & menstruum, [4] Nero quadragenos nummos viritim congiarium largitus fuit. [5] Cajus vero Cæsar trecenos sestertios, & forensia viris & pueris, ac fœminis fascias purpuræ & conchylii, nonnunquam pro sportulis panaria cum obsonio. [6] Domitianus etiam congiarium nummorum CCC. senatui, & equestri ordini panaria, plebi vero sportellas cum obsonio. [7] Cato junior novo more tribuit sportulas: Græcis ex tritico, raphano, blito & apio, Romanis autem vini amphoras, carnes porcinas, ficus, & ligno-

1 *In qua frequens obsonium.*] Scilicet sportula. Juvenalis Sat. 1.

Sportula quid referat, quantum rationibus addat,
Quid facient comites, quibus hinc toga, calceus hinc est,
Et panis fumusque domi? densissima centum
Quadrantes lectica petit, sequiturque maritum
Languida, vel prægnans & circumducitur uxor.

Ubi Domitius interpres, *Ex sportula*, inquit, *omnia sibi coëmebant, quæ & ad victum & cultum pertinerent.* Unde Martialis lib. 5. epig. 77.

Sportula nulla datur, gratis conviva recumbis:
Dic mihi, quid Romæ Gargiliane facis?
Unde tibi togula est, & fuscæ pensio cellæ?
Unde datur quadrans, unde vires Chiones?

2 *Divus vero Julius.*] Suetonius in vita illius, cap. 38. *Populo, præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, tricenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim divisit: & hoc amplius centenos pro mora.* *

COLERUS.

* Ibi vide Levinum Torrentium Suetonii interpretem.

TIRAQUELLUS.

3 *Augustus Octavius.*] Suetonius cap. 40. *Ac ne plebs, frumentationum causa, frequentius à negociis avocaretur, ter in annum quaternum mensium tesseras dare destinavit: sed desideranti consuetudinem veterem, concessit rursus, ut sui cujusque mensis acciperet.* Et capite seq. *Frumentum quoque in annonæ difficultatibus sæpe levissimo, interdum nullo pretio viritim admensus est, tesserasque nummarias duplicavit.*

4 *Nero quadragenos.*] Idem Sueton. in Nerone, cap. 10.

5 *C. vero Cæsar.*] Scilicet Caligula ex eodem in vita illius, c. 17.

6 *Domitianus.*] Idem Suet. in vita illius, cap. 4.

7 *Cato Junior.*] Plutar. in vita Catonis Uticensis, *Dona attribuit, Græcis quidem ex porro, & lactuca, & raphano, & blito, & apio: Romanis autem vini amphoras, carnes porcinas, & ficus, & cucumeres, & lignorum fasces.*

lignorum fasces. Quamvis apud antiquissimos sextarii lactis darentur, vini nunquam, [1] nisi quod à Cornelio Cethego in consulatu mustum rutatum populo datum est. Ancus vero Martius rex, salis modia sex millia congiarium populo erogasse fertur, ex quo tantum quisque ferebat, quantum in singulorum capita descriptum erat, ab undecimo ætatis anno. [2] Augustus etiam tricenos & quadragenos, nonnunquam singulis quinquagenos & ducentenos nummos largitus fuit: ac ne minores quidem pueros præteriit, [3] sicut Trajanus infantes quoque ad sportulas admisit. Tiberius trecentenos viritim dedit, & prandium mille mensis. [4] Galba dedit populo congiarium, & epulum senatui & equestri ordini, ac præter epulas forensia viris, fœminis ac pueris fascias purpuræ & conchylii, quibus veteres pro caligis utebantur. [5] Et mox Nero, [6] Domitianus, [7] Hadrianus [8] & reliqui Cæsares munera populo sæpe largiti sunt. [9] Sed Hadrianus novo more, aromata, balsama & crocum: nonnunquam duplex congiarium, ternis per singulos aureis divisis. [10] Commodus singulis denarios septingenos vicenos quinos. [11] Aurelianus vero ad Parthicum proditurus bellum, quum

Duplex congiarium.

1 *Nisi quod à Cornelio Cethego.*] Plinius lib. 19. cap. 8. *Invenio mustum rutatum populo datum à Corn. Cethego, in consulatu collega Quintii Flaminii comitiis peractis.*

2 *Augustus.*] Sueton. in vita illius, cap. 41.

3 *Sicut Trajanus.*] Plinius Junior in Panegyrico laudat Trajanum, quod in dando congiario infantes quoque admisisset, ut ita alimentis Principis crescerent, experirenturque ab infantia parentem publicum in munere educationis. Nullum est enim magno Principe, immortalitatemque merituro impendii genus dignius, quam quod erogatur in posteros. Pauperibus educandis una ratio est, bonus Princeps. Dion in Trajano, scribit eum civitatibus Italiæ multa largitum esse ad educationem liberorum, in quos magna contulit beneficia.

4 *Galba.*] Tacitus lib. 17.

5 *Et mox Nero.*] Dion in Nerone.

6 *Domitianus.*] Idem Dion in vita illius.

7 *Adrianus.*] Idem Dion in vita illius.

8 *Et reliqui Cæsares.*] Ut scribunt Ælius Spartianus in Septimio Severo, Lampridius in Heliogabalo & Alexandro Severo.

9 *Sed Adrianus.*] Hæc usque ad versic. *Commodus*, sunt Ælii Spartiani in vita Adriani.

10 *Commodus.*] Lampridius in vita illius.

11 *Aurelianus.*] Flavius Vopiscus scribit, Aurelianum quo tempore proficiscebatur ad Orientem, bilibres coronas

quum bilibres coronas singulis promisisset, & aureas populus expectaret, siligineas dedit novo genere panis, quo deinceps usi fuere: qui tamen populo universo panem, oleum & suillam carnem postea divisit, [1] vinumque dare statuerat nisi morte præventus fuisset. [2] Fuitque observatum, ut principes assumpto imperio, ad conciliandum favorem, congiarium darent populo, quod annuum plerunque homines clarissimi, & summis honoribus functi, pro officio & clientela velut stipendium capiebant. Erant ergo hi quos isti sectabantur, illorum patroni & defensores: suique officii ducebant, in fidem illos & clientelam habere, tutelæque suæ ducere, & ope juvare. Quinetiam non foris tantum, sed intra domesticos Lares, libertos servosque salutatores comperimus, qui bis in die frequentes aderant: ut mane salvere, vesperi valere, domino aut patrono dicerent. [3] Nec non populis & nationibus, ac bonis & fidelibus sociis, patronos publice fuisse Romæ homines honestissimos summo loco natos, qui fortunarum propugnatores erant, & civitatum defensores non pœnitendi, quorum

Congiarium sumpto imperio.

Patroni. Clientes.

Domesticorum salutationes.

Populorum & nationum patroni.

ronas populo promisisse, si victor rediret: & cum aureas populus speraret, neque Aurelianus, aut posset, aut vellet, coronas eum fecisse de panibus, qui nunc siliginei vocantur, & singulas quibusque donasse: ita ut siligineum suum quotidie toto ævo suo & unusquisque reciperet, & posteris suis dimitteret. Nam & carnem porcinam idem Aurelianus populo Rom. distribuit, quæ hodieque dividitur.

1 *Vinumque dare statuerat.*] Idem Vopiscus in Aureliano non multo ant. fin. *Statuerat*, inquit, *& vinum gratuitum populo Rom. dare: ut quemadmodum oleum, & panis & porcina gratuita præberetur, sic etiam vinum daretur, quod perpetuum hac dispositione conceperat.*

2 *Fuitque observatum.*] Ut patet ex iis, quæ dicta sunt supra in verbo, *Siquidem Imperatoris munus.* Ubi de Imperatoris munere, & multis seqq.

3 *Nec non populis & nationibus.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Plut. in Romulo. Cicero Philipp. 2. *Vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent.* Mos enim fuit *(ut ibi scribit Beroaldus)* iste priscorum, ut singulæ nationes, atque adeo populi patronos Romæ peculiares haberent, in quorum essent clientela. Sic Siculi Marcellos habuerunt: Lacedæmonii in tutela Claudiorum extiterunt: Fabius Sanga patronus fuit Allobrogum. * Quinetiam municipes mei Bononienses fuere in tutela Antoniorum, secutique sunt partes Antonianas in bellis Civilibus: unde fit, ut cum patroni clientibus parentum loco sint, nefas esse videatur Bononiensem quempiam Antoniorum nomen incessere, & Antonios stilo perstringere. *Hæc Beroaldus.*

COLERUS.

* Salust. bello Catilinario.

rum studio & fide singula negocia in senatu facesserent, & promoverent: [1] siquidem Syracusani in clientela Marcellorum fuere, Lacedæmonii in Claudiorum, Puteolani Brutorum, Neapolitani Liciniorum, [2] Bononienses Antoniorum. [3] Allobroges patrono Fabio Sanga usi sunt. [4] Marius Herenniis, [5] Cæsar quoque Græcorum patrocinio plerunque affuit. [6] Plebs denique ipsa sub patriciorum equitumque Romanorum tutela per clientelas divisa erat, quod à Romulo à primis originibus institutum ferunt, ut plebeii singulos patronos ex patribus legerent, quorum con-

Plebs per clientelas divisa.

TIRAQUELLUS.

1 *Siquidem Syracusani.*] Cic. in 6. in Verrem act. *Itaque ille noster civis, summusque Imperator M. Marcellus, cujus virtute captæ, misericordia conservatæ sunt Syracusæ, habitare in ea parte urbis, quæ insula est, Syracusanum neminem voluit.* Livius 3. Decad. lib. 6. *Legati* (Syracusanorum scilicet) *benigne appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli Cos. projecerunt: obsecrantes, ut quæ deplorandæ ac levandæ calamitatis causa dixissent, veniam eis daret, & in fidem & clientelam se, urbemque Syracusas acciperet. Post hæc Consul clementer appellatos eos dimisit.* Asconius Pædianus in 1. in Verrem act. Valerius Maximus lib. 4. cap. 1. Cicero lib. Offi. 1. *Apud majores nostros*, inquit, *tantopere justitia culta est, ut hi, qui civitates, aut nationes devictas bello recepissent, earum patroni essent more majorum.*

2 *Bononienses.*] Suetonius in Augusto, cap. 16. *Bononiensibus quoque publice, quod in Antoniorum clientela antiquitus essent, gratiam fecit conjurandi cum tota Italia pro partibus suis.*

3 *Allobroges.*] Dionysius Halicarnasseus libro 2. ubi abunde scribit de conjunctionibus clientum & patronorum, quæ nihil distabant à necessitudinibus propinquorum: & quemadmodum clientes patronis indigentibus succurrebant. Appianus libro 2. bellorum Civilium, *Legati*, inquit, *rem Fab. Sangæ annunciant. Erat autem is Allobrogum patronus in urbe, ut cæteris populis olim Romæ adesse mos fuit.* Salust. in Catil. *Itaque Q. Fab. Sangæ, cujus patrocinio plurimum civitas utebatur, rem omnem, ut cognoverant, aperiunt.*

4 *Marius Herenniis.*] Plutarchus in Mario, ubi dicit Marium & ejus parentes Herenniorum familiæ semper clientes fuisse.

5 *Cæsar quoque Græcorum patrocinio.*] Adde & tu quod Getuli fuere in tutela Marii ex Hircio in bello Africano. Nisæi Neronum ex Cicerone Epistolar. familiar. lib. 13. epist. 66. ejusdem lib. & omnium 337. Cyprii & Cappadoces Catonis, ex eodem Cicerone ejusdem operis lib. 15. epist. 6. ad eundem Catonem. Locri, ejusdem Cicero. libro de legib. 2. Atque etiam Campani, ex eodem in Orat. in L. Pisonem. Mamertini, Q. Claudii Pulchri ex eod. Cicer. in 6. in Verrem act. Segestani, P. Scipionis, ex eadem act. Magna pars citerioris Hispaniæ, Pompeji, ex Cæsare lib 2. belli Civilis. Samnites, Fabritii, ex Valerio Maximo lib. 4. c. 3. Tifernates, Plinii Secundi ex eod. Plinio lib. Epist. 4. epist. 1. his verbis, *Oppidum est prædiis nostris vicinum, nomen Tifernium, Tiberium, quod me pene adhuc puerum patronum cooptavit.*

6 *Plebs denique.*] Hæc usque ad verba, *Præterque*, sunt Dionysii Halicarnassæi, & Plutarchi in Romulo.

1 *Cava*

consilio & auctoritate niterentur. Præterque vestibula fuere [1] cava ædium, [2] & peristylia, ad quæ quisque suo jure non vocatus admittebatur. [3] In foribus vero & atriis domorum, ara, focus & Lar familiaris erant. [4] namque focus erat ara deorum penatium, quem instar numinis habebant: [5] in quibus non deorum modo simulacra, quos singulis ædibus in larario colebant, sed imagines ac expressos vultus illorum qui familiæ decus fuere & ornamentum, ac principum & patronorum, quos quisque colebat, habere assuerant. [6] Quare L. Vitellius, Vitellii pater, Narcissi & Pallantis imagines inter lares coluisse fertur. [7] Cereæ enim imagi-

Cava ædium & peristylia.

In foribus & atriis.

Cereæ imagines in armariis.

1 *Cava ædium.*] Vitruvius l.6. c.3. in princip. ubi ea quinque generibus esse distincta dicit, quæ declarat. Id autem uno verbo *Cavædium* vocat Plinius Junior, Epistolar. lib. 1. epist. ejus lib. 17. omnium 41. non semel.

2 *Et peristylia, ad quæ.*] Vitruvius eodem lib. 6. cap. 7.

3 *In foribus autem & atriis domorum.*] Vide quæ sequuntur.

4 *Namque focus erat ara.*] Cato de Re rustica, cap. 5. dum loquitur de re divina in foco facienda. Virgil. lib. 12. Æneidos,

In medioque focos, & diis communibus aras.

Et ibi Servius. Et Ovidius lib. 1. de Tristibus, eleg. 3. ubi describit lachrymas, quas fudit uxor, posteaquam jussit Cæsar eum in exilium abire,

Illa etiam ante Lares sparsis prostrata capillis,
Contigit extructos, ore tremente, cibos.

Hincque etiam illud Horatii Epodon Ode 2.

Sacrumque vetustis extruat lignis focum
Lassi sub adventum viri.

Ubi Porphyrion, *Sacrum*, ait, *dicit, quia ara deorum penatium est focus.* Et Acron, *Diis*, inquit, *Penatibus sacer est.* Et illud quoque Plauti in Aulularia act. 2. scena 5.

Hæc imponentur in foco nostro, lari,
Ut fortunatas faciat gnatæ nuptias.

5 *In quibus.*] Scilicet atriis, ex Plinio lib. 35. c. 2. *Apud majores in atriis imagines hæ erant, quæ spectarentur: non signa externorum artificum, nec æra, aut marmora.* Seneca lib. 3. de Beneficiis. cap. 28. *Qui imagines in atrio exponunt, & nomina familiæ suæ longo ordine ac multis stemmatum illigata flexuris in parte prima ædium collocant, noti magis, quam nobiles sunt.* Et ad Lucilium epist. 44. *Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus.* Vide infra lib. 6. cap. 14.

6 *Quare L. Vitellius.*] Suetonius in Vitellio, cap. 2. scribit, Vitellium coluisse inter lares aureas Narcissi & Pallantis imagines.

7 *Cereæ enim imagines.*] Plinius libro 35. cap. 2. ad id, quod nuper diximus, addit, *Expressi cera vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines, quæ comitarentur gentilicia funera. Semperque defuncto aliquo totus aderat familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus. Stemmata vero lineis discurrebant ad imagines pictas. Tablina codicibus implebantur, & monumentis rerum in magistratu gestarum.* Et Ovid. lib. Amorum primo, eleg. 8.

Nec te decipiant veteris plena atria ceræ
Tolle tuos tecum pauper amator avos.

imagines in atriis domorum singulis disponebantur armariis, quos ita celebrabant colebantque, ac si illi quorum vultus exprimebantur viverent. Quas festis diebus, & in summa gratulatione & lætitia, laureis sertis & floribus ornare, illorumque natales dies festa luce celebrare solebant. In luctu vero & gemitu familiæ, tanquam conscii doloris essent, & tacita mœstitia funestarentur, deformare: [1] tantoque honore dignos putabant, ut illas cum singulis imaginum titulis, illorum præcipue quorum dignitas maximæque res gestæ fuere, in exequiali pompa & apparatu funeris extra ædes producerent, & longa serie velut familiæ decora repræsentarent, illæque defunctorum exequias, & una funus comitarentur. [2] Ita tradito more, ut domino aut aliquo ex familia vita functo, illius imago tam circa limina domus, quam pro foribus locaretur, ut defuncti desiderium repræsentata illa species leniret, posterosque ad præclara facinora domi forisque obeunda invitaret. [3] In eisdem quoque atriis & foribus, ac circa domorum limina, hostium spolia, quos quisque vicisset, quorumque victor extitisset, etiam enses & clipei, galeaque & currus, ac devictarum navium rostra, veluti avitæ gloriæ, & fortium factorum ornamenta affigi assuevere: quæ quanto vetustiora erant, tanto plus decoris & majestatis habebant. [4] Ideo nec vetustate consumpta reficiebantur, nec effracta resarciebantur. Hæc enim omnium ad se vertebant oculos, quo

Imagines familiæ in exequialibus pompis eductæ.

Hostiū spolia in atriis.

Et Juvenalis Satyr. 8.

Tota licet veteres exornent undique ceræ
Atria, Nobilitas sola est atque unica virtus.

Et in tota hac Satyra insectatur eos, qui aut majorum gloria, aut falsis fortunæ bonis efferuntur, existimantes veram inde hominis nobilitatem pendere. Apulejus lib. 6. Metamorph. *Et depictam in tabula fugæ præsentis imaginem, meæ domus atrio dedicabo.*

1 *Tantoque honore.*] Hæc usque ad versicul. *Ita tradito*, sunt Plinii. l. 35. cap. 2. & aliorum, quos longo ordine tibi in eam rem cito in nostro Commentario Nobilitatis cap. 20. num. postremæ editionis 150. incip. *Id quod etiam.*

2 *Ita tradito more.*] Supra ex Plinio lib. 35. cap. 2.

3 *In eisdem quoque atriis.*] Plin. ubi supra, *Aliæ*, inquit, *foris & circa limina animorum ingentium imagines erant, affixis hostium spoliis.*

4 *Ideo nec vetustate.*] Plut. cap. 36.

1 *Adeo-*

quo intuentium animos cogitatio subiret, ut pari ipsi exemplo ad magna facinora, magnasque res invitarentur. Nec solum privatas domos, sed porticus & deorum templa hostilibus spoliis tanquam tropæis exornare, vetusti moris erat: tantique exempli fuere, ut illa posteris non mediocris stimulatio fuerit, ne degeneres ipsi, neve ignavi tam claros triumphos turpibus factis dictisque fœdarent. [1] Adeoque hæc propria familiæ ornamenta sunt habita, ut quamvis alienatis ædibus novo domino spolia & imagines refigere non liceret. Hasque statuas, quibus splendor & vetustas familiæ notabatur, amovere, est habitum nefas: [2] Belgarum vero fuit mos barbaricus, cæsorum hostium capita postibus tanquam spolia affigere. [3] Qui etiam Galatarum, qui ultra Rhenum incolunt, usus traditur, ut spolia hostium sanguine perfusa, & trunca capita foribus affigant.[4] Gelonorum hostium cutes, ut eæ omnibus spectaculo sint, ac fortium factorum insigne documentum, & hostibus pertimescendum foret. In Ægypto autem in vestibulis domorum alas vulturum proponere, indicium nobilitatis & vetustatis familiæ censebatur. Apud Phryges pardalis pro foribus affixa (Homero teste) signum immunitatis erat, ne hostium incursibus pateret. [5] Alexander vero captis Thebis, ut Pindari domui parceret, illam inscribi jussit. In

Deorum templa spoliis ornata.

Belgarum mos.

Galatarum.

Gelonorum.

Ægyptiorum.

Pardalis immunitatis signum.

Pindari domui ab Alexandro parcitum.

1 *Adeoque hæc propria.*] Plinius d. lib.35. cap.2. ubi ad illud, quod supra ibi, in eisdem quoque adduximus, subjungit, *Quæ nec emptori refringere liceret, triumphabantque etiam, dominis mutatis, ipsæ domus. Et erat hæc stimulatio ingens, exprobrantibus tectis, quotidie imbellem dominum introire in alienum triumphum.* Cicero Antoniana 2. Antonii improbitatem arguit ex virtutis insigniis, quibus Pompeji domus erat ornata, quod eam ingredi ausus sit, his verbis, *An tu illa vestibula, rostra, spolia, cum aspexisti: domum tuam te intrare putas? fieri non potest.*

2 *Belgarum vero.*] Strabo de his loquens lib. 4. *E prælio decedentes cervicibus equorum hostium capita suspendunt, eaque domum delata, ut sint spectaculo, postibus affigunt.*

3 *Qui etiam Galatarum.*] Diodor. Siculus lib.6. cap.9. *Capita hostium, in acie cadentium abscissa, equorum alligant collo. Hostium spolia sanguine perfusa, famulis tradunt, in foribus domorum cum cantu atque hymnis affigenda.* Vide Strabonem lib.4.

4 *Gelonorum.*] Herodotus libro 4. Plinius libro 7. capite 2. Solinus capite 25.

5 *Alexander.*] Plutarchus in ejus vita, dicit eum pepercisse stirpi Pindari, uti etiam Arrianus de Gestis illius, lib.1.

Pinacotheca. [1] In eisdem quoque atriis pinacothecæ non mediocri paratu dispositæ erant: in quibus tabulæ pictæ, cælatum argentum, stragula vestis, signa & ornamenta reponebantur. [2] Sicut Græcis fuere cheli & [3] cistæ, [4] phascoli & [5] riscus, in quibus egregia suppellex, & muliebris mundus servabantur. Quę atria plerunque inaugurata fuere: namque haud aliter in illis senatus cogi poterat, quam si inaugurata templa fuissent. Non tamen omnes, sed solas palatinas ædes inaugurari servatum est, ut habita in his senatus decreta, rata forent. Eas quidem ædes veluti augustissimas, vestibula regalia habere, cognitum est: atriaque potentiora, [6] peristylia amplis-

Atria inaugurata. Senatus in atriis cogebatur.

1 *In eisdem quoque atriis.*] De hujusmodi pinacothecis Vitruvius lib. 1. cap. 2. & lib. 6. cap. 4. & 6. Varro lib. Rei rusticæ, 1. cap. 2. & 59. & Plinius lib. 35. cap. 2. post princ. inquit, *Tabulæ pictorum pinacothecas implent.* Sunt autem pinacothecæ repositoria tabularum pictarum. Ita exponit Beroald. in Sueton. Aug. cap. 72.

2 *Sicuti Græci fuere cheli.*] Apud Homerum lib. 8. Odyssææ,

Δεῦρο γυναὶ φέρε χηλὸν ἀριπρεπέ' ἥτις ἀρίστη.

Id est,

Age mulier, fer arcam pulchram, quæ optima.

Et paulo post,

Τόφρα δ' ἄρ' ἀρήτη ξείνῳ περικαλλέα χηλὸν
Ἐξέφερεν θαλάμοιο. ———

Id est,

Interea vero Arete hospiti pulchram cistam
Extulit & thalamo.

3 *Cistæ.*] Apud Ciceronem in 5. in Verrem actio. *Quaternos H. S. quos mihi Senatus decrevit, & ex ærario dedit, ego habebo & in cistam transferam ex fisco.* Et Juvenalem satyra 3.

Jamque vetus Græcos servabat cista libellos.

Et Ulpianus Juriscons. in l. 1. § si cista. ff. depositi *Si cista*, inquit, *signata deposita sit, utrum cista tantum petetur, an & species comprehendendæ sint?* Has Græci παλάρυς vocant, de quibus Homerus lib. 4. Odyssææ,

Φυλὼ δ' ἀργύρεον τάλαρον φέρε.

Loquitur autem de ornamentis Helenæ. Julius Pollux cap. 19. ponit cistas inter vestium repositoria. *

COLERUS.

* Vide & Hesychium. Est autem Græcum nomen ἀπὸ τοῦ ἐίσκειῶς. Sed Cistæ nomen porrigitur etiam ad alia.

TIRAQUELLUS.

4 *Phascoli.*] Apud Pollucem lib. 7. cap. 29.

5 *Et riscus.*] Terentius in Eunucho act. 4. scena 6.

C. *Viden' tu illum Thais?* P. *ubi sita est?* T. *in risco.*
Odiosa cessas?

Riscus Donato cista est pelle contecta. * Fenestra dicitur parva in pariete, ad rerum repositionem plerunque relicta. Trojanum est vocabulum, sive Phrygium. Nonius scribit esse loca in parietibus angusta.

COLERUS.

* De risco quoque Pollux scribit: sed & hujus significatio latior est. *l. argument. §. mundus. ff. de auro & argent. legato.* & in vet. contractu emptionis: *suppellectilem & cum ea basem, cofinum, riscum.*

TIRAQUELLUS.

6 *Peristylia.*] De quibus Vitruvius lib. 3. c. 1. lib. 5. c. 11. & lib. 6. c. 3. 7. 9. non semel. & lib. 7. c. 5. & 9.

1 *Et*

amplissima, [1] & conclavia [2] insigni pavimento: [3] tricliniaque [4] & ampla prætoria, [5] ac cœnationes mira cælatura & arte. [6] Nonnunquam xysta, colles, nemora, hortos, [7] piscinas, [8] euripos, amnes, & aquarum ductus, por-

1 *Et conclavia.*] De his Vitruvius c.4. & 8. & lib.7. c. 2. in fin. & c. 3. non semel & c.5. in prin.& cap.9.

2 *Insigni pavimento.*] De pavimentorum differentiis & nobilitate videbis apud Vitruvium sæpe, ut l.5. c.10. & lib. 7. c. 1. & alibi. Et Ciceronem lib.3. de Orat. Plinium lib. 36. c.25. in prin. & Festum lib. 14.

3 *Tricliniaque.*] De his Vitruvius libro 6. cap. 6. non semel. & cap. 7. 8. & 9. in prin.

4 *Et ampla prætoria.*] Asconius Pædianus in 3. contra Verrem actione, *Veteres,* inquit, *omnem magistratum, cui pareret exercitus, Prætorem appellaverunt.* * *Unde & Prætorium tabernaculum ejus dicitur, & in castris porta prætoria, & hodie quoque præfectus prætorio.* Tranquillus in Augusto, cap.72. *Ampla & operosa prætoria gravabatur.* Id est, iniquo animo ferebat Augustus villas quasdam elegantius & sumptuosius extructas. Et in C. Caligula, c. 37. *In extructionibus prætoriorum, atque villarum omni ratione posthabita, nihil tam efficere concupiscebat, quam quod posse effici negaretur.* Ulpianus in *l. plenum. ff. de usu & habit.* Prætorium urbanam villam appellavit, his verbis, *Plenum autem usum habere debet, si & villæ & prætorii relictus est.* Vide Budæum in *l. videamus. ff. loc. & cond.*

COLERUS.

* Glossæ: Prætor στρατηγός.

TIRAQUELLUS.

5 *Et cœnationes.*] Budæus in *l. si cujus rei ususfructus.* §. *item si domus. ff. de Usufructu & quemadmodum quis utatur.* Scribit Cœnationes potentiorum esse, ut cœnacula inquilinorum & pauperum. Citatque illud Juvenalis sat.7.

—— *Et algentem rapiat cœnatio solem.*

De his meminit Columella lib. 1. c.6. Plinius Junior lib.2. epistolarum ejus lib. epist. 17. omnium 41. non semel, & lib. 5. cap.6. *Gustatorium, graviorque cœnatio margini imponitur,* hoc est, locus ubi cœnabant. Suet. in Nerone, c. 31. *Præcipua cœnationum rotunda, quæ perpetuo diebus, ac noctibus vice mundi circumageretur.* Martial. lib.2. epig. 59.

6 *Nonnunquam xysta.*] Vitruvius libro 5. cap. 11. *Hæc autem porticus ξυστὸς apud Græcos vocitatur, quod athletæ per hyberna tempora in tectis stadiis exercentur. Faciunda autem xysta sic videntur, ut sint inter duas porticus sylvæ, aut platanones, & in his perficiantur inter arbores ambulationes, ibique ex opere signino stationes.* Et lib.6. cap. 10. *Item aliæ res sint similes, uti xystus, prothyron, telamones, & nonnulla alia ejusmodi. ξυστὸς enim Græca appellatione, est porticus ampla latitudine, in qua athletæ per hyberna tempora exercentur. Nostri autem hypæthras ambulationes xystos appellant, quas Græci παραδρομίδας dicunt.* Sed & xysti meminit Cicero in lib. de Claris Oratoribus. & lib. Academ. quæst. 4. & ad Atticum libro 1. epist. 5. Plinius Iunior libro Epist. 2. epist. 17. non semel. & l. 5. epist. ejus operis 6. omnium 102. ad Apollinarem.

7 *Piscinas.*] Plinius Iunior in priore illo loco, & l. 5. epist. 6. Varro Rei rust. lib. 3. cap. item 3. Cicero ad Attic. lib. 2. epist. 16. & ad Q. Fratrem lib. 3. epist. 23. Columel. lib. 1. cap. 5. Plin. lib. 8. cap. 16. & lib. 9. cap. 17.

8 *Euripos.*] Vitruvius lib. 7. cap. 5. Cicero lib. 2. de Legibus in prin. *Ductus aquarum, quos isti Nilos & Euripos vocant, quis non, cum hæc videat, irriserit?* Nam & statim hic noster Alexander ductus aquarum subjungit.

1 *Porti-*

[1] porticusque pavimentatas, cultu & laxitate conspicuas, [2] sylvasque [3] & ambulationes. [4] Siquidem in his publica concilia & judicia, arbitriaque & conventus frequentes fieri consuerant: inque earundem palatinarum ædium vestibulo, & pro foribus regiæ, laurus semper & civica ex quercu, præcipuum insigne clementiæ Cæsarum, affixæ visebantur. [5] Quæ quidem atria in primo aditu domus, & proxima ianuis extruebantur, in quibus matres familias degere, [6] & lanæ operam dare assuerant: [7] quod aliter à Græcis servatum meminimus, quibus andronitis in primis ædibus erat, gynæceum vero ubi mulieres operabantur, in conclavi & recessu intimo, præ pudore & modestia locabantur. [8] Ideo non extra, sed ab intus fores pulsabantur, ne imparatas offenderent: [9] quod etiam à Parthis usurpatur, ut gynæconitin in secreto domus à viris semotam haberent: [10] quippe cum non modo uxorum, sed pellicum pudicitiam ita suspectam habeant, ut nisi capite operto, & velato vehiculo, illas in publicum prodire sinant, neminique propius accedere liceat. [11] Apud quos reges quoque

Matres familias in atriis. Græci. Andronitis. Gynæceum. Parthorum zelotypia. Reges conclusi apud Parthos.

1 *Porticusque pavimentatas.*] Ego admodum decipior, nisi id acceperit à Cicerone in Oratione pro Domo sua, *In palatio pulcherrimo prospectu porticum cum conclavibus pavimentatam trecentum pedum concupierat.*

2 *Sylvasque.*] Vitruvius d.l.6.c.10. & Plinius in d.epist. lib. 2. epist. 17. *

COLERUS.

* De quibus & Cujacius Observat.

TIRAQUELLUS.

3 *Et ambulationes.*] Idem Plinius ejusdem operis lib. 5. cap. 3. Et Julianus Iurisconf. in *l. si cujus rei usufr.* (quæ olim incipiebat, æquissimum esse) §. *fructuarius,* versic. *& si forte. ff. de usufr. & quemad. quis utatur fruatur.* Vitruvius lib. 5. cap. 11.

4 *Siquidem.*] Scilicet porticibus.

5 *Quæ quidem atria.*] Festus Pompejus lib. 1. ubi dicit unde atrium dicatur, Et vide Vitruvium lib. 6. cap. 9.

6 *Et lanæ operam dare.*] Nam Asconius Pædianus in Orat. Cicer. pro Milone scribit telas ex vetere more in atrio texi solitas.

7 *Quod aliter à Græcis.*] Paulus Æmylius in procemio vitarum illustrium virorum. Vitruvius lib. 6. c. 9. & vide omnino nostras leges Connub. l. 10. num. 21. & 22.

8 *Ideo non extra.*] Ad Romanos redit, qui id faciebant, ut tradit Plutar. probl. cap. 9.

9 *Quod etiam à Parthis.*] Vide num. seq.

10 *Quippe cum non modo.*] Idem propemodum de Persis scribit Plutarch. in Artaxerxe. Et vereor ne Alexander hic lapsus sit, Parthis tribuens quod Persarum est: præsertim cum nihil tale de Parthis loquitur.

11 *Apud quos.*] Hoc absque dubio de Persis est intelligendum, ut patet ex Herodoto lib. 3.

1 *Sed*

que in penetralibus regiæ occlusi, sub specie majestatis delitescunt. [1] Sed tamen triumphales domos hoc amplum habuisse ferunt, ut fores [2] de via aperiantur, non intus, sicut de Publicolæ familia proditum est. Preter quæ potentiorum domos [3] basilicas habere ante vestibulum, magno ornamento duxere, [4] in quibus esset tribunal, tanquam plus inesset auctoritatis, quod judicia publica ante ædes darentur: nonnunquam scholasticæ exercitationes & declamationes in his fierent, quippe cum frequens ibi esset auditorii locus: licet basilicas foro conjunctas plerunque legamus, in quibus convenirent negociatores, & merces exponerent. Communis tamen thalami descriptio sic erat, ut primo poneretur loco septum, ubi janua, mox aula, inde porticus peristylos Soli exposita, postea [5] prodromus, ultimo

Basilicæ ante potentiorum domos. Scholasticæ exercitationes & declamationes. Thalami descriptio.

1 *Sed tamen triumphales domus.*] Ad Romanos revertitur: idque usque ad versic. *Præterque*, est Plinii l. 36. c. 15.

MERCERUS.

2 *De via aperiantur.*] Quid sit id cognosce ex cap. 27. lib. 13. Observationum Cujacii.

TIRAQUELLUS.

3 *Basilicas.*] Cicero ad Atticum libro 2. ep. 29. & in Verrem actione 6. & in Oratio. pro Murena. De Basilicis autem publicis dictum est supra lib. 2. cap. 12.

4 *In quibus esset tribunal.*] Quintilianus lib. 12. cap. 5. ad fin. Seneca lib. de Benefic. *Fremitu judiciorum basilicæ resonant.* Plinius Iunior Epistola l. 2. epist. 11. *Sequuntur auditores, actoribus similes, conducti & redempti mancipes: convenitur in media basilica, ubi tam palam sportulæ quam in triclinio dantur.* Et lib. 5. epist. ult. in prin. *Descenderam in basilicam Juliam, auditurus, quibus proxima comperendinatione respondere debeam.* *

COLERUS.

* Suetonius in Caligula cap. 37.

TIRAQUELLUS.

5 *Prodromus.*] Nescio cur Alexander inter partes ædium *prodromum* posuerit, cujus significatio Latina est præcursor, antecedens, emissarius, de quo Cicero ad Atticum lib. 1. epist. 7. *Nam mihi Pompejani prodromi nunciant à parte Pompejum acturum.* Et lib. 16. epistol. 3. *Prodromi nulli, satis illud oportune.* Hinc Aquilones prodromi apud Plinium lib. 2. cap. 47. his verbis, *Hujus exortum diebus octo ferme Aquilones antecedunt, quos prodromos appellant.* Et ficus prodromi apud eundem lib. 6. cap. 26. in fine, *Ficus & præcoces habet, quas Athenis prodromos vocant.* Apud Theophrastum libro 1. cap. 1. πρόδρομοι καρποὶ, *præcoces fructus* dicuntur. Et apud eundem Plinium libro 18. cap. 28. *Etesiarumque prodromi flatus incipiunt.* Columella lib. 11. c. 2. *Sexto*, inquit, *Idus Julias prodromi flare incipiunt.* Et hic certe erravit Alexander, vel librarius, quod magis puto: nam *prodomus* legendum est, non *prodromus.* Est autem prodomus pars ædium quam Latini vestibulum vocant. De quo Homerus l. 14. Odyssææ parum post prin.

Τὸν δ' ἄρ ἐνὶ προδόμῳ εὗρ' ἥμενον ἔνθα οἱ αὐλὴ
Ὑψηλὴ δέδμητο περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ. Id est,

Hunc

ultimo domus, & in posticis ædium hortus. [1] Cœnaculum vero supra ædes erat, scalis ferentibus in publicum, nonnunquam in ædes versis. [2] A principio vero urbis tam simplex vitæ cultus, ut rudi cæmento constructas domos, & scandulis robusteis aut stramenteis contectam urbem per annos quadringentos usque ad Pyrrhi bellum legamus, [3] qui modicus cultus Hispanis, Aquitanis [4] & Lusitanis, [5] atque Ægyptiis fuit, quibus in modicis diversoriis degere, sepulchra vero magnificentissima extruere patrii moris erat.[6] Non sic Agrigentini & Megarenses: [7] nam juxta Platonis verbum, ædificabant ut semper victuri, epulabantur ut morituri. [8] Indi quoque in cultu corporis accuratissimi erant:

Cultus simplex à principio urbis.

Platonis dictum.

Indi.

Hunc autem in vestibulo invenit sedentem, ubi ei porticus
Alta ædificata erat circumspicuo in loco.

Et lib. 15. ejusdem operis etiam post princip.

Εὗρε δὲ Τηλέμαχον, καὶ Νέστορος ἀγλαὸν υἱὸν,
Εὕδοντ' ἐν προδόμῳ Μενελάου κυδαλίμοιο. Id est,

Invenit autem Telemachum, & Nestoris inclitum filium
Dormientem in vestibulo domus Menelai illustris.

Nec tantum domorum privatarum pars erat: sed & templorum, ex Polluce lib. 1. cap. 2. post prin.

1 *Cœnaculum.*] Varro lib. 5. de lingua Latina, & dictum est supra lib. 3. cap. 14.

2 *A principio vero urbis.*] Hæc usque ad versic. *Qui modicus cultus,* sunt Plinii lib. 16. cap. 10. post prin. auctoritate Corn. Nepotis.

3 *Qui modicus cultus Hispanis.*] Iustin. lib. 43.

4 *Et Lusitanis.*] Diod. Sicul. l. 6. c. 9.

5 *Atque Ægyptiis.*] Id usque ad verba, *Non sic,* est Diod. Siculi lib. 2. cap. 1.

6 *Non sic Agrigentini.*] Ælianus de Varia historia, lib. 12. cap. 29. *Plato,* inquit, *filius Aristonis, cum videret Agrigentinos magnis impensis ædificare, eodemque modo cœnare: Agrigentini, inquit, ædificant, quasi semper victuri: & comedunt, quasi semper morituri.*

7 *Nam juxta Platonis.*] Id non Platoni, sed Diogeni tribuit Tertullianus in Apologetico, cap. 39. Plutarchus probl. 131. Megarensium luxum describens, sic ait, *Megarensis Theagene tyranno ejecto, parum diu in administranda republ. modestos se & temperatos præstiterunt.* Inde multam, ut ait Plato, & intemperantem libertatem tribunis popularibus ipsis propinantibus, penitus corrupti, cum cæteris in rebus in locupletes & copiosos insolenter se gerere cœperunt, tum vero eorum domos invadentes, homines pauperes splendide, & effuse convivari ac cœnare volebant: idque si negaretur, omni violentia & petulantia utebantur. Denique facto plebiscito, usuras à creditoribus, quas antea solvissent, repetebant: idque Palintociam appellaverunt.

8 *Indi.*] Strabo l. 15. *Indi,* inquit, *in tumulis & sepulturis faciendis perparci, in cultu corporis nimii. Nam & aurum gestant & lapillis ornantur, & sindonem candidissimum induunt, & umbellas secum portant.*

1 Gallis

erant: in sepulcris vero extruendis, parci & modici. [1] Gallis domicilia pluteis & cratibus intexere mos erat. [2] Britannis [3] & Suevis, in tuguriis una cum armentis stabulari: [4] Liguribus montanis, speluncas & vastissimos specus incolere, aut cubilia modica & subobscura. [5] Germani non cohærentibus ædificiis habitant, sed suam quisque domum spacio circumdat. Medi diversoria habent, magnis recessibus circumdata & nemoribus manu consitis: [6] alii lateritias fecere domos, quas Euryalus & Hyperbius invenere primi. [7] Scythæ [8] & Nomades, quia fusi per agros sunt, carris

Galli. Britanni. Suevi. Ligures. Germani. Medi. Lateritiæ domus. Nomades.

1 *Gallis domicilia.*] Idem Strabo libro 4. *Domicilia & pluteis & cratibus ad testudinem habent, & quidem permagna, multis impositis lacunaribus.*

2 *Britannis.*] Idem Strab. d. lib. 4. non multo post ea, quæ supra adduxi, hæc subjungit, cum de Britannorum moribus & statura loquitur, *Eorum urbes sunt nemora: latissimos enim circos, dejectis obstruunt arboribus, ubi constructis tuguriis, & ipsi pariter & armenta stabulantur.*

3 *Et Suevis.*] Tacitus in libello de Moribus Germanorum.

4 *Liguribus.*] Diodorus Siculus libro 6. cap. 9. non longe ante fin. *Ligures in terra cubant ut plurimum: rari sub tecto, aut in tuguriis jacent: plures ad cava saxa, speluncasque ab natura factas, ubi tegantur corpora, divertunt.*

5 *Germani.*] Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum, *Nullas*, inquit, *Germanorum populis urbes habitari satis notum est, ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant non in nostrum morem connexis & cohærentibus ædificiis. Suam quisque domum spacio circumdat, sive adversus casus ignis remedium, sive inscitia ædificandi.* Herodianus l. 7. non multo post prin. *Rara*, inquit, *apud Germanos structura è lapide ac lateribus coctilibus, densisque potius sylvis, quorum confixis coagmentatisque lignis, quædam quasi tabernacula ædificant.*

6 *Alii lateritias.*] Hæc usque ad versic. *Scythæ*, sunt Plinii lib. 7. cap. 56. Quintus autem Curtius lib. 7. tradit, Parapamisadas, qui Bactrianis ad Occidentem conjuncti sunt, tuguria latere primo struere, & usque ad summum ædificiorum fastigium eodem laterculo uti. Cæterum structuram latiorem ab imo, paulatim incremento operis in arctius cogi, ad ultimum in carinæ maxime modum coire.

7 *Scythæ.*] Herodotus lib. 4. Strabo lib. 7. ubi de Sarmatis. Iustinus lib. 2. Scytharum mores scribens, ait, *hominibus inter se fines nulli, neque enim agrum exercent, nec domus illis ulla, aut tectum, aut sedes est, armenta & pecora semper pascentibus, & per incultas solitudines errare solitis.* Philostratus in vita Apollonii, lib. 7. cap. 12. tradit, Scythas in curribus vitam degere. Iidem Nomades à Geographis dicuntur.

8 *Et Nomades.*] Strabo lib. 7. Nomades vocat ἁμαξοσίους, id est, plaustris ædium vice utentes, his verbis, *Sed qui nunc carros habitant pro domibus, & Nomades, id est, pastores vocantur, qui è pecoribus, lacteque & caseo degunt, præsertim equino.* Et idem repetit l. 11. non procul à prin. Philost. in vita Apollonii, l. 6. c. 12. *Illic*, inquit, *Æthiopes habitant, Nomades appellati qui civitates in curribus positas habent.* Sed & adde quod Agathyrsi & Sauromatæ pro sedibus plaustra habent, teste Pomp. Mela l. 2. c. 1. post prin.

Hyperborei. *Dardani.* *Phryges.* *Troglodytæ.* *Baleares.* *Mardi.* *Æthiopes.* *Indi.* *Massilienses.* *In Meroë.* *Cathromotitæ.* *Ichthiophagi.*

ris quocunque sors tulit, pro tecto & lare utuntur. [1] Hyperboreis nemora, vel luci, ac sparsa tuguria domus sunt: nam præaltas sylvas & rupes invias incolunt. [2] Dardani foveas sub fimo, & sordidas ædes habent. Phryges olim [3] & Troglodytæ sub effossis tumulis, [4] Baleares in saxis concavis, cuniculis ad corporis magnitudinem dimensis: alii ex ulva palustri latibula intexerunt. [5] Mardorum gens specus infodiunt montibus, in quos se, conjuges & liberos receptant. [6] Æthiopes [7] & Indorum magna pars subterraneas domos habent. Massilienses ex paleis in [8] Meroë ex palma, [9] Cathromotitæ ex ligno. [10] Indi quoque [11] Ægyptii & [12] Britanni, ex arundinibus. [13] Ichthyophagi ex ostreis

1 *Hyperboreis.*] Pomp. Mela lib. 3. cap. 45. ubi de Scythia. Plinius lib. 4. cap. 12. & lib. 6. cap. 13. ubi idem dicit de Arymphæis: uti idem etiam Mela lib. 1. cap. 21. eodemque ult. Solinus lib. 26.

2 *Dardani.*] Strabo lib. 7. *Dardani,* inquit, *natio prorsus agrestis, adeo, ut sub fimo speluncas defossas incolant, degantque: studio tamen capti musicæ tibias & fides & id genus instrumenta usurpant.*

3 *Et Troglodytæ.*] Diodorus Siculus lib. 4. c. 3. Strabo lib. 11. ubi eos dicit habitare in cavernis. Plinius l. 5. c. 8. scribit eos specus excavare, *& hæ*, inquit, *illis domus.* Et idem propemodum Solinus c. 44. Pomp. Mela lib. 1. c. 8. Cyrenaicam describens, dicit eos specus subire alique serpentibus. Et Arrianus lib 8. Nam & hinc ita appellari videntur ἀπὸ τῆς τρώγλης, id est, *specu* sive *caverna*, & Martianus Capella lib. 6. quo loco de Africa loquitur, dicit eos habitare in specubus. Et Ælianus de Animalibus, lib. 9. cap. 44. *Troglodytæ, inquit, natio hominum in subterraneis degit cavernis, atque inde hoc nomen sibi vendicant.* De quibus est & illud Virgilii lib. 3. Georg.

Ipsi in defossis specubus, secura sub alta
Ocia agunt terra. ——

Sed & his adde Sarmatas ob sæva hyemis admodum demersis in humum sedibus, specus, aut suffossa habitantes, apud Pomp. Melam. lib. 2. cap. 1.

4 *Baleares.*] Diodorus Siculus l. 6. c. 5. *Habitant in saxis concavis, juxtaque præcipites petras. Effossis cuniculis ad corporum tegumenta utuntur, & vitæ securitatem.*

5 *Mardorum gens.*] Q. Curtius l. 5.

6 *Æthiopes.*] Herodotus lib. 3.

7 *Et Indorum.*] Idem Herod. ibi, *Æthiopes, eorumque finitimi, eodem quo Indi Calandiæ utuntur semine, subterraneasque obtinent domos.*

8 *In Meroë ex palma.*] Strabo l. 17.

9 *Cathromotitæ ex ligno.*] Id est, lignorum compage ex Strabone lib. 16.

10 *Indi.*] Q. autem Curtius libro 9. scribit, Indos maritimos tuguria conchis & cæteris purgamentis maris instruere. Herod. d. lib. 3. dicit quosdam illorum habitare in palustribus fluminis.

11 *Ægyptii.*] Diodor. Siculus l. 1. c. 3. & lib. 2. cap. 1. post prin.

12 *Et Britanni.*] Et similiter Sardienses ex Herodoto lib. 5. & Septentrionales populi ex Plinio l. 16. c. 36.

13 *Ichthyophagi.*] Strabo l. 15. de his loquens, *Domicilia ex ossibus cetorum & ostreorum conchis magna ex parte faciunt. Nam trabium & fulcrorum usum costæ præbent, portas maxillæ, è vertebris fiunt mortaria, in quibus pisces subiguntur.*

ostreis marinis, aut ex piscium ossibus tecta contignant. [1] Chelonophagi partim ex alga, partim ex testudinum testis, [2] gens circa Nasamones & Troglodytas, & [3] Chaldæi profugi ex sale. [4] Spithamæi ex ovorum, putaminibus & pennis. [5] Contra vero Arabes & Sabæi: nam limina, postes, cellas, fulcimenta, parietes & domorum tecta habent augustissima, ex ebore, auro & argento atque sumptuoso lapide & smaragdo, luxu ingenti, laquearia vero citro & ebore extructa, qualem Alcinoi domum [6] Homerus tradit, auro, argento, electro atque ebore fulgentem. [7] Persæ quoque magnas gazas, & quicquid est auri, in domibus ponunt. Regum Indorum regia argenteis imaginibus tota distin-

Chelonophagi. *Chaldæi.* *Spithamæi.* *Arabes.* *Sabæi.* *Odyss. 7.* *Persæ.* *Indorum regia.*

guntur. Et rursus lib. 16. de eisdem loquens, *Hi in speluncis habitant: vel tuguriis oleæ frondibus contectis, & trabibus ac tignis ex ossibus ac spinis cetorum perfectis.*

1 *Chelonophagi.*] Strabo d. lib. 16. ad ea, quæ proxime adduximus, subjungit, *At Chelonophagi testudinum testis conteguntur, quæ adeo magnæ sunt, ut vel in eis navigent. Nonnulli ex alga mari ejecta ingentes & montuosos cumulos facientes, eos suffodiunt atque inhabitant.* Plinius de testudinibus tantum lib. 6. cap. 24. Sed & eos, qui Taprobanem habitant, testudinum superficie domos operiebant, ut tradit Martianus Capella lib. 6. ubi de India.

2 *Gens circa Nasamones.*] Hi sunt *Hammanientes*, qui sunt inter Nasamones (quos antea Mesammones Græci appellavere ab argumento loci medios inter arenas sitos) & Troglodytas, qui domos sale montibus suis exciso, ceu lapide, construunt, ut scribit Plinius lib. 5. c. 5. Solinus c. 41. Et vide interim Herodotum l. 4. & Plinium l. 31. cap. 7. ubi & de Carrhis loquitur, qui muros domosque massis faciunt. At ipsa Nasamonum domicilia virgultis erant compacta, suspensis circa lentiscos, & ea quoquo versus versatilia, ut scribit Herodotus illo lib. 4.

3 *Chaldæi profugi.*] Strabo lib. 16. *In interiore*, inquit, *sinu urbs jacet nomine Gerrha, quam Chaldæi tenebant, à Babylonia profugi, loca salsa, & domos ex sale habitantes, quas cum salis squamæ, propter solis ardorem separatæ, continue cadunt, crebro aquis aspergunt, atque eo pacto continuant parietes.* Suntque & alii, qui ex sale domos suas conficiunt, ut Athlantes ex Herodoto libro 4. Et Carrhis habitant, oppido Arabiæ, ut diximus supra proxime ex Plinio.

4 *Spithamæi.*] Strabo lib. 16. Plinius lib. 7. c. 2. scribit, Casas Spithamæorum luto, plumisque, & ovorum putaminibus construi. Aristoteles (teste ibidem Plinio) in cavernis vivere Pygmæos Spithamæos tradit.

5 *Contra vero Arabes & Sabæi.*] De utrisque Strabo lib. 16. Nabathæis autem, qui & ipsi sunt ex Arabibus, domus sunt ex lapide sumptuoso, urbes sine mœnibus, ut idem Strabo tradit eodem libro non multo ante fin.

6 *Homerus tradit.*] Lib. 7. Odyssææ non adeo procul à prin. Adde autem Aphrorum pastoralium domos fuisse compactas virgultis, suspensis cum lentiscis, & eas quoquo versus versatiles, ex Herod lib. 4.

7 *Persæ quoq;.*] Strabo l. 15. ad fin.

distinguitur, eamque ex auro vites percurrunt, fultæ aureis columnis. [1] Fuitque institutum Lycurgi apud Spartanos, ut domorum culmina securi, januas vero serra discindant, ne quis insignius altero ædificaret. [2] Quare Agesilai domus ab inopi & privata haud dissimilis fuit: [3] sicut Pompeii domus usque ad tertium triumphum. [4] Athenienses cum antea specus & abditos saltus incolerent, primi lateritias ædes calce & cęmentis construxere. Postea vero in tantum magnitudinis urbis ædificia processere, ut tota ædificiis exurgens, in quatuor aut quinque contignationes, & multa tabulata tecta excitarent, maximasque domos maximis domibus imponerent, ut orator [5] Aristides professus fuit, [6] ita ut Augusto Cæsari, ne urbs ruinis laboraret magna mole ædificiorum, ne quis supra septuaginta pedes sublimius ædificaret, inhibere necesse fuerit, [7] licet ipse modicas ędes incoleret, & toro modicè instrato cubaret. [8] Quod & Nero Cęsar

Lycurgi institutum.

Athenienses.

Augusti edictum.

1 *Fuitque institutum Lycurgi.*] Hæc usque ad versic. *Quare Agesilai*, sunt Plutar. in Apophthegmatis ipsius Lycurgi, in hæc verba, *Percontantibus quibusdam, cur tectum à securi fabrefactum domibus imponi jußisset: januam autem solum à serra, nulloque aliorum instrumentorum: Ut cives*, inquit, *omnibus in rebus, quas in domum inferunt, mediocritate utantur, & nihil eorum, quæ aliis chara sunt, habeant: qualia sunt pocula, & lecti ac mensæ pretiosæ.*

2 *Quare Agesilai domus.*] Plutarch. in Agesilao. Sed & Romuli domus canna, & straminibus composita erat, ex Ovidio de ea loquente lib. 3. Fastorum,

Quæ fuerit nostri, si quæris, regia nati,
Aspice de canna straminibusque domum.
In stipula placidi capiebat munera somni,
Et tamen ex illo venit in astra toro.

Virgilius lib. 8. Æneidos,

Romuleoque recens horrebat regia culmo.

Ubi Servius ait, Curiam Calabriam dici, quam Romulus texerat culmis. Idem Ovid. lib. 1. Fastor. Romuli regiam casam vocavit, ut,

Dum casa Martigenam capiebat parva Quirinum,
Et dabat exiguum fluminis ulvatorum.

Hæc postea summæ apud Rom. religioni fuit.

3 *Sicut Pompeji domus.*] Plutar. in vita illius, *Atqui*, inquit, *Pompejus ipse usque ad tertium triumphum modice atque incomposite habitavit. Pulchrum deinde cum illud theatrum à Rom. longe diffamatum construxisset, splendidiorem domum, veluti à theatro appendicem, ædificavit: qua etiam ab invidia intactus est.*

4 *Athenienses.*] Plinius lib. 7. c. 56.

5 *Aristides.*] Plut. in vita illius.

6 *Ita ut Augusto Cæs.*] Strabo l. 5.

7 *Licet ipse.*] Suetonius in Augusto, cap. 72. & 73.

8 *Quod & Nero.*] Cornelius Tacitus lib. 15. *Cæterum*, inquit, *urbis, quæ domus supererant, non, ut post Gallica incendia, nulla distinctione, nec paßim erectæ:*

ſar poſt incenſam urbem, dimenſis vicorum ordinibus & viarum ſpatiis, ſtatuit, ne ultra præſcriptum ædificia tollerentur. Quare Æmylius Porcina à L. Caſſio accuſatus, & pœna mulctatus fuit, quod villam nimis ſublimem ædificaſſet. produntque Tyrios adeo editas maximis contignationibus domos aliquando ſtruxiſſe, ut parum abfuerit, quin tota terræ motu corruerit. Sed quæ ſint inſtrumenta domus, quæ relicta domo inſtructa ad novum dominum tranſeant, ſæpe quæſitum eſt: [1] & præter imagines, & affixa ſpolia, iſta etiam [2] Paulus jureconſultus de inſtructo fundo adnotavit: Specularia, pegmata, canales, harpagones, [3] hamos, centones, ſiphones, ſcalas, perticas, ſpongiaſque, quibus inſtrumentis domus contra vim ignis ad incertos caſus defenditur, ſqualor abluitur, & immunditiæ purgantur. [4] Dixere autem centones, ex villis graſſioribus ſagula intexta

Tyrii.

Inſtrumenta domus.

Ulpianus in l. quæſitum. §. acetum. ff.

Centones.

ctæ: ſed dimenſis vicorum ordinibus, & latis viarum ſpatiis, cohibita ædificiorum altitudine, ac patefactis areis, additiſque porticibus, quæ frontem inſularum protegerent.

1 *Et præter imagines & affixa ſpolia.*] De quibus ſupra dictum eſt.

2 *Paulus Juriſc.*] Imo vero Ulpianus in *l. quæſitum. §. ſi domus*, & multis ſeqq. *ff. de fundo inſtr. & inſtr. leg.*

3 *Hamos.*] *Hamas* legendum eſt, non *hamos* in hoc loco Juriſconſulti, uti etiam Alciatus lib. 1. Prætermiſſorum. Quod vel ſatis probatur ex alio loco Pauli Juriſconſ. in *l. nam ſalutem, § ſciendum eſt autem. ff. de offic. præfect. vigi.* ubi ita ſcribitur, *Sciendum eſt autem, præfectum vigilum per totam noctem vigilare debere: & oberrare calceatum, cum hamis & dolabris, ut curam adhibeat, omnes inquilinos admonere, ne per negligentiam aliquam incendii caſus oriatur.* Plinius Junior libro Epiſtol. 10. epiſt. 34. omnium 293. ad Trajanum, *Cum diverſam partem provinciæ circumirem, Nicodemiæ vaſtiſſimum incendium multas privatorum domos, & duo publica opera, quanquam via interjacente, Geruſiam & Iſſen, abſumpſit. Eſt autem latius ſparſum, primum violentia venti, deinde inertia hominum, quod ſatis conſtat ocioſos, & immobiles tanti mali ſpectatores perſtitiſſe, & alioqui nullus uſquam in publico ſipo* (aut, ut alii legunt, & verius, *ſipho*) *nulla hama, nullum denique inſtrumentum ad incendia compeſcenda, & hæc quidem, ut jam Principi parabantur.* Catellianus autem Cotta memor. incip. *Harpago,* dicit in hoc loco Juriſconſ. hic citato ab Alexandro, legendum *Amas*, ſine aſpiratione, uti etiam ſcribitur in Pandectis Florentinis. Sed in iiſdem in d. §. *ſciendum*, cum aſpiratione legitur. Vide ipſum Cottam.

4 *Dixere autem centones.*] De his Siſenna libro quarto Hiſtoriarum apud Nonium Marcellum, *Toppis aceto madefactis centonibus integuntur, quos ſupra perpetua claſſi ſuſpenſa cilicia obtenduntur.* Plaut. in Epidico act. 3. ſc. 4.

Quin tu alium quæras, cui centones ſartias.

Id eſt (ut interpretatur Eraſmus Chiliad. 2. cent. 4.) quem tu glorioſis mendaciis & conſarcinatis fabulamentis

intexta vilioribus pannis: quibus domorum tecta, tabulata aut ligneæ machinæ militares, adversus incendia, si ignis major vis ingruat, muniuntur. [1] Siphones vero, fistulas follibus junctas seu machinas hydraulicas, quibus agitatis, ad superiora ædium exhauriunt aquam, qui etiam [2] organa pneumatica dicti. [3] Harpagones, ferreas manus, seu asseres

Siphones.

Harpagones.

mentis expleas. Cato Rei rusticæ, cap. 2. *Funes veteres, novosque fieri: Centones, cuculiones familiam oportuisse sibi sarcire.* Et capite 59. *Quoties cuique tunicam aut sagum dabis, prius veterem accipito, unde centones fiant.* Cæsar libro 2. bellorum Civilium, de obsidione Massiliæ loquens, *Centonesque insuper injecerunt, ne aut tela tormentis missa tabulationem perfringerent, aut saxa ex catapultis lateritium discuterent.* Et paulo post, *Coria autem, ne rursus igni ac lapidibus corrumpantur, centonibus conteguntur.* Et lib. 3. tradit milites aut ex centonibus, aut ex coriis tunicas sibi fecisse, quibus tela vitarent. Columel. lib. 1. cap. 8. *Cultam vestitamque familiam magis utiliter quam delicate habeat, munitamque diligenter à vento, frigore, pluviaque, quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis: centonibus confectis, vel sagis cucullis.* Juven. sat. 6. de Messalina loquens,

Intravit calidum veteri centone lupanar.

Ex quibus locis facile intelliges non unam esse hujus vocabuli significationem, præter eam qua significat opusculum structum variis de locis, sensibusque diversis carminibus: cujus scilicet structura ita solidatur, ut coëant in unum, aut cæsi duo versus, aut unus, aut sequens cum medio. Nam duos junctim locare ineptum est, aut tres una serie, meræ nugæ, ut tradit Ausonius, qui & ipse Centonem consuit ex solis poëmatis Virgilii, uti etiam Falconia opus alterius argumenti: unde & Virgilii centones, atque ex Homero centones dicti, de quibus D. Hieronymus in præfatione veteris Testamenti.

1 *Siphones.*] De his quoque Cornelius Celsus. Columella lib. 3. c. 10. *Naturali enim spiritu omne alimentum vi.entis, quasi quædam anima per medullam trunci, veluti per siphonem, quem Diabetem vocant mechanici, trahitur in summum.* Et lib. 9. cap. 14. de apibus loquens, *Optimum est per aditum vestibuli siphonibus dulcia liquamina immittere, & ita penuriam temporum sustinere, dum Arturi ortus, & hirundinis adventus commodiores polliceantur futuras tempestates.* Plinius lib. 2. cap. 65. ad fin. de aqua in summa juga erumpente, *Quo spiritu acta, & pondere terræ expressa, siphonum modo emicat.* Et lib. 32. cap. 10. *Ergo sugentia ora forficibus præcidunt, ac veluti siphonibus defluit sanguis, paulatimque morientium capita se contrahunt, nec relinquuntur.* Et Juvenalis sat. 6.

—— Micturiunt hic,
Effigiemque deæ longis siphonibus implent.

Et Plinius Junior quo loco citavimus supra in verbo, *Hamos.* Indeque diminutivum *Siphunculus* apud eundem Plinium Juniorem lib. 5. epistol. ejus lib. 6. omnium 101. *In hoc fonte crater, circa siphunculi plures, qui miscent jucundissimum murmur.* Rursusque, *E stibadio aqua, velut expressa cubantium pondere, siphunculis effluit, cavato lapide suscipitur, gracili marmore continetur.*

2 *Organa pneumatica.*] Plinius l. 19. cap. 4. *Si minus, è puteo pertica, organisve pneumaticis, vel tellenonum haustu rigandos. Ita enim dicuntur, tanquam dicas spiritalia, quæ scilicet, vi flatus, vel spiritus aliquid hauriunt, vel attrahunt.*

3 *Harpagones.*] Livius 3. Decad. lib. 10. *Asseres*, inquit, *ferreo unco præfixi*

res ferro unco præfixo, quo igni furenti obviam irent, [1] quos ab Anacharse Scytha inventos nonnulli volunt. [2] Pegmata vero compactam machinam ex ære, marmore vel ligno, tum ornatus, tum commodi causa, instar illorum quæ in pompæ apparatu producuntur, quibus etiam intra ædes uti assuerant. [3] Addit Paulus horologium æreum domi non affixum, & prothyrum, relicta domo instructa ad dominum transire. [4] Est autem prothyrum instar vestibuli, plerunque opertum, quod ante ædes & ostium fit: quod non esse vestibulum merito nonnulli putant, sed ligneam structuram in isto vestibulo ante fores: qua obstante quasi repagulo apertis januis, quę intus fiunt, non apparent, sumpsitque nomen à πρὸ quod ante significat, θύρα autem janua, unde hypothyra valvarum illa hians cavitas dicta. [5] Censuitque Pomponius jureconsultus ex auctoritate

Pegmata. *Prothyrum.* *Hypothyra.*

fixi (harpagonas vocant milites) *ex Punicis navibus injici in Romanas cœpti.* Cæsar belli Civilis libro I. *Antesignanos centuriones, Cæsar ei classi attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant, hi manus ferreas atque harpagones paraverant.* Hirtius de bello Hispaniensi, *Secumque extulerant calcatas ad fossas complendas, & harpagones ad casas, quæ stramentis à nostris hybernorum causa ædificatæ erant, diruendas & incendendas.* Dicuntur autem ἀπὸ τοῦ ἁρπάζειν, id est, *rapere.* A quo etiam verbum harpagare in eadem significatione usurpavit Plautus in Aulularia act. I. scen. 4.

—— Hei misero mihi,
Aurum mihi intus harpagatum est.

Et in Bacchidibus actus 4. sc. 4

—— Nullus frugi
Esse potest homo, nisi qui bene & male
facere tenet improbus
Cum improbus sit, harpaget, furibus furetur, quod queat.

1 *Quos ab Anacharse Scytha.*] Plinius libro 7. cap. 57.

2 *Pegmata.*] Seneca ad Lucilium, epist. 88. aperte ac diserte declarat, quæ & qualia sint hujusmodi pegmata, ubi videre poteris: uti etiam Joseph. de bello Judaico, lib. 7. cap. I. Festus autem tradit, pegmata esse ex ære, aut marmore armamenta: quæ, ut plurimum, in atriis, quandoque in porticibus aulisque affigebantur, majorum aliorumque fortium virorum gesta certius, quam pictura, ostendentia. Et de his quoque Cicero ad Atticum l. 4. epist. ejus lib. 8. omnium 77. Plinius libro 33. cap. 3. Sueton. in Claudio, cap. 34. Juvenalis sat. 4. Martialis in Amphitheatro Domitiani Cæsaris epigram. 2. & lib. 8. epig. 33. ad Paulum.

3 *Addit Paulus horologium.*] Imo Ulpianus in *d. l. quæsitum. §. Papinianus. ff. de fun. instr.*

4 *Est autem prothyrum.*] Vitruvius lib. 6. cap. 10. *Prothyra Græce dicuntur, quæ sunt ante in januis vestibula,* & subdit, *Nos autem appellamus, prothyra, quæ Græce dicuntur* διάθυρα. *

COLERUS.

* Vide potius Cujacium libro 14. Observationum cap. I.

TIRAQUELLUS.

5 *Censuitque Pomponius.*] In *l. statuæ*, quæ est penul. *ff. de verb. signif.* *

tate Labeonis, prothyra ejuſmodi, ſi pro ædibus ſint affixa, ædium partem eſſe, tametſi facile demi poſſint & reponi: ſicut ligneam ſtructuram, quæ æſtate tolli, hyeme reponi ſolet, ædium eſſe Labeo putavit, quoniam perpetua cauſa parata forent: itaque alienata domo, prothyra ejuſmodi una cum domo ad emptorem transire voluit. Verba vero Pomponii jureconſulti de verborum ſignificatione, hæc ſunt, Idem Labeo ait, Prothyrum quod in ædibus fieri ſolet, ædium eſt.

Et ibi Alciatus eo nomine intellexit, quæ ex tabulis conficiuntur, ad arcenda, dum valvæ aperiuntur, irrumpentia frigora: aut, tabularum vice, appoſitos oſtiis tapetas, ſive aulæa.

COLERUS.

* Et *l. quæſitum.* §. *Papinianus de inſtrum. vel. inſtr. leg.* Aliud eſt Prothyrum in Novell. Leonis, hoc eſt, pars & ſequella ædium, *l. arbor.* §. *de veſtib.*

CAPUT XXV.

In extis inſpiciendis quæ proſpera, quæve dira ſint, & quæ boni, quæve mali prænunciæ.

QUI augurum diſciplinam obſervarunt, quique illorum præſcita perſcrutati ſunt in fibris extiſque inſpiciendis, inter ea quæ dira aut ſecunda eſſent, multum interfuiſſe volunt: licet alii alio modo illa interpretari, & eorum eventa prædicere ſolebant. [1] Et tametſi in extis contineri cor, cerebrum, pulmonem, ſtomachum, lienem, hepar, ſeu jecur, communi opinione receptum fuit, [2] quas Greçi Φρενὰς dicunt, incredibili fabrica convincta, quorum ex habitu & colore, ſalubritatis & peſtilentiæ ſigna oſtenduntur: tamen nullum diſcrimen vehementius fuit, [3] quam ſi ca-

TIRAQUELLUS.

1 *Et tametſi in extis.*] Cicero l. 1. de Divinatione. Plinius lib. 11. c. 37. *Exta homini ab inferiore viſcerum parte ſeparantur membranis, quæ præcordia appellant, quia cordi prætenduntur, quod Græci appellarunt phrenas.* Feſtus lib. 5. dicit, *Exta dicta, quod ea diis proſecentur, quæ maxime extant, eminentque.*

2 *Quas Græci φρενὰς.*] Supra in præcedenti ex Plinio.

3 *Quam ſi caput jocinoris.*] Cicero lib. 1. & 2. de Divinat. Livius 3. Decad. lib. 7. & 10. poſt princ. & 5. Decad. lib. 1. ubi de Cneo Cornelio, & Q. Petilio Coſſ. Plinius d. lib. 11. capite 37. Plutarch. in Cimone ad fin. & in Alexandro Magno non multum procul à fin. Jul. Obſequens Prodigiorum cap. 76. & 126. Appianus libro 2. bellorum Civilium, ubi de prodigiis mortis Cæſaris.

si caput jocinoris, [1] vel ipsum jecur in extis defuisset, [2] quod caput extorum dicitur, tunc omen exitii malorumque fuisse, funestumque & magni terroris, nisi in solicitudine & metu, quia curas tunc perimere [3] putarunt. [4] Cumque hepar ex non puro sanguine sit, quia sanguis purus cogitur circa cor: tamen in hepate sedem vaticinii esse, & præsagium futurorum, periti haruspices opinati sunt. Quo mense [5] Claudius Cæsar veneno interceptus fuit: sacrificanti jocinoris caput defuisse constat, [6] quod & Cajo principi evenisse memorant: [7] quæ exta pestifera dicta fuere. [8] Si vero in jecore extremum [9] quod fibra dicitur, ita locaretur, ut ab ima fibra jocinora intrinsecus replicata essent, [10] aut si geminum jecur foret, per hæc læta & magna portendi,

Capite jocinoris non invento inter exta. *Sedes vaticinii in hepate.* *Exta pestifera.*

1 *Vel ipsum jecur.*] Livius Decad. 5. lib. 1. *Cneus Cornelius evocatus à viatore, cum templo egressus esset, paulopost rediit confuso vultu: & exposuit patribus conscriptis, bovis sescenaris, quem immolavisset, jecur defluxisse, id se victimario nuntianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, jussisse, & vidisse cæteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter absumptum.*

2 *Quod caput extorum dicitur.*] Ex Plinio ubi supra id sumptum videtur: qui tamen id dicit. Hæc enim sunt ipsius verba, *Jecur in dextra parte est: in eo quod caput extorum vocant, magnæ varietatis.*

3 *Putarunt.*] Plinius d. l. 11. c. 37.

4 *Cumque hepar.*] Hæc usque ad verba, *Quo mense*, sunt Apollonii Tyanæi apud Philostratum in vita illius, lib. 8. cap. 3. non multo ante fin. cujus hæc sunt verba, *Hepar, in quo vaticinii sedem esse dicunt artis periti, ex non puro sanguine constat: totum enim sincerum purum sanguinem continet cor, eumque per venas in universum corpus diffundit.* Sed miror quod Alexander hic ponere videtur jecur & hepar ut diversa, cum idem sunt: alterum autem Latinum, alterum Græcum.

5 *Claudius Cæsar.*] Plinius lib. 11. cap. 37.

6 *Quod & Cajo Principi.*] Idem Plinius ibi.

7 *Quæ exta pestifera dicta sunt.*] Fest. Pompejus lib. 14. *Pestifera*, ait, *auspicia esse dicebant, cum cor in extis, aut caput in jecore non fuisset.*

8 *Si vero in jecore.*] Plinius ubi supra, *Divo*, inquit, *Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die* *, *sex victimarum jocinora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt: responsumque, duplicaturum intra annum imperium.* Eadem ferme scribit Tranquillus in Augusto, cap. 95.

COLERUS.

* Id evenisse Augusto, quo die bellum sibi contra Antonium, una cum potestate Prætoria, decretum intellexit, scribit Dion lib. 46.

TIRAQUELLUS.

9 *Quod fibra dicitur.*] Servius in 10. lib. Æneidos in eum locum,

Cui pecudum fibræ, cœli cui sydera parent.

Fibræ, inquit, *jecoris extremitas.*

10 *Aut si geminum jecur esset.*] Plin. ubi supra ita de hac re loquitur, ut nesciam an de gemino jecore, an de gemino capite jecoris intelligat: nam ad

 ea, quæ

Omen felicitatis ex inspecto jocinore. tendi, argumentaque felicitatis esse nemo dubitavit. [1] Auctum jecoris caput aut duplicatum, nimis lætum auspicium facere, sicut exta duplicata magnas facere accessiones, prolationemque finium & triumphum portendi voluerunt. [2] Et tametsi circa Briletum & Thermen in Thracia, & in Chersoneso juxta Propontidem tradat Plinius bina jocinora leporibus inesse, & si alio transferantur, alterum interire: tamen id non esse prodigium, omnium opinione receptum est. [3] Syllæ immolanti jecur extrema sui parte speciem laureæ coronæ præ se tulit, mirabili ostento felicitatis futuræ. *Infelicitatis.* Si vero lividum esset aut vitiosum, [4] vel si in coquendo distabuit, [5] aut sanies purulenta efflueret, [6] caputve fibrarum pustulas haberet, piaculare esse, & magna facere infortunia, constans opinio fuit. [7] Idcirco denuo augebantur victimæ, donec iterum cæsis hostiis litatum

ea, quæ ex eo adduximus supra ibi, *Claudius Cæsar*, addit continuo, *M. Marcello circa mortem, cum periit ab Hannibale, defuit jecur in extis: Sequenti deinde die geminum repertum est.* At Valerius Maximus libro 1. cap. 6. scribit, M. Marcello sacrificanti jecur victimæ sine capite inventum fuisse, cum proxima victima jocinoris duplex caput habuisset, quibus inspectis aruspex respondit, non placere sibi exta, quæ prima trunca, secunda nimis læta apparuissent. Sed sive fuerit duplex jecur, sive jecoris caput duplex (ut scribit Valer.) id fuit inauspicatum Marcello, contra quam hic dicit Alexander ab Alexandro.

1 *Auctum jecoris caput.*] Vide præced. Sed ita ut non omittas quod Livius 3. Decad. lib. 7. de eodem Marcello loquens, in hunc modum scribit, *Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere Cos. Marcellum: & prima hostia cæsa, jecur sine capite inventum: in secunda omnia comparuisse, quæ assolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sane aruspici placuisse, quod secundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent.* Ex quo loco hæc Alexander accepisse videtur. Plutarchus in vita illius, scribit, Marcellum sumpto vate immolasse. primæque hostiæ jecur sine capite fuisse: secundæ quam immensum caput apparuisse.

2 *Et tametsi.*] Plinius d. libro capite 37.

3 *Syllæ.*] Plutarchus in vita illius.

4 *Vel si in coquendo distabuit.*] Livius 5. Decad. lib. 1. *Dum de his rebus in Senatu agitur, Cn. Cornelius evocatus à viatore, cum templo egressus esset, paulo post rediit confuso vultu: & exposuit Patribus conscriptis, bovis sescenaris, quem immolavisset, jecur defluxisse: id se victimario nuncianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla, ubi exta coquerentur, jussisse, & vidisse cæteram integram partem extorum, jecur omne inenarrabiliter consumptum.*

5 *Aut sanies purulenta.*] Cicero libro 2. de Divin. Jul. Obsequens Prodig. cap. 64. in princ.

6 *Caputve fibrarum.*] Cic. d. lib. 2.

7 *Idcirco denuo.*] Vide omnino nostros Commentarios in *l. boves.* §. *hoc sermone.*

1 Et

tatum foret. [1] Ex corde quoque unde ſanguinis origo manat, licet à principio auſpicia ſumere minime ſolerent, poſteaquam in extis corda rimari cœperunt, quo tempore Pyrrhus poſt multiplices clades Italia pulſus fuit, hoc obſervarunt haruſpices, [2] ut ſi cor ſilens jaceret, neque palpitaret, [3] aut in extis defuiſſet, calamitates portendi & magnas fortunæ minas crederent. [4] Divo Cæſari, dum rerum potiretur, immolanti cor defuiſſe dicitur, triſtiſſimo eventu: namque haud multo poſt conſpiratione conjunctiſſimorum cæſus occubuit. [5] Quod de Pertinace proditum eſt, ut qua die morte ſublatus fuit, ſacrificanti non modo cor victimæ, ſed hepar deeſſet. Si autem in ſummo corde [6] pinguedo foret, aut ſolito majus, [7] raptumve ab aquila aut avibus fuiſſet, nimium propitios deos oſtenderunt. [8] Dum Hermocrates diis ſacra faceret, raptum cor victimæ, & à corvo elatum in ſublime, felix auſpicium fecit, quo Cardiam urbem ad Corinthum auſpicatiſſime condidit. [9] Sicut avo Galbæ, fulgur procuranti, cum aquila exta rapuiſſet, & in

Ex corde.

1 *Et corde quoque.*] Hæc uſque ad verſic. *Hoc obſervarunt*, ſunt Plinii d. lib. 11. cap. 37.

2 *Ut ſi cor ſilens jaceret.*] Cicero in lib. 2. de Divinatione.

3 *Aut in extis defuiſſet.*] Cicero lib. 2. de Divin. Plinius lib. 28. c. 2. Val. Max. lib. 1. cap. 6. ubi de Pomp. Plutarch. in Cæſare inter mortis prodigia. Feſtus Pompejus lib. 14. ubi de peſtiferis. Vide in ſeq.

4 *Divo Cæſare.*] Cicero lib. 1. de Divin. *Maximo eſt argumento, quod paulo ante interitum Cæſaris contigit, qui cum immolaret illo die, quo primum in ſella aurea ſedit, & cum purpurea veſte proceſſit, in extis bovis opimi cor non fuit.* Et libro ſecundo ejuſdem operis hanc repetit hiſtoriam. Meminit & Plinius d. libro 11. cap. 37. *Cæſari Dictatori, quo die primum veſte purpurea proceſſit, atque in ſella aurea ſedit, ſacrificanti bis in extis cor defuit.* Ovidius Metam. l. 15. enumerans prodigia quæ C. Cæſaris cædem præceſſerunt; ait, *Cæſumque caput reperitur in extis.* Ubi Raphaël interpres. *Exta ſine capite ſignificant mortem alicui imminere.*

5 *Quod de Pertinace.*] Jul. Capitol. in vita illius, *Eadem die* (qua ſcilicet cæſus eſt) *immolante Pertinace, negatur in hoſtia cor repertum: & cum id vellet procurare, caput extorũ non deprehendit.*

6 *Pinguedo foret.*] Plinius lib. 11. cap. 37. *In corde ſummo, pinguedo eſt quædam latis extis.*

7 *Raptumve ab aquila aut avibus.*] Ut ex ſequentibus videbitur in verbo, *Sicut avo Galbæ.*

8 *Dum Hermocrates.*] Imo *Hermocares* ex Stephano, qui hæc de illo ſcribit, in libro de Urbibus.

9 *Sicut avo Galbæ.*] Suetonius in Galba, cap. 4. *Avo quoque ejus fulgur procuranti, cum exta de manibus aquila rapuiſſet, & in frugiferam quercum contuliſſet, ſummum, ſed ſerum imperium portendi familiæ reſponſum eſt.*

1 *Fuit-*

in ſublimem quercum detuliſſet, imperium portendit. [1] Fuitque animadverſum, cor quibus prægrande eſſet, pavidos facere: quibus exiguum, aſpectu formidabili, & audaces: quare Hermogenis ſummini rhetoris, & qui præcociſſimi ingenii fuit, mortui diſſecto corpore, hiſpidum cor inventum eſt. [2] Tametſi tradatur apud eruditos, eos qui hebeti eſſent ſenſu, corde duro & ſpiſſo: qui vero ingenio valerent, molli fuiſſe: [3] id quod Plinius de Ariſtomene Meſſenio, & [4] alii de Lyſandro, cujus defuncti cor piloſum inventum eſſet, meminere. Fel quoque in extis augurium facere proditum eſt, quod ſub hepate anguſto ore, & fundo ampliore apparet, ut purum illud clarumque reddat. [5] Si tamen geminum reperitur, licet prodigium ſit, tamen magnæ ſpei fortunam portendit. [6] Quo enim tempore Auguſtus apud Actium profligato Antonio victor fuit, eo ipſo victoriæ die, geminum fel in extis inveniſſe traditur. [7] Arato quoque ſacrificanti, cum geminum fel haruſpex inſpe-

Cordis prægrandis vel exigui indicium. Hermogenis & Ariſtomenis corda hiſpida. Ex felle.

1 *Fuitque animadverſum.*] Plinius lib. 11. cap. 37. *Bruta exiſtimantur animalia, quibus cor durum, riget: audacia, quibus parvum eſt: pavida, quibus prægrande.* Ariſtoteles de Partibus animalium lib. 3. cap. 4.

2 *Tametſi tradatur.*] Ariſtoteles ubi ſupra, *Quæ ſenſu*, inquit, *hebeti ſunt, cor habent durum & ſpiſſum: quæ autem ſenſu valent, mollius.*

3 *Id quod Plinius.*] Hæc oratio non recte hic ponitur, ſed poni debuit ante præcedentem, continuo poſt verbum, *inventum eſt.* Eſtque Plinii d. lib. 11. cap. 37. cujus verba libuit adſcribere, quia notatu digna, *Hirto corde gigni quoſdam homines proditur, neque alios fortioris eſſe induſtriæ, ſicut Ariſtomenem Meſſenium, qui trecentos occidit Lacedæmonios. Ipſe convulneratus & captus, ſemel per cavernam latomiarum evaſit, anguſtos vulpium aditus ſequutus. Iterum captus, ſopitis cuſtodibus ſomno ad ignem advolutus, lora cum corpore exuſſit. Tertio capto, Lacedæmonii pectus diſſecuere cauſa videndi, hirſutumque cor repertum eſt.*

4 *Et alii de Lyſandro.*] Et de Leonide Lacedæmonio Plutarchus in Paralellis cap. 7. auctoritate Ariſtidis primo rerum Perſicarum libro. Homerus lib. 2. ad finem Catalogi, Pylæmenium vocat hirſutum corde,

Παφλαγόνων δ᾽ ἡγεῖτο πυλαιμένεος
λάσιον κῆρ. Id eſt,

Paphlagonibus autem Pylæmenius habens denſum cor.

Sed id alio ſpectat, neque enim is mortuus erat: ſed ad animum, ni fallor, referebatur.

5 *Si tamen geminum.*] Quod patet exemplo ſequenti.

6 *Quo enim tempore Auguſtus.*] Plinius lib. 11. cap. 37.

7 *Arato.*] Plutarchus in vita illius, *Dicitur non multo ante Arato ſacra facienti, in jecore duos felles extitiſſe, eadem pinguedine obvolutos: vatem quoque conſultum dixiſſe, quæ capitaliſſimo odio diſſiderent, ea perbrevi inter ſe firmiſſima amicitia coitura.*

inſpexiſſet, quæ capitali odio diſſiderent, mox ſyncera fide conciliari, ſocietatesque & fœdera jungi prædixit, quod veriſſimo eventu poſtea conſequutum eſt. Fuitque diſciplina augurali traditum, [1] ut fel Neptuno perpetuo dicatum ſit, velut humoris auctori. [2] Quod ſi in extis prægrande fel inveniretur, prodigii loco eſt habitum. Sed quamvis prodigioſum, magna ſemper & felicia portendit. [3] Fert tamen Ariſtoteles in Naxo prægrande fel pecoribus innaſci: [4] circa Chalcidem Eubœæ, [5] & in Ponto, pecori nullum eſſe: [6] cervo quoque & damæ, equo, mulo & aſino, camelo atque apro, uſque defuiſſe. [7] Sicut perdices in Paphlagonia bina corda habere, [8] & in Biſaltia lepores bina jecora. Et in agro Cretenſi pecora circa Gnoſon ſplenem habere tradunt, circa Cortynam non habere. Vel quod idem tradit in [9] Seripho inſula, [10] & in Acantho Macedoniæ [11] & apud Cyre-

Fel Neptuno dicatum.

1 *Ut fel Neptuno.*] Plinius d. lib. 11. cap. 37. de felle loquens, *Aruſpices*, inquit, *id Neptuno & humoris potentiæ dicavere.*

2 *Quod ſi in extis.*] Vide quæ ſequuntur.

3 *Fert tamen Ariſtoteles.*] Lib. de Hiſtoria animalium 1. cap. 18. *Fellis privationem, vel in victimis non uſquam percipi certum eſt: quippe cum parte quadam agri Chalcidici Eubœæ fel nunquam pecori ſit: aut in Naxo omnibus ferme quadrupedibus adeo grande, ut qui ſacra fecerint advenæ ſtupeſcant: rem ſcilicet, prodigii loco, ſibi arbitrantes, non talem eſſe naturam terræ illius quadrupedum.* Et idem Ariſt. lib. 2. de Partibus animalium, cap. 2. Plinius libro 11. capite 37. At Ælianus lib. Animal. 11. cap. 29. ſcribit duplici felle in Naxo ſues eſſe.

4 *Circa Chalcidem.*] Plinius & Ariſt. ubi ſupra.

5 *Et in Ponto.*] Ælian. de Natura animal. lib. 11. cap. 29. At Plinius ubi ſupra, non id dicit ſimpliciter, ſed eo carere, qui abſynthio veſcuntur in Ponto.

6 *Cervo.*] De his omnibus idem Plinius ubi ſupra.

7 *Sicut perdices.*] Plinius ubi ſupra, Theophraſtus apud Gellium libro 16. cap. 15. Ælianus de Animal. lib. 10. cap. 35.

8 *Et in Biſaltia.*] Gellius, ubi ſupra auctoritate Theopompi, & Ælianus de Animal. lib. 1. cap. 27. Ariſtoteles, aut quiſquis is eſt, Mirab. Auſcult. cap. 118. Plinius autem d. lib. 11. cap. 37. ſic ſcribit, *Bina jocinora leporibus circa Briletum, & Tharmen, & in Cherronneſo ad Propontidem*, ubi de Biſaltia non meminit.

9 *In Seripho inſula.*] Plinius lib. 8. cap. 58. *Mutæ ſunt*, inquit, *ranæ in Seripho, unde extat proverbium, Rana Seriphia.* de quo Eraſmus Chiliad. 1. cent. 5. cap. 31.

10 *Et in Acantho Macedoniæ.*] Plin. lib. 11. cap. 51.

11 *Et apud Cyrenem.*] Plinius lib. 8. cap. 58. *Cyrenis mutæ fuere ranæ, illatis è continente vocalibus durat genus earum.* Ariſtoteles d. lib. de Mirabilib. auſcultationibus cap. 64. ſcribit, In Cyrenæ ranas mutas & ſine voce eſſe.

1 *In*

Cyrenem ranas non coaxare. [1] Et in Emathia Macedoniæ ſues unungulos naſci: [2] atque in Cappadocia mulas fœtus parere, [3] & in Eleo agro mulos non educi, neque propterea ominoſum aut prodigium videri. Pulmo vero ſub corde eſt, [4] ſpirandi officina: is inciſus & geminus, tempus dirimere, [5] & diem differre traditur. [6] Si vero ſimplex eſſet & ſolidus, continuare temporum curricula, nullasque cunctiones & moras afferre, opinati ſunt. [7] Si vero pulmonis fibra lateret, aut cum corde & jecore conjunctus foret, vel ſi parvo diſtinguitur intervallo, miſeros caſus portendere voluerunt. [8] Lien adverſus jecur, ſiniſtra in parte eſt: ſiquidem ventriculo annectitur in inteſtino: ut jecur purum reddat. Quod ſi in dextram vergeret, ferale auſpicium &, prędicere quę magno malo luuntur, haud dubium eſſe: [9] qui tamen abundans, homines decolores facit.

Ex pulmone.

Ex liene.

1 *In Emathia Macedoniæ.*] Plinius lib. 11. cap. 46. & Ariſtot. d. lib. & cap. In Macedonia Ematheolicis ſuibus ſolidas ungulas eſſe ſcribit.

2 *Atque in Cappadocia.*] Ariſtot. d. lib. cap. 65. Plinius libro 11. c. 44. auctoritate Theophraſti, ſcribit in Cappadocia vulgo mulas parere: ſed eſſe id animal ibi ſui generis.

3 *Et in Eleo agro.*] Pauſanias Eliacorum priore lib. qui 5. eſt, ſic ſcribit, *Rhedam trahebant muli jugales bini, invento neque priſco, neque eleganti: & alioqui antiquitus inter portenta Eleis muli fuere, atque adeo, ut animal id intra fines ali religio eſſet.*

4 *Spirandi officina.*] Verba ſunt Plinii lib. 11. cap. 37. ſic ſcribentis, *Sub eo,* corde ſcilicet, *pulmo eſt, ſpirandique officina, attrahens ac reddens animam, idcirco ſpongioſus, ac fiſtulis inanibus cavus.* Ariſtoteles lib. 3. de Partibus animalium cap. 6. *Pulmo igitur ſpirandi officio delegatus eſt, qui originem quidem ſui motus accipit ex corde: ſed ſua tum amplitudine, tum inanitate, aditum ſpiritui patefacit: cum enim attollitur, influit ſpiritus: cum contrahitur, effluit.* & non multo poſt in ejuſdem cap. fin. *Pulmo igitur,* inquit, *ſpirandi gratia datus omnino eſt, ſed exanguis.* Idem Ariſt. in lib. de Spiratione, loquens de Cordulo piſce, qui pedibus ſubnititur, & branchias gerit, ſic tradit, *Hujuſce rei cauſam illam ponimus, quod pulmones adjunguntur cauſa refrigerationis, quam flatus ipſe præſtaturus eſt. Ac ſpirabile quidem viſcus, propterea Pneumon, hoc eſt, pulmo appellatus videtur, quod pneumatos, id eſt, flatus receptaculum ſe præbeat.*

5 *Et diem differre traditur.*] Cicero lib. 1. de Divinatione.

6 *Si vero ſimplex eſſet.*] Cic. eod. lib.

7 *Si vero pulmonis fibra lateret.*] Idem Cicero ibid.

8 *Lien.*] Hæc uſque ad ea verba, *Qui tamen,* ſunt Plinii d. lib. 11. c. 37. Ariſtot. de Hiſtoria animalium lib. 1. cap. 18. *Lien à lævo æque in omnibus, quæ membra iſta diſpoſita habent per Naturam, non prodigioſe. Jam enim legitimum illum locum in nonnullis quadrupedum lienem cum jocinore permutaſſe viſum eſt. Ventri lien annectitur, qua omentum obducit.*

9 *Qui tamen abundans.*] Vide infra ibi, *Unde verbum Stratonici.*

1 *Quare*

facit. [1] Quare in terra Caria Caunios, quod ſub gravi cœlo degunt, mirum in modum lienoſos dicunt eſſe. [2] Unde verbum Stratonici citharœdi, illic ambulare mortuos quod omnes mirifice pallerent facie tabifica. In fordicidiis ſacris, [3] quibus hoſtias quæ uterum ferunt, immolare præcipitur, ſi fœtus biceps aut mancus in utero eſſet, [4] vel interaneis exulceratis appareret, exta ejuſmodi imminentium malorum nuncia eſſe, creditum eſt. [5] Dracones in extis apparuiſſe, lætum fecere auſpicium, [6] contra Graccho ſacrificanti, ad exta irrepſiſſe adeſo iocinere, necem futuram & imminens fatum portenderunt, quæ mox ſubſequuta ſunt. [7] Exta quoque de ſacrificantis manu ab aquila fuiſſe rapta, tam efficaci auſpicio fuere, ut nullum præſentius aut felicius

Fordicidia ſacra.

Dracones in extis apparuiſſe.

Exta ab aquila rapta.

1 *Quare in terra Caria Caunios.*] Plinius d. libro 11. cap. 37.

2 *Unde verbum Stratonici.*] Strabo lib. 14. de Cauno civitate loquens, *Cum regio*, ait, *valde felix ſit, omnes tamen confitentur, urbem & æſtate & autumno gravem eſſe, propter æſtus ac pomorum copiam. Unde hujuſmodi quædam narrantur, quod Stratonicus citharœdus videns Caunios colore admodum viridi, dixit hoc illud eſſe, quod poëta* (Homerus libro ſexto ſcilicet) *inquit*,

Οἵηπερ φύλλων γενεὴ, τοίηδε καὶ ἀνδρῶν.

Id eſt,

Tale quidem genus eſt hominum, quale eſt foliorum.

Cum vero illum incuſarent, quod urbem, ut morbidam, carperet: Ego (inquit) *eam morbidam dicere auſim, ubi mortui ambulant.*

3 *Quibus hoſtias quæ uterum.*] Varro lib. 5. linguæ Latinæ. Feſtus Pomponius lib. 6. non longe à princip. *Fordicidiis*, inquit, *boves fordæ, id eſt, gravidæ immolabantur, dictæ à fœtu.* Ovid. 4. Faſtor.

Forda, ferens bos eſt: fœcundaque, dicta ferendo:
Hinc etiam fœtus nomen habere putant.

Et Columella lib. 6. cap. 24. *Poſt unum coitum forda non admittit taurum.*

4 *Vel interaneis.*] Hæc ſuperius explicata.

5 *Dracones in extis.*] Plinius lib. 11. cap. 37. *Cecinnæ Volaterrano dracones emicuiſſe de extis læto prodigio traditur.*

6 *Contra Graccho ſacrificanti.*] Titus Livius 3. Decad. lib. 5. *Tib. Graccho*, inquit, *priuſquam ex Lucanis moveret, ſacrificanti, triſte prodigium factum eſt. ad exta ſacrificio perpetrato, angues duo ex occulto allapſi, edere jecur, conſpectique repente ex oculis abierunt. Id cum aruſpicum monitu ſacrificium inſtauraretur, atque intentius exta reſerata ſervarentur, iterum ac tertium veniſſe tradunt, libatoque jocinore intactos angues abiiſſe. Cum aruſpices ad Imperatorem id pertinere prodigium præmonuiſſent, & ab occultis cavendum hominibus, conſiliiſque: nulla tamen providentia fatum imminens moveri potuit.* Ubi non de dracone, ſed de anguibus, loquitur. Aliter Plutarch. in Gracchis. Alia autem ex dracone auguria, id apud Homerum lib. 2. Iliados, & Plutarchum in Craſſo, ubi de Spartaco loquitur.

7 *Exta quoque de ſacrificantis.*] De aquilæ auguriis ſupra cap. 13. diximus.

Exta è manu lapsa. felicius fuerit. [1] Si tamen è manu decidissent vel viscera cruore infecta essent aut livida, nigrisque distincta maculis, vel si omentum & membrana viscera continens, hians foret, aut sanguine suffusa, indubiam necem & fatale exitium portenderunt: [2] quale Crasso evenit, cum contra Parthos ducturus lustraret exercitum, documento futuræ magnæ calamitatis. *Capita hostiarũ præcisa suum sanguinem lambentia.* Præcisa vero hostiarum capita suum sanguinem aut exta lambere, [3] Pyrrho sacrificanti obitum luctuosum & fœdos eventus designarunt. [4] Iidem Cimoni formicarum catervas sanguinem victimæ corripuisse, adnotarunt. Ferunt tamen divinandi periti, sanguinem victimæ crassiorem & calidiorem, efficaciorem vim portendere: qui verò tenuior esset & frigidior, majorem habere intelligentiam. *Crassi aut tenuis sanguinis in victimis indicia.* Estque inter exempla, præcisum caput victimæ fluctu maris absorptum, atque exta non comparuisse, [5] Callicratidi Lacedæmonio interitum vitæ attulisse. Subit tamen

1 *Si tamen è manu decidissent.*] Plutarchus in Crasso, cum Crassus, ut moris erat, sacrificio instituto lustraret exercitum, porrecta ab aruspice viscera è manibus cecidere: quod cum graviter omnes, qui adstabant, perturbasset, arridens Crassus, *Talia nobis,* inquit, *incommoda senectus adfert: attamen arma nunquam è manibus ceciderunt.* Hujus celebris dicti meminit Erasmus in Apophthegmatis M. Crassi.

2 *Quale Crasso evenit.*] Appianus in libro, qui Parthicus inscribitur, *postremo*, inquit, *cum solito more lustraret exercitum, & mactatis hostiis augur exta illi porrexisset, decidere è manibus. Qua in re cum præsentes subtristari cerneret, risu edito, hujusmodi*, inquit, *senectus est: sed nec armorum ulla è manibus effugient nostris.* Quod jam supra ex Plut. dictum est.

3 *Pyrrho.*] Plinius lib. 11. cap. 37. *Et profecto nihil incredibile sit, existimantibus, Pyrrho Regi, quo die periit, præcisa hostiarum capita repsisse, sanguinem suum lambentia.*

4 *Iidem Cimoni.*] Plutarch. in vita illius ad finem, *cum vates de more victimam cædisset, id sanguinis, quod jam humi congelatum erat, formicarum caterva paulatim corripientes ad Cimonem deportabant, & circa pedis pollicem extendentes, diu huic rei intentæ singulos latuere.*

5 *Callicratidi.*] Plutarchus in Apophthegmatis illius, *Facto sacrificio, cum ex vate audisset, extis exercitui victoriam portendi, sed Imperatori mortem: nihil expavefactus, Haud penes unum* (inquit) *sunt res Spartæ: me siquidem mortuo, nihil deterius habitura est patria: sed si hostibus cessero, aliquid decedet patriæ. Itaque cum Cleandrum pro se ducem designasset, navali prælio cum hostibus congressus, fortiter pugnans vitam cum morte commutavit.* Non tamen declarat eorum extorum formam. Xenophon Rerum Græcarum lib. 1. tradit illum navi excussum in mari decidisse. Quod proxime accedit ad prodigium hic ab Alexandro relatum.

1 Galli-

tamen illa reputatio, veteribus tradi monumentis, [1] gallinaceorum fibras maxime diis gratas videri, [2] sicut talparum magi verissima dicunt, illisque haud secus quam solenni victima pulcherrime litari. Hæc enim sunt exta argutissima, in quibus divina mens inesse creditur. Fuisseque Cypriorum inventum, ex suillis extis fieri divinationem, quodque nisi ex sana victima, neque litari, nec futura prænosci poterant. Ea vero exta quæ nihil habent divinationis, quæque expianti non litant, tanquam sine nutu, nulloque afflatu divino, [3] muta dicuntur, quibus non esse litatum notabatur. Quæ autem multum felicitatis & fortunæ pollicentur, [4] regalia dicta sunt. Apud magos vero, talparum exta [5] & ranarum, eventus fortunatos, nonnunquam magnos casus prædicere crediderunt. Cumque cætera viscera, detractis extis, postquam litatum erat, aræ imposita igni darentur, ipsa tamen exta nunquam elixa: sed veru decocta apponebantur: sola tamen arietis exta aqua elixa sacris epulis apponuntur. [6] Neptuno vero & fluctibus quum sacra faciunt, mare ingressuri, aliquando ipsam hostiam nonnunquam cruda exta in mare projiciunt, & vina infundunt. Illud utique non ab re fuerit meminisse, quod periti rerum literis

Ex gallinaceorum fibris.
Ex talparum.
Ex suillis extis.
Sanam victimam esse oportebat.
Exta muta.
Regalia.
Exta quæ apponerentur in victimis.
Neptuno & fluctibus sacrificandi ratio.

1 *Gallinaceorum fibras.*] Cicero l. 2. de Divinatione. Plinius lib. 10. c. 21. de Gallis, & quo modo castrentur loquens, *Hi,* inquit, *maxime terrarum imperio imperant: extis etiam fibrisque haud aliter, quam opimæ victimæ diis grati.*

2 *Sicut talparum.*] Plinius l. 30. c. 3.

3 *Muta dicuntur.*] Festus Pompejus lib. 11. *Muta exta appellabant, ex quibus nihil diminutionis animadvertebant.**

COLERUS.

* Scaliger sic: *Muta exta dicuntur, quibus nihil divinationis, aut responsi elicitur. Ut contra Adjutoria, quæ certum aliquid indicant, aut ab incendio, aut à veneno talique re certum instare periculum portendunt, aut finium deminutionem.*

TIRAQUELLUS.

4 *Regalia dicta.*] Pompejus lib. 16. *Regalia,* inquit, *exta appellantur, quæ potentibus insperatum pollicentur honorem, privatis & humiliores hereditates, filiofamiliæ dominationem.*

5 *Et ranarum.*] Nam ex ranæ visceribus, hoc est, liene: jocinore, corde, lingua & officulo, multa veneficia posse fieri, tradit Plinius lib. 32. c. 5. Hinc illud Juvenal. sat. 3.

— *Ranarum viscera nunquam*
Inspexi. —

6 *Neptuno vero & fluctibus.*] Livius 3. Dec. lib. 9. post Scipionis precationem, hæc scribit, *Secundum eas preces cruda exta, cæsa victima (uti mos) in mare projecit.*

Sua quibusque visceribus vis. literis adnotarunt, singulis visceribus hominum suam vim & affectus innatos fuisse: idcirco [1] homines splene ridere, [2] felle irasci, [3] jecore amare, [4] corde sapere [5] & timere.

1 *Homines splene ridere.*] Persius Sat. 1.

Quid faciam? sed sum petulanti splene cachinno.

Id est, lascivo & in risum prurienti. Nam, ut scribit Plin. lib. 11. cap. 37. *Splen, sive lien, risus atque jocorum sedes est.* Et Serv. in illud Virg. lib. 8. Æneid.

Hic vero Alcidæ furiis exarserat atro
Felle dolor.

Quo, inquit, *ita irascimur, & secundum Physicos, ut splene ridemus.* Hinc illud pervulgatum,

Splen ridere facit, cogit amare jecur.

2 *Felle irasci.*]Plinius lib. 11. c. 37. & lib. 28. cap. 9. Fellis naturam & usum describens, inquit, *Inter omnia autem communia animalium, fel præstantius in effectu. Est enim vis ejus excalfacere, mordere, scindere, extrahere, discutere.* Et hinc illud Virgilii citati in præced.

3 *Jecore amare.*] Supra in verbo, *Homines splene ridere.*

4 *Corde sapere.*] Plinius d. lib. 11. cap. 37. dicit, mentem in corde habitare.

5 *Et timere.*]Lactantius lib. 6. c. 15. de affectibus loquens, sic scribit, *Quod si, ut medici dicunt, lætitiæ affectus in splene est, iræ in felle, libidinis in jecore, timoris in corde: facilius est interficere animal ipsum, quam ex corpore aliquid evellere: quod est animantis naturam velle mutare.* *

COLERUS.

* Huic capiti addere non disconveniens erit, quæ interpres Euripidis de ratione divinandi ex Cauda victimæ affert: *si repanda*, inquit, *& recurva esset in igne, difficultas, & eventus belli periculosus. Si vero protensa, & deorsum vergens, clades & calamitas. Si in sublime & altum elevaretur, victoria portendebatur.* Idem alibi ait; Ritum fuisse aruspicibus in sacris, vesicam obturatam lana victimarum, vinctamque igni injicere. Itaque ex crepita & ejaculatione urinæ, cum rumperetur, conjectarunt & divinarunt. Hæc in Phœnissis.

CAPUT XXVI.

Consualia, equitia, & ludi Apollinares, quando à Romanis fierent, quove modo Diti sacra fiant, & quo tempore.

Consualia. ROmulum [1] urbis conditorem, pace cum finitimis parta, Neptuno equestri solennes fecisse ludos, Consualiaque

TIRAQUELLUS.

1 *Romulum.*] *Dionysius Halicarnasseus lib.* 2. Cum multæ ac validæ gentes Rom. essent finitimæ, amica nulla, volens eas conciliare sibi per connubia (qui mos contrahendæ societatis antiquis habebatur firmissimus) cogitansque alias civitates aspernaturas novos convenas, nec opibus potentes, nec rebus gestis nobiles: nullam tamen ex adverso contentionem fore, si vim excusaret necessitas: ex consensu Numitoris avi sui cepit consilium, raptis non paucis simul virginibus connubium quærere. Quæ sententia postquam placuit, primum Conso Deo, consilio-

liaque appellasse, in [1] quibus Sabinas rapuit, auctores memorant. [2] Fuit enim Consus consilii deus, cujus ara in circo ma- *Consus, atque ejus tēplum.*

consiliorum occultorum præsidi, vovit, si conatus succederet, solenne festum & sacrificium: deinde re cum Senatu communicata, illis quoque comprobantibus, indixit celebritatem festumque Neptuno diem, dimissis circum finitimas urbes, qui invitarent ad conventum & certamina, quæ tunc instarent, tum virorum, tum equorum varia. Titus Livius 1. Dec. lib. 1. paulo videtur dissentire à Dionysio, cum inquit, *Jam res Romana adeo erat valida, ut cuilibet finitimarum civitatum bello par esset: sed penuria mulierum, hominis ætatem duratura magnitudo erat: quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit: qui societatem connubiumque novo populo peterent. Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris metuebant. Ægre id Romana pubes passa: & haud dubie ad vim spectare res cœpit, cui tempus locumque aptum, ut daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia vocat.* Plutarch. in Romulo etiam hujus historiæ meminit. *

COLERUS.

* Tertullianus lib. de Spectac. c. 1. *Et nunc ara Conso illi in Circo adfossa est ad primas metas, sub terra cum inscriptione hujusmodi: CONSUS CONSILIO, MARS DUELLO, LARES CUM ILLO POTENTES.* Nescio cui rei interpretetur Vetus Glossarium, Consum *Isidis filium.*

TIRAQUELLUS.

1 *In quibus Sabinas.*] Halicarnassæus ad ea quæ dicta sunt in præced. adjungit, Facto, *inquit*, deinde ad eam celebritatem confluxu plurimorum hospitum cum uxoribus, simul & liberis, peractisque sacris Neptuni & certaminibus extrema ludorum die, cum jam solvenda esset celebritas, mandat juvenibus, dato signo, rapiant virgines, quæ spectatum venerant, quam cuique fors obtulerit, serventque castas illam noctem, postridie vero ad se adducant. Tum juvenes catervatim divisi. ubi quod convenerat signum elatum viderunt, discurrunt ad rapiendas virgines, magno tumultu ac vociferatione hospitum, majus aliquod malum suspicantium. Sequenti vero luce adductarum virginum mœstitia dejectos animos Romulus consolatus est, rapinam eam non ad injuriam spectare, sed ad conjugium dictitans. Post hæc comperto puellarum sexcentarum octoginta trium numero, delegit totidem viros cœlibes, quibus eas in matrimonium dedit ritu cujusque patrio, ignis & aquæ societatem inter conjuges pactus. Tit. Livius & Plutarchus ubi supra. Cornelius Nepos, si is est, lib. de Viris illustribus, cap. 2. Præterea Varro lib. 5. de ling. Latina, *Consualia à Conso dicta sunt, quod tum feriæ publicæ ei Deo, & in circo ad aram ejus ab sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus Virgines Sabinæ raptæ.*

2 *Fuit enim Consus.*] Dionysius Halicarnassæus ubi supra. Ovidius 3. Fastorum,

Festa para Conso, Consus tibi cætera dicet,
Illo festa die dum sua sacra canes.

Festus Pompejus lib. 3. inquit, *Consualia ludi dicebantur, quos in honorem Consi faciebant; quem Deum consilii putabant.* Servius in eum locum lib. 8. Æneidos,

— Magnis Circensibus actis.

Raptæ, inquit, *sunt Sabinæ consualibus, hoc est, mense Martio. Consus autem est deus consiliorum: qui ideo templum sub tecto in Circo habet, ut ostendatur, tectum debere esse consilium: Hinc est quod & fidei panno velata manu sacrificabatur; quia fides tecta esse debet, & velata. Ideo autem dicato Consi simulachro, ra-*

co maximo, undique aggesta humo, abdita erat, quod arcanum esse consilium putarunt: [1] quam aram cum ludos celebrant, omnibus adire fas est, reliquo anni tempore non est licitum: [2] in qua Romani sacrificiis igneis aliisque solennibus festos agere dies assuerant, quæ feriæ publicæ dictæ sunt, [3] in quibus sacris victima erat mulus, quoniam id genus quadrupedum primum vehiculo junctum fuisse credunt, eo quod [4] Lunæ vehiculum traherent, [5] equosque & asinos coronis sertisque exornare, & feriari, neque illos labori admittere mos erat, quod instituta navigatione, quum om-

Victima in Consualibus.

puerunt Sabinas, ut tegeretur initum de raptu consilium. Arnobius lib.3. adversus Gentes, *Salutaria,* inquit, *& fida consilia nostris suggerit cogitationibus Consus: & in contrarios exitus cur assidue vertitur placitorum inopinata mutatio?* Dionysius lib. 1. *ait,* Neptuno equestri templum ab Euandro in Latio erectum, diemque festum statutum, quem illi *ἱπποκρατίαν*, Latini *Consualia* nominant, quo die cessabant ab opere equi & muli sertisque redimebantur. Divus Augustinus lib. 4. cap. 11. *Ipse sit Deus Consus, præbendo consilia: & ipsa dea Sentia, sententias inspirando.**

COLERUS.

* Arnobius lib.3. *Salutaria & fida Consilia nostris suggerit cogitationibus Consus.* Ejusdem meminit lib. 8. Ausonius in Eclogario, ubi agit de feriis Romanis.

TIRAQUELLUS.

1 *Quam aram.*] Plutarchus in Romulo, inquit, *Fama vulgata ab eo primum est, cujusdam Dei aram conditam sub terra invenisse, eique Deo Conso nomen indiderunt, sive à consilio, quod consiliarius foret, sive Neptunus equestris. Nam ara in circo maximo posita, quæ reliquum quidem tempus latet: in equestribus autem certaminibus aperitur.*

2 *In qua Romani sacrificiis igneis.*] Dionysius Halicarnassæus d. lib. 2. & ex eo Lilius Gyraldus Historiæ deorum, Syntagmate 5. sic scribit, *Sacratam autem illam solennitatem nunc etiam Rom. celebrant, & Consualia vocant, in qua etiam ara subterranea constructa juxta Circum maximum, circumfossa terra, sacrificiisque & igneis solennitatibus colitur, cursusque equorum junctorum agitur, & non junctorum, Consus à Romanis, quem quidam interpretes in linguam Græcam, ποσειδῶνα, & σεισίχθωνα esse dicunt, hoc est, Neptunum & Terriquassatorem: ac propterea subterranea coli ara eum tradunt, quod hic Deus terram habeat.*

3 *In quibus sacris.*] Festus Pompejus lib. 11. ex quo Alexander hunc locum, ni fallor, accepit, id non ita dixit: sed ejus hæc verba sunt, *Mulis celebrabantur ludi in Circo maximo Consuales: quia id genus quadrupedum primum putatur cœptum currui, vehiculoque adjungi.* Hæc ille, quibus nihil de immolatione dicit: sed his, non equis, hos ludos celebrari.

4 *Lunæ vehiculum traherent.*] Idem Pompejus continuo ante id quod supra proxime ex eo adduximus, *Mulus,* inquit, *vehiculo Lunæ habetur, quod tam ea sterilis sit, quam mulus: vel quod ut mulus non suo genere, sed equis creëtur, sic ea Solis, non suo fulgore luceat.*

5 *Equosque.*] Diximus supra ibi, *Fuit enim Consus,* ex Halicarnassæi l. 1. Plutar. probl. c.47.

1 *Vel*

omnium generum merces navibus advehantur, ocium quodammodo jumentis & remissio data sit: [1] vel quod equos primum Neptunus domuerat, & equitandi artem invenerat, [2] quare Hippius dicebatur. Huic [3] Sextili mense, die octavo post decimam, equestres ludos Romulum instituisse ferunt, quarto ab urbe condita anno, qua die raptas Sabinas volunt: [4] tametsi mense Martio primum Consualia instituta, eoque tempore raptas Sabinas nonnulli testati sint. [5] Plerique diis Laribus, dum Romani ludos celebrant, Romulum Sabinas rapuisse dicunt. [6] Erat ergo is ludus, ut equi & muli juncti & soluti in circo maximo, magno spectantium studio currerent. [7] Qui vero fuerit raptarum numerus, inter auctores discrepat. Quidam non ultra triginta fuisse tradunt, quæ curiis nomina dedere: nonnulli quingentas, plerique septem & viginti, ut Valerius Antias: alii sexcentas & tres supra octoginta. Præterque ludos Consuales, Marti quoque in Martio campo idem Romulus ludos instituit, quos ab equorum cursu [8] Equitia nuncupavit: [9] qui, si quando alluvione Tiberis inun-

Neptunus equorum domitor.

Consualia quando celebrata.

Ludi formæ in Consualibus.

Sabinarum raptarum numerus.

Equitia.

1 *Vel quod equos primum Neptunus.*] Pausanias in Achaicis, qui 7. lib. est.

2 *Quare Hippius dicebatur.*] Pausanias ibi, & in Arcadicis. Festus Pompejus libro 8. rationes hujus nominis tres addit in hæc verba, *Hippius, id est, equester Neptunus dictus est, vel quod Pegasus ex eo & Pegaside natus sit: vel quod equuleus, ut putant, loco ejus suppositus Saturno fuerit, quem pro Neptuno devoraret: vel quod tridentis ictu terra equum excierit, cui ob hoc in Illyrico quaternos equos jaciebant nono quoque anno in mare.*

3 *Sextili mense, die octavo.*] Plut. in Romulo.

4 *Tametsi mense Martio.*] Servius lib. 8. quo loco supra citavimus.

5 *Plerique diis Laribus.*] Asconius Pædianus in 2. in Ver. Ciceronis act.

6 *Erat autem is ludus.*] Vide supra ibi, *In quibus sacris.*

7 *Qui vero fuerit numerus raptarum.*] Plutar. in Romulo eadem, sed diversis verbis, scribit, quæ hic Alexander, qui sic ait, *Raptas esse quidam triginta tantum tradunt, à quibus & curias nuncupatas esse.* Valerius autem Antias quingentas viginti & septem. Juba autem (& Dionysius lib. 2.) sexcentas octuaginta tres.

8 *Equitia.*] *Equiria* legendum ex Varro. lib. 5. de ling. Lat. Ovid. lib. 2. Fast. ad fin.

Jamque duæ restant noctes de mense secundo,
Marsque citos junctis curribus urget equos.
Ex vero positum permansit Equiria nomen,
Quæ deus in campo perspicit ipse suo.

9 *Qui si quando alluvione Tiberis.*] Ovidius lib. 3. Fastorum,

Altera gramineo spectabis Equiria campo,

inundasset campum, in Cælio monte, ubi Martialis campus erat, colebantur. [1] Sicut vi fluminis inundato circo maximo, extra portam Collinam ad ædem Veneris Erycinæ Apollinares celebrarunt. [2] Erant enim ludi Apollinares ex prædicto Martianorum carminum, quibus Cannensis clades scripta fuit, bello Punico secundo victoriæ causa instituti. Alii à Cornelio Sylla prætore urbis ex responso Martianorum fratrum, à quibus fata Romanorum præscripta erant, inventos dicunt fuisse. [3] In quibus decemviri Apollini bove aurata & duabus capris auratis, Latonæque bove aurata, sacra Græco ritu facere assuerant, quos prætore præsidente, populum laureatum spectasse, Apollini pro cujusque copiis stipe data, Titus Livius auctor est. [4] Cumque antea incerto die fierent, Publius Licinius Varus

Apollinares ludi.

Sup. lib. 3. c. 12.

Apollinares quo die celebrati.

Quem Tiberis curvis in latus urget aquis.
Qui tamen ejecta si forte tenebitur unda,
Cælius accipiet pulverulentus equos.

Festus Pompejus lib. 5. *Equiria*, inquit, *ludi, quos Romulus Marti instituit per equorum cursum, qui in campo Martio exercebantur.* Et lib. 11. *Martialis campus in Cœlio monte dicitur, quod in eo Equiria solebant fieri, si quando aquæ Tiberis campum Martium occupassent.* *

COLERUS.

* Tertullianus de Spectac. cap. 1. *dehinc Equiria Marti Romulus dixit.* Ausonius:

Nunc etiam veteres celebrantur Equiria ludi,
Prima hæc Romanus nomina circus habet.

TIRAQUELLUS.

1 *Sicut vi fluminis.*] Livius 3. Dec. lib 10. *Inter quæ etiam aquarum insolita magnitudo in religionem versa: nam ita abundavit Tiberis, ut ludi Apollinares, circo inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint.*

2 *Erant enim ludi Apollinares.*] Livius ejusdem Dec. lib. 5. Macrob. lib. 1. Satur. c. 17. Servius in lib. 6. Æneidos in eum locum,

—— Festosque dies de nomine Phœbi.

Ludos Apollinares, inquit, *qui secundum quosdam, bello Punico secundo, instituti sunt, tempore Syllano, ex responso Martianorum fratrum, quibus Sibylla prophetaverat, quorum extabant, ut Sibyllina responsa.* *

COLERUS.

* Tertullianus: *Megalenses & Apollinares, item Cereales & Neptunales & Latiares & Florales in commune celebrantur.*

TIRAQUELLUS.

3 *In quibus decemviri.*] Hæc usque ad vers. *Cumque*, sunt Livii 3. Decad. lib. 5. & Macrobii ubi supra, & Festi Pompeji libro 1. Hincque extat illud Ovidii lib. Metam. 7.

—— Indutaque cornibus aurum
Victima, vota facit.

Et ejusdem operis lib. 10.

—— Et blandis indutæ cornibus aurum,
Conciderant ictæ niveæ cervice juvencæ,
Thuraque fumabant. ——

Ubi Raphaël Regius interpres, inquit, *Cornua victimarum inaurari solebant.*

4 *Cumque antea.*] Hæc usque ad versic. *In quorum celebritate*, sunt Livii 3. Decad. lib. 7.

1 In

rus prætor urbis legem tulit, ut dies ante tertium Nonas Quintiles his ludis status foret: isque in perpetuum sacer haberi cœptus est. [1] In quorum celebritate, matronas spectatæ pudicitiæ in propatulo epulari, omnique cæremoniarum genere festum diem agere produnt, pueros que manibus amplexos psallere, & hymnos Apollini canere, [2] sicut Dianæ virgines. [3] Quæ quidem Equitia singulis annis duodecimo calendas Majas in circo maximo celebrarunt, qui dies Cerealibus incurrebat, in quibus post equos, vulpes stipulis alligatæ, accensa flamma, cursitabant. [4] Præterque aram Consi, quæ in circo fuit, ab accessu hominum semota, etiam ara Ditis & Proserpinæ in loco abdito in Martio campo ad Tarentum colebatur, locum denominatum, quod ibi Tiberis ripas tereret, qui [5] Rumon propterea dictus [6] & Serra, ad quam rarus erat accessus hominum. [7] Diis enim

Equitia quando celebrabantur.

Ara Ditis & Proserpinæ.

Deorũ inferorum aræ sub terra.

1 *In quorum celebritate.*] Livius 3. Decad. lib. 5. *Hæc est,* inquit, *origo Ludorum Apollinarium, victoriæ non valetudinis ergo, ut plerique rentur, votorum. Factosque populus coronatus spectavit, matronæ supplicavere, vulgo apertis januis in propatulo epulati sunt: celeberque dies omni ceremoniarum genere fuit.* Macrob. ubi supra.

2 *Sicut Dianæ virgines.*] Titus Livius 3. Decad. lib. 7. scribit, *Tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem carmen in Junonem Reginam canentes ibant.* Sed an ad rem faciat, vide.

3 *Quæ quidem Equitia.*] Supra diximus ex Ovidio.

4 *Præterque aram.*] Festus Pompejus lib. 18. *Tarentum,* inquit, *locus in campo Martio dictus, quod eo loco ara Ditis patris terra occultaretur.** Sed hic & apud illum legendum est *Terentum* ex his, quæ dicam in seq.

COLERUS.

* Festus Scaligeri: Terentum, in campo Martio locum, ait per *d* dicendum fuisse Verrius, quod terendus sit secularibus Ditis patris ludis: & teratur ab equis quadrigariis, quorum agilitas æquiparet motus ipsos Lunæ. Quod quam aniliter relatum sit, cuivis manifestum est.

TIRAQUELLUS.

5 *Rumon.*] Hæc eadem Gyraldus Syntagmate 17. nullo auctore laudato. Sed hæc sunt Servii enarrantis illud Virgilii lib. 8. Æneidos,

—— Ego sum pleno quem gurgite cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,
Cœruleus Tibris, cœlo gratissimus amnis.

Stringentem, inquit, *id est, radentem, imminuentem: Nam est Tiberini fluvii proprium: adeo ut ab antiquis, Rumon dictus sit: quasi ripas ruminans & exedens. Etiam in sacris Serra dicebatur:* unde ait,

—— Et pinguia culta secantem.

In aliqua etiam urbis parte, Terentum dicitur, eo quod ripas terat. Hæc ille.

6 *Et Serra.*] Vide præcedentia.

7 *Diis enim inferis.*] Fest. Pompejus lib. 1. paulo ante fin. *Altaria ab altitudine dicta sunt, quod antiqui diis superis*

nim inferis aram non à terra ſublimem, ſed ſub effoſſa humo ſtatui decere putabant, ad quam ex præcepto Sibyllini carminis, altero & quinquageſimo anno ab urbe condita, ſacra & ludos inſtitutos memorant, ad eamque ter annis ſingulis acceſſum placandis manibus patere: videlicet poſtride Vulcanalia, & ante ſextum Idus Novembris, & ante tertium Nonas Octobris. [1] Apud Eleos vero Plutonis templum ſemel tantum patefit, & quamvis patens, nulli introire licitum eſt. [2] Sicyonii quoque ſemel annis ſingulis Eumenidum prope Aſopum diem agunt, & ſacrum faciunt. [3] Cumque humanis capitibus prius Ditem placarent, poſtea ab Hercule admoniti, hominum ſimulacra victimas dederunt. [4] Obſervatum-

Sacra & ludi ad arã Ditis & Proſerpinæ.

Plutonis tẽplum.

Eumenidum templum.

peris in ædificiis à terra exaltatis ſacra faciebant, diis terreſtribus in terra, diis infernalibus in terra effoſſa.

1 *Apud Eleos.*] Gyraldus de Diis Gentium, l. 17. nullo quoque auctore citato, ſed id eſt ex Pauſania lib. 6. qui de Elianis eſt, non longe à fine. *Jam vero* (inquit Pauſanias) *Sumani ambitum & ædem* (utrunque enim Elei Sumano dedicarunt) *ſemel quotannis aperiunt, neque tunc introire cuiquam, præterquam ſacrificulo, fas eſt. Soli omnium ex cognitis gentibus, Elei Ditem patrem ob hujuſmodi cauſam venerantur. Cum exercitum ad Pylon, quæ in Elide eſt, oppugnandum Hercules adduxiſſet, opem ei ferente Minerva, præſto etiam ſibi ad ferendum auxilium Sumanum fuiſſe dicunt, quod ei honores habuiſſent, ut qui in Herculem offenſiore animo eſſent.*

2 *Sicyonii.*] Idem quoque Gyraldus, ubi ſupra, quod eſt Pauſaniæ l. 2.

3 *Cumque humanis capitibus.*] Idem Gyraldus ibi, ex Macrobio lib. 1. c. 7. cujus in eam rem verba adduxi, Cumque diu humanis capitibus Ditem, & virorum victimis Saturnum placare ſe crederent propter oraculum, in quo erat,

Καὶ κεφαλὰς Ἅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα.

Herculem ferunt poſtea cum Geryonis pecore per Italiam revertentem, ſuaſiſſe illorum poſteris, ut fauſtis ſacrificiis infauſta mutarent, inferentes Diti non hominum capita; ſed oſcilla ad humanam effigiem arte ſimulata: Et aras Saturnias non mactando viros, ſed accenſis luminibus excolentes: quia non ſolum virum, ſed & lumina φῶτα ſignificant.

4 *Obſervatumque fuit.*] Idem Gyraldus ubi ſupra. Virgil. Æneid. 6. oſtendens cæremonias ſacrorum, quæ diis inferis fiebant,

Quattuor hic primum nigrantes terga juvencos
Conſtituit, frontique inſpergit vina ſacerdos,
Et ſummas carpens media inter cornua ſetas,
Ignibus imponit ſacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten cœloque Ereboque potentem.

Et paulo poſt:

—— Ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum, magnæque ſorori
Enſe ferit, ſterilemque tibi Proſerpina vaccam.
Tum Stygio Regi nocturnas inchoat aras,

Et

Quibus victimis Diti sacrificabatur, & qua caremonia.

tumque fuit, ut sterilibus pecudibus & juvencis, ac vino, melle, lacte & sanguine Diti sacra fiant: [1] Quanquam Numæ legibus inferis diis vina libare vetaretur, his verbis: Vino rogum ne respergito. [2] Eas quidem aras, quæ plerumque [3] geminæ fuerunt & pares, dum sacra faciunt, sicut reliquias inferorum, nigris vittis aut cæruleis ornant, & cupresso. [4] Cumque pecudes immolant, spirantem cruorem in effossam terram mittunt: vinumque, lac & mel una infundunt, visceraque cæsæ victimæ ter circum aras ducunt, igne accenso, hoc piaculari sacro inferos evocari arbitrati. [5] Invaluitque mos, ut infernis diis facturi sacra, pares victimas, easque sinistra immolent: [6] & quum manes expiandi sunt, pocula libent, rogumque vino, aut sepulchrum conversa manu inspergant, in quibus litasse piaculum erat: nigrasque hostias immolent, vinaque effundant, vasaque in ignem mittant, visceraque igni apposita oleo inspergant, quippe Diti sacra exhibentes, cui omnia perdere proprium est: lignaque sterilia è sepulchris eruta, atro igni apponant: neque oriente luce, ut superis, sed noctu, vel meridie, aut decrescente die, hostiam immolare convenit, capite ita constituto, ut terram non cœlum spectet.

Manes.

Cum-

Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

Tibullus lib. 3. eleg. 5. in fin.

Interea nigras pecudes promittite Diti,
Et nivei lactis pocula mixta mero.

Horatius lib. 2. Carm. Ode 14.

Non si tricenis, quotquot eunt dies,
Amice places illachrymabilem
Plutona tauris,

1 *Quanquam Numæ legibus.*] Plinius lib. 14. c. 12. *Numæ Regis*, inquit, *Posthumia lex est, Vino rogum ne respergito*, datque hujus legis rationem.

2 *Eas quidem aras.*] Idem Gyraldus ubi supra.

3 *Geminæ fuerunt & pares.*] Vide infra in verbo, *Invaluitque mos.*

4 *Cumque pecudes immolant.*] Virg. 5. Æneid. parentalia Anchisæ describens, ait,

Hic duo rite mero libans carchesia Baccho,
Fundit humi duo lacte novo, duo sanguine sacro;
Purpureosque jacit flores, &c.

5 *Invaluitq; mos.*] Plutar. in Numa, ubi & illud dicit, Superis imparia litari. Quod & observans Servius in illud Virgilii lib. 6. Æneidos, post justa Miseno peracta,

Idem ter socios pura circumtulit unda, &c.

Aut sæpius, aut re vera ter. Licet enim à funere, contraxerit pollutionem: tamen omnis purgatio ad superos pertinet, unde & ait, imparem numerum: aut quia hoc ratio exigit lustrationis.

6 *Et cum manes expiandi sunt.*] Lilius Gyraldus ubi supra.

[1] Cumque in deorum sacris qui rem divinam facit, corporis prius ablutione purgetur: inferis qui funebria exhibiturus est, omissa ablutione, levi tantum spargitur ramo. [2] Est tamen Fabii Serviliani pontificis maximi disciplina traditum, ut atro die manibus parentare non liceret, ne infesti manes fierent: quia quum in his sacris Ianum & Iovem præfari necesse sit, quem atro die advocare piaculare est, eo die solemni precatione uti, & inferis sacrum facere vetabantur. [3] Hi tamen ludi ad Tarentum seculares dicti, qui non stato die, sed à prima origine singulis centum annis: ex præcepto Sibyllinorum carminum fiebant, quorum [4] auctor Valerius Publicola fuit, qui primus cæsis atris

Manibus atro die parentare nefas.

Ludi seculares.

1 *Cumque in deorum sacris.*] Et idem quoque Gyraldus ubi supra, nullo item auctore citato: sed id ipsum scribit Serv. in enarratione ejus loci l.4. Æn.

Dic corpus properet fluviali spargere lympha.

In eum locum trahens & illum ejusdem operis lib.6.

Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ.

Et illum lib.2. ejusdem operis,

—— Donec me flumine vivo
Abluero. ——

Quia sacrificantes, ut Servius ait, *diis superis abluebantur.*

2 *Est tamen Fabii Serviliani.*] Gyraldus ubi supra. Macrobius à me ante citatus lib.1. Satur. c.16. Sed & Fab. Servilianus Pont. in l.11. negat oportere atro die parentare: quia tunc quoque Janum, Jovemque præfari necesse est, quos nominari atro die non oportet.

3 *Hi autem ludi ad Tarentum.*] *Terentum* legendum est, ut supra diximus, & docet Martialis l.4. epig.1.

Hic colat ingenti redeuntia secula lustro
Et quæ Romuleus sacra Terentus habet.

Et lib.10. epig.63.

Bis mea Romano spectata est vita Terento,
Et nihil extremos perdidit ante rogos.

Et Statii Sylvarum lib.1. syl 4.

Nec tantum induerint fatis nova secula crimen,
Aut instaurati peccaverit ara Terenti.

Et Ausonii in Grypho ternario,

Trina Terentino celebrata trinoctia ludo:
Qualia bis genito Thebis Trieterica Baccho.

Vide tamen Valerium Maximum, qui de his loquens *Tarentum* vocat l.2.c.1. ubi de Valesio quodam loquitur, viro locuplete & rusticæ vitæ, qui duobus filiis ægrotantibus & filia ad desperationem usque medicorum laborantibus, aquam calidam iis à foco petens, genibus innixus, lares familiares, ut puerorum periculum in ipsius caput transferrent, oravit: orta deinde vox est, *Habiturum eos salvos, si continuo flumine Tiberis devectos Tarentum portasset.*

4 *Auctor Valerius Publicola.*] Plut. in vita illius. Et ei, quod de Trinoctio dicit, astipulatur Valerius Maximus, & Ausonius ubi supra, & Horatius de his ludis loquens in carmine seculari,

Certus undenos decies per annos
Orbis, ut cantus, referatque ludos,
Ter die claro, totiesque grata
Nocte frequentes.

Nam, ut dicit Acron interpres ibi, *Ludi seculares ternis diebus & noctibus agebantur, pro cultu Solis die, & nocte Lunæ.*

atris bobus, Diti maribus, Proſerpinæ fœminis, trinoctio ludos ad Tarentum fecit. Proditur tamen decretum inter Pontifices, ut ſi defuncto cadaveri juſta quiſpiam exhibere vult, & an humatum eſſet, in dubium veniret, ſatis haberent, ſi quibuſdam ſacris precationibusque exhibitis, glebam abſenti cadaveri, aut terram injicerent, terque injecto pulvere, à labe erroris cadaver, manesque expiatos ducerent: atque ſi operto humo cadavere, os exceptum fuiſſet, donec purgetur, inhumatum videri.[1]

Cadaveribus inhumatis juſta exhibita.

Eſt quoque notatum, in æde Libitinæ, ea quæ humandis corporibus uſui ſunt, Romanos venditare, qui niſi menſe exacto, & veſperi ac Februario menſe, mortuis dare inferias ſolebant.

Romani.

[2] Delphi vero apud aram Epitymbiæ Veneris manes evocabant, & defunctis parentabant:

Delphi.

Græci autem paucis à morte diebus feralia litabant defunctis obſequia: obſervatumque ut reliquo corpore combuſto, plerumque digitum, membrumve, aut crines ſeponerent, quibus tanquam cadaveri juſta perſolverent & parentarent.

Græci.

Exteris vero gentibus diverſa parentatio fuit.

Exteri.

[3] namque apud Platæenſes manibus peremptorum civium dabantur inferiæ, ut præcedente tibicine, vehicula multa lauro & myrto fuſca, cum coronis ſequantur, mox lactis, vini & olei libationes ſuccedant: deinde purpuram indutus Princeps, cujus ductu res geruntur, excluſis ſervis, mactato ante pyram tauro, ubi Iovem & Mercurium adoraſſet, manes illorum qui pro patria ceciderant, ad cœnam advocet: poſtea cratere merum libans, ſe defunctorum manibus propinare aſſeveret: hoc modo illos, velut claro præconio excitos, expiari opinati. Achillis vero manes in Sigæo niſi nudos & unguentis delibutos circa ſepulchrum decurrentes, nudos expiare

1 *Eſt quoq; notatum.*] Plut. Probl. 22.

2 *Delphi vero.*] Plutar. d. prob. 22. ſic ſcribit, *Delphis enim Epitymbiæ Veneris exigua ſane ſtatua poſita oſtenditur, ad quam manes ad parentationes & libationes, & elicere, & evocare conſueverunt.*

3 *Namque apud Platæenſes.*] Id totum uſque ad verſic. *Achillis vero*, eſt Plutarchi in Ariſtide.

Albani. piare compertum est. [1] Apud Albanos, manibus defunctorum parentare, aut justa persolvere, nulli permittitur, quod defunctos humana ope putabant non egere. *Essedones.* [2] Essedones, purgatum defuncti caput inaurant, illique quotannis hostias mactant, & justa persolvunt. *Augilæ.* [3] Augilæ, qui ultra Cyrenem sunt, nullos deos, præter defunctorum manes, putabant, ab illis ubi tumulis incubuere, per somnia responsa accipere opinati. *Ægyptii.* Ægyptii dum manibus defunctorum parentant, post preces oppleti lacrymis, tumulum amplexantur & coronant: [4] quibus mos erat, in insula quæ Abatos dicitur, ut si quo mersum in flumine cadaver non appareret, centum annis illi funus facerent & ita manes expiarent. *Delphi.* [5] Delphi cum Pyrrhi tumulum nullo honore antea

1 *Apud Albanos.*] Strabo libro Geographiæ 11. eorum mores describens, sic ait, *Albani præcipue senectutem venerantur, non parentum modo, sed etiam cæterorum. Mortuorum curam habere, aut meminisse nefas est: nam cum mortuis pecunias defodiunt. Idcirco pauperes vivunt, cum patrimonium nullum habeant.*

2 *Essedones.*] Herodotus in Melpomene, talibus eos moribus uti tradit, *Quoties pater alicui decesßit, omnes ejus propinqui pecora adducunt, quæ ubi mactaverunt, conciderunt que, concidunt & mortuum patrem inter illius, à quo convivio accipiuntur, commistisque carnibus convivium exhibent. Caput tamen defuncti denudatum, purgatumque inaurant, eoque pro simulachro utuntur, agentes illi quotannis majores hostias ceremoniasque.* Non diversa ab his tradunt Solinus c.25. Pomponius Mela in princ. Geographiæ lib.2.

3 *Augilæ.*] Pompo. Mela Geographiæ 1. cap.8. ubi Cyrenaica describit, *Augilæ,* inquit, *manes tantum deos putant, per eos dejerant, eos ut oracula consulunt precatique quæ volunt, ubi tumulis incubuere, pro responsis ferunt somnia.* Solinus c. 44. quæ de Augulis scribit, sumpsit ex c.8. lib.5. Plinii.

4 *Quibus mos erat.*] Servius in illud Virgilii l.6. Æneidos.

Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis, Aspicies.

Seneca, *inquit,* de sacris Ægyptiorum scribens, refert, juxta Syenem, extremo Ægypti locum esse, quas Philas, id est amicas vocant: quia illic placata est Isis irata, quod membra Osiridis mariti, non inveniebat: quæ inventa, quum sepelire vellet, elegit vicinæ paludis, tutissimum locum, quem ad transitum constat esse difficilem. Limosa enim est palus, & papyris referta, ultra hæc brevis insula inaccessa hominibus: dicta ab hoc ἄβατος. Hinc Lucan. l. 10.

Hinc Abatos, quod nostra vocat veneranda vetustas.

Hæc palus Styx vocatur, quod tristitiam transeuntibus affert: sane ad illam insulam, ab iis, qui sacris imbuti sunt, certis transitur diebus. Vicini autem populi cadavera suorum ad alteram regionem transferunt: sed, si quis in fluvio pereat, nec ejus inveniatur cadaver, post centum ei annos persolvunt officia. Hinc tractum est,

Centum errant annos, volitantque hæc littora circum.

5 *Delphi cum Pyrrhi.*] Pausanias in Atticis.

antea coluissent, postea cum didicissent illum contra Gallos pro Delphis adfuisse, Pyrrhi manibus in posterum parentarunt: Delii vero pueri & puellæ, Hyperboreis virginibus vita functis, tonsis crinibus parentasse dicuntur, quos fusis involutos, supra illarum monumentum puellæ deponunt, pueri vero in sepulchris. Getarum lex erat, manes viri defuncti non aliter nisi morte uxoris expiari. [1] Ad Terei sepulchrum si qui parentant, aut immolant, hordei loco calculis utuntur. [2] Romani vero floribus ornare sepulchrum, & sacrificio atque epulo defunctis parentare solent, nonnunquam thure & mero supplicare, [3] sine tibicine, quibus in acie cæsis, fuit tam ara quam annua parentatio constituta. Et tametsi mense Februario mortuis dare inferias consuessent, [4] Decius tamen & Brutus, contra majorum instituta, Decembri mense parentabant. Proditurque memoriæ Trajanus imperator, in ea domo qua Alexander Macedo morte sublatus fuit, ejus manibus parentasse, & sacrum fecisse. Maxima vero manium evocatio [5] (Homeri testimonio) apud Avernum traditur fuisse, in quo cæsis victimis, & carmine effuso, manes defunctorum ab inferis per diras execrationes eliciunt: mox

Delii.

Getæ.

Parentatio ad Therei sepulchrum.

Romani.

Inferiæ mense Decembri.

Manium evocatio apud Avernum.

1 *Ad Terei sepulchrum.*] Idem Gyraldus supra sæpius, nullo auctore laudato. Id autem est Pausaniæ in Atticis.

2 *Romani vero.*] Ovidius lib. 2. Fastorum,

Est honor & tumulis animas placare paternas,
Parvaque in extructas munera ferre pyras.
Parva petunt manes, pietas pro divite grata est
Munere, non avidos Styx habet ima deos.
Tegula porrectis satis est velata coronis,
Et sparsæ fruges, parvaque mica salis.
Inque mero mollita Ceres, violæque solutæ:
Hæc habeat media texta relicta via.
Nec majora veto: sed & his placabilis umbra est:
Adde preces positis & sua verba focis.

3 *Sine tibicine.*] Servius l. 11. Æn. in funere Pallantis ibi,

It cœlo clamorque virûm, clangòrque tubarum.

Ante enim, inquit, *mortui ad tubam deducebantur*, citatque illud Persii sat. 2.

Hic tuba, candelæ, tandemque beatulus alto Compositus lecto. ———

4 *Decius tamen & Brutus.*] Textor in officina, Sacrificiorum & victimarum genera describens, cum Parentalia definit, sic ait, *Decius & Brutus parentabant Decembri mense: quia Saturno consecratus est hic mensis, quem habent in numero deorum inferorum,*

5 *Homeri testimonio.*] Odyssææ l. 11.

I Nota-

mox tenuissima effigie, & hominis simulacro sub noctem apparente, responso excepto super quo consulturi venerant, è conspectu imago in auras puncto temporis dilabitur. [1] Notatumque & illud, in deorum manium sacris & feralibus cœnis, præter lentes & offas, apium apponi, quibus qui sacris intererant, vescebantur. [2] Neque solum spectacula & ludos, sed deorum sacrificia & manium parentationes, si quando minus rite exhibita, aut si non omnia justa & solennia servata essent, ex levibus omissis caussis, aut plus justo servatis, secundo & tertio ac sæpius veteres instaurare & reficere consuesse.

Apium in manium sacris & feralibus cœnis.

1 *Notatumque illud.*] Plinius libro 20. capite 11. Plutarchus in Timoleone.

2 *Neque solum.*] Hic omnino vide, quæ scripsi in Commentariis in *l. boves* §. *hoc sermone.*

CAPUT XXVII.

Quæ sacra expiationis causa à Romanis servabantur, & quibus ex causis fierent, quæve apud exteros.

INter plurima sacra quæ vetus religio habuit, [1] quædam solennia & stata fuerunt, quæ eodem stylo modoque indici semper & servari, solita sunt, quorum ritus & cæremonias

Sacra solennia & stata.

TIRAQUELLUS.

1 *Quædam solennia & stata fuerunt.*] Stata sacrificia sunt, quæ certis diebus fieri debent. Cato in ea, quam scribit de L. Vecturio, de sacrilegio commisso: cum ei equum ademit, apud Festum Pompejum, *Tu*, inquit, *quod in te fuit, sacra stata, solennia sancta deseruisti.* Cicero lib. 1. Tuscula. quæst. *Cum enim illud ad solenne & statum sacrificium curru vehi jus esset.* Et in Orat. de Aruspicum responsis, *Majores statas solennesque ceremonias.* Ovid. l. 1. Fast.

Cum mihi (sensit enim) lux hæc indicitur, inquit
Musa, quid à Fastis, non stata sacra petis?

Livius 3. Decad. lib. 10. Statius lib. 1. Thebaidos,

—— Inde hæc sacra stata quotannis
Solennes recolunt epulæ. ——

Sacra statæ (inquit Lactantius interpres) *constituta, quæ differri nefas est: Stata ab eo quod stent, neque mutentur, neque differri possunt*, ut Virgilius l. 8. Æneidos.

Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum assuescite mensis.

Macrobius Satur. lib. 1. c. 16.

1 Nulli

monias transgredi aut omittere, [1] nulli fas erat: [2] siquidem si lapidibus pluisset, Novendiali semper sacro expiatum fuit. Hoc enim sacrum [3] novem dies colebatur, [4] quod vel prætor urbanus, [5] vel pontifex maximus ex senatus decreto indicebat. [6] Idque vel cælesti voce in Albano missa, vel aruspicum monitu. Si vero cælestes minæ terroresve, aut tetra renunciarentur prodigia formidinesque, vel si terribilis species, aut quid novum & inopinatum oblatum esset, [7] ut cum duo visi soles, [8] facesve de cœlo colluxissent, [9] aut crinita sidera insigni novitate, vel igneus turbo, atque inso-

Expiatio ubi lapidibus pluisset. Ubi ex cœlo ostenta apparuissent.

1 *Nulli fas erat.*] Ut patet ex eo loco Catonis, qui L. Vecturio equum ademit, quod ea sacra deseruisset.

2 *Siquidem si lapidibus pluisset.*] Livius 1. Decad lib. 1. & 3. Decad. lib. 1. paulo ante fin. & iterum lib 2. scribit, Præneste ardentes lapides cœlo cecidisse, iterum 3. 5. 6. 7. & 10. ubi ita scribit, *Et in palatio lapidibus pluit, id prodigium, more patrio, novendiali sacro expiatum.* Et 4. Decad. lib. 4. 5. 8. 9. Et 5. Decad. lib. 4. & alibi sæpe. Julius Obsequens Prodigiorum cap. 3. 33. 51. 52. & 54. & alibi sæpe. Appianus lib. 4. bellorum Civilium, *Imbres lapidei è cœlo missi, continua fulmina in templa statuasque deciderunt.*

3 *Novem dies colebatur.*] Livius 1. Decad. lib. 1. Festus Pompejus lib. 12. ubi de Novendialibus feriis.

4 *Quod vel prætor urbanus.*] Sueton. in Claudio, cap. 22. *

COLERUS.

* Vide Gellium lib. 10. cap. 24. & Macrob. lib. 1 c. 4. & cap. 16. Nec tantum Prætor urbanus, sed etiam Consules pro arbitrio potestatis ferias indicere solebant: quinetiam Dictator aliquando feriarum constituendarum causa dictus fuit, teste Livio lib. 7.

TIRAQUELLUS.

5 *Vel Pontifex maximus, &c.*] Livius 1. Decad. lib. 7.

6 *Idque vel cœlesti voce.*] Livius 1. Decad. lib. 1. *Romanis quoque eodem prodigio Novendiale sacrum publice susceptum est: seu voce cælesti ex Albano monte missa* (nam id quoque traditur) *seu Aruspicum monitu: mansit certe solenne, ut quandocunque idem prodigium nunciaretur* (scilicet cum lapides cœlo caderent) *feriæ per novem dies agerentur.* Jul. Obsequens c. 3. eadem scribit.

7 *Ut cum duo visi soles.*] Liv. 3. Dec. lib. 8. *Et Albæ duos soles visos referebant,* & ejusdem Dec. lib. 9. ex 5. Dec. lib. 1. tres simul soles effulsisse tradit. Julius Obsequens Prodig. cap. 41. 43. & 72. & tres soles simul apud eundem cap. 66. 127. & 129. Et Capenæ duas interdiu lunas ortas tradit idem Livius 3. Decad. lib. 2. post princ. Obsequens cap. 30. Arimini tres lunas distantibus cœli regionibus exortas memoriæ prodidit. Appianus l. 4. bello. Civil. *Circa solem insolita apparuere signa.*

8 *Facesve de cœlo colluxissent.*] Livius 3. Dec. lib. 3. & 5. Decad. lib. 1. non semel, & iterum lib. 3. & 5. & alibi sæpe. Jul. Obsequens cap. 69. 88. 113. & 127. Ovid. Metam. lib. 15.

Sæpe faces visæ mediis ardere sub astris.

9 *Aut crinita sydera.*] Plinius l. 2. cap. 25. Obsequens c. 127. Sueton. in Julio Cæsare cap. 88. *Stella crinita per septem dies continuos fulsit, exoriens circa undecimam horam.* Et Maro in laudem Cæsaris, illud videtur cecinisse ecloga 9. quæ Mœris inscribitur.

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.

Idem Suetonius in Nerone c. 36. *Nec minore*

insolita mundi facies fulsisset, [1] strepitusve armorum de cœlo auditus, [2] & ingentibus procellis effusus imber foret, [3] vel misto sanguine Tiberis fluxisset, [4] tectaque publica ædesve

minore sævitia foris, & in exteros grassatus est. Stella crinita, quæ summis potestatibus exitum portendere vulgo putatur, per continuas noctes oriri cœperat. Seneca lib. Naturalium quæstionum 7. eodemque ultimo in quo agitur de Cometis, cap. 21. tradit hæc, *Sex mensibus hic cometes, quem nos Neronis principatu lætißimo vidimus, spectandum se præbuit in diversum illi Claudiano circumactum.* Cornelius Tacitus lib. 14. *Sydus cometes effulsit, de quo vulgi opinio est, tanquam mutationem Regis portendat.* & lib. 15. *Fine anni vulgantur prodigia imminentium malorum nuncia: Vis fulgurum non alias crebrior, & sydus cometes sanguine illustri semper Neroni expiatum.* Dion in Vespasiano, *Iis*, inquit, *qui de comete nescio quid inter se colloquebantur, ait, Non mihi sed Parthorum Regi mortem portendit: ille comatus est ego calvus sum.* ἐκεῖνος γὰρ κομᾶ, ἐγὼ δὲ φαλακρός εἰμι. Albertus Magnus lib 1. Meteororum ubi hujus rationem reddit. Lucanus lib. 1.

Ignota obscuræ viderunt sydera noctes,
Ardentemque polum flammis, cœloque volantes
Obliquas per inane faces, crinemque timendi
Syderis, & terris mutantem regna cometen.

Cicero lib. 2. de Natura Deorum, *Tum facibus visis cœlestibus, tum stellis his, quas Græci cometas, nostri cincinnatas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calamitatum prænunciæ.* Virgil. lib. 2. Georg. in fin.

Non alias, cœlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsere cometæ.

1 *Strepitusve armorum.*] Virgilius lib. 1. Georgicôn,

Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes.

Ovidius lib. 15. Metamorphoseôn enumerans prodigia, quæ ante cædem Julii Cæsaris apparuerunt, inquit,

Arma ferunt nigras inter crepitantia nubes,
Terribilesque tubas, auditaque cornua cœlo
Præmonuisse nefas: Solis quoque tristis imago
Lurida sollicitis præbebat lumina terris.

Appianus lib. 4. bellorum Civilium, scribit hominum immanes voces auditas, armorum strepitus, equorum cursus, inspectante nemine, auditos. Julius Obsequens cap. 105. scribit fremitus armorum ex inferno auditos.

2 *Et ingentibus procellis.*] Livius 1. Dec. lib. 5.

3 *Vel misto sanguine.*] Virgil. libro Æneid. 12.

—— Recalent nostro Tyberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.

Et idem de aliis fluminibus & lacubus, ex Livio 3. Decad. lib. 2. post princip. *Nunciatum est*, inquit, *aquas Cærete sanguine mixtas fluxisse*, & 4. Decad. lib. 3. scribit flumen Amiterni cruentum fluxisse. Et 3. Decad. lib. 7. de aqua Albana, quæ cruenta fluxit. & eodem lib. Vulsiniis sanguine lacum manasse, & non multo post, *Minturnenses, terribilius quod esset, adjiciebant: Sanguinis rivum in porta fluxisse.* Et Obsequens c. 30. ubi de fluvio Piceni.

4 *Tectaque publica.*] Liv. 3. Decad. lib. 4. scribit, atrium publicum in Capitolio tactum de cœlo fuisse. Et ejusdem Dec. lib. 6. *Murus ac portæ tacta, & Aritiæ etiam Jovis ædes de cœlo tacta fuerat,* & lib. 5. *murus turresque quadam Cumis non ictæ modo fulminibus, sed etiam decussæ.*

1 *Ædes-*

[1] ædesve deorum de cælo tacta essent, [2] aut alia terribilia monstra & prodigia cælestia ostentantia minas apparerent, his avertendis terroribus piacularibus sacrificiis factis ad placandas iras, [3] vel feriæ indicebantur, [4] aut lectisternia tribus stratis lectis, [5] Jovi, Vulcano & Minervæ (siquidem hi jactus fulminum possidebant, [6] nonnunquam ludorum celebritate, decreto pontificum procurabantur. [7] Fiebant enim supplicationes cum solenni precatione urbe tota, circa omnia delubra phanaque & pulvinaria, in quibus honos diis dabatur: senatoresque & patricii [8] cum conjugibus & liberis, [9] plerumque coronati, nonnunquam

Supplicationes quibus cæremoniis fierent.

1 *Ædesque deorum.*] Idem Livius 3. Decad. lib. 1. ad fin. Ædem Spei, quæ in foro Olitorio est, fulmine ictam, & lib. 4. Ædem in campo Vulcani de cœlo tactam, & lib. 7. Minturnis ædem Jovis, & lib. 8. & 4. Decadis lib. 2. & 7. & lib. 9. ubi de æde Opis, & alibi sæpissime, & Obsequens cap. 71. de æde Salutis.

2 *Aut alia terribilia.*] Livius 3. Decad. lib. 10. post princ. & sæpe alias, aut si pestilentia grassaretur ex eodem 4. Decad. lib. 10. Aut si lacte plueret, ex eodem 3. Dec. lib. 7. Aut si luce tenebræ obortæ essent. 4. Decad. lib. 8. Et apud Obsequentem cap. 30. Aut stellæ per diem perpetuo apparerent, aut stellæ in longum productæ medio quasi aëre suspensæ, ex Herodiano lib. 1.

3 *Vel feriæ indicebantur.*] Livius 4. Dec. lib. 10. *Senatus censuit & Coss. edixerunt, ut per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent.* Et 5. Decad. lib. 2. *Horum prodigiorum causa, res divinæ factæ, & supplicatio unum diem, feriæque habitæ.* Et 5. Dec. lib. 1.

4 *Aut lectisternia.*] Livius 1. Dec. lib. 5. ubi primum lectisternium factum est, & lib. 7. post princ. & 3. Dec. lib. 1. ad finem, & lib. 2. post princ. & de hujusmodi lectisterniis vide eundem 4. Dec. lib. 6. in princip. Et Valerium Maximum lib. 2. cap. 1. ubi de Valesio quodam loquitur. Et de P. Valerio Publicola, qui primus Cos. fuit cum Bruto, fecitque lectisternium per trinoctium. Vide præterea Servium in 12. lib. Æneid. Virgilii, in eum locum,

—— *Et diri sacraria Ditis.*

ubi sic ait, *Lectisternia dicuntur, ubi in templo homines sedere consueverunt.* Divum August lib. Civitatis 3. c. 17. & Censorinum de die Natali.

5 *Jovi, Vulcano, & Minervæ.*] Livius 3. Dec. lib. 2.

6 *Nonnunquam ludorum celebritate.*] Livius 3. Dec. lib. 7. *Et cum vis morbi nec humanis consiliis, nec ope divina levaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, nova res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur.* Et ejusdem Dec. lib. 7. ubi, ut prodigia, quæ nunciata erant, procurarentur, decretum fuit, ut C. Hostilius prætor ludos Apollinis, sicut his annis voti factique erant, voveret faceretque, & iterum eodem libro 7. & ejusdem Dec. lib. 10.

7 *Fiebant enim supplicationes.*] Livius 3. Decad. lib. 1. ad fin. & 4. Dec. lib. 10. & sæpe alias, & Julius Obsequens cap. 54.

8 *Cum conjugibus & liberis.*] Livius 3. Dec. lib. 2.

9 *Plerumque coronati.*] Livius 4. Decadis libro 4. cujus verba afferemus infra & l. 6. & 10. & 5. Dec. l. 3.

quam omnes tribus & ordines, præeunte pontifice maximo, aliquando duumviris, præcedentibus pueris ingenuis & libertinis, ac virginibus [1] patrimis & matrimis coronatis, vel [2] lauream tenentibus manu, [3] voce modulata pronunciantibus carmen, prælata pompa, frequentes ſupplicare, & pacem deûm expoſcere ſolebant. Græci vero ſiquando territi malis ſupplicabant, vetuſtum carmen inter vota precesque cani jubebant, hoc tenore: Beatorum antiquiſsima ſanitas, in omni tempore tecum ſum. [4] Quæ quidem pulvinaria apparatæ lecticæ divorum erant, in quibus numina pro majeſtate juxta aras ſublimia extabant, [5] quibus faſciculi ex verbenis (ſtruppi vocati) pro capitibus locabantur. Hæ quoque ſupplicationes, ſi quod juſtum bellum in exteras nationes indictum, aut ſi pro aris focisque & deorum templis, ac ſolo patrio pugnandum foret, ut ea res populo Romano ſociisque ac nomini Latino bene & feliciter eveniret, utque bonis auſpiciis ac diis bene juvantibus arma ſumerent. [6] Ac victoribus bello viris, ob res feliciter ductu

Græci.

Pulvinaria in lectiſterniis.

Alia ſupplicationum cauſa.

1 *Patrimis & matrimis.*] Livius 4. Decad. lib. 7. poſt princ. Supplicatio earum religionum cauſa fuit, quibus Diis Decemviri ex libris ut fieret, ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes, matrimique omnes, ad id ſacrificium adhibiti, & Decemviri lactentibus nocte rem divinam fecerunt. Patrimi & Matrimi dicuntur, qui patrem, aut matrem adhuc viventem habent. Julius Obſeq. cap. 55.

2 *Lauream tenentibus manu.*] Liv. 4. Decad. lib. 10. *Majores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes duplicaverunt.*

3 *Voce modulata pronunciantibus carmen.*] Livius 3. Decad. lib. 7. quo loco infra citabimus, & 4. Decad. lib. 1. *Carmen præterea ab ter novenis virginibus cani per urbem juſſerunt: donumque Junoni Reginæ ferri.*

4 *Quæ quidem pulvinaria.*] Servius libro 3. Georgicôn ad finem, *Pulvinaria*, inquit, *pro templis ponimus, cum ſint proprie lectuli, qui ſterni in quibuſdam templis conſuerant.* Acron in Horatium lib. 1. Carm. 17. *Pulvinaria*, ait, *dicebantur aut lecti deorum, aut tabulata, in quibus ſtabant numina, ut eminentiora viderentur.* Solebant Rom. vel devictis hoſtibus, ut vidimus, vel quovis alio modo rep. bene geſta, & periculo propulſato, ad omnia pulvinaria deorum ſupplicationem decernere, atque aliquot dies feſtos lætitia publica celebrandos indicere. Sic Cicero Catil. 3. *Quamobrem Quirites quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus & liberis veſtris.*

5 *Quibus faſciculi ex verbenis.*] Feſtus Pompejus lib. 17. non adeo longe à fin. *Struppi*, ait, *vocabantur in pulvinaribus faſciculi de verbenis facti, qui pro deorum capitibus ponebantur.*

6 *Ac victoribus bello viris.*] Quod exemplis poſtea probatur.

1 *Mulie-*

ductu eorum gestas, in quibus grates diis agebant, [1] mulieresque eximios cultus, viri prætextas atque amplissima ornamenta sumebant, à senatu maximi muneris loco sæpe tributæ sunt, [2] modo plurium dierum, modo paucorum, prout magnifice gesta & prosperi successus postulabant. [3] Divo Julio in expeditione Gallica, contra quos multiplici clade dimicatum est, ob claras pugnas quindecim dierum supplicatio decreta fuit. [4] Et D. Brutus ob profligatum Antonium bello Mutinensi (quod antea contigit nulli) quinquaginta dierum supplicationes meruit, [5] Cicero quoque in senatu C. Octavio ob res feliciter gestas, per omnia templa phanaque pariter quinquaginta dierum supplicationes decrevit. [6] In quibus grandes natu matres manibus amplexæ, atque viri semotim coronati procedere, & cum bonis precationibus & faustis ominibus ad templa convenire, & diis gratias agere solebant. In his quoque præcipue cives lætari, [7] quod vitu-

Supplicatio D. Julio decreta.
D. Bruto.
C. Octavio.

1 *Mulieresque eximios cultus.*] Livius 3. Decad. lib. 7. & 8. dicit amplissima veste omni solutas metu, cum liberis, diis immortalibus gratias egisse.

2 *Modo plurium dierum.*] Livius 1. Decadis lib. 3. ubi de supplicatione decreta ob victoriam L. Valerii & M. Horatii Coss. & lib. 5. ubi de supplicatione etiam decreta ob Vejos captos, & alibi sæpe, & videbis etiam ex seq.

3 *Divo Julio.*] Plutarchus in vita illius, *Hæc ubi Senatui renunciata sunt, per sacrificia indictisque solennitates, quindecim dierum supplicatio, quantum ulla in victoria nunquam superiori tempore obtigerat, diis immortalibus decreta est.* Cæsar lib. 2. belli Gallici in fin. *Ob easque res ex literis Cæsaris dies quindecim supplicatio decreta est: quod ante id tempus acciderat nulli* Sed & eidem supplicatio viginti dierum à Senatu decreta est, ut & idem scribit lib. 4. ejusdem operis in fin.

4 *Et D. cius Brutus.*] Legendum *Decimus* ex Appiano Alexandrino, qui id refert lib. bellorum Civilium 2. & 3.

5 *Cicero quoque in Senatu C. Octavio.*] Cicero Antoniana 14. *nomine trium Imperatorum Octavii Cæsaris, Hirtii & Pansæ Consulum, quinquaginta dierum supplicationes decrevit ob res in Antonium gestas.* Appianus bellorum Civilium lib. 3. *supplicationes ob res in Antonium gestas 50. dierum anniversarias Senatus habendas censuit, quod nec unquam bello Celtico, aut aliis in præliis decrevere Rom.*

6 *In quibus grandes natu matres.*] Liv. 1. Dec. lib. 5.

7 *Quod vitulari dixere.*] Macrob. lib. 3. c. 2. auctoritate Titii & Varronis. Nonius Marcellus, *Vitulantes*, inquit, *veteres gaudentes dixerunt, dictum à bonæ vitæ commodo: situti qui nunc est in summa lætitia, vivere eum dicimus. Nonius Lycurgo, Ut in venatu vitulantes ex aviis locis nos mittant pœnis decoratos feris.* Hæc Nonius. Festus lib. ultim. à vitulis deducit, qui summa in pratis lascivia exultant. *Vitulans*, inquit, *læ-*

 tans

Vitulari. vitulari dixere, [1] delubra patere, [2] aras sacrificiis fumare, [3] honoreque ac donis cumulari, [4] nonnunquam vinum [5] & thus publice dari legimus. Fuitque supplicatio aliquando prærogativa triumphi: nam quibus ob res bene gestas supplicationes decretæ sunt, haud multo post feliciter confectis bellis, à senatu speciosos triumphos datos comperimus. Observatumque ut quoties obsecrationes, supplicationesque aut lecti sternia indicebantur, [6] à jurgiis & litibus temperarent, [7] vinctisque vincula demerent: & tametsi ob rei militaris facinora aut partam victoriam supplicatio

Supplicatio triumphi prærogativa.

tans gaudio, ut prato vitulus. * *Ennius, Habet is coronam vitulans victoria.* Quibus adde Plautum in Persa act. 2. sc. 3.

Opes, spes bonas, copias, commodanti
lubens, vituletorque marito.

COLERUS.

* Recte, Sic Varro quoque sentit. Sic Græci dicunt μοσχιᾶν.

TIRAQUELLUS.

1 *Delubra patere.*] Supplicationem solennem Romæ scribit Livius 3. Dec. lib. 2. Item 4. Dec. lib. 10. Ritus supplicationis in pestilentia describit Virgil. lib. 4. Æneid.

Principio delubra adeunt, pacemque per
aras
Exquirunt. ——

Ubi Servius, *Delubrum,* inquit, *dictum est, ut supra propter locum, in quo manus abluuntur, vel propter tectum conjunctum, aut ligneum simulachrum, delubrum dicimus libro, id est, raso ligno factum: quod Græce ξόανον, dicitur.* Macrobius lib. 3. cap. 4. Varronis auctoritate scribit, Delubrum alios existimare locum esse, in quo, præter ædem, fit area assumpta: alios, in quo Dei simulachrum dedicatum sit. Ita dictum, quod in eo dii ponantur: sicut candelabrum dicitur, ubi candela figitur. Cicero lib. 3. de Natura Deorum. *Est mihi tecum pro aris & focis certamen, & pro deorum templis atque delubris.*

2 *Aras sacrificiis fumare.*] Servius in eum locum Virgilii ecloga 1.

—— *Quotannis*
Bissenos cui nostra dies altaria fumant.

3 *Honoreque ac donis cumulari.*] Liv. 3. Decad. lib. 7. Vide Gyraldum hist. Deor. syntagmate 17. ubi de supplicationibus & lectisterniis.

4 *Nonnunquam vinum.*] Liv. 1. Decad. & lib. 10. *Averruncorum causa supplicationes in biduum Senatus decrevit: publice vinum ac thus præbitum.*

5 *Et thus.*] Plinius lib. 22. c. 24. ad fin. scribit thure & costo supplicari. Livius ubi supra.

6 *A jurgiis & litibus.*] Apud Ciceronem lib. 2. de legibus: *Lex est, Feriis jurgia amovento, easque in famulis, operibus paratis, habento.* Sic lib. 1. de Divinat. se ita explicat, *Rebusque divinis, quæ publice fierent, ut faverent linguis imperabatur: inque feriis imperandis, ut litibus & jurgiis se abstinerent, quod ad omnia pertinet,* Hincque illud Ovidii loquentis de sacrificiis lib. Fastorum 1.

Prospera lux oritur, linguisque animisque favete:
Nunc dicenda bono sunt bona verba die.
Lite vacent aures, insanaque protinus absint
Jurgia, differ opus livida turba tuum.

7 *Vinctisque vincula demerent.*] Livius 1. Decad. lib. 5. ubi de lectisternio primum Romæ facto loquitur.

1 *Uni*

plicatio decerni soleret duci absenti, [1] uni tamen Ciceroni togato & præsenti, quod rempubl. è conjuratorum manibus eripuerat, & cives conservarat, supplicatio decreta fuit. Estque animadversum, plerunque à matronis quibus viri essent, Junoni supplicatum, primum in Capitolio, deinde in mari proximo, unde hausta aqua templum & simulacrum inspergebant. [2] Post aliquot vero ætates, dedefluxis moribus, & collapsa disciplina militari, ob levissimas sæpe causas & quæ ad rempubl. vix pertinerent, supplicationes decretas invenimus: [3] quippe Neroni ob recitationem carminum in theatro, vel ob fugas civium infandas, & ob publicas clades, quod sævitum esset in noxiorum bona, & levibus de causis, sæpe decrevit supplicationem senatus. Nam quoties fugas aut cædes jussisset Nero, toties diis grates habitas auctores referunt. Fuitque ista vaga popularis supplicatio. Græcis autem ob prosperos successus, & partam de hostibus victoriam, rarenter supplicatio, sæpius epulum per singulas tribus publice dari, & ludi indici solebant. Si cui tamen supplicatio pro insignibus factis dabatur, apud Athenienses servatum est, ut vasa aurea & argentea in pompis efferrent, & sacra decernerent, quasi hoc magnificum laudationis munus foret. [4] Si vero

Ciceroni. *Junoni.* *Supplicationes ob levissimas causas.* *Neroni.* *Græci.* *Athenienses.*

1 *Uni tamen Ciceroni.*] Cicer. in Catil. Orat. 3. *Atque etiam*, inquit, *supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, Quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberassem. Quæ supplicatio, si cum cæteris conferatur, Quirites hoc intersit, quod cæteræ bene gestæ, hæc una censervata Republ. constituta est:* Et in Pisonem, *Mihi togato Senatus, ut multis bene gestæ, sed ut nemini, conservatæ Reipubl. singulari genere supplicationis deorum immortalium templa patefecit.* Et Antoniana 2. & 14. item in Catilin. Orat. 4. item pro Sylla.

2 *Post aliquot vero ætates.*] Id probat ex sequentibus.

3 *Quippe Neroni.*] Hæc usque ad versic. *Fuitque*, sunt Cor. Taciti lib. 14. sæpe, & præsertim in fin.

4 *Si vero semimares.*] Livius lib. 4. Decad. 1. obscœnos animalium, & errantes in alienos naturæ fœtus scribens, ait, *Ante omnia abominati semimares, jussique in mare extemplo deportari: sicut proxime C. Claudio, M. Livio Coss. deportatus similis prodigii fœtus erat: nihilominus Decemviros adire libros de portento eo jusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quæ proxime secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. Carmen præterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt, donumque Junoni Reginæ ferri.* Et lib. 9.

Ubi monstra edita essent. vero semimares, aut insoliti animalium partus, & alia monstra informia edita essent, jusso fœtu exportari, & in mare vel flumen dejici, à ter novenis virginibus carmen per urbem canebatur, donum deinde Iunoni ferebatur. [1] Quod si bubo [2] vel lupus cellam Jovis, aut Capitolium intrasset, *Ob bubonem aut lupum cellam Jovis aut Capitol. ingressum.* propter id prodigium, tedæ aut victimæ, nonnunquam sulfuris & [3] aquæ lustratione urbem aut Capitolium expiarunt, & lustrarunt, [4] quæ victima Amburbialis dicta. *Amburbialis victima.* Licet singulo [5] perfecto quinquennio, per censores urbem lustrari

Sub idem tempus & ex Umbria nunciatum est, Semimarem duodecim ferme annos natum inventum. Id prodigium abominantes, arceri Rom. agro, necarique quam primum jusserunt. Semimares autem appellat his locis Androgynos, sive Hermaphroditos, qui scil. ambigui, sive utriusque sexus sunt, ut declarat ipse Livius illo priore loco. Nam & hi primum pro prodigio & monstro habiti sunt, ut tradit Cicero lib. 1. de Divinatione, *Quid ortus Adrogyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit?* Plin. lib. 7. c. 3. *Gignuntur & utriusque sexus, quos Hermaphroditos vocamus, olim Androgynos vocatos, & in prodigiis habitos, nunc vero in deliciis.* Quod & ipsum iisdem verbis repetit Gellius libro 9. cap. 4. in fin. Nam & hos partus prodigiosos fuisse constat ex eodem Livio 3. Decad. lib. 7. ubi inter alia quædam prodigia id ponit. *Et Sinuessæ natum ambiguo inter marem ac fœminam sexu infantem, quos Androgynos vulgus, ut pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco sermone appellat.* Et lib. 7. de simili partu loquens, *Id vero aruspices ex Hetruria acciti, fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Rom. procul terræ contactu alto mergendum, vivum in arcam condidere, provectumque in mare projecerunt. Decrevere item Pontifices, ut virgines ter novenæ per urbem euntes carmen canerent.* Et Julius Obsequens capite 81. *Lunæ*, inquit, *Androgynus natus, præcepto aruspicum in mare deportatus.* Postea vero desiit id prodigium haberi necarique, sed in deliciis haberi, ut diximus ex Plinio: hincque cœptum est quæri, Utrum mas, an fœmina existimandi sint: responsumque est, Ejus sexus esse existimandum, qui in eo prævalet. *l. quæritur. ff. de statu hominum.*

1 *Quod si bubo.*] Plinius libro 10. cap. 12.

2 *Vel lupus.*] Livius 1. Dec. lib. 3. *Lupos*, inquit, *in Capitolio visos ferunt à canibus fugatos: ob id prodigium lustratum Capitolium esse.*

3 *Et aquæ lustratione.*] Ut infra in verbo, *Sulphur*, & iterum in verbo, *Ovo*, & in duobus seqq.

4 *Quæ victima Amburbialis dicta.*] Festus Pompejus lib. 1. *Amburbiales*, inquit, *hostiæ dicebantur, quæ circum terminos urbis Romæ ducebantur.* Gyraldus de Hist. Deorum syntag. 17. *

COLERUS.

* Idem Festus: *Amtermini qui circa terminos Provinciæ manent. Unde amicire, ambarbium, ambarvalia, amplexus dicta sunt.* Sed Festi vindex Scal. ibi aliter legit, quem vide.

TIRAQUELLUS.

5 *Perfecto quinquennio.*] Asconius Pædianus 1. in Verrem act. quæ divinatio dicitur, *Censores*, inquit, *completo quinquennio urbem lustrabant, & Solitaurilia sacrificia de sue, ove, tauro faciebant.* Et de hujusmodi Solitaurilibus Cato rei Rusticæ cap. 141. non semel, Ubi Suovitaurilibus (sic enim ea sacra nominat)

lustrari sue, ove & tauro, aut verre, & tauro, & ariete, qui circunducebantur, quæ Solitaurilia vocantur, inveniamus. In quo fuit constitutum, ut mense Februario [1] quo tempore urbs lustratur, [2] Februo (qui lustrationi præest) in primis litarent, & sacrum facerent: mox censor in magna ordinum frequentia deos imperii præsides solenni precatione advocaret, ut rem Romanam, urbes, templa, fines, aquas perpetuo servarent incolumes, & prosperos successus darent, dubiisque conatibus adessent: malaque averruncarent, votaque in sequens lustrum promitterent: circumque urbis pomœrium sereno cœlo pontifices, flamines, & omnes augures, sacrificuli & vates, Vestales virgines, galli sacerdotes, septem viri epulonum, quindecimviri sacrorum, & salii, sequentibus patribus & omni

Solitaurilia & eorundem cæremoniæ.

nominat) dicit immolari porcum, agnum & vitulum: docetque sacrificii ritum Varro lib. quoque rei Rusticæ 2. cap. 1. *Et quod*, inquit, *populus Romanus cum lustratur, Suovitaurilibus circumaguntur verres, aries, taurus.* Dionysius Halicarn. *Solitaurilibus*, inquit, *hostiæ taurus, aries, & hircus ter circunductæ circum exercitum, Marti mactatæ sunt.* Livius 1. Decad. lib. 8. Quintilianus lib. 1. cap. 10. Festus Pompejus lib. 17. non longe à princip. tradit Solitaurilia hostiarum trium diversi generis immolationem significare, tauri, arietis, verris: quod omnes ex solidi integrique sunt corporis. Pomponius Lætus de Magistrat. Rom. Diomedes autem Charisius lib. 1. Artis Grammaticæ, *Solitaurilia*, ait, *quidam putant dicenda à victimis sue, ove, & tauro: sed Valgius de rebus per epistolam quæsitis, Solitaurilia dicta ait esse, & à solis maribus sumptum esse*: Hæc Diomedes. Glossarium: *Solitaurilia* θυσία ἐκτὸς χοιροῦ καὶ ταύρου. ubi legendum, ἐκ συὸς, χοιροῦ.

1 *Quo tempore urbs lustratur.*] Ovidius l. 2. Fastorum statim post princip. Et Festus Pompejus lib. 6. ubi de Februario mense. Varro lib. 5. de lingua Latina. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 13.

2 *Februo.*] Macrobius ubi supra. Censorinus de die Natali, cap. 18. Divus Augustinus lib. 7. cap. 7. Civitatis Dei, *Ideo*, inquit, *terminalia eodem mense Februario celebrari dicunt, cum sit sacrum purgatorium, quod vocant Februum: unde mensis nomen habet.* Ovidius loco supra proxime citato,

Februa Romani dixere piamina patres:
Nunc quoque dant verbo plurima signa fidem.

& paulo post,

Denique quodcunque est, quo corpora nostra piantur,
Hoc apud intonsos nomen habebat avos,
Mensis ab his dictus: sancta quia pelle luperci
Omne solum lustrant, idque piamen habent.
Aut quia placatis sunt tempora plura sepulchris,
Tunc cum ferales præteriere dies.
Omne nefas, omnemque mali purgamine causam,
Credebant nostri tollere posse senes.

 1 *Gabino*

omni plebe,[1] Gabino ritu cum ſolenni precatione procederent. Cumque in precationis carmine, quum luſtrum conderet, antea rogaretur, ut dii immortales rem Romanam volentes propitiique propagarent, & ampliorem facerent: poſtea aucto propagatoque late imperio ad ſummum culmen, Scipio Æmylianus cenſor, in condendo luſtro, non ut ampliorem facerent, ſed tantum ut rem Romanam ſervarent incolumem, rogari juſſit, tanquam ad ultimum amplitudinis provecta eſſet. Manſitque diu mos, ut in omni precatione quam pro populo facerent, pro ſenatu quoque & Quiritibus precarentur: neque fas eſſet, in ſolenni prece ſine altero alterum nominare: [2] ſicut Athenienſes (ut refert Theopompus) quum vota diis effunderent, Chiis & ſibi proſpera precabantur, & in Panegyris, quæ ſingulis quinquenniis fiebant, per præconem ſibi & Platæenſibus bona precari uſurparunt. [3] Deinde Philippo ſubirati, propter continuas clades & belli mala decreto ſanxerunt, ut quoties ſacerdotes proſpera Athenienſi populo, ſociiſque & exercitui precabantur, toties Philippum, liberos, terreſtres navaleſque copias, atque omnem Macedoniam, exitiali carmine & diris imprecationibus dete-

Quid in luſtris condendis precabantur a diis.

Athenienſes.

1 *Gabino ritu.*] Livius 1. Dec. lib. 8. devotionis faciendæ ritus ſcribens, de Decio Coſ. ait, *Ipſe incinctus cinctu Gabino, armatus in equum inſiluit: ac ſe in medios immiſit.* Lucanus Pharſaliæ lib. 1. Romanorum morem in urbis luſtratione graphice deſcribens, ſic inquit,

Mox jubet, & totam pavidis à civibus urbem
Ambiri, & feſto purgantes mœnia luſtro,
Longa per extremos pomœria cingere fines.
Pontifices ſacri, quibus eſt permiſſa poteſtas,
Turba minor ſequitur ritu ſuccincta Gabino:
Veſtalemque chorum ducit vittata ſacerdos,
Trojanam ſoli cui fas vidiſſe Minervam.

2 *Sicut Athenienſes.*] Herodotus lib. 6. ſcribit, Athenienſes ſibi & Platæenſibus bona precari ſolere.

3 *Deinde Philippo.*] Livius 4. Decad. lib. 1. De Athenienſibus loquens, *Sacerdotes*, ait, *publicos, quotieſcunque pro populo Athenienſi, ſociiſque & exercitibus, & claſſibus eorum precarentur, toties deteſtari atque execrari Philippum & liberos ejus, regnumque, terreſtres navaleſque copias, Macedonum genus omne, nomenque.* Nec hic omittendum quod etiam de Lacedæmoniis tradit Plutarchus in antiquis eorum inſtitutis, illos ſuis precibus adjicere ſolitos, ut injuriis quoque affici poſſint. Preces autem ipſorum eſſe, ut ex bonis actionibus bona darentur, & nihil aliud.

1 *Nero*

deteſtarentur. [1] Nero tamen dum Iſthmi opus auſpicatur, in præfationis carmine ſibi tantum & populo Romano bona precatus fuit, diſſimulata ſenatus mentione. [2] Utque cum luſtrum fieret, publicus luctus populo minueretur, quia in publica lætitia illuvie & luctu fœdari non decebat. [3] Sulphur quoque luſtrationibus adhiberi plerique volunt. fuit enim religioſum, maximeque valuit procurandis religionibus, ad expiandas ſuffitu domos, quæ luſtratio in rebus pluribus fiebat ob incolumitatem: [4] nam vitula præcedente, aut agna coronata, meſſis, ager, fundus, terra, grex vel pecus [5] ter circunluſtrabatur, proſequente agreſtium turba cum fiſtula ſolennique pſaltatu & clamoribus, deum deamve cui ſacra fiunt, invocante, uti morbos, vaſtitudinem, calamitates & intemperies prohiberent, frumentaque grandire & bene venire ſinerent, paſtores pecoraque ſervarent. [6] Quod quidem ambarvale ſacrum etiam tutan-

Nero. *In luſtro publicus luctus minutus.* *Sulphur luſtrationibus adhibitum.* *Ambarvale ſacrum ad tutandũ imperium.*

1 *Nero tamen.*] Corn. Tacitus l. 16.

2 *Utque cum luſtrum fieret.*] Feſt. Pompejus lib. 11. *Minuebatur*, inquit, *populo luctus ædis dedicatione, cum à Cenſoribus luſtrum condebatur, cum votum publice ſuſceptum ſolvebatur.*

3 *Sulphur quoque luſtrationibus.*] Dioſcorides lib. 7. cap. 78. Plinius libro 35. cap. 15. auctor eſt, ſulphur habere in religionibus locum ad expiandas ſuffitu domos. Proclus nobilis Platonicus ſcribit in lib. de ſacrificiis, Sacerdotes in purificationibus, uti ſolitos ſulphure, atque aſphalto, hoc eſt, bitumine, aqua marina aſpergentes: quoniam *(ut ille inquit)* purificat ſulphur propter odoris acumen, aqua vero marina propter igneam portionem. Apulejus triplicem in ſacrificiis purgationem ſignat. *Ibidem*, inquit, *ſimulachris rite diſpoſitis, navem faberrime factam, picturis miris circunſeptus variegatam, ſummus ſacerdos teda lucida, & ovo, & ſulphure, ſolenniſſimas preces de caſto præfatus ore, quam puriſſime purificatam, deæ nuncupavit dedicavitque.* Ovid. Metam. lib. 7.

Terque ſemen flamma, ter aqua, ter ſulphure luſtrat.

Tibullus lib. 1. eleg. 5.

Ipſeque ter circum luſtravi ſulphure puro,
Carmine cum magico præcinuiſſet anus.

Et Propertius lib. 4. eleg. 9.

Imperat & totas iterum mutare lacernas,
Terque meum tetigit ſulphuris igne caput.

Juvenalis ſatyra ſecunda, quem infra citabimus, cum de triplici animarum purgatione agetur. Et diximus etiam in noſtris Commentariis Nobilitatis, cap. 31. num. 199. incip. *& cum ſulphur.* & vide etiam infra ibi, *Ovo.* ubi de ovo & duobus ſeq.

4 *Nam vitula præcedente.*] Servius in Virgil. eclogam 3. ibi,

Cum faciam vitula pro frugibus, ipſe venito.

5 *Ter circum luſtrabantur.*] Supra in verbo, *Sulphur quoque.*

6 *Quod quidem Ambarvale ſacrum.*] Supra lib. 3. c. 12.

tutandis imperii finibus fiebat. Primus enim imperii finis, festi locus, ad quintum sextumve lapidem [1] ab urbe notabatur: mox Lavini, ubi diis patriis Romani reges pro salute urbis sacrum facere assuerant. Postea Anco regnante, usque ad mare imperium prolatum. Ostiaque in ora Tiberis condita. Tempore deinde procedente, longe dilato auctoque imperio, post magnos progressus aliis in locis, ubi fines Romani imperii erant, Pontifices uno simul tempore velut in patrio solo sacrum concelebrarunt, & ambarvalem victimam fecerunt: [2] donec Romani imperii terminus à Gadibus ad mare rubrum & Oceanum, & ab oriente ad Euphratem, quo Lucullus processit, & Oluros, quo ductu Pompeii Magni Romana signa illata sunt, imperii terminus propagatus fuit: à meridiano vero ad tractum Libyæ, & à Septentrione ad Rhenum & Istrum, qui quidem latius processerunt, [3] quam Cyri imperium fuisse traditur, cujus regnum terminos habuit ab oriente mare rubrum, à Septentrione Pontum Euxinum ab occidente Cyprum & Ægyptum, à meridie vero Æthiopiam. [4] Si tamen ager lustrandus foret, ita lustrabatur, ut Iunoni & Iano vina libarent prius, mox Martem patrem, ut sciens volensque propitius adesset sibi & familiæ, advocarent, agrumque perfecto sacrificio lustrarent. [5] Apud Græcos urbs exemplo Epimenidis lustrabatur, ut binas oves nigri & candidi velleris ex urbe pagove, quo ire vellent, liberas dimitterent, subsequutis custodibus, qui illas ubicunque accubuissent, benefacienti deo immolarent. [6] Gallis vero lustrandi ur-

Ostia quando condita.

Agri lustrandi ratio.

Græci.

Galli.

1 *Ab urbe notabatur.*] Strabo libro 5.

2 *Donec Rom. Imperii.*] Appianus in Procemio historiæ Libycæ.

3 *Quam Cyri Imperium.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8.

4 *Si tamen ager lustrandus foret.*] Id Catonis est rei Rusticæ cap. 141. Virgil. 1. Georg.

Et cum lustrabimus agros.

5 *Apud Græcos.*] Gyraldus syntag. 17. nullo auctore citato.

6 *Gallis vero.*] Idem Gyraldus eodem libro nullo item auctore citato: sed est ex Luctatio interprete Statii lib. 10. Thebaidos in eum locum,

—— Et tandem matri data flere potestas:
Lustralemne feris ego te puer inclyte Thebis,
Devotumque caput, vilis ceu mater alebam?

Lustrare

di urbem usus erat, ut hominem purioribus cibis anno saginarent, ac festo die urbe tota circunductum, extra pomœrium educerent, eumque mox lapidibus obruerent. [1] Si autem oves lustrarentur, observatum est, ut pastor summo diluculo aqua illas inspergeret & sulphure, herbaque Sabina & lauro igne succensis, circum ovilia suffumigaret: cumque sacro carmine, milio & libo cum lacte & sapa Pali sacra faceret: quo suffitu pecora expiari, & morbos depelli, ac diras tabes exterminari putarunt. [2] Quod si exercitus lustrandus esset, is instructus, præcedente sue aut hirco, ove & tauro, in campo Martio lustrabatur, armatosque milites, pedites equitesque lauro coronatos rem divinam & lustrale sacrificium facere oportebat [3] sub divo, ut fuit à Servio institutum, qui hoc lustrationis genus invenit primus: [4] quem diem Armilustrum nuncupant: [5] in quo id magnopere

Exercitus.

Armilustrium.

Lustrare civitatem, inquit, *humana hostia Gallicus mos est: nam aliquis de egentissimis pollicebatur præmiis, ut se ad hoc venderet, qui anno toto publicis sumptibus alebatur purioribus cibis: denique certo & solenni die per totam civitatem ductus ex urbe, extra pomeria saxis occidebatur à populo.*

1 *Si autem oves lustrarentur.*] Idem Gyraldus ubi supra, sed nullo auctore citato verum hæc usque ad versi. *Quod si exercitus.* sunt Ovidii l.4. Fast.

Pastor oves saturas ad prima crepuscula lustret:
Unda prius spargat, virgaque verrat humum.
Frondibus & fixis decorentur ovilia ramis,
Et tegat ornatas longa corona fores.
Cærulei fiant puro de sulphure fumi,
Tectaque fumanti sulphure balet ovis.
Ure maris rores, tædamque herbasque Sabinas,
Et crepet in mediis laurus adusta focis.
Libaque de milio milii fiscella sequatur,
Rustica præcipue est hic dea læta cibo.
Adde dapes mulctramque suas, dapibusque refectus
Sylvicolam tepido lacte precare Palem.

Ad id quoque pertinet quod Tibullus lib.1. eleg.1. scribit,

Hic ego pastoremque meum lustrare quotannis,
Et placidam soleo spargere lacte Palem.

Et ad id quoque quod de sapa etiam hic dicitur, est ipsius Ovidii non adeo longe ab his, quæ ex illo supra diximus.

Quæ precor, eveniant: & nos faciamus ad unum
Pastorum dominæ grandia liba Pali.
His dea placanda est, hæc tu conversus ad ortus
Dic quater, & vivo perlue rore manus.
Tunc licet apposita veluti cratere camella,
Lac niveum potes, purpureamque sapam.

2 *Quod si exercitus lustrandus esset.*] Gyraldus ubi supra. At id est Livii 1. Decad. lib.1. in regno Servii Tulli, & Dionisii Halicarnassæi lib.4.

3 *Sub divo.*] Plutar. in Bruto.

4 *Quem diem Armilustrum.*] Varro libro 4. linguæ Latinæ hoc nomen ab ambitu lustri dictum existimat, quod ibi circunferretur pompa & equi currerent.

pere ſervatur, ut qui hoſtias ducunt, eligantur bonis nominibus, inde certa omnia & felices ſucceſſus toto exercitui captantes. [6] Manſitque conſtitutum, ut quum exercitus & caſtra luſtrabantur, triticum militibus pro cujuſque contubernio daretur, & ſingulis drachmæ, muneraque & donativum, votaque in proximum luſtrum exolvenda duces promitterent. [7] Macedonibus vero inter diviſam hoſtiam, priorem ad dexteram, poſteriorem ad lævam viæ, aut diſciſſæ canis viſcera, armatas copias & exercitum traducere, inſtructo paratoque milite præcedere, & ſimulacrum pugnæ edere: cumque cohorte regia, & omni belli apparatu, arma ab ultima origine regum proferre, & ſacrum piaculare facere, luſtrandi mos fuit. [8] Xerxes autem milite detrectante militiam, in duas partes diſſecto, exercitum traduxit, & hac victima execrabili milites luſtravit, & crimina expiavit. [9] Si vero claſſes navaleſque copiæ luſtrarentur,

Macedones.

Xerxes.

Claſſium ac navalium copiarum luſtrandi mos.

rerent. Aliter Plutarchus in Romulo. Adde Paullum apud Feſtum, & ejus caſtigatorem doctiſſimum Joſ. Scaligerum. Gloſſæ: *Armiluſtrium* ὁπλοκαθαρμὸς, ὁπλοκαθαρσία.

5 *In quo id magnopere ſervatur.*] Cicero l. 1. de Divinatione, *in luſtranda colonia ab eo qui eam deduceret: & cum Imperator exercitum, Cenſor populum luſtraret, bonis ominibus, qui hoſtias adducerent, eligebantur.*

6 *Manſitque conſtitutum.*] Plutarch. in Bruto.

7 *Macedonibus vero.*] Id uſque ad verſic. *Xerxes autem.* eſt Livii 4. Dec. lib. 10. & Quinti Curtii lib. 10. *Macedonum*, inquit, *Reges ita luſtrare ſoliti erant milites, ut diſciſſæ canis viſcera ultimo in campo, in quem deduceretur exercitus, ab utraque abjicerentur parte. Intra id ſpatium armati omnes ſtarent, hinc milites, hinc equites, illinc phalanx.*

8 *Xerxes autem.*] Herod. lib. 7. ſcribit quod cum Pythius Lydius, cœleſti oſtento perterritus, à Xerxe petiiſſet militiæ vacationem pro ſuo filio natu maximo: is ob id admodum indignatus, juſſit eundem filium diſcindi medium: ejuſque diſciſſi dimidium ad dexteram viæ, & dimidium ad ſiniſtram diſponi, illacque exercitum tranſire.

9 *Si vero claſſes.*] Idem Gyraldus ubi ſupra, & in libro de Navigiis. Sed id eſt ex Livio 3. Decad. lib. 9. ſic ſcribente, *Ubi illuxit: Scipio è prætoria nave, ſilentio per præconem facto, Dii deæque, inquit, qui maria terraſque colitis, vos precor quæſoque, quæ in meo imperio geſta ſunt, geruntur, poſtque gerentur: ea mihi populo, plebique Romanæ, ſociis, nominique Latino, qui populi Romani, quique meam ſectam, imperium, auſpiciumque terra, mari, amnibuſque ſequuntur, bene vertant: eaque vos omnia bene juvetis: bonis auctibus auxitis: ſalvos incolumeſque victis perduellionibus, victores ſpoliis decoratos, præda onuſtos, triumphanteſque mecum domos reduces ſiſtatis: inimicorum hoſtiumque ulciſcendorum copiam faxitis, quæque populus Carthaginenſis in civitatem noſtram facere molitus eſt, ea ut mihi populoque Rom. in civitatem*

rentur, diſpoſita claſſe in litore, aram quæ mari abluebatur, conſtruere convenit: in qua ſacerdotes victimas cæderent, mox circunſtante exercitu, cæſam victimam atque exta per claſſem in litore diſpoſitam naviculis circunferrent, cum ſolenni carmine & precatione, ducibus una inſidentibus in ſcaphis: diviſæque hoſtiæ partem in mare cum viſceribus porricerent, partem vero flammis adolerent, eo modo claſſem luſtrari, & calamitates depelli opinati. [1] Rogus quoque militari more luſtrabatur, ut inſtructæ armatæque acies ter circum incenſam pyram, ubi defunctos in acie cremabant, arma quatientes cum luctu & lamentabili carmine, nunc frena & balteos, nunc galeas & criſtas, ſæpius enſes & arma ſpoliaque in ignem mitterent, & cum tripu-

Rogi luſtratio.

vitatem Carthaginenſium exempla edendi facultatem detis. Secundum eas preces cruda exta cæſa victima (uti mos) in mare projecit, tubaque ſignum dedit proficiſcendi. Ita enim vulgo legitur: ſed ego non *projecit* legendum puto, ſed *porricit:* per ea, quæ alibi de porriciendi verbo diximus. Sed & de hujuſmodi claſſium luſtratione. Appianus l. 5. belli Civilis, Cæſar claſſis exercitum hoc modo purgavit, Altaria primum maris in littore ſita alluuntur undis, multitudo omnis circunquaque magno ſilentio per naves aſſidet: Sacerdotes in mari conſidentes ſacra faciunt, terque per exercitum ſcaphis circumvecti, purgamina ſacra deferunt, ducibus una adnavigantibus & purgamina extollentibus, ut ab exercitu infelicia quæque depellant. Dividentes deinde ea, partem in mare porriciunt, partem altaribus impoſitam flammis adolent, ac protinus multitudo omnis ea benedicit. Sic Romani claſſem ſolent perpurgare. Virgilius lib. 5. Æneidos,

Dii quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in littore taurum
Conſtituam ante aras voti reus, extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.

1 *Rogus quoque militari more luſtrabatur.*] Hæc omnino ſunt Virgilii l. 11. Æneidos, cujus hæc verba ſunt,

Ter circum accenſos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœſtum funeris ignem
Luſtravere in equis, ululatuſque ore dedere.
Spargitur & tellus lachrymis, ſparguntur & arma.
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.
Hinc alii ſpolia occiſis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, enſeſque decoros,
Frænaque, ferventeſque rotas: pars, munera nota,
Ipſorum clypeos, & non felicia tela
Multa boum circa mactantur corpora morti.
Setigeroſque ſues, raptaſque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum littore toto
Ardentes ſpectant ſocios, ſemuſtaque ſervant
Buſta: neque avelli poſſunt, nox humida donec
Invertit cœlum ſtellis ardentibus aptum.

1 *Curias*

tripudiis decurrerent: hostiisque ad rogum immolatis, inferias occisorum manibus darent: flammaque extincta, occisorum cineres multo arenæ aggere cumularent, quum tot urnæ singulis non sufficerent. [1] Curias quoque & populum purgari accepimus, ut excerptum vitulum ex fordæ bovis immolatæ utero ([2] sicut in Fordicidiis mos est) per vestalem natu grandiorem igni comburerent, exque illius cinere, & equi sanguine, adustisque fabarum stipulis suffimen fieret, quo populus & curiæ Palilibus purgantur: quod quidem in templo Vestæ præcipua cura ad dubios casus & incerta fortunæ servabatur, hoc modo ab infortuniis populum universum expiari putantes. [3] Præter quæ, Tubulustria veteres celebrarunt, diebus quibus Martio mense tubæ sacrorum in atrio Saturio lustrabantur. Somnia quoque meticulosa & curas, fluminis ablutione purgari, & fascinationes, [4] saliva jejuna repelli, veteri superstitione creditum est. [5] Apud Athenienses [6] & Lydos sacrum piaculare fit, ut conciones, theatra & populum minutis porcellis lustrent per peristiarchos, & ita calamitates averterent

Curiarum ac populi lustratio.

Tubulustria.

Somniorum curarum & fascinantiũ.

Athenienses.

Peristiarchi.

1 *Curias quoque & populum purgari.*] Supra c. 25. ex Varrone. Ad illas autem lustrationes adde & domorum lustrationem fieri solitam aqua pura & olivæ frondibus, ut satis colligitur ex illo loco Virgilii lib. 6. Æneidos,

Spargens rore levi & ramo felicis olivæ
Lustravitque domos. ———

Ubi & id annotavit Donatus, ubi & hac lustratione dicit homines & classes, & cætera omnia purgari & expiari. De urbis lustratione diximus supra ex Lucano.

2 *Sicut in Fordicidiis.*] Diximus supra cap. 25. non adeo longe à fin.

3 *Præter quæ, Tubulustria.*] Varro lib. 5. de ling. Lat. *Tubilustrum, inquit, appellatur, quod eo die in atrio sutorio sacrorum tubæ lustrantur.* Ovidius lib. 3. Fastorum,

Summa dies è quinque tubam lustrare canoram
Admonet, & forti sacrificare deæ.

Et l. 5. legend. *tubilustria* dicunt. quod supra etiam indicavi. Vide Scalig. ad Festum.

Proxima Vulcani lux est, quam lustria dicunt:
Lustrantur puræ, quas facit ille, tubæ.

Festus Pompejus lib. 18. Ex quibus intelliges nonnullos hæcTubilustria vocare. Et de his quoque diximus supra lib. 2. c. 22. ad fin. & iterum l. 3. c. 6.

4 *Saliva jejuna repelli.*] Plinius libro 28. cap. 4.

5 *Apud Athenienses.*] Cælius Rhodiginus lib. 6. cap. 12. & lib. 27. c. 17. ubi sic scribit, *Morem quippe Athenis fuisse produnt, conciones expurgandi atque theatra, & omnino quemlibet populi conventum. Id vero minutis fiebat porcellis, quos nominabant Catharsia. Ejusmodi obibant munus, qui dicebantur à collustratione Peristiarchi.*

6 *Et Lydos.*] Herod. lib. 1.

1 *Siqui*

rent & averruncarent. Sed quod est de sulphure dictum, *Sulphur* idem de lauro & verbena compertum est: [1] siquidem ver- *in sa-cris.* bena [2] & laurus suffitionibus frequens fuit, propter religio- *Ver-* nem animo incussam, quod qui aliquo essent piaculo pol- *bena.* *Lau-* luti, sæpius sulphure, [3] nonnunquam aqua, [4] ovo, igni, *rus.* ver-

1 *Siquidem verbena.*] Terentius in Andria act. 4. scena item 4.

—— Ex ara hinc sume verbenas tibi,
Atque eas substerne. ——

Ubi Donatus interpres, *Verbenæ quasi herbenæ, redimicula sunt ararum.* Et paulo post, *Verbenæ sunt omnes herbæ, frondesque festæ ad aras coronandas: vel omnes herbæ frondesque ex aliquo loco puro decerptæ.* Et Virg eclog. 8.

Verbenasque adole pingues, & mascula thura,

Et lib. 12. Æneid. ibi,

—— Et verbena tempora vincti.

Ubi Servius, *Abusive Verbenas vocamus omnes frondes sacratas, ut est laurus, oliva, vel myrtus:* citatque illud Terentii supra adductum. nam myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terentius transtulit. Et Horatius lib. 1. Carminum Ode 19. de Glycera,

Hic vivum mihi cespitem, hic
Verbenas pueri ponite, thuraque
Bimi cum patera meri,
Mactata veniet lenior hostia.

Ubi Acron, *Verbena,* inquit, *aut terra virens, aut cespes ad sacrificium.* & Ode 11. lib. 4.

—— Ara castis
Vincta verbenis avet immolato
Spargier agno.

Ubi idem Acron, *Verbenæ sunt omnes herbæ, frondesque festæ ad aras coronandas: dictæ quasi herbenæ.* Est autem Verbena (ut scribit Plinius l. 22. c. 2.) gramen ex arce cum sua terra evulsum. Hac utebantur legati cum ad hostes clarigatum, id est, res raptas clare repetitum, mittebantur. Hac Jovis mensa verrebatur, domus purgabantur, ac lustrabantur, ut scribit idem Plin. lib. 25. c. 9. Dioscorides autem ante Plinium lib. 4. cap. 56. dicit quod ἱερὰ βοτάνη dicta est. id est, *sacra verbena.* quod scilicet, ut omnes tradunt, ad amuleta & expiationes commendetur. Sed & ex Apulejo Apolog. 1. & Metam. lib. 11. perspicue intelligitur Verbenæ usum esse in sacris. Quintus Curtius lib. 4. scribit, Verbenas in auguris manu præferri dum litaret, his verbis, *Alexander non alias magis territus, ad vota & preces Aristandrum vocari jubet. Ille in candida veste verbenas manu præferens, capite velato præibat preces Regis, Jovem, Minervam, Victoriamque propiciantis.*

2 *Et laurus.*] Plinius lib. 15. cap. 30. eodemque ult. & Festus Pompejus libro 10. ubi loquitur de laureatis militibus & Juvenalis quo loco quem tibi infra citabo.

3 *Nonnunquam aqua.*] Virg. d. l. 12.

——Alii fontemque ignemque ferebant.

Ubi fontem pro aqua posuit, ut & ibi annotavit Servius.

4 *Ovo.*] Ova adhiberi in lustrationibus, sacrificiis & expiationibus, multorum testimoniis docemur. Ovidius lib. 2. de Arte,

Et veniat, quæ lustret anus lectumque locumque:
Præferat & tremula sulphur & ova manu.

Et Juvenalis sat. 6.

Grande sonat, metuique jubet Septembris & Austri
Adventum, nisi se centum lustraverit ovis.

Hincque Lucianus in dialogo, cui titulus est, καταπλοῦς ἢ τύραννος, dixit τὰ ἐκ τῶν καθαρσίων ὠά, id est *purgationum ova:* ostendens ova esse. Apulejus libro 11. dicit, summum sacerdotem Isidis teda lucida, & ovo, sulphure, solennissimisque precibus in navis expiatione

Tres purgandi species. verbena & lauro expiantur, [1] Tres enim istæ species veteribus fuere usu frequentes: aut enim teda & sulphure purgari, vel aqua ablui, vel aëre ventilari solebant,[2] quod Homeri testimonio à Græcis servatum legimus: apud quem Ulysses cædem procorum igne & sulphure expiari jussit. [3] & Orestes aqua, quæ septem fluminibus confundebatur, ablutus, dimisit furorem: [4] quam marinam esse convenit, quum propter vim igneam magnopere purgationibus consentanea putetur: nanque mari sæpe expiantur quæ violata sunt. [5] Troëzeni quoque ut à materna cæde Orestem expiarent, ex Hippocrene aquam adhibuerunt. Inter reliquas vero expiationes proditur rarum expiandi genus, ut qui deos sibi iratos & nunquam propitios cerneret, linteatus lucernam & laurum manu tenens, genibus obrepere debeat,

Odyss. 21. circa finem.

Expurgandi genus, diis perpetuo alicui iratis.

piatione usum fuisse quod jam supra diximus. Cælius lib.27. cap.17. hujus rationem reddit.

1 *Tres enim istæ species.*] Hæc usque ad vers. *Quod Homeri.* sunt Virgilii libro 6. Æneidos, ubi Anchises de animarum purgatione poëtice respondet Æneæ filio,

—— Aliæ panduntur inaneis
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Nam, ut scribit Servius ibi, *In sacris omnibus triplex est hominis purgatio: aut teda purgantur & sulphure, aut aqua abluuntur, aut aëre ventilantur. quod erat in sacris Liberi.* Hoc enim est quod inquit Virg. lib.2. Georg.

Et te Bacche vocant per carmina læta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

Nam, ut ibi inquit Servius, *per oscilla genus purgationis, quod maximum est, intelligimus.* Id autem quod apud Iuvenalem tangitur sat.2.

—— Quoties hic talis ad illos
Umbra venit, cuperent lustrari, si qua darentur
Sulphura cum tedis, & si foret humida laurus.

Subditque Servius Virgilium in illo loco bonum ordinem executum fuisse: ut ante aëriam, inde aquæ, post ignis diceret purgationem. Sed & idem Servius enarrans d. locum lib. 2. Georg. dicit, Sacra Liberi patris ad purgationem animæ pertinere. Omnem item purgationem, aut per aquam, aut per ignem, aut per aërem fieri.

2 *Quod Homeri testimonio.*] Lib. scilicet 22. Odyssææ ad fin.

Οἶσε θέειον γρηῢ κακῶν ἄκος, οἶσε δέ μοι πῦρ,
Ὄφρα θεειώσω μέγαρον. Id est,
Porta sulphur anus malorum medelam, porta autem mihi ignem. ——
Ut suffiam domum. ——

3 *Et Orestes aqua.*] Pausanias l.2.

4 *Quam marinam esse convenit.*] Cicero in Oratione pro Sexto Roscio, *Mare*, inquit, *quo omnia, quæ violata sunt, expiari putantur.* Et vide omnino, quæ de hoc scripsimus in nostris Commentariis de Nobilitate cap.31. num. posterioris editionis 589. incip. *Præsertim autem.* & num. seq.

5 *Troëzeni.*] Pausanias d. lib.2. qui Corinthiaca inscribitur.

1 *Ipsam*

debeat, & vocibus acclamare, numinaque ſibi irata palam profiteri. [1] Ipſam vero laurum, quum ſuffitionibus & magicæ adhiberetur, accendere & igni admovere convenit: quæ ſi admota ſonantius crepat, haud dubie propitia numina deſignavit: ſi vero nullo murmure tacet, infelicitatem. [2] Aliter in prophanis uſibus oleam aut laurum comburere, infandi auſpicii erat: [3] præterque laurum etiam myrtum ſuffitionibus addiderunt. Oleumque & bitumen marina inſperſum aqua, admiſto ſulphure, atque æs, in luſtrationibus expiationibusque adhiberi compertum eſt, maximaque dabatur opera, ne quibus diebus urbs populusve excidium aut calamitatem inſignem paſſi fuiſſent, luſtrum quoquo modo fieret, quia fœdo exitu & gravi ſtrage omnia caſura putabantur. Quod ſi bovem aliudve animal loquutum, aut hoc genus portenta nunciata forent, veteris inſtituti erat, ſub divo ſenatum & patrum concilium haberi, quod expiationis genus putarunt. Fiebat enim ſenatus non in Roſtris, neque in curia, [4] ubi habetur frequens: ſed in loco aprico, & patenti cœlo, ab auguribus tamen inaugurato, ne irritum ſenatuſconſultum fieret. [5] Si vero terra ingenti

Myrtus.

Oleum, bitumē & æs cum ſulphure luſtrationibus adhiberi ſolitum.

Portentorum expiatio.

In terræ motu.

1 *Ipſam vero laurum.*] Euſtathius in lib. 1. Iliados Homeri. Et hinc illud Tibulli lib. 2. eleg. 6.

Ut ſuccenſa ſacris crepitet bene laurea flammis,
Omine quo felix, & ſacer annus erat.
Laurus ubi bona ſigna dedit, gaudete coloni:
Diſtendet ſpicis horrea plena Ceres.

Et Propertius lib. 2. elegia 27. ad Iovem pro amica ægrotante,

Deficiunt magico torti ſub carmine rhombi,
Et tacet extincto laurus adusta foco.

Claudianus de ea lib. 2. de Raptu Proſerpinæ,

—— Venturi præſcia laurus
Fluctuat. ——

Et 3. Panegyri *Fatidicam* eam vocat, vel quod Apollini fatidico Deo dicata eſt: vel quod ex ejus crematæ ſtrepitu futura colligebant, ut jam probavimus. ſic autem ait Claud.

—— Quæ numine tanto
Littora fatidicas attollunt Delia lauros.

Quanquam & hæc poſteriora loca ad aliud referri poſſunt ex Antiphone, Philochoro, Artemone, Serapione, & Aſcalone, ut eos refert Fulgentius Placiades lib. 7. ubi loquitur de lauro.

2 *Aliter in prophanis uſibus.*] Plinius lib. 15 cap. 30. eodemque ultimo, ſic ſcribit, *Adeoque in prophanis uſibus pollui laurum & oleam fas non eſt, ut ne propiciandis quidem numinibus accendi ex his altaria aræve debeant.*

3 *Præterque laurum etiam myrtum.*] Plinius eod lib. 15. c. 29. & l. 16. c. 32.

4 *Ubi habetur frequens.*] Livius 1. Decad. lib. 5. ad finem.

5 *Si vero terra ingenti concuſſ motu.*] Livius 4. Decad. lib. 4 non adeo pro-

ingenti concussa motu aut urbs agrive contremiscerent, quod raro evenire, & magna portendere dixerunt, sæpius supplicationem in triduum decrevere, duumviris præeuntibus: nonnunquam ut ex una familia omnes coronati supplicarent, [1] vel ferias prætor urbanus agris levandis mentibus indiceret concione advocata. [2] Nomen vero Dei cui sacrum fieret, supprimebat, [3] utque jurgiis & litibus temperarent, admonebat. [4] Fuitque animadversum, nunquam urbem Romam tremuisse, quin alicujus futuri mali prænuncium esset: [5] utque semel motu terræ enunciato, pro quo feriæ indictæ, conceptæve erant, alium tetræmotum eadem die nemo enunciaret, quod fœdum & magni discriminis foret. [6] Cur autem dei nomen cui sacrum fieret, supprimebant, illud causæ traditur, quod cum telluris motorem certum deum, qui eam vim haberet, veteres non

Nomen dei subticebatur in terræmotus expiatione.

cul à fine, *Principio*, inquit, *anni, quo L. Cornelius, Q. Minutius Coss. fuerunt, terræ motus ita crebri nunciabantur, ut non rei tantum ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum homines tæderet. nam neque Senatus haberi, neque respubl. administrari poterat, sacrificando expiandoque occupatis Consulibus. Postremo decemviris adire libros jussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit coronati ad omnia pulvinaria supplicaverunt.*

1 *Vel ferias prætor urbanus.*] Suetonius in Claudio, cap. 22. *Observavitque sedulo, ut quoties terra in urbe movisset, ferias advocata concione, prætor indiceret.*

2 *Nomen vero Dei.*] Gellius Noctium Attic. lib. 2. cap. 28. *Veteres*, inquit, *Rom. cum in omnibus aliis vitæ officiis, tum in constituendis religionibus, atque in diis immortalibus animadvertendis castissimi cautissimique, ubi terram movisse senserant, nunciatumve erat, ferias ejus rei causa edicto imperabant. Sed Dei nomen, ita uti solet, cui servari ferias oporteret, statuere & edicere quiescebant, ne alium pro alio nominando falsa religione populum alligarent. Eas ferias si quis polluisset, piaculoque ob hanc rem remotus esset: hostiam, si deo, si deæ, immolabant. Idque ita ex decreto Pont. observatum esse M. Varro dicit: quoniam & qua vi, & per quem deorum dearumve terra tremeret, incertum esset.*

3 *Utque jurgiis & litibus temperarent.*] Cicero lib. 2. de legib. & lib. 1. de Divinatione. & dictum est supra hoc eodem cap.

4 *Fuitque animadversum.*] Plinius lib. 2. cap. 84. in fin. *Nusquam urbs Roma tremuit, ut non futuri eventus alicujus id prænuncium esset.*

5 *Utque semel motu terræ enunciato.*] Livius 4. Decad. lib. 4. ubi his, quæ ex eo adduximus supra ibi, *Si vero terra ingenti.* hæc subjunxit, *Item ex auctoritate Senatus Coss. edixerunt, ne quis quo die terræmotu nunciato, feriæ indictæ essent, eo die alium terræmotum nunciaret.*

6 *Cur autem Dei nomen.*] Hæc sunt Platonis in Philebo, Æschyli Agamemnone, Euripidis apud Clementem Alexandrinum libros Stromatôn, Catulli in hymno ad Dianam, & Gellii d. lib. 2. cap. 28.

1 *Illud*

non dignoſcerent, illum qui huic rei præeſſet, nuncupare pontificales vetarunt libri: & ne ancipiti æſtimatione ferrentur, aliumque pro alio deo colerent, aut non offenſum numen placarent, ſatius duxere, dei nomen cui ſacra fierent, ſupprimere, quam illum fruſtra aut perperam nominare. [1] Illud vero non eſt ab re dixiſſe, quod apud Athenienſes ſervatum legimus, ut ſiqua enunciarentur monſtra, quæ expiatione egerent Agyis, id eſt, veſtibulariis diis, in ſemitis viarum ſacra exhiberent: [2] quare Agyeus Appollo colebatur eximie, ut ſi id bene & feliciter caſurum eſſet, proſperos ſucceſſus darent, & promiſſa firmarent atque admitterent: ſi vero moles aliqua inſtaret mali, aditu inhibito & obſepto averterent & averruncarent.

Athenienſium expiatio in monſtris enunciatis.

1 *Illud vero non eſt ab re dixiſſe.*] Interpres Ariſtophanis. Sed quod hic auctor noſter interpretatur Agyis, id eſt, veſtibularius, reprehenditur, nomine tamen ſuppreſſo, à Lilio Gyral. de diis Gent. l. 7. ubi de Agyeo Apolline loquitur: ubi tu, ſi libet, videto.

2 *Quare Agyeus Apollo.*] Horatius libro 4. Carm. Ode 6. & ibi Acron & Porphyrius, & Pauſanias in Arcad. & Eleorum lib. 1. & Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 9. Gyrald. ubi ſupra.

CAPUT XXVIII.

Quæ affinitas cum Sexto Tarquinii Superbi filio, & quæ Collatino cum Bruto, & Lucretiæ cum utroque fuerit.

SUper Ovidii Naſonis verſu de Faſtis ſecundo, ubi Lucretia Sextum Tarquinium Superbi filium ſingulari ſcelere & audacia, domi excepit, hoſtem pro hoſpite, quum illius ſtuprandæ mala eum libido cepiſſet, dum inquit:

Comiter excipitur, ſanguine junctus erat.

Ovidii locus in Faſtis.

Quo jure cognationis Lucretia Sexto Tarquinio jungeretur, & quid Junio Bruto, qui Tarquinium regno ejecit, affinitatis cum Lucretia fuerit, apud ſtudioſos, animo tunc ocioſo & remiſſo inter circulares jocos quærebatur, ſupervacua tunc forſan diſputatione. Cumque nonnulli ob incertam cognationem Tarquinii, Collatini & Egerii,

ancipiti æſtimatione ferrentur: nos in re obſcura ob vetuſtatem, dum cognationis gradum per omnia exempla colligimus, invenimus Junium Brutum Tarquinia ſorore ſuperbi regis natum, utpote ex ſorore genitum, Superbo nepotem fuiſſe. Collatinus vero, cui Lucretia nupta fuit, quum Egerii filius foret, ſive (ut nonnulli tradunt) nepos: ipſeque Egerius cum Tarquinii Priſci frater fuerit, nihil ambigitur, quod ſi Tarquinius Priſcus Superbo avus extitit, quin Collatinus nepos Egerii, frater patruelis Superbo, & Sexto avunculus fiat. Quod ſi Egerium Collatino patrem dicamus fuiſſe, prout frequens opinio eſt, haud dubie Collatinus Superbo non frater, ſed velut ex fratre avi natus, major avunculus foret, invicemque Sextus Tarquinius Collatino pronepos fieret: Lucretia vero eo gradu quo Sextus Tarquinius Collatino ſanguine junctus erat, eodem affinitatis jure Sextum attingeret. Quod ſi Collatinus & Brutus ex duabus Tarquinii ſororibus editi ſint, prout alii cenſent, nulla controverſia eſt, quin Collatinus & Brutus arctiſſimo gradu conjuncti fiant, ipſeque Sextus Lucretiæ nepos ſit. Si autem Tarquinius Priſcus Superbo non avus, ſed pater fuit, ut multi exequuti ſunt, Collatinus Egerii filius; & Superbus, velut ex duobus germanis prognati, fratres patrueles erunt, Lucretiaque Collatini uxor, nulla dubitatio foret, quin [1] Sexto avuncula cenſeatur, interque Sextum & Lucretiam jura ſummæ neceſſitudinis forent. [2] Hic eſt enim ille Brutus omnium ſermone celebratus, qui legum & libertatis ſummus auctor & vindex, cum furere ſe ſimulaſſet, latentem animum nimium diu reconditum, ſuo tempore detexit: magnificaque oratione, non vecordis & dementis, avunculo imperium abrogavit: populuſque Romanus auſpicium imperiumque ſequuti ſuum, ex gravi ſervitio & dominatu

Junius Brutus Tarquinii Superbi nepos.

Collatini cum Superbo cognatio.

TIRAQUELLUS.

1 *Sexto avuncula.*] De Lucretia loquitur, quam Sexti Tarquinii avunculam eſſe dicit, & nove, ut arbitror.

2 *Hic eſt enim ille Brutus.*] Livius 1. Decad. lib. 2.

1 *Idem*

minatu regio se in libertatem vendicavit. Sed quod de Junio Bruto, qui Tarquinium regno ejecit, [1] idem de Decio Bruto, qui conspirans cum Cassio, necem Cajo Cæsari intulere, ducesque & assertores Romanæ majestatis fuere, factum comperimus. [2] siquidem hic propiore affinitate Cæsari, quam Junius Brutus Tarquinio junctus fuit: non enim nepos, ut ille, sed filius esse creditus est. Nam quum Servilia soror Uticensis, materque Bruti fuerit, cum qua adolescens Cæsar consuetudinem non sine probro habuisse fertur, cumque eo tempore Brutus ex Servilia natus foret, haud dubie Cæsaris filius vulgo habitus est. [3] Quod ipsum Cæsarem die cædis suæ, quum undique infestis mucronibus appeteretur, dixisse ferunt. [4] Iunia vero tertia soror Bruti, Cassio nupta fuit. [5] Porcia autem Catonis filia, mulier non muliebris spiritus, quum Bruto nupsisset, eum miris modis, & super omnium amorum ardores amasse fertur, [6] ex qua Bibulum tulit. [7] Quæ cum post afflictas fortunas Bruti necem audisset, quum mori animo destinasset, inque fixum statutumque haberet, & ne vim sibi afferret, vetita arma fuissent: ea præsentia animi fuit, ut

Collatini & Bruti cognatio.

Junius Brutus.

Decius Brutus.

Junia Bruti soror.

Portia Catonis filia.

1 *Idem de Decio Bruto.*] Legendum *Decimo*, ut præced. cap. admonuimus. quanquam non is est de quo loquitur, sed M. Brutus, ut videre licet apud Suetonium in Cæsare, cap. 82. Plutarchum in vita ejusdem Cæsaris, Appianum bellorum Civilium, lib. 2.

2 *Siquidem hic propiore affinitate.*] Suetonius, Plutarchus & Appianus ubi supra.

3 *Quod ipsum Cæsarem.*] Suetonius ubi supra, *Etsi*, inquit, *tradiderunt quidam M. Bruto irruenti dixisse, καὶ σὺ τέκνον; Et tu fili.*

4 *Junia.*] Plutarchus in Bruto.

5 *Porcia autem.*] Plut. ibi. Valerius Maximus lib. 3. cap. 2. ubi quod hic dicit, *non muliebris spiritus*: alter, *minime muliebris animi* dixerat.

6 *Ex qua Bubulum tulit.*] Hic memoria lapsus est Alexander: Nam Porcia non ex Bruto, sed ex priore marito hunc Bibulum susceperat, ut tradit Plutar. ubi supra.

7 *Quæ cum post afflictas fortunas.*] Valerius Maximus lib. 4. cap. 6. Plutar. in Bruto in fine, *Porcia*, inquit, *cum mori statuisset, & nemo amicorum assentiebat: imo diligenti cura id prohibebant, ex igne ardentes prunas arripuisse, atque bibisse: deinde os claudentem sic vitam extinxisse.* Martialis lib. 1. epig. 99.

Conjugis audisset fatum cum Porcia Bruti,
Et subtracta sibi quæreret arma dolor.
Nondum scitis, ait, mortem non posse negari:
Credideram satis hoc vos docuisse patrem.
Dixit, & ardentes avido bibit ore favillas:
I nunc & ferrum turba molesta nega.

ut clauso cubiculi ostio, ne cujus interventus facinus moraretur, incenso carbone, & sibi in fauces indito memor generis & Romani nominis, necem sibi ipsa conscivit: tantus vigor animi ingeniique fuit, tantique spiritus mulier, admonitu patris, qui pariter manus sibi mortifero vulnere intulerat, fuisse credita est. [1] In qua quidem re subit recordatio, veteribus literis & annalium monumentis extare, quod tametsi apud varias gentes vim sibi afferre, & necem sua sponte consciscere, dignum laude & magni fuerit habitum: apud Thebanos tamen qui mortem sibi conscivit, nulla fuit laude dignus: quin potius id crimini dabatur & probro, eoque facinore pudendam inscitiam & imperitiam coarguebat suam, velut sui carnifex, immanisque naturæ foret. [2] Athenienses vero cum necem quisquam sibi manu conscivisset, defuncto cadaveri manum tanquam facinorosam abscindunt: illamque divisam à corpore, inhumatam relinquunt, reliquum vero cadaver humo tegunt. [3] Quod Platonis documentum fuit, qui censuit optimum quenque infracto animo vim fortunæ & incursus calamitatum potius ferre, & nisi cum dies promissus advenerit, neminem injussu Dei mortem sibi consciscere, aut ante tempus fato fungi oportere: idque magnificentius præclariusque videri.

Mortem sibi consciscere apud quos laudi & apud quos contra probro dabatur.

Platonis sententia de morte sibi non consciscenda.

1 *In qua quidem re.*] Vide omnino quæ scripsimus in nostris Commentariis Nobilitatis, cap. 31. num. 501. incip. *Ex quo illud.* & seq. & iterum inc. *Præter ea & eos qui sibi.* & multis seq.

2 *Athenienses.*] Æschines in oratione adversus Ctesiphontem.

3 *Quod Platonis documentum.*] Tum in Phædone, tum in lib. 9. de legibus. Eadem de re disputat Augustinus l. 1. de Civitate Dei. Aristoteles egregie l. 3. Ethic. τὸ δ' ἀποθνήσκειν, φεύγοντα πενίαν, ἢ ἔρωτα, ἤ τι λυπηρὸν, οὐκ ἀνδρείου, ἀλλὰ μᾶλλον δειλοῦ. Μαλακία γὰρ τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα. Et Martialis habet Epigramma in hanc sententiam:

Rebus in adversis facile est contemnere vitam.
Fortiter ille facit qui miser esse potest.

ALEXAN-

ALEXANDRI AB ALEXANDRO,

JURISPERITI NEAPOLITANI,

GENIALIUM DIERUM LIBER SEXTUS.

CAPUT I.

Locus ex tertio Ciceronis de Officiis, quid venditor emptori præstare teneatur, cum Sigiſmundo in ſuburbano diſcuſſus.

CUM Sigiſmundo Fulginate, viro docto, & multarum rerum cognitione claro, vetus mihi à prima adoleſcentia conſuetudo fuit. Is quanquam multis rerum actionibus, pluribusque muneribus apud pontifices magno uſui foret, ſi quando tamen negociis pauſa fieret, (quod vix illi contingere poterat, ut in tanta mole rerum ab immodico labore conquieſceret) id quod ocii dabatur, lectioni clarorum virorum, aut ſuorum temporum ſcribendis annalibus, rebuſque vel pace vel bello geſtis, perlibenter exhibebat. Nonnunquam in ſuo prædiolo in monte Ianiculo, miro proſpectu & collibus amœno, ubi ædiculas habebat, cum amicis ſe recipiebat, ibique lepidis jucundiſque ſermonibus, id quod erat laxamenti, una familiariſſime conferebat. Præſtabat nonnunquam nobis ipſe cœnulam, ut non nimis inſolentem, ſic profecto ſobriam & modeſtam, ac temporibus conſentaneam: & ut erat ipſe comis, facilisque natura, ita facilem nobis victum, non exquiſitis valde obſoniis apparabat, ſiquidem aſparagos altiles acido vino & pipere conditos cum juſculo tepidulo, ac ferculum cucurbitæ, *Sigiſmundus Fulginas.*

cum immatura uva ibidem expressa, & decocta largo succo, quibus perlibenter vescebatur, obsonia nobis exhibebat: addebat etiam pyrum pomumque persicum miro odore fragrantia. Post cœnulam vero, si quando ocium erat à negotiis, ut animo vacaret, illius sermonibus & congressus spectatæ virtutis ac pacis artibus & ingenio clari viri diutius perfruebat. Forte autem quum æstivo anni tempore postmeridianis horis, ejus rogatu accersituque ad eum ventitaremus, eundem ad aquulam perspicuo liquore & frigore manantem per roseta, arbusculasque undique topiario opere dispositas, perque hortensia ablaqueata, & lætissima vireta nacti sumus: aderant ibi complures honesti adolescentes, Latinæ Græcæque eloquentiæ professores, cum quibus de literarum studiis perquam libenter sermocinabatur, quos ipse minutis quæstiunculis variæ eruditionis diversimode exercebat. Inter quos adolescens quispiam indolis bonæ, libellum Ciceronis de officiis tertium lectitabat, præterque multa ad edictum ædilium pertinentia, quæ ex fide bona emptori venditorem præstare oportere censuit, hæc legebantur: *Si pestilentes ædes quis vendat, quæ salubres habebantur, aut in quibus serpentes sint, teneri venditorem ex edicto ædilium, id quod dolo vendiderat recipere, emptorique precium reddere.* Idem, *Si in annonæ caritate frumentum aliquo advexerim, solusque ego sciam multos illuc frumenta advecturos, ita ut illorum adventu inopiam paulo post levaturi sint, illa me etiam nota facere, neque subticendum, ut taciturnitate mea capiantur, plurisque quam æquum sit, frumentum ego vendam:* omnia denique quæ venditor sciat, ne emptor ignoret, in distrahendis rebus ex bona fide præstari oportere, & pleraque hoc genus perjucunde lectitabat. Cumque hæc & multa in hanc sententiam ille legisset: Quonam, inquit Sigismundus, istud accidat modo, ut venditor ea quæ diversa & longe aliena sunt, in distrahendis mercibus præstare teneatur, equidem ignoro, nam ut in re quam distrahere quispiam vult, quid morbi vitiique

Ciceronis locus.

fit,

sit, emptori palam facere debeat, puto ad edictum ædilium pertinere, ut si servus fur errove sit, aut equus calce, vel bos cornu petere soleat, aut quod nunc Cicero dixit, ædes pestilentes sint, habeanturque salubres, vel quid occulti vitii latentisque morbi sit, illud enunciari debere, facile, inquit, assenserim: quæ vero extrinsecus manent in casu posita, illa per venditorem prædici, ad eaque edictum ædilium leges ve ullas extendi, nequaquam inquit, mihi quispiam persuadet. Ideo se mirari Ciceronem, qui tanquam aliquid morbi vitiique inesset in re vendita, perinde id quod postea eventurum, & in casu & fortuna situm esset, per venditorem prænunciari voluerit. Cumque ex his qui assistebant, quidam ætate gravis, & in literis satis proficiens, se arbitrari respondisset, quod sicut quædam ad morbum vitiumque rei venditæ vix pertinent, sed tamen quovis modo profutura sunt, nosse ædiles, ne emptores capiantur, à venditoribus enunciari & palam fieri mandaverunt, ita hoc quoque jussisse: Sicut (inquit) vetus edictum ædilium fuit, ne veteranus servus pro novitio veneat, etiam si nullo morbo vitioque affectus sit: utque si mulus castratus sit, tametsi æque bonus, emptorem non latere voluerunt: ita si sciam aliquos in summa frumenti inopia, paulo post annonæ caritatem levaturos, illa à me prænosci debere, ne fraudis occasio detur, pariter censuerunt, atque ex æquo & bono jusserunt, ut quod proscribenti liquet, etiam si forte eventurum sit, enunciari debeat, ne quod venditor sciat, emptor ignoret. Nunquam (inquit Sigismundus) id mihi in mentem venire posset, neque quisquam mihi argumentis defendet, ut ædictum ædilium hoc comprehendere sentiam, ut eventa negociorum, quæ temere & fortuito futura sunt, per venditorem prædici debeant, quæ si reticeantur, redhibitioni propterea locus sit, quum istud asserere, summæ mihi videatur improbitatis & inscitiæ. Cumque ex me quid mihi probaretur exquireret, respondi magni referre, in re de qua agitur, quid morbi vitiique esset enun-

Edictum vetus ædilium.

Alexandri enarratio loci Ciceronis. ciare, an quæ casu futura sint, prædicere & divinare. Quæ enim insunt in re quæ distrahitur,& ad ipsius pertinent notionem, quam venditor ante præsensit, ut si quo morbo vitioque laboret, vel labe afficiatur, ex edicto ædilium nota facere jubemur emptori: quæ vero pendent à casu & fortuna, & diversa sunt, nullis nos legibus aut edictis cogi enunciare. Quid enim interest mea, si navis ex Asia veniens, huc merces allatura, & paulo post arctissimam annonam levatura sit, dummodo in re de qua agitur, nihil dolo malo factum sit? Alioqui dicendum foret, an frumenti, olei & vini, quod distrahere quispiam volet,annona vel caritas eo anno futura sit, vel si cancri sidere, aut vastitate, seu alia frugum peste, aut ira deum, sata interitura, vel hostium strage, vel chasmate, ea res deperitura sit: quod (ut videtis) non est in re de qua agitur, sed in casu positum: & illa prædicere,profecto ridiculum foret. Nam quod edicto ædilium cautum est, ut præstetur à venditore, ne quid in re proscripta vitii lateat, neve quid veri reticeatur, aut fictum quid accersitumve aliquid sit aliunde, & quod stetur pacti & conventi formulæ, satis esse lege prospectum, ne quid vitii latentis supprimatur, quod ipse sciat, emptor ignoret. Alioqui ipsum redhibituro judicio teneri certum est, idque non adeo severe & restricte jure civili traditum esse, sed parce & molliter: quippe si quid venditor dixit commendandæ suæ mercis causa, illud præstari ædiles non coegere, ut si servum frugi, dicto audientem esse venditor dixerit. quæ enim commendandæ mercis causa in venditionibus dicuntur, venditorem non obligant: neque enim constituta auctione ita quis proscribit, fundum sterilem aut domum pestilentem vendo. At si dicat servum literatum, artificem, nomenclatorem, arithmeticum, fabrum aut textorem, quo pluris veneat, id præstare proculdubio cogitur. Præterea in re modica decipi emptorem posse, etiam jureconsulti voluere. Non enim redhibitorio judicio teneri dixerunt eum, qui pluris aliquanto rem

Emptorem in re modica decipi posse.

rem diſtraxit, quam quanti æſtimata ſit: ſiquidem res bona fide vendita, propter minimam rem inempta fieri non debet. Sed ubi ita immenſo mercatur quiſpiam, ut magnam pati jacturam neceſſe habeat, tunc redhibitioni locum fore, edicto ædilium cautum fuiſſe. Quod ſi ita eſt, huic ſententiæ convenit, hocque argumento convincimur, ut neque eum qui navem hunc frumentum advecturam, cujus adventus annonæ caritatem & arctos commeatus levaturus ſit: neque eum qui frumenta diripi, agros vaſtari, vel annum adverſum frugibus, longe ante præſenſerit, & minime enunciarit, redhibitorio judicio teneri arbitrer: cum hæc non inſint in re quæ proſcribitur, ſed in eventu fortunæ. Et quod nunc Cicero inquit, eum qui rem diſtrahit, debere etiam quæ aliunde futura ſunt, enunciare, ut ſi navem huc frumentum advecturam ſciat, quo vilitas annonæ conſequutura, aut venditæ merces viliores futuræ ſint, emptori prædicere, profecto eo pertinere crediderim, ut præcipi intelligamus, ab eo qui ex intimo artificio virum bonum inſtituit, & ita inſtituit, ut ne minima quidem in re quovis prætextu contra jura legeſque, contraque humani generis ſocietatem aliquid admiſſurus ſit: non eum qui de civilibus actionibus, quantumque moribus legibusque permiſſum ſit, inquirat. Quæſtioni diu res fuit, quid virum bonum, quid civilem & politicum deceat. Viro enim bono hoc datur, ut ubique ſanctus, ubique caſtus, honeſti cultor, pius & integer ſit, cujus ne erratum quidem minimum fuerit, ne dicam vitium: qui nullo malo perterritus, nulla calamitate victus fortunæ cedat, nihil expetat, nihil dicat, nihil faciat in vita, niſi ſumma cum laude & dignitate, in nulla re delinquat, nullius rei pœniteat, ſervetque fœdera humani generis ita inviolata in magnis minimiſque rebus, ut ne minima quidem conſcientiæ labe detineatur. Civilem vero dixere hominem, qui legum judiciorumque metuens, quantum moribus legibuſque tributum eſt, id tanto

Vir bonus.

Civilis.

tanto temperamento agit, ut quoad fieri possit, nihil perperam aut inconsulte admissurus sit, qui sua providentia, religione, fide, quantumque ratione provideri potuit, reipublicæ & civium saluti consulat, legibus parcat, patriam tueatur, proximos amet, refrenet libidines, & indomitas cupiditates, verecundiam servet, atque etiam si in aliquo delinquit, id tamen agit, ut civilia officia, humanique generis fœdera, quam minimum lædat: quippe quum nos optimum dicimus, cui pauciora desunt. Quæ cum ita sint, non fuit ab re, ut sanctus iste homo tam defœcato animo & tam integer, quem nos magis fingimus quam invenimus, non modo si quid esset in re vitii, sed & si quid aliunde futurum putaret, ut nullam officii partem deserat, quamvis minimum prædicere teneatur. Hæc nos cum Sigismundo Fulginate, ingenii magni & spectatæ virtutis viro, flagrante diei æstu, incredibili suavitate disserebamus.

CAPUT II.

*Quæ maxima fuerint oracula, * quæve templa celebria apud plerasque gentes, in magna religione & cultu.*

Delphicum oraculum. Delphos.

INter [1] oracula quæ apud Græcos Aphrosque præcipuo cultu fuerunt, ad quæ homines ventitabant, [2] Delphicum in terris clarissimum fuisse cultu, & religione longe excellens, uno omnium testimonio traditum est. Fuit enim Delphos totius orbis [3] umbilicus, commune humani gene-

COLERUS.

* Varia oracula recenset Tertullianus libro de anima cap. 27.

TIRAQUELLUS.

1 *Inter oracula.*] Horum omnium dæmones auctores esse tradit Eusebius Præparationis Euangelicæ, lib. 1. c. 3. in fin. & Demonstrationis Euangelicæ, lib. 5. cap. 1. post prin.

2 *Delphicum.*] Hujus oraculi meminit Homerus lib. Odyssææ 8. cum scribit Agamemnonem ab illo responsum petiisse,

Ὣς γάρ οἱ χρείων μυθήσατο Φοῖβος Ἀπόλλων
Πυθοῖ ἐν ἠγαθέῃ. ——

Et ii, quos infra citabo.

3 *Umbilicus.*] Auctor Priapeorum, *Delphos Pythius orbis umbilicum.* Strabo lib. 9. *In medio nanque quodammodo*

generis oraculum, [1] in monte Parnasso excelso & prærupte alto sita civitas, nullis mœnibus, sed tantum abruptis rupibus saxisque munita, arduo & difficili ascensu, in quo Nysa

Parnassus bicollis.

modo Græciæ, & intra & extra Isthmum, imo & totius orbis consistere videbatur: unde & telluris umbilicum appellabant. Et ante hos Pindarus, & Ennius apud Varronem lib. 3. aut aliorum supputatione 6. linguæ Latinæ, *O sancte Appollo, qui umbilicum terrarum obtines.* Id quod etiam citat ex poëta, quem non nominat, Cicero lib. 2. de Divinatione, Nam *umbilicum* (inquit Varro) *dictum ajunt ab umbilico nostro, quod is medius locus sit terrarum, ut umbilicus in nobis:* quod utrumque est falsum. Neque hic locus est terrarum medius, neque noster umbilicus est hominis medius. Itaque pingitur, qui vocatur ἰκθὸν à Pythagora, ut media cœli ac terræ linea ducatur infra umbilicum, per id, quo discernitur homo mas, an fœmina sit, ubi ortus humanus similis, ut in mundo. Ibi enim omnia nascuntur in medio, quod terra mundi media. Præterea si quod medium, id est umbilicus, ut pila terræ: non Delphis medium, & terræ medium non hoc, sed, quod vocant, Delphis in æde foramen adlatum est quiddam, ut thesauri speciem, quod Græci ὀμφαλὸν umbilicum dixerunt. Vitruvius autem libro de Architectura, 3. cap. 1. *Item,* inquit, *corporis centrum medium naturaliter est umbilicus. Nanque si homo collocatus fuerit supinus, manibus & pedibus pansis, circinique collocatum centrum in umbilico ejus, circumagendo rotundationem utrarumque manuum & pedum digiti linea tangentur.* Hæc ille. quibus docet umbilicum hominis esse medium totius corporis: non ut par sit distantia ab eo ad verticem capitis & ad pedes ipsius, sed ut passis manibus & pedibus fiat similis rotunditas. Idem censet Galenus lib. 2. de Placitis Hippocratis, & Platonis, & lib. 15. de Usu partium. Ex quo fit, ut umbilicus pro medio in quacunque re ponatur. Cicero in 6. in Verrem actione, Ennam, civitatem Siciliæ, vocat ejus insulæ umbilicum. *Raptam,* inquit, *Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore arbitrantur, qui locus, quod in media insula est situs, Siciliæ umbilicus nominatur.* Livius 4. Dec. lib. 5. *Jam primum Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quæque belli paratos.* Sicuti Italiæ umbilicus in Reatino agro ponitur Plinio lib. 3. cap. 12. & Solino cap. 8. uterque Varronis auctoritate. Ante hos Plaut. in Menæchmi actu 1. scen. 2.

Dies quidem jam ad umbilicum est dimidiatus mortuus.

Scio autem alias umbilicum usurpari pro fine. Horat. Epod. Ode 14.

Deus, deus nam me vetat,
Inceptos olim, promissum carmen, jambos
Ad umbilicum adducere.

Id est, absolvere, finire. Solebant enim veteres illi librorum suorum tegumenta umbilicis ornare. Aut (ut inquit Porphyrion) *in fine libri umbilici ex ligno, aut osse solent poni.* Catullus ad Varum,

Novi umbilici, lora rubra, membrana
Desecta, plumbo & pumice omnia æquata.

Et Martialis ideo librum quartum hoc epigrammate clausit,

Ohe jam satis est, ohe libelle,
Jam pervenimus usque ad umbilicos,
Tu procedere adhuc & ire quæris,
Nec summa potes in scheda teneri.

Et lib. 5. epig. 6.

Nunquam grandia nec molesta poscit,
Quæ cedro decorata, purpuraque
Nigris pagina crevit umbilicis.

Et alibi sæpe.

1 *In monte Parnasso.*] Hæc descriptio maxima ex parte est Strabonis libro 9.

1 *Erat*

Nysa civitas Libero consecrata, Cyrra vero ad montis radices juxta mare. [1] Erat autem Parnassus Phocidis mons in Bœotia, in duos divisus colles, Thitorea & Hyampeum, quorum alter Libero, Apollini alter dicati fuere, [2] Helicon vero Musis. [3] In Cythæronis autem vertice Sparticarum nympharum antrum colebatur, qui mons juxta Olympum situs erat, supra quem Olympi editissimus vertex decem fere stadiis attollebatur. Qui ejusdem nominis mons [4] & in Macedonia, [5] & in Thessalia, [6] Mysia, [7] Cilicia, [8] Elide, [9] & Arcadia excelsus quidem attollitur. [10] Templum vero intra urbis ambitum fuit, quod pariter non manu extructa, sed nativa præcipitia munivere aditu difficili & angusto, quippe quem ex quinque lapidibus tantum, velut mole objecta, obstructum ferant, in medio autem exigua planities, & in ea hiatus, ex quo ventus & acer spiritus manans, mentes vatum in vecordiam vertit. Eoque spiritu ex infimo specu edito, quasi divino afflatu Phœbas in tripode stans, mente furibunda, statis diebus, qui-

Cythæron Sparticarum nympharum antrũ.

Templi Apollinis locus apud Delphos.

1 *Erat autem Parnassus.*] Herodotus lib. 8. ubi & hos colles ita ut hic appellat. Servius l. 10. Æneidos in eum locum,

Pandite nunc Helicona deæ, cantusque movete.

Parnassus mons, inquit, *Thessaliæ juxta Bœotiam qui in duo finditur juga, Cithæronem Liberi, & Heliconem Apollinis & Musarum.* Hanc Servii opinionem sequitur Lactantius Grammaticus primo Thebaidos Statii.

2 *Helicon vero Musis.*] Servius & Luctatius ubi sup. & ante hos Strabo lib. 10. *Qui*, inquit, *Musis Helicona consecrarunt, Thraces fuere, Bœotiæ accolæ.* & lib 9. *Helicon mons Bœotiæ juxta Thebas, atque Phocidi vicinus, non procul à Parnasso, eique æmulus & altitudine & circuitu, qui & ipse Appollini sacer est & Musis.* Plinius lib 4. c.7.

3 *In Cithæronis autem vertice.*] Pausanias in Bœoticis. ubi nymphas has Cithæronidas vaticinatas priscis temporibus sermone hominum vulgatum fuisse scribit. vocat autem eas *Sphragidas*, non *Sparticas*.

4 *Et in Macedonia.*] Varro lib.6. de lingua Latina, & Servius in lib.4. Æneidos.

5 *Et in Thessalia.*] Ut dictum est ex Servio supra in verbo, *In monte Parnasso.* Mela lib.2. c.3.

6 *Mysia.*] Strabo lib. 12. *Prusa urbs est, in Olympo Mysiæ sita.* Et eodem lib. *Propontidi imminent Olympus Mysius. & Ida.* Vide etiam Herodotum l.1.

7 *Cilicia.*] Idem lib. 14.

8 *Elide.*] Idem Strabo lib.8.

9 *Et Arcadia.*] Pausanias in Arcadicis, qui est liber octavus. Ad lævam Heræ licæum mons est, quem olympum etiam: Sacrum alii arcadum jugum nuncupant.

10 *Templum vero.*] Justinus lib. 24. Strabo lib.9. Diodorus Siculus lib.16. cap. 6. ubi hujus oraculi rationem describit. Plinius lib.24. c.43. ad fin.

1 *Licet*

quibus fari licet, consulentibus responsa canit: [1] licet ferant Apollinem sex mensibus apud Lycios, sex apud Delum vaticinari, reliqua vero oracula aliquando Idibus, nonnunquam calendis: nunc die oriente, nunc desinente, responsa dabant: [2] quæ à mulieribus tantum, quæ erant templi vates, vaticinantis in modum ferebantur. [3] In quo id præcipuum fuit, ut qui oraculum consulit, brevi admodum oratione quid velit exposcat, [4] utque nullum Latine edatur oraculum, neque edi priusquam ab imo, dum sacrificant, tota victima contremiscat: nec capitis commotionem satis esse, sed omnibus illam partibus quati oportere. [5] In quo proditur

Ceremoniæ & ritus Delphici oraculi consulendi.

1 *Licet ferant Apollinem.*] Hæc usque ad versic. *Quæ à mulieribus*, sunt Servii tum lib. 4. in enarratione ejus loci

Qualis, ubi hybernam Lyciam, Xantique fluenta
Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo.

Aliud, inquit, *agens, aliud ostendit. Nam Apollo sex mensibus hyemalibus, apud Pataram Lyciæ urbem: & sex æstivis, apud Delum dat responsa.* Tum lib. 6. statim post prin.

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

Et huic quod de Lyciis dicitur, adstipulatur, quod Homerus lib. 4. Iliados, Apollini nomen dedit λυκηγενέϊ:

Εὔχεο δ' Ἀπόλλωνι λυκηγενέϊ κλυτοτόξῳ.

Id est,

Vove autem Apollini Lycegeni, glorioso in arcu.

Lycium quoque eum appellatum fuisse constat ex Pausania in Atticis & Corinthiacis, Diodoro Siculo lib. 6. c. 17. Macrobio Saturn. lib. 1. cap. 17. Propertio lib. 3. eleg. 1. & aliis. Et quod in Lycia fuerit Apollinis oraculum, tradit Festus Pompejus lib. 10. Ex quo & Lyciæ sortes Virgil. lib. 4. Æneid.

Italiam Lyciæ jussere capessere sortes.

& paulo post,

Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab alto
Interpres divum fert horrida jussa per auras.

Et Statio lib. 3. Thebaidos.

—— Lyciæque parent contendere sortes.

2 *Quæ à mulieribus tantum.*] Strabo lib. 9.

3 *In quo id præcipuum fuit.*] Philostratus in vita Apolloni lib. 6. cap. 5. de oraculo Delphico loquens, inquit, *Ibi, ut tu ipse nosti, qui ab oraculo aliquid poscit, brevi admodum oratione, quid poscat exponit.*

4 *Utque nullum Latine edatur oraculum.*] Quanquam apud Apulejum lib. Asini aurei 4. Apollo Milesius, Græcus & Ionicus propter Milesiæ conditorem, sic Latina sorte respondit,

Montis in excelsi scopulo desiste puellam,
Ornatam mundo funerei thalami,
Nec speres generum mortali stirpe creatum,
Sed sævum atque ferum, vipereumque malum.
Qui pennis volitans super æthera cuncta fatigat,
Flammaque & ferro singula debilitat.
Quem tremit ipse Jovis, quo numina terrificantur,
Fluminaque horrescunt & Stygiæ tenebræ.

5 *In quo proditur memoriæ.*] Plutar. in Alexandro, sic scribit, *Volens*, Alexander scilicet, *illius gratia expeditionis, divinum consulere oraculum, Delphos venit. Tum forte nefasti dies agebantur, in qui-*

Alexander Pythiã coegit vaticinari. Python. Pythia festa. Pythii ludi. Pythia. Pytheum.

ditur memoriæ, cum infasto die Pythiam reluctantem & invitam Alexander cogeret, illam vi coactam, quod esset invictus respondisse: quod pro omine acceptum veridico præsagio, futuræ magnitudinis prænuncium fecit. In eo quidem templo, Apollinis simlacrum fuit humana effigie: [1] in Delo, Draconis: [2] in Lycia vero lupi. [3] Quam urbem Python, ob interfectum Pythonem, dictam comperimus: nam [4] & Pythius Apollo, [5] & Pythia festa, & [6] ludi Pythii, [7] & ipsa vates Pythia dicta, & [8] Pytheum oraculi

in quibus nefari quidem illi mos est oraculo. Quamobrem cum ipsam primo vatem reluctantem, seque lege tuentem orasset, ipse invitam trahens templum ascendit. Ea vero studio ac hominis importunitate victa, Invictus es, inquit, fili. Qua voce accepta Alexander, haud alio sibi opus esse vaticinio dixit, verum assequutum se, quod ab ea cupiebat, oraculum. Nec multo ante, scilicet anno sexto Philippi patris Alexandri (ut scribit Diodorus Siculus lib. 16.) Philomelus Pythiam uti aliquid sibi de patriæ rebus prædiceret, monuit. & cum vates eam ipsius patriam sibi videri responderet, minari & cogere eam, uti tripoda incenderet, cœpit Philomelus. Ad cujus vim inferentis asperitatem offensa mulier, cum dixisset, *Tibi quidem quodlibet permittitur*: lætus plurimum, verbum id, utpote oraculum rebus suis aptissimum, accepit Philomelus, quod tamen tandem ei cessit pessime.

1 *In Delo, Draconis.*] Strabo lib. 9.

2 *In Lycia vero lupi.*] Pausanias in Corinthiacis.

3 *Quam urbem Python.*] Pausanias lib. 10.

4 *Et Pythius Apollo.*] Propertius lib. 2. cap. 29.

Deinde inter matrem Deus ipse, interque sororem
Pythius in longa carmina veste sonat.

Pausanias libro 2. & 5. Ita autem dictus à Pythone serpente, Terra genito, quem Appollo, adhuc puer sagittis suis confecit, apud Ovid. lib. 1. Metam. cujus hæc verba sunt,

Illa quidem nollet, sed te quoque maxime Python
Tum genuit populisque novis incognite serpens
Terror eras, tantum spatii de monte tenebas.
Hunc Deus Arcitenens, & nunquam talibus armis.
Ante, nisi in damis, capreisque fugacibus, usus,
Mille gravem telis exhausta pene pharetra
Perdidit, effuso per vulnera nigra veneno.

Arnobius contra Gentiles lib. 3. & 8.

5 *Et Pythia festa.*] Ovid. lib. 1. Metamor.

Instituit sacros celebri certamine ludos
Pythia perdomitæ serpentis nomine dictos.

Hujus certaminis victores, teste Luciano, lauro coronabantur, additis pomis ex Apollinis templo sumptis.

6 *Ludi Pythii.*] Strabo lib. 9. & vide sup. lib. 5. c. 8.

7 *Et ipsa vates Pythia.*] Strabo dict. lib. 9. Diod. lib. 16. supra citato.

8 *Et Pytheum oraculi locus.*] Herod. lib 6. Sunt autem Pythii, qui Delphos ad consulenda oracula mittuntur, quique publice cum regibus pascuntur. Tertull. Apolog. c. 45. *Tu homo, tantum nomen si intelligas, te vel de titulo Pythiæ discens.* Intelligit ibi reor Tertullianus τὸ γνῶθι σεαυτὸν, quod erat templo Delphis inscriptum.

1 Huc

oraculi locus. Spartæ quoque Pythios nuncupant, qui Delphos ad consulendum oraculum mittebantur, qui publice cum regibus cibaria habent, & vescuntur una. [1] Huc ex omni orbe prava religione incussa, qua se hominum vanitas confundebat, viri principali dignitate insignes, frequentes consultum ibant, eaque ex omnibus vera & longe clarissima oracula habita sunt. Quare regum populorumque amplissimis donis, muneribusque, & multarum urbium thesauris refertum templum fuit: inter quos Agillinorum & Spinensium non in postremis gazæ fuere. [2] Quod quidem cuncta oracula antiquitate excellebat. Proximum huic fertur [3] Dodonæi Jovis oraculum. [4] Dodona enim ampla in Epiro civitas, & satis florens habita. Epirus autem Molossorum regnum erat. Templum vero juxta nemus Iovi sacrum, in quo arbores responsa dare dicebantur, omnibus circa populis sanctum, à Pelasgis constructum, & paludibus circunfusum, [5] quercusque vocales illic fuisse, fama vulgavit, ad quas ut in dubiis casibus responsa acciperent, capti superstitione homines religiose

Pythii Spartanorum.

Agillinorum & Spinensium gazæ in templo Apollinis Delphici.

Dodonæum oraculum.

Epirus.

1 *Huc ex omni orbe.*] Strabo lib.9.

2 *Quod quidem cuncta oracula.*] Nam & id antiquitate dicit insigne Strabo d. lib.9.

3 *Dodonæi Jovis.*] Ut etiam tradit Servius in l.3. Æneid. quo loco statim citabimus.

4 *Dodona enim ampla in Epiro.*] Herodotus l.2. non semel. Strabo l.5.7. & nonnihil lib. 16. Livius 1. Decad. lib. 8. Pomponius Mela lib.2. cap.3. ubi de Macedonia. Plinius in Præfatione lib. 4. Probus in lib. 1. Georg. Virgilii. Solinus cap.22. Stephanus de urbibus in *Dodona*, Lactantius, Statii interpres lib.3. Theb.ibi,

Et nemorum Dodona parens.

Scribit Dodonæum oraculum fuisse in Epiro, ubi de quercu columba omnibus responsa dabat. Ipse autem Strabo d. lib.7. non multo ante fin. dicit hoc oraculum, quemadmodum & cætera, quodammodo derelictum esse.

5 *Quercusque vocales.*] Ex quo illud Homeri loquentis de hujusmodi oraculo lib. Odysseæ 19.

Τὸν δ' ἐς Δωδώνην φάτο βήμεναι, ὄφρα θεοῖο
Ἐκ δρυὸς ὑψικόμοιο Διὸς βουλὴν ἐπακούσαι.

Hunc autem in Dodonem dicebat ire, ut Dei
Ex quercu alta Jovis consilium audiret.

Illud Hesiodi apud Strabonem lib. 7. non procul à fine,

Δωδώνην φηγόν τε πελασγῶν ἕδρανον ἦεν.

Id est,

— *Atque habitæ Grajis oracula quercus.*

Et ibi Probus & Servius interpretes, & idem Probus in lib.1. ejusdem operis.

giose accedebant. [1] Fuitque proditum memoriæ, quercui Dodonæ famulantes, divinandi facultatem accipere: [2] solisque Bœotiis, si quando consulto opus foret, viros responsa dare, [3] primamque fagum & columbam Dodonæ vaticinatam: quotiesque oraculum edebatur, [4] lebetes æneos ad numerum, sive casu, sive consulto, tinnitus edere canoros. [5] In quo Deucalion & Pyrrha desinentibus aquis, post diluvium consedisse, & numen consuluisse perhibentur. [6] Subinde Alexander Epiri rex eodem oraculo monitus, ut urbem Pandosiam & amnem Acherusium, tanquam fatalia loca vitaret, in responsis habuit, oraculi sortem de his quæ in Thesprotis essent, intelligere arbi-

Oracula Apollinis ambigua.

1 *Fuitque proditum.*] Herodotus libro 2. hanc historiam copiose explicat. De hac ipsa re etiam plura, & quidem docte, congessit Ianus Parrhasius primo Raptus Proserpinæ super illud,

Unde datæ populis fruges, & glande relicta
Cesserit inventis Dodonia quercus aristis.

2 *Solisque Bœotiis.*] Strabo lib. 9. ubi ejus rei rationem reddit.

3 *Primamque fagum & columbam.*] Herodotus dicto lib. 2. Id tamen fabulosum esse autumat Strabo lib. 7. paulo ante fin. Vide tamen Dionysium Halicarnassæum l. 1. & Probum in d. l. 1. Georg. Servium in 9. eclog. Virgilii paulo post prin. *In Epiro,* inquit, *dicitur nemus fuisse, in quo responsa dabant columbæ: quod ideo fingitur, quia lingua Thessala Peliades & columbæ & vaticinatrices vocantur.* Ovid. Metam. 13.

Vocalemq; sua terram Dodonida quercu.

4 *Lebetes æneos.*] Erasmus Chil. 1. cent. 1. c. 7. Dodonæum æs tam apud Græcos, quam Latinos in proverbium cessisse de homine improbæ & importunæ loquacitatis ex diversis scriptoribus ostendit. In Dodona duæ fuerunt sublimes columnæ, in altera pelvis ærea, in altera pensile pueri simulachrum, flagellum æreum manu tollentis. Quoties autem ventus vehementius flasset, fieri consuevit, ut scutica impulsa crebrius lebetem feriret. Is autem percussus tinnitum reddebat, multum temporis durantem. At Suidas tradit ex quodam Damone, Iovis Dodonæi oraculum lebetibus æreis undique septum fuisse, ita conjunctim collocatis, ut invicem sese contingerent. Itaque necesse erat fieri, ut uno aliquo lebetum percusso, vicissim omnes resonarent, sonitu mutuo contactu ab aliis ad alios succedente. Durabatq; in longum tempus tinnitus ille, videlicet in orbem redeunte sono. Ad has pelves respexit Virg. lib. 3. Æneid. commemorans hospitalia dona, quæ priscorum consuetudine Æneæ digressuro, tum hospiti, tum civi suo, Helenus, Epiri, post Pyrrhum, Rex, & Andromachæ maritus, donarit, his verbis,

Ingens argentum, Dodonæosque lebetes.

5 *In quo Deucalion & Pyrrha.*] *Parnassus*, sicut Stephanus narrat, olim *Larnassus* vocari erat solitus, propter ea quod Deucalionis illuc appulit λάρναξ, hoc est linter contectus, sive arca, quam Deucalion ædificavit consilio Promethei patris. Ludo. Vives in c. 10. lib. 18. Civitatis Dei.

6 *Subinde Alexander Epiri Rex.*] Hæc usque ad versicul. *quod quidem templum*, sunt Strabonis lib. 6. & Iustini lib. 12.

1 *Quod*

arbitratus: qui quum infestissimas gentes in Brutiis armis petit, & belli jure vastat, apud ejusdem nominis loca, infanda strage victus, oraculi fidem veram implevit. [1] Quod quidem templum Philippus Macedo (velut immanis prædo) sicut pleraque omni rapinarum genere vastavit, & incendit: vasaque & quę pręciosa erant, immisso exercitu diripuit. [2] In eo quoque fons sacer visebatur, qui quum faces accensas extingueret, admotas procul accendit. [3] Tertium

Templum Apollinis Delphici à Philip. vastatum.

Fons in templo.

1 *Quod quidem templum Philippus Macedo.*] Sed Ætoli hujus templi porticus omnes demoliti sunt: ornamenta, quæ maximo studio atque impensa adhibita fuerant, dejecerunt: neque solum superiorem partem incendio concremarunt, verumetiam mœnia ipsa funditus eruere. Everterunt statuas numero ultra duo millia, quamplurimas etiam fregerunt, ab his duntaxat abstinentes, quæ vel figuras, vel inscriptiones deorum habebant, ut scribit Polybius lib. 5.

2 *In eo quoq; fons sacer.*] Pomponius Mela lib. 2. c. 3. *In Epiro Dodonæi Jovis templum, & fons ideo sacer, quod cum sit frigidus, & immersas faces, sicut cæteri, extinguat: ubi sine igne procul admoventur, accendit.* Hujus fontis meminit Solinus cap. 12. Plinius c. 103. lib. 3. *In Dodone*, inquit, *Jovis fons cum sit gelidus, & immersas faces extinguat, si extinctæ admoveantur, accendit. Idem meridie semper deficit, qua de causa Anapauomenon vocant. Mox increscens ad medium noctis exuberat, ab eo rursus sensim deficit.* Lucretius hunc fontem describens, in 6. causam cur id accidat, conatur ostendere. Ejus versus, quod elegantes sint, adscripsimus,

Frigidus est etiam fons, supra quem sita sæpe
Stuppa jacit flammas, concepto protinus igni,
Tedaque consimili ratione accensa per undas:
Collucet, quocunq; natans impellitur auris,
Nimirum quia sunt in aqua permulta vaporis
Semina, de terraque necesse est funditus ipsa
Ignis corpora per totum consistere fontem,
Et simul expirare foras, exireque in auras,
Non tam viva tamen, calidus queat ut fieri fons.

Divus Augustinus lib. 21. cap. 7. Civitatis Dei, Prodigiosis hujusmodi naturæ operibus raro aliam rationem prætexi ait, quam quod talis eorum sit natura.

3 *Tertium vero Dindymæi Apollinis.*] Hæc sunt Herodoti lib. 1. Strabonis lib. 11. & 14. non multo post prin. Pomp. Melæ lib. 1. cap. 17. ubi de Ionia in prin. *Post Basilicum*, inquit, *Ionia aliquot se ambagibus sinuat, & primum à Possidio Promontorio inflexum inchoans, cingit oraculum Apollinis, dictum olim Branchidæ, nunc Didymi.* & Plinii l. 5. 29. Statius l. 3. Thebaidos,

—— Patrioque æqualis honori
Branchus. ——

Ubi Luctatius Placidus, ejusdem Statii interpres, Terentiani versus sic citat,

—— Branchiadæ Phœbo cantasse Jovique
Pastorem Branchum, cum captus amore pudico,
Fatidicas sortes docuit depromere Pæan.

Branchus Thessalus fuit dilectus Apollini, ut Hyacinthus, quem acriter interfectum dolens, templo & sepulchro consecravit. Hæc Luctatius. Legendum esse autem *Didymæus*, non *Dindymæus*, auctoritatibus supra citatis patet.

Oraculum Apollinis Dindymæi. Branchus.

tium vero Dindymæi Apollinis oraculum antiquissimum, & multi nominis habetur, quod Branchidarum nuncupant. Branchus enim Thessalus fuit Apollini dilectus, & filius habitus, quem interfectum dolens, templo & divinitate sacravit. [1] Is autem Apollo Milesius dictus. [2] Est autem Miletus totius Ioniæ caput. Templum vero ad decem & octo stadia ab urbe, à litore autem viginti aberat, maxima mole & profusis sumptibus extructum, auctumque amplissimis donis; [3] quod Xerxes deorum hominumque contemptor, dum innumerabilibus copiis Græciæ bellum parat, nulla religione aut deûm verecundia, sicut multa, incendiis & ruinis deformavit, templumque & aras evertit. [4] Annis deinde intercedentibus, Milesii oraculo moniti, uberiori impensa illud omnium maximum & dignum tanto numine restaurarunt, ita ut ob magnitudinem fastigio extruendo nullæ contignationes suffecerint. [5] Quartum in urbe Bruti Latonę oraculum inclytum divitiis me-

Oraculum Latonæ Bruti urbs.

1 *Is autem Apollo Milesius.*] Nam & hunc Milesium appellat Apulejus Metam. lib. 4. *Dei*, inquit, *Milesii vetustissimum percontatur oraculum*, quem postea Apollinem esse dicit. Hujus etiam oraculi Milesii meminit Apul. lib. 5. Metam. & Sozomenus in historia, ubi de Licinii interitu agit, hujus oraculi ita meminit. *Denique etiam Græci dicunt, tunc eum expertum fuisse divinationem Milesii Didymæi Apollinis, eique consulenti de bello, respondisse Deum per hos Homeri versus,*

O senior, servat juvenis te miles in armis.
Te dure excipiet senium, & tua vita soluta est.

In vulgatis Sozomeni excerptis pro *Milesii* & *Didymæi* Latinus interpres parum hoc tenens, *Miletii* & *Gemini* interpretatus est, ut scribit Gyraldus historiæ Deorum syntag. 7.

2 *Est autem Miletus.*] Plinius lib. 5. cap. 29. *Miletus*, inquit, *Ioniæ caput, Lelegeis ante & Pityusa & Anactoria nominata, super 80. urbium per cuncta maria genitrix.* Mela d. l. 1. c. 17. ubi de Ionia.

3 *Quod Xerxes.*] Strabo lib. 14. post princ. de Didymæo Milesio, sic scribit, *Post Posidium Milesium est oraculum Apollini Didymæo sacrum apud Branchidas ad decem & octo stadia ascendenti: id à Xerxe incensum est, quemadmodum cætera templa omnia Ephesio excepto. Branchidæ autem Dei thesauris Persæ traditis, cum eo fugientes abscesserunt, ne proditionis & sacrilegii pœnas penderent.*

4 *Annis deinde intercedentibus.*] Idem Strabo ad ea subjungit, *Postea Milesii templum construxerunt omnium maximum, quod propter magnitudinem remansit sine tecto, variis antiquarum artium donis sumptuosissime honoratum.*

5 *Quartum in urbe Bruti Latonæ.*] Herodotus lib. 2. in duobus locis. Strabo lib. 17. Sed hic ex iis legendum est *Buti*, non *Bruti*.

memorant. Urbs autem Bruti in Ægypto contra Nili ostium, quod Sebeniticum dicitur. Templum vero media in urbe situm, omnibus circa populis sanctum, & cæremoniis sacrum erat, porticum habens decem passibus altam, in quo [1] oraculum Cambysi redditum est, in Ecbatanis illum decessurum, ambiguo nemine decepto, cum alteræ apud Syros, alteræ in Medis essent. [2] Delii quoque sortes & oracula, indubia semper habita sunt. Fuit autem Delos una ex Cycladibus, cui nomen [3] Ortygia: [4] ædes vero mari imminebat, à qua proximus in Eubœam trajectus erat: quinque enim passuum millibus ab [5] Tanagra aberat. Tanacra autem in Eubœa vetus traditur civitas. [6] In quo quidem templo ipsum Apollinem natum & alitum fabulantur, [7] tantæ religionis, ut ne Persæ quidem cum innumerabilibus copiis bellum parant, & omnia belli jure vastant, violentas aut sacrilegas admovere manus ausi

Delii sortes.

Tanacra.

Templi Apollinis in Delo honos.

1 *Oraculum Cambysi redditum.*] Herodotus in Thalia, qui tertius liber est, *Sed cum fuisset jam antea Cambysi redditum ex urbe Buti oraculum, eum in Ecbatanis decessurum, ipse interpretabatur se in Ecbatanis Mediæ ubi res ejus omnis erat, senem vita functurum: at oraculum in Ecbatanis Syriæ loquebatur.*

2 *Delii quoque sortes.*] Servius in lib. 3. Æneidos, ibi,

Sacra mari colitur medio gratissima tellus

Nereidum matri. —

Dicta est insula, Delos scilicet, primo Ortygia, quia Græce ὄρτυξ dicitur coturnix: & quia postea emergens apparuit, Delos. Nam Δῆλον, manifestum dicunt. Vel, quod verius, quia Apollinis oracula, quæ ubique obscura sunt, illic manifesta dantur. Plinius cap. 12. lib. 4. *Ipsa,* inquit, *longe clarissima, Cycladum media, templo Apollinis & mercatu celebrata Delos.* Aristoteles apud eundem Plinium ἀπὸ τοῦ δήλου, quod operta aquis repente apparuerit. vide. & Pausan. in Arcad. Tertullianum de Pallio, & Apologetico.

3 *Ortygia.*] Strabo lib. 10. Solin. cap. 17. & 18.

4 *Ædes vero mari imminebat.*] Livius 4. Decadis lib. 5. ad finem, *Templum,* inquit, *est Apollinis Delium imminens mari, quinque millia passuum à Tanagra abest, minus quatuor millium inde in proxima Eubœę est mari trajectus.*

5 *Tanagra autem in Eubœa.*] Ptolemæo lib. 3. cap. 15. Tanagra est oppidum Bœotiæ Mediterraneæ.

6 *In quo quidem templo.*] Cicero in 3. in Verrem act. de eo templo loquens, *est enim tanta apud eos ejus fani religio atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur.*

7 *Tantæ religionis, ut ne Persæ quidem.*] Cicero in ea ipsa oratione paulo post ea, quæ nuper ex eo diximus, de eodem templo loquens, *Tantaque ejus auctoritas religionis & est, & semper fuit, ut ne Persæ quidem cum bellum toti Græciæ, diis hominibusque indixissent, & mille numero navium classem ad Delum appulissent, quicquam conarentur, aut violare, aut attingere.* Hanc historiam abunde scribit Herodotus lib. 6.

ausi fuerint: in cujus ara nullum immolari animal proditum est: [1] quare morbo & pestilenti contagione coacti Delii, id decreto sanxerunt, ne homines defunctos ibi cremarent, neve sepelirent, [2] neque in Delo canes alerent, scilicet ut ab omni cęde insula immunis foret. [3] Cumque oraculo moniti Athenienses Delum expiarent, hoc expiationis genus invenere, ut cadavera sepulchris condita inde eruerent: [4] atque edixere ne quis in Delo moreretur, neve quis homo nasceretur: sed morituri & parituræ mulieres, in Rhenam insulam Delo proximam transmigrarent. [5] Cujus aræ hoc proditur mirum & monstrificum, ut ex

In Delo nemo vel nascebatur vel moriebatur.

1 *Quare morbo & pestilenti.*] Thucydides lib. 4. scribit in Delo nec parere, nec sepelire, nec canem alere fas fuisse. Strabo lib. 10. *Haud enim,* ait, *inter Delon mortuos aut sepelire, aut cremare fas est.*

2 *Neque in Delo canem.*] Strabo d. libro ad ea subjungit, *Canem etiam in Delo alere nefas.*

3 *Cumque oraculo moniti, &c.*] Strabo d. lib. 10.

4 *Atque edixere.*] Plutarchus in Apophthegmatis Pausaniæ Cleobroti scribit, Mulieres ex lege, quæ apud Delios erat, neque parere, neque mortuos sepelire. Et Pausanias lib. 2. idem de Æsculapii luco dicit, ait enim, *Æsculapii lucum circunquaque montes cingunt, intra cujus ambitum mori nequaquam aut nasci religio est, eodem scilicet ritu, qui & in Delo insula servatur.*

5 *Cujus aræ.*] Id Plutarchi est in libello, quo differit, utra animalia prudentiora sint, an aquigena, an vero terrigena. Verum idem in Theseo de ara in Delo scribit, non quidem ex dextris, sed ex sinistris tantum cornibus compactam, quem *κεράτωνα βωμὸν* appellat, id est *corneam aram.* Sed utcunque sit, Ovidius non exprimens ex utris sit, in epistola Cydippes ad Acontium hæc de ea re scribit,

Miror & innumeris structam de cornibus aram,
Et de qua pariens arbore nixa dea est.

Quin & Callimachus poëta in Apollinis hymno, quadrimum adhuc Apollinem scribit ex cornibus Cynthiadum caprarum, quas soror Diana in venatu occiderat, aram compegisse, fundamentaqae item & parietem è solis struxisse cornibus. Ipsius autem sunt hæc verba,

Τετραέτης τὰ πρῶτα θεμείλια Φοῖβος ἔπηξε
Καλῇ ἐν Ὀρτυγίῃ, περιηγέος ἔγγυθι λίμνης,
Ἄρτεμις ἀγρώσσουσα καρήατα συνεχὲς αἰγῶν
Κυνθιάδων φορέεσκεν, ὁ δ᾽ ἔπλεκε βωμὸν Ἀπόλλων,
Δείματο μὲν κεράεσσιν ἐδέθλια, πῆξε δὲ βωμὸν
Ἐκ κεράων, κεραοὺς δὲ πέριξ ὑπεβάλλετο τοίχους.

Quadrimus prima fundamenta Phœbus jecit,
Pulchra in Ortygia orbiculari in lacu.
Diana venata cornua aßidue caprarum
Cynthiadum tulit, ipse vero connexuit aram Apollo,
Extruxit quidem cornibus fundamenta, compegit autem aram.
Ex cornibus, corneos vero circunduxit parietes.

Laërtius quoque Diogenes ceratinæ aræ, hoc est, è cornibus factæ, mentionem nonnullam facit in Pythag. vita.

1 *Sicut*

ut ex dextris cornibus animalium mira arte compactis erecta fuerit, [1] sicut Thebis aram Apollinis Spodii ex sacrificiorum cineribus constructam ferunt, unde cognomen tulit, [2] quam nonnulli inter orbis miracula adnumerant: [3] ad quam quum accessisset Pythagoras, ipsum ob religionem adorasse fertur: [4] & ne aram sanguine fœdaret, hostiam immolare minime voluit, sed frumento, hordeo, atque placenta, sine igne sacrum fecit. [5] Quæ insula tantæ sanctitudinis habita est, ut ad eam quotannis Athenienses tacti religione, variis mercibus onustam navim mitterent, quo tempore quenquam vinciri, aut supplicio affici, religioni fuit, donec rediret navis. [6] Cumque cætera responsa Apollinis sub nubilo verborum & sensu ambiguo redderentur, [7] sola Delii oracula nullo tegmento exposita atque aperta fuere. [8] Etiam in Attica ara Iovis supremi exemplo haud

Ara Apollinis Spodii.

Rhenæ insulæ sanctitudo.

Delii oracula aperta.

Ara Jovis in Attica.

1 *Sicut Thebis aram Apollinis Spodii.*] Pausanias lib. 9. qui de Bœoticis est. *Supra lapidem*, inquit, *Sophronistera est Apollinis ara, cognomento Spodii, è victimarum cineribus congesta.*

2 *Quam nonnulli inter orbis miracula.*] Cassiodorus autem lib. 7. Variarum epistola incip. *Romanæ* inter septem orbis miracula id minime ponit.

3 *Ad quam cum accessisset Pythagoras.*] Diogenes Laërtius in vita ipsius, & Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 6. post princ. Constat enim (sicut Cloatius Verius Ordinatorum lib. 2. docet) esse Deli aram, apud quam hostia non cæditur, sed tantum solenni Deum prece venerantur. Verba Cloatii hæc sunt, *Delii ara est Apollinis* Γονήτορος, *in qua nullum animal sacrificatur: quam Pythagoram, velut inviolatam, adorasse produnt.* Ubi Macrobius Apollinem Γονήτορα, id est *genitorem*, non *Spodium* vocat. Spodos autem sive Spodium, cineris genus est, quod ex fornacibus ærariis sursum evolat, atque inde recidit in pavimentum.

4 *Et ne aram sanguine fœdaret.*] Laërtius ubi supra. Vide Censorinum de die Natali.

5 *Quæ insula.*] Herodotus lib. 6. Erat enim Atheniensium in Sunio biremis quædam quam Delum jam inde à Theseo quotannis mittebant.

6 *Cumque cætera responsa.*] Herodotus lib. 1. in Græcorum oraculis & alibi sæpe. Eusebius Præparationis Euangelicæ lib.

7 *Sola Delii oracula.*] Id ex Servio supra diximus hoc eodem cap. 2. ibi, *Delii quoque sortes.* & ad ea adjungit idem Servius, quod quanvis quædam oracula Apollinis obscura sint, tamen semper vera sunt. Philostratus item in vita Apollonii lib. 6. tradit Apollinem Delium, nullis portentis præmissis, quæ sibi videntur respondere.

8 *Etiam in Attica ara Jovis supremi.*] Deorum enim supremus est Jupiter. Pausanias lib. 1. qui de Atticis est, *In vestibulo Jovis supremi ara est, ad quam victimas non cædunt: sed liba duntaxat apponunt, ac vino quo minus utantur religione probantur.* Et de hujusmodi quoque Jove Hypato, id est, altissimo, supremo, idem Pausanias l. 9.

haud dissimili traditur, ad quam nihil convenit animatum immolari: sed variis libamentis & bellariis absque vino sacrificatur. [1] In Paphiæ quoque Veneris ara, licet ex cæsis hostiis captentur auspicia, illic tamen sanguinem effundere non decebat. Igne enim puro & precibus tantum altaria adolentur, in cujus sacris certissima hœdorum fibris fides habita semper. [2] In Patara quoque Lyciæ oraculum Apollinis & delubrum magnæ felicitatis fertur, in quo sex anni mensibus responsa dantur, quæ Lyciæ sortes dictæ. [3] Eo enim excellentiæ crevit, ut opibus ac fide Delphico haud absimile fuerit. [4] Præter quæ, Amphiarai [5] & Trophonii oracula, Græcis inclytæ religionis fuere:

Ara Paphiæ Veneris.

In Patara.

Lyciæ sortes.

Amphiarai & Trophonii oracula.

qui de Bœoticis est. Gyraldus Historiæ deorum syntag. 11. Orphei carmen citat his verbis,

Χαῖρε ἄνα πεντάπτωρ ζεῦς ἄφθιτε,
χαῖρ' ὕπατε ζεῦ.

1 *In Paphiæ Veneris ara.*] Cornelius Tacitus lib. 18. *Titus Vespasianus, oram Achaiæ & Asiæ, ac læva maris prætervectus cum in Cyprum insulam pervenisset, cupido illum incessit adeundi visendique templum Paphiæ Veneris inclytum per indigenas advenasque. Tantum Cinarades sacerdos consulitur. Hostiæ, ut quisque vovisset, mares deliguntur. Certissima fides hœdorum fibris. Sanguinem aræ offundere vetitum, precibus & igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quanquam in aperto, madescunt. Simulachrum deæ non effigie humana. Continuus orbis latiore initio, tenuem in ambitum, metæ modo exurgens.*

2 *In Patara quoque.*] Pomp. Mela lib. 1. cap. 15. de Lycia. Unde *Pataræus* Apollo dictus Horatio lib. 3. Car. Ode 4.

— *Qui Lyciæ tenet*
Dumeta, natalemque sylvam,
Delius & Pataræus Apollo.

In Patara (ut diximus ex Serv. supra in verbo incip. *Licet ferant Apollinem.*) sex mensibus hyemalibus Apollinis dabantur responsa. Statius lib. 1. Thebaid. ad fin.

Phœbe parens, seu te Lyciæ Pataraea nivosis
Exercent dumeta jugis. —

Festus Pompejus lib. 10. scribit, Lycii Apollinis oraculum in Lycia maximæ claritatis fuisse ob luporum interfectionem. λύκος enim lupus est.

3 *Eo enim excellentiæ.*] Pomponius Mela, ubi supra proxime, de Patara, Lyciæ oppido, loquens, ait, *Illam nobilem facit delubrum Apollinis, quondam opibus, & oraculi fide Delphico simile.*

4 *Præter quæ Amphiarai.*] Cic. l. 1. de Divin. *Atque etiam ante hos Amphiaraus & Tiresias non humiles, & obscuri, neque eorum similes, ut apud Ennium est, qui sui quæstus causa facta suscitant sententias: sed clari, & præstantes viri, qui avibus & signis admoniti, futura dicebant: quorum de altero etiam apud inferos Homerus ait solum sapere: cæteros umbrarum vagari modo. Amphiaraum vero sic honoravit fama Græciæ, Deus ut haberetur, atque ut ab ejus solo, in quo est humatus, oracula peterentur.* Amphiarai templi meminit Strabo libro 9. & Val. Max. lib. 9. c. 16.

5 *Et Trophonii.*] Herodotus lib. 1. Cicero Tusculan. quæst. lib. 1. Livius 5. Decad. lib. 5. Strabo lib. 9. Plura Erasm. scribit Chil. 1. cent. 7. cap. 77. parœmia, *In antro Trophonii vaticinatus est.*

re: ea enim vetustate & fide præcipua habita sunt. Fuit enim Amphiaraus divinus vates, [1] cui Oropii divinos honores decrevere, ædemque illi candido marmore dedere: quem tanto cultu studioque Græcia honoravit, ut [2] inter deos illum reciperet: in eoque solo ac sede ubi humatus sepultusque est, [3] certissima responsa daret, [4] quæ quidem in somnis edebantur. nam post purgationem & sacrificia diis, quorum nomina in ara insculpta erant, mactato ariete, pellem substernebant, in qua incubantes, somnia captabant, illorum significatus & eventa mox interpretati. [5] Eratque publica constitutione sancitum, ut in Amphiarai templo nullus Thebanus obdormisceret, aut vaticinaretur. [6] Fons quoque in eo visebatur, ad quem qui accepto oraculo morbo levabantur, argentum & aurum signatum mittere tenebantur. [7] Apud Canopum quoque in templo Serapis, [8] & in phano Pasiphaës, [9] & in Pergamo Æsculapii: atque

Fons in Amphiarai templo.

1 *Cui Oropii.*] Strabo d. lib. 9. Pausanias lib. 1. *In deorum*, inquit, *numerum Amphiaraum primi omnium Oropii retulerunt, quos reliqui Græci sequuti sunt.* Et paucis interjectis, *Apud Oropios templum Amphiarao, & eidem è candido lapide signum dedicatum est, &c.*

2 *Inter deos illum reciperet.*] Cicero loco nuper citato ibi, *Præter quæ Amphiarai.* & seq.

3 *Certissima responsa daret.*] Cicero d. loco. Statius lib. 7. Pausanias d. lib. 1. & 2. Amphiaraum conjectandi somnii solertissimum fuisse ostendit his verbis, *Constat illum somniorum divinatione tradita, tum demum in deorum numerum relatum. Consulendi quidem causa qui accedunt, lustrantur omnes. Propiaculo res divina est, quam cum Amphiarao ipsi faciunt, tum cæteris, quorum in eadem ara inscripta sunt nomina. Deinde arietem immolant, cujus substrata pelle dormientes, nocturna visa expectant.*

4 *Quæ quidem in somnis.*] Pausan. d. lib. 1. Et hujus quoque meminit Herodotus lib. 8. & Philostratus in vita Apollonii lib. 2. cap. 14. ubi sacerdotes eos, qui responsa accipere volunt, integrum diem à cibo, à vino autem triduo jubent abstinere, ut pura expurgataque anima ostensorum rationes colligere melius possint.

5 *Eratque publica constitutione sancitum.*] Herodotus d. lib. 8.

6 *Fons quoque in eo visebatur.*] Pausanias d. lib. 1. *Est etiam*, ait, *apud Oropios fons templo proximus, quem Amphiarai nuncupant: ad quem neque divinam rem faciunt, neque aut ad lustrandum, aut ad manus lavandas, aqua ea uti fas putant. Solum, qui morbo, oraculi monitu, levati fuerint, signatum aurum, argentumve, more majorum, in fontem abjiciunt.*

7 *Apud Canopum quoque in templo Serapis.*] Strabo lib. 17.

8 *Et in phano Pasiphaës.*] Plutarchus tum in vita Agidis, tum Cleomenis.

9 *Et in Pergamo Æsculapii.*] Pausanias lib. 4. Nam & hic Pergameus & Pergamenus dictus est. Martial. lib. 9.

 epig.

Ara Ardali.

Trophonii & Amphiarai templa.

Thebæ diversæ.

[1] atque in Narbaca apud Hyrcanos oracula pariter ex somniis edebantur,[2] & apud Troëzenos Ardali ara, in qua Somno & Musis immolabatur: quique responsa accipiunt, integrum diem à cibo, à vino autem triduum abstinere convenit. [3] à quibus edita sors olim Mardonio fuit, qua contra Spartanos in acie pugnans occubuit. Quibus quidem oraculis populi omnes cæca opinione ducti, tantum fidei dedere, ut eorum responsis moniti, sævientes tempestates & prælia vitasse credantur. Quod quidem [4] Amphiarai templum in Attica: [5] Trophonii vero apud Thebas Bœotiæ fuit, [6] à Cadmo (ut dicitur) conditas, [7] Bacchi & Herculis

epig. 17. de coma Earini,

Consilium formæ speculum, dulcesque capillos
Pergameo posuit dona sacrata Deo.

Statius de eadem Earini coma loquens Sylvarum lib. 3. sylva 4.

Pergameas intrasse domos, ubi maximus ægris
Auxiliator adest, & festinantia sistens
Fata, salutifero mitis Deus incubat angui.

Et Q. Serenus Sammonicus statim post princ.

Tuque potens artis, reduces qui tradere vitas
Nosti, atque in cœlum manes revocare sepultos,
Qui colis Ægæas, qui Pergama, quique Epidaurum.

1 *Atque in Narbaca apud Hircanos.*] Strabo lib. 11. Hic etiam Narbaca civitas est, in qua oraculum est eorum, qui ex insomniis respondent.

2 *Et apud Troëzenos Ardali ara.*] Pausanias lib. 2. qui de Corinthiacis est. & Stephanus in lib. de Urbibus.

3 *A quibus edita sors olim Mardonio.*] Plutarchus in Aristide.

4 *Amphiarai templum in Attica.*] Pausanias l. 1. qui Attica inscribitur.

5 *Trophonii vero apud Thebas Bœotiæ.*] Herodotus lib. 8. Strabo lib. 9.

6 *A Cadmo, ut dicitur, conditas.*] Diodorus Siculus lib. 5. cap. 2. in princip. & lib. 6. cap. 11. & Lactantius Placidus in lib. 7. Thebaidos Statii. Et hinc illas Cadmeas vocat Homerus Iliados lib. 5.

Ἄγγελος ἐς Θήβας πολέας μετὰ Καδμείωνας. Id est,
Legatus ad Thebas multos inter Cadmæos.

Et Propertius lib. 1. eleg. 7. in princip. ad Ponticum poëtam,

Cum tibi Cadmeæ dicuntur Pontice Thebæ,
Armaque fraternæ tristia militiæ.

Alii ab Amphione, ut Strabo lib. ultimo. Solinus cap. 12. sic scribit, *Bœotia Thebis enitet. Thebas condidit Amphion, non quod lyra saxa duxerit, neque enim par est id ita gestum videri) sed quod affatus suavitate homines rupium incolas, incultis moribus rudes, ad obsequii civilis pellexerit disciplinam.* Alii denique ab Ogyge Rege, ut Varro Rei Rusticæ lib. 3. c. 1.

7 *Bacchi & Herculis patriam.*] Plautus in Amphitryone. Diodorus Siculus d. lib. 6. c. 12. & Solinus d. c. 12. ad hæc quæ in præced. citavimus, subjungit, *Urbs ista numinibus apud se ortis gloriantur, ut perhibent, qui sacris carminibus Herculem & Liberum celebrant.* Unde à Seneca in Hercule furente, *Ferax deorum* terra vocatur. Plinius lib. 4. c. 7. Hincque Theocritus ipsum Herculem Bœotium vocat.

1 *Quas*

culis patriam, [1] quas Alexander Macedo diruit, civibus ſub corona venundatis, [2] quæ ἑπτάπυλοι dictæ ſunt, quæ civitas juxta Magneſiam & Theſſaliam haud longe à mari ſita eſt: ubi Trophonii oraculum multi nominis, qui quum à Bœotiis de Thebano bello conſuleretur, ibique res divina fieret, [3] gallos gallinaceos perpetim ceciniſſe ferunt, quo concentu Thebanis inſignis victoria prædicta fuit. [4] Aliæ vero Thebæ in Ægypto fuere in regione Thebaida [5] ἑκατόμπυλοι, [6] quas nonnulli Heliopolim, plerique Thebas

1 *Quas Alexander Macedo diruit.*] Plutarchus in Alexandro, & Demoſthene. Arrianus quoque in vita Alexandri libro 1. Polybius lib. 5. & Q. Curtius lib. 2.

2 *Quæ ἑπτάπυλοι dictæ ſunt.*] Id eſt, ſeptem portarum. Homerus lib. 4. Iliados,

Ἡμεῖς καὶ Θήβης ἕδος εἵλομεν ἑπταπύλοιο. Id eſt,

Nos etiam Thebarum ſedem cepimus ſeptem portarum.

Ovidius lib. 13. Metam. de eadem,

Urbs erat & ſeptem poſſes oſtendere portas,
Hæ pro nomine erant, & quæ foret illa docebant.

Et Pindarus ſæpe tum in Nemæis, Ode 9. tum in Iſthmiis Ode prima ad fin. & Heſiodus lib. 1. Operum & dierum,

— Ἐφ' ἑπταπύλῳ Θήβῃ καδμηΐδι γαίῃ.

Ovidius lib. 2. Triſtium eleg. 1. eademque ult.

Cur tacui Thebas & mutua vulnera fratrum?
Et ſeptem portas ſub duce quamque ſuo?

Et Statius lib. 3. Thebaidos, volens oſtendere Niobem quatuordecim filios habuiſſe ait,

— Miſeroque tumultu
Bina per ingentes ſtipabant funera portas.

Et rurſum paulo ante,

— Tunc viſa levari
Culmina, ſeptenæque jugo concurrere portæ.

Luctatius in lib. 7. Thebaidos Stat. Apulejus lib. 4. Metamorphoſ. *Vix enim Thebas Heptapylos acceſſimus*, quod eſt huic diſciplinæ primarium ſtudium Pauſanias lib. 9. ſeptem portarum nomina ponit.

3 *Gallos gallinaceos.*] Cicero lib. 1. de Divinatione, & Plinius l. 10. c. 21.

4 *Aliæ vero Thebæ in Ægypto.*] Plinius lib. 36. cap 8. & c. 14. ubi tradit hoc totum oppidum penſile fuiſſe.

5 Ἑκατόμπυλοι.] Id eſt, centum portarum. Homerus lib. 9. Iliados.

— Οὐδ' ὅσα Θήβας
Αἰγυπτίας, ὅθι πλεῖστα δόμοις ἐν κτήματα κεῖται,
Αἵθ' ἑκατόμπυλοί εἰσι. Id eſt,

— Nec quanta Thebas
Ægyptias, ubi multæ in domibus opes jacent,
Quæ centum portarum ſunt.

Et ex eo Strabo lib. 17. Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. Juvenalis Sat. 15. ſtatim poſt princ.

Atque vetus Thebæ centum jacet obruta portis.

6 *Quas nonnulli Heliopolim.*] Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. & lib. 3. c. 1. Herodotus autem lib. 2. dicit Heliopolim diſtare à Thebis Ægyptiis ſpacio quatuor millium octogintorum & ſexaginta ſtadiorum: verum Strabo d. lib. 17. non *Heliopolim*, ſed *Dioſpolim* vocat. Et de his Thebis vide præterea Pomp. Melam lib. 1.

bas dixere, [1] quæ civitas à Busiri condita, stadiorum centum quadraginta ambitu ferebatur. [2] Aliæ in Thessalia juxta Amphisum amnem, [3] quæ Phthioticæ dictæ. Et in [4] Lycia aliæ Thebæ, patria Andromedes. [5] Aliæ juxta Miletum: [6] in Ionia quoque, [7] in Syria, in Attica, Cataonia, [8] & in Italia apud Lucanos Thebæ fuisse traduntur. [9] præter quod fuit Trophonii Jovis oraculum in Lebadia Bœo-

Trophonii Jovis oraculum.

1 *Quæ civitas à Busiri.*] Id usque ad versic. *Aliæ in Thessalia,* est Diodori Siculi lib. 1. c. 2.

2 *Aliæ in Thessalia.*] Apud Solin. lib. 13. aut aliorum comput. 14.

3 *Quæ Phthioticæ.*] Apud Livium 4. Decad. lib. 3. *Thessalorum*, inquit, *genti præter libertatem concessam, Achæi Phthiotæ dicti Thebis Pthhioticis & Pharsalo excepto.* Et ejusdem Decad. lib. 9. *Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quæstuosum & frugiferum.* Et 3. Decad. l. 8. *Incolebant urbem eam profugi ab Thebis Pithioticis.* Et apud Strab. lib. 9. Thessalis apud Plinium lib. 4. c. 8.

4 *In Lycia aliæ Thebæ, patria Andromaches.*] Unde illam Thebanam vocat Ovid. lib. 4. Tristium, eleg. 3.

Nec cruciere minus, quam cum Thebana cruentum
Hectora Thessalico vidit ab axe rapi.

Hæ ὑποπλακίη dictæ sunt Homero lib. 6. Iliados, unde scribit, Andromacham Hectoris uxorem & Astyanactis matrem, natam esse ex Eetione Cilicensibus imperante. Ex quo intelligis hic *Cilicia*, non *Lycia* legendum esse. Versus Homeri hi sunt,

Ἀνδρομάχη θυγάτηρ μεγαλήτορος Ἠετίωνος.
Ἠετίων, ὃς ἔναιεν ὑποπλάκῳ ὑληέσσῃ,
Θήβῃ ὑποπλακίῃ, Κιλίκεσσ' ἄνδρεσσιν ἀνάσσων. Id est,

Andromache, filia magnanimi Eetionis:
Qui quidem Eetion habitabat in Hypoplaco sylvosa,
Thebis in Hypoplaciis, Cilicibus viris imperans.

Et paulo post,

Ἐκ δὲ πόλιν πέρσεν Κιλίκων εὖ ναιετάωσαν
Θήβην ὑψίπυλον. κατὰ δ' ἔκτανεν Ἠετίωνα.

Id est,

Et civitatem devastavit Cilicum bene habitatam:
Thebas celsiportas: interfecit autem Eetionem.

Ut interim non omittas eundem Homerum lib. 1. ejusdem operis,

Ὠχόμεθ' ἐς Θήβην ἱερὴν πόλιν Ἠετίωνος.

Id est,

Ivimus in Thebem sacram civitatem Eetionis.

Sed & de Thebis Hypoplaciis Strabo lib. 13.

5 *Aliæ juxta Miletum.*] Vide Stephanum in lib. de urbibus.

6 *In Ionia.*] Hæ, ni fallor, sunt Thebæ Dirceæ, vel Asopiæ, de quibus Strabo lib. 8.

7 *In Syria.*] *In Attica & Cataonia.*] Stephanus in libro de urbibus.

8 *Et in Italia apud Lucanos.*] Cato hanc interiisse tradit, & ex eo Plinius lib. 3. cap. 11. Fuere & aliæ Thebæ Corsicæ cognominatæ apud Iones juxta Heliconem Plinio lib. 4. cap. 3. Aliæ item à Libero conditæ in Aphrica Divo Hieronymo in epistolam Divi Pauli ad Galatas, quas nunc dicit Thebebestem vocari. Aliæ item in Pamphylia Straboni lib. 14. Stephanus autem in libro de urbibus novem Thebas annumerat.

9 *Præter quod fuit Trophonii Jovis oraculum in Lebadia.*] Herodotus lib. 8. Strabo

Bœotiæ, in hiatu ſubterraneo, tetro & horrido, imo & anguſto receſſu, ad quem ſcalis deſcenſus erat: quo conſulentes magnis difficultatibus deſcendere nudos, aut in veſte alba, & lineo vel purpureo amiculo, placentasque lemuribus offerre oportebat, ne quo periculo forent aut noxæ, hauſtoque oraculo, per alium terræ hiatum ad ſuperiora niti. [1] In quo illud proditur mirum, eum qui poſt conſultum oraculum inde digreſſus foret, animo ſemper afflicto & jacenti, nunquam ridere ſolitum eſſe: [2] juxta quod duo fontes viſebantur, alter Lethæ, cujus aquam deſcenſuri ſi haurirent, omnium daretur oblivio: alter Memoriæ, ex cujus hauſtu, omnium quæ unquam vidiſſet, recordatio ſubiret. [3] Sicut Thaſiis duo vini genera naſci produntur, alterum quod ſomnum conciliaret, alterum quod fugaret. [4] Ipſius vero ſtatua non in templo, ſed in tumulo nimis edito viſebatur, quæ ferreis obeliſcis obſepta erat. Fuitque quoque ultra Cyrenem in extimo ſinu [5] apud Garaman-

Ex Trophonii antro reverſi ſemper triſtes. Lethæ fons. Memoriæ fons. Thaſiorum vina. Trophonii ſtatua.

Strabo lib. 4. Pauſanias in Bœoticis. Livius 5. Decad. lib. 5. Maximus Tyrius Sermon. 26. poſt princ. ſic ſcribit, *Sed in antro quoque Trophonii* (nam & hujus herois oraculum eſt circa Lebadiam urbem) *qui dæmonem adire velit, amictu induitur lineo, talari purpureoque, libaque in manibus habens, ſupinus anguſto ingreditur hoſtiolo: ubi vel viſu vel auditu conſequitur, ut quum inde erepſerit, ſibi ipſe interpres vateſque fiat.* Plutarchus in Sylla, Philoſtratus in vita Apollonii lib. 8. cap. 8. ex quo maxima pars horum, quæ hic Alexander dicit, ſumpta eſt.

1 *In quo illud proditur.*] Imo vero Pauſanias in Bœoticis ſcribit, digreſſos ab antro reſipiſcere paulo poſt, & priſtinam mentem cum riſu recipere.

2 *Juxta quod duo fontes.*] Hæc uſque ad verſic. *Sicut Thaſiis*, ſunt Plinii lib. 31. c. 2. Pauſanias loco proxime citato hæc ſcribit, *Sunt fontes duo inter ſe proximi. Bibenda illic eſt Lethes, quæ dicitur aqua, quo cunctorum ei, quæ memoria complectebatur, oblivio contingat: Mnemoſynes deinde, id eſt, Memoriæ, aquas potat, ut ne mens effluat, quominus, quæ intra ea penetralia viderit omnia memoria contineat.*

3 *Sicut Thaſiis.*] Theophraſtus Hiſtoriæ plantarum lib. 9. c. 20. ad finem, *Apud Thaſſum*, inquit, *vinum ſomnificum arte quadam conficitur, & aliud, quod potum vigilantiſſimos facit.* Plinius lib. 14. cap. 18. *Thaſios duo genera vini facere proditur; Unum quo ſomnus concilietur, alterum quo fugetur.*

4 *Ipſius vero ſtatua.*] Redit ad Trophonium: idque eſt ex Philoſtrato & Pauſania ubi ſupra.

5 *Apud Garamantes.*] Unde *Garamanticus* dictus eſt Silio Italico libro 14.

Fer pater afflictis, fer, ait, Garamantice vates
Rebus opem: inque Italos da certa effundere tela.

1 *Jovis*

Jovis Ammonii oraculum. ramantes[1] Jovis Ammonis augustissimum & antiquissimum oraculum, in vastis solitudinibus & campis torridis, siccitate sterili, ac nudo solo; ad quod sole exurente, æstu flagrantissimo,[2] per immensas arenarum moles, vastamque planitiem calore & siti infestam, vix iter cuiquam tolerabile fuit: siquidem ventus eas sicut fluctus nunc huc, nunc illuc agitare, & campos velut maria infestare solet: nubes enim pulveres vehit, & fœda tempestate vexat. Post quæ, *Caremoniæ Jovi Ammonio exhibitæ atque ejus imago.* nemus frequenti sylva oleaque, & proceris arboribus,[3] fontibusque passim manantibus amœnum, in mediis arenis & situ arido haud plus quadraginta stadiorum oraculi septa claudebat: ultra vero late deserta regio, vestigio humano inaccessa. Circa vero Ammonii passim loca incolunt.[4] Ipse vero Ammon hircino capite & pelle amictus multis

1 *Jovis Ammonis.*] De hujusmodi Ammone Herodotus lib. 2. & lib. 4. Diodorus Siculus lib. 4. cap. ult. Strabo lib. 17. qui scribit hoc oraculum suo tempore omnino defecisse. Pomponius Mela lib. 1. cap. 7. ubi Cyrenaicam describit. Lucanus lib. 9.

Ventum erat ad templum Libycis quod gentibus unum
Inculti Garamantes habent: stat corniger illic
Juppiter, ut memorant, sed non aut fulmina vibrans,
Aut similis nostro: sed tortis cornibus Ammon.

Silius Italicus lib. 3. in princ.

Qua sublime sedens Cyrrhæis æmulus antris
Inter anhelantes Garamantas corniger Ammon
Fatidico pandit ventientia secula luco.

Et in fine ejusdem libri,

Hic ubi nunc aras lucosque videtis opacos,
Ductore electo gregis (admirabile dictu)
Lanigeri capitis media inter cornua perstans,
Marmaricis ales populis responsa canebat.

Solinus cap. 40. Plutarchus in Alexandro. Quintus Curtius lib. 4. Arrianus lib. de Gestis Alexand. 3. Servius in 4. lib. Æneid. Virgilii ibi,

Hic Ammone satus rapta Garamantide nympha.

Luctatius Placidus in lib. 3. Thebaid. Statii ibi,

Chaonias senuisse tibi: licet aridus Ammon Invideat. ——

2 *Per immensas arenarum moles.*] Nam, ut inquit Servius loco nuper citato, *inde nomen sumpsit, quia ἄμμος arena est.*

3 *Fontibusque.*] Hæc sunt verba Q. Curtii d. lib. 4.

4 *Ipse vero Ammon.*] Herodotus tum lib. 2. tum lib. 4. Macrobius lib. 1. cap. 21. Festus Pompejus lib. 8. Eustathius in Dionysium de Situ orbis. Servius in eum locum lib. 4. Æneid.

Protinus ad regem cursus detorquet Hiarbam.

Qui locus in memoriam revocat id, quod scribit Plinius lib. 37. cap. 10. Lapidem quendam vocari, Hammonis cornu inter sacratissimas Æthiopiæ gemmas, aureo colore, arietini cornu effigiem reddentem, prominentemque prædivina somnia repræsentare.

1 Hunc

multis cæremoniis colebatur. [1] Hunc ſacerdotes, quum reſponſa petunt, aurato navigio vectare, & patrium carmen canere, eoque propitiato, petentibus reſponſa dare ſolebant, quæ non verbis, [2] ſed nutu ſigniſque ſubobſcuris ab Ammone edebantur. Quod quidem ad tantæ majeſtatis faſtigium venit, ut illuc poſt Cambyſem, Alexandrum Macedonem, per ingentes æſtus, omni tractu ſitiente, penetraſſe, pro miraculo fuerit. [3] In Ægypto quoque Apis oraculum omnium ſermone celebratur, erat enim bos, qui & Serapis dictus, corpore niger, candida fronte, in tergore alba nota ingſinis, duplicibus pilis in cauda, & lingua cantharo notatus, quem certos vitæ annos excedere non licebat. Hunc in lacum demerſum Ægyptii, indicto juſtitio, veſte abſciſſa, & laceratis crinibus defunctum plangebant: invento vero, mirifice lætabantur. Reſponſa autem dare non ut reliqua oracula ſolitus, ſed ſi manu oblatum pabulum ſumpſiſſet à conſulentibus, ſecundos eventus, atque omnia proſpera decernebat: ſi vero abnueret, in dubio malo & memorandis cladibus caſura divinabat. Ideo quum à Germanico pabulum oblatum renuiſſet, funeſtum omen & indubiam necem, quæ paulo poſt ſequuta eſt, prænunciavit. A Tenediis vero ſervatum eſt, prægnantem vaccam enutriri, cui veluti puerperę famulantur. [4] Apud Æthiopes gens eſt (Nubas vocant) [5] & in Aphrica

Apis oraculum & ejus forma.

Reſponſa Apis.

Tenedii.

Æthiopes.

1 *Hunc ſacerdotes.*] Curtius d. l. 4. *Hunc*, inquit, *cum reſponſum petitur, navigio aurato geſtant ſacerdotes, cum multis argenteis pateris ab utroque navigii latere pendentibus. Sequuntur matronæ virgineſque, patrio more inconditum quoddam carmen canentes, quo propiciari Jovem credunt, ut certum edat oraculum.*

2 *Sed nutu ſigniſque obſcuris.*] Strabo lib. 17. Hinc Servius ubi ſupra, dicit illius ſimulachrum capite arietino fuiſſe.

3 *In Ægypto.*] Strabo lib. 17. Plinius lib. 8. cap. 46. Statius lib. 3. Thebaidos, ibi,

Niliacumque pecus, patrioque æqualis honori
Branchus. —

Et ibi Luctatius interpres, *Apim*, inquit, *dicit taurum lunatum Iſidis, quod Ægyptiis motu corporis ſui, & quibuſdam ſignis futura prædicit.* Solinus in Polyhiſtore cap. 45. Pomponius Mela libro 1. cap. 9. ubi de Ægypto.

4 *Apud Æthiopes.*] Ælianus Hiſtoriæ animalium, lib. 3. c. 17.

5 *Et in Aphrica Ptoëmbari.*] Plinius lib. 6. cap. 30. *At ex Aphricæ parte Ptoëmbari, Ptoëmphanæ, qui canem pro Rege habent, motu ejus imperia augurantes.*

Ptoëmbari. phrica Ptoëmbari, quibus regis vice, canis dominatur, quem mirifice obſervant, ex illius motu & nutu imperia, *Perſæ.* & quæ ſint placita augurantes. [1] Perſis quoque (ut auctor eſt Ariſtophanes) aliquando gallus regis vice præfuit & imperitavit. Sed præter hæc oracula, quæ auguſtiſſima *Templa divitiis & ſanctitate inclyta.* & ſancta habita ſunt, templa quoque divitiis & ſanctitate inclyta præcipua celebrantur: [2] in Græcia, Olympii: [3] in Arabia, Triphili: in Cydonia, Dictæi: in Alexandria, Jovis Sinopitæ: in Libya & Andro Dionyſii: [4] in Epidauro, Æſculapii: [5] in Iſthmo & [6] Tænaro, Sunio

tes. Solinus cap.43. *His proximi,* inquit, *ſummam regiæ poteſtatis cani tradunt, de cujus motibus quidnam imperitet, augurantur.* Cicero autem lib. 1. de Legibus, tradit gentes eſſe quæ canem, ut Deum colunt. Vide eundem libro 1. de Natura Deorum.

1 *Perſis quoque, ut auctor eſt Ariſtophanes.*] In Fabula, cui titulus ὄρνιθες, id eſt, *de Avibus,*

Ὡς δ᾽ οὐχὶ Θεοὶ τοίνυν τῶν ἀνθρώπων ἦρχον τὸ παλαιὸν
Ἀλλ᾽ ὄρνιθες, κἀβασίλευον πολλ᾽ ἐστὶ τεκμήρια τούτων,
Ἀντίκα δ᾽ ὑμῖν πρῶτ᾽ ἐπιδείξω τὸν ἀλεκτρυόν᾽ ὡς ἐτυράννει,
Ἦρχε Περσῶν πρῶτον πάντων, Δαρείου καὶ Μεγαβύζου,
Ὥς τε καλεῖται Περσικὸς ὄρνις, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ἔτ᾽ ἐκείνης.

Id eſt,

Quod autem non Dei igitur hominibus imperavit antiquitas,
Sed aves & regnabant, multa ſunt ſigna horum:
Statim autem vobis primum oſtendam gallum, quod regnabat,
Imperabatque Perſis primum omnibus, Dario & Megabyzo,
Quare vocatur Perſica avis, à dominatione adhuc illa.

2 *In Græcia, Olympii.*] Vide paulo infra.

3 *In Arabia, Triphyli.*] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 10.

4 *In Epidauro Æſculapii.*] Plinius lib. 4. cap. 5. *In Saronico,* inquit, *Epidaurum oppidum, Æſculapii delubro celebre.* Strabo lib. 8. *Epidaurus non parum inſignis eſt civitas, præſertim ex Æſculapii claritate nobilitata, quem varia morborum genera curaſſe ſomniati ſunt homines. Erat vero templum ægrotantium multitudine uſquequaque refertum, pendentibuſque tabellis, in quibus ſanati languores erant inſcripti.* Solinus cap. 2. *Epidauro decus eſt Æſculapii ſacellum, cui incubantes ægritudinum remedia capeſſunt de monitis ſomniorum.* Meminit Ariſtophanes in Pluto, & Plautus in Curculione, actus 2. ſcena 1. in princ. his verbis,

Migrare certũ eſt jam nunc è phano foras,
Quando Æſculapî ita ſentio ſententiam:
Ut qui me nihili faciat, nec ſalvum velit.
Valetudo decreſcit, accreſcit labor:
Nam jam, quaſi zona, liene cinctus ambulo:
Geminos in ventre habere videor filios.

Hinc *Epidaurius* dictus eſt Ovidio l.15. Metamorph.

Æquore placato patrias Epidaurius aras
Linquit. ——

5 *In Iſthmo.*] Unde *Iſthmius* dictus eſt, Strabo lib. 8. *Ad Schenuntem portum anguſtiſſima Iſthmi tellus eſt, qua navigia tranſvectantur, ubi eſt Neptuni phanum Iſthmi.* Et eodem lib. *In Iſthmo Ne-*

[1] Sumio Euboeæ, [2] atque Attica [3] & Calabris, Neptuni [4] in Acarnania, [5] Apollinis Actii: [6] in Claro, [7] Actio & Leu-

mo Neptuni, quem Isthmium vocant, templum eminet, picearum arborum luco circunclusum, ubi Isthmios ludos celebratos, Corinthii celebrare soliti sunt. Solinus cap. 12. Pausanias in Corinthiacis, & Laconicis.

6 *Et Tænaro.*] Unde *Tænarius* Neptunus dictus, ut Suidas tradit. Est autem Tænarus auctore Servio in lib. 4. Georg. promontorium Laconiæ, circa finem Maleæ, ubi inferorum dicitur esse descensus. Virgil. d. lib. 4. de descensu Orphei ad inferos,

Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, manesque adiit Regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.

Hinc igitur *Tænarius Deus* Neptunus dictus Propertio lib. 1. eleg. 13. ad Gallum,

Non sic Æmonio Salmonida mistus Enipeo
Tænarius facili pressit amore Deus.

Unde *Tænarium malum* in proverbium abiit, de quo Erasmus Chiliad. 3. centur. 7. cap. 85.

1 *Sumio Euboeæ.*] Herodotus lib. 7. Polymnia, scribit templum Neptuni cognomine Liberatoris in Euboicis ad Artemisium structum esse.

2 *Atque Attica.*] Pausan. lib. 1. qui de Atticis est.

3 *Et Calabris Neptuni.*] Plutarchus in Demosthene, scribit, Demosthenem confugisse in Calabriam ad templum Neptuni. Quod & ipsum ante scripserat Pomp. Mela lib. 2. cap. 7. ubi de Mediterranei maris insulis. Attamen adverte quod plerique omnes codices Plutarchi & alias viri minime indocti Calabriam Ægei referunt, pro Calauria falso: putoque hic legendum *Calauria* ex Pausania in Atticis, Strabone libro 8. Ovidio lib. Metam. 10. & Mela hoc loco posteriore, cujus hæc sunt verba. *Troëzonio Calauria inter ignobiles, alias leto Demosthenis nobilis.*

4 *In Acarnania Apollinis Actii.*] Stephanus de Urbibus.

COLERUS.

5 *Apollinis Actii.*] Vide Strabonem lib. 7.

TIRAQUELLUS.

6 *In Claro.*] Posset videri Alexandrum debuisse dicere in *Colophone*, ubi est Clarii Apollinis oraculum apud Plinium lib. 2. cap. 103. in cujus Clarii specu lucana est, cujus potu mira redduntur oracula, bibentium breviore vita. Solinum cap. 43. aut aliorum supputatione 53. *Non longe Epheso Colophon civitas nobilis oraculo Clarii Apollinis.* Vide tamen Pomponium Melam lib. 1. cap. 17. de Ionia. Plinium lib. 5. cap. 29. & Jamblichum de Mysteriis Ægyptiorum. Et de hoc quoque oraculo est illud Virgilii lib. 3. Æneid.

Qui tripodas, Clarii lauros, qui sydera sentis.

Ubi Servius dicit, *Clarium oppidum est in finibus Colophoniorum: unde Apollo Clarius: & per lauros oraculum intelligit.* Id quod facit pro Alexandro: nisi quod pro Claro, *Clario* debuit dicere: nisi hic mendum sit, quod magis credo: nam postea *Clario* dicit. Et de hoc quoque Statius lib. 8. Thebaidos,

Nec Clarias hac luce fores, Didymæaque quisquam
Limina. —

Cæterum Strabo lib. 14. scribit ante Colophonem, civitatem Ionicam Apollinis Clarii, lucum esse: moxque *Clarum*, non *Clarium* vocat locum ipsum, ut proinde intelligas Clarum & Clarium indifferenter vocari. Apollo apud Ovidium Metamorph. lib. 1. artificiose potentiam suam commemorans, ait,

— *Mihi Delphica tellus*
Et Claros, & Tenedos, Pataræaque regia servit.

7 *Actio.*] Actæ Apollinis oraculum

[1] & Leucade, [2] Lycia & [3] Selenuntia Apollinis: [4] in Cappadocia, Bellonæ: in eademque, & [5] Ionia [6] atque Epheso,

lum memorat Strabo lib. 13. Et hinc *Actius* Apollo dictus Virgilio libro 8.

Actius hæc cernens arcum tendebat Apollo
Desuper. —

Et Propertius lib. 4. eleg. 6. de Pugna Actiaca navali, qua totam historiam complexus est, quæ apud scriptores est celebratissima,

Actius hinc traxit Phœbus monimenta, quod ejus
Una decem vicit missa sagitta rates.

Callimachus apud Hyginum, de Argo, in finibus Magnesiæ ad Actii Apollinis templum, quod Argonautæ proficiscentes statuisse existimantur, Argon constructam fuisse dicit. Cæterum Actium (auctore Dione Romanæ historiæ lib. 50.) Apollinis templum est è regione portuum, qui sunt apud Nicopolim, ante fauces sinus Ambracii situm: qui sinus per angustias longe sese effundens, ipse, & qui ante eum positi sunt loci, appellendis navibus, stationique sunt commodatissimi. Hoc templum Cæsar Octavius, ut idem Dion scribit lib. 51. in princip. majus extruxit, & ludos Musicos & Gymnicos, & equestre certamen cum sacro quinquennali, eidem Apollini constituit, & navium genera usque ad deciremem ex captis navibus consecravit.

1 *Et Leucade.*] Idem Apollo à Leucade promontorio *Leucadius Deus* dictus est. Propertius lib. 3. eleg. 10. tit. Fœminas imperare amantibus, in fine.

Leucadius versas acies memorabit Apollo:
Tantum operis belli sustulit una dies.

Ovidius lib. Tristium 3. eleg. 1. reddens rationem cur Augusti janua lauro velaretur, & ea Augustus coronaretur,

An quia perpetuos meruit domus ista triumphos?
An quia Leucadio semper amata Deo est?

Et lib. 5. eleg. 3.

Vel rapidæ flammis urar patienter in Ætnæ,
Vel freta Leucadii mittar in alta Dei.

Et Sappho apud Ovidium,

Phœbus ab excelso, quantum patet, aspicit æquor:
Actæum populi, Leucadiumque vocant.

Strabo lib. 8. scribit, Corinthios Leucadem in insulæ formam redegisse: & habere Apollinis Leucatæ phanum, ibique saltum fieri, qui ad sedandos amores valere creditur. Quo in loco Sappho prima dicitur, superbe ab excelsa se dejecisse petra, stimulante Cupidine. Insula hæc *Leucata*, mutato nomine, *Leucada* vocata est: redditque rationem ibi idem Strabo.

2 *Lycia.*] Ut supra dictum est.

3 *Et Selenuncia.*] Strabo lib. 10. post princ. *Fuit & Selenuncii*, inquit, *Apollinis oraculum.* Verum Hellopienses Istiæa transtulerunt, & urbem amplissimam reddiderunt, violentius ingruente tyranno Philistide, post rem apud Leuctram gestam. Alia Apollinis oracula videbis infra in fin.

4 *In Cappadocia, Bellonæ.*] Strabo lib. 12. non multo post princ. ubi de Cappadocia loquitur, sic ait, *In Antitauro convalles sunt profundæ & angustæ, in quibus sunt Comana civitas memoratu digna & Bellonæ fanum, quod illi Comana vocant.*

5 *Et Ionia.*] Pausanias in Achaicis.

6 *Atque Epheso Dianæ.*] Solinus cap. 53. *Epheso decus templum Dianæ, Amazonum fabrica adeo magnificum, ut Xerxes cum omnia Asiatica templa igni daret, huic uni pepercerit.* Plinius l. 36. cap. 14. templum hoc Dianæ ita describit, *Magnificentiæ vera admiratio extat templum Ephesiæ Dianæ ducentis viginti annis factum à tota Asia. In solo id palustri fecere, ne terræ motus sentiret, aut hiatus timeret. Rursus ne in lubrico atque instabili fundamenta tantæ molis locarentur,*

so, Dianæ: [1] in Halicarnasso, Minervæ: [2] in Papho, Veneris: [3] in Bosphoro, Apaturiæ: [4] in Cypro, Acreæ Veneris: [5] in Locris, Proserpinæ: [6] in Achaia [7] & Catina, Cereris: [8] in Samo, [9] Argis, [10] Metaponto, [11] & in Lucania, Juno-

tur, ante calcatis ea substravere carbonibus, de in velleribus lanæ. A quibus autem & qua materia constructum sit, scribit idem Plinius cap. 40. lib. 16. & alibi. Fuisse etiam ab Amazonibus conditum auctor est etiam Mela l. 1. cap. 17. Ibi Ephesus & Dianæ clarissimum templum, quod Amazones Asia potitæ consecrasse traduntur. quod confirmat Justinus libro 2. Meminit etiam hujus templi D. Lucas Actorum cap. 19. Adde & Ortygia insula ipsius Dianæ ex Diodoro Siculo lib. 6. cap. 2. post prin. *Diana*, inquit, *in Syracusis insulam à diis accepit Ortygiam ab ea, tum oraculorum responso, tum voce nominatam.*

1 *In Halicarnasso, Minervæ.*] Herodot. lib. 13.

2 *In Papho, Veneris.*] Cornelius Tacitus lib. 18. quem locum jam adduximus supra hoc eodem cap. ubi de Veneris Paphiæ ara. Suetonius in Tito, cap. 5. *Adeoque*, inquit, *Paphiæ Veneris oraculo, dum de navigatione consuluit, etiam de imperii spe confirmatus est.* Virgil. lib. 1. Æneid. de Venere loquens,

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit,
Læta suas, ubi templum illi, centumque Sabæo
Ture calent aræ, sertisque recentibus halant.

Strabo lib. 14. non procul à fine, Paphum & Palæpaphum celebrat, Paphum quidem ab Agenore conditam: Palæpaphum vero vetustiorem, Veneris templo illustrem.

3 *In Bosphoro, Apaturiæ.*] Scribit Pausanias in Corinthiacis Ætram compressam à Neptuno: Eam ob rem Æthram Minervæ Apaturiæ delubrum, quasi Fallacis dixeris, dedicasse, insulamque Sphæria, quæ ante dicebatur, Sacram nominasse: Instituisse eandem, ut Troëzeniorum virgines ante nuptias zonam Apaturiæ Minervæ dicarent.

4 *In Cypro, Acreæ Veneris.*] Strabo l. 14. de Cypro loquens, scribit, Montis summum Olympum dici, ubi Veneris Acreæ templum est, quod nec videre, nec adire mulieribus licet. De Junonis autem Acreæ oraculo videbis postea in fin.

5 *In Locris, Proserpinæ.*] Titus Livius 3. Decad. lib. 9. in egregia illa Locrensium oratione, *Fanum est apud nos Proserpinæ, de cujus sanctitate templi credo aliquam famam ad vos pervenisse Pyrrhi bello: qui cum ex Sicilia rediens Locros classe prætervеheretur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga vos in civitatem nostram facinora edidit, thesauros quoque Proserpinæ intactos ad eam diem, spoliavit: atque ita pecunia in naves imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo evenit P. C? classis postero die fœdissima tempestate lacerata, omnesque naves, quæ sacram pecuniam habebant, in littora nostra ejectæ sunt: qua tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus Rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri jussit.* Valerius Maximus lib. 1. c. 2. de Neglecta religione. Lactantius lib. 2. c. 8.

6 *In Achaja.*] Plutarchus in Iside & Osiride, & alii, quos statim citabo.

7 *Et Catina.*] Unde Catinensis Ceres dicta ab oppido Siciliæ Ætnæ propinquo, ut ostendit Lactantius lib. 2. cap. 4. Cujus tanta fuit religio, ut adire templi ejus secreta penetralia nefas esset.

8 *In Samo.*] Diodorus Siculus l. 6. cap. 11. Pausanias in Achaicis. Tertullianus in Apologetico, cap. 24.

9 *Argis.*] Pausanias in Atticis & Corinthiacis.

10 *Metaponto.*] Plinius lib. 14. cap. 1.

Templum in Olympio. Columna in templo Jovis Triphilii. Templũ Acreæ Veneris & Eunosti mulieribus adire nefas. Persicæ Dianæ phanum.

Junonis. Sed quod est de Olympio dictum, hoc templum [1] in agro Pisano fuit, haud procul ab Elide, ante quod Lucus agresti olea consitus, & stadium omnium maximum, juxta quod Alpheus præterfluens ex Arcadia, mare ingreditur. [2] In phano autem Jovis Triphilii, columna ex solido auro multo ævo vetusta, cum titulis rerum gestarum sacrata visebatur, quam ipsum Jovem statuisse ferunt. [3] Acreæ vero Veneris templum mulieribus nec videre, nec adire fas est. [4] Sicut Eunosti phanum in Tanagra adeo mulieribus interdictum fuit, ut si quo infortunio aut vastitate Tanagræi opprimerentur, diligenter inquirerent, ne qua mulier consulto aut casu templo appropinquasset. [5] Castabalis Persicæ Dianæ phanum tantæ fuit religionis, ut illic dicatæ virgines (quod vix credi potest) super prunas nudis pedibus ambulent innoxiæ: [6] sicut in templo Fero-

Metaponti templum Junonis vitigineis columnis stetit. De hoc etiam paulo post dicetur in verbo, *Metapontinæ Iunonis.*

11 *Et in Lucania, Junonis.*] Strabo lib. 6. in prin. & Plutarchus in Pompejo.

1 *In agro Pisano.*] Strabo lib. 8.

2 *In phano autem Jovis Triphilii.*] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 10. in fin. dicit, Jovis Triphilii sacerdotes scripta ostendere quædam ab Jove relicta, quo tempore templum construxit, scribit præterea patriam illam refertam esse auro, argento, ære, stanno, ferro: quorum nil extra insulam asportari licet: & alia multa. Sed nihil de Columna aurea. Verum Lactantius Divinarum institutionum lib. 1. cap. 11. hujus columnæ meminit, his verbis, *Antiquus auctor Euhemerus, qui fuit ex civitate Messana, res gestas Jovis & cæterorum, qui dii putantur, collegit, historiamque contexuit ex titulis & inscriptionibus sacris, quæ in antiquissimis templis habebantur, maximeque in phano Jovis Triphilii, ubi auream columnam positam esse ab ipso Jove, titulus indicabat: in qua columna gesta sua perscripsit, ut monumenta essent posteris rerum suarum.*

3 *Acreæ vero Veneris templum.*] Dictum est supra ex Strab. lib. 14. non multo ante.

4 *Sicut Eunosti phanum.*] Plut. Problem. 153. Sed & in Italia olim sacro Herculis mulieribus interesse non licebat, ex Macrobio lib. 1. c. 12.

5 *Castabalis Persicæ Dianæ phanum.*] Strabo lib. 12. non adeo multo post prin. *Castabalis,* inquit, *est Dianæ Persicæ phanum, ubi dicunt sacras mulieres illæsas nudis pedibus super prunas ingredi.*

6 *Sicut in templo Feroniæ.*] Strabo lib. 5. Sub monte autem Soractæ urbs est Feronia, quo nomine & dea quædam nuncupatur, quam finitimi miro dignantur honore. Eodem in loco ipsius templum est mirificum sacri genus habens. Nam qui ejus numine afflantur, nudis pedibus prunas, & copiosum inambulant sub hac dæmone, nulla læsione, cinerem.

1 *Et*

Feroniæ ſuper ignem afflati numine incedebant: [1] & ad montem Soractis, familiæ, quas Hirpias vocant, ſuper incenſam ſtruem inſultabant impune, [2] quibus perpetuo ſenatuſconſulto vacatio munerum data eſt. [3] In Achajæ autem Cereris templo fons manet cæremoniis ſacer, in quem graviore morbo impliciti introſpicientes, ſpeculo in fontem demiſſo, eventa valetudinis internoſcant: [4] ſicut Tral- *Fons in Achaja Cereris templo.*

1 *Et ad montem Soractis, familiæ, quas Hirpias vocant.*] Plinius l. 7. c.2. *Haud procul urbe Roma in Faliſcorum agro familiæ ſunt paucæ, quæ vocantur Hirpiæ, quæ ſacrificio annuo, quod fit ad montem Soractem Apollini, ſuper ambuſtam ligni ſtruem ambulantes non aduruntur.* Et ex Plinio Solinus c. 8. ſic ſcribit, *Perpaucæ familiæ ſunt in agro Faliſcorum, quos Hirpios vocant. Hi ſacrificium annuum ad Soractem montem Apollini faciunt. Idque operantes geſticulationibus religioſis impune exultant, ardentibus lignorum ſtruibus, in honorem divinæ rei flammis parcentibus. Cujus devotionis miniſterium munificentia Senatus honoratum, Hirpis perpetuo omnium munerum vacationem dedit.* Hanc rem cecinit Virgil. lib. 11. Æneidos his verſibus,

Summe deûm ſanctis cuſtos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Paſcitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus veſtigia pruna.

Super quo loco plura Servius ad hujus rei notitiam docte tradit, inter quæ hæc ſcribit, *Varro ubique expugnator religionis, ait, quum quoddam medicamentum deſcriberet, Ut ſolent Hirpini, qui ambulaturi per ignes medicamento plantas tingunt.* Silius Italicus de eadem re ſic lib. 5. cecinit,

Tum Soracte ſatum, præſtantem corpore, & armis
Æquanum noſcens patrio cui ritus in arvo
Cum pius arcitenens accenſis gaudet acervis,
Exta ter innocuos lætum portare per ignes,
Sic in Apollinea ſemper veſtigia pruna
Inviolata teras, victorque vaporis ad aras
Dona ſerenato referat veſtigia Phœbo.

Strabo l. 5. ſcribit ea ſacra non Phœbo, ſed Feroniæ celebrari ſolita, ut diximus in præced. Hirpi autem Sabinorum lingua lupi vocantur. Lege Servium ubi ſupra.

2 *Quibus perpetuo Senatuſconſulto.*] Plinius ubi ſupra ad ea, quæ nuper adduximus ſubjungit, *Et ob id perpetuo S. C. militiæ, omniumque aliorum munerum vacationem habent.* Solinus d. cap. 8.

3 *In Achajæ autem Cereris templo.*] *Achææ* legendum eſt ex Herodoto in Terpſichore. Pauſanias in Achaicis, *Pro Cereris æde,* inquit, *fons eſt, qui à templo lapideo pariete ſecluditur: ad eum fontem per exteriorem tramitem deſcenditur. Ibi oraculum maxime veridicum eſt. Cognoſcuntur ex eo non rerum omnium, ſed morborum duntaxat eventa. Speculum tenui ſuſpenſum filo demittunt, ut in fonte omnino non mergatur, ſed imo ambitu ſummam aquam contingat. Ubi odores adoleverint, & rite deam precati fuerint, inſpiciunt in ſpeculum, & ex ejus imaginibus periturusne an victurus is æger ſit, de quo conſuluerunt, divinant. Neque latius hujus aquæ divinatio patet.*

4 *Sicut Trallibus in antro Charonio.*] Strabo lib. 14.

Trallibus in antro Charonio, [1] & apud Ægyptios in Isidis, [2] in Melopidæ semideæ templo in Bubasto, ab ægrotis valetudinis remedia insomniis præsciuntur. Fuitque mos, ut hi qui morbis levari meruissent, remedia, & qua curatione levarentur, [3] in æde Æsculapii velut in albo proponerent, ut essent sempiterno monumento, & cæteros exemplo juvarent. [4] Contrariæ vero religionis Catinensis Cereris, quam Achaiæ, sacrarium fuit. ad istud enim viris accedere non licet, sacra vero per mulieres ministrari, & virgines præfici solebant: cujus simulacrum non modo tangere, sed ne videre quidem homini fas. [5] Samiæ autem Iunonis dignum sua amplitudine templum, inter septem orbis miracula adnumeratur, quod ab urbe haud plus viginti stadiis aberat. [6] In Laciniæ Iunonis ara miracula affingunt, ut cineres in ara perflantibus ventis immobiles maneant, [7] sicut ara Veneris Paphiæ sub palustri cælo nullis pluviis humectatur. [8] Metapontinæ Iunonis templum hoc pro miraculo habuit, ut vitigineis columnis fulciretur. In Libya Liberi patris templum & oppidum ab uno eodemque bis inveniri negant. [9] Ephesiæ autem Dianæ supra omnium seculorum memoriam celebratissima &

Catinensis Cereris sacrum. Samiæ Iunonis tēplum. Laciniæ Iunonis ara. Paphiæ Veneris ara. Metapontinæ Iunonis templum Liberi patris. Ephesiæ Dianæ.

1 *Et apud Ægyptios Isidis.*]Diodor. Siculus l. 1. c. 2. tradit Isidem in somnis opitulari palam eis, quos censuerit dignos.

2 *Et in Melopidę.*]Vide Jamblichum de Mysteriis Ægyptiorum.

3 *In æde Æsculapii.*] Strabo lib. 8. de eo loquens, *Erat vero templum ægrotantium multitudine usquequaque refertum, pendentibusque tabellis, in quibus sanati languores erant inscripti.* Et de eo dictum est supra.

4 *Contrariæ vero religionis Catinensis Cereris.*]Lactantius lib. 2. cap. 4. ubi & hanc *Cererem Ennensem* quoque vocatam dicit.

5 *Samiæ autem Iunonis.*]Hujus templi Samiæ Junonis meminit Diod. Siculus lib. 6. c. 11. Lactantius l. 1. c. 17. ubi Varro insulam *Samum* prius *Partheniam* nominatam scribit.

6 *In Laciniæ Junonis ara.*] Livius 3. Decad. lib. 4. post princ. de templo Junonis Laciniæ loquens, ait, *Fama est aram esse in vestibulo templi, cujus cinerem nullus unquam moveat ventus.* Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. de Miraculis. Plinius lib. 2. c. 107.

7 *Sicut ara Veneris Paphiæ.*]Plinius lib. 2. cap. 96. *Celebre phanum habet Veneris Paphos, in cujus quandam aream non impluit.*

8 *Metapontinæ Junonis.*]Plinius libro 14. cap. 1. post prin.

9 *Ephesiæ autem Dianæ.*] Strabo libro 14. Plinius lib. 6. c. 40. & lib. 36. cap. 14. & jam diximus supra multo ante.

1 *Delu-*

ma & auguſtiſſima ædes fuit, magnis effuſionibus & profuſiſſima impenſa à tota Aſia conſtructa, ſeptem ſtadiis ab urbe, nudo & paluſtri ſolo: in cujus feſto annuo juvenes primo flore ætatis, & virgines cultu excellenti procedere ad templum prælata pompa, & feſtum diem agere, ſponſaliaque invicem inire conſuerant. [1] Delubrum vero Neptuni in Achaja, Erechtheum cognominatum, hoc memorabile habuit, ut aqua in puteo flante auſtro fluctuaret, cæteris vero perflantibus ventis jaceret immota: cui compar Ariſtoteles tradit de Pythopoli urbe ad Aſcaniam paludem, cujus putei hyeme exſiccantur, æſtate vero ad ſuperficiem redundant. [2] & apud Gades in Herculis templo puteum inundante Oceano exſiccari. [3] Quod vero de Clario dicimus, eſt animadvertendum, in Claro Jovem, Neptunum & Plutonem, mundum fuiſſe ſortitos, qui mox nugis innumeris orbem implevere. [4] Et Colophone in Apollinis delubro vates multa aqua epota, ex ſubjecta lacuna ſpiritu divino tactos reſponſa dare: [5] ſicut apud Ligiræos in Thracia, ex intimo adyto Libero conſecrato, plurimo mero exhauſto, veluti numine afflatos vaticinari. [6] Fuitque animadverſum, in Clario Apollinis, non fœminam, ut Delphis, ſed certis è familiis ſacerdotes, aut ex Mileto accitos, plerunque literarum ignaros, hauſta fontis aqua, vati-

Neptuni.

Putei apud Pythopolim.

Colophonii vates.

Ligiræi.

Vates Apollinis in Clario.

1 *Delubrum vero Neptuni.*] Pauſanias in Atticis qui primus liber eſt.

2 *Et apud Gades in Herculis templo.*] Strabo lib.3. ubi multas ejus rei rationes reddit ex aliis auctoribus. Et Plinius lib.2.c.97. ad fin.

3 *Quod vero de Clario dicimus.*] De hac diviſione vide omnino quæ ſcripſi in noſtris Commentariis Primigeniorum.

4 *Et Colophone in Apollinis delubro.*] Plinius lib.2. cap.103. Tacitus lib.2. de Clarii Apollinis oraculo Colophone, ait, *Non fœmina illic, ut apud Delphos, ſed certis è familiis & ferme Mileto accitus ſacerdos, numerum modo conſultantium, & nomina audit: tum in ſpecum digreſſus, hauſta fontis arcani aqua, ignarus plerunque literarum & carminum, edit reſponſa, verſibus compoſitis, ſuper rebus, quas quis mente concepit. & ferebatur, Germanico per ambages (ut mos oraculis) maturum exitium ceciniſſe.* Et ad id quod de aqua epota dicit, vide Macrob. l. 1. Saturn. c. 18. poſt princ.

5 *Sicut apud Ligiræos.*] Lege *Ligyreos* ex Macrobio, qui id dicit d. lib. Sat. 1. c.8. ad prin.

6 *Fuitque animadverſum, in Clario Apollinis.*] Hæc uſque ad verſic. *Et in Andro,* ſunt Cor. Taciti ubi ſupra ibi, *Et Colophone in Apollinis.*

Fons Liberi in Andro. vaticinia referre. [1] Et in Andro, in templo Liberi patris manare fontem, qui Nonis Ianuarii vini ſaporem habeat: quod ſi è conſpectu templi auferatur, rurſus in aquam tranſeat. Nec defuere qui crederent [2] apud Heleos in Bacchi feſto quod θύαν vocant, tres lebetes in templo ſua ſponte *Sacra Dionyſi in Biſaltia.* repleri vino. [3] Et in Biſaltia templum Dionyſii eſſe, in quo cum ſacra perſolvuntur, ſi grata deo ſunt, mira lux effunditur: contra vero, miræ tenebræ. [4] Atque in Ægi- *Ægirenſes.* ra, niſi ſanguine tauri epoto, ſacerdotem non vaticinari. *Hierapolis antrũ.* [5] Cui compar miraculum fertur Hierapolis antrum eſſe, quod quum mortiferum exhalet, in eo intereunt omnia, niſi execta, & quæ virilitatem amiſere. [6] Et apud Potnias *Fons apud Potnias.* Bœotiæ manare fontem, ex quo equæ indigenæ haurientes, concitentur in rabiem. [7] Mirum quoque quod circa Halicarnaſſum antiſtiti Minervæ evenire traditur, ut quoties Amphictyenſibus, qui ea loca incolunt, aliquid adverſi caſurum foret, grandis illis naſcatur barba, quaſi eo portento futuras illis calamitates reſpondere, [8] ſicut in terra

1 *Et in Andro.*] Plinius l. 2. c. 103.

2 *Apud Heleos in Bacchi feſto.*] *Eleos* ſcribendum eſt ex Pauſania, qui hæc de illis ſcribit lib. 6. qui de Eliacis eſt, non longe ante fin.

3 *Et in Biſaltia templum Dionyſii.*] Herodotus lib. 7.

4 *Atque in Ægira.*] Plinius lib. 28. cap. 9.

5 *Cui compar miraculum fertur Hierapolis.*] Strabo libro 13. ad finem, ſcribit, Gallos gallinaceos exectos ad aquam, quæ apud Hierapolim eſt, & Plutonium os, illæſos accedere, ita ut etiam uſque ad os appropinquent & introſpiciant, & immergantur, quouſque poſſint ſpiritum continere: reliqua vero animalia, ſi introrſum progrediantur, ſtatim mori.

6 *Et apud Potnias Bœotiæ.*] Paulo aliter Plinius lib. 25. cap. 8. *Circa Abderam,* inquit, *& limitem, qui Diomedis vocatur, equi paſti inflammantur rabie, circa Potnias vero aſini.*

7 *Mirum quoque quod circa Halicarnaſſum.*] Herodotus l. 8. Incolunt Pedeſenſes ſuper Halicarnaſſum: apud quos hoc rei fertur contingere, ut quoties Amphictyenſibus (qui circa eam urbem habitant) aliquid adverſi certum intra tempus eſt eventurum, tunc antiſtiti, quæ illic Minervæ eſt, grandis barba naſcatur: quæ res bis apud eos accidit.

8 *Sicut in terra Caria.*] Sed hic adde alia multa oracula præter ea, quæ ab Alexandro in hoc capite relata ſunt: ſcilicet, in Hyſia civitate Bœotiæ templum Apollinis dimidiata ſui parte perfectum erat: Sacer præterea puteus, de quo bibentes vaticinabantur: auctor Pauſan. l. 9. qui de Bœoticis eſt. Et in Meroë Jovis oraculum apud Herodotum lib. 2. Et Laji oraculum apud eundem lib. 5. Et Bacchidis apud eundem lib. 7. & 8. non admodum longe à principio. & Pauſaniam libro 4. Et oraculum Martis apud eund. lib. 2. & Myſos

terra Caria, mulieribus templo dicatis, pilos in genis aut mento innasci, futuræ divinationis signum erat.

CAPUT

Mysos Thraces, eodem teste eod. l. 7. Et in Matiera oraculum Martis antiquissimum, non absimile illi Dodonæo celebrato in fabulis, nisi quod illic in sacra quercu sedentem columbam dicunt vaticinari solitam. Apud Aborigines avis divinitus missa, quam picum vocant, Græci δρυοκολάπτην nominant, idem faciebat in columna lignea, auctor Dionysius Halicarnassæus. Et Dionysii apud Satras, Thraciæ populos, oraculum in editissimis montibus ex Herod. l. 7. Et Apollinis Ptoi in phano ipsius sito supra paludem Copaidem, ante montem, proxime Acræphiam, ex eodem Herodot. lib 8. Et Jovis Ithomitæ Thucydidi, & Archegetæ eidem lib. 6. & Menesthei l. 3. Et Palicorum Macrobio lib. 5. Saturn. cap. 19. Et Amphilochi in Mallo urbe Ciliciæ, quod Pausanias lib. 1. scribit sua ætate fuisse omnium verissimum. Et de eo quoque nonnihil Justinus martyr Apologia 2. ad Antoninum Pium, & Livius 5. Decad. lib. 5. ubi id templum dicit esse in Oropo, ibique ipsum Amphilochum coli pro Deo. Est & oppidum Abydum (ut scribit Ammianus Marcellinus lib 19.) Thebaidis parte situm extrema. Hic Besæ Dei localiter appellati, oraculum quoddam futura pandebat, priscis circumjacentium ceremoniis solitum coli. Et Theagenis apud Thasios oraculum, de quo Pausanias lib. 6. Et Aristei Proconnesii & Cleomedis apud Astypalæos Plutarcho in Romulo. Et Telluris, Pausaniæ in Eliacis. Et Carmeli Dei, si verum dicit Suet. in Vespasiano, cap. 5. & Nicephorii Jovis Spartiano in vita Adriani post principium, ex libro Apollonii Syri Platonici. Et Fauni apud Virg. lib. 7. Æneidos, ubi docet oraculis Fauni admonitum Latinum, ut generum externum sibi asciscat,

At Rex sollicitus monstris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sævamque exhalat opaca mephitim.

Et Orphei, Apollinis concessu in Lesbo, de quo Philostratus in vita Apollonii lib. 4. cap. 4. Et Fortunæ Prænestinæ, de quo Cicero lib. 2. de Divin. Suet. in Tiberio, cap. 6. & in Domitiano, cap. 15. Propert. lib. 2. eleg. 30. ad Cynthiam,

Nam quid Prænestis dubias ô Cynthia sortes,
Quid petis Achæi mœnia Thelegoni?

Et Statius lib. Sylvarum 1. sylva 3.

Et Prænestinæ poterant migrare sorores.

Et Geryonis oraculum in Italia juxta Patavium, Suetonio in Tiberio, c. 14. Et Fortunæ Antianæ eidem in Caligula, cap. 57. Macrobius in 1. Saturn. c. 23. apud Antium simulacra Fortunarum fuisse, quæ promovebantur ad danda responsa, Martialis l. 5. epig. 1. ad Cæs. Domitianum,

Seu tua veridicæ discunt responsa sorores,
Plana suburbani qua cubat unda freti.

Et apud Orobiam ubi veracissimum oraculum, ut tradit Strabo lib. 10. post princip. *Et Abæ, quæ sunt circa Phociam Apollinis delubrum locuples & thesauris donariisque compluribus exornatum: in quo ut tunc, ita nunc redduntur oracula*, Straboni lib. 9. Herodoto l. 7. & 8. Est & in Colchia regione Leucotheæ phanum, quod Phryxus condidit, atque illius oraculum, ubi aries non mactatur, olim dives, ætate Strabonis à Pharnace, paulo post à Mithridate Pergameno direptum. auctor Strabo l. 11. Autolyci in Sinope, Sthenidis opus, eid. lib. 12. Et in Cilicia Dianæ Sarpenodiæ phanum & oraculum, ubi numine perciti responsa dabant, eidem lib. 14. Est & in agro Saunio, circa tumulum, quem Drion vocant,

Basilica Calchantis in summo vertice, cui petentes oracula nigrantem immolant arietem, & strata in pelle dormiunt, apud eundem lib. 6. Et in Averno Homerica defunctorum vaticinia fuisse ferunt, ibique oraculum extitisse, eodem teste lib. 5. Et Menestei quoque oraculum apud eundem lib. 3. Et Tauropolæ, apud eundem lib. 16. Et Musæi, Herodoto lib. 8. Et Junonis Acceæ oraculum apud Corinthios inter Lechæum & Pagas Herodoto l. 8. Est & Sena in Britannico mari Osismicis adversa littoribus, Gallici nominis oraculo insignis, cujus antistites, perpetua virginitate sanctæ numero novem esse traduntur apud Pomp. Melam lib. 3. c. 6. Et Erinnyum oraculum apud Herod. lib. 4. Et alia Apollinis oracula, scilicet, Tegyris apud Plutarchum in Pelopida, & in Grynæo Myrineorum oppido ex Strabone l. 13. Et Servio in eum locum lib. 4. Æneid.

Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo.

Juxta Clazomenas, ait, *urbem Asiæ, nemus est Grynæum, ubi Apollo colitur, inde igitur sumit epitheton Grynæi, licet in Delo acceperit oraculum.* Hæc ibi. Et in Daphne urbe Syriæ Straboni l. 16. Et in Hiera Livio 3. Decad. l. 8. Æsculapii in Ægis Philostrato in vita Apollonii, lib. 1. c. 5. Et apud Argivos Apollinis Diradiotæ, ubi singulis mensibus agna noctu immolatur, mulierque fatidica, cui viri consuetudo interdicta est, victimæ sanguine libato, furore divinitus afflatur. Pausanias l. 2. Fuere & oracula in Ismeno, & Abis apud eundem lib. 2. & 4.

CAPUT III.

Qui fuerint legati consulum vel prætorum, quæve jurisdictio aut illorum potestas sit.

Singuli consules legatum sibi adsciscebant.

CONsules [1] designatos cum primum provincias sortiti essent, legatos sibi nominare, velut comites expeditionis, & adjutores negociorum, quorum ope consilioque niterentur, quique ipsorum vices gererent quoties abesse contingeret, vulgo notatum est: qui, sicut duo erant consules, ipsi duo pariter fuere, quos vel præsentes legebat senatus, magna prudentia viros, summis honoribus functos, vel absentes nominabat: quibus post consules totius provinciæ legionumque atque exercitus curatio mandata est. [2] Tametsi nonnullos à consulibus nominatos, ut pari voto & una mente rempubl. administrarent, ex decreto

TIRAQUELLUS.

1 *Consules designatos.*] Dictatores. Consules, & Proconsules legatos habuisse scribunt Titus Livius lib. 4. 1. Decadis, & multis aliis in locis. & Florus epitome Livii lib. 70. Pomp. Lætus lib. de Magistrat. Rom.

2 *Tametsi nonnullos à Coss. nominatos.*] Nam & Cor. Scipio Consul tres sibi legatos nominavit, Sex. Degitium, L. Ampustium, & C. Fabritium Luscinum, teste Livio 4. Decad. lib. 7. non procul à princip. Et Q. Cicero frater duos optimos legatos sibi legit, Tuberonem, Halienum & Gratidium, ut scribit ipse Cicero Epist. ad Q. Fratrem 1. epist. 1. *Quanquam*, inquit, *Legatos habes eos, qui ipsi per se habituri sint*

creto senatus sæpissime legationis munere functos legamus. Unusquisque ergo consul suum legatum habebat, quo præcipuo consultore ac ministro consiliorum, in rebus gerendis, delectuque habendo, totaque administranda provincia utebatur, quorum consilio & auctoritate vel prælia suscipiebant, vel bello abstinebant: qui etiam decreta consulum, & arcana consilia sæpissime exequebantur cum fide & cura. [1] Consulibusque functis consulatu, & finito magistratu, legatos velut legationis munere functos, honore abire oportebat: [2] qui quidem plerumque ex plebe aut patribus, [3] nonnunquam prætorii aut consulares fuere. Etiam prætores urbis, [4] quique antea consulatum gessissent, & magnos bello viros, [5] functos honoribus & triumphis, homines fidos acceptosque, legationis munere fungi comperimus: illorumque procuratione & cura, provincias ab hostili incursu defensas, & sæpe in officio retentas fuisse: quorum etiam auctoritas tam in administranda provincia, quam ducendo exercitu, acieque instruenda, & quando essent admoturi copias, tanti fuit, [6] ut absentibus vel impeditis consulibus, summam impe-

Legati consulum à consulibus constituti.

Quales legati consulum eligebantur.

Legatorum consulum officia & auctoritas.

sint rationem dignitatis suæ: de quibus honore & dignitate, & ætate præstat Tubero, quem ego arbitror, præsertim cum scribat historiam, nullos ex suis annalibus posse deligere, quos velit & possit imitari. Halienus autem noster cum animo & benevolentia, tum vero etiam imitatione vivendi. Nam quid ego de Gratidio dicam? quem certo scio ita laborare de existimatione sua, ut propter amorem in nos fraternum, etiam de nostra laboret.

1 *Consulibusque functis Consulatu.*] Fenestella in lib. de Magistrat. Rom. tit. de Leg. Procoss.

2 *Qui quidem plerunque ex plebe.*] Ut C. Marius, Metelli legatus Arpinas erat, secundum Plutarchum in Mario, & Sallustium in Jugurtha.

3 *Nonnunquam Prætorii.*] Nam & Q. Fabius Max. Rutilianus quinque Consulatibus, summa cum gloria peractis, omnibusque & virtutibus, & vitæ emeritis stipendiis, legatus ire Fabio Gurgiti filio ad bellum difficile & periculosum, conficiendum gravatus non est, teste Val. Maximo lib. 2. c. 1. de More, quem majores observabant in urbe. Et lib. 5. cap. 7. in prin. & Plutarchus in vita ipsius Fabii Max. paulo ante fin. & in apophthegm. ejusdem, & ante hos Livius lib. 4. 3. Decad. non adeo procul à fine.

4 *Quique antea consulatum gessissent.*] Supra in verbo, *Nonnunquam Prætorii.*

5 *Functos honoribus & triumphis.*] Nam & Q. Fabius, de quo jam diximus, antequam filio legatus fuisset, triumphos clarissimos ex infestissimis hostibus reportaverat, ut tradit Plut. in vita ipsius.

6 *Ut absentibus Coss.*] Aut etiam Dictatore,

imperii tenerent. Consiliorum & fortium factorum, ac meritæ virtutis & ignaviæ cujusque qua cura, qua fide & diligentia, quaque disciplina militari, duces exercitui & castris præfuissent, si quid fictum vanumque aut parum integra veritate afferrent, locupletissimi testes erant: soli denique gesta consulum diligenti æstimatione perpendere & pensitare debebant.[1] Tum consulibus laborantibus, aut morbo implicitis, vel fato perfunctis, ipsi superesse, & munia obire poterant: nanque ipsorum erat officium fiduciariam reipubl. operam dare, post consulem prætoremve, [2] non tamen idem juris & potestatis habere, ne imperatorias sibi partes vendicarent: siquidem legati munus est, omnia ad præscriptum imperiumque consulis agere: imperatoris vero, summæ rei consulere, & liberum tenere imperium, eo consultore & ministro. [3] M. Claudius legatus contra literas L. Cornelii consulis de pugna adversus Bojos ad senatum magnifice scriptas, privatim de consulis negligentia pluribus per literas significavit, quæ illi mox exitio criminique fuerunt: nanque illum criminando effecit, quo minus L. Cornelius de Bojis triumpharet: ipsiusque denegati triumphi, testimonium legati præcipua causa fuit. [4] Quanquam Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, in crimen adductus, acta per se causa in senatu, crimine absolutus, de Gallogræcis magnifice triumpharit.

Legati munus. Imperatoris munus.

Legatorum triumphus.

ctatore, & Magistro equitum, ut videre licet ex Dionysio Halicarnassæo l. 6. ubi loquitur de T. Ebutio Helva Magistro equit. A. Posthumii dictatoris, & M. Valerio ipsius legato. Et ex Livio 1. Decad. lib. 8. ubi de eodem M. Valerio legato.

1 *Tum Coss. laborantibus.*] Ita etiam fecit C. Sulpitius Legatus L. Genutii Cos. in bello adversus Hernicos, occiso ipso Consule, apud Livium 1. Decad. lib. 7.

2 *Non tamen idem juris.*] Cæsar l. 3. belli civil. de P. Sylla Legato Cæsaris loquens sic scribit: *At plerique existimant, si acrius insequi voluisset, bellum eo die potuisse finiri: cujus consilium reprehendendum non videtur. Aliæ enim sunt legati partes, atque Imperatoris. Alter omnia agere ad præscriptum, alter libere ad summam rerum consulere debet. Sylla à Cæsare castris relictus, liberatis suis, hoc fuit contentus, neque prælio decertare voluit: quæ res tamen fortasse aliquem reciperet casum, ne imperatorias sibi partes sumpsisse videretur.*

3 *M. Claudius.*] Livius 4. Dec. l. 5. non multo post principium.

4 *Quanquam Cn. Manlius.*] Livius ejusdem 4. Decad. lib. 8. & 9.

1 *Quin-*

rit. [1] Quinetiam ſiquid per legatos in provincia abſentibus conſulibus, & dum eorum vicem gerunt, fortiter ac dignum laude & triumpho geſtum foret, poterat ſine conſule ſolus legatus ſuo jure & merito triumphare. [2] De Parthis & Pacoro Ventidius M. Antonii legatus, ſine Antonio, licet novo exemplo, triumphavit. [3] Cajus etiam Marius legatus Metelli conſulis, ipſum criminando, effecit, ut poſthabito Metello, de Jugurtha triumpharit; [4] ante cujus currum cum duobus filiis ductus eſt in triumpho. [5] Quinetiam patrem filio legatum fuiſſe, [6] & fratrem fratri, ſæpiſſime compertum eſt. [7] Q. Fabium Maximum, Q. filio conſuli legatum adverſus Samnites ad Sueſſulam obviam prodiiſſe: & cum experiri vellet an ſciret conſulem agere, juſſum ab eo obſequium præſtitiſſe, & equo deſcendiſſe, auctores memorant. [8] P. que Scipionem,

1 *Quinetiam ſiquid, &c.*] Ut patet exemplis ſequentibus.

2 *De Parthis & Pacoro Vendidius.*] Plutar. in Antonio. Gellius l.15. c.4. Dion in hiſtoria ipſius M. Antonii. Et vide Plinium l.7. cap.43. & infra c.6.

3 *C. etiam Marius.*] Plutar. in vita illius, Paulus Oroſius lib. 5. cap. 14. Salluſtius autem in Jugurtha in fin. dicit illum Calendis Januariis magna gloria Conſulem de Jugurtha triumphaſſe.

4 *Ante cujus currum.*] Paulus Oroſius d.lib.5.cap.14.

5 *Quinetiam patrem filio.*] Hoc mox probat Q. Fabii Maximi exemplo. Sed adde è diverſo filium patri aliquando legatum fuiſſe: uti fuit Titus Veſpaſiano patri, ex Paulo Oroſio lib.7.cap.5. in fin. & Gordianus filius Gordiano patri Procoſ. Aphricæ, teſte Julio Capitolino in Gordianis non ſemel.

6 *Et fratrem fratri.*] Id quod probat exemplo Scipionis Aphricani ibi, *P. que Scipionem.*

7 *Q. Fabium Max.*] Livius 3. Dec. lib.4. *His procuratis* (inquit) *ex decreto Pontificum, profecti Coſſ. Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Sueſſulam in caſtra venit, cum obviam filius progrederetur, lictoreſque verecundia majeſtatis ejus taciti anteirent non ſummoventes patrem, præter undecim faſces equo prævectus ſenex, ut Conſul, animadvertere proximum lictorem juſſit: & is ut deſcenderet ex equo, inclamavit: tum demum deſiliens, Experiri, inquit, volui fili, ſatin' ſcires Conſulem te eſſe.* Val. Maximus lib.2. c.1. ubi de More, quem majores obſervabant in urbe, ut diximus ſupra.

8 *P. que Scipionem.*] Livius 4. Dec. lib.7. poſt princ. ſic ſcribit, *Cum res aut nova, aut vetuſtate exemplorum memoriæ jam exoletæ, relata expectatione certaminis Senatum erexiſſet, P. Scipio Aphricanus dixit, ſi L. Scipioni fratri ſuo provinciam Græciam decreviſſent, ſe legatum iturum. Hæc vox magno aſſenſu audita ſuſtulit certamen.* Plutar. in vita ipſius Scipionis. Gellius lib.4. cap.18. Plinius Secundus, ſi is eſt, de Viris illuſtribus, cap.49. & 53. Appianus in Syrico, Florus lib.2. cap.8. Sed cui adde Spurio Furio Conſuli alterum Furium ipſius fratrem ei datum legatum, apud eundem

nem, cui Aphricano fuit cognomen, Scipioni fratri adversus Antiochum consuli destinato, legatum venisse: tantumque auctoritate effecisse, ut victo Antiocho, & pace Eumeni concessa frater cujus legatus venerat, de Antiocho & omni Asia triumphavit, ob Asiamque à se victam, Asiatici cognomen reportarit. [1] Illud quoque notatum est, quoties consuli prorogatum fuisset imperium, etiam legati munus ad id tempus diffundi sæpe & prorogari. [2] Animadversumque & illud, à primis originibus legatum proconsulis sine equo ingredi consuesse: postea vero à Severo institutum, ut in vehiculis sederent, & sive morte obita, sive casu legatus in provincia esse desiisset, legationis munus solum consulem sine senatu dedisse: ipsumque consulem aut senatum [3] unum pluresve legatos imperatori impedito, qui vicem suam gererent, & rebus gerendis sufficerent, sæpius creavisse, comitesque expeditionis dedisse. C. [4] Cæsari imperatori, cujus in re militari præcipua virtus fuit, dum contra efferas gentes bellum parat, decem legatos consilii socios decrevit senatus, quibus adjutoribus & ministris magnas res gessisse fertur. [5] Pompejus quoque bello piratico, contra tot prædones & communes hostes omni genere rapinarum grassantes, quum solus superesse nequiret, quinque & viginti legatos accepit, [6] tametsi aliquando solus ipse legati munus obiret. [7] Q. etiam Fulvio consuli gravi vulnere affecto, quum exercitui & castris præesse nequiret adversus Hannibalem, ex patrum decreto tres

Legati munus prorogatum.

Legatus proconsulis.

Legati imperatorum.

eundem Livium 1. Decad. lib. 3. Et Q. Fulvio Flacco Consuli, C. Fulvium Flaccum fratrem legatum datum apud eundem Livium 3. Dec. lib. 5. & 6.

1 *Illud quoque notatum est.*] Nam & Procoss. legatos habuisse docuimus sup. lib. 2. cap. 27. & hoc quoque cap. in prin.

2 *Animadversumque illud.*] Id usque ad ea verba, *Et sive morte*, sunt Spartiani in vita Septimii Severi.

3 *Unum pluresve legatos.*] Ut patet exemplis sequentibus.

4 *C. Cæsari.*] Cicero l. 1. Epist. fam. epist. 7. non longe à fin. *Stipendium*, inquit, *Cæsari decretum est, & decem legati, & ne lege Sempronia succederetur facile perfectum est.*

5 *Pompejus quoque.*] Plutar. in vita illius 24. tantum dicit.

6 *Tametsi aliquando solus.*] Plutar. ubi sup.

7 *Q. etiam Fulvio.*] Livius 3. Dec. lib. 7. *Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt, & ad Consulem tres legati missi.*

1 *Quibus*

tres legati additi fuere. Quinetiam in expeditionem iturum consulem, plures & ultra sex legatos comites duxisse compertum est: [1] quibus lictores cum fascibus pro muneris dignitate publice dabantur, qui illos velut publico magistratui praecedebant. Subsequutis postea temporibus, in tantum legatorum munus processit, & ad id fastigii devenit, ut quoties laborantibus provinciis subsidia mittenda forent, aut si quid publici privatique negocii maneret, ubi plurimum laboris & periculi impenderet, ea frequens senatus per legatos decerneret, illisque provinciae administrandae munus curamque delegaret, [2] quae libera dicta legatio est. nam soli sine consule aut praetore, legati munere fugebantur. [3] Quae etiam legatio à senatu vel populo saepissime dabatur his qui honestam proficiscendi causam, aut praetextum

Legatorum lictores.

Libera legatio.

1 *Quibus lictores.*] Legatos lictores habuisse cum fascibus constat ex Spartiano in Septimio Severo non longe à prin.

2 *Quae libera dicta legatio est.*] Budaeus in posterioribus annot. in Pandectas, *titu. de legat.* Legationes liberae, *inquit*, olim ornamenti tantum causa ab Senatu impetrabantur: quemadmodum Honorarii magistratus à Principibus honestamenti causa conceduntur, tituloque tenus obeuntur & geruntur. Haec ab his Senatoribus impetrabantur, quibus negocia futura erant in provinciis, ut qui hereditates persequi, aut legata, aut qui nomina exigere volebant in Provinciis, legatorum personis acceptis commendabiliores controversias haberent, atque favorabiliores. Quamobrem lege XII. tabul. id vetitum erat, his verbis: *Rei suae ergo ne quis legatus esto.* Quae verba Cicero lib. de legib. 3. exponit. *Haec Budaeus.* Cicero contra Rullum, *Legatos vestros auctoritate tenui, qui rerum privatarum causa legationes liberas obeunt, tamen exterae nationes ferre vix possunt. Grave est enim nomen imperii: idque in levi persona pertimescitur, propterea quod vestro non suo nomine abutuntur.* Cicero has legationes liberas in suo consulatu repressit, & annuas fecit, postea lex Iulia quinquennales indulsit. Ad Atticum lib. 15. epist. 6. *Habent, ut opinor, liberae legationes definitum tempus lege Julia, nec facile addi potest: bella est autem hujus juris quinquennii licentia.* Idem Cicero pro Flacco scribit, Liberas legationes multos saepe bonos viros sumpsisse causa nomina exigendi. Suetonius in Tiberio, cap. 31. *Praetor,* inquit, *designatus liberam legationem impetravit.* Legationis liberae meminerunt Plutar. in Gracchis, & Brutus l. 11. Epist. familiar. epist. 1. Idem Cic. ad Atticum lib. 4. epist. 2. ubi legationem *votivam* appellat, ad votum postulantis concessam.

COLERUS.

Dicit aliquid de hac libera legatione Lipsius ad 12. Annal. Taciti.

TIRAQUELLUS.

3 *Quae etiam legatio.*] In illis locis, praesertim Plutarchi in Gracchis, ubi refert, Senatum Scipioni Nasicae liberam legationem in Asia decrevisse, quum ob mortem Tiberii Gracchi, cujus auctor fuerat ipse Nasica, videret plebem adversus illum male animatam, & jam de vindicta cogitantem.

1 *Qui*

textum fugæ per speciem honoris quærerent, quo honoratius exciperentur. Quin & scriptum legimus observatumque fuisse, legatos legionum non in senatu modo, sed à ducibus exercituum plerunque creari, [1] qui singulis [2] pluribusve legionibus præpositi, illarum administrationem curamque gererent: qui si quid per occasionem & licentiam dignum animadversione admisissent, poterat eis legationibus munus abrogari, & de gradu dejici: quotiesque quæstor cum legato consulis concurrit in iisdem actionibus & pari causa, quæstor, tanquam plus ferat honoris, præponi solet. [3] Nec modo consulem, sed & prætorem legatos in provincia unum pluresve habere, quorum consilio niterentur, nisi prætores urbani forent, quibus nihil opus esse legatis censuerunt. Illud quoque proditum est, legatum qui in Aphricam accederet, si quid operæprecium, aut dignum laude in provincia admisisset, haud multo post, inculpatæ vitæ testimonio illam proconsulem administrasse. Tum siquando in acie vel castris, urgentibus hostibus, consulto opus foret, per legatum qui summæ rerum præerat, & primas

Legati legionum ubi crearentur.

Legati in ordinem redacti.

Quæstor legato prælatus.

Legatus in Aphricam missus.

1 *Qui singulis.*] Tacitus lib. 18. memorat, Vedium Aquilam tertiædecimæ legionis legatum fuisse, & lib. 19. Fabium Fabulum quintæ legionis legatum Et Cæsar lib. 1. belli Punici ad fin. tradit se singulis legionibus singulos legatos, & Quæstorem præfecisse, testes suæ quenque virtutis. Et ipsi Cæsari adversus Gallos pugnanti Cicero legatus 14. legionis fuit. & Roscius 13. ut scribit Cæsar lib. belli Gallici primo. Idemque de prolegato Cornelius Tacitus l. 15. ubi tradit, Vivianum Annium Corbulonis generum Prolegatum quintæ legioni fuisse impositum.

2 *Pluribusve legionibus.*] Vellejus Paterculus volumine posteriori, *Reddatur*, inquit, *verum L. Asprenati testimonium, qui legatus sub avunculo suo Varo militans, gnava, virilique opera duarum legionum, quibus præerat, exercitum immunem tanta calamitate servavit, matureque ad inferiora hyberna descendendo, vacillantium etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmavit.* Et Tacitus lib. 20. *Mummium Lupercum legatum* (is duarum legionum hybernis præerat) *egredi adversus hostem jubet.* Et Cæsar lib. 5. belli Gallici: *Sed meridie cum Cæsar pabulandi causa, tres legiones, atque omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset.*

3 *Nec modo Consulem aut Prætorem.*] Tacitus in vita Iulii Agricolæ, *Nec legatus*, inquit, *Prætorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio: ita successor simul & ultor electus rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos quam fecisse.* Et Ælius Spartianus in vita Adriani, *Legatus*, ait, *Prætorius in Pannoniam inferiorem missus, Sarmatas compressit, disciplinam militarem tenuit, procuratores latius evagantes coërcuit, ob hoc Cons. factus est.*

1 *Ab*

mas tenebat post consulem, rem ad consilium deferri, ubi legati legionum, primores centurionum, quæstores, tribunique & præfecti castrorum consultantes, capita conferebant: & quicquid opus erat facto, communi animo consilioque decernebant: & demum ut erant sententiæ, legati judicio imperioque sanciebant. [1] Ab exteris vero Agesilaus proditur tanti legati munus fecisse, ut quamvis Imperator maximus, legatorum tamen officia obire non dubitarit. *Agesilaus legatus.*

1 *Ab exteris vero Agesilaus.*] Plut. in vita illius. Sed adde & alia ad hujusmodi legatos pertinentia. Nam Ælius Spartianus in Septimio Severo tradit, quod tum primum factum est, ut legati vehiculo sederent, qui ante pedibus ambulabant. Idem Spartianus in vita Adriani, scribit ipsum Adrianum Armenis Regem habere permisisse, cum sub Trajano legatum habuissent.

CAPUT IV.

Qui magni dii, qui communes, aut indigetes dicti, quæve deorum cognomenta, & Junonis Romæ templa fuerint.

DEorum [1] quos Prisci coluere, nomina potestatesque multiplices olim veteres statuisse, haud ambiguum est: nam quidam ex his [2] Magni, quos Græci θεὺς μεγάλυς vocant: *Magni dii.*

TIRAQUELLUS.

1 *Deorum.*] Vide Tullium Tusc. quæst. lib. 1. Varronem lib. 1. de Re rustica, c. 5. Senecam Natural. quæst. lib. 2. cap. 41. Lactantium lib. 1. c. 20. Livium in 3. Decad. lib. 4. & 5. in oratione Furii Camilli & alibi sæpe. Divum Augustinum de Civitate Dei, libro 4. c. 8. Arnobius disceptationum adversus Gentes, lib. 3. Deos & eorum officia ridicula scribens, ait, *Illud vero, quod sequitur, quale est, quod deos vobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, citharistas, aulœdos, venatores, pastores, & quod superat, rusticos. Et ille*, inquit, *musicus Deus est: & hic alter divinus est. Cæteri enim dii non sunt, & ventura prædicere inscitia nesciunt, atque ignorantia futurorum. Obstetricis ille informatus artibus, medicorum alius institutus est disciplinis. Ergone singuli sua in re pollent, nec in auxilium vocati alienis possunt in partibus subvenire? Hic in sermone facundus est, atque in verborum continuationibus promptus: bardi enim sunt alii, nec possunt aliquid scitum (si oratio facienda est) eloqui.* Hæc Arnobius.

2 *Magni fuere Jupiter.*] Servius libro 3. Æneidos in eum locum,

Cum sociis, natoque, penatibus, & magnis dîs.

Varro *(inquit Servius)* unum dicit esse, penates & magnos deos, nam sic in Basi scribebatur: *Magnis diis.* potest tamen hoc pro honore dici. nam dii magni sunt, Iupiter, Minerva, Mercurius, qui Romæ colebantur. Penates vero

vocant: plerique Communes dicti sunt, inferioris notæ. Magni fuere, Jupiter, Minerva, Mercurius, quos è Samothracia in Italiam Æneas attulit. [1] Alii majorum gentium deos, duodecim statuere: hi fuere Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus: virorum autem, Jupiter, Mars, Mercurius, Neptunus, Vulcanus, Apollo: [2] qui etiam dii Penates ab Ænea appellati: [3] Magnique dicti, vel quod reliquos genere famaque præcellerent, vel quod infinitæ potestatis forent. [4] M. Varro Cælum & Terram principes deo-

Dii duodecim majorum gentium. *Dii Penates.* *Magni unde.*

vero apud Laurolavinium: unde apparet non esse unum. Macrob. lib. 3. cap. 4.

1 *Alii majorum gentium deos duodecim.*] Lactantius lib. de Falsa religione, 1. c. 15. Herodotus lib. 2. inter 12. deos Herculem nominat. Duodecim sunt dii, sex mares, & fœminæ totidem, quorum imagines auratæ ad forum stabant, ut refert Varro rerum rusticarum lib. 1. cap. 1. Hos Ennius disticho est complexus:

Juno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Jovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Consentes appellant, quasi consentientes in eo quod est gerendum. Meminit & horum deorum D. August. l. 4. c. 23. Civitatis Dei.

2 *Qui etiam dii penates, &c.*] Servius in lib. 8. Æneidos, ibi,

Cum patribus, populoque, penatibus, & magnis dîs.

Alii, inquit, *volunt unum esse, alii separant, ut magnos deos accipias, Jovem, Minervam, Mercurium, quos Æneas de Samothracia sustulit.* Iam qui fuerint dii penates, quos Æneas in Italiam portavit, non convenit. Macrobius l. 3. cap. 4. ex variis varia colligit. Sunt qui Neptunum & Apollinem velint, quos Virgilius lib. 2. Æneidos muros Trojanos extruxisse scribit. Alii Vestam dicunt. Nam Virgilius cum dixisset,

Sacra suosque tibi commendat Troja Penates. mox addit,

Sic ait, & manibus vittas, Vestamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Vestam non tam puto ex penatibus fuisse, quam penatibus additum focum. Ideo Dictator, cæterique magistratus Romani, quo die dignitatem inibant, Vestæ & penatibus sacra faciebant, ut scribit Macrob. ubi supra. Cic. lib. de Nat. Deorum 2. Nam Vestæ nomen à Græcis, ea est enim quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autem ejus ad aras & focos pertinet. Itaque in ea dea, quod est rerum custos intimarum omnis & precatio & sacrificatio extrema est. Nec longe ab hac vi dii penates, sive à penu ducto nomine (est enim omne quo vescuntur homines, penus) sive ab eo quod penitus insident, ex quo etiam penetrales à poëtis vocantur.

3 *Magnique dicti.*] Macrobius dicto lib. 3. cap. 4. *Penates Trojani erant magni dii* θεοὶ μεγάλοι, *qui urbi & Latio præsidebant.* Vide D. August. Civitat. Dei lib. 1. cap. 3.

4 *M. Varro.*] Lib. 1. aut aliorum comput. 4. ling. Latinæ, *Terra enim & Cœlum, ut Samothracum initia docent, sunt Dei magni, & hi, quos dixi, multis nominibus. Nam neque, quas Ambracia ante portas statuit duas viriles species aheneas, Dei magni: neque, ut vulgus putat, hi Samothraces dii, qui Castor & Pollux: sed hi mas & fœmina: & hi, quos augurum libri scriptos habent sic, Divi-*

deorum, [1] Ægyptii Serapim & Isim, [2] in Latio Saturnum & Opim: [3] plerique deos Penates Magnos opinati sunt. [4] Dixere autem Penates, per quos spiramus, [5] & corporis & animi vires possidemus. [6] Hos dicunt esse Jovem in medio æthere, Junonem in imo, in summo vero Minervam, alii Apollinem & Neptunum. [7] Martem vero, Bellonam

Penates qui.

Divipotes, & sunt pro illis, qui in Samothrace δυνατοὶ θεοί. Hæc duo cœlum, & terra: quod anima & corpus, humidum & frigidum.

1 *Ægyptii.*] Strabo lib. 17. Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. Varro d. lib. 4. *Principes dei Cœlum & Terra: hi dei iidem, qui in Ægypto Serapis & Isis, & eos Harpocrates digito significat.* Vide ibi conjectanea Scaligeri. Lactantius l. 1. cap. 13.

2 *In Latio.*] Varro ad ea quæ in præced. adduxi, addit, *Principes in Latio Saturnus & Ops.* Lactantius l. 1. c. 15.

3 *Plerique deos penates.*] Macrobius lib. 3. c. 4. *Dionysius Halicarnassæus l. 1.* de his diis Penatibus sic scribit, Cum Penatibus, quos Æneas à Troja devectos Lavinii collocaverat, templum extructum esset cum adyto, & delubra Lavinio translata in intimum templum recondita, sequenti nocte clausis, ut cum maxime foribus, & inviolatis tecto simul atque parietibus, sponte sua simulachra in pristinas bases transisse reperta sunt: denuoque Lavinio transportata cum votis & sacrificiorum placaminibus, in eundem locum rursum reversa sunt. Dubitatum est diu quidnam facto opus esset, cum neq; sine diis patriis habitandum censerent, neque in semel relictas sedes remigrandum, tandem placuit sententia, quæ & religioni deorum & utilitati hominum satisfaceret. Visum enim est simulachra suo loco sinere, & viros qui sacrorum curam gerant, ex Alba ad Lavinium habitandum reducere. Hos deos Romani Penates vocant, Græci vario modo conati significationem reddere, nunc πατρώυς, nunc γενεθλίυς: alii κτησίυς, aut μυχίυς, aut ἑρκίυς. Harum appellationum singulæ juxta aliquam proprietatem eis congruunt: fierique potest, ut licet diversis modis, omnes tamen eis conveniant. Eorum effigiem atque habitum Timæus describit in hunc modum, Sacra apud Lavinium reposita esse caducea partim ferrea, partim ærea, Trojanumque vas fictile, idque se cognovisse ait ex ipsis civibus. Hæc Halicarnass. Hos *Penetrales* vocat Seneca in Thebaide actu 2. scena 5.

4 *Dixere autem Penates.*] Macrobius ubi supra. ex quo intelliges hic legendum esse, *per quos penitus spiramus.*

5 *Et corporis & animi vires possidemus.*] Macrobius ibi, & ante eum Cicero lib. 2. de Natura Deorum, loco citato in verbo, *Qui etiam dii Penates.* Alia autem de diis Penatibus apud ipsum Macrobium ubi sup. & Servium lib. 3. Æneid. ibi,

Ipsiusque pater, genus à quo principe nostrum.

Quod dicit, inquit, *A quo principe genus nostrum est, potest generaliter intelligi: unde originem ducimus, ut deos Penates, quasi Trojanos intelligas: & ad ritum referri, de quo dicit Labeo in libris, qui appellantur de Diis animalibus, quibus ait esse quædam sacra, quibus animæ humanæ vertuntur in deos, qui appellantur Animales, quod de animabus fiant. Hi autem sunt dii penates & vitales.*

6 *Hos dicunt esse.*] Hæc usque ad versic. *Martem vero,* sunt Macrobii ubi supra, sed diversis in locis.

7 *Martem vero.*] Et hæc usque ad vers. *Nam Persæ,* sunt Servii in lib. 12. Æneid. in eum locum,

In medioque focos, & dîs communibus aras.

 Sic

lonam & Victoriam, communes & usitatiores deos nuncupari, ea (ut dicunt) causa, quod omnibus præsto sunt, & modo ab uno, nunc ab alio beneficia conferri, & passim homines juvari putant. Nonnulli matrem deum, Solem, Lunam, Plutonem & Martem, communes dixere deos, quod hi ferme ab omnibus frequenti cultu curaque observantur: [1] nam Persæ Ignem deum colunt: [2] Scythæ præcipuum deorum Martem, cui equos immolant. [3] Massagetæ. [4] & Pœni, Solem & Lunam, alii Plutonem, velut præcipua numina venerantur, [5] licet Solem Persarum, [6] Lunam Græcorum præsidem nonnulli credant. [7] Varro autem qui magna inquisitione collegit, ex omni deorum turba, [8] quos supra

Dii communes. *Persæ.* *Scythæ.* *Massagetæ.* *Pœni.* *Alii.* *Græci.*

Sic enim scribit ibi Servius, *Dii communes sunt, ut alii dicunt, Mars, Bellona, Victoria: quod hi in bello utrique parti possunt favere. Ut autem altioris scientiæ hominibus placet, Dii communes sunt, qui ἄζωνοι dicuntur, id est, qui cœli certas non habent parteis, sed generaliter à cunctis coluntur, ubique enim eos esse manifestum est, ut Mater deum, cujus potestas in zonis est. Nam & ideo Mater deum dicitur, quod cum omnibus ejus est communis potestas. Alii communes deos volunt, Solem, Lunam, Plutonem, Martem: hi enim apud homines inveniuntur, & sunt in omnibus terris. Prior tamen sensus est simplex & magis aptus negotio.* Hæc ille. Sed his diis communibus adde & Herculem, Virgilio teste lib. 8. Æneid. de eo loquente,

Communemque vocate deum. ——

Et ibi omnino videServium declarante, quare deus communis Hercules dicatur.

1 *Nam Persæ Ignem deum colunt.*] Herodotus in Thalia, qui tertius liber est: Strabo lib. 15. & alii plurimi à me memorati in Commentariis Nobilitatis c. 31. n. 138.

2 *Scythæ.*] Herodotus l. 5. At idem lib. 4. dicit, Hos solos deorum propitiare, Vestam ante omnes: deinde Jovem ac Tellurem, existimantes Jovis conjugem esse. Post hos Apollinem, & Cælestem Venerem, & Martem & Herculem. Pauloque post scribit eos immolare Marti, cum boves & alia pecora, tum præcipue equos.

3 *Massagetæ.*] Strabo l. 11. *Scythæ,* inquit, *tantummodo Solem deum putant, atque illi equum mactant.* Tomyris Massagetarum regina teste Herodoto lib. 1. Clio, in epistola, quam ad Cyrum misit, jurat per Solem Massagetarum dominum. *Ex diis* (idem inquit paulo post in fin. ejusd. lib. de Massagetis loquens) *unum Solem venerantur, cui equos immolant. Hic autem est eis mos sacrificandi, ut deorum pernicissimo è pecoribus omnibus pernicissimum mactent.* Xenophon expeditionis Cyri libro 4. memorat apud Barbaros moris fuisse, Soli equum sacrificare.

4 *Et Pœni.*] Item Gyraldus de diis Gentium, ad fin. sed id est Herod. l. 4.

5 *Licet Solem Persarum.*] Herod. l. 1.

6 *Lunam Græcorum.*] Cic. lib. 2. de Nat. Deorum.

7 *Varro autem.*] Apud D. Augustinum Civit. Dei l. 4. c. 23. & l. 7. c. 2. & vide Max. Tyrium Sermone primo.

8 *Quos supra 30. millia.*] Apud ipsum Augustinum ubi sup. Pindarus ante illum dicebat 30. esse millia. At Max. Tyrius, qui illum citat d. Ser. 1. dicit innumerabiles esse, sed id refert ad opera & effectus divinitatis.

1 Hi

supra triginta millia fuisse autumat, quosdam seclusit, quos selectos nuncupavit: [1] hi fuere, Janus, Jupiter, Saturnus, Mercurius, Mars, Apollo, Genius, Vulcanus, Sol, Neptunus, Liber, Orcus, Juno, Tellus, Ceres, Luna, Diana, Venus & Vesta, illosque selectos velut usitatiora numina appellavit. [2] Geniales vero deos multi putant, Aquam, Terram, Ignem & Aërem: his addunt Solem & Lunam, ex quibus seminibus gignuntur omnia, quibus natali die quisque sacrum facit, quod gignendarum rerum vim haberent, [3] qui Genius deorum filius, & parens hominum habeatur. Tametsi binos Genios ab ipso natali die cuique mortali deorum munere datos, bonum scilicet & malum, [4] Empedocles

Dii selecti.

Geniales dii.

Genius.

Genii duo.

1 *Hi fuere Ianus.*] August. ubi sup.

2 *Geniales vero Deos multi putarunt.*] Fest. Pompejus l. 7. *Geniales deos dixerunt, Aquam, Terram, Ignem, Aërem. Ea enim sunt semina rerum, quæ Græcorum alii στοιχεῖα, alii σπέρματα, alii ἀτόμους vocant. Duodecim quoque signa Lunam & Solem inter hos deos computabant. Geniales autem dicti à gerendo, quia plurimum posse putabantur, quos postea gerulos appellarunt.* Scaliger ultima verba Festi sic interpolavit: *Geniales dicti à genendo, quia plurimum posse putabantur, quos postea Genios appellarunt, id est, qua re plurimum pollent, hoc est genitura.* Sunt enim θεοὶ γενέθλιοι. Idem etiam vulgatam lectionem defendi posse putat.

3 *Qui Genius deorum filius & parens.*] Fest. Pompejus d. lib. 7. *Genium* (inquit) *appellabant deum, qui vim obtineret rerum omnium gerendarum.* Ansustius: *Genius* (inquit) *est deorum filius & parens hominum, ex quo homines gignuntur. Et propterea Genius meus nominatur, quia me genuit. Alii Genium esse putarunt uniuscujusque loci deum.* Hæc Festus. D. August. l. 7. Civit. Dei c. 13. ex Valerio Sorano, sic scribit: *Quid est Genius? Deus est, inquit, qui præpositus est, ac vim habet omnium rerum gignendarum. Quem alium hanc vim habere credunt, quam mundum, cui dictum est, Jupiter omnipotens progenitor genitrixque?* Et cum alio loco Genium dicit esse uniuscujusque animum rationalem, & ideo esse singulos singulorum: talem autem mundi animum deum esse, ad hoc idem utique revocat, ut tanquam universalis Genius ipse mundi animus esse credatur. Hic est igitur quem appellant Jovem. Nam si omnis Genius deus, & omnis viri animus Genius: sequitur, ut sit omnis viri animus deus: quod si & ipsos abhorrere absurditas ipsa compellit, restat ut eum singulariter & excellenter dicant deum Genium, quem dicunt mundi animum, ac per hoc Jovem. Christophorus Landinus in Horatium Carminum lib. 3. Ode 17. ad Ælium Lamiam, ibi,

—— *Cras Genium mero*
Curabis & porco bimestri. ——

Genio, inquit, *sacrificabant optimo vino, & lautissimis epulis: Ergo quando bene corpus curabant, Genio indulgere dicebantur. Contra quando parvo difficilique victu utebantur, Genium suum fraudare putabant.*

4 *Empedocles.*] Apud Plutarchum in libro de Tranquillitate animi. Et id ipsum voluit Euclides Socraticus, & Lucillius l. 9. Satyra. apud Censorinum lib. 2. de die Natali. & Servius in eum locum quem paulo infra citabimus.

Sua cujusque Juno & Genius. pedocles reputarit, [1] Menander unum. [2] Alii Junonem & Genium suum singulis dederunt, quasi præsides & oppugnatores. [3] Lares quoque inter deos receptos fuisse, multorum testimonio probatur, quos antiqui inferiores dixere deos, qui privatarum ædium, [4] triviorum, viarumque, [5] atque urbis curam agunt: [6] ideo Præstites nuncupati.
Lares quatuor. [7] Hos Ægyptii quatuor fuisse putant, quos simulatque in lucem

1 *Menander unum.*] Ut tradit Plut. ubi sup. Quamquam & ipse Menander duos tribuit illis senariis,

Ἅπαντι δαίμον ἀνδρὶ τῷ γενομένῳ,
Ἅπαντος ἐστὶ μυσταγωγὸς τοῦ βίου.

2 *Alii.*] Scilicet Epistolarum l. 2. epist. 19. alias 20. Alia de Geniis, vide apud Plutarchum de Placitis philosoph. lib. 1. cap. 8. & Lactantium l. 2. c. 15. Servium enarrantem supplicia, quæ sunt apud manes, in lib. 6. Æneid. ibi,

Quisque suos patimur manes.

Cujus hæc sunt verba, *Nam cum nascimur, duos Genios sortimur: unus est qui hortatur ad bona, alter, qui depravat ad mala. Nec incongrue dicuntur Genii, quia cum unusquisque genitus fuerit, ei statim observatores deputantur, quibus assistentibus post mortem, aut asserimur in meliorem vitam, aut condemnamur in deteriorem, per quos aut vacationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo manes, Genios dicit, quos cum vita sortimur.*

3 *Lares quoque.*] Laris familiaris meminit Cato Rei rusticæ, c. 2. Plautus in Prologo Aululariæ,

Ego lar sum familiaris ex hac familia,
Unde exeuntem me aspexistis.

Sallustius in Catilinæ Oratione, *Illos binas, aut amplius domos continuare: nobis Larem familiarem nusquam ullum esse?* Apulejus in lib. de Deo Socratis. Cæterum Lares deos domesticos fuisse scribit Tertullianus in Apolog. c. 13. & domus custodes esse Plutarch. problem. c. 51. & Arnobius contra Gentes, lib. 3. Et vide sup. lib. 5. cap. 24.

4 *Triviorum viarumque.*] Arnobius ubi nuper, scribit vulgus arbitrari Lares vicorum atque itinerum deos esse, ex eo quod Græci vicos cognominant Lauras.

5 *Atque urbis.*] De Laribus urbium custodibus Ovid. lib. 5. Fastorum,

Stant quoque pro nobis, & præsunt mœnibus urbis,
Et sunt præsentes, auxiliumque ferunt.
Et canis ante pedes saxo fabricatus eodem
Stabat. quæ standi cum Lare causa fuit?
Servat uterque domum, domino quoque fidus uterque est.
Compita grata Deo: compita grata cani.

Et Lucanus lib. 1. Pharsaliæ,

— Urbisque laborem
Testatos sudore Lares. —

Et idem Ovid. Fastorum lib. 2.

Fitque gravis, geminosque parit, qui compita servant,
Et vigilant nostra semper in urbe lares.

6 *Ideo Præstites nuncupati.*] Ovidius lib. 5. Fastorum,

Præstitibus Majæ Laribus videre Calendæ
Aram constitui, parvaque signa Deum.

Et paulo post cur sic dicantur declarat,

Causa tamen positi fuerat cognominis illis,
Quod præstant oculis omnia tuta suis.

Præsides autem hos vocat Plutarchus, problem. c. 51. quod scilicet præsunt. Fest. Pompejus lib. 14. *Præstitem,* inquit, *in eadem significatione dicebant, qua nunc dicimus antistitem.*

7 *Hos Ægyptii.*] Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 19. paulo ante fin. Ex quo intelli-

cem editus fuisset homo, illius pervigilem curam agere opinantur, quorum nomina Dymon, Tychis, Heros & Anachis. [1] Fuitque Platonis opinio, homines qui summa integritate vixissent, post fata effici Lares: si vero improbi detestabilesque fuissent, Lemures. [2] Ipse enim trinas fecit deorum species, ex quibus unus est summus, primus & solus deus: alteri medii, quos cœlicolas vocat, tertii, qui diis sunt minores, cœlicolis majores. [3] Dæmones vero ministros deorum, custodes autem hominum putavit. [4] Dii nempe ruris & agricolarum, quos vitæ agrestis homines & rustici coluerunt, hi feruntur: Jupiter, Tellus, Sol & Luna, Ceres & Liber, Rubigus & Flora, Minerva & Venus, Lympha & Bonus eventus, qui morbos, vastitudinem, calamitatem, intemperiesque depellunt. [5] Præter hos fuere dii

Platonis opinio.

Dæmones dii agricolarum.

intelliges Alexandrum aberrasse in appellationibus quorumdam ex his quatuor. Hujus verba sunt *Ægyptii deos Præstites homini nascenti quatuor adesse memorant, δαίμονα, τύχην, ἔρωτα, ἀνάγκην.* horumque rationem reddit. Scio autem Plinium locutum fuisse de Ananchitide lib. 37. c. 4. ad finem, ubi ita dicit vocari adamantem lapidem, quod metus vanos expellat à mente. Idem ejusdem lib. 8. c. 11. dicit Ananchitide gemma evocari imagines deorum in hydromantia.

1 *Fuitque Platonis opinio.*] Vide Apulejum tum in lib. de Deo Socratis, tum lib. de Dogmate Platonis: Marcianum Capellam in Nuptiis Mercurii & Philologiæ. Divus Augustinus lib. de Civitate Dei, 9. cap. 11. opinionem Platonicorum, qua putant animas hominum dæmones esse post corpora sic scribit, *Dicit quidem & animas hominum dæmones esse, & ex hominibus fieri Lares, si boni sunt: Lemures seu Larvas, si mali.*

2 *Ipse enim trinas.*] Apud Apulejum de Dogmate Platonis.

3 *Dæmones vero ministros deorum.*] Apul. ibi, ubi & hos dicit Genios Lares posse nuncupari.

4 *Dii nempe ruris & agricolarum.*] Varro, qui & hos nuncupatim, ut hic, nominat, lib. 1. de Re rustica, cap. 1. Et hos *deos Rurationis* vocat Apulejus Apologia 1. quibus dicit primitias segetis, vitis & gregis impartiri debere.

5 *Præter hos fuere dii Indigetes.*] Servius enarrans illud lib. 1. Georg. ad finem,

Dii patrii Indigetes, & Romule, Vestaque mater.

Indigetes, ait, *proprie sunt dii ex hominibus facti, quasi in diis agentes. Abusive autem omnes dii possunt dici Indigetes, tanquam nullius rei egentes.* Sed & idem in enarratione ejus loci l. 12. Æneidos:

Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateris

Deberi cœlo, fatisque ad sydera tolli?

Indigetes, inquit, *dii duplici ratione dicuntur. Vel secundum Lucretium, quod nullius rei egeant, qui ait,*

— Nihil indiga curæ.

Vel certe Indigetes dii sunt ex hominibus facti, & dicti Indigetes quasi in diis agentes.

Dii indigetes. dii indigetes, qui ex hominibus in deorum numerum asciti, propter eximias belli pacisque artes, quod de genere humano bene meriti essent, post mortem numinibus æquati, celebrem posteris memoriam reliquerunt, [r] ut Hercules & Æneas quem vocant indigetem, Castor & Pollux, Æsculapius

agentes. Quod quidem hoc posterius satis indicat illud ipsius Virgil. d.l. 12. Æneidos. Et ad hanc quoque sententiam Macrobius lib. 1. de Somnio Scipionis, cap. 9. adfert versus Hesiodi in Latinum sermonem ita versos,

Indigetes divi fato summi Iovis hi sunt,
Quondam homines, modo cum superis humana tenentes,
Largi, ac munifici, jus Regum nunc quoque nacti.

Versus autem Græci hi sunt,

Τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς,
Ἐσθλοὶ ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων,
Οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα,
Πλουτοδόται, καὶ τοῦτο γέρας βασιλήϊον ἔχον.

Festus autem Pompejus lib. 9. *Indigetes dii, quorum nomina vulgari non licet.* Et quibusdam interjectis, *Indiges*, inquit, *Æneas ab Ascanio appellatus est, cum pugnans cum Mezentio nusquam apparuisset, in cujus nomine etiam templum construxit.*

r *Ut Hercules.*] Hæc usque ad vers. *Atque alii*, præterquam quod de Ænea dicitur, sunt Ciceronis ex Legibus 12. tabular. lib. 1. ut nonnulli existimant, quarum hæc verba sunt, *Divos, & ollos, qui cœlestes semper habiti, colunto, & ollos, quos endo cœlo merita vocaverint, Herculem, Liberum, Æsculapium, Castorem, Pollucem, Quirinum.* In quam etiam sententiam Cicero libro 2. de Natura Deorum, *Suscepit autem vita hominum, & consuetudo communis, ut beneficiis excellentes viros in cœlum fama ac voluntate tollerent: hinc Hercules, Castor & Pollux, hinc Æsculapius, hinc Liber.* Et paucis interjectis, *item hinc etiam Romulum quem quidam esse Quirinum putant: quorum cum remanerent animi, atque æternitate fruerentur, dii rite sunt habiti, cum & optimi essent, & æterni.* Sed quod de Ænea hic dicitur, constat ex eo loco Virgilii lib. 12. Æneidos, *Indigetem* fuisse vocatum. Quod & asserit Ovid. lib. 4. Metam. de eodem loquens,

Lustratum genitrix divino corpus odore
Unxit, & ambrosia, cum dulci nectare mixta,
Contigit os, fecitque deum, quem turba Quirini
Nuncupat Indigetem, temploque arisque recepit.

Tibullus libro 2. elegia 6. de eo loquens,

Illic sanctus eris, cum te veneranda Numici
Unda deum cœlo miserit Indigetem.

Liv. 1. Decad. lib. 1. post princ. cum scribit, de eo loquens, *Situs est, quemcunque eum dici jus fasque est, super Numicum fluvium, Jovem indigetem appellant*, & Gellius lib. 2. cap. 16. & Solinus cap. 8. Sed & de diis Indigetibus Ovidius lib. Metam. 15. ad fin.

Dii precor Æneæ comites, quibus ensis & ignis
Cesserunt, diique indigetes, genitorque Quirinæ
Urbis, & invicti genitor Gradive Quirini,
Vestaque Cæsareos inter sacrata penates,
Et cum Cæsarea tu Phœbe domestice Vesta.

Liv. Decad. 1. lib. 8. *Lares divi Novensiles, divi quorum est potestas nostrorum hostiumque.*

lapius & Romulus: [1] atque alii, qui dum vixêre, functi laboribus, ob fortia facinora generi humano exhibita, tanto honore habiti cultique sunt, ut ex hominibus in deorum cœtum asciti, pro diis celebrarentur & colerentur, quos velut asscriptitios & novos incolas post fata in cœlum receptos putavere. Fuit enim hæc consentiens observatio, [2] præcipue apud Lacones, ut eximios præclarosque viros, qui obviam eundo periculis, rempubl. auxissent, ob egregia facinora civibus & patriæ exhibita, ut gratiam meriti redderent, in deorum sedes receptos consecrarent, & in cælum tollerent, illisque divinos honores & humano fastigio ampliora decernerent: templaque, flamines, pulvinar & aras, ac sedes immortalitatis exhiberent. Græci vero propter beneficia, viventes etiam cælo consecrare & immortalitate donare consueverunt, [3] quam apotheosin dixere: [4] sicut de Platone [5] & Agesilao legimus, atque aliis, qui in cœtum cælestium recepti in vita divinos honores meruere: illisque certamina, ludos & sacra anniversaria dicarunt, tanquam numinibus aut heroibus: illis præsertim, qui tyrannos exegerunt aut vindices libertatis fuerunt. Hi tanquam mortale fastigium egressi, omnium consensu in concilium cælestium asciti, pro diis haberi & coli cœpti sunt. [6] Hinc etiam Romani Cæsares, quorum opera & virtute res Romana crevit, & imperii fines late propagati sunt, post funera immortali memoria consecrarunt, & in deos

Lacones homines de republ. bene meritos in deorum catalogũ referebant.

Græci viventes.

Apotheosis.

Cæsares Rom. inter deos relati.

1 *Atque alii.*] Ut Liber, ex Cicerone in locis supra citatis. Nam & Plinius lib. 2. c. 7. *Hic est vetustissimus referendi benemerentibus gratiam mos, ut tales numinibus adscribantur.* Idem Cic. lib. de Natura deorum 3.

2 *Præcipue apud Lacones.*] Vide Aristotelem libro 7. Ethicorum c. 1.

3 *Quam apotheosim dixere.*] Herodianus lib. 4. in princip. quibus cæremoniis hæc inter deos relatio, & in catalogum deorum adscriptio, apud Rom. fieri consuevit, eleganter describit Servius in lib. 5. Æneidos post princ. & dicetur quoque postea.

4 *Sicut de Platone.*] Non memini id legisse de Platone, sed vide in seq.

5 *Et Agesilao.*] Plutarchus in Apophtheg. Agesilai. Et vereor ne hic vel Alexander, vel librarius aberrarit, & sit legendum de *Plutone Agesilao.* Nam Æschylus apud Athenæum lib. 3. c. 10. scribit ipsum Agesilaum Plutonem fuisse vocatum, uti Aristarchum Jovem, Simonides poëta.

6 *Hinc etiam Rom. Cæsares.*] Id videre licet ex Suetonio & aliis vitarum Imperatorum scriptoribus ubique.

Nominis mutatio, cum quis in deorum numerū referetur.

deos receperunt, qui ob æternam gloriam dii indigetes dicti, nominibus plerunque mutatis, & novis cooptatis. [1] siquidem Romulus, Quirinus: [2] Ino, Matuta: Leucothea, [3] Albunea: [4] Melicerta, Palæmon & Portumnus: Leda,

1 *Siquidem Romulus, Quirinus.*] Ut & supra dictum est ex Cicerone in verbo, *ut Hercules*, & præterea scripserunt Livius 1. Dec. lib. 1. Plutarch. in Romulo. Lactantius lib. 1. cap. 21. Et vide infra ibi, *Nam & Curetis.*

2 *Ino.*] Ino, Matuta, Leucothea eadem Ciceroni 1. Tuscul. cujus hæc verba sunt, *Quid? Ino, Cadmi filia, nonne Leucothea nominata à Græcis, Matuta habetur à nostris?* Et lib. de Natura deorum 3. *Quid deinde Ino dea dicetur, & Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicetur, cum sit Cadmi filia.* * Et paulo ante, *Jam vero in Græcia multos habent ex hominibus deos, Alabandum Alabandi, Tenedi Tenem: Leucothoëm, quæ fuit Ino, & ejus Palæmonem filium cuncta Græcia, Herculem, Æsculapium, Tyndaridas: Romulum nostri aliosque complures quos quasi novos & ascriptitios cives in cœlum receptos putant.* Ex quo & Ovidius lib. 6. Fastorum,

Leucothea Grajis, Matuta vocabere nostris,
In portus nato jus erit omne tuo.

Ovid. 4. Metamorph.

—— Abstulit illis
Quod mortale fuit, majestatemque verendam
Imposuit, nomenque simul faciemque novavit,
Leucotheaque deum cum matre Palæmona dixit.

Hanc Orpheus νῆων σωτεῖραν nominat. Hinc apud Propertium,

Hanc miser implorat navita Leucotheam.

Vide Hyginum Fabularum c. 224. Plutarchum in Camillo, Pausaniam lib. 4. Messenica. Lactantium Firmianum libro 1. c. 21. ubi ita scribit, *Solent enim mortuis consecratis nomina immutari: credo ne quis putet eos homines fuisse. Nam & Romulus post mortem Quirinus dictus est, & Leda, Nemesis: & Circe, Marica: & Ino, postquam se præcipitavit in mare, Leucothea, materque Matuta, & Melicertes filius ejus Palæmon atque Portumnus.* Vide præterea Luctatium interpretem Statii lib. 1. Theb. post princ.

COLERUS.

* *Leucotheam* Glossæ veteres interpretantur *Albuneam*. Vide infr. Tiraquell. in *Albunea*.

TIRAQUELLUS.

3 *Albunea.*] De qua Virgil. lib. 7. Æneid.

—— Lucosque sub alta
Consuluit Albunea, nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sævamque exhalat opaca Mephitim.

Et ibi Servius, *Albunea dicta est ab aquæ qualitate, quæ ex eo fonte est: unde etiam nonnulli ipsam Leucotheam volunt.* Acron & Porphyrion interpretes Horatii lib. 1. Carm. Ode 7. ibi,

Quam domus Albuneæ resonantis.

Lactantius Divinarum institut. lib. 1. cap. 6.

4 *Melicerta, Palæmon & Portumnus.*] De his tribus, quos eundem esse, his tribus nominibus vocatum, vide Ciceronem dicto lib. 3. de Natura deorum, & lib. 1. Tuscul. quæst. & Ovidium lib. 6. Fast. cum scribit,

Quem nos Portumnum sua lingua Palæmona dicet,
Este precor nostris æquus uterque locis.

Festus Pompejus lib. 14. ubi de Portumno, & lib. 3. ubi de Clave. Servium & Probum, alterum interpretem, in 5. librum Æneidos in eum locum,

Et pater ipse manu magna Portumnus eundem
Impulit.

Et

[1] Leda, Nemesis: [2] Circe, Marica: [3] Nersilia, Hora: [4] Rhea, deorum mater: Idea, Dindymena, Philena, Pessinuntia, & Cybele, [5] Berecynthia, dictæ sunt. [6] Indi vero Jovem pluvialem, & Gangem flumen, & velut indigetes deos, carmine incondito venerantur. [7] Meroitæ Herculem, Pana, & Isim: [8] Germani Tuistonem deum terra editum, & Man- *Indorum dii indigetes.* *Meroitarum.* *Germanorum.*

Et iterum lib. I. Georg. ibi,

Votaque servati solvent in littore nautæ
Glauco & Panopeæ & Ino Melicertæ.

Lactantium libro I. c. 21. & alterum Luctatium Statii interpretem lib. secundo Thebaid. in eum locum,

— Jamque arva gradu Theumesia & arces
Intrat Agenoreas. —

& lib. 7. ibi,

Thebanum toto planxisse Palæmona Ponto.

1 *Leda, Nemesis.*] Lactantius Divinarum instit. d. libro I. cap. 21. At Pausanias in Atticis, & Isaacius eas diversas faciunt. De hac autem Virg. lib. 7. Æneidos.

2 *Circe, Marica.*] Lactantius Firmianus ubi supra; *Albunea.* Et Servius lib. 7. Æneidos ibi, in eum locum,

Hunc Fauno & nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. —

Maricam dicit uxorem fuisse Fauni, quæ est dea littoris Minturnensium, juxta Lirim fluvium. Horatius lib. 3. Carm. Ode 17.

Qui Formiarum mœnia dicitur
Princeps & innantem Maricæ
Littoribus tenuisse Lirim
Late tyrannus.

Ubi Porphyrion interpres inquit, *Maricam autem Minturnenses maxime colunt, cujus etiam lucus in ipsa Minturnensi civitate est.* Lucanus lib. 2.

— Et umbrosæ Liris per regna Maricæ.

Et Livius 3. Decad. lib. 7. ubi dicit Minturnis lucum Maricæ de cœlo tactum.

3 *Nersilia, Ora.*] Ovidius Metam. lib. 14.

— Romuleos cum virgine Thaumantæa
Ingreditur colles: ubi sydus ab æthere lapsum
Decidit in terras, à cujus lumine flagrans
Hersiliæ crinis cum sydere cessit in auras.
Hanc manibus notis Romanæ conditor urbis
Excipit, & priscum pariter cum corpore nomen
Mutat, Oramque vocat, quæ nunc dea juncta Quirino est.

Ex quibus verbis *Hersilia*, non *Nersilia* legendum esse intelligis.

4 *Rhea.*] Hæc usque ad verbum, *Berecynthia*, sunt Strabon. lib. 10. Et præter ea de Idæa & Pesinuntia Liv. 3. Dec. libro 9. rursusque de Pesinuntia Plutarch. in Mario, & Apulejus l. 11. Metamorph. & Herod. lib. I.

5 *Berecynthia.*] Vide infra hoc eodem cap.

6 *Indi vero.*] Hæc usque ad verbum, *Meroitæ*, sunt Strabonis l. 15.

7 *Meroitæ.*] Strabo lib. 17. *Meroitæ, inquit, ultra alium quendam barbarum, deum etiam Herculem, Pana, & Isim colunt.* Herodotus autem libro secundo tradit eos solos deorum Jovem & Liberum colere.

8 *Germani.*] Corn. Tacitus de moribus Germanorum, in princ. *Celebrant, inquit, carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ & annalium genus est) Tuistonem deum terra editum, & filium Mannum, originem gentis conditoremque fuisse.* Berosus de regibus Babyloniæ & Assyriorum. Vide Cor. Tacitum in libello de Morib. Germanorum.

1 *Astym-*

Persarum. Venetorum. Ægyptioru. Maurorum. Pœnorum. Macedonum. Latinorum. Siculorum. Libycorum. Psaphon.

& Mannum filium: [1] Astymphalisſi Achillem: [2] Persæ Amanum & Anandatum: [3] Veneti Diomedem instar numinis habent, cui etiam [4] candidum immolabant equum. [5] Sicut Ægyptii Isidem, Mauri Jubam, Pœni Uranum, Macedones Gabyrum, Latini Faunum, [6] Siculi Adranum, [7] Libyci Psaphonem, ne omnes percenseam deos. Is enim Psaphon quum despectissimus esset, & ultimæ notæ, vocales aves edocuit hæc verba eloqui, Magnus deus Psaphon, quibus dimissis in lucos, audita voce, apud rudes populos est pro deo habitus. [8] Thraces Zamolxin, [9] Syri Astarten, Adad

1 *Astymphalissi, Achillem.*] Ubi id scriptum sit nescio: sed nec qui sint hi Astymphalissi scio. In Epiro tamen legi Achillem ut deum coli, & lingua eorum *Asletum* vocari, ut tradit Plutarchus in Pyrrho in princ. Eique sacram ædem in insula, in qua sepultus est, ante Borysthenem, apud Plin. l. 10. cap. 28. aut aliorum computat. 22. templum Achillis esse, & eidem solemnes ludos Brasiis. Pausanias lib. 3. scribit. Et in Euxino circa Nili ostia insulam Achilli sacram, cui Luce nomen. Denique Achillis fanum esse in Arcadia, quod recludi religio est: at puberibus omnibus, quotcunque pugnaturi descendunt, solenne esse Achilli, ante pugnam, rem divinam facere scribit Pausanias lib. 3. qui de Laconicis est.

2 *Persæ Amanum & Anandatum.*] Strabo de utroque lib. 11. & iterum lib. 15. paulo ante fin.

3 *Veneti Diomedem.*] Strabo lib. 5. non adeo longe à princ. & libro 6.

4 *Candidum immolabant equum.*] Strabo d. lib. 5. *In Venetis sane*, inquit, *quidam Diomedi insignes existunt honores. Nam candidus illi immolatur equus.*

5 *Sicut Ægyptii Isidem.*] Hæc usque ad verbum, *Siculi*, sunt Lactantii lib. 1. cap. 15. Ex quo, ex eodem loco, adde, *Sabini Sancum, Romani Quirinum.* Sed quod de Ægyptiis tradit, tradiderunt & omnes rerum Ægyptiacarum scriptores. Sed & quod de Juba hic dicitur, præter Lactantium, tradit etiam Tertullianus in Apolog. c. 21. & Arnobius contra Gentes lib. 8.

6 *Siculi Adranum.*] Plutarchus in Timoleone, & in Parallelis.

7 *Libyci Psaphonem.*] Hæc usque ad versiculum *Thraces*, sunt Max. Tyrii Ser. 19. & Apostolii Bizantii. Et vide Erasm. Chil. 1. cent. 2. c. ult. ψάφωνος ὄρνιθες, id est, *Psaphonis aves.* Simile quippiam de Annone Carthaginensi, qui seipsum pro deo venditare voluit, narrat Ælianus variæ histor. libro 14. cap. 30.

8 *Thraces Zamolxin.*] Herodot. l. 4. de Getis loquens, qui sunt fortissimi Thracum, ubi dicit eum, qui defunctus est, meare ad Zamolxin dæmonem, quem nonnulli eorum opinantur eundem esse Gebeleizem. Strab. lib. 7. de iisdem Getis loquens, hos Menandri versus Græcos citat:

Πάντες μὲν οἱ Θρᾷκες, μάλιστα δ' οἱ
Γέται ἡμεῖς ἁπάντων.
Καὶ γὰρ αὐτὸς εὔχομαι ἐκεῖθεν εἶναι τὸ
γένος,
Οὐ σφόδρ' ἐγκρατεῖς ἐσμέν.

Et Origenes adversus Celsum lib. 3. & Laërtius in Pythagora in princ. Herodot. autem lib. 5. post princ. scribit Thraces è diis hos solos colere, Martem, Liberum, Dianam: sed reges, præter populares, etiam Mercurium, eumque è diis præcipue, per quem solum jurant. At idem lib. 9. ad fin. tradit eosdem Thraces Plestoro Indigenæ deo

[1] Adad [2] & Agartin, [3] Arabes Dyasarem, [4] Horici Tibilineum, [5] & Aphri Cœlestum. [6] Ægiolenses, Maceranas deas: [7] & gens juxta Naucratim Ægypti, Theutum, velut

næ deo immolare. Adde & tu Scythas Zamolxin colere ex Luciano in Scytha sive Hospite. Sed hic alius est ab illo Zamolxi, quem Thraces colunt, ut videre licet ex Strab. lib.4.

9 *Syri Astartem.*] Herodot. lib. 1. Arnob. adversus Gentes lib. 8. Tertullianus in Apolog. cap. 23. & vide nostras leges Connubiales in l. 15. numer. 30. *

COLERUS.

* Hæc *Astarte* est, quæ *Astarot* in sacris literis vocatur. Id Phœnicum lingua sonat greges καὶ τὰ μῆλα, tanquam suspiceris dictum à victimarum multitudine. Ea colebatur à Sidoniis, sicut Dagon à reliquis Phœnicibus, & Assyriis. Græcis dicitur Δερκετώ, καὶ Δερκῖτις, nimirum detorta voce à Syriaco *Adardaga*. Significatio à pisce, apud Macrobium Saturn. lib. 1. c. 21. *Architidis* perperam pro *Dercitidis* hodie vulgo legitur. Hæc doctiss. Scaliger in Conjectaneis. Vide & Gyrald. syntag. 1.

TIRAQUELLUS.

1 *Adad.*] Macrobius lib. 1. Sat. 1. cap. 23. scribit Jovem, & Assyriorum Adad, eundem esse quem Solem, his verbis, *Et ne sermo per singula nomina deorum vagetur, accipe quid Assyrii de Solis potentia opinentur. Deo enim quem summum, maximumque venerantur, Adad nomen dederunt. Ejus nominis interpretatio significat, unus. Hunc ergo, ut potentissimum deum adorant.*

2 *Et Agartin.*] Lege *Atargatim* ex Macrobio ubi supra, qui ad ea quæ proxime adduxi, hæc subjungit: *Sed subjungunt eidem deam nomine Atargatim: omnemque potestatem cunctarum rerum his duobus attribuunt, Solem, Terramque intelligentes.* Sed adde & eosdem colere Adadunephron gemmam ex Plinio lib. 37. cap. 11. quæ forte est is Adad, de quo Macrob. ubi supra.

3 *Arabes Dyasarem.*] Tertullianus in Apolog. c.23. *Dusarum* autem hunc vocat Stephanus. Herodot. autem l.3. post princ. solos deorum arbitrari Dionysium, quem Urotalt: & Uraniam, quam Ailat appellant. Strabo tamen lib. 15. scribit, duos tantum deos ab illis Arabibus coli, Jovem scilicet & Bacchum, qui quæ ad vitam pertinent, principalia dant.

4 *Horici Tibilineum.*] Lege *Norici*, ex Tertulliano, qui hæc de illis scribit d. cap. 23.

5 *Et Aphri Cœlestum.*]Tertullianus d. cap. 23. *& hic Cælestus is est, quem Græci Uranum vocant, quem Pœnos, qui ipsi Afri sunt, colere dictum est.* Ulpianus autem epitome Instit. c. 22. §. *deos*, scribit Cælestum Salinensem coli Carthagine. Et hic Cælestus, sive Uranus, is idem est, qui Cælus Ennio & aliis vocatur. *

COLERUS.

* Tertull. Apolog. cap. 23. *Unicuique etiam Provinciæ & civitati suus Deus est, ut Syriæ Astartis, ut Arabiæ Diasares, ut Norico Tibilenus, ut Africæ Cælestus, ut Mauritaniæ reguli sui.*

TIRAQUELLUS.

6 *Ægiolenses, Maceranas deas.*] *Eugionenses*, sive *Eugiates*, & *Maceras* legendum, ex Plutarch. qui idem de illis dicit in vita Marcelli.

7 *Et gens juxta Naucratim Ægypti, Theutum.*] Plato in Phædro non adeo longe à fin. ubi ait, *Audivi equidem circa Naucratim Ægypti priscum quendam fuisse deorum, cui dicata sit avis, quam Ibim vocant, Dæmoni autem ipsi nomen Theuth.* Et de eo quoque idem Plato in Philebo, & dicemus postea eodem cap. Sed his adde Cilices, Mopsum: Acharnanes, Amphilochum: Thebanos, Amphiaraum: Lebadios, Trophonium, pro diis colere, apud Origenem adversus Celsum lib. 3.

1 Quam

ut præſentiſſima numina coluerunt, qui omnes ex hominibus poſt funera divinitate donati, diique indigetes poſt conſecrationem habiti ſunt. [1] Quam quidem ſic fieri novimus, ut imperatore qui referendus in deos & conſecrandus erat, vita functo, pyram in tabernaculi formam conſtruerent, quod auro & ebore, ſigniſque & tabulis pictis exornatum mirifice, alio deſuper breviori, uſque ad tertiam contignationem erigebant, aquila, cum omnium deorum aggeſtu in ſummo culmine locata: lectoque conſtrato purpura & auro, in quo defuncti effigies jacebat, ſenatus, equeſter ordo, ac viri triumphales, quique ampliſſimos honores geſſerant, procedentes lectum deferebant in pyram, cum carmine & hymnis, omnibuſque humanis diviniſque aggeſtis honoribus. Demum incenſa pyra quum vapore & fumo aquila agitata, è ſummo culmine tabernaculi, aëra petiiſſet, religio incuſſa fuit, ipſius animam per inane cœlum petiiſſe, ipſumque defæcato quod mortale erat & caducum, in numero cæleſtium & concilio deorum recipi & haberi. [2] Quam conſecrationem apotheoſin Græci nuncuparunt: qui, deinceps inter divos relatus, pro deo colebatur. Fuitque ſenatuſconſulto cautum, ne quis ex Cæſaribus, niſi ex decreto patrum, inter deos referretur. [3] Mirum tamen de Diocletiano proditur, quod ſponte depoſito imperio, nonum poſt annum, primus ſine imperio, populi juſſu, patribus auctoribus cæleſtes honores & apotheoſin meruit. Et de Conſtantino Maximo, qui diverſarum religionum aſſenſu, ab ethnicis inter divos relatus fuit, & à Chri-

Cæremoniæ referendi aliquẽ inter deos.

Senatuſconſultum.

Diocletianus.

Conſtantinus.

1 *Quam quidem ſic fieri novimus.*] Apud Herodianum deſcribentem Septimii Severi Apotheoſin lib. 4. in princ. Herodotum, & Prudentium in Apotheoſi 14. Platonem lib. ult. de Repub. Ciceronem in Somnio Scip. & Lucanum deſcribentem apotheoſim Pompeji lib. 9. in princ.

2 *Quam conſecrationem apotheoſin Græci.*] Ut jam intelligis ex præcedentibus, atque etiam ex Tertulliano in Apolog. cap. 34. in fine, & Servio in in l. 5. Æneid. Virg. in duobus locis.

3 *Mirum tamen de Diocletiano.*] Eutropius de Geſtis Romanorum, lib. 9. cap. ult. Pomponius Lætus in Compendio Rom. hiſtoriæ, ubi de Nemeſi dea, ſic de Diocletiano ſcribit, *Diocletianus, qui ab tanto rerum culmine ſeceſſerat, nullius conſilio adduci potuit, ut pœniteret. Igitur privatus cum eſſet, poſt mortem inter divos relatus eſt.*

à Christianis inter sanctos. [1] Feruntque magnum illum Agesilaum, cum à Thasiis apotheosi honoratus & inter divos relatus fuisset vivens, illos interrogasse, ut si deos faciendi potestatem haberent, prius seipsos consecrarent, postea se deificarent. [2] Contra Empedocles; nam tanto studio captus fuit, ut pro numine coleretur, ut in medium Ætnæ incendium vivens se dejiceret. [3] Inter cæteros proditur Eutimus poëta Locris oriundus, oraculi jussu vivens consecratus, & inter divos relatus. [4] Patrios autem dixerunt deos, qui singulis urbibus præsunt, illarumque præsides & propugnatores sunt, [5] ut Apollo & [6] Minerva Athenis, [7] Iliensibus & Gnosiis, qui inde illam oriundam ferunt: [8] licet Alalcomenii suam dicant. [9] Thebis Bœotiis Liber

Agesilai dictum.

Empedoclis ambitio.

Eutimus.

Dii patrii.

1 *Feruntque magnum illum Agesilaum.*] Dictum est supra in verbo, *Et Agesilao.*

2 *Contra Empedocles.*] Strabo lib. 6. Laërtius in vita illius, & diximus in nostris Commentariis Nobilitatis.

3 *Inter cæteros proditur Eutimus poëta.*] *Pycta* legendum est ex Plinio, qui id de eo refert lib. 7. cap. 47. Est autem *Pycta* idem quod *pugil.* Vide omnino Hermolaum Barbarum in Castigationibus Plinii lib. 9. alias 7. cap. 47.

4 *Patrios vero dixere deos.*] Servius lib. 1. Georg. ad fin. eo loco,

Dii patrii Indigetes.

Patrii dii sunt, inquit, *qui præsunt singulis civitatibus, ut Minerva Athenis, Juno Carthagini.* Et alibi horum deorum mentionem facit Virgil. l. 2. Æn.

Dii patrii servate domum.

Et Cicero in Verrem act. 3. & vide infra eodem lib. cap. ult. ad finem.

5 *Ut Apollo.*] Cicero lib. 3. de Natura deorum: *Vulcani item complures. Primus cœlo natus, ex quo & Minerva Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui historici esse voluerunt.*

6 *Minerva Athenis.*] Servius ubi supra proxime, Lucianus in libro de Sacrificiis. Plutarchus in Themistocle, & Lactantius lib. 1. cap. 15. sic scribit, *Nempe Apollinem Delphi Delique, Minervam Athenienses: quæ quidem Græcis Athena dicta, vel ipso vocabulo se ei Reip. familiarem esse testatur.*

7 *Iliensibus.*] Strabo lib. 13.

8 *Licet Alalcomenii suam dicant.*] Strabo lib. 8. *Alalcomenii*, inquit, *vetustum Minervæ templum habent, eximia veneratione cultum, ibique deam natam esse ajunt, sicut & Argis Junonem.* Proinde Poëtam Homerum, utramque per earum patriam nominatim protulisse. Nam lib. Iliad. 4. post pr. ἀλαλκομενηΐν vocat illo versu,

Ἥρη τ' ἀργείη καὶ ἀλαλκομενηῒς ἀθήνη.

Statius lib. 7. Thebaid.

Ducit Ithonæus & Alalcomenæa Minervæ Agmina. ———

Ubi Luctatius Grammaticus, interpres scribit, *Alalcomæna civitas est Bœotiæ, in qua regnavit Herculis filius.* Et paulo post, *in qua nata Alcmena Herculis mater, & in qua etiam colebatur Minerva.* Pausanias in Bœoticis, *Alalcomænæ*, inquit, *non magnus est vicus, ad radices imas modice editi montis. Loco nomen datum ferunt ab Alalcomæno homine indigena, à quo fuerit Minerva enutrita.* Sed & Minervæ Alalcomænidis meminit Ælianus Variæ historiæ l. 12. cap. 59.

9 *Thebis Bœotiis Liber.*] Pausanias lib. 9.

Liber [1] & Hercules, [2] Juno Carthagini, quam humano cruore placabant,[3] eademque Samo,[4] Spartæ [5] & Mycenis, [6] atque Argis, [7] ubi nata fertur: [8] Venus Cypro [9] & Papho, Apollo

1 *Et Hercules.*] Plinius lib. 4. c.7. & Pausanias in dicto l.9. de Bœoticis.

2 *Juno Carthagini.*] Venus apud Virgil. lib. 1. Æneidos, periculum, in quo versabatur Æneas apud Didonem, exaggerans à persona Junonis adversariæ, Junonia hosp tia (ut interpretatur Servius) Carthaginensia vocat, his verbis,

—— Vereor quo se Junonia vertant
Hospitia.

Et ante aliquot versibus interjectis,

Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum & numine divæ.

Et in eod. lib. paulo post princ. tradit, Carthaginem præ cæteris locis contempta patria, præcipue à Junone cultam fuisse, cum ait,

Quam Juno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo: hic illius arma,
Hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse
(Si qua fata sinant) jam tum tenditque, fovetque.

3 *Eademque Samo.*] Divus August. lib 6. de Civitate Dei, cap. 7. *Sacra sunt Junonis, & hæc in ejus dilecta insula Samo celebrantur, ubi nuptum data fuit Jovi.* Lactantius ex Varrone lib. 1. cap. 17. Plutarch. in Pompejo, Pausanias in Achaicis, Tertullianus in Apologet. cap. 24. Et vide supra ibi, *Juno Carthagini*, quod Servius scribit in postremum Virgil. locum citatum, dum interpretans illud,

Posthabita coluisse Samo. ——

Non contempta, inquit, *sed in secundis partibus habita. Amabat enim Samum genitale solum, sed magis Carthaginem.* Sic Juvenalis sat. 16.

Et Samia genitrix, quæ delectatur arena.

Cicero libro 2. de Legibus, *Atheniensis*, inquit, *Clisthenes civis egregius, Junoni Samiæ, cum rebus timeret suis, filiarum dotes concredidit.* Apul. lib. 6. Metamorph.

4 *Spartæ.*] Homerus lib. 4. Iliad. de Junone,

Ἤτοι ἐμοὶ τρεῖς μετὰ πολὺ φίλταταί
εἰσι πόληες,
Ἄργός τε, Σπάρτη τε καὶ εὐρυάγυια
Μυκήνη.

Certe mihi tres quidem multo dilectissimæ sunt civitates,
Argosque, Spartaque, & lativia Mycena.

5 *Et Mycenis.*] Homerus ubi supra, & præterea Pausanias in Corinthiacis.

6 *Atque Argis.*] Homerus ibi, Plutarchus in Pompejo. Lucianus in libro de Sacrificiis, Interpres Theocriti, Tertullianus in Corona militis. Hincque etiam illud Virgilii libro 1. Æneidos non longe à princ.

—— Veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro charis gesserat Argis.

Ubi Servius, *Charis*, ait, *Argis. Illic enim eam coli omnibus notum est.*

7 *Ubi nata fertur.*] Nam & eam ἀργείην vocat Homerus lib. Iliados 4. post princ. ἥρη τ' ἀργείη, quem locum citavimus ibi, *licet Alalcomenii*, quod scilicet eam Argis natam dicunt, ut scribit Strabo lib. 9.

8 *Venus Cypro.*] Corn. Tacitus libro 18. & omnes ubique. Nam & hinc Cypria dicta est. Tibullus lib. 3. eleg. 3.

Et faveas concha Cypria vecta tua.

Ex quo Fest. Pompejus, *Cypria*, inquit, *Venus, quod ei primum in Cypro insula templum sit constitutum: vel quia parientibus præsideat, quod Græce κύειν parere sit.*

9 *Et Papho.*] Lactantius lib. 1. c. 15. Tertul.

Apollo Rhodiis, [1] Lemno Vulcanus, [2] Naxus Libero: [3] idemque Apollo Delphis, [4] Tænaro Neptunus, [5] Cyzicenis Pallas, [6] quod ea urbs pro dote illi fuerat. [7] Tenediis, Tenes deus: [8] Alabandensibus Alabandus, [9] Cretensibus Diana,

Tertul. in Apologetico cap. 24. Lucianus d.l. de Sacrificiis. Hincque illud Virg. lib. 1. Æneid.

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque revisit
Læta suas. ——

Estque Tegeæ templum Veneri Paphiæ apud Pausaniam lib. 8. non adeo longe à fine.

1 *Lemno Vulcanus.*] Lactantius ubi supra. Solinus cap. 21. *Lemnii*, inquit, *Vulcanum colunt, ideo in Lemno metropolis Hephæstia.* Vulcanum Virg. lib. 8. Æneid. *Lemnium patrem* vocat,

Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris.

Vide supra lib. 2. cap. 14.

2 *Naxus Libero.*] Lactantius eodem loco.

3 *Idemque Apollo Delphis.*] Hinc *Delphicus* cognominatus est. Ovid. Fastor. lib. 3. ad fin.

Mittitur ad Tripodas certa qui sorte reportet,
Quam sterili terræ Delphicus edat opem.

Et Metamorphoseôn lib. 2.

—— Placuit tibi Delphice certe
Dum vel casta fuit, vel inobservata.

Et lib. 1. Metamorph.

—— Mihi Delphica tellus,
Et Claros, & Tenedos, Pataræaque regia servit.

Orpheus in Hymnis,

Γρυνιεῦ καὶ σμινθεῦ, πυθοκτόνε δελφικὲ μάντι.

Sed & adde & Deliis ex Luciano ubi supra. Nam & hinc Delius vocatus est. Tibullus lib. 3. eleg. 6.

Fulserit hic niveis Delius alitibus.

Et Cynthius ubique: nam Delos Cynthus appellatur, ut tradit Stephanus. Aut certe Cynthus Deli mons est, ut scribit Festus Pompejus lib. 3. ex quo dicit Apollinem Cynthium vocatum. Sunt tamen qui alio referunt hanc Delii appellationem. de quo Macrob. lib. Saturn. 1. cap. 17.

4 *Tænaro Neptunus.*] Strabo lib. 8. Probus Æmylius in Pausania, & Plutarchus in Pompejo.

5 *Cyzicenis Pallas.*] Adde & Nemesis ex Strabone lib. 13.

6 *Quod ea urbs illi pro dote fuerat.*] Plutarchus in Lucullo.

7 *Tenediis, Tenes.*] Cicero in Verrem act. 3. *Tenedo (prætereo pecuniam, quam eripuit) Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus Deus habetur, qui urbem illam dicitur condidisse, cujus ex nomine Tenedus nominatur: hunc ipsum, inquam, Tenem, pulcherrime factum, quem quondam in comitio vidistis, abstulit, magno cum gemitu civitatis.* Idem Cicero lib. 3. de Natura deorum. Strabo lib. 13. Diodorus Siculus libro 6. c. 17. Plutarch. probl. cap. 141. Hæc Tenedus multis notata est proverbiis, de quibus Erasm. in proverb. τενέδιος ἄνθρωπος. Vide Ciceronem libro de Natura deorum, f. 130. in 8. apud Rob. Stephanum.

8 *Alabandensibus.*] Cicero d. l. 3. de Natura deorum, *Alabandenses quidem sanctius Alabandum colunt, à quo est urbs illa condita, quam quenquam nobilium deorum: apud quos non inurbane Stratonicus, ut multa, cum quidam ei molestus Alabandum Deum esse confirmaret, Herculem negaret. Ergo, inquit, mihi Alabandus, tibi Hercules sit iratus.* Stephanus de Urbibus.

9 *Cretensibus Diana, quam Britomartem vocant.*] Strabo lib. 10. Pausanias lib 2. qui de Corinthiacis est, & iterum lib. 3. qui de Laconicis.

Diana, quam Britomarten vocant: [1] Thespiensibus [2] & Parianis Cupido, [3] Romanis vero Mars: qui præcipuo honore insignes à suis civibus colebantur eximie: quamvis numen quod urbi præesset, [4] palam facere nefas putarent, ne evocationes quæ ad avertenda numina, quæ urbibus præsunt, fieri ab hostibus solent, ipsis aliquando innotescerent. [5] Erat enim vetus mos, ut in urbium obsidione, ubi ad ultimam dimicationem ventum esset, tutelares deos, sub quorum præsidio urbs foret, certo carmine & verbis conceptis in novas sedes evocarent, templaque ampliora & solennes aras illis promitterent, nefas opinati, deos urbium præsides urbe hostiliter direpta, velut mancipia captivos habere. Persis vero & Ægyptiis nullos patrios habere deos in usu fuit, quod evocationibus illos migrare ex oppidis, & sine tutela deseri timerent. [6] Alii vincula & catenas annectebant diis. Nonnulli sponsores à diis petebant ne evocarentur & abirent.

Dei nomen occultum, in cujus tutela erat urbs.

Urbem expugnaturi, diis tutelaribus alia loca promittebant.

Persæ. Ægyptii.

1 *Thespiensibus.*] Cicero in Verrem actione 6. Strabo lib. 9. *Thespias*, inquit, *prius nobilitavit Cupido, Praxitelis opus suis sculptum manibus. Donum vero consecravit Thespiensibus Glycerium meretrix, ab illis genus ducens, munus illud ab artifice consecuta.* Plinius lib. 36. cap. 5. Pausanias lib. 9.

2 *Et Parianis.*] Plinius ubi supra, sic scribit, *Ejusdem & Cupido à Cicerone objectus Verri, ille propter quem Tespiæ visebantur, nunc in Octaviæ scholis positus. Ejusdem & alter nudus in Pario, colonia Propontidis, par Veneri Gnidiæ nobilitate & injuria.*

3 *Rom. vero Mars.*] Adde & Mygdoniis Rheam ex Luciano in lib. de Sacrificiis.

4 *Palam facere nefas putarent.*] Plutarch. problem. cap. 61. Servius in lib. 1. Georg. ad fin. Macrobius libro 3. capite 9. & vide supra libro 2. capite 22.

5 *Erat enim vetus mos.*] Livius 1. Decad. lib. 5. Plinius lib. 28. cap. 2. *Verrius*, inquit, *Flaccus auctores ponit, quibus credat, in oppugnationibus ante omnia solitum à Romanis sacerdotibus evocari Deum, cujus in tutela id oppidum esset: promittitque illi eundem aut ampliorem locum apud Rom. cultumve. Durat in Pontificum disciplina id sacrum: constatque ideo occultatum, in cujus Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Defigi quidem diris imprecationibus nemo non metuit.* Macrob. d. Satur. lib. 3. cap. 9.

6 *Alii vincula & catenas.*] Ut statim probat Tyriorum exemplo, cui adde, Lacedæmonios simulachrum Martis, quem Enyalium vocant, compedibus illigasse, ut tradit Pausanias lib. 3. id eos fecisse eodem consilio, quo Athenienses victoriam ἄπτερον, id est, *sine pennis*, aut *involucrem*, sive *implumem* appellant. Illi enim vinculis impeditum à se nunquam Martem discessurum: hi semper mansuram secum, quæ pennis careat, Victoriam interpretantur. Sed & idem Pausanias lib. 5. scribit, Calamidem apud Mantinenses eandem Victoriam sine alis effinxisse, imitatus statuam illam, quæ Athenis ἄπτερος dicitur.

1 *Tyrii.*]

rent.[1] Tyrii enim obsidione pressi, Herculis simulacrum, quod magna religione colunt, ne urbem desereret, aurea catena devinxere. Neque solum insignes urbes conspicuæ magnitudinis,[2] sed oppida pene deformata, & modici vici, ne hostili vastarentur incursu, patrios deos coluisse feruntur.[3] Siquidem Crustumeni[4] Deluentinum peculiarem habuere, Narnienses Viridianum, Asculani Ancariam, Volsinienses[5] Nurciam, Otriculani Valentiam, Sutrini quoque[6] Norciam.[7] Sed tametsi peculiaris Juno Carthagini fuerit, & præcipuum numen, Romæ tamen non minoris observantiæ cultusque habita est: quippe quam cordi Romanis, & quam regali magnificentia culta celebrataque sit, illud argumento fuerit, quod post initum consulatum[8] consules Junoni Sospitæ sacrum faciunt,[9] quodque singulorum

Patrii dii & tutelares.

1 *Tyrii.*] Plutarch. problem. c.61. & in Alexandro. Q. Curtius in rebus gestis ejusdem lib.4. Diodorus Siculus, ubi dicit hinc Apollinem Philalexandrum tum fuisse cognominatum, cum Alexander Apollini catenas aureas & compedes à Tyriis injectos detraxisset.

2 *Sed oppida pene deformata.*] Hoc probat exemplis seqq.

3 *Siquidem Crustumeni.*] Hæc usque ad versic. *Sed tametsi*, sunt Tertulliani in Apolog. cap. 23. Sed & de Nortia est illud Livii, 1. Dec. lib. 7. *Volsiniis quoque clavos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ comparere, diligens talium monumentorum auctor Cinthius affirmat.* Juvenalis satyra 10.

—— *Idem populus, si Nortia Tusco Favisset.*

Hujus autem deæ nomine sortem fortunamque significari Martianus Capella in lib. de nuptiis Philologiæ c.9. scribit.

COLERUS.

4 *Deluentinum.*] Alii legunt *Beluentinus.*

5 *Nurciam.*] Alii malunt, *Nersiam.*

6 *Norciam.*] Est qui legat, *Sutrini quoque Murceam.* Vide Petrum Crinitum lib. 9. cap. 11. Miror autem cur ex Tertulliano omissa sit Faliscorum dea *Juno Curitis.*

TIRAQUELLUS.

7 *Sed tametsi peculiaris Juno Carthag.*] Ut supra dictum est.

8 *Consules Junoni Sospitæ.*] Cic. pro L. Muræna in fin. sic scribit, *Date etiam Lanuvino municipio honestissimo, quod in hac causa frequens mœstumque vidistis. Nolite à sacris patriis Iunonis Sospitæ, cui omnes Coss. facere necesse est, domesticum & suum Consulem potissimum avellere.* Livius 1. Dec. lib. 8. Junonis Sospitæ meminit his verbis, *Lanuvinis civitas data sacraq; sua reddita cum eo, ut ædes lucusve Sospitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum pop. Romano esset.* Et 4. Dec. lib. 2. scribit votam ædem Junoni Sospitæ à Cn. Cornelio Cos. bello Gallico, quo victoriam reportavit. & ejusdem Dec. lib. 10. Lanuvii simulachrum Junonis Sospitæ lacrymasse.

9 *Quodque singulorum mensium Cal.*] Servius enarrans illum locum Virgilii lib. 8. Æneid.

Curibusque severis,

lorum mensium calendas, præcipue Martias, suo numini dicarunt, & sanctas habuerunt: quare matronalia dicta, quod matronæ illas celebrant pro conjugiis, & sacrum faciunt, [1] quodque ea die Junonis ædes coli cœpta fuit: [2] sicut Aprili mense Veneri matronæ myrto coronatæ lavant. [3] Ejus [4] variæ potestates & nomina olim fuere: [5] nam & Cure-

Matronalia.

Junonis variæ potestates.

In communem, inquit, *mulierum honorem Calendæ eis dicatæ sunt Martiæ.* Horat. lib. 3. ad Mæcenatem Ode 8.

Martiis cælebs quid agam Calendis.

Atque idcirco Juvenal. sat. 9. *Martias fœmineas* appellat:

—— Longaque cathedra
Munera fœmineis tractat secreta Calendis.

Ubi Joannes Britannicus interpres sic scribit, Calendis igitur Martiis munera mulieribus mittebantur ab amicis, sicuti mense Decembri quinque diebus viris, quo tempore Saturnalia celebrabantur. Et quemadmodum mulieres Cal. Martiis servos cœna excipiebant, tanquam exhortantes eos ad insequentis anni operam: sic & viri in Saturnalibus servos in cœnam admittebant, tanquam eis gratias agentes operæ toto anno navatæ. Unde Tibullus in primo limine 3. lib. ad Neæram,

Martis Romani festæ venere Calendæ,
Exoriens nostris hic fuit annus avis:
Et vaga nunc certa discurrunt undique pompa,
Perque vias urbis munera, perque domos.
Dicite Pierides, quonam donetur honore
Seu mea, seu fallor, chara Neæra tamen.

Colebant eundem & puellæ. Idem Tibull. lib. 4.

Sulpitia est tibi culta tuis, Mars magne, Calendis:
Spectatum è cœlo (si sapis) ipse veni.

Mittebant & sua matronæ munera. Plautus in Milite glorioso, act. 3. sc 2.

Da mihi vir, Calendis quæ mittam, quum Martiæ venerint.

Mulieres autem Martias Calendas colebant (ut scribit Servius d. loco) in memoriam belli cum Sabinis compositi: nam tali die Sabinæ mulieres bella sedarunt. Sed hæc latius describuntur ab Ovidio lib. 3. Fastor. illis versibus,

Cum sis officiis Gradive virilibus aptus,
Dic mihi matronæ cur tua festa colant?

Et multis seq.

1 *Quodque ea die.*] Festus Pompejus lib. 11. *Martias*, inquit, *Calendas matronæ celebrabant, quod eo die Junonis Lucinæ ædes coli cœpta sit.* Ex quo & illud Ovidii lib. 3. Fastorum,

Illic à nuribus Junoni templa Latinis
Hac sunt (si memini) publica facta die.

2 *Sicut Aprili mense Veneri.*] Ovid. lib. 4. Fastor.

Vos quoque sub viridi myrto jubet illa lavari,
Causaque cur jubeat, discite, certa subest.

Et Macrob. lib. 1. Saturn. c. 12.

3 *Ejus.*] Scilicet Junonis, ut ex sequentibus patet.

4 *Variæ potestates.*] Servius de ipsa Junone loquens lib. 1. Æneidos ad princ. in eum locum,

Quo numine læso.

Et in lib. 8. Æneid. ibi,

—— Tibi enim, tibi maxima Juno.

Variæ, inquit, *sunt ejus potestates, ut Curetis, Lucina, Matrona, Regina, & dicunt Theologi ipsam esse Matrem Deum, quæ Terra dicitur.* Macrob. libro 1. Saturn. cap. 17. non multo post princ.

5 *Nam & Curetis.*] Cato in lib. de Originibus, si ejus est liber, qui ipsius nomine circumfertur in fin. *Quirinalis*,

Curetis, [1] Lucina, [2] Matrona, [3] Regina, & [4] Opigena, quo-

lis, inquit, *collis à Junone Sabinorum dea, quam illi Curitim, id est, hastatam Junonem vocant. Etenim hastam Curim & Curinam proferunt: quia his simul & Hetruscis non est litera q, sicut Romanis. Inde Quirites.* Festus Pompejus lib. 3. ubi de Cœlibari hasta loquitur, *Matronæ*, ait, *in tutela Junonis Curetis sunt, quæ ita appellabatur à ferenda hasta, quæ lingua Sabinorum Curis dicitur.* Et alibi eodem libro, *Curis est Sabine hasta: unde Romulus Quirinus, qui eam ferebat, dictus: & Romani à Quirino Quirites dicuntur.* Et paulo post, *Curitim Junonem appellabant, quia eandem ferre hastam putabant.* Et alibi quoque eodem libro, *Curiales mensæ, in quibus immolabatur Junoni, quæ Curis dicta est.* Servius in lib. 1. Æneid. quo loco in præcedentibus citavimus, *Multa*, inquit, *habet nomina Juno, quæ utitur curru & hasta*, affertque illud ipsius Virgilii eodem lib. 1.

—— Hic illius arma,
Hic currus fuit. ——

In quo à nonnullis reprehenditur ob id quod de curru dicit, tanquam ab eo intelligeret *Curitim* eam vocari. *

COLERUS.

* Tertullianus vero Apologet. capite 23. *Curitim* vocari Junonem putat, à patre, qui *Curis* vocatus fuerit.

TIRAQUELLUS.

1 *Lucina.*] Terentius in Andria, actus 3. scena 1.

Juno Lucina fer opem, serva me obsecro.

Ubi Donatus, *Latine*, inquit, *Juno à juvando dicta, Lucina, ab eo quod in lucem producit.* Et ejus loci Terentiani auctoritate, Servius, ubi nuper citavimus, post ea, quæ ibi ex eo diximus, subjunxit, de eadem Junone loquens, dicit eam præesse parturientibus. Varro autem lib. 4. de lingua Latina, *A Latinis*, ait, *Juno Lucina dicta, vel quod terra, ut Physici dicunt, juvat & lucet: vel quod ab luce ejus, qua quis conceptus est, una juvat, donec mensibus actis produxit in lucem.* Facta igitur à juvando, & luce Juno Lucina: à quo parientes eam invocant. Plinius lib. 16. cap. 44. Junonem ita dictam putat à luco, ubi & ejus ædes condita fuit, & lotos miræ vetustatis. Cui adstipulatur illud Ovidii lib. 2. Fastor.

Gratia Lucinæ dedit hæc tibi nomina lucus,
Aut quia principium tu dea lucis habes.
Parce precor gravidis facilis Lucina puellis,
Maturumque utero molliter aufer onus.

Meminit & Lucinæ Junonis D. August. cap. 11. Civitatis Dei, lib. 4.

2 *Matrona.*] Livius 3. Dec. lib. 11. non multo ante fin. dicit signum æneum Matronæ Junoni in Aventino fuisse ædificatum.

3 *Regina.*] Varro lib. 4. paulo ante ea, quæ supra, ibi, *Lucina*, diximus, scribit, *Quod Jovis Juno conjunx, & is cœlum, hæc terra, quæ eadem tellus: & ea dicta, quod ea cum Jove juvat Juno: & Regina, quod hæc omnia terrestria regit.* Livius 1. Decad. lib. 5. in Oratione Camilli Dictatoris, & 3. Dec. lib. 2. post princip. ubi de Junone Regina in Aventino, & iterum lib. 7. non semel. Plinius lib. 35. cap. 10. ex carmine, quod in pictura Ardeatis templi insculptum est. Plutarchus in vita Camilli. P. Victor in 13. regione urbis Romæ. Ante hos Cicero in Oratione ad Equites Rom. antequam in exilium iret. Hucque alludit Virg. lib. 1. Æneidos,

Ast ego quæ divum incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjunx.

4 *Opigena.*] Festus Pompejus lib. 9. *Opigenam*, inquit, *Junonem matronæ colebant, quod eam ferre opem in partu laborantibus credebatur.* D. August. Civit. Dei, lib. 4. c. 11.

quoniam parturientibus opem fert, [1] Hera, [2] Iterduca, [3] Cinxia, atque Hippia: [4] à Thuscis Cypra, [5] à Laurentibus Calendaris, [6] à Corinthiis Anetistos dicta est, quam matrem quoque Deum nuncupant, [7] alii Pelasgam: [8] sicut Venus, Cypris, [9] Adonis, [10] Verticorda, [11] Aphrodite, ab

1 *Hera.*] Ennius apud Ciceronem lib. 1. Officior.

Vosne velit, an me regnare Hera, quidve ferat sors,
Virtute experiamur.

Plato autem in Cratylo ἥρα, inquit, *vero Juno, quasi ἐρατή*, id est, *amabilis, propter amorem, quo Iupiter in eam afficitur.* *

COLERUS.

* Apud Ennium. Fortunam esse Heram verisimile est. Sic Plautus quoque usurpavit.

TIRAQUELLUS.

2 *Iterduca.*] Aut, ut alii pronunciant, *Iterducam* apud Martianum Capellam in nuptiis Mercurii & Philologiæ & D. August. de Civitate Dei, lib. 7. cap. 3. & Arnob. contra Gentes lib. 3. *

COLERUS.

* Nullum ego, quod sciam in illo libro Arnobii *Iterducam* legi. Sed Junonem Fluoniam, Pomonam, Ossipaginam, Februtim, Populoniam, Cinxiam, Caprotinam, ibi conjunctim reperio.

TIRAQUELLUS.

3 *Cinxia.*] Martianus Capella, & Arnobius ubi supra, & Festus Pompejus lib. 3. *Cinxiæ*, inquit, *Iunonis nomen sanctum habebatur in nuptiis, quod initio conjugii solutio erat cinguli, quo nova nupta erat cincta.*

4 *A Thuscis Cypra.*] Strabo lib. 5. sic scribit, *Piceni emporium Catellum est. Porro vero Cypræ templum situm est, Thuscorum ædificium: nam illi Iunonem Cypram nominant.* Et Silius Italicus l. 8.

Et queis littoreæ fumant altaria Cupræ.

Cupræ enim pro *Cypræ* more antiquorum.

5 *A Laurentibus Calendaris.*] Macrob. Saturn. lib. 1. ubi hujus appellationis rationem reddit.

6 *A Corinthiis Anetistos.*] Unde id acceperit Alexander prorsus ignoro, nec memini me uspiam legisse.

7 *Alii Pelasgam.*] Propertius lib. 2. cap. 28.

An contempta tibi Iunonis templa Pelasgæ?

Cur autem sic vocata sit, disces ex Eustathio, qui scribit Samum Pelasgam dictam à quibusdam Pelasgis, ex quibus & Juno Pelasga dicta est, ut quæ Samia esset, ut dictum est supra.

8 *Sicut Venus Cypris.*] Ubique apud Homerum, & alios scriptores *Cypris* & *Cypria* vocatur, de quo & nos aliquid supra diximus.

9 *Adonis.*] Ausim sancte dejerare, nusquam id nomen tributum fuisse Veneri. Noti autem sunt omnibus ardentissimi Veneris in Adonidem, speciosissimum adolescentem, amores descripti ab Ovid. Metam. 10. Hinc Adonia, Adoniorum festa, Adoniæ dicata. Ammianus Hist. lib. 22. *Evenerat iisdem diebus annuo cursu completo Adonia celebrari, ritu veteri, amato Veneris (ut fabulæ fingunt) apri dente ferali deleto.* *

COLERUS.

* Adeonæ quidem deæ fit mentio apud Augustinum lib. 7. cap. 3.

TIRAQUELLUS.

10 *Verticorda.*] Valerius Maximus lib. 8. cap ult. ubi de Sulpitia Servii Paterculi filia, Quinti Flavii uxore loquens, hujus nominis causam & originem reddit. Et nos quoque diximus in nostris legibus Connub. l. 15. num. 45.

11 *Aphrodite.*] Vide omnino eas leges Connub.

1 ab Assyriis Melitta, 2 ab Arabibus Alitta, 3 à Græcis Pitho, 4 ab Eleis Urania, 5 à Scythis Arginipasa, 6 à Cypriis Barbata, 7 etiam Calva, 8 Armata, 9 Pandemus, 10 Apostropha & 11 Callipygos: 12 à Thebanis Præpotens, 13 à Persis Mithra appel- *Veneris diversa nomina apud diversos.*

1 *Ab Assyriis Melitta.*] Herodot. lib. 1. Clio.

2 *Ab Arabibus Alitta.*] Idem Herodot. d. lib. 1.

3 *A Græcis Pitho.*] Id accepit à Plutarcho probl. c. 10. sed erranter. Nam Plutarchus ibi, ut diversas appellat Venerem & Pitho, id est, suadelam.

4 *Ab Eleis Urania.*] Pausanias in Atticis, iterumque in Eleis & Bœoticis, & vide Lucianum in Amoribus.

5 *A Scythis Arginipasa.*] Strabo lib. 4. *Melpomene*, scribit, *Scythas cœlestem Venerem Artimpasam, Neptunum Thamimasadem nuncupare.*

6 *A Cypriis Barbata.*] Vide Macrobium lib. 3. Saturn. cap. 8. interpretantem eum Virgil. locum lib. 2. Æn.

Descendo, ac ducente Deo flammam inter & hostes Expedior. ———

Ubi etiam Servius scribit in Cypro Barbatæ Veneris simulacrum esse, quod ἀφρόδιτον vocatur.

7 *Etiam Calva.*] Lactantio Divinarum institutionum lib. 1. cap. 20. *Urbe à Gallis occupata, obsessi in Capitolio Romani, cum ex mulierum capillis tormenta fecissent, ædem Veneri Calvæ consecrarunt.* Julio Capitolino in vita Maximianorum. Et vide nostras leges Connubiales l. 15. num. 34.

8 *Armata.*] Lactantius ibi, Pausanias l. 3. Vide etiam dictas ll. Connub. l. 15. num. 34.

9 *Pandemus.*] Id est *Popularis* Venus, Pausanias libro 6. iterumque 9. Theocritus in Epigrammate. Artemidorus in lib. de Interpretatione somniorum. Pandemo rem sacram facit Lucianus in Dialogis amatoriis, Laërtius ubi supra. *

COLERUS.

* Hanc Lucretius vocat, *Volgivagam.*

TIRAQUELLUS.

10 *Apostropha.*] Tres Veneres sunt, quarum unam Cœlestem, Popularem alteram, tertiam Apostrophiam nominant. Cognomina imposuit Harmonia, Urania purum significat, & corporum cupiditate vacantem amorem: Popularis, ob Venereos congressus: Jam vero Apostrophiæ numen coli instituit: id est, Adversatricis, quo ab exlege cupiditate & incestis stupris hominum genus averteret. Hæc Pausanias lib. 9. Hanc nos *vertibilem* Venerem dicere possumus: seu, ut Gyraldus Historiæ deorum Syntagmate 13. scribit, *Verticordiam.* Est & Epistrophiæ aliud Veneris nomen apud eundem Pausaniam lib. 1. quod ab animadvertendo deductum est. *

COLERUS.

* De triplici Venere supra à me satis dictum. Sed Arnobius l. 4. adversf. Gentes, Quatuor facit Veneres.

TIRAQUELLUS.

11 *Callipygos.*] Athenæus lib. 12. capite 32. ex Cercida Megalopolitano in suis Jambis, hujus nominis causam & originem scribit, hunc videre licet. Callipygos Latine Venus dicitur pulchriclinis natium dea.

12 *A Thebanis Præpotens.*] De hoc nihil reperi. Pausanias autem lib. 9. memorat simulachra apud Thebanos antiquissima.

13 *A Persis quoque Mitra.*] Herodotus in Thalia. Statius l. 1. Theb. in fin.

Adsis ô memor hospitii: Junoniaque arva
Dexter ames: seu te roseum Titana vocari
Gentis Achmeniæ ritu, seu præstat Osirin
Frugiferum: seu Persæi sub rupibus antri
Indignata sequi torquentem cornua Mitram. *

COLERUS.

* Supra satis de Mitra dixi.

Apollinis. appellata est. [1] Nec minus Apollinem nominibus variis vocatum ferunt: nam [2] apud Athamanas Titan, [3] apud Ægyptios Osiris: [4] à Persis, ubi in antro colitur, Mithra nuncupatur, [5] à Lydiis Lymios, [6] ab aliis Eleus. [7] In Taurominio Archigetes, [8] à Syracusanis Themites, à Græ-

TIRAQUELLUS.

1 *Nec minus Apollinem.*] Macrob. lib. 1. Saturn. c. 17.

2 *Apud Athamanas Titan.*] Statius loco supra allegato ibi, *A Persis quoque Mitra*, & ibi Luctatius interpres dicit Apollinem à diversis gentibus variis appellari nominibus. Apud Achemenios enim Titan vocatur, apud Ægyptios Osiris, apud Persas ubi in antro colitur, Mitra vocatur. Quod autem dicit (Statius scilicet) *torquentem cornua:* ad illud pertinet, quod simulachrum ejus fingitur reluctantis tauri cornua retentare: quo significatur Lunam ab eo lumen accipere, cum cœperit ab ejus radiis segregari. Ex quibus intelligis hic non *Athamanas*, sed *Achemenios* esse legendum. Solem autem, qui & ipse est, ubique Titanum vocari palam est. Ovid. Fast. l. 1.

Respiciet Titan actas ubi tertius Idus,
Fient Parrhasiæ sacra relata deæ.

Alia autem de Titane reperies apud Pausan. lib. 2.

3 *Apud Ægyptios Osiris.*] Herodot. lib. 2. Laërtius in Procemio. Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 21. Statius, ubi supra, & ibi Luctatius interpres sic scribit,

—— Seu præstat Osiri.

Secundum Ægyptios, qui Osirim Solem interpretantur: per quem proventum frugibus existimant posse contingere, quæ sacra primum Persæ habuerunt, à Persis Phryges, à Phrygibus Romani.

4 *A Persis.*] Duris lib. 7. historiar. apud Athenæum lib. 10. cap. 3. Luctatius Grammaticus ubi supra.

5 *A Lydiis Lymios.*] *Læmius* legendum est, ex Macrobio lib. 1. Saturn. cap. 17. ubi declarat ejus cognominis rationem.

6 *Ab aliis Eleus.*] *Eleleus* voluit, aut certe debuit dicere ex Macrobio eo in loco, qui originem & rationem ejus nominis tradit. Quanquam & ipse ἥλιος vocetur Euripidi apud eundem Macr. eo ipso loco.

7 *In Taurominio Archigetes.*] Thucydides lib. 6. & Appianus Bellorum civilium lib. 5. *Ad Taurominium itaque,* inquit, *delatus, copias veluti ingressurus emisit. Non suscipientibus ipsum custodibus, ultra Onobalam fluvium, & Veneris templum classem impulit, & ad Archigetum cursum dirigit, deum quasi vallum eo loco positurus, & Taurominium abinde expugnaturus. Archigetes quidem ex Apollinis habetur simulachris, quod primum illi sacrum statuere in Siciliam sedes transferentes.*

8 *A Syracusanis Themites.*] Cicero in Verrem act. pro signis, ubi Syracusæ describuntur, quæ est quinta, cujus hæc verba sunt, *Præterea duo templa sunt egregia, Cereris unum, alterum Liberi, signumque Apollinis, qui Themites vocatur, pulcherrimum, & maximum: quod iste si portare potuisset, non dubitasset auferre.* Suetonius in Tiberio c. 74. quo in loco Philippus Beroaldus interpres, vir doctissimus, sic scribit, Cum hic M. Tullii verbis ita quadrant Tranquilli verba, ut ab illo mutuatus esse videatur. Cicero Apollinem Temenitem vocat pulcherrimum & maximum. Hic (Tranquil. scilicet) dixit amplitudinis & artis eximiæ. Sed hoc unum, quæso, lector attende, quod in codicibus Tullianis Apollo Themites vocatur, quem Tranquillus Temenitem dicit. Ex quo videtur aut hic aut illic esse mendum. Nam si à fonte Temenite, qui in agro Syracusano est (cujus meminit Plinius lib. 3. cap. 8.) nomen

[1] à Græcis Thyræos, cui ſacrum ante fores faciunt: [2] apud Pachyni incolas Libyſſinus, [3] à Scythis Oetoſcyros, [4] à Lesbiis Myricæus, quod myrices, hoc eſt, virgas teneret: [5] apud Spartanos Carnius dictus eſt, [6] ab Athenienſibus Patrous [7] & Alexicacos, [8] à Mileſiis & Deliis Ulios & Pæo-

nomen accepit, erratum erit in libris Ciceronianis: & pro *Themites* corrigendum *Temenites*. Sed vide ne potius *Themites* apud Suetonium Tranquillum legendum ſit, ſicut & apud Ciceronem paſſim legitur: tanquam Apollo Themites cognominetur à Themi dea fabulis celebrata, quæ fatidica fuit, & ante Apollinem tenebat oraculum Delphicum, ut dicit Ovidius Metam. lib. 1. quam præeſſe vaticiniis prodidit Marcellinus libro 23. &, ut auctor eſt Strabo lib. 9. *olim Apollo & Themis humano generi utilitatem afferre cupientes, oraculum ſimul comparare decreverunt.* Hæc Philippus Beroaldus. *

COLERUS.

* Vide tu doctiſſimi Turnebi lib. 8. cap. 13.

TIRAQUELLUS.

1 *A Græcis Thyræos.*] Macrobius libro 1. Saturn. cap. 9. *Etenim*, inquit, *ſicut Nigidius quoque refert, apud Græcos Apollo colitur, qui Θυραῖος vocatur. Ejuſque aras, ante fores ſuas celebrant: ipſum exitus & introitus demonſtrantes potentem.* Et Tertull. lib. de Coronis.

2 *Apud Pachyni incolas Libyſſinus.*] Macrobius d. lib. cap. 17. *Hinc eſt, quod apud Pachynum, Siciliæ promontorium, Apollo Libyſtinus eximia religione celebratur. Nam cum Libyci invaſuri Siciliam, claſſem appuliſſent ad id promontorium: Apollo, qui ibi colitur, invocatus ab incolis, immiſſa hoſtibus peſte, & pene cunctis ſubita morte interceptis, Libyſtinus cognominatus eſt.* Ex quibus intelligis hic legendum *Libyſtinus.*

3 *A Scythis Oetoſcyros.*] Herodot. libro 4. & Heſychius. Ex quibus intelliges hic *Oetoſyros* eſſe legendum.

4 *A Lesbiis Myricæus.*] Interpres Nicandri in Theriacis in eum locum,

— Ἦ αἰὲν Ἀπόλλων
Μαντείας κορυφαῖος ἐθήκατο καὶ τέμιν ἀνδρῶν.

Multa de Myrica deque ejus vaticiniis ſubinfert.

5 *Apud Spartanos Carnius.*] Macrobius d. lib. 1. cap. 17. ubi & hujus nominis rationem dat. Pauſanias lib. 2. 3. & 4. declarat & hujus cognominis originem.

6 *Ab Athenienſibus Patrous.*] Macrobius ubi ſupra. Pauſanias lib. 1.

7 *Et Alexicacos.*] Macrobius ibi, & Pauſanias lib 6. & iterum lib. 8. ex quibus intelliges quare ita dictus eſt, & nos quoque diximus in noſtris Commentariis Nobilitatis cap. 31. numero 9. incip *Pauſanias.*

8 *A Mileſiis.*] Strabo lib. 14. non multo poſt princ. *Quidam Apollinem*, inquit, *Ulion vocant, ut Mileſii ac Delii, id eſt, ſalutiferum & Pæonicum.* Nam οὔλω, idem eſt, quod valeo: hinc οὐλή, id eſt, cicatrix dicitur, & illud οὖλετε καὶ μέγα χαῖρε, id eſt, jamque vale & ſalve Apollo enim ſalutifer eſt, & Artemis, ex eo quod integros faciat. Macrobius lib. 1. cap. 17. ex Menandro, ſcribit, Mileſios Ἀπόλλωνι οὐλίῳ pro ſalute ſua immolare. Et ſubdit Pherecydem referre, Theſea, cum in Cretam ad Minotaurum duceretur voviſſe pro ſalute atque reditu ſuo, Ἀπόλλωνι οὐλίῳ καὶ Ἀρτέμιδι οὐλίᾳ. Sed & paulo ante, *Eundem* (inquit, de ipſo Apolline loquens) *deum præſtantem ſalubribus cauſis οὔλιον appellant, id eſt, ſanitatis auctorem, ut ait Homerus,*

Οὖλετε καὶ μάλα χαῖρε.

Qui locus eſt in hymno ipſius Apollinis. Et vide in dictis noſtris Commentariis nobilitatis ubi ſupra, n. 8. incip. *à medicina.*

[1]& Pæonicus,[2] in Arcadia Epicurus,[3] apud Eleos Obsophagus:[4] ab aliis Lycius, Phœbus,[6] Phaneus Ismenus,&[8] Orius dice-

1 *Et Pæonicus.*] Macrobius d. lib. 1. cap. 17. Juvenal. sat. 6.

Parce precor Pæan & depone sagittas,
Nil pueri faciunt, ipsam configite matrem,
Amphion clamat: sed Pæan contrahit arcum.

Claudianus in Gigantomachia,

Implorat Pæana suum conterrita Delos.

2 *In Arcadia Epicurus.*] Legendum *Epicurius*, id est, *auxiliaris*, ex Pausania lib. 8. non semel.

3 *Apud Eleos Obsophagus.*] Polemon in epistola ad Attalum, idque perinde significat ac obsonatorem sive manduconem, apud Athenæum lib. 8. cap. 6.

4 *Ab aliis Lycius.*] Sive *Lycæus*, Pausanias lib. 1. & 2. non semel, Philostratus in Imaginibus. Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 17. ubi hujus nominis caussas varias ex antiquis auctoribus recenset. Festus Pompejus lib. 10. *Lycii*, inquit, *Apollinis oraculum in Lycia maximæ claritatis fuit, ob luporum interfectionem, λύκ@ enim lupus est.*

5 *Phœbus.*] Cornificius apud Macrobium ubi supra, ita dicit illum appellari ἀπὸ τῆ φοιτᾶν βίᾳ, id est, *quod vi fertur*, subditque Macrob. plerosque à specie & nitore Phœbum dictum putare, id est, καθαρὸν, καὶ λαμπρόν. Et vide Phurnutum, & Apollonii Rhodii interpretes in lib. 1. Argonauticôn, & Heraclidem Ponticum in Allegoriis Homeri.

6 *Phaneus.*] Macrobius ubi sup. *Phaneta*, inquit, *Apollinem appellant ἀπὸ τῆ φαίνειν, ἐπειδὴ φαίνε) νέ@, quia Sol quotidie renovat sese.* Unde Virgil.

Mane novum. ——

Qui locus est lib. 3. Georg. Alii autem dicunt ita vocari, vel ab apparitione, vel quod eo nomine coleretur à Chiis, cujus meminit Achæus in Omphale, & Hesychius. Stephanus autem in Urbibus φαίνας promontorium Chii scribit, unde Phanæus Apollo dicitur: sic vero dictum ab ἀναφανῆσαι, quod illic apparuerit Delos Latonæ. Phurnutus scribit Apollinem Delium & Phanæum denominatum ἀπὸ τῆ δηλοῦν, id est, à manifestando, quod videlicet omnia illustret, quæ sunt in mundo: sicut Phanæi Apollinis phanum constructum ἀναφαίνοντ@, id est, *illustrantis omnia.* Quæ majori ex parte etiam memorat Lilius Gregorius Gyraldus de Diis Gentium, Syntag. 7.

7 *Ismenus.*] Hinc Ismenius. Herodotus lib. 1. Clio. *Siquidem apud Thebas Bœotias tripus aureus, quem illic Apollini nuncupavit Ismenio.* Et iterum lib. 5. *Quin ipse vidi apud Thebas Bœotias in Ismenii Apollinis templo, literas Cadmæas in tripodibus quibusdam incisas, magna ex parte consimiles Ionicis.* Pausanias in Corinthiacis & Bœoticis. Stephanus in libro de urbibus vult Apollinem Ismenium appellatum fuisse à fluvio Ismeno.

8 *Orius.*] *Horius* dicendum cum aspiratione, ex Pausania l. 2. non adeo longe à princip. *Horium, inquit, quam ob rem appellent, nihil pro certo habeo dicere: conjectura adducor, finibus, vel armis, vel jure potitos, Apollini Horio, hoc est, ac si Terminatori dicas, vota solvisse.* Sed his adde multa cognomina Apollinis ex Macrobio eodem lib. 1. c. 17. videlicet Hermes ἑρμῆς, Ieius ἰήι@, Pæan παιὰν, de quo Festus Pompejus lib. 14. *Pæan*, inquit, *Apollinem vocaverunt, quod sagittarum ictu eum nocere putabant. Est enim παίειν ferire. Alii quod remedians faceret finem talis gravitatis.* Loxias, Delius, Nomius, de quo Phurnutus, & Cicero lib. 3. de Natura deorum, ἀρνοκόμης, id est, *agnorum custos*, de quo Philostratus in Heroicis, Pollux l. 2. & diximus in legibus Connubialibus in l. 2. glos. 2. num. 33. ναπαῖ@, de quo & Stephanus de Urbibus, & Hellanicus in secundo Lesbicon. Chrysocomos, id est, *auricomus*, de quo

de quo etiam Phurnutus, & ita sæpe Homerus & Hesiodus eum vocarunt. Ἀκερσεκόμης, id est, *intonsus*. Argyrotoxus, Smyntheus, σκίαλλιος, τυμβραῖος, de quo Strabo l. 13. Virgilius lib. 3. Æneid. & Statius lib. 1. Thebaidos, & utriusque interpretes, πλήσιος, Pythius, & horum omnium origines & causas describit. Et ex his Pausanias meminit Smynthæi lib. 10. & Pythii lib. 1. non semel, & l. 2. 4. 5. & 8. ad fi. Sed & præter hæc alia multa cognomina ipsius Apollinis memorat idem Pausanias, hæc sunt, scilicet, libro 1. Delphinius, de quo etiam Plutarchus in Theseo, & in lib. de Industria animalium, *Atqui*, inquit, *& Dictynnæ Dianæ, & Delphinii Apollinis ara, templaque per Græciam multa passim sunt.* Pollux Onomasticôn lib. 8. c. 33. *Forum apud Delphinum, ab Ægeo constitutum est: dedicatum autem est Apollini Delphinio & Delphiniæ Dianæ, primusque ibi judicatus est Theseus, expians cædem ab illo occisorum latronum & Pallantidarum, quos occidisse quidem confessus est: hoc autem jure fecisse affirmavit.* Decatephorus, id est, *Decumanus*. Parnopius, tanquam dicas Locustarius aut Culiciarius, à locustis, sive Bruchis aut culicibus ab eo expulsis. Dionysodotus, id est, *à Baccho dictus*. Agyieus, id est, *Compitalis*, seu mavis, *Compitalicius*, sive etiam viarum præses, non semel in eo lib. & iterum lib. 2. & 8. Et de hoc quoque Horatius lib. 4. Carm. Ode 6.

Phœbe, qui Xantho lavis amne crines,
Dauniæ defende decus camœnæ
Lævis Agyieu.

Et ibi interpretes, Suidas, & Harpocration, & Pollux lib. 9. προγνώστης, id est, *præsagus*, sive *prævidens*. Pæon, Agræus, id est, *agrestis*. Prostaterius, cujus etiam meminit Sophocles in Electra, & Hesychius. Dictus est autem Apollo Prostaterius, quod ante januas statueretur. Latous ad fin. ejus lib. 1. de quo Horat. lib. 1. Carm. Ode 31.

Frui paratis & valido mihi
Latoë dones.

Statius lib. 1. Sylvarum syl. 2. in Epithalamio Stellæ & Violantillæ,

Latous vatum pater, & Semeleïus Euan.

Item lib. 2. Clarius, Didymæus. De quo Strabo lib. 14. & Ulpianus Epitome institutionum, cap. 22. §. deos. ubi ita scribit, *Deos heredes instituere non possumus, præter eos, quos Senatusconsulto, constitutionibus principum instituere concessum est: sicuti Jovem Tarpejum, Apollinem Didymæum, Martem in Gallia, Minervam Meliensem, Herculem Gaditanum, Dianam Ephesiam, Matrem deorum Cybelen, eam, quæ Smirnæ colitur, & Cœlestum Salinensem, Carthaginis, Diradiotes, Ægyptius, Maleates*, de quo etiam lib. 3. Thearius, Epibaterius, tanquam dicas conscensor: Plataniftius, Pythaëus non semel in eo lib. 2. Hic enim alius est à Pythio, de quo supra. Et de hoc quoque ipse Pausanias lib. 3. Item ex lib. 3. Acritas, Carnias, Epidelius: nisi is locus sit, qui Apollini sacer est: nam id incertum est apud Pausaniam. Amazonius. Et lib. 4. Amyclæus. De quo & Thucydides lib. 5. Polybius lib. item 5. Strabo lib. 8. Athenæus lib. 6. c 4. & lib. 5. Theomius. & libro 6. Acesius, de quo & nos diximus in Commentariis Nobilitatis, cap. 3. num. 9. incip. *Pausanias* & lib. 7. Thyrxeus, Theoxenius, & lib. 8. Actius, de quo Virgilius libro 8. & Propertius (ut jam diximus) lib. 4. eleg. 6. de pugna Actiaca navali. Cereates, Oncæates, Parrhasius, Clarius. Et lib. 9. Spodius, id est, Cinericius, quoniam ejus ara de victimarum cineribus esset extructa. Polios, quod æque ac canus dicitur. Boëdromius, de quo & Callimachus in Hymno. Ptous, de quo Herodotus lib. 7. Lycophron, Stesichorus & Alexander, & ab eo forte πτῶον ἱρὸν, Ptoum templum in Bœotia, supra paludem Copaïdem lib. 8. Et idem Pausanias libro 10. Sitalcas. Alia quoque Athenæus, scilicet, Grynæus. Is namque lib. 4. citat Hermiam in lib. 1. de Apolline Grynæo. & Cumæus eodem loco.

Apollo & Liber eisdem sacris culti.

dicebatur.[1] Observatumque apud Thraces, Lacedęmonios & Bœotios fuit, Apollinem & Liberum patrem eadem sacra habere, iisdemque honoribus coli. [2] Baccho verò Siculi Morichum dixere nomen: [3] Arabes, Oracal [4] & Adoneum: [5] alii Lyæum, [6] Erebinthium, [7] Sabazium: [8] Lacedæmonii

Bacchi cognomina diversa.

loco. Sunt & alia, præter illa, plurima à Lilio Gregorio Gyraldo ex antiquis auctoribus recensita in libris de Diis Gentium, Syntagmate 17. videlicet, Lycoctonus, Lycegenetes, ex Homero, cujus locus est lib. 4. Iliados, licet eum locum non designet. Lycoreus, Cœlispex, Delphicus, Triopius, κερδῷος, id est, *Lucrio*, Pythoctoros, Hecatombæus, Philesius, Parparius, Tortor, Hyperionides, sive Hyperion, Phaësimbrotus, Epitropius, μαλλόεις, Homerodromus, Bel, sive Beles, Hecatebeletes, Hecateboles, Hecaërgus, Pegasæus, ἄναξ, id est, *Rex*, Thyræus, Dicæus, sive Dircæus, Palatinus, Leucadius, Theoxenius, Hysius, Pataræus, Cytinus, Daphnæus, Corypæus, Hylata, Tegyræius, μελαγκίνιος, Abæus, Lithesius, Geruntius, Thelchinius, Mystes, Genitor, Eutresites, Acræphius, Helius, Embasius, & Ecbasius, Gergithius, Hyacinthides, Cous, Thymbræus, Tyrbanos, Aphetor, Enholmos, Chrysotoxos, Clytotoxos, Arcitenens, Chrysochetes, Crinitus, Chrysaor, Leschecorius, Leschinarios, Orchestes, Phyxius, Nappæus, Telmissius, Eutryptos, Tornax, Larissenus, Stobæus, Tilphossius, Tilphusa, Telphusius, Phyllæus, Tarrheus, Selinuncius, Salganeus, Musagetes (nec in repertório Pausaniæ, ubi Musarum ductor, nam idem est) Marmarinus, Aleuromantis, Tragius, Ixius, Styracites, Illeus, Ægletus, Mantous, Dynastas, Cataon, Cillæus, Helius, sive Hiëlios, Erisatheus, Cassius, Astypalæus, Odrysseus, Euryalus, Zoteatas, Zotelestes, Therelimius, Eresius, Thyïus, Thoapus, Thecmius, Sosianus, sive Susianus, Aperca. Quibus & tu adde quod ἐνόλμιος à Sophocle dicitur, ab ea parte scilicet, Tripodis, in qua Vates sedere solebat, ut scribitur in Commentariis Aristophanis.

1 *Observatumque.*] Id usque ad versi. *Baccho*, est Macrobii multorum testimonio lib. 1. Satur. c. 18.

2 *Baccho vero Siculi Morichum.*] Xenodotus, aut, ut alii vocant, Zenobius, in collectaneis.

3 *Arabes, Oracal.*] Herod. lib. 3. non longe post prin. scribit hos Dionysium, quem Urotalt, & Uraniam, quam Atilat vocant, solos deorum esse arbitrari.

4 *Et Adoneum.*] Ausonius Epigrammate 30.

Ogygia me Bacchum vocat,
Osirim Ægyptus putat,
Mystæ Phanacem nominant,
Dionyson Indi existimant,
Romana sacra Liberum,
Arabica gens Adoneum,
Lucaniacus Pantheum.

5 *Alii Lyæum.*] Plutarchus in lib. de cohibenda iracundia. Ovid. lib. Metam. 4. post prin. nomina Bacchi enumerans, sic ait,

Thuraque dant, Bacchumque vocant,
Bromiumque, Lyæumque,
Ignigenamque, satumque iterum, solumque Bimatrem.

Idem Ovidius Amorum libro 2. eleg. 11.

Illic apposito narrabis multa Lyæo,
Pene sit ut mediis obruta navis aquis.

Et lib. 3. eleg. 15. & ult.

Corniger increpuit thyrso graviore Lyæus:
Pulsanda est magnis area major aquis.

Phurnu-

Phurnutus & Servius hujus cognominis rationem reddit l.4. Æneid. ibi,

Gens epulata toris Lenæum libat honorem.

6 *Erebinthium.*] Hesychius ἐρεβίνθινος Διόνυσος, usurpat pro eo, qui nullius rei homo sit, nec dignus: *juxta*, inquit, *proverbium, Cicerinum jus*, de quo Erasmus Chil.2. cent.6. capite 47.

7 *Sabazium.*] Strabo libro 10. ex Demosthene in oratione de corona. Diodorus Siculus lib.4. cap.2. ubi de Baccho & ejus cognominibus, sic ait, *Traditur quoque & alter multa prior ætate fuisse Bacchus, quem ajunt ex Jove & Proserpina natum, & à nonnullis appellatum Sebazim. Hujus genus sacra, honoresque propter pudorem nocturna occultaque agunt.* Stephanus de Urbibus, ubi de Sabis loquitur. Cic. lib.2. de legibus. *Novos vero deos*, (inquit) *& in his colendis nocturnas pervigilationes*, sic Aristophanes facetissimus poëta veteris comœdiæ vexat, ut apud eum Sabazius, & quidam alii dii de peregrinis judicati è civitate ejiciantur. De Sabazio sic Cicero lib.3. de Natura deorum scribit, *Tertium Dionysium Caprio patre, eumque regem Asiæ præfuisse dicunt, cui Sabazea sunt instituta.* Citatur τ̃ σαβάζιε epitheton ex Orpheo. Reperitur certe apud Aristophanem cum in Vespis, tum in avibus. Commentator ait, sic Bacchum seu Dionysium à Thracibus nominari. Atque idem in Avibus annotat, Sabazion à Phrygibus coli, ejusque sacerdotes σαβοὺς fuisse dictos: citatque auctorem Heracleontem. Monet præterea hanc appellationem ipsum habere à sacris. Nam barbaros σαβάζειν dicere τὸ εὐάζειν καὶ τ̃ εὐασμὸν σαβασμόν. *

COLERUS.

* Apuleius: *Omnipotens & omniparens dea Syria & sanctus Sabazius & Bellona & mater Idæa.* Arnobius libro 4. *Sacra & ritus initiationis, quibus Sabaziis nomen est.* Adde & Gyral. lib. 8. de diis gent. Lucia. ὦ ζεῦ, καὶ ὁ κορύβας, καὶ ὁ σαβάζιος.

TIRAQUELLUS.

8 *Lacedæmonii Scythitem & Milichium.*] Sosibius tradit *Sycitem* Dionysium à Lacedæmoniis cultum, quod peræque significat atque ficulneum: verum Hesychius *Syceatem* legere videtur. Atque ideo sic appellatum, quod ab eo ficum repertam dicunt: quo etiam nomine Milichius aliquando dictus est, quod & milica ficus appellata est. Pausanias autem lib.1. iterumque 2. Milichii Jovis meminit, & lib. 10. ad finem, Milichiorum deorum, quos interpretantur blandos, placidos, mites, jucundos, mansuetos, clementes, placabiles. Et Plutarch. in lib. de cohibenda ira scribit deorum regem Milichium appellari. Extatque epigramma Leonis Philosophi de Milichio Jove lib. epigr. 1.

—— μὴ δ' νοήσω,
Ζηνὸς μειλιχίοιο λαχὼν θρόνον ἀνέρος οἶτον.

Id est, *Ne quidem intelligam Jovis Milichii sortitus solium, hominis perniciem.* His autem Bacchi cognominibus adde Omesten & Mævolen, quæ sunt crudelitatis & insaniæ cognomina, ex lib. Plutarch. de cohibenda ira. Et Euion ex Horat. Carm. libro 1. Ode 18.

Monet Sithoniis non levis Euius.

Et Ovid. lib. 1. de arte amandi,

Pars Hymenæa canunt, pars Euio, euio clamat:
Sic coëant sacro nupta deusque toro.

Persius Satyra 1.

—— *Et Lyncem Mænas flexura Corymbis*
Euion ingeminat, reparabilis adsonat Echo.

Statio lib. 2. Thebaidos,

Et tunc forte dies noto signata Tonantis
Fulmine, prærepti cum te tener Euie partus
Transmisere patri.

Dictus est autem Euius Bacchus, quod cum in Gigantomachia dimicans non apparuisset, Jupiter pater eum à Gigantibus discerptum judicavit,

Minervæ varia cognomina. dæmonii Scythitem & Milichium vocitarunt, cujus faciem musto intingere, & fucis ornare vetus mos erat. Tradunt quoque Minervas diversis cognominari nominibus: [1] nam & Trige-

vit, dixitque Heu, quæ vox gementis est, deinde adjecit υἱὸς, id est, *filius.* Acron tamen in Horatium ait, Bacchum in ea contra Gigantes pugna in leonem à Jove mutatum, Gigantem interfecisse in conspectu patris, ad cujus facinoris comprobationem, dixerit Jupiter, εὖ υἱὲ, id est, *ô bone fili.* Horatius 2. Car. Ode 19.

—— Euœ, parce Liber,
Parce gravi metuende thyrso.

Et paulo post:

Tu, cum parentis regna per arduum
Cohors Gigantum scandere impia,
Rhœcum retorsisti, leonis
Unguibus, horribilique mala.

Hinc patronymicum *Euias*, quod Bacchi sacerdotem significat. Horat. Car. lib. 3. Ode 25.

—— Non secus in jugis
Ex somnis stupet Euias,
Hebrum prospiciens & nive candidam
Thracem. ——

De nominibus Bacchi copiose Ovid. lib. Metam. 4. Diod. Siculus lib. 4. cap. 2. & Lilius Gyraldus de Diis gentium Syntag. 8.

1 *Nam & Trigemina.*] Nullibi, quod sciam, Minervam Trigeminam vocatam legi: verum Tritoniam & Tritogeniam sæpissime. De primo Herodotus 4. lib. Silius Italicus libro 3.

Hinc qui stagna colunt Tritonidos alta paludis,
Qua virgo, ut fama est, bellatrix inclyta lympha,
Invento primam Libyen perfudit olivo.

Idem lib. 9.

Et Pallas Libycis Tritonidos edita lymphis.

Pomponius Mela lib. 1. cap. 7. ubi Africam minorem describit, *Super hunc*, inquit, *ingens palus amnem Tritona recipit, ipsa Tritonis: unde & Minervæ cognomen inditum est, ut incolæ arbitrantur ibi genitæ, faciuntque ei fabulæ aliquam fidem, quod, quem natalem ejus putant, ludicris virginum inter se decertantium celebrant.* Lucanus Melæ accinit lib. 9. his versibus:

Torpentem Tritonos adit illæsa paludem,
Hanc (ut fama) deus, quem toto littore pontus
Audit ventosa perflantem littora concha:
Hanc & Pallas amat, patrio quod vertice nata,
Terrarum primam Libyen (nam proxima cœlo est,
Quod probat ipse calor) tetigit, stagnique quieta
Vultus vidit aqua, posuitque in margine plantas,
Et se dilecta Tritonida dixit ab unda.

De secundo Diodorus Siculus lib. 3. cap. 5. & lib. 6. cap. 15. *Custodiam*, inquit, *filiæ Minervæ permisit, paulo ante hæc tempora circa Tritonem fluvium, unde & Tritonia dicta est, genitæ.* Sext. Pompejus libro 18. scribit Tritogeniam Minervam à ripa Tritonis fluminis dictam, quod ibi primitus sit visa. Servius in lib. 2. Æneidos ibi,

Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.

Tritonia (inquit) *aut quasi terribilis* ἀπὸ τοῦ τρεῖν, *id est, timere, aut secundum Lucanum, ut diximus.* Hesychius, Plutarch. in lib. de Iside & Osiride. Verum Hecaten Tergeminam dictam probat illud Virgilii lib. 4. Æneid.

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ. *

Ex quo & Alexander posset hîc excusari: quoniam nonnulli putant Hecaten & Dianam eandem esse. Cui opinioni

& Trigemina, [1] Glaucopis [2] & Sais ab Ægyptiis appellatur: [3] à Milesiis Assisia, apud quos mirificum fuit templum: [4] à Græcis Artemis, [5] à Cretensibus Dictynna, [6] Phœbe & Diana:

pinioni refragatur ille idem locus, qui eas, ut diversas ponit, ne longè testimonia alia petamus.

COLERUS.

* Et imitatione Virgilii Ausonius:
Tergemina est Hecate, tria virginis ora Dianæ.

Tres autem Dianas fuisse, cognoscimus ex Arnob. lib. 4. ubi idem quatuor Vulcanos, Æsculapios tres, Bacchos quinque, ter binos Hercules, quatuor Veneres, tria genera Castorum, denique Musarum facit. Sed tamen Diana & Hecate nonnunquam pro eâdem Dea accipiuntur, ut & in veteri Glossario *Noctiluca* ἑκάτη, νυκτιφαίνουσα. Ubi quid aliud Noctiluca, quam Luna? Et Luna vero, nonne ipsa Diana? Adde Isidorum lib. 8. cap. 11.

TIRAQUELLUS.

1 *Glaucopis.*] Hoc est, *glauca oculos*, vel *cæsia Minerva*. Cicero lib. 1. de Nat. deor. *Isto enim modo dicere licebit Jovem semper barbatum, Apollinem semper imberbem, cæsios oculos Minervæ, cæruleos esse Neptuni.* Minervæ autem perpetuum esse apud Homerum, & alios videbis in nostris legibus connubialibus l. 2.

2 *Et Sais.*] Herodot. lib. 2. Cicer. lib. 3. de Nat. deorum, quo loco infra citabimus. Propert. lib. 2. eleg. 2.

Mercurioque Saïs fertur Bœbeïdos undis
Virgineum primo composuisse latus.

Arnobius adversus gentes lib. 3.

3 *A Milesiis Assisia.*] *Asia* scribendum est, aut *Assesia*, utroque enim nomine cognominata est. Priore scilicet apud Pausaniam lib. 3. non adeo longe à fin. *Inter eas ipsas ruinas templum extat Minervæ cognomento Asiæ.* Pollucem & Castorem erexisse tradunt, quo tempore è Colchica expeditione reduces reverterunt: fuisse vero & Colchis Asiæ Minervæ templum. Altero vero apud Herodotum lib. 1. *Duodecimo autem anno incensis ab exercitu segetibus, hoc rei fieri contigit, segetes ut erant incensæ, valido urgente vento, celerrime pervaserunt Minervæ templum, cognomento Assisiæ, quo incendio templum deflagravit.* Et Stephanus de Urbibus auctoritate Theopompi lib. 24.

4 *A Græcis Artemis.*] Non memini me legisse Minervam Artemidem dictam, sed tantum Dianam ubique, & hujus appellationis rationem docet Plato in Cratylo, uti etiam Strabo lib. 14. *Apollo*, inquit, *salutifer est. Et Artemis ex eo dicitur, quod integros faciat.* Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 15. & Phurnutus, sed vide, quæ dicam infra.

5 *A Cretensibus Dictynna.*] Nec Minervam ita vocatam à Cretensibus, aut aliis, sed Dianam apud Diodorum Siculum lib. 6. c. 15. aut aliorum computatione lib. 5. cap. 15. Palæphatus in lib. ἀπίστων. Et hoc quoque nomine appellat Tibullus lib. 1. eleg. 4. ad Priapum,

Perque suas impune sinit Dictynna sagittas
Affirmes, crines perque Minerva suos.

Ovid. Metamor. lib. 2.

Ecce suo comitata choro Dictynna, per altum
Mænalon ingrediens. —

Et Statius lib. 9. Thebaidos,

Per te Maternos mitis Dictynna labores,

Et ibi Luctatius interpres sic scribit, *Dictynna ob id dicta Diana Britomartis filia, virgo Cretensis Dianæ à retibus piscatorum, quæ Græce* δίκτυα *nominantur;*

Diana: [7] à Siculis Lyen, quia parturientium solvit dolores. [8] Prima enim fertur Jovis filia: secunda, Nilo orta, quam Ægyptii Saleten dixerunt: tertia quam Arcades Chorion nominant: quarta Pallantis, quæ patrem interemit ipsam vitiare conantem, cui pinnarum talaria affinxerunt. Mercurium quoque multiplici ferunt vocatum nomine: [9] Galli etenim

tur; à quibus hujus corpus inventum, extractum est. Insula tamen Creta pestilentia laboravit, quam evadere penitus nequivissent, nisi templum Dianæ instituissent, eamque Dictynnam vocassent à retibus. Et Pausanias lib. 3. non longe à fin. & iterum lib. 10. *quam* (inquit) *Ambrossenses potissimum venerantur.*

6 *Phœbe & Diana.*] Nec usquam reperies Minervam *Phœbam* dictam, sed *Lunam*, quæ à plurimis eadem cum Diana existimatur. Virgilius libro 1. Georg. de Luna,

— Vento semper rubet aurea Phœbe.

Ovidius lib. 1. Metamorph. non longe post princ.

Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbe.

Et iterum eodem lib. de Diana,

— Fugit altera nomen amantis
Sylvarum latebris, captivarumque ferarum
Exuviis gaudens, innuptæque æmula Phœbes,
Vitta coërcebat positos sine lege capillos.

Et lib. 2. ejusdem operis de Luna,

Quanto splendidior, quam cætera sydera fulget
Lucifer, & quanto, quam Lucifer aurea Phœbe.

Et lib. 7. ejusdem operis de Luna,

Desine, Phœbus ait, pœnæ mora longa querela est.
Dixit idem Phœbe.

Et in epistola Acontii ad Cydippen ad fin. in epilogo de Diana,

Hæc tibi me in somnis jaculatrix scribere Phœbe,
Hæc tibi me vigilans scribere jussit Amor.

7 *A Siculis Lyen.*] Diomedes & Probus id cognominis Dianæ à Siculis adscribunt: ejusque rei causam afferunt. Hæc eorum verba sunt, *Antequam Hiero Syracusas expugnaret, morbo Sicilia laborabat* (vel, ut Probus ait, *lue pecora interibant*) *variis & assiduis cæremoniis Dianam placantes, finem malis invenerunt, eandem Lyen cognominaverunt, quasi solutricem malorum.*

8 *Prima enim.*] Hæc usque ad verbum, *Mercurium*, sunt Ciceronis libro 3. de Natura deorum, *Minerva prima*, inquit, *quam Apollinis matrem supra diximus. Secunda orta Nilo, quam Ægyptii Saïtæ colunt. Tertia, quam à Jove generatam supra diximus. Quarta, Jove nata, & Coryphe Oceani filia, quam Arcades Coriam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt. Quinta, Pallantis, quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem, cui pinnarum talaria affingunt.* Ex quibus vides, Alexandrum hîc unam omisisse, & perperam *Saleten*, pro *Saïten* hîc posuisse. Ex hisque intelligis totum hunc Alexandri locum ab illis verbis, *A Græcis Artemis*, esse corruptum ac confusum.

9 *Galli Theutatem.*] Id est, mortis deum. Luc. lib. 1.

Ex quibus immitis placatur sanguine diro
Theutates, horrensque feris altaribus Hesus. *

Lactantius lib. 1. cap. 21. Livius 3. Dec. libro 6. in oppugnatione novæ Carthaginis, *Quod ubi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium Theutatem appellant, advertit, multis partibus nudata defensoribus mænia esse, omnes è castris excitos ire ad oppugnandum urbem*

etenim Theutatem, [1] Ægyptii vero Their appellarunt, [2] quos quinque numerari plerique autumant, [3] sicut Vulcanos plures. [4] Cybelem quoque alii Rheam dixere, [5] alii Bere- *Cybeles nomina.*

bem & ferre scalas jubet.

COLERUS.

* Tertullianus Apolog. c. 9. *Major ætas apud Gallos Mercurio prosecatur.*

TIRAQUELLUS.

1 *Ægyptii Their.*] Plato in Philebo & Phædro *Theuth* dicit, de quo & nos sup. diximus. Lactantius Divinarum Instit. lib. 1. c.6. Apud Ciceronem lib. scilicet 3. de Divinat. inquit, *C. Cotta pontifex disputans contra Stoicos, de religionibus & varietate opinionum, quæ solent esse de diis, ut more Academicorum omnia faceret incerta, quinque fuisse Mercurios ait: & enumeratis per ordinem quatuor, quintum fuisse eum, à quo Argus occisus sit, ob eamque causam in Ægyptum profugisse, atque Ægyptiis leges ac literas tradidisse. Hunc Ægyptii Theuth appellant, à quo apud eos primus anni sui mensis, id est, September, nomen accepit.* * *Idem oppidum condidit, quod etiam nunc Græce vocatur* ἑρμόπολις, *& Saitæ servant & colunt eum religiose: Qui tametsi homo fuerit antiquissimus, tamen & instructissimus omni genere doctrinæ, adeo ut ei multarum rerum & artium scientia Trismegisto cognomen imponerent.* Hactenus Lactantius.

COLERUS.

* Alii *Tuatem* vocant. Et apud Varronem lib. 4. de ling. Lat. falso numen Phœnicum esse scribitur. Mercurii Ægyptii meminit etiam Tert. lib. de anima cap. 15. Sed de Mercuriis quinque Arnob. lib.4.

TIRAQUELLUS.

2 *Quos quinque numerari.*] Scilicet Mercurios ex Cicerone, ubi supra.

3 *Sicut Vulcanos plures.*] Cicero dicto lib.3. de Natura deorum, paulo ante ea, quæ supra adduximus, sic scribit, *Vulcani item complures. Primus cœlo natus, ex quo & Minerva, Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui historici esse voluerunt. Secundus in Nilo natus Opas, ut Ægyptii appellant, quem custodem esse Ægypti volunt. Tertius è tertio Jove & Junone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse. Quartus Mænalio natus, qui tenuit insulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur.* *

COLERUS.

* Ad hunc locum forte respexit Arnobius, quem modo citavi.

TIRAQUELLUS.

4 *Cybelem quoque alii Rheam dixere.*] Strabo lib. 10. non semel.

5 *Alii Berecynthiam.*] Strabo ibi, & Virgil. lib. 6. Æneidos,

— *Qualis Berecynthia mater*
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes.

Et lib.9.

Ipsa deûm fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Jovem.

Et ibi Servius declarans cur ita vocetur, & Divus Augustinus lib. Civitatis Dei 2. cap.4. & Fulgentius Mythologicôn libro 3. ubi de ipsa Berecynthia & Aty. Hincque *cornu Berecynthium* Horatio l. 1. Carm. Ode 18.

— *Sæva tene cum Berecynthio*
Cornu tympana.

Quo scilicet excitabantur ad furorem sacerdotes Cybeles Berecynthiæ. Ovid. lib.4. Fastorum,

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit, & Idææ festa parentis erunt.

Atque etiam *tubæ Berecynthiæ* eidem Horat. lib. 3. Carm. Ode 19.

— *Cur Berecynthiæ*
Cessant flamina tibiæ?

Ubi Acron & Porphyrion interpretes scribunt, Berecynthiam esse urbem Phrygiæ: unde & tibiæ Phrygiæ, quæ sacris Matris deûm adhiberi consueverant.

Berecynthiam, [1] plerique Bonam deam. [2] Isidem vero Phryges Pessinuntiam matrem deûm vocant: [3] Attici Cecropiam Minervam, Cyprii Paphiam Venerem, Cretes Dictynnam Dianam, Siculi Stygiam Proserpinam, Eleusini vetustam Cererem, alii Junonem, nonnulli Bellonam, plerique Hecaten. [4] Prima vero Junonis ædes à Camillo dicata est in Aventino, quæ cæteris longe multumque præstitit, ad quam simulacrum Iunonis Vejentanæ allatum memorant, quam Reginam nominatam volunt. [5] Altera in Capitolio, [6] juxta quam sacri anseres pascebantur, quæ & Regina dicta est. [7] Tertia in arce,

Junonis ædes & aræ diversæ Romæ.

1 *Plerique Bonam deam.*] Vide infra c.7.

2 *Isidem vero Phryges.*] Strabo libro 10. & Apulejus lib. 11. non multo post princ.

3 *Attici Cecropiam Minervam.*] Hæc omnia usque ad verbum, *Prima*, sunt Apuleji d. lib. 11.

4 *Prima vero Junonis ædes à Camillo.*] Livius 1. Decad. lib. 5. in tribus locis, & 3. Decad. lib. 2. post prin. iterumque lib. 7. ubi dicit, tactam de cœlo ædem in Aventino Junonis Reginæ. Valerius Maximus libro 1. cap. 8. Plutarchus in Camillo, Lactantius lib. 2. cap. 17. P. Victor in 13. regione urbis. Pomponius Lætus in Compendio Historiarum Rom. ubi de Magnitudine imperii Rom. loquitur, scribit, M. Furium Camillum, captis Vejis, Vejentanam Junonem urbi intulisse.

5 *Altera in Capitolio.*] Cicero in Oratione ad Equites Roman. antequam iret in exilium, *Nunc ego*, inquit, *Jupiter Optim. Maxime, cujus nutu ac ditione sola terrarum gubernantur: teque particeps connubii socia ac regni Regina Juno: teque Tritonia armipotens, Gorgona, Pallas, Minerva, cæterique dii, deæque immortales, qui excellenti tumulo civitatis sedem Capitolii incolitis constitutam, &c. oro atque obsecro, ferte opem pariter Reip. cunctæque civitati, meisque fortunis.* Templum etiam Junonis Reginæ habuisse Capitolium, testis est Livius, ubi de bello gesto à Cn. Flaminio contra Ligures. Valerius Maximus lib. 1. cap. 8. de Miraculis, scribit, Voluntarium Junonis Monetæ, quam Livius Reginam vocat, in urbem Rom. transitum.

6 *Juxta quam sacri anseres.*] Anseres Romanis curæ fuisse ob Capitolium defensum, eisque cibaria à Censoribus locari testantur Plinius lib. 10. cap. 22. & Servius in l. 8. Æneid. ibi,

Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus Gallos in limine adesse jubebat.

In Capitolio, inquit, *in honorem illius anseris, qui Gallorum nunciarat adventum, positus fuerat anser argenteus.* Marlianus lib. 2. c. 5.

7 *Tertia in Arce.*] Monetam à monendo dictam esse, Cicero de Divinat. 1. monet his verbis, Vocem ab æde Junonis ex arce extitisse, quocirca Junonem illam appellatam Monetam. Ovid. lib. 1. Fastor.

Candida te niveo posuit lux proxima templo,
Qua fert sublimes alta Moneta gradus.
Nunc bene prospicies Latiam Concordia turbam,

Nunc

ce, cognomento Monetæ, in area, in qua M. Manlii Capitolini domus fuit, quam à L. Furio dictatore votam nonnulli memorant. Nam quum novo motu tota urbs contremisceret, & quibus piamentis, cuive deo sacrum fieret, non dignoscerent, ex arce vocem auditam ferunt, monentem, ut sue plena sacrum Iunoni & procuratio fieret: inde Monetæ nomen datum. [1] Novimus quoque in vico Jugario aram Junonis Jugæ conspici, quæ conjugiis præesse dicebatur, [2] sicut Cinxia [3] & Gamelia Iuno, à nubentibus sancte colebatur: cui sacrificantes, observabant ut bilem à visceribus hostiæ dimoveant, illamque juxta aram defodiant loco abdito & operto, ut signarent sine bile matrimonia esse

Nunc te sacratæ constituere manus.
Furius antiquum populi superator Hetrusci
Voverat, & voti solverat ille fidem.

Id Camilli voto factum canit idem Ovidius libro Fastor. 6.

Arce quoque ex summa Junoni templa Monetæ,
Ex voto memorant facta Camille tuo.
Ante domus ManlI fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Jove.

Livius 1. Decad. lib. 7. *Anno*, inquit, *postquam vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. M. Rutilio III. T. Manlio Torquato II. Coss. Prodigium extemplo dedicationem sequutum, simile vetusto montis Albani prodigio.* Plutarchus in Romulo scribit, Tatium Sabinorum Regem eam urbis partem incoluisse, ubi nunc Monetæ est templum, qua ex Palatio in Circum maximum itur, juxta quem locum sunt, quos pulchræ Monetæ gradus vocant. *Tatius in arce, ubi nunc est ædes Junonis Monetæ, qui anno quinto, quam ingressus urbem fuerat, à Laurentibus interemptus, septima & vigesima Olympiade, hominem exuit*, ut inquit Solinus c. 2. Lactantius cap. 8. lib. 2. Monetæ ædem Cal. Jun. dedicatam scribit Macrobius Saturn. lib. 1. c. 12. Hanc Lucanus lib. 1. *Castrensem* vocat,

Numina miscebit castrensis flamma Monetæ. *

COLERUS.

* Glossarium exponit *Monetam* μνημοσύνην. Et Higinus: *Ex Jove & Moneta Maja.* Moneta ergo ἡ μνημοσύνη mater Musarum.

TIRAQUELLUS.

1 *Novimus quoque in vico Jugario.*] Festus Pompejus lib. 9. non longè post prin. *Jugarius vicus dictus Romæ, quia ibi fuerat ara Junonis Jugæ, quam putabant matrimonia jungere.* Et de hac quoque Junone Juga, sive Jugali, Servius in lib. 4. Æneidos, super hæc Didonis verba,

Ne cui me vinclo vellem sociare jugali.

Propter jugum, inquit, *quod imponebatur matrimonio conjungendis: unde & Juno Jugalis dicitur.*

2 *Sicut Cinxia.*] Jam de ea supra diximus.

3 *Et Gamelia.*] Hoc est, Nuptialis Juno, in nuptiis colebatur. Plutarchus in Præceptis Connubialibus c. 28. Eusebius Præparationis Euangelicæ l. 3. Et hujus quoque meminit Græcus Pindari interpres. *

COLERUS.

* De aliis Epithetis Junonis, vide Minutii Octavium.

esse oportere. [1] In Exquiliis quoque Laciniæ Iunonis templum fuit, & [2] in foro Olitorio ara Iunonis Matutæ: [3] Ædem in Palatio etiam Junonis Sospitæ summo honore cultam invenimus, juxta templum Cybeles, [4] cujus aram Numæ legibus pellex tangere vetabatur. [5] Nam in colle Viminali,

TIRAQUELLUS.

1 *In Exquiliis quoque Laciniæ.*] Virgil. lib. Æneid. 3.

—— *Attollit se diva Lacinia contra.*

Et ibi Servius, *Lacinia*, inquit, *templum Junonis Laciniæ, à rege conditore, ut quibusdam placet, dicitur. Vel, secundum alios, à latrone Lacinio, quem illic Hercules interemit: & in hoc expiato loco, templum Junoni condidit.* Strabo lib. 6. Post Scylletium Crotoniatarum fines sunt, & Iapygum terna promontoria: deinde Lacinium Junonis templum, superiori ætate locupletissimum, donisque frequentissimis plenum. Livius 3. Decad. lib. 4. *Sex millia aberat ab urbe nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniæ Junonis, sanctum omnibus circa populis.* Et lib. 8. in fin. *Propter Junonis Laciniæ templum æstatem Hannibal egit, ibique aram condidit, dedicavitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo Punicis Græcisque literis insculpto.* Et lib. 10. ejusdem Dec. *Hannibal, quod roboris in exercitu erat in Africam transvexit: multis Italici generis, quia in Africam sequuturos abnuentes, concesserant in Junonis Laciniæ delubrum, inviolatum ad eam diem, in templo ipso fœde interfectis.* Et 4. Dec. lib. 7. post prin. *Romæ Junonis Laciniæ templum de cœlo tactum erat, ita ut fastigium valvæque deformarentur.* Et 5. Decad. lib. 2. post prin. iterumque postea aliquot interjectis scribit ejus templi violati ultionem. Plin. lib. 7. cap. 7. scribit in Laciniæ Junonis ara sub dio sita, cinerem immobilem esse, perflantibus undique procellis. Val. Maximus lib. 1. cap. 2. de Neglecta religione, scribit Fulv. Flaccum non impune tulisse, quod in Censura tegulas marmoreas ex Junonis Laciniæ templo in ædem Fortunæ equestris, quam Romæ faciebat, transtulerit. Lactantius lib. 2. c. 8.

2 *In foro Olitorio ara Junonis Matutæ.*] Liv. 4. Decad. lib. 4. non longe à fin. *Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt: una Junonis Matutæ in foro Olitorio, vota locataque quadriennio ante à C. Cornelio Cos. Gallico bello. Censor idem dedicavit.* Altera Fauni. P. Victor in undecima urbis regione eam in foro Olitorio constituit.

3 *Ædem in Palatio etiam Junonis Sospitæ.*] Ovidius Fastor. lib. 2.

Principio mensis Phrygiæ contermina matri
Sospita delubris dicitur aucta novis.

Cicero lib. 1. de Nat. deorum, quatuor Junones inter se confert: duas Sospitas prius, unam nimirum quæ Romæ colebatur, cujus templum in Palatino fuisse memoratur: alteram Lanuvinam. Romanorum Sospita, Lanuviorumque Juno, velut eadem suo apud Cicer. d. loco depingitur habitu. Fuit enim eadem id quod ex oratione pro Muræna sub finem, & ex Livio lib. 8. ab V. C. colligitur. Textum & Cicer. & Livii jam supra adduximus. P. Victor in decima regione, delubrum Sospitæ Junonis ædis matris deûm fuisse conterminum, scribit. Cicer. lib. 1. de Divinat. Marlianus lib. 2. cap. 18.

4 *Cujus aram Numæ legibus.*] Gellius lib. 4. cap. 3. Legis hæc verba sunt, *Pellex ædem Jovis ne tangito.* Festus Pompejus ejus legis verba ponit, in quibus Junonis simpliciter, non Sospitæ fit mentio.

5 *Nam in colle Viminali.*] P. Victor in regione quinta, constituit templum Junonis Lucinæ in colle Viminali.

1 *Et*

minali, [1] & in porticu Octaviæ, Junonis templum & aram fuisse vulgo proditum memoriæ est. Neque omittendum, nova religione & barbara cæremonia apud diversas gentes Junoni sacrum fieri: [2] nam Lavini templum Junonis erat, & juxta specus, unde prodiens draco, virginis manu pascebatur. [3] In Syria in phano antiquissimo sacerdotes dum Junoni sacrificant, invicem digladiantur, [4] sicut Corybantes in sacris magnæ deæ, [5] & in templo Dianæ apud Ariciam:

Sacra Junonis diversa.

1 *Et in porticu Octaviæ.*] Plinius libro 36. cap. 5. *Intra Octaviæ porticus*, inquit, *in Junonis æde Æsculapius & Diana.* Marlianus lib. 3. cap. 11. Porticum Octaviæ περιφραστικῶς signavit Ovid. lib. 1. de Arte, hoc versu,

Aut ubi muneribus nati sua munera mater
Addidit externo marmore dives opus.

2 *Nam Lavini.*] Cicero lib. de Nat. deorum 1. Livius 1. Dec. lib. 8. & 3. Dec. lib. 2. post princ. & lib. 9. & 4. Dec. lib. 10. ubi scribit Lavinii simulachrum Junonis Sospitæ lachrymasse.

3 *In Syria.*] Lucianus in Lucio, sive asino, de Syriacis sacerdotibus scribens, inquit, *Illi mitras projicientes, & cervicem subtus intorquentes, gladiis brachia dissecabant.*

4 *Sicut Corybantes.*] Vide Platonem in Euthydemo. Strabo lib. 10. Lucanus lib. 1.

—— Crinemque rotantes
Sanguineum populis ulularunt tristia Galli.

Corybantes, qui & Galli dicebantur, sacerdotes sunt Cybeles deum matris. Hi insani caput per furorem rotant cultrisque faciem & musculos corporis totius dissecant, morsibus quoque seipsos impetunt, cum majore se correptos furore, vel simulant, vel revera sentiunt. Apulejus lib. 8. Metam.

5 *Et in templo Dianæ apud Ariciam.*] Juxta Ariciam lucus est Dianæ, Artemisium vocant, ubi Barbaricus Scythicusque mos observatur. Namque sacerdos instituitur fugitivus quidam vir gladium tenens, & insultus semper circumspectans, & ut inquit Strabo lib. 5. ad se tutandum strenue paratus. Scribit Servius in hoc Artemisio fuisse arborem illam, quam celebrat Virgil. in 6. (ibi,

Aureus, & foliis, & lento vimine ramus.)

de qua infringi ramum non licebat. Hanc historiam Pausanias in Corinthiacis tangit, qui sacerdotes apud Ariciam alii aliis succedebant: non enim ingenui hoc munus obibant, sed servi idem fugitivi: qui singulari certamine inter se dimicant, cum victoria etiam sacerdotium adipiscebantur: semperque victor idem & successor alterius erat, quem morem etiamnum suis temporibus durasse scribit. Id peculiariter *regnum* vocabatur, & ipse sacerdos *rex Nemorensis* dictus, à nemore illo Dianæ sacrato, quod Artemisium nuncupari significavimus. Hinc ab Ovidio dictum est in 3. Fastor.

Regna tenent fortes manibus, pedibusque fugaces,
Et perit exemplo postmodo quisque suo.

Item in primo de Arte amandi,

Ecce suburbanæ templum nemorale Dianæ,
Partaque per gladios regna nocente manu.

Hinc Val. Flaccus in 2. Argonaut.

—— Et soli non mitis Aricia regi:

Lucanus quoque lib. 3.

Qua sublime nemus, Scythicæ qua regna Dianæ.

Caligula, qui omnium commodis in-

ciam: apud Crotonem sacerdos brevi scuto superstans sacrum facit, & victimam Junoni cædit. In Samo nisi habitu nubentis & nuptiarum solennibus servatis, Junoni sacrum facere non licet. [1] In Stymphalo Arcadiæ Junoni triplex sacrum ex tribus cognominibus fit. Unum, velut puellæ: alterum, ut Jovi nuptæ: tertium, velut viduæ. [2] Sami quoque, ut dicata Junoni templa, Lysandria vocentur, Senatusconsulto cautum fuit: & Argis in ara Junonis nulli externo aut peregrino sacrum facere permittitur.

Lysandria.

commodabat, immisit quendam fugitivum robustiorem, qui cum rege illo Aricino sacerdote, qui jam multos annos sacerdotio potitus erat, depugnaret: ut ita superatus & vita spoliaretur & sacerdotio, etsi sacerdotium erat vilioris conditionis. Auctor Tranquil. in Caligula, cap. 35.

1 *In Stymphalo.*] Pausanias lib. 8. *In antiqua Stymphalo*, inquit, *Temenum habitasse ajunt, Pelasgi filium, eumque Junonem educasse, & tria templa Deæ extruxisse, totidem etiam indidisse ei cognomenta. Cum virgo adhuc esset, παῖδα, id est, adolescentulam appellavit. Jovi autem jam nuptam, τελείαν, id est, perfectam. A Jove denique cum ob dissidium, qualecunque tandem id fuerit, discessisset, & Stymphalum rediisset, χήραν, id est, Viduam nominavit.*

2 *Sami quoque.*] Plutarchus in Lysandro.

CAPUT V.

Ex quibus oppidis, quibusque regionibus, aut terrarum oris ingenio clari & præcipua doctrina viri plures evasere.

EX multis magnis animis, amplissimisque ingeniis, quæ unquam vidimus aut legimus, illorum qui studio disciplinarum exteras nationes conquisivere, in primis [1] Homerus fuit, Orpheus, [2] Eudoxus, [3] Democritus, [4] Pythagoras,

Eudoxus.

TIRAQUELLUS.

1 *Homerus.*] Herodotus in libello de vita Homeri.

2 *Eudoxus.*] Diogenes Laërtius in vita illius.

3 *Democritus.*] Idem Laërtius in vita illius post princ. & Cicero lib. 5. de Finib. Platonis & Pythagoræ peregrinationes scribens, de Democrito sic tradit, *Cur hæc eadem Democritus (qui vere falsove quæreremus) dicitur oculis se privasse: certe ut quam minime animus a cogitationibus abduceretur, patrimonium neglexit, agros deseruit incultos, quid quærens aliud nisi beatam vitam, quam si etiam in rerum cognitione ponebat: tamen ex illa investigatione naturæ consequi volebat, ut esset bono animo. Idem enim ille summum bonum ἀθυμίαν & sæpe ἀκακίαν appellat: id est animum terrore liberum.*

4 *Pythagoras.*] Id enim amore indagandæ

goras, [1] Archita, & [2] Plato, clari ſapientia: qui ad Gymnoſophiſtas, ſpectandoſque ſiderum motus, diſciplinaſque ediſcendas, tanquam ad mercaturam bonarum artium profecti ſunt. [3] Is vero Eudoxus ſummus perhibetur aſtrologus, qua tempeſtate Galli Senones urbem pervaſtarunt. [4] Pythagoras Tarquinii Superbi tempore viguit. [5] Platonem vero poſt quadringenteſimum urbis annum ad Dionyſium veniſſe fama vulgavit. Archita autem dum diſcendi ſtudio flagrat, multas per oras peregrinatus, captus à piratis, & venun- *Pythagoras. Plato. Archita.*

dagandæ veritatis ad Ægyptios, Magos, & Perſas uſque penetravit, ut ſcribit Lactantius lib. 4. cap. 2. & ante eum Cicero lib. 5. de Finibus.

1 *Archita.*] Laërtius in vita illius, & Platonis. Hujus Architæ modeſtiam in ira ſic ſcribit Cic. Tuſc. 4. *ex quo illud laudatur Architæ, qui cum villico factus eſſet iratior, Quo te modo, inquit, accepiſſem niſi iratus eſſem.*

2 *Plato.*] Nam idem de eo ſcribit ac de Pythagora Lactantius, ubi nuper citavimus. Et de Platone quoque Cic. dicto lib. de Finib. *Cur,* inquit, *Plato Ægyptum peragravit? ut à ſacerdotibus barbaris numeros & cœleſtia acciperet? cur poſt Tarentum ad Architam? cur ad ceteros Pythagoreos Ethecratem, Timeum, Acrionem, Locros, ut cum Socratem expreßiſſet, adjungeret Pythagoræorum diſciplinam, eaque quæ Socrates repudiabat, addiſceret? Plato poſt Socratis obitum ad Italiam iterum venit, & Pythagoræos Eurytum Tarentinum, & ſeniorem Architam ſectatus, atque ad Indos & Magos intendiſſet animum, niſi eum bella tunc vetuiſſent Aſiatica.* Auctor Apulejus in Dogmate Platonis. Et Cicero Tuſcul. 1.

3 *Is vero Eudoxus.*] Euſebius Chronographus in Olympiade 97. Aul. vero Gellius lib. 17. cap. 21. ſcribit hunc Eudoxum Aſtrologum in Græcia nobilitatum fuiſſe, non longo tempore poſt bellum Senonicum, cum Galli Romam præter Capitolium cœperunt, Lacedæmoniique ab Athenienſibus apud Corinthum ſuperati ſunt duce Phormione. Strabo lib. 17. ſcribit Eudoxum cum Platone in Ægyptum profectum, & cum ſacerdotibus annos tredecim verſatum fuiſſe.

4 *Pythagoras.*] Liv. 1. Dec. lib. 1. de Numæ electione loquens ſic ſcribit, *Auctorem doctrinæ ejus, quia non extat alius, falſo Samium Pythagoram edunt, quem Servio Tullo regnante Romæ, centum amplius poſt annos, in ultima Italiæ ora, circa Metapontum Heracleamque & Crotonem juvenum æmulantium ſtudia cœtus habuiſſe conſtat.* Aulus Gellius ubi ſup. *Poſtea,* inquit, *Pythagoras Samius in Italiam venit, Tarquinii filio regnum obtinente, cui cognomentum Superbus fuit.* Euſebius in Olympiade 64. Cic. lib. 2. de Orat. *Quidam,* inquit, *Numam Pompilium illum regem noſtrum, fuiſſe Pythagoræum ferunt, qui annis permultis ante fuit, quam ipſe Pythagoras: quo etiam major vir habendus eſt, cum illam ſapientiam conſtituendæ civitatis duobus prope ſeculis ante cognovit, quam eam Græci natam eſſe ſenſerunt.* Pythagoras Samius floruit in ea parte Italiæ, quæ magna Græcia dicta eſt, regnante Tarquinio Superbo, ut ait Cic. Tuſcul. 1.

5 *Platonem vero.*] Gellius, ubi ſupra ſcribit, Paucis annis poſt Alexandrum natum, Platonem Philoſophum ad Dionyſium Siciliæ tyrannum poſteriorem profectum fuiſſe.

Thales. *Solon.* *Lycurgus.* nundatus est.[1] Sic Thales ille Milesius, cujus sunt multa & miranda inventa,[2] deinde Solon[3] & Lycurgus, ut legum sanctionumque quas tulere, causas rationesque curiosius pensitarent, aliique illustres viri, nullum vitæ cultum aut paratum requirentes, partim Ægyptios & Æthiopes, partim Syros, Arabas, Persas, Parthos, Hyrcanos & Indos, omnes denique terrarum fibras, ac diversi orbis ultimas oras rimando, nihil inexpertum reliquere, dum studia bonarum artium, & veri cognitionem undique emendicarent, ita ut ex omnibus sapientissimis viris, quos ulla unquam tulit ætas, in patrio solo paucissimos funeratos invenias. Quibus exculti doctrinis tantum processere, ut multa ingeniorum doctrinarumque monumenta posteris reliquerint: suasque non urbes modo & oppida, sed regiones & gentes magnis nominibus nobilitarint:[4] præcipue vero *Ex Mileto Ioniæ.* Miletus Ioniæ, multiplici doctrina præditis viris excelluisse fertur: nam & Thaletis astrologi, qui inter sapientes adnominatur, Anaximenis philosophi, mathematicorum nobilissimi, qui horologium ostendit primus, Timothei musici, & Anaximandri physici, Hecatei historici, atque Æschinis oratoris, qui magno in precio fuere, aliisque scientissimis viris floruisse fertur.[5] *Ex Asia viri docti.* Ingenia quoque Asiatica sua laude fraudanda non sunt. Ex hac enim poëta Anacreon, Mimnermus, & Antimachus, claro præconio celebrati; deinde

1 *Sic Thales ille Milesius.*] Laërtius in vita illius.

2 *Deinde Solon.*] Plutarch. & Laërtius, uterque in vita illius.

3 *Et Lycurgus.*] Plutarchus in vita quoque illius.

4 *Præcipue vero Miletus.*] Hæc usque ad vers. *Ingenia quoque*, sunt Strabonis lib. 14. non multo post princ. & alibi quoque eodem libro. Et de ipso Thalete, Timotheo & Anaximandro, Pomp. Mela lib. 1. cap. 17. Sed quod hic dicitur, Anaximandrum primum ostendisse horologium, Plinii est lib. 2. capite 76. Sed qui primus Romanis id fecit, disces ex eodem libro 7. capite 60.

5 *Ingenia quoque Asiatica.*] Hæc magna ex parte usque ad versic. *Aliique præcipua*, sunt Solini cap. 43. aut aliorum computatione 53. quibus addit Poëtas & multos alios excellentes doctrina & ingenio viros: sic enim inquit, *Ingenia Asiatica inclyta per gentes fuere. Poëtæ Anacreon, inde Mimnermus & Antimachus: deinde Hipponax, deinde Alcæus, inter quos etiam Sappho mulier. At historiæ conditores Xanthus, Hecateus, Herodotus, cum quibus Ephorus & Theopompus.*

1 *Aliique*

deinde Hipponax, & Sappho, atque Alcæus poëtæ, qui lyricos invenit. Præter hos Xanthus, Hecateus, Herodotus, Ephorus & Theopompus historici, [1] aliique præcipua doctrina viri, illam sempiternæ laudi memoriæque commendarunt. [2] Fuit præterea Cartheja seu Iulis, parva circa Delon insula, clara ingeniis virisque: ex ea enim Simonides poëta, qui scripsit multa præclare & Bacchylides, deinde Erasistratus medendi arte clarus, cujus plura documenta sunt: atque Aristo Bionis æmulus ex Peripatetica disciplina duxere originem. [3] Nec minus ex Bithynia & Cyrenis, non dispari laude censendi. Ex illa enim Xenocrates philosophus, & Dionysius dialecticus, Hipparchus & Theodosius. Item Theophanes orator, in causis forensibus versatus egregie, & Asclepiades medicus. [4] Ex Cyrenis vero Callimachus, qui elegos scripsit primus, quo tempore Li-

Ex Cartheia seu Iulide.

Ex Bithynia.

Ex Cyrenis.

1 *Aliique præcipua.*] Ut Xenophanes physicus qui poëmata de Sillis fecit, & Polymnastum in musica doctum, ex eodem Strabone lib. 14. Bias, Pittacus, Cleantes, Anaxagoras & Heraclitus ex Solino ubi supra, & privatim de singulis Diogenes Laërtius.

2 *Fuit præterea Cartheja seu Iulis.*] Hæc usque ad versic. *Nec minus*, sunt Strabonis lib. 10. Duæ vero, *inquit*, restant, Cartheja scilicet, & quam Iulidem appellant, ad quas reliquarum habitatores concurrunt, Carthejam quidam à Pœëessa, Iulidem vero è Corissia. Ex Iulide Simonides condendorum auctor carminum, duxit originem, necnon illius ex fratre nepos Bacchylides & postea Erasistratus medicus insignis, & ex Peripateticorum secta philosophorum Aristo, Bionis Borysthenensis æmulus.

3 *Nec minus ex Bithynia.*] Hæc usque ad versic. *Ex Cyrenis*, sunt ejusdem Strabonis lib. 12. Sed & Hipparchum Bithynium fuisse constat ex Æliano lib. de Animalibus 7. c. 8.

4 *Ex Cyrenis vero Callimachus.*] *Ea urbs*, ut Strabo lib. 27. scribit, *viros claros complures habuit, qui & libertati optime præesse poterant & imminentibus Barbaris fortiter resistere.* Et paulo post sic scribit, *Ex Cyrene illustres fuere, Aristippus Socraticus, qui Cyrenaicam philosophiam instituit, & Areta ejus filia, quæ in schola successit, & Aristippus filius qui matri successit, & μητροδίδακτος cognominatus est, & Anniceris, qui Cyrenaicam sectam videtur emendasse, & Anniceriam ab ea derivasse. Callimachus quoque Cyrenæus est & Eratosthenes, ambo ab Ægypti regibus in honore habiti. Alter poëta simul & grammaticæ studiosus: alter & in his, & in philosophia, & in mathematicis præstantissimus.* Hæc Strabo. Quod autem de Livio poëta hic dicitur, nonnihil dissidet ab eo, quod scribit Gellius d. libro decimo septimo cap. 21. cum ait, *Neque diu post Callimachus poëta Cyrenensis Alexandriæ apud Ptolemæum Regem celebratus est. Annis deinde postea paulo pluribus, quam viginti, cum Pœnis pace facta, Coss. Claudio Centone Appii Cæci filio, & M. Sempronio Tuditano, primus omnium L. Livius poëta fabulas docere Romæ cœpit.*

re Livius poëta Romæ fabulam dedit: & Aristippus Socraticus floruisse dicitur, [1] cujus filia Areta tantum ingenio valuit, ut post Aristippum scholas cum laude rexerit, & disciplinas docuerit. [2] Præter quas urbes, Tarsus, [3] Alabanda, [4] Tyrus, [5] Gnidus, [6] Rhodus, variis eruditionibus & doctrinis excelluere, præcipuosque & summo ingenio viros eduxere. [7] Sed quod est de Simonide dictum, magni exempli

Aliæ urbes doctis viris claræ. Simonides.

1 *Cujus filia Areta.*] Diogenes in Aristippo. Strabo ubi supra.

2 *Præter quas urbes, Tharsus.*] Strabo libro 14. refert tantum studium Tharsensibus circa philosophiam fuisse & alias disciplinas, quæ in corona versabantur, ut Athenas & Alexandriam & alia loca, in quibus scholæ & philosophicæ exercitationes fierent, superarent: Sed & in hoc plurimum excellere, quod hic indigenæ discunt, peregrini vero non multi huc adveniunt. *Ex Tarso,* ut scribit ibidem Strabo, *viri illustres fuere, ex Stoicis, Antipater, Archelaus, & Nestor, & duo Anthenodori: quorum qui Cordylion dictus est, cum M. Catone vixit, & apud eum mortuus est. Alter vero Sandonis filius, quem à vico quodam Cananitam dicunt, Cæsaris præceptor fuit, & in honore maximo apud illum habitus est.* Clarissima præterea hæc urbs fuit eo ipso, quod Paulum Apostolum alumnum habuit, virum unice in religione nostra Christiana memorabilem, ut scribitur Actor. c. 22. in princ. Solinus c. 51. *Matrem urbium* Tarson vocat, tum ob ejus vetustatem, tum ob excellens in ea urbe studium.

3 *Alabanda.*] *Alabanda* (ut scribit lib. 14. idem Strabo) *urbs duobus montibus subjecta est, ita dispositis, ut cistæ inversæ aspectum exhibeant, &c. Alabanda homines molles & suffitos habet, & psaltrias multas. Hinc viri memorabiles fuere, duo fratres, oratores, Menecles & Hierocles: item Apollonius & Molon, qui Rhodum migraverunt.*

4 *Tyrus.*] Fuit nomen proprium patris Didonis, ut auctor est Justinus lib. 18. qui ab aliis *Belus* est. Hæc urbs Maximum Tyrium, Philosophum Platonicum, alumnum habuit. Is de variis quæstionibus ad multas philosophiæ partes pertinentibus, perpetuæ orationis composuit Sermones, quos anno 1557. excusit Henricus Stephanus, Typographus.

5 *Gnidus.*] Strabo lib. 14. *Viri,* inquit, *è Gnido memorabiles fuere, primum Eudoxus Mathematicus, Platonis sodalis: postea Agatharchides, Peripateticus, vir historicus, ætate nostra Theopompus, Divo Cæsari familiaris, & qui apud eum maxime potest. Item Artemidorus ejus filius. Hinc Ctesias fuit, qui Xerxem medicatus est, & res Syricas & Persicas conscripsit.*

6 *Rhodus.*] Strabo d. lib. 14.

7 *Sed quod de Simonide.*] Cicero libro 1. de Divinatione Simonidis somnium referens, *Quid,* inquit, *illa duo somnia, quæ creberrime commemorantur à Stoicis? Quis tandem potest contemnere unum de Simonide? qui cum ignotum quendam projectum mortuum vidisset, eumque humavisset, haberetque in animo navim conscendere, moneri visus est, ne id faceret, ab eo, quem sepultura affecerat: si navigasset, eum naufragio periturum. Itaque Simonidem rediisse, perisse cæteros, qui tum navigassent.* Hoc somnium refert etiam Valerius Maximus lib. 1. cap. 7. tit. de Somniis. Hunc etiam Simonidem beneficium salutis à diis accepisse scribit Cicero libro 2. de Oratore ad finem, his verbis: *Cum cœnaret Cranone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum*

exempli illius casus fuere, bis monitu divum, partim ruina, partim naufragio erepti. [1] Asclepiades vero publico fertur præconio, quod phreneticos & mente imminuta laborantes, concentu sonorum, mirabili experimento ad sanitatem revocarit. [2] De Anacreonte inter mira exempla fatum memoratur, & memorabilis illa mors, acino uvæ passæ strangulati: quæ res infirmitatis humanæ nos commonefacit, fortunæque varietatis, atque imminentium calamitatum, vitæque variis casibus expositæ magna nobis documenta dari.

Asclepiades.

Anacreontis interitus.

eum scripsisset, in quo multa ornandi causa poëtarum more, in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei quod pactus esset, pro illo carmine daturum: reliquum a suis Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei videretur. Paulo post esse ferunt nunciatum Simonidi ut prodiret: juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent, surrexisse illum ipsum, prodisse, vidisse neminem. Hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse, ea ruina ipsum oppressum cum suis interisse, quos cum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime qui memoriæ lumen afferret. Hactenus Cicero. Valerius Maximus hanc etiam historiam narrat lib. 1. titul. 8. de Miraculis.

1 *Asclepiades.*] Cælius Aurelianus Chronicôn lib. 1. cap. 5. Censorinus de die Natali, & Martianus Capella l. 9. c. 6. & diximus in nostris Commentariis Nobilitatis cap. 31.

2 *De Anacreonte.*] Valer. Maximus lib. 9. cap. 12. tit. de Mortibus non vulgaribus, scribit, Anacreontem bis humanæ vitæ modum supergressum, & uvæ passæ succo, tenues & exiles virium reliquias foventem, unius grani humore pertinacius faucibus inhærente, absumptum fuisse. Plinius vero libro 7. cap. 8. conceptum hominum & generationem scribens, inquit, *Atqui etiam hodie minoris potes, quantulo serpentis ictus dente: aut etiam, ut Anacreon poëta, acino uvæ passæ: ut Fabius Senator Prætor, in lactis haustu uno pilo strangulatus. Is demum profecto vitam æqua lance pensitabit, qui semper fragilitatis humanæ memor fuerit.*

CAPUT VI.

Quo apparatu, & qua pompa, quantoque omnium studio olim Romani triumphos agerent: quis ordo servari, & quæ in triumpho ferri consuerant.

QUę[1] triumphantium pompa & quis ordo fuerit, quantoque omnium studio & apparatu ducibus exercituum, post res feliciter gestas triumphus deferri consuesset, intercise veterum monumentis traditum est. [2] In primis fuit observatum, ut qui imperatores rebus bene gestis, post multa facinora militaria, domitis hostibus triumphum poscerent, pacatam provinciam successori in primis traderent, exercitumque victorem, & opimum præda, testemque virtutis & ignaviæ cujusque, meritique & immeriti, Romam reducerent. [3] Inque ædem Bellonæ extra urbem senatu evocato, [4] (neque enim triumphum petenti, urbem inire

Triumphum petenti quæ prius facienda & observanda erant.

TIRAQUELLUS.

1 *Quæ triumphantium pompa.*] De triumphis in universum vide Valerium Maximum lib. 2. c. 3. quod est de jure triumphandi. Plutarch. in Romulo. Sed quibus adde & Dionysium Bacchum omnium primum de Indis triumphasse, elephanto Indico vectum, ut scribit Diod. Sicul. l. 5. c. 2.

2 *In primis fuit observatum.*] Hoc patet ex infinitis Livii locis.

3 *Inque ædem Bellonæ.*] Livius 3. Decad. lib. 6. ubi de Marcelli triumpho loquitur, & lib. 8. ubi de triumpho Scipionis loquitur, iterumque ubi de triumpho Neronis & Claudii, rursumque lib. 9. ubi de triumpho sive ovatione L. Manlii. Et 4. Dec. lib. 3. ubi de triumpho Cethegi de Insubrib. Et 4. Dec. lib. 2. ubi de triumpho C. Cicereji prætoris, & alibi sæpe. Adde etiam in ædem Apollinis apud eundem 4. Decad. lib. 7. non multo ante fin. ubi de L. Æmylio Regillo, qui classe præfectum Antiochi Regis devicerat. *Extra urbem*, inquit, *in æde Apollinis cum Senatus datus esset, auditis rebus gestis L. Æmylii Regilli, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cœpisset, magno consensu patrum triumphus navalis est decretus*, & iterum libro 9. post princ. ubi de M. Fulvii Procons. triumpho ex Ætolia.

4 *Neque enim triumphum petenti urbem inire fas erat.*] Cælius inter Epistolas familiares Ciceronis lib. 8. epist. ejusdem lib. 6. totius vero voluminis 140. cum scribit, *Neque enim stulte Appius, qui simulatque Dolabella accessit ad tribunal, introierat in urbem, triumphique postulationem abjecerat.* * Suetonius in Cæsare cap. 18. Plutarch. in eodem Cæsare, & Pompejo & Catone Uticensi, Appianus bellorum Civilium lib. 2. non adeo longe à princ. ubi de Cæsare loquitur.

COLERUS.

* Ingredientes urbem abjiciebant Imperium. Ulpianus l. ult. de off. Procons. *Proconsul portam Romæ ingressus deponit imperium.* Cicero ad Atticum lib.

inire fas erat) de rebus à se gestis magnifice, quæ oppida, quasque provincias bello vicissent, aut quibus cum hostibus signis collatis confixissent, quæque egregia ipsi fecissent, quotque hostium millia cecidissent, omnia denique belli decora, ordine differebant: [1] ubi legatos, tribunos militum, centuriones, milites denique exercitus, quo notior testatiorque eorum virtus foret, adesse oportebat, ut meritæ illius virtutis, cui tantus honor debebatur, si quid veri vanique referretur, testes forent. [2] Augustus vero Octavius in templo Martis Ultoris, quod in foro suo posuit, senatum de bellis, deque triumphis consuli, utque provincias cum imperio petituri inde deducerentur, in eoque reversi ex provincia triumphorum insignia deponerent, decreto sancivit: [3] tametsi in Martio campo, & in pratis Flaminiis, non semel de triumpho actum inveniamus. Apud Argivos ex militia reversi duces, cum militum agmine totoque exercitu, in Charadro extra urbem concilium advocabant: ibique de militaribus donis, quæ cuique deberentur, optimatum consensu decernebant. [4] Sæpius tamen absenti duci, quum de rebus gestis egregie, maxime cognitum esset, à senatu decretus triumphus fuit. [5] Cumque res bello gestæ, trium-

Argivi.

Absentibus decretus triumphus.

lib. 7. Epist. 1. *Mihi valde placet de triumpho nos moliri aliquid, & extra urbem esse cum justißima caußa.* Livius lib. 26. *Quinto Fulvio ne minueretur imperium, si in urbem venisset, decrevit senatus.*

TIRAQUELLUS.

1 *Ubi.*] Totus hic locus sumptus est ex Livio 4. Decad. lib. 1. ad fin. cujus hæc verba sunt, *C. Aurelius Cos. cum ex provincia comitiorum causa venisset, questus est L. Furio Prætori, ita triumphum decrevisse Senatum, ut nullius, nisi ejus, qui triumphaturus esset, haud eorum, qui bello interfuissent, verba audiret. Majores ideo instituisse, ut Legati, Trib. militum, Centuriones, milites denique triumpho adessent, ut virtutes rerum gestarum ejus, cui tantus honos haberetur, publice viderentur. Ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnaverit, si non militem, lixam saltem fuiße, quem percunctari posset Senatus, quid veri prætor vanive referret.* Sed & idem ejusdem Decad. libro 7. loquens de triumpho M. Acilii de Rege Antiocho & Ætolis, *Milites,* inquit, *tantum, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus, & spectaculo, & facie* (alias *fama*) *rerum triumphus fuit.*

2 *Augustus vero Octavius.*] Suetonius in vita illius cap. 29.

3 *Tametsi in Martio Campo, & in pratis Flaminiis.*] De utrisque Livius 1. Decad. libro tertio, ubi de triumpho L. Valerii & M. Horatii agit.

4 *Sæpius tamen, &c.*] Ad Romanos redit.

5 *Cumque res bello gestæ.*] Hæc ex sequentibus patebunt.

triumpho dignæ viderentur, prout erant ſententiæ, populi juſſu, patribus auctoribus, triumphum decernebant: aut ſi ſenatus adverſaretur, per tribunos ad populum ferri poſſe, populumque citra ſenatus auctoritatem triumphos ſępe decreviſſe compertum eſt. [1] Valerio & Horatio conſulibus, victis Sabinis & Volſcis, quum triumphus negaretur, L. Icilius tribunus plebis de illorum triumpho ad populum tulit, qui primi ex ſcito plebis, nullo decernente ſenatu, triumpharunt. [2] Et M. Rutilio dictatori de plebe homini, deditis & victis hoſtibus, ſine patrum auctoritate, ſolo juſſu populi triumphare licuit. [3] Tametſi plures, quum Romæ adverſante ſenatu honos negaretur, in Albano honeſtos triumphos egiſſe legamus. [4] Primuſque M. Papyrius Maſſo, quum Romæ negaretur, in Albano, [5] & alii illius exemplo triumpharunt. [6] M. vero Antonio magnæ invidiæ fuit, quod quum deberet Romæ, Alexandriæ de Parthis triumphavit. [7] Et Domitio Ænobarbo, quod devictis Arvernis, nullo decernente ſenatu, elephanto vectus, velut triumphans totam Italiam pervagarit. Manſitque diu mos Romæ de domitis nationibus & hoſtibus bello victis triumphandi, [8] ad Probum uſque imperatorem: Is enim ulti-

Triumphi à populo decreti ſine ſenatus auctoritate.

Probus ultimus Cæſarum triumphavit.

1 *Valerio & Horatio.*] Id uſque ad verſic. *Et M. Rutilio*, ſunt Livii d. 1. Decad. lib. 5. ubi ſupra, & Dionyſii Halicarnaſſæi lib. 2.

2 *Et M. Rutilio.*] Idem Livius ejuſdem 1. Decad. lib. 7.

3 *Tametſi plures.*] Ut retulit ipſe Livius 5. Decad. lib. 5. ex Oratione M. Servilii, & ex ſequentibus quoque patebit.

4 *Primuſque M. Papyrius Maßo.*] Valerius Maximus lib. 3. cap. 6. Plin. lib. 15. cap. 29. ad fin. ſic ſcribit, *L. Piſo tradit, Papyrium Maſſonem, qui primus in monte Albano triumphavit de Corſis, myrto coronatum ludos Circenſes ſpectare ſolitum.*

5 *Et alii.*] Ut M. Marcellus apud Plutarch. in vita illius, & Livium 3. Decad. lib. 6. & Plinium Secundum, ſi is eſt, de Viris illuſtribus c. 14. Et Q. Minutius apud Livium 4. Dec. l. 5. Et C. Cicerejus apud eundem 5. Dec. lib. 2. & P. Servilius Priſcus apud Dionyſium Halicarnaſſæum lib. 6.

6 *M. vero Antonio.*] Plutarchus in vita illius.

7 *Et Domitio Ænobarbo.*] Sueton. in Nerone, cap. 2. *

COLERUS.

* Quod Oroſius quoque atteſtatur, ubi inquit: *Ideo Domitium Elephanto invectum fuiſſe, quod Elephantorum ope deviciſſet.*

TIRAQUELLUS.

8 *Ad Probum uſque.*] Hunc enim triumphaſſe de Germanis & Blemyis, venationemque in Circo ampliſſimam populo dediſſe, ſcribit Flavius Vopiſcus in vita illius.

1 *Quam-*

ultimus Cæsarum triumphasse traditur: post quem obliterata virtute militari, quum vigor ille animi desivisset, & imperium deflexisset, nulli Cæsarum triumphasse leguntur: [1] quamvis alii Belisarium, qui sub Iustiniano meruit coronam, postremum omnium triumphasse contendant. Fuitque maxime cognitum, à condita urbe ad Vespasianum & Titum, devictis debellatisque nationibus ab ultimo orbe, Romanos per tot secula [2] viginti supra trecentos triumphos egisse: [3] exque Samnitibus solum, hostibus prævalentibus, multiplici tandem clade affectis & debellatis, quatuor supra triginta triumphos inisse: [4] pluriesque de Gallis, quam de reliquo orbe terrarum, duces Romanos triumphasse. Et tametsi Romanis tantum civibus olim triumphus decerneretur, [5] uni tamen Cornelio Balbo externo & Gaditano, ob devictos Garamantes, tributum legimus. [6] Mirumque prodi de Ventidio Basso, qui ductus in triumpho, & multo, eo processit, ut Romanorum primus felicitate mira de Par-

Belisarius.

Rom. de Gallis sæpe triumpharunt.

1 *Quamvis alii Belisarium.*] Pomponius in vita Fl. Val. Justiniani de Belisarii triumpho sic scribit, *Persas, qui transgreßis limitibus, Mesopotamiam, Cœlesyriam, Syriamque prædati sunt, Belisarius legatus, ab Augusto missus, prælio fudit fugavitque. Trans Euphratem abire coëgit, veteres firmavit limites. Jura imperii toto Orienti asseruit cum victoria redeuntem, & aureo curru triumphantem, Iustinianus magna lætitia excepit. Idemque dux triumpho insignis, & rebus gestis clarus, recuperata Africa, Gelimerem, Vandalorum Regem, vinctum catenis Constantinopolim misit. Carthaginem firmius, quam antea, restituit. Triumphus major ac pretiosior Persico fuit, &c.*

2 *Viginti supra trecentos.*] Paulus Orosius lib. 7. cap. 6.

3 *Exque Samnitibus.*] Multos ex his triumphos describit Livius ubique. At is 1. Decad. lib. 7. scribit triumphos ex ipsis plures pene quam annos ab urbe condita.

4 *Pluriesque de Gallis.*] Livius 4. Decad. lib. 8. in Oratione C. Manlii Cos. & Florus Epit. lib. 1. c. 6. de bello Samnitico.

5 *Uni tamen Cornelio Balbo.*] Plinius lib. 5. cap. item 5. & iterum lib. 7. capite 43. & Solinus cap. 42.

6 *Mirumque prodi de Ventidio Basso.*] Plutarch. & Dion uterque in vita M. Antonii. Valerius Maximus lib. 6. cap. 10. Plinius lib. 7. cap. 43. *Triumphare*, inquit, *P. Ventidium de Parthis voluit quidem solum, sed eundem in triumpho Asculano Cn. Pompeji Strabonis duxit puerum: quanquam Massurius auctor est, bis in triumpho ductum: Cicero, mulionem castrensem suffaraneum fuisse: plurimi, juventam inopem in caliga militari tolerasse.* Gell. lib. 15. c. 4. Juvenal. sat. 7.

Ventidius quid enim? quid Tullius? an ne aliud, quam
Sydus & occulti miranda potentia fati?
Servis regna dabunt, captivis fata triumphos:
Felix ille tamen, corvo quoque rarior albo.

1 *Ful-*

Parthis triumpharit. [1] Fulvius poſtea Tuſculanus, cum & civis & conſul Tuſculi fuiſſet, & ad Romanos tranſiſſet, tam feliciter egit, ut Thuſculum extra ſortem velut provinciam aſſequutus, triumphum Romæ de ſua patria egerit, eo ipſo anno civitate donatus & conſul factus. [2] M. quoque Perpenna, Græcus homo, poſtea conſul, de Ariſtonico juſtiſſimum Romæ duxit triumphum. [3] Proditus tamen eſt Fulvius Flaccus tantæ moderationis fuiſſe, ut decretum ſibi triumphi honorem ob modeſtiam recuſarit. [4] Et M. Fabius, quia fratrem bello amiſerat, triumpho ceſſiſſe. [5] Tiberius quoque Cæſar de Illyriis parta victoria, triumphare noluit, conſternata tunc civitate propter Varianam cladem: [6] ſicut Marius devictis Theutonis triumphum diſtulit, conſpicatus patriam adventantibus Cimbris laborare. [7] Septimius quoque Severus, devictis Parthis, quum

Qui triumphare recuſarint.

1 *Fulvius vero Tuſculanus.*] Plinius d. lib. 7. c. 43. varia Fortunæ exempla deſcribens, ſic inquit, *Eſt & L. Fulvius inter inſignia exemplu Tuſculanorum rebellantium Conſul: eodemque honore, cum tranſiſſet, exornatus confeſtim à populo Roman. qui ſolus eodem anno, quo fuerat hoſtis, Romæ triumphavit ex iis, quorum Conſul fuerat.*

2 *M. quoque Perpenna.*] Valerius Maximus lib. 3. cap. 4. de his, qui humili loco nati, clari evaſerunt. Paulus Oroſius lib. 5. cap. 10. Et Eutropius lib. 4. cap. 3. ſcribunt illum devicto Ariſtonico apud Stratonicem civitatem, Pergami morbo correptum diem obiiſſe. De quo & Juſtinus lib. 36. in fine.

3 *Proditus tamen eſt Fulvius Flaccus.*] Valer. Maximus libro 2. cap. 3. de jure triumphandi. *Quid facias,* inquit, *Cn. Fulv. Flacco, qui tam expetendum aliis honorem triumphi, decretum ſibi à Senatu ob res bene geſtas ſprevit ac repudiavit?*

4 *Et M. Fabius.*] Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 9. Liv. 1. Dec. lib. 2. *Itaque Conſul,* inquit, *decernente Senatu triumphum, ſi exercitus ſine imperatore triumphare poſſit, pro eximia eo bello opera facile paſſurum reſpondit: ſe familia funeſta, Q. Fabii fratris morte, rep. ex parte orba, Conſule altero amiſſo, publico privatoque deformem luctu, lauream non accepturum.* Valerius Maximus libro 5. cap. item 5. de pietate erga fratres, Paulus Oroſius lib. 2. c. 5.

5 *Tiberius quoque Cæſar.*] Sueton. in vita illius, c. 17. *triumphum ipſe diſtulit, mœſta civitate, clade Variana. Nihilominus urbem prætextatus & laurea coronatus intravit: poſitumque in ſeptis tribunal Senatu aſtante, conſcendit: ac medius inter duos Coſſ. cum Auguſto ſimul ſedit: unde populo conſalutato, circum templa deductus eſt.* *

COLERUS.

* Neque enim ovans, neque curru ingreſſus eſt; ſed pedes tantum religionis cauſſa, templa deorum obibat.

TIRAQUELLUS.

6 *Sicut Marius.*] Plutarchus in vita illius, & L. Florus Epitome Livii libro 68.

7 *Septimius quoque Severus.*] Ælius Spartianus in vita illius. *Inde,* ait, *in Syriam rediit victor, & Parthicum ſibi deferentibus Patribus triumphum, idcirco recuſa-*

quum pedum valetudine laboraret, triumphum recusavit. Igitur decreto triumpho, Romani magistratus & omnes tribus obviæ, flaminesque purpura, & sacerdotes ac pontifices apiculis velati, laudantes gratantesque, atque viri triumphales consularesque, cunctaque nobilitas & senatus in prætexta & laticlavis, tum omnis sexus & ætas frequentes cum conjugibus & liberis in lætitia publica, omnibus denique ordinibus effusis, cum gaudio ad excipiendum visendumque prodibant. [1] Apud Athenienses vero, si quando summi duces rebus feliciter gestis urbem inirent, non modo à magistratibus & omnibus ordinibus frequenter obviam itum est: sed deorum quoque imagines producere obviam, & diem Victoriæ consecrare mos erat. [2] Ingredienti deinde, longo ordine, montium, fluminum, oppidorum & urbium species, quas bello pervicerat, & vi expugnarat, præcedebant. Urbes enim, montes & flumina, regionesque, quas imperatores bello domuissent, in triumpho duci, vetusti moris erat: [3] quare T. Quintius dictator, Præneste in deditionem accepto, signum Præneste

Triumphi cæremoniæ Romani.

Athenienses.

Quæ ante triumphantē ferebantur.

recusavit, quod consistere in curru affectus articulari morbo non posset. Quibus adde quod Cicero, cum sibi Senatus triumphum decerneret, *Gratius sibi*, inquit, *fore composita intestina seditione, se triumphum Cæsaris sequi*, ut scribit Plutarch. in Ciceron. & Et P. Scipio Nasica, à Senatu vir optimus judicatus, imperatoris nomen à militibus & ab Senatu triumphum recusavit oblatum, ut scribit Plin. Secundus, si is est, de Viris illustribus cap. 44.

1 *Apud Athenienses.*] Sic enim fecerunt cum Alcibiades ab exilio reverteretur, auctore Plutar. in vita illius.

2 *Ingredienti deinde longo ordine.*] Plinius lib. 2. cap. 5. Et de montibus & fluminibus Cornelius Tacitus l. 2. *Germanicus Cæsar ad 7. Cal. Junias triumphavit de Cheruscis Chattisque & Angrivariis, quæque aliæ nationes usque ad Albim colunt: vecta spolia, captivi, simulachra montium, fluminum, præliorum: bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto accipiebatur.* *

COLERUS.

* Propert. lib. 3. *Et titulis oppida capta legam.* Urbium enim sive oppidorum captarum nomina singula tituli indicabant.

TIRAQUELLUS.

3 *Quare T. Quintius.*] Titus Livius 1. Decad. lib. 6. *T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, novem oppidis vi captis, Præneste in deditionem accepto Romam revertit: triumphansque signum Præneste devectum Jovis Imperatoris in Capitolium tulit.* Vide Festum Pompejum lib. 18. ubi de triente loquitur.

ste duxit triumphans,[1] & M. Marcellus Syracusas,&[2] Scipio Asiaticus centum triginta oppidorum simulacra uno triumpho detulit,[3] & C. Cæsar Massiliam, Nilum, Rhenum Rhodanumque ex auro, & fatum ex ebore. Sæpe etiam præ multitudine oppidorum[4] effictas turres pro expugnatis urbibus, captarum civitatum simulachra ferentes, in triumpho detulere.[5] Fertur Sylla quum omnes Asiæ & Græciæ urbes bello domitas in triumpho duxisset, nulla Romanorum oppida aut civium imagines ducere voluisse:[6] Non sic Cæsar: nam imagines Scipionis, Petreji & Catonis inter pompæ fercula repræsentavit.[7] Inter quæ tabellas grandioribus literis inscriptas, cum titulis, in quibus naves captæ, urbes tributo affectæ, servæ, aut vectigales, in fidemve acceptæ, oppidaque expugnata, gentes perdomitæ,

Tabellæ in triumpho prælatæ.

1 *Et Marcellus.*] Negat Valer. Maximus lib. 2. cap. 3. tit. de jure triumphandi, ei decretum fuisse triumphum ob captas Syracusas: quia sine ullo magistratu ad id missus fuerat. Plutarchus vero in vita illius dicit eum triumphasse in Albano monte, ac in urbe ovationem fecisse, quod & ipsum tradit fecisse Livius 3. Decad. lib. 6. & detulisse in triumphum simulachrum Syracusarum.

2 *Scipio Asiaticus.*] Livius 4. Dec. lib. 7. ad fin. *Haud ita multo post*, inquit, *L. Scipio ad urbem venit: qui ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari voluit: & in Senatu, & in concione de rebus ab se gestis disseruit.* Et paucis interjectis, sic scribit, *Triumphavit mense intercalario pridie Cal. Martias, qui triumphus spectaculo oculorum major quam Africani fratris ejus fuit. Tulit in triumpho signa militaria 234. oppidorum simulachra 134. &c.*

3 *Et C. Cæsar.*] Massiliam in triumphum à Cæsare portatam fuisse testatur Ciceronis lamentatio lib. offic. 2. his verbis, *Itaque vexatis & perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi imperii portari in triumpho Massiliam vidimus, & ex ea urbe triumphari, sine qua nunquam nostri imperatores ex Transalpinis bellis triumpharunt.* Id confirmat Philippica 8. *Quousque enim Massiliam oppugnabis? ne triumphus quidem finem fecit belli, per quem sublata est urbs ea, sine qua nunquam ex Transalpinis gentibus majores nostri triumpharunt?* Triumphorum C. Julii Cæsaris meminerunt Appianus bellorum Civilium lib. 4. Plutarch. & Tranquillus uterque in C. Cæsare. Sabellicus Enneadis 6. lib. 7. & Vellejus Paterculus Histor. Rom. lib. 1.

4 *Effictas turres.*] Nam Strabo scribit lib. 3. in triumphos turres ductas, quas in gratiam triumphantium urbes appellabant.

5 *Fertur Sylla.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 3. de jure triumphandi.

6 *Non sic Cæsar.*] Appianus bellorum Civilium lib. 2. & vide infra.

7 *Inter quæ.*] Hæc maxima ex parte sunt Livii in triumpho Q. Cincinnati ab eo descripti 1. Decad. lib. 3. Plut. in vita Romuli, Pauli Æmylii & Luculli. Sunt hæc præterea Josephi belli Judaici lib. 7. c. 24. in triumpho Vespasiani & Titi.

1 Tum

mitæ, & reges bello victi continebantur. [1] Tum pegmata in tertium quartumque nidum velut exertis ramis, surgentia, & simulachra bellorum artifici manu elaborata, præferebant: ubi captarum urbium præliorumque effictæ species erant: ubi acies victas & fugatas, perculsos consternatosque hostes, castellorum excidia, exercitusque intra fusos, urbes populari, ferro ignique vastari, ædificia incendi, mœnia disturbari, claustra revelli, totasque imagines præliorum effictas, facile erat cernere. [2] His succedebant spolia hostium, & captiva arma, tum currus spoliis onusti, militariaque signa ex domitis gentibus, non erecta sed inversa. [3] Post hæc catapultæ, balistæ, & tormentorum omne genus vi expugnatum, ac belli apparatus, machinæque ad urbium excidia, rostraque navium vi captarum, [4] navesque rostratæ bello victæ, proferebantur. [5] quare Lucullus longas & rostratas decem ultra centum in triumpho duxit. [6] Præterea falcati currus, clypeique insignes & scuta, quibus [7] L. Papyrius dictator de Samnitibus triumphans forum ornavit: tum lecticæ aureæ, [8] æneaque vel argentea signa ex devictis gentibus, quorum supra ducenta octoginta, & marmorea fere totidem, [9] M. Fulvius in triumpho quem de Ætolis & Cephalenia habuit, carpentis vexit. [10] Currusque aurei vel argentei,

1 *Tum pegmata in tertium quartumve nidum.*] Id privatim est Josephi ubi supra, & vide supra lib. 5. c. 24.

2 *His succedebant spolia hostium & captiva arma.*] Livius in triumphis M. Fulvii, & Cn. Manlii 4. Decad. libro 9. post princ.

3 *Post hæc catapultæ, &c.*] Livius in triumpho aut potius Oratione M. Marcelli 3. Decad. lib. 6. & in triumpho M. Fulvii 4. Dec. lib. 9.

4 *Navesque rostratæ.*] Ut patet ex seq. exemplo.

5 *Quare Lucullus.*] Plut. in vita illius.

6 *Præterea falcati currus.*] Plutar. ibi.

7 *L. Papyrius dictator.*] Livius 1. Dec. lib. 9.

8 *Æneaque vel argentea signa.*] Cic. in Verrem act. 3. *P. Servilius quæ signa, atque ornamenta ex urbe hostium & virtute capta, belli lege, atque imperatorio jure sustulit, ea populo Rom. apportavit, per triumphum vexit, in tabulas publicas ad ærarium perscribenda curavit.* Livius in triumpho Marcelli, 3. Decad. lib. 6. & in triumpho Q. Flaminii, 4. Dec. lib. 4. & in dicto triumpho Fulvii ejusdem Dec. lib. 9.

9 *M. Fulvius.*] Livius 4. Dec. l. 9. non multo post princip.

10 *Currusq; aurei vel argentei.*] Pomponius Lætus in triumpho Diocletiani, cum describit magnitudinem imperii Romani.

tei, [1] vasaque aurea & argentea omnis generis, spoliaque civitatum vi captarum: [2] tum coronæ aureæ, & urbium dona, & populorum, quibus à sociis & fœdere junctis pro virtute dux donatus fuerat, suo ordine sequebantur, [3] quarum nonnullos supra octingentas & duo millia detulisse comperimus. [4] Quodque auri vel argenti facti signatique ex manubiis & urbium spoliis, partim rudibus massis quæsitum foret, id omne deferri in triumpho, & perscriptum in tabulis in ærarium est condi solitum. [5] Legimus Scipionem, cui Aphricano fuit cognomen, bello Carthaginensi, ex præda argenti cælati pondo numero quadringenta, & vasorum aureorum pondo ducenta millia: [6] Paulumque Æmylium, devicta Macedonia, vasorum aureorum, aurique & argenti signati tantum detulisse, ut ex illo populus Romanus tributum pendere desierit. [7] Quinetiam Herculis

1 *Vasaque aurea vel argentea.*] Idem Pomponius in d. triumpho Diocletiani, & in vita F. Val. Justiniani.

2 *Tum coronæ aureæ.*] *L. Manlius* (ut Livius 4. Decad. lib. 9. tradit) *centum quinquaginta coronas aureas in triumpho tulit, C. Calphurnius Piso Prætor de Lusitanis & Celtiberis triumphans* 84. *Q. Fulv. Flaccus centum viginti quatuor.* Scribit & idem Livius 4. Decad. l. 10. L. Æmylium Paulum triumphantem de Liguribus quinque & viginti aureas coronas transtulisse.

3 *Quarum.*] Scilicet coronarum aurearum. Nam Appianus lib. bellorum Civilium 2. tradit Cæsarem in suis triumphis tulisse coronas aureas duas, & viginti ac octingentas supra duo millia, quæ quatuor supra decem & quadringentarum amplius vigintiquinque millium librarum pondus excederent, ex quo haud dubie id Alexander accepit. *

COLERUS.

* Hæ coronæ primitus, ob paupertatem, ut scribit Festus, non aureæ sed laureæ fuerunt. Tertullianus: *Coronant & publicos ordines laureis publicæ causæ. Magistratus vero insuper aureis, ut Athenis & Romæ. Præferuntur etiam illis Hetruscæ, hoc vocabulum est coronarum, quas gemmis & foliis ex auro quercinis ob Jovem insignes, ad deducendas tensas cum palmatis togis sumunt.*

TIRAQUELLUS.

4 *Quodque auri vel argenti facti signatique.*] Id videre licet in omnibus triumphis, descriptis à Livio Plutarch. & cæteris.

5 *Legimus Scipionem.*] Plinius l. 33. cap. 11. scribit Scipionem Africanum, cum de Pœnis triumpharet, 4470. pondo transtulisse. Aliter Livius 3. Dec. lib. 10. ad fin. Nam scribit Scipionem tulisse in ærarium argenti pondo centum millia 23.

6 *Paulumque Æmylium.*] Plutarchus in vita illius, Valerius Maximus lib. 4. cap. 3. de Abstinentia & continentia: Plinius lib. 33. cap. 3. *Intulit & Æmylius Paulus, Perse rege Macedonico devicto, prædam pondo trium millium: à quo tempore populus Rom. pendere tributum desiit.*

7 *Quinetiam Herculis signum.*] Asconius Pædianus in 3. in Verrem act. *Herculis*, inquit, *signa ante triumphantem vehi per urbem solebant.*

1 Tum

lis signum ante triumphantem non raro in pompa vehi solere, [1] tum si quid visendum & memorabile, atque ævo priore incognitum, in devicta provincia fuisset, velut rem spectatissimam novo invento una afferri compertum est. [2] Vespasianus Judæa capta, balsamum nunquam alias visam arborem, & [3] Pompejus victo Mithridate ebenum, primi ostenderunt. [4] Eundemque Pompejum tertio triumpho, quem de Asia & Ponto habuit, inter solennia, alveum cum tesseris lusorium è gemmis duabus, magnitudinis miræ, nulla gemmarum ad eam accedente, detulisse: [5] & Aurelianum Cæsarem, præter alia spectatissima, tigrides, alces, & camelopardales in triumphi pompa ostendisse, auctores memorant. [6] Præter quæ, elephantos [7] aut equos in bello captos, [8] simul & obsides, qui à fœderatis gentibus & sociis dati erant, tanquam pacis pignora deduci notatum est. [9] Qui mos Syracusanis frequens erat, ut captivos equos tonsis crinibus, victores autem lauro coronatos ducerent in triumpho. [10] Elephantos autem Curius Dentatus post Ita-

Herculis signum ante triumphantem prælatum.

Syracusani.

1 *Tum si quid visendum, &c.*] Quod probat exemplis seqq.

2 *Vespasianus.*] Plinius lib. 12. c. 25.

3 *Pompejus victo Mithridate.*] Idem Plinius lib. 12. cap. 4. Solinus cap. 55. aut aliorum computatione 65. *Ebenum ex India Romæ Mithridatico triumpho primum Magnus Pompejus exhibuit.*

4 *Eundemque Pompejum.*] Plinius lib. 37. cap. 2.

5 *Et Aurelianum Cæsarem.*] *Princeps totius orbis Aurelianus* (ut scribit Flavius Vopiscus in vita illius) *pacatis per Occidentem Gallis atque undique terris, Romam iter flexit, ut Zenobia & Tetrico, hoc est, de Oriente & Occidente triumphum Romanis oculis exhiberet. Triumphantem præcesserunt elephanti viginti, feræ mansuetæ Libycæ, Palæstinæ diversæ ducentæ, quas statim Aurelianus privatis donavit, ne fiscum annonis gravaret. Tigrides quatuor, camelopardali, alces, cætera talia per ordinem ducta.*

6 *Præter quæ elephantos.*] Ut videbis paulo post.

7 *Aut equos.*] Quod statim etiam exemplo comprobabit.

8 *Simul & obsides.*] Nam & Q. Flaminius in suo triumpho obsides multos duxit: & inter hos Demetrium Regis Philippi filium, & Armenem Nabidis Lacedæmoniorum tyranni filium, ut tradit Livius 4. Decad. lib. 4. & Eutropius de Gestis Romanorum lib. 4. cap. 1. Pompejus quoque multos obsides in suo triumpho duxit, ut paulo post dicemus.

9 *Qui mos Syracusanis.*] Plutarchus in Nicia paulo ante fin. *Ipsi coronati, suisque eleganter exornatis equis, hostium tonsis, in urbem redierunt.*

10 *Elephantos autem Curius Dentatus.*] Seneca libro de Brevitate vitæ, cap. 13. ubi tamen deridet eos, qui hæc scrutantur. Et Marcellus quoque captis Syracusis octo elephantos, Punicæ victoriæ signum duxit, ut scribit Liv. 3. Dec. l. 6. & vide Plin. l. 8. c. 6.

Italia victum fugatumque Pyrrhum, quatuor captivos detulit primus. [1] L. quoque Cæcilius Metellus, rebus adversus Pœnos feliciter gestis, primo Punico bello centum & viginti: [2] & P. Cornelius Nasica triumpho Gallico, præter multa memoranda, equorum gregem bello captorum: & [3] Scipio Asiaticus devicto Antiocho, ultra mille & ducentos eburneos dentes: [4] & Cneus Manlius, devicta Asia, monopodia & abacos, ac triclinia ærata, vestemque stragulam, detulere. [5] Post hos tubicines multiplici sono classicum canentes incedebant, quos longo ordine candidi boves, [6] taurique auratis cornibus, infulisque & vittis ornati & auro, mox immolandi sequebantur. [7] Hos comitabantur succincti adolescentes, aureas argenteasque patinas tenentes. [8] Quibus succedebant tribuni militum, centuriones, præfecti, equitesque insignes ac pedites victoris exer-

1 *L. quoque Cæcilius Metellus.*] L. Flor. Epit. Livii cap. 19. scribit, Cæcilium Metellum, rebus adversus Pœnos prospere gestis, speciosissimum egisse triumphum, 13. ducibus hostium & centum viginti elephantis in eo ductis. Seneca ubi supra. Plinius lib. 7. cap. 43. & lib. 8. cap. 6. & l. 18. cap. 3. Et ante hos Dionysius Halicarnassæus lib. 2. loquens de incendio, quod accidit, quando primum Romani cum Pœnis bello conflictabantur propter Siciliam, scribit L. Cæcilium Metellum, virum Consularem, qui devictis in Sicilia Carthaginensibus, in celebri illo triumpho 130. elephantos traduxerat, posthabito publicæ utilitatis privato periculo, irrupisse in ardens penetrale, sacraque à virginibus deserta è flammis eripuisse.

2 *Et P. Corn. Nasica.*] Livius 4. Decad. lib. 6. ad fin. scribit, P. Corn. Nasicam Cos. triumphasse de Bojis, & in eo Gallicis carpentis arma, signaque & spolia omnis generis transvexisse, & vasa ænea Gallica: & cum captivis nobilibus equorum quoque gregem traduxisse.

3 *Scipio Asiaticus.*] Livius 4. Dec. lib. 7. dicit 1231.

4 *Et Cn. Manlius.*] Plinius l. 34. c. 3.

5 *Post hos tubicines.*] Plutarchus in Paulo Æmylio, & Juvenalis describens pompas triumphorum sat. 10.

Illinc cornicines, hinc præcedentia longi
Agminis officia, & niveos ad frena Quirites.

6 *Taurique auratis cornibus.*] Pomponius Lætus in Diocletiani triumpho, de Persis ac Assyriis, sic scribit, *Hinc ferculorum multitudo, & hos sequebantur tubicines, bellicum clangorem intonantes: deinde boves auratis cornibus, quorum medios vittæ cingebant: necnon & frontibus vittatos ad sacrificium succincti popæ, hoc est, ministri, agebant.* Servius in libro 2. Georg. Virgilii in eum locum,

— Et maxima taurus
Victima. —

Et Plutarchus ubi supra.

7 *Hos comitabantur succincti adolescentes.*] Plutarchus ibi.

8 *Quibus succedebant Tribuni.*] Id reperies in omnibus pene triumphis ab auctoribus descriptis.

1 *Nec*

exercitus, qui ob egregia facinora & navatam in bello operam, dona militaria meruissent. [1] Nec non milites, quorum spectatissima virtus in bello fuit, quique ab imperatore, civicis, muralibus, castrensibusve coronis torquibusque aureis, phaleris aut armillis donati erant, insignes militaribus donis spoliis armisque fulgentes præibant, sequentibus mox legatis & tribunis legionum in equis. [2] Tum reges [3] & captivi nobiles, & si qui bello capti insignes forent, [4] præcipue hostium duces, contra quos indictum fuisset bellum, ex tanto fastigio dejecti, in vehiculis aut ferculis, cæteri vero catervatim [5] vincti catenis in servitii notam, præcedebant.

Captivi in triumphum ducti.

1 *Nec non milites.*] Et id quoque. Sed quod hic addes, hi laureati in triumphum procedebant. Livius quintæ Decadis, libro item quinto, in Oratione M. Servilii, Militum quidem propria est causa: qui & ipsi laureati, & quisque donis, quibus donati sunt insignes, triumphum nomine cient, suasque & Imperatoris laudes canentes per urbem incedunt.

2 *Tum Reges.*] Plutarchus in Paulo Æmylio & Pompejo.

3 *Et captivi nobiles.*] Livius 4. Dec. lib. 3. in triumpho Cn. Cornelii de Gallis & Insubribus, & ejusdem Dec. lib. 7. in triumpho M. Acilii, & lib. 10. in triumpho L. Æmylii Pauli Procons. de Liguribus Ingaunis, ubi captivi multi Principes ante currum ducti sunt. Josephus de bello Judaico, l. 7. cap. 24. in triumpho Vespasiani & Titi, & Dionys. Halicarn. l. 8. in triumpho Sicinii. Ex quo & illud Juvenalis sat. 10. de triumpho Marii loquentis,

—— Quid illo cive tulisset
Natura in terris, quid Roma beatius unquam,
Si circumducto captivorum agmine & omni
Bellorum pompa animam exhalasset opimam?

4 *Præcipue hostium duces.*] Livius ubi supra, scilicet 4. Decad. lib. 3. ubi dicit, Almilcarem ducem Pœnorum ductum fuisse in triumpho Cn Cornelii, & d. lib. 7. captivos nobiles, Ætolos & regios duces sex & triginta in triumpho M. Acilii, & eodem libro ad finem, duces regios & purpuratos duos, & triginta in triumpho Scipionis Asiatici, & lib. 9. non multo post princ. septem & viginti duces. Et rursum eo libro, duo & quinquaginta duces hostium ducti ante currum Cn. Manlii.

5 *Vincti catenis.*] Hinc illud Propertii lib. 2. eleg. 1.

Aut Regum auratis circumdata colla catenis,
Actiaque in sacra currere rostra via.

Statius libro Sylvarum 3. sylva 2. in Propemptico Metii Celeris,

Actias Ausonias fugit Cleopatra catenas.

Nec tantum cæteri, sed & Reges & Reginas catenatas duci, ut probatur ex illo Statii loco, & ex eo quod Perseus, Macedoniæ Rex, ita ductus est à Paulo Æmylio apud Livium 5. Dec. lib. 5. & Zenobia Orientis Regina, vincta, triumphata est ab Aureliano, ut auctor est Flavius Vopiscus in vita Aureliani. *

COLERUS.

* Propertius lib. 3.

Tela fugacis equi, & braccati militis arcus,
Et subter captos arma sedere duces.

bant. [1] Quare Pompejus Magnus regum filios & obsides numero quatuor & triginta supra trecentos prætulisse fertur, inter quos Tigranem, Aristobulum, & Mithridatis filios quinque, filias vero duas. [2] Cajus quoque Cæsar Aphricano triumpho, Jubæ regis filium infantem, qui mox clarus ingenio evasit, ante currum duxit. [3] Et cum Catonis, Scipionis & Petreji, aliorumque imagines variis casibus affectas detulisset, Pompeii simulacrum deferri passus non fuit. [4] Quod si morte obita minime duci valuissent, illorum imagines & simulacra persæpe delata sunt. [5] Cum enim Scipio devicta Carthagine, Hasdrubalem, [6] Paulus Æmylius Perseum & filios, [7] Mariusque Jugurtham regno deturbatos, contra decus regium duxissent captivos in triumpho, [8] Augustus post bellum Actiacum Alexandrino triumpho, cum Cleopatram ducere nequiret, ipsius imaginem quæ manu sibi mortem consciverat, exanguem detulit. In quo omnes gazas Ptolemæorum congestas, tantumque auri & pecuniarum invexit, ut precia possessionum venalium exinde duplicia statuerentur. [9] Proditumque memoriæ est, Lucullum triumpho Mithridatico aureum Mithrida-

Imagines ducum hostium mortuorum in triumphum ductæ.

TIRAQUELLUS.

1 *Quare Pompejus Magnus.*] Plutarchus in vita illius, tradit eum in triumpho non Tigranem, sed ipsius filium, cum uxore & filia ipsius Regis, & Tigranis uxorem Sosimam, Aristobulum Regem Judæorum, Mithridatis sororem cum quinque liberis, Scytharum quamplurimas mulieres, Albanorum & Iberorum ac Regis Comagenorum obsides. Pompeji triumphum splendididissimum scribit Appianus in libro, qui *Mithridaticus* inscribitur, ad fin.

2 *C. quoque Cæsar.*] Plutarchus in vita illius, Appianus lib. 2. bellorum Civilium.

3 *Et cum Catonis.*] Hæc usque ad versic. *Quod si morte*, sunt Appiani ubi supra.

4 *Quod si morte obita.*] Id patet ex sequentibus.

5 *Cum enim Scipio.*] Scilicet posterior nepos prioris, ex Eutropio lib. 4. cap. 3. Et ipse prior Syphacem Massiliorum Regem, ex Polybio libro decimo sexto.

6 *Et Paulus Æmylius.*] Livius 5. Decad. lib. 5. Plutarchus in vita illius, Eutropius lib. 4. cap. 1. Adde & quod confestim Anitius in triumphum duxit Gentium Illyriorum Regem cum conjuge & liberis, & Caranantium fratrem Regis, & aliquot nobiles, ut etiam Livius paulo post eodem lib. 5. scribit, & Eutropius ubi supra.

7 *Mariusque Jugurtham.*] Plutarchus in vita ipsius Marii.

8 *Augustus post bellum Actiacum.*] Plutarchus in vita Antonii.

9 *Proditumque est memoriæ Lucullum.*] Plutarch. in vita Luculli.

1 Et

thridatis simulacrum sex pedum, & clypeum ex preciosis gemmis præter alia insignia detulisse: [1] & Pompejum Magnum Pharnacis statuam argenteam, [2] suam vero ex margaritis, & signa aurea tria, & alia myrrhina, coronasque ex gemmis & margaritis tres & triginta adduxisse: [3] captivosque belli jure vinctos duci noluisse, sed patrio more succinctos ire jussit, quos, exacta pompa, regali munificentia liberos donatosque remisit. Scipio vero Æmylianus expugnata Numantia, nec spolia, nec prædam, nec captivos tulit: quippe cum quicquid esset auri vel argenti, & spoliorum ac preciosissimarum rerum, & demum se ipsos Numantini cæde & incendio absumpserint, nullaque re nisi victoria ipse potitus fuerit. [4] Id tamen in triumphali pompa servatum meminimus, ut cum de foro in Capitolium flecteret triumphans, hostium captivos insignes, qui semina discordiarum & belli auctores fuissent, in custodiam detrudi juberet, ut exacta pompa neci darentur: [5] quare cum Adiatorix tetrarcha Galatarum, quod in triumpho Actiaco ductus, servato more jugulatus fuisset cum filio, insciente Augu-

Hostiū captivorum insigniores incustodiam tradebantur.

1 *Et Pompejum Magnum Pharnacis.*] Plinius lib. 33. cap. 12. *Jam enim*, inquit, *triumpho Magni Pompeji reperimus translatam Pharnacis, qui primus regnavit in Ponto, argenteam statuam: item Mithridatis Eupatoris & currus aureos argenteosque.*

2 *Suam vero ex margaritis.*] Idem Plinius libro 37. cap. 2. Pompeji luxum reprehendens sic scribit: *Imago Cn. Pompeji è margaritis, illa regio honore grata, illius probioris venerandique per cunctas gentes, illa inquam ex margaritis severitate victa & veriore luxuriæ triumpho.*

3 *Captivosque.*] Appianus in libro qui Mithridaticus inscribitur, non procul à fine, hunc Pompeji Magni triumphum copiosissime describit.

4 *Id tamen in triumphali pompa servatum.*] Id patet ex seq. & ex Josepho lib. 7. cap. 24.

5 *Quare cum Adiatorix.*] Strabo libro 12. in duobus locis. Posterioris loci libuit verba adscribere propter singularem duorum fratrum inter se amorem. Quare Strabonis verba sunt hæc, *Augustus scilicet Cæsar, Adiatorigem cum uxore ac filiis in triumphum ducens, illum cum filio majore statuit interimere. Major vero hic erat: sed cum secundus ex fratribus, militibus, qui eum ducebant, se majorem affirmaret, diu inter ambos contentio fuit, quousque parentes Dytento persuasere, ut juniori cederet, asserentes, cum ipse ætate esset provectior, majorem de matre ac reliquo fratre curam habiturum. Itaque alter cum patre interemptus est: alter vero servatus. Cæsar ubi viros interemptos sensit, doluit vehementer. Quare eos, qui servati erant, beneficio & cura prosecutus, dignitatem eis impertivit.*

Trajanus mortuus triumphavit. Vejentium ducis imago repræsentata per senem decrepitum inter solennia. Coronæ triumphantibus prælatæ. Citharœdi & tibicines. Delirus. Ciceriæ & Manduci effigies.

Augusto, nimium indoluisse Augustus, & lachrymas effudisse fertur. [1] Hadrianus quoque triumphum, qui Trajano debebatur, cum morte obita triumphare nequisset, illi defuncto exhibuit: quippe triumphi apparatu præcedente, & omni præda, Trajani imaginem tanquam victoris insignis victoriæ, cujus ipse dux & auctor fuit, in trimphali curru vexit. [2] Et quia Romulus patrum memoria captis Vejis, Vejentium ducem senio affectum in triumpho captivum duxit, inde ut inter solemnia decrepitus senex, exoletus & excors, qui æmula facie illud mentiretur, puerili bulla ornatus ante currum duceretur, aliquandiu mansit, præcone Sardianum senem proclamante: nam Vejos Sardianorum fuisse coloniam veteres tradidere. [3] Imperatorique triumphanti oleagineis sertis ornati [4] aureas coronas pręferebant ministri, quæ his qui triumphum meritum procurassent, dari assuerant. [5] Vniverso mox senatu in albis prætextis juxta currum longe maximum triumphi spectaculum exhibente. [6] Tum citharœdorum & tibicinum solertissimi artifices, quos Lydios vocant, canentes psallentesque ibant coronati. [7] In quorum medio quispiam pene delirus, qui inconditis jocis ineptire videbatur, in talari veste, fimbriis aureis & armillis ornatus, lasciva gesticulatione usque ad ineptias, risus commovebat. [8] Inter quos Ciceriæ effigiem argu-

1 *Hadrianus.*] Id usque ad versic. *Et quia*, est Ælii Spartiani in vita ipsius Hadriani, sic scribentis, *Cum triumphum ei Senatus, qui Trajano debitus erat, detulisset, recusavit ipse, atque imaginem Trajani curru triumphali vexit, ut optimus Imperator, ne post mortem quidem triumphi amitteret dignitatem.*

2 *Et quia Romulus.*] Id usque ad versic. *Imperatorique triumphanti*, est Plutarchi in vita ipsius Romuli.

3 *Imperatorique triumphanti.*] Hic vide Plinium lib. 33. cap. 1.

4 *Aureas coronas.*] Festus Pompejus l. 18. cujus verba afferemus postea.*

COLERUS.

* Dixi supra.

TIRAQUELLUS.

5 *Universo mox senatu.*] Ælius Lampridius in Alexandro Severo: *Post hæc cum ingenti gloria, comitante Senatu, equestri ordine, atque omni populo, &c.*

6 *Tum citharœdorum & tibicinum.*] Dictum est supra.

7 *In quorum medio.*] Id probatur ex seqq. Sed quod hic Alexander dicit *inconditis jocis*, Livius 1. Decad. lib. 4. *carmina incondita* appellat in triumpho Mamerci Æmylii Dictatoris de Vejentibus & Fidenatibus.

8 *Inter quos Ciceriæ.*] *Citeriæ* legendum ex Festo Pompejo lib. 3. *Citeria*, inquit, *appellabatur effigies quædam arguta & loquax ridiculi gratia, quæ in pompa*

argutam,[1] & Manduci, magnis malis ore hianti, cum crepitu dentium,[2] aut Petrejæ quæ ebriam anum effingebat, nonnunquam adhibuere.[3] Tantaque erat apparatus magnificentia, ut cum dies exponendis rebus suffectura non videretur, plerunque triduum, nonnunquam dies integros & noctes totas in apparatu pompæ tributos legamus.[4] Siquidem Æmylius Paulus de rege Persa,[5] & Q. Flaminius de Macedonia triduo triumpharunt.[6] Julius Cęsar quater eodem mense,[7] & divus Augustus tres egit triumphos continuo triduo. Ipse vero triumphans, cui tantus honos dabatur,[8] curru aurato

Apparatus magnificentia.

Triumphantis ornatus.

pompa vehi solita sit, in idque allegat Catonem in M. Cæcilium. Vide infra in verbo, *Aut Petrejæ.*

1 *Et Manduci.*] Idem Pompejus lib. 11. *Manduci effigies*, ait, *in pompa antiquorum inter cæteras ridiculas, formidolosasque ire solebat magnis malis ac late dehiscens, & ingentem dentibus sonitum faciens*, de qua Plautus ait in Rudente act. 2. sc. 6.

Quid si aliquo ad ludos me pro manduca locem?

L. *Quapropter?* C. *quia pol clare crepito dentibus.* Vide in seq.

2 *Aut Petrejæ.*] Idem Festus l. 14. *Petreja*, inquit, *vocabatur, quæ pompam præcedens in coloniis, aut municipiis, imitabatur anum ebriam, ab agri vitio scilicet petris appellatam.* Sed nota quod ex his tribus nullum comperitur nominatim fuisse triumphis adhibitum, ut hic noster Alexander contendit.

3 *Tantaque erat apparatus magnificentia.*] Id ex sequentibus patet.

4 *Siquidem Æmylius Paulus.*] Liv. 4. Dec. l. 4. & Plut. in vita ipsius Æmylii.

5 *Et Q. Flaminius.*] Livius in eodem illo libro, & Plutar. in Flaminio.

6 *Julius Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 37. & Appianus lib. 2. bellorum Civil. *Romam reversus*, inquit, *Cæsar quatuor interpositis diebus peregit triumphos.* *

COLERUS.

* Dion lib. 43. quatuor continuis diebus Cæsarem triumphasse scribit.

TIRAQUELLUS.

7 *Et Divus Augustus.*] Suetonius in vita illius, cap. 22. & Servius ad fin. lib. 8. Æneidos, ibi,

At Cæsar triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, diis Italis votum immortale sacrabat.

Tres enim, inquit, *Augustus habuit triumphos. Nam primo die triumphavit exercitus, qui Antonium vicerat. Secundo, qui Dalmatas vicerat. Tertio, ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho.*

8 *Curru aurato.*] Livius 1. Decad. lib. 10. Appianus in Libyco, Scipionis triumphum duobus locis describens in priore sic ait, *Scipio post hæc ex Libya in Italiam profectus, universas copias classe traduxit, Romamque ad triumphum reversus est, quem omnium ante se splendidissimum dicitur egisse. Ejus forma, ut nunc fit, ab illis servata est, fuit autem ejusmodi. Sertis redimiti omnes, præcinentibus tubis currus spoliis refertos deducebant. Ferebantur & ligneæ turres captarum urbium simulachra præferentes: scripturæ, deinde & imagines earum, quas gessissent. Aurum deinceps & argentum partim rudibus massis, partim notis, aut hujusmodi impressum figuris. Coronæ præterea, quas virtutis gratia urbes, aut socii, aut exercitus urbi parentes militibus dedissent. Candidi subinde boves & elephanti illos sequebantur. Post hos Carthaginensium ac Numidarum Principes bello capti. Imperatorem*

rato sublimis, atque ornatu humano augustior, [1] quatuor insignibus equis, cæteris altior & magnificentior vehebatur, præcedentibus lictoribus, coronatus [2] in purpura, cum insigniis imperii & magistratus quem gerebat: qui ut conspectior videretur, [3] minio illini solebat, exemplo Assyriorum & [4] Medorum, apud quos inungi oculos, & faciem pingi, ex Cyri instituto assuetum est. [5] Persarum reges heliathe cum adipe leonino, [6] & Æthiopum proceres minio colorantur; quo

rem lictores præibant purpureis amicti vestibus, tum citharœdorum ac tibiarum turba, ad Hetruscæ similitudinem pompæ. Hi succincti, coronisque aureis redimiti, suo quique ordine canentes psallentesque prodibant. Hos Lydios appellant: ut facile crediderim, Hetruscos à Lydiis sumpsisse originem. Horum in medio quispiam talari veste, fimbriis ac armillis auro splendentibus amictus, gestus varios edebat, hostibusque devictis insultans, risus undique ciebat. Post thuris & odorum copia Imperatorem circumsteterat, quem curru deaurato, multifariamque notis refulgente, candidi vehebant equi, auream capite gestantes coronam, lapillis ornatam gemmisque. Hic vestem succinctus purpuream, patrio more, aureis intextam syderibus, altera manu eburneum sceptrum, altera laurum præferebat, quam Romani victoriæ insigne profitentur. Vehebantur & cum eo pueri virginesque, & ad habenas hinc inde cognati juvenes: demum, qui exercitum secuti fuerant, scriptores, ministri, secutiferive: postremo exercitus in turmas aciesque divisus, currum sequebantur. Milites quoque lauro redimiti, laurum manu ferentes, quibus meritorum insignia adjuncta aderant, qui primores hos quidem laudibus ferrent, hos salibus insectarentur, nonnullos infamia notarent. Hæc Appianus.

1 *Quatuor insignibus equis.*] Vide paulo post & in præced. Hos autem equos triumphantium niveos vocat Tibullus lib. 1. eleg. 7.

At te victrices lauros Messala gerentem,
Portabat niveis currus eburnus equis.

2 *In purpura, cum insigniis.*] Miror quomodo Alexander *insigniis* dixerit, non *insignibus*, cum notum sit omnibus, Bartolum à Laurentio Valla fuisse derisum, in titulo illius libelli *de Insigniis & armis.* Sed, quod ad rem pertinet, Servius eclog. 10. cujus titulus est Gallus, ibi,

—— Quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem,

scribit triumphantes habere omnia Jovis insignia, sceptrum & palmatam togam, qua utebantur illi, qui palmam merebantur. *Unde*, inquit, *ait Juvenal.*

—— In tunica Jovis.

De quo & nos alibi diximus.

3 *Minio illini solebat.*] Plinius libro 33. c. 7. tradit, Jovis ipsius simulachri faciem diebus festis minio illini solitam, & triumphantum corpora: sic Camillum triumphasse. Servius ad id, quod proxime diximus, addit, triumphantes faciem illinire de rubrica instar coloris ætherei.

4 *Et Medorum.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 8. ad finem, scribit, Medos habere ornatores, qui & coloribus eos liniunt, infricantque, aliaque decenter aptant.

5 *Persarum Reges.*] Plinius lib. 24. c. 17. scribit, Heliathe cum adipe leonino decocta, addito croco & palmeo vino, perungi Magos & Persarum Reges, ut fiat corpus aspectu jucundum.

6 *Et Æthiopum proceres.*] Plinius libro 3. cap. 7.

quo facie non invenusta, sed pro imperii majestate, forma conspicui fiant. [1] Scire tamen licet, Romulum cum de Vejentibus triumphavit, sine curru egisse triumphum. [2] Primumque Tarquinium Priscum, ut vero plures certioresque tradunt, Valerium Publicolam, quod Thuscos bello vicerat, quadrijugo curru triumphasse. Gestamenque triumphantium apud prius seculum bullam fuisse, remediis inditis in ea, quæ contra invidiam proficerent. [3] Postea Camillum, quod antea licuit nulli, in triumpho albentibus equis urbem inisse tradunt. Procedente mox tempore, [4] Pompejus Magnus triumpho Aphricano, [5] & D. Cæsar Gallico, elephantis, [6] & Marcus Antonius leonibus ad currum, præter aliorum instituta, triumpharunt. [7] Nero autem Cæsar monstrifico invento hermaphroditas equas portenti loco ad currum duxit. [8] Heliogabalus majore insa-

Romulus sine curru triumphavit.

Quis primum in curru triumpharit.

1 *Scire tamen licet Romulum.*] Plutarchus in vita ipsius Romuli. Contra vero Dionysius Halicarnassæus lib. 2. dicit eum in curru triumphasse.

2 *Primumque Tarquinium Priscum.*] Plutarchus in Romulo, & Publicola. Adde autem quod Fabius, avus Fabii illius Maxi. curru trijugo triumphavit, ut auctor est Plutarchus in vita ipsius Fabii Maximi. Pomp. Lætus in Compendio Rom. historiæ, ubi de triumpho & oratione differit.

3 *Postea Camillum.*] Livius 1. Dec. lib. 5. Plinius Secundus, aut quisquis is est, in libro de viris illustribus, c. 23. *Vejos*, inquit, *decenni obsidione domuit, deque iis triumphavit. Postmodum crimini datum, quod albis equis triumphasset, & prædam inique divisisset: die dicta, ab Apulejo Tribuno plebis damnatus, Ardeam concessit.* Et Plutarch. in vita illius. Verum Servius in 4. Æneid. ibi,

— *Sola fuga nautas comitabor ovantes,*

ita de ea re loquitur, tanquam id perpetuum esset, ut triumphantes quatuor albis equis uterentur. Appianus in Libyco de quatuor equis non scribit, sed simpliciter de equis candidis. Et Apul. apol. 1. *idemque*, inquit, *triumphantibus quadrigis.* Idem etiam Tibullus loco nuper supra citato.

4 *Pompejus Magnus.*] Plinius lib. 8. cap. 2.

5 *Et Divus Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 37. Sed Gordianus Imperator in triumpho quoque suo elephantis vectus est, ut tradit Julius Capitolinus in vita ipsius.

6 *Et M. Antonius.*] Plinius lib. 8. c. 16. ubi de leonibus, sic scribit, *Leones jugo subdidit, primusque Romæ ad currum junxit M. Antonius, & quidem Civili bello, cum dimicatum esset in Pharsalicis campis: non sine quodam ostento temporum, generosos spiritus jugum subire illo prodigio significante.*

7 *Nero autem Cæsar.*] Plinius l. 11. cap. 49.

8 *Heliogabalus.*] Ælius Lampridius in vita illius, sic scribit, *Canes quaternos ingentes junxit ad currum, & sic est vectatus intra domum regiam: idque privatus in agris suis fecit. Processit in publicum, & quatuor cervis junctis ingentibus. Junxit sibi & leones, Matrem magnam se appellans. Junxit & tigres, Liberum se vocans, eodemque habitu agens, quo dii pinguntur, quos imitabatur.*

insania, quaternis canibus, mox tigribus vectatus fuit. [1] Aurelianus etiam cervis ad currum triumphavit. [2] Inter cæteros proditur Sesostris Ægypti rex, regno impotenti insolens, eo ferociæ processisse, ut sorte ductos reges, annis singulis ad currum jungeret: ut ea pompa per omnium ora vectaretur triumphans. [3] Quod non absimile à Tigranis insolentia videtur, qui tanta fuit secordia, ut reges & dynastæ servilia præberent. [4] Alexander tamen Severus imperator, cum de Persis triumpharet, non curru triumphali, sed pedibus, sequente curru quatuor elephantorum, palatium ascendit. [5] Tarquinius vero Priscus aurea tunica processit ornatus, [6] Pompejus chlamyde Magni Alexandri. Ipsos vero triumphantes [7] myrto prius (auctore Masurio) [8] mox lauro plexa, & ex laureto, [9] quod à Livia

Sesostris insolentia.

Tigranis insolentia.

1 *Aurelianus.*] Flavius Vopiscus in vita illius, *Fuit*, inquit, *alius currus quatuor cervis junctus, qui fuisse dicitur Regis Gothorum: quo, ut multi memoriæ tradiderunt, Capitolium Aurelianus invectus est, ut illic cæderet cervos, quos cum eodem curru captos vovisse Jovi optimo maximo ferebatur.*

2 *Inter cæteros proditur Sesostris.*] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 1. Plinius lib. 33. cap. 2. Lucanus lib. 10.

Venit ad occasum mundique extrema Sesostris,
Qui Pharios currus Regum cervicibus egit.

3 *Quod non absimile.*] Plutar. in Lucullo.

4 *Alexander tamen Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius, Parthicum Severi triumphum scribens, ait, *Post hæc cum ingenti gloria, comitante Senatu, equestri ordine, atque omni populo, circumfusis undique mulieribus & infantibus, maxime militum conjugibus, pedes palatium conscendit, cum retro currus triumphalis à quatuor elephantis traheretur. Levabatur manibus omnium Alexander: vixque illi per horas quatuor ambulare permissum est, undique omnibus clamantibus, Salva Roma, quia salvus est Alexander.*

5 *Tarquinius vero Priscus.*] Plinius lib. 33. cap. 3. paulo ante fin. Verrii auctoritate.

6 *Pompejus chlamyde.*] Appianus in Mithridatico ad fin.

7 *Myrto prius, auctore Masurio.*] Plinius lib. 15. cap. 29.

8 *Mox lauro.*] Idem Plinius eodem lib. 15. cap. 30. eodemque ult. & Gellius lib. 5. cap. 6. cujus hæc verba sunt, *Triumphales coronæ sunt aureæ, quæ Imperatoribus ob honorem triumphi mittuntur. Id vulgo dicitur Aurum coronarium. Hæ antiquitus ex lauro erant, post fieri ex auro cœptæ.* Et huc pertinet illud Virgilii ecloga 8.

—— Atque hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Et ibi Servius. Et Horatius Carm. l. 2. Ode 1.

Cui laurus æternos honores
Dalmatico peperit triumpho.

Et vide Servium lib. 6. Æneid. ibi,

—— Et ramo felicis olivæ.

Et quod dicetur in verbo, *Deinde aurea coronari.*

9 *Quod à Livia Augusta.*] Plinius d. lib. 15. cap. 30. Dion in vita Augusti.

via Augusta pactum erat, postquam Cæsares imperitarunt: [1] deinde aurea coronari institutum ferunt. Ex lauro autem ideo, vel quod spectatissima [2] in monte Parnasso, vel quod fulmine afflari nunquam compertum sit. [3] Quam quidem coronam, non ipsos triumphantes gestare, sed servum in curru eodem, qui supra illius verticem ipsam teneret, post se habere tradunt. [4] Suspicari licet, vel quod onere ferendo triumphantem fatigari minime volebant, vel ut humanæ fragilitatis memor foret, cum juxta assidere servum in eodem videret curru, ne per insolentiam nimis sibi placeret, & triumphatu superbiret. Quam quidem exacto triumpho [5] in gremio Capitolini Jovis locare, [6] vel templis dicare solebant, quod beneficio deorum immortalium de

Ex quibus coronæ triumphales concinnabantur.

Servus in curru triumphali.

Corona post triumphum Jovi Capit. vel tẽplis dicatæ.

1 *Deinde aurea coronari.*] Supra dictum est ibi, *Mox lauro.* Sed adde Dionysium Halicarn. & Festum Pompejum lib. 18. ubi *triumphales*, inquit, *coronæ sunt, quæ Imperatori victori aureæ præferuntur, quæ temporibus antiquis, propter paupertatem, laureæ erant.*

2 *In monte Parnasso.*] Plinius l. 15. cap. 30.

3 *Quam quidem coronam.*] Ut satis innuit Pompejus nuper citatus, & Plinius lib. 33. cap. 1. his verbis, *& cum corona ex auro Hetrusca sustineretur à tergo, annulus tamen in digito ferreus erat, æque triumphantis, & servi fortasse coronam sustinentis.* Et Juven. qui hunc servum publicum fuisse dicit, sat. 10.

Quid si vidisset Prætorem in curribus altis
Extantem, & medio sublimem in pulvere Circi
In tunica Iovis, & pictæ Sarrana ferentem
Ex humeris aulæa togæ, magnæque coronæ
Tantum orbem, quanto cervix non sufficit ulla?
Quippe tenet sudans hanc publicus, & sibi Consul
Ne placeat, curru servus portatur eodem.

4 *Suspicari licet.*] Rationem secundam amplectitur Juvenalis ubi supra.

5 *In gremio Capitolini Iovis locare.*] Seneca in lib. de Consolat. ad Albinam, cap. 10. ubi de Curio Dentato, quem tamen non nominat, loquens, *Sed minus beate*, inquit, *vivebat Dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cum vilissimum cibum in foro ipse manu sua versaret, illa, qua jam sæpe hostem percusserat, lauream que in Capitolini Iovis gremio reposuerat.* Plinius d. lib. 15. cap. 30. inquit, *Fasces Imperatorum decorat. Ex his in gremio Iovis optimi maximi deponitur, quoties lætitiam nova victoria attulit.* Alter Plinius Junior in Panegyrico, *Allata erat ex Pannonia laurea, id agentibus diis, ut invicti Imperatoris exortum victoriæ insigne decoraret. Hanc Imperator Nerva in gremio Iovis collocarat.* Et rursus, *Nec quia vel pater tibi triumphalis, vel adoptionis die dicata Capitolino Iovi laurus idcirco ex occasione omni quæris triumphos.* Dion de Domitiani triumphis, *De Sarmatis*, inquit, *lauream Capitolino Iovi retulit.* Et Pacatus in Panegyrico Theodosii, *Depositis in gremio Capitolini Iovis laureis, triumphales viri rusticabantur.*

6 *Vel templis dicare.*] Plinius lib. 6. cap. 4.

de hostibus triumphare contigisset. Sunt tamen auctores, in altera triumphantis manu laurum,[1] in altera teneri sceptrum, dum triumphali vehitur curru. In equis vero triumphantium,[2] ingenui pueri, aut virgines nondum adultæ, proxima cognatione junctæ, ad habenas cognati & affines[3] in veste candida,[4] juxta latera scribæ & ministri, qui ducem sequuti, comites expeditionis fuerant, comitabantur.[5] Interim per vias effusi omnis sexus & ætas, in communi gaudio flores jacere, & passim diis libare, alii victimas cædere, undique thuris & odorum copia exhalante.[6] Post currum vero captivi, servitute exempti, & libertate donati, sequebantur, omnes capitibus rasis & pileati, quasi effugisse servitii tempestatem viderentur.[7] Quare Titi Flaminii currum, qui de Macedonia & Nabide triumphavit, Romanorum supra duo millia captivorum, qui bello capti ab Hannibale divenditi fuerant, quos per universam Græciam conquisitos redemerat, liberi postliminio capitibus

Equis triumphantium insidentes.

Florum sparsio.

Qui currum sequebantur.

1 *In altera teneri sceptrum.*] Id enim inter cætera triumphantium insignia ponit Servius, enarrans illud Virgilii, quod supra eodem capite retulimus. Et plane indicat Juvenalis Sat. 10. non longe à prin.

Da nunc & volucrem, sceptro qui surgat eburno.

Ubi interpres Georg. Valla, *Volucrem, aquilam, quæ in sceptri eburnei vertice consedit.* Nam & Dionysius Halicarn. lib. 5. loquens de triumpho Menenii Agrippæ, scribit triumphantes sceptrum gestare: ovantes vero minime.

2 *Ingenui pueri aut virgines.*] Appianus in Libyco. Jul. Capitolinus in vita Marci Antonini.

3 *In veste candida.*] Ad quod potest videri allusisse illud Martialis lib. 8. epig. 64. ad Domitianum.

Hic lauro redimita comas, & candida cultu
Roma salutavit voce, manuque ducem.
Grande loci meritum, testantur & altera dona,
Stat sacer edomitis gentibus arcus ovans.

4 *Iuxta latera scribæ & ministri.*] Appianus in Libyco.

5 *Interim per vias.*] Idem Appianus loco, quem supra citavimus.

6 *Post currum vero captivi servitute exempti.*] Quod videre licet ex Valerio Maximo lib. 5. cap. 2. de Gratis, ubi de Terentio Culeone loquitur, qui Scipionis Africani superioris currum triumphantis, quia captus à Carthaginensibus & ab eo recuperatus fuerat, pileum capite gerens, secutus est.

7 *Quare Titi Flaminii.*] Plutarchus in vita illius. Valerius Maximus d. lib. c. 2. dicit id contigisse Flaminio non cum de Nabide, sed cum de Philippo Rege triumpharet. Et de hoc quoque loquens Livius 4. Decad. lib. 4. *Præbuerunt*, inquit, *speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui servitute exempti fuerant.* Idem scribit Eutropius de Gestis Rom. lib. 4. cap. 1.

1 Et

bus rasis sequuti sunt. [1] Et Cneo Cornelio, qui de Insubribus & Cenomanis triumphavit, turba Cremonensium Placentinorumque colonorum, ab eo obsidione & servitute exempti, pileati post currum incessere. Proditum tamen memoriæ est, [2] Lucio Furio, qui in prætura de Gallis triumphavit, nec captivos præcessisse, nec spolia prælata, nec milites sequutos. [3] Marcumque Acilium de Antiocho & Ætolis sine militibus triumphasse, & sine exercitu. [4] Fuere tamen qui traderent, tribunos præfectosque legionum, centuriones & legatos, equis aut carpento insidentes, interdum pedibus, in pompa triumphali currum prosequutos: [5] nam Tiberium triumphantem legati legionum cum triumphalibus ornamentis sequuti fuere. [6] Et Messalina post Claudii Cæsaris currum carpento vecta fuit. [7] Et Aurelianus Cæsar Zenobiam vinctam aureis catenis carpento duxit. [8] Post hæc victrices legiones, militesque victoris excercitus armati, ac divisi in turmas, pleni fortunarum gloriæque cum jocorum lascivia, [9] & carmine triumphali, ludibundi, & spoliis ornati, [10] verba & inconditos versus in

Joci liberi & acclamationes in triumphantem.

1 *Et Cn. Cornelio.*] Livius 4. Decad. lib. 3.

2 *L. Furio.*] Livius 4. Decad. lib. 1. non multo ante fin. & diximus supra.

3 *Marcumque Acilium.*] Idem Livius 4. Decad. lib. 7.

4 *Fuere tamen qui traderent.*] Quod probat ex sequentibus.

5 *Nam Tiberium.*] Suetonius in vita illius, cap. 20. *A Germania*, inquit, *in urbem post biennium regressus, triumphum, quem distulerat, egit, prosequentibus etiam legatis, quibus triumphalia ornamenta impetrarat.*

6 *Et Messalina.*] Idem in vita Claudii, cap. 17.

7 *Et Aurelianus Cæsar.*] Flavius Vopiscus in vita illius, *Incedebat*, inquit, *Zenobia ornata gemmis, catenis aureis, quas alii sustentabant.* Trebellius autem Pollio in Zenobia, paulo diversius historiam hanc scribens, ait, *Ducta est igitur Zenobia per triumphum ea specie, ut nihil pompabilius populo Romano videretur, jam primum ornata gemmis ingentibus, ita ut ornamentorum onere laboraret. Fertur enim mulier fortissima sæpissime retulisse, cum diceret se gemmarum onera ferre non posse. Vincti erant pedes auro, manus etiam catenis aureis: nec collo aureum vinculum deerat, quod scurra Persicus præferebat.*

8 *Post hæc victrices.*] Iam satis dictum est supra.

9 *Carmine triumphali.*] Livius 5. Decad. lib. 5. in triumpho Acilii, & Appianus in Libyco. Huic sententiæ adstipulatur Martialis l. 1. epigram. 5. ad Cæsarem,

Consuevere jocos vestri quoque ferre triumphi:
Materiam dictis nec pudet esse ducem.

10 *Verba & inconditos versus.*] Supra dictum est de inconditis jocis & carminibus, quibus adde, quod scribit Diony-

in triumphantem militari modo jactantes, sequebantur. [1] Quare Camillus, Romulus, & parens patriæ, ac conditor urbis: [2] sicut Marius Cimbrico triumpho, tertius conditor appellatus est, [3] & Cæsar inter militares jocos à Nicomede subactus, & mœchus Gallus, Lapsana quoque se vixisse apud Dyrrachium, milites in Cæsarem inter jocos cavillati fuere. [4] M. vero Manlium in triumpho, quem de Gallogræcis habuit, milites inter jocos velut nimis indulgentem & ambitiosum taxavere. [5] Dumque per urbem pompa & tantus ordo procedit, per vias perque omnes aditus & deorum templa patentia passim tricliniis stratis, omnium generum, ætatum & ordinum effusa multitudo inter vota precesque ad aras diis libabant, hostias mactabant, grates diis agebant, conceptamque lætitiam, cantu & carmine, ac lætis acclamationibus significabant: donec cum omni apparatu, cum-

Dionysius Halicarnassæus lib. 7. paulo ante fin. his verbis, *Hi serias illas saltationes ridicule imitabantur, depravantes per ludibrium, quibus lusibus satyricis salibusque jam inde à priscis seculis delectatos Romanos apparet è triumphis etiam. Permittitur enim victores deducentibus, Jambos & dicteria jacere in Imperatores clarissimos, quemadmodum Athenis solebant pompam in plaustris ducentes, scommatibus obvios impetere: nunc autem extemporalibus utuntur versiculis.*

1 *Quare Camillus.*] Plutarchus in vita illius. Livius 1. Decad. lib. 5. *Dictator, Camillus, recuperata ex hostibus patria, triumphans in urbem redit: interque jocos militares, quos inconditos jaciunt, Romulus, ac parens patriæ, conditorque alter urbis, haud vanis laudibus appellabatur.* Et iterum libro 7. in prin.

2 *Sicut Marius.*] Plutarchus in Mario, Populus, *inquit*, præsertim tertium Romæ instauratorem Marium appellabat, quod non minori discrimine tunc Romam servavisset, quam Gallico bello. Itaque læti omnes Romani cum filiis atque uxoribus Mario & diis domi libabant.

3 *Et Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 49. sic scribit, *Gallico denique triumpho milites ejus inter cætera carmina, qualia currum prosequentes joculariter canunt, etiam vulgatissimum illud pronunciaverunt,*

Gallias Cæsar subegit, Nicomedes Cæsarem,

Ecce Cæsar nunc triumphat, qui subegit Gallias,

Nicomedes non triumphat, qui subegit Cæsarem.

4 *M. vero Manlium.*] Livius 4. Decad. lib. 9. non multo post princ. *Multi*, inquit, *omnium ordinum donati militaribus donis, currum secuti sunt: carminaque à militibus ea in Imperatorem dicta, ut facile appareret in ducem indulgentem ambitiosumque ea dici, triumphum esse militari magis favore, quam populari celebrem.*

5 *Dumque per urbem pompa, &c.*] Id dictum est. Præterea Pomponius Lætus magnitudinem imperii Rom. scribens, hunc triumphantium morem graphice tradit.

cumque his militaribus jocis [1] per mediam urbem & Velabrum, perque Sacram viam læti & ovantes [2] in Capitolium ascenderent, [3] ubi tauros in pompa ductos in Jovis optimi maximi templo immolabat, [4] quos priusquam de nece hostium ducis certissimis constaret argumentis, triumphantem minime immolare debere, multi arbitrati sunt. [5] Epulum post hæc magnificentissimum, & lautum omni apparatus genere, uberrimis amplissimisque obsoniis ac sumptu magnifico publice dabatur, in quo turdos & murænas inter obsonia apparari, & vina præcipua, atque unguenta minio delibuta exhiberi consuerant. [6] Quare divus Cæsar merito celebratur, qui Aphricano triumpho, præter obsonia apparatissima, uno die in duobus & viginti millibus tricliniorum instructis, paratisque mensis epulum regali magnificentia, ac vini Falerni amphoras centum & Chii cados centum populo dedisse fertur, ubi [7] sex murænarum millia una cœna exhibuit. [8] Tiberius quoque mille mensis prandium paravit. [9] Ad illud etiam consules invitari, mox ne venirent rogari solebant, scilicet ne quis major

Sacrificia in Capitolio.

Epulum triumphale.

D. Cæsaris epulum.

Tiberii.

1 *Per mediam urbem & Velabrum.*] Suetonius in Cæsare, cap. 37. *Gallici triumphi die Velabrum prætervehens, pene curru excussus est, axe defracto.*

2 *In Capitolium ascenderent.*] Suetonius ubi supra proxime. Josephus belli Judaici lib. 7. cap. 24. in descriptione triumphi celeberrimi Vespas. & Titi.

3 *Ubi tauros.*] Servius in lib. 9. Æneidos, ibi,

Et statuam ante aras.

Pomponius Lætus ubi supra.

4 *Quos priusquam.*] Iosephus ubi supra, *sic scribit*, Pompæ finis fuit Capitolini Iovis templum, quo postquam ventum est, constitere. Erat autem vetus mos patrius, operiri donec ducis hostium mortem quispiam nunciaret. Is erat Simon Gioræ, tunc inter captivos in pompa traductus: laqueo vero circundatus per forum trahebatur, quo cum simul cæderent, qui ducebant. Postquam igitur eum finem vitæ habere nunciatum est, omniumque favor secutus est, tunc hostias inchoavere: hisque secundo per vota solennia omine peractis, in palatium recessere.

5 *Epulum.*] Columella lib. 9. Et de triumphantium epulo Posidonius l. 2. historiarum, & ex eo Athenæus lib. 4. c. 15. & lib. 5. c. 15. eodemque ult. Ex quibus præterea intelliges id convivium fieri solitum in templo Herculis.

6 *Quare divus Cæsar.*] Suetonius in vita illius, cap. 38. Plutar. in vita illius. Plinius lib. 14. cap. 15.

7 *Sex murænarum millia.*] Plinius libro nono, cap. 55.

8 *Tiberius quoque.*] Suetonius in vita illius, c. 20. *Prandium, inquit, dein populo mille mensis, & congiarium tricenos nummos viritim dedit.*

9 *Ad illud etiam Coss.*] Hæc usque ad versic. *Interdum vero*, sunt ex Plut. problem. 80.

jor triumphante honorem qui illi debebatur, præriperet, utque locus honestissimus triumphanti, cui tantus honos habitus est, daretur, ut illum à cœna omnis ordo & ætas officii causa domum sine offensione reduceret, quæ præsentibus consulibus alteri tribui non decebat. [1] Interdum vero notatum est, epulas, extructasque mensas, ante domos in promiscuo usu rerum omnium victricibus legionibus, quo agmine triumphantem sequebantur, exhibitas fuisse. Et post triumphum, ut gratia esset cumulatior, [2] aurum coronarium ex victis bello gentibus, ob concessam vitam, imperatori dari: [3] quod quidem, nisi triumpho recepto, præstari non decebat, pro eo, quod pro corona triumphi à sociis & bello victis gentibus quasi vectigal dabatur, [4] quod Hadrianus primo Italiæ remisit, & in provinciis minuit. [5] Deinde vero Alexander Severus, una cum negociatorio, populo illud dono dedit. Togas quoque [6] & sagula, [7] æraque & dona multiplicia, singulis militibus pro meritis ab imperatore elargiri. [8] In quo id servatum

Epulæ legionibus victricibus ante fores exhibitæ. Coronarium aurum imperatori datum post triumphum. Munera data militibus.

1 *Interdum vero notatum est, epulas, &c.*] Nam Cæsar in suis triumphis adjecit epulum & visceratione apud Suetonium in vita ipsius, cap. 38. Idque solum fieri in triumphis tradit Columella lib. 9.

2 *Aurum coronarium.*] Id jam supra dictum est ex Gellio lib. 5. cap. 6. atque videre licet ex Servio libro 8. Æneidos ad fin. ibi,

Dona recognoscit populorum aptatque superbis
Postibus. ———

Aurum, inquit, *coronarium dicit, quod hodie à victis gentibus datur. Imponebant autem hoc Imperatores propter concessam vitam.* Et de hujusmodi auro coronario, meminit Cicero in Oratione in Pisonem, *Mitto aurum coronarium, quod lex & decerni & accipi vetat, nisi Imperatoribus ex provincia decedentibus ad decorandum triumphum.* Præter hos, vide *l. Judæorum. C. de Judæis*, & *l.* 1. *C. de auro coronario*, & Spartianum in Hadriano, Capitolinum in Antonino Pio, Lampridium in Alexand. Severo, Ammianum Marcellinum libro 2. & Dionem lib. 49.

3 *Quod quidem nisi triumpho recepto.*] Quod patet ex eo quod confestim subdit de Hadriano.

4 *Quod Hadrianus primo.*] Spartianus in vita illius.

5 *Deinde vero Alexander Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius.

6 *Et sagula.*] Titus Livius 1. Decad. lib. 10. in triumpho Q. Fabii scribit, *Data ex præda militibus æris octogeni bini, sagaque & tunicæ, præmia illa tempestate militiæ haudquaquam spernenda.* Verum ista latius, & suo loco explicantur.

7 *Æraque.*] Ut in triumpho Pompeji apud Plutar. in vita illius.

8 *In quo id servatum est.*] Et id quidem factum fuisse in triumpho Q. Flaminii de Macedonia & Nabido refert Livius 4. Decad. lib. 4. Atque etiam in triumpho

vatum est, ut quod pediti, duplex centurioni, triplex equiti daretur, una cum stipendio militari & frumento duplici: tribuno vero, multo magis. Animadversumque & illud est, imperatorem, cui belli summa commissa fuit, decreto jam triumpho, antequam urbem iniret, sæpe tribunos, præfectos, equites, centurionesque ob fortia facinora militaribus donis in primis ornasse, & benemeritis præmia largitum esse: ipsosque cum donis & insigniis militaribus in pompa triumphi præcedere triumphantem, nonnunquam sequi consuesse. [1] Præterque assuetos honores, vel locum in Circo ad spectandum cum laurea & sella curuli inter viros triumphales consularesque sibi & posteris, [2] vel ut in veste triumphali ludos spectaret, arcumque marmoreum, [3] nonnunquam statuam in Foro pedestrem aut equestrem, ampliore sumptu cum decretis & titulis honorum, in Comitio, in Rostris, in Foro, in Palatio, in Capitolio, [4] aut in cella Jovis (qui rarissimus honor contigit) senatum & po-

Dona triumphanti à senatu & populo data.

triumpho P. Scipionis Nasicæ ejusdem Decad. lib. 6. Et in triumpho Scipionis Asiatici ejusdem Decad. lib. 7. ad finem. Et in triumpho M. Fulvii Flacci libro ejusdem Decad. 10. Et in triumpho Q. Fulvii ex Liguribus non multo post, ad fin. ejusdem lib. 10. Et triumpho Tiberii Sempronii Gracchi. Et in triumpho C. Claudii Pulchri. 5. Decad. lib. 1. & in triumpho Pauli Æmylii 5. Decad. lib. 5. & Anitii ibid. At idem 4. Decad. lib. 3. dicit in duobus triumphis Cn. Cornelii de Insubribus & Cenomanis, & Q. Minutii de Liguribus & Bojis, septuagenos æris militibus divisos: duplex equiti, triplex centurioni. Et eodem libro tertio, in triumpho Marcelli in pedites singulos, datos octingentos æris, triplex equiti centurionique. Sed & illo eodem Decad. lib. 4. tradit in triumpho M. Portii Catonis ex Hispania militibus ex præda divisos fuisse in singulos ducenos septuagenos æris, triplex equiti, nec quicquam loquitur de centurionibus: uti similiter 5. Decad. lib. 5. scribit, devicta Macedonia, ex præda 400. denarios in equitem, & ducentos fuisse peditibus divisos, nec de centurionibus loquitur.

1 *Præterque assuetos honores, vel locum in circo.*] Livius 1. Decad. lib. 2. ubi id scribit tributum fuisse M. Valerio Dictatori post triumphum posterisque ipsius. Hæc enim sunt verba illius, *Super solitos honores locus in circo ipsi, posterisque ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita.*

2 *Vel in veste triumphali.*] Id enim fuisse concessum L. Paulo Æmylio tradit Plinius, aut quisquis est, qui illum elegantissimum librum edidit de Viris illustribus, cap. 54.

3 *Nonnunquam statuam.*] Sic Q. Martio Tremulo statua equestris decreta est in foro, apud Livium 1. Decad lib. 9. paulo ante fin. Cujus hæc verba sunt, *Martius de Hernicis triumphans in urbem rediit: statuaque equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est.*

4 *Aut in cella Jovis.*] Unde id ac-

& populum triumphanti, aliaque insignia virtutum dona honores dedisse.

cepit nescio. Illud autem scio, triumphantes plerunque sibi solere induere tunicam Iovis, ut tradit Servius in eclog. 10. Virgilii, quam ex templo Iovis sumebant, ex Livio 1. Dec. l. 10. ubi sic scribit, *Qui Iovis Opt. Maximi ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium ascenderit.* Ex quo illud Iuvenalis satyra decima in prin.

Quid si vidisset Prætorem in curribus altis
Extantem, & medio sublimem in pulvere Circi,
In tunica Jovis. ——

De hac autem re ita loquuntur Lampridius in Alexandro Severo, & Capitolinus in Gordianis, ut videri possit, hujusmodi tunicas, scilicet prætextam, pictam togam, & palmatam, non nisi ex templo Iovis etiam Imperatores, & quosvis alios sibi sumere consuevisse, non etiam privatos habuisse.

CAPUT VII.

Responsum Raphaëli Volaterrano, quare legum & causarum studio intermisso in his mitioribus studiis oblectaremur.

QUærebat aliquando ex me, dum Romæ agerem, Raphaël Volaterranus, vir insignis doctrinæ & virtutis, cui ad mores emendatissimos, gravitas libero homine digna, non modicam acccessionem faciebat, quid causæ foret, quod cum causarum patrociniis & foro usque à pueritia essem addictus, illis posthabitis, & quasi forensibus negociis prætermissis, in his studiis mitioribus ita me oblectarem, ut causarum patrociniis bellum indixisse viderer. Cui hoc causæ referebam, quod leges quæ ad communem utilitatem editæ, studio & labore maximo quæsitæ & meditatæ nobis forent, neque ab his qui jura darent coli, neque perinde ut oporteret, præcipi viderem, dolleremque juri dicundo illos plerunque præsidere, qui eas vel turpiter ignorarent, vel per gratiam & sordes facile corrumpi sinerent: & quibus servandarum legum præcipua imminet cura, hi maxime legum scita contemnerent: quibus rebus effici, ut tot scita & decreta veterum monumentis nobis tradita, maximisque ingeniis elaborata, & tam pensiculate expensa, unus homunculus nequissimus audacissimusque ignarus legum, judiciorum & fori, qui magistratui præesset,

esset,non salubri temperamento,nec disceptatione ac judicio,sed ausu temerario & omni jure neglecto, ad suam libidinem per scelus &nequitiam everteret.Horum non minima exempla dicebam fore ea,quæ dudum experti vidimus. Nuper cum Romæ custodias cognoscerem, operæ precium fuit videre, quæ rerum miracula, monstris & portentis similia, ac dictu fastidienda, quæve turpitudines ad aliquorum libidinem admitterentur contra jus fasque, siquidem sacerdotem quempiam in his nacti sumus, gravem & sanctum virum, vita & moribus ornatissimum, hominem profecto honestæ & magnæ laudis, diu tenebris & carcere maceratum, indignissimam fortunam subire coactum, pro eo quod pecuniam sibi traditam ab eo, qui illam furto subtraxerat, ut vero domino restitueretur, illius jussu mandatoque restituerat, suppresso auctore: ipsumque quæstionibus subdi vidimus, & tormentis vexari, ut illum, qui conscientia culpæ, & spe veniæ adductus, abstulisse confessus fuerat, palam faceret, delinquentisque delicta, quæ ille pœnitens culpæ dixerat, enunciaret: quo discrimine adactus pauper senior, confitentis peccatum & delinquentem enunciare coactus fuit, quod quidem scripto jure vetitum, sanctionibusque & decretis interdictum esse constat. Rursus alium immani scelere coopertum, hominem impurissimum turpissimumque, qui maximorum criminum reus, testibus, tabulis, testimoniis, & certissimis documentis convictus fuerat, quæ nec ipse gloriabundus diffitebatur, quique legum judiciorumque pœnis sævissime coërcendus erat, ab eisdem ergastulis, sola præsidentis temeritate nullo negocio dimitti & liberari, aliasque audacias & turpitudines, ne dicam scelera indigna auditu profatuque, quæ vix credenti non modo enunciata, sed visa & comperta fuêre. Jason Matassalanus, & Ludovicus Matha, cum sacerdotalibus quibus fungebantur muneribus cedere nollent, quæsitis occasionibus ad inimicorum libidinem, tetro carcere usque eo tenti fuêre,

donec illorum arbitrio ſingulis ornamentis, fama, & fortunis omnibus exturbati, quoad illis liberet, excruciati ſunt, non vero judicio, ſed præſidentis ſola temeritate & libidine: ne proſequar viros vitæ inculpatiſſimæ, ſumma integritate & fide, falſis criminibus circumventos ab impotentibus inimicis miſeros & laborantes, in quos graviter crudeliterque conſultum vidimus, vel ut afflictas fortunas invaderent, ipſoſque de poſſeſſione & antiquiſſimis ſedibus deturbarent, vel ut invidorum libidini obtemperarent: aliaque in miſeros edita exempla, nulla pietate in ſupplices & calamitoſos, eosque innoxios turpibus judiciis conflictari, & uſque premi ab his, qui gratia & opibus plus poſſunt pollentque: alios vero auctores manifeſti facinoris, ne appellari quidem. Quæ cum viderem, patroniſque contra vim potentiorum aut gratiam nihil præſidii eſſe, nihil opis, fruſtra nos in legum controverſiis, & ediſcendis tot caſuum varietatibus tam penſiculate editis, tantum laboris & vigiliarum ſuſcipere, tantoque nos ſtudio fatigari dicebam, cum ad ignaviſſimi impuriſſimique cujuſque temeritatem, qui juri dicundo præſideret, quem leges virum bonum eſſe volunt, non æquo jure, ſed ad gratiam & libidinem judicia ferri, decretaque legum tanto conſilio edita, convelli & labefactari viderem.

TIRAQUELLUS.

Hoc caput nullis indiget Commentariis.

CAPUT VIII.

Quæ ſit Bona dea, & quæ à veteribus illi ſacra fierent, quidve Rubigalia, Floralia & Vinalia forent.

INter eos quibus iſta indagare curæ fuit, ſæpe quæſitum eſt, [1] quæ ſit Bona dea, cujus numen tantopere coli à Romanis legimus: quod ſacrum à principio originum inchoa-

TIRAQUELLUS.

1 *Quæ ſit Bona dea.*] Hic omnino vide Macrobium lib. 1. Saturnalium cap. 12.

1 *Myr-*

choatum, dum imperium ſtetit, incredibili cæremonia colebatur. Multi putavere Floram, Bonam deam eſſe, quæ Flavii ſeu Fauni quondam uxor, vino madens, [1] myrteis flagris à viro cæſa, poſtea cum facti pœniteret, & ipſius deſiderio tabeſceret, divinis honoribus coli cœpta fuit: in cujus ædem licet florum omne genus importent, myrtum tamen inferre non decebat, in memoriam veteris mulctæ, [2] ſicut in Tenedo tibicinem adire Tenis templum, aut Achillis mentionem facere ob veteris ignominiæ memoriam vetabatur. Et apud Rhodios præconem accedere ad Occidionis templum, interdictum erat. [3] Quidam Græcorum ex Liberi matribus illam effinxere: alii Medeam, plerique Semelem, multi Proſerpinam putant: [4] Romani Dryada Fauni uxorem, [5] cujus ne nomen quidem viros

Variæ ſententiæ quæ eſſet Bona dea.

1 *Myrteis flagris.*] Plutar. problem. cap. 19. Quid eſt, quod Floræ, quam Bonam deam nominant, omni florum genere templum exornantes mulieres, domum myrtos non importent: præſertim cum ambitioſius cunctis germinum ac florum varietatibus uti ſoleant? An illud eſt quod à fabulatoribus dicitur, Floram Flavii divinatoris uxorem fuiſſe, quæ cum vino clanculum uberius uteretur, deprehenſam myrteis virgis ac flagris à viro cæſam fuiſſe, dicitur inde factum eſſe, ut myrtus in ejus ædem non inferatur? Vinum autem cum mulieres ei libant, lac appellant. *

COLERUS.

* Arnobius lib. 5. Adverſ. gentes: *Fœdam igitur, Fatuam, Bona quæ dicitur Dea, tranſeamus: quam myrteis cæſam virgis, quod marito neſciente feriam meri ebiberit plenam, Sextus Clodius indicat, ſexto de diis Græco: ſignumque monſtrari, quod cum ei divinam rem mulieres faciunt, vini amphora conſtituatur obtecta: nec myrteas fas ſit inferre verbenas: ſicut ſuis ſcribit in cauſalibus Butas.* Vide & Lactantium lib. 1. cap. 22.

TIRAQUELLUS.

2 *Sicut in Tenedo.*] Idem Plutarch. ejuſdem operis cap. 141. ubi ejus rei rationem reddit. Diodorus Siculus lib. 5. cap. 17. *Verum,* inquit, *propter cujuſdam tibicinis teſtimonium, qui novercæ inſidiis faverat, legem ſanxit, ne quis tibicen templum ingrederetur. Belli Trojani tempore, cum Achilles Tenem occidiſſet, quo tempore Græci Tenedum depopulati ſunt, ſtatuerunt poſtea Tenedii, ut nulli deinceps liceret templo reſtituto, in eo Achillem nominare.*

3 *Quidam Græcorum.*] Hæc uſque ad verſic. *Romani,* ſunt Macrobii d. libro 1. Saturn. cap. 12.

4 *Romani Dryada.*] Plutar. Varro autem filiam ipſius Fauni hanc putat apud Macrobium ubi ſupra.

5 *Cujus ne nomen quidem.*] Macrobius ibi, *Hæc,* inquit, *apud Græcos* θεὸς γυναικεία *dicitur, quam Varro filiam Fauni tradit, adeo pudicam, ut extra* γυναικωνῖτιν *nunquam ſit egreſſa, nec nomen ejus in publico fuerit auditum, nec virum unquam viderit, nec à viro viſa ſit: propter quod nec vir templum ejus ingreditur.*

ros intelligere fas erat.[1] Qui vero Bonam deam dicunt Fauni uxorem, illam tam illibatæ castitatis fuisse opinati sunt, ut extra Gynæceum nunquam egressa, nec virum viderit unquam, nec à viro conspecta, nomenque fando nullibi auditum sit. Quæ quidem sacra quum Majo mense pro salute populi fierent, quicquid esset masculum, [2] domo exigebatur, ita ut non modo extra conspectum summoverentur viri, [3] sed masculæ quoque picturæ tegerentur: [4] quod compar Mysiæ Cereris sacrum obtinere dicunt, in quo [5] quum septem operentur dies, tertia à templo exactis viris, [6] pulsis etiam canibus maribus, mulieres celebrabant. Cumque in sacris Bonæ deæ vino libetur, illud non suo nomine nuncupant, [7] sed lac dicunt esse, vini tamen amphoram

Ceremoniæ in sacris Bonæ deæ.

1 *Qui vero.*] Macrobius loco præced. citato. Et Lactantius ex Varrone lib. 1.c.22. & vide nostras leges Connubiales, leg. 10. n. 26. incip. *Et huc quoque.*

2 *Domo exigebatur.*] Plutar. in Cæsare, & probl. cap. 19. & ante hunc Cicero in Oratione de Aruspicum responsis, in P. Clodium de sacris Bonæ deæ loquens, sic scribit, *Quod quidem sacrificium nemo, nisi P. Clodius, omni memoria violavit: nemo, inquam adiit, nemo neglexit, nemo vir aspicere non horruit, quod fit per virgines Vestales, fit pro P. R. in ea domo, quæ est in imperio, fit incredibili ceremonia: fit ei deæ, cujus ne nomen quidem viros scire fas est: quam iste idcirco Bonam dicit, quod in tanto sibi scelere ignoverit:* & in eundem, *Hominemque eum, qui pulvinaribus Bonæ deæ stuprum intulerit, eaque sacra, quæ viri oculis, ne imprudentis quidem aspici fas est, non solum aspectu virili, sed flagitio stuproque violarit.*

3 *Sed masculæ quoque picturæ.*] Seneca ad Lucilium, lib. 16. epistol. scribit, viros omnes à conspectu religionis Bonæ deæ sic arceri, ut picturæ quoque masculorum animalium contegantur. De quo & illud Juvenalis sat. 2.

—— Ubi velari pictura jubetur,
Quæcunque alterius sexus imitata figuram est.

Et vide omnino dictas nostras leges Connubiales ubi supra.

4 *Quod compar Mysiæ Cereris.*] Idem scribit Lilius Gyraldus de Diis Gentium, syntagm. 14. nullo quoque auctore citato. Sed, ne ignores, id totum est Pausan. lib. 7. quo Achaica describit, in fin. Sed addendum, Catanensis quoque Cereris eam fuisse religionem, ut adire ejus templi secreta penetralia viris nefas esset, ut tradit Lactantius lib. 2. c. 4.

5 *Cum septem operentur dies.*] Vide nostras leges Connubiales, l. 15. num. 115. incip. *Illud quoque ex antiq.* & seq.

6 *Pulsis etiam canibus maribus.*] Pausanias d. lib. 7. de Mysiæ Cereris sacrificiorum ritu scribens, ait: *Solenne item septem dierum Cereri celebrant. Die autem festi tertio è templo viri se subducunt. Relictæ itaque mulieres ea noctu peragunt, quæ ritus postulat. Non autem viri solum expelluntur, sed è canibus etiam mares. Postero autem die reversos in templum viros deridente, & dicteriis exagitant mulieres & has vicissim viri.*

7 *Sed lac esse dicunt.*] Plutar. probl. cap. 19. Macrobius dicto lib. 1. cap. 12. Athenæus

phoram in sacris obvolutam apponunt, [1] quam dixere Mellariam: [2] ad quod sacrum nisi castas, quæque à viris abstinuissent, nullas accedere licebat, [3] templumque deæ neque virum ingredi, nec interesse permittitur: cujus lumina purpureis vittis velabantur; [4] quæ non ubique & passim, sed in maximi pontificis domo, in recessu intimo, nocte non autem die fiebant. [5] Et licet nocturna sacra prisco ritu mulieribus interdicta fuerint, [6] in hoc tamen sacro, quum pro populo facerent, mulieres noctu interesse non vetantur: quod quidem tantæ religionis est habitum, [7] ut illud Vestales virgines obirent, & per illas sacrum fieret. [8] Cujus ædes altera in Aventino, [9] altera juxta Isidis templum fuêre, ad novam viam. Alii dixêre Bonam deam, [10] quam Græci Gynæceiam nuncupant, cujus festis diebus palmite tabernacula mulieres intexunt, interque solennia draconem apponunt. [11] Quod sacrum non in pontificis domo, sed in ædibus quisque suis celebrare assuerat, aut illis quæ essent in imperio consulari, vel prætoria dignitate. Dum-

Mellaria. *Sacra Bonæ deæ, quo in loco fiebant.* *Religio.* *Ædes Bonæ deæ.* *Gynæceia.* *Ceremoniæ.*

Athenæus autem lib. 10. Dipnosophistôn, cap. 15. scribit, Aristophanem vocasse vinum *ἀφροδίτης γάλα*, *Lac Veneris*, quod sit ipsius Veneris incitamentum.

1 *Quam dixere Mellariam.*] Plutarchus, ut supra citavimus.

2 *Ad quod sacrum nisi castas.*] Idem Plutar. ibi, *An quod, inquit, à multis tum vero rebus Veneris castæ ac puræ sacrum illud obeunt? Non solum enim viros excludunt, sed cum solenne sacrificium faciunt, quidquid masculum est domo exigunt.*

3 *Templumque deæ nec virum ingredi.*] Tibullus lib. 1. eleg. 6.

Exibit quam sæpe time: seu visere dicet
Sacra Bonæ maribus non adeunda deæ.

Et vide nostras leges Connub. ubi supra, & quod supra diximus.

4 *Quæ non ubique & passim, sed in maximi pontificis domo.*] Scilicet sacrificia deæ, de quo paulo infra.

5 *Et licet nocturna sacra.*] De quo omnino vide quæ scripsimus in nostris legibus Connubialibus l. 16. num. 42. incip. *Septimum, ne uxores*, & seq.

6 *In hoc tamen sacro.*] Nam & in hoc sacro, quod nocturnum erat, à mulieribus tantum celebrabatur, ex Plutarcho in Cæsare, & in Cicerone, & aliis ubique, & dicetur mox postea.

7 *Ut illud Vestales.*] Cicero in Oratione de Aruspicum responsis loco supra citato, & Plutar. in Cicerone.

8 *Cujus ædes altera in Aventino.*] Scilicet Bonæ deæ. Idque est P. Victoris in 13. regione urbis Romæ.

9 *Altera juxta Isidis templum.*] Idem Victor in 12. regione.

10 *Quam Græci Gynæceiam.*] Macrobius, ut diximus supra, lib. 1. cap. 12. alias Genesiam. Vide Plutar. in Cæsare.

11 *Quod sacrum non in Pontificis domo.*] Plutar. in Cicerone dicit, ea sacra fieri quotannis in domo Consulis. Vide eundem in Cæsare.

1 *Cun-*

Dumque ſacrum fit, [1] cunctos mares domo exigunt, ne polluerentur, & piaculum fieret, quum ritu ſacrorum neque deam conſpici, neque ſacerdotes palam fieri liceat: Uxor enim exornata, domo maribus exactis, [2] novem continuas noctes operata furiali inceſſu, cum æris crepitu & phanatico diſcurſu ſacra peragit: aliis ſimili temulentia ad id ſacrum accitis mulieribus: [3] unde occaſio frequens mœchandi, & facultas adulteris data eſt. [4] In cujus ſacrificiis canes immolantur: quique huic ſupplicant, maledictis & probris deam inceſſunt, neminemque optant bonum invenire, qui domi naſcatur: quippe eam dixere Bonam deam, quæ ex corruptis generationes faciat, quare illam Gynæceiam, quaſi rerum genitricem, vocant. [5] Quod ſacrum Damium à more præpoſtero, ipſaque Damia, ſacerdoſque Damiatrix dicta. [6] Cujus inſtar apud Sicu-

Mœchandi occaſio in ſacris Bonæ deæ.

Damium.

1 *Cunctos mares domo exigunt.*] Plutarch. probl. c. 19. ut ſupra dictum eſt.

2 *Novem continuas noctes.*] Id non in ſacris Bonæ deæ fieri, ſed Iſidis ſcribit Propertius lib. 2. eleg. 33.

Triſtia jam redeunt iterum ſolennia nobis,
Cynthia cum noctes eſt operata novem.
Atque utinam Nilo pereat, quæ ſacra repente
Miſit matronis Inachis Auſoniis.
Quæ dea tam cupidos toties diviſit amantes,
Quæcunque illa fuit, ſemper amara fuit.

Et de Cereris ſacris, quæ Græci Theſmophoria vocant, Ovid. lib. 10. Metamor.

Perque novem noctes Venerem, tactuſque viriles
In vetitis numerant.

Vide noſtras leges Connubiales l. 15. num. 115. incip. *Illud quoque patebit* & ſeq.

3 *Unde occaſio frequens mœchandi.*] Vide dictas leges Connub. l. 16.

4 *In cujus ſacrificiis.*] Hæc uſque ad verſic. *Quod ſacrum*, ſunt Plutarchi problem. cap. 52.

5 *Quod ſacrum Damium.**] Hæc uſque ad verſ. *Cujus inſtar*, ſunt Feſti Pompeji lib. 4. cujus hæc verba ſunt, *Damium ſacrificium, quod fiebat in operto, in honorem Bonæ deæ, dictum à contrarietate, quod minime eſſet δαμόσιον, id eſt, publicum, Dea quoque ipſa δάμια, & ſacerdos δάμιας ** appellabatur.*

COLERUS.

* Gloſſarium vero aliter: *Damium* θυσία, ὑπαίθριον γινόμενον. Damium autem dictum (contra Feſti opinionem) puto, quia pro populo fiebat, ideoque publicum erat. Juvenalis:

Pro populo faciens quantum Lanfella bibebat.

** Imo *Damiatrix*.

TIRAQUELLUS.

6 *Cujus inſtar apud Siculos.*] Diodorus lib. 5. cap. 2. non adeo procul à fin. *Cereri vero,* inquit, *cum ſemen in terram jacitur, apparatu ac magnificentia exquiſita decem dies feſtos agunt, priorem repræſentantes vitam: quibus diebus turpiloquio invicem uti conſuevere, ut deæ dolor, ex filiæ raptu conceptus, riſu & verborum ſcurrilitate mitigaretur.*

1 Non-

Siculos dicunt fuisse, apud quos sacrum Cereri decem diebus, verbis turpibus & obscœnis celebrari produnt, magna verborum licentia, scilicet arbitratæ, ex obscœnitate verborum, & jocorum lascivia, Cereris luctum mœroremque levari, quem ex raptu filiæ conceperat. [1] Nonnulli Opem dixêre Bonam deam, quæ & Maja dicta est, quam nominibus variis, Faunam & Fatuam, [2] & matrem deûm, & [3] Idæam, Pessinuntiam, Cybelem, [4] Rheam [5] & Phrygiam nuncupant, quia hominibus favet, [6] & opem liberis præstat: [7] Fatuamque dictam, quod infantes in lucem editos, fandi modos & verba edoceat: [8] cui qui vota concipiunt, manu terram tangentes velut parenti & genitrici supplicant. [9] Cumque in omnibus sacris, qui rem

Cereris sacrum. *Ops.* *Opis variæ nomina.* *Fatua.* *Ceremoniæ.*

1 *Nonnulli opem dixere Bonam deam.*] Hæc usque ad verba, *Et Matrem deûm*, sunt Macrobii lib. 1. Saturn. c. 12. aliorum auctoritate.

2 *Et Matrem deûm.*] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina.

3 *Idæam, Pessinuntiam, Cybelem.*] Hæc tria sunt Strab. lib. 10. & primum quoque Livii 3. Decad. lib. 9. Ex quo etiam est illud Tibulli lib. 1. eleg. 4.

At qui non audit Musas, qui vendit amorem,
Idææ currus ille sequatur Opis.

Et Virgilii lib. 10. Æneidos.

Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones.

Et rursus lib. 9.

Tympana vos, buxusque vocat Berecynthia matris
Idææ. ——

Et Ovidii lib. 4. Fastorum,

Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit & Idææ festa parentis erunt.

Et ante hos Lucretii de eadem loquentis lib. 2.

Hanc variæ gentes antiquo more sacrorum
Idæam vocitant matrem, Phrygiasque catervas
Dant comites: quia primum ex illis finibus edunt
Per terrarum orbem fruges cœpisse creari. *

COLERUS.

* Cur *Idæa* vocetur, declarat Prudentius:

Utque Deûm mater Phrygia veheretur ab Ida.

TIRAQUELLUS.

4 *Rheam.*] Vide Strabonem d. l. 10. & supra eodem lib. c. 4.

5 *Et Phrygiam.*] Vide eundem. Et hinc illud Virg. lib. 4. Æneidos,

—— *Qualis Berecynthia mater*
Invehitur curru Phrygias turrita per urbes.

Et ibi Servius, & Hesychius, & Phurnutus, qui ita eam dicit vocari, quod à Phrygibus maxime coleretur.

6 *Et Opem liberis præstat.*] Id respicit quod supra dixit, eam *Opim* à quibusdam, à quibusdam vero *Bonam deam* nuncupari. Et hic vide Macrob. lib. 1. c. 12. & Fulgentium, Mythologicôn lib. 1. c. 3.

7 *Fatuamque dictam.*] Et hic quoque.

8 *Cui qui vota concipiunt.*] Divus Augustinus Varronis auctoritate l. 7.

9 *Cumque in omnibus sacris.*] Plutar. probl. c. 11.

1 *Quam*

rem divinam facit, velare caput soleat, huic aperto capite & invelato sacrificat. [1] Quam deam Ægyptiis celebre numen fuisse asseverant: [2] cujus simulacrum sinistra scyphum tenet, dextra sistrum: hoc est æneum crepitaculum, quod non spiritu, sed motu concussum personat, ab illisque Isis dicta, cui pervigilia excubiæque nocturnæ à puellis peraguntur. [3] Cujus sacerdotes linea amicti stola, per urbem lugentes vagabantur, mox læti sacra perficiunt: [4] in cujus festo qui ex collegio sunt sacerdotes, diversas facies induunt ornatu vario: nam alius incinctus balteo, militem agit, alius venabulo venator incedit, alius longa stola fœminam mentitur, nonnulli cum fascibus procedunt velut [illegible] supplicant. [5] Cumque in omnibus sacris, qui magi-

Opis simulacrum. Ceremoniæ in sacris Isidis.

1 *Quam deam.*] Scilicet Isidem, de qua aliquid supra dixit & statim post declarat.

2 *Cujus simulachrum.*] Servius in lib. 8. Æneidos, enarrans illud,

Regina in mediis patrio vocat agmina sistro.

Isis, ait, *est genius Ægypti, qui per sistri motum, quod gerit in dextra, Nili accessus significat & recessus: per situlam, quam sinistra retinet, ostendit fluentiam omnium lacunarum. Isis autem lingua Ægyptiorum est terra, quam Isim volunt esse. Alibi autem ostendimus sistrum Ægyptiorum esse proprium.*

3 *Cujus sacerdotes linea.*] Iuvenalis de his loquens satyr. 6.

Qui grege linigero circundatus, & grege calvo
Plangentis populi currit latrator Anubis.

Hincque dea linigera dicta est Ovidio lib. 1. Metam.

Nunc dea linigera colitur celeberrima turba.

Et libro 1. de Ponto eleg. 1. ad Brutum,

Vidi ego linigeræ numen violasse fatentem
Isidis, Iliacos ante sedere focos.

Et alibi quoque diximus scilicet lib. 2. cap. 9.

4 *In cujus festo.*] Hæc sunt Apuleji lib. 11. Metamorphoseos hujusmodi festum describentis, *Hic incinctus balteo militem gerebat, illum succinctum chlamyde crepidæ & venabula venatorem fecerant. Alius soccis obauratis indutus serica veste, mundoque pretioso, & adtextis capite crinibus incessu perfluo fœminam mentiebatur.* Et post pauca, *Nec ille deerat qui magistratum fascibus purpuraque luderet.**

COLERUS.

* Hunc ritum eleganter Herodianus quoque in Commodo expressit, sic scribens: ἦρος ἀρχῇ ἑκάστου ἔτους, ὡρισμένης ἡμέρας, μητρὶ θεῶν πομπὴν τελοῦσι Ῥωμαῖοι, καὶ πάντα ὅσα παρ' ἑκάστοις πλούτου σύμβολα κειμήλιά τε βασιλέων, ὕλης τε ἢ τέχνης θαύματα, τῆς θεοῦ προπομπεύει. ἄνεσίς τε πᾶσι δέδοται ἐξουσία παντοδαπῆς παιδιᾶς. ἕκαστός τε ὃ βούλεται σχῆμα ὑποκρίνεται. οὐδ' ἔστιν οὕτω μέγα ἢ ἐξαίρετον ἀξίωμα, ὃ μὴ παντὶ τῷ βουλομένῳ ἀμφιεσθέντι ὑπάρχει παῖξαί τε καὶ κρύψαι τὴν ἀλήθειαν. ὡς μὴ ῥᾳδίως διαγνῶναι τόν τε ὄντα καὶ τὸν μιμούμενον. Vide & Arnobium lib. 7. Advers. gentes. De origine autem hujus festi & ceremoniarum, multa habes apud eundem Herodianum paulo post. Apud Arnobium lib. 5. Apud Tertull. Apologet. cap. 24.

1 Post

magiſtratus. [1] Poſt quæ mulieres candidis amiculis ſerta ferentes cum ſpeculis & pectine ante ſimulacrum deæ famulantur, ipſamque comentes cum lucernis & lampade ſequuntur. [2] Et quia Saturni & Vulcani uxor dicitur, ideo flamen Vulcanalis calendis Majis illi rem divinam facit, & prægnantem ſuem mactat Majæ & Mercurio, [3] cujus ferias Saturnalibus incurrere notatum eſt, feſtoſque illi dies Opalia fuiſſe, quæ tertio die poſt Saturnalia aguntur: [4] ſicut Robigalia, Floralia, Vinalia, Agonalia, Carmentalia, Angeronalia & Vertumnalia. [5] Præter quæ fuerunt ſacra popularia non certis familiis tributa, ut [6] Fornacalia, [7] Palilia,

Feſtorum quorundam nomina.

Sacra popularia.

TIRAQUELLUS.

1 *Poſt quæ mulieres.*] Hæc quoque ſunt Apuleji eodem libro quibuſdam interjectis, *Mulieres*, inquit, *candido ſplendentes amicimine, vario lætantes geſtamine, verno florentes coronamine, quæ de gremio per viam, qua ſacer incedebat comitatus, ſolum ſternebant floſculis, aliæque nitentibus ſpeculis pone tergum reverſis, venienti deæ obvium commonſtrarent obſequium. Et quæ pectines eburneos ferentes, geſtu brachiorum, flexuque digitorum ornatum & ob pexum crinium regalium fingerent: illæ etiam quæ cæteris unguentis & geniali balſamo, guttatim excuſſo, conſpergebant plateas.*

2 *Et quia Saturni & Vulcani uxor.*] Ad Rom. redit, & de Ope intelligit, quam uxorem & ſororem Saturni fuiſſe, ſcribit Fulgentius lib. Mytholog. 1. c. 3. Macrob. lib. 1. Saturn. c. 10. Lactantius lib. 1. c. 13. & ante hos Diodorus Siculus libro tertio Bibliotheces: alias quarto, cap. quinto.

3 *Cujus ferias.*] Varro l. 2. aut aliorum computatione 5. linguæ Latinæ: *Saturnalia*, inquit, *dicta à Saturno, quod eo die feriæ ejus fierent.*

4 *Sicut Robigalia.*] De his ſeptem, ſex vide paulo infra. Sed quod hic *Angeronalia* vocat, *Agonalia* dicendum eſt, ut patet ex his, quæ ſtatim dicet de Agonalibus. Quamquam etiam fuerunt feſta Angeronalia, dicta ab Angerona, Varroni lib. 2. aut aliorum computatione 5. linguæ Latinæ.

5 *Præter quæ fuerunt ſacra popularia.*] Feſt. Pompejus lib. 14. *Popularia*, inquit, *ſacra ſunt (ut ait Labeo) quæ omnes cives faciunt, nec certis familiis attributa ſunt: ut Fornacalia, Palilia, Laralia.*

6 *Fornacalia.*] De quibus Plin. l. 18. cap. 2. de Numa loquens, ſic ſcribit, *Is & Fornacalia inſtituit farris torrendi ferias, & æque religioſas terminis agrorum.* Plutarch. problem. cap. 89. & in Numa Pompilio. Feſtus Pompejus libro 6. Et ex poëtis Ovidius 2. Faſtor.

Curio legitimis nunc Fornacalia verbis
Maximus indicit, nec ſtata ſacra facit.

Hincque dea Fornacalis eidem lib. 6. ejuſdem operis.

Sola prius furnis torrebant farra coloni,
Et Fornacali ſunt ſua ſacra deæ.

Nam & ea *Fornax* dicta eſt apud eundem lib. 2. ejuſdem operis.

Facta dea eſt Fornax: læti fornace coloni,
Orant, ut fruges temperet illa ſuas.

De qua Lactantius falſæ religionis libro 1. cap. 20. & Feſtus Pompejus l. 6. in prin.

7 *Palilia.*] De quibus etiam Varro lib. Rei ruſt. 3. c. 1. & linguæ Latinæ d. lib. 5. Cicero lib. 5. de Divinat. Tibullus lib. 2. eleg. 6. Ovidius lib. 14. Metamor. & lib. Faſtor. 4. itemque 6. Pro-

pertius

Opis ædes.

lilia, Laralia: [1] Fuit autem ædes Opis in Capitolio una, [2] altera in vico Jugario Opis & Saturni. Notatumque, his qui Ope indigerent, ad asylum Cereris panem dari, quibus nunquam templum claudebatur, [3] sicut ædem Hortæ

Ædis Hortæ semper reclusa.

reclusam esse voluerunt, quum sit hortari, ad res magnas adducere. [4] Isidis vero ædes una patricia, altera vero Antenodora dicta est, cujus templum in regione Martii campi fuit, proximum Tiberi, juxta Septa & Ovile. Sed

Isidis ædes.

Agonalia.

quia de Agonalibus loquor, [5] sciendum, Agonalia stativas ferias fuisse, [6] quibus Jano V. Idus Januarias mactatur aries: [7] dictique Agonales dies, quod à principe civitatis princeps gregis immolabatur: quippe antiqui agein mactare dixerunt, quod verbum in solennibus frequens usurpatur. [8] quorum auctorem Numam Pompilium ferunt. [9] Carmentalia vero à matribusfamiliâs annis singulis fiunt deci-

Agonales dies.

Agon.

Carmentalia.

pertius lib.4.eleg. 1. & 4. Persius sat. 1. Festus Pompejus lib. 15. ubi de Pale & Parilibus loquitur. Ex quibus intelliges & hæc *Parilia* quoque vocari, de quibus alibi diximus.

1 *Fuit autem Opis in Capitolio una.*] Livius 4. Decad. lib. 9. *Addita*, inquit, *& unum diem supplicatio est ex decreto Pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat.*

2 *Altera in vico Jugario, &c.*] P. Victor in 8. regione urbis Romæ meminit ædis Opis, & Saturni in vico Jugario.

3 *Sicut ædem Hortæ.*] Plutar. probl. cap. 45.

4 *Isidis vero ædes una patritia.*] P. Victor in 5. regione urbis Romæ. Spartianus in vita Adriani. Ex quo illud Iuvenalis sat. 6.

A Meroë portabit aquas, ut spargat in æde
Isidis, antiquo quæ proxima surgit ovili.

Et horum prior Dionysius Halicarnassæus lib. 5.

5 *Sciendum Agonalia.*] Macrobius lib. 1. c. 4.

6 *Quibus Iano V. Idus.*] Ovidius l. 1. Fastor.

Quattuor adde dies, ductis ex ordine Nonis,
Janus Agonali luce piandus erit.
Nominis esse potest succinctus causa minister,
Hostia cœlitibus quo feriente cadit.
Qui calido strictos tincturus sanguine cultros
Semper agatne rogat, nec nisi jussus agit.
Pars, quia non veniant pecudes, sed agantur, ab actu
Nomen Agonalem credit habere diem.

Et cætera quæ sequuntur.

7 *Dictique Agonales dies.*] Varro libro 2. aut aliorum computatione 5. linguæ Latinæ his verbis, *Dies Agonales per quos Rex in regia arietem immolat, dicti ab agone, eo quod interrogatur à principe civitatis, & princeps gregis immolatur.* Alii autem alias causas afferunt, ut Ovidius ubi supra.

8 *Quorum auctorem Numam.*] Plut. in vita ipsius.

9. *Carmentalia vero.*] Varro dicto libro 5. & idem Plutarch. in Romulo. Dionysius Halicarnassæus lib. 1. Antiquitatum Rom. scribit, Euandro & Carmentæ Romanos quotannis sacrificasse,

decimo octavo calendas Februarias, [1] in quibus aliquid ſcorteum aut ſua morte peremptum attuliſſe, magnum crimen erat. [2] Robigalia à Numa quoque inſtituta ſunt, ne rubigo ſegetes, neve uredo, aut grando invaderet. Ideo ſexto calendas Maji agebantur, quo die [3] Robigo deo ſacrum fieri docuit. [4] Floralia à Flora ſumpſere nomen, qui ut arbores affatim effloreſcerent, ad juſtamque magnitudinem fructus accederent, quarto calendas Maji, oraculo moniti ſacra conſtituerunt, namque hæc tempora frugibus metuenda ſunt. [5] In cujus feſtis diebus fœminas, quæ vulgato corpore quæſtum faciunt, denudari, & pudendis obſcœniſque invelatis, per luxum & laſciviam currere, & impudicos jocos agere ſervatum eſt: [6] quibus etiam ædiles cicer, fabas & miſſilia plebi ſpargere aſſuerant, leporeſque & capreas, aliaque mitia animalia ludis admittere, quos in vico patricio, aut proximo celebrabant, noctuque accenſis facibus, cum multa obſcœnitate verborum per urbem vadere, & ad tubæ ſonitum convenire. [7] Fuit enim Flora nobile ſcortum, hujus auctor argumenti, quæ quum præpotens eſſet, & divitiis afflueret, populum Romanum morte obita heredem fecit, pecuniamque

Robigalia. *Floralia.* *Sacra popularia.* *Cæremoniæ in floralibus.* *Flora.*

ficaſſe, quemadmodum reliquis heroibus ac dæmonibus: araſque dicatas eis etiam fuiſſe, Carmentæ apud Carmentalem portam ſub Capitolio, Euandro apud Aventinum collem prope portam Trigeminam.

1 *In quibus aliquid ſcorteum.*] Gyraldus ſyntagmate 17.

2 *Robigalia.*] Varro lib. 1. Rei ruſticæ, cap. 1. & d. lib. 5. de ling. Lat. & Plin. lib. 18. cap. 29. *Rubigalia*, inquit, *Numa conſtituit anno regni ſui* 11. *quæ nunc aguntur ad* 7. *Cal. Maji: quoniam tunc fere ſegetes rubigo occupat.* Feſtus Pomp. lib. 16.

3 *Robigo deo.*] Plinius & Feſt. Pompejus ubi ſupra.

4 *Floralia.*] Varro d. lib. 1. Rei ruſticæ, cap. 1. Plin. d. lib. 18. cap. 29. Lactantius lib. 1. cap. 20. Macrob. l. 1. c. 4. D. Auguſt. Civitatis Dei, lib. 4. c. 8. & lib. 6. cap. 7. *

COLERUS.

* Arnobius l. 3. *Flora illa genitrix, & ſancta obſcœnitate ludorum, bene curat ut arva floreſcant: & cur quotidie gemmales & pubeſcentes herbas adurit atque interficit nocentiſſimum frigus?* Hujus ludos fuiſſe obſcœniſſimos, non obſcure oſtendit Martialis quoque aliquot locis.

TIRAQUELLUS.

5 *In cujus feſtis diebus.*] Plinius ubi ſupra. Gyrald. Hiſt. deorum ſyntag. 1.

6 *Quibus etiam Ædiles.*] Val. Maximus l. 2. c. 5.

7 *Fuit enim Flora.*] Lactantius l. 1. cap. 20. Huic deæ Ovid. Faſt. 5. quod floribus præſit, Zephyrum ventum dat maritum.

niamque annuam ludis exhiberi voluit: [1] quorum instar ludorum Antisteria apud Athenienses simili licentia fuere. [2] Vertumnalia vero dies festos Vertumno dicatos habuere Octobri mense, cujus sacellum in vico Turario erat, vertentibus se ad dextram sub basilicæ angulo: [3] qui deus mercaturæ & vendendarum rerum habitus. [4] Vinalia autem erant duplicia: altera vinis degustandis duodecimo calendas Martias, quum vina pura sunt, quo die Jovi novum vinum libare mos est, quod ex dolio haustum, calpare eximebant. [5] Altera, quibus flamen dialis vindemiam auspicatus maturis uvis, vinum legere, & vindemiam fieri jubet: quibus diebus agnam Jovi immolant, interque cæsa & porrecta, vinum legit, quo tempore ex phano Veneris vinum affatim effundebant. [6] Fuitque veteri lege sancitum, ut flamen Martialis diceret diem veteri vino libando, medicaminis causa. Inde usurpatum verbum*: *Novum*

Antisteria. *Vertumnalia.* *Vinalia.*

1 *Quorum instar, &c.*] Gyraldus in libro de Annis & mensibus, cæterisque anni partibus, de his pluribus scribit. Rhodiginus l. 29. c. 1. auctoritate Apollodori, scribit *Antisteria* universim quidem vocari festa Bacchi, privatim vero *Pithœgia*.

2 *Vertumnalia vero.*] Varro d. l. 5. de lingua Latina. Festus Pompejus libro 19.

3 *Qui Deus.*] Donatus in Adelphos Terentii in duobus locis.

4 *Vinalia autem.*] Varro d. l. 5. linguæ Latinæ. Plinius lib. 18. c. 29. Unde Ovid. lib. 4. Fastor.

Cur igitur festum Veneris Vinalia dicant,
Quæritis? & quare sit Jovis ista dies?

Et paulo post.

Hostica Tyrrheno vota est vindemia Regi,
Juppiter è Latio palmite dona feres.
Vota valent meliora: cadit Mezentius ingens,
Atque indignanti pectore plangit humum.
Venerat Autumnus calcandis sordidus uvis,
Redduntur merito debita vina Iovi.
Dicta dies hinc est Vinalia, Iupiter illa
Vindicat, & festis gaudet inesse suis. *

COLERUS.

* Festus: *Calpar vinum novum, quod ex dolio demitur sacrificii causa, antequam gustetur. Iovi enim prius sua vina libabant, quæ vocabant Vinalia.* Vide ad hunc locum Scaligeri conjectanea.

TIRAQUELLUS.

5 *Altera, quibus flamen dialis.*] *Vinalia* (inquit Varro ubi supra) *à vino. Hic dies Iovis, non Veneris. Hujus rei cura non levis in Latio. Nam aliquot locis vindemiæ primum à sacerdotibus publice fiebant, ut Romæ etiam nunc: nam Flamen Dialis auspicatur vindemiam: & ut jussit vinum legere, agna Iovi facit: inter cujus exta cæsa, & porrecta flamen prorsus vinum legit.*

6 *Fuitque veteri lege sancitum.*] Varro ibi, & Festus Pompejus lib. 10. non longe ante fin. ubi de Meditrinalibus.

Novum vetus vinum bibo, novo veteri vino morbo medeor. Unde Meditrinæ nomen deæ, cujus sacra Meditrinalia, & dies Meditrinalis. Sicut ad primitias pomorum nova esse dicebant vetera, & alia exoptabant nova, ominis causa. *Meditrinæ sacra.* [1] Præter quæ fuerunt Rustica vinalia, quod Veneri ædes tunc dicata foret, ejusque tutelæ olitores addicerentur, quibus diebus erant feriati, quæ dies tempestatibus leniendis solennis habebatur, qua novum vinum in urbem ferre, & in cellis vinariis condere assuerant. *Rustica vinalia.* [2] Apud Tusculanos lege cautum erat, ne quis novum vinum, antequam Vinalia calentur, in urbem inveheret: *Lex apud Tusculanos.* Laurentibus, ne quis pomum ex alieno legeret [3] inarimum, quod humeris vectaretur: *Laurentum lex.* Græcis, ante vernum æquinoctium ne quis vitem incideret, neque uvam ante æquinoctium autumnale gustaret: *Græcorum.* [4] Romanis vino & novis frugibus, antequam sacerdos primitias libasset, vesci non licuit: *Romani.* [5] Græcis quoque

1 *Præter quæ fuerunt rustica Vinalia.*] Varro ubi supra, *Vinalia*, inquit, *rustica dicuntur ante duodecimum diem Calendas Septembris: quod tum Veneri dedicata ædes, & orti ejus tutelæ adsignantur, ac tum sunt feriati olitores.* Festus Pompejus lib. 16. ubi de rusticis Vinalibus. *

COLERUS.

* Vide & Macrobium. Varroniani quoque libri cujusdam titulus est: *Vinalia, περὶ Ἀφροδισίων.*

TIRAQUELLUS.

2 *Apud Tusculanos.*] Varro non multo ante ea, quæ in præced. citavimus, *In Tusculanis*, ait, *sacris est: Vinum novum ne vehatur in urbem ante, quam Vinalia kalentur.* *

COLERUS.

* Athenis mos erat, quamdiu ferveret mustum, neminem id tangere. Plutar. Symposiac. lib. 8. & lib. 3.

3 *Inarimum.*] Lege *in armum*, & vide Festum.

TIRAQUELLUS.

4 *Romanis.*] Plinius libro decimo octavo, cap. secundo. *Ac ne*, inquit, *degustabant quidem novas fruges aut vina, ante quam sacerdotes primitias libassent.*

5 *Græcis quoque in usu erat, in festo, cui Pithœgia.*] Cælius Rhodiginus Antiquarum lectionum lib. 28. c. 25. sic scribit, *Pithœgia*, inquit Proclus, *festum veteribus erat, quo in vini participatum & servos advocabant & mercenarios: relinebantur enim tunc primum dolia, proinde facta re divina, Dionysiaci doni communicatio omnibus patebat. Comprecabantur vero*, ut Plut. inquit, ἀβλαβῆ καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου τὴν χρῆσιν γενέσθαι, *id est*, innoxiam salubremque ipsis medicamenti potionem. *Undecima mensis die factitari hoc Athenis consuevisse, produnt auctores.* Hactenus Cælius. *

COLERUS.

* De Pithœgia Plutar. l. 3. sympos. τοῦ νέου οἴνου Ἀθήνησι μὲν ἑνδεκάτῃ μηνὸς κατάρχονται, πιθοίγια τὴν ἡμέραν καλοῦντες. καὶ πάλαι γε, ὡς ἔοικεν, εὔχοντο, τοῦ οἴνου πρὶν ἢ πίνειν ἀποσπένδοντες, ἀβλαβῆ καὶ σωτήριον αὐτοῖς τοῦ φαρμάκου τὴν χρῆσιν γενέσθαι.

que in uſu erat, in feſto cui Pithœgia nomen, quo dolia relinuntur, vinum affatim haurire, ad cujus potum non ſervos modo, ſed mercenarios, clientes & ruſticam turbam advocabant.

CAPUT IX.

Tantum & quantum comparativo nonnunquam conjungi, ædemque pro domo ſæpe apud auctores inveniri.

CUM à tumultuariis negotiis, ingenii vegetandi cauſa, animum ad manſuetiores Muſas quandoque diverterem, incidimus forte ad id temporis quum hæc commentaremur, in libellum Elegantiarum (quem ſic inſcripſerat) grammatici cujuſpiam, docti hominis & confidentis, qui pleraque exquiſite & non indiſerte ex auctoribus adnotaſſe videbatur. In quibus ita ſcriptum legimus: Tantum & quantum, verbo & poſitivo: tanto & quanto, comparativo jungi oportere, ut quanto es doctior, tanto es melior: quantum potes, tantum elabora. Arguitque Lactantium velut parum diſerte loquutum: Quanto frequenter impellitur, tanto firmiter roboratur. Sed quum nos longe ſecus à probatiſſimis hæc obſervata legiſſemus, profecto id non uſquequaque verum putamus: ipſumque qui inter grammaticos principem locum facile tenuit, quod citra calumniam dictum ſit, incurioſe proceſſiſſe. Eſto enim, quod ſic fuerit ab auctoribus ſæpe uſurpatum, quin ſecus dici ſcribique poſſit citra reprehenſionem, non negaverim: ſiquidem & tantum cum quanto & cum poſitivo aut comparativo jungi non indiſerte, plerumque videmus. Fuitque hæc oratio non erudita ſolum, ſed ſuis numeris omnibus abſoluta. Titus Livius tertio ab urbe condita: Quantum juniores patrum plebi ſe magis inſinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant. Lucius Florus epitomarum ſecundo: Numantia, inquit, quantum Carthaginis, Capuæ, Corinthi opibus inferior, ita virtutis nomine & honore par omnibus. Idem de Caſſiano bello: Sed

Taxatus Laurentius Valla, Elegantiarum lib. 1. cap. 18.

Sed quanto eſt efficacior fortuna quam virtus, tantum eſſe virtutem. Plinius Nepos epiſtolarum ultimo: Quantum ab hujuſmodi cupiditatibus remotior ejus animus eſſet, tanto impenſius, &c. Tacitus hiſtoriarum quinto: Tiberius, inquit, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultior in luſus. Plinius quoque hiſtoriæ naturalis decimoſeptimo, multum ſuperlativo junxit: Domus inquit, multum pulcherrima conſenſu omnium, ætate ea in colle Quirinali, C. Aquilii fuit. Quin etiam dixit grammaticus noſter, proxime accedere ad vim comparativorum ante & poſt, ut tanto ego ante veni, non tantum. Contra quod auctoritas Plinii & aliorum obvia eſt, Naturalis hiſtoriæ 18. Quantum igitur univerſas terras ager Campanus antecedit, tantum ipſum pars ejus quæ Laboriæ dicitur. Cæſar commentario 6. Omni, inquit, nobilitate Heduorum interfecta, tantum potentia anteceſſerunt: & aliis paſſim auctoribus probatiſſimis, in quibus liquet, tantum cum quanto & comparativo & poſitivo, non abſque cultu Latini ſermonis jungi licere. In eodem quoque libello ſcriptum fuit, Ædem ſingulari pro templo, plurali numero pro domo accipi oportere, niſi ſacras adjeceris, quod tamen ſecus dictum definitumque plerumque eſt. Q. Curtius lib. 5. Stabant (inquit) ad fores ædis ejus, in qua rex veſcebatur. & alibi: Excubabant ſervatis noctium vicibus, proximi foribus ædis. Cicero pro Cluentio: Atque illo tempore, inquit, in æde T. Annii hominis honeſtiſſimi, Scalenus acceſſitus ab Oppianico venit. Rurſus ædes plurali pro templo T. Livius non ſemel ponit: Duumviri, inquit, grati fuere ædibus dedicandis. Suetonius in Claudio: Spectacula, inquit, edidit, quum prius ad ſuperiores ædes ſupplicaſſet. Neque abnuerim, quin frequens habeat uſus, ut ædes plurativo numero pro domo, pro templo vero ſingulari dici conveniat. Sed tamen quin altero etiam modo Latine dici poſſit, iſque ſermo citra reprehenſionem probabilis ſit, licet

Cap. 1.

In eundem lib. 3. cap. 7.

parcius circumspectiusque antiqua dicta & veterum auctoritas facit.

TIRAQUELLUS.

ID caput ex eorum num. est, quibus Alexander Laurentium Vallam vellicat, ejus tamen nomine suppresso: idque ex duobus locis ipsius Vallæ. Primus est in libro Elegantiarum primo cap. 18 alter libro ejusdem operis tertio cap. 7. Sed adverte quod locus Cornelii Taciti hic designati libro 5. est mendosus. Is enim est libro 4. ubi sic scribitur, *Sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus & molibus insederat, quanto intentus olim publicas ad curas, tanto occultior in luxus & malum otium resolutus*, ubi legendum, ut vides, *in luxus* non *lusus*. Locus autem prior Plinii est lib. 17. cap. 1. Sed hic locus est hic corruptus. Nam in emendatioribus codicibus ita legitur, *Multo vero pulcherrima consensu omnium ætate ea in colle Viminali C. Apulii equitis Roman.* Posterior autem locus ipsius Plinii est lib. 18. cap. 11.

CAPUT X.

Quæ lege duodecim tabularum utiliter & commode; quæve parum consulte, & nimis severe scripta videbantur.

Populus Romanus trecentos annos sine legibus vixit. Decemviri quando primum creati. Leges 12. tabularũ Athenis Romam traductæ. Leges scriptæ à quibus primum propositæ.

A Condita [1] urbe ad annum fere trecentesimum, populum Romanum ancipiti bello distractum, sine legibus certis, suis tantum moribus vixisse, neque externas leges conquisisse satis constat. Trecentesimo demum exacto anno post finitimos superatos, bello quietis rebus, quum respublica legibus formanda videretur, decemviros legum ferendarum causa crearunt: qui Athenas profecti ad jura statuenda, ut peregrina instituta, scita, moresque noscerent, divino consilio leges duodecim tabulis in æs incisas, in foro proposuere, excerptas à Solonis legibus, quæ axibus ligneis continebantur, quibus boni æquique jussa, pravi delictorumque depulsio, tum judiciorum ordo, & bene vivendi norma, pœnæque ac præmia constituta sunt: à quibus postea omnis divini humanique nostri juris sanctio manavit. Quæ quidem leges quum longi temporis abusu antiquatæ essent, & vetustate consenuissent, novis postea editis, quæ eadem illa continerent, licet mutatis verbis, eadem tamen scita & constituta mansere. Primi enim qui leges

TIRAQUELLUS.

1 *A condita urbe.*] Hæc sunt Liv. 1. Decad lib. 3. & Pomponii Jurisconsulti in *l. 2. ff. de orig. jur.*

1 Zephy-

leges ſcriptas propoſuere æquandæ libertatis cauſa, [1] Zephyrii fuere Locri in Brutiis, à Zephyrio promontorio dicti, Ajacis Oilei ſocii: [2] licet alii in Bœotia Locri Opuntii prodantur, [3] Patrocli patria: alii Epignemidii in eadem Bœotia: [4] alii Ozolæ à malo odore nuncupati, in Libya. [5] His ergo Zephyriis Zeleucus, Spartanorum & Cretenſium placita imitatus, qui à Minoë vetuſtas leges acceperunt, acerbiores leges conſcripſit pœnaſque jure debitas, juris atque injuriæ regulas, ſcripto præfinivit, ut metu judiciorum & pœnarum à criminibus abſtinerent. Antea enim omnis animadverſio criminis, non ſcripto jure, ſed judicis arbitrio edebatur. [6] Poſtea Athenienſes à Dracone & Solone ſcriptas leges in Prytaneo ab eo fixas & propoſitas, juraque & judicia acceperunt. [7] Demum Romani moderando jura, ſummis infimiſque æquando, illorum exemplo ſcriptas promulgarunt. [8] Et ſicut Cretenſibus Minos, [9] ſic Zoroaſtes Bactrianis & Per-

Zeleucus.

Legumlatores diverſarum gentiū.

1 *Zephyrii fuere Locri.*] Strabo l.6. Ex quo intelliges hic legendum eſſe *Epizephyrii*, & iterum l.9.

2 *Licet alii in Bœotia Locri Opuntii.*] Strabo d. lib.9.

3 *Patrocli patria.*] *Cæterum* (inquit Strabo d.lib.9.) *ex Opuntia terra natum eſſe Patroclum teſtatur Homerus, qui cum cædem patraſſet invitus, fuga ſe ſubtraxit ad Peleum.*

4 *Alii Ozolæ à malo odore nuncupati.*] Strabo ibi. Plutar. probl.cap.128. ubi & alias rationes hujus appellationis affert & Servius lib.3. Æneidos in eum locum,

Hic & Naritii poſuerunt mœnia Locri.

5 *His vero Zephyriis Zeleucus.*] Diodorus lib.12. Strabo lib.6. Ephori auctoritate, & ante eum Ariſtoteles Politicôn lib. 2.c.10.

6 *Poſtea Athenienſes à Dracone & Solone.*] Plutarchus in Solone, Diogenes Laërtius in vita ipſius Solonis, Gellius lib.12.cap.18. & alii plurimi. Sed tu adde alios Athenienſium legumlatores Cæadem, aut, ut alii vocant, Caladem, ex Pauſania lib. 1. qui de Atticis eſt.

7 *Demum Romani.*] Livius & Pompejus ſupra jam citati.

8 *Et ſicut Cretenſibus Minos.*] Ariſtoteles lib.7. Politicôn c. 10. Strabo lib.16. Diodorus Siculus lib.2. cap.1. & lib.6 cap.15. *Leges præterea multas,* inquit, *Cretenſibus dedit, ſimulans eas ab ſe in quadam ſpelunca meditatas.* Et hinc legifer Minos dicitur Ovidio l.3. Amorum elegia nona, aut decima ad Cererem,

Optavit Minos ſimiles ſibi legifer annos.

Sed & Ceres ipſis quoque Cretenſibus leges dedit, ex Diodoro lib. 6. aut 5. cap.2.

9 *Sic Zoroaſtes Bactrianis.*] Zoroaſtes, (auctoribus Plinio lib.7. cap.16. & lib. 30. cap. 1. Iuſtino lib. 1. & Sabellico Enneadis 1. lib. 5.) Bactrianorum Rex, Aſtrologiæ peritiſſimus, Magicas artes creditur inveniſſe, legeſque Bactrianis dediſſe.

& Persis leges dedit, [1] Charonda Carthaginensibus, [2] Zamolxis Scythis, [3] Plato Magnesiis & Siculis, [4] Ægyptiis vero Minas, [5] Trismegistus, [6] & Bocorus, [7] Thebanis Philolaus, [8] Andronodorus Chalcidensibus, qui in Thracia sunt, [9] Protagoras autem Thuriis, [10] quibus postea abrogatis

1 *Charonda Carthaginensibus.*] *Charondas* legendum est, nec is quidem Carthaginensibus, sed Thuriis, aut, ut alii vocant, Tyriis, leges dedit, apud Diodorum Siculum l. 12. & Valerium Maximum lib. 6. cap. 5. de Iustitia.

2 *Zamolxis Scythis.*] Herodotus libro 4. Melpomene, Strabo l. b. 7. Diodorus Siculus lib. 2. cap. 5. memoriæ prodiderunt, Zamolxin Getis (qui ex genere Scytharum sunt) leges dedisse.

3 *Plato Magnesiis & Siculis.*] Sed & ipsis Siculis Timoleon una cum Cephalo & Dionysio Corinthiis leges tulit ex Plutarcho in Timoleone. At Plato rogatus à Cyrenensibus, ut ipsis leges scriberet, ac reip. statum componeret, recusavit dicens: Perdifficile esse condere leges tam felicibus: indicans (ut scribit Erasmus Roterod. ex Plut. in Lucullo in Apophthegmatis Platonis) eos non facile parere salubribus monitis, qui successu rerum elati sibi felices viderentur.

4 *Ægyptiis vero Minas.*] Diodorus Siculus lib. 2. cap. 5. *Post antiquam*, inquit, *Ægyptiorum vitam, quam deûm heroumque tempore fuisse fabulantur, tradunt persuasisse primum multitudini scriptis uti legibus Menam, magni animi virum, vitæque inter omnes probatæ.* Ex quibus verbis intelligis *Menam*, non *Minam* legendum.

5 *Trismegistus.*] Hunc quintum fuisse Mercurium scribit Cicero lib. 3. de Natura deorum, his verbis, *Quintus, Mercurius scilicet, quem colunt Pheneatæ, qui & Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Ægypto præfuisse, atque Ægyptiis leges & literas tradidisse. Hunc Ægyptii Theyn appellant, eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur.* Hactenus Cicero. Lactantius Firmianus libro Divin. institut. cap. 6. de hoc Mercurio loquens, *Idem*, inquit, *oppidum condidit, quod etiam nunc Græce vocatur* ἑρμόπολις: *& Saïtæ servant & colunt eum religiose. Qui tametsi homo fuerit antiquißimus, tamen & instructißimus omni genere doctrinæ: adeo, ut ei, multarum rerum & artium scientia, Trismegisto cognomen imponerent.*

6 *Et Bocorus.*] Diodorus Siculus libro 2. cap. 3. ubi hunc Bocchoridem appellat, cum sic scribit, Legum, quæ ad hominum commercia pertinent, Bocchoridem latorem scribunt fuisse. Eusebius libro Chronicôn 3. cap. 10. ubi hunc vocat Bocchorum. Sed Sasochis, vir prudentia excellens, geometriæque inventor, leges multas, quæ ad deum religionem cultumque pertinent, prioribus addidit, ac Ægyptiis astrorum cursus ostendit, apud Aristotelem Politicôn lib. 7. cap. 10. & Diodorum Siculum lib. 2. cap. 5. ubi ultra ipsum Sasochim, tradit & Sesostrem, Verchorim, Amasim, & Darium Xerxis patrem, leges tulisse. Sed & Isidem Ægyptiis leges statuisse, quibus justitia æque omnibus servaretur, vi atque injuria, timore pœnæ, sublatis: hacque de causa priscos Græcos Isidem legiferam appellasse, tanquam primam legum inventricem, scribit ipse idem Diodorus Siculus lib. 1. c. 2.

7 *Thebanis Philolaus.*] Aristoteles lib. 2. Politicôn cap. 10.

8 *Andronodorus Chalcidensibus.*] Imo *Androdamas* ex Aristotele, ubi supra proxime.

9 *Protagoras autem Thuriis.*] Diogenes Laërtius in vita illius in prin.

10 *Quibus postea abrogatis & inductis Metellus.*] Sed & superioribus adde Pythagoram Crotoniatis leges dedisse, ex

gatis & inductis, Metellus devicta Creta, illas cum Romanis commutavit. [1] Lacedæmonii vero non jure scripto, sed moribus tantum, usu annorum comprobatis, pro lege usi sunt. Ideo Lycurgus leges scriptas Spartanis nullas dedit, sed omnium consensu mores, tanquam si lex edita fuisset, experiundo observarunt. [2] Indi quoque literas non novere, sed æquissimos mores, legis vice habuere: hique adeo tenaces fuere, ut omni scripto juri anteirent. Sed quæ priscis institutis per conditores Romani juris eisdem tabulis ad verbum scripta fuerint, parum comperta sunt, quum ad manum non sint, nullique annales extent, nullaque monumenta vetustatis: nisi quod pauca, quæ ad morum disciplinam & judicia spectant, intercise auctores produnt. [3] Extantque (ut multi asserunt) Hermodori Ephesii legum

Lacedæmonii jure scripto non utebantur.

Indi.

Quæ olim in 12. tabul. scripta, parum compertum.

Hermodorus.

se, ex Diogene Laërtio in vita illius. Saturnum Latinis ex Virgilio l. 8. Æn.

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit: his quoniam tutus latuisset in oris.

Phidonem Corinthiis ex Aristotele libro 2. Politicôn cap. 4. Hippodamum Milesiis eodem lib. c. 6. Italum Oenotriis, qui nunc Ausonii dicuntur, ex ipso Aristotele l. 7. Polit. c. 10. Meteromasdem Persis, ut conjectari potest ex Plutarcho in libello, cui titulus est, In principe requiri doctrinam. Zatrastem simulato nomine Arianis ex Diodoro Siculo l. 2. c. 5. Macarium, Cyrenaici Iovis filium, Lesbiis ex eodem lib. 6. c. 16. Dioclen Syracusiis ex eod. Diodoro lib 12. Nicodorum Mantinensibus ex Æliano lib. 2. de Varia historia. Arymbam & Tharlitam Epirotis, ut de primo testatur Iustinus l. 17. de secundo Plutarchus in Pyrrho post prin. Dionysium Bacchum Indis, ex Diodoro Siculo lib. 3. c. 10. & Arriano de gestis Alexandri libro 8. & Charondam Rheginis ex Heraclide in Politicis, ut interim prætermittam Moysem Iudæis ex sacris nostris Bibliis. Cererem autem primam omnium leges tulisse, quibus homines juste pieque vivere assuescerent, & inde Legiferam dictam tradit Diodor. Siculus l. 6. c 2. & iterum 15. Ex quo illud Virg. l. 4. Æn.

— *Mactant lectas de more bidentes*
Legiferæ Cereri. —

Ubi Servius scribit, *Leges enim ipsa dicitur invenisse. Nam & sacra ipsius Thesmophoria vocantur, sed hoc ideo fingitur, quia ante inventum frumentum à Cerere, homines paßim sine lege vagabantur, quæ feritas interrupta est invento usu frumentorum, postquam ex agrorum divisione nata sunt jura.*

1 *Lacedæmonii vero.*] Plutarchus in Lycurgo.

2 *Indi quoque.*] Diodorus lib. 3. Strabo lib. 14.

3 *Extantque (ut multi asserunt) Hermodori.*] Hic vir, ut inquit Strabo l. 14. leges quasdam videtur Romanis conscripsisse. Hermodorum in Italia exulantem, fuisse auctorem decemviris 12. tab. ferendarum, quæ ea de causa Decemvirales dicuntur, diximus supra lib. 5. c. 18.

legum decemviralium primi interpretis ſcripta relata, cujus ſtatua ob id fuit in comitio erecta. [1] Ex quibus pleraque explorate & ſatis utiliter, quædam duriter & inhumane, nonnulla remiſſe & leniter videntur conſtituta, quorum aliqua probanda, multa velut immitia & agreſtia refellenda ſunt, niſi forte multo ævo interciſos & reconditos illius ſenſus non tenemus. Ex his non alienum fuerit, aliqua, licet nimis pervetuſta & obſoleta, annotaſſe: [2] nam faciem carpere, [3] & genas radere unguibus, mulieres percommode vetabant: [4] neque magicis artibus ſegetem ex alieno traducere, [5] neque defunctorum corpora in urbe uri aut ſepeliri utiliter ſanciverunt: [6] ejulatusque & flebiles queſtus, quotidianaſque lachrymas, & cantus lugubres in funeribus inhibuere: [7] ſicut à Solone conſtitutum fuerat. Verba ex ea lege hæc ſunt: [8] Faciem ne carpito, [9] neve alienam ſegetem pellexeris. [10] mulieres genas ne radunto, neve

Quædam ex 12. tabulis relata.

1 *Ex quibus pleraque.*] Aul. Gellius lib. 20. c. 1.

2 *Nam faciem carpere.*] Servius in 12. Æneidos Virgilii eo loco,

Et roſeas laniata comas.

Ubi Servius, *Moris fuit*, inquit, *ut ante rogos humanus ſanguis effunderetur, vel captivorum, vel gladiatorum: quorum ſi forte copia non fuiſſet, laniantes fœminæ genas, ſuum effundebant cruorem, ut rogis illa imago reſtitueretur.* Tamen ſciendum, cautum lege duodecim tabularum, ne mulieres carperent faciem: his verbis: *Mulier faciem ne carpito.* Cicero libro ſecundo de Legibus.

3 *Et genas radere unguibus.*] Plin. lib. 11. cap. 37. *Infra oculos malæ, homini tantum, quas priſci genas vocabant, duodecim tabularum interdicto radi à fœminis eas vetantes. Pudoris hæc ſedes.*

4 *Neque magicis artibus ſegetem.*] Vide paulo infra.

5 *Neque defunctorum corpora in urbe uri.*] Cicero in ſecundo libro de legibus, ubi hujus rei rationem reddit, & de hoc ſatis abunde diximus ſupra l. 3. cap. 2.

6 *Ejulatuſque.*] Ut patebit ex ſeq. & tradit etiam Cicero lib. 2. Tuſcul. quæſt. *Ingemiſcere*, ait, *nonnunquam viro conceſſum eſt, idque raro: ejulatus ne mulieri quidem.* Et hic nimirum eſt fletus, quem duodecim tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt.

7 *Sicut à Solone conſtitutum fuerat.*] Cicero libro 2. de Legibus, Plutarchus in Solone, *ἀμυχὰς κοπτομένων ἀφεῖλεν*, id eſt, *lacerationes plangentium ſuſtulit.*

8 *Faciem ne carpito.*] Servius, ut diximus ſupra, verbum legis immutat: nam cum in lege dicatur, *Genas ne radunto*, ipſe legit, *Faciem ne carpito*: fortaſſis, ut intellectus fieret illuſtrior.

9 *Neve alienam ſegetem.*] Plinius lib. 18. cap. 6. quo loco loquitur de C. Furio Creſino, & vide eund. l. 28. c. 2. ubi mentionem facit 12. tabul.

10 *Mulieres genas ne radunto.*] Et id item ſupra. Sed adde Ciceronem libro 2. de Leg. ubi in duobus locis adſcribit hæc verba hujus legis.

1 *Neve*

[1] neve lessum funeris ergo habento. [2] in urbe ne urito, neve sepelito. [3] Tum si quis in suo arborem panxit, à vicini fundo quinque saltem pedes abesse voluit, in hæc verba, Si quid in agro plantaveris, quinque pedes à vicino abesto: Si ficum aut oleam, pedes novem abesto. [4] Quod autem alienam segetem pellicere veneficiis lex vetuit, ideo cautum est, quod carmine evocari fruges, & alio transferri veteres credidere: quod ne liceret ad alterius injuriam condere, etiam lege sanxerunt. [5] Insuper filios sub patris jure esse,

Carmine evocabantur fruges.

Sanctio de patribus erga filios, & contra.

1 *Neve lessum funeris ergo habento.*] Cicero eodem libro in duobus locis, & in priore exponit eam dictionem lessum pro lugubri ejulatione: voxque est fictitia per Onomatopœiam. Plautus in Truculento act. 4. sc. 2.

— Thetis quoque etiam
Lamentando lessum fecit filio. *

COLERUS.

* Tria præcipue in funere erant: Exsequiæ, Lessus sive Lausus, & Silicernium. Lælius apud Ciceronem lugubrem ejulationem significare putat. Restituit hoc vocabulum, vir nobilissimus & doctissimus Plauto, Pænulo:

Non designator præteriens obambulet,
Neu lessum ducat, dum histrio in scena fiet.

Varro Meleagris: *Funus exsequiati cum lausu ad sepulcrum antiquo more silicernium confecimus.*

TIRAQUELLUS.

2 *In urbe ne urito neque sepelito.*] Supra ibi, *Neque defunctorum corpora.* *

COLERUS.

* Vide & epist. ad famil. lib. 4. epist. 12. ubi Cicero impetrare non potest ab Atheniensibus, ut Marcelli corpus intra urbem sepeliatur.

TIRAQUELLUS.

3 *Tum si quis in suo arborem panxit.*] Hæc verba legis 12. tabul. sunt apud Ciceronem d lib. 2. de Legibus.

4 *Quod autem alienam segetem.*] Plinius lib. 28. c. 6.

5 *Insuper filios sub patris lege esse.*] Dionysius Halicarnassæus l. 2. ubi describit leges Romuli, Romanus, *inquit*, legislator permisit etiam patri vendere filium, nihil deterritus crudelitatis specie, quod res gravior videri posset, quam pro affectu domestico, quodque maxime quis miretur, in hac dissoluta disciplina Græcorum educatus, quasi durum & tyrannicum, hoc quoque patri concessit, licere illi terna filii venditione pecuniam quærere, majorem largitus potestatem patri in filium, quam hero in mancipium. Servus enim semel venditus, deinde libertatem adeptus, in posterum sui juris est. Filius vero à patre venditus, si liber fieret, rursum sub patris potestatem redigebatur. Iterum quoque venundatus & liberatus, servus, ut ante, patris reddebatur: post tertiam demum venditionem eximebatur è patris potestate. Hactenus Dionysius. Hinc, ut scribit Franciscus Balduinus Jurisconf. in legem Romuli 17. tres illæ in emancipandis liberis imaginariæ venditiones & manumissiones, quarum fit in jure Civili mentio. Sic enim demum extincto patris jure filii jus magis in tuto veteres fore judicabant. Atque hanc quidem Romuli legem tam placuisse Romanis, ait Dionysius, ut etiam relata sit inter duodecim Tabulas, & multis annis severissime servata. Numa tamen ab initio eam nonnihil mitigavit. Cæterum jus alioqui vendendi filiifam. plane patri ademptum fuisse tempore nostrorum Jurisconsultorum, certo adfirmare non possum: quamvis

esse, illosque victus necessitatisve causa patrio jure vendere, & precium quæstui esse, usque ad tertiam auctionem, neve id fraudi ignominiæve esset, [1] neque filiis quicquam in bonis esse, patribus viventibus, voluere, nisi patrio jure emancipatione solutus foret, [2] aut se jubente sponsam filius duxisset, quod antea à Numa Pompilio cautum fuerat, [3] quem etiam pater occidere poterat. Sed quum à prisca illa

quamvis eorum responsa nullam esse tradant liberi hominis venditionem: & creditorem tradant relegandum esse, qui sciens à parente pignori acceperit filiumfamilias, & patrem evictionis nomine obligari, qui filium suum tanquam servum ignoranti emptori vendidisset. Sed posteriorum Cæsarum rescriptis plane sublatam fuisse hanc venditionis speciem satis constat. Extat Diocletiani atque Maximiani rescriptum in *l.* 1. *C. de patribus qui filios suos distrax.* Liberos à parentibus neque venditionis, neque donationis titulo, neque pignoris jure, aut alio quolibet modo, nec sub prætextu ignorantiæ accipientis, in alium transferri posse. Constantinus tamen postea in *l.* 2. *C.* illo titulo, singularem unum (ut vocat) casum excepit. Voluit enim, ut inops pater, non habens unde se alat, possit filium vendere sanguinolentum, hoc est, recens natum, & adhuc à matre rubentem: qui tamen in suam iterum ingenuitatem asseri possit, restituto emptori precio, aut alio oblato mancipio. Sed humaniores sunt illæ aliæ duæ, quæ extant lib. 11. integri Codicis Theodosiani, de alimentis, quæ inopes parentes de publico petere debent, si domi non habent, quo suam sobolem alant. Hæc Balduinus. Hujus Constitutionis verba hic libuit adscribere, *Provinciales egestate victus atque alimoniæ inopia laborantes, liberos suos vendere vel oppignerare cognovimus. Quisquis igitur hujusmodi reperietur, qui nulla rei familiaris substantia fultus est, quique liberos suos ægre ac difficile sustollent, per fiscum nostrum, antequam fiat calamitati obnoxius, adjuvetur, ita, ut proconsules præsidesque, & rationales per universam Africam habeant potestatem, & universis, quos adverterint in egestate miserabili constitutos, stipem necessariam largiantur, atque ex horreis substantiam tribuant competentem.*

1 *Neque filiis.*] Alciatus in *l. pactum, quod detuli. C. de pactis.* num 3. post Bart. in *l. Gallus.* §. *& quid si tantum. ff. de liber. & postum.* & ante eos Dionysius Halicarnassæus lib. 8. de Spur. Cassio loquens, qui ob affectatum regnum de rupe præcipitatus est, sic ait: *Quid si pater ejus judex simul & accusator punitorque fuisset, nec domus ejus esset diruta, nec bona publicata. Apud Romanos enim nihil filii possident vivis patribus: sed licet eis & pecuniis & corporibus filiorum uti arbitratu suo.*

2 *Aut se jubente sponsam filius duxisset.*] Numa Pompilius Romuli successor, ab initio hanc Romuli legem nonnihil mitigavit, ut his verbis scribit idem Dionysius libro 2. *Si pater filio concesserit uxorem ducere, futuram sacrorum ac bonorum juxta leges participem, patri posthac nullum jus esto vendendi filium*, quod ille non scripsisset, nisi ante jus fuisset patri vendendi filios. Sicuti & Ulpian. *l.* 1. §. *ult. ff. de lib. exhib.* ait, non posse patrem filiam nuptam abducere: ne bene concordantia matrimonia jure patriæ potestatis turbentur.

3 *Quem etiam pater occidere poterat.*] Romanorum legislator Romulus (auctore Dionysio d. lib. 2.) Solonis, Pittaci, Charondæque leges, permittentes

illa severitate postea desivissent, sequuti interpretes jus naturæ, merito caverunt, ut [1] liberi parentes alant: aut vin-

mittentes patribus filios exheredare, domove pellere, non satis graves esse judicans, ad coërcendam juvenum contumaciam, & ut parenti suus honos conservaretur, omnem potestatem patri dedit in filium, idque, toto vitæ tempore, sive in carcerem eum mittere, sive flagris cædere, sive vinctum ablegare ad rustica opera, sive necare libeat, etiamsi filius tractet Rempubl. etiamsi magistratus gerat maximos, etiamsi liberalitatis laudem publice sit promeritus. Quo jure usi sunt Brutus, Manlius Torquatus & Sp. Cassius, ut idem dicit idem Dionysius lib. 8. Non fuit tamen (*ut Balduinus scribit in d.* 17. *l. Romuli.*) ea semper qualem Romulus instituit. M. Brutus in quadam sua ad Atticum epistola, *Dominum*, inquit, *ne parentem quidem Majores nostri voluerunt esse.* Sed & in pietate magis, quam atrocitate consistere debere patriam potestatem, judicavit Adrianus Imperator *l.* 5. *ff. ad legem Pomp. de parricid.* & temperatissimam eam esse oportere Seneca pronunciavit. Sane jus olim patri fuisse vitæ & necis in filium Constantinus ait *l. ult. C. de patria potestat.* & Paulus noster fatetur *l.* 11. *ff. de lib. & posthum.* non minus licuisse occidere, quam exheredare filiumfamilias. Sed licuisse magis aliquando, quam licere non obscure significant. Nam & abdicationem, qua Græci utebantur, sustulerunt, *l. abdicatio. C. de pat. potest.* & ne majorem quidem ullam parentum asperitatem in castigandis filiis leges Romanæ tolerarunt. Certe Trajanus *l. ult. ff. si quis à paren. manu.* voluit, ut pater cogeretur emancipare filium, quem contra pietatem male tractabat: & ex consilio Neratii Prisci, & Aristonis, tam inhumano patri denegavit bonorum possessionem, quæ manumissori datur. Sed & memoriæ proditum est, Auxonem Equitem Romanum, quod filium suum virgis immoderatius cecidisset, sic Romæ publice à parentibus omnibus, & filiisfamilias, nihil equestrem dignitatem reveritis, obsessum esse, ut suis eum stylis confoderent: & Augustus vix potuerit confossum liberare. Certe rescripta Cæsarum non patiuntur emendationem propinquorum (ut vocant) in immensum extendi: & sic quod sit delictum filiifamilias, graviori aliquo supplicio dignum dedi nolunt magistratuum judicio. Sed & cum videret Romuli lex, ideoque pater Horatii illius Tergemini, qui, quod sororem occiderat, homicidii accusabatur, contenderet judicem se esse debere: reclamavit Rex Servius Tullius, populoque Roman. judicium relinqui voluit. Testis est Dionysius lib. 3. Ergo nunc parens sit potius accusator, quam judex. Durus fortasse videbitur & crudelis pater, qui filium capitis faciat reum. Sed ô singularem legum Romanarum humanitatem! Si quis pius clemensque parens infelicem filium, ne alius eum accuset, cogatur offerre judicum misericordiæ: volunt filio remitti extremum supplicium: ne contra pietatem, atque humanitatem, pater filio vitam, quam dedit, sua delatione eripere videatur. Sic enim dicitur (*l.* 13. §. *ult. de re militari.*) Divus Pius desertorem qui à patre suo fuerat oblatus, in duriorem tantum militiam dari jussisse: ne videretur pater ad supplicium filium obtulisse. Hactenus Balduin.

1 *Liberi parentes alant, aut vinciantur.*] Parentum necessitatibus liberos succurrere justum esse, scripsit D. Antoninus Pius *l.* 1. *C. de alendis liberis à parentib.* Divi fratres, à competenti judice cogendos filios, ut patri alimenta præstent, rescripserunt, *l.* 2. *C. eod. Justin.* in *l. fin.* §. *ipsum autem filium.* ab ipsis liberis parentes alendos esse, si inopia ex utraque parte vertitur, edixit. Sed & naturali ratione eo cogendos liberos Ulpianus respondit in *l.*

Modus vendendi pueros aut mancipia.

vinciantur. [1] Quam emancipationem, seu cujus rei alienationem, secundum formulas antiqui juris ita fieri jubebat, ut non minus quinque testibus, Romanis civibus, & libripende, qui libram æneam tenebat, is qui mancipium accipit, æs tenens, ita dicat: *Hunc ego hominem ex jure Quiritum, meum esse ajo:* post quæ verba, ære percutit libram, atque illi æs dat, à quo mancipium accipit, quasi per imaginariam venditionem precii loco, in jus suum & ditionem vindicaret de alterius manu. Quæcunque igitur alienatio duo-

in *l. si quis à liberis. §. parens. ff. de agnoscend. vel alendi. lib. vel parent.* Hujus legis meminit Quintilianus lib. 5. capite 10. hanc præterea legem sæpe videbis apud Declamatores, scilicet, Senecam, Quintilianum, & reliquos. Hæc enim facit initium 1. & 7. declamat. lib. 1. Declamationum Senecæ: rursumque 7. lib. 2. & 20. lib. 4. Controversiarum ipsius Senecæ, & 5. declam. Quintiliani.

1 *Quam emancipationem.*] Hæc sunt Ciceronis lib. 2. de legib. & Boetii in tertia parte Commentariorum in Topic. Ciceronis in eum locum, *Abalienatio est ejus rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, &c.* Definit enim, *inquit Boetius*, quid sit abalienatio ejus rei, quæ mancipi est, dicens, Abalienatio est rei, quæ mancipi est, aut traditio alteri nexu, aut cessio in jure, inter quos ea jure civili fieri possunt. Nam jure civili fieri aliquid non inter alios, nisi inter cives Rom. potest: quorum est etiam jus civile, quod 12. tabul. continetur. Omnes vero res, quæ abalienari possunt, id est, quæ à nostro ad alterius transire dominium possunt, Mancipi dictæ sunt. Mancipi res veteres appellabant, quæ ita abalienabantur, ut ea abalienatio per quandam nexus fieret solennitatem. Nexus vero est quædam juris solennitas, quæ fiebat eo modo, quo in Institutionib. Cajus exponit. Ejusdem autem Caji lib. 1. inst. de Nexu faciendo, hæc verba sunt, *Est autem Mancipatio, imaginaria quædam venditio, quod ipsum jus proprium Rom. est civium, eaque res ita agitur, Adhibitis non minus quam quinque testibus civibus Romanis puberibus, & præterea alio ejusdem conditionis, qui libram æneam teneat, qui appellatur Libripens. Is, qui mancipium accipit, ita dicit, Hunc hominem ex jure Quiritum meum esse ajo, isque mihi emptus est ære, æneaque libra. Deinde ære percutit libram: idque æs dat ei à quo mancipium accipit, quasi precii loco. Quæcunque igitur res lege 12. tab. aliter, nisi per hanc solennitatem, abalienari poterat. Sui juris autem cæteræ res nec mancipi vocabantur. Eædem vero etiam in jure cedebantur. Cessio vero tali fiebat modo, Apud magistratum populi Romani, vel apud Prætorem, vel apud Præsidem provinciæ, is, cui res in jure ceditur, rem tenens ita vindicat, Hunc hominem ex jure Quiritium meum esse ajo. Deinde postquam hic vindicaverit, Prætor interrogat eum, qui cedit, an contra vindicet. Quo negante, aut tacente, tunc ei, qui vindicaverit, eam rem addicit. Idque legis actio vocabatur.* Hactenus Boetius. Hujus abalienationis meminit Horat. epist. lib. 2. ep. ult. illis carminib.

Si proprium est, quod quis libra mercatur & ære,
Quædam (si credis consulti) mancipat usus.

Meminit & Plutarchus in libro de Sera numinis vindicta.

duodecim tabulis haud aliter nisi hac solennitate fieri jure poterat, aut cessione, quæ fieret apud magistratum populi Romani, ut cui res jure ceditur, rem tenens ita vindicet: Hunc ego hominem ex jure Quiritum meum esse ajo: mox prætor interroget eum qui cedit, an contra vindicet. Quo negante aut tacente, ei qui vendicarat, rem addicit. Idque legis actio dicitur, quia traditione pura cessio rei mancipi non explicabatur. Quare usurpatur, ut in emptione rerum quæ mancipi sunt, libra interponeretur, & libripens. [1] Si tamen filius è muliere, quæ vulgato corpore quæstum fecit, & non justis nuptiis editus, aut à patre nullis foret artibus instructus, lege Solonis patrem alere minime cogi poterat. [2] Glandem quoque suam in alienum fundum procidentem, ut liceat tollere in alieno, [3] quique injuria alterius arbores cæcidisset, in singulas siclos æris vigintiquinque pœnam solvere cogebat. [4] Tum inter jura stillicidio- & parietum, ne quis ædibus tignum injunctum eximere coga-

Legis actio. *Filius meretricis, aut artibus non instructus, patrem alere non cogebatur.* *De stillicidiis & parietibus.*

1 *Si tamen filius.*] Plutarchus in vita Solonis auctoritate Heraclidis Pontici, nam ibi subdit, Qui in congressione & commercio mulieris decorum non servat, is facile declarat, se non liberorum gratia ad eam rem impelli, sed voluptati potius indulgere. Ideoque mercede se privat, nec sibi jus parentis in liberos reliquum facit, quibus ipsa procreatione dedecus & ignominiam attulit. Aliud tamen nostris legibus, quibus pater & filius naturales sese mutuo alere debent, ut supra diximus.

2 *Glandem quoque suam.*] Plinius lib. 16. cap. 5. *Cautum est*, inquit, *lege 12. tabularum, ut glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere.* Idque etiam attestatur Jurisconsultus in *l. unica. ff. de glande legenda.* Sed & tu interim vide *l. Julianus.* §. 2. *ff. ad exhib.*

3 *Quique injuria alterius arborem cæcidisset.*] Idem Plinius lib. 17. c. 1. *Fuit*, inquit, *& arborum cura legibus priscis: cautumque est 12. tabulis, ut qui injuria cæcidisset alienas, lueret in singulas æris 25.* De quo & tu vide *l. 1. ff. arbor. furtim. cæsar.* & totum eum tit. & *l. duobus.* §. *colonus. ff. de jurejur.*

4. *Tum inter jura stillicidiorum & parietum.*] Ulpianus in *l. 1. ff. de tigno injuncto.* & *l. gemma. ff. ad exhibendum:* & Paulus in *l. in rem actio.* §. *tignum. ff. de rei vind.* Idem *l. de eo ff. de donat. inter vir. & uxor.* Cajus, *l. adeo quidem.* §. *sed & si. ff. de acquir. rer. domin.* ubi sic scribit, *omne, quod inædificatur, solo cedit: nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerit, desiit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea agere, propter legem 12. tabularum: qua cavetur ne quis tignum alienum ædibus suis injunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet.* & Paulus *l. qui res suas.* §. *ult.* in fin. de solution. & liberat. & Justinianus *in* §. *cum in suo. inst. de rerum divisione.*

cogatur, sed duplum pro eo præstari, [1] neve quadrupes pauperiem alteri faxit, sed dari animal pro noxa, aut ejus offerri æstimationem lege cavebatur, [2] quod à Solone statutum erat, ut si canis morsu affecisset quippiam, quatuor pedum capistro nexus dederetur, quod de omni quoque pecore sancitum est. [3] Iisdemque legibus quoties de alicujus statu causa agitur, ut liber an servus sit, in dubium veniat, dari vindicias secundum libertatem aut servitutem cavebatur. [4] Utque ad agrum meum per tuum eunti via mihi pateat, quæ in porrecto octo, in anfractu sedecim pedum foret. [5] Dari autem vindicias secundum libertatem tunc dicebatur, quum prætor super assertione liberi capitis, aut servilis personæ, quem assertor servum aut liberum dicit, de quo ambigitur, datis induciis, decernit edicto, ne interim asserto vis inferri valeat per assertorem, sed in libertate qua fungitur, maneat. Cum vero prætor assertum in servitute pro servo teneri apud assertorem interim jubet, vindiciæ secundum servitutem dicuntur dari. [6] Furta quoque eadem lex usque adeo aversata est, & tam severa

Vindiciæ secundum libertatem. De vindiciis vide l. 2. §. in tuum. ff. de orig. jur. Vindiciæ secundũ servitutem.

1 *Neve quadrupes.*] Ulpianus in l. 1. in princip. ff. si quadrupes pauper. fec. dicat. *Si quadrupes*, inquit, *pauperiem fecisse dicatur, actio ex l. 12. tab. descendit: quæ lex voluit, aut dari, quod nocuit, id est, animal, quod noxiam commisit: aut æstimationem noxiæ offerri. Noxia autem est ipsum delictum. Quæ actio ad omnes quadrupedes pertinet*, & Justinianus in §. 1. instit. eod. tit. sic scribit, *Animalium nomine, quæ ratione carent, si qua lascivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint, noxalis actio lege 12. tabul. prodita est.*

2 *Quod à Solone.*] Plutarchus in Solone, *Noxa*, inquit, *quadrupedum legem tulit, qua canem, qui quidpiam morsu affecisset, trunco quatuor pedum alligatum dedi jussit, commentum ad securitatem elegans.*

3 *Iisdemq; legibus.*] Pomponius Jurisconsultus in *l. 2. ff. de orig. jur.* & ante illum Dionysius Halicarnassæus lib. 2. Paulus, in *l. ordinata.* Cajus in *l. si de libertate. ff. de liberali causa.*

4 *Usque ad agrum meum.*] Cajus in *l. viæ ff. de servit. rust. præd.* Viæ latitudo ex l. 12. tab. in porrectum octo pedes habeat: in anfractum, id est, ubi flexum est, sedecim. Varro l. 6. ling. Lat. in verbo, *Anfractu.*

5 *Dari autem vindicias.*] Pompon. in *l. 2. §. initium 13. ff. de orig. juris.* & ibidem Budæus & Zasius. Vide præterea Festum Pompejum lib. 19.

6 *Furta quoque eadem lex.*] Totum hoc 12. tab. caput commemorat Gellius lib. 11. cap. 18. cum probare vult Decemviros neque pari severitate in puniendis omnium generum furibus, neque remissa nimis lenitate usos esse. Audiebant illi quam acerbe Draco Atheniensis furta omnia puniri voluerat; quam leniter Solon, qui sublato mortis supplicio, dupli tantum pœnam furibus indixit. Audiebant apud Lacedæ-

ſevera correctione plectit, ut furem manifeſtum in ſervitutem tradat illi cui furto quid ſubtractum foret. Furem vero nocte deprenſum, quoquo modo: die vero, ſi telo ſe defenderet, & demum cum clamore occidi permiſerit, in hæc verba: [1] *Si nox furtum factum ſit, ſi im aliquis occiſit, jure cæſus eſto.* [2] Furta quoque per lancem & licium con-

Lex de furib. l. ſi pignore. §. finem. ff. de fur.

Furta per lancem & licium concepta.

Lacedæmonios quanta eſſet furtorum & quam impia licentia. Prudenter ipſi delegerunt mediam quandam rationem puniendi coërcendique furti: quod quidem impune graſſari non poteſt, quin omnis tollatur humana ſocietas. Et quidem quod attinet ad primum caput hujuſce legis Decemviralis, extat quoque apud Cic. Is enim in Oratione pro Milone, 12. *Tabulæ*, inquit, *nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem ſi ſe telo defenderet, interfici impune voluerunt.* Sed & Cajus noſter ſcribit *l. 4. ad legem Aquiliam,* Legem 12. Tabul. furem noctu deprehenſum occidere permiſiſſe, ut tamen id ipſum cum clamore teſtificetur. hancque legem enarrans lib. 1. ad legem 12. Tabul. quid hic telum appelletur, quamque late pateat ejus ſignificatio, pluribus verbis explicuit, extatque ejus interpretatio in Pandect. *l. 233. ſi cavilletur. §. telum vulgo. ff. de verb. ſign.* & à Juſtiniano repetita in Inſtit. *§. telum. Inſtit. de pub. jud.* Sane tamen Ulpian. adjicit (l. furem nocturnum. ff. ad leg. Corn. de ſic.) *furem nocturnum ſi quis occiderit, ita demum impune ferre, ſi parcere ei ſine periculo non potuit.* Porro, ut Romani poſt Decemviros prohibuerunt aliquem de ſaxo præcipitari, *l. ſi diutino. 25. ff. de pœnis.* ſic & liberum hominem alicui addici, ſervumque illi fieri pœnæ cauſa, noluerunt. Ergo furti ſive manifeſti, ſive nec manifeſti pœna mutata eſt, & ad pecuniariam revocata. Teſtis quidem eſt Polybius, extremum illud ſupplicium ξυλοκοπίας manſiſſe in caſtris Rom. adverſus eos, qui quid in iis furarentur. Sed aliorum furtorum, quæ quidem privata eſſent (nam peculatus & ſacrilegii gravior pœna eſt) non niſi multam pecuniariam eſſe voluerunt. *Pœna manifeſti furti* (inquit Juſtin. l. ult. de fur.) *quadrupli eſt tam ex ſervi, quam liberi perſona, nec manifeſti dupli.* Hæc Franciſcus Balduinus in leg. 54. 12. Tabul.

1 *Si nox furtum.*] Hic *nox* inuſitatiſſime legitur. Ab eo autem quod *is*, non *eum* caſu accuſativo, ſed *im* dixerunt. Sic Macrob. Nam Feſtus non *im*, ſed *en* ab *eo* quod eſt *is*, deduci ſcribit. Ego tamen *em* per *m*, in fine ſcribendum puto. Moveret me vetuſti codicis Macrobiani auctoritas, ut *im* legendum putarem, incaſtigatumque Feſti exemplar ſuſpicarer niſi id eſſet ſcriptum in dictionibus ab E litera incipientibus. Vide Cælium Calcagninum Lect. antiquarum lib. 2. c. 3. *

COLERUS.

* *Nox*, pro *noctu*, uſurpavit aliquoties Plautus. Contrarius fur nocturno erat Interdiarius ἡμεροκλέπτης. Nocturnum dicebant Græci ἡμερόκοιτον dormitatorem. Vide Cujacium obſervat. lib. 11. c. 27.

TIRAQUELLUS.

2 *Furta quoque per lancem & licium.*] Franc. Balduinus in leg. 57. 12. Tab. FVRTA PER LANCEM LICIVMQVE CONCEPTA, SICVT MANIFESTA VINDICANTOR. Sic ſcribit, Decemviros furta, quæ per lancem liciumque concepta eſſent, perinde ac ſi manifeſta forent, vindicaviſſe, teſtis eſt Gellius lib. 11. c. 18. Sed vellem etiam addidiſſet atque explicuiſſet, quæ tandem ea furta ſint. magna certe moleſtia poſteritatem liberaſſet, quam tanto etiam magis id ignorare puduit, quod etiam Gellius alio loco (ſcilicet l. 16. cap. 10.)

concepta, velut manifesta, severiora pœna punivit. [1] E diverso

cap. 10.) vehementer rideat quendam jurisperitum, qui, ut ignorantiam in hoc genere suam excusaret, causabatur furtorum quæstiones cum lance & licio evanuisse, omnemque illam 12. Tab. antiquitatem. Tatii Alpini conjectura, aliorum interpretum commentis probabilior esse videtur, furta hæc fuisse, quæ religionis obtentu impostores quidam, tanquam sacrificuli, licio succincti, & lancem ad colligendas stipes circumferentes committebant sacrilegis proxima, nempe rerum, si minus, ad ministerium Dei consecratarum, collectarum tamen ad sacrificia, & eorum nomine. Sacrorum ministros licio succinctos fuisse, ideoque etiam Lictores dictos esse, ostendit Ovid. libro 2. Fastor. Lances quoque inter sacrificia fuisse vel illud Virgilii lib. 8. Æneidos indicio est,

Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

Si sacrilegos hujus generis fures atque impostores coërcere voluerunt 12. Tabul. & prudenter & religiose factum id est. Eorum nequitiæ si postea indulsit posteritas, vel superstitione fascinata, vel talium nebulonum furtis jam satis assueta, nimium certe vecors fuit. Sane Cic. lib. 2. de Legibus edit hanc legem, PRÆTER IDÆÆ MATRIS FAMULOS, EOSQUE IUSTIS DIEBUS, NEQUIS STIPEM COGITO. Deinde subjicit, *Stipem sustulimus, nisi eam quam ad paucos dies propriam Ideæ Matris excepimus. Implet enim superstitione animos, & exhaurit domos.* * Tolerat ergo Cicero μητραγύρτας (sic enim vocabantur) cum sua mendicitate, cum suis stipulationibus, alios ejus farinæ non tolerat stipulatores. Hactenus Francisc. Balduinus. **

COLERUS.

* De qua stipe illa, quam Galli matris Deum, lege à Metello lata, vide August. lib. 7. de Civ. Dei, & Ovid. in Fastis.

** De lance & licio, sic Festus: *Lance & licio dicebatur apud antiquos, quia, qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat propter matrum familiæ, aut virginum præsentiam.* Hactenus Fest. Notum est ex 12. tabulis *(inquit Scaliger)* ideoque repetundum ab ultimo Atheniensium jure: Nam qui concipiebant in aliqua domo furtum, nudi cincticulo amicti, quod vocatur heic licium ædes suspectas ingrediebantur. Aristoph. νεφέλαις:

Κατάθου θοἰμάτιον. ἠδίκηκα τι,
Οὐκ, ἀλλὰ γυμνοὺς εἰσιέναι νομίζεται.
Ἀλλ' οὐχὶ φωράσων ἔγωγ' εἰσέρχομαι.

Plato de leg. lib. 12. φωρᾶν δ' ἂν ἐθέλῃ τίς τι παρ' ὅτῳ οὖν γυμνὸς, ἢ χιτωνίσκον ἔχων ἄζωστος προομόσας τοὺς νομίμους θεοὺς, ἦ μὴν ἐλπίζων εὑρήσειν, οὕτω φωρᾶν. Propter familias autem, & virgines opponebat lancem ante oculos, quia etiam in γυναικωνῖτιν intrabat. quod non licebat apud Græcos viro externo, ne corrumpendi feminas potius, quam furti concipiendi causa ingressus videretur. Ideoque lancem ob oculos ponebat, ne videret eas. Sed quæro, quid ergo proderat intrasse Gynæconitin & nihil videre? Sane qui ita oculos tegeret, quid videre posset, quomodove furtum concipere, nescio.

TIRAQUELLUS.

1 *E diverso Lycurgus.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 4. & in Repub. Lacedæmoniorum. Gellius d. lib. 11. c. 18. Plutarch. in Lycurgo. Sed ne fallaris, ita furari apud eos licebat, modo ne deprehenderentur in furto, ut scribit idem Plutarchus in Apophthegmatis Laconicis, *Alius*, inquit, *quidam puellus, cum adesset tempus quo lege cautum erat, ut ingenui pueri quod quisque posset ita furarentur, ne deprehenderentur in furto (nam id turpe erat) vivam vulpeculam, quam pueri, quibus cum erat, furati fuerant, accepit servandam. Sed advenientibus iis, qui amiserant, ad quærendum illam, sub veste quamprimum occultavit.*

verso Lycurgus Spartanis furta impunita esse voluit, quo magis acuerentur ingenia, animoque essent vegeto & solerti, [1] exemplo Germanorum [2] & Ægyptiorum, qui furta legibus inulta reliquere. [3] Si tamen sacerdoti exhibita fuissent, furi ablatæ rei pars lucro accedebat. [4] Apud Persas fuere Cardaces, quibus nullus rapinis modus; nam per occasionem & licentiam rapto vivere permittitur. [5] Fertur tamen Dionysius senior, quum sceleris convictos gra-

Spartanis furta impunita.

Cardaces.

cultavit. Fera vero sæviente, ac pueri ipsius latus ad viscera usque lacerante, tantisper toleravit ne deprehenderetur, dum ii, qui quærebant, abiissent. Sed cum pueri, id quod factum erat vidissent, accusarentque dicentes: Melius erat manifestare vulpeculam, quam usque ad mortem occultare. *Minime vero*, inquit, *sed satius est doloribus immori, quam in furto deprehendi, ac propter mollitiem turpiter vitam affectasse videri.* Et non multo post, *Furantur*, inquit, *illic pueri etiam ex esculentis quicquid possunt, discentes dextre imponere vel dormientibus, vel indiligenter sua servantibus. Deprehenso pœna erat vapulare & esurire.*

1 *Exemplo Germanorum.*] Cæsar l. 6. Commentariorum, Germanorum mores & victus rationem scribens, ait, *Latrocinia nullam habent infamiam, quæ extra fines cujusque civitatis fiunt: atque ea juventutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant.*

2 *Et Ægyptiorum.*] Diodorus Siculus lib. 2. c. 3. Gellius lib. 11. c. 18.

3 *Si tamen sacerdoti.*] Diodorus ubi supra, Lex præterea privatim de furibus apud solos Ægyptios hæc erat. Jubebat eos qui furari volebant, nomen suum apud Principem sacerdotum scribere, atque evestigio furtum ad eum deferre. Similiter quibus res furto erepta erat, apud eundem rei sublatæ tempus, diem & horam scribere tenebantur. Hoc modo facile invento furto, qui rem amisisset, quarta multabatur parte, quæ daretur furi. Satius ator legis esse duxit, cum impossibile esset furta prohiberi, potius alicujus portionis, quam totius rei amissæ homines jacturam pati. Similiter & Samii Mercurio Charidotæ rem divinam facientes, volenti & furari & latrocinari permittunt. Quia oraculo relicta insula, Mycalem cum migrassent, præda ac rapinis decem annis vitam duxerunt, deinde in insulam reversi Samii hostes superarunt. Plutarchus problem. c. 168.

4 *Apud Persas.*] Strabo lib. 15. ad finem.

5 *Fertur tamen Dionysius senior.*] Dionysius auctore Plutarch. in Apophthegmatis ejusdem, cum in aliorum scelerum patratores severe animadverteret, vestium furibus parcere solet, ut Syracusii cœnare inter se & inebriari desinerent. Solent enim lopodytæ, id est, vestium fures in balneis frequentibusque conviviis venari. * Quemadmodum autem in balneis vestes deponuntur, ita in conviviis summæ vestes abjici solent, ut togæ palliaque. Hæc Erasmus ex Plutarch. in Apophtheg. Dionysii.

COLERUS.

* De furibus balneariis multa habes apud Senecam. Tertullian. de Idololat. *Si hoc præceptum ab omnibus manibus defendatur, credo & fures balneatores manibus suis vivere, & ipsos latrones manibus agere quo vivant. Ideo de fuga in persecutione. Nescio dolendum an erubescendum sit, cum in matricibus beneficiariorum & curiosorum, inter tabernarios & lanios & fures balnearum & aleones & lenones, Christiani quoque ve-*

gravius puniret, illos qui veſtes furabantur, impune abire juſſiſſe. [1] Contra vero apud Scythas, quibus nihil erat furto gravius, ſeveriſſima enim plectebantur pœna, qui turbato gentium jure, de poſſeſſione dominos everterent. [2] Indi quoque à rapinis velut contra hominum ſocietatem, contraque divinum humanumque jus magnopere abſtinuere, adeo ut ſiquis vectigal furatus eſſet, capite lueret: tametſi Herodotus auctor ſit, Tauroſcythas furandi licentia ſibi victum quæritare. [3] Id quod Solon apud Athenas ſanctionibus magnopere vetuit, cavens ut ſi quis quod non potuiſſet tolleret, tanquam improbus pœnas daret. [4] Præ cæteris Draco legumlator, ut ab alieno omnes manum abſtinerent, furta tam moroſiſſime penſitavit, ut eum qui ſtercorandi cauſa ſtercus bubulum abſtuliſſet, aut olera, capitis ſupplicio afficeret: [5] cenſuitque furto

Scythæ.

Indi.

Tauro-ſcythæ.

Solonis ſanctio.

Draconis lex.

ctigales continentur. Ibi Tertulliani interpres, ait, alio nomine dictos fuiſſe *capſarios.* Quod non eſt verum. Capſarii enim *l. 3. §. ult. ff. ſunt, qui in balneis veſtimenta cuſtodiunt.* quod verbis Epiphanii confirmat Iureconſultorum Coryphæus Cujacius obſervat. lib. 5. cap. 8. his autem balnearibus furibus gravior pœna conſtituta erat, quam aliis. Id cur fiat docet Ariſtot. Probl. ſect. 30. Probl. 14.

TIRAQUELLUS.

1 *Contra vero apud Scythas.*] Juſtinus ex Trogo Pompejo lib. 2. Scytharum mores deſcribens, *Nullum*, ait, *ſcelus apud eos furto gravius, quippe ſine tecto, munimentoque pecora & armenta habentibus, quid ſalvum eſſet, ſi furari liceret?*

2 *Indi quoque.*] Hæc uſque ad verſ. *Tametſi,* ſunt Strabonis lib. 15. Quinetiam apud Bactrianos, qui vel pauca furatus eſſet, ſputis dedecorabatur, ut ex auctoritate Bardaſanis ſcribit Euſebius Præparationis Euangelicæ, lib. 6. cap. 6. Et qui apud Arrios aliquid vel minimum furabatur, obruebatur, ut ille quoque dicit eodem loco. Et apud Locros, ſi quis in furto deprehenderetur, oculis privabatur, ut teſtis eſt Heraclides in Politicis.

3 *Id quod Solon.*] Laërtius in vita illius. Vide noſtras Conſuetudines.

4 *Præ cæteris Draco.*] Plutarchus in vita Solonis, *ἅπασι ἁμαρτάνουσι μία ζημία θάνατος τοὺς λάχανας κλέψαντες ἢ ὀπώραν ὁμοίως κολάζεσθαι τοῖς ἱεροσύλοις, καὶ ἀνδροφόνοις.* id eſt, *omnium flagitiorum una pœna mors, qui olera, aut mollioris corticis fructus ſurripuerint, ut ſacrilegi & homicidæ puniantur.* Gellius lib. 11. cap. 18. poſt princ. *Draco,* inquit, *leges quibus Athenienſes uterentur, primus omnium tulit. In illis legibus furem cujuſcunque modi furti, ſupplicio capitis puniendum eſſe, & alia quæ nimis ſevere cenſuit ſanxitque.*

5 *Cenſuitque furto teneri.*] Gellius lib. 7. cap. 15. & hoc quoque noſtris legibus obſervatur, ut ſcribitur in *l. qui jumenta 40. ff. de furtis. Qui*, inquit, *jumenta ſibi commodata longius duxerit, alienave re invito domino uſus ſit, furtum facit.* & l. ſi ut certo loco. 5. §. ſed interdum. Ulpianus ſic ſcribit, *Sed interdum & mortis damnum ad eum, qui commo-*

furto teneri etiam qui jumentum aliorsum, quam quo utendum acceperat, deduceret. [1] In Lycia ferunt constitutum, ut si liber homo quippiam furatur, libertate amissa, servus cogatur esse & mancipium. [2] Alexander quoque Severus adeo vindex furtorum fuit, ut præter severissimas pœnas, nullum raptorem aut furem salutationi admiserit, illosque velut nequissimos è conspectu summoverit. [3] Dixere autem furta per lancem & licium, quod fures qui in alienas penetrabant ædes, plerunque (ut est sagax furum solertia) licium ferebant, quo furta alligarent: & lancem præ oculis ne innotescerent. [4] Eadem quoque lex cœtus nocturnos & coitiones in urbe nocte fieri vetuit: [5] quod lapsu mox temporis obliteratum, postea Gabinia

Lycii.

Alexander Severus.

Furta per lancem & licium.

commodatum rogavit, pertinet. nam si tibi equum commodavero, ut ad villam adduceres, tu ad bellum duxeris: commodati teneberis, idem erit & in homine. Restringitur si volente domino id facere existimavit. Angel. in §. *furtum. ff. de obligat. quæ ex malefic.*

1 *In Lycia.*] Nicolaus περὶ ἐθῶν. & ex eo Stob. Sermone 42.

2 *Alexander quoque Severus.*] Lampridius in vita illius. T. autem Junius, ut id addas, cum apud Claudium Cæsarem cœnaret, argenteum poculum (sive scyphum aureum, ut scribit Suetonius in vita Claudii c. 32.) clam sustulit, quod cum Cæsar audisset furtum illud non alia pœna ultus est, quam postridie eum rursus ad cœnam invitavit, qui cum venisset, jussit ministris, ut nullum illi argenteum poculum, sed fictilia omnia adferrent atque apponerent. Plut. in vita Galbæ. Hanc historiam Corn. Tacitus lib. 17. sic scribit, *Titus Junius servili deinceps probro respersus est, tanquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus. Et Claudius postera die, soli omnium Junio fictilibus ministrari jussit.*

3 *Dixere autem furta per lancem & licium.*] Festus Pompejus lib. 10. *Lance, inquit, & licio dicebatur apud antiquos, quia qui furtum ibat quærere in domo aliena, licio cinctus intrabat, lancemque ante oculos tenebat, propter matrum familiæ, aut virginum præsentiam.* Scribit quidem Festus antiquam illam quærendi furti in ædibus alienis fuisse solennitatem, vel ne viderentur uxores & mulieres quas religiose ac severe olim & Græcos & Latinos observasse, ut nunc etiam, nullus ignorat, vel ne terrerentur, vel aliam ob causam. Furtum autem quod quis committebat, furtum quærens in ædibus alienis, per lancem & licium conceptum dicebatur, quia licio cinctus & lancem ante oculos tenens furtum faciebat. De hujuscemodi furto jam non multo ante ex Franc. Balduino satis ample diximus. Et ego ex Scaligero satis, opinor, fuse.

4 *Eademque lex cœtus nocturnos.*] Porcius Latro in illa elegantissima declamatione adversus Catilinam, *Primum*, inquit, 12. *Tab. cautum esse cognoscimus, ne quis in urbe cœtus nocturnos agitaret.*

5 *Quod lapsu temporis.*] Idem Porcius ibi ad supra proxime dicta adjungit, *Deinde lege Gabinia promulgatum, qui conciones ullas clandestinas in urbe conflavisset, more majorum, capitali supplicio mulctaretur.*

Noctis definitio secundum legem. binia lege innovatum fuit. [1] Noctemque ita lex definivit, ut post solis occasum noctem esse decernerent. Verba legis hæc sunt: *Ante meridiem causam conjicito, quum perorant ambo præsentes: post meridiem præsenti litem addicito, si ambo præsentes. Sol occasus suprema tempestas esto.* [2] Venditæque rei & traditæ, nisi persoluto precio vel satisfacto, haud aliter rem ad emptorem transferri voluit. [3] Furtivæque rei usucapionem & dominium inhibuit. [4] Quo etiam jure cavebatur, in rebus vendundis ea præstari oportere, quæ essent nuncupata, ita ut pacti & conventi stetur formulæ: quæ qui inficiatus foret, duplicem subiret pœnam. Quod mox à jureconsultis, qui formulas de dolo malo invenerunt, cautius statutum est. nam [5] in re vendita si quid esset vitii, quod emptor ignoret, venditor sciat, reticentiam quoque mulctari jusserunt. [6] Erat tamen lege constitu-

De rerum venditionibus. *Reticentia in venditione mulctanda.*

1 *Noctemque ita lex definivit.*] Macrob. lib. 1. Saturn. c. 3. Censorinus de die Natali, c. 9.

2 *Venditæque rei & traditæ.*] Id ex legibus 12. Tab. esse testatur Justinianus in §. *venditæ. Instit. de rerum divis.* Paulus in l. quod vendidi. 9. ff. de contrahenda empt. *Quod vendidi & tradidi*, ait, *non aliter fit accipientis, quam si aut pretium nobis solutum sit, aut satis eo nomine factum, vel etiam fidem habuerimus emptori sine ulla satisdatione.* Et Ulpianus in l. procuratoris. §. *sed & si dedi.* ad finem scribit, *Quia res venditæ, non alias desinent esse meæ (quamvis vendidero) nisi ære soluto, vel fidejussore dato, vel alias satisfacto, dicendum erit, vindicare posse me.*

3 *Furtivæque rei usucapionem.*] Id ex legibus 12. Tabul. tradit idem Justinianus in §. *Fortunæ. instit. de usucapion.* Et id quidem postea confirmatum est lege *Attilia*, aut, ut alii vocant, *Atinia* apud Gellium lib. 17. c. 7. & Paulus *l.* 4. §. *quod autem ff. de usucap.*

4 *Quo etiam jure cavebatur.*] Hæc lex 12. Tabul. ex Græcis legibus esse videtur. Idem quoque cavisse videntur Ædiles apud Ulpianum in *l.* 1. *ff. de ædil. edict.*

5 *In re vendita si quid esset vitii.*] Venditorem vitium morbumve scientem omnia detrimenta, quæ ex emptione emptor traxerit, præstare oportere Julianus apud Ulpianum scribit *l. Julianus. ff. de actione empt. ex edicto ædilium* quod extat in *l.* 1. *ff. de ædilitio edict.* Hujus legis meminit Cic. lib. 3. de offic. ubi sic scribit, *Ac de jure quidem prædiorum sancitum est apud nos in jure civili, ut in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota essent venditori. Nam cum ex 12. tabul. satis esset ea præstari, quæ essent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus esset, dupli pœnam subiret, à Jurisconsultis etiam reticentiæ pœna est constituta. Quicquid est in prædio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere.*

6 *Erat tamen lege constitutum.*] De hoc articulo vide *ff. judicatum solvi.* & *ff. in jus vocati ut eant.* & *ff. qui satisd. cog.* & *C. de jurejur. propter calum. dan.* Cui satisdationi successit hodie ex Francisci regis I. constitutione apud Gallos domicilii electio. Porro non legi litigatores deponere 50. aureos.

Tu

ſtitutum, ut ſi quis peteret quod inficiaretur dubia argumentorum fide, ambo, petitor & reus æreos quingentos apud pontificem deponerent, quod juramentum dicebatur, & demum re diſcuſſa, victor pro quo judicium ſtaret, nummos reciperet, victi vero ad ærarium ferebatur. [1] Et tametſi lege duodecim tabularum, uſucapione biennali fundi dominium tranſiret ad emptorem, nihilque de urbanis caveretur prædiis, jureconſulti poſtea legem interpretati, idem placitum juris æquitate ad urbana transtulere. [2] qua etiam lege cautum fuit, ut veſtibulum ſepulchri, ſicut ſepulchrum, uſucapere non liceret. [3] Frugem quoque alterius aratro quæſitam nocte paviſſe, vel infame carmen propoſuiſſe, puberi duodecim tabulis capitale fuit: impuberi vero, Prætoris arbitratu fuſtis pœna. [4] Eumque qui hoſtem concitaſſet, aut opem tuliſſet, capite punivit. [5] Furti quoque noxalis actio, lege duodecim tabularum conſtituta erat, ut ſi ſervus quadrupeſve furtum damnumve admiſit, vel fraude aut perfidia quid patravit, dedendo ſervum aut quadrupedem liberetur dominus. [6] Quod ſi ſervus equuſve meus in ſtadio coronam me-

Juramentum per pecuniam depoſitam.

Furti actio.

Tu tamen interim vide *tit. de ſatisd. Inſtit. lib. 4. c. 11.*

1 *Et tametſi lege duodecim tabularum, uſucapione biennali fundi.*] Cicero in Topicis, & Oratione pro Cecinna, & in oratione de Aruſpicum reſponſis.

2 *Qua etiam lege cautum fuit, ut veſtibulum ſepulchri.*] Cic. lib. 2. de Legibus.

3 *Frugem quoque alterius aratro.*] Plinius lib. 18. cap. 3. *Frugem quidem,* ait, *arato quæſitam furtim nocte paviſſe, ac ſecuiſſe, puberi 12. Tabul. capitale erat, ſuſpenſumque Cereri necari jubebant gravius quam in homicidio convictum: Impubem prætoris arbitratu verberari, noxiamve duplionemve decerni.* Idem libro 28. c. 2. cum probare vult magicarum incantationum aliquam eſſe vim, ait legum ipſarum in 12. Tabul. verba fuiſſe, QUI FRUGES EXCANTASSET. & alibi, QUI MALUM CARMEN INCANTASSET. De eo quod de impubere dixit, vide Gellium lib. 11. c. 18.

4 *Eumque qui hoſtem concitaſſet.*] Hujus legis teſtis eſt Martian. in *l. 3. ff. ad leg. Jul. majeſtat.* his verbis, *Lex 12. Tabul. jubet eum, qui hoſtem concitaverit, quive civem hoſti tradiderit, capite puniri.* Ubi adverte in antiquis Digeſtorum libris ſcriptum eſſe, Quive opem hoſti tradiderit, & non civem.

5 *Furti quoque noxalis actio.*] Ulpianus Celſi auctoritate in *l. 2. ff. de noxa. act.*

6 *Quod ſi ſervus equuſve meus.*] Plinius lib. 21. cap. 3. totum hoc caput nobis ſuppeditavit (ut ſcribit Franciſ. Balduinus in l. 14. 12. Tab.) & aliqua etiam in parte interpretatus eſt. Sic enim

meruisset, domino deberi cavebatur, his verbis: *Qui coronam parit ipse, pecuniamve, ejus virtutis ergo arguitur; quam servus equive meruissent.* Et hæc omnia sapientia prope singulari eisdem tabulis sancita & sacrata fuere.[1] Nec tantum circa corrigendos plectendosque mores, sed circa ultimas voluntates, & bonorum successiones testamento debitas, & ad parentum bona admissionem, eisdem tabulis jura perscripta sunt.[2] Nam masculos æque ac fœminas ad bona parentum pariter vocavit,[3] eosque sive testamento valido, sive nullo:[4] nec solum natos, sed posthumos,[5] invitos

Leges 12. tabularum circa ultimas voluntates.

enim lib. 21. cap. 3. loquens de coronis ait: *Semper auctoritas vel ludicro quæsitarum fuit. Namque ad certamina in circum per ludos & ipsi descendebant, & servos suos quoscunque mittebant. Inde illa* 12. *Tabularum lex*, QVI CORONAM PARIT, IPSE PECVNIAVE EIVS, VIRTVTIS ERGO ARGVITVR. *Quam servi equive meruissent, pecunia partam lege dici, nemo dubitavit. Quis ergo honos? ut ipsi mortuo, parentibusque ejus, dum intus positus esset, forisve ferretur, sine fraude esset imposita. Alias in usu promiscuo ne ludicræ quidem erant.* Hæc Plinius. Cicero quoque libro 2. de Legibus hujus nobis rei testis esse potest. Cum enim dixisset, Per 12. Tab. sublatam esse servilem uncturam, & circumpotationem funebrem, & sumptuosam respersionem; addit, Longas quoque coronas esse sublatas. Coronas *lemniscatas* intelligit, quas cadaveribus imponi prohibuerunt Decemviri. Tum vero subjicit, *Illa jam significatio est, laudis ornamenta ad mortuos pertinere, quod Coronam virtute partam, & ei quæ peperisset, & ejus parenti, sine fraude esse lex impositam jubet.*

1 *Nec tantum circa corrigendos plectendosque mores.*] Leges enim 12. Tab. circa successiones providisse auctor est Ulpian. in *l. is autem* 11. *ff. de jure patro.* Idem Ulp. in lege obvenire. 131. ff. de verbor. signific. *Lege*, inquit, *obvenire hereditatem non improprie quis dixerit, & eam, quæ ex testamento defertur, quia leg. 12. Tab. testamentariæ hereditates confirmantur*, & Justinian. in *lege 12. Tab. 14. §. ult. C. de leg. hered.* & *in §. intestatorum autem. Instit. de hered. quæ ab intest. defer.* & in §. *necessarii. Instit. de hered. qualit. & differ.*

2 *Nam masculos æque ac fœminas.*] Justinian. in d. l. lege 12. Tab. in prin. C. de legit. hered. *Lege*, inquit, 12. *Tab. bene humano generi prospectum est, quæ unam consonantiam tam in maribus quam in fœminis legitimis, & in eorum successionibus necnon & liberis observandam esse existimavit, nullo discrimine in successionibus habito, cum natura utrunque corpus ediderit, ut maneat suis vicibus immortale, & alterum alterius auxilio egeat, & uno semoto, & alterum corrumpatur.*

3 *Eosque sive testamento valido, sive nullo.*] *Lege ult. C. famil. erciscun.* ubi sic scribit, *Judicio familiæ erciscundæ (licet ab intestato ad successionem liberi vocentur) servato Senatusconsulti auxilio, defuncti dispositio custodiatur.* & *l. hac consultissima. §. ex imperfecto. C. de testamentis.*

4 *Nec solum natos, sed posthumos.*] Ulpianus in *l. intestato.* 3. §. *utique.* & Julianus in *l. Titius.* 6. *ff. de suis & leg.* Diocletianus & Maximianus in *l. intestato. C. eod. tit.* Justinianus in §. 1. *Inst. de hered. quæ ad intest. defer.*

5 *Invitos & necessarios.*] Justinian. in §. necessarii. Instit. de hered quali. & diff. *Necessarii vero*, inquit, *ideo dicuntur,*

tos & necessarios heredes esse jussit, [1] proque hereditariis portionibus legata distribui voluit. [2] Quod olim Ephialtes ephorus Lacedæmoniis lege prohibuit: nam rogationem tulit nimis insolentem, ut liceret patri, filiis omissis, extraneos scribere successores: hoc agens, ut filium quem odio prosequebatur, exheredaret. [3] Solon vero, nisi extarent filii, quos testator voluit, scribi heredes jussit pro voluntate. [4] Apud Arabes lege cavetur, ut fratres gentilium hereditatum successores antecedant filios, quia natu grandiores sunt: Lycii populi filias, non filios, heredes nuncupant, [5] & à matribus cognomenta ferunt. [6] quinetiam apud Cantabros vetus erat mos, ut maribus omissis filias ex asse instituant. [7] Germanis vero de bonis testare non licebat: sed si liberi extarent, ad intestati patris hereditatem admittebantur: si minus, proximiores propinqui. Apud

Ephialtis rogatio. *Solon.* *Arabes.* *Lycii.* *Cantabri.* *Germani.*

cuntur, quia omnino sive velint, sive nolint, tam ab intestato, quam ex testamento ex lege 12. Tab. heredes fiunt: quod & ipsum traditur in *l. is, qui putat* 15. & *l. necessariis.* 57. *ff. de adquirenda vel omitten. hered. l. conditionib.* 5. *ff. de conditione & demonstrat.* ubi Paulus eleganter & ad instituti sermonis nostri rationem accommodate scribit, Necessarios heredes propter patriam potestatem dici.

1 *Proque hereditariis portionibus.*] Justinianus in *l. maximum vitium* 4. *de liberis præter.* scribit l. 12. Tab. fœminas æque ac mares ad intestatorum successiones admisisse.

2 *Quod olim Ephialtes.*] Franciscus Balduinus in 26. duodecim Tab. legem hunc *Epitadem* vocat. sic enim scribit, *Initio mirari aliquis posset, Decemviros liberam patribus dedisse potestatem filiorum exheredandorum, aliorumque quos vellent heredum instituendorum, cum quidem Solon legem ferens testamentariam, filiorum causam exceperit, quos bonis paternis injuria fraudari iniquum esse judicabat. quanquam & apud Græcos inventus unus Epitades sit, qui edixerit in fraudem filiorum, ut cuique liberum esset, cuicunque tandem vellet, patrimonium suum legare ac testamento relinquere: hoc interim agens & captans, ut filium, quem oderat, immerentem etiam posset exheredare. Ac primum quidem populus non intellexit astuti hominis mentem: sed ubi patefactum id est, injusta lex hæc repudiata fuisse dicitur.*

3 *Solon vero.*] Plutarchus in vita illius.

4 *Apud Arabes.*] Strabo lib. 16.

5 *Et à matribus cognomenta ferunt.*] Plutar. de Claris mulieribus, cap. 9. in fin. Lege, *ait,* apud Xanthios cautum est, ut à matribus, non à patribus filii generis nomen sortiantur. Hoc etiam refert Herodot. lib. 1.

6 *Quinetiam apud Cantabros.*] Strabo lib. 3.

7 *Germanis.*] Tacitus de Moribus Germanorum, *Sororum filiis,* inquit, *idem apud avunculum, qui apud patrem honor.* & paulo post, *Heredes tamen successoresque sui cuique liberi, & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratris, patrui, avunculi.*

Æthiopum regni hereditas. [1] Apud Æthiopes ad regni successionem, non regis, sed fratrum filii vocabantur. Proditum tamen memoriæ est, [2] Metelli filios Romæ à patre hereditate exclusos, testamentum tamen irritum non fecisse, satius arbitrati, bonorum extorres fieri, quam qualemcunque patris voluntatem non tueri. [3] Non sic Hortensius orator, & Fulvius Flaccus, nam scelestissimos filios, & parricidii convictos, quamvis bonis se abdicaturos jurassent, heredes tamen bonorum reliquere. *Libertorum bona.* [4] Attilia vero Variola cum à patre octogenario hereditate exclusa esset, centumvirali tamen judicio ad patris bona admissa fuit, pro eo quod undecimo post die novercam ei superduxerat, velut decrepitus pater ætate *Tutores.* desiperet. Libertorum quoque hereditatem, & tutelam filiorum, si intestati decessissent, ad patronum pertinere. Quibusque tutor datus non esset, proximos agnatos, velut fide & constantia singulari, ad tutelam & curam advoca- *Thuriorum lex.* vit. Fuitque apud Thurios lege cautum, ut bonorum & fortunarum pupilli, agnati proximi curam agerent: ipsius vero educatio, & morum institutio, maternis affinibus da- *Solonis lex.* retur. [5] Solonis tamen lege cautum fuit, ne is tutor esset, ad quem post obitum, pupilli bona redundarent, ne qua fraus, neu quis dolus compositus pupillo exitio forent: *Tutela fiduciaria.* [6] quæ tutela fiduciaria dicta: [7] quippe fiduciam is habere dicitur, cui res aliqua mancipatur & creditur, ut haud multo

1 *Apud Æthiopes.*] Livius 3. Dec. lib. 9. hoc Numidis, non Æthiopibus tribuit, his verbis de Masanissa loquens, *Regnum ad fratrem Regis Desalcem prægrandem natu (mos ita apud Numidas est) pervenit.*

2 *Metelli filios.*] Val. Max. l. 7. c. 8. de Testamentis, quæ rata manserunt.

3 *Non sic Hortensius orator, & Ful. Flaccus.*] De his duobus idem Valerius lib. 5. cap. 9. de Parentum moderatione adversus susceptos liberos.

4 *Attilia vero Variola.*] Plinius Junior Epist. l. 6. epist. 33. ad Romanum, quæ incip. *tollite cuncta*, ubi tamen non *Attilia* hæc nominatur, sed *Accia*. Habuit tum Plinius splendidam orationem, quam ipse Romano plus satis dilaudat. Et de qua Sidonius quoque lib. 8. epist. 10.

5 *Solonis tamen lege.*] Diog. Laërtius in vita illius.

6 *Quæ tutela fiduciaria.*] Ad Romanos redit. & de hac Iustinianus in §. 1. *Instit. de fiduciaria tutela.*

7 *Quippe fiduciam is habere dicitur.*] Boetius libro 4. Commentariorum in Topica Ciceronis. De quo omnino vide nostrum tractatum Retractuum tit. 2. in præfat. n. 37.

1 *Eos*

multo post illam mancipanti reddat. [1] Eos Lacedæmonii προδίκους nuncupant, qui alterius tutelam curamque suscipiunt. Apud Indos lege cavetur, ut patre defuncto, filiis tutores duo, qui illorum curam agerent, peregrini, non cives dentur. [2] Atque si nemo suus heres patri existeret decedenti, proximos agnatos heredes jussit esse, his verbis: Agnatus proximus familiam habeto. Si tamen capite minuti essent, illos ad bona decedentis lex non admittebat. [3] Patronumque ad bona liberti tunc demum peculiumque admisit, si nemo suus heres foret. [4] Suspectumque tutorem à pupilli tutela amoveri, [5] furiososque & prodigos, quique patrimonium profusis sumptibus debacchantur, in agnatorum tutela & cura esse voluit: quibus etiam bonorum administratio lege interdicta fuit. [6] Viro quoque ab uxore divertere, [7] aut res suas sibi habere, nisi causa

Πρόδικοι. *Tutores duo filiorum apud Indos.* *Capite minuti ad hereditatem non admissi.* *Divortium.*

1 *Eos Lacedæmonii προδίκους.*] Plut. in vita Romuli, & vide nostros Commentarios Iuris primigeniorum, q. 40. num. 208. incip. *Idque jure veteri.*

2 *Atque si nemo suus heres.*] Ulpianus in illis fragmentis juris civilis, quæ ipsius nomine circunferuntur, & hujus quoque legis meminit Iustinianus in §. 1. *Instit. de leg. agnat. succes.*

3 *Patronumque ad bona liberti.*] Iustinianus in §. 1. *Inst. de successione libertorum.* ubi sic scribit, *Nam ita demum lex 12. Tabul. ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto.*

4 *Suspectumque tutorem.*] Ulpian. in l. 1. ff. de suspectis tutoribus, *Sciendum est*, inquit, *suspecti crimen è lege 12. Tab. descendere.* & Iustinianus in §. 1. *Inst. eod. tit.* ubi eadem sunt verba.

5 *Furiososque & prodigos.*] Ulpianus in l. 1. in princ. ff. de Curatoribus furioso, & aliis, extra minores, dandis, *Lege*, ait, *12. Tabul. prodigo interdicitur bonorum administratione.* & Paulus in l. sæpe. 13. eod. tit. *Sæpe ad alium è lege 12. Tab. curatio furiosi aut prodigi pertinet, alii Prætor administrationem dat, scil. cum ille legitimus inhabilis ad eam rem videatur.* Hujus legis verba lib. 1. Rhetor. ad Herennium, referuntur, *Si furiosus exisset, agnatorum gentiliumque in eo pecuniaque ejus potestas esto.*

6 *Viro quoque ab uxore divertere.*] Lege consensu. C. de repudiis scribit Iustinianus, matrimonium non posse dissolvi ab altero conjugum sine legitima causa. Plut. in vita Romuli, scribit eum tribus tantum de causis divortium maritis permisisse: quarum prima est, si uxores veneficium in liberos commisissent: altera si partum subjecissent: tertia, si probri quid cum alienis viris fecissent. Quod si quis alia de causa uxorem dimisisset, tum statuisse ut ejus bonorum pars uxori adjudicaretur, pars Cereri sacra esset.

7 *Aut res suas sibi habere.*] Hæc verba erant propria divortii ex *l. 2. ff. de divortiis*, ubi verba hæc Caji ex lib. 12. ad edictum provinciale proferuntur, *In repudiis autem & renunciationibus comprobata sunt hæc verba*, RES TUAS TIBI HABETO. *item hæc*, TUAS RES TIBI AGITO. Cicero Philippica 2. *Frugi factus est. Mimam illam suam suas res sibi*

causa legitime cognita, eisdem tabulis vetabatur: [1] quo divortio nulla uxoris culpa subsequuto, dos integra repetebatur. [2] Si vero culpa inesset, usque ad dimidium dotis in singulos liberos sexta à marito retinebatur. Interdum si divortium fieret, quod melius æquius esset, apud virum manere: quod vero non esset melius æquius, id uxor post divortium vindicare jubebatur. [3] Quod si in confessum aut judicatum lis data foret, triginta dies exolvendo debito præfixi fuere. Verba legis sunt: *Æris confessi, rebusque judicatis, triginta dies justi sunto, post deinde manus injectio esto.* [4] Quod si clientem, aut eum qui in fidem patrociniumque venit, quisquam nequam & improbus fraude aut dolo frustraretur, eum lex haud secus punivit,

Solutio debiti.

sibi habere jussit. Ex 12. Tabulis causam addidit, exegit. Hinc Alcmena in Plauti Amphitryone act. 3. sc. 2. divertens à marito, ait,

Valeas, tibi habeas res tuas, reddas meas.

Quintil. declamat. 263. Martialis l. 10. epigram. 41. in Proculejam,

Mense novo veterem jam Proculeja maritum
Deseris, atque jubes res sibi habere suas.

Apulejus lib. 5. Metamor. *Confestim,* inquit, *toro meo diverte, tibique res tuas habeto.* Plura diximus in nostris legibus Connubialibus, in glossa 8. n. 2. incip. *Hincque prodierunt.* In divortio dos reddebatur uxori, ideoque formula ista erat HABE TIBI RES TUAS.

1 *Quo divortio nulla uxoris culpa.*] Iustinianus in d. l. consensu. §. vir quoque pari. vers. sin autem aliter. C. de repudiis. sic scribit, *Sin autem aliter uxori suæ renuntiare voluerint, dotem redhibeat, & ante nuptias donationem amittat.*

2 *Si vero culpa esset.*] Idem in eadem *l.* §. *si vero filio. C. eod.*

3 *Quod si in confessum aut judicatum.*] Gellius lib. 20. cap. 1. ubi hæc verba legis 12. Tabul. sic ponit, *Sic enim, opinor, verba sunt legis, Æris confessi, rebusque jure judicatis, triginta dies justi sunto. Post deinde manus injectio esto. in jus ducito ni judicatum facit.* Hæc Gellius. Scaliger sic legit: *Æris confessi, rebusque jure judicateis, triginta dies justos sunto. postidea indu manus jactio esto.*

4 *Quod si clientem.*] Hæc lex sumpta videtur ex Commentariis Servii in libro 6. Æneidos, ubi locum illum exponens,

— *Et fraus innexa clienti.*

Ex lege, inquit, 12. *Tabul. venit, in quibus scriptum est,* PATRONUS SI CLIENTI FRAUDEM FECERIT, SACER ESTO. *Si enim clientes, quasi colentes sunt, patroni, quasi patres: tantundem est clientem, quantum filium fallere. Et hoc posse fieri ex Horatii dictis intelligimus, qui cum loqueretur* (lib. Carm. 2. Ode 18.) *de avaris potentibus, ait de vicino cliente,*

— *Pellitur paternos*
In sinu ferens deos. —

Urbano tamen hoc displicet, & dicit rarum esse hoc, magisque contrarium, cum magis patronos decipiant frequenter clientes. Vult autem intelligi prævaricatores, qui patroni sunt clientum, quos nunc Susceptos vocamus. Hactenus Servius.

1 Nam

vit, ac si capitali judicio esset affectus, in hæc verba: *Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.* Neque enim levi animadversione dignum censuit eum, qui fidem labefactasset, quique frustraretur illum, qui in suam fidem & clientelam venit, seque illi commisit & credidit: [1] Nam clientem qui tutelæ patroni se commisit, chariorem haberi quam propinquos affinesque veteres voluere: id quod Persis [2] & Indis magni criminis instar erat, quorum lege cavetur, ut qui clientem decepisset, [3] quique ter mendacio abusus fuisset,

De patronis erga clientem.

Persarum & Indorum lex.

1 *Nam clientem.*] Dionysius Halicarnassæus l. 2. tum etiam Plutarch. in Romuli vita in hæc fere verba scribit, Ut cum de plebe quisque ex patritiis aliquem sibi patronum cooptasset, cumque hic illum in fidem suam recepisset, tum alter alteri pro sua quisque facultate opem ferret: patronus quidem auctoritate & potentia: cliens autem observantia, &, cum opus esset, fortunis. Nam ille se clienti in civilibus negotiis juris interpretem, in judiciis defensorem, in rebus denique omnibus consiliarium præstabat: hic contra patronum honore & observantia prosequebatur, in filiabus etiam elocandis, liberis ab hostibus redimendis, mulctis pecuniariis præstandis, ære alieno dissolvendo, pecunia, cum opus erat juvabat. Mutua autem hæc inter se jura habebant, ut neque accusandi, neque testimonii dicendi, neque exercendarum inimicitiarum potestas inter illos esset. Itaque Aulus Gellius lib. 20. cap. 1. & lib. 5. cap. 13. scribit, Moris observationisque populi Rom. fuisse, ut clientem in fidem receptum, patroni chariorem haberent, quam propinquos: eumque etiam adversus hos tuerentur: neque pejus ullum facinus existimasse, quam si quis probaretur clientem derisui habuisse. quin & licuisse patronis testimonium pro cliente adversus cognatos dicere, adversus clientem non licuisse. Jam vero quod in hac lege sancitur, ut si patronus jus illud violarit, sacer sit: consentaneum est cum iis, quæ Dionysius eo, quem antea citavimus loco, scribit: Romulum sanxisse, ut cuivis jus esset, illum, tanquam Diti sacrum, interficere: moremque Romanis fuisse, ut quos impune occidi vellent, eorum corpora Deo cuipiam, ac præcipue alicui ex inferis devoverent. Quapropter per multas ætates permanserunt (ut addit Dionysius) mutua patronorum ac clientum officia, haud secus quam cognatæ necessitudines, posteris per manus tradita: & maxima laus erat nobilium habere clientes quamplurimos, tam hereditariarum clientelarum, quam partarum virtute propria: ingensque certamen erat utrisque, ne vincerentur mutua gratia & benevolentia, dum clientes nullum patronis negant ministerium, vicissim patroni nullo corrumpi possunt pretio, ut clientes molestari finerent.

2 *Et Indis.*] Hujus rei rationem reddit Ælianus Variæ historiæ, lib. 4. in princ. his verbis, *Sed neque fas est, hominem Indum aut injuriam inferre, aut pati. Proinde neque syngrapham, aut depositum faciunt.*

3 *Quique ter mendacio abusus fuisset.*] Diodorus Siculus l. 3. Bibliotheces cap. 10. *apud Indos*, inquit, *qui philosophus falsa prædixerit, nullam, præter quam quod perpetuo silet, pœnam subit.* Strabo l. 15. de iisdem loquens, ait: *publice Reges in eo conventu, qui maximus apud eos fit, cum novo anno incipiente, philosophi omnes cum Rege ad venationem exeunt:*

Mendacii d. testatio, & contra.

Mendacia jure secundũ varias species variis modis puniuntur.

Novum antiquo abrogat.

Quedã inciviliter & incuriose decreta.

ſet, illi omnem vitam ſilentium indiceretur, nulloque magiſtratu aut honore dignus haberetur. [1] Artaxerxes quoque mirifice mendacium averſatus fuit, adeo ut mendacis hominis linguam triplici clavo affigi juſſerit. [2] Fertur Epaminundas tam ſeverus veritatis cultor fuiſſe, ut ne joco quidem quandoque mentitus ſit. E diverſo Ægyptiis nullus mentiendi modus, ſummaque mentiendi impunitas erat. Eademque [3] lex, ut ex duabus pluribuſve ſententiis decretisve, quoties ancipiti res contentione diſtrahitur, ſemper ut antiquo abroget novum, utque [4] poſtremum quod populus juſſiſſet, id ratum foret, ſancitum voluit, [5] & pleraque notatu & ſcitu digna: quæ omnia perpenſo judicio, & librato moderamine, à priſcis legum conditoribus commode conſtituta ſunt: quorum argumento conjicimus, quam examinato modo priſci juris interpretes ſcita legum promulgarunt. Contra vero multa incurioſe & ſubruſtice partim

exeunt: & quicquid quiſque compoſuerit, vel obſervaverit eo anno de fructibus, de animalibus, de republica, in medium proferunt. Ubi qui ter mendax deprehenſus fuerit, ei per totam vitam ex lege ſilentium indicitur: qui vera dixerit, immunis & omni tributo exemptus cenſetur. Arrianus lib. 8. geſtorum Alexandri, de Indorum Sophiſtis ita ſcribit, *Si quis eorum ter in divinando erraverit, ſilentii tantum pœna multatur.* Deinde ſcribit mentiri apud eos nefas eſſe: nec Indorum quenquam in judicium, quod mentitus eſſet, vocatum eſſe: Tantum apud eos verum ac fides valet. Philoſtratus in vita Apollonii, libro 2. adoleſcentes apud Indos omni vitio carere oportere oſtendens, ait, *Quod ſi in mendacio deprehenſus, aut deceptus ipſe unquam fuerit, hac multatur pœna, ut nullo amplius magiſtratu, aut dignitate fungi poßit, quia communem hominum ſocietatem mentiendo fraudaverit.* Perſæ (de quibus hic loquitur Alexander) *liberos ſuos*, ut tradit Herodotus l. 1. Clio, *à quinto anno incipientes uſque ad viceſimum, tribus duntaxat inſtituunt, equitare, arcu ſagittas excutere, vera loqui.* & paulo poſt, *Turpißimum apud eos ducitur mentiri: ſecundo loco, æs alienum debere, cum ob alias multas cauſas, tum quod neceſſum eſt eum, qui debet, mendacio quoque obnoxium eſſe.* Xenophon Pædiæ Cyri libro 3. ſcribit mendacium odioſum eſſe apud Perſas.

1 *Artaxerxes.*] Plutarchus in vita illius, *Alterius*, inquit, *quod ad defectionem duos quoque ex hoſtibus ſe additurum pollicitus in mendacio deprehenſus eſſet, linguam tribus clavis configi jußit.*

2 *Fertur Epaminundas.*] Probus Æmylius in vita illius, *Adeo*, inquit, *veritatis fuit diligens, ut ne joco quidem mentiretur.*

3 *Eademque lex, ut ex duabus.*] Ad Romanos redit, idque eſt Titi Livii 1. Decad. lib. 9.

4 *Utque poſtremum quod populus juſſiſſet.*] Livius 1. Decad. lib. 3. & 8.

5 *Et pleraque.*] Hæc uſque ad verſicul. *Nam de qua re*, ſunt maxima ex parte Sex. Cecilii Juriſconſulti, & Phavorini apud Gellium lib. 20. cap. 1.

1 *Quod*

partim insolenter & inhumane, non probabili, nec recto judicio eadem lege decreta videntur & constituta, quæ forsan aut segniter pervisa, aut negligenter animadversa fuere: nam de qua re judicio disceptabatur, in re præsenti & apud prætorem exhibita ex lege duodecim tabularum correptio manus fiebat, [1] quod ex jure manu consertum dicitur, atque de ea nisi coram exhibita, minime decerni, aut jure agi lege poterat. [2] Quodque si homo in judicium cita-

Ex jure manu consertum.

1 *Quod ex jure manu consertum.*] Cicero lib. 1. de Oratore, *Multisque præessem qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu consertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses.* Budæus in Pandect. Transeundum, *inquit*, ad alia, quorum in primis occurrit, ex jure manu consertum, quod verbum est antiqui juris. Varro lib. 2. de lingua Latina, *Conserere manum dicimus cum hoste, inde ex jure manu consertum, vocant.* quid autem sit manu consertum, Gellius lib. 20. cap. 9. docet, cujus verba huc pauca transscripsimus. De vindicatione enim loquens, id est, rei vindicatione, quæ olim in re præsenti ex 12. Tabul. jure fiebat, ita inquit, *Sed postquam prætores propagatis Italiæ finibus, latis jurisdictionibus, negotiis occupati, proficisci, vindiciarum dicendarum causa, in longinquas res gravabantur, institutum est contra 12. Tab. tacito consensu, ut litigantes non ex jure apud Prætorem manum consererent, sed ex jure manu consertum vocarent, id est, alter alterum ex jure ad conserendam manum in rem, de qua ageretur, vocaret. Atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, uti unam glebam in jus in urbem ad Prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquam in toto agro, vindicarent.* Cicero pro Muræna formulæ verba hujusmodi fuisse ait, *Fundus, qui est in agro, qui Sabinus vocatur, meus est, eum ego ex jure meum esse ajo. Ibi ego te ex jure manu consertum voco.* Hæc erant verba ejus, qui vindicabat. A quo vero vindicabatur, ejus hæc erant verba, *Unde tu me ex jure manu consertum vocasti, inde ibi ego te revoco.* Cicero in Oratore loco nuper citato metaphoricῶς hac locutione usus est in persona Scævolæ. Hæc Budæus.

2 *Quodque si homo in judicium citatur.*] Phavorinus Philosophus apud Gellium lib. 20. c. 1. existimans morbum hic appellari ægrotationem gravem cum febri rapida: & jumentum dici pecus aliquod unicum tergo vehens, inhumanam esse hanc legem judicat, ut qui ægrotum domi suæ cubantem, jumento impositum in jus rapi & veluti efferri, nova funeris specie, juberet. Sed Cæcilius Jurisconsultus, nequaquam ita esse probat. *Nam,* inquit, *morbus in lege ista non febriculosus, neque nimium gravis: sed vitium aliquod imbecillitatis, atque invalentiæ demonstratur, non periculum vitæ ostenditur. Jumentum quoque non id solum significat, quod nunc dicitur: sed vectabulum etiam, quod adjunctis pecoribus trahebatur. Veteres enim nostri jumentum à jungendo dixerunt. Arcera autem vocatur plaustrum tectum undique & munitum, quasi arca quædam magna vestimentis instrata, qua nimis ægri, aut senes portari cubantes solebant.* His explicatis sic Phavorino respondet: *Quænam tibi igitur acerbitas esse visa est, quod in jus vocato pauperrimo homini, vel inopi, qui aut pedibus forte ægris esset, aut quo alio casu ingredi non quiret, plaustrum esse dandum censuerunt: neque insterni tamen delicate arceram jusserunt: quoniam satis esset invalido hujusmodi vectabulum. Atque id fecerunt, ne causatio*

citatur, & morbo aut ſenio affectus, ad ingrediendum invalidus foret, jumentum aut plauſtrum lex dari jubebat, quo æger ille forte ſpiritum exhalans, ſupremis annis ſiſteretur: videlicet nondum per patronos & aſſertores aut ſponſores agendi forma conſtituta: cujus verba adſcripſi: *Si in jus vocat, ſi morbus, ævitasve vitium extitit, qui in jus vocabit, jumentum dato: ſi nolet, arceram ne ſternito.* [1] Id quod lege Ælia poſtea fuit ſublatum, cautumque ut locuples in judicio clienti adeſſet, in hæc verba: *Aſſiduo vindex aſſiduus eſto.* [2] Dixere autem aſſiduum, qui pluribus aſſibus & fortunis locuples foret. [3] Nec minus ſevere quam duriter: quod ſi quis

Aſſiduus.

cauſatio iſta ægri corporis perpetuam vacationem daret fidem detrectantibus, juriſque actiones declinantibus. Hæc Cæcilius. Legis autem verba apud eundem Gellium hæc ſunt, *Si in jus vocat, ſi morbus, ævitaſque vitium eſſet, qui in jus vocabit, jumentum: ſi nolet, arceram ne ſternito.* Vide Cujacium I. C. Obſervat.lib.12.cap.18. & *l. Quæſit. de re jud.*

1 *Id quod lege Ælia.*] Cicero in Topicis non adeo longe à prin. *Cum,* inquit, *lex Ælia Sentia, aßiduo vindicem aßiduum eſſe jubeat, locupletem jubet locupleti. Locuples enim aßiduus, ut ait Ælius, appellatus eſt ab ære dando.* Hoc caput ita ſcriptum eſſe teſtatur Gellius lib.16.cap.10. *Aßiduo vindex aßiduus eſto, Proletario civi quivis volet vindex eſt.* Huc pertinere videtur, quod Cajus lib.2.ad l.12.Tab. protulit in *l. quos nos hoſtes. §. locuples. 234. ff. de verborum ſignificatione.* Locuples eſt, qui ſatis idoneè habet pro magnitudine rei, quam actor reſtituendam eſſe petit.

2 *Dixere autem aßiduum.*] Cicer. & Gell. ubi ſupra. Aſſiduus in 12.Tab. & pro locuplete, & facile munus facienti: dictus ab aſſibus, id eſt, ære dando, cum id tempora Reipublicæ poſtularent. Aut à muneris pro familiari copia faciendi aſſiduitate. Quintilianus lib.5.cap.10. Feſtus Pompejus lib.1. *Alii aßiduum,* inquit, *locupletem, quaſi multorum aßium dictum putaverunt. Alii eum, qui ſumptu proprio militabat, ab aſſe dando vocatum exiſtimarunt.* *

COLERUS.

* *Aßiduus* proprie eſt qui aſſidet. Hinc Plautus dixit: *Aßiduo & accubuo.* Idem tamen etiam divitem, *Aſſiduum* vocat. Amphitr. Neſcio num eodem ſignificatu Trinummo: Quam urbani *aſſidui* cives quos ſcurras vocant.

TIRAQUELLUS.

3 *Nec minus ſevere.*] Phavorinus Philoſophus, apud Gellium d.lib.20. c.1. hanc legem reprehendebat, quod in ea ſcriptum eſſet, *Quin & ſi membrum alter imprudens ruperit.* Cæcilius reſpondet, *Decemviros injuriis atrocioribus talionem appoſuiſſe, dum eo metu coërcere homines volunt, & minuere extinguereque violentiam pulſandi atque lædendi. Neque ejus, qui membrum alteri rupiſſet, & paciſci tamen de redimenda talione nollet, tantam eſſe habendam rationem, ut an prudens imprudenſve rupiſſet, ſpectandum putarent.* Deinde ſubjicit, *Et quæ, obſecro te, iſta acerbitas eſt, ſi idem fiat in te, quod tute in alio feceris? Præſertim cum habeas facultatem paciſcendi, & non neceſſe ſit pati talionem, niſi eam tu elegeris? Quod edictum Prætorum de æſtimandis injuriis probabilius eſſe his poteſt? Nolo hoc ignores, hanc quoque ipſam talionem ad æſtimationem judicis redigi neceſſario ſolitam. Nam ſi reus,*

quis consulto aut casu, alterius membrum rupit aut secuit, è pacto talio pœna erat. [1] Tum quod simile monstri est, & omnem exuperat secordiam. Si ob æs alienum creditori debitor addictus foret, post distractum patrimonium, re familiari destitutus, postque vincula & catenas, membra ejus brevissimo laniatu ad creditorum libidinem dividi jubebat, iniquissimo decreto sævæ atrocitatis immanitatisque. Verba legis sunt: In jus ducito, ni judicatum faxit, aut se vi & jure vendicat, statim ducito, vincito, aut nervo & compedibus quindecim pondo, nec minore: si volet, majore vincito: si volet suo vivito: ni suo vivit, qui eum vinctum habet, libras farris indies: si volet, plus dato. Tertiis nundinis parteis secanto, si plus minusve secuerint, sine fraude esto, & infra. [2] Hanc vero legem Athenis Solon antea abrogarat: nam corpus pro re addici, aut super eo fœnerari, sanctionibus vetuit, quę lex Seisachtheia dicta, quasi oneris levamen, qua antea cavit, ut præter bona debitoris, in tergum & corpus nulla vexatio esset: sicut post 30. tyrannos, parta libertate, [3] Athenienses Amnestiam, hoc est, malorum oblivionem, legem

Lex crudelis in debitores.

Seisachtheia.

Amnestias lex.

reus, qui depacisci noluerat, judici talionem imperanti non parebat, æstimata lite, judex hominem pecuniæ damnabat: atque ita si reo & pactio gravis, & acerba talio visa fuerat, severitas legis ad pecuniæ mulctam redibat. Hæc Cæcilius ubi supra.

1 *Tum quod simile monstri.*] Hæc usque ad versic. *Hanc vero,* sunt Gellii eod. lib. 20. cap. 1.

2 *Hanc vero legem Athenis Solon abrogavit.*] Diodorus Siculus lib. 2. c. 3. Plutarchus & Laërtius, uterque in vita ipsius Solonis. Idem Plutarchus in Politicis ad Trajanum, & in libro de Fortuna & virtute Alexandri, & dictum est supra lib. 1. cap. 8.

3 *Athenienses Amnestiam.*] Cicero Philippica 1. in princ. sic scribit, *Nec vero usquam discedebam, nec à republica dejiciebam oculos, ex eo die quo in ædem Telluris convocati sumus, in quo templo, quantum in me fuit, jeci fundamenta pacis, Atheniensiumque renovavi vetus exemplum: Græcum etiam verbum (ἀμνηστίαν) usurpavi, quod tum in sedandis discordiis usurpaverat civitas illa, atque omnem memoriam discordiarum oblivione sempiterna delendam censui.* Historia apud luculentos scriptores sic perscripta est, Thrasybulus civitatem Athenarum oppressam à triginta tyrannis, cum in libertatem vindicasset, atque Atticos palabundos in patriam reduxisset, non minori prudentia ac moderatione usus, quam fortitudine, ad cuncta pacificanda, pacemque reconciliandam, legem tulit saluberrimam, Ne quis anteactarum rerum accusaretur: Ne qua præteritarum injuriarum mentio fieret: Ne quis mulctaretur. Et hanc Athenienses ἀμνηστίαν vocaverunt: hoc est, legem oblivionis: qua concussus & labens Atticæ reipublicæ status in pristinum habitum est revocatus. Multi auctores hujus legis meminere.

legem edidere qua veterum admissorum impunitas dabatur. [1] Idem ab Ægyptiis cautum affirmant, ut ultra res & bona debitoris, nulla in corpus animadversio foret: nam pecuniæ creditæ bona, non corpus dixere obnoxium, [2] quibus in usu erat, ut defunctorum corpora unguentis delibuta, ac si vivi essent, creditori oppignorarent, & super his fœnerarentur, magno dedecore illorum qui constituta die non reluissent. [3] Post aliquot vero tempora ab Atheniensibus cautum fuit, ut si litem pater non persolvisset, filius exolvere, & vinclis publicis interim detineri cogeretur, sicut de Cimone & aliis traditur. Apud Bœotios qui æs alienum non dissolvit, in foro sedere cogitur: & circumstante plebe in os & ora corbem accipere: qua nulla fuit ignominia major. Indis vero qui creditum moratur, à creditore reus agitur: mox præfixa die, si non solvit, manu trunca, & oculo effosso, morte afficitur. Apud Pisidas quoque de abjurato deposito maximum erat judicium, ut abjurans facinus morte lueret. [4] Nec minus severe quod falsum testimonium dixisse convictum, de saxo lex dejici jubebat: [5] quod ab Ægyptiis ductum facile crediderim, qui-

Ægyptii. *Defunctorum corpora oppignorata.* *Athenienses.* *Bœotii.* *Indi.* *Depositum abjuratum.* *Falsi testimonii convictus.*

minere. Valerius Maximus lib. 4. tit. 1. de Moderatione. Plutarchus in Politicis ad Trajanum. Flavius Vopiscus in vita Aureliani. Paulus Orosius lib. 2. cap. 15. paulo ante fin. Paulus Æmylius in Thrasybulo. Justinus lib. 5. Extat quoque Emblema Clarissimi viri D. Andreæ Alciati, cujus titulus est, Optimus civis,

Dum justis patriam Thrasybulus vindicat armis,
Dumque simultates ponere quemque jubet.
Concors ordo omnis, magni instar muneris, illi
Palladiæ sertum frondis habere dedit.
Cinge comam Thrasybule, geras hunc solus honorem:
In magna nemo est æmulus urbe tibi.

1 *Idem ab Ægyptiis.*] Diodor. Siculus lib. 2. c. 3.

2 *Quibus in usu erat.*] Idem Diodorus d. lib. 2. cap. 5. circa medium, *Mos est*, inquit, *apud eos, defunctorum parentum corpora dare in pignus creditori. Summa illos, qui non redimunt, sequitur infamia & sepultura carent.*

3 *Post aliquot vero tempus ab Atheniensibus.*] Paulus Æmylius in vita Cimonis. Valerius Maximus l. 5. c. 4. ubi de Cimonis pietate erga patrem loquitur.

4 *Nec minus severe.*] Redit ad legem 12. Tab. Idque est ex Gellio l. 11. cap. 18. & lib. 20. cap. 1. paulo ante fin. Hoc autem genus supplicii sublatum fuisse neminemque sic damnari posse, ut de saxo præcipitetur, scribit Modestinus Jurisconsultus in *l. si diutino.* 25. *ff. de pœnis.* De hujusmodi autem pœna alibi diximus.

5 *Quod ab Ægyptiis.*] Diodorus Siculus

quibus omne perjurium, & veri ludificatio, diis abjuratis, morte luebatur, quod deos una atque homines offendisset. [1] Mox subsequutis legibus, mitior pœna perjurio data est, quarum verba sunt: *Perjurii pœna devina, exitium humana dedecus violati jurisjurandi esto.* [2] Apud Indos vero de perjurio convictus, manuum pedumque digitis & extremis membris decurtabatur. [3] Judicem quoque aut arbitrum jure datum, convictum ob rem judicandam pecuniam accipere, aut qui turpe judicium nundinatur, non minore severitate capite punivit, cujus rei causa post aliquot secula [4] M. Cincius legem tulit ad populum, qua causidicis munera ob patrocinia largiri vetuit, sæpius-

Perjurii convicti.

Judicis corrupti pœna.

Cincii lex.

Causidicis munera non danda.

culus lib. 2. c. 3. cujus hæc verba sunt, *Perjuri capite multabantur, tanquam qui duplici tenerentur scelere, ut qui & pietatem in deos violarent, & fidem inter homines tollerent, maximum vinculum societatis humanæ.*

1 *Mox subsequutis legibus.*] Cicero lib. 2. de Legibus, ubi ponit hæc ipsa hujus legis verba.

2 *Apud Indos.*] Strabo de his loquens lib. 15. *Qui falsus*, inquit, *testis deprehenditur, extremis decurtatur. Apud Scythas perjurii pœna capitis amputatio est.*

3 *Judicem quoque.*] Ad Romanos redit, ex quorum legibus Decemviralibus hæc erat, ut scribit Gellius l. 20. cap. 1. Vetustissimum judicis, qui pecunia corrumpi se passus est, severissime puniti extat exemplum in Cambysis Persarum Regis historia apud Herodotum lib. 5. Terpsichore. Is Sisamnem unum ex Regiis judicibus, quod injuste ob pecuniam judicasset, occidi jussit, interemptoque detractum corium in lora concidit, quibus tribunal, in quo ille sedens judicaverat, intendit: ibidemque ejus filium Otanem sedere judicem præcepit, atque in memoria habere in quo tribunali judicaret. Darius etiam ille primus Sandocem, qui iniquam sententiam ob pecuniam tulerat, cruce affixit, ut tradit idem Herodotus lib. 7. polymnia.

4 *Marcius Cincius leges tulit.*] Corn. Tacitus lib. 11. *Consurgunt*, inquit, *Patres, legemque Titiam flagitant, qua cavetur antiquitus, ne quis ob causam orandam, pecuniam, donumve accipiat.* Idem lib. 13. hanc *Ciniam* vocat, *Ejus opprimendi gratia repetitum credebatur S. C. pœnaque legis adversus eos qui pretio causas oravissent.* Priore tamen loco Taciti nonnulli sunt, qui existiment non *Titia*, sed *Cincia* legendum esse, quod probabilius est. Et sic legendum, ait Lipsius. Lata fuit ea lex à M. Cincio Trib. Pleb. anno urb. DXLIX. Retulit hanc legem Augustus & vetustate evanescentem novo senatus consulto confirmavit. Dio 53. Tacit. 14. Plinius lib. 5. epist. ult. Meminit hujus quoque Macrob. Livius lib. 34. Cicero de senectute. & lib. 1. epist. ad Atticum. Plautus *Muneralem* legem vocat. Ad hanc scripsit Paullus J. C. ex quo sumpta lex 22. tit. de leg. Legitur in decretis canonicis 11. quæst. 3. quod non licet judici vendere justum judicium, & si liceat advocato vendere justum patrocinium, & Jurisconsulto rectum consilium. Nero, ut scribit Suetonius c. 17. voluit, ut justa merces, à litigatoribus daretur patronis pro patrociniis, sed nullam omnino dari voluit judici pro judicio. Quod legi Titiæ contrariũ est.

ſæpiuſque lege repetita [1] poſtea Claudius juſſit, ut ſine patrono quiſq; vitæ rationem redderet. [2] Contra vero in eum qui inſigni contumelia quempiam affeciſſet, tam levem mulctam convicians non deberet, ut tantulo impendio ſumma injuria lueretur. Verba legis ſunt: *Si quis alteri injuriam faxit, vigintiquinque æris pœna ſunto.* [3] *Si quis tamen occentaviſſet, aut carmen condidiſſet, quod infamiam faceret, flagitiumque alteri capitale ſit.* [4] Solon vero ſeveriori diſciplina coërcuit injurias: nam pro convicio popularem voluit actionem dari, ita ut cuivis agendi facultas foret. Cumque maſculorum progeniem ad parentum bona ſine diſcrimine lex vocaret: illos qui per fœminini ſexus neceſſitudinem pariter ſunt conjuncti, ita oſos habuit, ut nec inter matrem & filiam jus ſuccedendi daret. [5] Et quum propter membrum ruptum fractumve talionem conſtituerit, his verbis: Si quis membrum rupit, in eum talio eſto: illi qui alteri os fregit, quum ea corporis pars ſanctior in homine ſit, ob id admiſſum nimium tenuiter pœnam dixit, cum propter oris dignitatem ſeveriori pœna vindicandum foret. [6] Decedentium quoque voluntates ita lex fovit, ut omne patri-

Contra eos qui contumelia aliquē affeciſſent.

Carmen infame edidiſſe.

Solon.

Inter matrē & filiam jus ſuccedendi negatum.

Talio.

De voluntate decedentium.

1 *Poſtea Claudius.*] Suetonius in Claudio, cap. 16. *Nec quenquam niſi ſua voce, utcunque quis poſſet, ac ſine patrono rationem vitæ paſſus eſt reddere.*

2 *Contra vero in eum.*] Hæc uſque ad verſic. *Si quis tamen,* ſunt Gellii l. 20. cap. 1.

3 *Si quis tamen occentaviſſet.*] Feſtus Pompejus lib. 13. *Occentaſſent,* inquit, *antiqui dicebant, quod nunc convicium fecerint, dicimus: quod id clare & cum quodam canore fit, ut procul exaudiri poſſit, quod turpe habetur, quia non ſine cauſa fieri putatur.* Et hoc quidem verbo utitur Plautus act. 1. ſcena 2.

— *Phæ. Quid ſi adeam foreis,*
Atque occentem?

Et in Perſa act. 4. ſcena 4.

Hac enim illi noctu occentabunt oſtium,
exurent foreis.

Sed non video quod illic id verbum eum ſignificatum habeat, quem illi Feſtus tribuit, nec quoque occurrit locus unde Alexander id acceperit, quod hic dicit. Scalig. ſic legit, *Si quis carmen occentaßit, quod alterei flagitium faxit, capital eſto.*

4 *Solon vero.*] Plutarchus in ejus vita.

5 *Et cum propter membrum ruptum.*] Gellius lib. 20. c. 1. & in §. *pœna autem. Inſt. de injuriis.*

6 *Decedentium quoque voluntates.*] Ulpianus in Epitome Inſtitutionum *tit.* 11. qui de Tutelis eſt, §. *teſtamento.* hujus legis verba ſic ponit, *Uti legaſſit ſuper pecunia tutelave ſuæ rei, ita jus eſto: qui tutores dativi appellantur.* Sunt & aliæ multæ leges 12. Tab. ab aliis auctoribus memoratæ, ut videre licet ex *l. de eo. 64. ff. de donationibus inter virum & uxorem.*

1 *Septi-*

patrimonium, & quicquid in bonis esset, testatori legare permiserit, nihil apud heredem qui onus aditionis habet, ex defuncti substantia remanente. Verba legis sunt: *Uti legassit suæ rei quisque, ita jus esto.* Et pleraque hoc genus quæ acerbissima, dura nimis & agrestia visa sunt. Quod autem lex, si cliens morbo sontico impeditur quo minus sisti valeat, jubet diem judicii esse diffusum, legendum: diffisum. Diffindere diem Jurisconsultorum phrasis est: de qua copiose & erudite Jacobus Cujacius observat. lib. 12. cap. 18. ex bono & æquo factum crediderim. Siquidem sequuti jurisconsulti legem 12. tabularum interpretati, morbo impedito, judiciorum tempora dilabi voluere. Sed cum omnis illa decemviralis severitas, ac tristis & inhumana ratio tam lege Ebutia quam aliis edictis, penitus inducta fuerint, postea sequuti juris interpretes, miti & tractabili ratione easdem leges indefesso studio interpretati, abrogatis his quæ duriora, quæ vero æquiora videbantur sequuti, propositas controversias uberius explicarunt: itaque effecerunt, ut gravi perpensa judicio, æquissima nobis jura sanctissimaque hodie tradantur.

CAPUT XI.

Sacrum septimontium in quibus locis urbis fieret, quive septem colles urbis sint, quæve in illis præcipuæ dignationis loca forent.

SEptimontium [1] festum agere Romanos, quod septimus urbis collis additus foret, apud auctores legimus: quo tempore in septem locis sacrum fieri [2] Varro significat, *Septimontiũ festum. Sacrum in septem locis fiebat.*

TIRAQUELLUS.

1 *Septimontium.*] Id initium usque ad versic. *Sicut inter*, est prope totum Festi Pompeji lib. 17. in duobus locis. Sueton. in Domitiano, cap. 4. *Septimontiali*, inquit, *sacrorum die Senatui, equitique panariis, plebeis sportellis cum obsonio distributis.* Hoc Festum & *Agonalia* dictum fuit, teste Festo, quod incidebat in Decembrem. Vide & Varronem l. 5. De hoc festo Tertullianus loquitur l. de Idololatria: *Etiam strenæ captandæ, Septimontium & Brumæ, & caræ cognationis honoraria exigenda omnia.*

2 *Varro*] Scilicet lib. 2. aut, ut alii computant, 5. de lingua Latina.

Paganalia. Palatiar. Fagutal. Capitolinus prius Saturnius & Tarpejus dictus. Templa in Capitolino & juxta. Anseres in Capitolio juxta.

cat, Palatio, Suburra, Velia, Fagutali, Cælio, Oppio & Cespio: [1] quo die per urbem vehiculis ferri criminosum erat, [2] qui Paganalia dictus, quod non populi, sed montanorum & agrestium dies festus erat. Quod enim in Palatio sacrum fiebat, [3] Palatiar, [4] sicut in Viminali, Fagutal dictum est. [5] Sicut inter urbis colles Capitolinum fuisse præcipuum nemo dubitat, qui Saturnius ab Arcadibus, qui ea loca incolebant, primo nuncupatus, portamque illic excitati castelli Saturniam habuit, phanumque Saturni in Capitolii faucibus, quod ærarium populi Romani fuit: qui etiam Tarpejus à Vestali oppressa, armis, postea Capitolinus ex hominis capite invento dum templi fundamenta effodiunt, denominatus est: in quo præter Jovis optimi max. templum, [6] Junonis Reginæ [7] & Minervæ ædes fuere. Tria

1 *Quo die per urbem vehiculis.*] Plutarchus problemat. cap. 69. ubi ejus rei rationem reddit.

2 *Qui Paganalia dictus.*] Id, ni fallor, sumptum est ex Varrone d. lib. 5. linguæ Latinæ, qui tamen id aliter dicit. Hujus verba sunt, *Dies Septimontium nominatus ab his septem montibus, in queis sita urbs est. Feriæ non populi, sed montanorum modo, ut Paganalibus, qui sunt alicujus pagi.* Montanorum igitur dicit, scilicet eorum, qui in illis septem montibus habitabant. De Paganalibus autem est illud Ovidii libro 1. Fastorum,

Pagus agat festum, pagum lustrate coloni,
Et date paganis annua liba focis.

Festum igitur Septimontium erat montanorum: Paganalia paganorum, sive rusticorum, sive agrestium, quæ hic confundit Alexander.

3 *Palatiar.*] Festus Pompejus d. libro 17. ubi de Septimontio priore loco loquitur. At idem eo ipso libro paulo ante fin. *Sacrificium*, inquit, *quod fiebat Romæ in monte Palatino, Palatiar dicebatur.* Ex quibus intelligis id dici & *Palatiar* & *Palatuar*, nisi in altero locorum mendum sit.

4 *Sicut in Viminali Fagutal.*] Varro lib. 1. aut aliorum comput. 4. linguæ Latinæ. At Festus Pompejus lib. 6. *Fagutal*, inquit, *sacellum Jovis, in quo fuit fagus arbor, quæ Jovi sacra habebatur.* De Jove autem Fagutali Plinius lib. 16. cap. 10. post princ. Et de lacu Fagutali Solinus c. 2. & Jugi Fagutalis P. Victor in 5. regione.

5 *Sicut inter urbis colles Capitolinum, &c.*] Hæc usque ad versiculum, *In quo*, sunt Varronis de lingua Latina, dicto lib. 4. & Solini cap. 2. Sed de eo quod dicit ærario populi Romani, quod fuit in phano Saturni, vide ea, quæ scripsimus in nostris Retractibus. Et quod item dicit de capite hominis invento, est etiam Titi Livii 1. Decadis lib. 5. ad finem in Oratione Camilli, *Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano invento responsum est, eo loco caput rerum summamque imperii fore.* & Cornelii Nepotis in eo libro, qui de Viris illustribus inscribitur cap. 8.

6 *Junonis Reginæ.*] Nam & templum hujus Junonis Reginæ fuisse in Capitolio, videre est apud Cicero. in Oratio. ad Equites Romanos, antequam iret in exilium. Sed fuit & ejusdem Junonis Reginæ aliud templum in

[1]Tria enim sacella parvo distincta spatio visebantur, medium Jovis tonantis, ad dextram Minervæ, ad sinistram Junonis. Quod quidem Jovis templum semper Sabinis patuisse traditum est ex fœdere quod inter Romulum & Tatium ictum fuit. [2] Juxta quod sacri anseres, qui pervigiles excubitores erant, affluenti cibo pascebantur. [3] In eoque fœdera cum Carthaginensibus icta & innovata, [4] & cum Attalo Pergami rege, æneis tabulis, [5] pactionesque & privilegia, [6] senatusconsulta, plebiscita, & immunitates, usque ab exordio urbis cum exteris gentibus inita servabantur: quæ non modo in tabulis, [7] sed in clypeis quoque quandoque scripta fuere. Siquidem fœdus Gabiorum cum Romanis, in corio bovis rotundo instar clypei descriptum visebatur. [8] Fidei quoque [9] & Termini templa juxta erant: Martis

Jovis tonantis templum.

Quæ in Capitolio servabantur.

Alia templa juxta Capitolium.

in Aventino, & P. Victorem in 13. regione urbis, ut diximus supra cap. 4. hujus libri sexti, & vide ibi, *Tria enim.*

7 *Et Minervæ.*] Vide d. cap. 4. & in seq.

1 *Tria enim sacella.*] Livius 1. Dec. l. 6. facit Manlium Capitolinum à viatore arreptum, hæc pronunciantem, *Jupiter optime maxime, Junoque Regina, ac Minerva, cæterique dii deæque, qui Capitolium arcemque incolitis, siccine vestrum militem ac præsidem sinitis vexari ab inimicis?*

2 *Juxta quod sacri anseres.*] Plutarchus in vita Camilli. & vide eundem problem. 98. & Plinium lib. 10. c. 22. in princ. Cicero in oratione pro Roscio, *Anseribus*, inquit, *cibaria publice locantur & canes aluntur in Capitolio.* Bart. Marlianus Topographiæ urbis Romæ, lib. 2. cap. 4. Vide supra hoc eod. lib. cap. 4.

3 *In eoque fœdera cum Carthaginensibus icta.*] Polyb. lib. 3. scribit fœdera, quæ inter Romanos & Carthaginenses icta fuerunt perscripta in tabulis, quæ conspiciebantur in templo Jovis Capitolini, ubi ab Ædilibus diligentissimè custodiebantur. Et cum cæteris, ut patet ex sequen. & ex Livio 1. Dec. lib. 2. ubi de fœdere Roman. cum Latinis populis 3. Decad. lib. 6. de fœdere Rom. & Ætolorum. & 4. Dec. l. 6. de fœdere Rom. & Antiochi. Appianus in libro, qui Syrius inscribitur, & vide supra lib. 5. cap. 3.

4 *Et cum Attalo Pergami Rege.*] Livius Decad. 4. lib. 7.

5 *Pactionesque & privilegia.*] Titus Livius 1. Decad. libro 2. scribit fœdus cum Latinis ab Sp. Cassio uno, quia collega abfuerat, ictum, columna ænea insculptum fuisse, ut monumento esset. & jam alibi dictum est.

6 *Senatusconsulta.*] Suetonius in Vespasiano, c. 8. de restitutione Capitolii loquens, *Instrumentum*, inquit, *imperii pulcherrimum ac vetustissimum confecit: quo continebantur pene ab exordio urbis Senatusconsulta, plebiscita de societate & fœdere, ac privilegio cuicunque concessis.*

7 *Sed in clypeis quoque.*] Hæc usque ad versic. *Fidei*, sunt Festi Pompeji lib. 3. cujus hæc verba sunt, *Clypeum antiqui ob rotunditatem etiam corium bovis appellarunt, in quo fœdus Gabiorum cum Romanis fuerat descriptum.*

8 *Fidei quoque.*] Nam & Fidei templum fuisse in Capitolio, testes sunt Cicero

Jovis simulacrum. *Omnia deorum simulachra in Capitolio.*

Martis vero [1] & Junonis Monetæ in arce, [2] cujus solum, domus M. Manlii Capitolini perniciosi civis fuisse traditur, qui novarum rerum cupiens, regnum appetere aggressus est, in quem fuit justa animadversione vindicatum. Quæ quidem arx Capitolio adhæsit, excubiis valloque circundata, in qua situm erat Jovis simulacrum ab ortu urbis è cupresso. [3] Mentis quoque [4] & Veneris Ericynæ, [5] atque Opis [6] & Juventutis ædiculæ inibi fuere: [7] atque omnia deorum simulachra in Capitolio fuisse produntur, [8] inter quæ

Cicero lib. 3. de Officiis, & Plinius lib. 35. cap. 10. inter picturas Aristidis Thebani, *Spectata est*, inquit, *& in æde Fidei in Capitolio imago senis cum lyra puerum docentis.* & diximus lib. 2. cap. 22.

9 *Et Termini.*] Livius 1. Dec. lib. 5. ad fin.

1 *Et Iunonis Monetæ.*] Livius 1. Decad. lib. 7. Solinus cap. 2. Vide supra cap. 4.

2 *Cujus solum, domus M. Manlii Capit.*] Livius 1. Decad. lib. 6. de ipsius damnatione loquens, *Adjectæ mortuo notæ sunt: publica una, quod cum domus ejus fuisset, ubi ædes atque officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis Patricius in arce, aut Capitolio habitaret.* Plutarch. in Camillo. Ovidius l. 6. Fastorum,

Arce quoque ex summa Junoni templa Monetæ
Ex voto memorant facta Camille tuo.
Ante domus Manli fuerat, qui Gallica quondam
A Capitolino reppulit arma Jove.

3 *Mentis quoque.*] Livius 3. Decad. lib. 3. *T. Octacilius Crassus posteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicavit, in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus.* Sed vide supra lib. 2. cap. 4.

4 *Et Veneris Ericynæ.*] Livius ubi supra, cujus hæc verba sunt, *Interea Duumviri creati sunt, Q. Fabius Maximus, & T. Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Ericynæ. Utraque in Capitolio est, canali uno discretæ.* Et vide supra dicto lib. 2. cap. 4.

5 *Atque Opis.*] Livius 4. Dec. l. 9. *Addita*, inquit, *& unum diem supplicatio est ex decreto Pontificum, quod ædes Opis in Capitolio de cœlo tacta erat.*

6 *Et Juventutis.*] Livius 1. Decad. lib. 5. ad fin. & Plinius lib. 35. cap. 10. *Pinxit hic*, inquit, *raptum Proserpinæ: quæ tabula fuit in Capitolio in Minervæ delubro supra ædiculam Juventutis.* Fuit autem & alia ædes Juventutis in circo maximo, quam vovit M. Livius Consul, quo die Asdrubalem exercitumque ejus cæcidit, & sexdecim post annis C. Licinius Lucullus Duumvir dedicavit apud Livium 4. Decad. lib. 6.

7 *Atque omnia deorum simulachra.*] Servius in l. 2. Æneid. in eum locum,

Panthus Otriades arcis Phœbique sacerdos.

sic ait, Aut subrogatum intelligimus: aut, quod melius est morem Romanum tetigit. In Capitolio enim deorum omnium simulachra colebantur. Nam Manlius Capitolinus apud Liv. 1. Dec. lib. 6. ad ea, quæ supra ibi, Tria enim sacella ex eo adduximus: post scilicet Jovem, Junonem reginam, ac Minervam ab eo invocatos, subdit, Cæterique dii deæque qui Capitolium arcemque tenetis. Et P. Victor in 8. regione urbis tradit in Capitolio omnium deorum simulachra celebrari, ex quo hunc locum deprompsit Alexander.

8 *Inter quæ ara Jovis Pistoris.*] Ovidius

quæ ara Jovis Pistoris,[1] & Veneris Calvæ,[2] quam sub tecto nominare religio non sinebat,[3] ibique atrium publicum,[4] & Curiam Calabram, quæ casæ Romuli proxima fuit, ubi minor pontifex festos enunciabat dies.[5] Ædemque tonantis Jovis ab Augusto,[6] novamque aliam custodi Jovi conditam à Domitiano, auctores memorant.[7] Quæ curia

Curia Calabra. Casa Romuli.

vidius lib. 6. Fastorum,

Nomine quam pretio celebratior arce Tonantis,
Discant Pistoris quid velit ara Iovis.
Cincta premebantur trucibus Capitolia Gallis,
Fecerat obsidio jam diuturna famem.

& cætera quæ sequuntur. Hanc historiam post Ovidium sic describit Lactantius Firmianus lib. 1. c. 20. *Eodem tempore Jovi quoque Pistori ara apposita est, quod eos in quiete monuisset, ut ex omni frumento, quod haberent, panem facerent, & in hostium castra jactarent: eoque facto soluta est obsidio, desperantibus Gallis inopia subjici posse Romanos.*

1 *Et Veneris Calvæ.*] Lactantius dicto lib. 1. cap. 20. Julius Capitolinus in Maximinis ad finem scribit, quod tanta fide Aquileienses contra Maximinum pro Senatu fuerunt ut funes de capillis mulierum facerent, cum deessent nervi ad sagittas emittendas: quod aliquando Romæ dicitur factum. Unde in honorem matronarum templum Veneri Calvæ Senatus decrevit. Veneris Calvæ meminit & D. Augustinus epistol. 44. ad Maximum Grammaticum. Bar. Marlianus Topographiæ urbis Romæ lib. 2. cap. 6. *Veneri Calvæ*, inquit, *fanum in Capitolio Romani constituere in honorem matronarum: quia capta urbe à Gallis, deficientibus funibus, ex illarum capillis eas fecissent.*

2 *Quam sub tecto nominare.*] Idem L. Gyraldus Syntag. 13. nullo etiam auctore laudato.

3 *Ibique atrium publicum.*] Livius 3. Dec. lib. 4. *Tacta de cœlo atrium publicum in Capitolio, ædem in campo Vulcani, &c.*

4 *Et curiam Calabram.*] Hæc usque ad versic. *Ædemque*, sunt Macrobii l. 1. Saturn. cap. 15. cujus hæc verba sunt, *Itaque sacrificio à Rege & minore Pontifice celebrato, idem Pontifex, calata, id est, vocata in Capitolium plebe, juxta Curiam Calabram, quæ casæ Romuli proxima est, quot numero dies à Calendis ad Nonas superessent, pronuntiabat, & quintanas quidē quinquies dicto verbo καλῶ, septimanas repetito septies prædicabat.*

5 *Ædemque Tonantis Iovis.*] Plinius lib. 34. cap. 8. & lib. 36. cap. 6. Suetonius in Augusto cap. 29. P. Victor in regione 8. urbis Romæ.

6 *Novamque aliam Custodi Jovi.*] Suetonius in vita Domitiani cap. 5. Tacitus lib. 19. in Capitolii conflagratione, *Domitianus prima irruptione apud æditum occultatus, solertia liberti lineo amictu turbæ sacricolarum immixtus, ignoratus apud Cornelium primum paternum clientem juxta Velabrum delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum Iovi Conservatori aramque posuit, casusque suos in marmore expreßit. Mox imperium adeptus, Jovi Custodi templum ingens, seque in sinu dei sacravit.* Extare & nummos æreos, qui id testantur, ajunt. Eutrop. de operibus Domitiani: *Romæ quoque multa opera fecit: in his Capitolium, &c.*

7 *Quæ Curia & Romuli casa.*] Virgilius libro Æneid. 8.

Romuleoq; recens horrebat regia culmo.

Ubi Servius, *Curiam*, inquit, *Calabram dicit, quam Romulus texerat culmis, ad quam calabatur, id est, vocabatur Senatus & populus à rege sacrificulo: ut quoniam adhuc fasti non essent, ludorum & sacrificiorum prænoscerent dies.*

curia & Romuli caſa in memoriam vetuſtatis è culmo fuit & ſtramentis, quo mos veterum & humilis ille cultus notaretur: ſicut Areopagus Athenis ad antiquitatis exemplar luto & palea tegebatur. [1] Hunc montem auſpicato conditum poſt incenſam à Gallis urbem, quaſi propugnaculum imperii ſaxo quadrato cinctum fuiſſe memorant, [2] quem Horatius Pulvillus una cum templo dedicavit. [3] Interjecto deinde quadringentorum & quindecim annorum ſpatio, incendio abſumptum Sylla reſtituit. Mox magnificis operibus & imaginibus magni ſumptus exornatus mons fuit, præcipue Jovis & Apollinis ſtatua cubitorum triginta à Lucullo ex Apollonia Ponti urbe tranſlata, quem deinde reſtitutum Quintus Catulus dedicavit, [4] quod unum ſuæ felicitati defuiſſe Sylla teſtatus fuit. [5] Sed quum rurſus in Vitellii ſeditione diſſidentibus prætorianis à plebe, civili rabie eſſet everſus, [6] Veſpaſianus illum denuo reſtituere aggreſſus, non perfecit, morte præventus, [7] demum Domitia-

Areopagus.

Capitolium exuſtū à Sylla reſtitutum.

Capitolinus in Vitellii ſeditione everſus.

Capitolia item in aliis locis.

1 *Hunc montem.*] Sabellicus Enneadis 4. lib. 1.

2 *Quem Horatius Pulvillus.*] Livius 1. Dec. lib. 2. non adeo longe à principio, Plutarchus in Publicola.

3 *Interjecto deinde.*] Corn. Tacitus lib. 19. *Arſerat*, inquit, *& ante Capitolium civili bello, ſed fraude privata.* Appianus Bellorum civilium l. 1. Plutarchus in eodem Publicola de Capitolii conſecratione loquens, ſic ſcribit: *Primum à Tarquinio exædificatum, dedicavit Horatius: bellis autem civilibus igni conſumptum eſt. At ſecundum inſtauravit quidem Sylla, dedicationi autem Catulus inſcriptus, Sylla morte intercepto.*

4 *Quod unum ſuæ fœlicitati.*] Sunt verba Plinii lib. 7. cap. 43.

5 *Sed cum rurſus in Vitellii ſeditione.*] Cor. Tacitus lib. 19. in vita ipſius Vitellii, *Vix* (inquit) *reverſus erat Martianus in Capitolium, quod velut arcem tutiſſimam inſederant, cum repente milites Vitelliani furentes, nullo duce, aſcendunt erecta acie in Capitolium: ubi exorto conflictu Flaviani Vitellianos obruebant tegulis ſaxiſque, nec tamen ſiſti poterant ſcandentes Vitelliani. Tunc Capitolium clauſis foribus indefenſum & indereptum flagravit. Ambigitur utrum oppugnatores ignem tectis injecerint, an obſeſſi, quæ crebrior fama eſt, quo nitentes ac progreſſos depulerint.*

6 *Veſpaſianus illum denuo reſtituere aggreſſus.*] Aurelius Victor in Domitiano, Suetonius in Veſpaſiano cap. 8.

7 *Demum Domitianus.*] Idem Aurelius ibi, & Sueton. in vita ipſius Domitiani cap. 5. *Plurima & ampliſſima opera incendio abſumpta reſtituit, in queis erat & Capitolium, quod rurſus arſerat: ſed omnia ſub titulo tantum ſuo, ac ſine ulla priſtini auctoris memoria.* Plutarchus in Publicola ad ea, quæ ſup. ibi, *Interjecto deinde*, adduximus, ſubjungit, *Hoc autem rurſus in Vitellii ſeditionibus everſum ac dirutum. Tertium Veſpaſianus, ea qua in cæteris fœlicitate uſus, de integro reficere aggreſſus, opus perfecit. Sed inſtructi deinde à ſe templi everſionem non vidit: ſed tanto*

mitianus in imperio restitutum consecravit. [1] Sed præter hoc fuit aliud Capitolium Capuæ, arx munitissima: [2] aliud Beneventi: [3] sicut apud Carthaginenses Byrsa opus invictum late prospectans [4] Æsculapio (ut ferunt) dicatum, quod erat Carthagini instar Capitolii. [5] Et apud Argos arces duæ, [6] ex quibus Larissa egregie munita. [7] Et Corinthi *Byrsa.* *Larissa.*

Syllæ fortuna præstitit, quod illum mors ante consecrationem eripuit, hic ante desolationem decessit. Una enim cum Vespasiani interitu inflammatum Capitolium, incensumque est. Hoc autem quartum à Domitiano perfectum, & consecratum est.

1 *Sed præter hoc fuit aliud Capitolium Capuæ.*] Suetonius in Tiberio cap.40. & in Caligula, scribit hoc Capitolium Idibus Martiis de cœlo tactum fuisse. De quo Silius lib.11. scribens Campanos monstrasse Annibali loca Capuæ illustriora, sic ait,

— *Monstrant Capitolia celsa,*
Stellantesque docent campos, Cereremque benignam.

2 *Aliud Beneventi.*] Suetonius, aut quisquis is est, in lib. de claris Grammaticis, ubi de Orbilio loquitur, *Statua Orbilii,* inquit, *Beneventi ostenditur in Capitolio ad sinistrum latus marmoreo habitu sedentis ac palliati, appositis duobus scriniis.*

3 *Sicut Apud Carthaginenses*] Virgilius libro 1. Æneidos,

Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,
Taurino quantum possent circundare tergo.

Ubi Servius sic scribit, *Carthago enim antea speciem habuit duplicis oppidi, quasi aliud alterum amplecteretur: cujus interior pars Byrsa, exterior Magalia.* Hujus rei testis est Corn. Nepos in eo libro, qui Vita illustrium inscribitur. Strabo libro 17. Appianus in Libyco post princip. hujus appellationis rationem reddit. Et circa ejusdem libri medium ita inquit, *Quæ ad meridiem spectant & ad mediterranea, ubi & Byrsa est supra collem triplici muro clauduntur.* Paulus Orosius lib.4. cap.22. Carthaginis situm describens, ait, *Arx, cui Byrsæ nomen erat, paulo amplius, quam duo millia passuum tenebat.*

4 *Æsculapio, ut ferunt, dicatum.*] Strabo lib.17. *In media,* inquit, *fere urbe arx fuit, quam Byrsam vocarunt. Supercilium satis erectum est circumcirca habitatum, in cujus vertice Æsculapii templum erat, quod Asdrubalis uxor capta urbe secum concremavit.*

5 *Et apud Argos arces duæ.*] Livius 4. decad. lib. item 4. ubi tamen eas non nominat.

6 *Ex quibus Larissa.*] Apud Strabonem lib.9. & ipsum Livium 4. dec. lib.2. & Pausaniam lib.2. &3. & Statium lib.1. Thebaidos,

Donec ab Inachiis victa caligine tectis
Emicuit lucem devexa in mœnia fundens Laryssæus apex.

Luctatius interpres ibi, *Nos non debet,* inquit, *confundere, quod & Thessaliæ civitas Larissa dicitur: à qua & Larissæus Achilles: hæc enim, quam nunc memorat Statius, arx est civitatis Argivæ, quæ Larissa dicitur.*

7 *Et Corinthi Acrocorinthus.*] Polybius lib.2. & iterum 4. Livius 4. Decad. lib. 3. Pomponius Mela lib. 2. cap. 3. Plinius libro 4. cap. item 4. Statius lib.7. Thebaidos,

Jam pronis Gradivus equis Ephyræa premebat
Littora, qua summas caput Acrocorinthus in auras
Tollit, & alterna geminum mare protegit umbra.

Plutarchus in Arato, Martianus Capella, ubi de tertio sinu Europæ loquitur.

8 Qui

Acrocorinthus. Munychia Cecropia. Pelasgicum. Cyatis. Amastris. Bibracte. Acradinae. Ithome.

thi Acrocorinthus munitissimus vertex,[1] qui urbi imminet: [2]atque Athenis Munychia[3] & Cecropia, cui πόλις nomen locus natura magis quam opere septus: [4] nam Pelasgicum (quæ Athenarum pars editior erat) incolere oraculo moniti vetabantur. [5] Susis autem Mnemonium, [6] in Samo Cyathis [7] & Amastris, juxta Paphlagoniam Sesamis pro arce fuit & munimento, [8] apud Heduos Bibracte, Brutiorum Trivertex, [9] Syracusis Acradina, [10] Messenæ autem Ithome,

1 *Qui urbi imminet.*] Videntur hic confestim subdenda esse quæ postea 5. ab hinc linea scribuntur his verbis, *Quam Acrocorinthum.*

2 *Atque Athenis Munychia.*] Thucydides libro 8. belli Peloponnesiaci. Strabo lib.9. Statius lib.5. Sylvarum in Epicedio ad patrem,

Quo non Munychiæ quicquam præstantius arces
Doctaque Cyrene, Sparteve animosa creavit.

Plutarchus in Solone,& in Demetrio, & Phocione.

3 *Et Cecropia.*] Plinius lib.7. c.56. *Oppidum*, inquit, *Cecropis à se appellavit Cecropiam, quæ nunc arx est Athenis.* Fuit quoque Acropolis Athenarum arx, de qua Luctatius interpres Statii lib.12. Thebaidos non multo ante fin. ibi,

Ipse quoque in pugnas vacuatur collis. ——

Sic scribit, *Acropolim dicit arcem Athenarum, de qua Neptuno & Minervæ dicitur fuisse certamen, percussa à Neptuno terra, equum dedit, indicium belli, Minerva vero olivam, pacis insigne.*

4 *Nam Pelasgicum.*] Thucydides libro 2. belli Peloponnesiaci non adeo longe à princ. Atheniensium ex agris in urbem commigrationem scribens, sic inquit, *Nec non Pelasgicum, quod vocatur, summæ urbi subjectum, quodque inhabitare nefas erat: prout & Pythici oraculi fine vetabatur: dicente,*

—— *Satiusque Pelasgicum ocia servet.*

Strabo autem lib. 9. scribit Pelasgicum portionem Athenarum ita dictam à Pelasgis. Pausanias lib.1. tradit Pelasgos cinxisse muris Athenarum arcem, præter eam partem, quam Cimon, Miltiadis filius, extruxit.

5 *Susis autem Mnemonium.*] *Memnonium* legendum ex Strabone l.15. qui ita scribit, *Susa enim à Titono condita dicuntur, Memnonis patre, ambitu 100. & 20. stadiorum, figura oblonga, cujus arx Memnonium dicitur.*

6 *In Samo Cyathis.*] Livius 4. Dec. lib.8. *Quatuor*, inquit, *menses obsidionem Samæi sustinuerunt: cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur: & qui supererant, fessi & corporibus & animis essent, Romani nocte per arcem, quam Cyathidem vocant (nam urbs in mare devexa in occidentem vergit) muro superato in forum pervenerunt.*

7 *Et Amastris.*] Strabo lib.12. in duobus locis, & Plinius lib.6. c.2.

8 *Apud Heduos Bibracte.*] Strabo lib.4. Cæsar autem libro 1. belli Gallici, & iterum lib.7. dicit id oppidum esse Heduorum longe maximum ac copiosissimum: &, ut dicit secundo illo loco, maximæ auctoritatis.

9 *Syracusis Acradina.*] Cicero in Syracusarum urbis descriptione, act. in Verrem 5. de Acradina, sic scribit, *Altera autem est urbs Syracusis (cui nomen Acradina est) in qua forum maximum, pulcherrima porticus, ornatissimum Pritaneum, amplissima est curia, templumque egregium Jovis Olympii.* Diodorus Siculus lib.11. Arcadinam Syracu-

me. Quam Acrocorinthum Philippus si haberet, utroque cornu bovem tenere [1] Demetrius dictavit: sicut Græciæ compedes, Corinthum, Chalcidem & Demetriadem, [2] idem Philippus appellavit. [3] Arx vero Thebana, Cadmæa dicebatur: [4] Ægypti regum Memphis, [5] Babyloniis Ptera, Hierosolymis Mesade, [6] Massiliensibus Ephesium. [7] Palatinus vero mons Capitolio proximus, quin Arcades habeat

Cadmæa. Memphis. Ptera. Mesade. Ephesium. Palatinus mons unde dictus.

Syracusarum urbis partem, ingenti muro munitam scribit. Acradinæ meminerunt Livius 3. Dec. lib. 5. & Plutarchus in Timoleone, Dione & Marcello.

10 *Messenæ autem Ithome.*] Strabo libro 8. in duobus locis, & Plutarchus in Arato.

1 *Demetrius.*] Scilicet Phaleræus. De quo idem Strabo dicto lib. 8. sic scribit, *Quocirca Demetrius Phalerœus Philippo commode dixisse visus est: Quin has, inquit, urbes ambas capessis, si adipiscendæ Peloponnesi cupiditate duceris? Utroque enim cornu bovem continebis: cornua quidem Ithomen, atque Acrocorinthum: bovem vero Peloponnesum esse dictitans.* Plutarchus in dd. locis eadem ferme refert.

2 *Idem Philippus appellavit.*] Apud eundem Strabonem lib. 9. Polybium lib. 17. Livium 4. dec. lib. 2. Plutarchum in Arato.

3 *Arx vero Thebana, Cadmæa dicebatur.*] Strabo eodem lib. 9. Paulus Æmylius, Plutarchus uterque in Pelopida: & idem Plutarchus in Alexandro Magno, & in Agesilao, Diodorus Siculus lib. 17. cap. 1. Pausanias lib. 3. & iterum lib. 9. Ammianus de gestis Alexandri, lib. 1.

4 *Ægypti Regum Memphis.*] Strabo libro 17. Diodorus Siculus lib. 2. c. 1.

5 *Babyloniis Ptera.*] Herodotus libro 1. Clio, *Crœsus,* inquit, *exercitu trajecto, venit in Cappadociæ locum, qui dicitur Pterea, omnium ejus regionis tutissimum, juxta urbem Sinopem, fere ad pontum Euxinum.* Plutarchus autem in Demetrio, scribit duas Babyloniis arces fuisse, quas non nominant.

6 *Massiliensibus Ephesium.*] Adde autem superioribus Isauron arcem Ciliciæ apud L. Florum Epit. lib. 3. cap. 6. in bello Piratico, & totius Græciæ arcem Peloponnesum Straboni libro 8. non multo post princ. Byziam arcem Regum Thraciæ, à Terei nefasto crimine hirundinibus invisam, dicit Plinius lib. 4. cap. 11. Tirynthe Lycimnam, ab ædificatore Lycimno dictam, Strabo dicto libro 8. Et Geram Chalcidensium Diodorus Siculus lib. 16. cap. 12. Et Iampharniam caput arcemque Medicæ Livius 3. Dec. lib. 6. Pergama & Ilion Trojæ. Servius lib. 2 Æneidos, ibi,

— Et prolapsa videntem
Pergama. —

Et de Pergamo est illud Homeri lib. 6. Iliados ad fin.

Ὣς υἱὸς Πριάμοιο Πάρις κατὰ Περγάμου ἄκρης
Τεύχεσι παμφαίνων, ὥς τ' ἠλέκτωρ ἐβεβήκει.

Id est,

Sic filius Priami Paris à Pergami arce
Armis undique fulgens tanquam sol pergebat.

Salmacidam Halicarnassi Arrianus gestorum Alexandri libro 1. Ortham Phalamæorum Strabo lib. 9. Iulysi vici arx est Chrysoma Strabo lib. 14. Et Lissi Acrolissum Polybius lib. 8.

7 *Palatinus vero mons.*] Hæc sunt Varronis lib. 1. aut aliorum computatione lib. 4. linguæ Latinæ. & Virgilii lib. 8. Æneidos his versibus,

Arcades

habeat auctores, nemo dubitat, quem à Palantia urbe Arcadiæ dictum autumant, ipsumque Aborigines, & Reate profectos tenuisse: aut à balatu pecorum, seu Pale pastorum dea, vel à Palatia Latini uxore, sive ab Hyperborea Pallantis filia, vel quod ibi Pallas defunctus sit, nomen sortitum volunt. Constatque prima fundamenta urbis ibi jacta, [1] Romamque quadratam Romulum fundasse, Palatinumque: ne opportunus injuriæ foret, munivisse. [2] Postea ædem Victoriæ, [3] & templum Apollinis & Musarum, [4] quod magna mole construxit, cum bibliotheca græca latinaque Augustum addidisse: [5] ibique sacellum deæ Viriplacæ, [6] ad quod vir & uxor dissidentes convenire, & in gratiam æquissimis animis redire assuerant, [7] ac Febris phanum,

Victoriæ ædes. Apollinis. Musarum. Viriplacæ. Febris.

Arcades his oris, genus à Palante profectum,
Qui Regem Euandrum comites, qui signa secuti
Delegere locum, & posuere in montibus urbem
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.

Et Servii ibi, & Livii 1. Dec. lib. 1.

1 *Romamque quadratam.*] Ennius,

Et quis tum curat Romæ regnare quadratæ.

Cato in Originibus, Plutarchus in Romulo. ubi nuncupatim dicit illam condidisse urbem in eo loco, quem ῥώμλω τετράγωνον vocabant. Dionysius Halicarnassæus non longe à fin. lib. 1. Solinus cap. 2. P. Victor in 10. regione urbis. Festus Pompejus libro 15. ubi illud Ennii citat. Versus tamen ille hodie aliter legitur. Vide quoque Cornelium Tacitum lib. 12.

2 *Postea ædem Victoriæ.*] Livius 3. Dec. lib. 2. *Victoriam,* ait, *omenque accipere: sedemque ei divæ dare, dicare Capitolium, templum Jovis Opt. Maximi in ea arce urbis Romæ sacratam, volentem propitiamque, firmam & stabilem fore populo Romano.* Et iterum libro 9. *Eæ per manus succedentes deinceps aliæ aliis, omni effusa civitate obviam, thuribulis ante januas positis, qua præferebatur, atque accenso thure, precantibus, ut volens propitiaque urbem Romam iniret, in ædem Victoriæ quæ est in palatio, pertulere deam pridie Idus Aprilis, isque dies festus fuit.*

3 *Et templum Apollinis.*] Vide infra ibi, *Quod magna mole constructum.*

4 *Quod magna mole constructum.*] Intellige de templo Apollinis ex Suetonio in Augusto, cap. 29. *In æde Apollinis* (quæ in Palatio erat, ut scribit Victor in 10. urbis regione) *lychni pendebant instar arboris mala ferentis.*

5 *Ibique sacellum deæ Viriplacæ.*] Idem P. Victor in 10. urbis regione.

6 *Ad quod vir & uxor dissidentes.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. *Quoties,* inquit, *inter virum & uxorem aliquid jurgii intercesserat, in sacellum deæ Viriplacæ, quod est in Palatio, veniebant: & ibi invicem loquuti, quæ voluerant, contentione animorum deposita, concordes revertebantur.* Et vide nostras lege Connubiales.

7 *Ac Febris phanum.*] Cicero libro 3. de Natura deorum, Plinius libro 2. cap. 7. Ælianus de Varia historia lib. 12. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. ubi de Veneratione Febris. P. Victor in 10. regione urbis.

1 *Ædem-*

num, [1] ædemque matris magnæ, [2] quæ Berecynthia dicta est, [3] ac templum Lunæ Noctilucæ, [4] delubrumque Junonis Sospitæ haud longe post extructa fuisse. [5] Etiam lucus Vestæ à Palatii radice, ad novam usque viam devexus fuit: [6] & Lupercal, ubi Romulus & Remus aliti feruntur & educati. Regionemque Palatii [7] ad capita bubula multos inibi nominasse, ubi postea sacrarium fuit. [8] Huicque regioni Germalia, ac Sacriportum, & domum Scauri spectare, quam Clodius mercatus fuerat, & ad Sacram usque viam portendi Varro significat: Ibi quoque præclara domus Cn. Octavii, qui ex ea familia consul fuit primus: [9] Crassique oratoris, [10] Q. Catuli, atque C. Aquilii, & Lepidi. [11] Templum quoque Jovis Statoris in Palatii radice con-

Matris magnę: Lunæ Noctilucæ. Junonis Sospitæ. Vestæ lucus. Lupercal. Domus in Palatino. Jovis Statoris templum.

1 *Ædemque Matris magnæ.*] Idem P. Victor ibi.

2 *Quæ Berecynthia dicta est.*] Ut dictum est supra eodem lib. c. 4.

3 *Ac templum Lunæ Noctilucæ.*] Varro lib. 3. aut aliorum computatione 4. linguæ Latinæ, *Luna*, inquit, *quod sola lucet noctu. itaque ea dicta Noctiluca in Palatio: nam ibi noctu lucet templum.* Glossarium: *Nocticula* Νυκτοφαίνουσα, ubi legendum, *Noctiluca.* Lunam autem sic dictam fuisse jam dixi alibi. Horatius: *rite crescentem face Noctilucam.* Levinus vetustiss. auctor, *Venerem igitur almum adorans, sive fœmina, sive mas est, ita uti alma Noctiluca est.*

4 *Delubrumque Junonis Sospitæ.*] P. Victor in 10. regione, scribit, Junonis Sospitæ delubrum ædi Matris deum fuisse conterminum.

5 *Etiam lucus Vestæ.*] Marlianus Topographiæ urbis Rom. lib. 2. c. 12. Cicero de Divinatione, lib. 1. *Exaudita vox est à luco Vestæ, qui à Palatii radice in novam viam denexus est, ut muri & portæ reficerentur.*

6 *Et Lupercal.*] Virgil. lib. 8. Æneid.

—— Et gelida monstrat sub rupe Lupercal.

Et ibi Servius. P. Victor in 10. regione. Pomponius Lætus de Antiquitatibus urbis Romæ.

7 *Ad capita bubula.*] Suetonius in Augusto, c. 5. *Natus est Augustus*, inquit, *Marco Tul. Cicerone & Antonio Consulib. 9. Calend. Octobris, paulo ante solis exortum, regione Palatii, ad capita bubula: ubi nunc sacrarium habetur, aliquando post, quam excessit, constitutum.*

8 *Huicque regioni Germalia ac Sacriportum.*] De his duobus Varro lib. 4. de ling. Lat. & de Sacriporto Lucanus lib. 2.

Iam quot apud Sacri cecidere cadavera portum?

Et Florus Epitome Livii lib. 87.

9 *Crassique oratoris.*] Plinius l. 17. cap. 1. post princ. P. Victor in 5. urbis regione.

10 *Q. Catuli, atque Q. Aquilii.*] Plinius & P. Victor iisdem locis. & præterea ipse Victor in 10. urbis regione.

11 *Templum quoque Jovis Statoris.*] Ovidius lib. 6. Fastorum ad fin.

Tempus idem Statoris erit, quod Romulus olim
Ante Palatini condidit ora jugi.

Et Livius 1. Dec. lib. 1. Plutarchus vita Ciceronis, & P. Victor in 10. regione urbis.

1 *Ibique*

constructum à Romulo, quo tempore inter Romanos & Sabinos pugnatum est, multi asseverant. [1] Ibique Ciceronis domus, [2] quæ jussu Clodii demolita, in porticum Libertatis translata fuit, fuisse fertur; [3] cui postea [4] & Valerio Maximo ædes impensa publica ædificatas ferunt. [5] Ac Vitrubii Vacci, qui auctor defectionis fuerat: quas dirutas una cum bonis † Semoni Sango consecratas, T. Livius auctor est. [6] De Aventino autem, quod ibi rex Albanorum seu

† Semoni Iano.

Aventinus mons unde appellatus.

1 *Ibique Ciceronis domus.*] Plutar. & Victor ubi supra. Et adde etiam Tarquinii Prisci ex Livio 1. Decad. lib. 1.

2 *Quæ jussu Clodii demolita.*] Plutarchus ubi supra, *Cæterum*, inquit, *Clodius, ejecto Cicerone, incendio tradit ejus villas, incendio dat ejus domum, ibique Libertatis templum erigit.*

3 *Cui postea.*] Cicero in Oratione contra L. Pisonem, *Me consequentibus*, inquit, *diebus in ea ipsa domo, qua tu me expuleras, quam expilaras, quam incenderas, Pontifices, Consules, Prætores collocarunt, mihique, quod ante me nemini, pecunia publica ædificandam domum censuerunt*, & ibi Asconius Pædianus interpres doctissimus, & Plutarchus ad hæc, quæ supra ex eo adduximus, subjungit, *Decrevit Senatus omnes civitates, quæ Ciceronem in exilio fovissent, ornare laudibus, domumque ac villas, quas Clodius combusserat, ære publico reparari.*

4 *Et Valerio Maximo.*] Asconius ubi supra, sic scribit, *Valerio Maximo, ut Antias tradidit, inter alios honores domus quoque publice ædificata est in Palatio: cujus exitus, quo magis insignis esset, in publicum versus declinaretur: hoc est extra privatum aperiretur.*

5 *Ac Vitrubii.*] Imo Vitruvii ex Livio, qui id refert 1. Dec. lib. 8. Sic etenim scribit, *Eodem anno Privernas bellum initum: cujus socii Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruvius Vaccus, vir non domi solum, sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in Palatio ejus, quæ Vacci prata diruto ædificio, publicatoque solo appellata.* Et nonnullis interjectis, *Vitruvium in carcerem Senatus asservari jussit, quoad Consul redisset, tum verberatum necari: ædes ejus, quæ essent in Palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodque æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini.* Vide Cœlium Lect. antiq. lib. 2. c. 3.

6 *De Aventino autem.*] Hic vide Varronem lib. 1. aut aliorum computatione 4. Livium 1. Decad. lib. 1. & omnino Servium lib. 7. Æn. in eum locum,

Pulcher Aventinus.

Festum Pompejum lib. 1. Et id quod de Dianæ templo hic dicit, est ipsius Livii 1. Decad. lib. 1. in Servio Tullio, & Festi Pompeji lib. 3. & ante hos Dionysii Halicarnassæi lib. 3. ubi id tribuit Anco Martio. Et vide Plutarch. Probl. cap. 4. Propertius lib. 4. eleg. 9.

Phyllis, Aventinæ, quædam est vicina Dianæ,
Sobria grata parum, cum bibit omne decet.

Martialis lib. 6. eleg. 9.

Laudat Aventinæ vicinus Sura Dianæ.

Aventinensem vero vocat Val. Maximus, *Quisquis*, inquit, *Aventinensi deæ immolasset, &c.* Huc quoque spectat illud, *Quæque Aventinum tenet Algidumque quindecim Diana preces virorum caret.*

1 Qui

ſeu Aboriginum Aventinus, prælio fuſus & ſepultus, monti nomen dederit: vel ab adventu, quod commune omnium Latinorum Dianæ templum ibi erat, ad quod finitimi frequentes ventitabant: ſive ab advectu, quod olim paludibus diſcluſus mons erat, ratibuſque advecti illuc commeabant: an ab Avente amne Sabinorum, qui loca tenuere (ut Varro ſignificat) dictus ſit, incerta opinio eſt. [1] Qui quidem collis modice altus, duodecim fere ſtadiorum ambitu eſſe ferebatur. [2] In quo præter Dianæ templum [3] ubi boum cornua ſuſpendebant, [4] Lauretum, [5] atque Junonis reginæ, [6] & Minervæ templa fuere. [7] Ibique ædes Bonæ deæ [8] & Libertatis, [9] quam ex mulctatitia pecunia Gracchus faciendam locavit. [10] Forumque piſtorium, [11] & ſcalæ Gemoniæ, [12] ex quibus damnati dabantur præcipites: [13] araque

Templa & aræ in Aventino.

1 *Qui quidem collis.*] Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 3. ſcribit, Ancum, collem hunc modice editum, & in orbem ſtadia ferme 18. complectentem, muro cinxiſſe. & lib. 10. ſic ſcribit, *Collis Aventinus eſt 12. ferme ſtadiorum ambitu comprehenſus mœnibus, qui non tum totus habitabatur, ſed nemoroſus erat & publicus.*

2 *In quo præter Dianæ templum*] P. Victor. in 13. reg. Bart. Marlian. lib. 4. Urbis Romæ Topo. c. 3. 4. 5.

3 *Ubi boum cornua ſuſpendebant.*] Plutarchus probl. c. 4. hujus rei rationem reddit.

4 *Lauretum.*] P. Victor in 13. regione, quæ de Aventino eſt, ſcribit fuiſſe Vicum Loreti (ita enim ibi ſcribitur) majoris, ubi erat Vortumnus. In Aventino (ut ſcribit Marlian. d. lib. 4. c 5.) ſita erat Laurentum ſylva Jovi ſacra, in qua Valentinian. II. Conſtantini & Gallæ Placidæ filius, fuit interfectus. Et Titum Tatium regem ſepultum fuiſſe, ſcribit Sex. Pompejus.

5 *Atque Junonis Reginæ.*] Livius 1. dec. lib. 5. & 5. lib. 3. poſt prin. & iterum lib. 7. Plutarchus in Camillo. & Victor ubi ſupra.

6 *Et Minervæ.*] P Victor in eodem loco. Marlianus d. lib. c. 5.

7 *Ibique ædes Bonæ deæ.*] P. Victor ibi. Marlianus d. lib 4. cap. 3. ſcribit ædem Divæ Mariæ, cognomento Aventinæ, eſſe in ea parte montis Aventini, quæ planiciem reſpicit, ubi olim fuit Bonæ deæ templum.

8 *Et Libertatis.*] Idem P. Victor ibi, & Feſtus Pompejus lib. 10. & Marlianus d. lib. c. 3.

9 *Quam ex mulctatitia pecunia Gracchus.*] Livius 3. Decad. l. 4. poſt princ.

10 *Forumque Piſtorium.*] Victor d. 13. regione.

11 *Et Scalæ Gemoniæ.*] Idem Victor in eodem loco.

12 *Ex quibus damnati dabantur præcipites.*] Sueton. in Tiberio, c. 75. & in Vitellio, c. 17. & diximus ſup. l. 3. c. 5.

13 *Araq; Iovii Elicio.*] Ovid. Faſt. l. 3.
Eliciunt cœlo te Juppiter, unde minores
Nunc quoq; te celebrant, Eliciumq; vocant.
Livius 1. decad. lib. 1. ubi tamen non Tullum Hoſtilium, ſed Numam eam dicaſſe ſcribit. Plin. lib. 2. cap. 53. ubi de fulminibus evocandis agit, *lucoſque & aras & ſacra habemus, interque Statores & Tonantes & Feretrios, Elicium quoque accepimus Iovem.*

que Jovi Elicio, ad eliciendos fulgurum monitus, à Tullo Hostilio dicata: [1] ac ædes Lunæ, [2] Remoniumque, quem locum Remus ad inaugurandum templa cepit, [3] & Armilustrum, ubi Tatius Romulo consors regni, sepultus erat: [4] atque ara Veneris Myrteæ, quam Murtiam vocant, fuisse traduntur. [5] Illud plane constat, primos Latinos, capta urbe

Latini Aventinum primi incoluerunt.

1 *Ac ædes Lunæ.*] Ovid. lib. 3. Fastorum in fin.

Luna regit menses, hujus quoque tempora mensis
Finit, Aventino Luna colenda jugo.

Livius 4. Decad. lib. 10. post princ. *Atrox cum vento tempestas signa ænea in Capitolio dejecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Aventino est, raptam tulit.* P. Victor in d. 13. regione.

2 *Remoniumque.*] Remonium (Festus Pompejus lib. 16. scribit) locus est in summo Aventino, ubi Remus de urbe condenda fuerat auspicatus. Remorium vocat P. Victor ubi sup. Dionysius Halicarnassæus lib. 1. Remurium vocat.

3 *Et Armilustrum.*] Plutarchus in Romulo scribit, Armilustrum locum esse in Aventino, ubi Romulus T. Tatium (is pari potestate cum Romulo regnabat, ut scribit Dionys. lib. 2.) sepelivit. Varro linguæ latinæ lib. 4. *Armilustrum*, inquit, *ab ambitu lustri locus: item circus maximus quod circum spectaculis ædificatus, ubi ludi fiunt, & quod ibi circum metas fertur pompa & equi currunt.* Et infra lib. 5. *Armilustrium ab eo quod in Armilustrio armati sacra faciunt, nisi locus potius dictus ab eis, sed quod de eis prius. id ab luendo, aut lustro, id est, quod circumibant ludentes ancilibus armati.* Festus vero Pompejus, *Armilustrum*, inquit, *festum erat apud Romanos, quo res divinas armati faciebant: ac dum sacrificarent tubis canebant. Romani enim arma privatim habebant, sed ad expeditiones bellicas ex Armilustro accipiebant, eoque referebant bellis confectis.* Hinc Spartianus dicit, Vespasianum ex Armilustro arma legionibus permisisse.

4 *Atque Ara Veneris Myrteæ, quam Murtiam vocant.*] Plinius lib. 15. cap. 29. *Quin & ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murtiam vocant.* Festus Pompejus libro 11. *Murcæ* deæ sacellum erat sub monte Aventino, qui ante Murcus vocabatur.* Ex quibus duobus locis Alexander totam hanc orationem confecit. Ante hos Livius primo Decad. libro 1. sub regno Anci Martii, *Tum quoque multis millibus Latinorum in civitatem acceptis: quibus ut jungeretur Palatio Aventinum ad Murtiæ datæ sedes.* Marlianus lib. 4. cap. 5. P. autem Victor ædem Murtiæ in 11. regione collocavit. Plutarchus in Problematis cap. 75. *Quam modo Murciam Venerem, olim myrteam vocabant.*

COLERUS.

* Leg. *Murciæ*. Murcia per *c*. scribitur, cum antea per *t*, inquit Plutarch. Unde à Murteto, quod ibi proximum erat dictum volunt Varro, Plinius, Plutarchus. Vide ibi, quæ Scaliger.

TIRAQUELLUS.

5 *Illud autem constat.*] Livius 1. Dec. l. 1. in Anco Martio, *Ancus demandata cura flaminibus sacerdotibusque aliis, exercitu novo conscripto profectus Politorium, urbem Latinorum, vi cepit: secutusque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in civitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. Et cum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium & arcem, Cœlium montem Albani implessent, Aventinum novæ multitudini datum.* Vide Marlianum lib. 1. cap. 4.

6 Pro-

urbe Politorio ab Anco Martio, Aventinum incoluisse. [1] Procedente mox tempore, cautum fuisse, ut in Saturnalibus ad illum frequentes Romani commearent. [2] Quodque ex septem urbis collibus, quum cæteri intra pomœrium sint, solus ab urbe disclusus, intra mœnia longo tempore admissus non fuit: sive quod plebs eo secessisset, sive quod Remo auspicante, illic non aves addixissent, velut ominosum, extra pomœrium fuisse. [3] Cœlius vero à Cœlio † Jubenno Hetrusco, qui cum non parva manu Romulo contra Latinos ducenti suppetias tulit, quod ibi locum & sedem habuere, dictus cognominatusque est, [4] cui quondam Querculano nomen, quod multiplici quercu septus muniretur.

Aventinus diu extra urbem.

Cœlius collis unde dictus.

† Vibenno.

Querculanus.

1 *Procedente mox tempore.*] Gellius lib. 13. c. 14.

2 *Quodque ex septem urbis collibus.*] Hæc usque ad versic. *Cœlius vero,* sunt Senecæ in lib. de brevitate vitæ, cujus hæc verba sunt, *Hoc scire magis prodest, quam Aventinum montem extra Pomœrium esse, propter alteram ex duabus causis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante, illo loco aves non addixissent.*

3 *Cœlius vero à Cœlio Iubenno.*] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina, sic scribit, *In Suburanæ regionis parte princeps est Cælius mons à Cœlio Vibenno Tusco Duce nobili, qui cum sua manu dicitur Romulo venisse auxilio contra Sabinum regem. Hi post Cœlii obitum, quod nimis munita loca tenerent, neque sine suspicione essent, deducti dicuntur in planum, ab eis dictus vicus Tuscus: & ideo ibi Vortumnum stare, quod is deus Etruriæ. Principes, qui à suspicione liberi erant, traductos volunt in eum locum, qui vocatur Cœliolus.* Festus Pompejus lib. 3. *Cœlius mons dictus est à Cœle quodam ex Etruria, qui Romulo auxilium adversus Sabinos præbuit, eo quod in eo domicilium habuit.* Ovid. l. 3. Fastorum,

Cœlius ex alto qua mons descendit in æquum,
Hic ubi non plana est, sed prope plana via est,
Parva licet videas captæ delubra Minervæ,
Quæ dea natali cœpit habere suo.

Cornelius Tacitus lib. 4. Vide Servium in libro 6. Æneidos Virgilii, ibi,

Septemque una sibi muro circundabit arces.

4 *Civi quondam Querculano.*] Querquetulanum vocat Tacitus ubi supra: sic enim scribit, *Haud fuerit absurdum tradere montem eum antiquitus Querquetulanum cognomento fuisse, quod talis sylvæ frequens fœcundusque erat: mox Cœlium appellitatum à Cœle Vibenna, qui Dux Gentis Etruscæ cum auxilium appellitavisset, sedem eam acceperat à Tarquinio Prisco, seu quis alius Regem dedit: Nam scriptores in eo dissentiunt. Cætera non ambigua sunt, magnas eas copias per plana etiam, ac foro propinqua habitavisse, unde Tuscum vicum è vocabulo advenarum dictum.* Hactenus Tacitus. Festus Pompejus ait; Nymphas Querquetulanas appellatas, præsidentes Querqueto, quod genus sylvæ erat intra portam, quæ ab eo dicta sit Querquetulana.

retur. [1] Quum vero Tullus Hostilius, Alba diruta, Albanos Romam traduxisset, Cœlium urbi addidit, quodque frequentius incoleretur, ibi sumpsit regiam, ex quo ad plana urbis leni clivo, & prope æquus descensus erat. [2] In eo enim templum divi Claudii à Nerone demolitum, postea à Vespasiano instauratum, magna mole constructum erat: [3] ibique Mamurrę domus, [4] & Tetricorum ędes, [5] Fauni, [6] Veneris & Cupidinis templa fuere, [7] & Carnæ deæ sacellum, [8] quę vitalia fovere dicebatur. [9] Campusque Martialis, in quo si quan-

Templa domus, & sacella in Cœlio.

1 *Cum vero Tullus Hostilius.*] Livius 1. Dec. lib. 1. *Roma interim crescit Albæ ruinis, duplicatur civium numerus, Cœlius additur urbi mons: & quo frequentius habitaretur, eandem sedem Tullus regiæ capit, ibique deinde habitavit.*

2 *In eo templum Divi Claudii.*] Suetonius Tranquillus in Vespasiano, cap. 9. *Fecit*, inquit, *& nova opera, templum Pacis foro proximum, Divique Claudii in Cœlio monte, cœptum quidem ab Agrippina, sed à Nerone prope funditus destructum.*

3 *Ibique Mamurræ domus.*] Plinius lib 36. c. 6. sic ait, *Primum Romæ parietes crusta marmoris operuisse totius domus suæ in Cœlio monte Cornelius Nepos tradidit Mamurram Formiis natum, equitem Romanum, præfectum fabrorum C. Cæsaris in Gallia.*

4 *Et Tetricorum ædes.*] Trebellius Pollio in vita Tetrici Junioris, triginta illorum tyrannorum 23. *Tetricorum domus*, inquit, *hodieque extat in monte Cœlio inter duos lucos contra Ilium Metellinum pulcherrima, in qua Aurelianus pictus est, utrique prætextam tribuens Senatoriam dignitatem, accipiens ab his sceptrum, coronam civicam picturatam de musæo.*

5 *Fauni.*] Marlianus Topographiæ urbis Romæ l. 4. c. 9. de Cœlio monte, curia Hostilia, & mansionibus Albanorum agens, In proximo est, *inquit*, templum circulari forma, multis per ambitum columnis adornatum, D. Stephano nunc sacratum: olim vero Fauno, ut ex titulo quodam ibi reperto omnes consentiunt. Fuit & aliud hujus templum in insula Tiberina ex Ovid. lib. 2. Fastor.

Idibus agrestis fument altaria Fauni,
Hic, ubi discretas insula rumpit aquas.

6 *Veneris & Cupidinis.*] Marlianus paulo post ea quæ nuper adduximus, scribit in hunc modum, *Sesoriani palatium inter portam Næviam & ædem nunc sanctæ Crucis in Hiero. olim Veneris & Cupidinis.*

7 *Et Carnæ deæ sacellum.*] Macrobius Satur. lib. 1. c. 12. Nisi auctoritate in commentariis Fastorum sic tradit, *Brutus, qui primus Romæ Consul factus est, pulso Tarquinio, sacrum Carnæ deæ in Cœlio monte voti reus fecit.* Et de hac jam diximus sup. lib. 2. c. 22. *Carnæ* deæ meminit & Tertullianus: sed ibi putant legendum esse *Carda*, non Carna.

8 *Quæ vitalia fovere dicebatur.*] Macrobius ubi supra subdit, *Hanc deam vitalibus humanis præesse credunt. Ab ea denique petitur, ut jecinora & corda, quæque sunt intrinsecus viscera, salva conservet. Et quia cordis beneficio, cujus dissimulatione Brutus habebatur idoneus emendationi publici status extitit. Hanc deam, quæ vitalibus præest, templo sacravit.*

9 *Campusque Martialis.*] Varro libro 2. aut aliorum computatione 5. & Festus Pompejus lib. 11. *Martialis*, ait,

si quando Tiberis superfusus campum Martium inundaret, Equiria fiebant. In eo quoque duo aquæductus, [1] alter Claudii in Palatium, [2] Caracallæ alter in Capitolium hodie visuntur. Constat enim, Romæ aquarum multiplices ductus fuisse temporibus variis. [3] nam præter Appiam, [4] Cæruleam & Curtiam, [5] fuit Anio vetus, [6] Martia, [7] Tepula, Julia, *Aquæductus Romæ diversi.*

ait, *campus in Cœlio monte dicitur, quod in eo Equiria solebant fieri, si quando aquæ Tiberis Martium occupassent.* Ex quo intelligis fuisse diversos campos Martialem & Martium. Et hunc quoque P. Victor collocat in 2. urbis regione, quæ est Cælimontium. De Campo Martiali Ovidius 3. Fastorum.

1 *Alter Claudii in Palatium.*] Videndus Front. de Aquæductibus.

2 *Caracallæ alter in Capitolium.*] Videndus quoque est idem Frontinus, in eodem libro de Aquæductibus.

3 *Nam præter Appiam.*] De qua Livius 1. dec. lib. 9. Plinius lib. 36. c. 15. P. Victor in lib. de urbis Romæ regionibus & locis paulo ante fin.

4 *Cæruleam & Curtiam.*] Suetonius in Claudio cap. 20. *Claudiæ aquæ gelidos & uberes fontes, quorum alteri Cæruleo, alteri Curtio, & Albudino nomen est, simulque rivum Anienis novo lapideo opere in urbem perduxit, divisitque in plurimos & ornatissimos lacus.* Frontinus lib. 1. de Aquæductibus sic inquit, *Caligula duos ductus inchoavit, quos Claudius consummavit, alteri, quod ex fontibus Cæruleo & Curtio perducebatur, Claudiæ datum est nomen. Alter Anio novus appellari cœperat.* Plinius ubi supra proxime, Vicit, *inquit*, antecedentes aquarum ductus novissimum impendium operis inchoati à C. Cæsare, & peracti à Claudio. Quippe à lapide quadragesimo ad eam excelsitatem, ut in omnes urbis montes levarentur, influxere Curtius & Cæruleus fontes. Erogatum in id opus sestertium ter millies. P. Victor ubi supra. Vide Marlianum lib. 5. cap. 26.

Lævinus Torrentius hanc inscriptionem suis commentariis inseruit: IMP. CÆS. VESPASIANVS. PONT. MAX. TRIB. POT. II. IMP. III. DESIG. IIII. P. P. AQVAS. CVRTIAM ET CÆRVLEAM PERDVCTAS A DIVO CLAVDIO, ET POSTEA INTERMISSAS DILAPSASQVE PER ANNOS NOVEM SVA PECVNIA VRBI RESTITVIT.

5 *Fuit Anio vetus.*] Plinius d. l. 36. c. 15. Frontinus lib. 1. de Aquæduct. *M. Curius Dentatus*, ait, *qui Censuram cum L. Papirio Cursore gessit, Anienis qui nunc dicitur Vetus, aquam perducendam in urbem ex manubiis de Pyrrho captis curavit Sp. Carbilio, L. Papyrio Coss.*

6 *Martia.*] Plinius lib. 31. c. 3. eam *Marciam* vocat, *Clarissima aquarum omnium in toto orbe frigoris salubritatisque palma præconio urbis, Marcia est inter reliqua deum munere urbi tributa. Vocabatur hæc quondam Aufeia, fons autem ipse Picania. Oritur in ultimis montibus Pelignorum, transit Marsos & Fucinum lacum. Romam non dubie petens. Mox specu mersa, in Tiburtina se aperit 9. M. p. fornicibus structis perducta.* Martialis lib. 6. epig. 42. de Hetrusci thermis loquens,

Ritus si placeant tibi Laconum,
Contentus potes arido vapore,
Cruda virgine, Martiave mergi,
Quæ tam candida, tam serena lucet,
Ut multas tibi suspiceris undas,
Et credas vacuam nitere Lygdon.

Et P. Victor ubi supra.

7 *Tepula Julia.*] Plin. l. 36. c. 15. Victor ubi supra. Frontinus lib. 1. de Aquæductib. & Marlianus d. lib. 4. cap. 17.

Julia,[1] Virgo,[2] Alsietina quæ Augusta,[3] Claudia,[4] & Anio novus, quæ in urbem influunt: Inter quas Martia præcipuo

1 *Virgo.*] M. Agrippa Virginem aquam adduxit (ut scribit Plin. lib. 31. cap. 2.) ab octavi lapidis diverticulo 11. millia passuum, Prænestina via. Juxta est Herculaneus rivus, quem refugiens virginis nomen obtinuit. Horum omnium comparatione differentia supra dicta deprehenditur, cum quantum Virgo tactu, tantum præstet Marcia haustu. Martialis ubi nuper citavimus. Julius Frontinus lib. 1. de Aquæductib. aliam hujus nominis rationem reddens, ita scribit, *Idem Agrippa cum jam tertium Cos. fuisset, C. Sentio & Sp. Lucretio Coss. post annum decimumtertium, quam Juliam deduxerat, Virginem in agro quoque Luculiano collectam, Romam perduxit. Virgo appellata est, quod quærentibus aquam militibus puella virguncula quasdam venas monstravit, quas secuti qui foderant, ingentem aquæ modum invenerunt. Ædicula fonti apposita, hanc virginem pictura ostendit.* Cassiodorus lib. Variar. 7. ep. incip. *Quamvis Romulus.* ubi dicit hanc appellari Virginem, quod nullis sordibus polluatur. *Cum enim aliæ pluviarum nimietate terrena commixtione violentur, hæc aërem perpetuo serenum purissime labens unda mentitur.* Sunt enim hæc propria ejus verba. Et P. Victor ubi sup. *

COLERUS.

* Meminit virginis aquæ sæpius Martialis.

TIRAQUELLUS.

2 *Alsietina.*] P. Victor in eodem loco, ubi ita scribit, *Halsia sive Halsientena, quæ Augusta.* Frontinus ubi supra ita scribit, *Augustus in supplementum Martiæ, quoties siccitates egerent auxilio, aliam aquam, ejusdem bonitatis, opere subterraneo, perduxit usque ad Martium rivum, quæ ab inventore appellatur Augusta.* Et paulo ante, *Quæ ratio moverit Augustum providentissimum Principem, producendi Alsietinam aquam, quæ vocatur Augusta, non satis perspicio, nullius gratiæ, imo & parum salubrem, & nusquam in usus populi fluentem, nisi forte cum opus Naumachiæ aggrederentur, ne quid salubrioribus aquis detraheret, hanc proprio opere perduxit, & quod Naumachiæ cœperat superesse, hortis subjacentibus & privatorum usibus ad irrigandum concessit.*

3 *Claudia.*] P. Victor ibi. Cassiodorus ubi supra, *Claudium*, inquit, *per totam fastigii molem sic ad Aventini caput esse perductam, ut cum ibi ex alto ceciderit, cacumen illud excelsum, quasi imam vallem irrigare videatur. Ægyptius Nilus, certis temporibus crescens per campos jacentes, superducto diluvio, aëre sereno turbulentus exæstuat. Sed quanto pulchrius Claudiam Romanam per tot siccas montium summitates lavacris ac domibus liquores purissimos fistularum uberibus emisisse? & ita æqualiter fluere, ut nunquam se possit desiderata subducere? Ille enim dum recedit, limus est: dum venit insperate, diluvium. Quis ergo famosum Nilum urbis nostræ fluminibus non æstimet esse superatum? Quando ille incolas suos, aut veniendo terret, aut recedendo destituit.* Hactenus Cassiodorus.

4 *Et Anio novus.*] Frontinus lib. 1. de Aquæductibus, Quoniam, *inquit*, duæ Anienis aquæ in urbem fluere cœperant, ut facilius appellationibus dignoscerentur, Anio novus vocari cœpit, & quod illas omnes præcesserat prior Anio, cognomen ei veteris est adjectum. De hoc autem ait Ovid. l. 4. Metamorph.

Quas Anienis aquæ, cursuque brevissimus almo.

Et Plinius lib. 8. epist. 17. illum dicit delicatissimum amnium.

cipuo nitore fluit, [1] ex Fucino lacu defluens, [2] quam P. & Quintius Martii Romam primi deduxere. [3] Cærulea vero & Curtia à C. Cæsare & Claudio magno impendio, & substructionibus maximis, à quadragesimo lapide ad urbem ductæ fuere. [4] Inter quas Claudia ex Cœlio monte in Aventinum perenni manabat fonte, cujus aquæductus duos [5] Caligula innovavit, qui ex fontibus Cæruleo & Curtio deducti, pro eo quod illos Claudius novo lapideo opere absolvisset, Claudiæ dictæ sunt aquæ. Alter vero [6] Anio novus, in plurimos & uberes lacus divisus fuit. [7] Reliquæ à conditoribus, aut à locis denominantur, quarum hodie ductus sumptuosissimi operis licet inspicere, partim extantes, partim collapsos & deformatos. Hunc montem [8] (auctore Tranquillo) quum multæ insulæ in eo deflagrassent, Tibe- *Claudiæ aquæ.*

1 *Ex Fucino lacu.*] Ut tradit Strabo lib. 5. De Fucino lacu Martiæ aquæ fontes emanare scriptis mandatum est, quæ rigationes Romæ propinant, quæque reliquas super aquas probentur.

2 *Quam P. & Quintius Martii.*] Plinius lib. 31. c. 3. de Aqua Martia loquens ad ea, quæ citavimus ibi, *Virgo.* addit, *Primus eam in urbem ducere auspicatus est Ancus Martius, unus è regibus: postea Q. Martius Rex in prætura. Rursusque restituit M. Agrippa.* Plutarchus in vita Coriolani in principio. Frontinus lib. 1. c. 2. tradit eam à Trajano in Aventinum deductam fuisse.

3 *Cærulea vero & Curtia.*] Plinius lib 36. cap. 15. quem citavimus supra in verbo, *Fuit Anio vetus.*

4 *Inter quas Claudia.*] Idem lib. 2. cap. 2. scribit solam Claudiam à Cælio in Aventinum usque per arcus Neronianos perduci.

5 *Caligula.*] Suetonius in vita illius, Plinius, Frontinus & alii ubi supra. Et hinc, ut opinor, hæc aqua *Cajana* dicta est Cornelio Tacito lib. 18. quod scilicet ipse C. Caligula eam inchoaverat. Nam & sic *Cajanam* necem vocavit Suetonius in Tito cap. 2. in princ. scil. ipsius C. Caligulæ.

6 *Anio novus.*] Frontinus d. lib. 1. *Anio novus Sublacensi via ad milliarium 62. in suo rivo excipitur ex flumine, quod cum terras cultas circum se habeat soli pinguis, & inde ripas solutiores, etiam sine pluviarum injuria limosum & turbulentum fluit: ideoque à faucibus ductus interposita est piscina limaria, ubi inter amnem & specum consisteret & liquaretur aqua. Sic quoque quoties imbres superveniunt, turbida pervenit in urbem. Jungitur ei rivus Herculaneus oriens eadem via ad milliarium 43. è regione fontium Claudiæ trans flumen viamque natura purissimus, sed mixtus gratiam splendoris sui amittit.* Cur autem vocetur Anio novus, diximus supra. Vide item eundem Frontinum lib. 2. c. 2.

7 *Reliquæ.*] Nam & alias multas enumerat P. Victor ubi supra. scilicet Herculaneam, Damnatam Trajanam, Anniam, Algentianam, Ciminiam, Sabbatinam, Aureliam, Septimianam, Severianam, Antonianam, Alexandrinam.

8 *Auctore Tranquillo.*] In Tiberio, cap. 48.

Tiberius Cæſar precio exhibito reſtituit, quem propterea Auguſtum ex ſuo nomine nuncupavit. [1] Exquilias autem Servius Tullius auxit, & ut loco dignitas foret, regiam ibi ſumpſit: [2] quas quod excultæ ab eo potiſſime fuerint, Exquilias nuncupavit: [3] tametſi ab excubiis regiis dictas nonnulli credant: [4] antea enim quod ſexticeps erat, Ceſpius nomen tulit. Hic ex urbis collibus ſolus duplici jugo & aggere munitur, quum reliqui ſingulis contenti ſint, ex quibus alter Ceſpius nuncupatur, alter Oppius, qui & lacum Fugulatem, hortos Mœcenatis, & Larium, & Querculanum, ſacellumque & lucum Martis una complexus eſt. Malæ quoque Fortunæ, & Junonis Lucinæ templa, cujus feſta dies calendis Martiis colebatur à matronis, quod parturientibus opem ferret, [6] & lucem daret. Extra vero Exquilias locus fuit, [7] cui Puticolæ nomen, ubi puteos in quos

Exquiliæ.

Exquiliarum duo aggeres.

1 *Exquilias autem Servius Tullius auxit.*] Livius 1. Decad. lib. 1. *Servius*, inquit, *addit duos colles, Quirinalem Viminalemque, inde deinceps auget Exquilias, ibique ipſe, ut loco dignitas fieret, habitat.* Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 4. Urbi duos colles Viminalem & Exquilinum addidit, ſingulos juſta oppidi magnitudine: atque ibi loca civibus lare carentibus ad ædificandum diſtribuit: ipſe quoque Eſquiliis habitavit, loco regionis ejus commodiſſimo. Dionyſii verba in hunc ſenſum accipe, quia contra Livium ſentire videtur, Romulum & Tatium illorum montium quaſdam particulas urbi addidiſſe, Tulliumque Regem majore poſtea ambitu eſſe complexum. Id enim Livius innuere voluit, cum ait, *Exquilias auxit.* Nam ſi auxit, ergo pars ipſarum intra urbem fuerat recepta.

2 *Quas quod excultæ.*] Varro lib. 1. de lingua Latina, aut aliorum computatione 4.

3 *Tametſi ab excubiis.*] Varro ibi, & Ovid. lib. 3. Faſtorum,

Adde, quod excubias ubi Rex Romanus agebat,
Qui nunc Exquilias nomina collis habet.

4 *Antea enim quod ſexticeps erat.*] Hæc omnia uſque ad verbum, *Cujus feſta*, ſunt Varronis ubi ſupra, præter id quod de hortis Mœcenatis, & de templo Malæ Fortunæ, de quibus Varro nihil eo loco dicit. Sed quantum ad primum, id eſt, hortos Mœcenatis, teſtis eſt P. Victor in 5. regione urbis Romæ. Alterius ſcilicet, Malæ Fortutunæ, Plinius lib. 2. cap. 7. *Ideoque etiam publice Febri phanum in Palatio dicatum eſt. Orbonæ ad ædem larium ara, & Malæ Fortunæ Exquiliis.*

5 *Quod parturientibus opem ferret.*] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. & alibi diximus.

6 *Et lucem daret.*] Varro ibi, & Ovidius, qui & aliam rationem reddit lib. 6. Faſtor.

Gratia Lucinæ dedit hæc tibi nomina lucus.
Aut quia principium tu dea lucis habes.

Vide Plinium lib. 15. cap. 44.

7 *Cui Puticolæ.*] Varro ubi ſupra, Extra oppida, *inquit*, à puteis Puticolæ, quod ibi in puteis obruebantur homines,

quos defunctorum publice cadavera in subjectam foveam mittebantur, fuisse proditum est, [1] exemplo Themistoclis, qui Melitæ templum juxta domum constituit, in quo damnatorum corpora cum vestibus & laqueis condebantur. [2] Quirinalis quoque [3] & Viminalis, quin inter septem numerentur, nulla controversia est. [4] sed Quirinalis à Quirini phano, qui ibi colebatur, sive quod à Curibus profecti loca tenuerunt, nuncupatur, [5] qui Agonius, [6] & porta quæ illuc ferebat, Agonensis, quæ etiam Collina dicta. Cumque in Quirinali diversi aggeres forent, singuli sua nomina sortiti fuere. [7] Namque ex his uni Tricepsos ad ædem Quirini, [8] contra quam sacellum Semonis † Sangi visebatur: [9] alteri Salutari, ob Salutis ædem: [10] tertio Mutiali, ad ædem dei

Quirinalis collis unde dictus.

Quirinalis aggeres & nomina.

† *Jani.*

mines, nisi potius, ut Ælius scribit, Puticolæ quod putescebant ibi cadavera projecta, qui locus publicus ultra Exquilias. Festus Pompejus lib. 14. non longe à princ. *Puticuli*, ait, *sunt appellati, quod vetustissimum genus sepulturæ, ut puteus fuerit, & dicti puticuli, quia ibi cadavera putrescerent.* Ex quibus intelligis hic apud Alexandrum non *Puticolæ*, sed *Puticuli* legendum. Acro: *A puteis fossis ad sepelienda cadavera pauperum, locus dictus est puticuli.*

1 *Exemplo Themistoclis.*] Plutarch. in vita illius.

2 *Quirinalis quoque.*] De hoc colle Ovid. 6. Fastor. de Fidio loquens,

Hunc igitur veteres donarunt æde Sabini,
Inque Quirinali constituere jugo.

Et vide infra in verbo, *Sed Quirinalis.*

3 *Et Viminalis.*] *Tertiæ regionis colles*, inquit Varro lib. 4. linguæ Latinæ, *ab quinque deorum fanis appellati: è queis nobiles duo colles, Viminalis à Jove Viminio, quod ibi sunt aræ ejus, aut quod ibi vimineta fuerint.* P. Victor in 5. regione.

4 *Sed Quirinalis à Quirini fano.*] Varro addit ad prædicta, *Collis Quirinalis ubi Quirini fanum, qui à Curetibus, qui cum Tit. Tatio Curibus venerunt Romam, quod ibi habuerunt castra.* Fest. Pompejus lib. 15.

5 *Qui Agonius.*] Festus Pompejus ubi supra, sed sunt ejus rei verba corrupta. Et præterea lib. 1. ubi de Agoniis sacrificiis.

6 *Et porta, quæ illuc ferebat, Agonensis.*] Festus Pompejus in postremo loco allegato, eo nomine appellatam esse dicit, quod inundato Circo Flaminio, Agonales ludi, qui in eo celebrabantur, extra ipsam portarentur: ludosque ipsos ideo Agonales esse dictos, quia locus in quo initio facti sunt, fuerit sine angulo. Agonia sacrificia, quæ fiebant in monte: hinc Romæ mons Quirinalis, eodem auctore dicitur Agonis & Collina porta Agonensis: & vide sup. lib. 4. c. 6.

7 *Namque ex his uni Tricepsos ad ædem.*] Varro d. lib. 4.

8 *Contra quam sacellum Semonis Sangi.*] Livius 1. Dec. lib. 8.

9 *Alteri Salutari.*] Varro d. lib. 4. Festus Pompejus lib. 7.

10 *Tertio Mutiali.*] Varro ibi, *Collis Mutialis*, inquit, *quinticepsos apud ædem dei Fidii in delubro, ubi ædituus habitare solet.* Sed hic ex Varrone & aliis legendum est *ad ædem dei Fidii.*

dei Diffidii, nomen erat, ut Varro inquit. [1] In eo quoque Numa Pompilius domum habuit, quæ ad Augusti tempora mansit incolumis, [2] ubi & Primogeniæ Fortunæ templum, [3] quæ Publica dicta est, [4] ac Fidii Sabini dei, [5] Salutis [6] & Floræ, templa fuere. [7] Habuitque circum multa memoria dignum, [8] & vallem Quirinalem, ubi Pomponii Attici domus, cui Tamphilianæ nomen, [9] aliasque domos clarissimas. [10] Viminalis vero, vel ab ara Jovis Viminei, vel quod ibi viminum sylva esset, denominatus fertur: [11] ubi campus Viminalis, [12] lucus Petilinus, [13] & templum Junonis Lucinæ. [14] Qui quidem colles à Servio Tullio post censum perfectum urbi additi sunt. Hic enim, adjecto Exquilino & Viminali, quod intermedii spatii est, stadiorum sex è Collina porta ad Exquilinam, turribus munivit, & muro sepsit, ne quando excursiones illinc fierent, & hostium præsidium foret: in cujus medio porta Viminalis nomen habet. [15] Habuitque hortos Salustianos, qui præter amœnitatem, provocat eam domum, quam hic *Tamphilianam* nuncupat.

Viminalis collis unde.

Porta viminalis.

Salustiani horti.

1 *In eoque Numa.*] Solinus c. 2.

2 *Ubi & Primogeniæ Fortunæ templum.*] Livius 3. Decad. lib. 9. & 4. Dec. lib. 4. & 6. Dec. lib. 3. & Plut. in lib. de Fortuna Rom. & probl. cap. 74. 106. & alibi quoque diximus.

3 *Quæ publica est.*] P. Victor in 6. regione urbis Romæ.

4 *Ac Fidii Sabini dei.*] Varro d. l. 4. Ovidius Fastorum 6. Victor in d. 6. regione, & diximus supra libro 5. capite 10.

5 *Salutis.*] P. Victor in d. 6. regione. & de hac quoque vide Livium 1. Decad. lib. 9. & Macrobium libro 1. cap. 16. & 20. Festum Pompejum libro 17. & sup. lib. 4. cap. 16.

6 *Et Floræ.*] P. Victor ibi. Tacitus autem libro 2. scribit ædem Floræ juxta Circum maximum ab L. & M. Publiciis constitutam.

7 *Habuitque Circum.*] P. Victor ibi.

8 *Et Vallem Quirinalem, ubi Pomponii.*] Id totum est Probi Æmylii in vita ipsius Attici, sed *Pamphilianam* vocat eam domum, quam hic *Tamphilianam* nuncupat. P. autem Victor hanc Attici domum ponit in 6. regione, in qua erat collis Quirinalis.

9 *Aliasque domos.*] Ut domus Domitiani, ut tradit Victor ibi.

10 *Viminalis vero.*] Varro linguæ Latinæ lib. 4. Festus Pompejus lib. 19.

11 *Ubi est campus Viminalis.*] Victor in 5. urbis regione.

12 *Lucus Petilinus.*] Victor in eodem loco. Marlianus lib. 1. Topographiæ urbis Romæ cap. 8. Livius Decad. 3. lib. 6. *Ita prædicta die in Petilinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non est, concilium populi indictum.*

13 *Et templum Junonis Lucinæ.*] Victor ibi.

14 *Qui quidem Colles à Servio Tullio.*] Hæc usque ad versic. *In cujus medio,* sunt Varronis lib. 5.

15 *Habuit hortos Salustianos.*] P. Victor in 6. regione urbis. Meminit horum quoque Plinius lib. 7. c. 16. Vide Plutarch. in Crasso.

1 *M. Craf-*

profusissimi sumptus erant. Post aliquot vero tempora ædibus pulcherrimis magnæ molis ornatus mons fuit. Inter quas conspicuæ magnitudinis [1] M. Crassi domus, nec minore sumptu C. Aquilii equitis juris scientissimi, [2] qui primus de dolo malo invenit formulas, cujus pleraque extant egregie constituta: [3] nec non Q. Catuli instructas, aliasque Romanorum civium ædes conspicuas, in eodem colle annotavere annales.

1 *M. Crassi domus.*] Imo vero L. Crassi illius Oratoris celeberrimi ex Plinio lib. 17. c. 1. & dictum est supra, quanquam & P. Victor in 5. regione M. Crassi domum collocet in colle Viminali.

2 *Qui primus de dolo malo invenit formulas.*] Cicero lib. 3. Officiorum, *Nondum enim*, inquit, *Aquilius collega & familiaris meus, eas pertulerat de dolo malo formulas. In quibus ipsis, cum ex eo quæreretur quid esset dolus malus: respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum.* Vide *ff. ad leg. Aquil.*

3 *Nec non Q. Catuli.*] Plinius ubi nuper citavimus.

CAPUT XII.

Qui flamines primi Romæ fuerint, quodve flaminis officium, quibusve essent cæremoniis addicti.

NUma [1] Pompilius summus religionum cultor, inter cætera inventa & constituta, flaminem Iovis assiduum sacerdotem legisse fertur, qui re & æstimatione magna fuit, eumque insigni veste, toga prætexta, & curuli sella ac lictore adornasse, duosque illi flamines adscivisse, unum Marti, Quirino alterum, genere famaque longe principes, quibus sacra faciendi & victimas immolandi datum

TIRAQUELLUS.

1 *Numa Pompilius.*] Id princ. est Livii 1. dec. lib. 1. ubi sic scribit, *Sed quia in civitate bellicosa plures Romuli quam Numæ similes reges putabat fore, iturosque ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis desererentur, Flaminem Jovi assiduum sacerdotem creavit insignique eum veste, & curuli regia sella adornavit. Huic duos flamines adjecit, Marti unum, alterum Quirino.* Est item Plutarchi in vita ipsius Numæ, & D. Augustini de Civitate Dei lib. 2. cap. 15. Flaminis cæremonias & leges scribunt, cum Plutarch. in Problem. tum Gell. lib. 10. cap. 15. ex Fabio Pictore, Masurio Sabino, Varrone, & aliis, tum etiam Fenestella in libello de Sacerdotiis Romanorum cap. 5.

tum munus erat. [1] Post aliquot vero tempestates, aucta civitate, quum augeri sacerdotia oporteret, quindecim flamines constituti fuere, qui omnes à diis quibus sacra faciebant, cognomenta sortiti sunt, [2] quorum primus Dialis, ultimus Pomonalis. Pomona enim, pomorum dea est: [3] Martialis vero, Viminalis, [4] Quirinalis, [5] Vulcanalis, Carmentalis, [6] Falacer & [7] Palatualis, [8] ac Peciri flamen, Martiani sodalis, & reliqui deinceps post Dialem fuere: [9] Dialis enim, quod Jovis sacerdos foret: Furinalis à Furina, cujus etiam [10] feriæ Furinales: [11] Falacer à Falacre pomo-

Dialis. Furinalis. Falacer.

1 *Post aliquot vero tempestates.*] Hæc usque ad vers. *Post quos*, sunt magna ex parte Varronis lib. 1. aut aliorum computatione 4. & iterum 3. aut 6. Linguæ Latinæ, & aliorum, quos tibi citabo in seq. Idem Fenestella cap. 8.

2 *Quorum primus Dialis.*] Festus Pompejus lib. 11. *Maximæ*, inquit, *dignationis flamen Dialis est inter quindecim Flamines, & cum cæteri discrimina majestatis suæ habeant, minime habetur Pomalis, quod Pomona levissimo fructui agrorum præsidet pomis.* Tu tamen eund. vide l. 13. ubi de ordine sacerdotum.

3 *Martialis vero.*] De quo Livius 5. Dec. lib. 4. ubi de P. Quintilio Varo flamine Martiali vita functo. & lib. 5. ubi de L. Posthumio Albino Flamine Martiali inaugurato eo anno. Valer. Max. lib. 1. c. 1. de cultu deorum, *Metellus*, inquit, *Pont. Max. Posthumium Consulem, eundemque flaminem Martialem ad bellum gerendum Africam petentem, ne à sacris discederet, mulcta indicta, passus non est.* Fest. Pompejus d. lib. 13. & Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 13. ubi scribit luxuriosam cœnam Metelli Pontif. Max. quo die Lentulus flamen Martialis inauguratus est à L. Julio Cæsare Augure. Cic. Philippic. 11. *Crassus Consul Pontif. Maximus Flacco collegæ Flaminii Martiali mulctam dixit si à sacris discessisset: quam mulctam populus remisit.*

4 *Quirinalis.*] De quo Livius 1. dec. lib. 1. & 4. decad. lib. 7. in duobus locis, quibus loquitur de Q. Fabio Pictore. & Val. Maximus lib. 1. cap. 1. de Cultu deor. de L. Furio Bibaculo, & Festus d. lib. 13.

5 *Vulcanalis.*] Varro ubi supra.

6 *Falacer.*] Vide infra in verbo, *Falacer.*

7 *Palatualis.*] A Palatua, inquit Varro lib. 6. & vide infra ibi, *Palatualis.*

8 *Ac Peciri flamen Martiani sodalis.*] Id haud dubie accepit à Julio Capitolino in vita Pertinacis, ad fin. ubi sic scribitur, *Filius Pertinacis Peciri flamen est factus Marciani sodalis.* Sic enim legebatur in antiquis codicibus, sed corrupte. Nam vera lectio hæc est, *Filius Pertinacis patris flamen est factus. Marciani sodales, &c.* ut dicam in verbo *Helianus.* Nam & Imperatores habebant suos Flamines, qui dicebantur ξερομνήμονες ϗ στάρων Glossario.

9 *Dialis enim quod Jovis sacerdos esset.*] Varro lib. 4. *Cum Dialis*, inquit, *à Jove sit, qui Dionis est.* Verum Festus Pompejus lib. 6. ubi de flamine loquitur, dicit Dialem flaminem appellari à Dio, à quo vita dari putabatur hominibus.

10 *Feriæ Furinales.*] Festus Pompejus dicto libro 6. *Furinalia*, inquit, *sacra Furinæ, quam deam dicebant.* Cicero lib. 3. de Natura deorum Eumenidas commemorans, *Quæ*, inquit, *si deæ sunt & Athenis fanum est, & apud nos, ut ego interpretor lucus Furinæ, Furiæ*

pomorum deo: [1] Palatualis vero quia illi Deæ in cujus tutela Palatium erat, ſacra faciebat, nomina cepere: poſt quos nonnullis ex Cæſaribus in deos relatis, poſt funera flamines tributi ex Cæſarum nominibus, quorum ſacris præerant, denominantur: [2] ut Martianus,[3] Helianus,[4] Antoninianus, [5] & reliqui. [6] Erantque curiales flamines, majores: plebis vero minores: nam præter præſcriptos, quum in ſua quiſque curia publica ſacra facerent, ſingulisque curiis ſui miniſtri eſſent, à quibus ſacra populo dabantur, [7] hi nimirum curiales flamines, eo quod curiis præeſſent, dicti ſunt, ſingulis enim curiis bini præpoſiti erant ſacerdotes, honeſti ordinis, moribus & virtute præſtantes, quorum nemocitra quinquageſimum annum inferior ætate fuit:[8] qui niſi à collegio nominarentur, ad flaminium admitti non poterant. Quippe ſacerdotes, niſi quos digniſſimos putabant, ad collegium nullos admiſere, admiſſique inaugurabantur: quo

Palatualis. *Fl. curiales.* *Fl. plebis.* *Singulis curiis bini præpoſiti ſacerdotes.*

ria ſunt ſpeculatrices (credo) & vindices facinorum & ſceleris.

11 *Falacer à Falacre pomorum Deo.*] Id, ut jam diximus, eſt Varronis d. libro 4. Sed locus ipſius Varronis adeo obſcurus eſt, ut minime intelligam quid velit dicere. & ei videtur contradicere id quod ſupra ibi, *Quorum primus Dialis.* adduximus ex Feſt. Pomp. lib. 11. Idem vero Varro lib. 4. *Flamen*, ait, *Falacer à divo patre Falacre*, nec adjicit, pomorum deo, ut hic Alexander dicit: ſed id, ut puto, voluit jungere ex eodem d. lib. 6.

1 *Palatualis vero.*] Feſtus Pompejus lib. 14. *Palatualis*, inquit, *flamen conſtitutus eſt ad ſacrificandum ei deæ, in cujus tutela Palatium eſt.*

2 *Ut Martianus.*] Vide in ſeq. & ſupra ibi, *Et Peciri flamen.*

3 *Helianus.*] *Helvianus* legendum eſt ex Julio Capitolino in vita Pertinacis ad fin. *Marciani ſodales, qui divi Marci ſacra curabant, Helviani dicti ſunt propter Helvium Pertinacem.* Ita enim habet vera lectio, quæ corrupta erat in antiquis codicibus, ut jam diximus. Sed & de his loquens Ælius Spartianus in Septimio Severo, *Funus*, inquit, *cenſorium Pertinacis imagini duxit, eumque inter divos ſacravit, addito flamine & ſodalibus Helvianis, qui Marciani fuerant, ſe quoque Pertinacem vocari juſſit.*

4 *Antoninianus.*] Idem Capitolinus in Antonino Pio, & in Antonino Philoſopho, & Spartianus in Caracalla.

5 *Et reliqui.*] Ut Aurelianus ex Capitolino in Antonino Pio, & Alexandrinus ex Lampridio in Alexandro Severo.

6 *Erantque.*] Feſtus Pompejus libro 11. *Majores*, ait, *flamines appellabantur Patricii generis, minores plebei.*

7 *Hi nimirum Curiales flamines.*] Pompejus lib. 3. *Curiales flamines curiarum ſacerdotes.*

8 *Qui niſi à collegio nominarentur.*] Augur enim augurem cooptabat in demortui locum, ut teſtatur Cic. Philip. 14. his verbis, *In primis paternum Auguratus locum, in quem ego eum, ut quod à patre accepi filio reddam, mea nominatione cooptabo.*

[1] quo die auguribus, pontificibus, regi sacrorum, & Vestalibus virginibus,[2] cœnas opiparas magnifice apparabant,[3] quę [4] adjiciales seu adipales dictæ. [5] Nonnunquam vero pontificem maximum flaminem creavisse exemplis relatum est, siquidem Cneus Valerius Flaccus à Publio Licinio Pontifice maximo Dialis flamen creatus, sacerdotium gessit magnifice, qui quum fuisset vita & moribus inquinatissimus, & parum secunda fama, postea summa religione & continentia flaminio præfuit, magnoque honore & pudore spectatissimus evasit. Sæpe tamen à dictatore flaminem proditum, plerunque à populo vel principe comperimus. Qui tametsi pro-

Adjiciales & adipales cœnæ. Fla. à quibus crearentur.

1 *Quo die.*] Macrobius Saturnal. libro 3. cap. 13. Cœnarum autem Auguralium meminit Cicero lib. 7. Epistolarum Familiarium ad Gallum. & Varro lib. 3. de Re rustica, cap. 6. ubi sic scribit, *Primus omnium Q. Hortensius Augurali adjiciali cœna pavones posuisse dicitur, quod protinus factum, tam luxuriosi, quam severi boni viri laudabant.*

2 *Cœnas opiparas.*] Quod satis indicat Horat. Carm. 2. Ode 14. in fin.

Absumet heres Cæcuba dignior
Servata centum clavibus, & mero
Tinget pavimentum superbo
Pontificum potiore cœnis.

Quo loco Cælius Rhodiginus scribit prælautas cœnas Pontificales dici proverbio. Quod & Macrob. observat loco supra citato, ubi vetustissimam quandam Pontificis cœnam describit dicens summo apparatu eam & omnigenis lauticiis affatim instructam fuisse.

3 *Quæ adjiciales.*] Plinius lib. 10. cap. 20. *Pavonem cibi gratia Romæ primus occidit Orator Hortensius adjiciali cœna sacerdotii.* Et lib. 29. cap. 4. post princ. de Catulina loquens, *Catulos lactentes adeo puros existimabant ad cibum, ut etiam placandis numinibus hostiarum vice uterentur his. Genito mane catulo res divina fit, & in cœnis deûm etiamnum ponitur catulina. Adjicialibus quidem epulis celebrem fuisse, Plauti fabulæ indicio sunt.* Hactenus Plinius. In qua re tamen tibi sciendum est utrobique in quibusdam codicibus Plinii *Adiciali* & *Adicialibus* legi. Quod autem dicit Plinius de Fabulis Plauti, Fabula ei Saturio nomen erat, ut videre licet ex Festo Pompejo, ubi scribit Catulinam carnem esitavisse, hoc est, comedisse Romanos. Plautus in Saturione refert. hæc ille. sed ea Comœdia injuria temporis periit. De cœna adjiciali supra dixi, & vide Jos. Scalig. Conjectanea.

4 *Adipales.*] Festus Adipales cœnas sacerdotum vocat, quæ & Adjiciales dicuntur. Imo, Dapales. Hinc dapatilia, veteres vocabant omnia lauta & opipara.

5 *Nonnunquam vero.*] Hæc usque ad versic. *Sæpe tamen,* sunt Livii 3. Dec. lib. 7. *Flaminem Dialem invitum inaugurari coëgit P. Licinius Pontifex Maximus C. Valerium Flaccum.* Sunt & Valerii Maximi lib. 6. c. 9. de Mutatione morum fortunæ. ubi paulo amplius hanc historiam scribens, ait, *C. Valerius Flaccus à P. Licinio Pont. Maximo flamen factus, quo facilius à vitiis recederet, ad curam sacrorum & cæremoniarum converso animo, usus duce frugalitatis religione, quantum prius luxuriæ fuerat exemplum, tantum postea modestiæ & sanctitatis specimen evasit.*

1 *Qui*

proditus esset, non tamen sacerdotium gerebat, quin à pontificibus prius esset in collegium cooptatus. [1] Qui quidem, quod pileum gestaret, in quo virgula oleaginea [2] modicum lanæ habens in summo, instar fungi inerat, [3] flamines quasi filamines dicti sunt: [4] quem quum per æstum ferre non possent, dempto pileo, caput ligabant filo, [5] quod nudo capite incedere fas non erat. Solus tamen inter reliquos flamines [6] Dialis albo galero insignis est, quem nisi ex ovis albæ tergore Iovi immolatæ fieri non decebat, ut eo insigni à reliquis conspicuus foret. [7] Festo tamen die flamen

Flamines unde dicti.

Flam. dialis albo galero insignis.

1 *Qui quidem quod pileum gestaret.*] Fest. Pomp. lib. 1. *Albogalerus*, ait, *à galea nominatur. Est enim pileum capitis, quo Flamines, id est sacerdotes Jovis utebantur: fiebant enim ex hostia alba Jovi cæsa, cui affigebatur apex virgula oleaginea.*

2 *Modicum lanæ habens.*] Virgilius lib. 8. Æneid.

Lanigerosque apices. ——

Et ibi Servius Honoratus sic scribit, *Flamines in capite habebant pileum in quo erat brevis virga desuper habens lanæ aliquid: quod cum per æstus ferre non possent, filo tantum capita religare cœperunt: nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat. Unde à filo, quo utebantur, Flamines dicti sunt, quasi filamines.* Pileum illum Flaminicum Apicem durum fuisse constat. Dionys. lib. 2. imo Flameum potius, unde postea Flamines. Vide Jos. Scalig. ad 6. Varronis de ling. Lat.

3 *Flamines quasi filamines.*] Fest. Pompejus lib. 6. *Flamen*, ait, *Dialis dictus, quod filo assidue veletur, idemque appellatur Flamen quasi filamen.* Et Servius ubi nuper. Aliter autem Plutarch. in Numa. à pileo quasi Pilamines dictos scribit. quem & ipsum vide problem. cap. 39.

4 *Quem cum per æstum.*] Servius ubi supra in verbo *Modicum lanæ habens.*

5 *Quod nudo capite incedere fas non erat.*] Flamines scribit Varro lib. 4. linguæ Latinæ, quod in Lario capite velato erant semper, ac caput cinctum habebant filo, Flamines dicti. Gellius lib. 10. cap. 15. cæremonias & leges Flaminis scribens sic ait, *Ac sine apice sub dio esse licitum non est: sub tecto uti libet.* & Servius ubi supra ibi, *Modicum lanæ habens.*

6 *Dialis albo galero insignis est.*] Festus Pompejus quo loco citavimus supra in verbo, *Qui quidem quod pileum.* & Gellius d. lib. 10. cap. 15. ex M. Varronis lib. 2. Rerum divinarum verbis, *Is solus*, inquit, *album habet galerum, vel quod maximus est, vel quod Jovi immolata hostia albato fieri oporteat.*

7 *Festo tamen die.*] Servius in d. l. 8. ubi sup. ad ea, quæ adduximus, addit, *Verum festis diebus filo deposito pilea necesse erat accipere, quæ, secundum alios, ad ostendendam sacerdotii eminentiam sunt reperta, sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eorum culmen. Alii dicunt propter eminentiam dignitatis: sed quia cum sacrificarent apud Laurolavinium, & eis exta frequenter aves, de vicinis venientes lucis, arriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerint. Exinde etiam consuetudo permansit, ut apud Laurolavinium ingentes haberentur virgæ, non breves, ut in urbe. Sunt etiam qui Flamines à gestamine pilei, quasi Pilamines dici putant.* Hactenus Servius.

1 *Quippe*

men & si æstu laboraret, filo dempto, pileum sumebat: tunc enim filo ligasse caput, non satis erat. [1] Quippe celebri die flaminem sine pileo esse non convenit. [2] Est tamen observatum inter flamines, Dialem assidue pileum lanamque gestare, quum reliquis flaminibus, tunc quum sacrum faciunt, & festa ac religiosa die cum pileo esse deceat. [3] Si tamen mortem oppetere Dialem forte contingeret, tunc quum agit animam, cum pileo esse minime convenit: deposito enim pileo decumbere, & animam efflare oportebat. [4] Aliter apud Ægyptios, nam sacrarum literarum scriptores, qui loco flaminis sunt, puniceum filum pro insigni capitis, non pileum deferunt. [5] Horum ergo in sacrificiis deorum, non minimum jus potestasque fuit. Nam quę sacra diis darentur,& quę victimę cæderentur,&quando exta offerrentur, & an perfecto sacrificio litatum foret, enunciare debebant: tum sacrorum cura & cæremoniarum ad eos spectavit & pertinuit. [6] Quod sacerdotium non [7] sicut auguris, perpetuum erat: siquidem si sacra non rite fecisset, aut neglectæ religionis flamen argui posset, seu aliquid adversus constitutum faceret, flaminio abire oportebat. [8] Sulpitius enim flamen, quod inter sacrificandum

Sacrarum literarii scriptores loco flaminum apud Ægyptios. Flaminium munus. Flam. quibus de causis sacerdotio ejicerentur.

1 *Quippe celebri die.*] Plutarch. problem. Rom. cap. 39.

2 *Est tamen observatum.*] Apud Appianum bellorum Civilium lib. 1. Quo etiam pertinet illud lib. 2. Æneid.

Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex. ——

Ubi Servius, Apex, *inquit*, proprie in summo Flaminis pileo virga lanata, hoc est, cujus extremitati modica lana est: quod primum constat apud Albam Ascanium statuisse. Sed eos in capite lanam tulisse satis videri potest ex eo Prudentii loco in Apotheosi,

Flamen & ipse suas miratur vertice lanas
Cedere. ——

Dicebatur istud velamentum laneum, *apiculum*.

3 *Si tamen mortem oppetere.*] Idem Appianus d. l. 1. sed alio loco loquens de L. Merula Flamine Diali, *Itaque*, inquit, *Merula venas sibi incidit, & ex tabellis illi adstantibus clare deprehensum est, eum pileum prius abjecisse. Non enim sacerdotem fas fuit eo indutum mortem obire.*

4 *Aliter apud Ægyptios.*] Vide Diodorum Siculum lib. 6. cap. 10. Herodotum in Euterpe.

5 *Horum ergo.*] Ad Romanos redit. Pomponius Lætus de Sacerdotiis Rom. cap. 10. Fenestella c. 8.

6 *Quod sacerdotium.*] Id probat ex sequentib.

7 *Sicut Auguris.*] Augur enim perpetuus erat, quod dictum est lib. 5. cap. 19.

8 *Sulpitius.*] Valer. Maximus lib. 1. cap. 1.

dum apex prolapsus fuisset, sacerdotio dejectus fuit. [1] Cajus etiam Claudius, & Cornelius Cethegus, quod exta victimæ perperam dederat, abire flaminio necessum habuit. [2] Cumque flamen sacra diis dare, & hostiam immolare vult, flamineum puerum aut puellam juxta habebat, qui parati intentique ministerio, & sacrificanti præsto forent, quæque exequenda, quæ patrii moris & ritus erant, sacris ministraret: [3] quos non nisi ingenuos, patrimos & matrimos esse decebat. [4] Cui ad sacra eunti, præco Præcimitator dictus, præire & præmonere solebat populo, ut dum sacra fiunt, ab opere cessarent: qui si contumacius parerent, pignoribus & mulcta plectebantur: neque enim flaminem aut regem sacrorum religiosis diebus aut feriatis opus facientem videre fas erat. Quin etiam dum operabatur sacris eo corporis ornatu erat, [5] ut fibulis æneis accinctus, victimas cæderent, & diis

Flaminei pueri aut puellæ ministerio utebantur.

Flamē in sacris.

Ornatus flaminis.

1 *C. etiam Claudius & Cor. Cethegus.*] De his duobus Livius 3. Decad. lib. 6. C. Claudius Flamen Dialis quod exta perperam dederat, Flaminio abiit. & Valerius Maximus d. lib. 1. de Cultu deorum. ubi scribit P. Cælium, M. Cornelium, M. Cethegum, & C. Claudium propter exta parum curiose admota aris deorum immortalium, variis temporibus, bellisque diversis Flaminio abire jussos ac coactos fuisse.

2 *Cumque Flamen sacra diis dare.*] Pomponius Lætus & Fenestella ubi supra.

3 *Quos nisi ingenuos.*] Livius 4. Decad. lib. 7. non adeo procul à princ. de procuratione prodigiorum, *Decem ingenui*, inquit, *decem virgines, patrimi omnes matrimique ad id sacrificium adhibiti.* Festus Pompejus lib. 6. non longe à fine, *Flaminius*, inquit, *Camillus puer dicebatur ingenuus patrimes & matrimes, qui Flamini Diali ad sacrificia præministrabat, antiqui enim ministros Camillos dicebant, de quibus supra dixi.* Et paulo post, *Flaminia dicebatur sacerdotalis, quæ Flaminiæ Diali præministrabat, eaque patrimes & matrimes erat, id est, patrem matremve adhuc vivos habebat.* Sed & idem lib 11. *Matrimes ac patrimes dicuntur, quibus patres & matres adhuc vivunt.* Et lib. 14. Sed ad id quod de Camillo dictum est, vide quæ proxime dicta sunt supra libro 4. cap. 17. Pater patrimus dicebatur apud antiquos, qui cum jam pater ipse esset, habebat etiam tunc patrem.

4 *Cui ad sacra eunti, præco præcimitator.*] Hæc usque ad versicul. *Quinetiam*, fere sunt Festi Pompeji lib. 14. apud quem tamen legitur, *Præcimiatores.* * Sunt autem qui non inepte *proclamatores* legunt.

COLERUS.

* Quam lectionem Scaliger minime probat. Et legit: *Præcire est præclamare, cire clamare.* Unde id explicans Festus, inquit, *clamandi* verbo utitur. Sed vide ibi.

TIRAQUELLUS.

5 *Ut fibulis æneis amictus.*] Festus Pompejus lib. 9. *Infibulati sacrificabant Flamines propter usum æris antiquissimum æneis fibulis.*

Flaminica uxor flaminis. diis libaret. [1] Ipsiusque uxorem, [2] cui flaminicæ nomen, quoties tonitrua audisset, feriari necessum erat. [3] Cui hoc est muneris loco datum, ut à viro divertere non liceret: [4] namque ipse unius vir uxoris, & flaminica viri unius uxor eligebatur: [5] sicut Ægyptii ad Tauri sacra semel maritum assumpsere. [6] Cumque ob sacerdotii dignitatem, in senatum venire, & sententiam dicere, antea flamini licuerit, idque post temporum curricula eorum desidia obliteratum esset, L. Flaccus flamen rem longe intermissam revocavit, eique & reliquis flaminibus, ut veteri jure usurpato, in senatum ingredi, & publico concilio interesse, togamque prætextam, & amplissimi ordinis ornamenta habere liceret, senatusconsulto datum est, [7] tametsi carbasum flaminis indumentum proprium fuisse dicant. [8] Ex eo enim, quoties fre-

Flamen unicam duntaxat uxorem ducebat.

Carbasus flaminis indumentum.

1 *Ipsiusque uxorem.*] Macrobius l. 1. Saturnal. c 16. sic scribit, *Flaminica, quoties tonitrua audisset, feriata erat, donec placasset deos.*

2 *Qui flaminicæ nomen.*] Passim apud omnes. Sed & flaminicæ dicebantur, ut ex Trogo dicemus postea.

3 *Cui hoc muneris loco.*] Gellius libro 10. cap. 15. *Flaminem amissa uxore flaminio decedere, & matrimonium Flaminis sola morte dirimi.* Plutarchus problem. 49.

4 *Namque ipse unius vir uxoris & Flaminica.*] Tertullianus in lib. de Exhortatione castitatis, & in libro de Monogamia utrobique in fin.

5 *Sicut Ægyptii ad Tauri sacra.*] Diodorus Siculus lib. 2. c. 3. & vide infra.

6 *Cumque ob sacerdotii dignitatem.*] Livius 3. Decad. lib. 7. *C. Flaccus flamen captus à P. Licinio Pontifice Maximo ita repente exuit antiquos mores, ut nemo tota juventute haberetur prior, nec probatior primoribus patrum, suis pariter alienisque esset. Hujus famæ consensu elatus ad justam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob indignitatem Flaminum priorum repetivit, ut in Senatum introiret. Ingressum eum curiam cum L. Licinius Prætor inde eduxisset, Tribunos plebis appellavit Flamen. Vetustum jus sacerdotii repetebat. datum id cum toga prætexta, & sella curuli & Flaminio. Prætor non exoletis vetustate annalium exemplis stare jus: sed recentissimæ cujusque consuetudinis usu volebat, nec patrum nec avorum memoria Dialem quenquam id jus usurpasse. Tribuni rem inertia Flaminum obliteratam ipsis, non sacerdotio damno fuisse cum æquum censuissent, ne ipso quidem contra tendente Prætore magno assensu patrum plebisque Flaminem in Senatum introduxerunt: omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitæ, quam sacerdotii jure rem eam Flaminem obtinuisse.*

7 *Tametsi carbasum Flaminis indumentum.*] Unde id acceperit nescio. illud scio Valer. Maximum id indumenti genus tribuisse Vestali lib. 1. cap. 1. de Cultu deorum, ubi de Æmylia virgine Vestali. Cæterum de *Carbaso* vide Nonium Marcellum de Genere vestimentorum.

8 *Ex eo enim quoties.*] Id ex sequela ejus est, quod supra ibi, *Cumque ob sacerdotii*, diximus ex Livio.

1 *Non*

frequens senatus haberetur flamini haud secus quam senatori in curiam veniendi, consultandi, suffragandi, censendique potestas data fuit. Et tametsi flamines sacerdotio addicti essent, [1] non tamen à belli muneribus erant immunes, sæpiusque res à patribus tentata, & in utranque partem sermonibus agitata fuit, desuperque lex lata fuisset, ut tam flamines quam reliqui sacerdotes militiæ munere vacarent, nisi Gallorum imminente tumultu, quum respublica milite egeret, à militia minime avocandos decrevissent. [2] Sæpe tamen flamines, ne ad bellum irent religione inhibitos ferunt: [3] quippe Cæcilius Metellus Pontifex maximus, Aul. Posthumium consulem, quoniam flamen Martialis erat, ne ad bellum proficisceretur, neve stipendia faceret, inhibuit, [4] aliosque vetitos fuisse constat, ne cura belli, & rei militaris procuratio, illos à sacris avocaret. [5] Nonnunquam vero Dialem flaminem extra Italiam

Fla. à belli muneribus non in totum immunes.

Fla. provinciis aliquoties præerant.

1 *Non tamen à belli muneribus.*] Hæc usque ad versic. *Sæpe tamen*, sunt Plutarchi in Camillo, ubi scribit apud Romanos lege cautum fuisse, ut sacerdotes immunes essent à militia, nisi urgeret bellum Gallicum. quod & nos diximus supra lib. 2. cap. 8. ubi & de Ægyptiis & Indis loquuti sumus.

2 *Sæpe tamen flamines ne ad bellum irent.*] Gellius d. lib. 10. c. 15. & probatur ex seq. & vide etiam ibi, *Aliosque vetitos.*

3 *Quippe Cæcilius Metellus.*] Val. Maximus lib. 1. cap. 1. de Cultu deorum. & L. Florus Epitome Livii l. 59.

4 *Aliosque vetitos.*] Ut M. Æmylium Regillum ex Livio 3. Dec. lib. 4. in oratione Q. Fabii, *Restat*, inquit, *ut pauca de iis in quos prærogativæ favor inclinavit, dicam, M. Æmylius Regillus Flamen est Quirinalis, quem neque mittere à sacris, neque retinere possumus, ut non deûm, aut belli deseramus curam.* Et Q. Fabium Pictorem ex eodem 4. Dec. lib. 7. cujus hæc verba sunt, *Q. Fabius Pictor Flamen Quirinalis & Prætor, Sardiniam provinciam sortitus est. Prius quam in provincias Prætores irent certamen inter P. Licinium Pontificem Maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem Flaminem Quirinalem, quare patrum memoria inter L. Metellum & Posthumium Albinum fuerat. Cos. illum cum C. Luctatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus Pontif. Maxim. Prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit, & in Senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum est: & imperia inhibita ultro citroque, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & Tribuni appellati, & provocatum ad populum est. Religio ad postremum vicit, & dicto audiens esse Flamen Pontifici jussus, & mulctæ ex jussu populi remissæ. Ira provinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem, patres auctoritate sua deterruerunt, & ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt.*

5 *Nonnunquam vero Dialem flaminem extra Italiam.*] Cornelius Tacitus lib. 3. ubi de Servio Maluginensi Flamine Diali imperium Proconsulare Asiæ ambiente differit.

liam ſortitum provinciam invenimus, aſſerentem, nullas religiones Diali, Martiali, & Quirinali provincias ſortiri vetuiſſe. [1] Auguſtus tamen Octavius annuam abſentiam, & provinciarum adminiſtrationem Diali concedi vetuit, ne à cura ſacrorum nimium diu abeſſet. [2] Qui quidem ſicut inter flamines honore præcipuus, ſic maximis cæremoniis aſtrictus erat: [3] quippe ſoli flamini in primis jurare non licebat, nefas æſtimantes, cui deorum ſacra & cæremoniæ credita ſunt, ipſi verbo aſſerenti fidem non habere: cui hoc munus impendebat, ut ſingulis Idibus, quas feriatas habebat, bovem Jovi immolaret: [4] utque ad flaminium aſſumptus, è patrio jure immunis confeſtim ſui potens fiat. [5] Eidemque ſub divo ungi, [6] vel ſine interula eſſe, [7] aut equo vehi, [8] noctemve unam ab urbe abeſſe non licebat. [9] Si tamen adverſa valetudo Dialem inceſſiſſet, pontificis maximi arbitrio ultra binoctium abeſſe poterat, dum ne diebus publici ſacrificii, nec ſæpius quam bis eodem anno procul fiat. [10] Dialemque, conjuge defuncta, flaminio abire oportebat,

Cæremoniæ quibus flamen dialis aſtrictus erat.

Fla. dialis uxore defuncta, ſacerdotio cedere cogebatur.

1 *Auguſtus tamen Octavius.*] Idem Corn. Tacitus d. lib. 3. non adeo procul à fin.

2 *Qui quidem ſicut inter Flamines.*] Feſtus Pompejus lib. 11. & dictum eſt ſupra in verbo, *Quorum primus Dialis.*

3 *Quippe ſoli Flamini in primis jurare non licebat.*] Livius 4. Decad. lib. 1. in fine. Plutarchus problem. cap. 43. Gellius lib. 10. c. 15. Feſtus Pompejus lib. 9. *Notum ex edicto perpetuo Prætoris:* SACERDOTEM VESTALEM FLAMINEM DIALEM IN OMNI MEA IURISDICTIONE IURARE NON COGAM. Livius lib. 31. *C. Valerius Flaccus, quem præſentem creaverant, quia Flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat.*

4 *Utque ad Flaminium aſſumptus.*] Cornel. Tacitus lib. 4.

5 *Eidemque ſub divo ungi.*] Plutar. prob. cap. 39. ubi rationem reddit.

6 *Vel ſine interula eſſe.*] Gellius d. lib. 10. c. 15.

7 *Aut equo vehi.*] Plutar. & Gellius ubi ſupra, & præter ea Feſt. Pompejus libro 5. rationem reddens, ait, *Equo vehi Flamini Diali non licebat, ne ſi longius digrederetur, ſacra negligerentur.*

8 *Noctemve unam.*] Livius 1. Dec. lib. 5. in Oratione M. Furii Camilli Dictatoris, *Flamini Diali noctem unam manere extra urbem nefas eſt.* Plutarchus, qui hujus rationes tres affert, ubi ſupra.

9 *Si tamen adverſa valetudo.*] Cornelius Tacitus lib. 3. *Quoties*, inquit, *valetudo adverſa Flaminem Dialem inceßiſſet, ut Pontificis Maximi arbitrio dum ne pluſquam binoctium abeſſet, dum ne diebus publici ſacrificii, neu ſæpius quam bis eundem in annum.*

10 *Dialemque conjuge defuncta.*] Trogus hiſtoricus lib. 22. cujus hæc verba ſunt apud Priſcianum libro 5. cap. 1. *Papirio propter Flaminiæ flaminio abiit.* Plutarch. problemat. cap. 49. Gellius l. 10. c. 15.

Aut

tebat, quia fine conjuge esse, [1] aut iterum conjugio copulari non decebat: namque bis nupti, sacerdotio pelluntur. [2] Quod ab Ægyptiis æque servatum est, ut semel tantum sacerdoti nubere fas sit, quum reliqui pro voluntate & facultatibus plures capiant. [3] Frumentum quoque, [4] farinam, [5] & carnem crudam, [6] canem, capram vel [7] equum tangere vetabatur. [8] Hederam Dialis si attigisset, [9] vel annulum cum gemma, [10] aut nodum habuisset, piaculum admitti putabatur: [11] fabam tangere aut nominare, [12] vel funebres tibias audire, Diali flamini non licet: [13] neque enim feralia attre-

Sacerdotibus semel tantum nubere fas.

1 *Aut iterum conjugio copulari.*] Plutarchus ubi nuper citavimus. & Tertullianus in libro de Monogamia ad fin. & in lib. de exhortatione castitatis etiam ad fin.

2 *Quod ab Ægyptiis.*] Diodorus Siculus lib. 2. c. 3.

3 *Frumentum.*] Legendum est, *Fermentum* ex Plutarcho Problem. c. 109. ubi hujus rationem reddit, & Gellio lib. 10. c. 15.

4 *Farinam.*] Plutarchus & Gellius in iisdem locis.

5 *Et carnem crudam.*] Plutar. problem. cap. 110. ubi hujus prohibitionis rationem reddit. & Gellius ubi supra.

6 *Canem.*] Idem Plutarchus Probl. c. 111. cujus hæc verba sunt: *Quid est quod cane & capella sacerdotem adeo abstinere voluerunt, ut non modo attingere, sed ne appellare quidem liceret? An quod capram quasi luxuriosam, atque olidam abhorrerent? an quod tanquam morbidam timerent? Videtur etenim præter cætera animalia comitiali morbo tentari, & qui gustarint aut attigerint, hujusmodi aliquid inurere. Hujus rei causam assignant poros angustos, quibus clausis etiam spiritus sæpissime includitur, quod arguit vocis tenuitas. Quicumque enim hoc morbi genere tentantur, similem capellæ vocem edunt. Canis vero est minus quidem luxuriosus & fœtidus: quanquam sunt qui dicant, ne canem quidem in Atheniensium arcem admitti fas esse, nec Delum insulam attingere, quod in propatulo & passim coëat, qua in re aliorum animalium dissimilis sit: nam boves, equi, sues, non in propatulo ineunt. Sed veram causam penitus ignorant. Canis enim templis omnibus idcirco arcetur, quod pugnax est animal, & in primis ferox, ut tutum supplicibus perfugium præbeant. Verisimile igitur est Jovis sacerdotem, tanquam animatam & sacram quandam effigiem ac simulachrum, ad quod omnibus, tanquam ad aram, confugere liceat, egenis ac supplicibus repositum esse, unde nec deterreri, nec arceri omnino possint. Quocirca in ipso januæ vestibulo ac limine, eidem posita erat lectica.*

7 *Equum.*] Gellius libro 10. capite 15.

8 *Hederam.*] Plutarchus Problematum cap. 112. Gellius ubi supra. Festus Pompejus libro 8. rationem reddit.

9 *Vel annulum.*] Gellius & Festus ubi supra. Vide ibi Scaligerum.

10 *Aut nodum habuisset.*] Iidem iisdem in locis.

11 *Fabam.*] Gellius quoque ubi supra, & Festus lib. 6. ubi rationem reddit. & vide Plutarchum Problematum cap. 95.

12 *Vel funebres tibias.*] Idem Festus eodem lib. 6. sed alio loco.

13 *Neque enim feralia attrectare.*] Cornelius Tacitus lib. 1.

attrectare fas erat. [1] Capillum si tonderet, nisi æneis cultris, velut turpissimo facinore tenebatur. Quod à Sabinis sumptum crediderim, quibus æneo cultro sacerdotes capillum tondere præcipitur. [2] Ignem ex Dialis flaminis domo efferri, nisi sacrorum causa, [3] aut procinctam classem videre, paratasque ad bellum copias, piaculare est. [4] Mortuæque pecudis corio flamini calceos fieri, nefandum: [5] cuivis sacerdoti ab urbe tribus abesse noctibus non licet: [6] aliisque cæremoniis Dialis astrictus erat, quibus à vilioribus sacerdotibus reliquisque flaminibus cultu & ornatu longe sanctior erat atque conspectior. [7] Ægyptiis vero diu servatus inolevit mos, ut sacerdoti nec fabam serere aut comesse, neque aspicere liceret: quibus erat constitutum, lege

Ægyptiorum sacerdotum cæremoniæ.

1 *Capillum si tonderet, nisi æneis cultris.*] Servius lib. 1. Æneidos in eum locum,

Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes, foribus cardo stridebat ahenis.

Ærea ideo *(inquit)* vel quod æs magis in usu veteres habebant, vel quod religioni magis apta est hæc materies. Denique Flamen Dialis æreis cultris tondebatur. Vide Gellium ubi supra.

2 *Ignem ex Dialis Flaminis domo.*] Gellius lib. 10. cap. 15. & Festus Pompejus d lib. 6. sed alio quoque loco.

3 *Aut procinctam classem videre.*] Gellius ibi. & ipse Festus Pompejus lib. 14. ubi declarat quid sit procincta classis, ut etiam facit alio loco ejusdem libri.

4 *Mortuæ pecudis corio.*] Idem Pompejus lib. 11.

5 *Cuivis sacerdoti ab urbe tribus, &c.*] Plutarchus Problem. cap. 39.

6 *Aliisque cæremoniis Dialis astrictus erat.*] Id constat ex Gellio ubi supra.

7 *Ægyptiis vero*] Hæc usque ad vers. *Ovillis*, sunt Herodoti lib. 2. Euterpe, Fabas Ægyptii in sua terra nec admodum serunt, neque natas, aut crudas, aut in aqua coctas edunt. Sacerdotes vero ne aspicere quidem sustinent, arbitrantes haud mundum illud legumen esse. Ad id quod dicit de faba, præter Herodotum, adde Plinium, qui auctoritate Varronis lib. 18. c. 12. tradit Flaminem faba non vesci, quoniam in flore ejus lugubres litteræ reperiantur. Et ad id quod de raso capite dicit, adde illud Apuleji loquentis de hujusmodi sacerdotibus libro ult. Asini aurei, *Hi capillum derasi funditus, vertice prænitentes, magnæ religioni terrena sydera, æreis & argenteis, imo vero aureis etiam sistris argutum tinnitum constrepentes.* Hinc *calvi* passim à poëtis vocantur. Juvenalis sat. 6.

Qui grege linigero circundatus, & grege calvo.

Martialis,

Linigeri fugiunt calvi.

Quinetiam Lampridius de Imperatore Commodo scribens, sic inquit, *Sacra Isidis coluit, ut & caput raderet, Anubim portaret.* Qui loci probant & illud quod de veste linea dictum est, uti etiam illud Ovidii Metam. lib. 1.

Nunc dea Linigera colitur celeberrima turba.

Et Suetonii in Othone c. 12. eodemque ultimo; *Sacra etiam Isidis sæpe in linea religiosaque veste propalam celebrasse.*

1 Ovi-

lege apud Memphim lata, ut Isidis sacerdotes semper deraso sint capite: utque tertia quaque die corpus eradant, & frigida abluant, ter die, noctu bis: piscium quoque etiam tactu abstineant, nedum esu: vestemque lineam, calceos papyraceos gerant: [1] ovillis, [2] nec suillis carnibus vescantur: [3] sal cibis non adhibeant: [4] vino abstineant, aut si bibere libet, perparco utantur: [5] mare detestentur & nautas à quibus institutum est, Apidi potum dare ex peculiari puteo, non ex Nili aqua. Apud Græcos vero flaminibus, Ste- *Græcorum Stephanophori.*

1 *Ovillis.*] Cur Ægyptii ab ovibus & arietibus abstineant, rationem reddit Herodotus lib. 2. in Euterpe.

2 *Nec suillis carnibus.*] Idem Herodotus dicto lib. 2. Euterpe, Suem Ægyptii spurcam belluam arbitrantur: quam si quis vel transeundo contigerit, abit lotum sese cum ipsis vestimentis ad flumen. Eoque soli omnium subulci in Ægypto, & si indigenæ, tamen nullum ingrediuntur in templum: nemoque aut filiam cuipiam eorum nuptum dare vult, aut cujuspiam eorum filiam in matrimonium ducere. Ipsi inter se subulci dant, accipiuntque filias.

3 *Sal cibis non adhibeant.*] Plutar. in Symposiacis problem. Dec. 5. cap. 10. ubi tradit causam cur sal divinum Poëta dixerit, scribit quod in universum à salis usu abstineant se Ægyptiorum sacerdotes, qui castitatem inoffensam servant: adeo ut insulso pane vescantur. Qua ergo ratione, id quod sacrosanctum est, & divinum, prophanant & aversantur? Nec ipsi cum Græcis pugnant: nam castitas generis propagationem, risum, usum vini, pleraque etiam, quæ sunt alioqui seria & haud quaquam frivola, amputat & è medio tollit. Proinde fortassis ipsi, quibus castitatis unicum est studium, à sale, utpote, qui caloris vi libidinem proritat (id quod novelli asserunt) abstinent. Adde, quod veritati est consonum, eos salem fugere, ceu delicatissimum obsonium. Sal enim tantum non reliquorum obsoniorum obsonium est & condimentum: quapropter & Gratiam sunt qui illum appellent, quod cibi potissimam partem & utilem condulcoret. Sal corpori nutrimenti caput est, & cibo robur solidumque temperamentum ad urgendam appetentiam præbet. Præterea illud considera, num & inde divinitas illi accesserit, quod & corpora mortua diu imputribilia durabiliaque conservando, morti quodammodo reluctari videatur, nec patitur cadaver omnino computrescere atque in nihilum redigi. *Et paulo post*, Profecto non parum conferre ad genituram sal putatur, in qua Ægyptios esse sententia memineras modo. Qui canibus alendis studium ponunt, ubi in Venerem sunt segniores, præter alias escas, salsis muriaque conditis carnibus excitant jacentem Venerem, morantemque vim seminalem provocant. Præter ea quæ per mare salem convectant naves onerariæ, innumeram murium copiam producunt, fœmellis etiam citra congressum parientibus, ubi salem illixerint. Quinetiam arbitror Venerem Salsuginem dicere, fictitiamque de ea, ceu mari orta, fabulam prodere poëtas, dum volunt fœcundam prolificamque salis naturam indicare. *Hactenus Plutarchus.*

4 *Vino abstineant.*] Cœlius Rhodiginus lib. 5. cap. 12.

5 *Mare detestentur & nautas.*] Idem Cælius ubi supra.

[1] Stephanophoris nomen fuit, quibus ferre coronam & comam promissam, proprium erat: qui etiam arma sumere, aut Phocensium agros invadere lege vetabantur: [2] Poliadis quoque Minervæ flamini hoc dabatur præcipuum, ut caseum recentem tangere perpetua lege vetaretur: Phœbi vero aureum sceptrum coronis & vittis redimitum ferre. Flamini autem Ephesiæ Dianæ, qui eunuchus erat, [3] Megabyzo nomen fuit, [4] Cereris vero Eumolpidi. [5] Apud Hebræos Essæi summi sacerdotes loco flaminis erant, qui vino, conjugio & carnibus abstinent & duriori cubili degunt. Sed præter Dialis præscriptas cæremonias, aliæ fuerunt uxori flaminis præstitutæ, quas perpetua lege servare tenebatur, quum ex Romuli constituto sacerdotum uxores cum viris consecrentur, præscriptisque cæremoniis teneantur, namque [6] flaminica quum ad Argos vadit, neque come-

Hebræorum sacerdotes. *Flaminicæ dialis cæremoniæ.*

1 *Stephanophoris.*] Herculis sacerdos apud Tharsos Stephanophoros dicebatur, dignitate præsigni, scribit Cœlius Rhodiginus lib. 5. cap. 12. sed nullum, more suo, citat auctorem.

2 *Poliadis quoque Minervæ.*] Strabo lib. 9.

3 *Megabyzo.*] Laërtius in Xenophonte, *Profectus deinde Ephesum, dimidium auri, quod secum tulerat, Megabyzo Dianæ sacerdoti servandum tradit quoad reverteretur.* Plinius l. 35. c. 10. scribit, Megabyzi sacerdotis pompam pictam esse in Dianæ Ephesiæ templo. & cap. 11. ejusdem sepulchrum ibidem ostendit. Hujus præterea sacerdotis Dianæ meminerunt Quintilianus l. 5. cap. 12. & Appian. Bellorum civilium lib. 4.

4 *Cereris vero Eumolpidi.*] Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. ad fin. Et vide Æschinem in oratione adversus Ctesiphontem.

5 *Apud Hebræos Essæi.*] Porphyrius in libro de Abstinentia carnium & ex eo Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. 9. c. 1. Plinius lib. 5. c. 17. eos Essenos vocat, eorumque ritus, mores, & superstitionem describit. Quinetiam Philo Judæus hæc & multa alia, miranda quidem, de his scribit in libro cui titulus est, *Quod liber sit, quisquis virtuti studet.*

6 *Flaminica cum ad Argos vadit.*] Gellius lib. 10. cap. 15. Et Ovidius de Flaminica loquens libro 6. Fastorum, scribit,

Non mihi detonsum crinem depectere buxo,
Non ungues ferro subsecuisse licet.
Non tetigisse virum, quamvis Iovis ille sacerdos,
Quamvis perpetua sit mihi lege datus.

Et ibi Antonius interpres Gellii auctoritate d. lib. 10. cap. 15. *Flaminica,* inquit, *conjunx cum iret ad Argos, nec comebat caput, nec pectebat capillum. Similiter & hoc mense Junio, ante stercus delatum. Eidem à Cal. Iuniis ante id tempus nec licebat secare ungues, nec virum tangere, hoc est Flaminem Dialem: cujus unguium & capilli tegmina subter arborem silicam terra operiebantur. Ejusdem capillum non tondebat, nisi qui liber homo esset.* Idem Ovid. lib. Fastorum 3. de Flaminica,

His etiam conjux capitis discincta Dialis
Lucibus, impexas debet habere comas.

1 *Quo-*

comere caput, neque capillum pectere debet: [1] quotiesque tonitrua audisset, feriata erat: [2] cui mense Junio, nisi post Idus, nec ungues secare, nec capillum comere, neque virum tangere permissum: cujus unguium & capilli præsegmina subtus arborem † silicam terra operiri necessum erat: [3] Illi quoque fabis vesci, [4] aut gradus supra tres ascendere, minime licet: [5] solaque Dialis uxor sacrorum causa sub viri potestate & jure est. [6] Fuitque amictus flaminicæ purpureus quadratus fimbriatus, cui nomen ricæ, quo velut palliolo utebatur. [7] Plerique flammeum vestem flaminicæ proprium duxere, cui cælum fulmineum color, [8] & tutulum capitis ornatus, cui inerat vitta purpurea, quæ crinibus annectitur. [9] Hoc quoque non in postremis fuerit, quod si quis

† *Vide Cœlium lib. 15. cap. 8.*

Flaminicæ amictus.

1 *Quotiesque tonitrua audisset.*] Macrobius lib. 1. Satur. c. 16. & supra dictum est.

2 *Cui mense Junio.*] Gellius d. l. 10. c. 15. & diximus supra in verbo, *Flaminica cum ad Argos vadit.*

3 *Illi quoque fabis vesci.*] Fest. Pompejus lib. 6. *Fabam*, inquit, *nec tangere, nec nominare Diali Flamini licet, quod ea putatur ad mortuos pertinere: nam & Lemuralibus jacitur Larvis, & parentalibus sacrificiis adhibetur, & in flore ejus luctus literæ apparere videntur.* Id Varro confirmat apud Plinium lib. 18 c. 12. Varro de Vit. Pop. Rom. lib. 1. *Quibus temporibus in sacris fabam jactant noctu, ac dicunt se Lemures domo extra januam ejicere.* Et Ovid. in fastis. Eadem hebetare sensus existimata est & somnia facere. Cicero lib. 1. de Divinatione: *Ex quo etiam Pythagoricis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitati mentis vere contrariam.*

4 *Aut gradus supra tres ascendere.*] Gellius dicto lib. 10. cap. 15. *Flaminicæ scalas, quæ Græce κλίμακες appellantur plus tribus gradibus ascendere religiosum.*

5 *Solaque Dialis uxor.*] Corn. Tacitus lib. 4. *Igitur*, ait, *tractatis religionibus; placitum, instituto Flaminum nihil demutari. Sed lata lex, qua Flaminica Dialis, sacrorum causa, in potestate viri, cætera promiscuo fœminarum jure ageret.*

6 *Fuitque amictus Flaminicæ.*] Fest. Pompejus lib. 16. Granii auctoritate scribit, Ricas & Riculas esse muliebre cingulum capitis, quo pro vitta Flaminica redimitur. Et eodem lib. in fin. *Rica*, inquit, *vestimentum quadratum, fimbriatum & purpureum, quo Flaminicæ pro palliolo utebantur.* Ex quo loco hæc Alexander haud dubie assumpsit. Varro l. 4. de lingua Latina, *Rica*, ait, *à ritu: quod Romano ritu sacrificium fœminæ cum faciunt, capita velant.*

7 *Plerique Flammeum vestem Flaminicæ.*] Festus lib. 6. *Flammeo amicitur nubens ominis boni causa, quod eo assidue utebatur Flaminica.*

8 *Et tutulum capitis ornatus.*] Festus lib. 18. non adeo procul à princ. Vide Varronem lib. 3. aut ex aliorum computa. 6. ling. Lat. & Fulgentium in lib. vocum antiq. ad Calcidium. Ita summum fastigium pilei vocabant, cui addebatur virgula ex felici arbore, quæ in Flaminibus dicebatur Stroppus, in Flaminicis vero Inarculum.

9 *Hoc autem non in postremis fuerit.*] Hæc usque ad versic. *Ac licet*, sunt A. Gellii lib. 10. cap. 15.

Flamen aliquando alios etiam magistratus simul gerebat.

quis nocens ad flaminem accederet, illo die ab omni pœna criminis tutus erat: qui si vinclis nexus foret, eisdem solutus laxabatur. Ac licet sacerdoti, ut rebus divinis inpensius vacaret, neve à sacris cultuque & religione deorum, aliarum rerum cura sejungeretur, magistratus gerere non liceret: [1] tamen & flaminem honores gessisse, & consulatum una & flaminium administrasse, ac tam rebus divinis quam humanis præfuisse, atque utriusque honoris ornamenta gestasse, apud multos tradita memoria est.

1 *Tamen & Flaminem honores gessisse.*] Nam eosdem fuisse Flamines & Prætores atque etiam Consules legimus. Videlicet Q. Fabium Pictorem simul & Flaminem Quirinalem apud Livium 4. Decad. libro 7. non semel. Et C. Valerium Flaminem Dialem & Prætorem ejusdem Decad.4. lib.9. ut non mirum videri debeat, si & Flamen Ædilis curulis esse poterat, ut fuit idem Val. Flaccus apud eundem 4. Decad. lib. 2.

CAPUT XIII.

In quot cohortes, manipulos, centurias, decuriasque phalanx dividatur, & quæ illius descriptio fuerit.

Phalanx.

QUod [1] legio quondam apud Romanos fuit, id phalangem [2] Græcis, [3] Macedonibus & [4] Dardanis, exte-

TIRAQUELLUS.

1 *Quod legio quondam.*] Servius l.2. Æneidos in eum locum,

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ.

Phalanx, inquit, *Macedonum lingua, legio.* Quod & ipsum dicit l. 11. ejusdem operis,

——*Tum mœsta phalanx Teucrique sequuntur.*

2 *Græcis.*] Ut patet ex d. illo loco Æneid.2. & lib.6. ejusdem operis,

Et Danaum proceres Agamemnoniæque phalanges.

Et ex Homero libro 4. Iliados, ubi de ipsis Græcis & Trojanis,

Ἀλλὰ νέον συνοεινόμεναι κίνυντο φάλαγγες
Τρώων δ' ἱπποδάμων, καὶ ἀχαιῶν.

Et privatim de Atheniensibus idem Homerus lib. 2. ejusdem operis.

Στῆσε δ' ἄγων ἵν' ἀθηναίων ἵσταντο φάλαγγες.

3 *Macedonibus.*] Quod jam supra dictum est ex Servio. Et eorum quidem phalanx proprie erat, ut videre licet ex Livio 1. Decad. lib. 8. cum dicit, *Et quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse.* & omnes ubique. Et vide infra.

4 *Et Dardanis.*] Nam & de his loquitur Homerus d. lib. 4. & Virgilius lib. 11. loco supra allegato ibi, *Quod legio quondam.* Et de his tribus Vegetius Rei militaris, lib.2. cap. item 2. in prin.

1 *Exte-*

[1] exteriſque nationibus valuiſſe, monumentis proditum eſt. [2] Ea enim in libero campo, & ſi quando exſpatiari licuit, magno uſu fuit. Cum vero arctis faucibus & præruptis ſaxis, aut inter viarum anguſta premitur, non eſt ea vis poteſtaſque: quippe Macedonica phalanx immobilis, [3] ſemper ex ſtabili peditum agmine, nec partiri, nec dividi facilis erat, quod in Romana legione longe ſecus, quotieſque conjunctos ſervat ordines, & ſuis turmis ita fertur inſtructa, ut continenti agmine vir viro, armis arma conjuncta forent, magno præſidio munita, ad victoriam maxima momenta fecit: ſicut Orthia phalanx, quæ in cornua procedit, & in profunditatem ita inſtruebatur, ut nec à tergo aſſiliri, nec à fronte occurſari, neque à lateribus præ magnitudine circumveniri poſſet: [4] quod etiam Macedonicæ phalangi erat proprium, prælongas haſtas ante clypeos objicere, ita ut niſi in libero campo ejus nullus uſus foret. [5] Si vero laxatis ordinibus ſemel eſſet diſſoluta, robore ſimul atque ordine diſſipato, omnis vis virtuſque ejus puncto temporis diſſolvuntur. [6] Hanc, qui de inſtruendis aciebus memoriam relique-

Macedonica phalanx.

Orthia phalanx.

1 *Exteriſque nationibus.*] Ut Arcadibus apud Virgil. lib. 12. Æneidos,

At fratres animoſa phalanx accenſaque luctu,
Pars gladios ſtringunt manibus, pars miſſile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt. ——

Marmaridibus apud Silium Italicum lib. 5.

Non ego Marmaridum mediam penetrare phalangem,
Cyniphiæque globos dubitarem irrumpere turmæ.

Et Helvetiis Cæſar lib. 1. belli Gallici, *Milites noſtri è loco ſuperiore pilis miſſis, facile hoſtium phalangem perfregerunt.* Et de Romanis, ut poſtea dicetur.

2 *Ea enim libero campo.*] Livius 4. Decad. lib. 1. *Erant*, ait, *pleraque ſylveſtria circa, incommoda phalangi, maxime Macedonum; quæ niſi ubi prælongis haſtis velut vallum ante clypeos objecit (quod ut fiat, libero campo opus eſt) nullius admodum uſus eſt.* Ex quo loco hic haud dubie ſumptus eſt.

3 *Semper ex ſtabili peditum agmine.*] Quintus Curtius lib. 3. de Macedonibus loquens, *Sed Macedonum acies torva ſane & inculta, clypeis haſtiſque immobiles cuneos & conſerta robora virorum teget. Ipſi phalangem vocant peditum ſtabile agmen. Vir viro, armis arma conſerta ſunt, ad nutum momentis intenti, ſequi ſigna, ordines ſervare didicere. Quod imperatur, omnes exaudiunt: obſiſtere, circuire, diſcurrere, in cornu mutare pugnam, non duces magis, quam milites callent.* Hactenus Curtius.

4 *Quod etiam Macedonicę phalangi.*] Hæc ſunt ex Livio 4. Decadis lib. 1. cujus verba adduximus ſupra ibi, *Ea enim in libero campo.*

5 *Si vero laxatis ordinibus.*] Hoc alibi attigimus ex Vegetio.

6 *Hanc.*] Scilicet phalangem Macedonicam.

Phalanx ex quot constabat apud diversas gentes. liquere, quique in ea describenda multum studii & operæ contrivere, [1] ex novem armatorum millibus, alii ex vigintiquinque millibus, ut Syri: Persæ ex quadraginta millibus definiere. Cujus exemplo Perseus adversus Æmylium Paulum ex quadraginta millibus phalangem instruxit, [2] Alexander Romanus imperator ex triginta millibus, [3] Macedones vero ex sedecim millibus, trecentis octoginta quatuor militibus constare dixerunt, *Phalangitæ.* quos phalangitas vocant: [4] sicut à Philippo primum, mox ab Alexandro descripta fuit, qua quidem externi duces velut firmissimo robore usi fuere: nam tanti momenti fuit, ut incredibile dictu sit, quam parva manu quantas copias fuderit. Sequutis inde tempestatibus, Græcorum duces diversas turmas legionesque descripsere, inter quas Macedonum robur [5] Sarissophorus magni æstimatur, *Sarissophorus.* quo velut firmissimo munimento in posterum usi sunt. Lacedæmonii raras instruxere phalanges, Germani densatis agminibus, scutis capita contecti, objectis parmis, phalangem ita composuerunt, ut ad irrumpendum magna momenta faceret. [6] Ea vero phalanx ita descripta erat, ut in minimas partes dividi, rursus momento temporis in unum colligi posset: quoque distinctior esset, singulæ ipsius partes propria sortitæ sunt nomina: *Singularum partiũ phalangis nomina.* Siqui-

1 *Ex novem armatorum millibus.*] Octo dicit Vegetius l. 2. capite item 2.

2 *Alexander Rom. Imperator.*] Lampridius in vita illius.

3 *Macedones vero.*] Livius 4. Dec. lib. 7. loquens de exercitu Antiochi, *Regia*, inquit, *acies* 10. *&* 6. *millia peditum more Macedonum armati fuere, qui Phalangitæ appellabantur.* Et de hac quoque Phalangitarum appellatione, idem 5. Decad. lib. 2. & iterum 3. Nec tamen idem semper fuit numerus Phalangis. Nam Polybius lib. 5. *Phalanx*, ait, *circiter viginti quinque millia continebat*, & alibi eod. lib. *Phalangis multitudo ultra viginti hominum millia continebat.*

4 *Sicut à Philippo primum.*] Scilicet Alexandri Magni patre ex Diodoro Siculo lib. 16. c. 1.

5 *Sarissophorus.*] Id est, Sarissas deferens. Vide infra cap. 22. De his autem Quintus Curtius libro 4. *Itaque Alexander Aretem Ducem hastatorum, quos Sarissophoros vocabant, adversus Scythas mittit.* Livius 4. Decad. lib. 6. *Tum Macedonum robur, quos Sarissophoros appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones, constituit.* Ex quo loco Alexander hunc locum desumpsit. Sarissas Macedonum describit Ælianus de Instruendis aciebus, cap. 4.

6 *Ea vero phalanx.*] Hæc propemodum sunt Æliani de Instruendis aciebus, & Modesti de Vocabulis rei militaris ad Tacitum Augustum.

1 *Qui-*

Siquidem hæc phalanx quadruplaris, in singulas duplares dividitur, [1] quibus cornua nomen indidere: quarum singulæ octo millia centum nonaginta duos milites habent, decurias vero quingentas duodecim. Hanc postea duplarem in duas simplares iterum partiti fuere, quarum singulas ex hominibus quatuor millibus octoginta sex effecerunt. Item simplaris ista in duas rursus dividitur partes, quibus nomen Meros, quæ hominum duorum millium quadragintarium describitur, quarum quælibet ex centum viginti octo decuriis constat. Rursus Meros cohortem milliariam facit: ea autem est hominum mille vigintiquatuor, hoc est, centuriarum sexagintaquatuor cujus præfectus major tribunus appellatur. Ista deinde milliaria in duas quingentarias, quarum singulæ homines quingentos duodecim, centurias triginta duas habent, ejusque ductor tribunus minor: eandemque quingentariam in duos manipulos partiti sunt. [2] Singuli vero manipuli homines recipiunt ducentos quinquaginta sex, decurias vero sedecim, cui ductor manipularius præerat, quam † & Synagiam vocant. Rursus manipulum duas centurias facere volunt, [3] quarum quælibet milites centum viginti octo, hoc est, octo decurias capit. Nam duplicata centuria manipulum facit, [4] cujus præfectus centurio ordinarius vocatur. Simplex vero centuria duas quadruplares decurias facit, quarum

Quadruplaris. Duplaris. Cornua. Simplaris. Meros. Cohors milliaria. Tribunus major. Quingentariæ. Tribunus minor. Manipuli. Manipularius. † Synagia. Centuria. Centurio. Centuria simplex. Decuria quadruplaris.

1 *Quibus cornua nomen indidere.*] Terentius in Eunucho act. 4. scen. 7.

Tu Simalio in sinistrum cornu, tu Syrisce in dextrum.

Cæsar lib. 1. bel. Gall. *Ipse à dextro cornu prælium commisit & omnes ubique.*

2 *Singuli vero manipuli.*] Aliter Livius 1. Decad. lib. 8. Servius lib. 11. in eum locum,

Tu Voluse armari Volscorum edice maniplis;

Maniplis, inquit, *signiferis, qui secundum antiquum morem in legione triginta erant. Legio autem habebat sex cohortes, sexaginta centurias; licet in his rebus accessu temporis ducum varietas semper mutaverit militiæ disciplinam.* Vide Vegetium Rei militaris lib. 2. cap. 6. & quæ dicta sunt supra lib. 1. c. 5.

3 *Quarum quælibet milites 128.*] Aliter Festus Pompejus l. 3. ubi de centuria loquitur.

4 *Cujus præfectus Centurio ordinarius.*] Vide tamen an & qui huic præerant Duplicarii dicebantur. Nam Livius 1. Decad. lib. 2. de Apio loquens, *Ad hoc Centuriones Duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percußit.* Vide Gode-Scalci Stewech. commentarium in Vegetium.

1 *Hæc*

rum ſingulæ hominum ſexaginta quatuor: quæ quadruplaris in duas duplares dividitur, quarum ex trigintaduobus militibus fiunt ſingulæ: duplariſque decuria in ſimplarem, quæ ex ſedecim militibus ſcribi dicique conſuevit. [1] Hæc enim totius phalangis Macedonicæ, quam ex ſedecim millibus trecentis octoginta quatuor militibus veteres effecerunt, percommoda deſcriptio fuit. In qua duo ſunt cornua, duplareſque phalanges duæ, ſimplares quatuor, partes octo cohortes milliariæ ſedecim, quingentariæ triginta duæ, manipuli ſexaginta quatuor, centuriæ centum viginti octo, decuriæ quadruplares ducentæ quinquaginta ſex, duplares ſexcenta duodecim, ſimplares mille viginti quatuor. Ex his ergo effici cogique poteſt, quid phalanx, quid cohors, manipulus, centuria, decuriave ſit, quantumque militum in diſponendis aciebus externa deſcriptio unaquæque capere aſſuevit. [2] Qua quidem phalange Romanos duces contra exteras gentes aliquando uſos comperimus, illamque non uno militum numero deſcripſiſſe: [3] nam contra Mithridatem & Archelaum Sylla & Romani plerique duces contra exteros phalange uſi ſunt. [4] Poſtea vero manipulatim ſtruere aciem cœpere, illamque in plures ordines, turmas, decurias centuriaſque, atque ordines diviſere. [5] Galli vero & Celtiberi, [6] atque exteræ nationes pleræque, non phalangem, ſed catervas habuere, hominum denum, aliquando ſenum millium. Sed quod eſt de cohorte mil-

Decuria duplaris. Decuria ſimplaris.

Rom. phalange uſi.

Galli. Celtiberi.

1 *Hæc enim totius phalangis Macedonicæ.*] Vide ſupra in verbo, *Macedones.* Phalangis Macedonicæ formam deſcribit Appianus in libro, qui Syrius inſcribitur.

2 *Qua quidem phalange Romanos.*] Cæſar lib. 1. bellorum Civilium, Suetonius in Nerone, c. 19. Tacitus l. 8. Herodianus l. 4. ubi de phalange Macedonica Antonini Baſſiani. & in ſeq. Nam & Athenæus lib. 6. Dipnoſophiſtar. cap. 8. eodemque ultimo, tradit, Romanos à Tyrrhenis accepiſſe, eaſque in pugnas conſtituere à Samnitibus didiciſſe.

3 *Nam contra Mithridatem & Archelaum Sylla.*] Appianus in Mithridatico.

4 *Poſtea vero manipul.*] Liv. 1. Dec. lib. 8. & quod antea phalanges ſimiles Macedonicis erant hoc poſtea manipulatim ſtructa acies cœpit eſſe.

5 *Galli vero & Celtiberi.*] De his duobus & aliis pluribus Barbaricis nationibus Vegetius libro 2. capite item 2.

6 *Atque exteræ nationes.*] Ut Germani ex Corn. Tacito lib. 20.

te milliaria dictum vel quingentaria, licet animadvertere, illam dissimili modo [1] Græcos variasse, qui pro tempore & locis & prout quisque commodum putavit, cohortes non una facie descripsere: [2] siquidem Polybius ex nonaginta hominibus cohortem fecit, Callisthenes ex septingentis, Ephorus ex quingentis lectis viris, quam sacram nuncupavit. Samnites quadragenariam fecere cohortem, quæ [3] Linteata dicta. Camertes sexcentorum hominum cohortem Romanis aliquando misere ex fœdere. [4] Nestor vero apud Homerum, per singulas tribus cohortes disposuit, ut in conflictu præliorum alter alteri opem ferret, & invicem se juvarent. Fuitque miræ observationis apud Græcos, ut prima cohors tanquam firmissimum robur ex quadringentis militibus fiat, à Romanis vero præter milliariam & quingentariam, etiam ex ducentis militibus primum Syllæ temporibus cohortem descriptam fuisse, apud multos nota memoria est.

Milliaria & quingentaria cohortis variatio apud Græcos.

Iliados. B.

1 *Græcos variasse.*] Ut patet ex seq.
2 *Siquidem Polybius.*] Lib. 12.
3 *Quæ Linteata dicta.*] Liv. 1. Dec. lib. 10. hujus nominis rationem reddens, inquit, *Ea legio Linteata ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est.* Festus Pompejus libro 10. non longe à prin. *Legio Samnitum Linteata appellata est, quod Samnites jurantes singuli ad aram velis linteis circundatam, non cessuros se Romano militi juraverant.*
4 *Nestor vero apud Homerum.*] Lib. Iliad. 1.

CAPUT XIV.

Res sacræ, religiosæ & sanctæ, quæ censerentur apud veteres, quibusque sacrum aut sanctum facere licuit.

RES [1] sacras, religiosas & sanctas, in nullius semper bonis fuisse, veteri lege servatum est: erant enim sacra divino cultui mancipata. Ait enim Trebatius, *Quicquid deorum ergo habetur, sacrum est, sive ædes, sive ara, vel signum, locus aut pecunia, sive quicquid aliud more institutoque civitatis*

Sacrũ quid l. sacra ff. de rerum divis. & §. sacræ Instit. eodem.

TIRAQUELLUS.

1 *Res sacras.*] Id initium est ex *l. in tantum. §. sacræ res. ff. de rerum divis.* & *§. nullius. Instit. eo. tit.* & vide Macrobium lib. 3. c. 3.

1 *Ea*

Consecrationis cæremoniæ. *tatis rite diis consecratum foret.* [1] Ea vero consecratio, vel à consule aut imperatore [2] accenso foculo fit, [3] cum tibicine, [4] verbis priscis & solennibus, [5] præeunte vero pontifice maximo præfante carmen, [6] capite velato,& concione advocata, ac jussu populi, [7] injussu enim populi, juxta divinas traditiones, consecrari ædem, terram, agrum, aut sanciri, nihil poterat. *Injussu populi nihil consecrabatur.* [8] Postea latum ad populum fuit, plebsque scivit, ut in templi consecratione aræve, etiam jussus senatus, tribunorumque plebis major pars interesset: [9] in quod illud

1 *Ea vero consecratio.*] Livius 1. Decad. lib. 9. ad fin. cujus hæc verba sunt, *C. Flavius Cn. filius scriba, patre libertino humili fortuna natus, cæterum callidus vir & facundus, ædem Concordiæ in area Vulcani summa invidia nobilium dedicavit, coactusque consensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus verba praire: cum more majorum negaret nisi Cos. aut Imperatorem posse templum dedicare.* Sed quod dicit Consulem aut Imperatorem, adde & Prætorem, vel etiam Proprætorem ex Cornelio Tacito lib. 20. quo loco citabimus inferius.

2 *Accenso foco.*]Cicero in Oratione pro domo sua ad Pontifices de Consecratione loquens, *Atqui C. Attinius patrum memoria bona Q. Metelli, qui proavi tui P. Scipio consecravit foculo posito in rostris, adhibitoque tibicine.* Et infra, *Quid ergo illa tua tum obtestatio tibicinis? quid foculus? quid preces? quid prisca illa verba voluerunt?* Et vide infra num. 7.

3 *Cum tibicine.*]Cicero dictis locis.

4 *Verbis priscis & solennibus.*]Id ex Cicerone est in ea ipsa Oratione pro domo sua ad Pontifices, *Ego vero si omnia solennibus verbis veteribus & priscis institutis acta esse dicerem, &c.* Et paulo post, *Si Tribunus plebis verbis non minus priscis & solennibus bona civis cujuspiam consecrarit, non valebit?* Et vide in præced.

5 *Præeunte vero Pontifice Maximo.*] Livius ubi supra lib. 3. & Cornelius Tacitus lib. 20. quo loco infra citabimus.

6 *Capite velato & concione advocata.*] Cicero in d. Oratione pro domo sua, *Sed quid ego cæteros? Tu tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo posito, bona tui Gabinii, cui regna omnia Syrorum, Arabum, Persarumque donaris consecrasti.*

7 *Injussu populi.*] Cicero in illa eadem Oratione, *Video, inquit, esse legem veterem Tribunitiam, quæ vetet injussu plebis ædes, terram, arcem consecrare.* quam postea dicit Q. Papyrium rogasse, ob idque legem Papyriam vocatam fuisse. Idem ad Atticum epist. 2. l. 4. loquens pro domo sua, quam dedicari Clodius contendebat, *Cum Pontifex,* inquit, *ei rei præfectus esset, neque populi jussu, neque plebiscitis id facere jussus esset, videri, posse sine religione eam partem areæ mihi restitui.*

8 *Postea latum ad populum fuit.*] Livius 1. Decad. lib. 9. ad finem subdens ea quæ supra ex eo adduximus, *Itaque,* ait, *ex auctoritate Senatus latum ad populum est, ne quis templum aramve injussu Senatus, aut Tribunorum plebis partis majoris dedicaret.*

9 *In quod illud servatum est.*] Valerius Maximus libro 1. cap. 1. de Cultu deorum, ubi de Marcello & templo Honoris, *Cum Marcellus,* inquit, *quintum Consulatum gerens, templum Honori & Virtuti, Clastidio prius, deinde Syracusis potitus nuncupatis debitum votis consecrare vellet, à collegio Pontificum impe-*

illud servatum est, ne una cella duobus diis dicetur. [1] Demum lege Papyria non modo templa & aras, sed ne privatas quidem ædes sine jussu populi consecrare, aut sempiterna religione obligare licuit, nam quod privatus religionis ergo sacravit, sacrum non esse consentiunt omnes. Fuitque Platonis sententia, ut deorum delubra nemo privatus constituat, satis arbitratus ad immolandum publica templa patere: [2] Funestamque familiam, aut hominem funere pollutum, templum aramve dedicare, aut à lugentibus sacrificari, vel aliquid consecrari, vetabatur: namque in luctu diis supplicare, non sacrificare licebat, quum sine gemitu aut morsu animi sacris interesse deceat. [3] Propterea in sacrificiis anniversariis, & ædis dedicatione, publicum luctum minui perpetua lege cavebatur. [4] Tum si quando exitiali bello & terribili strage dimicatum foret, ne propter luctus acerbitatem & intestinum urbis malum sacra Cereris intermitterentur, lugendi tempus ad certam fuit diem præ-

Papyria lex.

Platonis sententia

Aliæ observationes.

impeditus est, negante unam cellam duobus diis recte dicari: futurum enim si quid prodigii accidisset in ea, ne dignosceretur, utri rem divinam fieri oporteret: nec duobus nisi certis diis una sacrificari solere: èa Pontificum admonitione effectum est, ut Marcellus separatis ædibus, Honoris ac Virtutis simulachra statueret: neque aut collegio Pontificum auctoritas amplissimi viri, aut Marcello adjectio impensæ impedimento fuit, quo minus religionibus suus tenor, suaque observatio redderetur. Livius Decad. 3. lib. 7. *Marcellum aliæ atque aliæ objectæ animo religiones tenebant, in quibus quod, cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti vovisset, dedicatio ejus à Pontificibus impediebatur, quod negabant unam cellam amplius quam uni Deo recte dedicari. Quia si de cælo tacta, aut prodigii aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod utri Deo divina res fieret, sciri non posset. Neque enim duobus nisi certis diis rite una hostia fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere: neque tamen ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt.* Meminit Florus in Livii Epitome libro 19.

1 *Demum lege Papyria.*] Cicero in oratione pro domo sua ad Pont. & vide supra in verbo, *Injussu populi.*

2 *Funestamque familiam.*] Livius 3. Decadis lib. 2. loquens de clade Cannensi, *Tum privatæ quoque per domos clades vulgatæ sunt: adeoque totam urbem opplevit luctus, ut sacrum anniversarium Cereris intermissum sit: quia nec lugentibus id facere est fas, nec ulla in illa tempestate matrona expers luctus fuerat. Itaque ne ob eandem causam alia quoque sacra publica aut privata desererentur, Senatusconsulto diebus 30. luctus est finitus.*

3 *Propterea in sacrificiis.*] Festus Pompejus lib. 11. *Minuebatur*, inquit, *populo luctus ædis dedicatione, cum à Censoribus lustrum condebatur, cum votum publice susceptum solvebatur.*

4 *Tum si quando.*] Id quod diximus ex Livio in verbo, *Funestamque familiam.*

Græci. præfinitum: quod etiam Græcis in uſu erat, ut in annua Cereris celebritate, funeſtos intereſſe, [1] aut vota exolvere, vetaretur. *Caremoniæ in templi conſecratione.* Templi vero conſecratio fiebat, ut qui templum ædemve dedicaturus erat, [2] poſtem tenens, [3] accenſo foculo, & advocato numine, cui templum ædeſve ſacrantur, ſe ex prophano uſu & humano jure, templum, cellam, menſas, arulas, quæque eo pertinent, eximere, eaque conceptis verbis ipſi numini (nominat numen) divina humanaque omnia conſecrare dicareque affirmet, *Sabina herba in dedicationibus.* Sabina herba ad ſacrum adhibita, ſine qua templum ædemve, phana aut ſacella, minime dicari putarunt poſſe. *In dedicanda ara vel ſimulacro.* [4] Fuitque conſtitutum, ut in dedicanda ara vel ſimulacro, poſtem teneri non oporteret, in æde vero neceſſum foret: in quo eſt animadverſum, ſi parum recte tabernaculum captum eſſet, crimen ſpretæ religionis admitti. *Athenienſes.* Athenienſibus vero in ara conſecranda, vel ſtatua dedicanda, mulieres in veſte verſicolori ollas leguminum circumferunt, illaſque gratias agentes, erectoribus dividunt. *Conſecrationis verba articulate exprimenda.* [5] Notatumque & illud, conſecrationis verba rite concipi oportere, ne ſyllaba vel verbo cadant: [6] quare Metellum pontificem ædem dedicaturum, quum

1 *Aut vota ſolvere.*] Feſtus Pompejus loco ſupra citato ibi, *Propterea in ſacrificiis.*

2 *Poſtem tenens.*] Livius 1. Dec. l. 2. in dedicatione ædis Jovis in Capitolio, ſic ſcribit, *Poſtem jam tenenti conſuli, fœdum inter precationem deûm nuncium incutiunt: mortuum ejus filium eſſe, funeſtaque familia dedicare eum templum non poſſe. Non crediderit factum, aut tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum, nec interpretatio eſt facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à propoſito averſus, quam ut cadaver efferri juberet: tenens poſtem, precationem peragit & dedicat templum.* Valerius Maximus l. 5. cap. 10. *Horatius Pulvillus cum in Capitolio Jovi Opt. Max. ædem Pontifex dedicaret, interque nuncupationem ſolennium verborum poſtem tenens, mortuum eſſe filium audiſſet, neque manum à poſte removit, ne tanti templi dedicationem interrumperet: neque vultum à publica religione ad privatum dolorem reflexit, ne patris magis quam Pontificis partes egiſſe videretur.* Seneca de Conſolatione ad Martiam. Ante hos Cicero in d. Oratione pro domo ſua, *Verbone Pontifices putatis, ſi is poſtem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuscujuſque conſecrare poſſet?*

3 *Accenſo foculo.*] Dictum eſt ſupra in verbo, *Accenſo foco.*

4 *Fuitque conſtitutum.*] Cicero in Oratione pro domo ſua ad Pontif. *Poſtem teneri in dedicatione oportere videor audiſſe templi:* & paulo poſt, *Simulachrum autem aut aram ſi dedicaſti, ſine religione loco moveri poteſt.*

5 *Notatumque & illud.*] Quod probat exemplo ſeq.

6 *Quare Metellum.*] Plinius lib. 11. cap. 37.

quum balbus esset, multum laborasse ferunt, ut verbum Opiferæ, rite exprimere, & sine offensione posset: [1] sicut Demosthenes linguæ impedimento offensus, adeo blæsus erat, ut in exprimendo ρ literam, multum laborasse dicant, pro qua λ proferebat. [2] Utque in consecratione ædis, si quando luctu publico populus teneretur, dimissis sagis, candidas vestes induant. [3] Cumque omnia sacra tanquam diis debita, violari nefas foret: hominem tamen sacrum & deo devotum morte afficere, nefas non putarunt, tanquam illius anima diis devota, amplius humani commercii non sit. [4] Religiosum vero locum eum facere dicunt, qui defunctum cadaver aut cineres in locum suum defert, quive mortuum in prædio locove suo humo tegit: [5] locus tamen ubi crematur corpus, prius quam injecta gleba sit, non ideo religiosus manet, sed prophanus. [6] Sed quum à prima origine

Demosthenes blæsus. *Luctus remissus.* *Homo sacer.* *In loco consecrando.* *Sepeliendi locus apud priscos Romanos.*

cap. 37. *Metellum Pontificem adeo inexplanatæ fuisse linguæ accepimus, ut multis mensibus tortus credatur, dum meditatur in dedicanda æde Opiferæ dicere.*

1 *Sicut Demosthenes.*] Plutarchus in vita illius.

2 *Utque in consecratione ædis.*] Festus Pompejus libro 11. *Minuebatur populo luctus ædis dedicatione.*

3 *Cumque omnia sacra.*] Hæc usque ad versic. *Religiosum*, sunt Macrobii libro 3. cap. 7. *Veteres nullum animal sacrum in finibus suis esse patiebantur: sed abigebant ad fines deorum, quibus sacrum esset: animas vero sacratorum hominum, quos Græci ζανάνας vocant, diis debitas existimabant. Quemadmodum igitur quod sacrum, ad deos ipsos mitti non poterat, à se tamen dimittere non dubitant: sic animas, quas sacras in cœlum mitti posse arbitrati sunt, viduatas corpore quam primum illo ire voluerunt.* Vide Festum Pompejum lib. 17.

4 *Religiosum vero locum.*] Martianus in *l. in tantum.* §. *religiosum. ff. de rerum divis.* & repetitur in §. *religiosum*, eodem titul. Idque videre licet ex toto pene *tit. ff. de religiosis & sumptibus funerum.*

5 *Locus vero ubi crematur corpus.*] Cicero lib. 2. de Legibus, *Prius quam in os injecta gleba est, locus ille, ubi crematum est corpus, nihil habet religionis: injecta gleba, tum & ille humatus est, & sepulchrum vocatur, ac tum denique multa religiosa jura complectitur.*

6 *Sed cum à prima origine.*] Servius in eum locum lib. 5. Æneid.

Præterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit.

Sciendum, inquit, *quia apud majores, ubi quis ubicunque fuisset extinctus, ad domum suam referebatur, & illic qui erant octavo die incendebant, nono sepeliebatur.* Et rursus lib. 6. ubi de Miseno summo artifice in sono tubæ loquitur,

Sedibus hunc refer ante suis & conde sepulchro,

sic scribit, *Apud Majores omnes in suis domibus sepeliebantur: unde ortum est, ut Lares colerentur in domibus: unde etiam Larvas vocamus.* *

COLERUS.

* Arnobius lib. 3. *Varro similiter hæsitans, nunc esse illos manes, & ideo Maniam matrem cognominatam Larum: nunc aërios rursus deos, & Heroas pronunciat*

gine intra suas quisque ædes defossa cadavera haberent; [1] unde Lares in singulis ædibus colendi religio pervasit, in [2] Larario, in quo præter deorum Penatium, etiam insignium virorum, quas venerarentur, effictas imagines habebant: [3] quare Severus imperator religione tactus, Christum, Abraham, Orpheum & Apollonium, velut deos, intra ædes veneratus est: [4] postea lege 12. tabularum, ne intra urbem sepelire liceret, probe cautum fuit: [5] itaque in agris quisque suis sepulchra & loculos, in quibus cineres suorum conderent, habuere. [6] Cineres tamen illorum qui triumphassent, aut [7] imperatorum, summorumque ducum, qui rem-

Imagines in larario.

Quorum cineres in urbe sepelire licebat.

nunciat appellari: nunc antiquorum sententias sequens, Larvas esse dicit Lares, quasi quosdam Genios defunctorum animis mortuorum.

TIRAQUELLUS.

1 *Unde Lares.*] Servius ubi supra. Et vide supra lib. 5. cap. 24.

2 *In Larario, in quo, &c.*] Quod probat ex seqq.

3 *Quare Severus Imperator.*] Scilicet Alexander Severus ex Lampridio, qui id de eo refert in vita ipsius: cujus hæc verba sunt, *Usus vivendi eidem hic fuit: Primum, ut si facultas esset, id est, si non cum uxore cubuisset, matutinis horis in Larario suo, in quo & divos Principes, & optimos electos & animas sanctiores, in queis & Apollonium, & quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abraham & Orpheum, & hujusmodi deos habebat, ac majorum effigies, rem divinam faciebat.*

4 *Postea lege 12. Tabularum.*] Cicero lib. 2. de Legibus, ubi ejus legis verba sic scribit, *Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neve urito.* Quod postea Duillio Consule Senatus prohibuit, & legavit (aut ut alii legunt) cavit, ne quis in urbe sepeliretur, ut scribit Serv. in 11. l. Æneid. Virgilii, quo loco statim citabimus. Et hic omnino vide supra l. 3. c. 2

5 *Itaque in agris quisque suis.*] Ut videre licet ex Cicerone in Oratione pro Sex. Roscio, *Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad sepulchrum patrium relictum est.* Et Horatio Serm. lib. 1. Sat. 8. illis versibus,

Mille pedes in fronte, trecentos cippus in agrum
Hic dabat, heredes monimentum ne sequerentur.

Et Livio 1. Decad. lib. 6. Quod & apud Græcos observabatur, ut docet Æschines adversus Timachum, & Aristophanes in ἐκκλησιάζουσαις, sive *concionantibus.* Et apud Hebræos, ut docent sacræ literæ, Genesis cap. 23. *Abrahamus sepelivit uxorem suam Saram in spelunca duplici, quam quadringentis siclis argenti probatæ monetæ publice emerat ab Ephrone, præsentibus filiis Heth.* Et ut testatur D. Joannes cap. 19. in fin. *Josephus ab Arimathea, & Nicodemus, corpus Dn. nostri Jesu Christi linteis cum aromatibus obligatum, ut Judæis sepeliendi mos erat, posuerunt in monumento novo, exciso in petra, & in quo nondum quisquam positus fuerat, quod erat in horto juxta locum, ubi crucifixus fuerat.*

6 *Cineres tamen illorum, qui triumphassent.*] Plutarchus probl. cap. 79.

7 *Aut Imperatorum.*] Servius l. 11. Æneidos in eum locum,

—— Avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.

Et vide supra lib. 3. cap. 2. ad fin.

rempub. auxissent, [1] virginumque Vestalium, in urbem ferri, & in foro condi licebat. [2] Primumque Trajanum Augustum sepulchrum in foro meruisse accepimus, [3] quod & posteris deinceps datum est. A qua institutione postea desitum esse crediderim: [4] namque Hadrianus, & mox Antoninus Pius Augustus, jus antiquum renovantes, ne cui intra urbem sepelire liceret, edictis decretisque sancivere. [5] Quæ Platonis etiam institutio fuit, ut in agro infœcundo & sterili sepulchra constituerentur, ne viventibus officiatur. Cumque tota familia sepulchri patrisfamilias particeps foret (quippe extra sacra & legem inferri cadaver non licebat) procedente mox tempore, ne in genus & posteros sepulchra descenderent, alia fuit lege sancitum, donec novo postea edicto ad genus & familiam pertinuere. [6] Quæ quidem pro dignitate & opibus fiebant majora, si im-

Sepulchra familiæ.

Sepulchra pro dignitate & opibus.

1 *Virginumque Vestalium.*] Servius in eodem loco, ubi & id dicit, Ipsas quoque Vestales, vivas tamen intra urbem in campo Scelerato obrutas fuisse, quod & nos alibi diximus.

2 *Primumque Trajanum.*] Solus omnium, auctore Eutropio lib. 8. in princ. *Trajanus intra urbem sepultus est, ossa collata in urnam auream, in foro quod ædificavit, sub columna sita sunt.* Sic autem scribit Sex. Aurelius Victor, *Hujus scilicet Trajani, exusti corporis cineres relati Romam, humatique Trajani foro sub ejus columna, & imago superposita, sicuti triumphantes solent, in urbem invecta, Senatu præeunte & exercitu.*

3 *Quod & posteris deinceps datum.*] Id pugnat cum eo, quod confestim sequitur. Nam Hadrianus nullo alio intermedio post ipsum Trajanum imperavit.

4 *Namque Hadrianus.*] Ulpianus in *l. Prætor ait.* 3. §. *Divus. ff de sepulchro violato.* scribit, Hadrianum rescripto suo pœnam statuisse quadraginta aureorum, & in eos qui in civitate sepeliunt, quam fisco inferri jussit, & in magistratus, qui hoc passi sunt, locumque publicari jussit, & corpus transferri.

5 *Quæ Platonis etiam institutio fuit.*] In lib. 12. de Legibus: *Nullum*, ait, *in loco fœcundo & agro ad culturam apto sepulchrum fiat. Sed is locus corpora defunctorum recipiat, qui ad cætera inutilis, & ad id tantum commodus viventes minime lædit. Nec enim à vivis & à mortuis terræ matris fœcunditas impedienda est. Nemo ergo aut vivens aut mortuus aliquem alimento privet.*

6 *Quæ quidem pro dignitate & opibus.*] Quod & nostris legibus probatur *l. at si quis.* 14. §. *hæc actio.* illis verbis, *Æquum autem accipitur ex dignitate ejus qui funeratus est: ex causa, ex tempore, ex bona fide: ut neque plus imputetur sumptus nomine, quam factum est: neque tantum, quantum factum est, si immodice factum est. Debet enim haberi ratio facultatum ejus, in quem factum est: & ipsius rei, quæ ultra modum sine causa consumitur.* Vide supra lib. 3. c. 7. incip. *Eam vero pyram.* Ex legibus autem Platonis libro 12. *Lex*, inquit, *ista sit, ut qui maximi census est, ad funus & sepulturam non plus quam minas quinque impendat, qui secundi tres, tertii duas, quarti unam: atque ita singulorum modica erit impensa.*

si imperatores aut summos duces amplis honoribus functos, sepelire contingeret: minora vero, si mediocris fortunæ viros sepulchro condi curarent. In quibus literis adnotabant, quot pedes à fronte, quot in latitudinem sacer locus procederet. Sed quum profusissimæ impensæ, & magnæ moles sepulchrorum quotidie fierent, sequutis inde temporibus, ne ampliori opere excitari sepulchrum [1] quam quod quinque diebus absolveretur, [2] nec majori lapide, quam qui laudes sepulti & titulos honorum acciperet, lege cautum fuit: [3] quod Græci epiodium, [4] sive epitaphium dixere, [5] id quod Plato legibus cavit, & Græci sancivere, ne quis majoris operæ sepulchrum excitaret, quam quod decem homines triduo perficerent: [6] neve Hermas in Ceramico apponere, [7] aut longe petito procœmio epigramma inscribere fas foret. [8] Mox Demetrius rex novis sepulturis mo-

Lex de sepulchris struendis.

Epiodium & Epitaphium.

Demetrii sanctio.

1 *Quam quod quinque diebus.*] Id Platonis est d. lib. 12. de Legibus, *Agger,* inquit, *de sepulchris loquens, non altior sit eo cumulo, quam viri quinque diebus construere possunt.*

2 *Nec majori lapide.*] Plato ibi, Lapides, *ait,* superstruantur non majores, quam ut possint defuncti laudes quatuor solum heroicis versibus editas comprehendere.

3 *Quod Græci Epiodium.*] Epiodium sive Epicœdium, canticum quod dicitur cadaveri nondum sepulto: alio nomine Nenia dicitur, ex ἐπὶ super, & ᾠδὴ canticum.

4 *Sive Epitaphium.*] Cicero lib. 5. de Legibus. D. Hieronymus D. Augustino respondens, Epitaphium asserit proprie scribi mortuorum: sicut ab ipso epitaphium Nepotiani scriptum est. Liber item D. Hieronymi, qui de viris illustribus inscribitur, à quibusdam dicitur Epitaphium, qui titulus, ut inquit Divus Augustinus, probari posset, si eorum tantum hominum, vel vitas, vel scripta contineret, qui jam defuncti essent. *

COLERUS.

* Hinc *Epitaphista,* apud Sidonium, qui Epitaphia conscribit.

TIRAQUELLUS.

5 *Id quod Plato legibus.*] Lib. 12. de Legib. & vide infra in verbo, *Neve Hermas in Ceramico.*

6 *Neve Hermas in Ceramico.*] Cicero libro 2. de Legib. paulo ante fin. *Sed post aliquanto, propter has amplitudines sepulchrorum, quas in Ceramico videmus, lege sancitum est, ne quis sepulchrum faceret operosius, quam quod decem homines effecerint triduo: neque id opere tectorio exornari, nec Hermas hos quos vocant, licebat imponi: nec de mortui laude, nisi in publicis sepulturis, nec ab alio, si quis publice ad eam rem constitutus esset, dici licebat.*

7 *Aut longe petito procœmio.*] Cicero d. lib. 2. de Legibus.

8 *Mox Demetrius Rex.*] Cicero d. lib. 4. de Demetrio, *Sepulchris,* inquit, *novis finiunt modum. Nam super terræ cumulum noluit quid statui, nisi columellam tribus cubitis, ne altiorem, aut mensam, aut labellum: & huic procurationi certum magistratum præfecerat.* *

COLERUS.

* Et ex hoc & ex sequenti loco Ciceronis apparet, columellas statutas fuisse

modum ſtatuit, ſanxitque ſuper defuncti cineres erigi columellam, quæ ultra cubitos tres non extaret. Quod Sylla lege promulgata conſtituit, qua funebres impenſæ, & ambitioſæ exequiæ, atque ad rogum munera, necnon conviviorum impendia, præſcripto fine taxabantur: qui tamen in Metellæ conjugis funere legem ſuam tranſgreſſus, profuſione maxima exequias dedit. Lycurgus vero defuncti nomen tumulo aſſcribi vetuit, niſi illius qui fortiter pro patria occubuiſſet, & operam in bello reipubl. navaſſet. [1] Solon vero pœna coërcuit illos, qui ſepulchra delerent, aut in gentilia alienum inferrent. [2] Ægyptiis tria fuere ſepulchrorum genera: unum præcipuum & maximi ſumptus, quod argenti talento taxabatur: medium, minarum viginti: humile vero, ex levi materia minimæ impenſæ. [3] Clariora fuere Æthiopibus: nam ditiorum monumenta ex auro fiunt, tenuiorum ex argento, inopes autem conduntur fictilibus. [4] Indi [5] & Germani operoſa ſepulchra, ut gravia defunctis, aſpernati ſunt, itaque humili condebantur tumulo. [6] Cyrus vero apud Xenophontem, non auro, nec argento condi, ſed terræ corpus reddi voluit velut matri. Singuloſque ſingulis ſepulchris condi apud Romanos diu per-

Sylla. Lycurgi. Solonis. Ægyptiis tria ſepulchrorũ genera. Æthiopes. Indi. Germani. Cyrus. Romani.

fuiſſe in veterum ſepulchris. De qua re vide eundem Ciceronem in Tuſculan. Quæſt. ubi de monimento Archimedis, Syracuſis ab ipſo Cicerone invento. Adde & Javolenum *ff. lib.* 8. *tit.* 4.

TIRAQUELLUS.

1 *Solon.*] Cicero d. lib. 2. de Leg. *De ſepulchris autem nihil eſt apud Solonem amplius, quam ne quis ea deleat, neve alienum inferat, pœnaque eſt, ſi quis buſtum (nam id puto appellari τύμβον) aut monimentum,* inquit, *aut columnam violarit, dejecerit, fregerit.*

2 *Ægyptiis.*] Diodorus Siculus l. 2. cap. 5.

3 *Clariora fuere Æthiopibus.*] Vide Herodotum lib. 3. Diodorum Siculum lib. 3. cap. 5.

4 *Indi.*] Strabo lib. 15.

5 *Et Germani.*] Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum.

6 *Cyrus apud Xenophontem.*] Lib. 8. Pædiæ Cyri, cujus hæc verba ſunt, τὸ δ' ἐμὸν σῶμα, ὦ παῖδες, ὅταν τελευτήσω μήτε ἐν χρυσῷ θῆτε, μήτε ἐν ἀργυρῷ, μήτε ἐν ἄλλῳ μηδενὶ, ἀλλ' ὡς τάχιστα τῇ γῇ ἀπόδοτε. Cicero lib. 2. de Legib. *Ac mihi quidem*, inquit, *antiquiſſimum ſepulturæ genus illud fuiſſe videtur, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. Redditur enim terræ corpus, & ita locatum ac ſitum quaſi operimento matris obducitur.* Tu tamen de ipſius Cyri ſepulchro vide Arrianum l. 6. geſtorum Alexandri, ubi aliud voluiſſe videtur.

Megarenses. permansit, [1] quod ab Atheniensibus usurpatum est. Megarenses contra: nam tria aut quatuor defuncta corpora singulis condebant tumulis prona: [2] contra Diogenes Cynicus: nam corpus in faciem sepeliri censuit, inferiora aliquando convertenda arbitratus. In publico tamen non fuisse jus sepulturæ, ex decreto pontificum cavebatur. Sed quum vis morbi Romæ passim per ignota capita vagaretur, [3] Antoninus Philosophus Augustus, ut passim in urbe liceret humari, cavit edicto, loco non definito. [4] Si qui tamen tyranni male de republica meriti, supplicio affecti essent, aut si qui laqueo & morte inhonesta, aut malo letho occubuissent, [5] vel cælesti essent afflati numine, illos condi se-

Diogenis sepeliendi ratio.

Tyranni & qui sibi mortem consciverant, non sepulti.

1 *Quod ab Atheniensibus.*] Plutarchus in Solone sic scribit, *Insepeliendo Megarenses mortuos ad Orientem convertunt, Athenienses versus Occidentem. Instat contra Hereas Megarensis, aitque Megarenses etiam mortuorum corpora ad Occidentem humi mandare. Illud præterea majus adjungit, Atheniensium singulos singula sepulchra habere, Megarenses tres & quatuor uno sepeliri.*

2 *Contra Diogenes Cynicus.*] Laërtius in vita illius.

3 *Antoninus Philosophus.*] Lampridius in vita illius, *Tanta,* inquit, *pestilentia fuit, ut vehiculis cadavera sint exportata sarracisque. Tunc autem Antonini leges sepeliendi sepulchrorumque acerrimas sanxerunt: quandoquidem caverunt, ut si quis vellet, fabricaret sepulchrum: quod hodieque servatur.*

4 *Si qui tamen tyranni.*] Appianus lib. 2. bellorum Civilium, *Leges,* inquit, *tyrannorum corpora insepulta jubent abjici.*

5 *Vel cælesti afflati essent numine.*] Adde & sacrilegos communi Græcorum lege insepultos abjici jussos, ex Diodoro Siculo lib. 16. cap. 6. Et eos qui sibi mortem conscivissent, nisi caussam justam protulissent. Unde Quintiliano, si is est, declamat. 4. hæc lex celebratur, *Qui causas voluntariæ mortis in Senatu non reddiderit, insepultus abjiciatur.* Nam ut scribit Hegesippus lib. 3. cap. 17. Deus omnipotens thesaurum nobis optimum dedit, atque inclusum in hoc vase fictili, & consignatum commisit nobis custodiendum quoad ipsi placeat reposcere. Nonne in utroque crimen est, vel rejicere depositum non reposcenti, qui dederit: vel reposcenti negare? Si hominis depositum violare pœna infamiæ est, quanto magis violare depositum Dei? Depositum Dei anima est in hoc corpore, anima quæ mortis istius capax non fit. Non enim ullo mortis vinculo astringitur, atque alligatur, sed videtur mortem operari, cum solvitur corpore, atque de commisso sibi contubernio sejungitur. Cur igitur ante repetitum depositum mortem irrogamus, & animam quasi inutilem à nobis remittimus, atque è domo nostra excludimus, & corpus sine decore, & gratia sui in terram resolvimus? Cur exeundi hinc præceptum non expectamus? Miles tesseram expectat, servus imperium. Si quis horum sine præcepto exierit: alter desertor, alter fugitivus est. Qui hominem fugit, pœnæ obnoxius est, quamvis improbum fugerit dominum: nos optimum omnium fugientes, possumus non adstringi impietatis flagitio? *Et non multo post subjungit,* Hæc non solum moribus hominum,

di sepulchro, aut humari non decebat, itaque insepulti abjiciebantur. [1] Unius tamen Phocionis, publico judicio damnati, quum insepultum cadaver jaceret, servilis manus sepelisse fertur.[2] Si autem de cœlo sepulchrum tactum, aut fulmine ictum esset, locum à deo expeti, & propterea consecrari putarunt, [3] quod Lycurgo [4] & Euripidi poëtæ contigisse ferunt, quorum sepulchra de cœlo tacta sunt.[5] Eratque Græcis lege cautum, ut qui patrimonium prodegerat, sepulchro patrio non humaretur, sed externo: [6] Neve quis ob

Græcorum lex in prodigos.

num, sed etiam legibus interdicta accepimus. Namque alii insepultos projici jubent eos, qui in ferrum dejecerunt. Dignum est enim, ut qui patris imperium non expectaverunt, priventur quasi quodam matris gremio, terræ sepulchro. Alii dexteram manum abscindunt defunctis, ut separetur à membris sui corporis, quod adversus corpus suum vesano militavit furore. Sed hunc exitum sacrilegi ferunt, aut proditores, vel percussores parentum, qui verum patrem non agnoverunt, nec sese cognoscunt. deo aut penitus sepeliri prohibentur, aut non toti sepeliuntur. Quod & à Josepho traditur Belli Judaici lib. 3. c. 14. his verbis, *Denique si qui se occiderint, apud nos quidem usque ad Solis Occasum insepultos abjici decretum est, cum etiam hostes sepeliri fas esse ducamus: apud alios autem & dextræ jubentur abscindi ejusmodi mortuorum, quæ in ipsos armatæ sunt: quoniam ut corpus ab anima, ita manum esse à corpore alienam existimarent.* Quin & qui in calamitate parentes deseruerunt (teste Quintiliano declam. 6.) insepulti abjiciuntur.

1 *Unius tamen Phocionis.*] Prob. Æmylius in vita illius in fin. Aliter Plutarch. in vita illius ad fin. qui Atheniensium in Phocionem mortuum crudelitatem ostendens, sic scribit, *At ejus inimici, quorum nondum erat in vivum satis explicata crudelitas, mortui quoque corpus atrociter insectati sunt. Illud enim nullo prorsus igne succenso, nullo funesto lumine, nulla denique non honoris modo, sed ne humanitatis quidem significatione, Atticis exportari finibus edixerunt. Diciturque ex illius familiaribus neminem ejus corpus contingere ausum, sed Conopionem quendam curandis funeribus quæstum facere solitum, mercede accepta, in Eleusinam deportasse cadaver, ibique igne ex agro Megarico sumpto, id concremasse.*

2 *Si autem de cœlo sepulchrum tactum.*] Quod probat exemplis seqq.

3 *Quod Lycurgo.*] Plutarchus in vita illius in fin. Quamobrem, *inquit*, & Aristoteles ait, minoribus Lacedæmonem quam par esset prosequi Lycurgum honoribus, tametsi maximis prosequuntur. Nam & templum ei condidere, & singulis annis, ut deo, sacra faciebant. Dicitur autem, cum ejus reliquiæ domum veherentur, de cœlo tactas esse.

4 *Et Euripidi.*] Plutarchus in eodem loco, ubi dicit id eis solis illustribus viris obtigisse, his verbis, *Hoc vero non facile alteri cuiquam ex illustribus præterquam Euripidi accidisse, & mortuo & condito in Macedonia juxta Arethusam. Itaque argumentum ac testimonium magnum iis est, qui sunt Euripidis studiosi, illi soli post mortem contigisse, quæ prius diis immortalibus dilectissimo piissimoque Lycurgo contigissent.*

5 *Eratque Græcis lege cautum.*] Et id quidem de Abderitis tradit Laërtius in Democrito.

6 *Neve quis ob proditionem reus, Athenis*

Proditores. ob proditionem reus, Athenis tumularetur, tanquam ob crimen famosus foret. [1] Ideo Phocionis, aliorumque qui proditionis insimulati pœnas dederant, cadavera extra fines Atticos exegerunt. [2] Cimon vero Miliciadis filius, ut pater qui obierat in carcere, humaretur, captivum se præstitit, & servituti mancipavit. *Ægyptii.* [3] Apud Ægyptios si quem pravis moribus vixisse contingeret, ejectum cadaver in vastis solitudinibus exponunt. *Persæ.* [4] Persæ damnatorum corpora feris & canibus objiciunt. In quo illud traditur mirum, *Clearchi cadaver.* quod cum Clearchi cadaver ob crimen insimulati canibus expositum foret, magna vis venti exoriens, illud pulvere texit, tanquam diis significantibus immeritum pœnas dedisse. *Hostiũ sepulchra:* [5] Hostium tamen sepulchra nobis religiosa non sunt: ideo violari sine piaculo possunt, lapidesque inde sublatos in quemlibet usum convertere, non est vetitum. Atque licet Athenis magna fuerit sepulchrorum cura, non miror tamen Romanis, qui publica monumenta etiam pauperibus & servis, ubi conderentur, ædificarunt. Apud Græcos quoque detestabili crimine obnoxius erat, & capitis pœna dignus, qui insepultum cadaver reliquisset, adeo ut equos & canes parentis affectu, [6] Cimonem [7] & Xantippum

thenis tumularetur.] Thucydides lib. 1. non adeo longe à fin. ubi de morte & sepultura Themistoclis loquitur. Et Xenophon lib. 1. Rerum Græcanicarum, ubi & idem de sacrilegis dicit. Ad quod & tu vide supra in verbo, *Vel cœlesti afflati essent numine.*

1 *Ideo Phocionis.*] Valerius Maximus lib. 5. cap. 3. de Ingratis sic scribit, *Phocion his dotibus, quæ ad pariendum honorem potentissimæ judicantur clementia & liberalitate instructissimus, non tantum in eculeo Atheniensibus impositus est, sed certe post obitum nullam Atticæ regionis, quæ ossibus ejus injiceretur, glebulam invenit. Jussus extra fines projici, intra quos optimus civis vixerat.* Plutarchus loco quem citavimus supra ibi, *Unius tamen Phocionis.*

2 *Cimon vero.*] Probus Æmilius in vita illius post princ.

3 *Apud Ægyptios.*] Ægyptii (auctore Diod. Siculo lib. 2. cap. 5.) judicum sententia corpus ejus, qui comprobatus est male vixisse, sepulchro privant.

4 *Persæ.*] Hæc usque ad versic. *Hostium tamen*, sunt Plutarchi in Artaxerxe.

5 *Hostium tamen sepulchra.*] Cajus in l. sepulchra 4. ff. de sepulchro violato. *Sepulchra*, inquit, *hostium religiosa nobis non sunt: ideoque lapides inde sublatos in quemlibet usum convertere possumus: nec sepulchri violati actio competit.*

6. *Cimonem.*] Plutarchus in Catone Censorio, *Equarum Cimonis sepulchra, quibus olympia tertium vicit, penes ipsius monumentum videntur.*

7 *Et Xantippum.*] Plutarchus ibi addit,

pum luxisse, & tumulo indidisse legamus. [1] Anser quoque Lacydi philosopho ita adhæsisse fertur, ut nec domi, neque foris ab eo discederet: quem elatum funere, effusis lachrymis sepelivit. [2] Alexander quoque Bucephalo duxit exequias, [3] sicut Agrigentini equis sepulchra & pyramides erexere. [4] Inter quos Augustus Octavius, [5] & postea Hadrianus Cæsar equo tumulum fecisse traduntur maximi sumptus, & carmen inscripsisse. [6] Commodus quoque Prasino equo mortuo sepulchrum in Vaticano fecit. [7] Et Romani

Pecudum sepulchra & exequiæ.

addit, *Quid quod etiam canes familiares ac domesticos, cum alii multi, tum Xantippus ille priscus diligentißime humandos curaverunt? Is enim canem, qui eo tempore, quo civitas urbe relicta Salamina transmittebat, triremi secum enataverat, in arce sepelivit. Cui etiam loco Cynotaphium cognomentum est.* Præterea in Themistocle hanc historiam sic scribit, *Memoratur Xantippi Pericli patris canis, quod abeuntis domini desiderium & solitudinem ferre non posset, in mare insiluisse, natando triremem assecutus in Salaminem esse delatus, ibique expirans continuo interiisse: quo in loco etiam his temporibus canis tumulum vocant, ubi sepulchrum ejus fuisse traditur.* Ælianus de Varia historia lib. 8. c. 4. scribit, Poliarchum quoque canes & gallos, si quibus oblectatus fuisset, mortuos publice extulisse, & amicos suos ad funus advocasse, splendideque eos sepelisse, & in illorum monumentis columnam erexisse, in eisque illorum epitaphia insculpsisse.

1 *Anser quoque Lacydi.*] Plin. l. 10. c. 22.

2 *Alexander quoque Bucephalo.*] Pomponius Mela lib. 2. c. 47. Plinius lib. 6. c. 20. & lib. 8. c. 42. scribit, Alexandrum Bucephalo defuncto exequias duxisse, urbemque tumulo circumdedisse nomine ejus. Solinus c. 47. aut aliorum computatione 57. Plutarchus in vita ipsius Alexandri, ubi & idem dicit de cane nomine Perita. Et vide Diodorum Siculum 17. Quintum Curtium lib. 5. Justinum libro 12. Gellium lib. 5. cap. 2. Arrianum l. 5.

3 *Sicut Agrigentini.*] Pomponius Mela ubi supra, Plinius lib. 8. cap. 42. Solinus ubi etiam nuper.

4 *Inter quos Augustus Octavius.*] Plinius d. lib. 8. cap. 42. *Fecit*, inquit, *& divus Augustus equo tumulum, in quo Germanici Cæsaris carmen est. Agrigenti complurium equorum tumuli pyramides habentur.*

5 *Et postea Hadrianus Cæsar.*] Dion in vita illius, *Magno*, inquit, *argumento est, eum studio venandi delectatum fuisse, quod Borysthenï equo, quo libenter in venationibus utebatur, mortuo monumentum ædificavit, erexitque columnam inscripto epigrammate.* Ælius etiam Spartianus in vita illius, *Equos*, ait, *& canes sic amavit, ut eis sepulturam constitueret.*

6 *Commodus.*] Non ille quidem filius Antonini Philosophi, nec Ælius Verus qui & Cejonius Commodus dictus est, quem Hadrianus adoptavit: sed alius Verus ejus filius, qui & Commodus dictus est, ex Julio Capitolino in vita illius, cujus hæc verba sunt, *Nam & volucri equo Prasino aureum simulachrum fecerat, quod secum portabat. Cui quidem passas uvas & nucleos in vicem hordei in præsepe ponebat, quem sagis fuco tinctis coopertum in Tiberiana ad se adduci jubebat. Cui mortuo sepulchrum in Vaticano fecit.*

7 *Et Romani corvo.*] Plinius lib. 10. c. 43.

1 Ægy-

Romani corvo dedere exequias, præcedente tibicine, duorum Æthiopum humeris elato: [1] Ægyptii vero quum feles aut aliquod animal moritur, cujus superstitioni addicti sunt, sindone contectum, & sale atque aromatibus delibutum, sepeliunt. [2] Quare circa Myridis paludem cornicis atque ibidis sepulchra sumptuoso lapide visebantur. [3] Tantaque apud Græcos cura sepulturæ fuit, ut decem prætores, quod bello navali apud Arginusas vi tempestatis acti, defunctos in acie non sepelissent, ab Atheniensibus capitis accersiti, & ultimo supplicio affecti sint. [4] Et Lacedæmonii dum contra Messenios ducunt, ne milites qui bello ciderant, insepulti manerent, tesseras in brachiis insculptis nominibus habuere. Inolevitque mos Athenis, ut singulæ tribus singulas arcas, in quibus cadavera & dispersas reliquias illorum qui bello ciderunt, suæ cujusque tribus inquisita colligerent, in expeditione vehiculis ferant. Unus autem torus

Ægyptii.

Atheniensium tribuũ mos, de iis qui bello ceciderãt.

1 *Ægyptii.*] Herodotus libro 2. de Ægyptiorum superstitione loquens, *Quibuscunque in domibus*, inquit, *ultro felis oppetit mortem, earum domorum habitatores cuncti supercilia radunt.* & paulo post, *Efferuntur feles mortuæ ad sacra tecta, ubi salsæ sepeliuntur in urbe Bubasti.* Diodorus Siculus libro 2. 4. 4. de Animalibus diis apud Ægyptios & eorum cultu & sepultura, cum aliquod eorum animalium, felis, canis, ichneumonis scilicet, moritur, sindone contectum, cum ululatu pectus percutientes, sale liniunt, ac cedri liquore, unguentisque odoriferis, quo diutius servetur corpus unctum, in sacris locis sepeliunt. Eusebius Præparationis Euang. lib. 2. cap. 1.

2 *Quare circa Myridis paludem.*] Ælianus de Animalibus, lib. 6. cap. 7. & dictum est supra lib. 1. c. 27. De hujusmodi autem animalium sepulturis Statius Sylv. l. 2. in Epicedio Pileti his versibus,

—— Gemit inter bella peremptum
Partus equum, fidosque canes flevere Molossi,
Et volucres habuere rogum, corvusque Maronis.

3 *Tantaque apud Græcos.*] Hæc usque ad vers. *Et Lacedæmonii*, sunt Valerii Maximi lib. 9. cap. 8. de Temeritate, nisi quod non decem *Prætores*, sed decem *Imperatores* dicit. Quanquam scio, & Prætoris appellationem trahi ad Imperatorem. Valerii verba hæc sunt, *Atheniensium civitas ad vesaniam usque temeraria, quæ decem imperatores suos, & quidem à pulcherrima victoria venientes, capitali judicio exceptos, necavit, quod militum corpora, sævitia maris interpellante, sepulturæ mandare non potuissent: necessitatem puniens, cum honorare virtutem deberet.*

4 *Et Lacedæmonii.*] Sed & adde, apud Romanos magnæ laudi datum fuisse Pompejo, quod eorum cadavera, qui in Triario adversus Mithridatem infeliciter dimicaverant, & qui inhumati adhuc fuerant, splendidè ac decorè tumularit. Quod cum Lucullus neglexisset, jure odii materiam nactus est, ut ex Plutarcho scripta est in vita Pompeji.

1 *Tametsi*

torus constratus inanis ducebatur, illorum qui conquisiti non apparerent: & postquam in publicis sepulchris illa condidissent, ne essent inhonorati, insigni testimonio pietatis in defunctos, solenni oratione de ipsorum laudibus, quod pro patria mortem pugnando passi fuerant, illos magnificis verbis atque honoribus extulerunt: [1] tametsi ea procuratio funeris, inter pudendas & minime ingenuas artes haberetur. [2] Si cujus tamen ossa cineresque in alienum sepulchrum deferrentur, illa eruere loci dominus, & sine pontificum decreto alio transferre non poterat. Est tamen lege cautum, ut locus fulmine ictus, illico religiosus, & in nullius bonis fiat, quod eum deus consecrasse videbatur: [3] utque juxta sepulchrum novum, propiusve sexaginta pedes, invito domino ædes admovere non liceat. Ideo inviolabilia habita, [4] quæ nec præscribi poterant, nec usucapi, sicut nec publica. [5] Et tam Romana lege [6] quàm Solonis, ne quis alienum bustum violaret aut dejiceret, gravissima fuit pœna interdictum: quare sepulchri violati actio constituta est. Notatumque & illud, sepulchra & loca religiosa, ipsa antiquitate sanctiora fieri, [7] eoque diruto, nihilo minus

Oratio funebris.

Locus fulmine ictus, religiosus & sacer fit.

Lex de non violando alieno busto.

Antiquitas sanctitatem augebat.

1 *Tametsi ea procuratio funeris.*] Cicero lib. 2. servilem Pollinctorum familiam vocat.

2 *Si cujus tamen ossa.*] Id Ulpian. est in *l. ossa*. 8. in princ. *ff. de relig. & sumpt. fun.*

3 *Utque juxta sepulchrum novum.*] Hæc lex teste Cicer. lib. 2. de leg. non adeo procul à fine 12. Tabula. est. Ejus verba sunt hæc, *Duæ sunt præterea leges de Sepulchris: quarum altera privatorum ædificiis, altera ipsis sepulchris cavet. Nam quod rogum bustumve novum vetat propius sexaginta pedes adjici ædes alienas invito domino, incendium veretur acerbum.* Quamobrem autem lex adjiciat *Novum*, intelliges ex verbis Pomponii in *l. 3. ff. de Mortuo inferendo & sepulchro ædificando*, cum ita loquitur, *Si propius ædes tuas quis ædificet sepulchrum, opus novum tu nuntiare poteris: sed facto opere nullam habebis actionem, nisi quod vi aut clam: Si propius ædificium alienum intra legitimum modum mortuus illatus sit: postea eum prohibere non poterit ædificii dominus quo minus alium mortuum eo inferat, vel monumentum ædificet: si ab initio domino sciente hoc fecerit*, ex quibus verbis datur intelligi, quare lex addiderit *Novum*: quasi videlicet, ubi quis semel id passus sit, tacite suo juri renunciasse videtur.

4 *Quæ nec præscribi poterat nec usucapi.*] Non enim ea alienari possunt. §. *sacræ res. Instit. de rerum divisione.* Ideo nec usucapi. *l. alienationis.* 28. *ff. de verb. signif.*

5 *Et tam Romana lege.*] *ff.* & *C. de sepulchro violato*, per totum.

6 *Quam Solonis.*] Cicero d. lib. 2.

7 *Eoque diruto.*] Justinianus in §. *sacræ.*

minus religiosum locum esse, quippe sepulchrorum sanctitas in ipso solo manet. Sancta vero dicuntur loca, quæ sacrata legibus plebiscitisve sancita, pœnis adjectis, inviolata manent: siquidem sanctiones aut obtestatione aut consecratione, vel pœnis consecrantur. [1] Itaque muri & mœnia civitatum, quod illa transgredi non licet, [2] & tam intra quàm extra pomœrium omnes ab his arcentur, [3] nec cuiquam ædificia illis admovere fas est, augusta & sancta dicta sunt: ideo illibata juris sanctione defenduntur. Capitale enim fuit, & severiori pœna coërcitum, [4] etiam lege Romuli,

Pomœrium sanctum.

§. *sacræ.* versi. *locus.* Instit. de rerum divis. *Locus autem*, inquit, *in quo ædes sacræ sunt ædificatæ, etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet.*

1 *Itaque muri & mœnia civitatum.*] Cicero libro 2. de Natura deorum, Plutarchus in Romulo, & nostræ leges, in *l. sanctum est.* 8. §. *in municipiis quoque, muros esse sanctos*, Sabinum recte respondisse, Cassius refert: prohiberique oportere, ne quid in his immitteretur. Et Ulpianus in l. sacra loca. 9. §. muros. ff. de rerum divisione, *cum* ait, *Muros municipales nec reficere licet sine principis, vel præsidis auctoritate, nec aliquid eis conjungere, vel supponere. Res sacra non recipit æstimationem.* Et Justinianus in §. *sanctæ. Instit.* eod. tit. *Sanctæ quoque res*, inquit, *veluti muri & portæ civitatis, quodammodo divini juris sunt, & ideo nullis in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus: quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint.* Et huc fere respicit Homerus dum Thebana mœnia ἱερὰ vocat, lib.4. Iliados,

Οἱ ῥα τό τ' ἐςρατόωνθ' ἱερὰ πρὸς
τείχεα Θήβης.

Quanquam & alio referri potest.

2 *Et tam intra quam extra pomœrium.*] Livius 1. Decad. lib. 1. *Pomœrium est circa murum locus, quem in condendis urbibus quondam, Hetrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inaugurato consecrabant, ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam conjungunt, & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, Pomœrium Romani appellarunt: & in urbis incrementum semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur.* *

COLERUS.

* Vide Festum. Prosimurium esse, ait Antistius in commentario Juris Pontificalis. Pomœrium, id est, post murum, ut ait Cato. Olim quidem omne post murum intimum, nunc etiam intra ædificia pomerium quasi promœrium, solet dici. Glossæ. *Pomœrium* ὁ περὶ τὸ τεῖχος τόπος.

TIRAQUELLUS.

3 *Nec cuiquam ædificia.*] In *d.* §. *muros.*

4 *Etiam lege Romuli.*] Ex hocque Remum ipsius Romuli fratrem ideo interemptum ferunt, quod mœnia Romæ transiliisset, pronunciasseque Romulum sic deinde, *Quicunque alius transiliet mœnia mea interfectum iri.* Et hæc vulgatior fama fuit, ut scribit Livius 1. Decad. lib. 1. *Quamvis*, ut Idem dicit, *alii aliter Remum interfectum tradant.* Et priorem sententiam sequutus est Propertius lib. 3. eleg. 7. ad Me-

muli, illi qui mœnia tranſgreſſus attigiſſet. [1] Neque mœnia ſolum, ſed ipſum pomœrium, quantumque circa mœnia loci eſt, quod nec coli, neque arari fas erat, ſanctum eſſe liquet. Tametſi ſacra & religioſa, quandoque ſancta dicta ſint. [2] Leges quoque quarum juſſa pœnis & ſuppliciis ac religionibus in æternum coercentur, eo quia non debent pœnæ ſanctione corrumpi, ſanctæ dicuntur: quas breves eſſe convenit, velut monita oraculorum divinitus miſſa, ut paucis jubeant, non pluribus diſputent, ſuadeantque magis quam comminentur: [3] quas quidem Plato juſſit eſſe quam pauciſſimas: nam ſi ſuo jure funguntur magiſtratus, nihil opus eſſe multiplici lege putavit: ubi vero horum improbitate alio detorquentur, ex legum multitudine perniciem afferri dicebat. [4] Fuitque opinio Cleonis apud Thucydidem, ſatius eſſe malis legibus aſſuetam civitatem non facile mutari, quam bonis inconſtanter uti. [5] Sed tamen leges à populo latæ, aliter ratæ non habentur, quam ſi patres

Sacra & religioſa ſancta. Leges ſanctæ. Leges breves eſſe convenit. Platonis ſententia de legum paucitate. Cleonis opinio. Quas leges ratas habebant Romani.

ad Mœcenatem,

Celſaque Romanis decerpta palatia tauris
Ordiar, & cæſo mœnia firma Remo.

Et Lucanus lib. 1.

Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.

Plutarchus in Romulo, & problem. cap. 26. Pomponius in *l. ultim. ff. de rerum diviſ.* ſic ſcribit, *Si quis violaverit muros, capite punietur: ſicuti ſi quis tranſcendat ſcalis admotis, vel alia qualibet ratione. Nam cives Romanos alia, quam per portas, egredi non licet: cum id hoſtile & abominandum ſit. Nam Romuli frater Remus occiſus traditur, ob id quod murum tranſcendere voluerit.* Et Juſtinianus in d. §. *ſanctæ, Inſtit.* eodem tit. Alteram autem ſequutus eſt Servius, fabuloſam illam priorem exiſtimans, in lib. 6. Æneidos,

— Viden' ut geminæ ſtent vertice criſtæ,

1 *Neque mœnia ſolum, ſed ipſum pomœrium.*] Livius 1. Dec. lib. 1. in regno Servii Tullii, ubi declarat quid ſit pomœrium. Textum citavimus ſupra in verbo, *Etiam lege Romuli.*

2 *Leges quoque.*] Ulpianus in *l. ſacra,* 9. §. *proprie dicimus, ff. de rerum diviſ.*

3 *Quas quidem Plato juſſit eſſe quam breviſſimas.*] Lib. de Legibus 12. & ex eo Strabo lib. 6. ſic ſcribit, *Hoc & à Platone dictum eſt, quibus leges adſunt plurimæ, ac pœnæ plurimæ, iis & vivendi ritus depravatos eſſe. Sicut quibus plures adſunt medici, iis & ægritudines per multas adeſſe, probabile eſt.* Quod poſtremum de medicis repetit ipſe Plato de Repup. lib. 3.

4 *Fuitque opinio Cleonis apud Thucydid.*] Lib. 1. belli Peloponneſiaci.

5 *Sed tamen leges à populo latæ.*] Legum ferendarum morem ſcribit Franciſcus Maturantius in Comment. in Philip. 1. Ciceronis. Vide Macrob. Satur. lib. 3. c. 17.

1 *Poſt-*

tres auctores fiant, [1] postquam fuit de cœlo servatum, nisique ad populum prius latæ, scriba suggerente, consensu populi, [2] non per vim, jussuque senatus [3] trinundino promulgatæ, & per præconem prolatæ, juratæ [4] & receptæ, in [5] foro propositæ, ac in ærarium conditæ fuissent. [6] Nam sacrosanctum quid fieri minime poterat, nisi per populum ple-

Sacrosanctum.

1 *Postquam fuit de cœlo servatum.*] Cicero Philip. 5. *Quam legem igitur se Augur dicit tulisse, non modo tonante Jove, sed prope cœlesti clamore prohibente, hanc dubitabit contra auspicia latam esse*, augures tantæ auctoritatis fuerunt, ut nihil neque domi, neque foris, nisi auspicato gereretur: quod Valerius docet lib. 2. cap. 1. de Institutis antiquis. Et Cicero in Oratione in L. Pisonem queritur, Obnunciationem, qua perniciosis legibus resistebatur, Fufia & Helia legibus (quas propugnacula murosque tranquillitatis atque ocii vocat) eversam esse.

2 *Non per vim.*] Idem Cicero d. Phil. 5. *Quibus de causis*, inquit, *eas leges, quas M. Antonius tulisse dicitur, omnes censeo per vim & contra auspicia latas, hisque legibus populum non teneri.* Idem Philip. 15. *Acta Antonii*, inquit, *rescidistis, leges refixistis: per vim & contra auspicia latas decrevistis.*

3 *Trinundino promulgatæ.*] Cicero in Oratione ad Pontifices pro domo sua, *Si quod in cæteris legibus trinundinum esse oportet, in adoptione satis est trium esse horarum, nihil reprehendo.* Et Philip. 5. *Quid? promulgata fuit? quid? nonne ante lata, quam scripta? nonne ante factam vidimus, quam futuram quisquam est suspicatus? Ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio? trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Junia & Licinia?* Quintilianus lib. 2. cap. 4 de legibus loquens, *Sive non trino forte nundino promulgata, sive non idoneo die fuit, sive contra intercessiones, vel auspicia, aliudve quid, quod legitime obstet, dicitur lata esse.* Suetonius in Augusto. cap. 67. Gellius lib. 4. cap. 9. Macrobius lib. 1. Satur. c. 16.

4 *Et receptæ.*] Ubi leges in Senatu approbatæ erant, & S. C. factum erant, scribebatur, & plures auctoritatem suam adscribebant: cujus rei exemplum extat in epistol. Celii 7. lib. 8. omnium autem 142. apud Ciceronem in Epistolis Familiaribus Dion. Halicarn. lib. 11. ubi de Curiatis & Centuriatis concionibus.

5 *In foro propositæ.*] Servius in l. 6. Æneid. in eum locum,

— *Fixit leges precio atque refixit.*

Possumus, *inquit*, Antonium secundum Ciceronem in Philippicis accipere. *Fixit autem ideo, quia incisæ in æreis tabulis leges affigebantur parietibus.* Locus autem Ciceronis est Philip. 1. ut opinor, ubi ita scribit, *Quæ ita conservanda concordiæ causa arbitratus sum, ut non modo quas vivus Cæsar leges tulisset, infirmandas hoc tempore non putarem: sed ne illas quidem, quas post mortem Cæsaris prolatas esse & fixas videtis.*

6 *Nam sacrosanctam.*] Cicero in Oratione pro L. Cornelio Balbo, *Sacrosanctum*, inquit, *esse nihil potest, nisi quod per populum plebemve sancitum videretur.* *

COLERUS.

* Festus: *Sacrosanctum dicitur, quod jurejurando interposito est institutum, si quis id violasset, ut morte pœnas penderet: cujus generis sunt Trib. Plebis, Ædilesque ejusdem ordinis, quod affirmat M. Cato in ea quam scripsit, Ædiles plebis sacrosanctos esse.*

1 Ideo

plebemque sacratum esset. [1] Ideo consulibus legem Curiatam ferentibus, quia à populo non recepta, sed à tribuno plebis sæpe intercessum fuerat, pro lege habita non est. [2] Proditumque memoriȩ fuit, malos mores optimis ferendis legibus sæpe causam dedisse: quia ubi perperam vivitur, multiplicibus edendis legibus magna datur occasio. [3] Inde apud Æginetas cautum est, ut qui novæ condendæ legis causam daret, invisus omnibus & execrabilis fieret. Sic apud Indos, si quis aliquid perniciosi invenisset, nisi protinus remedio succurreret, morte plectebatur. [4] Quæ quidem leges, licet in æternum editæ, quum aut usus coarguit, aut rerum status facit inutiles, pro tempore mutari & induci, ac facile abrogari possunt. [5] Portæ vero civitatis non ut mœnia, sanctæ sunt: quia quum per illas defuncta ferantur corpora, sacrosanctas minime putarunt: quod enim funestum est, id sacrum aut sanctum fieri minime potest, tametsi alia feratur causa. [6] Cum enim urbium conditores mœnia signarent, incincti ritu Gabino, id est, toga rejecta circa humeros, taurum ad dextram, interius vaccam æneo aratro jungebant, stivamque tenentes incurvam, ita ut omnes glebæ in interiorem ruerent partem, perfecto sacrificio mœ-

Novæ legis auctor execrabilis apud Æginetas.

Legum abrogatio.

Portæ cur sanctæ non essent.

TIRAQUELLUS.

1 *Ideo Consulibus legem Curiatam ferentibus.*] Dionys. Halicar. d. l. 7. 9. & 11. Vide Gellium lib. 15. cap. 27. & Sueton. in Augusto, cap. 65. & Beroald. ibi.

2 *Proditumque memoriæ fuit.*] Sallustius in Catilinam.

3 *Inde apud Æginetas.*] Diodorus Siculus libro 12. scribit, Charondam sanxisse, si quem cujuspiam legis abrogandæ libido seu necessitas adduxisset, ei collum laqueo inductum primum circumdare: tum sic ornatum in concionem ad postulandam à populo legis emendationem prodire oportere: quam si non obtinuisset, laqueo, quo vinctus accesserat, strangulabatur.

4 *Quæ quidem leges.*] Livius 4. Dec. libro 4. in Oratione Valerii Tribuni plebis, quam habuit pro Oppia lege abroganda.

5 *Portæ vero civitatis.*] Plutarchus in Romulo, & probl. c. 26. & alibi diximus.

6 *Cum enim urbium conditor.*] Virgilius lib. 5. Æneid.

Interea Æneas urbem designat aratro.

Ubi Servius eadem, quæ Alexander hic scripsit, posuit, & nonnihil Plutarchus in locis nuperrime citatis, & vide infra ibi, *Quod quidem aratrum.* *

COLERUS.

* Vide Isidorum, & Horat. alludit:

—— imprimeretque muris
Hostile aratrum.

mœnia signabant: ubi vero portæ futuræ erant, id loci minime sulcabant, sed aratrum suspendentes, portarum spatia reliquere intacta. Ideo quum mœnia signata solenni sacrificio, sancta sint: portæ, quia signari illas vel sulcari minime decebat, sanctæ minime fuere. In quo id servatum meminimus, ut fruges in subjectam foveam demittant, & ex vicina terra exaggerent, bovesque sulcatis mœnibus immolent. Macedones vero ubi primum urbis mœnia futura erant, polentam inter solennia adhibuere. [1] Quod quidem aratrum non ædificandis modo urbibus, sed illis funditus evertendis inducebatur, quasi segetes ibi mox futuras denotarent. [2] Fuitque constitutum, ut nemo Cæsarum, nisi qui imperii fines propagasset, non provinciali, sed Italico agro quæsito, nationesque signis collatis & justo prælio perdomuisset, jus proferendi pomœrii haberet. [3] In qua re est animadversum, Syllam ultimum Romanorum, pomœrium protulisse: & post Syllam, Claudium Cæsarem terminos urbis propagasse. [4] Si vero non pomœrium, sed tem-

Non cuivis Cæsarum jus proferendi Pomœria.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod quidem aratrum.*] Horatius lib. 1. Carm. Ode 16.

Iræ Thyesten exitio gravi
Stravere: & altis urbibus ultimæ
Stetere causæ, cur perirent
Funditus, imprimeretque muris
Hostile aratrum exercitus insolens.

Ubi Acron interpres, *Hæc*, inquit, *consuetudo fuit condendis atque evertendis civitatibus, ut aratro fierent:* ut de condenda urbe illud Virgilii, quod nos supra citavimus in verbo, *Cum enim urbium conditor*, & de evertenda Cicero, Philipp. 2. *Ut vexillum tolleret & aratrum circumduceret.* Et huc spectat illud Modestini in l. si usufructus. 21. ff. quibus modis ususfruct. amittatur. *Si ususfructus civitati legetur, & aratrum in ea ducatur, ut passa est Carthago, civitas esse desinit: ideoque quasi morte desinit habere usumfructum.* Illud quoque Lucani lib. 7. *Sarmaticumque premat succinctus Consul aratrum.*

2 *Fuitque constitutum, ut nemo Cæsarum.*] Seneca in libro de Brevitate vitæ, & Cornelius Tacitus lib. 12. Et vide Gellium lib. 13. c. 14.

3 *In qua re animadversum est, Syllam.*] Hæc sunt Gellii ubi nuper citavimus: ubi Syllam & Claudium, quos & ipse memorat, tradit Divum quoque Julium post Syllam pomœrium protulisse.

4 *Si vero non pomœrium, sed templi ambitus.*] Hæc usque ad versic. *Notatumque fuit*, sunt Cornelii Taciti l. 20. cujus hæc verba sunt, *Undecimo Calendas Junias, serena luce spacium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque, ingressi milites, quibus fausta omina, felicibus ramis: deinde virgines Vestales cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aqua, rivis & fontibus, amnibusque hausta, perluere. Tum Helvidius Priscus, Prætor, præeunte Plauto Heliano Pontifice, lustrata bove taurisque area, & super cespitem redditis*

templi ambitus & area consecranda forent, eam consecrationem fieri accepimus, ut serena luce omnem aream & spatium vittis coronisque evincirent. Mox milites & Vestales virgines cum pueris puellisque patrimis & matrimis, ex quatuor fontibus aquam spargerent, boveque & tauro aream lustrarent. Prætorque præsides deos precatus, & magistratus una sacerdotesque & senatus, cum equitibus & populo, saxum ingens fundamentis injicerent, passimque auri & argenti stipes, & metallorum primitias nullis fornacibus evictas aggerarent. In quo præcipue cavendum, ne saxum aurumve, in aliud opus destinatum, apponant. *Templi ambitus consecratio.*

[1] Notatumque & illud, ut non solum funesti à consecratione & sacris arceantur, sed manci, quique insignes debilitate corporis, aut membro non satis utiles sunt, velut indigni qui sacra tractarent. Propterea M. Sergius ob parvitatem imminutionemque corporis à sacris ut mancus amotus fuit, quod sacra tractare nequisset. Quod Persis quoque in usu fuisse traditum est, quibus morbo affectum, oculo aut membro deficientem, dominari, vel sacris præesse inhibetur. Quodque res & loca deorum immortalium divino cultui mancipata, jussu populi per pontifices mutari & transferri, ac prophana fieri posse, verbis conceptis, amota religione, sæpe compertum est. *Manci, mutilati, debiles, & funesti à consecratione rejecti.*

redditis extis, Jovem, Junonem, Minervam, præsidesque imperii deos precatus uti cœpta prosperarent, sedesque suas pietate hominum inchoatas, divina ope attollerent, vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul cæteri magistratus & sacerdotes, & Senatus, & eques, & magna pars populi studio lætitiaque connixi, saxum ingens traxere: passimque injectæ sunt fundamentis argenti aurique stipes, & metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, sed ut gignuntur. Prædixere Aruspices ne temeraretur opus saxo aurove in aliud destinato.

1 *Notatumque & illud.*] De funestis est Servius in lib. 11. Æneidos in princ. ibi,

— *Quanquam & sociis dare tempus humandis*
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est.

Et alibi diximus. De Mancis Plinius lib. 7. cap. 28. ubi & id de M. Sergio dicit. Et vide nostras leges Connubiales l. 2. n. 59.

CAPUT XV.

Locus Ciceronis ex Catone Majore de lege Voconia quæ esset, & quæ Furia, & Falcidia, explanatur.

CUM Palatini fori judicia opperiremur, & tædio interdum ac mora offenderemur, in Bibliothecam pontificum, quæ ibi fuit proxima, sæpe divertebamus: ibique, in quoscunque incideramus libellos, varia lectione cum amicis conterebamus. Cumque Ciceronis Catonem Majorem inibi forte nacti essemus, hæc verba, quæ ex persona Catonis Cicero memorat, in eo tunc pensitabamus: Cum ego quinque & sexaginta annos natus, legem Voconiam magna voce & bonis lateribus suasissem. Quid Voconia lege, quam tunc Cato suasit, cautum fuisset, apud nonnullos qui aderant, quærebatur. Et quum ex nostratibus homo quispiam, fori & judiciorum non ignarus, idem quod Furia & Falcidia, Voconia lege caveri respondisset, ne scilicet testatori ex bonis suis ultra dodrantem legare liceret: utque quarta hereditatis pars scripto heredi saltem maneret incolumis: sæpiusque hanc legem abrogatam nova constitutione excitatam esse, & pleraque induceret: dixi ego, indubio errore labi illos, qui idem Voconia, quod Furia aut Falcidia, statutum fuisse contenderent: quippe Furia & Falcidia, contra legis XII. tabularum antiquissima decreta, à principio latæ fuere. Quum enim duodecim tabulis quomodo volet, & cui quantumque volet, de bonis disponendi, illaque, sive institutionis, sive legati jure relinquendi, data facultas foret: postea lege Falcidia & Furia, ut nisi ad dodrantem legare liceret, statutum fuit. Interjectis inde temporibus, Q. [1] Volumnius Saxa Trib. pl. tulit ad populum, ne quis heredem mulierem faceret, coërcitæque eo plebiscito mulie-

Ciceronis locus in Catone.

Non idem Voconia lege quod Furia & Falcidia statui.

TIRAQUELLUS.

1 *Volumnius Saxa.*] Ludovicus Vives in Augustin. de Civitate Dei, libro 3. cap. 21. pro *Volumnio* reponit *Voconium*.

Hoc

mulierum hereditates sunt. Mox lege Voconia, quam C. Voconius Aricinus Trib. pl. tulit, sancitum fuit, ut non fœminas modo, sed ne quis censſus heredem etiam unicam relinqueret filiam, quam legem Cato persuasit: quo quidem plebiscito, ne liceret legare mulieribus ultra quadrantem, sub gravi documento vetabatur: nam quum solidæ hereditates, & magna patrimonia mulieribus assidue legarentur, prorsus ut admirabile videatur, quantum mulierum opes hereditatibus accrevissent: quum obviam eundum putarent, ne tam immodicæ largitiones mulieribus fierent, quibus temere abutebantur, cautum fuit lege Voconia, ut non ultra quadrantem, hoc est, quartam hereditatis partem, mulieribus ex quovis peculio obvenire posset. Lege autem Falcidia non quadrantem, sicut in Voconia, sed ne ultra dodrantem in legatis cuivis absumere potestas foret, cavebatur, ut saltem quarta pars hereditatis & bonorum, heredi scripto, qui in bona & nomen adscitus erat, maneret incolumis. Quod enim Voconia lex mulieribus tantum interdixit, ne ultra quadrantem legaretur, lex Falcidia ad omnium hereditatem extendit, cavens ne ultra dodrantem, hoc est novem uncias testatori in legatis absumere facultas foret. Post aliquot vero ætates, quum multi adulteri præteritis liberis integrum assem mœchis testamento relinquerent, Domitianus Cæsar salubri constitutione, probrosis fœminis quæ mœcharentur, jus capiendi hereditates legataque ademit, neve lecticis vectarentur, inhibuit. Quod autem verbis legis cavebatur, ne quis census heredem etiam unicam relinqueret filiam, census is dicebatur, qui multam pecuniam & ultra centum millia nummûm in possessione haberet: nam cui multæ essent pecuniæ, multi census æstimabatur. Verba vero legis duodecim tabularum, quibus libera facultas disponendi testatori datur, hæc fuere: Uti legassit suæ rei quisque, ita jus esto.

Lex Voconia. *Falcidia lex.* *Domitiani statutum in mœchas.* *Census.*

CAPUT XVI.

Quid responderim Hieronymo Massaino, cur in eodem forem statu semper, quum ad honores admitterentur alii.

Hieronymus Massainus.

DEmirabatur aliquando Hieronymus Massainus vir multæ eruditionis, & in studiis bonarum artium non minus atque in rerum actionibus versatus abunde, cur, quum plurimos futiles & ignavos ad honores & sacerdotia promotos, magnosque & opulentos quotidie videat, me tamen ipse in eadem fortuna eodemque semper tenore aspiceret, cui mercedem laborum studiorumque deberi putaret. Quotiesque in eos sermones venit, objurgabundus & commodo similis meam segnitiem accusabat, increpitaque ignavia, Tantis tu (inquit) laboribus tam diu nihil sapere didicisti? Cumque me non nimis laborare, & mea sorte & parabili fortuna contentum respondissem, is ut me erigeret, languentemque spem excitaret, consilium dedit ut facerem, quod quempiam hominem astu & insigni arte longe clarissimum fecisse comperit, qui quum nullis bonis artibus ad pontificatum obrepere posset, dolia vini præcipui pleraque mercatus, ea pontifici dono dedit, suspicatus fore id quod evenit: quo maxime munere effecit, ut proximo senatu multo ampliora tulerit: namque & honoribus & pontificio donatus postea fuit. Aliosque referebat homines despectissimos turpissimosque, qui prædæ & rapinis assueti, pecunias sive jure, sive injuria calamitosis erogatas, aut vi extortas, ad fiscum conferebant: quibus artibus effecere, ut clari præpotentesque evaderent. Aliosque ignobiles & obscuros sortis infimæ, atque è cœno emersos, ut ajunt, qui quum permodica re familiari essent, & gratia pollerent, tantum valuisse, ut ad sacerdotia & pontificatus, quum multi clari & diserti viri concurrerent, omnium suffragatione cæteris prælati sint. Innumerosque referebat alios moribus perditis-

ditiſſimis, qui ſceleris magnitudine ex infima fortuna ad honores obrepſere. Memoria teneo, quum pueris nobis quidam magna doctrina, & in primis honeſtus vir, non minus græce quam latine doctus, nihil præſidii, nihil ſibi opis ad degendam vitam parare potuiſſet, vitamque admodum tenuem & anxiam duceret, cum invidos mores cerneret, ac probitati præcluſam viam, & quid ubi faciundum eſſet, animo volveret, ut aliquod in poſterum vitæ ſubſidium parare poſſet, eo veſaniæ proceſſit, ut coactus inopia, obſcœnis & libero homine indignis artibus vacaret (quibus vero artibus, non libet dicere: ita fœdæ & pudendæ ſunt) confectaque fuit ſibi res ex ſententia: namque haud multo poſt & ſacerdotio & opibus auctus, affluens & beatus tranquilliſſime vitam egit. Adeo deſpecta fortuna, ubi nullus honos virtuti eſt, extrema experiri aliquando cogit. Quibus ego exemplis admonitus, vehementer animo conſternatus ſum, ne quando, ut ejuſmodi honores appeterem, ſubirem ſceleſti conſilii & conſcientiæ notam. Longe igitur multumque præſtat, ſatiusque fuit, uti ingenio meo, vacuumque his moleſtiis, modico civilique cultu contentum eſſe, neque in ambitionem non neceſſariam incurrere, quam bona animi, ſi qua ſibi homo ſtudio & labore paravit, ea turpi quæſtu peſſimo exemplo fœdare.

TIRAQUELLUS.

Hoc caput nullis indiget ſcholiis.

CAPUT XVII.

** Quibus ex cauſis ovare ducibus licebat, & in quibus ovatio differt a triumpho.*

Romani [1] duces, qui in hoſtes victricia tulere arma, ſi minus ea, quæ geſſerant, triumpho digna forent, ut tantum *Ovandi cauſæ.*

COLERUS.

* Quid; quibus ex cauſis triumphare licuit? vide lib. 1. cap. 22.

TIRAQUELLUS.

1 *Romani Duces.*] Super hoc capite, vide, Dionyſium Halicarnaſſæum l. 1.

tantum ferrent honoris, persæpe quum domum revertissent, minoribus triumphis & ovatione honestati sunt, [1] quam Græci εὐάν nuncupant. Causæ vero ovandi, nec triumphandi, hæ ferme traduntur: [2] Si non debellati hostes penitus, sed solum pericula depulsa sunt, fusique & fugati, perculsi & consternati, aut à populationibus coërciti, non autem multis & magnis cladibus affecti forent. [3] Si ignominia tantum acceptæ cladis elevata, [4] vel paululum laboris admissum, [5] aut non in sua & sibi constituta, sed in aliena provincia res gessissent. Qui enim alieno auspicio res gesserunt, de provincia triumphos agere non poterant. [6] Si nondum pacata provincia, reliquiæ bellorum superessent. [7] Si bella non rite indicta, [8] vel cum hoste non legitimo, sed populo Romano indigno, [9] ut cum servis, piratis, [10] & fugitivis bellum fuisset. [11] Vel si deditione facta, mediocri certamine, & incruento prælio pugnatum esset. [12] Aut si ex provincia exercitus non deportatus: nec successori tra-

ditus

Plutarchum in vita Marcelli, & Gellium lib. 5. cap. 6.

1 *Quam Græci εὐάν.*] Plutarchus ubi supra. Et ὀβαστήν, ut scribit Dionys. Halicarnassæus libro 5. *Posthumium*, inquit, *minore pompa & humiliore, quam depravato vocabulo nominant Ovationem quasi ὀβαστήν.* *

COLERUS.

* Plutarchus in Marcello, ab *ove* ducit nomen.

TIRAQUELLUS.

2 *Si non debellati hostes.*] Dionysius lib 8. ubi de ovatione C. Aquilii de Hernicis.

3 *Si ignominia tantum acceptæ cladis elevata.*] Vide infra in verbo, *Primus enim Posthumius Tubertus.*

4 *Vel paululum laboris.*] Plinius lib. 15. cap. 29. Gellius lib. 5. cap. 6. Festus Pompejus lib. 13. ubi de ovali corona.

5 *Aut non in sua.*] Titus Livius 4. Decad. lib. 4. in ovatione M. Helvii, *Causa*, inquit, *triumphi negandi Senatui fuit, quod alieno auspicio, & in aliena provincia pugnasset.* Vide supra lib. 1. c. 22.

6 *Si nondum pacata provincia.*] Livius 4. Decad. libro 9. ubi de Manlio Proconsule, dictum supra lib. 1. c. 22.

7 *Si bella non rite indicta.*] Sunt verba in eam rem Gellii d. lib. 5. c. 6.

8 *Vel cum hoste non legitimo.*] Cum justo hoste dicit Gellius ibi.

9 *Ut cum servis & piratis.*] De his utrisque Gellius in eodem loco.

10 *Et fugitivis.*] Plinius libro 16. cap. 29. in fin. Scribit autem Gellius d. lib. c. 5. Crassum, cum bello fugitivorum confecto ovans rediret, coronam myrteam, qua ovantes coronabantur, insolenter aspernatum esse, & lauro, quæ triumphantibus dicata est, voluisse coronari. Vide infra.

11 *Vel si deditione facta.*] Plinius & Gellius in dictis locis.

12 *Aut si ex provincia exercitus non deportatus.*] Livius 4. Decad. libro 9. ubi etiam de Manlio Proconsule loquitur.

1 *Pri-*

ditus foret. His omnibus ovare, nec triumphare legitimo triumpho, permissum est. [1] Primus enim Posthumius Tubertus traditur, qui bello Sabino victor, quod haud multo negotio hostem fuderat, urbem ovans iniit: inde institutum, ut ob præmissas causas ovatio detur, non triumphus. [2] Pompa vero & apparatus idem vere ovantis, qui & triumphantis, sed tamen minor perhibetur: [3] nam & universo senatu, & omnibus ordinibus obviam effusis, paratu magno urbem inibat. [4] Et oppida bello capta, signaque militaria, spoliaque & captiva arma, muneraque quibus, donatus fuerat, præ se gerebat. Tum duces bello capti, & obsides dati, bellorum machinæ, [5] & currus, [6] vasaque aurea & ar-

Posthumius Tubertus primus ovans urbem ingressus.

Pompa & apparatus ovantis.

1 *Primus enim Posthumius Tubertus.*] Plinius libro 15. cap. 29. in fin. cujus hæc verba sunt, *Bellicis quoque se rebus inseruit, triumphansque de Sabinis Posthumius Tubertus in Consulatu (qui primus omnium ovans ingressus urbem est: quoniam rem leviter sine cruore gesserat) myrto Veneris coronatus incessit, optabilemque arborem etiam hostibus fecit.* Sed aliter Dionysius Halicarnassæus lib. 5. ubi dicit hanc causam fuisse, quod ei triumphus non fuerit decretus, tantum ovatio, ob cladem paulo ante acceptam cum ignominia, quando multis desideratis, parum abfuerit, quin ipse in fuga veniret in potestatem hostium. Nam, ut non multo ante scribit, *Posthumius in sinistro cornu abolendæ ignominiæ cupidus, dextrum hostium cornu impulit, nullo vitæ respectu, dummodo vinceret, velut insanus certusque mori, conjiciens se in hostes medios.* Pomponius Lætus meminit hujus Tuberti, in Compendio historiæ Romanæ.

2 *Pompa vero & apparatus.*] Idem Dionys. d. lib. 5. differre triumphum ab ovatione dicit, quod in hac dux non curru, sed pedibus in urbem præcedit pompam militum: deinde pro intertexta auro trabea induitur toga prætexta, qui quotidianus cultus est Prætorum atque Consulum, nec sceptrum gestat, ut triumphantes, sed tantum lauream, in cæteris nullo discrimine. Et lib. 9. in fine: *Omnino, Lucretius,* inquit, *triumphans urbem invectus est, Veturius ovans rediit ex S.C. pompa pari cætera, nisi quod pedibus, non curru ingressus est.*

3 *Nam universo Senatu.*] Gellius d. lib. 5. cap. 6. & Servius lib. 4. Æneidos, in eum locum, ubi quid ovatio differat à triumpho scribit:

— *Sola fuga nautas comitabor ovantes.*

Ovatio, *inquit*, minor est triumphus. Qui enim ovationem meretur, & uno equo utitur, & à plebejis vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitolium, & de ovibus sacrificat, unde & ovatio. Qui autem triumphat, albis equis utitur quatuor, & Senatu præeunte in Capitolio de tauris sacrificat.

4 *Et oppida bello capta.*] Hæc omnia in ovationibus, ut in triumphis fiebant, ut diximus supra hoc eod. libro cap. 6. ubi de triumpho Mithridatico diximus ex Appiano.

5 *Et currus.*] Nam & hinc forte currus ovantes vocat Propertius lib. 3. elegia 8. ad Mœcenatem.

Persequar & currus utroque ab littore ovantes

Parthorum, astutæ tela remissa fugæ.

Myrtea corona ovantis.

Ovantes initio sine exercitu & legionibus pedites urbem ingrediebãtur.

& argentea, [1] ac quicquid pecuniarum ex manubiis & præda exactum foret, etiam coronæ oppidorum, quibus à sociis honestatus fuerat. [2] Tum si qui milites donis militaribus, torquibusque & armillis donati essent, pulcherrimo comitatu præcedebant. Ipse vero dux, cui ovandi honos datur, [3] myrtea insignis corona, [4] sceptrum manu tenens, [5] non triumphali picta vel aurata veste, [6] nec curru quadrijugo, ut triumphantes, [7] sed purpura decorus, [8] insidens equo. Neque senatu sub prætextis juxta currum, triumphan-

Quanquam & alio possit referri, & vide infra ibi, *Sola plebe, aut equestri ordine.*

6 *Vasaque aurea & argentea.*] Hæc portabantur in ovatione, ut in triumpho, de quo diximus supra lib. 6. cap. item 6.

1 *Ac quicquid pecuniarum ex manubiis & præda.*] Nam & Appius Clodius Cento ex Celtiberis ovans decem millia pondo argenti, quinque auri in ærarium tulit apud Livium 5. Decad. lib. 1. ad finem. M. Helvius ovans (ut idem Livius scribit 4. Decad. lib. item 4.) argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo, & signati bigatorum 17. millia 22. & Oscensis argenti 12. millia 438.

2 *Tum si quis milites.*] Gellius lib. 5. cap. 6. in fin. auctoritate Massurii scribit, milites non sequi solitos ovantes, sed universum Senatum, quod dictum est supra.

3 *Myrtea insignis corona.*] Plinius libro 5. cap. 29. ad fin. Plutarchus in Marcello & in Crasso. Gellius d. l. 5. cap. 6. ubi rationem reddit, quod ovatio non Martius, sed Veneris triumphus foret. Festus Pompejus lib. 13. ubi de ovali corona. Idem autem libro 11. dicit Papyrium Myrtea corona usum fuisse quod Sardos in campis Myrteis superasset.

4 *Sceptrum manu tenens.*] Dionys. Halicarnassæus lib. 5. ut jam diximus supra in pompa & apparatu ovantis, scribit ovantes, sceptrum non gestare, ut triumphantes, sed tantum lauream.

5 *Non triumphali picta vel aurata veste.*] Dionysius d. libro 5. ubi de ovatione Posthumii de Sabinis.

6 *Nec curru quadrijugo, ut triumphantes.*] Nam hi eo curru utebantur in triumpho, ut diximus supra cap. 6. hujus lib. vide infra ibi, *Insidens equo.*

7 *Sed purpura decorus.*] Sueton. in Nerone, c. 25.

8 *Insidens equo.*] Sabinus Massurius apud Gellium lib. 5. cap. 6. in fin. pedibus ingredi ovantes dicit: Verum Tiberius Cæsar, ut scribit Suetonius in vita illius, capit. 9. veterem morem aspernatus, curru, instar triumphantium, non equo, vel pedibus instar ovantium, urbem introivit. * Dion plurimos ovantes equo vectos fuisse dicit. Nam de Cæsare, ἱππεύοντα ἐκ τῆς ἀλβανοῦ. De Augusto, τὸ ἐφ᾽ ἵπποις ἐξελάσαι. De Druso, τὸ ἐπὶ κέλητος ἐς τὸ ἄστυ ἐλάσον. De Tyberio, τὰ ἐπὶ τοῦ κέλητος ἐπινίκια ἔπεμψε. De Antonio, ἐπὶ ἵππων αὐτοὺς ἐξαγαγόντες.

COLERUS.

* Dicit Suetonius Tiberium introivisse *Ovantem & Curru*, hoc est, *ovasse & triumphasse.* Ovasse autem puto de Dalmatis, Triumphasse, de Germanis. Errat igitur Tiraquellus, qui arbitratur primum Tiberium ovasse curru.

1 Sed

phantis more, [1] ſed eo ſubſequente, [2] ſola plebe & equeſtri ordine, aut equitibus pręeuntibus incedebat. Sed notandum, eos quibus ovandi dabatur jus, priſcis ſeculis ſine exercitu aut legionibus [3] urbem pedibus iniviſſe: [4] Lapſis poſtea temporibus, ut equo veherentur, morem prævaluiſſe: [5] exque duobus imperatoribus rebus bene geſtis, alteri triumphum, alteri ut ovans urbem iniret datum eſſe. [6] Cum Lucretio Tricipitino Veturius conſul de Volſcis & Æquis triumphavit: ſed alteri, ut curru quadrijugo triumphantem legiones ſequerentur: Veturio vero, ſine legionibus ovans equo veheretur, à ſenatu datum fuit. [7] Bello etiam Punico ſecundo, Marcus Livius & Claudius Nero de Haſdrubale & Pœnis triumpharunt: ſed Livius curru triumphans cum legionibus, Nero autem ſine exercitu equo urbem iniſſe proditur. [8] Interdum vero ovantes lauro, non myrto coronatos invenimus: ſiquidem Marcus Craſſus de fugitivis & Spartaco, quos collatis ſignis vicerat, ex conſulto ſenatus lauro coronatus ovaſſe traditur. [9] Et Tiberius Cæſar quum de Vindelicis mœſta civitate propter repentinum incommodum triumphare nollet, non equo, ſed curru cum triumphalibus ornamentis lauro ornatus, ovans ingreſſus eſt.

Laurea corona ovantium.

TIRAQUELLUS.

1 *Sed eo ſubſequente.*] Gellius d. lib. 5. cap. 6.

2 *Sola plebe, aut equeſtri ordine.*] Servius d. lib. 4. loco ſupra citato, in verbo, *Et currus.*

3 *Urbem pedibus iniviſſe.*] Dionyſius libro 5. de ovatione Poſthumi, & libro 8. ubi de ovatione Aquilii, cujus verba adduximus ſupra. Et Plutarch. in Marcello.

4 *Lapſis vero temporibus.*] Ut dictum eſt ſupra ibi, *Inſidens equo.*

5 *Exque duobus Imperatoribus.*] Vide ſupra lib. 1. cap. 22.

6 *Cum Lucretio.*] Hæc uſque ad verſicul. *Bello*, ſunt Livii Decad. 1. libro 5.

7 *Bello etiam Punico ſecundo.*] Valerius Maximus lib. 4. cap. 1. de Animi moderatione. Et vide ſupra libro 1. c. 22.

8 *Interdum vero ovans lauro.*] Hæc uſque ad verſic. *Et Tiberius*, ſunt Plinii lib. 15. cap. 29. ad fin. Plutarchi in Craſſo, & Gellio lib. 5. cap. 6. Et vide quod dixi ex Dionyſio Halicarnaſſæo lib. 5. ſupra ibi *ſceptrum manu tenens*. Et adde M. Valerium utraque corona & laurea & myrtea uſum fuiſſe ex Plinio ubi ſupra.

9 *Et Tiberius Cæſar.*] Suetonius in vita illius, cap. 9. ſic ſcribit, *Quas ob res & ovans & curru urbem ingreſſus eſt primus, ut quidam putant, triumphalibus ornamentis honoratus, novo nec antea tributo genere honoris.*

1 *Turmas*

Equitum ornatus in ovatione. est. [1] Turmas quoque equitum non lauro, se olea ornatas, [2] cum militaribus jocis & versibus inconditis ovanti præcedere, non subsequi, ut in triumphis solet: [3] neque ovantes candidos tauros aut boves mactare, ut erat triumphanti mos, sed coronatas oves ante se agere, illasque exacta pompa immolare compertum est, quare ovationem dixere. *Ovantium sacra. Ovatio unde dicta.* Neque, [4] clangentibus tubis, ut ille Martius solet, sed modulantibus tibiis deduci. *Tibiæ in ovatione.* [5] Illud quoque notatum perhibent, tam in majoribus quam minoribus triumphis, nisi quibus præcipui honoris aut privilegii prærogativa indultum fuisset, ut equo vectarentur omnes, qui ovanti aut triumphanti prodirent obviam, quique erant comites, pedibus & non equo incessisse: *Obviã procedentiũ, qui equo veherentur, & contra.* quod longo post tempore observatum mansisse in triumphali pompa, multa documenta sunt.

1 *Turmas quoque equitum.*] Plinius lib. 15. cap. 4. *Oleæ honorem Romana majestas magnum præbuit, turmas equitum Idibus Juliis ex ea coronando: item minoribus triumphis ovantes.*

2 *Cum militaribus jocis & versibus inconditis.*] Ut videre licet supra cap. 6.

3 *Neque ovantes candidos tauros.*] Plutarchus in Marcello. Festus Pompejus lib. 13. ubi de ovantibus loquitur. Servius in d. libro 4. Æneidos ubi supra. Pomponius Lætus in d. Romanæ historiæ compendio.

4 *Clangentibus tubis.*] Ovationem (scribit Plutarchus ubi supra) non in curru laureatus, nec circumclangentibus tubis, at pedes patriciis in calceis, modulantibus tibiis, myrteam gestans coronam ita peregit, ut nulla belli facies esset, sed omnia jucundum magis quàm terribilem præ se ferrent aspectum.

5 *Illud quoque notatum perhibent.*] Supra capite sexto.

CAPUT XVIII.

*Qui erant Tribuni * militum in Romanis castris, quæve potestas & officium foret, aut jurisdictio.*

Tribuni militum novem. TRibunos [1] militum qui castris & legionibus præerant, imperium in milites habere, exercituique & summæ rerum præesse, fere pervulgatum est. [2] Qui tametsi à primis

COLERUS.

* Quædam de Tribuno militum dicta sunt lib. 1. cap. 20. supra.

TIRAQUELLUS.

1 *Tribunos militum.*] Multa de hujusmodi Tribunis militum Livius 1. Decad. lib. 3. & 4. non semel, & 5. in princ. & 6. & 9.

2 *Qui tametsi à primis originibus terni.*] Varro linguæ Latinæ lib. 1. aut aliorum

mis originibus terni ex singulis tribubus, Ramnensi, Titiensi, & Luceri crearentur: [1] tamen militari lege, ut singulis quatuor legionibus [2] seni ac deni tribuni præessent, sancitum erat. [3] Qui licet à consulibus & summis ducibus antea eligerentur, post aliquot ætates, ut militari suffragio & prærogativa crearentur, militibus munus datum fuit. Lapsis mox temporibus, ut populi suffragio & tribuni rogatione fierent, [4] lege cautum fuit: ex quibus qui à consulibus creabantur, [5] Rufuli, mox Rutuli nuncupati, eo quod Rutilius Rufus consul de illorum imperio primus tulisset. Aliorum vero tribunorum militarium duo fuere genera, aut enim suffecti erant, aut comitiati. Suffecti, militari suffragio in castris: [6] Comitiati vero populi jussu comitiis creabantur. [7] Demum sequuti Cæsares, tribunos ipsi delegere, homines insigni testimonio, in quibus esset specimen magnæ & expertæ virtutis. [8] Quare Ha-

Singularum legionum seni tribuni.

Tribuni per quos eligerentur.

Tribu. Rufuli & Rutuli.

Tribuni.

Suffecti.

Comitiati.

aliorum computa. 4. *Tribuni militum,* inquit, *quod terni tribus tribubus Ramnium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum mittebantur.*

1 *Tamen militari lege.*] Vide supra lib. 1. cap. 5. ubi de hac eadem re.

2 *Seni ac deni.*] Livius 1. Decad. lib. 9.

3 *Qui licet à Coss.*] Ut videre licet ex Polybio lib. 6.

4 *Lege cautum fuit.*] Illud tamen in illis tandem novatum propter Macedonicum bellum, in Persea Regem Macedonum, quod Consules ex S. C. ad populum tulerunt, ne Tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed Consulum Prætorumque in iis faciendis judicium arbitriumque esset, ut scribit Livius 5. Decad. lib. 2.

5 *Rufuli, mox Rutuli.*] De his duobus Livius 1. Decad. lib. 7. * Asconius Pædianus in 2. in Verrem actione, *Tribunorum militarium,* inquit, *duo genera. Primum eorum qui Rufuli dicuntur. Hi in exercitu creari solent. Alii sunt comitiati, qui Romæ in comitiis designantur.* Festus Pompejus libro 16. sic scribit, *Rufuli appellabantur Tribuni militum à Consule facti, non à populo: de quorum jure, quod Rutilius Rufus legem tulerit, Rufuli ac post Rutuli sunt appellati.*

COLERUS.

* Vide eundem Livium lib. 9. & Polybium lib. 6.

TIRAQUELLUS.

6 *Comitiati vero.*] Asconius Pædianus ubi supra, & de his etiam alibi supra lib. 4. cap. 3.

7 *Demum secuti Cæsares.*] Ut patet ex sequentibus.

8 *Quare Adrianus Cæsar.*] Spartianus in vita illius: Cujus hæc verba sunt, *nec Tribunum nisi plena barba faceret, aut ejus ætatis, quæ prudentia & annis Tribunatus robur impleret, nec pateretur quicquam Tribunum à milite accipere.* Flavius autem Vopiscus in vita Probi Imperatoris tradit, ipsum Probum adolescentem & prope imberbem Tribun. militum factum fuisse Valeriani Imperatoris judicio. Sed & longis ante temporibus legimus Scipionem Africanum superiorem, ad-

modum

Tribuni à Cæsaribus creati. Hadrianus Cæsar viros ætatis exactæ & summæ prudentiæ, doctos ætate & usu ad tribunatum evexit: vetuitque edicto, ne imberbis adolescensve, tribunus fieret. [1] Fuitque prisci moris, ut cum princeps ad tribunatum quempiam eveheret, gladium illi in manum traderet: quo signabatur, in milites jure militari habere imperium. Cujus edicti verba sic habent: Milites quibus jussi erunt, parento, eorumque tribuni sunto, & infra. [2] Huic Lacones & præsidii *Harmostes.* præfecto harmosten dixere nomen, qui magistratus semestris

modum juvenem, Trib. militum fuisse, apud Valer. Maximum lib. 5. c. 6. de Pietate erga patriam. Extat apud nos *l. si Rufinus* 4. *C. de testam. milit.* qua cautum est Tribun. minorem annis testantem non posse dare libertatem servis. & *l. ult. eod. titul.* quia licet antiquis legibus permitteretur pupillis, si Tribunatus numerum meriti fuissent, testamentum posse conficere: id tamen Justinianus illius legis auctor abrogavit.

1 *Fuitque prisci moris.*] Hinc est quod Trajanus Imperator cum Tribunatum militum Suræ Licinio traderet, parazonium quo pro dignitate accingendus erat, nudum ei porrexit: ac, *Talem,* inquit, *ensem accipe, quem pro me ita demum strinxeris, si juste imperavero: quod si perperam quicquam per me fieri cognoveris, eo in perniciem meam utaris, velim.*

2 *Hinc Lacones & præsidii præfecto Harmosten.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 5. non multo ante fin. Quoties *(inquit)* nec leges tuerentur justitiam, nec magistratus ad legum tutelam sufficerent, & in temporum novitatibus opus esset institutis non tam optimis, quam ad præsentem rerum statum accommodatissimis, non solum in improvisis casuum adversitatibus, verum nonnunquam & in immodicis prosperitatibus, quæ bonam constitutionem Reipub. corrumperent, celeremque ac liberam correctionem postularent, necesse erat regias ac tyrannicas potestates rursus in medium proferre, convelatas honestioribus vocabulis. Sic Thessali Archos, sic Lacedæmonii Harmostas eos appellabant, pro tyrannis vel regibus: quod religio esset restituere potestates cum jurejurando & devotione abrogatas deorum monitu. Thucydides lib. 1. ubi Laurentius Valla *Harmosten* vertit *Præfectum.* Plutarchus in Lycurgo, ubi Lapus Florentinus vertit *Conciliatorem.* Cæterum Xenophon in Rebus Græcorum multos Lacedæmoniorum Harmostas memorat. Idem Plutarchus in Alcibiade, *Cum Chalcedoniis,* inquit, *bellare adortus est, quod defecissent Lacedæmoniorum præsidio & Harmostæ.* Cæterum Xenophon in Rebus Græcorum multos Lacedæmoniorum Harmostas memorat: scilicet lib. 1. Clearchum: lib. 2. Stenelaum & Lysandrum libro 3. post princ. Thimbronem, & paulo post Dercyllidem, iterumque Lysippum, & alibi eodem libro Tisaphernes & Pharnabazus his conditionibus pacem Dercyllidæ obtulerunt, *Si Lacedæmoniorum Harmostæ ex regiis civitatibus abirent.* Pausanias libro 9. scribit, Thebanos post Leuctrensem victoriam, Harmostas Lacedæmoniorum præfectos, quos in civitatibus ipsi Lacedæmonii constituerant, ejecisse. Aliter autem Harmostas accipit Pollux, libro 1. cap. 10. περὶ συμμάχων εἰρηνοποιῶν καὶ πολεμιοιῶν. & libro 3. cap. item 3. περὶ μνηστείας.

1 Illo-

ſtris erat. [1] Illorumque præcipuum munus, caſtrorum & exercitus curam agere, ne ſine munimento, ſine cuſtodiis ſint, pervigiles excubias jubere, ne quid occulto ſpeculatu hoſtes moliri poſſint. [2] In primiſque milites ad ſolenne jusjurandum adigere: neque enim militi arma capere fas erat, ni prius apud tribunum legitimum præſtitiſſet jusjurandum, [3] qui etiam in caſtris jura dabant: quoque in promptu eſſent, & nihil moraretur imperium illorum ſtatio in caſtrorum principiis erat, ubi tribunal habere, & jura dare aſſuerant, [4] quibus non virgas, ut conſuli aut prætori, ſed ad terrorem audaciæ, vites lictores præferebant, contumacesque milites Romani vel Latini nominis, juſſa minus exequentes, non virgis, [5] ſed vitibus per centuriones: externos vero

Tribuni officia.

Tribuni ſtatio.

1 *Illorumque præcipuum munus.*] Redit ad magiſtros militum Romanorum, Juriſconſultus in *l. officium.* §. *de re militari.*

2 *In primiſque milites ad ſolenne jusjurandum adigere.*] Jul. Frontinus l. 4. Stratagematôn c. 1. *L. Flacco & C. Varrone Coſſ. milites primo jurejurando facti ſunt: ante enim ſacramento tantummodo à Tribunis rogabantur: cæterum ipſi inter ſe tantum conjurabant, ſe fugæ, atque formidinis cauſa non abituros, neque ex ordine receſſuros, niſi teli petendi feriendive hoſtis, aut civis ſervandi cauſa.* Servius enarrans illud Virgilii l. 7. Æneidos,

Ipſe vocat pugnas, ſequitur tum cætera pubes.

Sacramentum, *inquit*, erat in quo unuſquiſque miles jurat ſe non recedere, niſi præcepto Conſulis poſt impleta ſtipendia: id eſt, militiæ tempora, ſcilicet vigintiquinque annos. *

COLERUS.

* Jurabant milites ante omnia, etiam in principis ſalutem. Tacitus lib. 15. Arrianus lib. 1. c. 14. Et alluſit Tertullianus, libro de corona militis. Formulam autem hujus juramenti haurire potes ex Suet. in Calig. c. 15.

TIRAQUELLUS.

3 *Qui etiam in caſtris jura dabant.*] Juriſconſultus in d. *l. officium.* Polybius lib. 6.

4 *Quibus non virgas.*] Vide in ſequentibus. Virgas pro Lictoribus poſuit Juvenalis ſatyr. 1.

Præcedant ipſas illi te Conſule virgas.

5 *Sed vitibus per Centuriones.*] Plinius lib. 14. cap. 1. paulo ante fin. de vitibus loquens, *Quid, quod* (ait) *infertæ caſtris ſummam rerum naturam imperiumque continent? Centurionum in manu vitis & opimo præmio tardos ordines ad lentas perducit Aquilas, atque etiam in delictis pœnam ipſam honorat.* Et Cornelius Tacitus lib. 1. *Centurio,* inquit, *Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum, Cedo alterum, indiderant: quia fracta vite in tergo militis, alteram clara voce, ac rurſus aliam poſcebat.* Juvenalis loquens de Mario ſatyra 8.

Nodoſam poſthæc frangebat vertice vitem,
Si lentus pigra muniret caſtra dolabra.

Silius Italicus de Ennio, quem Centurionem fuiſſe dicit lib. 12.

Ennius antiqua Meſappi ab origine Regis

Miſce-

Tribuni lictores.

vero fuſtibus plectebant. [1] Alexander tamen Severus tribunis non lictores aut apparitores, ſed milites anteire juſſit, quatuor tribuno, ſex duci, decem vero legato. [2] Eratque

Militaris lex.

militari lege cautum, ut ſi miles dum cæditur ob crimen, vitem frangeret, aut centurionis vel tribuni manum teneret, de gradu dejectus, militia amoveretur: ſi autem violentas manus inferret, capite lueret. [3] Cumque reliqui milites paſſim ferreos haberent annulos, tribunis tamen, centurionibus & legatis, aut his quibus ordo & imperium erat, aurei dabantur: [4] à quibus ſive in hoſtes ducere, ſive caſtrametari, ſive in prima acie & fronte locari, aut in ſubſidiis poni, vel in ſtationes & vigilias ire conveniret, teſſeram milites petebant. Ipſi vero ab imperatore, quod dari oportebat, ſignum aſſumebant, copiasque equitum & peditum, quoties dimicandum erat, ornari & inſtrui, atque in aciem educi jubebant. Milites quoque in conflictu præliorum, ſingulos & univerſos hortari & monere, atque in ceſſantes animadvertere, tribuni proprium munus erat. [5] Miſſionem

Miſcebat primas acies, Latiæq; ſuperbum
Vitis adornabat dextra decus.

Martianus Juriſconſultus in *l. militis agrum.* 13. *ff. de re militari*, ſic ſcribit, *Irreverens miles non tantum à Tribuno vel Centurione, ſed etiam à principali coërcendus eſt. Nam eum, qui Centurioni caſtigare ſe volenti reſtiterit, veteres notaverunt: ſi vitem tenuit, militiam mutat: ſi ex induſtria fregit, vel manum Centurioni intulit, capite punitur.* Plinii locum de vite Centuriali ſcite admodum exponit Petrus Crinitus lib. 22. de Honeſta diſciplina, cap. 2.

1 *Alexander tamen Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius, *Apparitores denique,* inquit, *nullos eſſe paſſus eſt Tribunis aut ducibus, niſi milites anteire voluit: juſſitque ut ante Tribunum, quatuor milites ambularent: ante ducem, ſex: ante legatum, decem: hique ad domos ſuas reciperentur.*

2 *Eratque militari lege cautum.*] In d. *l. milites agrum.* §. *irreverens*, cujus verba adſcripſimus ſupra in verbo, *Sed vitibus per Centurionem.*

3 *Cumque reliqui milites paſſim ferreos haberent annulos.*] Quod & hinc videre licet quod Septimius Severus Imperator primus omnium militibus permiſit aureis annulis uti, ut tradit Herodianus l. 3. Et vide Plinium l. 33. cap. 2. Livius 1. Decad. l. 3. neminem niſi equitem atque eorum ipſorum primores annulum aureum pro inſigni geſtaſſe.

4 *A quibus.*] Scilicet Tribunis militum. Ex Polybio lib. 6. & Vegetio lib. 2. cap. 9.

COLERUS.

5 *Miſſionem quoque.*] Miſſionum generales cauſæ ſunt tres. Honeſta eſt, quæ tempore militiæ impleto datur. Cauſaria, cum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiæ renunciatur. Ignominioſa, cum quis propter delictum ſacramento ſolvitur. *Macrob. lib. 2. de re militari.*

nem quoque militibus perfunctis militia, ſi cauſam probarent, ex auctoritate & juſſu conſulum dabant. [1] Quod Fulvius cohortem legionis in qua tribunus erat, ſine juſſu conſulum miſſam fecerat, Quintus Fulvius Flaccus cenſor illum ærarium fecit, & ſenatu amovit. [2] Si qui tamen poſt miſſionem ſtudio pugnæ militare cuperent, niſi ſecundo ſacramento adſcripti eſſent, arma ſumere, & merere, aut in hoſtes tendere nequibant. [3] Marcellus notavit tribunorum militum officium eſſe, milites in caſtris habere dicto audientes, & intentos imperio, ad exercitationes deducere, in ſtationes mittere, claves portarum ſuſcipere, ne occulta colloquia ferant, neve quis auctor novi conſilii cum hoſtibus moliri quid poſſit, ſtationes, vigilias, munitionesque ne infrequentes ſint, nonnunquam interdiu, ſæpius noctu circuire, milites ſingulis momentis inſtructos paratosque habere, ſive pabulatum, ſive frumentatum vadant, præſertim ſi in procinctu hoſtes ſint, exploratoque in hoſtes ducere. Cumque frumentum militibus admetitur, ne quid minus æquo impartiant, intereſſe, neve pernicioſa fame, aut inopia afficiantur, utque præparati commeatus abunde ſufficiant alimentis, ne arma, viri, equi aut pecunia deſint, cum imperatore multo ante prævidere (nam Romani duces rationem commerciorum præcipuam habuere ſemper) caſtris locum capere, valetudinarios inſpicere, ſauciorum curam agere, nomina militum memoria tenere. Quippe imperatorem aut tribunum ignorare milites, pudenda

Tribuni militum officiũ ex Marcello.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod Fulvius.*]Valerius Maximus lib.2.cap.2. de Diſciplina militari, *Q. Fulvius Flaccus,* inquit, *Cenſor Fulvium fratrem cohortem legionis, in qua Tribunus militum erat, injuſſu Conſulis domum demittere auſum, Senatu amovit.* Idem ſcribit Jul. Frontinus Stratagematôn lib.4. cap.1.

2 *Si qui tamen poſt miſſionem.*]Unde Cato ad Pompilium ſcripſit, ut ſi filium pateretur in exercitu remanere, ſecundo eum obligaret ſacramento: quia priore amiſſo jure cum hoſtibus pugnare non poterat. Hæc Cicero l.1. Officior.

3 *Marcellus notavit.*] Imo Martianus * in dicta *l. officium.* §. *ult. ff. de re militari.* Flavius Vegetius lib.2.c.12.

COLERUS.

* Imo Macer libro primo de re militari.

denda inſcitia eſt. [1] Neque aliud Othonem ad imperium evexit, quàm quod quemque militum, in agmine, in ſtationibus, in itinere nomine compellabat ſuo, ex hoc gratiam & ſtudia hominum aſſequutus. [2] Querelas quoque militum audire, illorumque delicta militari lege plectere, infidum damnoſumque militem militiæ gradu dejicere, tribunorum poteſtatis eſt. [3] Fertur tamen Aurelianus Cæſar tam ſeveræ diſciplinæ fuiſſe, ut tribuno per epiſtolam mandarit, ut militum manus contineret, ne quis pullum aut ovem raperet, aut uvam ex vineis, aut ex ſegete ſpicas: ut arma terſa, calceamenta fortia, veſtis nova, equus defricatus, & mulus centurionatus foret. [4] Fuitque antiqui moris, ut miles in caſtris ad centurionem, ad tribunum, mane ſalu-

Aureliani diſciplina in militarem rapacitatem.

TIRAQUELLUS.

1 *Neque aliud Othonem.*] Cornelius Tacitus lib. 17. ſic ſcribit de Othone Imperatore, *In itinere, in agmine, in ſtationibus vetuſtiſſimum quemque militum nomine vocans, ac Neroniani comitatus contubernales appellando, alios agnoſcere, quoſdam requirere, & pecunia, aut gratia juvare, ſtudia militum, jampridem ſpe ſucceſſionis affectaverat.*

2 *Querelas quoque militum.*] Redit ad d.l. Martiani, de qua ſupra in verbo, *Marcellus notavit.* Id enim ex ea lege eſt. Polybius autem libro ſexto. *Oportet*, inquit, *ut milites pareant Tribunis, Tribuni ad Conſules referant. Attamen poteſtatem habet Tribunus mulctandi, pignoris capiendi, cædendique.* *

COLERUS.

* Verum hoc eſt. In militia ipſe Tribunus manu ſua ſupplicium ſumit. Tacitus lib. 15. Pœna Flavii Vejano Nigro Tribuno mandatur. Et hoc libro alibi: Lateranus manu Statii Tribuni trucidatur. Et lib. 11. Meſſalina ictu tribuni transfigitur. Alias munere hoc fungebantur Speculatores, & frequenter. Adi doctiſſ. Lipſii Commentarios.

TIRAQUELLUS.

3 *Fertur tamen Aurelianus Cæſar.*] Hujus epiſtola militaris eſt ad vicarium ſuum data (ut ſcribit Flavius Vopiſcus in Aureliano) hujuſmodi: *Si vis Tribunus eſſe, imo ſi vis vivere, manus militum contine. Nemo pullum alienum rapiat, ovem nemo contingat, uvam nullus auferat, ſegetem nemo deterat: oleum, ſal, lignum, nemo exigat, annona ſua contentus ſit. De præda hoſtis, non de lachrymis provincialium habeat: arma terſa ſint: ferramenta ſamiata, calciamenta fortia. Veſtis nova veſtem veterem excludat. Stipendium in baltheo, non in popina habeat. Torquem brachialem & annulum apponat: equum ſaginarium ſuum defricet, captum animal non vendat, mulum centuriatum comiter curet. Alter alteri, quaſi ſervus, obſequatur: à medicis gratis curentur. Aruſpicibus nihil dent: in hoſpitiis caſte ſe agant: qui litem fecerit, vapulet.*

4 *Fuitque antiqui moris.*] Polybius libro ſexto: Equites ordinumque ductores omnes, *inquit*, oriente luce accedunt ad Tribb. tentoria, Tribuni ad Conſulem: ille quod inſtat agendum, Tribunis edicit, Tribuni Equitibus, ordinumque ductoribus: ii multitudini promunt, tempore opportuno.

1 *Erat-*

ſalutatum vadat, & ad edictum præſto ſit. Ac licet tribunis militum centuriones ſubſint & decuriones, ipſi tamen legati imperio parent. [1] Eratque militari lege cautum, ne quis ubi tribunus militum fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet: [2] namque centurio, decurio, & ordinis ductor tribuno inferiores ſunt. Alexander vero Macedo tanti tribunos & decuriones fecit, ut neminem niſi ſexagenarium, ordines ducere ſiverit. [3] Hoc quoque notatum eſt, eum qui præconium faceret, inter decuriones admitti non licere, & multo magis inter tribunos. Si tamen antea præconium feciſſet, & poſtea artem deſiviſſet, ad decurionatum admitti poterat, ad tribunatum non utique. Inſuper obſervatum, ut ſi quando in aliquos juſta movenda forent arma, ſenatum per tribunum militum de bello indicendo ad populum ſæpe tuliſſe. [4] Quodque veteri inſtituto ad tribunatum admitti nemo poterat, niſi prius alam duxiſſet: neque alam ducere, niſi cohorti præfuiſſet: ſiquidem cohors erat ala inferior: tribunatus vero legionum, poſt alam conferri darique conſuevit.

Qui ad tribunatum admiſſi.

1 *Eratque militari lege cautum.*] Livius 1. Decadis libro 7. paulo ante fin.

2 *Namque Centurio.*] Livius 1. Dec. l. 8. in contentione L. Papyrii Dictatoris, & M. Fabii ob Q. Fabium, qui contra edictum Dictatoris pugnans, vicerat, *Cum*, ait, *polluta ſemel militari diſciplina, non miles Centurionis, non Centurio Tribuni, non Tribunus legati, non legatus Conſulis, non Magiſter equitum Dictatoris pareat imperio.*

3 *Hoc quoque notatum eſt.*] Hæc uſque ad verſic. *Inſuper*, ſunt Ciceronis Epiſtolar. famil. libro ſexto, epiſt. 19. ad Leptam, incip. *Simul ut accepi*, ubi ſic ſcribitur, *Neque enim erat ferendum, cum qui hodie haruſpicinam facerent, in ſenatu Romæ legerentur, in municipiis decuriones eſſe non licere.*

4 *Quodque veteri inſtituto.*] Quibus adde apud Livium 5. Decad. lib. 4. L. Æmylio Paulo, & C. Licinio Conſul. Senatum decreviſſe, ut in octo legiones parem numerum Tribunorum Conſules, & populus crearent: creare autem neminem eo anno placuiſſe, niſi qui honorem geſſiſſet.

CAPUT XIX.

Qui ludi ſcenici, qui Megalenſes, qui Taurii, Compitalitii, Juvenales, & Honorarii fuerint.

INter ſpectatiſſimos ludos, qui plurimi Romæ fuerunt, [1] Romuli ludi à regibus inſtituti primum, [2] qui & magni, [3] & Circenſes dicti, præcipui ſemper habiti ſunt, [4] Jovi, Junoni, & Minervæ celebres: [5] nam ſingulis diis ſinguli erant dicati ludi: [6] quippe venationes & munera Saturno, ſcenici Libe-

Sui cuique deorum ludi.

TIRAQUELLUS.

1 *Romuli ludi à regibus.*] Circenſes ludos primus Romæ fecit Romulus, quarto menſe ab urbe condita, ut ſcribit Fabius Pictor, quo die Sabinas rapuit. Circenſes dictos ſcribit Servius in lib. 8. Æneidos, quod enſibus circumdarentur. Nam cum rudis vetuſtas non loca hujuſmodi ludis apta ædificaſſet, inter enſes & flumina eos agebant, ut ignavis utrinque præſens eſſet periculum. Poſtea Tarquinio Priſco Rege locus eſt deſignatus Circo, qui poſtmodum Maximus eſt dictus, ut Livius refert 1. Dec. l. 1. *Tum primum Circo, qui nunc Maximus dicitur, deſignatus locus eſt: loca diviſa patribus, equitibuſque, ubi ſpectacula ſibi quiſque facerent, Fori appellati. Ludicrum fuit equi, pugileſque ex Hetruria maxime acciti. Solennes deinde annui manſere ludi, Romani Magnique varie appellati.* *

COLERUS.

* Tertullianum quoque lege, principio lib. de Spectaculis.

TIRAQUELLUS.

2 *Qui & Magni.*] Livius, ubi ſupra. Cicero 2. in Verrem actione, *Hi*, inquit, *ludi dies quindecim auferent: deinde continuo Romani conſequentur.* Ubi Aſconius Pædianus ſic ſcribit, *Romani ludi regibus inſtituti ſunt, Magnique appellati, quod magnis impenſis dati: tunc primum ludis impenſa ſunt ducenta millia nummûm.* Alii magnos ludos factos putant, quod conſiliorum ſecretorum Deo, id eſt, Neptuno lati, tum Regi & rerum conditarum & diis magnis, id eſt, Laribus urbis Romæ dati ſunt, quibus ajunt raptas Sabinas eſſe: ut videatur propter hoc dicere Virgilius l. 8. Æneidos,

— *Magnis Circenſibus actis.*

Feſtus Pompejus libro 11. ubi de ipſis magnis ludis, *Magnos ludos Romanos appellabant, quos in honorem Iovis, quem principem deorum putabant, faciebant.*

3 *Et Circenſes dicti, &c.*] Virgilio ubi ſupra, & Suetonio in Cæſare, c. 39. & Nerone, cap. 11. & ubique apud auctores.

COLERUS.

* Plinius lib. 8. cap. 7. & 36. c. 15. ubi circi, ut tunc erat, magnitudinem deſcribit. Tertullianus de ſpectac. capite 3.

TIRAQUELLUS.

4 *Jovi, Junoni & Minervæ.*] Cicero 7. in Verrem actio. *Nunc ſum deſignatus Ædilis. Scio mihi ludos antiquiſſimos, qui primi Romani nominati ſunt, maxima cum dignitate ac religione, Iovi, Junoni, Minervæ eſſe faciendos.*

5 *Nam ſingulis diis.*] Lactantius Firmianus lib. 6. cap. 20. ad fin. de Vero cultu, *Paulatim*, inquit, *& cæteris diis idem honos tribui cœpit, ſingulique ludi numinibus eorum conſecrati ſunt, ſicut Siſinnius Capito in libris Spectaculorum docet.*

6 *Quippe venationes.*] Lactantius ante ea quæ ſupra adduxi, ſcribit, *Et primitus quidem venationes, quæ vocantur munera, Saturno attributæ ſunt: ludi autem*

Libero, Circenſes Neptuno: aliique aliis numinibus dabantur, quos ad placanda numina una cum ſacrificiis, [1] cumque cantu & tibia celebrabant, prætoris edicto id decernente in hæc verba: Ludis publicis, quod ſine curriculo & ſine corporis certatione fiat, popularem lætitiam cantu, fidibus & tibiis moderanto, eaque eum divino honore jungunto, & infra. Quos etiam urgente bellorum tumultu prætermittere duxerunt nefas. [2] Cum enim ſecundo Punico bello externis hoſtibus Italia afflictaretur, & cuncta bello arderent, eoſdem magnifice apparateque factos, & in plures dies inſtauratos, [3] oleique congios in vicos datos fuiſſe comperimus. [4] Poſtea confectis bellis & rebus contra Samnites geſtis, magnifice Romanos faciendos curaſſe, illoſque coronatum populum ſpectaſſe, victoribuſque palmas è Græcia tranſlato more, atque epulum ludorum cauſa ædiles dediſſe, Titus Livius auctor eſt. [5] Fuere quoque ludi magni, quos poſt pugnam ad Thraſimenum votos invenimus, æris trecentis triginta tribus millibus, bobus albis quadringentis, multiſque hoſtiis & aliis divitiis clari, [6] quos à Marco Acilio conſule in apparatu belli contra Antio-

Prætoris edictum de ludis.

Ludi magni.

autem ſcenici Libero, Circenſes Neptuno. Idem Lactantius cap. 6. Epitomes divinarum inſtitutionum, ubi de Spectaculis, quæ vitanda ſapientibus & cavenda cenſet, his verbis, *Munerum editiones Saturno factæ ſunt. Scena Liberi patris eſt. Ludi vero Circenſes Neptuno dicati putantur: ut jam qui ſpectat, vel intereſt, relicto Dei cultu, ad profanos ritus tranſiſſe videatur.*

1 *Cumque cantu & tibia.*] Vide ſequentia.

2 *Cum enim ſecundo Punico bello.*] Livius 3. Decad. lib. 2. & iterum 3. & lib. 5. non longe à principio.

3 *Oleique congios.*] Id Livii eſt loco illo poſtremo, ſic enim ſcribit, *Ludi Romani pro temporis illius copiis magnifice facti, & diem unum inſtaurati, & congii olei in vicos ſingulos dati.*

4 *Poſtea confectis bellis, & rebus contra Samnites geſtis.*] Poſt triumphum Lucii Papyrii de Samnitibus, auctore Livio 1. Decad. lib. 10. ad fin. *Eodem anno coronati primum ob res bello bene geſtas ludos Romanos ſpectaverunt: palmæque tum primum tranſlato è Græcia more, victoribus datæ.*

5 *Fuere quoque ludi magni.*] Livius 3. Decad. lib. 2. ſatis longe à princip. *Ejuſdem*, inquit, *rei cauſa ludi magni voti æris 334. millibus, & triente: præterea bubus Jovi 300. multis aliis divis bubus albis atque cæteris hoſtiis.*

6 *Quos à M. Acilio.*] Livius 4. Dec. lib. 6. *Certa deinde ſorte S.C. factum eſt, quod populus Rom. eo tempore duellum juſſiſſet cum Rege Antiocho eſſe, quique ſub imperio ejus eſſent, ut ejus rei cauſa ſupplicationem imperarent Coſſ. utique M. Acilius Coſ. ludos magnos Jovi voveret, & dona ad omnia pulvinaria.*

Antiochum iterum votos, & magno ſumptu exolutos, ac dies decem continuos celebratos tradunt: [1] in quorum celebritate, præcipua per ſingula pulvinaria mittebantur munera. [2] Anno inde ab urbe † fere quadringenteſimo, cum vis morbi ingens urbem pervaſiſſet, & gravi cælo vulgarentur morbi, tantaque tabes & vis mali ingrueret, ut nullum peſtis ſuffugium foret, cum ope divina luem minime levari crederent, victis ſuperſtitione animis, ſcenici primum ludi apparatu magnifico facti ſunt, quos ludiones ex Hetruria, motibus non indecoris, verſibus ridiculis cum cantu & tibicine adhibitis hiſtrionibus, ſaltantes celebrarunt. [3] Eoſque ab ædilibus curulibus ſecundo Punico bello, per quatriduum inſtauratos, [4] ac noctu luminibus accenſis celebrari, [5] miſſiliaque varii generis ſpargi, auctores memorant: [6] in quibus inter ludicra ſcenæ, comœdiæ repræſentari ſolebant, multis fabularum argumentis, & apparatu vario, [7] quarum ſex fuere genera: namque ex his alia ſtataria, alia motoria, aliæ togatæ, nonnullæ palliatæ, pleræque prætextatæ, [8] aut Atellanæ. [9] Eratque conſtitutum, ut comœdi

† f. anno 394.

Scenici ludi quando primũ facti.

Comœdiarum ſex genera.

comœdi

1 *In quorum celebritate.*] Votum Acilii Livius poſt ea, quæ ſupra adduximus hæc ſcribit, *Id votum in hæc verba, præeunte P. Licinio Pont. Maximo, Coſſ. nuncupavit,* Si duellum, quod cum Antiocho Rege ſumi populus juſſit, ex ſententia S. P. Q. R. confectum erit: tum tibi, Jupiter, populus Roman. ludos magnos dies 10. continuos faciet, donaque ad omnia pulvinaria dabuntur de pecunia quantam Senatus decreverit. Quiſquis magiſtratus eos ludos quando, ubique faxit, hi ludi recte facti, donaque data recte ſunto.

2 *Anno inde.*] Livius 1. Decad. l. 7. poſt prin. Valerius Maximus lib. 2. c. 1. de Inſtitutis antiquis. Divus Auguſtinus de Civitate Dei, lib. 1. cap. 32. l. 2. cap. 8. & lib. 3. cap. 17.

3 *Eoſque ab Ædilibus curulibus.*] Livius 3. Decad. lib. 4. *Ludos,* inquit, *ſcenicos per quatriduum eo anno primum factos ab Ædilibus curulibus memoriæ proditur.*

4 *Ac noctu luminibus accenſis.*] Suetonius in Caligula, cap. 18. *Scenicos ludos & aßidue, & varii generis, multifariam fecit, quondam etiam nocturnos, accenſis tota urbe luminibus.*

5 *Miſſiliaque.*] Idem ibidem iis, quæ proxime adduximus, hæc ſubjungit, *Sparſit & mißilia variarum rerum, & panaria cum obſonio viritim diviſit,* Idem in Nerone, cap. 12. *Sparſa & populo miſſilia omnium rerum per omnes dies.*

6 *In quibus inter ludicra ſcenæ.*] De ſcenarum diverſitate & generibus dictum fuit ſupra lib. 5. cap. 16.

7 *Quarum ſex fuere genera.*] Donatus in vita Terentii.

8 *Aut Atellanæ.*] Livius 1. Decad. lib. 7. non multo poſt princ. *Atellani,* auctore Feſto Pompejo lib. 14. *proprie*

vocan-

comœdi cum soccis proscenia inirent, actores tragœdiarum cum cothurnis: planipedes excalceati: [1] scenici certatores nudi, circa pudenda tantum velati. [2] Utque ad ostentationem scenæ, in argumentum fabulæ pro personis quas gerebant, varios amictus induerent: [3] quippe Agamemnon sceptrum ferebat, pellem bubulcus, Achilles arma, Telephus penulam & peram, ita ut pro fabulæ argumento congruens apparatus fieret per artifices scenicos, qui imitarentur affectus. [4] Utque in scena quinque tantum servarentur actus: nam

Decori observatio in vestibus.

vocantur personati: quia jus est iis non cogi in scenam ponere personam, quod cæteris histrionibus pati necesse est. *

COLERUS.

* Ludi Attellani, dicti quia Atella Oscorum urbs. Inde fit, ut apud Tacitum l. 4. Annal. & Ciceronem Epist. ad Marium Oscum ludicrum quidam docti, interpretentur ludos Attellanos.

TIRAQUELLUS.

9 *Eratque constitutum.*] Soccos non solum muliebre calciamentum, sed & histrionicum esse, testis est Horatius in Arte,

Hunc socci cœpere pedem grandesque cothurni,
Alternis aptum sermonibus, & populares
Vincentem strepitus, & natum rebus agendis.

De Cothurno dictum est supra lib. 5. cap. 15.

1 *Scenici certatores nudi, circa pudenda tantum velati.*] Vide omnino nostras leges Connubiales l. 16. n. 31. & seqq.

2 *Utque ad ostentationem.*] Hoc ex sequentibus probatur.

3 *Quippe Agamemnon.*] Sceptrum, quod proprie Jovis erat, ad Reges & Principes & magistratus translatum est. Virgilius lib. 1. Æneidos,

—— Celsa sedet Æolus arce
Sceptra tenens. ——

Ovidius Amorum lib. 3. eleg. 1.

Læva manus sceptrum late regale tenebat:
Lydius apta pedum sceptra cothurnus erat.

Horatius in Arte, ut habitus, ita verba personæ convenientia tribuenda esse censet, his versibus,

Telephe, vel Peleu male si mandata loqueris,
Aut dormitabo, aut ridebo: tristia mœstum
Vultum verba decent: iratum, plena minarum:
Ludentem, lasciva, severum, seria dictu.

Et paulo post,

Intererit multum Davusne loquatur an Heros,
Maturusne senex: an adhuc florente juventa
Fervidus: an matrona potens, an sedula nutrix:
Mercatorve vagus, cultorve virentis agelli:
Colchus an Assyrius, Thebis nutritus an Argis.
Aut famam sequere, aut sibi convenientia finge
Scriptor: honoratum si forte reponis Achillem:
Impiger, iracundus, inexorabilis, acer:
Jura neget sibi nata: nihil non arroget armis,
Sit Medea ferox, invictaque: flebilis Ino,
Perfidus Ixion, Io vaga, tristis Orestes, &c.

4 *Utque in scena quinque tantum servarentur actus.*] Vide Donatum in vita Terentii. Horatius de Arte poëtica,

nam ſcenico ludioni quinquies prodeunti, ultra prodire non licuit: quod in tragœdia quoque ſervatum eſt, ut non plures quam quinque perſonarum actus fierent. [1] Utque finito argumento, & ſcena perſonis vacua, chorus & tibicen introducatur. In veteri vero comœdia ſervatur, ut primarum partium communes actiones ſint, aut geſta militiæ domique: poſtremarum vero convivia, cantus, potiones & luſus. [2] Poſtea, ſeu ob morum pravitatem, ſeu quia mali exempli ludi erant, perniciemque civibus afferebant, ita ſcenicos inſectati ſunt, [3] ut Scipio Naſica in cenſura ſcenicos ludiones tribu moviſſe, & ærarios feciſſe dicatur, [4] licet inſtitutum foret, ut actores Atellanarum tribu non moverentur, ſed ſtipendia facerent & mererent: fuitque vetus mos diu ſervatus, ut primitiæ ſpectaculorum à ludicris ſcenicorum choreis inciperent. [5] Cumque Idæam deorum matrem ex Peſſinunte Romani advocaſſent, præter munera & apparatus magnificentiam, ludos in honorem deæ inſtituerunt, qui præcipui inde habiti ſunt, quos Marcus Junius Brutus cum templo in Palatio dedicavit, qui

Comœdiæ antiquæ obſervationes.

Neve minor quinto, neu ſit productior actu Fabula, quæ poſci vult, & ſpectata reponi.

1 *Utque finito argumento.*] Ut videre licet in Tragœdiis Senecæ, & aliis Tragœdiarum ſcriptoribus.

2 *Poſtea.*] Ex ſequentibus patet.

3 *Ut Scipio Naſica.*] Cicero in libris de Republ. & ex eo D. Auguſtinus de civitate Dei lib. 1. cap 31. & l. 2. c. 13. Valer. Maximus lib. 2. cap. 1. de Inſtitutis antiquis, ubi loquitur de Inſtitutis ſcenicis, ſic inquit, *Cæterum, auctore P. Scipione Naſica, omnem apparatum operis eorum* (ſcenicorum nempe portentorum) *ſubjectum haſtæ venire placuit. Atque etiam S. C. cautum eſt, ne quis in urbe propiusve paſſus mille ſubſellia poſuiſſe, ſedensve ludos ſpectare vellet, ut ſcilicet remiſſioni animorum injuncta ſtandi virilitas propria Romanæ gentis nota eſſet.*

4 *Licet inſtitutum foret, ut actores Atellanarum.*] Livius 1. Decad. lib. 7. poſt prin. Valerius Maximus ubi nuper citavimus., *Atellani autem*, inquit, *ab Oſcis acciti ſunt, quod genus delectationis Italica ſeveritate temperatum, ideoque vacuum nota eſt: nam neque tribu movetur, neque à militaribus ſtipendiis repellitur.* *

COLERUS.

* Strab. l. 5. Ἴδιον δέ τι τοῖς Ὄσκοις καὶ τῷ τῶν Αὐσονίων ἔθνει συμβέβηκε· τῶν μὲν γὰρ Ὄσκων ἐκλελειπότων, ἡ διάλεκτος μένει παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὥστε ποιήματα σκηνοβατεῖσθαι κατά τινα ἀγῶν πάτρων, καὶ μιμολογεῖσθαι.

TIRAQUELLUS.

5 *Cumque Idæam deorum matrem.*] Livius 4. Decad l. 6. Et eundem 3. Decad. lib. 9. & 4. Dec. libro item 4.

1 *Illoſ-*

qui etiam ſcenici dicti: [1] illoſque Megalenſes appellarunt, [2] illorumque curam ædiles gerere, [3] ac veris initio prælata divitiarum pompa celebrare: [4] permiſſaque ludendi licentia, perſonatos juvenes, magiſtratuum privatorumque munia & perſonas, & facta dictaque imitari, [5] & ante deæ ſimulacrum ludere, [6] matronaſque ſpectatæ pudicitiæ in his pſallere, memoriæ datum eſt. Quibus diebus Romanæ conſuetudinis erat, convivia & ſodalitates invicem agere, & comeſſari, victu tamen frugali & modeſto, nec die tantum, ſed noctu epulari: namque hi ludi præcipue caſti, magno favore ſpectantium conſpicui erant, [7] ad quos ſervos adire non licebat: illoſque prætores & magiſtratus purpurati, in toga & prætexta, atque in ornatu maximo cele-

1 *Illoſque Megalenſes appellaverunt.*] Livius, qui & ea Megaleſia vocat, 3.Dec.lib.4. Feſtus Pomp. *Megaleſia,* inquit, *ludos Matris magnæ appellabant.* Cur autem ſic appellati ſint, ſcribit Varro l.4. linguæ Latinæ, his verbis, *Megaleſia dicta à Græcis, quod ex libris Sibyllinis accerſita ab Attalo Rege Pergami prope murum Megaleſion, ubi templum ejus deæ, advecta inde Romam.* Cicero de Aruſp. reſponſis, *Nam quid ego de illis ludis loquar, quos in Palatio noſtri majores ante templum in ipſo Matris magnæ conſpectu Megalenſibus fieri celebrarique voluerunt? qui ſunt more, inſtitutiſque maxime caſti, ſolennes, religioſi.* *

COLERUS.

* De his ſupra dixi.

TIRAQUELLUS.

2 *Illorumque curam Ædiles gerere.*] Id videre licet ex Livio in infinitis locis, & inter cætera 1. Dec. l.7. & Cic. in d. Orat. de Aruſp. reſpon.

3 *Ac veris initio.*] Scilicet pridie Idus Aprilis, ut ſcribit Livius 4. Dec. lib.6.

4 *Permiſſaque ludendi licentia.*] Primi annis ſingulis ludi ſcenici erant Megaleſia, in quibus hiſtriones ad novum opus egredientes, mira laſcivia, ſpurciſſima & turpiſſima quæque, in Matrem deûm & Atym dictitabant: tum & alii per id temporis, etiam honeſtiſſimi, Romanorum cultu diſſimulato, ut noſci non poſſent, licentioſiſſime per urbem vagabantur, nullis verbis factiſque fœdis parcentes, ut auctor eſt Herodianus in Commodo.

5 *Et ante deæ ſimulacrum.*] D. Auguſtinus de Civitate Dei, lib.2.cap.4. & ſeq.

6 *Matronaſque.*] Cicero in d. Oratione de Aruſpicum reſponſis, ubi publicos Matris deûm ludos negligenter eſſe factos, & ob id pollutos oſtendit, ita ſcribit, *Quo ſi quis liber, aut ſpectandi, aut etiam religionis cauſa acceſſerat, manus afferebantur, quo matrona nulla adiit propter vim conſeſſumque ſervorum.*

7 *Ad quos ſervos adire.*] Cicero in d. Orat. de Aruſp. reſpon. *Iſtiuſmodi,* inquit, *Megaleſia fecit pater tuus? iſtiuſmodi patruus? Is mihi etiam generis ſui mentionem facit, cum Athenionis, aut Spartaci exemplo ludos facere maluerit, quam C. aut Appii Claudiorum? Illi cum ludos facerent, ſervos de cavea exire jubebant. Tu in alteram ſervos immiſiſti, ex altera liberos ejeciſti. Itaque qui antea voce præconis à liberis ſemovebantur, tuis ludis, non voce, ſed manu liberos à ſe ſegregabant.*

Purpura Megarensis. celebrarunt: [1] quare purpura Megarensis in vulgi proverbium venit. [2] Quibus diebus stipem cogere, Idææ matris familias proprium fuit, quod edicto cavebatur his verbis: Præter Idææ matrisfamilias eosque justis diebus ne quis stipem cogito, & infra. In quibus fuit constitutum, ut patricii Megalensibus motitarent, plebs vero Cerealibus. *Ludi Taurii.* [3] Præter hos fuere Taurii diis inferis consecrati, quorum origo fertur antiquissima: cum enim regnante Superbo, vis morbi & insanabilis pernicies per omnes urbis regiones & compita pervagata esset, assiduisque funeribus exhausta civitas foret, atque ob esum carnium taurorum pestifer annus gravidas mulieres ita affecisset, ut sisti pestilentia nequiret, in deorum inferorum placamenta hos ludos concelebrarunt, qui Taurii dicti, quod ob taurinæ carnis morbum, *Ludi Compitalitii.* inventi primum concelebratique sunt, [4] in quibus metas circumcurrere, velut in Circensibus servatum est. [5] Compitalitios vero [6] Laribus, [7] quos bis in anno vernis æstivisque

1 *Quare purpura Megarensis.*] Aristoteles lib. 4. Ethicorum cap. 2.

2 *Quibus diebus.*] Hæc usque ad vers. *In quibus*, sunt Ciceronis lib. 2. de Legibus, & jam diximus supra hoc eodem libro, ubi de 12. Tab.

3 *Præter hos fuere Taurii.*] Hæc quoque usque ad versic. *In quibus metus*, sunt Festi Pompeji lib. 18. De ludis autem Taurilibus Livius 4. Dec. l. 9. *

COLERUS.

* Et Joseph. Scaliger in Castigationib. ad Fest. Ejusdem Festi est, *Taurium æs, quod in ludos Tauricos consumitur.*

TIRAQUELLUS.

4 *In quibus metas circumcurrere.*] Varro lib. 1. aut aliorum comput. 4. de lingua Latina.

5 *Compitalitios.*] Macrobius lib. 1. Saturn. cap 7. Suetonius in Augusto, cap. 31. *Nonnulla etiam ex antiquis cæremoniis paulatim abolita restituit: ut Salutis augurium, Diale flaminium, sacrum Lupercale, ludos seculares & compitalitios.*

6 *Laribus.*] Ovidius lib. 1. Fast.

Fitque gravis, geminosque parit, quia compita servant,
Et vigilant nostra semper in urbe Lares.

Et Varro lib. 2. aut aliorum computatio. 5. de lingua Latina. Et Dionysius Halicarnassæus libro 4. ubi & id dicit, Sacrificis Compitalia sacra facientibus, non ingenuos, sed servos ministrare voluit, quasi hoc gratius esset Laribus: quod festum nostra quoque ætate Romani agitant paucis diebus post Saturnalia cum primis celebre, & sumptuosum Compitalium appellatione: duratque mos ille priscus in sacris placandi Genios per servorum ministeria, qui temporaria libertate fruuntur per eos dies, ut hac honorifica humanitate mansuetiores redditi, dominos chariores habeant, & levius ferant suæ fortunæ inclementiam. *

COLERUS.

* Tertullianus de spectaculis c. 1. quem locum alibi jam citavi.

TIRAQUELLUS.

7 *Quos bis in anno.*] Suetonius in Augu-

que floribus ornabant, dicatos plerique autumant, quorum origo ab ultima antiquitate fuiſſe proditur. [1] Cum enim Priſco Tarquinio regnante, in foco genitale repente apparuiſſet, quo in ſinu admoto, mater Servii Tulli Ocreſtes, ſtupens miraculo, haud multo poſt Servium Tullium enixa peperit, qui mox regno ſucceſſit, & quod puero caput arſerit, Laris filius eſſe creditus eſt: inde Compitalitii ludi primum inſtituti, inventique fuere, [2] quos per vicorum magiſtros fieri, & in compitis celebrari, ac per multum temporis deſitos, quum ſolennia ludorum intermittere nefas eſſet, poſt L. Luſellum & C. Marium conſules à L. Piſone revocatos, & magno apparatu inſtauratos memorant, qui poſtea non per vicorum magiſtros, ſed præfectos vicorum celebrari cœpti, & demum ſublatis collegiis haud multo poſt diſcuſſi fuere. Tametſi ab Athenienſibus primum inſtitutos Compitalitios nonnulli credant, in quibus præmium victori hircus donabatur: [3] poſt quos, juvenales, funebres & ſeculares, vario & ſolerti ingenio inde recepti paratique ſunt: in juvenalibus enim, licet juvenum cauſa inſtituti forent, in hiſque adoleſcentes per luſus & laſciviam admitterentur, [4] plerumque *Ludi juvenales.*

que

Auguſto, cap. 31. *Compitales Lares ornare bis in anno inſtituit, vernis floribus & æſtivis.*

1 *Cum enim Tarquinio Priſco regnante.*] Hæc uſque ad verſic. *Quos per*, ſunt Plinii lib. 36. cap. 27. eodemque ult. in fin.

2 *Quos per vicorum magiſtros fieri.*] Et hæc quoque uſque ad verſ. *Tametſi*, ſunt Aſconii Pædiani in Orationem Ciceronis contra Piſonem.

3 *Poſt quos Juvenales.*] De quibus Suetonius in Nerone, cap. 11. ſcribit Julius Capitolinus Gordianum edidiſſe de proprio per quatriduum ludos Scenicos & Juvenalia. Sidonius Apollinaris,

Jam famæ Juvenalibus peractis.

Suetonius autem in Caligula, cap. 17. in fin. tradit, illum, ut lætitiam publicam in perpetuum quoque augeret, adjeciſſe diem Saturnalibus, appellaſſeque Juvenalem. *

COLERUS.

* Sub Auguſto quidem trium dierum Saturnalia erant, teſte Macrobio lib. 1. cap 10. Quare non intelligo ſatis Dionem, qui dicit, Caligulam juſſiſſe quinque diebus agi Saturnalia.

TIRAQUELLUS.

4 *Plerumque tamen anus, & grandævas.*] Suetonius in Nerone, cap. 11. in princ. *Spectaculorum plurima & varia genera edidit: Juvenales, Circenſes, Scenicos ludos, gladiatorium munus. Juvenalibus ſenes quoque Conſulares, anuſque matronas recepit ad luſum.* Cornelius Tacitus lib. 14. *Nero inſtituit ludos Juvenalium vocabulo, in quos paſſim nomina data. Non nobilitas cuiquam, non*

ætas,

que tamen anus, & grandævas natu matres, senesque ingravescenti ætate, ludis admissos comperimus. [1] Lusus erat, quem ludebant turmæ puerorum primo ætatis flore, & juvenes generosi spiritus, ut equis instratis, hinc inde dispositis turmis, tanquam acie instructa, composito agmine, in justæ modum pugnæ cursitarent, speciemque prælii, modo in occursum eundo, nunc à tergo & in gyrum occursando præberent, & campestrem incursionem facerent, [2] specimenque magnæ indolis, & commendationem ineuntis adolescentiæ præ se ferrent, ita ut qualis quisque futurus esset, cujusque spei, facile eniteret. [3] In his quoque pyr-

ætas, aut acti honores impedimento, quominus Græci Latinique histriones artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Dion in Nerone. Juvenalibus, *inquit*, ludis interfuerunt multi, sed in primis nobilissimi viri. Cujus rei argumentum est, quod Ælia Catula, fœmina nobilissima atque ditissima, ac jam grandis natu (nata erat annos octoginta) saltavit: Cæteri, qui propter senectutem, & morbos præcipue, nihil poterant facere, saltabant. Se enim exercebat unusquisque ut poterat, erantque ob eas res scholæ constitutæ, quas frequentabant clarissimi viri, mulieres, puellæ, adolescentuli, vetulæ, senes. Quod si quis non posset aliter spectaculum præbere, ad choreas ibat. Cumque multi pudore adducti, ea facerent personati, Nero, petente populo, ab eis personas auferebat, eosque patefaciebat hominibus, apud quos ipsi paulo ante magistratus gesserant.*

COLERUS.

* De Juvenalibus ludis omnino legendus Justus Lipsius ad l. 14. Cornelii Taciti.

TIRAQUELLUS.

1 *Lusus erat.*] Id ex Virgilio est, hujusmodi ludum describente libro 5. Æneid.

Olli discurrere pares atque agmina terni
Diductis solvere choris, rursusque vocati
Convertere vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliosq; recursus
Adversis spatiis, alternosque orbibus orbes
Impediunt, pugnæque cient simulachra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi, facta pariter nunc pace feruntur.

2 *Specimenque magnæ indolis.*] Hæc sunt in Augusto, cap. 43. cujus verba adscribemus infra in verbo, *Quam Tranquillus Trojam nuncupavit.*

3 *In his quoque Pyrrhicham.*] Serv. in lib. 5. Æneidos quo loco citabimus infra ibi, *Quam Tranquillus.* De hujusmodi autem saltatione Plato lib. 7. de Legibus, Plinius lib. 7. cap. 56. Suetonius in Cæsare, cap. 39. *Pyrrhicham*, inquit, *saltaverunt Asiæ Bithyniæque Principum liberi*, & in Nerone, cap. 12. Athenæus Dipnosophistarum lib. 14. cap. 12. Apulejus lib. 10. & 11. de Asino aureo refert pueros puellasque Græcanicam saltasse Pyrrhicham, cum nunc in orbem rotarum flexuosi, nunc in quadratum cuneati, discursus reciprocos explicarent. Pollux lib. 4. cap. 14. Scholiastes Homericus Iliados lib. π. Spartianus in Hadriano, Ammianus Marcellinus libro 16. Et ex horum plurimis intelliges cujusmodi hæc saltatio fuerit. Vide Erasmum Chil. 3. cent. 7. c. 71. *Pyrrhichen oculis præ se ferens.*

1 In

pyrrhicham saltari accepimus, quæ integris urbis moribus, *Pyrrhichæ.* magno faventium studio fiebat: quæ primum inventa fertur [1] in Creta, [2] nonnulli à Laconibus ad res bellicas facile obeundas, [3] ut armati levi flexu & saltu, nunc se contrahendo, nunc in altum exiliendo, nunc declinando, tela & plagas vitarent, disciplinamque ediscerent, [4] quæ enoplia *Enoplia saltatio.* saltatio dicta est, [5] quam Tranquillus Trojam nuncupavit: idque

1 *In Creta.*] Pyrrhicha saltatio est Græcanica, quam Pyrrhus in Creta primus invenit, auctor Plinius, ubi supra. Scribit Strabo in 10. Pyrrhicham repertam fuisse à Pyrrhicho Curite pro juvenibus ad disciplinam militatarem exercendis. Straboni astipulatur Solinus cap. 16. ubi de Creta insula, qui saltationem hanc expressit his verbis, *Pyrrhichon docuit Creta Pyrrhicho repertore. Equestres turmas prima docuit lascivas vertigines implicare: ex qua disciplina bellicæ rei usus datus.*

2 *Nonnulli à Laconibus.*] Quintilianus lib. 1. cap. 19. *Lacedæmonios*, inquit, *etiam saltationem quandam, tanquam ad bella quoque utilem, habuisse inter exercitationes accepimus.* Athenæus d. l. 14. cap. 12. scribit, Aristoxenum Pyrrhicham à quodam genere Lacone appellationem consecutam esse, ac his etiam temporibus Pyrrhichum nomen esse Laconicum.

3 *Ut armati.*] Nam & hanc ita describit Plato lib. 7. de Legibus, *Motus*, inquit, *Pyrrhiches imitatur flexus corporum, quibus tela plagæque vitantur declinando, concedendo, exiliendo in altum humique se detrahendo: contrarios item gestus imitatur, quibus videlicet contra alios quicquam infertur sagittando, jaculando, feriendo.* Diodorus Siculus l. 5. cap. 15. scribit, Cretam reperisse ensem, galeam, ac cum armis saltandi morem, quorum strepitu permagno Saturnus deceptus est.

4 *Quæ Ænoplia.*] Dionysius Halicarnassæus libro 7. hanc saltationem Pyrrhicham enopliam esse, hoc est, armatam tradit. Pollux lib. 4. cap. 14. Quamvis hæc à Pyrrhicha distinguere videatur. Strabo d. libro 10. Plin. d. l. 7. cap. 56. *Saltationem*, inquit, *armatam Curetes docuere Pyrrhicham Pyrrhus utramque in Creta.*

5 *Quam Tranquillus Trojam nuncupavit.*] In Cæsare cap. 39. *Trojam lusit, turma duplex, majorum minorumve puerorum*, & in Augusto, 43. *Sed & Trojæ ludum, edidit frequentissime majorum minorumve puerorum delectu, prisci decorique moris existimans, claræ stirpis indolem sic notescere*, & in Tiberio cap. 6. in fine. *Præsedit & Actiacis ludis & Trojanis Circensibus, ductor turmæ puerorum majorum*, & in Claudio, cap. 21. *Ac super quadrigarum certamina Trojæ lusum exhibuit*, & in Nerone cap. 7. in princip. *Tener adhuc, necdum matura pueritia, Circensibus ludis Trojam constantissime favorabiliterque lusit.* Et de hoc quoque ludo Cornelius Tacitus libro 11. *Sedente Claudio Circensibus ludis, cum pueri nobiles equis ludicrum Trojæ inirent, interque eos Britannicus Imperatore genitus, & L. Domitius adoptione mox in Imperium, & cognomentum Neronis ascitus, favore plebis acrior in Domitium, loco præsagii acceptus est.* Hujus autem ludi originem videbis apud Virgilium libro 5. Æneidos multis versibus, quos supra adduximus ibi, *Lusus erat.* Quibus paulo post & hos subjecit, quibus ostendit hunc ludum illinc ad Romanos fluxisse,

Hunc morem cursus atque hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,

Restitu-

[1] idque à Romulo inſtitutum ferunt, ut cum armis ſaltarent milites ſaltatione quam bellicrepam dixit. [2] Sicut in Panathenæis armatos pueros ſaltare voluerunt, in quibus pueri puellæque forma conſpicui, manibus amplexi, nunc in orbem, nunc in obliquum per diverſos flexus pyrrhicham in theatro ſaltabant. [3] Poſtea vero Gaditani modi, & molliſſimæ ſaltationes, quum eſſent minus notæ, inventæ fuere, in plures diviſæ ſpecies: [4] in chironomiam, quæ manuum geſtu: halma,

Saltatio in panathenæis.

Saltationes molles.

Rettulit & priſcos docuit celebrare Latinos:
Quo pater ipſe modo ſecum, quo Troïa pubes
Albani docuere ſuos. Hinc maxima porro
Accepit Roma, & patrium ſervavit honorem:
Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.

Quo in loco Servius, Ut ait Suetonius Tranquillus, ludus ipſe quem vulgo Pyrrhicham appellant, Troja vocatur, cujus expreſſit originem in libro de puerorum luſibus. Hujus quoque meminit Dion Nicæus lib. 43. ubi de ludis & certaminibus à Cæſare populo exhibitis, *Etiam*, inquit, *Trojam, antiquo more, Patritiorum filii luſerunt, juveneſque qui dignitate æquales erant, curribus certaverunt*, & lib. 48. Agrippæ prætura, *Et Trojam vocatum ludum per nobiles pueros magnifice exercebat.* Et lib. 51. ubi de ludis in conſecratione templi Julii factis, *ludi omnis generis*, inquit, *facti ſunt, Patriciique pueri Trojam luſerunt, virique ſimili ratione, equis celetibus bigiſque & quadrigis certaverunt.*

1 *Idque à Romulo inſtitutum fuit.*] Feſtus Pompejus lib. 2. *Bellicrepam*, inquit, *ſaltationem dicebant, quando cum armis ſaltabant, quod à Romulo inſtitutum eſt, ne ſimile pateretur, quod fecerat ipſe, cum à ludis Sabinorum virgines rapuit.*

2 *Sicut in Panathenæis.*] Iſocrates in eo libro, qui Panathenaicus inſcribitur. Thucydides lib. 6. De his Plato in Parmenide, Ariſtophanes in Nubibus, Plutarchus in Theſeo, Euſebius Chronographus, ubi de Agone gymnico, Maximus Tyrius, Sermone 33. & 36. Pauſanias lib. 4.

3 *Poſtea vero Gaditani modi.*] Martialis libro 5. epig. 109. in Cotilum,

Cantica qui Nili, qui Gaditana ſuſurrat,
Qui movet in varios brachia volſa modos.

Et rurſum epig. 120. ad Toranium,

Nec de Gadibus improbis puellæ,
Vibrabunt ſine fine prurientes
Laſcivos docili tremore lumbos.

Et lib. 6. epig. 70. de Teleſina,

Edere laſcivos & Bethica cruſmata geſtus,
Et Gaditanis ludere docta modis.

Et lib. 14. epig. 203. de Puella Gaditana,

Tam tremulum criſſat, tam blandum prurit, ut ipſum
Maſturbatorem fecerit Hippolytum.

Et Juvenalis Satyra 11.

Forſitan expectas ut Gaditana canoro
Incipiat prurire choro, plauſuque probatæ
Ad terram tremulo deſcendant clune puellæ,
Irritamentum Veneris languentis.

4 *In Chironomiam, quæ manuum geſtu.*] Idem Juvenalis ſatyra 6.

Chironomon Ledam molli ſaltante Batillo
Tuſcia veſicæ non imperat.

Quin-

[1] halma, quę pedum: [2] lactissima, quæ calcibus ad humeros jactis saltabantur, quorum inventores Iones fuisse dicunt, unde gestus quoque pantomimi fluxere: in quo id fuit constitutum, [3] ut in chironomia alii gestus subiti, alii miserabiles, alii longi nomina ferrent. [4] Funebres vero ludos etiam inter ludicra scenæ exhiberi accepimus, [5] & post ludos epulum datum, quibus qui præerant, [6] designatores dicti, in [7] quibus gladiatorum paria, qui venalem habent sanguinem, modo plura, nunc pauciora, nonnunquam familiæ lanistarum ad gladiaturam comparatæ, digladiari, vulneraque & sedes accipere solebant: [8] quos in defunctorum illustrium memoriam ea de causa institutos ferunt, quod quum hostes bello victi, servique ad sepulchra summorum ducum

Ludi funebres. Designatores.

Quintilianus lib. 1. c. 11. *Et certe, quod facere oporteat, non indignum est discere, cum præsertim hæc Chironomia, quæ est* (ut nomine ipso declaratur) *lex gestus, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & à summis Græciæ viris, & ab ipso Socrate probatæ, à Platone quoque in parte civilium posita virtutum, & à Chrysippo in præceptis de Liberorum educatione compositis, non omissa.* *

COLERUS.

* Sidonius Apollin. lib. 4. epist. 7. *Et cum apud crudos ceparumque crapulis esculentos hic agat vulgus, illic ea comitate tractabitur, ac si inter Apicios Epulones & Byzantinos Chironomuntas, hucusque ructaverit.*

TIRAQUELLUS.

1 *Halma, quæ pedum.*] Ἅλμα, saltum Græci vocant. Domitius Calderinus, Juvenalis interpres, in eum locum supra proxime citatum hoc genus saltationis, quod motu pedum vehementiore fit, Thermastrida vocat.

2 *Lactissima, quæ calcibus.*] Domitius ubi supra, saltationum Græcorum genera dividens, ἐλακτίσμα, inquit, *calcibus ad humerum jactis, à mulieribus fiebat.*

3 *Ut in Chironomia.*] Domitius Calderinus, ubi supra.

4 *Funebres vero ludos.*] Livius 4. Decad. libro 1. ad finem. Donatus in præfatione Terentii. Relege, quæ non incuriose diximus de Ludis funebribus, supra lib. 3. cap. 7.

5 *Et post ludos epulum.*] Suetonius in Cæsare, cap. 26. *Munus,* inquit, *populo, epulumque pronunciavit in filiæ memoriam: quod ante eum nemo fecit.*

6 *Designatores dicti.*] Donatus in Adelphis, de quibus in *l. Athletas 4. de his, qui notantur infamia.* Vide ibi omnino Budæum in suis Annotationibus.

7 *In quibus gladiatorum paria.*] Ita enim committebantur ex Suetonio in Augusto cap. 44. ad fin. & in Domitiano cap. 4. & Plutarcho in Cæsare.

8 *Quod in defunctorum illustrium memoriam.*] Hæc usque ad vers. *In qua,* desumpta sunt ex Virgilio lib. 10. Æn.

—— Sulmone creatos
Quattuor hic juvenes, totidem quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.

Quo loco Servius, *Sane,* ait, *Mos erat in sepulchris virorum fortium captivos necari: quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui à bustis Bustuarii dicti sunt.*

1 *Apud*

ducum olim sæve jugularentur, & sanguinem effunderent, idque posteris sævum & inhumanum videretur scelus, cautum fuit, ut sæva illa desita consuetudine, servi libertique, & damnati capite, ac gladiatores bustuarii, qui venalem habent sanguinem, usu armorum & astu eruditi, conducti precio per lanistas, digladiarentur: in quibus in æmulationem certamenque virtutis, licet dimicatione perniciosa, vulnera acciperent darentque, & ferro decernerent: in qua si quis forte succumberet, mercedem lanista perditi gladiatoris accipiebat. Athenienses vero fures & sicarios pecunia comparatos, armis instruebant, quos, ut in scena dimicarent, invicem committebant: [1] apud quos usus obtinuit, ut imperatore vita functo, duodecim captivi ad sepulchrum jugulati, tumulentur una. [2] Quæ munera licet summæ immanitatis forent, duces in bellum, profecturi, Romæ plerunque populo exhibuere: [3] scilicet ut vulnera cerne-

Athenienses.

1 *Apud quos.*] Nam & apud Homerum Iliados libro 23. Achilles in funere Patrocli duodecim viros fortes mactavit, & cum cadavere illius igni tradidit,

Δώδεκα μὲν τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλοὺς,
Τοὺς ἅμα σοι πάντας πῦρ ἐσθίει.

Id est,

Duodecim quidem Trojanorum magnanimorum filios fortes,
Quos una tecum omnes ignis absumit.

2 *Quæ munera.*] Justinianus Imperator libro 11. Codicis tit. 43. non immerito prohibet gladiatoria spectacula, tanquam cruenta præberi. D. Cyprianus in epistola ad Donatum gladiatoriam voluptatem in primis execratur his verbis, *Paratur gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium luminum sanguis oblectet: homo occiditur in hominis voluptatem: & ut quis possit occidere peritia est, usus est, ars est: scelus non tantum geritur, sed docetur.* Hæc præterea gladiatoria munera detestatur Lactantius Firmianus lib. 6. de Vero cultu, c. 20. *

COLERUS.

* Hos & elegantissimis versibus execratur Prudentius:

Sanguinis humani spectacula publicus edit
Consessus, legesque jubent venale parari
Supplicium, quo membra hominum discerpta cruentis
Morsibus oblectent hilarem de funere plebem.

Sed hæc ad alia spectacula referenda.

TIRAQUELLUS.

3 *Scilicet ut vulnera cernere assuescerent.*] Pomponius Lætus in Compendio Romanæ historiæ, ubi de Nemesi dea. Julius Capitolinus in Maximino & Balbino Imperatoribus, *Celebratis sacris*, ait, *datis ludis scenicis, ludisque Circensibus, gladiatorio etiam munere, Maximus susceptis votis in Capitolio ad bellum contra Maximinum missus est, cum exercitu ingenti, prætorianis Romæ manentibus. Unde autem mos tractus sit, ut proficiscentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium, & venatus darent, breviter dicendum est. Multi dicunt apud veteres hanc devotionem contra hostes factam,*

cernere assuescerent, cædesque & prælia non formidarent, quibus certa lex data, ut multo gravioribus armis pugnare discant, utque diutius in pugnæ simulachris armati assuescant, ut in patientia laborum educati, in conflictu pugnæ minus laborarent, neque ut tyrones corporibus animisque deficerent. Utque lanistæ cum hastis & sudibus primo introducantur, mox gladiis decernant, ad præliumque incedant tunicati. Utque ante congressum multa fiant, quæ non ad vulnus, sed ad speciem gesticulationis, & motus agilitatem videantur: procedente mox pugna, ut nudi digladientur, neque in vulnere ingemiscant, neve injussi decumbant, neve postquam decubuissent, ferrum accipere jussi, segnes & cunctabundi accipiant, aut retractent. [1] Ad quod certamen insignes nobilitate & opibus, neque obscuri generis homines plerunque prodiere: [2] Nam & Nero Cæsar CCCC. senatores, & DC. equites ad ferrum exhibuit. Et Domitiani temporibus nobiles ad specimen virtutis ostendendum, in arenam prodire non dubitarunt, [3] qui non virorum modo pugnas, sed fœminarum noctu com-

ctam, ut civium sanguine litato, specie pugnarum se Nemesis, id est, vis quædam fortunæ satiaret. Alii hoc literis tradunt, quod verisimilius credo, ituros ad bellum Rom. debuisse pugnas videre, & vulnera & ferrum, & nudas inter se cohortes: ne dimicantes in bello armatos hostes timerent, aut vulnera, & sanguinem perhorrescerent. Hactenus Capitolinus.

1 *Ad quod certamen.*] Ut patet ex sequentibus.

2 *Nam & Nero Cæsar.*] Suetonius in vita ipsius cap. 12. *Exhibuit*, inquit, *ad ferrum * etiam quadringentos Senatores, sexcentosque Equites Romanos, & quosdam fortunæ atque existimationis integræ: ex iisdem ordinibus, confectoresque ferarum, & varia arenæ ministeria.* Corn. Tacitus lib. 15. *Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentia ac priora. Sed fœminarum illustrium, Senatorumque filiorum plures per arenam fœdati sunt.* Hinc exiit illud Juvenalis Sat. 8.

Qui sedet, & spectat triscurria Patriciorum,
Planipedes audit Fabios, ridere potest qui
Mamercorum alapas, quanti sua funera vendant,
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celsi Prætoris vendere ludis.

COLERUS.

* *Ad ferrum*, id est, ad Gladiatores. Sic ad ferrum damnati, & ad ferrum dati, apud JCtos. Juvenal. Sat. 6. de fœminis gladiatorum amore captis.

—— Ferrum est quod amant.

TIRAQUELLUS.

3 *Qui non virorum modo pugnas, sed & fœminarum noctu commisit.*] Suetonius in vita Domitiani cap. 4. *Venationes*, inquit, *gladiatoresque & nocti-* bus

commisit: [1] donec cautum fuit, ne equites Romani ludo & arena polluerentur. Primus enim qui gladiatorium edidit munus, [2] Junius Brutus in honorem defuncti patris fuisse traditur. Alii Appium Claudium & Fulvium consules, in foro boario gladiatores commisisse primos asseverant. [3] In quo præter apparatus magnificentiam, immanissimas feras, hominesque, qui cum his concurrerent, ad pugnam exhibuit. [4] Ad quos matronas admitti erat lege vetitum, ne immanitati aut feritati assuescerent: sicut ab athletarum spectaculis muliebrem sexum [5] Augustus avocavit

Quis primus gladiatorium munus dederit.

Matronis ludis interesse vetitum.

bus ad lychnuchos commisit, nec virorum modo pugnas, sed & fœminarum. Xiphilinus è Dione in Domitiano, *Noctu sæpe exhibebat certamina, in eaque nonnas & mulieres introducebat.* Exhibitas præterea à Domitiano fuisse fœminarum pugnas testatur Papinius, cum ait in 1. Sylvarum, sylva ult.

Stat sexus rudis, insciusque ferri,
Et pugnas capit improbus viriles:
Credas ad Tanain ferumq; Phasin,&c.

Juvenalis mulierum impudentiam Satyrica mordacitate dilacerans, quæ Domitiani temporibus in venationes & pugnas theatrales descendebant, inquit:

—— Nævia Thuscum
Figat aprum, & nuda teneat venabula mamma.

1 *Donec cautum fuit, ut Equites Romani.*] Tranquillus in D. Octavio Augusto cap. 43. scribit, *Augustum ad scenicas & gladiatorias operas & equitibus Romanis aliquando usum fuisse, verum prius, quam Senatusconsulto interdiceretur: postea nihil sane, præterquam adolescentulum Lucium honeste natum, exhibuisse, tantum ut ostenderet, quod erat bipedali minor, librarum septendecim, ac vocis immensæ.* Ulpianus Jurisconsultus *l. quod ait Prætor.* 2. *ff. de his, qui notantur infamia,* §. *ult.* scribit eos, qui quæstus causa in certamina descendunt, & omnes propter præmium in scenam prodeuntes, famosos esse. Divus Augustinus lib. 2. Civitatis Dei, cap. 27. scribit, Romanos privasse virtutis honore, tribu movisse, agnovisse turpes & fecisse infames eos, qui scenicas artes & obscœnos ludos exercerent.

2 *Junius Brutus.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. de Institutis antiquis testis est, gladiatorium munus primum Romæ datum esse in foro Boario, Appio Claudio, Q. Fulvio Consulibus. Dederunt autem Marcus & Decius filii Bruti, funebri memoria, patris cineres honorando. Verum Jul. Flor. de uno Junii Bruti filio Decio tantum loquitur, non de Marco: sic enim scribit, Epitome Livii libro 16. *Divus Jun. Brut. munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus.*

3 *In quo.*] Livius 4. Decad. lib. 9. scribit, P. Licinii funeris causa visceratione datam, & gladiatores 120. pugnasse, & ludos funebres per triduum factos, & post ludos epulum.

4 *Ad quos matronas admitti.*] Contra tamen innuit Suetonius in Augusto, cap. 44. dum sic scribit, *Fœminis ne gladiatores quidem, quos promiscue spectari solenne olim erat, nisi ex superiore loco spectare concessit.*

5 *Augustus.*] Eodem illo cap. 44. Et vide hic omnino quæ scripsimus in legibus Connubialibus l. 16. num. 37. incip. *Et ob hæc*, ubi multa videbis ad hanc rem pertinentia.

1 *Clan-*

cavit & dimovit. Non sic Cretensibus, qui præcipuas & magno natu mulieres ad gladiatorium munus admittebant: & Spartæ nulla est tam nobilis mulier, quæ precio conducta non ad scenam prodeat. Cumque antea gladiatorii ludi imperatorum munus forent, [1] Claudius princeps, ut pecunia quæstorum fierent, cavit edicto: quos propter cædes & immanitatem, quodque mali exempli essent, postea edi prohibuit. [2] Et quia nonnulli inopes & modicis facultatibus, sordida mercede conductos gladiatores ad ferrum exhibebant, Tiberio imperante, Senatusconsulto cautum fuit, ne quis gladiatorium munus daret, cui minus quadringentis millibus census esset. Post aliquot vero ætates Theodoricus Gothorum rex ita gladiatores odio prosequutus fuit, ut optantibus Romanis, non modo illos denegari, sed nunquam postea edi permiserit. Fuitque in usu, ut in funebribus essent spectatores penulati, quum in cæteris togati convenirent. [3] Seculares vero ludos, quod singulis centundecem annis, vel quod semel tantum hominis ætate fierent, dictos accepimus. Nam seculum veteres hac finitione terminarunt. [4] Alii nisi decurso trium ætatum spa-

Cretenses. *Spartani.* *Quibus gladiatorum munus dare permissum.* *Ludi seculares.*

1 *Claudius Princeps.*] Ante Claudium Iulius Cæsar Ædilis 200. ac 300. gladiatorum paria exhibuit, apud Plutarchum in vita illius.

2 *Et quia nonnulli.*] Suetonius in Tiberio cap. 34. scribit, Tiberium ludorum ac munerum impensas corripuisse, mercedibus scenicorum rescissis, paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis.

3 *Seculares vero ludos.*] Horatius in Carmine seculari,

Certus undenos decies per annos
Orbis, ut cantus, referatque ludos
Ter die claro, totiesque grata
Nocte frequentes.

Quam lectionem agnoscunt omnes interpretes, licet sint, qui ibi legant non *Undenos*, sed *ut denos*. Cui lectioni astipulatur Festus Pomp. lib. 17. cum scribit, *Seculares ludi apud Romanos post centum annos fiebant: quia seculum centum annos extendi existimabant.* Et Censorinus de Die natali, lib. 6. ubi originem horum ludorum describit. Ludorum secularium meminit etiam Divus Augustinus lib. 3. cap. 18. & ibi Ludovicus Vives interpres, quem vide. Vide præterea Pomponium Lætum in Epit. Rom. historiæ, ubi de Imperio Philippi. & Lilium Gregorium Gyraldum de Annis & mensibus.

4 *Alii nisi decurso.*] Herodianus lib. 3. in vita Severi, *Seculares*, inquit, *hi tum appellabantur celebrati (ut ajunt) decurso trium spacio ætatum: siquidem urbe tota, atque Italia præcones itabant convocatum omnes ad ludos, quos nec vidissent hactenus, nec visuri postmodo forent. Ita scilicet intervallum præteritæ, futuræque celebritatis, supra omnem esse hominum ætatem significantes.*

spacio, seculares fieri negaverunt, [1] qui supra Tiberim, [2] sæpius in Capitolio, magna frequentia & favore sunt edi soliti: [3] ad quos licet præco invitaret ad ludos, quos nec vidisset quisquam, nec visurus esset, illos tamen citra hunc annorum numerum persæpe celebratos comperimus: [4] nam & divus Augustus seculares fecit, [5] & haud multo post Claudius celebravit, quo intervallo sexaginta tres haud amplius interfuere anni. [6] Mox Domitianus illos instauravit, habita temporis ratione, ex quo ab Augusto editi fuerant, quos Romæ per omnia theatra fieri servatum est, [7] in quibus trinoctio terra caligine bobus atris ad Tarentum sacrum Plutoni & Proserpinæ, lectisternium, pervigilia & supplicationes instar Cereris initiorum fieri solebant, carmine & hymnis in Capitolio à pueris puellisque, patrimis & matrimis, in Apollinis & Dianæ laudem modulato, [8] cum quibus sæpe Circenses dabantur una. Quorum institutio fertur antiquissima. [9] Cum enim Valerius Publicola, qui reges ejecit, tres filios morbo laborantes ex voto recepisset incolumes, voti reus, hos instituit primus, & celebravit: quos antea præteritos vel intermissos [10] divus

Secularium ludorum origo.

1 *Qui supra Tiberim.*] Scilicet in Vaticano, ut videre est in Suetonio in Claudio, cap. 21. qui quidem Vaticanus erat in Transtiberina regione. Sed Suetonius loquitur de Circensibus, quia sæpe una Circenses fiebant, ut postea dicetur.

2 *Sæpius in Capitolio.*] Centesimodecimo anno (ut scribit Acron) à pueris puellisque impuberibus in Capitolio cantabatur carmen illud Horatianum, quod nuper citavimus.

3 *Ad quos licet præco.*] Herodianus lib. 3. in vita Septimii Severi, & Suetonius in Claudio, ubi sup.

4 *Nam D. Augustus.*] Suetonius in vita illius, c. 31. Plinius lib. 7. c.48.

5 *Et haud multo post Claudius.*] Idem Sueton. in Claudio, cap. 21. Cornelius Tacitus l. 11. Plinius ubi nuper, Censorinus in d. lib. de Die natali, c.14.

6 *Mox Domitianus.*] Idem Auctor in vita ipsius cap. 4. Aurelius in vita ejusdem, in fine. Tacitus & Censorinus, ubi supra. Martialis lib. 4. epig. 1. de Natali Domitiani,

Hic colat ingenti redeuntia secula lustro,
Et quæ Romuleus sacra Terentus habet.

7 *In quibus trinoctio.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. de Institutis antiquis, ubi de Valesio loquitur, ubi item de Valerio Publicola. Hincque illud Ausonii in Numero ternario,

Trina Terentino celebrata trinoctia ludo.

8 *Cum quibus sæpe Circenses.*] Ut etiam patet ex Suetonio in Domitiano, d. c. 4.

9 *Cum enim Val. Publicola.*] Valer. Maximus ubi supra, & vide Censorinum etiam, ubi sup.

10 *D. Augustus.*] Dictum est supra.

1 *In*

vus Augustus magnifico apparatu celebravit, quamvis non vera ratione dimensa. [1] In quibus juvenes sine aliquo majore natu propinquorum nocturno spectaculo interesse vetuit. [2] Postremo Domitianus septimos exhibuit, ad sua tempora ab ortu urbis observatos. Et demum post curricula temporum, [3] Philippus Imperator, millesimo urbis anno ex omni seculorum memoria, apparatissimos seculares fecit: in quibus præter elephantos triginta, leones, tigres, alces atque hyænas & cephos, etiam gladiatorum paria mille, hippopotamum, & rhinocerotem, ferasque immanissimas venationi dedit. [4] Præter quos fuere ludi theatrales & honorarii, qui æque ac funebres stati non sunt: sed ut quisque ad honores & ædilitatem, præturam vel consulatum evectus erat, ad conciliandum populi favorem maxima hos lætitia coluit & celebravit: [5] in quibus elephantorum [6] & leonum pugnas, aliarumque beluarum [7] venationes,

Ludi theatrales & honorarii.

1 *In quibus juvenes.*] Suetonius in Augusto c. 31.

2 *Postremo Domitianus, &c.*] Tacitus lib. 11.

3 *Philippus Imperator.*] Hæc usque ad versic. *Præter quos*, sunt Julii Capitolini in Gordianis, de quo etiam nonnihil Eutropius lib. 9. cap. 4. Paulus Orosius lib. 7. c. 13. Et ad id quod de Hippopotamo dicit, adde, quod Plinius lib. 8. c. 26. scribit, M. Scaurum, Ædilem, primum omnium hippopotamum Ædilitatis suæ ludis ostendisse. Et ad id quod de Rhinocerote dicit, adde quod idem Plin. ejusdem lib. 8. cap. 20. Pompejum Magnum omnium primum Rhinocerotem ludis Circensibus exhibuisse.

4 *Præter quos fuere ludi Theatrales.*] De hujusmodi ludis Honorariis Suet. in Augusto, c. 32. *Ne quod autem*, ait, *maleficium, negociumve impunitate vel mora elaberetur, triginta amplius dies, qui Honorariis ludis occupabantur, actui rerum accommodavit.* Festus Pomp. libro 8. *Honorarios ludos*, ait, *quos & Liberalia dicebant.* Et hos quidem Hermolaus Barbarus in Plinianis castigationibus c. 4. ita dicit vocari ab honore, qui eos ludos populo edebant. *

COLERUS.

* Sed non existimo tot dies solis Liberalibus occupatos fuisse. Verius fortassis honorarios interpretabimur, honoris seu dicis caussa sic dictos, non quod ludi vere ederentur, vel eos quibus Prætor præerat. Nam & jus Prætorium (quod norunt omnes) honorarium appellatur. Hæc Torrentius.

TIRAQUELLUS.

5 *In quibus elephantorum.*] Ut abunde videbis apud Plinium lib. 8. c. 7. & Senecam in lib. de Brevitate vitæ, cap. 13. ubi dicit, Pompejum primum in Circo elephantorum duodeviginti pugnam edidisse: quamvis Plinius in d. c. 7. scribit viginti: aut, ut quidam, ait, tradunt 17.

6 *Et leonum pugnas.*] Ut patebit ex sequentibus.

7 *Venationes.*] Livius 4. Decad. l. 9. tradit, Spurio Posthumio Albino, & Martio Coss. athletarum certamen tum primo Romanis spectaculo fuisse, &

nes, frequenter exhibitas invenimus: [1] Primus enim Scævola in curuli ædilitate leonum pugnas dedisse fertur, [2] mox Pompejus jubatos trecentos quindecim, [3] Cæsar quadringentos: [4] donec Senatusconsulto cautum fuit, ne Africanas in urbem inveherent. Contra Cneus Aufidius tribunus plebis: nam Circensium causa importari jussit. [5] Postea Augustus tigrim, [6] & Domitius Ænobarbus centum ursos Numidicos in ædilitate, & totidem venatores Æthio-

se, & venationem datam leonum & pantherarum, Suetonio in Domitian. c. 4.

1 *Primus enim Scævola.*] Plinius libro 8. cap. 16. Solinus cap. 40. aut aliorum computat. 30. ubi de Africa, *Spectaculum*, ait, *ex leonibus primus edidit Scævola Publii filius in curuli ædilitate.* Verum Seneca in d. lib. de Brevitate vitæ, cap. 13. scribit primum L. Syllam in Circo leones solutos dedisse, cum alioquin tunc alligati darentur ad conficiendos missis à Rege Boccho *joculatoribus*, ut vulgo legitur: verum *jaculatoribus* legendum puto.

2 *Mox Pompejus.*] Plinius ubi supra. Plutarchus autem in ejus vita dicit quingentos. Dion historicus l. 39. tradit, Pompejum theatrum dedicavisse, & in eodem spectacula cum musica, ludosque gymnicos exhibuisse, atque in Circo equorum certamen, multarumque & varii generis beluarum venationes præbuisse. Quinque enim dierum spacio quingenti leones confecti sunt, elephantique octodecim cum armatis depugnaverunt, partim in ipsa pugna mortui, partim paulo post. Nam populus aliquos, etiam invito Pompejo, miseratus est, cum vulnerati à pugna destitissent, circumeuntesque ad cœlum proboscidibus lamentati sunt, ita ut sermoni occasionem præberent, non id ab ipsis temere, aut casu fieri, sed jusjurandum, quo persuasi ex Africa traducti erant, implorantibus, suique vindictam deos poscentibus. Fertur enim haud prius eos in naves ingressos esse, quam à ducentibus juramento sibi cautum esset, de omni injuria. Hæc Dion, ubi supra.

3 *Cæsar.*] Plinius d. l. 8. c 16.

4 *Donec Senatusconsulto.*] Plinius lib. 8. cap. 17. *Senatusconsultum*, inquit, *fuit vetus, ne liceret Africanas in Italiam advehere. Contra hoc tulit ad populum Cn. Aufidius Tribunus plebis, permisitque Circensium gratia importare.*

5 *Postea Augustus tigrim.*] Plinius d. c. 17. paulo postea, quæ in præced. adduximus, subjungit, *D. Augustus Q. Tuberone, Fabio Maximo Coss. 4. Nonas Majas theatri Marcelli dedicatione, tigrim primus omnium Romæ ostendit in cavea mansuefactam.* Deinde 18. ejusdem libri capite, tradit, Dictatoris Cæsaris Circensibus ludis tigrim (quæ Camelopardalis etiam vocatur) primum visam Romæ.

6 *Et Domitius Ænobarbus.*] Plinius d. lib. cap. 36. ad finem, *Annalibus*, inquit, *notatum est, M. Pisone, M. Messala Coss. ad 14. Calend. Octob. Domitium Ænobarbum Ædilem curulem ursos Numidicos centum & totidem venatores Æthiopas in Circo dedisse.* Deinde subjungit, *Miror adjectum Numidicos fuisse, cum in Africa ursos non gigni constet.* Solinus cap. 39. aut aliorum distinctione 29. ubi de Numidia & in ea visis. Dion autem in Augusto, tradit P. Servilium Prætorem temporibus ipsius Augusti trecentos ursos, totidemque alias feras inhibuisse & occidisse.

1 *Et*

Æthiopes dedit. Hæc enim expectatio munerum, quantum studii & favoris ad conciliandum popularium animos attulerit, quum magnifico sumptu exhibita fuissent, enarratu difficile est: siquidem qui illa ample & largiter dedissent, aut qui munificentia reliquos anteissent, facillimos aditus ad honores, consulatus & præturas, reliquosque magistratus, proximis comitiis habuere: quorum cura & procuratio præcipua ædilium erat. [1] Et qui illos ob secordiam prætermisisset populare odium & offensam haud dubie incurrit, & velut sordidus & parum civilis, est pro despectissimo habitus. Mamerco enim homini ditissimo, quod ædilitatem, ne sumptus in exhibendis ludis faceret, assequi non curasset, in consulatu repulsam tulit. [2] In his enim res commentitias, fabellas & scenas rapræsentare, tum monstra & visu incognita, venationesque & pugnas populo dare assuerant: [3] ad quas mulieres descendisse, & cum immanissimis feris sæpe depugnasse comperimus, [4] tanto omnium studio, ut triginta & amplius dies, sepositis negociis, Romani ludis impenderent: quos postea Augustus coarctavit, ne ludorum celebritas nimium diu actus forenses & negocia moraretur. [5] Theatrales quoque ludos in Liberi

Munera hujusmodi scenica ad honores viam parabant.

Theatralium origo.

1 *Et qui illos.*] Ut patet ex sequentibus.

2 *In his enim res commentitias, fabellas.*] Hæc alibi latius explicantur.

3 *Ad quas mulieres descendisse.*] Sueton. in Nerone, cap. 11. de Circensibus loquens, *Ex utroque*, inquit, *ordine & sexu plerique ludicras partes sustinuerunt.* Et in Domitiano, cap. 4. ut supra jam diximus, tradit ipsum Domitianum venationes gladiatoresque, & noctibus ad lychnos non virorum modo pugnas, sed & fœminarum exhibuisse. Martialis quoque describens Amphitheatrum Domitiani in princ. sui lib. epig. 6. mentionem facit fœminei prælii, cum sic ait,

Belliger invictis quod Mars tibi sævit in armis,
Non satis est Cæsar, sævit & ipsa Venus.
Prostratum Nemeës, & vasta in valle leonem,
Nobile, & Herculeum fama canebat opus.
Prisca fides taceat: nam post tua munera Cæsar
Hæc jam fœminea vidimus acta manu.

Hinc illud Juvenalis Sat. 2.

Luctantur paucæ, comedunt collyphia paucæ.

4 *Tanto omnium studio, ut triginta.*] Hæc usque ad versic. *Theatrales*, sunt Suet. in Augusto cap. 32. cujus verba adduximus supra, ubi de ludis honorariis.

5 *Theatrales quoque ludos.*] Servius enarrans illud Virgilii l. 2. Georg.

— Et veteres ineunt proscenia ludi.

beri patris honorem inventos fuisse, omnes fere consentiunt, [1] quos ab Atheniensibus originem duxisse ferunt, [2] qui primi Novembri mense Bacchanalia & ludos gymnicos ac Liberales celebrarunt, tanta licentia, ut nympharum & heroum habitu bacchantes prodirent in forum, & ad sonum tibię cum lasciva gesticulatione compositis modis psallerent, vinumque cum bellariis, libaque ex melle, magna bibendi licentia circumferrent: [3] quos plerumque populus coronatus spectavit. Quæ sacra, præterquam quod per anum deliram & temulentam indicerentur, eo insolentiæ processere, [4] ut mulieres virique ornati hedera, crine fluxo, lymphatis animis debacchatæ, cum thyrsis velut insanientes & furore afflatæ obvios ferirent: ministri quoque phanatici non minore vesania ferulas gestarent, tanta temulentia & verborum licentia, [5] ut Marcus Varro, nisi ab amentibus, fieri potuisse negaret: [6] quare ministræ Mænades

Bacchanalium licentia.

Bacchanalia per anum indicebantur.

Primi, inquit, *ludi Theatrales ex Liberalibus nati sunt, ideo veteres ait.* Illud lib. 11. Æneid.

Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi.

Bacchi, ait, *ideo dicit: quia apud veteres ludi Theatrales non erant, nisi in honorem Liberi patris.*

1 *Quos ab Atheniensibus.*] Virgilius d. lib. 2. Georg. subjungit,

Præmiaque ingentes pagos & compita circum,
Theseidæ posuere. ——

Et ibi Servius exponens *Theseidæ*, id est, *Athenienses, qui primi ludos instituere Liberales.*

2 *Qui primi Novembri mense.*] Plutarchus in Theseo, scribit, Minoën in honorem Androgeï, filii, Gymnica certamina statuisse: præmiumque victoribus pueros (quos secum Theseus adduxerat) tradidisse, tantisper in Labyrinthi custodia asservatos. De Bacchanalibus & Bacchi sacris D. Augustinus lib. 7. c. 21. & alibi sæpe.

3 *Quos plerumque populus coronatus.*] Livius 3. Decad. lib. 5.

4 *Ut mulieres.*] Lucianus in Baccho, Mulieres insanæ & furiosæ, coronis hederaceis ornatæ, cervinis pellibus indutæ, hastulas quasdam parvas gerentes, quibus ferrum non adest: sed thyrso redimitæ sunt, & scuta quædam læviter resonantia, si quis tantum manu tetigerit, similia scutis tympana. Hederam autem Baccho sacram ostendimus supra lib. 4. cap. 17.

5 *Ut M. Varro.*] Divus Aurelius Augustinus lib. 6. c. 9. *Bacchanalia*, inquit, *summa celebrantur insania:* Ubi Varro ipse confitetur à Bacchantibus fieri non posse, nisi mente commota. Ubi Ludovicus Vives, interpres, sic scribit, *Nam si quieta essent, tranquillaque mente, nunquam talia facerent: partim inepta stultaque, partim abominandæ fœditatis, partim crudelia atque inhumana. Multæ enim cædes per hujusmodi sacrificiorum furorem committebantur. Sic occisi sunt Pentheus, & Ninius Indiæ Rex, & Lycurgus Thrax, & Orpheus.*

6 *Quare ministræ Mænades dictæ.*] Et Bacchus ipse Mænoles, quasi totus furens, ut scribit D. Clemens Eusebio citante.

des dictæ, [1] inter quos Sileni, Satyri, Bacchæ, Lenæ & Chiæ, Mimallones, Najades, Nymphæ & Tityri sacris operabantur. In his quoque comessationes, [2] thyrsi, [3] tibiæ & cantus frequentes erant. [4] Et quoniam ad animæ purgationem pertinere dicerent, [5] etiam vannum quo triticum *Vannus.*

citante. Diodorus Siculus lib. 2. cap. item 2. *In multis Græcis urbibus triennio Bacchides mulieres conveniunt: apud quas de more virgines thyrsum ferunt, in honorem Dei Bacchantes, eique per cœtus sacrificantes. Postremo memoriam Mænadum, quæ feruntur illi deo astitisse, hymnis & cantu renovant.* Et de his Ovid. lib. 4. Fast.

Mentis inops rapitur, ut quas audire solemus,
Threïcias fusis Mænadas ire comis.

Juvenalis Satyra sexta,

—— Et cornu pariter vinoque feruntur
Attonitæ, crinemque rotant ululante priapo Mænades. ——

Persius Satyra prima,

—— Et lyncem Mænas flexura corymbis,
Evion ingeminat. ——

Catullus autem Mænades hederigeras vocat.

1 *Inter quos.*] Hæc usque ad versic. *In his quoque*, sunt Strabonis lib. 10. Ex quo intelligis hic mendum esse in vocabulo *Chiæ*, & *Thyiæ* esse legendum. Sed adde ad id, quod de Silenis, Satyris, & Mimallonibus hic dicitur, illud Ovidii de Arte Amandi, lib. 1.

Ecce Mimallonides sparsis in terga capillis,
Ecce leves Satyri prævia turba Dei:
Ebrius ecce senex pando Silenus asello
Vix sedet & pressas continet arte jubas.
Dum sequitur Bacchas, Bacchæ fugiuntque petuntque,
Quadrupedum ferula dum malus urget eques.
In caput aurito cecidit delapsus asello,
Clamarunt Satyri, Surge age, surge pater.

Et præterea de Mimallonibus Sidonius Appollinaris in præfatione Panegyrici Antemio Augusto consuli,

Tum Faunis Dryades, Satyrisque Mimallones actæ
Fuderunt lepidum rustica turba melos.

Et Statii interpres Luctatius libro 4. Thebaidos, qui Bacchas & Mimallones easdem dicit, citatque illud Persii, Satyra prima,

Torva Mimalloneis implerunt cornua bombis.

2 *Thyrsi.*] Quod patet ex eo loco Luciani non longe ante adducto. Macrob. lib. 1. cap. 19. scribit, Bacchum tenere thyrsum, his verbis, *Cum thyrsum tenet, quid aliud, quam latens telum geritur, cujus mucro hedera lambente protegitur.*

3 *Tibiæ & cantus.*] Ut videre licet ex Suetonio in Domitiano, cap. 4.

4 *Et quoniam ad animæ purgationem.*] Servius in Virg. quo loco statim citabimus.

5 *Etiam vannum.*] Nam & vannum ad sacra pertinere satis constat ex Apulejo lib. 11. Metamorph. ubi is loquens de sacris Isidis, quam Cererem nonnulli esse putant, *Quintus*, inquit, *auream vannum, aureis congestam ramulis: & alius ferebat amphoram.* Quod etiam non obscure indicat Virgilius lib. 1. Georgicôn,

Arbuteæ crates, & mystica vannus Iacchi.

Ubi Servius, *Ideo*, inquit, *quod Liberi patris sacra ad purgationem animæ pertinebant, & sic homines ejus mysteriis purgabantur, sicut vannis frumenta purgantur. Hinc est, quod dicitur, Osyridis membra à Typhone dilaniata, Isis cribro superposuisse. Nam idem est Liber pater, in*

cum purgatur, [1] & ovum sphærali figura adhibebant. Quæ sacra procedente tempore, quum ex diurnis nocturna fierent (unde [2] Nyctileia appellata sunt) promiscuis ingenuorum & fœminarum stupris, cum strepitu & ululatu in omne facinus & libidinem, perpetuo senatusconsulto, non in urbe modo, sed per omnem Italiam coërcita fuere: maximisque pœnis inhibitum, ne Bacchanalia Romæ, neve in Italia fierent, quum in contubernio sordidissimorum patrarentur, essentque maximorum scelerum causa & seminarium. Apud Thraces Orgia Bacchi [3] ab Orpheo instituta, nisi à menstruosis fiebant. [4] Evianes Bacchi festa celebrant, in quibus ludiones primo, mox spectatores, multo vino epoto, ad arma concurrunt. A Babyloniis quoque festus

Nyctileia.

Bacchanalia inhibita.

Orgia in Thracia.

Evianes.

Babylonii.

cujus mysteriis vannus est, quia (ut diximus) *animas purgat. Unde & Liber, ab eo quod liberet, dictus est: quem Orpheus à gigantibus dicit esse discerptum.*

1 *Et ovum sphærali figura adhibebant.*] Ovum quoque sacris & purgationibus adhibitum fuisse, alibi abunde diximus.

2 *Nyctileia appellata sunt.*] Servius enarrans eum locum lib. 4. Æneidos,

— Nocturnusque vocat clamore Cithæron.

Nocte, inquit, *celebratus: unde ipsa sacra Nyctileia dicebantur, quæ populus Romanus exclusit causa turpitudinis.* Nyctilejus pater Bacchus dictus est Ovidio Lib. 1. de Arte amandi,

Ergo ubi contigerint positi tibi munera Bacchi,
Atque erit in socii fœmina parte tori:
Nyctileumque patrem, nocturnaque sacra precare
Ne jubeant capiti vina nocere tuo.

Et apud eundem lib. 4. Metam. inter cætera Bacchi nomina hoc quoque ponitur,

Myctileusque Eleusque parens, & Iacchus & Euan.

Et Plutarch. in eo lib. qui inscribitur de Eo quod erat in Delphis, & Pausaniam lib. 1.

3 *Ab Orpheo instituta.*] Servius in lib. 6. Æn. in eum locum,

Illa chorum simulans evanteis orgia circum
Ducebat Phrygias. —

Et Antipater Sidonius, cujus in id carmen ita in Latinum vertit Gregorius Gyraldus.

Quique sacros ritus atque orgia mystica Bacchi Repperit. —

4 *Evianes Bacchi.*] Maximus Tyrius, Philosophus Platonicus, Sermone 12. Quapropter, *inquit*, minime ego Evianum spectacula laudârim, quibus inter potandum, tam actores, quam etiam spectatores solent oblectari. Evianes duo ad tibiæ sonum, quam alter ab his modulatur, simulant pugnam: horum alter agricolam aratoremque agit, alter grassatoris personam, seque ideo armis instruit: prope agricolam quoque posita sunt arma. Ubi grassator in conspectum agricolæ venit, protinus agricola, dimisso jugo, accurrit ad arma: quibus acceptis dein ineunt pugnam, in eaque & ictuum & vulnerum & mutilationum imagines quam simillimas reddunt: spectacula videlicet convivio indigna. Vide Athenæum lib. 1. c. 8. in fin.

1 *Lavi-*

festus dies Baccho plurimo mero exhausto colebatur, in quo noctem perennem lascivis gesticulationibus & largiori potu indulgebant. Apud Heleos Bacchæ Dionysio psallentes modulata voce, precantur, ut bovino pede ad se accedat. *Helei.* [1] Lavini integer mensis Libero dicabatur, quibus diebus obscœnis verbis & spurcissimis uti permissum: *Lavinii.* [2] quod Heliogabalus instituisse fertur, ut in vindemiarum festo multa impudica & obscœna jactarentur in dominos: [3] id quod nostrates servare etiamnum solenne habent: donec per forum virile membrum plaustro transveherent, cui matronæ spectatæ pudicitiæ, velut sancto numini coronam imponebant.[4] Quod etiam Varro fieri consuesse in reliqua Italia scribit, tanta turpitudine, ut per dies festos Liberi membrum per agros plostellis, mox in urbem cum cantu & ululatu ferrent. [5] Ab Ægyptiis tanto abusu Bacchanalia fiebant, ut temeto ingurgitati, statuas cubitales per pagos circunferant, protenta mentula magnitudine visenda, præeunte tibia & choro, cum Mercurii statua veretro porrecto: quas fœminæ & magnæ natu matres velut pom- *Ægyptii.*

1 *Lavini.*] D. Aurelius Augus. Civit. Dei lib. 7. c. 21. sacrorum Liberi patris turpitudinem acriter lacerans, sic scribit ex Varrone, *In oppido Lavinio unus Libero totus mensis tribuebatur, cujus diebus omnes verbis flagitiosissimis utebantur, donec illud membrum per forum transvectum esset, atque in loco suo quiesceret. Cui membro inhonesto matremfamilias honestissimam palam coronam necesse erat imponere.*

2 *Quod Heliogabalus.*] Ælius Lampridius in vita illius, *Ferunt multi* (inquit) *ab ipso primum repertum, ut in vindemiarum festivo multa in dominos jocularia, ab audientibus dominis dicerentur, quæ ipse composuerat, & Græca maxime. Horum pleraque Marius Maximus dicit in vita ipsius Heliogabali. Erant amici improbi & senes quidam & specie philosophi, qui caput ridiculo componerent, qui improba quidam pati se dicerent, qui maritos se habere jactarent.* Hactenus Lampridius.

3 *Id quod nostrates.*] D. Augustinus ante ea, quæ supra adduximus, hæc scribit, *Inter cætera, quæ prætermittere, quoniam multa sunt: cogor: In Italiæ compitis, quædam dicit* (M. Varro scilicet) *sacra Liberi celebrata cum tanta licentia turpitudinis, ut in ejus honorem pudenda virilia colerentur: non saltem aliquantum verecundiore secreto sed in propatulo exultante nequitia. Nam hoc turpe membrum per Liberi dies festos cum honore magno plostellis impositum, prius per rura in compitis, & usque in urbem postea vectabatur.* Deinde subjungit ea, quæ supra adduximus in verbo, *Lavini.*

4 *Quod etiam Varro.*] Hæc quæ ex D. Augustino adduximus, Varronis sunt, ubi supra.

5 *Ab Ægyptiis.*] Herodotus lib. 2.

1 *Eadem*

pompam triumphalem præ se agebant tam fœdo spectaculo, ut nihil improbius aut nequius foret. [1] Eadem quoque licentia Athenis vulgo usurpatur Novembri mense, quo Bacchanalia celebrabant, ut phanatica multitudo Baccharum habitu per urbem procederet. [2] Fuit præterea quinquennale ludicrum, in quo tam versu quam prosa oratione græce latineque, tum musica per citharœdos & citharistas, tum gymnicis ludis certabatur: [3] quod Nero Cæsar primus ad morem Græci certaminis è Græcia Romam deduxisse, Jovique Capitolino dicasse, atque singulis quinquenniis magno certamine animorum celebrasse fertur, jam intermissis ducentis annis, [4] à Lucii Mummii triumpho, qui primus hoc spectaculi genus in urbe præstitit. In quibus quantum quisque facundiæ experimento, aut candore ingenii eniteret, facile apparebat. [5] C. vero Caligula, horum instar, miscellos Lugduni fecit, Græcæ Latinæque facundiæ experimento. In quo certamine lege sancitum erat, ut victi victoribus hoc præmii darent, ut ipsorum laudes tanquam obnoxii scriberent, & carmine celebrarent. [6] Postea à Domitiano triplex institutum ferunt, Capitolino Jovi,

Ludicrum quinquennale.

Triplex ludicrũ quinquennale.

1 *Eadem quoque licentia Athenis.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 7. in descriptione ludorum Latinorum, paulo ante fin.

2 *Fuit præterea quinquennale ludicrum.*] Tacitus libro 16. post princ. Sueton. in Augusto, c.98.

3 *Quos Nero Cæsar.*] Corn. Tacitus ubi nuper, & Suetonius in Nerone cap.21. *Instituit*, inquit, *& quinquennale certamen primus omnium Romæ more Græco triplex, musicum, gymnicum, & equestre, quod appellavit Neronia.* *

COLERUS.

* Quinquennale ludicrum vocat Tacitus. Idque more Græcorum celebratum fuisse idem ibi refert. Romæ igitur à Nerone primum institutum fuit. Erat & Neapoli, ut Suetonius meminit in August. cap.98. & Strabo libro 5. Iterum Suetonius in Claudio cap. 11. Domitiano cap. 4. Caligula cap.20. Adde his Plinium quoque lib.4. Epist.22.

TIRAQUELLUS.

4 *A L. Mummii triumpho.*] Corn. Tacitus lib.14. *Neque quenquam*, inquit, *Romæ honesto loco ortum, ad theatrales artes degeneravisse, ducentis jam annis à L. Mummii triumpho, qui primus id genus spectaculi in urbe præbuerit.*

5 *C. vero Caligula.*] Hæc usque ad versic. *Postea*, sunt Suetonii in vita ipsius Caligulæ cap.20. qui ad ea addit, *Eos autem, qui maxime displicuissent, scripta sua spongia, linguaque delere jussos, nisi ferulis objurgari, aut flumine proximo mergi maluissent.*

6 *Postea à Domitiano.*] Idem Suetonius in Domitiani ipsius vita, c.4.

Jovi, Musicum, Equestre & Gymnicum, aliquando plurimum coronatorum, [1] in quibus Papinius Statius victus fertur, victor autem & ter coronatus in certamine Albano, [2] quod Domitianus pariter instituit. In quo poëtæ certatim Minervæ psallebant hymnos. [3] In eo vero Publius Mimographus palmam tulisse dicitur. Athenis quoque ad Thesei sepulchrum celebres hi ludi mansere, in quibus tragœdorum certamen magno conventu totius Græciæ fuisse tradunt. Eo enim viri eloquentissimi ex omni Græcia exciti confluxere, [4] inter quos Æschylus, primus tragœdiam dedit, in ea victor Sophocles, victus Æschylus, haud multo post mœrore victus occubuit, quibus etiam ludis decem judices ex singulis curiis præfuere. [5] Fuitque in more, ut hircus prœmium tragœdo foret. Utque lyrici juvencam immolarent, tragœdi hircum, poëtæ taurum. Pro-

Tragœdorum certamen.

Hircus tragœdi præmium.

1 *In quibus Papinius Statius.*] Ut videre est apud ipsummet Statium, Sylvarum lib. 4. Sylva 2. in fin.

Lux mihi, Trojanæ qualis sub collibus Albæ,
Cum modo Germanas acies, modo Daca sonantem
Prælia, Palladio tua me manus induit auro.

2 *Quod Domitianus.*] Iidem Suetonius & Papinius, ubi supra.

3 *In eo vero Publius Mimographus.*] Macrob. lib. 1. Satur. cap. 7. *Productus, inquit, Publius, natione Syrus, Romæ per Cæsaris ludos omnes, qui tunc scripta & operas suas in scenam locaverant, provocavit, ut singuli secum, posita invicem materia, pro tempore contenderent. Nec ullo recusante, superavit omnes: in quibus & Laberium. Unde Cæsar arridens hoc modo pronunciavit: Favente tibi me victus es Laberi à Syro. Statimque Publio palmam & Laberio annulum aureum cum quingentis sestertiis dedit.* Nonnihil etiam scripsit Gellius lib. 17. cap. 14.

4 *Inter quos Æschylus.*] Aliter eum interiisse tradit Valerius Maximus libro 9. cap. 12. de Mortibus non vulgaribus: *Nam in Sicilia mœnibus urbis, in qua morabatur, egressus, aprico loco resedit, super quem aquila testudinem ferens, elusa splendore capitis (erat enim capillis vacuum) perinde atque lapidi eam illisit, ut fractæ testudinis carne vesceretur, eoque ictu origo & principium fortioris tragœdiæ extinctum est.* Ita Valerius. E diverso autem Phillippides, comœdiarum poëta haud ignobilis, cum in certamine poëtarum præter spem vicisset, & lætissime gauderet, inter illud gaudium repente mortuus est, ut scribit Gellius lib. 3. cap. 15.

5 *Fuitque in more ut hircus.*] Horatius in Arte poëtica;

Carmin qui tragico vilem certavit ob hircum.

Et ibi Acron & Porphirion interpretes. Donatus in suis in Terentium præludiis, Diomedes Grammaticus lib. 3. Priscianus lib. 4. & Isidorus lib. 8. cap. 7. Nam & τράγος Græcis hircus est.

Pro-

[1] Proditur tamen comicus Menander, quum centum & octo scripsisset fabulas in certamine comœdorum, licet esset superior, tamen ambitu & factione à Philomene victus renunciatus. In Elide quoque poëtæ accepto themate, carminibus certabant, victorque coronam ferebat donum: Sicut Archelaus Mausolo agona proposuit & ludos, in quibus doctissimi sæpe decertarunt, inter quos Theopompus Isocratis discipulus, omnium consensu, propter singularem vim ingenii, victoriam tulit. [2] Una tamen proditur Corinna, Musca lyrica dicta, tanta eruditione claruisse, ut Thebis cum Pindaro carminibus certaret, & quinquies victrix foret. Et Aristophanes quum certamini poëtarum judex præsideret, poëtæ illaudato victoriam dedisse, quod sua, non aliena recitasset. [3] Euthymus quoque Locris oriundus, tam diserta scripsit carmina, ut Olympicis ludis semper victor fuerit, semel tantum uni posthabitus. [4] Quin etiam Neapoli quinquennale certamen fuisse tradunt musicum & gymnicum, illis æmulum, quæ in Græcia summa laude celebrantur, [5] quod etiam noctibus magna luce ignium

Poëtarum certamen in Elide.

Quinquennale certamen apud Neapolim.

1 *Proditur tamen comicus Menander.*] Gellius lib. 17. cap. 4. Quintil. lib. 10. cap. 1.

2 *Una tamen proditur Corinna.*] Pausanias lib. 9. qui de Bœoticis est, & alii, à me citati in legibus Connubialibus lib. 11.

3 *Euthymus.*] Plinius libro 7. capite 47.

4 *Quinetiam Neapoli.*] Strabo libro 5. Geophraphiæ, Jubente oraculo Neapoli agonem celebratum tradit. Et lib. 9. *Apud eos, ait, quinquennalis sacer ille musicus & gymnicus complures dies celebrabatur agon, illis æmulus, qui per Græciam clarissima celebritate geruntur.* Suetonius in Augusto, c. 98. Horum certaminum meminit Statius Neapolitanus Poëta lib. 2. Sylvarum sylva 2. ubi de Surrentino Pollii statim post princ.

Huc me post patrii lætum quinquennia lustri,
Cum stadio jam pigra quies, canusque sederet
Pulvis, ad Ambracias conversa Gymnade frondes,
Trans gentile fretum placidi facundia Polli
Detulit. ——

Et rursus lib. 5. sylva 3. in Epicedio in patrem,

Ille tuis toties præstrinxit tempora sertis,
Cum stata laudato caneret quinquennia versu.

Tacitus lib. 4. *Quinquennale ludicrum Romæ institutum est ad modum Græci certaminis.* Ælius vero Spartianus in Hadriano in fin. scribit, *Antoninum Pium templum ipsi Hadriano pro sepulchro apud Puteolos constituisse, & quinquennale certamen.*

5 *Quod etiam noctibus.*] Fuit & hoc quinquennale certamen in Cæsarea civitate ab Herode institutum, præmiis

nium ſingulis quinquenniis Romæ fiebat, magnis oratorum & vatum certaminibus. [1] Neque omiſerim à quibuſdam traditum memoriæ, Heſiodum carminibus cum Homero in certamine poëtarum contendiſſe, victoremque Heſiodum epigramma cum tripode in Helicone poſuiſſe. [2] Erant præter hos plebeji ludi ſpectatiſſimi, qui exactis regibus pro plebis libertate primum dati ſunt: quos nonnulli poſt ſeceſſionem ad ſacrum montem inſtitutos ferunt, ob conſociatos patrum plebiſque animos, [3] quos poſtea Lucius Sylla, perdomitis hoſtibus magna plebis expecta- *Ludi plebeji.*

miis victori propoſitis, ut tradit Egeſippus lib. 1. cap. 31. Joſephus antiquitatum Judaicarum, lib. 15. c. 10. *

COLERUS.

* Id ab Herode factum in gratiam honoremque Auguſti.

TIRAQUELLUS.

1 *Neque omiſerim.*] Gellius lib. 3. cap. 11. Hoc autem epigramma, cujus is meminit, nobis Dion ſcriptum reliquit,

Ἡσίοδος Μούσαις Ἑλικωνίσι τόνδ' ἀνέθηκε
Ὕμνῳ νικήσας ἐν Χαλκίδι θεῖον Ὅμηρον.

Quod ſic vertit Lilius Gregorius Gyraldus,

Heſiodus poſuit Muſis Heliconibus iſtum,
Cum cantu vicit divinum in Chalcide Homerum.

De qua re etiam Plutarchus 1. Sympoſiacôn, & in Convivio ſeptem ſapientum, ubi deſcripſit verſus, quibus ipſi decertarunt. Homerus quidem ita,

Μοῦσά μοι ἔννεπ' ἐκεῖνα τὰ μήτ' ἐγένοντο πάροιθεν.
Μήτ' ἔσται μετόπισθεν. Id eſt,
Muſa mihi referas, quæ non unquam ante fuere,
Neve futura retro.

Cui mox reſpondit Heſiodus,

Ἀλλ' ὅταν ἀμφὶ Διὸς τύμβῳ καναχήποδες ἵπποι
Ἅρματα συντρίψωσιν ἐπειγόμενοι περὶ νίκης. Id eſt,
Verum cornipedes quando Jovi, ante ſepulchrum
Feſtinantes propter palmam plauſtra terebant.

Ob idque Heſiodum maxime omnium admirationi fuiſſe, atque tripodis præmium aſſecutum. Hujuſque certaminis judicem fuiſſe ferunt Panidem Regem Chalcidis, unde natum ſit proverbium Πανίδου ψῆφος, id eſt, *Panidis ſuffragium.* De quo Eraſmus Chil. 3. cent. 1. cap. 32. Fuere tamen qui Homerum faciant Heſiodo longe antiquiorem, & inter hos Cicero lib. de Senect. Porphyrius & Solinus cap. 7. Cyrillus lib. 1. contra Julianum, & Euſebius Chronographus. De qua re Heraclides Ponticus duos dialogos ſcripſit. Sed & tu vide de his Senecam lib. 13. Epiſt. epiſtola 89. Gellium d. lib. 3. cap. 11. Pauſaniam in Bœoticis, & Vellejum Paterculum lib. 1.

2 *Erant præter hos plebeji ludi.*] Livius 3. Decad. libro 3. Cicero 2. in Verrem act. & ibi Aſconius interpres ſic ſcribit, *Victoriæ ludos Sylla inſtituit bello civili victor. Secundum quos, Plebeji ludi: quos exactis regibus pro libertate fecerunt: aut pro reconciliatione plebis poſt ſeceſſionem in Aventinum.* Meminit etiam horum ludorum Valer. Maximus lib. 1. c. 7. de Somniis, ubi de T. Latino.

3 *Quos poſtea à L. Sylla.*] Appianus bellorum Civilium lib. 1. ſcribit, L. Syl-

ctatione restituit: [1] quorum ædiles plebis arbitri & moderatores erant, in quorum celebritate servatum meminimus, ut quoties instaurarentur, ab his ludorum causa [2] epulum daretur, [3] quos ex variis causis non semel instauratos comperimus. [4] Cereales vero quin in Cereris honorem magnificentissime fierent, nulla controversia est, [5] quos Circenses dictos nonnulli volunt: [6] nam & deorum imagines in his longo ordine produci, [7] & circum metas cursu contendere solebant, [8] ovumque in Cerealis pompæ apparatu

L. Syllam Athletas & cætera spectacula Romam evocavisse, veluti solamina quædam belli Mithridatici, aut Itali, excusatione adhibita, quasi populum à calore respirare & refrigerari cuperet.

1 *Quorum Ædiles plebis.*] Ludos Romanos ut faciendos curabant Ædiles Curules, sic Plebejos Ædiles plebis, auctore Livio 3. Dec. lib. 7. qui scribit ludos Roman. semel instauratos ab Ædilibus Curulibus Q. Metello, & C. Servilio, & Plebejis ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Ædilibus plebis, & Jovis epulum factum, ludorum causa. Et 4. Decad. lib. 1. paulo post principium, *Ludi*, inquit, *Romani Scenici eo anno magnifice, apparateque facti ab Ædilibus Curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quinto Flaminio, biduum instaurati sunt. Et plebeji ludi ter toti instaurati ab Ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minucio Rufo: qui in ædilitate prætor creatus erat, & Jovis epulum factum ludorum causa.* Et multis aliis in locis, ut ejusdem Dec. l. 2. non procul à prin.

2 *Epulum daretur.*] Livius 3. Dec. lib. 5. non adeo longe à princ. *Ludi*, inquit, *per biduum instaurati: & Jovis epulum fuit, ludorum causa*, & 4. Dec. lib. 3. & vide in præced.

3 *Quos ex variis causis.*] Vide Titum Livium, & Dionysium ubi supra.

4 *Cereales vero.*] Varro lib. 2. aut aliorum computatione 5. ling. Latinæ, & Livius 3. Decad. lib. 10. Tacitus lib. 15. in fin. *Utque*, inquit, *Circensium Cerealium ludicrum pluribus equitum cursibus celebraretur.*

5 *Quos Circenses dictos nonnulli.*] Scilicet Valerius Maximus lib. 2. c. 1. de Institutis antiquis, ubi de more & institutione ludorum, nunc *plebejos*, nunc *Circenses* eos varie nominat. Tacitus lib. 15. de Nerone loquens, *Tandem*, inquit, *statuere Circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exequi destinata: quia Cæsar rarus egressu, domoque aut hortis clausis ad ludicra Circi ventitabat.* Vide Politianum Miscellaneorum c. 85.

6 *Nam & deorum imagines.*] Multa odorum fragrantia deorum simulachra auro argentoque cælata virorum humeris in hac ludorum pompa circumferri, tradit Dionysius Halicarnassæus lib. 7. in fin. & ex eo Sabellicus lib. 9. enneadis 2. Rapsod. Macrobius lib. 1. cap. 23. Vehitur enim simulachrum Dei Heliopolitani ferculo, veluti vehuntur in pompa ludorum Circensium deorum simulachra.

7 *Et circum metas.*] Varro ling. Lat. lib. 4. *Circus*, ait, *Maximus dictus, quod circum spectaculis ædificatus, ubi ludi fiunt, & quod ibi circum metas fertur pompa, & equi currunt.*

8 *Ovumque.*] Varro Rei Rusticæ, lib. 1. cap. 2. *Nam non modo*, inquit, *ovum illud sublatum est, quod ludis Circensibus novissimi curriculi finem facit qua-*

paratu numerabatur primum, [1] in quibus pervigilia noctu fiebant, [2] sicut in sacris Isidis excubiæ: [3] in his quoque ædiles plebis pro equorum cursu plerumque gladiatorum certamen exhibuere. [4] Cereri enim ad quintum calendas Aprilis annis singulis Romani rem divinam more patrio facere assuerant: [5] quæ sacra, quod è Græcia translata essent, & per Græcos curata, Græca dicta sunt. [6] Fuisse enim in Græcia sacra Eleusinæ Cereris specta-

Ludi Cereales, seu Circenses.

Sacra Græca.

quadrigis: sed ne illud quidem ovum vidimus, quod in Cereali pompa ferri solet esse primum. *

COLERUS.

* Spatia curriculorum in Circo ovis notabantur, ut Livius, Dion, Isidorus, Cassiodorus testantur.

TIRAQUELLUS.

1 *In quibus pervigilia fiebant.*] Cor. Tacitus lib. 15. ubi de Junone propitiata, per matronas primum in Capitolio, deinde apud proximum mare, sic scribit, *Unde hausta aqua, templum & simulachrum deæ prospersum est, & lectisternia & pervigilia celebravere fœminæ, quibus mariti erant.* Suetonius in Caligula, cap. 54. *Nec alia de causa videtur eo die, quo periit, pervigilium indixisse, quam ut initium in scenam prodeundi licentia temporis auspicaretur.* Herodianus lib. 3. *Vidimus,* inquit, *sub illo quosdam omnis generis ludos, cunctis editos theatris, simulque supplicationes & pervigilia ad formam Cereris celebratos.* Vide Politianum in Miscellaneis cap. 58. ubi de origine & ritu Secularium ludorum.

2 *Sicut in sacris Isidis excubiæ.*] Apulejus lib. 11. Metamorph.

3 *In his quoque ædiles.*] Dion lib. 7. *quadragesimoque ante devictum Brutum,* ait, *ut Ædiles plebis gladiatorum certamina pro equorum cursibus Cereri exhibuerint.*

4 *Cereri enim ad quintum Calend. Aprilis.*] Ovidius in Fastis 4.

Proxima victricem cum Romam inspexerit Eos
Et dederit Phœbo stella fugata locum,
Circus erit pompa celeber, numeroque deorum,
Primaque ventosis palma petetur equis.
Hinc Cereris ludi, non est opus indice causæ:
Sponte deæ munus promeritumque patet.

Ubi videre licet interpretes eadem prope scribentes, quæ hîc Alexander: quamvis non 5. Cal. sed 5. Idus Mensis Roman. Aprilis scilicet, Cerealia celebrari scribant.

5 *Quæ sacra.*] Cicero in Oratione pro Cornelio Balbo, *Sacra Cereris, Judices, summa majores nostri religione confici ceremoniaque voluerunt. Quæ cum essent assumpta de Græcia, & per Græcas semper curata sunt sacerdotes, & Græca omnia nominata.* Et iterum l. 2. de Legibus: *Neve quem initianto, nisi, ut assolet, Cereri, Græco sacro.* Festus Pompejus lib. 7. *Græca sacra, festa Cereris ex Græcia translata, quæ ob inventionem Proserpinæ matronæ colebant: quæ sacra dum non essent matronæ quæ facerent, propter cladem Cannensem, & frequentiam lugentium, institutum est, ne amplius triginta diebus lugeretur.*

6 *Fuisse enim in Græcia sacra Eleusinæ Cereris.*] Divus Augustinus lib. 7. cap. 20. Lactantius Firmianus Falsæ religionis, lib. 1. cap. 21. Lilius Gyraldus Historiæ deorum, syntag. 14.

ctatiſſima, auctores memorant, [1] quæ obſcura luce fiebant, [2] ſacerdoteſque facibus diſcurrentes curſu phanatico ſacra peragebant, à quibus velut ſanctiſſimis & impollutis, impii conſceleratique amovebantur, [3] voce præconis, ita ut templum velut omni religione ſanctum, alicujus criminis aut noxæ conſcio adire non liceret: quod ſi quis adiiſſet non initiatus, capite luebat: [4] ad quod Nero conſcientia ſceleris agitatus, ingredi veritus fuit. [5] Non ſic Antoninus Philoſophus Auguſtus: nam fretus innocentia & vitæ integritate, ſine diſcrimine adivit. [6] Cujus myſteria magno ſilentio

Cereris myſteria.

1 *Quæ obſcura nocte fiebant.*] Vide interpretes Ovid. loco ſupra citato, & Gyraldum d. Syntag. Eraſmus Chiliadis 2. cent. 5. cap. 66. ſcribit, Eleuſinia & noctu, & in operto fieri & excluſis maribus.

2 *Sacerdoteſque facibus.*] Unde illud Claudiani lib. 1. de Raptu Proſerpinæ:

— Jam magnus ab imis
Auditur fremitus terris, templumque remugit
Cecropidum, ſanctaſque faces attollit Eleuſis.

Sacerdotes Cereris à facium geſtatione *Daduchos* appellatos, jam ſupra diximus.

3 *Voce præconis.*] Sueton. in Nerone, cap. 34. *Peregrinatione quidem Græciæ Eleuſiniis ſacris, quorum initiatione impii & ſcelerati voce præconis ſummoverentur, intereſſe non auſus eſt.* Ælius Lampridius in Alexandro Severo, ſcribit eum juſſiſſe quemadmodum in Eleuſiniis ſacris dicitur, ut nemo ingrediatur, niſi qui ſe innocentem novit. Ad quod nonnulli referunt illud Virg. lib. Æneid.

— Procul, ô procul eſte prophani,
Conclamat vates.

Sed Servius ibi prophanos intelligit, pro ſacris non initiatis: *qui* (inquit) *fanum intrare non poterant.* Liv. 4. Dec. lib. 1. tradit, quod cum Acarnanes duo juvenes per initiorum dies non initiati templum Cereris, imprudentes religionis, cum cætera turba ingreſſi eſſent, tanquam ob infandum ſcelus, interfecti ſunt. Et vide locum Catulli, quem tibi afferam infra in verbo, *In cujus ſacrificio.*

4 *Ad quod Nero.*] Sueton. ubi nuper citavimus.

5 *Non ſic Antoninus Philoſophus.*] Qui (ut refert Capitolinus in vita illius) ut ſe innocentem probaret, Cereris templum adiit, & ſacrarium ſolus ingreſſus eſt.

6 *Cujus myſteria magno ſilentio inclyta.*] Nam & Numenio philoſopho, inter philoſophos occultorum curioſiori, offenſam numinum, quod Eleuſinia ſacra interpretando vulgaverit, ſomnia prodiderunt: Viſo ſibi ipſas Eleuſinias deas habitu meretricio ante apertum lupanar videre proſtantes: admirantique & cauſas non convenientis numinibus turpitudinis, conſulenti reſpondiſſe iratas: ab ipſo ſe adyto pudicitiæ ſuæ vi abſtractas, & paſſim adeuntibus proſtitutas, ut relatum eſt à Macrob. lib. 1. de Somnio Scipionis c. 2. ad fin. Alcibiades, ut tradit Plutarchus, accuſatus fuit, quod ſacra Cereris enunciaſſet. Juſtinus lib. 5. ſcribit Attica Cereris feſta nulla re magis quam ſilentio conſtare. Ariſtophanes in Nebulis hæc ſacra ob id ἄῤῥητα ἱερὰ, id eſt *non dicenda ſacra*, vocat. Gregorius Nazianzenus in ſermone ſolemnitatis Epiphaniorum, quem ſic vertit Lud. Vives, *Neque*

lentio inclyta, velut arcanum quid, ſanctumque in vulgus efferre non licebat. [1] Quod ſacrum à ſolis matronis fiebat annis ſingulis. [2] Romanique in toga candida ſpectare ludos mulieresque in veſte alba pariter ſacrum facere ſolebant: in quo id fuit obſervatum, ut tunc diis gratum eſſe cenſerent, ſi à lætis nec funere pollutis celebraretur. Utque in ſacris Cereris ante noctem epuletur nemo, [3] atque à vino in primis [4] & venere abſtineant. [5] Utque quinto quoque anno ex Sybillinis carminibus prodigiorum cauſa jejunium fiat: [6] inter quæ præcipuum fuit, ut ſacris initiatos, calida abluerent primum, quod caſtitati prodeſſe ducerent. [7] Apud Athenas in ſacris Cereris, quæ dicuntur Adonia, mulieres ſimulacra defunctorum efferre, multaque funeſta & calamitoſa juſto comploratu & gemitu effingere tradunt: in

Sacra Cereris apud Athenas.

que nobis virgo aliqua rapitur, nec Ceres errat, nec Celeos adducit, & Triptolemos, & Dracones, partimque agit, & partim patitur: nam pudet me diem afferre ſacrificiis nocturnis, & ex myſterio turpitudinem efficere. Scit Eleuſis hæc, & ſpectatores rerum quæ tacentur, & certe ſilentio digna ſunt, hæc Greg. Nazian.

1 *Quod ſacrum à ſolis matronis.*] Val. Maximus lib. 1. cap. 1. de Cultu deorum. Livius 3. Decad. lib. 3. Feſtus Pompejus loco ſupra citato in verbo, *Quæ ſacra*, & jam alibi diximus.

2 *Romanique in toga candida.*] Val. Maximus ubi ſupra. Ovidius Metam. lib. 10.

Feſta piæ Cereris celebrabant annua matres,
Illa quibus nivea velatæ corpora veſte,
Primitias frugum dant ſpicea ſerta ſuarum.

Quod à lugentibus fieri nefas erat, ſcribit Livius ubi ſupra proxime, & Plutarch. in Fab. Max. ſcribit deos fortunatorum honoribus lætari.

3 *Atque vino in primis.*] Virgilius lib. 1. Georg.

Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret,
Cui tu lacte favos, & miti dilue vino.

Quo loco Servius oſtendit aliud eſſe Cereris ſacrificium, aliud Orci nuptias. In hoc enim vinum non inferebatur, in illo utique. De nuptiis Orci loquens Plautus in Aulularia, inquit:

Cereri nuptias facturi eſtis, quia nihil temeti allatum video.

4 *Et Venere abſtineant.*] De qua re vide omnino quæ ſcripſimus in noſtris legibus Connub. leg. 15. num. 116. incip. *Ovidius*.

5 *Utque quinto quoque anno.*] Livius 4. Decad. lib. 6. *Eorum*, inquit, *prodigiorum cauſa libros Sibyllinos ex S. C. Decemviri cum adiſſent, renunciarunt, jejunium inſtituendum Cereri eſſe: & id quinto quoque anno ſervandum.* Ad quod jejunium pertinet id, quod ſcribit Plutarchus in Demoſthene, quod in his ſacris Cereris mulieres jejunabant.

6 *Inter quæ præcipuum fuit.*] Apulejus videndus ſuper his.

7 *Apud Athenas.*] Plutarchus in Alcibiade, & in Nicia, & Ammianus Marcellinus lib. 22.

[1] in cujus sacrificio Atticæ virgines inter solennia, repositis cista sacra capitibus quam occulte deferunt, quum Cereri sacrum quam occultissimis cæremoniis fieret: [2] quippe prophano homini Cereris mundum videre nefas erat. [3] Apud Siculos vero Cereri & Proserpinę diverso anni tempore sacrum fit. Proserpinæ enim maturis messibus decem festos agunt dies: Cereri vero, quum semen in terram mittitur. [4] Græcis autem in tribus ludis, præterquam in Cerealibus, accensas faces gestare vetus mos habuit, in Prometheis, in Vulcaniis, in Panathenaicis. [5] Præter hos fuere ludi Martiales Marti dicati, [6] & alii piscatorii, [7] ex quæstu piscan-

Siculi. *Græci.* *Martiales.* *Piscatorii.*

1 *In cujus sacrificio.*] Nam & hinc hæ virgines *Canephoræ* dicebantur, quasi dicas Canistriphoræ: de quibus Pausanias lib. 1. Catullus in nuptiis Pelei & Thetidos:

Pars obscura cavis celebrabant orgia cistis,
Orgia, quæ frustra cupiunt audire profani.

Nam & hæc Cereris, & cæterorum deorum sacra Orgia dicebantur, licet Bacchi sacris magis conveniant, ut scribit Servius 4. Æneid.

2 *Quippe profano homini.*] Catullus ubi nuper, & diximus supra in verbo, *Voce præconis.*

3 *Apud Siculos.*] Imo (ut apud Phurnutum legitur) Sementis tempore Proserpinæ festa celebrabantur. Cum vero messis esset Cereri sacra, ferebant herbam virentem, cum ludo & lætitia: in illa raptam, in hac repertam significantes Proserpinam. Vide Lilium Gyraldum Historiæ deorum, syntag. 6. ubi de Proserpina.

4 *Græcis autem in tribus ludis.*] Horum trium ludorum meminit Cælius Rhodiginus Lectionum antiquarum lib. 11. c. 27.

5 *Præter hos fuere ludi Martiales.*] Suetonius in Claudio, cap. 4. in prin. in Augusti epistola ad Liviam de testimonio Claudii, quos, ut ibi scribit Beroaldus interpres, Augustus instituit in honorem Martis ultoris. Meminit & horum ludorum Trebellius Pollio in Divo Claudio, cum inquit, *Fecerat hoc etiam adolescens in militia, cum ludicro Martiali in campo luctamen inter fortissimos quosque monstraret.* *

COLERUS.

* Quidam intelligunt eos ludos, qui in circo Kal. August. quod eâ die Martis ædes consecrata esset, quotannis celebrabantur. Iterum existimant intelligendos esse, qui in veteri Calendario Augusti temporibus proposito, IV. Eid. Maji annotantur.

TIRAQUELLUS.

6 *Et alii piscatorii.*] Festus Pompejus lib. 14. *Piscatorii*, inquit, *ludi vocantur, qui fieri solent pro quæstu piscantium, mense Junio trans Tyberim.* Et alibi eodem libro, *Piscatorii ludi vocantur, qui quotannis mense Junio trans Tyberim fieri solent à populo Romano, pro piscatoribus Tyberinis, quorum quæstus non in macellum pervenit, sed fere in aream Vulcani: quia id genus pisciculorum majorum datur ei Deo pro animis humanis.*

COLERUS.

7 *Ex quæstu piscantium.*] Varro libro 5. de ling. Lat. Ovidius libro 6. Fastor. ludos Tiberinos & piscatorum in mensem Junium refert, atque etiam lib. 3. Fastor. Piscem vivum pro anima hominis in sacrificio oblatum fuisse.

piscantium. [1] Alii castrenses, qui in castris prætorianis plerumque cum venatione dabantur: [2] nonnulli miscellanei, ex ludionum multiplici genere: [3] alii Palatini, in Palatio triduo celebrari soliti in divi Julii honorem, qui victam armis Rempublicam in dominationem vertit. [4] Alii Capitolini, quod Jupiter optimus maximus suam sedem servasset, qui aliis solennibus additi, collegiumque novum (auctore senatu) institutum fuit. [5] Præcipui Augustales quos Tiberii tempore tribuni plebis in Augusti honorem facere instituerunt. Athenis vero & in omni Græcia multiplices fuere ludi: in quibus ad aucupandam popularem gratiam, Theophrastus fructum divitiarum putavit maximum: nam [6] Panathenæa, [7] Dionysia, [8] Scirophoria, [9] Haloa, & A-

Castrenses. Miscellanei. Palatini. Augustales.

Ludi multiplices in Græcia.

TIRAQUELLUS.

1 *Alii Castrenses.*] Sueton. in Claudio, cap. 21. *Anniversarium in castris prætorianis, sine venatione apparatuque exhibuit.* * Ex quo intelligis castrenses aliquando cum venatione, aliquando sine, editos.

COLERUS.

* In memoriam recepti illic imperii.

TIRAQUELLUS.

2 *Nonnulli Miscellanei.*] Juvenalis satyra 11.

—— *Sic veniunt ad miscellanea ludi.*

Suetonius in Caligula, cap. 20. *Edidit & peregre spectacula in Sicilia, Syracusis hasticos ludos, & in Gallia Lugduni Miscellos.*

3 *Alii Palatini.*] Erant Palatini ludi (ut scribit Josephus Antiquitatum Judaicarum, lib. 19. cap. 1.) qui in honorem Cæsaris Dictatoris in Palatio triduo celebrabantur, circa templum illi eodem loco erectum. Hos nobiles cum filiis simul & conjugibus libenter spectare solebant. De his quoque ludis meminit Suetonius in Caligula, cap. 56. *

COLERUS.

* Dion l. 56. defuncto Augusto, præter ea quæ Augustalia vocata sunt, Liviam ludos etiam in Palatio instituisse scribit; quos cæteri deinceps principes concelebrarunt.

TIRAQUELLUS.

4 *Alii Capitolini.*] Livius 1. Dec. lib. 5. Ludi Capitolini fierent, quod Jupiter optimus maximus suam sedem atque arcem populi Rom. in re trepida tutatus esset: collegiumque ad eam rem M. Furius Dictator constitueret ex iis, qui in Capitolio atque arce habitarent, Senatus retulit.

5 *Præcipui Augustales.*] Tacitus lib. 1. Dion in Augusto, dicit hos ludos celebratos fuisse in vita ipsius Augusti, die natali ejusdem. *

COLERUS.

* In vet. Calend. etiam hodie legitur IV. Eid. Octob. August. id est, Augustalia. Vide ibi Just. Lipsium ad Tacitum.

TIRAQUELLUS.

6 *Panathenæa.*] De quibus jam supra dictum est.

7 *Dionysia.*] Thucydides libro 5. Maximus Tyrius Sermone 33. & iterum 36. *Optima*, inquit, *Athenis, Dionysia sunt optima etiam Panathenæa: sed tamen celebrantur ab his, qui odia reciproca exercent.* Diodorus Siculus lib. 1. cap. 2. Pollux lib. 8. cap. ὅσα ὁ ἄρχων ποιεῖ.

8 *Scirophoria.*] Maximus Tyrius d. Sermo-

Lacedæmonii. [1] & Apaturia celebria fuere. [2] Apud Lacedæmonios Gymnopodia, [3] Hyacinthia [4] & Chori. [5] Patavii, Cestici ab Antenore inventi, quos inter reliquos annumerasse non ab re fuit. *Ludi quatuor impensius curati.* Illud utique verum est, quod quanvis ludorum multiplices species forent, tamen ædilitia largitione quatuor curari impensius assuerant, [6] Megalenses, Funebres, Circenses [7] & Apollinares, magno semper apparatu & habitu, in quibus non tuba aut fistula, ut in aliis, sed sola tibia canebant. *Spectatores coronati.* Quodque vetusto more quoties festi ludi edebantur, illos omnis ætas, sexus & ordo, [8] plerunque coronati spectabant, ...

Sermone 33. ad fin. Cæterum apud eosdem mensis quispiam Scirophorion dicebatur, ut tradit Strabo lib. 9. Scirophorion porro, ut scribit Gyraldus in lib. de Annis & mensibus, ultimus est Atheniensium mensis, qui in Majum nostrum cadit: dictus à Sciris, id est, umbraculis, quod hic mensis ædificationibus aptus sit.

9 *Haloa.*] Idem Max. Tyrius ibidem.

1 *Et Apaturia.*] Herodotus lib. 1. & in vita Homeri Max. Tyrius ubi supra. Tertullianus in Apologetico cap. 39. Sed superioribus adde & Dialia ex Thucydide lib. 1. & Targelia ex Polluce ubi supra. De Apaturiis adde Suidam etiam, Xenophont. lib. 1. ἑλληνικῶν. Strab. lib. 11. Simplicium in Physicis & Gyrald. Syntag. 13.

2 *Apud Lacedæmonios Gymnopodia.*] Max. Tyrius d. Sermone 36. Plutarchus in Agesilao, & in libro de Musica, *Gymnopodia*, inquit, *chori erant Spartæ puerorum, qui nudis pedibus cum tripudio laudes deorum canebant in honorem Spartanorum, qui pro patria in Thyreis occubuerant.* Pausanias in Laconicis, Athenæus l. 15. c. 8. Suidas, Hesichius, qui hæc appellat Γυμνοπαίδια, dicitque quosdam tradere in hoc festo Spartiatas adolescentes ordine circumstantes aram, quæ in Amyclis est, terga mutuis verberibus cædere consuesse. Sed id minine verum: nam in ipso foro festum sine verberibus agebatur, choream adolescentibus nudis ducentibus.

3 *Hyacinthia.*] Herodotus lib. 9. eodemque ult. Thucydides libro 5. Strabo lib. 6. Philostratus in vita Apollonii, lib. 6. Maximus Tyrius dictis Sermonibus 33. & 36. Et ex Poëtis Ovidius lib. 10. Metamorph.

Nec genuisse pudet Sparten Hyacinthon honorque
Durat in hoc ævi, celebrandaque more priorum
Annua prælata redeunt Hyacinthia pompa.

Unde autem & quare instituta sint & quando celebrabantur, reperies apud Athenæum lib. 4. c. item 4. ex Policrate in Rebus Laconicis.

4 *Et Chori.*] Max. Tyrius ubi supra.

5 *Patavii, Cestici.*] Corn. Tacitus lib. 16.

6 *Megalenses, Funebres, Circenses.*] De quibus supra.

7 *Et Apollinares.*] Cicero Philippica 1. & 10. scribit Brutum Prætorem absentem Apollinares ludos fieri procurasse. Meminit & horum ludorum idem Cicero ad Atticum lib. 2. Epistol. epist. ejus libri 17. omnium ejus voluminis 35. Originem horum ludorum disce ex Livio 3. decadis libro 5. & 7. Macrobio Satur. lib. 1. cap. 17.

8 *Plerunque coronati.*] Livius 3. decad. lib. 5. *Hæc est*, inquit, *origo ludorum*

ctabant: [1] quare Lucius Crassus cognomento Dives, quod corollas ex auro & argento imitatione foliorum in ludis populo dedisset, celebri memoria habetur. [2] Fuitque prisci moris, ut populus in theatro vel circo sæpe ludicrum à principe postularet, cujus præcipuo studio teneretur: quotiesque princeps aut imperator, qui perdomitis hostibus triumphasset, vel popularis homo plebi percharus, ad ludos & theatrum iret, quum primum in conspectu prodiret, communi omnium plausu, & favore concionis, faustisque acclamationibus totis theatris exciperetur: nonnunquam universus populus advenienti principi assurgere, & lacernas deponere solebant, ut togati apparerent, qui honor summis tantum ducibus, aut viris summa integritate & fide ob merita in populum dabatur. [3] Contra vero deformatus ignominia, aut infensus infestusque populo, clamoribus explodebatur & sibilis. Tum siquando ludi remisse & leniter, aut non legitime celebrarentur, vel si quo infortunio aut casu repente constitissent, aut si tibicen conticuisset, vel inter solennia ludorum commisso spectaculo, ex subita lætitia ad repentinum motum translati essent, aut si in enunciandis ludis versu ædilis errasset aut verbo, vel ante commissionem ludorum, sive dum eduntur, tumultus repens, aut aliquid triste auribus oculisve occurrisset, & ex variis causis, tanquam si nefario scelere polluti essent, ejusmodi admissa, ludorum instauratione procurabantur & ex-

Honor principi theatrum ingredienti exhibitus.

Cum ludi minus bene agerentur.

rum Apollinarium, victoriæ non valetudinis ergo, ut plerique rentur, votorum: factosque populus spectavit coronatus, matronæ supplicavere, vulgo apertis januis in propatulo epulati sunt, celeberque dies omni cæremoniarum genere fuit. Servius in lib. 5. Æneid. ibi,

— Et cingite tempora ramis.

Ex Romano, inquit, *more: nam festis ludis omnis ætas coronata spectabat. quod ostendit per Æneam, Acestem, Ascanium, per quos omnem demonstrat ætatem.*

1 *Quare L. Crassus.*] Plinius lib. 21. cap. 3. in prin. *Crassus*, inquit, *dives, primus argento auroque folia imitatus, ludis suis coronas dedit.*

2 *Fuitque prisci moris.*] Domitianus populo potestatem fecit bina paria è suo ludo postulandi. auctor Tranquillus in Domitiano, cap. 4.

3 *Contra vero deformatus ignominia.*] Vellejus Paterculus libro 2. de Titio, qui Pompejum filium jugulaverat, loquens: *Cui in tantum*, ait, *duravit hoc facinore contractum odium, ut mox ludos in theatro Pompeji faciens execratione populi spectaculo quod præbebat, pelleretur.*

& expiabantur. Cum enim pompa duceretur, [1] quod obvius servus loris medio circo vapularet, infausto augurio ludos pollutos pontifices putarunt. [2] Et quum in cæremoniarum apparatu thensa procederet, quod equo consternato auriga habenas sinistra corripuisset, currumque perperam egisset & circumflexisset, velut ominosum, ludorum instauratione opus esse judicarunt.

1 *Quod obvius servus loris medio circo vapularet.*] Cicero libro 1. de Divinatione, ubi de T. Latino, Livius 1. dec. lib. 2. D. Augustinus lib. 4. c. 21. Lactantius lib. 2. c. 8.

2 *Et cum in cæremoniarum.*] His autem Romanorum ludis adde & Novendiales, de quibus Servius libro 5. Æneidos in eum locum,

Præterea si nona diem mortalibus almum
Extulerit. ——

Et Apollinares, de quibus lib. 6. ejusdem operis,

Tum Phœbo & Triviæ solido de marmore templa
Instituam, festosque dies de nomine Phœbi.

Et ibi Servius declarat quando, & à quo hi ludi Apollinares instituti sunt, ut dictum est supra libro 5. capite 26.

CAPUT XX.

Qui esset urbis præfectus, quodve officium, quarumque rerum cognitionem animadversionemque haberet.

Præfectus urbis ad quid creatus.

SOlitos [1] Romanos fuisse, quum reges & postea consules prætoresque reipublicæ causa abessent, ne quis repens tumultus fieret, neve urbs sine imperio esset, aut hostium incursibus pateret, præfectum creare, qui urbi mænibusque præsideret, jus redderet, & subitis mederetur, sæpe notatum est: qui si quid in urbe turbatum esset, quum res postularet, juventutem armare, & per loca opportuna disponere, arma telaque in propugnaculis ingerere, castella communire, muros turresque præsidio firmare, atque

TIRAQUELLUS.

1 *Solitos Romanos.*] Id usque ad versic. *Qui si quid*, est Cornelii Taciti libro 5. cujus hæc verba sunt, de L. Pisone loquentis, *Sed præcipua ex eo gloria, quod præfectus urbi recens, continuam potestatem, & insolentia parendi graviorem mire temperavit. nanque antea profectis domo regibus, ac mox magistratibus, ne urbs sine imperio foret, in tempus deligebatur, qui jus redderet, ac subitis mederetur: feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, post Tullo Hostilio Numam Martium, & ab Tarquinio Superbo, Spurium Lucretium impositos, dein Consules mandabant.*

1 *Dispo-*

que omnia custodiis vigiliisque instructa habere, portas claudere, pro portis stationes, [1] dispositosque stationarios milites ad tuendam populi quietem tenere deberet. Et ne quid falleret, aut nudatum præsidiis esset, animadvertere & oculis perlustrare, nihil denique curæ aut laboris omittere. [2] Qui tametsi urbi præfectus foret, in suburbiis æque cognitionem animadversionemque habebat, illique excercitus demandatos, & gerendi belli sæpe negocium datum esse liquet. Quam præfecturam à prima antiquitate Romæ fuisse, multiplici exemplo apparet. [3] Siquidem à Romulo primus Romulius, [4] à Tullo Hostilio Mumartius, [5] & Sp. Lucretius pater Lucretiæ, regnante Superbo, urbis præfecturam meruere: deinde consulibus eam curationem demandarunt. [6] Post aliquot vero ætates, tanquam non civile munus, à multis aspernatum est, ita ut eam curationem velut ignobilem repudiantibus plurimis, Q. Servilius ut altercationes dirimeret, filium substituerit eumque extra sortem urbi præfecerit. Quam sæpe intermissam fuisse crediderim. quippe

Origo præfecturæ.

1 *Dispositosque stationarios milites.*] Ulpian. in l. 1. §. quies. ff. de officio præfecti urbi. *Et sane*, inquit, *debet dispositos milites stationarios habere, ad tuendam popularium quietem, & ad referendum sibi, quid ubi agatur.*

2 *Qui tametsi urbi præfectus foret, in suburbiis.*] Hic omnino vide d. l. 1. in princ. & in versic. *Quidquid.* & l. ult. eod. tit. Præfectus urbi intra centesimum lapidem cognoscebat: ultra præfectus prætorio: ut notat Ulpianus in fragm. quæ Pythæus vulgavit: lib. 8. de off. Proconf. Quamvis Dio lib. 7. Jurisdictionem ejus angustioribus terminis includit, hoc est, usque ad πεντήκοντα καὶ ἑξακοσίων σταδίων. Sed vide Just. Lips. ad 13. Annal. Taciti.

3 *Siquidem à Romulo primus Romulius.*] Tacitus ubi supra in verbo, *Solitos Romanos.*

4 *A Tullo Hostilio Mumartius.*] Corn. Tacitus ubi supra hunc non *Mumartium, sed Numam Martium* vocat.

5 *Et Sp. Lucretius pater Lucretiæ.*] Dionysius Halicarnassæus lib 4. Hæc est, *inquit*, Sp. Lucretii filia, quem tyrannus discedens urbi præfectum reliquit. Fenestella, si is est, quod minime credo, de Magistratibus Rom. cap. 6. in princ.

6 *Post aliquot vero ætates.*] Hæc usque ad versic. *Quam sæpe.* sunt Livii 1. decad. lib. 4. *Facto S. C. ut duo ex Tribunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romæ curaret: certamen subito inter Tribunos exortum, se quisque belli ducem potiorem ferre: curam urbis, ut ingratam ignobilemque aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mirabundi patres conspicerent, Q. Servilius, Quando nec ordinis hujus ulla, inquit, nec Reipublicæ est verecundia, patria majestas altercationem istam dirimet: filius meus extra sortem urbi præerit.*

Præfectura intermissa sæpe & revocata. Munera alia. Præfecti.

[1] quippe Augustus urbis præfecturam, tanquam novum munus & officium, creavit.[2] Demum in tantum processit, ut Nero à cognitionibus præfecturæ urbis honoris initia auspicaretur: [3] & Piso viginti annos præfecturam urbis, velut instar magni muneris, gerere non dubitarit. [4] Extatque divi Severi epistola ad Fabium Culleonem: qua cognitio criminum per totam Italiam ad præfectum urbis delegatur. [5] Relegandi quoque ad insulas, vel deportandi quos delicti enormitas postulat, [6] querelasque servorum libertorumque audiendi, si de patronis dominisve querantur, jus illi potestasque fuit: [7] carniumque & fori boarii, piscarii, & suarii cura cognitioque ad eundem spectavit & pertinuit. [8] Etiam senatum per urbis præfectum vocari & consuli posse, atque absentibus vel impeditis consulibus senatus consultum fieri, nulla controversia est. Denique diligenter curare ne qua pars urbis labaret, neve per occasionem & licentiam aliquid plebs moliri posset: [9] neve quid circa urbis

1 *Quippe Augustus.*] Suetonius in vita illius, cap. 37. Immo auxit tantum & ornavit. de qua Præfect. vide Pompon. *ff. de orig. jur.*

2 *Demum in tantum processit.*] Suetonius in Nerone, cap. 7.

3 *Et Piso.*] Tacitus d. lib. 5.

4 *Extatque Severi epistola.*] Apud Ulpianum in *l.* 1. *ff. de officio præfecti urbi.* Vide tamen eandem legem in §. *initio.*

5 *Relegandi quoque.*] In d. *l.* 1. §. *relegandi.*

6 *Querelasque.*] Ex d. *l.* 1. §. *servos.* ubi sic scribit, *Servos, qui ad statuas confugerunt: vel sua pecunia emptos, ut manumittantur: de dominis querentes audiet.*

7 *Carniumque.*] Hæc usque ad versic. *Etiam Senatum.* sunt d. l. §. cura. *Cura carnis*, inquit, *omnis ut justo precio præbeatur, ad curam præfecturæ pertinet: ideo & forum suarium sub ipsius cura est, sed & cæterorum sive pecorum, sive armentorum, quod ad hujusmodi præbitionem spectat, ad ipsius curam pertinet.* Sunt hæc etiam Fenestellæ, aut quisquis is est, ubi supra citavimus.

8 *Etiam Senatum.*] Varro lib. 4. Epistolicarum quæstionum, & Attejus Capito in Collectaneorum cap. 259. & ex his Gellius lib. 14 cap. ult. licet, ut ipse ait, Mutius id negaret.

9 *Neve quid circa urbis custodiam.*] Nam & Præfectus urbi ob id *Custos urbis* vocatus est Juvenali satyra 13. his versibus,

Hæc quota pars scelerum, quæ custos Gallicus urbis
Usque à Lucifero, donec lux occidat, audit.

Fuit enim is Rutilius Gallicus tempore Domitiani, quo Juvenalis vixit, Præfectus urbi, de quo etiam Stat. l. 1. Sylva 4.

— Dubitataque sydera cernit
Gallicus, es cœlo, dis es Germanice cordi.
Quis neget? erubuit tanto spoliare ministro
Imperium Fortuna tuum, &c.

Et

urbis custodiam aut munus vigiliarum segniter exequutum foret, quod ab homine impigro ante perspici potuisset, prę-videre præcavereque debebat: tantique exempli fuit, ut quum fœdissimo bello respublica afflictaretur, sæpe urbi saluti fuisse & imperio, magnaque attulisse præsidia compertum sit. [1] Sed notandum, hunc præfectum aut patriciæ gentis virum, aut senatorem deligi consuesse: idque [2] exemplo Marci Messalæ oratoris, qui Augusti tempore urbis præfectus fuit, facile dignosci, licet sexto post die magistratu se abdicarit, non ingenuam & parum civilem potestatem esse ratus. [3] Et tametsi Lucium Pisonem & [4] Cossum præfectos urbis vino indulsisse, & multum noctis conviviis exegisse legamus, adeo ut biduum & duas noctes cum Tiberio largiore potu indulserint, illos tamen satis graviter & inoffense urbis tutelam administrasse, contro-

Præfecti qui deligebantur.

Lucii Pisonis & Cossi præfectorũ vinolentia.

Et paulo post:

Quippe manet, longumque ævo redeunte manebit,
Quem penes intrepidæ mitis custodia Romæ.

Sed & Seneca, quo loco statim citabo, & Josephus, Custodem urbis appellant, quem Suetonius in Tiberio capite 41. Præfectum fuisse dicit.

1 *Sed notandum.*] Quod probat exemplo seq.

2 *Exemplo M. Messalæ.*] Eusebius chronograph. loquens de temporibus Augusti, *Messala*, inquit, *Corvinus primus Præfectus urbis factus, sexto die magistratu se abdicavit, incivilem potestatem esse contestans.* At Cornel. Tacitus d. lib. 5. aliam abdicationis magistratus affert rationem, cum ita scribit, *Primusque Messala Corvinus eam potestatem & paucos intra dies finem accepit, quasi nescius exercendi.*

3 *Et tametsi L. Pisonem.*] Seneca epistolarum ad Lucilium lib. 12. Epist. ejus lib. 1. omnium 84. *L. Piso*, inquit, *urbis custos ebrius ex quo semel factus fuit, majorem partem noctis in convivio exigebat, usque in horam sextam fere dormiebat, hoc ejus erat matutinum officium: suum tamen, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic & D. Augustus secreta dedit mandata, cum illum præponeret Thraciæ, quam perdomuit: & Tiberius proficiscens in Campaniam præfecturam urbis dedit, cum multa in urbe & suspecta relinqueret, & invisa, puto quod bene cesserit illi Pisonis ebrietas.* Hactenus Seneca. Suetonius in Tiberio cap. 42. *Postea*, inquit, *princeps in ipsa publicorum morum correptione cum Pomponio Flacco & L. Pisone noctem, continuumque biduum epulando potandoque consumpsit: quorum alteri Syriam provinciam, alteri Præfecturam urbis confestim detulit.* Ex quibus locis supra ostendimus Præfectum urbis, custodem quoque urbis vocari.

4 *Et Cossum.*] Nam & Seneca ubi supra paulo postea, quæ ex eo adduximus, subjungit, *Postea Cossum fecit urbis præfectum, virum gravem, moderatum: sed mersum vino & madentem adeo, ut ex Senatu aliquando, in quem è convivio venerat, oppressus inexcitabili somno tolleretur.*

troverſia non eſt. Procedente mox tempore, in tantum præfectura urbis proceſſit, [1] ut Sabino Veſpaſiani fratri ad præfecturam proceſſiſſe, magni muneris loco fuerit: [2] & Pertinax imperator ex præfectura urbis ad imperium provectus ſit. Rurſus poſt aliquod intervallum, tam infimæ ſortis habita eſt, [3] ut Heliogabalus omnes lenones ad præfecturam urbis provehere deſtinarit. [4] Qui vero præfectus Latinarum erat, etiam non ſenator fieri poterat: quippe quum citra ætatem ſenatoriam & ſæpe annis junior crearetur ex nobilioribus: idcirco præfecto Latinarum, ſenatum habere non licuiſſe notatum eſt: inter quos Marcus Antoninus Philoſophus, qui poſtea imperitavit, annis junior [5] præfecturam urbis geſſiſſe proditur. [6] A Prienenſibus quoque in Neptuni Heliconii ſacro, quod cum Ionibus commune fuit, juvenis ætate vix adulta præfectus creabatur, & rex. [7] Ab Indis in ſex quinterniones urbis præfectura divi-

Præfecturæ honos & paulo poſt vilitas.

Præfectus latinarum.

Prienenſes. Præfectus in ſacro Neptuni Heliconii.

Indi.

1 *Ut Sabino Veſpaſiani fratri.*] Hunc fuiſſe præfectum urbis liquet ex Corn. Tacito lib. 19. & Suetonio in Veſpaſ. cap. 1.

2 *Et Pertinax.*] Julius Capitolinus in vita illius, *Poſt hoc*, inquit, *præfectus urbi factus: in qua præfectura poſt Fuſcianum, hominem ſeverum, Pertinax mitiſſimus & humaniſſimus fuit, & ipſi Commodo plurimum placuit: quia ille eſſet iterum cum Pertinax factus eſt, & Commode intercmpto, Imperator confirmatus in caſtra ductus eſt.*

3 *Ut Heliogabalus.*] Lampridius in Heliogabalo ſic ſcribit, *Præfectum urbi cum ſæpe poſt cœnam, ad potandum vocabat, adhibitis & præfectis Prætorio, ita ut ſi recuſarent, magiſtri eorum eos cogerent. Voluit & per ſingulas urbes lenones præfectos urbi facere, & ut eſſent in urbe* 14. *& feciſſet ſi vixiſſet, promoturus omnes turpiſſimos, & ultimæ profeſſionis homines.*

4 *Qui vero Præfectus Latinarum erat.*] Hæc uſque ad verſic. *Inter quos.* ſunt Gellii lib. 14. cap. 8. eodemque ult. vide in ſeq.

5 *Præfecturam urbis.*] *Latinarum* poſſet videri voluiſſe dicere, aut certe debuiſſe ex Julio Capitolino in vita ipſius Antonini Philoſophi, qui ſic ſcribit, *Virilem togam ſumpſit quintodecimo ætatis anno, ſtatimque ei L. Cejonii Commodi filia deſponſata eſt ex Hadriani voluntate. Nec multo poſt præfectus feriarum Latinarum fuit.* Hactenus Capitolinus. Verum qui Præfectus urbi erat, idem & Latinarum cauſa relinquebatur, ut patet ex Gellio ubi nuper citavimus. Ex quo & Tacitus lib. 4. *Cæterum poſtulandis*, inquit, *reis, tam continuus annus fuit, ut feriarum Latinarum diebus Præfectum urbis Druſum auſpicandi gratia tribunal ingreſſum adierit Calphurnius Salvianus in Sext. Marium.* Et l. 5. de L. Piſone Præfecto urbis poſt ea, quæ ſupra ex eo diximus in princ. hujus capituli, hæc addit, *Duratque ſimulachrum quoties ob ferias Latinas præficitur, qui Conſulare munus uſurpet.*

6 *A Prienenſibus.*] Herodotus l. 1. Clio. Strabo l. 8.

7 *Ab Indis.*] Hæc uſque ad verſic. *Græcis vero*, ſunt Strabonis lib. 15.

1 *Græcis*

dividitur : nanque alii peregrinos recipiunt, alii vitam & mores notant, nonnulli defunctorum bona morteſque inquirunt, alii vendendis mercibus præſunt: multi venditarum rerum exigunt decimas, ita ut omne civitatis regimen illi moderentur. [1] Græcis vero urbis præfectus ἐθνάρχης dicebatur, ipſaque præfectura ἐθναρχία. [2] Præter quem fuit prætoriarum cohortium prefectus, [3] annonęque & vigilum, qui in numero magiſtratuum populi Romani non ſunt, ſed extra ordinem utilitatis cauſa creati. [4] Ad præfectum enim vigilum de incendiariis, de furiis, de effractoribus, de receptatoribus, cognitio pertinuit: [5] Auguſtus vero Octavius quum plura orirentur incendia Romę, ſeptem cohortes opportunis locis conſtituit, ut unaquæque binas urbis regiones tueretur, quas præfecto vigilum ſubjecit. [6] Præfectus vero anno-

Græci. Ἐθνάρχης.

Præfectus annonæ.

1 *Græcis vero urbis præfectus.*] Apud Joſephum lib. 2. belli Judaici Archelaus Ethnarchos memoratur. *Nam Ethnarchos*, inquit, *præfectus gentis, & ipſa præfectura Ethnarchia.*

2 *Præter quem fuit prætoriarum cohortium præfectus.*] De hoc forte intellexit Herodianus lib. 3. in vita Severi, cum de Plautiano præfecto cohortium urbanarum loquitur. Alibi autem ſcilicet principio libri quinti, ſcribit Macrinum fuiſſe præfectum cohortis, ut Capitolinus ſcribit Pertinacem præfectum cohortis in Syriam profectum. De præfecto cohortis fit etiam mentio in *l. præfectus*. 64. *ff. de ritu nuptiarum.* Vide infra in verbo, *Et haud multo poſt præfectus caſtrorum.*

3 *Annonæque.*] Hæc uſque ad verſic. *Ad præfectum.* ſunt Pomponii Juriſconſulti in *l.* 2. §. *ſane præfectus. ff. de origine juris.*

4 *Ad præfectum enim vigilum.*] Hæc uſque ad verſic. *Auguſtus.* ſunt Pauli in *l.* 3. §. *cognoſcit ff. de officio præfecti vigilum.* Cujus hæc verba ſunt, *Cognoſcit præfectus vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus &* (forſan legendum *receptatoribus*) *receptoribus: niſi ſi qua tam atrox, tamque famoſa ſit perſona, ut præfecto urbi remittatur.* Hæc præterea ſunt Caſſiodori lib. Variarum 7. epiſtol. incipiente, *Quamvis nomen tuum.* & ſeq. Νυκτοστρατηγοὶ apud veteres vocabantur, ut & *l. ult.* §. *legat. de mun. novell.* 13.

5 *Auguſtus vero Octavius.*] Paulus in *l.* 1. in fin. cum duabus ll. ſeqq. eod. tit. Strabo vero lib. 5. ſcribit, ipſum Auguſtum Cæſarem ad urbanos ſui generis defectus præcipuam curam adhibuiſſe, inſtitutis è libertinorum numero militibus, qui adverſus incendia ferrent opem. Vide & Dionem lib. 55.

6 *Præfectus vero annonæ.*] De hoc vide Livium, qui hujus originem tradit 1. dec. lib. 4. ibique dicit L. Minutium præfectum annonæ fuiſſe creatum. Corn. Tacitum lib. 13. Appianum lib. 2. Bellorum civilium, ubi de Pompejo præfecto annonæ. Ubi ſic ſcribit, *Romani aſſidua fame diutius vexati, Pompejum annonæ omnis præfectum & proviſorem elegere: eidemque, ut Piratico olim bello, viginti Senatorii ordinis viros addidere, quos ille viciſſim per provincias partitus eſt. Ipſe nationes undique percurrens, urbem, frumento, cæteriſ-*

que

Præfectus morũ. Præfectus castrorum, legionum, & palatii.

annonæ ad levandum frumenti inopiam, convectis commeatibus plerunque urbi præfuit & imperio.[1] Præter quos fuit præfectus morum,[2] quem censorem nuncupant,[3] & haud multo post præfectus castrorum[4] & legionum,[5] ac præfectus palatii temporibus Cæsarum novissimis addi-

que ad victum necessariis, implevit. Qua ex causa ad ampliorem adhuc gloriam potestatemque pervenit. Marcellum in *l. mulierem.* 13. in princ. *ff. de accus.* Vide præterea Cassiodorum lib. 6. Variarum, ubi declarat quod sit hujus præfecti munus. & *l.* 1. *C. de officio præfecti urbi.*

1 *Præter quos fuit præfectus morum.*] Hujusmodi præfectus erat apud Carthaginenses, ut videre licet ex Probo Æmilio in vita Hannibalis.

2 *Quem Censorem nuncupant.*] Scilicet Romani, de quo ample dictum est supra libro 3. c. 13.

3 *Et haud multo post præfectus castrorum.*] De hoc Præfecto Dionys. Halicarnassæus l. 4. ad fin. *Literas receptas,* inquit, *præfecti castrorum à Tyranno relicti T. Herminius & M. Horatius pro concione legerunt: perquisitaq; per singulas centurias sententia militum, quid opus facto sit, cum universi censerent approbanda decreta urbanorum civium, noluerunt amplius Tarquinium admittere.* Corn. Tacitus lib. 1. in duobus locis, dum loquitur de Aufidieno Rufo, & Mennio castrorum præfectis, & dum alibi in eodem lib. dicit, *Non Tribunus ultra, non castrorum præfectus jus obtinuit.* Et lib. 12. dicit, *Præfectum castrorum & legionarias cohortes extruendis apud Siluras præsidiis relictas circumfundunt.* Et lib. 13. ubi meminit Istei Capitonis præfecti castrorum. Et lib. 14. Pœni Posthuni. Et lib. 18. Julii Grati uno loco, & Alpheni Vari, in altero. Et rursus ibi, *Ante Aquilam,* inquit, *præfecti castrorum.* Et l. 19. *Minutii Justi præfecti castrorum septimæ legionis.* Et eodem libro Cassii Longini. Et Vellejus Paterculus lib. 2. *Interempto,* inquit, *præfecto castrorum, præfectisque cohortium.* Et Suetonius in Vespasiano cap. 1. ubi de Vespasio Pollione, ter Tribuno militum, præfectoque castrorum. Vegetius lib. 2. c. 10. declarans quod fuerit munus hujus præfecti, sic scribit, *Ad hujus officium præfecti castrorum positio, valli & fossæ destinatio pertinebat. Tabernacula vel casæ militum cum impedimentis omnibus nutu ipsius curabantur. Præterea ægri contubernales, & medici, à quibus curabantur, expensæ etiam ad ejus industriam pertinebant. Vehicula sagittarii, necnon etiam ferramenta, quibus materies serratur vel cæditur, quibusque aperiuntur fossæ circa situm valli & aquæ ductus. Item ligna, vel stramina, arietes, onagri, balistæ, cæteraque genera tormentorum, ne deessent aliquando procurabat. Is post longam probatamque militiam peritissimus omnium legebatur, ut recte doceret alios, quod ipse cum laude fecisset.* Hactenus Vegetius.

4 *Et legionum.*] Modestinus in lib. de Nominibus militaribus, ubi declarat quod munus ejus fuerit. Et Vegetius Rei militaris lib. 2. cap. 9. Et noster Scævola in *l. Titium* 17. §. *Præfectus legionis. ff. de administrat. tutor.* Et is forte erat, quem Præfectum exercituum vocat Herodianus lib. 4. in vita Antonini, loquens de Audentio & Macrino, præfectis exercituum. Nec multo post scilicet in princ. lib. 5. scribit eundem Macrinum jam imperatorem fuisse præfectum cohortis, quod nos etiam supra diximus in verbo, *Præter quem fuit Prætoriarum cohort. præfect.* Ex quo possumus intelligere eundem esse præfectum exercituum & cohortis.

5 *Ac præfectus palatii.*] Ut patet ex sequentibus.

1 *Cui*

additi, quæ dignitas proxima Cæsarum magnitudini fuit: [1] cui præfecturæ Cleander à Commodo præpositus memoratur, [2] qui propter morum insolentiam, cum filiis una crudeli supplicio excarnificatus, pœnas dedit: [3] Et Similis sub Hadriano, qui deposita palatii præfectura, ad ocium se tradidit, moriensque inscripsit tumulo, quod quum multos exegisset annos, septem tantum vixit, quibus ocio se dederat. [4] Celebratur quoque Opilius Macrinus qui ex humili fortuna per Caracallam palatio præfectus, mox ad imperium conscendit. [5] Illud quoque à veteribus factitatum novimus, ut quatuordecim curatores urbis una cum præfecto tam urbi quam urbanis negociis præsint. [6] Sed & illud notatum, ad urbis præfectum appellationes om-

14. Urbis curatores. *Apellationes omnium potestatum ad urbis præfectum pertinere.*

1 *Cui Præfecturæ Cleander.*] Vereor ne hic Alexander lapsus sit. Hic enim Cleander, Phryx genere, à Commodo Præfectus prætorio creatus est, ut tradit Herodianus lib. 1. Et Lampridius in vita ipsius Commodi. Nisi eundem existimes esse Præfectum prætorii, sive prætorio, & Præfectum palatii. Fuisse autem & Præfectos prætorio testis est & Corn. Tacitus lib. 17. ubi memorat Cor. Laconem Præfectum prætorii. Et Spartianus in Adriano Tatianum & Septitium Clarum Præfectos prætorio, & in Didio Juliano Tullium Crispinum. Huncque magistratum gessisse Ulpianum sub Alexandro Severo, ut liquet ex Lampridio in vita ejusdem Severi, & ex *l. ex divi.* 4. *C. de locato & conducto.* ubi Imp. Severus Domitium Ulpianum parentem suum appellat, his verbis, *Qui si majorem animadversionem exigere rem deprehenderit, ad Domitium Ulpianum Præfectum prætorio, & parentem meum remittere curabit.* Fuit & Papinianus Præfectus prætorio, ut scribit Dion in Alexandro Severo, & Antonino Caracalla. Extatque titulus huic officio privatim dicatus *ff. & C. de officio Præfecti prætorio.*

2 *Qui propter morum insolentiam.*] Herodianus & Lampridius ubi supra.

3 *Et Similis sub Hadriano.*] De hoc Simili Dion in Adriano, *Similis*, inquit, *nemini moribus & virtute secundus cum Centurio esset, eumque Trajanus ante Præfectos advocavisset, Turpe est, inquit, tibi Cæsar cum Centurione, remotis Præfectis, differere. Is deinde Præfecturam Prætorianorum invitus obiit, qua postea se ipse abdicavit, ac vix tandem dimissus ruri reliquos septem vitæ annos conquievit, suoque sepulchro moriens inscribi jußit hæc verba.* Hic jacet Similis, cujus ætas multorum annorum fuit, ipse septem duntaxat annos vixit.

4 *Celebratur quoque Opilius Macrinus.* Julius Capitolinus, & Dion in vita illius non longe à princ.

5 *Illud quoque.*] Ælius Lampridius in vita Alexandri Severi, *Fecit*, inquit, *Romæ curatores urbis quatuordecim, sed ex Consularibus viris, quos audire negotia urbana cum Præfecto urbis jußit, ita ut omnes, aut magna pars adessent, cum acta fierent.*

6 *Sed illud notatum ad urbis Præfectum.*] Justinianus in l. *Præfectus urbis.* 3. scribit, Præfectum urbi præesse cunctis officialibus & potestatibus. & l. seq. universos cives & collegia Præfecto subdita esse.

1 *Antea*

omnium potestatum, & illorum qui in honore erant pertinuisse, ipsarumque cognitionem animadversionemque habuisse: quod quidem nova constitutione à posteris servatum est. [1] Antea enim ex constituto Neronis appellationes à judicibus ad senatum fiebant: cautumque fuit, ut qui à privatis judicibus ad senatum provocassent, tantum pecuniæ pœnæ nomine exolvere cogerentur, quantum qui imperatorem appellassent. [2] A senatu vero ad principem appellare non licere, oratione divi Hadriani cavebatur: [3] nec à præfecto prætorio, qui principis locum tenuit, appellare licuit. [4] C. tamen Caligula nimias appellationes inhibuisse fertur, liberamque jurisdictionem magistratibus dedisse, ita ut sine appellatione judicatum exequerentur, & placita servarent. [5] Quinetiam illud quæsitum est, an tutorum curatorumque, qui nequiter & inofficiose in tutela curaque de officio decedentes, versati fuissent: aut filiorum, qui parentes, quos venerari decet, contumeliis probrisque affecissent, in eosque turpissimum facinus admittentes, impias manus intulissent cognitionem animadversionemque præfectus haberet. Et placuit ab urbis præfecto in tutores curatoresque, qui in evidenti calumnia tutelam curamque gessissent: aut in filios, qui parentum dicto contumaces, & minus audientes forent, animadverti cognoscique posse. [6] Quod quidem tam legibus & senatusconsultis, quam decretis edictisque principum aliis super alia editis & promulgatis sancitum est.

D. Hadriani edictū.

Apellationes nimię inhibitæ.

1 *Antea enim ex constituto Neronis.*] Hæc usque ad versic. *A Senatu.* sunt Corn. Taciti lib. 13.

2 *A Senatu vero ad Principem.*] Sunt verba Ulpiani in *l.* 1. §. 1. *ff. à quibus appellare non licet.*

3 *Nec à Prefecto pretorio.*] Ut scribitur in *l. unica.* §. *his cunabulis. ff. de officio Præfecti prætorio.* & Hermogenianus in *l. Præfecti* 17. *ff. de minoribus.* & *l.* 1. *C. de sententiis Præfectorum prætorio.*

4 *C. tamen Caligula.*] Suetonius in vita illius, c. 16. *Magistratibus*, inquit, *liberam jurisdictionem & sine sui appellatione concessit.*

5 *Quin etiam illud quæsitum.*] Hæc usque ad fin. de Præfecto urbis intelliguntur, ut ex seq. patet. Suntque ea, quæ de tutoribus & curatoribus loquuntur, Ulpiani *l.* 1. §. *item solent. ff. de officio Præfecti urbis.* At ea quæ de filii in parentes contumeliis loquitur, sunt ejusdem Ulpiani in d. *l.* §. *cum patronus.*

6 *Quod quidem tam legibus.*] Ut *l.* 1. *ff. de ingrat. lib. cum si.*

CAPUT

CAPUT XXI.

Miraculum de homine, qui extrusus è carcere, rursusque in eum intrusus, inferna se loca adivisse enarravit.

INter fabulosa miracula, & puerilibus fabellis similia, multas magnasque res, quæ vix credi dicique possunt, nullum tam impudens mendacium creditum est, quam quod ad hosce annos in Pelignis evenisse dicunt, quod quum novum commentum putaretur,& temere vulgatum, id verum postea fuisse, tam fama celebri, quæ ubique pervasit & vulgata est, quam multorum testimonio, qui rem gestam didicere, non fictis sermonibus, sed certissimis experimentis compertum est. Quo autem pacto se res habuerit, hoc traditur modo: In Pelignis oppidum vetustum est, cujus nomen prætereo libens, licet obscura origine, haud tamen ignobile. In eo dominus qui urbi præerat, superbe avareque civibus imperitabat, ac trucibus dictis factisque in subditos servilem in modum animadvertere solebat, eosque licet imperata facerent, neque segniter mandata exequerentur, ob leves plerunque causas, pœnis & damno mulctabat. Forte autem quum homo quispiam alioqui bonus, sed tenui re familiari, inops atque despectus, ipsius domini venaticum canem, cujus miro studio tenebatur, ita verbere affecisset, ut ob id perisse putaretur: quum id dominus rescisset, vehementer offensus, eum truci & minaci vultu graviter increpitum, in pessimum conjecit carcerem: ibique quum vinctus gravi custodia teneretur, post aliquot dies, hi quibus diligens ipsius cura mandata erat, clauso jam carcere, & tam foribus quam omni aditu præsepto, ne elabi posset, quum ad illum accederent, ut solebant, in eodem intus carcere nusquam invenere: qui diu conquisitus, quum non appareret, nullumque effugii vestigium extaret, rem ad dominum detulere: quod quum credi vix posset, ipseque mirum in mo-

dum obſtupefieret, poſt tres ferme dies, iiſdem foribus peſſulo firmatis, idem ipſe qui modo carceri addictus fuerat, imprudentibus omnibus, & nemine conſcio, rurſus in eodem intus carcere intruſus apparuit: cuſtodeſque, ut cibum afferrent, advocavit: qui quum propere acceſſiſſent, omneſque miraculo obſtupefierent, eum vultu tetro, & horribili facie, luxatis uſtiſque membris, aliter longe atque pridem fuerat, conſpexere: quem quum interrogaſſent, unde elapſus, & rurſus in eodem intruſus carcere foret, quibuſque in locis fuiſſet, unde tam fœdo & tetro vultu emerſiſſet: ipſe velut elinguis, quum nullum proferret verbum, ſed attonito ſtupentique ſimilis foret, ut ad dominum quantocyus admitteretur, poſtulavit: habere quod illi propere nunciaret, magnum, nec differendum. Cumque ad eum protinus admiſſus eſſet, rem mirificam & admirabilem, ac dictu audituque formidoloſa, & vix credenda miracula dicere orſus fuit: nam ſe ab inferis (ſi libet credere) remiſſum ennarravit. ſiquidem quum diutius carceris ſqualorem ferre nequiret, ſeu deſperatione victus, ſeu judicium reformidans, inops conſilii, malum dæmonem ut ſibi præſto eſſet, ſeque ex tam tetro carcere relaxaret, advocaſſe dixit. Nec multo poſt, dæmonem fœdo aſpectu & terribili facie in eodem intus carcere aſpexiſſe, & ſecum pactum fuiſſe, ab eodemque & ferreis clauſtris, non ſine gravi preſſura extruſum, in loca deinde inferna, & profundas vaſtitates, ac fundum telluris intimæ actum eſſe præcipitem, ſingulaque luſtraſſe: impiorumque ſupplicia, & ſedes conſceleratas, æternaſque tenebras & ærumnas vidiſſe, ac loca fœda & formidoloſa, regeſque & ſummos duces in abrupto hiatu & profundo voraginis denſa merſos caligine aflictari, & furiarum ardentibus facibus agitari: gemituſque & ejulatus, ac dies noctesque ploratus mulierum & virorum audiſſe: pontificeſque vidiſſe infulis & trabeis purpura & auro diſtinctis, ac gemmis ornatos, aliaſque miſerabiles facies omnis generis hominum,

ætatum & ordinum, in cultu vario afflictas, & jacentes inter præaltas voragines, alios immenſo limo hauſtos æternis ſuppliciis & nocte cruciari, ipſorumque damnata ſcelera ſempiterno dolore puniri: inter quos plures quos noverat in vita, adnotavit, & præcipue intimum familiarem, quem dum in vita ageret, æqualem ſodalemque habuerat, alloquutum dixit: ab eo probe agnitus, & miti ſatis ſermone requiſitus fuit, quid rerum ageretur, & quid reliqui ſpei ſibi foret. Ipſeque quum prægravi ſervitio & crudeli dominatu uſque premi reſpondiſſet, illum mandaſſe, ut domino enunciaret, caveret ne quid tale ageret in poſterum, neve gravi tributo & iniquo vectigali ſubditos opprimeret. nanque illi vacuam ſedem, quam prope cernebat, præſtitutam eſſe prædixit. Et ut haud dubius promiſſi foret, fidemque ut dicto haberet, meminiſſe (inquit) illum debere ſecreti conſilii & mutuæ pactionis, quam dum una militarent, & in caſtris agerent, clam iniviſſent, quorum nemo particeps aut conſcius unquam fuit: quod conſilium quum memoriter ille enunciaſſet, & non ſolum dicta conventaque, ſed & ſingula verba ſponſioneſque quibus uterque aſtrictus erat, recenſuiſſet, ipſum dominum ordine hæc audientem, animo ſerio & attentiore factum, mirum in modum obſtupuiſſe: ingenſque animo formido incuſſa fuit, conſideranti quonam modo, quæ ſoli ſibi credita, & nulli unquam enunciata fuere, homo ille hebes & tardus ingenio, quaſi numine afflatus, explorata haberet, eaque vultu interrito enunciaret. Adjiciunt miraculo, eundem interrogaſſe illum cum quo tunc ſermo erat apud inferos, qui nitido cultu veſtituque apparato videbatur, nunquid aliquo cruciatu afflictarentur, qui inſigni veſte & auro conſpicui forent? illumque reſpondiſſe, perenni incendio, interque maximos cruciatus, & ſempiterno dolore uſque premi & afflictari, idque totum quod auro & purpura fulgeret, ignem atque incendium eſſe. Et quum ipſe id experiri volens, propius manum purpuræ admoviſ-

ſet, admonitum ab eo fuiſſe, ne tangeret, & tamen efficere nequiſſe, ut non ex caloris afflatu palmam ſibi manus, quam tunc oſtendebat, incendio & ipſi purpuræ admotam deflagraret. Erat enim puſtulis liventibus, & tetris hulceribus veluti tabe & igne ſacro, maloque quod latius ſerpere videbatur, fere conſumpta. Referunt præterea qui illum adivere, eum poſtquam ab inferis emerſit, quaſi mente conſternata, hebetique aurium oculorumque ſenſu affectus foret, ſemper cogitabundum in rarum prodiiſſe ſermonem, vixque ſæpius interrogatum collequenti reſpondiſſe. Vultu vero tam tetro & aſpectu tam deformi revertiſſe, ut qui dudum à conjuge & liberis prope agnitus foret, is poſtquam remeavit ab inferis, tam diro vultu, totiuſque facie corporis diſſimilis effectus eſt, ut vix eundem illum eſſe crederent: ſæpiuſque obortis lachrymis, ob faciei duritatem, & ſpeciem hominis fœdiſſime mutatam, notos affineſque ipſum alloquutos fuiſſe ægreque ut ante obitum qui mox conſequutus eſt, res ſuas diſpenſaret, ac liberis & poſteritati conſuleret, vitæ ſpatium habuiſſe.

TIRAQUELLUS.

Hoc caput nihil aliud quam hiſtoriam, aut potius fabulam ſui temporis recitat.

CAPUT XXII.

Quot militum ordines, cujuſve generis milites in Romana militia olim militare conſuerant, & qui apud exteros.

Militum ordines, quos Romani duces habuere, quibus res magnas geſſere, hi ferme traduntur, nomine diverſi: [1]namque Rorarii dicti, cum quibus primi erant con- *Rorarii.*

TIRAQUELLUS.

1 *Namque Rorarii.*] Varro lib. 3. aut aliorum computatione 6. de lingua Latina, *Rorarii*, inquit, *dicti ſunt à rore, qui bellum committebant ante: ideo quod ante rorat quam pluit.* Livius 1. dec. lib. 8. *Primum*, inquit, *vexillum triarios ducebat, veteranum militem ſpectatæ virtutis, ſecundum Rorarios minus roboris ætate factiſque: tertium accenſos minimæ fiduciæ manum, eo & in poſtremam aciem rejiciebantur.* Nonius Marcellus in Generibus armorum, ubi declarat quare ita dicantur, ſic ſcribit, *Rorarii*

congreſſus, qui levibus muniti armis, parmam & gladium gerentes, ſicut ros ante pluviam, ſic priuſquam procurrerent, aut acies admoverent, hoſtem inceſſebant, & primos concurſus excipiebant. Præmittebatur enim levis armatura, quæ eliceret, & hoſtem gradu moveret, mox equitatum libero curſu & robora legionum immittebant, quæ longius pellerent & fugarent. [1] Qui etiam anteſignani, eo quod primi agminis erant, dicti: [2] ſicut apud Perſas homotimi milites in principiis erant, qui magnopere apud reges nobilitati ſunt: [3] inter quos peltati [4] & cetrati, qui peltas cetraſque [5] (ſcutorum enim genera ſunt) deferebant, haud multo diſcrimine diverſas. [6] Pelta enim cetræ haud diſſimilis eſt: [7] namque erat cetra ſcutum ex loro, quo Aphri,

Anteſignani. *Homotimi.* *Peltati.* *Cetrati.* *Cetra.* *Peltæ.*

Rorarii appellabantur milites, qui antequam congreſſæ eſſent acies, primo non multis jaculis inibant prælium: tractum quod ante maximas pluvias cœlum rorare incipiat. Feſtus Pompejus lib. 1. ubi de adſcriptitiis loquitur, *Alii*, inquit, *Rorarios, quod id genus hominum, antequam acies coirent, in modum rorantis tempeſtatis, dimicaret.* & iterum l. 16. *Rorarios*, inquit, *milites vocabant, qui levi armatura primi prælium committebant, quod ut ante imbrem fere rorare ſolet: ſic illi ante gravem armaturam, quod prodibant, Rorarii dicti.* Vide Vegetium lib. 2. cap. 15. & 17. Tales fere fuerunt milites, ferentarii, exculcatores, ſagittarii, funditores & tragularii.

1 *Qui etiam anteſignani.*] Ciceroni Philip. 2. Cæſari libro 1. & iterum 3. belli Civilis. Livio 1. decad. lib. 2. 6. & 7. Nonio Marcello inter Armorum genera.

2 *Sicut apud Perſas.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 1. poſt princ. & lib. 7. ad fin.

3 *Inter quos peltati.*] Liv. 1. dec. l. 8. non multo poſt princ. *Menippum*, inquit, *quendam ex regiis ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud diſſimilis eſt) Chalcidem mittit.* Et hinc *puellæ peltatæ* Ovidio lib. Amorum 2. eleg. 14. in princ.

Quid juvat immunes belli ceſſare puellas,
Nec fera peltatas agmina velle ſequi.

4 *Et cetrati.*] De quibus idem Livius 3. decad. lib. 1. & 4. dec. lib. 5. & 5. dec. lib. 4. & alibi ſæpe.

5 *Scutorum enim genera ſunt.*] Nonius Marcellus tum in Generibus armorum, tum alibi, & Servius lib. 8. Æneid. in eum locum,

Scutis protecti corpora longis.

Feſtus Pompejus lib. 14. ubi de pelta loquitur.

6 *Pelta enim cetræ haud diſſimilis eſt.*] Quæ ſunt verba Livii citata ſup. in verbo, *Et cetrati.* Et idem intelliges ex eodem 4. dec. lib. 1. cum ſcribit, Nocte cetratos, quos Peltaſtas vocant, loco opportuno inter bina caſtra in inſidiis abdiderat.

7 *Namque erat cetra ſcutum ex loro.*] Servius lib. 7. Æneid. in eum locum,

Lævas cetra tegit. ——

Cetra, inquit, *ſcutum loreum, quo Africi & Hiſpani utuntur.* Liv. 4. dec. lib. 1. *Hiſpani ſine ulla mole in utres veſtimentis conjectis, ipſi cetris ſuperpoſitis incubantes, flumen transnatavere.* Et ante hos Cæſar lib. 1. belli Civilis, *Erant legiones Afranii tres, Petreji duæ, præterea ſcutatæ citerioris provinciæ, & cetratæ ulterioris Hiſpaniæ cohortes circiter* 80.

Aphri, Hispani, Galli & Persæ plerunque usi sunt, in rhombi figuram: [1] pelta vero, breve scutum instar lunæ: [2] parma, figuræ latioris & circularis. [3] Lusitanis vero scuta fuere duorum pedum latitudinis, quæ nec fibula, nec ansa, nec loro nectebantur. [4] Numidica ex coriis sicut [5] Græcis. [6] Oretanis [7] & Gallis quandoque pro munimento fuit pelta, [8] queis erant enses obtusa cuspide, [9] scuta vero debilia. [10] Hiphicrates quoque pro parma militibus peltam dedit, hastæque modum duplicavit, & gladios lon-

Parma. Lusitanorum scuta. Numidica.

1 *Pelta vero, breve scutum, &c.*] Ælianus de Instituendis aciebus. Servius enarrans illud libri 1. Æneid.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis.

Scutis, inquit, *brevissimis in modum lunæ jam mediæ.* Luctatius Statii interpres lib. 5. Thebaidos in eum locum,

Lunatumque putes agmen descendere.

2 *Parma, figuræ latioris & circularis.*] Varro apud Nonium Marcellum de genere armorum statim post princ. *Quem sequuntur cum rotundis velites leves parmis.* Polybius in libello de Castrametatione, quæ portionem facit 6. libri, Parma, *inquit*, firmitatem habet tum ob structuram, tum ob magnitudinem, quæ tutando corpori sit satis. Idem Livius de parma lib. 26. Glossarium interpretatur θρακικὸν ὅπλον. Lucillius lib. 8. apud Nonium: *Inde parectato Chlamusdes & barbula prima.* ubi emendo: *parmula prima.* Nam cum sit rotunda, tripedalem habet diametrum. Vide tamen Nonium Marcellum de genere armorum: ubi dicit, Parmam breve scutum esse. Quod & ipsum dixerat Varro linguæ Latinæ libro 1. aut aliorum computatione 4. dum dicit ita vocari, quod à medio in omnes partes par sit. Et de hac Virgil. lib. 9. Æneid.

Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.

Livius 1. decad. lib. 8. & 3. dec. lib. 2. ubi de Numidis loquitur. Martialis lib. 14. epig. 219. de parma, ait,

Hæc quæ sæpe solet vinci, quæ vincere raro,
Parma tibi scutum pumilionis erat.

Et omnes ubique. Hinc *Parmula* diminutive Horatio lib. Carm. 2. Ode 7.

Tecum Philippos, & celerem fugam
Sensi, relicta non bene parmula.

A qua dicti sunt *Parmularii* Quintiliano lib. 2. c. 11. post princ. *Ego*, inquit, *Parmularius sum.* Et Suetonio in Domitiano cap. 10. *Cum hoc titulo impie loquutus Parmularius.* Et parmatus à parma Livio 1. Dec. lib. 4. *Dat signum Volscis Imperator, ut parmatis novæ cohorti hostium locus detur.*

3 *Lusitanis.*] Strabo lib. 3. Scutum duum pedum ad latitudinem gestant, curvum ad anteriora prospectans, loris dependens, cui neque fibula, neque ansa ulla est.

4 *Numidica ex coriis.*] Hæc autem *parmas* vocat Livius 3. Dec. lib. 2. ubi de pugna Cannensi.

5 *Sicut Græcis.*] Vide infra ex Strab.

6 *Oretanis.*] Strabo lib. 3.

7 *Et Gallis.*] Strabo lib. 4.

8 *Queis erant enses obtusa cuspide.*] Scilicet Gallis ex Polybio lib. 3. & Livio dec. 3. lib. 2. ubi de Cannensi pugna loquitur, & dicetur postea in hoc eodem capite.

9 *Scuta vero debilia.*] Ipsis quoque Gallis erant scuta longa, sed ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plena Livio 4. dec. lib. 8.

10 *Hiphicrates.*]Probus Æmylius in vita illius.

longiores fecit, quare peltastæ appellati. [1] Thracibus [2] & Belgis dabatur pelta, quam meridem dixere. [3] Liguribus ænea parma. [4] Sardis pugio cum pelta. [5] Celtiberis leve scutum & rotundum. [6] Cajus vero Marius parmulas militibus inhibuit, illas minus habiles & supervacuas arbitratus. [7] Romani autem clypeos peditibus, scuta equitibus dedere: [8] quos quidem milites à prima origine clypeis usos comperimus: postquam vero stipendiarii facti sunt, mutato armorum genere, [9] scuta majus tegmentum pro clypeis accipere, [10] sicut Latini populi [11] (quare scutatæ [12] & cetratæ cohortes

Peltastæ. Merides æneæ. Parma ænea.

Clypei.

Scuta.

1 *Thracibus.*] Maximus Tyrius Sermone 3. in princip. & Herodotus l. 7. de Thracibus loquens, sic ait: *Ferentes præterea jacula & peltas & pugiunculos.*

2 *Et Belgis.*] Strabo lib. 4. Gladius longus à dextro dependens latere, clypeus longus, hastæ ad proportionem, & Mæris peltæ genus est, id est, jaculi.

3 *Liguribus.*] Strabo eodem lib. 4. sed multo postea, quæ in præced. adduximus, Ligurum mores scribens, ait, *Non multi admodum equo militant, pedites vero in tumultuariis, præsertim pugnis, opprimi, æreis autem utentes parmis: unde conjecturam dedere, se origine Græcos esse.* Tanquam & Græci eisdem parmis æneis uterentur. Vide Diodorum Siculum lib. 6. c. 9. non longe ante fin.

4 *Sardis pugio cum pelta.*] Strabo libro 7. scribit, Sardos ritu Gallico armari.

5 *Celtiberis.*] Diod. Siculus lib. 6. cap. 9.

6 *Cajus vero Marius.*] Legendum C. *Martius* ex Festo Pompejo lib. 14. ubi de Parmulis loquitur, nisi illic mendum sit, quod magis credo. Omnino *C. Marius* legendum. Vide Fest. in voce *Brutianæ Parmulæ*.

7 *Romani autem.*] Apulejus Apologia prima. Et Servius enarrans eum locum lib. 9. Æneid.

Ter centum scutati omnes Volscente Magistro.

Ad id referens illud ipsum Virgilii de equitibus loquentis: nam (ut inquit Serv.) *clypei peditum sunt: scuta vero equitum, ut hæc breviora: illi vero longiores.* Cujusmodi autem erat hic Romanorum clypeus, disces ex Polybio l. 6. quo loco eorum castramentationem describit.

8 *Quos quidem milites.*] Livius dec. 1. lib. 8. *Adeo nihil apud Latinos dissonum ab Romana republ. præter animos, erat. Clypeis antea Romanis usi sunt: deinde postquam stipendiarii facti sunt, scuta pro clypeis fecere.* Hinc facile colligere possumus Romanos clypeis usos, cum Latinos iis Romanorum more usos legamus. Sed & Romanos olim Argolyco clypeo usos testantur Plutarch. in Romulo & Dionys. Halicarn. lib. 4.

9 *Scuta magis tegumentum.*] Verba sunt Livii 1. decadis libro 9. in comparatione Alexandri & Romanor.

10 *Sicut Latini populi.*] Livius 1. dec. lib. 8. *Latini*, inquit, *clypeis Romanis ante usi sunt, deinde postquam stipendiarii facti sunt, scuta pro clypeis fecere.*

11 *Quare scutatæ &c.*] Scutatos milites dicit Cicero Philippica 2. *Agmine quadrato cum gladiis sequuntur scutati milites.* Et equites Livius 4. decad. libro 8.

12 *Et cetratæ cohortes.*] Cæsari lib. 1. bellorum Civilium. & dictum est. in verbo, *Et cetrati.*

hortes dictæ) [1] quæ ex cratibus plerunque intexebant. [2] Antea enim Romulus Argolico scuto utebatur. Post vero ictum cum Tatio fœdus, Romani, dimisso Argolico, Sabinorum accepere scuta, suaque Romulus cum Sabinis arma commutavit, quibus postea Romani usi sunt. [3] Samnitibus lata, ad summum æquali fastigio fuere, in imo cuneata. [4] Marsis amplissima, quæ Decumana dicta sunt. [5] Lucani quoque scuta ex vimine confecta, coriis tegebant. Græci frequenter russatis, [6] Carthaginenses albis, nonnunquam clypeis diversa insignia ferentibus utebantur: Corinthii rubris. [7] Alba vero ferre scuta, Romanis erat ignominiæ loco: [8] nam fortes utebantur pictis. [9] Pœni ex auro sculptis imaginibus. [10] Germani scuta lectissimis coloribus distin-

Scutū Argolicum. *Decumana scuta.* *Russati.* *Gentium diversi clypei.*

1 *Quæ ex cratib.*] Vide infra in verbo, *Lucani.*

2 *Antea enim Romulus.*] Romulum & Romanos usos fuisse Argivo clypeo & scuto, tradunt Plutarchus in vita Romuli, & Dionysius Halicarnassæus libro 4. Is autem clypeus Argolicus magnus erat, ut scribit Servius in lib. Æneidos in eum locum,

Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar.

3 *Samnitibus lata.*] Liv. 1. dec. l. 9.

4 *Marsis.*] Festus Pompejus lib. 1. *Albesia scuta dicebantur, quibus Albenses, qui sunt Marsi generis, usi sunt. Hæc eadem Decumana vocabantur, quod essent amplissima, ut decumani fluctus.*

5 *Lucani.*] Dionys. Halicarnassæus lib. 5. Livius 3. decad. l. 1. in Saguntinorum obsidione. Servius Sallustii auctoritate in l. 7. Æn. in eum locum,

—— Flectuntque salignas
Umbrorum crates. ——

Advatici quoque Gallorum populi scutis ex cortice, aut viminibus intextis, quæ subito (ut temporis exiguitas postulabat) pellibus induxerant, utebantur, apud Cæsarem Gallici belli, lib. 2. ad fin.

6 *Carthaginenses albis.*] Plutarch. in Timoleone uti etiam Cimbri & Teutones apud eundem Plutarchum in Mario, & Thraces apud eundem in Paulo Æmylio.

7 *Alba vero ferre scuta.*] Virg. lib. 7. Æneid.

—— Parmaque inglorius alba.

Et huc quoque spectat illud Persii satyra 5.

Permisit sparsisse oculos jam candidus umbo.

8 *Nam fortes utebantur pictis.*] Virg. lib. 7. Æneidos,

—— Et picti scuta Labici.

Ubi Servius id annotat, citatque illud Virgilii in præced. adductum.

9 *Pœni.*] Plinius l. 35. cap. 3. *Pœni,* inquit, *ex auro factitavere & clypeos & imagines, secumque in castris tulere. Certe captis eis talem Hasdrubalis invenit Q. Martius, Scipionum in Hispania ultor: Isque clypeus supra fores Capitolinæ ædis usque ad incendium primum fuit.*

10 *Germani.*] Cornelius Tacitus lib. Historiarum, ubi hæc de illis scribit, *Non loricam Germani, non galeam, ne scuta quidem ferro nervoque firmata, sed viminum textus, vel tenuis, & fucatas colore tabulas.* Et idem Tacitus in libro de moribus German. non adeo longe à prin. *Scutaque tantum lectissimis coloribus distinguunt, paucis loricæ, vix uni alterique cassis aut galea.* Ex quo loco hunc certe Alexander sumpsit.

1 *Quippe*

ſtinxere. Græci quoque diverſa inſignia, & numina addidere: [1] quippe Græcorum clypeis Neptunus inerat, Trojanorum Minerva, [2] Ulyſſes Delphinis inſigne in ſcuto prætulit, [3] Agamemnon formidinem capite leonino cum epigrammate. [4] Niciæ ſcutum auro fulgebat & purpura Lacedæmonii λ, Meſſenii μ, literas deſcripſere, [5] Alcibiades Cupidinem cum ſagittis, Neocorus Aliarcus draconem, [6] Demoſthenes in ſcuto aureis literis Bonam Fortunam inſcripſit: [7] Legio ad Cordubam Pompeii nomen. [8] Perſis vero cratis erat in manu læva, gladius vel ſecuris in dextris. [9] Fertur Alexan. Macedo argyroaſpidas ab argenteis clypeis, [10] ſicut Alexander Severus imperator chryſoaſpidas ab aureis nuncupaſſe: [11] id quod à Samnitibus fuit uſurpatum, ut argenteis aureisque ſcutis ornarentur. [12] Galatæ

Principum ac ducum Gentium.

1 *Quippe Græcorum.*] Hæc uſque ad verſic. *Ulyſſes.* ſunt Servii enarrantis illud Virgilii lib. 2. Æneidos,

Vadimus immixti Danais haud nomine noſtro.

2 *Ulyſſes.*] Steſichorus, & ex eo Plutarchus rationem reddens in libro de induſtria animi ad fin.

3 *Agamemnon.*] Pauſanias libro 5. *In Agamemnonis*, inquit, *clypeo Terror expreſſus eſt leonis capite, cum hac inſcriptione,*

Hic pavor eſt hominum: manibus gerit hunc Agamemnon.

4 *Niciæ ſcutum.*] Plutarchus in vita ipſius ad fin. Pollux Onomaſticôn l. 1. c. 10. ὅπλων ὀνόματα. ubi ita ſcribit, λέγεται δὲ νικίαν πορφύραν καὶ χρυσὸν μίξαντα κοσμῆσαι τὴν ἀσπίδα. Sed & Herculis clypeus ex Philoſtrato in vita Apollonii lib. 2.

5 *Alcibiades.*] Plutarchus in vita ipſius, ſcribit fuiſſe illi clypeum aureum non patrio ullo inſigni, ſed Cupidine fulminifero inſcriptum. Satyrus autem hiſtoricus apud Athenæum Dipnoſophiſtarum l. 12. c. 16. Scribit ipſum Alcibiadem uti ſolitum clypeo auro atque ebore confecto, in quo inſigne erat κεραυνὸν ἠγκυλωμένον vel ἀγκυλούμενον, id eſt, *fulmen incurvans, ac flectens.*

6 *Demoſthenes.*] Plutarch. in vita illius, *Literis*, inquit, *aureis, ita in ejus clypeo ſcriptum erat*, ἀγαθῇ τύχῃ. Et his adde Theſeum in clypeo depictam faciem leonis, & Polynnicem apri tuliſſe, ut refert Apollodorus Bibliotheces lib. 3.

7 *Legio ad Cordubam.*] Hirtius l. 4. qui de bello Alexandrino eſt.

8 *Perſis vero.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 1. iterumque 2. non multo poſt princip. *Hæc autem*, inquit, *ſunt circa pectus, thorax, & cratis in læva manu, & mucro ac ſecuris in manu dextra.* Et iterum poſtea, *Hoc ſolum eis reliquit, ut cum gladio crateque & thorace pugnarent.* Aliter Strabo l. 15. ad fin.

9 *Fertur Alexander.*] Livius 3. Decad. lib. 7. & 4. Dec. lib. 7. ubi loquitur de Antiochi militibus adverſus Romanos. Juſtinus lib. 12. Q. Curtius l. 4. Paulus Oroſius lib. 3. c. 21.

10 *Sicut Alexander Severus.*] Ælius Lamprid. in vita illius.

11 *Id quod à Samnitibus.*] Livius 1. Dec. lib. 9. & 10.

12 *Galatæ.*] Diodorus Siculus lib. 5. aut, ut alii ſupputant, lib. 6. c. 9. *Quidam,*

latæ animalium formas æneas ſcuto effinxere, [1] ſicut Lacedæmonius quiſpiam ingenti ſcuto muſcam effictam habuit: [2] & Hanno Carthaginenſis argenteo clypeo cum imagine Barchini Haſdrubalis conſpicuus erat. [3] Cleomenes vero docuit Lacedæmonios clypeum non ex annulo ſuſpenſum, ſed brachio inſertum habere, quo ſe firmius protegerent. [4] Philopœmenes Achæis, cum antea ſcutis levioribus, & ad protegenda corpora minus habilibus uterentur, pro ſcuto clypeum, pro haſtili ſariſſam dedit: qui tamen ſcutati pedites ferreas ocreas in dextro crure induebant, ne crure effracto, neci expoſiti forent. Sarmatis vero nulla ſcuta fuere: namque in conflictu præliorum defendi ſcuto inhibentur: itaque ad vulnera expoſiti toto corpore patebant. [5] Deinde Pilani, qui pilis depugnabant, dicti. [6] Fuit enim pilum haſtile, habens & ferrum pedale, & trigonum ſtylo præacuto, quod ſtupa colligatum emittebant, interdum haſtam

Hanno. Lacedæmonii. Achæi. Sariſſa. Sarmatæ. Pilani. Pilum.

dam, inquit, *in ſcutis animalium formas æreas paulum eminentes geſtant & ad ornatum, & ad corporis tutelam fabricatas.*

1 *Sicut Lacedæmonius quiſpiam.*] Eraſmus ex Plutar. in Apophthegmatis Laconum innominatorum l. 2. Lacon quidam, *inquit*, in clypeo pro inſigni gerens muſcam, eamque non majorem vera, quibuſdam irridentibus, dicentibuſque, quod id ſtudio feciſſet, quo lateret: Imo, inquit, ut ſim conſpicuus: Tam enim prope accedo ad hoſtes, ut ab ipſis inſigne cujuſmodi ſit, videri poſſit.

2 *Et Hanno Carthaginenſis.*] Livius 3. Dec. lib. 5. *In ea præda*, inquit, *fuiſſe clypeum argenteum pondo centum triginta octo cum imagine Barchini Aſdrubalis.* Sed adde ſuperioribus Sophanem Dercelenſem habuiſſe anchoram inſignitam in ſcuto, quod nunquam acquieſcens aſſidue rotabatur apud Herod. lib. 9. Et Aventinus centum angues & hydram ſerpentibus cinctam apud Virgil. lib. 7. Æneidos,

—— Status Hercule pulchro
Pulcher Aventinus, clypeoque inſigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit ſerpentibus hydram.

3 *Cleomenes.*] Plutar. in vita illius.

4 *Philopœmenes.*] Idem Plutarch. in vita illius.

5 *Deinde Pilani.*] Varro lib. 1. aut aliorum computatione 4. de lingua Latina. Pilani *triarii* quoque dicti fuerunt, ut idem Varro eodem libro. Et Ovid. 3. Faſt. *Pilatæ legiones* dicuntur apud Vegetium lib. 1. cap. 20. unde & *Antepilani* Marcellino lib. 16. Sed & ſunt qui Pilatos hos vocant, ut Livius 1. Decad. lib. 3. uti & Pilatas cohortes Martialis lib. 10. epig. 48.

Nunciat octavam Phariæ ſua turba juvencæ:
Et Pilata redit, jamque, ſubitque cohors.

Unde & Præpilati ipſi Livio 3. Decad. lib. 6. & Marcellino lib. 24.

6 *Fuit enim pilum.*] Livius 3. Decad. lib. 1. in Saguntinorum obſidione, & Dionyſius Halicarnaſſæus lib. 5. Vegetius lib. 2. c. 29.

1 *Quo*

haſtam habens trium pedum nec minoris proëminentiæ ferrea veruta:[1] quo emiſſo, velut ad id dato ſigno, citato gradu in hoſtes ibant: mox ſtrictis gladiis collato pede, comminus rem gerebant, quæ ab hoſtibus miſſa, Romani ſæpe denſatis ſcutis excipiebant: tametſi nonnunquam tanto ardore animorum ad arma concurſum, & in hoſtes itum, eſt, ut ne mora in pilis emittendis fieret, illa abjicerent, & ſtrictis gladiis comminus rem gererent:[2] quæ quidem pila Romanis propria, & ſua fuere arma:[3] telum haud dubie quam haſta vehementius:[4] ſicut geſſa Gallorum,[5] ſariſſæ Macedonum,[6] lancea Hiſpanorum, gladius Lace-

Geſſa. *Sariſſa.* *Lancea.* *Gladius.*

1 *Quo emiſſo.*] Hæc uſque ad verſic. *Quæ quidem.* ſunt Livii 1. Dec. lib. 9. cujus hæc verba ſunt, *Vadunt in prælium, urgentes ſigniferos: & ne mora in concurſu pilis emittendis, ſtringendiſque inde gladiis eſſet, pila, velut dato ad id ſigno abjiciunt, ſtrictiſque gladiis curſu in hoſtem feruntur.*

2 *Quæ quidem pila Romanis propria.*] Livius 1. Dec. l. 9. Halicarnaſſæus l. 5. *Receperunt*, inquit, *animos, & ſpei nonnihil ex quibuſdam prodigiis, ſed maxime ex hoc ultimo, quod præceſſit diem prælii, Ex pilis defixis ante tentoria: Tela ſunt hæc Romanorum, quæ primo congreſſu ejaculantur, oblonga haſtilia craſſamento, quod manum compleat tripedaneis ferreis utrinque præfixa veruculis, una cum ferro longitudine paria mediocribus jaculis.* Servius in l. 7. Æneid. in eum locum,

Pila manu, ſævoſque gerunt in bella dolones.

Pila, inquit, *proprie eſt haſta Romana, ut Geſſa Gallorum, Sariſſæ Macedonum.*

3 *Telum.*] Hæc verba ſunt Livii 1. Dec. lib. 9.

4 *Sicut Geſſa Gallorum.*] Cæſar l. 2. belli Gall. Servius ubi ſupra ibi, *Quæ quidem pila Romanis.* Nonius Marcel. inter genera armorum. Luctatius Statii interpres lib. 4. Thebaidos ſtatim poſt prin. in eum locum,

—— Pars Geſſa manu, pars robora flammis
Indurata diu. ——

Citatque illud Virgilii de Gallis loquentis carmen lib. 8. quod id apertiſſime probat,

—— Duo quiſque Alpina coruſcant
Geſſa manu. ——

Ubi & ipſe Servius tradit, Gallos vocare Geſſos viros fortes. Et Claudian. in Eutrop. lib. 2.

Nuper ab Oceano Gallorum exercitus ingens
Illis ante vagus tandem regionibus hæſit,
Geſſaque depoſuit, Grajo jam mitis amictu.

Geſſa item Hetruſcorum fuiſſe ſcribit Livius 1. Dec. lib. 9. Fuiſſe & Geſſorum uſum ab Iberis ad Romanos tranſlatum tradit Athenæus lib. 6. c. 8. eodemque ult. At Gerra Perſarum fuere apud Herodot. lib. 9.

5 *Sariſſæ Macedonum.*] Livius 1. Decad. lib. 9. in comparatione Alexandri & Macedonum & 4. Decad. lib. 7. ubi dicit has eſſe prælongas haſtas, rurſumque lib. 8. & Ovid. lib. 12. Metam.

Qui clypeo gladioque Macedoniaque ſariſſa.

Statius lib. 7. Thebaidos.

Fraxineas vibrant Macetum de more ſaryſſas.

Et ibi Luctatius Placidus interpres, & Lucan. lib. 8.

Primi pellæas arcu fregere ſariſſas.

Pellæas enim vocat à Pella regia Macedonum, ex qua & Alexand. Pellæus dictus

Acinacis. Falarica. Sagaris. Romphea. Framea. Sparus.

Lacedæmoniorum, [1] acinacis Medorum, [2] falarica Saguntinorum, [3] sagaris Persarum, [4] rhomphæa Thracum, [5] framea Germanorum, [6] & sparus rusticorum. [7] Theutonico-

dictus est Juvenali sat. 10.

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.

Et Plutarchus tum in Flaminio, tum in Paulo Æmylio, Q. Curtius lib. 9. Festus Pompejus lib. 17. & Servius d. lib. 7. ubi supra.

6 *Lancea Hispanorum.*] Gellius auctoritate Varronis lib. 15. cap. 30. in fin. ubi de petorito, quod vehiculum appellatur, sic scribit, *Quo in loco Varro lib. 14. Rerum divinarum, cum de petorito dixisset, esse id verbum Gallicum, lanceam quoque dicit non Latinum, sed Hispanicum verbum esse.* Esse tamen Latinum verbum nemo negabit. Et Festus docere potest. A lana dicitur laniare & lancinare. Hinc *lancia*. Sic enim & in vet. glo. scribitur non *lancea*, Græcis dicta λόγχη.

1 *Acinacis Medorum.*] Horatius l. 1. carminum Ode 27.

Vino & lucernis Medus acinacis
Immane quantum discrepat.

Ubi tamen Acron dicit Persarum gladium esse, uti etiam dixerat Herodot. lib. 7. in voto Xerxis. Porphyrion autem Parthorum, uterque pro omni gladio positum. Valerius Flaccus l. 6. Argonauticôn dicit esse gladium quo Persæ utuntur,

Insignis manicis, insignis acinace dextra.

2 *Falarica Saguntinorum.*] Livius 3. Dec. lib. 1. declarans cujusmodi telum id erat, sic ait, *Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo & cætera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum extabat: id, sicut in pilo, quadratum stuppa circunligabant, linebantque pice: ferrum autem tres in longum habebat pedes, ut cum armis transfigere corpus posset: sed id maxime, etiam si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pavorem faciebat: quod cum medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo majorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus præbebat.* Virg. lib. 9. Æneid. Turnum falaricam jaculari manu potuisse ostendit,

Sed magnum stridens contorta falarica venit
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squamma lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra:
Dat tellus gemitum & clypeum superintonat ingens.

Unde autem dicta sit falarica, & cujusmodi fuerit, disce ex Servio ibi, qui plura de hac machina scribit. Vide etiam Vegetium lib. 2.

3 *Sagaris Persarum.*] Strabo lib. 15. ad fin. Sed adde & hanc fuisse Massagetarum ex Herodoto lib. 1. ad finem.

4 *Romphæa Thracum.*] Livius 1. Decad. lib. 1. Gellius lib. 10. c. 15. & infra in verbo, *Romphæa vero.*

5 *Framea Germanorum.*] Cornelius Tacitus de Moribus Germanorum, ubi describit illius formam, ut statim dicemus: & de hac quoque Juvenalis satyra 13.

Et Martis frameam & Cyrrhei spicula vatis.

Glossarium: *Framea* Ῥομφαία. Vide Lipsium curis secundis ad Tacitum.

6 *Et sparus rusticorum.*] Virg. l. 11.

Agrestisque manus armat sparus. —

Et ibi Servius, *Sparus*, inquit, *est rusticum telum in modum pedis recurvum.* Et Nonius Marcellus inter genera armorum in duobus locis, sparum enumerat. Probus autem Æmylius tradit Epaminundam à Lacædemoniis sparo fuisse occisum.

7 *Theutonicorum vero.*] Virgilius l. 7. Æneid.

Theutonico ritu soliti vibrare catejas.

Ubi Donatus, *Hi omnes*, inquit, *imitati Theu-*

nicorum vero catejæ.[1] Erat enim hasta angusto & brevi ferro,[2] romphæa autem ingentis longitudinis.[3] Tametsi Hispanum gladium admodum brevem,[4] & sarissam prælongam hastam ferro affixo legamus.[5] Etiam sica Romanis frequens & peculiaris fuit: quippe Romani milites utroque latere ferebant sicas, dextra breviorem, sinistra longiorem.[6] Proditum- *Catejæ.* *Sicæ.*

Theutonas mittebant telorum species, quæ Cateja dicebantur. Servius autem dicit esse tela Gallica, unde etiam Theutonicorum ritum dixit. At Pierius scribit in Romano codice, & quibusdam aliis *Catelas* illic legi. *

COLERUS.

* Vide & Agellium, ubi recenset gladiorum genera.

TIRAQUELLUS.

1 *Erat enim hasta.*] De framea intelligit, idque est Corn. Taciti de moribus Germanorum, non adeo longe à prin. *Rari*, inquit, *gladiis, aut majoribus lanceis utuntur, hastas vel ipsorum vocabulo, frameas gerunt angusto & brevi ferro, sed ita acri & ad usum habili ut eodem telo, prout ratio poscit, vel comminus vel eminus pugnent: & eques quidem scuto frameaque contentus est.*

2 *Romphæa vero.*] Livius 4. Decad. lib. 1. *Thracas*, inquit, *Romphea, ingentis & ipsæ longitudinis inter adjectos undique ramos impediebant.* *

COLERUS.

* Glo. Græcolat. Ῥομφαία, *Framea, gladium.*

TIRAQUELLUS.

3 *Tametsi Hispanicum.*] Ut facile colligi potest ex Livio 4. Decad. lib. 8. cujus verba afferemus ibi, *Inter levis armaturæ.* Idem Livius 4. Decad. l. 1. de gladio Hispanorum loquens, *Postquam gladio Hispaniensi detruncata corpora, brachiis abscißis, aut tota cervice desecta, divisi à corpore capita, patentiaque viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt: adversus quæ tela, quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgo cernebant.*

4 *Et Sarissam prælongam.*] Livius 4. Dec. lib. 7. *Ibi*, inquit, *simul perturbati ordines, & impeditus intercursu suorum usus prælongarum hastarum (Sarissas Macedones vocant) intulere signa Romanæ legiones, & pila inter turbatos conjicere.* & ejusdem Decad. lib. 8. *Per operculi foramina prælongæ hastæ, quas Sarissas vocant, ad summovendos hostes prominebant.* diximus supra in verbo, *Sarissa Macedonum.* Vegetius autem l. 3. cap. 24. dicit Sarissas esse longissimos contos. *

COLERUS.

* Q. Curtius l. 9. *Macedo justa arma sumpserat æreum clypeum, hastam, quam sarissam vocant, læva tenens.*

TIRAQUELLUS.

5 *Etiam sica Romanis.*] Cicero in 3. in Verrem actione, è quibus ille maximum sicarum numerum extulit. Hincque apud Romanos Sicarii, de quibus extat apud Jurisconsultos titulus, Ad legem Corneliam de Sicariis. & Ciceronem in Orat. pro Roscio, & Suetonium in Cæsare, c. 11. Fuitque etiam sica Persarum propria ex Strabone describente Persarum mores & instituta lib. 15. ad fin. sic enim scribit, *Persæ sagarim & sicas habent, circum caput pileum turritum, circum pectus thoracem squamosum.* Et adde superioribus macheram fuisse peculiarem Getarum, qui ob id Macherophori dicti sunt Thucydidi libro 2. ad fin. Atque etiam Thracum ex eodem d. quoque libro 2. *

COLERUS.

* Glos. *sica* θρακικὸν ξίφος ἐπικαμπές. Quales sunt nunc Turcici gladii. Hinc Sicarius.

TIRAQUELLUS.

6 *Proditumque memoriæ est C. Marium.*] Plutar. in vita illius.

1 *Mar-*

tumq; memoriæ eſt, C. Marium nova primum forma jacula feciſſe: nam quum duplici telo antea munirentur, ipſe alterum admiſit, alterum ſuſtulit, & loco illius clavum panxit, quo firmius impingerent. [1] Marcellus ad Molam longiora pila militibus diſtribuit, quo ferirent vehementius, quum Carthaginenſes brevioribus, & minus habilibus uterentur. [2] Cleomenes vero docuit Lacedæmonios pro lancea ſariſſis uti, quas utraque manu torquere aſſuefecit. [3] Galatæ pro enſibus ſpathas geſtabant oblongas, quas à dextro latere catenis ſubnectebant. [4] Poſt quos haſtati, qui haſtam geſſaque ferebant, qui etiam in prima fronte poſiti, haſtis prævalidis ferro munitis militabant: erant enim fere tyrones, tunc primum militiæ adſcripti. [5] Deinde principes ordines ducebant, milites robuſtiores ætate, & uſu doctiores, ab haſtatis per intervalla diviſi. [6] Tertii vexilli triarii fuere, qui ſi qua major vis ingrueret, aut durior caſus, principes repelleret, compreſſis ordinibus uno continente agmine totam aciem clauderent, laxatos languenteſque ordines magnis viribus repararent. Tantique roboris erant, ut rebus abſciſſis & deploratis, ſæpe debilitatam virtutem, & fractos reſtituerent animos. [7] Præter hos velites, quod veſtiti, & nullis armis muniti, quo expeditiores forent, inter

Lacedæmonii. *Galatæ.* *Spathæ.* *Haſtati.* *Tyrones.* *Milites ætate robuſtiores.* *Triarii.* *Velites.*

1 *Marcellus ad Nolam.*] Idem Plutarchus in vita ipſius Marcelli.

2 *Cleomenes.*] Ipſe Plutarch. in vita ipſius.

3 *Galatæ.*] Diodorus Siculus lib. 6. c. 9. ſcribit, Galatas pro enſibus ferreis ſpathas gerere oblongas, ærea catena à dextro latere pendentes. Vegetius lib. 2. c. 16. ſcribit Spathas vocari gladios majores.

4 *Poſt quos haſtati.*] Varro lib. 1. aut aliorum comput. 4. de lingua Latina, Livius 1. Dec. lib. 8. Vide Ælianum de inſtruendis aciebus, qui aliter haſtatos videtur accipere, & quæ ſcripſimus ſupra lib. 4. c. 7.

5 *Deinde Principes.*] Vide & ſupra eodem lib. 4. cap. 7. Ubi & ego nonnulla addidi.

6 *Tertii vexilli triarii.*] Vide item ibi, & præterea lib. 1. c. 5.

7 *Præter hos velites.*] Livius 3. Dec. lib. 10. Valerius Maximus lib. 2. cap. 2. de inſtitutis antiquis. Ælianus ubi ſup. Et de his quoque idem Livius 4. Dec. lib. 4. & 6. Cic. de claris oratorib. Ovid. in Ibim. Vegetius lib. 3. cap. 16. & 24. Nonius Marcellus de Genere armorum paulo poſt prin. *

COLERUS.

* Frontin. lib. 4. c. 7. Oroſius lib. 4. Iſidorus lib. 9. Eutropius & alii. Sidonius Apollinarius epiſ. 2. lib. 7. *Habetis hiſtoriam Juvenis eximii, fabulam militiæ velitriciæ.* Miles velitricius, id eſt veles.

[1] inter levis armaturæ milites locabantur, [2] quibus parmæ tripedales, breviores quam equeſtres, & jacula quaternos longa pedes, ferro præfixo, data ſunt, ex celeri curſu quaſi volantes dicti, prompti ad excurſiones, qui ad proſequendum inclinatam ſemel aciem, vagos effuſoſque prædatores excipiendum, infeſtaſque populationes & vaſtitatem inhibendum, tum ad ſubita belli & repentinas incurſiones mirum dictu eſt quanto præſidio fuerint. [3] Hi enim ſecundo Punico ardente bello, dum Romani ad Capuam ſedent, ut contra equites, quibus hoſtis prævalebat, repugnarent, à Fulvio Flacco proconſule primum inventi inſtitutique ſunt. Quibus additi ſequentibus bellis plerunque ſagittarii, [4] & cohors Peligna velitaribus armis, quorum tela ad remittendum imperitis inhabilia traduntur. Rurſus inter militum ordines alii deſcripti ſunt, quibus [5] prætorianis nomen, qui juxta ducis prætorium excubantes, honore atque ordine præſtabant, hi enim præcipuo robore & virtute illuſtres equites, magna & firma præſidia fuere, quippe qui circa principis tabernaculum & imperatoris latera militabant, quum nobilitate & honoribus anteirent. [6] Hos antea [7] Celeres à Romulo dictos ferunt: ſiqui-

Sagittarii & Peligna cohors additi velitibus.

Prætoriani.

TIRAQUELLUS.

1 *Inter levis armaturæ milites locabantur.*] Livius 5. Decad. lib. 2. paulo ante fin. *Ipſe velitibus ad firmanda levium armorum auxilia adjectis, ad tumulum præcedit.*

2 *Primus parmæ tripedales.*] Livius 4. Decad. lib. 8 ubi de his loquens ait, *Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextra haſtas, quibus eminus utitur: gladio Hiſpanienſi eſt cinctus, quod ſi pede collato pugnandum eſt, tranſlatis in lævam haſtis, ſtringit gladium.*

3 *Hi enim ſecundo Punico.*] Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. de inſtitutis antiquis. Ex quo intelliges hos non à Fulvio Flacco Imperatore, non Proconſule inventos, ſed à Q. Nævio uno ex ejus Centurionibus.

4 *Et cohors Peligna.*] De qua Livius 3. Dec. lib. 5. Et de ea quoque diximus ſup. lib. 1. c. 6.

5 *Prætorianis nomen.*] De quibus Plinius lib. 6. c. 29. Corn. Tacitus l. 17. non ſemel. Suet. in Tiberio cap. 37. & in Galba, c. 16.

6 *Hos.*] Id eſt velites, ut patet ex ſeq.

7 *Celeres à Romulo dictos.*] Dionyſius Halicarnaſſæus l. 2. *Senatu deinde,* inquit, *ex centum ſenioribus conſtituto, videns quod juvenum quoque ſibi opus eſſet aliqua manu ad tutelam corporis, & quorum in rebus urgentibus uteretur miniſteriis 300. robuſtiſſimos ex nobiliſſimis familiis delectos circa ſe habuit, commendatos curiarum ſuffragiis, quemadmodum Senatores antea, denos per ſingulas curias. His in univerſum fuit nomen, ſicut & nunc Celeres: ut plerique tradunt à cele-*

siquidem Romulus trecentos circa se, pacis bellique temporibus habuit expeditos, quos Celeres nuncupavit; [1] qui postea Flexumines, demum Trossuli, quod oppidum Thuscorum Trossulum sine peditum opera vi cepissent, dicti sunt: [2] quos Numa dissolvit, & antiquata militia missos fecit. [3] Primus enim Tarquinius Superbus custodiam ferocissimorum circa se habuit, ut noctu penes regiam excubarent, die autem illius latera cingerent. [4] Observatumque fuit, ut is summam militiæ gereret, & impe-

Celeres. Flexumines. Trossuli.

à celeritate ministerii juxta rationem Romani vocabuli. Livius 1. Decad. lib. 1. *Trecentosque armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellavit, non in bello solum, sed etiam in pace habuit.* Plutar. in Romulo & in Numa Pompilio. Servius in eum locum Virg. lib. 1.

Tercentum scutati equites, Volscente magistro.

Et iterum lib. 11. in eum locum,

Necnon Messapus contra celeresque Latini.

Alludit, inquit, *ad militiam Romanam: nanque & equites habuit Romulus, ut illo diximus loco,*

Tercentum scutati equites. ——

quos Celeres appellavit, vel à celeritate, vel à duce Celere, qui dicitur Remum occidisse, in cujus gratiæ vicem à Romulo fieri Tribunus equitum meruit, & Tribunus Celerum appellatus est. Et Festus Pompejus lib. 3. Vide Plutar. in Rom.

1 *Qui postea Flexumines, demum Trossuli.*] De his duobus Plinius l. 33. cap. 2. Quinetiam ipsum equitum nomen sæpe variatum est, in his quoque, qui ad equitatum trahebantur, Celeres sub Romulo regibusque appellati sunt, deinde Flexumines, postea Trossuli, cum oppidum in Thuscis citra Volscinios passuum 9. M. sine ullo peditum adjumento cepissent ejus vocabuli. Idque duravit ultra C. Gracchum. Junius certe, qui ab amicitia ejus Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his verbis, Quod ad equestrem ordinem attinet, antea Trossulos vocabant, nunc equites vocant: ideo quia non intelligunt Trossulos nomen quid valeat, multos pudet eo nomine appellari: & causam, quæ supra indicata est, exponit, invitosque etiamnum tamen Trossulos vocari. *Hactenus Plinius.* Et præterea de Trossulis Persius satyra 1. ut nonnulli intelligunt,

—— *Unde istud dedecus, in quo*
Trossulus exultat tibi per subsellia lævis?

Quamvis alii aliter intelligant. Festus autem Pompejus l. 18. *Trossuli*, inquit, *equites dicti quod oppidum Thuscorum Trossulum sine opera peditum ceperint.* Aliter Nonius Marcellus, qui Trossulos dictos putat, quasi torosulos, hoc est, bene habitos & musculorum toris prævalidos, citatque testimonium Varronis ex Sesquiulysse, Nunc emunt Trossuli, nardo nitidi, vulgo Attico talento equum.

2 *Quos Numa dissolvit.*] Dionysius Halicar. lib. 2. Plutar. in vita Numæ.

3 *Primus enim Tarquinius Superbus.*] Livius 1. Dec. l. 1. Dionysius Halicarnassæus lib. 4. *Primum* inquit, *satellitio se stipavit audacissimorum hominum, gladios & lanceas gestantium, exterorum & civium: qui noctu excubantes circa regiam, interdiu comitantes eum per vias, tutum reddebant ab insidiis.* Sed adde quod apud exteros Periander Corinthius primus armatis circunseptus incessit, auctore Laërtio in vita illius.

4 *Observatumque fuit.*] Hoc ex sequentibus intelligitur.

1 Penes

imperatoris vice fungeretur, qui prætoria castra & prætorianos haberet: namque omnis cura & procuratio rei militaris, desito imperio veteri, [1] penes prætorianos fuit, qui quandoque quum Romæ juxta pomœrium castra metantur, magnarum dissensionum causam præbuere: nam per celebria urbis loca super assumendo principe inextricabiles sæpe pugnas conserebant. [2] Ideo Tiberius Cæsar, ne per hospitia dispersi, populares tumultus sererent, extra frequentia urbis prætorianis loca dedit. [3] Denique in tantum viribus processere, ut quem vellent, ad spem imperii impellerent, & in principem assumerent, [4] assumptumque mox deturbarent, essentque arbitri totius imperii & moderatores, qui etiam spiculatorum ordinem habebant promptissimorum, qui circa ducis latera excubabant: [5] unde magni sæpe duces adjumenta sumpsere: [6] quippe Aphricanus primus fortissimum quemque delegit, qui ab eo non discederent, & cætero belli munere vacarent. Sequuti deinde Consules, [7] & demum Cæsares, cohortes circa latera, veluti firma & valida præsidia habuerunt. In

Imperator quis.

Cohortes circa latera Consulum & Cæsarum.

1 *Penes Prætorianos fuit.*] Et id quoque ex sequentibus.

2 *Ideo Tiberius Cæsar.*] Suetonius in vita illius c. 37. *Romæ*, inquit, *castra constituit, quibus Prætorianæ cohortes, vagæ ante id tempus, & per hospitia dispersæ continerentur.*

3 *Denique in tantum viribus processere.*] Scilicet Prætoriani milites, ut videre licet ex Suetonio in Galba, cap. 16. Ælio Spartiano in Didio Juliano, Josepho loquente de Claudio ad imperium assumpto l. 19. Antiquitatum Judaicarum, cap. 2. & 3 & lib. 20. c. 5. ubi de Nerone.

4 *Assumptumque mox deturbarent.*] Ex eodem loco Suetonii.

5 *Unde magni Duces.*] Ut ex sequentib. patet.

6 *Quippe Africanus.*] Livius 3. Decad. lib. 9. statim in fronte, *Scipio*, inquit, *posteaquam in Siciliam venit, voluntarios milites ordinavit, centuriavitque ex iis trecentos juvenes florentes ætate, & virium robore insignes circa se habebat, ignorantes quem ad usum neque centuriati, neque armati servarentur.* Sed non eo fecit, ut essent sui corporis custodes, sed alio spectabat, ut postea declarat. Fest. Pompejus lib. 16. ubi de Prætoria cohorte, *Scipio*, ait, *Africanus primus fortissimum quenque delegit, qui ab eo in bello non discederent, & cætero munere militiæ vacarent, & sexquiplex stipendium acciperent.* Ex quo loco id haud dubie accepit Alexander.

7 *Et demum Cæsares.*] Herodianus lib. 2. ubi de Pertinace: *Id vero urbanæ cohortes Imperatorum custodiæ adhibitæ graviter molest. queferebant.* Idem eodem libro in Oratio. Pertinacis, *Vos autem Principis curæ custodiæque, & propulsandis aliunde periculis adhibitos, &c.*

In urbe quoque ex præfectura Rheatina delecti milites ad latera consulum excubantes, sæpe reipubl. operam navarunt. Manus quoque equitum Romanorum armata, presidii causa senatui plerunque affuit. Cato quoque promptos circa se Firmianos habuisse fertur. Fuitque moris populi Romani, sociali fide & fœdere junctis, quos reges appellavisset, turmam equitum Romanorum honoris causa, & militarem custodiam velut præsidium impartiri.[1] Reges quoq; Asiæ, militum cohortes & robora virorum habuere, quos Argyraspidas à genere armorum nuncuparunt. [2] Lacedæmoniorum reges generosissimos juvenes trecentos habuere custodes.[3] Athenienses sacram cohortem, [4] quæ ex se invicem amantibus constabat:[5] quæ etiam apud Thebanos fuit. Alexander Macedo clypeatos, [6] & Persarum mille satellites excubitores adscivit. [7] Macedonum quoque reges obser-

Fœdere Rom. juncti. Reges Asiæ. Argyraspides. Lacedæmonii reges. Athenienses. Thebani. Macedones.

1 *Reges quoque Asiæ.*] Liv. 4. Dec. l. 7. loquens de Antiocho Rege Asiæ, *Ab eadem*, inquit, *parte paululum producto cornu regia cohors erat: Argyraspides à genere armorum appellabantur.*

2 *Lacedæmoniorum Reges.*] Dionysius Halicarnassæus l. 2. Herodot. vero lib. 6. dicit centum.

3 *Athenienses sacram cohortem.*] Sed & erant Macedonibus sacræ alæ apud Livium Dec. 5. lib. 2. *Medius omnium Rex* (de Perseo Macedonum Rege loquitur) *erat: circa eum agema quod vocant, equitumque sacræ alæ.* Et lib. 4. non adeo procul à fin. *Princeps fugæ Rex ipse erat. jam à Pydna cum sacris alis equitum Pellam petebat.*

4 *Quæ ex se invicem amantibus constabat.*] Ut erat Alexandro Magno cohors amicorum apud Arrianum de Gestis ipsius Alexand. l. 1. non semel, & postremo loco eam quoque regiam appellat. Et lib. 2. ubi duas amicorum turmas fuisse dicit, quarum altera Anthebusia, altera Lagæa vocabatur.

5 *Quæ etiam apud Thebanos fuit.*] Scilicet sacra cohors ex Plutarcho in Alexandro. Et apud hos quoque erat Sacrum præsidium ex eodem Plutar. in Pelopida, nisi idem sit quod sacra illa cohors.

6 *Et Persarum mille satellites.*] Justinus de eo loquens lib. 12. *Nunc quoque*, ait, *custodiam corporis sui non Macedonibus tantum se, verum etiam illis* (de Persis loquitur) *crediturum. Atque ita mille ex his juvenes in numerum satellitum legit, auxiliorum quoque portionem armatam in disciplinam Macedonum exercitui suo miscet.* Q. Curtius l. 10. scribit Alexandrum Persis corporis sui custodiam credidisse, Persas satellites, Persas apparitores fecisse. quod & ipsum tradit Plutar. in vita illius. At Arrianus lib. 6. Gestorum ipsius Alexandri prodit eum aliquando septem sui corporis custodes habuisse, quos *Somatophylacas* verbo Græco appellabant.

7 *Macedonum quoque reges.*] Curtius in universum loquens de his Macedonum regibus lib. 8. Ælianus (privatim loquens de Philippo) Variæ historiæ lib. 14. in fin. Erat & his regibus cohors regia, quæ scil. ad custodiam corporis delecta erat, apud Livium 3. dec. lib. 8. post princ. ubi loquens de Philippo illo postremo ejus nominis Macedonum, *Ibi exercitu omni derelicto cum*

obſervarunt nobilium liberos habere, qui noctu ſervatis vicibus, pro foribus ubi rex quieſcebat, excubarent. [1] Alexander Epiri ducentos Lucanorum exules habuit expeditos.[2] Aratus vero ad corporis cuſtodiam delectos milites accepiſſe fertur. [3] Piſiſtratus Corynephoros. [4] Marius ſatellites, quos vocavit Præcipites. [5] Et Sulpitius tribunus, Marii tempore, manum equitum juniorum cuſtodes advocavit. [6] Cumque ſymbola in caſtris ab Antigono nece Eumenis darentur, Macedones mille milites expeditos ad ipſius cuſtodiam dederunt. [7] Dionyſius prævalidis ſervis latera munivit, & efferis Barbaris commiſit cuſtodiam, [8] quos quum dimitti Plato ſuaſiſſet, pene in diſcrimen vitæ & diſſidium venit. [9] Petrejus beneficiariis & ce-

Corynephori.
Præcipites.
Beneficiarii.

cum cohorte regia Demetridiadem ſeſe recepit. Idem autem 5. Dec. lib. 6. dicit eam cohortem regiam Nicatoris appellatam.

1 *Alexander Epiri.*] Liv. 1. Dec. l. 8.

2 *Aratus.*] Plut. in vita illius.

3 *Piſiſtratus Corynephoros.*] Plutar. in Solone. Ea autem vox ſignificat Latine *clavigerum*, ſive *clava pugnantem.*

4 *Marius.*] Unde id Alexander accepit neſcio, niſi ex eo quod Plutar. in vita illius appellat Ludium quendam præcipitem, quem ſibi ipſe Marius in ſeptimo Conſulatu aſcivit. Alibi autem ipſius ſatellites Bardæos non ſemel vocavit, quos ex ſervis ſibi delegerat.

5 *Et Sulpitius Tribunus.*] Plutar. in Mario.

6 *Cumque ſymbola.*] Plutar. in vita Eumenis.

7 *Dionyſius.*] Val. Max. lib. 9. c. 14. *Age, Dionyſius Syracuſanorum tyrannus, hujuſce tormenti quam longa fabula, qui duode quadraginta annorum dominationem in hunc modum peregit, Summotis amicis, in eorum locum ferociſſimarum gentium homines, & ex familiis locupletum electos, prævalidos ſervos, quibus latera ſua committeret, ſubſtituit.* Cicero autem lib. 5. Tuſculanarum quæſtionum ſcribit illum iis quos ex familiis locupletum ſervos delegerat, quibus nomen ſervitutis ipſe detraxerat, & quibuſdam convenis & feris Barbaris corporis cuſtodiam commiſiſſe.

8 *Quos cum dimitti Plato ſuaſiſſet.*] Laërtius in illius vita lib. 5. non de Satellitio loquutum ait, ſed cum de tyrannide diſſereret, eamque vituperaret, dicente Dionyſio, *Verba tua otioſorum ſenum ſunt*, Platoneque reſpondente, *Et tua tyrannidem ſapiunt:* ob id iratum Dionyſium de Platone trucidando cogitaſſe refert.

9 *Petrejus.*] Cæſar l. 1. Belli civilis: *Petrejus vero non deſerit ſeſe, armat familiam, cum hac & prætoria cohorte Cetratorum, barbariſque equitibus paucis, beneficiariis ſuis, quos ſuæ cuſtodiæ cauſa habere conſueverat, improviſo ad vallum advolat.* Et de his beneficiariis militibus, Plinius Junior Epiſt. lib. 10. epiſt. 281. incip. *Gabius Baſſus*, cujus hæc ſunt verba, *Quantum perſpicere potui, vir egregius & indulgentia tua dignus: cui ego notum feci præcipiſſe te, ut ex cohortibus, quibus me præeſſe voluiſti, contentus eſſet beneficiariis decem, equitibus duobus, Centurione uno.* Et Vegetius lib. 3.

COLERUS.

* Ibi Vegetius Beneficiarios dictos cenſet, quod beneficio Tribunorum promo-

Cetrati. Turmæ immortaliũ. Melophori. Thymochresia. Somatophylaces. Cyrus. Indi reges.

& cetratis stipatus fuit. [1] Apud Persas turmæ immortalium, quæ ex decem millibus constabant, ad extremos servabantur casus, [2] qui aureos torques, & manicatas tunicas habuere distinctas auro, ex quibus mille selectis, [3] Melophoris dixere nomen: donec Theodosio imperante, ab Ardaburio & nomen & genus mortalium desiere: quorum instar ordo equitum apud Gallos fuit, quem Thymochresiam, [4] Græci Somotaphylacas vocant. [5] Cyrus custodes corporis eunuchos habuit, quo magis in officio essent, eos præter illecebras voluptatum, firmissimum præsidium ratus. [6] Indi vero reges, pervigiles mulieres

promoverentur. Aliter Festus: *Beneficiarii milites dicebantur, qui vacabant muneris beneficio.* è contra munifices vocabantur, qui non vacabant, sed munus Reip. faciebant. Tertullian. de Fuga: *Nescio an erubescendum, an dolendum sit, cum in matricibus Beneficiariorum & Curiosorum, inter tabernarios, &c.* Sed hoc loco alii sunt beneficiarii ab iis, qui Cæsari, Plinio, Suetonio in Tiberio, Agathioque sunt corporis custodes. Putatque Cujacius etiam in exposit. Novel. 18. Esse exploratores & indices, quos pro hujus ministerii præmio habeat Prætor immunes. Dicuntur & beneficiarii sive curiosi, qui curam habent cursus publici, ut idem doctiss. omnium hujus ævi Jurisconsultorum docet *l.3. de can. larg. tit.* & *tit. de Curiosis.*

TIRAQUELLUS.

1 *Apud Persas.*] Herod. lib. 7. & 8. Et de his quoque Diodorus Siculus libro 11. Athenæus lib. 12. cap. 3. Persarum luxum describens, sic scribit, *Regem mulieres trecentæ insuper observant, quemadmodum testatur Heraclides Cunæus lib. 1. Rerum Persicarum, quæ die quidem dormiunt, ut postea pernoctent, atque per noctem canunt lychnis accensis, & cytharam pulsant. Utitur illis rex sæpius prope aulam Maliferorum (erant autem hi satellites, genere quidem Persæ omnes, qui aurea mala in hastis gestabant, mille numero: qui etiam optimi ex decem millibus Persarum Asianatorum vocatorum eligebantur) ac pedes per horum aulam incedebat Sardiacis tenuibus tapetibus suppositis, super quibus nulli, præterquam regi, incedere licebat.*

2 *Qui aureos torques.*] Herodotus ubi supra.

3 *Melophoris.*] De quibus Ælianus Variæ historiæ l. 9. c. 2. ubi de Alexandro. Et Arrianus l. 7. de gestis Alexandri ad fin. Quamobrem is mihi videtur Macedonum ordinibus Persas Melophoros inseruisse: equitibus vero qui pari cum iis honore essent. Melphori, id est, gestantes in spiculis mala, ut est apud Herodotum.

4 *Græci Somatophylacas.*] Diximus supra ex Arriano in verbo, *Et Persarum mille satellites.*

5 *Cyrus.*] Xenophon Pediæ Cyri l. 7. Herodot. idem dicit de Smerde Cyris imperante, lib. 3.

6 *Indi vero reges.*] Strabo lib. 15. Et vide Philostratum in vita Apollonii lib. 2. cap. 11. ubi scribit in regia Phraotis Indorum regis nullos custodes fuisse, nullos satellites: sed velut in clarorum virorum domibus paucos familiares tres aut ad summum quatuor homines.

1 *Masi*

lieres habuere excubantes. [1] Masinissa parum hominibus credens, salutem suam canibus vallavit. [2] Julius autem Cæsar, omissis excubiis, custodes corporis nullos admisit, satius arbitratus, semel morti succumbere, quam metu assiduo detineri. [3] Augustus Calaguritanorum & Germanorum manum advocavit: sicut [4] Tiberius Germanos, [5] & Galba evocatos. [6] Cajus autem Caligula Batavos. [7] Antoninus etiam Germanos equites accivit. [8] Trajanus quoque sine stipatoribus aut militari custodia perdiu vixit. Fuitque literis proditum, excubias militares & corporis custodes, non Cæsaribus modo, [9] sed Augustis mulieribus, ut

Masinissa. Julius. Augustus. Tiberius. Galba. Caligula. Trajanus. Antoninus.

1 *Masinissa.*] Valerius Maximus libro 9. c. 14. Imo eodem modo ut Augustus Calaguritanorum, ita Cæsar Hispanorum custodia est usus, teste Suetonio 86. cap.

2 *Julius autem Cæsar.*] Plutar. in vita illius.

3 *Augustus.*] Suetonius in vita illius cap. 49. *Ex militaribus copiis certum numerum partim in urbis, partim in sui custodiam allegit: dimissa Calaguritanorum manu, quam usque ad devictum Antonium, item Germanorum, quam usque ad cladem Varianam inter armigeros circa se habuerat.*

4 *Tiberius Germanos.*] Corn. Tacitus lib. 1.

5 *Et Galba.*] Suetonius in vita illius, cap. 10. Et de his quoque inferius dicetur.

6 *Cajus autem Caligula Batavos.*] Suetonius in vita illius, cap. 43. Adde & Germanos ex eodem cap. 45. & 58. Adde Galbam Suet. c. 12. Xiphilinum Severo. Josephum lib. 19. Antiquit.

7 *Antoninus.*] Scilicet Bassianus Severi filius, ex Herodiano lib. 4. Cæterum, *inquit*, Germanos sibi omnes adjunxit, atque in amicitiam conciliavit, sic ut ex his socios bellorum, & custodes corporis validissimum quenque & pulcherrimum sibi adsciverit.

8 *Trajanus.*] Dion in vita illius, Sic dilectus, *inquit*, & charus civibus hosti duntaxat formidabilis, venationes præterea, convivia, seria, & jocos frequenter cum amicis ac familiaribus exercebat. In quorum domos sæpius vix quatuor comitantibus, etiam sine satellite divertebat: & familiarius cum his recumbens quiescebat.

9 *Sed Augustis mulieribus.*] Corn. Tacitus lib. 13. de Agrippina, Neronis matre, loquens, Sed adde præcedentibus triginta Atheniensium Tyrannos, qui se rectores nuncupabant, tria millia satellitum sibi statuisse, teste Justino l. 5. Antipatrum, unum ex Alexandri successoribus, Thraces satellites habuisse ex Plut. in vita Demosthenis. Oroetem Sardibus à Cyro præfectum, mille Persarum satellitibus doriphoris, id est hastatis, sive hastas ferentibus, stipatum fuisse apud Herodotum lib. 3. Artavasdem, Armeniorum Regem, sex millia lectorum equitum circa se, custodiæ tantum causa, semper tenuisse, apud Plutarchum in Crasso. Surenam, Parthum potentissimum, mille cataphractos equites & totidem leviter armatos, custodiendi corporis gratia, circa se continue detinuisse, apud eundem Plutarchum in ipso Crasso. Et Jubam regem duo millia Hispanorum & Gallorum equitum, suæ custodiæ causa, circum se habere consuesse, apud Cæsarem lib. 2. belli Civilis. Aristodemum Cumanum cogno-

ut matri & conjugi imperatoris, olim apparuisse. [1] Secundi ordinis cohortium urbanarum milites ex Romanis frequenter adscripti sunt, ex quibus vexillares cohortes delegere. [2] Tertii legionarii, qui legionibus adscripti militabant, qui tam ex civibus quam Latini nominis & foedere junctis civitatibus sacramento adsciti erant: quoque facilius dignoscerentur, diversa habuere insignia: [3] namque aliis prætoriani, aliis legionarii, atque urbanarum cohortium milites utebantur insigniis. [4] Præter quos fuere cataphracti loricati equites, [5] ferro muniti, & fulti gravioribus armis,

Vexillares cohortes. *Legionarii.* *Cataphracti.*

mento Malacam, tyrannum, satellitium ex vinctis nocte solutis & damnatis capitis, quorum magnus erat numerus, armatisque una cum amicis aliis, in quibus erant Hetrusci captivi juvenes, circa se constituisse, ex Dion. Halicar. l.7. Adde præterea Mithridatem Ponticum Regem, qui cum somnum caperet, sui corporis custodiam non modo armis & satellitibus excubitoribus committebat, sed & tauro & equo & cervo, quos mansuefactos habebat. Ii enim ad custodiam ejus dormientis advigilantes, si quis accederet, illius sensum ex ipsa respiratione, quam mox percipiebat, atque ille mugitu, alter hinnitu, alius sua propria voce, eum è somno excitabant. Auctor Ælianus lib.4. c.4.

1 *Secundi ordinis.*] De vexillaribus cohortibus Corn. Tacitus lib.18. *Dextra fronte prima legio incessit, cum duabus vexillaribus cohortibus, & quingentis equitibus.* Livius autem 4. Dec. lib.5. Vexillarios vocat. *Inferre vexillarios jussit signa.* Alibi idem vexillarium posuisse videtur, pro antesignano 1. Dec. lib.8. *Ordo sexagenos milites, duos Centuriones, vexillarium unum habebat.* uti etiam Corn. Tacitus lib.17. *Viso comminus armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis, dereptam Galbæ imaginem solo afflixit.* De Vexillariis, & vexillationibus vide Godescalcum Stewechium ad l.2. Vegetii.

2 *Tertii legionarii.*] Nam & hinc Julius Carus miles legionarius Corn. Tacito d. lib.17. Et de his quoque infra.

3 *Namque aliis.*] Corn. Tacitus d. lib.17.

4 *Præter quos fuere Cataphracti.*] Livius 4. Dec. lib.5. non multo ante fin. *Equitum innumerabilem vim trajici Hellesponto in Europam, partim loricatos, quos Cataphractos vocant.* Et lib.7. *His tria millia peditum loricatorum (Cataphractos ipsi appellant) adjunxit.* Ex quibus intelligis, non solum equites, sed & pedites loricatos Cataphractos dici. Aliter autem Ælianus de Instruendis aciebus. Trebellius autem Pollio in vita Claudii Secundi, hos Cataphractarios vocat, *Huic ex regione Dardania dabis milites ducentos, ex Cataphractariis centum.* Atque etiam Lampridius in Alexandro Severo, *Cataphractarios, quos illi Clibanarios vocant, decem millia in bello interemimus.* Cæterum Thucydides lib. 1. belli Peloponnesiaci non adeo longe à prin. Belli Peloponnesiaci meminit Cataphractarum navium, id est, constratarum, sive tectarum. Uti & Polybius lib. 6. ubi de militari Romanor. disciplina.

5 *Ferro muniti.*] Servius l. 11. Æn. in eum locum,

Spumantemque agitabat equum, quem pellis ahenis
In plumam squamis, auro conserta tegebat.

Cataphracti, inquit, *equites dicuntur, qui & ipsi muniti ferro sunt, & equos simili-*

armis, qui ſtabili gradu congredi, & vim excipere ſolebant: quibus arma erant, galea, clypeus, ocreæ, lorica, omnia ex ære, haſta & gladius: caſſides vero & thoraces peditibus ſimiles. Hæc enim præ reliquis fortis & invicta acies, tanto robore munimentoque fuiſſe traditur, ut trepidam diffidentemque aciem plerunque repararit. Erat enim manus hæc validiſſima, præque cæteris terrori hoſtibus & formidini, ab hisque gentes ſæpius ſubactæ fuerunt & domitæ: quibus & equis operimenta fuere lintea, quæ ferreis laminis inſtar plumę nectebantur, profecto munimentum contra omne telum inſuperabile: [1] quæ tanti fuere, ut eas Hiphicrates cum æneis commutarit, illasque Athenienſibus dederit. Priſcis vero ſeculis perpauci linteis thoracibus [2] (Homero teſte) depugnarunt. Maximæ vero firmitatis celebratur [3] thorax ille linteus Amaſis Ægyptii regis, cujus ſingula fila trecentis ſexaginta aliis conſtabant, in quo ex auro & lana verſicolore, diverſis animalium figuris inſcriptę ejus venatio-

Cataphractorum arma.

Thorax Amaſis regis.

ſimiliter munitos habent, de quibus Salluſtius, Equis paria operimenta erant, quæ lintea ferreis laminis in modum plumæ adnexerant. Quod & probat illud ejuſdem Salluſtii l. 4. Hiſtoriarum apud Nonium Marcellum de Genere armorum, *Qui prægrediebantur equites Cataphracti ferrea omni ſpecie.*

1 *Quæ tanti fuere, ut eas Hiphicrates.*] Paulus Æmylius in vita illius.

2 *Homero teſte.*] Libro ſecundo Iliados in Catalogo poſt princ. de Ajace Locrenſi,

Ἀλλὰ πολὺ μείων, ὀλίγος μὲν ἔην
λινοθώρηξ.

Id eſt,

Sed multo minor: parvus enim erat lineum thoracem habens.

Rurſumque ibi paulo ante fin. de Amphio,

Τῶν ἦρχ' Ἄδρηστός τε, καὶ Ἄμφιος
λινοθώρηξ. Id eſt,

His imperabat Adraſtuſque & Amphius linithorax.

Quod & ex eo annotavit Plinius l. 19. cap. 1. ad fin. cujus hæc verba ſunt, *Thoracibus lineis paucos tamen pugnaſſe teſtis eſt Homerus.* Sed & apud Xenophontem in Pædia Cyri libro 6. *Abradatas Rex Suſorum induebatur thorace lineo more patrio.* Apud eundem in expeditione Cyri Minoris l. 4. *Calybes linteis loricis ad imum uſque ventrem muniebantur: pro plumulis, arcte contortis ſparteis funiculis utebantur.* Plutarchus in vita Alexandri tradit illum aliquando thoraca duplicem induiſſe, quem thoracem ex Iſſi ſpoliis acceperat. Sed & de hujuſmodi thoracibus lineis Livius 1. decad. lib. 4. Et Pauſanias lib. 1. qui de Atticis eſt, ubi de Sarmatis ſive Nomadibus, id eſt, vagis paſtoribus loquitur.

3 *Thorax ille linteus Amaſis.*] Herodotus lib. 3. & Plinius lib. 19. c. 1. Mirentur hoc, ignorantes in Ægyptii quondam Regis, quem Amaſim vocant, thorace in Rhodiorum inſula oſtendi in templo Minervæ 365. filis ſingula fila conſtare.

nationes erant.[1] Nonnunquam equites galeis & clypeis ferro coruſcantibus, in equis inſidentes pariter ferro æreque munitis, in acies prodierunt: qui licet multimodis munirentur armis, ſuras tamen & femora nuda armis habebant, quo expeditiores pedibus forent, [2] quos ſtatarios vocatos ferunt, quippe grave agmen, qui niſi firma manu & lento greſſu prodibant in aciem. [3] Galli cupellarios vocarunt: quibus continuum tegmen erat ictibus impenetrabile.[4] Perſæ clibanarios,[5] quod erat proprium Sarmatarum, ferreis laminis,

Statarii. *Cupellarii.* *Clibanarii.*

1 *Nonnunquam equites.*] Vide Polybium lib. 6. ubi de militari Rom. diſciplina.

2 *Quos Statarios.*] De quibus Livius 1. dec. lib. 9. *Statarius*, inquit, *uterque miles ordines ſervans.*

3 *Galli cupellarios vocarunt.*] Corn. Tacitus lib. 3. de Gallis loquens, *Cæteri*, inquit, *cum venabulis & cultris, quæque alia venantibus tela ſunt, adduntur è ſervitiis gladiaturæ deſtinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen (cupellarios vocant) inferendis ictibus inhabiles, accipiendis impenetrabiles.*

COLERUS.

Facit ergo Alexander cupellarios & clibanarios eoſdem; quod rectum eſſe non dixerim. Certe Clibanarii non alii fuerunt quam cataphracti. Lampridius; *Cataphractorios*, inquit, *quos illi clibanarios vocant, decem millia in bello interemimus.* Nazarius Paneg. ad Conſtant. Auguſt. *Clibanariis in exercitu nomen eſt, ſuperne omnibus tectis, equorum pectoribus demiſſa lorica & crurum tenus pendens, ſine impedimento greſſus à noxa vulneris vindicabat.*

TIRAQUELLUS.

4 *Perſæ Clibanarios.*] Ammianus Marcellinus lib. 16. Pompam Conſtantii in introitu urbis Romæ deſcribens, ſic ſcribit, *Et incedebat hincinde ordo geminus armatorum, clypeatus atque criſtatus, coruſco lumine radians, nitidis loricis indutus, ſparſique cataphracti equites, quos Clibanarios dictitant Perſæ, thoracum muniti tegminibus, & limbis ferreis cincti, ut Praxitelis manu polita crederes ſimulachra non viros.* Lampridius in Alexandro Severo, cujus verba ſupra adduximus in verbo, *Præter quos fuere Cataphracti.*

5 *Quod erat proprium Sarmatarum.*] Corn. Tacitus libro 17. Sarmatarum armaturam ſcribens, ait, *Nanque dictu mirum, ut ſit omnis Sarmatarum virtus, velut extra ipſos: nihil ad pedeſtrem pugnam tam ignavum: ubi per turmas advenere, vix ulla acies obſtiterit. Id principibus, & nobiliſſimo cuique tegmen, ferreis laminis, aut præduro corio conſertum, ut adverſus ictus impenetrabile, ita impetu hoſtium provolutis inhabile ad reſurgendum.* Aliter tamen eos armatos tradit Pauſanias libro 1. Equis, *inquit*, non ad belli munia ſolum utuntur: ſed ex eodem pecore & hoſtias diis cædunt, & ſibi cibum comparant. Ungulas ubi legerint perpurgatas, ac diſſectas ad ſimilitudinem ſquamarum draconis expoliunt. Quod ſi quis draconem non viderit, haud errarit, ſi opus illud ungulis conſertum pineæ nucis adhuc viridis torulis ſimile eſſe putarit. Has itaque ſquamulas perforant, & equinis, vel bubulis, nervulis conſuunt, inde ſibi loricas concinnant: quæ neque elegantia, neque firmitate loricis Græcorum inferiores ſunt. Eæ nanque tum comminus, tum eminus percuſſæ,

minis, aut prædurο corio conserto muniri: qui quum turmis instructi vadunt, mirum dictu quanti roboris quantæque formidinis sint. Illorum vero pedestri pugna nihil ignavius. Græcis quoque dissimililes equitum fuere species: nam quidam [1] hippotoxotæ dicti, [2] alii scenophori, [3] plerique Iphicratenses summæ laudis, [4] sicut apud Romanos Fabiani: [5] alii Dimachæ gravioribus armis, qui quum opus est, pedestres fiunt acies: [6] nonnulli hippagogi: [7] multi am-

Equitum Græcorum species. Hippotoxotæ. Scenophori. Iphicratenses. Fabiani. Dimachæ. Hippagogi.

sæ, ictus sustinent. Nam linteæ loricæ, handquaquam pugnantibus utiles, quod ferro vehementius immisso perviæ sunt, sed venatoribus certo præsidio sunt.

1 *Hippotoxotæ.*] Apud Herodotum lib. 9. Thucydidem libro 2. Cæsarem lib. 3. belli Civilis non multo post princip. *Ducenti ex Syria à Comageno Antiocho, cui magna præmia Pompejus tribuit, missi erant, in his plerique Hippotoxotæ.* Hirtium in bello Africo. Pollucem Onomasticôn lib. 1. c. 10. περὶ σκευῶν πολεμικῶν καὶ ὁπλιτῶν. Hi autem ita dicuntur, quasi dicas, Equites sagittarii.

2 *Alii scenophori.*] Pollux ubi nuper.

3 *Plerique Iphicratenses.*] Vide in seq. annotat.

4 *Sicut apud Romanos Fabiani.*] Probus Æmylius in vita Hiphicratis, *Quem quidem*, inquit, *sic omni disciplina militari erudivit, ut quemadmodum quondam Fabiani milites, Romani milites appellati sunt: sic Hiphicratenses apud Græcos in summa laude fuerunt.*

5 *Alii Dimachæ.*] Pollux ubi item supra proxime citavimus, ubi dicit eos ab Alexandro inventos. Et Q. Curtius libro 5. in vita Alexandri Magni: ubi illos non *Dimachas*, sed *Dimichas* vocat, nisi mendum sit. sic enim scribit, *Itaque delectis equitum sex millibus trecentos, quos Dimichas appellent, adjungit: dorso hi graviora onera portabant: cæterum equis vehebantur: cum res & locus posceret pedestris acies erat.* Ita autem dicebantur à duplici genere pugnæ & equestris & pedestris, ut declarat Julius Pollux ubi supra. Dimacharum meminit Cælius Rhodiginus Lectionum antiquarum, lib. 21. c. 31. in princ.

6 *Nonnulli Hippagogi.*] Julius Pollux ubi supra, Equitum species recensens ita scribit, *Hippotoxotæ, doratophori, contophori, hypaspistæ, scenophori, Hippagogi, anippi.* Verum apud Herodotum libro 6. & iterum 7. & Livium 5. dec. lib. 4. Hippagogi sunt quædam navium species, quæ scilicet equos vehunt, nam & hoc nomen indicat. Livii verba hæc sunt, *Forte postero die quam suborta classis tenuit, quinque & triginta naves, quas Hippagogas vocat, ab Elea profectæ, cum equitibus Gallis equisque Phanas promontorium Chiorum petebant.*

7 *Multi Amphippi.*] Pollux ibi post Hippagogi, continuo hæc subdit, ἄνιπποι δύο δ᾽ εἶχον ἵπποι ἵππους, καὶ ὁ ἕτερος, παρεσπήρτητο διαλήρω, &c. id est, *anippi. hi vero duos habebant equos, alter ab altero trahebatur: ita demum exercitatis militibus, ut in alterum nullo negotio transilire possent.* Et forte illic legendum non ἄνιπποι, sed ἀμφίπποι, ut hic noster auctor loquitur. Quanquam scio Herodotum libro 1. scripsisse Massagetas esse ἱππότας καὶ ἀνίππους. id est, *ex equis præliari.* Et de Amphippis his Ælianus quoque de Instruendis aciebus. quo loco de Antistomo phalange disserit. Et Suidas ubi de vocabulis rei militaris. Vide Rhodiginum lib. 21. c. 30.

Amphippi. Accensi seu adscriptitii. Principes. Commentarienses. Cornicularii. Ferentarii.

amphippi, qui equis duobus merebant. Ultra quos in Romanis castris [1] Accensi stipendia fecere, qui in demortuorum locum suffecti cooptative fuerant, quasi ad censum adjecti, qui & adscriptitii, quod supplentes numerum militum, legionibus adscribebantur. [2] Fuitque nomen ordinis militaris, sicut principes, commentarienses, vel cornicularii. Inter levis vero armaturæ milites, [3] ferentarii non

1 *Accensi.*] Festus Pompejus libro 1. *Accensi*, ait, *dicebantur, qui in locum mortuorum militum subito subrogabantur, dicti ita, quia ad censum adjiciebantur.* Alibi quoque eod. libro, *Ascriptitii veluti quidam scripti dicebantur, qui supplendis legionibus adscribebantur.* * *Hos & Accensos dicebant, quod ad legionum censum essent adscripti.* Vegetius libro 2. cap. 19. *Ad obsequia Judicum, vel Tribunorum, necnon etiam principalium deputabantur milites, qui vocabantur Accensi, hoc est, postea additi, quam fuisset legio completa, quos nunc Supernumerarios vocant.* Sed & tu vide tandem lib.3. cap.14. & Varronem lib.2. aut aliorum computatione 5. linguæ Latinæ non longe à fine. & iterum libro 6. & Nonium Marcellum: Et quæ alibi dixi de Accensi alia significatione, & quæ dicam in sequenibus. Vide præterea Budæum in posterioribus annotationibus, ubi de Optione.

COLERUS.

* Hi & *Ascriptivi* dicebantur, & *Adscripti* ut alibi doceo.

TIRAQUELLUS.

2 *Fuitque nomen ordinis.*] Hæc sunt ex Asconio Pædiano in 3. in Verrem actio. cujus hæc eadem verba sunt, *Accensus nomen est ordinis & promotionis in militia, ut nunc dicitur Princeps, vel Commentariensis, aut Cornicularius. Hæc enim nomina de legionaria militia sumpta sunt.* Sed & de Principibus Varro lib.1. aut aliorum comput. 4. *Principes*, inquit, *qui principio gladiis, & post commutata re militari minus illustres sunt.* De duobus alteris Jul. Firmicus lib.3. cap.31. *Erunt Cornicularii, Commentarienses, Claviculari.* De Commentariensibus quoque, sed in aliis significationibus Paulus in *l. in fraudem.* §. *à debitore.* versic. *quotiens apud. ff. de jure fisci.* ubi Commentariensis, ut scribit Accursius, pro eo, cui sunt acta commissa, accipitur. Aliter autem ponitur in *l. ad Commentariensem, C. de custodia reorum.* ubi pro principe carceris accipitur. Sed & de Corniculario Valer. Maximus lib.6. c.1. de Pudicitia, ubi de Trib. plebis, Julius Frontinus Stratagematôn lib. 3. Suetonius in Domitiano, c.17. Vegetius lib.2. de Re militari, cap.24. *Qui*, inquit, *sub uno corniculo militabant Centurio, & sui milites ambo cornicularii dicebantur.* Symmachus libro 1. Epistolarum ad Theodosium, *Prætorianus urbanarum cohortium miles ad Corniculariorum gradum inculpati laboris diuturnitate promotus.* Et leges nostræ scilicet in *l. sacris scriniis* 2. *C. de proximis sacrorum scriniorum lib.* 2. & ibi vide Alciatum.

3 *Ferentarii.*] Nonius Marcellus in armorum genere. *Ferentarii*, ait, *levis armaturæ milites, qui quod opus esset auxilio ferrent, ex cursu levi, armis gravibus non impediti.* Cato de Re militari, *Inde partem equitatus Ferentarii prædatum misit.* Sallustius in Catilina, *Postquam eo ventum est, unde à Ferentariis prælium committi posset.* Hæc Nonius. Festus autem Pompejus lib. 1. de Ascriptitiis loquens, *Quos*, ait, *nonnulli Ferentarios dicebant, quod fundis lapidibusque præliaturi, ea modò ferrent,*

non in postremis erant, [1] funditores dicti, [2] ex Balearibus frequentes, qui saxis & sudibus [3] velut nimbo grandinis, & omni genere telorum quæ feruntur, non autem geruntur, *Funditores.*

ferrent, quæ in hostes jacerent. Et lib.6. *Ferentarii auxiliatores in bello à ferendo auxilio dicti, vel quia fundis & lapidibus pugnabant, quæ tela feruntur, non tenentur.* Et iterum eod. lib. paulo ante fin. *Ferentarii levis armaturæ pugnatores.* Ante utrunque Varro de lingua Latina lib.3. aut aliorum computa.6.enarrans illum locum Plauti in Trinummo, scribit, *Ferentarium à ferendo, id est, inane & sine fructu: aut quod Ferentarii equites hi dicti, qui eo modo habebant arma quæ ferrentur, ut jaculum.* Is autem locus Plauti est in ea fabula actu 2. scena 4.

Satin' tu sanus mentis, aut animi tui, qui conditionem
Hanc repudies? nam illum tibi Ferentarium esse amicum
Inventum intellego.

Et de his quoque Tacitus lib.12. *Sed eo quoque irrupere Ferentarius, gravisque miles.* Et Vegetius lib. 1. Rei militaris, cap.20. Aliter autem Ferentarios accipere videtur Ælianus in libro de Instruendis aciebus.

1 *Funditores dicti.*] Quod scilicet fundis uterentur, ut dictum est. Nam & Nonius Marcellus ubi supra, *Funditores*, inquit, *sunt, qui fundis magnis dimicant.* Sallustius in Jugurtha, *Itaque ipse cum expeditis cohortibus, item funditorum & sagittariorum delecta manu apud primos erat.* Sisenna Historiarum 3. *Ac post armatos funditores & sagittarios ponit.*

2 *Ex Balearibus frequentes.*] Virgil. lib. 1. Georgic.

Stupea torquentem Balearis verbera fundæ.

Ubi Servius scribit à Balearibus insulis Hispaniæ, ubi inventa est funda, sic dictas. Probus autem dicit, Baleares insulas Hispaniam continuare, ibique optimos funditores esse. Et Ovidius lib.2. Metam.

Non secus exarsit quam cum Balearica fundum.
Funda jacit: volat illud, & incandescit eundo.

Et Polybius lib.3. ubi dicit eam gentem & insulam, propter fundarum usum sic nominatas. Et Lucanus l. 1.

Impiger & torto Balearis verbere funda Ocyor. ——

Et lib.3. vocat, Lygdamum Massiliensem tortorem habenæ Balearis, id est, agitatorem fundæ, ex qua torta & rotata emittuntur saxa,

Lygdamus excussa Balearis tortor habenæ
Glande petens, solide fregit cava tempora plumbo.

Diodorus Siculus lib.6. cap.6. Aliæ quoque, *inquit*, sunt insulæ Iberiæ oppositæ, à Græcis Gymnesiæ, ab incolarum nuditate, qui æstatis tempore absque vestibus incedunt, ab accolis vero ac Romanis Baleares, à fundæ jactu, qua rectius quam reliqui, lapides jaciunt, appellatæ. Strabo lib.3. Cæsar l. 2. belli Gallici. Plin.l.3.c.5. Plinius dissentit à Veget. Floro &aliis, aitque fundam inventum esse Phœnicum. Balearis fundæ Livius quoque meminit lib.30. Florus Epitomæ Livii libro 60. scribit, Baleares vel à teli missu appellatos fuisse: vel à Baleo Herculis comite, ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonem navigaret. Vegetius libro 1. cap.16. (alias 10.) Aut certe Baleares dicuntur, à verbo βάλλειν, quod jacere & ferire significat. Dicunturque Gymnesiæ ut alibi & supra diximus.

3 *Veluti nimbo grandinis.*] Livius libro d. 8. dec.3. dicit grandinis modo. sic enim scribit, *Tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem jam terræ classem effusa est, ut intrare portum non ausi, averterent in altum naves.*

1 Non-

runtur, procul hostem missilibus arcent, & in fugam agunt: [1] nonnunquam ense congrediuntur comminus, qui etiam in cornibus & hostem petere eminus solebant, [2] quibus singulis tres fundæ è nervo vel junco, aut setis simplici habena fuere: [3] interdum triplici scutali fundis, sicut ab Ægio, Patris & Dymis funditores usi sunt, cum scuto & jaculo preusto, qui una cum sagittariis & jaculatoribus incedebant: [4] qui usus apud Indos præcipuus erat, ut misso lapide extremos pueri capillos attingant impune. [5] Hi inferioris ordinis quam pedites, despectissimique inter milites habiti sunt: quare huic inconditæ turbæ, ad populandum vastandumque agros magis quam justæ pugnæ idoneæ, Cyrus servos præfecit, quasi illos non militare, sed prædæ & rapinis assuetos, servilia exercere duceret. Tametsi sagittariorum & funditorum plerunque delecta manus non temere congressi, magna ad victoriam momenta fecere. Qui quidem sagittarii cum thorace, tibialibus & pharetra, ense accincti nonnunquam sine pharetra cnm hasta & scuto præliabantur. Græcis vero, licet ex diversis provinciis funditores & sagittarii stipendia fecerint, [6] tamen Cirtæi & Elymæi præcipui habiti

Sagittarii.

Græci.

1 *Nonnunquam ense congrediuntur.*] Nam & ipse Livius 4. decad. lib. 7. *Camelis*, ait, *insidebant Arabes sagittarii, gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent.*

2 *Quibus singulis tres fundæ.*] Lucius Florus Epitomarum libro 3. in bello Balearico ita scribit, *Tribus quisque fundis præliatur: certos esse quis miretur ictus, cum hæc sola genti arma sint, id unum ab infantia studium, cibum puer à matre non accipit, nisi quem ipsa monstrante percussit.*

3 *Interdum.*] Hæc sunt Livii 4. decad. lib. 8. cujus hæc verba sunt, *Centum funditores ab Ægio, Patris & Dymis acciti. A pueris ii more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immistis strata litora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. Itaque longius certiusque & validiore ictu quam Balearis funditor, eo telo usi sunt. & est non simplicis habenæ, ut balearia aliarumque gentium funda: sed triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxa habena volutetur in jactu glans, sed librata cum sederit, velut nervo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex intervallo loci assueti trajicere, non capita solum hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris.*

4 *Qui usus apud Indos.*] Philostratus in vita Apollonii, lib 2. cap. 12. scribens strenuitates Indorum post potationem sane periculosas, *Funda*, ait, *etiam adeo subtiliter jaculantur, ut emisso lapide aut glande pueri extremos duntaxat capillos attingant.*

5 *Hi.*] Scilicet funditores, ex Xenophonte Pædiæ Cyri lib. 6.

6 *Tamen Cyrtæi & Elymæi.*] Livius 4. Decad. libro 7. horum duorum meminit his verbis, *Extremum cornu clau-*

habiti sunt. [1] Fertur Scipio Aphricanus adversus Numantinos dimicaturus, omnibus centuriis delectos sagittarios funditoresque miscuisse: qua descriptione effecit, ut de Numantinis insignem victoriam tulerit. Metellus quoque ducens in Iugurtham, funditores & sagittarios inter manipulos divisit, ita ut parum abfuerit quin ingenti victoria potiretur. [2] Calones vero lixasque, licet militiæ sacramento adigi non solerent, siquidem servilia ministrabant militibus, illos tamen in aciem prodiisse, bonam fidelemque operam reipubl. sæpe navasse comperimus, tunc quum accisis rebus, & re exterminata, militumque fracta virtute, militare coacti sunt: qui quod ligneas clavas vel vallum gestarent, dicti Calones fuere. [3] Calas enim antiqui dixerunt fustes, quos servi portabant in comitatu dominorum, dum in expeditionem vadunt, seu ἀπὸ τῶν καλῶν. [4] Lixæ quoque, qui exer-

Calones. Lixæ.

Calones unde dicti. Calæ.

claudebant quatuor millia misti Cyrtæi funditores, & Elymæi sagittarii.

1 *Fertur Scipio Africanus.*] Sallustius in bello Jugurthino, de Metello cum hoste pugnaturo loquens, ait, *Ibi commutatis ordinibus in dextro latere, quod proximum hostibus erat, triplicibus subsidiis aciem instruxit. Inter manipulos funditores & sagittarios dispertit: equitatum omnem in cornibus locat.*

2 *Calones lixasque.*] De his duobus Livius 3. dec. lib. 3. *Impedimenta subsequi jussit, calones lixasque & invalidos milites vallum ferre.* Et de calonibus præterea Livius 1. dec. libro 5. 7. & iterum 10. Cicero lib. 3. de Natura deorum, Cæsar lib. 2. Belli Gallici, ubi scribit Calones etiam inermes, armatis hostibus occurrisse. Horatius lib. 1. Sermonum, Sat. 2.

Hunc perminxerunt Calones. ——

Et ibi Porphyrion interpres, & idem Horatius lib. Epistol. 1. epist. 14.

—— *Invidet usum*
Lignorum & pecoris tibi calo argutus & horti.

Et ibi item Porphyrion. Et Nonius Marcellus, & Festus Pompejus lib. 3. & lib. 4. ubi exponit verbum procalare. Et in voce Cacula, ubi tamen pessimo flagitio suo Paullus videtur κάλον legere pro κακὸν, ut ostendi in Juvenilibus meis. Servius in libro 6. Æneidos, statim post princ. Et Vegetius lib. 3. cap. 6. Ex quibus intelliges qui ii, & unde dicebantur. Et de Lixis quoque Livius 1. decad. l. 5. & 3. dec. lib. 1. & 4. dec. lib. 9. Silius Italicus lib. 5.

Mistus eques, nec discretis levia arma maniplis,
Insertique globo pedites, & inutile Marti
Lixarum vulgus. ——

Lucanus lib. 9.

Stat dum lixa bibat. ——

Nonius Marcellus quo loco vocabulum elixus declarat. Festus Pompejus lib. 10. Ex quibus intelliges, qui & ii, & unde dicebantur.

3 *Calas enim.*] Id ex Servio est, ubi nuper citavimus. Sed vide Porphyrionem in Horatium d. l. 1. sat. 2.

4 *Lixæ quoque.*] Servius ubi supra: Festus autem Pompejus, *Lixæ*, ait, *qui exercitum sequuntur quæstus gratia, dicti, quod extra ordinem sint militiæ, eisque liceat quod libuerit: alii eos à Licu appellatos dicunt, quod & ille Herculem*

exercitum sequuti quæstus causa, aquam militibus curabant: [1] Sicut Brutiarii, quorum opera veluti servorum magistratus utebantur, persæpe militarunt, & munera fecerunt. Quum enim secundo Punico bello post Cannensem cladem, Brutii ad Hannibalem primi defecissent, postea devicto Hannibale, eos Romani, neque milites scripsere, neque pro sociis habuere, sed magistratibus præstare jusserunt servorum munia militiæ domique: [2] sicut Picentes ob initam cum Hannibale societatem, pro militari officio, viatorum & tabellariorum operas præbuere. Super eos quos dixi adnumerantur caligati, quibus caligis militaribus uti permissum: tametsi pro [3] caligatis omne militum genus à militari caliga multi accipi contendant: quæ quidem ferreis clavis multiplicibus munitæ erant. [4] Præter quos legitimi evo-

Brutiarii. *Picentes.* *Caligati.* *Legitimi Evocati.*

lem sit sequutus: quidam à liguriendo quæstum.

1 *Sicuti Brutiarii.*] Hæc usque ad versicul. *Sicut Picentes.* sunt Gellii lib. 10. cap. 3. ad finem. & Festi Pompeji lib. 1. Ex quibus intelliges *Brutiani* hic legendum esse, non *Brutiarii.* Petrus Crinitus Honestæ disciplinæ lib. 2. cap. 7. docet Brutios pro vilissimis servis habitos, quod cum ad Annibalem primi defecissent, eo fugato Senatus sententiam tulit, ut nunquam deinde pro sociis populi Romani haberentur, sed eis, ut servis uterentur. Multa de his Cælius l. 33. c. 1. & in seq.

2 *Sicut Picentes.*] Strabo libro 5. in fin. Picentum, *inquit,* metropolis erat quondam Picentia, nunc vero per vicos vitam agunt, ab Romanis expulsi, propter initam cum Annibale societatem. Quo quidem in tempore pro militari officio, ut viatoris publici, aut tabellarii operam explerent, assignati sunt, quemadmodum & Lucani & Brutii easdem ob causas.

3 *Caligati.*] De his sæpe in nostris legibus, ut in *l.* 2. in princ. *ff. de iis, qui notantur infamia.* ubi Ulpianus ita scribit, *Quod ait Prætor, Qui ab exercitu dimissus erit; dimissum accipere debemus militem Caligatum.* id est, ut inquit Accursius, infimum & obscurum. sic Venulejus in *l. de militibus ff. de custodia & exhibitione reorum.* & in *l. à Caligato* 21. *C. de nuptiis.* & ibi glossa. *Caligatus*, ait, *dicitur ille, qui habet ocreas ferreas.* & §. *quisquis authen.* quibus modis naturales efficiuntur legitimi. Suetonius in Augusto, cap. 25. *Coronas vallares ac murales quam parcißime & sine ambitione, ac sæpe etiam Caligatis tribuit.* Quanquam caligati omnes milites dicerentur: tamen hic intelligit Suetonius gregarios tantum & manipulares. Ita in Caligul. cap. 9. & Vitellio cap. 7. Ulpianus quoque *l.* 11. *de his qui not. infam.* Vide Levinum Torrent. comment, ad Sueton.

4 *Præter quos legitimi evocati.*] Servius enarrans eum locum Virgilii l. 2. Æneid.

Fas mihi Grajorum sacrata resolvere jura.

Ne, inquit, *incidat in sacramenti pœnam. Sunt enim tria militiæ genera. Plerunque enim evocati dicuntur, & non sunt milites, sed pro milite.* Sallust. *Neu quis miles, sive pro milite: item ipse ab iis omneis evocatos & centuriones. Plerun-*

evocati, & tumultuarii milites fuere, legitimi, quod militiæ sacramento justo delectu ascripti militabant: evocati, qui ex provinciis sociisque civitatibus æquo jure & fœdere junctis, non Latini nominis militiæ munere fungebantur: qui non milites sed pro militibus habiti sunt. [1] Milites enim nominis Latini, proxime morem Romanum instructi erant, lingua, moribus, armorum genere congruentes, disciplina deni- *Milites nominis Latini.*

Plerunque tumultuarii, hoc est, qui ad unum militent bellum. Plerunque sacramento rogati: quia post electionem in Rempublicam jurant: & hi sunt, qui habent plenam militiam: nam quinque & viginti annis tenentur. subditque, Hæc tria genera sacramenti tangere Virgilium, ut ibi declarat. Idem lib. 7. in eum locum,

Ipse vocat pugnas, sequitur tum cætera pubes.

Tria sunt, *ait*, militiæ genera. *Sacramentum*, in quo unusquisque miles jurat se non recedere, nisi præcepto Consulis, post completa stipendia, id est, militiæ tempora. *Conjuratio*, quæ fit in tumultu, id est, Italico bello & Gallico: quando vicinum urbis periculum, singulos jurare non patiatur, ut inter Gabos fuit. *Evocatio*, quod genus non tangit. nam ad subitum bellum avocabatur: unde etiam Consul solebat dicere, *Qui vult rempublicam salvam fore, me sequatur.* Et lib. 8. in prin. *Apud majores nostros tria erant militiæ genera in bellis gerendis: nam aut legitima erat militia, aut conjuratio, aut evocatio. Legitima erat militia eorum, qui singuli jurabant pro republica se esse facturos, nec discedebant nisi completis stipendiis, id est, militiæ temporibus, & sacramentum vocabatur. Aut certe si esset tumultus, id est, bellum Italicum, vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor multus, quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ducturus exercitum, ibat ad Capitolium, & exinde proferens duo vexilla, unum roseum, quod pedites evocabat: & unum cæruleum, quod erat equitum. Nam cæruleus color est maris, à cujus Deo equum constat inventum, dicebat, Qui rempublicam vult salvam esse, me sequatur. & qui convenissent simul jurabant: & dicebatur ista militia Conjuratio. Fiebat etiam evocatio: nam ad diversa loca diversi, propter cogendos mittebantur exercitus.* Evocatorum autem auctores sæpe mentionem faciunt Cæsar lib. 3. Commentariorum belli Civilis, *Erat Crastinus evocatus in exercitu Cæsaris.* Et lib. 5. *Cumque idem animadverti cœptum esset, subito legati evocatique obsecrare Cæsarem, ne dubitaret signum dare.* Cicero Epistolar. famil. libro 3. epistol. illius lib. 5. omnium 35. *Itaque virum fortem, mihique in primis probatum Antonium præfectum evocatorum misi ad te, cui, si tibi videretur, cohortes traderes.* Suetonius in Augusto, cap. 56. *Affuit & clientibus sicut scutario cuidam, evocato quondam suo, qui postulabatur injuriarum.* Et in Galba, cap. 10. *Delegit & equestris ordinis juvenes, qui manente anulorum aureorum usu, evocati appellarentur, excubiasque circa cubiculum suum vice militum agerent.* Et in Vespasiano, cap. 1. *T. Flavius Petronius municeps Reatinus, bello civili Pompejanarum partium centurio, incertum sponte, an evocatus profugit ex Pharsalica acie, domumque se contulit.* Et Vellejus Paterculus lib. 2. *Deciderat Cassii caput, cum evocatus advenit, nuncians Brutum esse victorem.* Tacitus lib. 17. scribit quosdam dixisse Terentium evocatum occidisse Galbam.

1 *Milites enim nominis Latini.*] Livius 1. dec. lib. 8.

1 *Qui*

denique & cultu Romano,[1] qui plerunque Gabino ritu toga circuncincta, ita ut lacinia revocata hominem cingeret, militarunt.[2] Tumultuarii vero dicti, qui repentino adventu hostium, quum in discrimine extremo res foret, per trepidationem & metum raptim militiæ adscribebantur.[3] Etiam proletarios, & capite censos quandoque munera fecisse,

Tumultuarii. Proletarii. Capite censi.

1 *Qui plerumque Gabino ritu.*] Idem Livius ubi supra, ubi de Decio Cos.

2 *Tumultuarii.*] Servius locis citatis supra in verbo, *Præter quos legitimi evocati.* Et hujusmodi militum tumultuariorum meminit Cæsar lib.4. belli Civilis, Mittit P. Sextium ad C. Pletorium Quæstorem, ut legionem adduceret, quæ ex tumultuariis militibus in Ponto confecta erat. Hincque Livius 1. dec. lib.5. & iterum lib.8. & 4. decad. lib.1. & iterum lib.5. post princ. *Mens ea Senatus fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur.* Et iterum, *Itaque placere Senatui, ad eum exercitum, quem haberet, tumultuariorum militum ad 12. millia pedites, & quadringentos equites scribere eum, quibus oram maritimam provinciæ, qua vergeret in Græciam, tueri posset.* Hinc etiam tumultuarius exercitus Livio 1.decad. lib.5. *Quippe quibus velut tumultuario exercitu raptim ducto ægre ad undecimum lapidem occursum est.* Et lib. 8. *Tumultuarius undique exercitus raptim conscriptus convenit.* Et tumultuariæ cohortes eidem 4.decad. l.10. cujus verba paulo post adducemus. Et eosdem vel milites, vel exercitus, vel cohortes, vel legiones tumultuarias, vel subitarias fuisse, satis constat ex multis ipsius Livii locis. Nam 4. decad. lib.1. non longe à princip. *Duabus legionibus subitariis tumultus ejus causa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Appium Præfectum socium hac tumultuaria manu per Umbriam, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Bojorum invadere jussit.* Et 4. decad. libro 10. *Permissum ut quairent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentque secum.* Nam & statim post, *Et Prætori Q. Petilio imperatum est, ut duas legiones civium Romanorum tumultuarias scriberet.* Et rursum postea scribit, Senatum censuisse subitarios milites tumultus causa conscriptos primo quoque tempore dimitti. Et 5. decad. lib.1. C. Claudius Proconsul, audita rebellione Ligurum, præter eas copias, quas secum Parmæ habebat, subitariis collectis militibus, exercitum ad fines Ligurum admovit. Et de his quoque subitariis militibus idem Livius. 1.decad. libro 3. Ad eum explendum Latini Hernicique, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) jussi.

3 *Etiam proletarios & capite censos.*] Hos eosdem esse constat ex Festo Pompejo libro 14. Et vide Valerium Maximum libro 2. cap.1. de Institutis antiquis. & Gellium lib. 16. c. 10. cujus maxima ex parte sunt ea, quæ hic dicit Alexander. Et præterea Nonium Marcellum. D. August. Civitatis Dei, lib. 3. cap.17. cujus hæc verba sunt, *Tum vero tam multa bella ubique crebruerunt, ut inopia militum Proletarii illi, qui eo quod proli gignendæ vacabant, ob egestatem militare non valentes, hoc nomen acceperant, militiæ conscriberentur.* Vide ibi interpretem. Paulum Orosium lib.4. c.1. ubi Proletarios dicit eos esse, qui in urbe sufficiendæ semper prolis causa vacabant: eos tamen in bello Tarentino militiæ fuisse adscriptos urgente ultima necessitate.

1 *Sicut*

fecisse, & reipubl. operam navasse comperimus. Erant enim hi tenuissimi, & modicarum facultarum, qui non ultra mille quingenta æris in censum referebant, domi ad prolem excitandam destinati, dimissa militia, & sacramento soluti, qui temporibus reipubl. difficilimis, quum undique imperium fluctuaret, rebus abscissis, milites quandoque scripti sunt. [1] Sicut quum post Cannensem pugnam, servitia, obæratos & mercenarios, ac capitalia ausos, militiæ sacramento adigere populus coactus fuit, numero octo millium qui in exemplum justi militis militarunt, [2] quos volones dixere, quod sponte militiæ adsciti, libertatis studio militiam meruissent. [3] Fuitque animadversum, in Romanis *Volones.*

1 *Sicut cum post Cannensem pugnam.*] Livius 3. dec. lib. 2. in duobus locis. Valerius Maximus & Servius quo loco statim citabimus ibi. *Fuitque animadversum.* Macrobius Saturnal. lib. 1. capite 11. Ante id tamen tempus ii, qui ad militiam non adigebantur, urgente necessitate coacti sunt militare apud Livium 1. decad. lib. 7. Et cum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) justitio indicto delectus sine vacationibus habitus esset. Et libro 8. *Mamercus, cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia: quin opificum quoque vulgus, & sellularii, minime militiæ idoneum genus, exciti dicuntur.*

2 *Quos volones dixere.*] Livius 5. decad. libro 3. de T. Sempronio Conf. ibi, quia ociosa stativa erant, crebro decurrere milites cogebat, ut tyrones (ea maxima pars volonum erat) assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos. Et lib. 4. *Legiones magna ex parte volonum habebat, qui jam alterum annum libertatem tacite mereri, quam postulare palam maluerant.* Et paulo post, *Tunc quod ad volones attineret, omnes ait malle laudatos à se, dignos indignosque, quam quenquam eo die castigatum esse: quod bonum, faustum, felixque reipublicæ ipsisque esset, omnes eos liberos esse jubere.* Festus Pompejus libro 9. Macrobius dicto libro 1. Satur. cap. 10.

3 *Fuitque animadversum.*] Ex Val. Maximo lib. 7. cap. 6. post princ. de Senatu populoque Rom. cujus hæc verba sunt, *Nam aliquot adversis prœliis Secundo Punico bello exhausta militari juventute Romana, Senatus, auctore Tiberio Graccho Cos. censuit, ut publice servi adversus propulsandorum hostium impetum emerentur: eaque de re per Tribunos plebis apud populum lata rogatione tres creati sunt viri, qui quatuor & viginti millia servorum compararunt: adactosque jurejurando strenuam se fortemque operam daturos, quoad Pœni essent in Italia, datis armis in castra miserunt.* Et non multo post de Civitate Rom. *Cannensis autem clades adeo urbem nostram vehementer contudit, ut opera M. Junii Dictaturam reipubl. administrantis, spolia hostium affixa templis deorum numini consecrata, instrumenta militiæ convellerentur: ac prætextati pueri arma induerent, adjudicatorum etiam & capitali crimine damnatorum sex millia conscriberentur.* De qua re quoque & tu vide Livium 3. decad. lib. 2. 3. & 4. Oratione L. Valerii, & Servium lib. 9. Æneidos Virgilii in eum locum,

— Vetitisque ad Trojam miserit armis.

manis castris, nisi ingenuos & libertinos servitute exemptos, militiam meruisse neminem, præterquam secundo Punico bello, quo Hannibal Pœnus Italiam omni clade belli pervastabat, quo populus Romanus extremo discrimine adactus, rem desuetam usurpavit, primumque servitia sacramento adegit. [1] Postea sociali bello ex libertinis duodecim cohortes bonam fidelemque operam reipublicæ navarunt. [2] Mox Iulius Cæsar ex magna parte perdomitis hostibus, quum ob bellorum clades in locum decedentium nullos sufficere valeret, servos commodatos militiæ adscripsit. [3] Augustus quoque Octavius bello Illyrico & Germanico cohortes libertorum legit, quos voluntarios appellavit, illosque cum ingenuis commisceri, aut eodem uti armorum genere vetuit. [4] Hos quoque Romæ incendiorum causa, & si gravior tumultus oriretur, instructos paratosque habuit. Ipse enim servos, qui civilibus bellis stipendia fecerant, confectis bellis, dominis restituit. Lapsis inde temporibus,

Voluntarii. [5] Antoninus Cæsar voluntarios, quos obsequentes latrones voca-

Ubi ita scribit, *Servos sane nunquam militasse constat, nisi servitute deposita, excepto Hannibalis tempore, cum post Cannense prælium in tanta necessitate fuit urbs Roma, ut ne liberandorum quidem servorum daretur facultas.* Vide etiam Macrobium d. lib. 1. Saturn. c. 11.

1 *Postea sociali bello.*] Macrobius ubi supra. Sed & M. Cato, qui Uticæ præerat, delectus quotidie libertinorum Afrorum, servorum denique & cujusque modi generis hominum, qui modo per ætatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipioni in castra submittere non intermisit, ut tradit Hirtius in bello Africano lib. 5. Et Pompejus quodque copias undique omnes ex novis delectibus ad se cogi jussit: servos pastores adversus Cæsarem armavit, atque his equos attribuit: ex his circiter trecentos equites confecit, ut tradit ipse Cæsar lib. 1. belli Civilis.

2 *Mox Julius Cæsar.*] Macrobius item ubi supra.

3 *Augustus quoque.*] Macrobius ibi, & Suetonius in vita illius, cap. 25. sic scribit, *Libertino milite præterquam Romæ incendiorum causa, & si tumultus in graviore annona metueretur, bis usus est: semel ad præsidium coloniarum Illyricum contingentium: iterum ad tutelam ripæ Rheni fluminis: eosque servos adhuc viris, fœminisque periculosioribus indictos, ac sine mora manumissos, sub priore vexillo habuit, neque aut commistos cum ingenuis, aut eodem modo armatas.*

4 *Hos quoque Romæ incendiorum causa.*] Suetonius ibi.

5 *Antoninus Cæsar.*] Scilicet Philosophus, ex Capitolino in vita illius. Sed hîc nonnihil errat Alexander, neque enim hi latrones vocati sunt, sed Voluntarii: sed alii ita appellati sunt. nam verba illius hæc sunt, *Servos, quemadmodum bello Punico factum fuerat,*

vocavit, & gladiatores contra hostes præpotentes militiæ armavit. [1] Cleomenes quoque dux Lacedæmoniorum, servitia ad novem millia libertate donasse, & militiæ adscripsisse fertur, quum bellis attriti milite indigerent. [2] Sed tamen capite censos propter inopiam & modicam rem familiarem, diu sacramento adscribere non licuit: [3] donec C. Marius capite censos militiæ muneribus fungi, & militare coëgit, qui in exemplum justi militis militarunt. [4] Postremo causarii dicti, quibus causæ ne mererent, legitimæ suppetebant [5] sicut beneficiarii, qui perfuncti militia, & data missione, post navatam insigniter operam, muneris vacatione donati, & militia missi fuere: tametsi beneficiarios, quod beneficio tribunorum ad militiam evecti erant, [6] nonnulli dictos credant. [7] Tria enim fuere missionum

Causarii. *Beneficiarii.* *Tria missionum genera.*

vat, ad militiam paravit, quos Obsequentes appellavit. Latrones etiam Dalmatiæ, atque Dardaniæ milites fecit. Armavit & Diocmitas: emit & Germanorum auxilia contra Germanos.

1 *Cleomenes:*] Macrobius d. lib. 1. Satur. cap. 11. Sed & (quod addes superioribus) Thebani ab Alexandro Magno obsessi, servos libertate donatos in valli propugnatione hostibus opposuerunt, apud Diodorum Siculum lib. 17. c. 1.

2 *Sed tamen capite censos.*] Hoc probat exemplo seq.

3 *Donec C. Marius.*] Sallustius in Jugurtha, *Marius*, inquit, *interea milites scribere, non, more majorum, ex classibus, sed uti cujusque libido erat, capite censos plerosq. Id factum alii inopia bonorum, alii per ambitionem Consulis memorabant.* Valerius Maximus lib. 2. c. 1. de Institutis antiquis. Plutarchus in vita Marii, Gellius l. 16. c. 10.

4 *Postremo causarii.*] De quibus Livius 1. decad. lib. 7. *Tertius*, inquit, *exercitus ex causariis senioribusque à T. Quintio conscribebantur, qui urbi mœnibusque præsidio sit.* Spartianus in Hadriano, Profectus in Gallias omnes Causarios liberalitatibus sublevavit. Et hinc Causaria missio dicta est, de qua postea dicetur. *

COLERUS.

* Seneca quoque caussarias partes dixit, ubi vide Janum Gruterum & Mercurialem lib. 6. c. 1. Variar. lect.

TIRAQUELLUS.

5 *Sicut beneficiarii.*] Festus lib. 1. Et de his Cæsar lib. 3. belli Gallici, *Evocatorum*, ait, *circiter duo millia, quæ ex beneficiariis superiorum exercituum ad eum convenerant.* Aliter accepisse videtur ipse Cæsar ejusdem operis belli Civilis, lib. 1. De beneficiariis supra diximus hoc cap. ubi de Petreio.

6 *Nonnulli.*] Scilicet Vegetius Rei militaris, lib. 2. cap. 7.

7 *Tria enim fuere missionum genera.*] Hæc sunt ex Ulpiano in l. 2. §. *ignominiæ. ff. de iis, qui notantur infamia.* Cujus hæc verba sunt, *Ignominiæ caussa, hoc ideo adjectum est, quoniam multa genera sunt missionum. Est honesta, quæ emeritis stipendiis, vel ante ab Imperatore indulgetur. Est causaria, quæ propter valetudinem laboribus militiæ solvit. Est ignominiosa. Ignominiosa autem missio toties est, quoties is, qui mittit, addit nominatim, ignominiæ causa se mittere: semper enim debet addere cur*

num genera, quibus milites exauctorabantur: Honesta, quum emeritis stipendiis, & functis commodis missionum, vocationis munere donantur, quo tempore scuta, gladios & arma [1] dicabant Laribus, [2] sicut gladiatores Herculi, quod diis juvantibus perfuncti militia, rudem accepissent: [3] quod missionis tempus, militi quinquagenario erat definitum. [4] Alii, nisi, decennio stipendia meruissent, missionem petere neminem putarunt posse. More tamen Romano, militare sacramentum in undecimum diffundebatur annum: quo exacto, militia perfunctis missio dabatur. [5] Deinde ut decimus sextus annus stipendii finem faceret, Tibe-

miles mittatur. Et Martianus Jurisconsultus in l. milites agrum. §. missionum. ff. de re milit. *Missionum,* inquit, *generales causæ sunt tres: Honesta, Causaria, Ignominiosa. Honesta est, quæ tempore militiæ impleto datur. Causaria, cum quis vitio animi, vel corporis minus idoneus militiæ renunciatur. Ignominiosa causa est, cum quis propter delictum sacramento solvitur: & is, qui ignominia missus est, neque Romæ, neque in sacro comitatu agere potest. Et si sine ignominiæ mentione missi sunt, nihilominus ignominia missi intelliguntur.*

1 *Dicabant laribus.*] Ovidius l. 4. Tristium, elegia 7.

Miles ut emeritis non est satis utilis armis,
Ponit ad antiquos, quæ tulit arma, lares.
Sic igitur tarda vires adimente senecta,
Me quoque donari jam rude tempus erat.

2 *Sicut gladiatores Herculi.*] Horatius Epistolarum lib. 1. epistola 1. ad Mœcenatem,

——*Vejanius armis*
Herculis ad postem fixis, latet abditus agro,
Ne populum extrema toties exoret arena.

Ubi vide Porphyrionem & Acronem interpretes.

3 *Quod missionis tempus.*] Jam diximus supra lib. 1. cap. 20.

4 *Alii nisi decennio.*] Plutarchus in vita Caji Gracchi. Sed tu vide Polybium in libello de Romana castrametatione, qui portio est libri 6. ejusdem in princ.

5 *Deinde, ut decimussextus.*] Hæc usque ad versic. *Prætorianæ cohortes.* sunt Cornelii Taciti l. 1. *Igitur volutatis inter se rationibus, placitum, ut epistolæ nomine principis scriberentur, missionem dari vicena stipendia meritis, exauctorari qui senadena fecissent, ac retineri sub vexillo, cæterorum immunes, nisi propulsandi hostis: legata, quæ petiverant, exolvi duplicarique.* Iterumque ad finem ejus libri, *Centesimam rerum venalium post bella civilia institutam, deprecante populo, edixit Tiberius militare ærarium eo subsidio niti, simul imparem oneri rempublicam, nisi vicesimo militiæ anno veterani dimitterentur. Ita proximæ seditionis male consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.* Vide Justinianum in *l. 1. C. de excusationibus veteranorum.* Et *l. ult. lib. 10. C. de his, qui non impletis stipendiis sacramento soluti sunt,* ubi ita scribitur, *Veteranorum ita demum onerum & munerum personalium vacatio jure conceditur, si post vicesimum annum militiæ, quam in legione vel vexillatione militaverunt, honestam, vel causariam missionem consecuti esse ostendantur.*

1 *Cau-*

Tiberio imperante cautum fuit, qui etiam militiæ tempus ad vigesimum annum propagavit, cavitque ut nisi post vigesimum annum, missio militi non daretur: prætorianæ vero cohortes, nisi annis sedecim militassent, ad penates & domesticos Lares non remittebantur. Apud Assyrios autem Ninus Semiramis filius, annis singulis copias sacramento solutas domum remissit. Rursus novos milites, militiæ sacramento, nullo præstituto tempore, adegit: quos tamen ultra annum militiæ nunquam adscripsit. [1] Causaria vero missio dicitur, quum senecta aut valetudine adversa, vitiove corporis, domos vellent aut res invisere suas, vel viribus parum validi, minus idonei muneribus essent. Ignominiosa, quæ & probrosa dicitur, quum militi ob delictum & grave crimen, quibus reus agitur, ut quia transfuga, desertor, aut fugitivus arguitur, vel timide & diffidenter cum hoste congreditur, ignominia notatus, & militia exauctoratus fuit: [2] in qua re licet animadvertere, quod si tribunus militem exauctoravit, hoc est, insignia militaria illi ademit, infamia quoque affecisse videbatur. [3] Post aliquot vero tempestates novi milites nominibus variis à Cæsaribus, penes quos fuit jus arbitriumque rerum omnium, militiæ adigi cœpere. [4] nam præter gregarios, qui vilissimi inter milites sunt, fuere [5] legionarii, [6] alarii atque mani-

Causaria missio. *Ignominiosa.* *Militia exauctorati.* *Militum varia nomina.* *Gregarii.* *Legionarii.* *Alarii.*

1 *Causaria vero missio.*] De tribus missionum generibus nempe honesta, causaria & legitima, diximus ex Ulpiano & Martiano in verbo, *Tria enim fuere missionum genera.*

2 *In qua re.*] In d. *l.* 2. §. *causaria*, versic. *sed & si eum. de his, qui not. inf.*

3 *Post aliquot vero tempestates.*] Id probatur ex sequentibus.

4 *Nam præter gregarios.*] De quibus Cicero in Orat. pro Plancio, Sallustius in Jugurtha, Livius 3. Decad. lib. 8. Columella lib. 6. in præfatione. Cor. Tacit. lib. 1. & 14. non semel. Suetonius in Augusto, c. 14.

5 *Legionarii.*] De quibus Cæsar lib. belli Civil. 1. & iter. 3. & 5. belli Gall. Asinius Pollio inter Epist. familiares Cicer Epist. 32. Tacitus l. 12. & 18 & alibi sæpe Hirtius in bello Hispaniensi, Alexandrino, & iterum Africano. Hincque etiam cohortes legionariæ apud Cæsarem lib. 1. belli Civilis, & Livium 4. dec. lib. 4.

6 *Alarii.*] De quibus Cæsar belli Gallici, lib. 1. Civilis lib. 2. Cicer. Epistolar. famil. lib. 2. epist. ad Cælium 16. Hincque cohortes Alariæ ipsi Cæsari lib. 1. iterumque 2. belli Civilis. Livio 1. decad. lib. 10. Et equites Alarii Livio 4. decad. lib 2. & 10. Tacito lib. 12. Hincque alæ dicuntur, quod circum legiones dextra sinistraque, tanquam alæ in avium

Manipularii. [1] manipulares, qui quidem in legionibus, alis, vel manipulis militabant: [2] ex quibus Nero Augustanos, [3] & divus Claudius Dacisianos milites legit. [4] Probus vero Decimanos, [5] Alexander Severus Ostensionales, [6] Tiberius Vige-

corporibus, locabantur, ut dicit Gellius lib.16. cap.14. Quod & Servius scribit in lib.4. Æneid. in eum locum,

Dum trepidant alæ, saltusq́ indagine cingunt. Et lib.11.

—Et virginis ala Camillæ.

Alæ, inquit, *equites dicuntur, quod alarum vice pedites, sive pedestrem exercitum tegunt.* nam & alam equitum vocat Livius 3.dec. lib.6. *Plusque aliquanto damni hæc ala equitum amissa Hannibali, quam Salapia fuit.* Et ala legionum Ciceroni lib. 2. offic. & ad Atticum lib.11. epistola ejus lib.10. omnium 216. *Accedit Hispania, & alienata ala legionum: nec vis eadem, nec voluntaria.*

1 *Manipulares.*] Plautus in Mostellaria actus 1. scena 3. in fin.

Conveniunt maniplares: eccos, prædam participes petunt.

Ubi per syncopen Maniplares metri gratia. Et rursum ejusdem fabulæ act. 5. scen. 1. post prin.

Postquam ex obsidione in tutum eduxi maniplares meos.

Et in Milite glorioso act.3. scen.2. post prin.

Si centuriati bene sunt manipulares mei.

Cæsar belli Gallici, lib. 7. & belli Civilis, lib.2. Cicero ad Atticum lib.9. epistola ejus lib.12. omnium 178. post prin. *Amens mihi fuisse videor à principio: & me una hæc res torquet, quod non omnibus in rebus labentem, vel potius ruentem Pompejum, tanquam unus manipularis, sequutus sim.* Ovidius lib.3. Fastorum,

Pertica suspensos portabat longa maniplos,

Unde maniplaris nomina miles habet.

Servius l.11. Æneid. in eum locum,

Disjectique duces, desolatique manipli.

Signiferi, inquit, *deserti, quod est nimii discriminis: namque hoc ubique dux præcipit, ut frequenter circa se sint milites, sicut in Sallustio legimus. Manipli autem dicti sunt signiferi: quia sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus hastis fœni manipulos alligabat, & hos pro signis gerebat, unde hoc nomen remansit.* hactenus Servius. Vide quæ dicta sunt supra lib.4. cap.2.

2 *Ex quibus Nero Augustanos.*] Cor. Tacitus l. 14. Neronis gesta scribens, *Tuncque primum conscripti sunt equites Romani, cognomento Augustanorum, ætate ac robore conspicui, & pars ingenio procaces alii in spe potentiæ.*

3 *Et Divus Claudius Dacisianos.*] Scilicet, secundus, qui post Gallienum, Valeriani filium, imperavit, ex Trebellio Pollione in vita illius, *Quæso igitur*, inquit, *mi Venuste, si mihi fidem exhibes, ut eum facias à Grato & Herenniano placari, nescientibus hoc militibus Dacisianis, qui jam sæviunt, ne graviter ferant.*

4 *Probus vero Decimanos.*] Flavius Vopiscus in vita ipsius Probi. Et horum meminit Hirtius l.5. qui de bello Africo est, *Non agnosco signa Decimanorum.* Corn. Tacitus l.13. & 21. & Pomponius Mela lib.2. c.5. ubi horum coloniam fuisse Martium Narbonem tradit. At idem Hirtius l.6. qui de bello Hispaniensi est, Decumanos vocat, Hic Decumani suum locum cornu dextrum tenebant. uti Suetonius in Cæsare, c.70. in prin. Quanquam & Decumani alios quoque significant: scilicet Publicanorum Principes, qui quæstus sui causa decimas redimunt, ut scribit Asconius Pædianus in 1. in Verrem act. De quibus ipse Cicero in 4. & 5. act.

5 *Alexander Severus Ostensionales.*] Ælius Lampridius in vita ipsius Alexandri, *Milites*, inquit, *quos Ostensionales*

Vigesimanos, & [1] alii Primanos, [2] Secundanos, [3] Quartanos, [4] Quartadecimanos, [5] Undevigesimanos, [6] Duodevigesimanos à legionum numero, magnæ & expertæ virtutis. Apud Spartanos Neodomadæ omnium habentur fortissimi, [7] quos Persæ gardates dicunt. [8] Antoninus Cæsar lectos milites, Pitamitem & Laconicam centuriam appellavit. [9] Ægyptii [10] & Æthiopes, calasiries & hermothybies: Antiochus alam mille equitum, Gencam: [11] Dion vero

Neodomatæ. Gardates lecti milites. Calasiries. Hermothybies. Genca.

les vocant, non pretiosis, sed speciosis, clarisque vestibus ornabat: nec multum insignibus, aut ad apparatum regium, auri & serici deputabat, dicens, Imperium in virtute esse, non in decore.

6 *Tiberius Vigesimanos.*] Corn. Tacitus lib. 1. de Tiberio loquens, non *vigesimanos* scribit, sed *vicesimanos*, sic enim ait, *Turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, cum Cæsar advectus ad Vicesimanos voce magna, Hoc illud tempus obliterandæ seditionis, clamitabat, pergerent, properarent culpam in decus vertere.* Et non paucis interjectis, *Deliguntur legiones quinta dextro lateri undevigesima in lævum, Primani ducendum ad agmen, Vicesimanus adversum sequuturos.*

1 *Alii Primanos.*] Idem Tacitus ubi supra proxime, & lib. 17. 18. 19. & 20. & sæpe alibi.

2 *Secundanos.*] Idem Corn. lib. 21. & Livius 4. Dec. lib. 1. post prin. & l. 4. in duobus locis, ubi clare declarat hos dici milites secundæ legionis. Hos autem fuisse ex oppido Arausione Galliæ Narbonensis, tradunt Pomponius Mela lib. 2. c. 5. & Plinius lib. 3. c. 4. Hos autem Hirtius in bello Alexandrino Secundarios vocat, nisi ibi mendum sit. Adde & tu Tertianos ex Corn. Tacito libro 12. & 19. non semel. & lib. 21. in prin.

3 *Quartanos.*] Idem Tacitus l. 20. & Julius Capitolinus in Claudio. Et adde Quintanos apud eundem Tacitum lib. 1. 17. 18. & 20. Sextanos apud Pomponium Melam lib. 2. c. 5. & Plinium lib. 3. c. 4. ubi hos dicunt fuisse ex Arelate. Septimanos ex ipso Tacito lib. 19. non semel, & Pomponio Mela eodem illo loco, ubi eos Septumanos appellat, eosque fuisse ex B littera Narbonensis Galliæ: uti etiam Plinius ut supra. Et Undecimanos ex eod. Tacito lib. 1. Et Tertiadecimanos ex ipso Tacito d. lib. 1.

4 *Quartadecimanos.*] Cornelius Tacitus d. lib. 1. & lib. 4. 15. & 18. sæpe: ubi aliquando eos Quartadecumanos vocat. & l. 19. 20. & 21. Adde Quintadecimanos apud eundem l. 1. & 20. Et Sextadecimanos apud eundem libro 19. non semel.

5 *Undevigesimanos.*] Idem Tacitus lib. 1. non semel, & lib. 20. & Hirtius in bello Alexandrino.

6 *Duodevigesimanos.*] Idem Tacitus lib. 19. & 20. Adde & Unavigesimanos apud eundem lib. 18. Et Duo & vigesimanos ex eodem libro 21. in princ.

7 *Quos Persæ Gardates dicunt.*] Probus Æmylius in vita Datamis.

8 *Antoninus Cæsar.*] Scilicet Bassianus Caracalla, ex Herodiano lib. 4. cujus hæc sunt in vita ipsius Bassiani. Sed hic legendum non *Pitamitem*, sed *Pitanicam*. Nam, ut ille dicit, ita hanc centuriam appellavit, quod eam à Spartanis juvenibus confecit.

9 *Ægyptii.*] Herodotus lib. 2. paulo ante finem, & lib. 9.

10 *Et Æthiopes.*] Herodotus d. l. 9.

11 *Dion.*] Ita milites Dionis vocabat Sossis quispiam apud Plutarchum in vita ipsius Dionis, qui & ipse postea sic eos appellat.

Dioniani.

vero Dionianos. [1] Illud tamen ad memoriam insigne est, milites Romani nominis à condita urbe ad tribunos militares, & captam à Gallis urbem, per annos fere trecentos quinquaginta suo sumptu & impensa meruisse, ac stipendia fecisse: parte enim anni sub pellibus militabant: parte vero, liberis, uxori & penatibus, sibique ac familiæ, agrum colendo, & rei rusticæ navando operam, necessaria parabant. Quo autem tempore Veji diutina obsidione & intestino malo obsessi fuere, quum hyemare oporteret in castris, Romani utili & necessario exemplo docti, militibus stipendium de publico statuere, tunc primum collata stipe, æra militibus constituta sunt. Et deinceps reliqua militia, sumptu & ære publico meruere. Nonnulli Anxure capto sub tribunis militaribus, patres stipendium annuum militibus decrevisse memorant: [2] quod quidem denis assibus in dies singulos taxabatur. [3] Postea Tiberio regnante, singuli denarii diurni dati, prætorianis vero bini. Scipio Aphricanus instituit, ut prætorianis sesquiplex stipendium daretur, hoc est, integrum & dimidiatum. [4] Domitianus, quartum stipendium aureos ternos, militi tradidisse fertur. [5] Apud Germanos epulæ & largi convictus militi pro stipendio fuere. Cyrus ternos obolos singulis nautis stipendium dedit, quibus Lysander unum adjici procuravit. [6] Ægyptii calasiriis & hermothybiis, quos præcipuos habebant milites, præter prædia dabant panis tosti pondera definita, & carnis bubulæ minas singulis: vini vero sextarios qua-

Rom. initio nullis stipendiis militabant.

Calasiries. Hermothybies.

1 *Illud tamen ad memoriam.*] Hæc omnia usque ad versic. *Quod quidem.* sunt majori ex parte Liv. 1. Dec. lib. 4. non longe à fin. & iterum lib. 5. tum paulo post princip. tum statim postea in Oratione Appii Claudii.

2 *Quod quædam denis aßibus.*] Et hæc sunt Taciti lib. 1.

3 *Postea Tiberio regnante.*] Idem Tacitus eodem lib. 1.

4 *Domitianus.*] Suetonius in vita illius, cap. 7. in fine. *

COLERUS.

* Quadruplum igitur stipendium fecit Domitianus, quod olim Julius Cæs. dictator duplicaverat. vide Cæsar. Sueton. cap. 26. & Zonaram. Sed de stipendiis militant. vide Lipsii eruditiss. Commentar. ad lib. 1 Annal.

TIRAQUELLUS.

5 *Apud Germanos.*] Corn. Tacitus lib. de Moribus Germanorum.

6 *Ægyptii.*] Herodotus lib. 2. paulo ante fin. & lib. 9. de hoc etiam dictum est supra in verbo, *Ægyptii.*

1 *Merce-*

quaternos. [1] Mercenario milite populus Romanus perraro adjutus fuit: solum enim Punico bello Q. Fabio Maximo, & T. Sempronio Graccho consulibus, ope externa adjutus bella gessit, [2] & in Hispania Celtiberi stipendiarii militis auxilio fultus, legiones duxit, [3] quos latrones, quod mercede militarent, quasi servientes, nuncupavit antiquitas, qui plerunque circa imperatoris latera excubabant. [4] Galli gessatas vocant milites mercenarios. [5] Inter cæteros

Milites mercenarii. *Livius lib. 4. Dec. 3.* *Galli. Gessata.*

1 *Mercenario milite.*] Hæc usque ad versic. *Et in Hispania.* sunt Liv. 3. Dec. lib. 4. in fin.

2 *Et in Hispania.*] Et hæc sunt ipsius Livii ejusdem 3. Dec. l. 5. non semel, & Plutarchi in vita Catonis Censorii.

3 *Quos latrones.*] Festus Pompejus lib. 10. *Latrones*, inquit, *eos antiqui dicebant, qui conducti militabant, quasi* λατρεύοντες, *id est, servientes: nam* λατρεία *est servitus.* Alibi autem, scilicet lib. 17. *Stipatores corporis custodes, quos antiqui latrones vocabant: stipati enim ferro circundant corpora Regum* * Servius lib. 12. Æneidos ad principium, λατρεύειν, *inquit*, dicimus obsequi & servire mercede. Unde latrones vocantur conducti milites. Moris autem erat, ut hos Imperator & circa se haberet, & primos mitteret ad omne discrimen, At Varro ante hos lib. 3. aut aliorum computatione 6. *Latrones dicti à latere, qui circum latera erant Regi, atque ad latera habebant ferrum: quos postea à stipatione Stipatores appellarunt, & qui conducebantur.* Ea enim merces dicitur Græce κέρδος, ab eo veteres poëtæ nonnunquam milites appellant latrones, quod item uti milites cum ferro, aut quod latent ad insidias faciendas. Atque ita ex veteribus poëtis usus est Plautus in Milite glorioso act. 1. scena 1. ad fin.

Videtur: tempus est, ut eamus ad forum,
Ut in tabellis, quas consignavi hic heri,
Latronibus ego dinumerem stipendium.
Nam Rex Seleucus me opere oravit maxumo,
Ut sibi latrones cogerem & conscriberem.

Et de his quoque Hesychius.

COLERUS.

* Quod est verissimum. Laterones enim dicti prius: alii recentiores Laterales vocant, id est, latera tegentes.

TIRAQUELLUS.

4 *Galli.*] Plutarchus in Marcello. Servius autem enarrans eum locum lib. 8. Æneid. Virgil.

—— Duo quisque Alpina coruscant
Gesa manu, ——

Hastas, inquit, *viriles. Nam etiam viros fortes Galli Gesos vocant.* & vide supra in verbo, *Sicut Gessa Gallorum.*

5 *Inter cæteros Cares.*] Pomponius Mela lib. 1. cap. 16. *Cares gens usque eo quondam armorum pugnæque amans, ut aliena etiam bella mercede agerent.* Strabo lib. 14. tradit hos tota quondam erraße Græcia, passimque stipendiis meruisse. Suidas scribit hos primos mortalium mercede militasse. Sed & adde Athenienses & Thessalos aliquando quoque mercede militasse, ut videre licet apud Plutarch. in Apophthegmatis Alexandri. Et in universum Græcos, apud eundem in Timoleone: ubi dicit eos ita militasse sub Carthaginensibus. & Q. Curtium lib. 3. & 5. ubi priore loco dicit eos sub Dario, & posteriore sub Alexandro militasse. Et Gallos apud Justinum lib. 25. & Celtas, qui & ipsi ex Gallis sunt, apud Appianum in Libyco. Mardos & Iberos ex Plutarcho in Lucullo. Cæterum Arrianus gestorum Alexandri, lib. 2. tradit ab ipso Alexandro mercenarios milites primos in Acie fuisse collocatos.

Cares. ros Cares mercede militasse, & auxilia conduxisse traduntur, ideo viliores habiti. *Prusias.* [1] Fertur tamen Prusias conductis in Thracia mercenariis militibus, ita Byzantios obsedisse, ut extra mœnia progredi nequirent. *Parthi.* [2] Parthi nec mercenarios, nec ordinarios habent exercitus, quibus nec certa imperia, nec duces erant. Sed postquam jussu regis ad bellum educti fuerant, confectis bellis, ad propria dilapsi, nullam mercedem stipendiorum perferunt, nisi prædam. *Britanni.* Britanni non ære signato militant, sed aurum, argentum, & alia metalla precium victoriæ ferunt. *Scythæ.* [3] Scythis, nisi capite hostis oblato, miles prædæ particeps fieri nequit. *Chii.* Chii autem quum servis mercenariis pro milite uterentur, bello subacti, servis propriis vincti traditi, & in exilium acti sunt, sicut Syracusis aliquando possessores à clientibus exacti fuere. *Syracusani.* [4] Fertur vero Cato senior cum Celtiberorum manum ducentis talentis, & nimis magno stipendio conduxisset, & ob id increpitus ab amicis foret, quod summam nunquam exolvere valeret, respondisse: si vicerimus, ex hostili præda illis satisfiet: si victi forsan erimus, non habebunt unde petant. *Armorum militarium atque ornatuum apud varias gentes diversitas.* Fuit præterea memoriæ literis proditum, apud tot dissonas gentes, linguis moribusque differentes, varia etiam armorum specie & dissimili ornatu milites in aciem prodire, & cum hostibus congredi consuesse, quem sibi quisque proprium & peculiarem fecit. *Vascones.* [5] Etenim Vascones tecto capite aut cum galea pugnare nefas habent. *Ætoli. Pelasgi.* [6] Ætoli & Pelasgi dextro pede nudo

1 *Fertur tamen Prusias.*] Et Perseus Macedonum Rex, ex Plutarcho in Paulo Æmylio.

2 *Parthi.*] Iidem autem exercitum non, ut alii liberorum, sed majorem partem servorum habent, ita ut Antonio illic bellum inferenti cum 50. millia equitum occurrerent, soli 500. liberi fuerunt, ut scribit Justinus libro 41.

3 *Scythis.*] Herodotus lib. 4. Nam capite allato, fit prædæ quamcunque ceperit, particeps, alioqui expers.

4 *Fertur autem Cato senior.*] Plutar. in vita illius.

5 *Etenim Vascones.*] Sed & Persæ quoque nudo capite præliabantur, ut tradit Xenophon in Cyro minore l. 1. quamvis Herodotus circa capita pilea, quas vocant tiaras, impenetrabilia gestare testetur lib. 7.

6 *Ætoli & Pelasgi.*] De utrisque Macrobius l. 5. Satur. cap. 18. At Hernici contra pugnabant nudo pede sinistro, altero armato, ut videre licet apud Virgilium lib. 7. Æneid.

— Vesti-

do dimicant, & ſiniſtro crure veſtito armis. [1] Albani & Iberi ferarum tergore caput amicti. [2] Sacæ Scythica gens, criſtatis galeis in acutum deſinentibus. [3] Lacones pileati. [4] Perſæ turrito pileo. [5] Luſitani criſtata galea & nervata caſſide, aut mitratis frontibus, & jaculo hamato. [6] Paphlagones haſta. [7] Spartani brevi pugione præliantur. Salentini exerto humero. [8] Gallogræci nullo veſtitu calceatuque amicti, quippe qui nunquam niſi in pugna nudentur. [9] Baleares diſcincti. [10] Cares funda. [11] Perſæ, [12] Parthi, Cydo-

Albani. Iberi. Sacæ. Perſæ. Luſitani. Paphlagones. Spartani. Salentini. Gallogræci. Cares. Parthi.

—— Veſtigia nuda ſiniſtri
Inſtituere pedis, crudus tegit altera pero.

Et ad hunc morem reſpiciens Juvenalis ſat. 6.

—— Cruriſque ſiniſtri.
Dimidium tegmen. ——

Ea autem de Ætolis eſt ex Euripide loco à Macrobio citato: quem tamen Ariſtoteles in lib. 2. de Poëtis in hoc reprehendit, quod Ætoli non ſiniſtrum pedem nudum, ſed dextrum: ac Virgilium ſequi maluiſſe Ariſtotelem.

1 *Albani & Iberi.*] De his duobus Strabo ſic ait lib. 11. Clypeos & thoracas habent, item ferinas galeas, quemadmodum Iberes ex Albana regione. De his etiam Plutar. in Pompejo, ſed paulo aliter.

2 *Sacæ.*] Herodotus lib. 7.

3 *Lacones pileati.*] Feſtus Pompejus lib. 14. *Pilea Caſtori & Polluci dederunt antiqui, quia Lacones fuerant, quibus pileatis pugnare mos eſt.*

4 *Perſæ.*] Strabo lib. 15. non procul à fine.

5 *Luſitani.*] Idem lib. 3.

6 *Paphlagones.*] Maximus Tyrius ſermone 3. poſt prin.

7 *Spartani.*] Plutarchus in Lycurgo.

8 *Gallogræci.*] Livius 4. Dec. l. 8.

9 *Baleares diſcincti.*] Strabo lib. 3. uti & Maſſeſylos & Lybes, de quibus dicemus in fine hujus cap.

10 *Cares funda.*] Maximus Tyrius ſerm. 3. in princ. Sed & adde ipſos Baleares, ut plene ſupra diximus. Et Acarnanes, ex Thucydide belli Peloponneſiaci, lib. 2. Et Rhodios, ex eod. lib. 6. & Xenophonte lib. 5. expeditio. Cyri minoris. Et Cyrtheos, ex Liv. 4. Decad. lib. 7. Et Cretenſes ex Appiano bellorum Civilium, lib 2. non ſemel. Et Perſas, ex Strabone lib. 15. Et Carduchos, ex ipſo Xenophonte ejuſdem illius operis l. 4. Thraces, ex Appiano lib. 2. bellorum Civilium: & Mauruſios & Gymneſios, ex Appiano in Libyco. Et Ligyſtos, qui adeo ſolerter fundam agitant, ut conſpectis avibus ſingulas ictibus ſingulis deſtinent, tanquam certi momento omnes caſuras, ut ſcribit Ariſtoteles in libro Mirabilium auſcultationum. Sed ne erres, Baleares de quibus locuti ſumus, Gymnaſtæ quoque dicuntur: quos hic, ni fallor, interpres Appiani Gymnaſtos vocat. *

COLERUS.

* Plinius hiſt. natural. lib. 3. cap. 5.

TIRAQUELLUS.

11 *Perſæ.*] Xenophon lib. 1. Pædiæ Cyri. Herodotus lib. 1. ubi hos dicit docere liberos ſuos ſagittare. Strabo lib. 15. Hincque illud Virgilii lib. 4. Georgic.

Quaque pharetratæ vicina Perſidis urget.

Et Perſarum ſagittariorum meminit Polybius lib. 5.

12 *Parthi.*] Seneca ad Lucilium epiſtol. 36. *Si*, inquit, *in Parthia natus eſſet, arcum infans ſtatim tenderet.* Suetonius in Veſpaſiano c. 6. in fin. ubi Vologeſus

Cydones. Macæ. Traces. Carthaginenses. Oretani. Numidæ. Massæsylii.

[1] Cydones, [2] & Macæ sagittis. [3] Thraces peltati cum jaculis & romphæa. [4] Lacones gladio breviori. [5] Carthaginenses brevibus spiculis. [6] Oretani jaculo, funda, & gladio. [7] Numidæ & Massæsylii effrenatis equis, & sine ephippiis, mirabili velocitate, ita ut modo citato agmine fugiant, modo insequantur, miræ ad cavendum solertiæ: nonnunquam binos trahentes desultorios equos, ita ut inter pugnandum ex fesso in recentem armati confestim transcendant, quod compar fuit [8] cum Suevis & Dardanis, qui pariter con-

logesus rex Parthorum ipsi Vespasiano promisit quadraginta millia sagittariorum. Appianus lib. 4. bellorum civilium, ubi de exercitu Bruti & Cassii. Plutarchus in Crasso. Herodianus l. 1. & iterum 4. in epistola Antonini Bassiani ad Artabanum Parthorum regem. Dion in Pompejo. Et ex poëtis Virgilius quo loco citabimus infra proxime in verbo *Cydones*, & Catullus epigram. 11. ubi eos sagittiferos appellat: & Claudianus in Epithalamio Honorii & Mariæ in prin.

Princeps coruſco sydere pulchrior,
Parthis sagittas tendere certior.

& vide infra in verbo, *Parthi*, & in ver. *Aut sagittis.*

1 *Cydones.*] Strabo lib. 10. & Virg. lib. 12. Æneid.

Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus sive Cydon telum immedicabile torsit,
Stridens & celeres incognita transilit umbras.

2 *Et Macæ.*] Quod hi sagittis utantur, non memini me legisse. De eorum autem in bello tegumentis dicemus infra.

3 *Thraces.*] Maximus Tyrius Serm. 3. in princ. & iterum Serm. 7. & quod de jaculis dicit Ovidius in Ibim,

Pugnabunt jaculis dum Thraces.

4 *Lacones.*] Plutarchus & in Lycurgo, & in Dione ad fin. & in Apophthegmatis Agidis & Antalcidæ. Ex quo & Lacæna quæpiam, nomen enim ignoratur, ad filium dicentem se parvum ensem habere, *Adde*, inquit, *& gressum.* quod & ipse Plutarchus refert in Apophtheg. Laconicis.

5 *Carthaginenses.*] Plutar. in Marcello. Distribuerat autem navalis belli longiora pila militibus, eminusque illis ferire Carthaginenses docuerat: qui cum jaculari nesciant, brevibus utuntur manu spiculis.

6 *Oretani.*] Strabo lib. 3.

7 *Numidæ & Massæsyli.*] De iis duobus Strabo l. 17. nisi hi iidem sint, quod eidem placet in alio loco ejusdem libri. Et de ipsis quoque Numidis Liv. 3. Decad. lib. 3. *Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos inter acerrimam sæpe pugnam in recentem equum ex fesso transsultare moris erat. Tanta velocitas ipsis, tamque docile equorum genus est.* Idem quoque 4. Decad lib. 5. *Equi*, inquit *parvuli & graciles, discinctus & inermis eques, præterquam quod jacula secum portat, equi sine frenis.* Et paulo post, *Numidæ adequitare, dein refugere, sed propius saltu paulatim evehi:* & cætera quæ sequuntur. Adde autem quod & hujusmodi equis desultoriis utebantur Indi apud Herodotum lib. 7. Et de his quoque Suetonius in Cæsare cap. 39.

8 *Cum Suevis.*] Cæsar de bello Gallico lib. 4. non longe à prin. *Equestribus præliis sæpe ex equis desiliunt, ac pedibus*

confertim pugnant & cedunt. Samnites vibrare haſtas antequam dimicent, aſſuerant: quibus in prælio non utuntur. *Samnites.* Euboici [1] & Aphri haſtis congrediuntur, quas vocant phalangas. *Euboici.* [2] Cretenſes Cydonio arcu & ſaltu. *Cretenſes.* [3] Andabatæ niſi obſcuro cælo, novo & inuſitato genere, clauſis & conniventibus oculis, aut in caligine & tenebris pugnant. *Andabatæ.* [4] Idem apud Arios, qui juxta Suevos incolunt, ut niſi atra nocte præliari liceat, nigro ſcuto, corpore colore fucato, & oculis vinctis. *Arii.* [5] Auctyles quoque Libyci populi, noctu pugnare diſcunt: die habent inducias. *Auctyles.* [6] At non Parthi, quibus pugnare in tenebris eſt lege vetitum. *Parthi.* [7] Lacones vero, ut in tenebris pugnare diſcerent, nunquam noctu prævio lumine incedebant. *Lacones.* [8] Contra Athenienſes: nam è cubiculo egredi noctu, niſi prælato lumine, Solonis lege vetabantur. *Athenienſes.* [9] Galli prælongis gladiis, & ſi- *Galli.*

dibus præliantur, equoſque eodem remanere veſtigio aſſuefaciunt, ad quos ſe celeriter, cum uſus eſt, recipiunt.

1 *Et Aphri.*] Plinius lib. 7. cap. 56. *Prælium,* inquit, *Aphri contra Ægyptios primum fecere fuſtibus, quos vocant phalangas.* Et de hujuſmodi phalangis Cæſar l. 2. belli Civilibus. Vide Nonium Marcellum ubi de phalangis auctoritate Varronis lib. 4. de vita populi Romani.

2 *Cretenſes.*] Ovidius l. 2. Metam.

—— *Cydonio fundebat ſpicula cornu.*

Eſt autem Cydon inſigne Cretæ oppidum, teſte Plinio lib. 15. cap. 11. Sed & hi pugnas faciunt comminus & fuſtibus, ut tradit Heraclides in Politicis.

3 *Andabatæ.*] D. Hieronymus in Jovinianum, *Melius eſt clauſis, quod dicitur, oculis Andabatarum more pugnare.* Et rurſum adverſus Helvidium, *More Andabatarum in tenebris gladium vibrans, &c.* *

COLERUS.

* Pugnabant autem hi in equis.

TIRAQUELLUS.

4 *Idem apud Arios.*] Cornelius Tacitus libro de moribus Germanorum, non multo ante finem.

5 *Auctyles quoque Libyci.*] Nam id ipſum facere βασυλτεῖς λίβυες. Baſultos Libyes tradit Nicolaus περὶ ἐθῶν apud Stobæum ſerm. 42.

6 *At non Parthi.*] Plutarchus in Craſſo & in Antonio.

7 *Lacones vero.*] Plutarchus in Apophthegm. Laconicis. Sed nec ſic, ſi luna eſſet rotunda, id eſt, in plenilunio, in bellum non procedebant, ut ſcribit Strabo lib. 9. De quo & tu vide Lucianum in libello de Aſtrologia, & ante hunc Herodotum lib. 6. & Diogenianum in Adagio, ἀκτεσαίε σελωύη. De quo Eraſmus chil. 1. cent. 5. c. 85.

8 *Contra Athenienſes.*] Plutarchus in vita Solonis.

9 *Galli.*] Strabo lib. 4. Livius 3. Decad l. 2. in pugna Cannenſi, & 4. Decad. lib. 8. in oratione Cn. Manlii & Polybius lib. 3. ubi loquens de illa ead. Cannenſi pugna, *Gallis,* inquit, *Hiſpaniſque ſcuta ejuſdem formæ erant, diſpares ac diſſimiles gladii. Nam Hiſpani quidem brevitate agiles, & cum mucronibus non minus punctim quam cæſim feriebant. Gallici vero prælongi ac ſine mucronibus erant. Harum gentium aſpectus ſpecie ipſa ac novitate rei terribiles videbantur.*

& sine mucronibus, & vastis scutis supra umbilicum, nudi
Hispani. dimicabant. [1] Hispani brevioribus & acuminatis, leves agi-
Ægyptii. litate corporum, & armorum habitu: nam linteis prætex-
tis, cum purpura & candidissimis tunicis præliantur. [2] Æ-
Achæi. gyptii scutis oblongis, ita ut vix hostem conspiciant, &
Macedones. magnis hastis. [3] Achæi brevioribus, neque ad protegen-
Medi. da corpora habilibus, & hastilibus minoribus, quibus Phi-
Thessali. lopœmenes pro scuto clypeum pro hastili sarissam dedit.
Massagethæ. [4] Macedones gravi armatura, [5] brevi gladiolo, & levibus
peltis. Medi [6] & Thessali equitatu valent. [7] Massagetæ
Assyrii. equis & peditibus Assyrii, Syri, [8] Arabes, [9] atque Asiati-
Syri. ci fere omnes frequentius de curru præliantur: [10] sicut Bri-
Arabes. tanni qui ingentibus gladiis sine mucrone, [11] & brevibus
Britanni. cetris ictus excipiunt. [12] Ipsi etiam Arabes velocibus came-
lis

bantur. Galli supra umbilicum nudi pugnabant. Hispani linteis purpura prætextis & candidißimis tunicis præliabantur. Ex quibus intelligis hunc locum & sequentem fuisse ab Alexandro desumptum.

1 *Hispani.*] Livius dict. 3. Decad. lib. 2. & Polybius ubi supra. Et vide quæ dixi de gladio Hispaniensi. supra hoc eodem cap. in verbo, *Hispanum gladium.* Ipse autem Polybius l. 6. quo loco describit Romanorum castrametationem, dicit ensem Hispaniensem ancipitem esse, & mucrone eximio.

2 *Ægyptii.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6. non semel, & iterum lib. 7. & Maximus Tyrius Serm. 3. in princ.

3 *Achæi.*] Plut. in Philopœmene.

4 *Macedones gravi armatura.*] Maximus Tyrius Serm. 3. in princ. Nam & hos galeatos fuisse tradit Polybius l. 4.

5 *Brevi gladiolo & levibus peltis.*] Hæc duo sunt Plutarchi in vita Pauli Æmylii.

6 *Et Thessali.*] Maximus Tyrius Serm. 3. in prin. iterumque 7. Adde & Galatas Istrum incolentes, quos Basternas vocant, ex Plutarcho in Paulo Æmylio: & Scythæ hæc ex Plinio lib. 8. cap. 42.

7 *Massagetæ.*] Herodot. l. 1. ad fin.

8 *Arabes.*] Diodorus Siculus l. 6. c. 1. alias 10. & Lucanus lib. 7. ibi,

—— *Arabesque soluto*
Arcu turba minax, &c.

9 *Atque Asiatici.*] Xenophon Pædiæ Cyri lib. 6. ubi de his. Et adde Pharusios & Nigretes ex Strabone libro 17. Et Zabeces, ubi fœminæ aurigantur currus in bellum, ex Herodoto lib. 4. Et Pœnos, ex eod. lib. 7. Curribus autem falcatis usos fuisse Persas, testimonio est Q. Curtius lib. 4. & alibi sæpe.

10 *Sicut Britanni.*] Qui scilicet ex curribus præliantur Diodoro Siculo lib. 6. c 8. & Pomponio Melæ l. 3. c. 6. ubi & hos dicit falcatis axibus uti.

11 *Et brevibus cetris.*] Herodianus libro 3. scribit eos scuto angusto & lancea esse contentos, & gladio nudis corporibus dependente. Tacitus autem lib. 12. tradit apud illos nulla loricarum galearumve tegmina fuisse.

12 *Ipsi etiam Arabes.*] Livius 4. Decad. lib. 7. *His*, inquit, *insidebant Arabes sagittarii gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent.* At Arabes Agrani dicti utebantur arcu & lancea,

lis comminus oblongo gladio, eminus arcu & sagitta, [1] Bactriani bipennibus & levibus scutis, [2] Indi arcu tricubitali vel hasta, pelta & lato gladio. [3] Mauri leonum & elephantum pellibus ursorumque amicti, bella gerunt. [4] Circa Mæotim Laxamathæ viri pedibus, fœminæ equestri prælio, non ense, sed laqueo depugnant. [5] Sicut Nomades, qui Persice vivunt, hostem illaqueatum conficiunt. [6] Ex Germanis Roxani scuto, thorace & galea ex crudo bovis corio, reliqui immenso scuto armantur, & hasta enormi. [7] Æthiopes arcubus longis non minus quatuor cubitis, & sagittis longissimis. [8] Parthi missilibus telis, [9] aut sagittis assuescunt, citis cohortibus [10] nunc occursantes, nunc terga

Bactriani. Indi. Mauri. Laxamathæ. Nomades. Roxani. Æthiopes. Parthi.

lancea, & gladio & funda, & magna ex parte bipennibus: ut tradit Strabo l. 13. Sed & adde Ursilianos in Aphrica, Macetes uti camelis in bellis, auctore Vegetio l. 3. c. 23.

1 *Bactriani.*] De his Herodotus l. 7. & Q. Curtius l. 3. non admodum longe à princ. ubi tamen hos *Barchanos* vocat, nisi mendum sit, quod minime credo. Nam postea de Bactrianis separatim loquitur. Sed & adde quod nuper de Arabibus diximus. Et quod Penthesilea etiam bipenni in bello utebatur. Claudius in Eutropium l. 1.

—— *Danai fugere bipennem*
Penthesilea tuam. ——

2 *Inde arcu tricubitali.*] Indorum sagittæ sunt binorum cubitorum, quas emittunt majore nixu, quam effectu, ex Q. Curtio lib. 8. & iterum lib. 9. Postea autem eodem lib. 8. scribit eos longas & prægraves & nisi prius in terram statuerint arcum, non satis apte & commode eas imponi. Ante hunc Strabo lib. 15. horum tradit armaturam esse arcum & sagittas tricubitales, vel hastam & peltam & gladium latum, tricubitalem. Ex quo hunc omnino locum accepit Alexander.

3 *Mauri.*] Strabo lib. 17. Sed & Macæ in bellum pelles terrestrium struthionum pro tegumento ferunt, ut tradit Herodotus lib. 4.

4 *Circa Mæotim Laxamathæ.*] Pomponius Mela lib. 1. c. 21.

5 *Sicut Nomades.*] Herodotus l. 7. & Pausanias lib. 1. ubi & eosdem Sarmatas vocari dicit.

6 *Et Germanis Roxani.*] Strabo l. 7.

7 *Æthiopes.*] Herodotus l. 7. Strabo lib. 17. Hi autem Æthiopes, qui Silli vocantur, Orygum cornibus pro armis utuntur, ut scribit idem Strabo lib. 16. Sed Æthiopes Megabari clavas gerunt ferreis nodis ferratas. Utuntur etiam lanceis & scutis ex corio confectis, reliqui arcu & lancea, ut & ipse scribit eod. lib. 17. Sed & Diodorus Siculus lib. 4. cap. 1. de Æthiopibus, qui utrasque Nili ripas, insulasque in Nilo sitas habitant, *Arma*, inquit, *ferunt scuta ex corio crudo bovis, ac parvas hastas, & ex his alii præacutas sudes, quandoque ligneos arcus quatuor cubitorum, quibus sagittant altero protenso pede. Consumptis sagittis, sudibus pugnant.*

8 *Parthi.*] Cornelius Tacitus l. 15. & Plutarch. in vita Marcelli, & Crassi.

9 *Aut sagittis.*] Idem Plutarchus in Crasso. Virg.

Fidentemque fuga Parthum, versisque sagittis.

10 *Nunc occursantes, nunc terga dantes, &c.*] Virgilius ubi supra Tacitus lib. 5. cujus eadem hæc verba sunt. Justinus libro 41. Plutarchus ubi supra.

Hinc-

ga dantes, ſimulata fuga: [1] quod apud Scythas [2] & Germanos fortiſſimum pugnæ genus cenſebatur, ut cedere loco & rurſus inſtare, pro conſilio haberent: [3] quibus uſus erat cum fœminis equabus præliari, quod veſicas curſu levarent: mares vero in aciem non producere: [4] ſicut Bathriani fœminas camelos, ad bella præparant, maribus in expeditione non utuntur. Sed tametſi Perſæ Medi & Aſſyrii, effuſo curſu procurſando, eminus jaculis & ſagittis hoſtem inceſſerent, haud longis inde temporibus Perſæ optimates, thorace pectus, ſcuto ſiniſtram, dextram gladio vel ſecuri muniverunt. [5] Lydi quoque & plerique barbari, longis braccis & longis criſtis, ſed brevi arcu & ſpiculo armantur. Quod autem de Cydoniis loquor non omittendum, nullos Græcorum [6] præter Cretenſes ſagittis uti, inſtitutum pa-

trium

Hincque Lucanus lib. 8. Parthorum fugax bellum vocat.

1 *Quod apud Scythas.*] Plutarchus in Mario. Porphyrion in Horatium libro 1. Garm. Ode 35. ubi hinc dicit eos profugos dici ab Horatio ibi.

2 *Et Germanos.*] Tacitus in libro de Moribus Germanorum.

3 *Quibus uſus erat.*] Scilicet Scythis, ex Plinio lib.8.cap.43. Homerus autem lib. 2. Iliados in Catalogo tribuit palmam velocitatis equabus Pheretiadis ab Eumelo ductis ad bellum Trojanum. Hi enim ſunt verſus illius,

Τίς τ' ἂρ τῶν ὄχ' ἄριστος ἔην σύ μοι ἔννεπε μοῦσα
Αὐτῶν, ἠδ' ἵππων οἳ ἅμ' ἀτρείδῃσιν ἕποντο.
Ἵπποι μὲν μέγ' ἄρισται ἔσαν φηρητιάδαο.
Τὰς εὔμηλος ἔλαυνε ποδώκεας ὄρνιθας ὥς.

Id eſt,

Quis horum optimus erat, tu mihi dic Muſa,
Ipſorum & equorum qui ſimul Atridas ſequebantur.
Equæ quidem multo optimæ erant Pheretiadæ,
Quas Eumelus ductabat, veloces pedibus tanquam aves.

Hucque ſpectat illud Virg l.1. Georg.

—— *Eliadum palmas Epiros equarum.*

Ubi Servius, equas dicit, quia velociores ſunt quam equi: quia (ut ait Plinius) inter currendum emittunt urinam. Locus autem ipſius eſt l.8.c.42. Probus autem in eundem locum Virgilii, *Quare*, inquit, *equarum potius quam equorum dicat, ipſe rationem ſuam explicat, cum ait lib.3. ejuſdem operis,*

Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ
Paſcit equos, ſeu quis fortes ad aratra juvencos,
Corpora præcipue matrum legat: &c.

4 *Sicut Bathriani.*] Solinus cap.62. aut aliorum computatione 52. Cujus, ut opinor, ratio eſt, quod cameli mares in currendo non ſunt pares fœminis: ut ſcribit Herodotus lib.3.

5 *Lydi quoque.*] Et hi quidem erant equitatus periti, haſtaſque per longas geſtabant, ex Herodoto lib.1. Sed & ſagittarii erant apud Polybium lib.5.

6 *Præter Cretenſes.*] Nam hos ſagittarios optimos fuiſſe videre eſt ex Xenophonte in expeditione Cyri minoris lib.3. Thucydide lib.6. belli Pelopon-

trium esse: [1] nec solum Cydones, & Parthos catervis sagitttariorum valere, [2] quos hippotoxotas vocant, [3] sed Æthiopes, [4] Arabas, [5] Indos, [6] Scythas, [7] Bathras, [8] Sarmatas, [9] adde Ægyptios, [10] & Orientis populos, contra ingentes

loponnesiaci. Cæsare belli Gallici, l. 2. & item lib. 3. non multo post princ. Diodorus Siculus lib. 6 cap. 15. Strabo lib. 1. Livius 4. Decad. lib. 7. & 8. Pausanias lib. 1. ubi scribit, antiquis temporibus ex omnibus Græcis Cretensibus gentilitium telum sagittas fuisse, ex quo loco Alexander accepisse videtur id quod hic scribit. Plutarchus in Gracchis, Q. Curtius lib. 4. Ælianus Variæ historiæ, lib. 1. Maxim. Tyrius Serm. 7. Arrianus Gestorum Alex. l. 2. Solinus c. 16. Trebellius Pollio in vita Claudii Secundi. Hincque illud Virg. 52. lib. 3. Georg.

—— Cressamque pharetram.

Et ibi Probus, qui eos dicit optimos esse sagittarios. Et vide quæ dixi supra lib. 1. cap. 20. Cydones Cretenses dici tradit Servius in lib. 10. Æneidos in eum locum,

—— Infelix nova gaudia Cydon.

Nam & Cydona mater urbium Cretensium dicebatur, ut tradit Lucius Florus Epit. 3. in bello Cretico. Et hinc illa Lucani lib. 7.

—— Et Creta Cydonas
Misit. ——

quod hic auctor noster ignorasse videtur.

1 *Nec solum Cydones, Persas & Parthos.*] De quibus tribus supra dictum est hoc eodem cap.

2 *Quos Hippotoxotas.*] Id est, equites sagittarios, de quibus supra diximus hoc eodem cap.

3 *Sed Æthiopes.*] Ut diximus supra hoc eodem cap. in verbo, *Æthiopes.* Sed quibus adde Nisicastas & Nisitas ipsorum Æthiopum populos, ita dictos, non quod trinos & quaternos oculos haberent: sed quia sagittis præcipua contemplatione uterentur, ex Plin. lib. 6. cap. 30.

4 *Arabes.*] De Arabibus sagittariis diximus item supra ex Livio. Cui adde & eundem Livium 4. Decad. lib. 7. & Plinium lib. 16. cap. 36. Appianum Alexandrinum bellor. Civilium, lib. 4. ubi describit exercitum Bruti & Cassii.

5 *Indos.*] Plinius ubi supra. Et hos fuisse sagittarios optimos tradit Philostratus in vita Apollonii, lib. 2. cap. 12.

6 *Scythas.*] Xenophon lib. 3. Expeditionis Cyri minoris, Plinius ubi supra, & Q. Curtius l. 7. in Oratione Legatorum Scytharum ad Alexandrum. Ex quo Virgil. de his loquens in Ciri,

Et gens illa quidem sumptis haud tarda pharetris.

Et Horatius lib. 3. Carm. Ode 8.

Jam Scythæ laxo meditentur arcu
Cedere campis.

Et præcipue Geloni, qui ex his sunt. Horatius lib. 3. Carm. Ode 4.

Visam pharetratos Gelonos.

Ubi Acron, *Geloni,* inquit, *gens Scythiæ sagittis potens:* citatque illud Virgilianum. De Dacis, qui & ipsi ex Scythis sunt, est illud Horatii eod. l. 3. Ode 6.

Delevit urbem Dacus & Æthiops,
Hic classe formidatus, ille
Missilibus melior sagittis.

Ubi Acron dicit hos Germanos esse, citans illud,

Aut conjurato descendens Dacus ab Istro.

Et de Iazygibus, qui & ipsi sunt Scythæ, Ovidius in Ibim,

Pugnabunt jaculis dum Thraces, Iazyges arcu.

Ita enim legendum monet Mycillius, non *Iapyges.*

7 *Bathras.*] Bactros dicit Plinius, à quo totus hic locus sumptus est, dicto lib. 16. c. 36.

8 *Sarmatas.*] Cornelius Tacitus libro 5. & Plinius ubi supra.

9 *Adde Ægyptios.*] Plinius ibidem.

10 *Et Orientis populos.*] Plinius item in eo-

tes hostium copias, [1] calamorum & sagittarum jactu præcipue valuisse, [2] quibus plerunque solem obumbrant, & ideo serenos exoptant dies, [3] præ cæteris Magnesii artem sagittandi habuisse traduntur præcipuam, ubi oppidum [4] Mothona, [5] in quo Philippus sagittæ jactu amisit oculum. Scythis autem adeo sagittarum studium fuit, ut dextra ac sinistra pariter jaculari, & vice alterna in hostes mittere, sublato discrimine, callerent.

in eodem loco, & Julius Capitolinus in vita Maximini senioris, cujus hæc verba sunt, *Et ob hoc maxime orientalia secum trahebat auxilia: quia nulli magis contra Germanos, quam expediti sagittarii valent.*

1 *Calamorum.*] Nam & Plinius ubi supra scribit hos, qui supra proxime nominati sunt, calamis in bello uti.

2 *Quibus plerunque solem obumbrant, & ideo, &c.*] Sunt verba Plinii in eodem loco.

3 *Præ cæteris Magnesii.*] Solinus cap. 13. aut aliorum distinctione 14.

4 *Mothona.*] *Methona* vel *Methone* legendum est ex Justino & aliis quos statim citabo.

5 *In quo Philippus.*] Justinus lib. 7. ad fin. Solinus ubi supra Diodorus Siculus lib. 16. Callisthenes lib. 3. rerum memorabilium, & ex eo Plutarchus in Paralellis cap. 15. & in vita Sertorii. Adde autem & omnibus superioribus sagittariis Carduchos, quos Xenophon in Cyro Juniore lib. 4. scribit fuisse sagittandi peritissimos, ac arcubus usos fuisse ternum cubitorum, sagittis nihilo binum cubitum brevioribus, nervum intendisse, applicata ad imum arcum lævo pede, sagittasque, scuta & loricas penetrasse. Et Sacos ex eodem Xenophonte in Pædia Cyri lib. 5. Et Massagetas ex Herodoto l. 1. ad finem. Gelonos ex Virgilio, qui eos sagittiferos vocat lib. 8. Æneid. ad fin. Et Iaxamathas ex Pomponio Mela l. 1. c. 20. Basilides ex eodem lib. 2. c. 1. Mauros ex Herodiano lib. 6. ante fin. & lib. 7. ubi eos Maurusios appellat, nam & hi iidem sunt. Medos ex Lucano l. 4. ibi,

—— *Æquaturusque sagittas Medorum.* ——

& Appiano lib. 4. bellorum civilium in descriptione exercitus Bruti & Cassii. Getas ex Ovidio libro Tristium 4. eleg. 10. eademque ult.

Juncta Pharetratis Sarmatis ora Getis.

Odrysios, Triballos, & Illyrios ex Diodoro Siculo lib. 17. c. 2. Et Armenios ex Æliano de instruendis aciebus c. 45. Dacos ex Livio 4. decad. lib. 5. in descriptione exercitus Romanorum & regis Antiochi. Albanos ex Strabone lib. 11. ubi eos dicit jaculatores & sagittarios habere clypeos & thoraces & ferinas galeas. Quod volui & ad hoc caput adjicere, quo non solum de arcubus & sagittis, sed & de aliis gentilitiorum armorum generibus tractatur. Ideoque & hæc præterea addam Massæsylios & Lybes uti solitos pelta parva ex corio confecta, lancea lata & parva distinctos, ex Strabone lib. 17. Volscos dolonibus etiam uti solitos, ex Probo in Virgilium lib. 2. Georg. in id referente illud ipsius Virgilii,

—— *Volscosque verutos.*

quasi scilicet veru & dolon idem sit. Ionibus fuisse breves arcus & brevia spicula & longas brachas, longasque in capite cristas ex Herodoto l. 5. Dervicibus hastas ferro præfixas, & nonnullis eorum hastas igne duratas, ex Q. Curtio lib. 3. Sobiis Indorum populis clavas pro telo fuisse, ex eodem l. 9. Chalybibus hastas longas ad cubita 15. unica præfixa cuspide, ex Xenophonte de Cyri minoris expeditione lib. 4.

CAPUT

CAPUT XXIII.

Quid lex, quid plebiscitum, senatusve consultum, quid prætorum edicta, vel responsa prudentum.

VErum est [1] quod proditur ab auctoribus à principio originum nullas apud Romanos ex scripto populi judicio leges latas fuisse: sed quod reges judicium statuebant, id pro lege servabatur. [2] Arbitria enim principum pro legibus erant: quippe condendarum legum jus arbitriumque tunc penes reges erat, quum delictorum pœnas præmiaque constituunt, & querelas civium criminationesque admittunt. [3] Hinc à Romulo leges curiatæ, & reliquis regibus, præcipue à Servio Tullio, absque populi consilio, sed tantum consulto senatu, [4] leges sacratæ fuere, quibus etiam reges tenebantur: quas sine ordine latas [5] Papyrius in unum collegit & acervavit, unde jus Papyrianum dictum. Quum vero exterminatis regibus, consules & annui magistratus præessent, jus potestasque omnis legis condendæ consulibus collata fuit: qui quoties ex usu erat, ex consulto senatus leges ad populum tulere, quæ firmæ illibatæque mansere. Neque consules modo, sed dictatores, prætores, ædiles, censoresque ad populum jura dare, & legem ferre poterant, eaque promulgata & demum lata populi jussu, patribus auctoribus, ita summos ac infimos astringebat, ut obedienter imperata facere oporteret. Quod si in lege ferenda

Nullæ leges initio Rom. ex scripto populi judicio.

Leges curiatæ.

Leges sacratæ.

Papyrianum jus.

Quæ demum leges ratæ erant Romanis.

TIRAQUELLUS.

1 *Quod proditur ab auctoribus.*] Dionysio Halicarnass. l. 2. Livio 1. Decad. lib. 1. Plutarcho in Romulo, & Numa Pompilio, & Pomponio Jurisconsulto in *l.* 2. in prin. *ff. de orig. Juris.* *

COLERUS.

* Ubi ait Pomponius omnia manu à regibus gubernata fuisse, hoc est, quæ arbitraria esset.

TIRAQUELLUS.

2 *Arbitria enim principum.*] Justinus lib. 1. in principio.

3 *Hinc à Romulo leges curiatæ & reliquis, &c.*] Dionysius Halicarnass. l. 1. & Pomponius Jurisconsultus ubi supra. Et de hujusmodi legibus Liv. 1. decad. lib. 5. Cornelius Tacitus lib. 2. Suetonius in Augusto cap. 65.

4 *Leges sacratæ fuerunt.*] Aliter Festus Pompejus lib. 17. *

COLERUS.

* Et *l.* 9. §. *proprie* 3. *ff. de rer. divis.*

TIRAQUELLUS.

5 *Papyrius.*] Id haud dubie est dicta *l.* 2. in princ. *ff. de orig. Juris.* vide Zasium ibid.

renda populus adversaretur, aut senatus illam non acciperet, quippe qui eam ferri aut promulgari non sineret, nullius exempli, nullarumque virium esse censebatur. Ferebat enim præco legem ad populum ex auctoritate & jussu dictatoris, consulis, prætorisve, subjiciente verba & præeunte scriba: qui quum illam promulgasset, id demum firmum erat, si in eo quod lege cavebatur, populus auctor fieret. Ipsaque lata & promulgata, atque in æs incisa, & in ærarium condita, ita ejus scitis omnes astringebat, ut ejus firma maneret auctoritas: adversusque eam si quid factum foret, posset non jure factum videri. Mulcta quoque per legem lata adversus eum qui secus fecisset, impune irrogari quibat. Si quid tamen ea promulgata, addendum legi foret, detrahendumve, antequam in foro proposita, & in æs incisa fuisset, facile licebat: postea vero vetabatur. [1] Si tamen non trinundino lex promulgaretur, [2] aut Iove tonante, vel per vim & minas, [3] seu per fulgura & tempestates, vel die ominoso & piaculari edita: [4] si contra plebis tribunorumve intercessiones, [5] aut denique contra auspicia feratur: si neque jurata per consules tribunosve esset, poterat haud dubie abrogari, & pro infecta haberi. Quare quum M. Iubilius Drusus trib. pl. leges pro optimatibus tulisset, Philippus consul qui ei infensus aderat, obtinuit à senatu, ut leges ejus uno senatusconsulto tollerentur, quia contra auspicia latæ erant, propterea illis populum non teneri. Neque enim fas erat pro lege recipi, quod vitio, & non justo imperio editum fuisset aut promulgatum: idque [6] lege veteri cavebatur, his verbis: *Legum justa imperia sunto, hisque*

Quæ lex abrogari poterat, & pro infecta haberi.

1 *Si tamen non trinundino.*] Vide paulo post in verbo, *Dictum est autem.*

2 *Aut Jove tonante.*] Leges enim comitiis fiebant: at (ut ait Cicero l. 2. de Divinatione) *Jove tonante, fulgurante, comitia haberi nefas.*

3 *Seu per fulgura, &c.*] Hoc probatum est ex Cicer. supra in verbo, *Aut Jove tonante.* Idem in Vatinium Jove fulgente, cum populo agi nefas esse.

4 *Si contra plebis Tribunorumve intercessiones.*] Hinc Cic. lib. 3. de Legibus. *Parere jubet lex intercessori.* Et idem ibid. *Intercessor rei malæ salutaris civis esto.*

5 *Aut denique contra auspicia.*] Id statim probabitur exemplo infra in verbo, *Quare cum M. Jubilius.*

6 *Idque lege veteri cavebatur, Legum &c.*] Cicer. de legibus lib. 3.

que cives modeste & sine recusatione parento. & infra: [1] Dictum est autem trinundino leges ferri, quod tribus nundinis proponi leges, demum promulgari deberent. [2] Si quid tamen alicui ob gratiam, quod dignum aliquod operæpretium fecisset, contra jus publicum aut legem scriptam indulgendum foret, nonnunquam senatu postulante, populi jussu lex abrogabatur, ut ille legibus solveretur, exemplo Lacedemoniorum, & jus interim connivebat, eademque post annum ferebatur denuo. [3] Alexander vero Severus imperator nullam sacrasse dicitur legem sine XX. jurisperitorum, & quinquaginta disertissimorum consilio. Quod quidem jus, in legem, morem, & æquitatem veteres diviserunt: [4] jusque ad res humanas, fas ad religionem pertinere voluerunt. [5] Sed notandum, non solum leges editas consensu populi sacratas, sed & scita plebis, senatusconsulta, edicta magistratuum, ac jurisperitorum auctoritates & responsa, demum placita principum, [6] & res judicatas, vim legis habuisse: in quibus civile omne jus consistit. Animadversionis enim metu, magistratus dum audaciæ & facinoribus obviam eunt, his veluti legibus omnes alligarunt. [7] Erant enim plebiscita, quæ rogatione tribunitia legis condendæ causa plebs statuebat: quæ licet à plebe scita essent, illa tamen vim legis habere haud dubium est. [8] Quintus enim

Trinundino leges ferri. *Legis abrogatio ad gratiam privati cujuspiam.* *Juris divisio.* *Fas.* *Leges sacratæ.* *Plebiscita.*

1 *Dictum est autem trinundino.*] Macrobius lib. 1. Saturn. c. 16.

2 *Si quid tamen alicui ob gratiam.*] Vide *leg.* 1. versicul. *plane. ff. de constitut. princip.* & §. *sed & quod.* versic. *plane. Institut. de jure natur. & gent. civili.*

3 *Alexander vero Severus.*] Ælius Lampridius in vita illius.

4 *Jusque.*] Ex decretis cano. in c. 2. dist. 1. ibi, *Fas lex divina. Jus lex humana.*

5 *Sed notandum.*] Hæc usque ad verba, *Et res,* sunt Papiniani in *l. jus autem. ff. de justit. & jure.* & Justiniani in §. *constat.* versicul. *scriptum.* & multis seq. Instit. de jure natural. gent. & civili. Et dicentur postea sigillatim.

6 *Et res judicatas.*] A principe per *l. ultim. C. de legibus.* ubi intelliges ex nostris legum interpretibus quomodo id sit intelligendum. Quid autem de rebus judicans aliorum judicum, tractant & illi in eodem loco & in *l. nemo C. de sentent. & interloc. om. jud.*

7 *Erant enim plebiscita.*] Justinianus in §. *plebiscitum. Institut. de jur. natural. gent. & civili.* Et hujus rei exemplum habes apud Livium 1. Decad. libro 3. *Tribunatu,* inquit, *inito L. Icilius plebem rogavit, plebs scivit, ne cui &c.* *

COLERUS.

* Græci vocant δήμου ψήφισμα.

TIRAQUELLUS.

8 *Q. enim Hortensius.*] Plinius l. 16. cap. 10.

enimHortensius quum plebs in Ianiculum secessisset, inEsculeto legem tulit, ut ea quæ plebs jussisset, omnes Quirites tenerent: [1] quam L. Valerius, & M. Horatius antea tulerant centuriatis comitiis. [2] Magni tamen inter plebiscita legesque intererat, quod plebiscita, [3] tribuno rogante, de his quæ ad plebem pertinent: [4] leges vero, consule vel prætore, aut alio magistratu consulente, rogabantur. [5] Qui tamen populus differt à plebe, quod in populo patricii, senatores, cunctaque nobilitas insunt: in plebe vero patricii non insunt. Non tamen quicquid populus jussit, ratum esse decet: quia quod jus non esset, populus jubere non poterat. [6] Senatus quoque consulta, tametsi ad populum non ferantur, si tamen ea tribuni probassent, & rata esse vellent legis vim obtinuere. Erat enim senatusconsultum, quod senatu jubente decernebatur sine lege. Hæc enim illa sunt decreta & consulta patrum, quæ juris statuendi causa, non ob privatam utilitatem decreto amplissimi ordinis statuuntur: quæ tunc rata erant, si tribuni plebis ea censuissent, aliter poterat senatusconsultum per intercessiones tribunitias impediri. [7] Fuitque diu observatum, in omnibus senatusconsultis, in quibus aliquem solvi place-

Plebiscitorum & legum differentia.

Populi & plebis differentia.

Senatusconsultum.

cap. 10. post princip. Ideoque hæc lex Hortensia dicta est in *l.* 2. §. *deinde cum esset. ff. de origine jur.* & in *dicto* §. *plebiscitum.* versicul. *Sed & plebiscita. Institut. de jur. natur. gent. & civili*, & de his supra diximus.

1 *Quam L. Valerius, & M. Horatius.*] Livius 1. Decad. lib. 3. de his Consulibus loquens, *Omnium*, inquit, *primum cum veluti in controverso jure esset, tenerenturve patres plebiscitis, legem centuriatis comitiis tulere, ut quod tributim plebs jussisset, populum teneret. Qua lege Tribunitiis rogationibus telum acerrimum datum est.* Idem quoque ejusdem 1. Decad. lib. 8. scribit, Q. Publicum Philonem dictatorem legem tulisse, ut plebiscita omnes Quirites tenerent.

2 *Magni tamen inter plebiscita legesque.*] Hoc ex sequentibus patebit.

3 *Tribuno rogante.*] Quod jam supra dictum est in verbo, *Erat enim plebiscit.*

4 *Leges vero.*] Justinianus in §. *lex est. Instit. de jur. naturali, gent. & civili.*

5 *Qui tamen populus differt à plebe.*] Idem in §. *plebiscitum.* versic. *plebs autem.* cod. tit. & capite, & ab eo Gellius l. 10. c. 20. Et vide omnino quæ scripsi in Commentariis de Nobilitate, c. 37. numer. 24. incip. *Populi appellatione.* & multis seq.

6 *Senatus quoque consulta.*] Vide *l.* 2. §. *deinde quia difficile. ff. de orig. jur. & l. non ambigitur. ff. de legib.* & §. *senatusconsultum. ff. de jur. nat. gent. & civili.* & c. senatusconsultum distinct. 2.

7 *Fuitque diu observatum.*] Id est Asconii Pædiani in argumento orationis Ciceronis pro C. Cornelio majestatis reo.

1 *Præ-*

placebat, adjicere, ut de ea re ad populum feratur, quod postea adjici desitum est. [1] Præter quæ prætorum edicta, quæ juris statuendi causa [2] in albo proponuntur, legum vicem habuere, ut quum doli metusve causa, aut vi quod factum sit vel clam, se ratum non habiturum promittit: quæ quidem edicta, vel civilis juris declarandi, vel interpretandi, adjuvandi, supplendive causa, à prætore proponebantur: quod jus honorarium dictum est. Et quum prætores olim ob gratiam plerunque variè jus dicerent, [3] Cornelius legem tulit, ut nisi ex edictis suis perpetuis, & scripto jure prætores jura dare non possent. Fuitque constitutum, ut non prætores modo, [4] sed ædiles, censoresque de his quæ cujusque magistratus jurisdictionis sunt, quoties varia & commutabilis ratio aliquid novi decernendi causam daret, edicta proponerent, eaque circumspecte edita, velut jura legesque promulgatas servari mandarent, ita ut si quid contra factum esset, poterat in eum haud secus lege agi, quam si decreta legum labefactasset, aut præteriisset. In quibus etiam servatum comperimus, tunc quum proponuntur aut eduntur, in primis nomen Cæsaris cum honore præfari. Et tametsi annuam dici legem edicta prætorum quidam censuerunt, constat tamen, illorum constituta haud secus quam si perpetua lex esset, sæpe valuisse. [5] Estque memoriæ proditum, ut instar edictorum, prætoris interdicta valeant: nam si quid bono publico ne fieret interdixit, haud secus in eos animadvertit, qui admisere aliquid contra vetitum, quam si quid fieri jussisset, & ob nequitiam paritum non fuisset. [6] Responsa denique prudentum pro legi-

Prætorum edicta.

Lex Cornelii.

Responsa prudentum.

1 *Præter quæ prætorum edicta.*] Dicta *l.2.§.eodem tempore. ff. de orig. jur.* & §.*prætorum. Inst. de jure natur. gent. & civili.* Et vide omninoquæ de officio & munere prætorum scripta sunt supra lib.2.cap.15.

2 *In albo proponuntur.*] Vide etiam supra lib.2.cap.8.

3 *Cornelius legem tulit.*] Asconius Pædianus in illo ipso argumento orationis Ciceronis pro C.Cornelio.

4 *Sed Ædiles.*] In §.*prætorum.* vers. *proponebant. Inst. de jure nat. gent. & civili.* & patet ex *l.1. in princ. ff. de ædilit. edict.*

5 *Estque memoriæ proditum.*] Vide *ff. & Inst. de interdict.* per totum.

6 *Responsa denique prudentum.*] Justinianus in §.*responsa. Inst. de jure natur. gent. & civili.*

legibus sæpe habita & recepta sunt. Quum enim interpretandi juris, & sententiæ ferendæ de his quæ in controversiam veniunt, potestas his tributa esset, illorum responsa, librata moderatione edita, nimirum eam vim obtinuere, ac si leges sacratæ fuissent: quæ quidem tantæ auctoritatis fuere, ut suppressa ratione, illorum placita instar legis haberent. [1] Ante vero Augusti tempora jus respondendi de jure controverso, nulli datum fuit: sed qui studiorum suorum fiduciam habebant, consulentibus responsa dabant. Primus enim Augustus jure consultis, velut legum ministris, de jure respondendi super his quæ in dubium disceptationemque venirent, munus dedisse fertur: & ex illo traditum, ut respondendi interpretandique jura, pro beneficio à principe peteretur facultas. [2] Quare à Tiberio Cæsare, Sabino jure consulto interpretandi juris, magni muneris loco, jus tributum fuit: [3] & post eum reliqui Cæsares id muneris sui esse voluere, [4] adeo ut quum ab Hadriano viri prætorii, ut de jure respondere liceret, pro beneficio peterent, respondisse dicatur, hoc non peti à principe, sed præstari solere: & ideo si quis sui fiduciam haberet, essetque juris sciens, respondendi se facultatem non negaturum. Quare illorum responsis leges nonnunquam editæ, sæpius interpretatæ sunt. [5] Feruntque Mazacenos juxta Cappadoces, cum Charondæ legibus uterentur, ne sine interprete legum scita servarent, si quod dubium jus emergeret, aliquem peritum juris elegisse, cujus responsis & dictis parerent. [6] Ejusmodi fuere tam Papiniani, Servii, Sulpitii, Pauli

Respondendi jus quando primò datum.

Verba sunt Pomponii in l. 2. non longe à fine ff. de orig. jur.

Iurisperitus peculiaris ad danda responsa apud Mazacenos.

1 *Ante vero Augusti tempora.*] Pomponius in *l. 2.* §. *& ut obiter. ff. de orig. juris.* *

COLERUS.

* Immo §. *Post hunc.* Adde *l. 11. Cod. de advocat. judic.* 1. 7. *C. de profess. & medicis.*

TIRAQUELLUS.

2 *Quare à Tiberio Cæsare.*] Idem ibid. versic. *ergo Sabino.*

3 *Et post eum, &c.*] Ut probatur ex sequentibus.

4 *Adeo ut cum ab Adriano.*] Et id quoque est d. *l. 2.* ubi supra, versic. *& ideo optimus.*

5 *Feruntq. Mazacenos.*] Strabo l. 17.

6 *Ejusmodi fuere.*] Sunt nomina nostrorum Jurisconsultorum. *

COLERUS.

* Quorum vitas eleganter confecit Franciscus Hotomannus, celebris Jurisconsi.

1 *Hic*

Pauli & Scævolæ: quam Ulpiani, Trebatii, Tuberonis, Cassii, & Salvii Iuliani, aliorumque jurisconsultorum magno studio curaque elaboratæ sententiæ: quibus tam leges quam plebiscita, prætorumque edicta, & senatusconsulta interpretandi facultas erat, proque illorum responsis in judicio & foro jus sæpe dictum est. [1] Hic enim Cassius nepos fuit Tuberonis ex filia, quæ neptis erat Servii Sulpitii, juris scientissimus & consultissimus, Papinianus vero Scævolæ discipulus, & ut in plurium est monumentis, sub Severo principe in summam commendationem venit. Ulpianus autem, Paulus, Pomponius, Triphonius, Metianus, Celsus, Proculus, Modestinus, Alphenus, Aphricanus, Florentus, Martianus, Callistratus, Hermogenes & Venulejus, sub Alexandro Severo floruere, in ejus societatem & jura familiaritatis allecti, Papiniani omnes discipuli. Ulpianum vero ipse Alexander præ cæteris ob morum probitatem, & singularem juris scientiam, amplissimis honoribus honestavit, & re familiari auxit: qui tamen ab Heliogabalo, quod bonus vir esset, officio motus fuit. Alphenus vero ab adolescentia tonstrinam exercuit, [2] mox sub Sulpitio juris scientissimus evasit, ita ut consul effici, & decedens, publico funere efferri meruerit. Trebatius, licet sub disciplina Ciceronis juris peritissimus, aliquot libros de jure civili composuisset, & de religionibus novem, tamen & versu heroico plurimum valuit, & inter poëtas adnumeratus est. [3] Salvius autem Iulianus, proavus fuit Didio Juliano, qui post Pertinacem, imperium tenuit. [4] Papinianum vero Caracalla jussit interfici, quod fratris necem quem interfecerat, apud senatum excusare nollet, asserentem non tam facile parricidium excusari posse, quam fieri. [5] Fertur vero Caligula, qui

Jurisconsulti quibus interpretandi jus datum.

Caracalla insolentia.

TIRAQUELLUS.

1 *Hic enim Cassius.*] In d. *l.* 2. §. *huic successit. ff. de orig. juris.*

2 *Mox sub Sulpitio.*] In d. *l.* 2. §. *ad hoc.* versic. *ex his auditoribus.*

3 *Salvius autem Julianus.*] Ælius Spartianus in vita Didii Juliani, in princ.

4 *Papinianus vero.*] Ælius Spartianus in vita ipsius Caracallæ.

5 *Fertur vero Caligula.*] Suetonius in vita illius cap. 34.

[1] qui hostis humani generis dictus est, omnia jurisconsultorum placita inducere, & præter se, nullum de jure respondere voluisse. [2] Postremo principum placita, quæ constitutiones appellantur, pro legibus etiam recepta fuere. Nam quum divus Cæsar, & sequuti principes summam imperii haberent, & soli jura darent, omnis condendæ legis jus potestasque lege Hortensia à populo ad principem translata fuit, ita ut quod principum decretis communis juris decernendi causa statutum esset, etiam sine populi consilio pro lege haberetur. [3] Non tamen omnis Cæsaris voluntas lex putanda est, quia si quid princeps non publico decreto, ut inter exempla referatur, sed privati juris causa statuisset, id non esse legem convenit: quippe privata decreta principis in exemplum non deducuntur: Divus autem Trajanus vir omni laude dignus, quum privilegiis ab se editis, aut ob merita indultis, multos invitari, atque in exemplum trahi videret, veritus ne contra leges moresque majorum, ad alias causas perferrentur, illaque in judiciis & foro pro lege acciperent, diplomatibus libellisque nunquam ex scripto respondebat, ne perniciosum inde exemplum, & quasi seminarium mali oriretur: sed tantum verbo, quibus visum est, assensisse fertur, aut privilegia induxisse. Tametsi vetus mos esset, principem scripto adire, & consulentibus per libellos respondere. [4] Quod & Nero fecit, qui in jure dicundo nisi scripto, & sequenti die postulatoribus respondit. [5] Proditur tertius Antiochus tanti decreta legum fecisse, ut datis diplomatibus edixerit, ut si quid suo jussu contra leges & jura decretum foret, ne sibi parerent, impuneque adversarentur: [6] cujus exemplo Agesilaus,

Principum placita.

Privata decreta principum.

Responsio principum per libellos.

Egregium Antiochi edictū.

1 *Qui hostis humani generis.*] Plinius lib.7.cap.8. appellat hunc Cajum Caligulam & Domitium Neronem faces humani generis, & postea ipsum Neronem hostem generis humani.

2 *Postremo principum placita.*] Ulpianus in *l.* 1. *ff. de constitutio. princip.* Justinianus in §. *sed & quod principi. Instit. de jure natural. gent. & civili.*

3 *Non tamen omnis Cæsaris voluntas.*] Is locus supra est allegatus in verbo, *Postremo principum, &c.*

4 *Quod & Nero fecit.*] Suetonius in vita illius, c. 15. in princ. & Tacitus.

5 *Proditur tertius Antiochus.*] Plutarchus in Apophtheg. Imperatorum.

6 *Cujus exemplo Agesilaus.*] Idem in Apoph. Laconicis, *Cum quidam,* inquit,

silaus, non aliter promissa præstare voluit, quam si justa essent. Marcus quoque Antonius orator è tot millibus orationum, nullam ex scripto edidit concionem: ut si quid parum laude dignum, & contra legum decreta in his compertum esset, posset à se dictum inficiari. Quod parum prospiciens L. Crassus orator, quum à M. Bruto increpitus esset apud judices, quod ex duabus orationibus capita inter se contraria edidisset, respondit, orationes esse causarum & temporum, non autem hominum & patronorum.

quit, *ei aliquando dixisset, Promisisti, ac sæpius idem repeteret, per Jovem, ait, si quidem justum est: sin minus, dixi quidem, sed non promisi.*

CAPUT XXIV.

Qui primi de plebe ad dictaturam, consulatum, & præturam, aliosque magistratus evecti fuerint, & de ephoris quæ tradantur.

QUo tempore in monte sacro [1] magistratus sibi plebs creavit, quos sacrosanctos fecit, id cautum est, ne cui patricio illos capere liceret, quod non ab re sancitum fuit: Nam quum adversus potentiam patriciorum, tribunum propugnatorem fautoremque sibi plebs creasset, ut querelas criminationesque in patres acciperet, periniquum videbatur, ut in quo defensores sibi plebs adsciverat, ad id fastigium honoris, illos qui sibi infensi infestique erant, advocaret: [2] quorum instar ephori apud Lacedæmonios habuere: qui sicut tribuni plebis Romæ consularem potestatem, ita regum Spartanorum insolentiam reprimerent, ne imperio abuterentur, nimiæque ferociæ & audaciæ assuescerent. [3] Qui à principio quinque ex amicorum numero fue-

TIRAQUELLUS.

1 *Magistratus sibi plebs creavit, quos sacrosanctos fecit.*] Intelligit de Tribunis plebis, ut videre est ex iis quæ diximus supra lib. 1. c. 5.

2 *Quorum instar ephori apud Lacedæmonios.*] Theopompus cum primus instituisset, ut ephori Lacedæmone crearentur, ita futuri regiæ potestati oppositi, quemadmodum Romæ Consulari imperio Tribuni plebis sunt objecti, atque illi uxor dixisset, id egisse illum, ut filiis minorem potestatem relinqueret, *Relinquam*, inquit, *sed diuturniorem.* Plutarchus in Lycurgo, & ante hunc Cicero lib. 3. de legibus, *Quare*, inquit, *nec ephori Lacedæmone sine causa oppositi regibus, nec apud nos Consulibus Tribuni.*

3 *Qui à principio quinque.*] Plutarchus in Cleomene.

1 Pri-

fuere, ut ministri regum auxilio allecti, scilicet quum reges foris bella gererent, ipsi domi jura darent, [1] primum à Theopompo Spartanorum rege instituti necessitatis causa, [2] licet Spartana lege cautum fuerit, utrique regi cum exercitu foras prodire non licere. [3] Paulatim eo licentiæ processere, ut regi non assurgerent, [4] & seorsum tribunal haberent, [5] & non modo magistratus comprimerent, & in disquisitionem vocarent, ac de vendendis emendisque rebus cognoscerent, sed regi, quid facto opus erat, præscriberent, quibusque annis copiæ educendæ forent, quoque tempore equitatus, aut gravis armatura, & peditum acies promovendæ, enunciarent. Adeoque omnium rerum gerendarum censores erant, [6] ut Archidamum Lacedæmoniorum regem gravi affecerint mulcta, quod cum uxore exigui corporis nuptias contraxisset, quod liberos tantum non reges se geniturum cogitasset, ipsumque in disquisitionem vocare, & in carcerem trudere, atque morte afficere possent, [7] sicut de Pausania, [8] Agide, & aliis factitatum accepimus, [9] eoque insolentiæ processere, ut quum inissent magistratum, servis primum bellum indicerent, quod olim cum Messeniis conspirassent, magnisque calamitatibus & mul-

Lex Spartana. Ephororum insolentia.

1 *Primum à Theopompo.*] Id jam dictum est ex Plutarch. supra hoc eodem cap. in verbo, *Quorum instar ephori.*

2 *Licet Spartana lege.*] Herodotus lib. 5. Ob quam Regum dissensionem lex apud Spartam lata est, non licere utrique Regi cum exercitu prodire.

3 *Paulatim eo licentiæ processere.*] Plutarchus in Cleomene.

4 *Et seorsum tribunal haberent.*] Idem ibid.

5 *Et non modo.*] Hoc videre est ex eodem in ejusdem Cleomenis vita.

6 *Vt Archidamum.*] Plutarchus in Agesilao auctoritate Theophrasti, de quo & vide nostras leges Connubiales l. 2. num. 73. incip. *Et nostris.* Sed & Plistonactem & ipsum Regem, ob rem quampiam male administratam pecunia mulctarunt: quam cum ob magnitudinem solvere non posset, ex Lacedæmone secessit, ut tradit idem Plutarchus in Pericle. Et Agidem quoque Regem, quod reversus ab exercitu, quo Athenienses debellarat, apud uxorem cœnaverat, mulctarunt, eodem teste in Apopht. Lycurgi. Sed & Agesilaum illum magnum mulctarunt prius, quod cives communes sibi soli vendicaret: deinde quod inermis magno se periculo objecisset, ut & tradit idem auctor in vita illius.

7 *Sicut de Pausania.*] Thucydides lib. 1. belli Peloponnesiaci, & Xenophon rerum Græcarum, l. 3. in fin. & Probus Æmyl. in vita ipsius Pausaniæ.

8 *Agide.*] Plutarchus in vita illius.

9 *Eoque insolentiæ processere.*] Plutarchus in vita Lycurgi, ex Aristotelis auctoritate in Politicis lib. 2. cap. 6.

multiplici incommodo Spartam affecissent: [1] mox, ut singuli barbam rasitarent, per præconem edicerent, ut si qui minus dicto audientes forent, internoscerent. [2] Utque majori formidini essent, juxta triclinium ubi tribunal habebant, Timoris sacellum erexere. [3] Utque occasionem regis criminandi scrutarentur, singulis novenniis cælum & sidera silenti nocte observarunt, ut si stellam ex cæli regione in aliam declinantem aut radiantem vidissent, reges contra deos aliquid molitos criminarentur: itaque efficiebant, ut regimini cedere, & magistratu abire cogerentur. [4] Erat tamen jus regi, ut si ab ephoris vocatus, primæ & alteri jussioni non pareret, contumacia fraudi non esset: tertiæ nisi paruisset, imperio cogi poterat. Qui quidem ephori una cum regibus singulis mensibus mutuo jurabant, pro legibus Lycurgi imperatum ire, & regnum inconcussum tenere. [5] Hos postea Cleomenes, quum crudelem in modum dominarentur, sustulit, & restituta regi potestate, illos de gradu dejecit, & dominium abrogavit. [6] Si tamen reges dissentirent, variatis sententiis, illi qui videretur melior, standum erat: quod si in unam sententiam convenirent, nulli ephororum contraire fas erat: [7] Ergo plebejos magistratus nulli patricio sumere licebat: [8] Idque Volero tribunus plebis rogatione promulgata statuit, plebsque scivit, ut plebeji magistratus sine patribus, sed tantum admissa plebe, tribunitiis comitiis fierent. Cumque patricii magistratus auspicato fierent, solos plebejos inauspicatos esse, & minoribus regi auspiciis, pervulgatum est. Et tametsi ad dictaturam, consulatum, præturam & censuram

Sacellum timoris.

Ephori gradu dejecti.

Plebeii magistratus.

Patricii magistratus cũ plebe communicati.

1 *Mox, ut singuli barbam rasitarent.*] Plutarchus in Cleomene, ejusdem Aristotelis testimonio.

2 *Utque majori formidini.*] Plutarch. ibid.

3 *Utque occasionem Regis criminandi.*] Hæc usque ad versic. *Erat tamen.* sunt Plutarchi in Agide.

4 *Erat tamen jus.*] Idem Plutarch. in Cleomene.

5 *Hos postea Cleomenes.*] Plutarchus in vita illius, & in vita Arati.

6 *Si tamen Reges dissentirent.*] Idem in vita Agidis.

7 *Ergo plebejos.*] Redit ad Romanos, & de hoc supra dictum est in pr. hujus cap.

8 *Idque Volero Tribunus plebis.*] Livius 1. decad. lib. 2. non adeo longe à fine.

1 Siqui-

ram nulli nisi patricii antea admitterentur, tamen sequutis temporibus patricii magistratus cum plebe communicati fuere. [1] Siquidem Sextius primus de plebe consul factus est, quod deinde fuit Licinia lege cautum, [2] quam C. Licinius & L. Sextius tribunus plebis promulgarunt, ut consulatus cum plebe communis foret. [3] Quintus quoque Publius Philo præturam, [4] & Cajus Licinius Stolo, de plebe homines, magisterium equitum cum patribus gessere. [5] Quinetiam dictaturam, in qua summus splendor & amplitudo erat censuramque cum plebe communicatam invenimus: [6] nam & Cajus Martius Rutilius primus dictator & censor, [7] deinde Q. Pompejus, & Q. Metellus uterque ex plebe censores facti sunt, [8] quam legem Philo dictator tulisse fertur. Omnes denique patricii magistratus, [9] etiam pontificatus, & sacerdotia cum plebe comunicata fuere. Nec modo ex plebe cives: [10] sed Latini nominis, & demum exterarum gentium populi, ad magistratus & honores Romæ provecti fuerunt. [11] Tribunatum vero plebis longo tempore nihil cum patribus consociatum habuisse comperimus, nisi quum finito decemvirali imperio, novos tribunos plebis cooptari oporteret, Spurium Tarpejum & Aulum

Exteræ gentes ad magistratus Romæ provectæ.

Tribunatus plebis à patriciis captus.

1 *Siquidem Sextius.*] Livius 1. Dec. lib 6. in fin. & lib. 7. in princip. & libro 10. in Oratione P. Decii Muris. & Plutarchus in Camillo. Plinius autem Secundus de viris illustrib. c. 20. dicit, Licinium Stolonem primum è plebe Consulem factum, de quo etiam dictum est supra libro 1. cap. 9.

2 *Quam C. Licinius.*] Gellius l. 17. c. 21. Imo tandem non licuit duos simul patritios Consules creari, teste Livio 3. Dec. l. 7. & 4. dec. l. 9. Vide tamen supra l. 3. c. 3. post princ.

3 *Q. quoque Publius Philo.*] Livius 1. Decad. libro 3.

4 *Et C. Licinius Stolo.*] Idem Livius 1. Decad. lib. 7.

5 *Quinetiam dictaturam.*] Hoc probat in seq.

6 *Nam & Cajus Martius Rutilius.*] Livius 1. decad. libro 7. & lib. 10. in ea Oratione P. Decii. Lucius autem Florus Epitome ipsius Livii lib. 13. scribit, Domitium Censorem primum ex plebe lustrum fecisse.

7 *Deinde Q. Pompejus, & Q. Metellus.*] De his duobus ipse Florus d. Epitom. lib. 59.

8 *Quam legem Philo dictator.*] Livius 1. dec. lib. 8.

9 *Etiam Pontificatus & sacerdotia.*] Livius 1. decad. lib. 10. Primus autem omnium Pontifex Maximus ex plebe creatus est T. Coruncanus, teste Floro d. Epitom. lib. 18.

10 *Sed Latini nominis.*] Hic vide Liv. 1. decad. lib. 8. non multo post princ.

11 *Tribunatum vero plebis.*] Hæc usque ad versiculum, *Et mox*, sunt Livii 1. decad. lib. 3.

lum Æternium patricios & consulares, in collegium tribuni adsciverunt. [1] Et mox Minutius magister equitum, qui de Spurio Melio sumpsit pœnas, & postea Appius Pulcher, ut Ptolemæo bellum indiceret, [2] & deinde Publius Clodius, ut tribunus plebis fieret, à patribus ad plebem transivere: donec post Syllæ tempora tribunatus plebis passim à patriciis & summis honoribus functis, appeti cœpit: qui provincias sortiri, & imperium gerere, atque cum fascibus & lictoribus etiam extra urbem incedere cœperunt. Tantique postea honoris habitus est, ut populum Romanum [3] Octavio Augusto, [4] & deinceps Cæsaribus, tribunatum plebis dedisse, pro magno fuerit munere existimatum. Illud est tamen minime prætereundum, [5] quod quum à tribuno pleb. dies dici consuli prætorique possit, [6] ipse tamen jure sacrosanctæ potestatis ab omni potentia magistratus immunis erat. [7] Si tamen potestate tradita abuteretur, aut si jura

Honos tribunitiæ potestatis.

Tribuni pleb. potestate abutentes.

1 *Et mox Minutius.*] Liv. 1. dec. l. 4.

2 *Et deinde P. Clodius.*] Plutarchus in vita Catonis Uticensis.

3 *Octavio Augusto.*] Disces ex Appiano Alexandrino lib. 5. belli Civilis, Augustum in perpetuum plebis tribunum fuisse à Romanis delectum, ut à primo magistratu ipsum averterent: hisque auspiciis initiisque eum Tribunitiam potestatem suscepisse, quam tamen immemor ad fulciendam monarchiam deponere noluit, atque insuper in privignos suos Tiberium & Drusum transfudisse. Suetonius quoque in ipsius Augusti vita cap. 27. Tribunitiam potestatem perpetuam recepit. Tacitus lib. 3. *Tiberius fama moderationis parta, quod ingruentes accusatores represserat, mittit literas ad Senatum, queis potestatem Tribunitiam Druso petebat, id summi fastigii vocabulum Augustus reperit ne Regis aut Dictatoris nomen assumeret: ac tamen appellatione aliqua cætera imperia præmineret.*

4 *Et deinceps Cæsaribus.*] Ut Vespasiano, ex Plinio in procemio historiæ naturalis non longe post principium. *Triumphalis & Censorius tu, sextumque Consul, ac Tribunitiæ potestatis particeps.* Et Trajano, ex altero Plinio in Panegyrico ipsius Trajani, *Simul filius, simul Cæsar, mox Imperator & consors Tribunitiæ potestatis, & omnia pariter & statim factus es.* Et Adriano, & Antonino Pio, ex Julio Capitolino in vita ipsius Pii. Et Antonino Philosopho, ex eodem in vita illius. Spartianus autem in vita ipsius Imp. Adriani scribit illum à Trajano Tribunum plebis factum, in quo magistratu ad perpetuam Tribunitiam potestatem omen sibi factum asserit, quod penulas amiserat, quibus uti Tribuni plebis pluviæ tempore solebant, Imperatores autem nunquam.

5 *Quod cum à Tribuno pleb. dies dici Consuli prætorique.*] De hoc jam dictum est libro 1. c. 3.

6 *Ipse tamen jure sacrosanctæ potestatis.*] Vide & tu supra eodem lib. 1. cap. 3.

7 *Si tamen potestate tradita abuteretur.*] Hæc usque ad vers. *Quod novem.* sunt Plutarchi in Tiberio Graccho.

1 *Quod*

si jura plebis minueret, vel ubi intercedendum minime fuisset, intercederet, seu si contra commoda plebis aliquid molitus esset, poterat ei dies dici, & à consule vel tribunis reus agi: cunctisque suffragantibus tribubus, de gradu dejici, & pœnis coërceri. Tunc enim sacrosanctus esse desinebat, & prophanus erat. [1] Quod novem tribuni plebis cum Sp. Cassio, ne magistratus more majorum subrogarentur, contra libertatem populi Romani conjurarant, Publius Mutius tribunus plebis eis non solum tribunatum abrogavit, sed & pœnas debitas jure & lege inferri pervicit. [2] Et Tiberius Gracchus in tribunatu Octavium collegam contra commoda plebis intercedentem, tribuum majori parte suffragante, potestate privavit. [3] Verba vero legis quibus tribunus plebis sacrosanctus fit, asscripsi: Tribunum invitum, tanquam unum è multis, nemo cogito agere, neque urbe rato, neque alteri ut verberet imperato, neque occidito, neque occidi jubeto. Si quis autem prohibitorum horum quid fecerit, impius execrabilisque esto, bonaque ejus publicato ad sacra Cereris, & qui aliquem hæc agentium occiderit, cædis expiatus esto.

Legis verba de tribunis sacrosanctis.

1 *Quod novem Tribuni.*] Valerius Maximus lib. 6. cap. 3.

2 *Et Tiberius Gracchus.*] Plutarchus in vita illius.

3 *Verba autem legis.*] Hæc usque ad finem capitis desumpta sunt ex Livio 1. dec. lib. 3.

CAPUT XXV.

Quas acies, quosve exercitus qui duces parva manu profligarint, quæve flumina Xerxis exercitus epotarit.

Tres exercitus parva manu profligati.

Acies profligatas & exercitus parva manu cæsos ad interitum, ita ut vix pauci superfuerint, tres præcipuos ab auctoribus memoratos ferunt, licet ex omni antiquitate si quis reputare volet, innumeras inveniet. [1] Quum enim Assyriorum rex Cyrus contra Scythas cum valido exercitu

TIRAQUELLUS.

1 *Cum enim Assyriorum Rex Cyrus.*] Hæc prima historia latissime refertur ab Herodoto lib. 1. non longe ante fin. & Justino libro 1.

1 *Alte-*

tu occœpisset bellum facere, postquam eos ingenti clade afflixit, cæso etiam unico regis filio, Tomyris regina Scytharum dissimulans ęgritudinem animi, inter angustissimos tramites Assyrios nacta, ita illos cæcidit, ut parva manu hostium ingentes copias fuderit, ducentaque millia Persarum una acie trucidarit, tanta cæde, ut ne nuncius quidem luctuosæ cladis superfuerit. [1] Alteram, quum inter Locrenses Epizephyrios & Crotoniatas sævientibus odiis certaretur, tanto furore animorum, & quasi vecordia ad pugnam fuisse procursum ferunt, ut quindecim Locrorum millia adversus Crotoniatarum centum viginti millia sæve & atrociter pugnam inire non dubitarint, Locrensesque tam parva manu tot millia Crotoniatarum felicitate mira uno prælio attriverint, ita prorsus, ut ex ea strage pauci vix fuga elapsi superfuisse dicantur, eaque ad Sagram Metaponti fluvium commissa pugna, ad posteros celebrem memoriam nominis dederit, vulgo jactato proverbio, ἀληθέστερα τῶν ἐπὶ σάγρᾳ. [2] Tertiam, cum duce Milciade in campis Marathoniis contra Artaphernem & Datym Darii præfectos, ab Atheniensibus uno prælio feliciter pugnatum & debellatum est, in qua decem Atheniensium millia, Persarum plus centum decem millia crudelem in modum afflixerunt, toto cæso exercitu. [3] Fuit autem Marathon Atticæ civitas, ab Athenis haud plus decem millibus passuum distans. [4] Iterum

Tomyris adversus Assyrios.

Locrenses adversus Crotoniatas.

1 *Alteram cum inter Locrenses.*] Strabo libro 6. & Justinus lib. 20. qui non consentiunt in numero occisorum, & nonnihil Cicero lib. 2. de Natura deor. *

COLERUS.

* Plutarchus in Æmilio, Locrensium cum Rheginis fuisse decem millia. Crotoniensium cxxx. millia Strabo scribit.

TIRAQUELLUS.

2 *Tertiam cum duce Milciade.*] Herodotus libro 6. * Probus Æmylius in vita ipsius Milciadis, Plutarchus in Aristide, & in parallelis, cap. 1. & Justinus libro 2. & Paulus Orosius lib 2. c. 9. ubi dicit ducenta millia Persarum cecidisse.

COLERUS.

* Ubi dicit è barbaris ἑξακισχιλίους καὶ τετρακοσίους: ex Atheniensibus vero nonaginta duo cecidisse auctor est.

TIRAQUELLUS.

3 *Fuit autem Marathon.*] Strabo libro 9. Herodotus libro 6. non civitatem, sed locum esse dicit his verbis, *Etenim erat locus Atticæ Marathon, proxime Eretriam, ad equitandum opportunissimus.* Et Pausanias lib. 1.

4 *Iterum cum annis intercedentibus.*]

Spartani adversus Xerxem.

rum quum annis intercedentibus, contra Xerxem arma Græciæ inferentem, qui bellum diis hominibusque indixerat, memorabilis Spartanorum ad Thermopylas, & claustra illa tam natura quam munimento inexpugnabilia, pugna commissa fuit, tropæis & monumentis celebrata: quorum tam insolens victoria proditur, ut decem hominum millia, duce Leonida, contra innumerabiles Persarum copias claustra tenere, & sexcenti Spartani, quingentorum millium castra invadere non dubitarint: ubi tanta strage ad satietatem sævitum est, ut difficile dictu sit, Spartanorum Atheniensiumque, vel singulorum præcipuam virtutem, vel universorum laudes dinumerare: ad id vero cladis processum, ut quid funerum absumptum sit, illud argumento fuerit, quod cadavera passim strata prælio vel tempestate, corporaque morbo & vastitate enecta, aliosque alia peste absumptos, mare & terra vix ceperit: quique modo terrestres navalesque copias ultra decies centena peditum, equitum vero octoginta millia armatorum, in expeditionem duxerat, cuique sexcenta millia frumenti modia diurna cibo, & tot flumina exhausta potui non suffecerint: is cum multa cæde & fuga à paucissimis cæsus & profligatus, inconsulti certaminis, & temerariæ expeditionis insignes pœnas dederit: ipseque tanti exercitus imperator magnificus tanta clade oppressus, inermi nave per stragem corporum armorumque vix effugerit. [1] In qua quidem re non minori miraculo proditur, tantas copias ab uno Pythio Bithyno epulo exceptas magnifice, frumentoque, veste ac viatico adjutas. Fuit illa quoque memorabilis exempli clades celebrata sermonibus, cum ad Granicum amnem, aut Arbelam, vel quum ad Armanicas Pylas in faucibus angu-

tibus.] Herodotus l. 7. Diodorus Siculus lib. 11. & Plutarchus in Themistocle.

1 *In qua quidem re non minori miraculo.*] Justinus libro 12. Q. Curtius libro 3. & Herodotus libro 7. Et vide Paulum Orosium lib. 4. cap. 1. Adde autem superioribus Agathoclem cum duobus tantum millibus suorum 30. millia Pœnorum Hannone duce interfecisse, duobus tantum ex suis desideratis.

1 *Vel*

angustis ab Alexandro signis collatis cum Dario pugnatum est, in qua prope ad internecionem dimicatum fuit: ubi ultra centum millia Persarum peditum feruntur cæsa, equitum vero decem millia: ex Macedonibus vero non ultra trigintaduo pedites, equites autem centum quinquaginta occidisse. Ad Granicum vero barbarorum viginti millia, equitum vero duo millia fœdum in modum occubuere, quum ex Alexandri exercitu triginta quatuor fuisse desideratos, quidam monumentis testati sint. Romani autem licet incredibili felicitate sæpe hostium copias ad extremum exitium profligarint, tamen præcipuis cladibus, & infanda strage maxime hostem affecere, [1] vel quum M. Livius & Claudius Nero Hasdrubalem suppetias Hannibali ferentem, ad Metaurum ingenti strage debellarunt, ubi par Cannensi cladi exitium redditum fuisse memorant. [2] Vel quum Fabius Æmylianus vix triginta millibus militum ad Rhodanum plus ducenta Gallorum millia ingenti strage delevit. [3] Vel quum contra Antiochum haud minus feliciter pugnatum est, plus quinquaginta millibus hostium cæsis, vigintiquatuor equitibus, & trecentis peditibus Rom. desideratis. [4] Aut quum C. Marius Cimbros & Theutonos ad

Pugna Alexandri adversus Darium apud Granicum.

Romanorum parva manu victoria.

1 *Vel cum Marcus Livius.*] Livius 3. Dec. l. 9. & Plutarchus in Hannibale.

2 *Vel cum Fabius Æmylianus.*] Strabo lib. 4.

3 *Vel cum contra Antiochum.*] Liv. 4. Decad. libro 6. Valerii Antiatis auctoritate scribit ex 10. millenis militum Regii exercitus 40. millia cecidisse, supra 5. millia capta, Romanorum autem 150. interfectos fuisse. Sed & idem ejusdem decad. libro 7. aliam adversus ipsum Antiochum pugnam, quæ ea est, cujus Alexander hic meminit, in qua (inquit Livius) ad quinquaginta millia peditum Regis, & equitum quatuor millia fuisse cæsa dicuntur: Romanorum autem non plus 300. pedites, quatuor & viginti equites, de Eumenis exercitu, qui cum his pugnabat, quinque & viginti.

4 *Aut cum C. Marius.*] Plutarchus in vita illius, & L. Florus Epitome Livii libro 68. ubi scribit cæsa fuisse 200. millia, capta nonaginta. Paulus Orosius in interfectis cum illo convenit, sed captos fuisse 80. millia. Et paulo post scribit alio prælio ipsum Marium eosdem vicisse, in quo 140. millia cæsa sunt, 40. millia capta. Atque ita duobus illis præliis 350. millia eorum occisa, & 140. millia capta, absque innumera mulierum multitudine, quæ se suosque parvulos fœmineo furore, vi autem virili necaverunt. Vide Lucium Florum Epit. 3. in bello Cymbrico. Et de hac quoque re loquens Seneca libro de Ira 1. *Quid Cymbrorum Theutonicorum tot millia superfusa Alpibus ira sustulit, ut tantæ cladis notitiam ad suos non nuncius, sed fama pertulerit?*

ad aquas Sextias parva manu cæcidit. [1] Vel quum Sylla contra Mithridatem ad Orchomenum & Cheroniam ducens, illius copias fudit, & in intimas ſolitudines egit. [2] Aut quum contra Archelaum non longe à Piræo commiſſo prælio, ita eum deformavit, ut ex viginti hoſtium millibus vix decem ſuperfuerint, ex Syllæ vero exercitu vix quatuordecim deſiderati ſint. [3] Aut quum Pompejus eundem Mithridatem ſtrage atrociſſima perculit, quadraginta millibus hoſtium cæſis, non pluribus viginti ex ſuis interfectis. [4] Vel quum Lucullus contra Tigranem bellum magnis conatibus aggreſſus, multiplici eum clade affecit, in quo Romanorum vix pars vigeſima copiis hoſtium accedere viſa eſt: cujus pugnæ tanta Romanorum felicitas fuiſſe traditur, ut ultra centum millia hoſtium promiſcua cæde occiſa, Romanorum vero non ultra centum vulnerati, occiſi autem quinque dicantur. Tam parvo impendio tam inſolens victoria ſtetit. [5] Ælii quoque Galli in expeditione Arabica memorabilis victoria inter illuſtria adnumeratur, ut poſt excidia & vaſtationes agrorum pluribus oppidis expugnatis, plus triginta hominum millibus fœde cæſis, & profligatis, non amplius ſeptem ex ſuis interfectis, illuſtri victoria potitus fuerit. [6] Mitto Caji Cæſaris felicitatem, cujus longe lateque diffuſa virtus fuit, quoties belli caſibus agitatus contra Aquitanos, Helvetios, Arvernos, reliquosque Gallos & Germanos, aliasque exteras & incultis mori-

1 *Vel cum Sylla contra Mithridatem.*] Hoc cum ſequenti conjungi debet. Archelaus enim ex ducibus Mithridatis unus erat: ut videre eſt ex Plutarcho in Sylla.

2 *Aut contra Archelaum.*] Appianus Alexandrinus in bello Mithridatico, Paulus Oroſius hiſtoriarum lib. 6. cap. 2. Aliter Plutarchus in vita Syllæ.

3 *Aut cum Pompejus.*] Appianus ibid. & Paulus Oroſius d. lib. 6. cap. 4. ubi ſcribit ex exercitu Regis 40. millia fuiſſe cæſa aut capta, ex Romanis vix 40. interfectis.

4 *Vel cum Lucullus.*] Plutarchus in vita illius, & vide Paulum Oroſium d. lib. 6. cap 3.

5 *Ælii quoque Galli in expeditione Arabum.*] Vide Strabonem lib. 7. ubi de hac Galli expeditione, & lib. 16. non longe à fine, ubi multo plura, & nonnihil lib. 17. & Plinius libro 6. cap. 28.

6 *Mitto Caji Cæſaris felicitatem.*] Ipſe Cæſar in Commentariis de bello Gallico, Suetonius & Plutarchus in vita illius, Paulus Oroſius libro 6. capite 9.

moribus gentes, parva manu innumeras hostium copias fudit. Quoties adversus maximos conatus inops ipse & imparatus præsentissimo animo restitit: quoties admotas hostiliter legiones fudit, quot prælia confecit, quam firmissima hostium præsidia sæpe convulsit, & labefactavit, quas urbes & gentes vi & obsidione domuit, aut deditas in deditionem fidemque recepit, ita ut an virtute animi & mentis magnitudine, an felicitate & fortuna plus valuerit, difficile sit dijudicare. Sed post tot successus & felicitates una Romanorum clades inter exempla memoratur insignis, [1] quum Lucius Bebius in Hispaniam ducens, agmine inexplorato per abditos saltus & invias regiones in insidias præcipitatus, circunventus à Liguribus & oppressus est, oportueritque Masilienses tam luctuosam cladem per nuncios Romanis significare.[2] Altera post Cannensem cladem cum duce Cajo Manlio & Quinto Cepione, à Cimbris & Theutonis, legionibus fusis, plus octoginta Romanorum & sociorum millia ad Rhodanum fœde cæsa & debellata fuere: ubi tantum cladis acceptum, ut vix decem superfuisse dicantur: qua clade populus Romanus in tanto pavore & luctu fuit, ut velut ultima publicorum malorum passus, justitio indicto, sicut in magna consternatione assolet, prætextas & laticlavos dimiserit, & saga sumpserit. Sed super omnem indignitatem fœdi exempli & memoriæ est,[3] quod de Valeriano Cæsare recentiore memoria proditum est, qui, quum optimus fuerit, infelix apparuit tamen, postquam vis illa vigorque & virtus bellica, atque antiquum belli decus exolevit, qui in expeditione in Persas quum fœdissimo eventu pugnasset, à Sapore Persarum rege, occiso exercitu, captus, usque eo deformatus fuit, tantisque contume-

1 *Cum Lucius Bebius.*] Livius 4. decad. libro 7. paulo ante finem, ubi non declarat quanta illa clades fuerit.

2 *Altera post Cannensem cladem.*] Florus Epitome Livii l. 67. & Paulus Orosius auctoritate Antiatis l. 5. c. 15.

3 *Quod de Valeriano Cæsare.*] Aurelius Victor in vita ipsius Valeriani; Eutropius de Gestis Romanorum l. 8. Paulus Orosius libro Historiarum 7. cap. 15.

tumeliis obnoxius, ut post afflictas fortunas, nulla verecundia pristinæ majestatis, contra decus imperii, regi Persarum equum ascensuro, humi prostratus dorso gradum faceret. adeo Romani indignissimam fortunam, & gravissimos casus, ac sortis humanæ varietatem, velut magna documenta mortalitatis, nonnunquam experti fuere. [1] In qua quidem re proditur verbum Galeni filii vecordis & deliri, qui qua die de captivitate patris rescivit, parum curans, verbum Catonis usurpavit: *Sciebam*, inquit, *me genuisse mortalem.* [2] Quæ autem flumina à tot millibus Persarum epota, Xerxi non suffecerint, hæc præcipue traduntur. Scamander & Onochonus in Thessalia: Simois in Phrygia, qui ex Ida sub Ilio decurrens quandoque torrentior, ad Sigæum mare ingreditur: Chydorus in Bœotia, Lysus in Samothracia, qui per Thasios fluit: Mænala juxta Hellespontum in Lysimachia. Addit Herodotus lacum in sinu eodem triginta stadiorum, quem sola jumenta Persarum, quum aqua subsalsum saporem habeat, & potui insalubris homini sit, paucis diebus exsiccavere.

Flumina à Xerxis exercitu epota.

1 *In qua quidem re proditur Galeni filii.*] Trebellius Pollio in vita illius: sed ex quo disces, non *Galeni* legendum esse, sed *Gallieni*.

2 *Quæ autem flumina.*] Hæc usque ad finem sunt Herodoti lib. 7. in diversis locis, præterquam quod de Simoide hic dicitur. Verum ille ipse eodem libro, dicit Epidamnum eorum qui Achaiam perlabuntur, maximum, nisi, ægre admodum suppeditavisse. Nec solus Herodotus scripsit flumina ab exercitu exhausta, nam & id quoque dicit Diodorus Siculus, qui tamen illa non nominat libro 11.

CAPUT XXVI.

Quid variæ gentes de diis senserint, & quam impia & detestanda sacra apud exteras gentes fuerint.

QUam impia & falsa inter gentes olim de diis opinio fuerit, quamque multiformes deorum vanitates, & quam infandis sacris prisci deos coluerint, dictu referre difficile est: [1] si quidem primi mortales nulla doctrinæ scho-

TIRAQUELLUS.

1 *Siquidem primi mortales.*] Plin. lib. 2. c.7.

schola, nec ratione aut lege, sed suo quisque ingenio, & prout impetus animi tulit, deos geniosque adoptando, numina coluerunt. Primos enim qui antiquissimi fuerunt, [1] hastas colere cœpisse, aut ligna delibrata corticibus pro diis veneratos accepimus: inde à Romanis religio fluxit, ut singulis deorum simulachris hastas darent: [2] tametsi antiquissimos Romanorum, centum septuaginta annos sine deorum imaginibus vixisse nonnulli testati sint. [3] Indi quicquid colere cœperunt, præcipue maximas arbores deos putaverunt, illasque pro numinibus venerati sunt, quas ferro violasse capitale fuit: [4] ex quibus nonnulli draconem quinque jugerum, velut Liberi patris simulacrum, coluerunt: [5] Persæ & [6] Massagetæ Cælum, Jovem: [7] Solem vero deum maximum dixerunt: [8] equosque illi sacraverunt, quibus interdictum erat, ne quem præter Solem deum colerent. Quicquid vero quernis arboribus nascebatur,

Hastæ. *Ligna delibrata.* *Indorum arbores.* *Draco.* *Cælum.* *Jupiter.*

1 *Hastas colere.*] Justinus lib. 43. Nam & hastas pro Marte coluisse Romanos, auctoritate Varronis tradit Arnobius contra Gentes, lib. 5. *

COLERUS.

* Apud Æschylum quoque Parthenopæus per hastam jurat, & eam colit pro deo, notaque est hasta Cænei etiam proverb. celebrata. Et Arnob. l. 6. non. 5.

TIRAQUELLUS.

2 *Tametsi antiquissimos Romanorum.*] Dionysius Halicarnassæus lib. 1. Plutarchus in Numa, Clemens Alexandrinus lib. Stromat. Eusebius Cæsariensis Euangelicæ præparationis libro 6. c. 21. Sic Persæ nec statuas, nec aras erigebant, sed in loco excelso sacrificabant, ut auctor est Strabo l. 15. non adeo longe à fine.

3 *Indi.*] Quintus Curtius lib. 8. *Deos*, inquit, *putant, quidquid colere cœperunt, arbores maxime quas violare capitale est*, ubi hic noster Alexander videtur legere, *arbores maximas*, non autem *maxime*.

4 *Ex quibus nonnulli Draconem.*] Maximus Tyrius Serm. 38.

5 *Persæ.*] Strabo lib. 15. non multo ante fin. ubi dicit Cœlum Jovem esse eos putare. Asconius Pædianus in 3. in Verrem act.

6 *Massagetæ.*] Herodot. l. 1. in fine.

7 *Solem vero.*] Strabo ubi nuper citavimus in verbo, *Persæ.* *

COLERUS.

* Quem illi vocarunt Mitram. de quo alibi copiose dixi. Vide & Tertullian. Apologet. cap. 16. ubi dicit Persas solitos fuisse Solem in linteo depictum adorare, eundemque in clypeo depictum gestasse: eosdemque fluvios coluisse Arnobius testatur lib. Advers. Gent. *Ridetis temporibus priscis Persas fluvios coluisse, memoralia ut indicant scripta; Informem Arabas lapidem, acinacem Scythiæ nationes, ramum Prognes Thespios, lignum Carios pro Diana indolatum: Pessinuntios silicem pro deûm matre; pro Marte Romanos hastam, &c.*

TIRAQUELLUS.

8 *Equosque.*] Herodotus d. l. 1. in fin. *Ex diis unum Solem venerantur, cui equos immolant.* Et Iustin. lib. 1.

Sol. *Luna.* *Aqua.* *Tellus.* *Ignis.* *Venti.* *Mars.* *Ensis.* *Viscus.* *Collis marinus.* *Mons.* *Mæander.*

batur è cælo missum putabant: [1] iidem Soli, Lunæ, Telluri & Igni, Aquæ ac Ventis sacrum facere instituerunt, quos omnes deos, Ignem vero præcipuum duxerunt: [2] quæ etiam magorum opinio fuit, [3] cui Thales adstipulatur, qui Ignem tam religiose coluerunt, ut cremare corpora ducerent nefas, ne contagio cadaveris, deorum maximum violarent. Multos comperi persuasum habere, Martem pervigilem deum esse, & præsentissimum numen: [4] quare Neuri qui juxta Borysthenem sunt, enses pro Martis simulacro adorabant. [5] Sunt qui arbitrentur, visco, quod in querna arbore nascebatur, nullum præsentius numen æstimari. Hi fuerunt Druidæ, quorum vana superstitio inter mortales præcipua fuisse traditur. [6] Alii mari porrectum collem velut præsentem deum coluerunt, quod eo occlusa vallis, æstu Oceani non inundaret. [7] Cappadocibus quoque Mons deus habetur. [8] Et Phryges Mæandro & Mar-

1 *Iidem.*] Scilicet Persæ, ex Herodoto libro 1. & Strabone lib. 15. Nec ii soli ignem & aquam colunt, sed & Ægyptii, ut tradit Porphyrius in lib. de Abstinentia carnium, & Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. 3. c. 2. Quod & de aqua scribit Lucianus in Iove Tragœdo. Herodotus autem l. 7. scribit ex Magorum sententia Lunam esse Persarum præsidem. Et ad id quod de Ventis hic dicitur, vide supra l. 3. c. 22. Et vide etiam omnino quæ scripsi in Commentariis Nobilitatis c. 31. num. 575. incip. *Vt non tam.* & num. 591. incip. *Ex quibus.* ubi videbis & hos & alios multos ignem & aquam pro numinibus colere.

2 *Quæ etiam Magorum opinio.*] Herodot. lib. 3. Diogenes Laertius in Prooemio.

3 *Cui Thales adstipulatur.*] Vereor ne hic Alexander falsus sit: neque enim aliquid tale de eo reperitur: sed id, quod aquam principium rerum omnium esse dicebat, ut scribit Tullius lib. 1. de Natura Deorum, & alii multi, quos tibi citavimus in illis Commentariis Nobilitatis cap. 31. num. 586. incip. *Fuerunt*, ut forte pro aqua ignem hic posuerit memoria lapsus.

4 *Quare Neuri.*] Herodotus lib. 4. Pomponius Mela lib. 2. c. 1. ad fin. Solinus c. 29. *

COLERUS.

* Sic Acinaces suos Scythæ, ut jam modo dixi ex Arnobio.

TIRAQUELLUS.

5 *Sunt qui arbitrantur visco.*] Hæc usque ad versiculum, *Alii.* sunt ex Plinio desumpta lib. 16. c. 44. eodemque ultimo.

6 *Alii.*] Scilicet Lybes apud Maximum Tyrium Sermon. 38.

7 *Cappadocibus.*] Maximus eodem Sermone.

8 *Et Phryges.*] Et Massagetæ Mæotidi paludi, & Tanai, ex eodem Maximo eodem loco. Adde quod & Magi Strymoni equos candidos sacrificaverunt, ex Herodoto lib. 7.

1 Scy-

& Marsyæ sacrificant. [1] Scythæ illi inhospitales qui in intimas solitudines acti sunt, super sarmentorum fascibus vetustissimo collato acinaci, velut Martis simulacro, annuis hostiis litabant. Pœni Soli & Lunæ universi sacrificant. [2] Syri occæcatis animis pisces [3] & columbam deos sibi consecrarunt. [4] Troglodytæ testudines, [5] Heliopolitani Bovem, [6] Memphitæ vero Vaccam, [7] Leontopolitani Leonem, [8] Capram & Hircum Mendesii, [9] Thebani Aquilam, [10] Lycopolitani Lupum, [11] Babylonii vero Cepum, ab his velut propitio numine petita accipere arbitrantes. [12] Cyrenaici Acorem, magnum deum muscarum æstimarunt. [13] Arabes ad Memnonium, Cercopithecum cælo dicarunt, illius opem in rebus afflictis implorantes. [14] Mitto Ægy-

Marsyas. Acinacis. Sol. Luna. Pisces. Columba. Testudines. Bos. Vacca. Leo. Capra. Hircus. Aquila. Lupus. Cepus. Acor. Cercopit.

1 *Scythæ.*] Herodotus lib. 4. Lucianus in Iove Tragœdo, Arnobius contra Gentes, lib. 5. *

COLERUS.

* Quod jam supra dixi. Sed illud est lib. 6.

TIRAQUELLUS.

2 *Syri occæcatis animis Pisces.*] Xenophon Expeditionis minoris libro 1. alias 3. Cicero de Natura deorum, lib. 3. Diod. Sicul. lib. 3. cap. 2. & Hyginus.

3 *Et columbam.*] Xenophon ubi supra, Diodorus Siculus lib. 3. c. 5. non multo ante fin. Lucianus in Iove Tragœdo.

4 *Troglodytæ.*] Plinius lib. 9. c. 10.

5 *Heliopolitani bovem.*] Strabo l. 17. in duobus locis, Diodorus Siculus l. 2. cap. 4. ubi hunc bovem Mnevim vocat.

6 *Memphitæ vaccam.*] Imo *Momemphitæ*, ex eodem Strabone d. libro 17.

7 *Leontopolitani leonem.*] Idem Strabo ibi, & Diodorus Siculus libro 2. cap. 4.

8 *Capram & hircum Mendesii.*] Herodotus libro 1. Verum hi cum capras, tum vero capros hircosve omnes venerantur. Vide Strabonem ubi supra: & de hirco Diodorus Siculus ubi etiam diximus, qui tamen civitatem in qua hircus colitur, non *Mendem* vocat, sed *Midetam*: nisi eæ diversæ sint. Et Maximus Tyrius etiam de hirco, id Ægyptiis in universum tribuens dict. Serm. 38.

9 *Thebani aquilam.*] Strabo & Diodor. ubi supra.

10 *Lycopolitani lupum.*] Macrobius lib. Saturn. 1. cap. 17. ubi hæc scribit, *λύκον autem Solem vocari, etiam Lycopolitana Thebaidis civitas testimonio est, quæ pari religione Apollinem, itemque lupum, hoc est λύκον colit, in utroque solem venerans.*

11 *Babylonii vero Cepum.*] Idem ib. quoque.

12 *Cyrenaici Acorem.*] Vide Plin. lib. 10. c. 28.

13 *Arabes.*] Solinus & Juvenalis sat. 15. post princ.

Effigies sacri nitet aurea Cercopitheci,
Dimidio magnæ resonant ubi Memnone chordæ.

14 *Mitto Ægyptiorum superstitiones.*] Strabo, & Diodorus ubi supra in multis locis, Plinius libro 8. capite 46. Herodotus lib. 2. Solinus cap. 25. aut aliorum distinctione 45. Lucianus in libro de Sacrificiis, in fine.

Apis. Isis. Osiris. Serapis. Crocodili. Ichneumo. Ibes. Feles. Scarabæi. Vulcanus.

Ægyptiorum superstitionem, & falsarum opinionum ineptias, qui Apim præcipuo honore venerati, solum responsa dare, & prosperos eventus, aut futuras calamitates præmonstrare fabulati sunt, [1] modo Isim [2] & Osiridem, [3] modo Serapim, & quod dicere piget, [4] crocodilos, [5] à quibus hominem devorari, tanquam à deo expetitum, magni muneris habebatur loco, [6] modo Ichneumones, [7] Ibes & fœda animalia, aliaque ludibria religionum, velut deorum numina colentes, ita ut gentes aliquas [8] quæ Felem auream, [9] & alios qui Scarabæos pro diis haberent, circa Scyonem fuisse legamus. [10] Germani Solem, Vulcanum & Lunam, solos deos quos cernebant, opinati sunt: [11] quę Anaximandri opinio

1 *Modo Isim.*] Strabo ibidem.

2 *Et Osiridem.*] Idem ibidem.

3 *Modo Serapim.*] Idem Strabo etiam ibidem.

4 *Crocodilos.*] Strabo ibidem, & Diodorus Siculus d. lib. 2. cap. 4. in princ. & postea dicit crocodilum coli apud Miridem paludem. Hincque illud Iuvenalis satyra 15. in princ.

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? crocodilon adorat.

Vide etiam Herodotum lib. 2. de his fusissime tractantem.

5 *A quibus hominem devorari.*] Strabo ibid.

6 *Modo Ichneumones.*] Strabo, & Diodorus ubi supra.

7 *Ibes.*] Uterque in iisdem locis & Herodotus lib. 2. insuper & Tertullianus adversus Marcionem lib. 2.

8 *Quæ felem auream.*] Plinius l. 6. cap. 29. scribit in Radata oppido felem aureum coli. Strabo autem & Diodorus Siculus, ubi supra simpliciter dicunt felem ab Ægyptiis coli.

9 *Et alios qui Scarabæos.*] Plinius lib. 30. cap. 11. tradit quartanis febribus prodesse scarabæum, qui pilulas volvit, atque ob id Ægypti magnam partem Scarabæos inter numina colere. Porphyrius in libro de Abstinentia animalium, & ab eo Eusebius Præparationis Euangelicæ lib. 3. c. 2. Porro Aristophanes in ea fabula cui εἰρήνης nomen est, sive serio, sive ridicule (qui mos illius frequens est) Scarabæos dicit esse in tutela Iovis Catabatis, id est, descensoris. Et hactenus Alexander de Diis Ægyptiorum. Virgilius autem lib. 8. Æneid. de iis loquens sic scribit,

Omnigenûmque deûm monstra. * —

COLERUS.

* Idem testatur Arnobius lib. 1. *Templa felibus, Scarabæis & buculis sublimibus sunt elata fastigiis.*

TIRAQUELLUS.

10 *Germani.*] Id Cæsaris est lib. 6. de bello Gallico, *Deorum*, inquit, *numero Germani eos solos ducunt quos cernunt, & quorum aperte opibus juvantur, Solem, & Vulcanum & Lunam. Reliquos ne fama quidem acceperunt.* Tacit. tamen libro de Moribus Germanorum, eos dicit Mercurium, Herculem & Martem venerari: & de Marte quoque testis est Suetonius in Vitellio cap. 10. Sed & alios quoque deos eos colere videbis supra hoc eodem lib. cap. 4.

11 *Quæ Anaximandri opinio fuit.*] Apud Plutarchum de Placitis Philosophorum, lib. 1. cap. 7. quæ fuit etiam ipsius Pythagoræ, ut tradit Laërtius in vita illius.

1 *Quin-*

opinio fuit, ut cœlestia sidera deos esse crederet. [1] Quin- *Sidera.* etiam Ægyptii Solis simulacrum diplomatibus consignatis adorant, quem Horum nuncupant, illudque precibus & *Horus.* votis frequentant assidue. [2] Arabes Iovem & Bacchum. *Bacchus.* [3] Æthiopes ex diis unum mortalem, alterum immortalem putant: [4] nonnulli Pœnam & Beneficium, [5] Assyrii [6] & Per- *Pœna.* sæ unum bonorum largitorem, alterum malorum. Fuere *Beneficium.* qui crederent nullos deos esse, cæci & excordes, omniaque agi fato, animasque cum corporibus interire una. Ex his præter [7] Diagoram [8] & Theodorum Cyrenæum, [9] Euemerum Tegeatem, [10] & Callimachum, [11] ac Prodicum Cæum, [12] aliosque plures, qui ἄθεοι dicti, fuere [13] Callaici *Athei.* gens moribus effera, cultu inhumano & fero, neque jure viventes. Numidæ Ammonem in desertis arenis magnis *Ammon.* hono-

1 *Quinetiam Ægyptii.*] Idem scribit Lilius Gyraldus de diis Gentium, syntagm. 1. ad finem, sed nullo quoque auctore citato. Sed tu vide Macrobium Saturnalium lib. 1. c. 21. ubi & id simulachrum describit.

2 *Arabes.*] Arrianus autem de Gestis Alexandri, lib. 7. dicit duos tantum deos Arabes colere, Cœlum & Dionysium, hujusque rei rationem reddit.

3 *Æthiopes.*] Strabo lib. 17.

4 *Nonnulli.*] Scilicet Democritus apud Plinium lib. 1. cap. 7.

5 *Assyrii.*] Idem Gyrald. ubi supra.

6 *Et Persæ.*] Et idem quoque ibi.

7 *Diagoram.*] Hunc enim Atheum fuisse tradunt Cicero lib. 1. de Natura Deorum. Diodorus Siculus lib. 13. Plutarchus de Placitis Philosophorum, lib. 1. cap. 7. Sextus Empyricus Pyrrhonorum lib. 4. Max. Tyrius Sermone 1. Arnobius contra Gentes lib. 8. Lactantius lib. 1. c. 2. & in lib. de Ira Dei, c. 9. Ælianus de Animalibus.

8 *Et Theodorum Cyrenæum.*] Plutarchus ubi supra. Laërtius in vita Aristippi, & in vita Bionis, & alibi sæpe. Arnobius d. lib. 8. * Laërtius præcipue loco postremo citato. Sextus Empiricus ubi supra. Ante hos omnes Philo Judæus in libro cui titulus est, *Quod liber sit, quisquis virtuti studet.*

COLERUS.

* Immo Minutius in Octavio. Nam Arnobius septem tantum libros scripsit. Sed de Diagora aliisque atheis, vide Clement. Alexandrinum, in Exhortat. ad gentes.

TIRAQUELLUS.

9 *Euemerum Tegeatem.*] Plutarchus & Sextus ubi supra.

10 *Et Callimachum.*] Vide omnino ibi, duobus in locis.

11 *Ac Prodicum Cæum.*] Sextus ubi supra.

12 *Aliosque.*] Ut Hippon & Herostratus apud Ælianum ubi supra in verbo, *Diagoram.* Et in horum numero Epicurus non immerito poni potest; qui, ut scribit Cicero lib. 1. de Natura Deorum, *ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis quidem deos reliquit, re sustulit.*

13 *Callaici.*] Strabo lib. 3. *Callaici,* inquit, *nullum Deum esse ajunt.*

1 *Celti-*

Deus ignotus. honoribus frequentant. [1] Celtiberi cuipiam deo, cujus etiam nomen ignorabant, plena Luna nocturnum sacrum facere, & ante cujusque fores saltibus indecoris pernoctare didicerunt. *Sacrificia.* Quod si illorum sacrificia scrutari, ac barbaros externosque ritus eruere conamur: quam impios cultus, & quam infanda sacra, apud tot efferas nationes vario gentium ritu invenimus? *Advenæ immolati.* [2] Scythotauri pro hostiis Dianæ advenas immolabant, *Virgo.* Laodicæi Palladi virginem, [3] *Puer.* Arcades Jovi Lycæo puerum. *Homines & ossa humana.* [4] Plerique juxta Borysthenem vecordi animo homines victimas dare, & in sacrificiis deorum humanis ossibus adolere solebant. *Humanæ hostiæ.* [5] Blemmię, [6] Cimbri, [7] Galli, [8] Druidæ [9] & Germani, statis diebus, humanis

1 *Celtiberi.*] Strabo d. lib. 3. *Celtiberi & eorum vicini in Boream habitantes, cuipiam Deo, cujus nomen non extat, rotunda Luna, tempore nocturno ante fores per omnes domos pernoctant, saltus agitantes.* Nec apud hos tantum, sed & apud Athenienses deos quosdam ignotos fuisse, testis est Philostratus in vita Apollonii, lib. 6. & Pausanias libro 1. & sacræ literæ Actorum c. 17.

2 *Scythotauri.*] Herodotus lib. 4. Pomponius Mela lib. 2. cap. 1. Solin. cap. 20. aut aliorum numeratione 25. Zenodotus in Collectaneis in illo proverbio, νόμος καὶ χώρας. Et idem de Scythis simpliciter Lucianus in lib. de Sacrificiis non longe à fine. & Philostratus d. libro 6. c. 10. Sed & de his scribit Herodotus libro 4. quod ex captivis centesimum quemque immolabant. Lucanus autem de his lib. 1. ubi postquam locutus est de Teutate & Heso, qui sanguine humano placabantur, subdit,

Et Taranis Scythicæ non mitior ara
Dianæ.

De Tauris autem dicetur postea in verbo, *Longum est exequi.* Cæterum Paulus Orosius in præfat. lib. 5. meminit crudelissimæ circa advenas Tauricæ Dianæ litationis.

3 *Arcades.*] Plin. l. 8. c. 22. & Suidas.

4 *Plerique juxta Borysthenem.*] Id est, Neuri, ex Herodoto lib. 4. Pomponius Mela lib. 2. c. 1. Solinus c. 20. aut aliorum computatione 25. in prin.

5 *Blemmiæ.*] Procopius lib. 1. de bello Persico.

6 *Cimbri.*] Strabo lib. 7. quem tu vide, propter execrandam istiusmodi sacrificiorum consuetudinem. De his etiam vide Dionysium Halicarn. l. 1.

7 *Galli.*] Cicero in Orat. pro M. Fonteio de Gallis loquens, *Siquando,* inquit, *aliquo metu adducti deos placandos esse arbitrantur, humanis hostiis eorum aras ac templa funestant, ut ne religionem quidem colere possint, nisi eam ipsam prius scelere violarint. Quis enim ignorat eos usque ad hanc diem retinere illam immanem ac barbaram consuetudinem hominum immolandorum?* Cæsar lib. 6. belli Gallici. Strabo lib. 4. & 14. Diodorus Siculus lib. 5. & 6. cap. 9. Dionysius Halicarnassæus lib. 1. Plinius lib. 30. c. 1. paulo ante finem. Solinus c. 33. aut, ut alii secant, 34. Pomponius Mela l. 3. c. 2. Lactant. l. 1. c. 21. *Galli Hesum atque Teutatem humano cruore placabant deos.* Martianus Capella loquens de Narbonensi Gallia, lib. 6.

8 *Druidæ.*] Cæsar, & Pomponius Mela & Plinius ubi supra. Tacitus libro 14. & Strabo lib. 4.

9 *Et Germani.*] Vide infra in verbo *Germani.*

1 Augu-

nis litant hostiis, & cruore captivorum adolent aras, tunc propitiari deum maxime arbitrati quum per cruciatum homines excarnificarent, ex pœnis hominum divinationem & [1] auguria captantes. [2] Fuitque apud Phœnices & Carthaginenses nimium diu servatum, ut infantes principali honore insignes sorte ductos, in regio ornatu Saturno immolarent hostias: & quem sors morti destinarat, morti subtrahere non licebat: quare multorum civium largis fletibus deplorata funera fuere: à quibus sacris quum desivissent, postea victi ab Agathocle, deos propterea subiratos arbitrantes, ut numen placarent, ducentos nobilium filios mactarunt ad aras, adeo cæca mortalitas sub nomine religionis ad infandas cædes agebatur præceps. Id quod à Rhodiis & Cretensibus factitatum comperimus, ut hominem epulis gravatum, ac pueros impuberes festis diebus Saturno mactarent. In Chio & Salamine mos multa secula viguit, ut Diomedi [3] & Dionysio homines discerptos jugularent. Ejusdemque Dionysii templum in Arcadia fuit, in quo puellæ ad aram flagellabantur ad necem: sicut Spartæ in ara Mercurii [4] & Orthiæ Dianæ pueri. Quin-

Infantes immolati.

Homines discerpti.

Puellæ ad necem flagellatæ.

Pueri flagellati.

1 *Auguria captantes.*] Strabo d. l.4. & iterum copiose lib. 7.

2 *Fuitque apud Phœnices & Carthaginenses.*] Plato in Dialogo, cui titulus est *Minos*, vel, de lege. Dionysius Halicarnassæus lib. 1. Diodorus Siculus lib. 20. Plutarchus in Apopht. Imperatorum, ubi de Gelone. Silius Ital. ad finem l.4. Punicorum illis versibus,

Mos fuit in populis, quos condidit advena Dido,
(Infandum dictu) parvos imponere natos, &c.

Tertullianus in Apologetico, cap. 9. Lactantius lib. 1. c.21. Eusebius lib.4. Præparationis Euangelicæ. Justinus libro 19. in duobus locis. Paulus Orosius lib. 4. cap. 6.

3 *Et Dionysio.*] Plutarchus in Themistocle, loquens de Euphrantide vate. *Themistoclem manu apprehendens, jussit adolescentes primitias, votis nuncupatis, Omestæ Dionysio immolari.* Idem in Pelopida. *Tum etiam qui sub Themistocle immani Dionysio mactati sunt ante Salaminæ pugnam navalem.*

4 *Et Orthiæ Dianæ.*] Plutarchus in vita Lycurgi. Cui rei ne fides derogetur, efficiunt pueri, quos nostra etiam tempestate vidimus aliquoties ad aram Dianæ Orthiæ verberibus cæsos mori. Pausanias libro 3. & Philostratus de vita Apollonii libro 6. cap. 10. de Lacedæmoniis loquens, *Verberum autem*, inquit, *consuetudo in Scythicæ Dianæ honorem servatur, quod ita, ut ajunt oracula præceperunt.* Et de hac re etiam Cicero quamvis Mercurii, aut Dianæ aram non nominet, libro 2. Tusculan. quæst. *Spartæ vero*, inquit, *pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, ut multus è visceribus sanguis exeat, nonnunquam etiam, ut, cum ibi essem, audiebam usque ad necem.*

Vivi homines exusti. Boii & Celtæ. Trecenti homines uno sacrificio. Homines jugulati & immolati. Homines affixi sudibus.

[1] Quinetiam alii ingenti ſimulacro viminibus intexto, & vivis hominibus oppleto, ac igne ſuccenſo, hominibuſque fœdum in modum exanimatis, maximum holocauſtum diis offerre putaverunt. Boiis [2] & Celtis purgato captivi hoſtis capite, calvariam auro cælare, & eo poculo in ſolennibus libare, religioſiſſimum erat. [3] Proditur Ariſtomenes Meſſenius Jovi, quem Ithometem appellant, trecentos ſimul homines, in quibus Theopompus fuit, uno ſacrificio mactaſſe: [4] & Lacedæmonios eo veſaniæ proceſſiſſe, ut Marti humana victima litarent. [5] Galatæ & Maſſagetæ non aliter deos rite conſuli arbitrati ſunt, quam jugulato homine apud aras deorum, ex cujus caſu, tum ex membrorum laniatu, & fluxu ſanguinis, futura divinabant. [6] Cimbri noxios homines ſervatos, ſudibus affixos, diis pro hoſtiis dabant. [7] Galli præter Heſum & Theutatem Mercurium, quos humano cruore placabant, gravioribus morbis aut periculis affecti, ad placandas deorum aras, aut homines immolabant, aut ſe immolaturos vovebant: ad cujus aram etiam grandævos ætate pro victimis proſecabant. [8] Luſitanis vetus mos erat, ex inteſtinis hominum exta pro-

1 *Quinetiam alii.*] Hi ſunt Galli, ex Cæſare in Commentar. de bello Gallico lib. 6. his verbis, *Alii immani magnitudine ſimulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent, quibus ſuccenſis circumventi flamma exanimantur homines, &c.* Et etiam Strabo libro 4. de iis ſic ſcripſit, *Magnam etiam è fœno coorto ſtatuam apparantes, eique lignum injectantes, pecoraque & varias immittentes beluas atque homines holocauſtum faciebant.*

2 *Et Celtis.*] Et ſimile quippiam refert Paulus Oroſius Hiſtor. lib. 5. c. 22.

3 *Proditur Ariſtomenes Meſſenius.*] Pauſanias libro 4. *Fecit poſthæc Ariſtomenes Jovi ſacrum, quod Hecatomphonia vocant: quaſi Centicidium dicas: id ſacrum fieri patrio inſtituto traditum ab iis, qui in pugna hoſtes centum occidiſſent.* De hoc etiam Clemens Alexandrinus in libro quo ad veritatem Gentes hortatur, & ex eo Euſebius lib. Præparationis Euangelicæ, & Cyrillus in lib. contra Julianum Cæſarem.

4 *Et Lacedæmonios.*] Philoſtratus de vita Apollonii, lib. 6. c. 10. *Cur igitur,* inquit, *Theſpeſion, peregrinos hoſpites Dianæ non ſacrificant, ſicut facere quondam conſueverunt?*

5 *Galatæ.*] Diodorus Siculus lib. 6. cap. 9.

6 *Cimbri.*] Vide Strabonem lib. 7.

7 *Galli.*] Lactantius lib. 1. cap. 21. Et Lucanus lib. 1.

Et quibus immitis placatur ſanguine diro
Theutates, horrenſque feris altaribus
Heſus.

Et vide ſupra hoc eodem cap. in verbo, *Galli.*

8 *Luſitanis.*] Strabo lib. 3. unde hæc ad verbum ſunt omnia deſumpta.

1 *Thra-*

prospicere, atque inde omina & divinationes captare, abscissasque captivorum dextras pro munere diis offerre. *Dextræ diis oblatæ.* [1] Thraces Zamolxim, quem maximum deum putant, non aliter fieri propitium æstimarunt, quam si ad aram facili lancearum ictu homo concideret, eam optimam & diis gratissimam victimam opinati. *Homo lancea ictus.* [2] Germani quoque ritu barbarico, Mercurio humano cruore litare religiosissimum putant. *Humanus cruor.* [3] Idem fecere Senones, qui cæso publice homine, infanda sacra statis diebus anni celebrabant, his portentis, delicta expiari opinati. *Homo cæsus publice.* [4] Persis quoque ad habendas diis gratias, viventes juvenes, eosque spirantes sub terra defodere assuetum fuit: *Viventes juvenes defossi.* quem morem Græcis inolevisse accepimus, ut in anniversaria celebritate Baccho vivos homines sacrificent: quique ita fuisset immolatus, maximam inter suos probitatis laudem ferat. *Vivi homines sacrificati.* [5] Longum est exequi, qui Taurorum mores fuerint, ut apud aram hominem sisterent, & post solennes preces, hominis caput clava ferirent, illudque cruci affigerent, truncumque corpus ex ingenti rupe in præceps darent, *Tauri.* [6] quod cum Leucadiis commune fuisse tradi- *Leucadii.*

1 *Thraces.*] Herodotus lib. 4. & Origenes adversus Celsum lib. 3. Et de his quoque Sextus Ruffus in Historia Romanorum scribit, quod captivos hostium suis diis dicabant, sanguinemque humanum in ossibus capitum potabant. Quod & ipsum tradit Lucius Florus Epit. 2. in libello Thracio. Sed & de iisdem Herodotus ipse libro 9. scribit Oebazum in Thraciam fuga elapsum, eos Plestoro indigenæ Deo ritu suo immolasse.

2 *Germani.*] Cornelius Tacitus in libro quem de Moribus Germanorum inscripsit.

3 *Idem fecere Senones.*] Legendum est *Semnones*, ex eod. Tacito illo ipso lib.

4 *Persis quoque.*] Herodotus lib. 7. *Audientes*, inquit, *eum locum Novem vias Hedonorum appellari, totidem illic pueros ac virgines puellarum indigenarum filios vivos defoderunt, Persicum enim est defodere viventes. Nam & Amestrim Xerxis uxorem, jam provectæ ætatis, audio bis septem illustrium Persarum liberos defodisse, ad referendam pro se gratiam Deo, qui sub terra fertur esse.*

5 *Longum est exequi, qui Taurorum mores.*] Virgini naufragos immolant, & quoscunque Græcos illuc delatos. Hoc modo postquam preces peregerunt, hominis caput clava feriunt: truncum ejus quidam ajunt proturbari è rupe (nam in rupe prærupta templum est eorum situm) cruci caput affigunt. De his etiam Lactantius lib. 1. cap. 21. Paulus autem Orosius in præfatione lib. 5. meminit litaturæ crudelissimæ circa advenas Tauricæ Dianæ. Servius enarrans illud Virgil. l. 7. Æn.

— *Placabilis ira Dianæ.*

Non qualis, ait, *ante fuit, vel apud Tauros humano gaudens sanguine.*

6 *Quod cum Leucadiis.*] Strabo l. 10. Et vide nostras leges Connubial. l. 15. num. 100. incip. *Memoratur.*

traditur, ut in Apollinis sacro, avertendæ deorum iræ hominem de montis specula dejicerent & in mare pręcipitem agerent. [1] Fuitque apud Albanos usurpatum, ut hominem sacris initiatum, qui sanctitate polleret, diu servatum, & opipare saginatum apud aras sisterent, eumque furiali carmine excantatum, quibusdam additis precationibus, cum aliis hostiis immolarent. Tantaque animorum insipientia fuit, & tam præceps libido imperiti vulgi, ut omnes fere mor-

Homo immolatus.

Coitus in sacris.

1 *Fuitque apud Albanos.*] Strabo lib. 11. Quidam hujus negocii gnarus sacram hastam tenens, qua mos est hominem mactari, atque ex multitudine procedens, eam in cor per latus urget, illo cadente quædam divinationis signa captant atque in commune proferunt, tum corpore in locum quendam delato, id omnes supergrediuntur hujusmodi piaculo utentes. Sed superioribus addendum puto, quod & Ægyptii homines ruffos ad sepulchrum Osiridis sacrificio mactabant, teste Diodoro Siculo lib. 2. Et Achæi, qui ex Athamantis genere natu maximus esset aditu curiæ interdicebant: quod si quis forte adiisset, continuo mactabatur toto corpore coronis cooperto, Herodoto lib. 7. Et Tarquinienses 307. milites Romanos captos immolarunt, apud Livium 1. dec. lib. 7. Et Pœni omnibus annis Herculi humana victima sacrificabant, Plinio lib. 36. c. 5. Et Britanni hospites pro hostia immolabant, Acroni enarranti illud Horatii lib. Carm. 3. Ode 4.

Visam Britannos hospitibus feros.

Et apud Siculos Palici dii primum humano sanguine placabantur: sed postea quibusdam sacris mitigati sunt. Servius in illud Virgilii libro 9. Æneidos,

— Placabilis ara Palici.

Et Lactantius enarrans illud Statii libro 12. Thebaid.

— Siculosque licebit
Exorare deos. —

Athenienses in insula Lemno, si quis centum hostes interfecisset, Marti hominem sacrificabant, ut auctoritate Diophanti Lacedæmonii, & Sosicratis scribit Fulgentius in interpretatione vocum antiquarum, cap. 5. ubi de nefrendibus suibus tractat. Iidem Athenienses tres filios Sandarices sororis Xerxis Regis vivos captos Euphrantidis vatis jussu Omestæ Libero patri immolarunt, teste Plutarcho in Aristide. Busiris Ægyptiorum Rex advenas & hospites immolare solebat. Ex quo Virgilius libro 3. Æneidos post princ.

Aut illaudati nescit Busiridis aras?

Ubi Probus & Servius id annotarunt. Itali etiam Jovi & Saturno homines immolabant, teste Lactantio libro 1. cap. 21. his verbis, *Galli Hesum atque Teutatem humano cruore placabant deos: qui sane feralis ritus diu similiter apud Italos stetit, qui Latialem Jovem & Saturnum humana placabant hostia.* Et Romani post Cannensem cladem homines (ut deos iratos sibi placarent) immolarunt, ut est apud Livium 3. Dec. lib. 2. *Interim*, inquit, *ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra vivi demissi sunt in locum saxo conseptum, ibi ante hostiis humanis Romano sacro imbutum.* Hoc autem postea edicto est abolitum, ut testatur Plinius Naturalis historiæ lib. 30. cap. 1. his verbis, *Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso Coss. Senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur.*

1 *In*

mortales in [1] templis coire, & nefandis libidinibus immiſceri, ac pudendis genitalibus ſacrum facere, quod procreationis ſeminarium forent, nefas non putarent, ita ut Britannis longo tempore mos inoleverit, conjuges & nurus nudas, & ſucco herbarum delibutas, ad templa ducere, & ita ſupplicare, [2] ac captivorum ſanguine diis litare. [3] Et Corinthi ſupra mille proſtitutas in templo Veneris aſſidue degere, & inflammata libidine, quæſtui meretricio operam dare, & velut ſacrorum miniſtras deæ famulari. Piget referre Romanos tunc rerum dominos, quibus fœdera, leges & ſacra exteris dare nationibus imperium fuit, quanto in errore, & quam tetra caligine verſatus fuit victor ille gentium populus, & totius dominator orbis, omni ſuperſtitione obnoxius. [4] Junones & Genios quotidie ſibi aſciſcendo, & nova numina adoptando: [5] qui etiam extraordinaria ſacra ex fatalibus libris facere coacti, Græcum, & Græcam, totidemque Gallos, in foro boario ad placandas deorum iras, ſub terras vivos defodere veriti non fuerunt. Licuitque diu in ſacris hominem interimere, & diis immolare, adeo [6] ut Saturnum & Latialem Jovem humana placarent hoſtia, cujus ſimulacrum, dum ſacrificant, humano ſanguine proluebant: [7] donec Cneo Cornelio Lentulo, & Pu-

Britanni litant ſanguine captivorum.

Meretrices in templo Veneris habitantes.

Romani.

Homines vivi defoſſi.

Homines immolare apud Romanos quando vetitum.

1 *In templis coire.*] Vide omnino quæ ſcripſimus in noſtris legibus Connubialibus l. 15. num. 105. incip. *Quanquam.* & multis ſequentibus.

2 *Ac captivorum ſanguine.*] Solinus cap. 25. aut aliorum ſectione 35. & Acron in Horatium libro Carm. 3. Ode 4. & Plinius lib. 30. cap. 1. de Magia loquens (quæ præcipue humana conſtabat victima) ſic ait, *Britannia hodieque eam attonite celebrat, ut dediſſe Perſis videatur.* Et paulo poſt in fine capitis, *Non ſatis æſtimari poteſt, quantum Romanis debeatur, qui ſuſtulere monſtra, in quibus hominem occidere religioſiſſimum erat, mandi vero etiam ſaluberrimum.*

3 *Et Corinthi.*] Strabo lib. 8. Et vide Athenæum lib. 13. c. 11. & dictas leges noſtras Connubiales l. 15. quo loco nuper citavimus.

4 *Junones.*] Hæc uſque ad verſic. *Qui etiam,* ſunt Plinii lib. 2. c. 7. vide etiam Ciceronem lib. 2. de Natura deorum. Sed & Genios, Seneca lib. epiſt. ad Lucilium 19. epiſt. omnium 110. & Lactantius libro 2. cap. 15. & alibi diximus.

5 *Qui etiam.*] Livius 3. Decad. l. 2. & Plinius lib. 28. c. 2. non multo poſt principium.

6 *Vt Saturnum & Latialem Jovem.*] De his duobus Lactantius lib. 1. c. 21. & diximus ſupra.

7 *Donec Cn. Cornelio Lentulo.*] Plin. lib. 30. c. 1. Et vide omnino quæ ſcri-

& Publio Licinio Crasso consulibus, senatusconsulto cautum fuit, ne novam inducere religionem, neve hominem immolare, aut humano sanguine litare cuiquam liceret. Item præter notissimos deos homini vix initiato, & nondum in lucem edito, turbas deorum tanquam pedissequos atque pædagogos, & tot vanitates præfecere: [1] Prosam, [2] Postvertam, [3] Egeriam, [4] Fluoniam, [5] Lucinam, [6] Pilumnum,

psimus in nostris Comm. Retractuum tit. 1. in præfat. num. 59. incip. *Sed quantum.* Et diximus etiam supra hoc cod. c. in verbo, *Fuitque apud Albanos.*

1 *Prosam.*] De hac Gellius lib. 16. in fin. *Quando contra Naturam forte conversi in pedes pueri, brachiis plerumque diductis retineri solent, ægrius tunc mulieres enituntur. Hujus periculi deprecandi gratia, aræ statutæ sunt Romæ duabus Carmentibus: quarum altera Postvorta nominata est, Prosa altera à recti perversique partus & potestate & omine.*

2 *Postvertam.*] Gellius ubi supra proxime. & Macrobius lib. 1. Saturn. c. 7. ubi Postvortam appellat, nisi hæc alia dea fuerit, quod magis puto: nam & illic Antevortæ alterius deæ meminit, easque aliunde dictas fuisse tradit.

3 *Egeriam.*] Apud Festum Pomp. lib. 5. ubi dicit eam ab egerendo partu dictam: ob quod à mulieribus colebatur. Ea autem colebatur in luco Aricio, cum qua Numa Pompilius & connubium & colloquium se habere simulabat, ut auctor est Plutarchus in vita Numæ, & Livius 1. Dec. lib. 1. Ovidius lib. 3. Fastor.

Egeria est quæ præbet aquas, dea grata Camœnis,
Illa Numæ conjunx, consiliumque fuit.

4 *Fluoniam.*] De qua Martianus Capel. in nuptiis Mercurii, & Arnobius adversus Gentes, & Festus Pompejus lib. 6. ubi ita vocatam Iunonem dicit, quod eam sanguinis fluore in conceptu retinere dicebant. Et nos quoque de hac diximus supra libro 2. cap. 25.

5 *Lucinam.*] Est autem partuum præses, teste Servio. Terentius in Andr.

Juno Lucina fer opem.

Virgilius in Pollione, id est, Bucolic. eclog. 4.

Casta fave Lucina, tuus jam regnat Apollo.

In quibus locis modo pro *Junone*, modo pro *Diana* capitur. Cicero libro 2. de Natura Deorum, *Luna à lucendo nominata sit: eadem est enim Lucina: Itaque ut apud Græcos Dianam, eamque luciferam, sic apud nostros Junonem Lucinam in pariendo invocant, &c.* Plinius lib. 16. cap. 44. putat Lucinam dici, quod oculis præsit & luci. Sunt etiam qui à luco dictam putant, qui Romæ Junoni sacer est in Exquiliis. Unde Ovidius lib. 2. Fastor.

Gratia Lucinæ: dedit hæc tibi nomina lucus:
Aut quia principium tu dea lucis habes.

De hac etiam diximus supra hoc eodem libro 6. capite 4. in verbo *Lucina.*

6 *Pilumnum, Picumnum.*] Hi duo dicebantur *dii conjugales* Varroni l. 2. de vita populi Romani, apud Nonium Marcellum de Doctorum indagine, ubi & hos præsides auspiciis conjugalibus designatos esse dicit. Servius autem in princ. lib. 9. Æneid. priorem dicit usum invenisse frumenti pinsendi, unde à pistoribus colitur, & ab ipso pilum dictum. Alterum stercorando

num, Picumnum, Edusam, [2]Potinam, [3]Majam, quæ fatua dicta est, quos sibi deos finxit antiquitas, etiam [4] Stabilinum & Statanum, ac Fabulinum, [5] aliosque Magnos, [6] alios Geniales, [7] alios indigetes, [8] nonnullos Patrios deos venerati.

randorum agrorum usum invenisse, unde & Sterquilinus dictus. Virgilius lib. 10. Æneid.

Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.

1 *Edusam.*] *Educam* dicit Varro, & ex eo Donatus in Phormionem Terentii, & *Edulicam*, Divus Augustinus de Civitate Dei, lib. 4. c. 11. & iterum c. 34. eodemque ultimo. Vide etiam Nonium Marcellum lib. de Proprietate sermonis in verbo, *Edusa*.

2 *Potinam.*] Varro, Donatus, & Augustinus ubi supra, & vide etiam eundem Nonium.

3 *Majam, quæ Fatua dicta est.*] Macrobius libro 1. Saturn. cap. 12. Hanc eandem, etiam Bonam, Faunamque, Opemque, & Fatuam, Pontificum libris indigitari. Dicta est autem Fatua à fando, eodem teste Macrob. ibid. Fuit & alia Maja Atlantis filia & Mercurii mater. Virgilius 8. Æneid.

Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Majam (auditis si quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sydera fulcit.

4 *Stabilinum, & Statanum, ac Fabulinum.*] De his tribus Cato Censorinus de liberis educandis apud Nonium Marcell. de Doctorum indagine. Verum non *Stabilinum* legendum, sed *Statilium* videtur ex D. Augustino de Civitate Dei, lib. 4. c. 21. ubi ita dici à stando scribit.

5 *Aliosque Magnos.*] De Magnis diis Virgilius lib. 3. Æneid. non longe post princ.

Cum sociis, natoque, Penatibus & magnis Dîs.

Ubi Servius, eos nominat qui ita dicebantur. Et de his quoque dictum est supra hoc eodem lib. 6. cap. 4. Vide etiam Macrobium lib. 3. Saturn. capite 4.

6 *Alios Geniales.*] Festus Pompejus lib. 7. & diximus supra ibid.

7 *Alios Indigetes.*] Virgilius lib. 1. Georg.

Dii patrii indigetes. ——

Ubi Servius, *Patrii dii sunt, qui præsunt singulis civitatibus, ut Minerva Athenis, Juno Carthagini. Indigetes autem proprie sunt dii ex hominibus facti, quasi in diis agentes.* Livius 1. Decad. lib. 8. Lares, dii novensiles, dii indigetes, divi quorum est potestas nostrorum hostiumque. Idem Servius in illud Virgilii lib. 12. Æneidos,

Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateris
Deberi cœlo, fatisque ad sydera tolli.

Et Strabo lib. 15. dum loquitur de diis Indorum. Festus libro 9. & Macrob. in somnium Scipionis lib. 1. c. 9.

8 *Nonnullos Patrios.*] Virg. lib. 1. Georg. & ibi Servius, ut diximus supra proxime. Et Tibullus libro 2. elegia 1.

Dii patrii, purgamus agros, &c.

Cicero Philip. 2. *Repetebant præterea deos penates, patrios, aras, &c.* Et Dionysius Halicarnas. qui & hos Hercæos & Genethlios à quibusdam vocari dicit. Corn. Tacitus lib. 1. *Cerni*, inquit, *adhuc Germanorum in lucis signa Romana, quæ diis patriis suspendêre.* Paulus Orosius lib. 6. cap. 5. Et vide supra eodem lib. cap. 4. Sed & alios multos deos poteris addere ex Varrone, & ex eodem Divo Augustino de Civitate Dei, lib. 4. cap. 8. 11. & 12. & aliis ejusdem lib. & Arnobio in libris contra Gentes.

nerati. Adeo ignara ſuperſtitio hominum mentes depravat, & nonnunquam ſapientum animos tranſverſos agit. Quantum debemus CHRISTO domino, regi & doctori noſtro, quem verum Deum veneramur & ſcimus quo præmonſtrante exploſa ferarum gentium doctrina, rituque immani & barbaro, veram religionem edocti humanitatem & verum Deum colimus evictiſque erroribus, & infandis ineptiis, quas priſci coluere, quid quenque deceat, & quibus ſacris, quaque mente Deum colere oporteat, noſcitamus?

FINIS.

INDEX

INDEX
RERUM ET VERBORUM MEMORABILIUM,
Quæ in Contextu Operis occurrunt.

Meminerit Lector Benevolus litterâ a, *numeris adjectâ, primum*, b, *secundum Operis Tomum designari.*

A.

Assy-

B.

C.

Centu-

Cho-

Clean-

Coi

D.

Doli-

Ennius

Equi-

F.

G.

 Gen-

Gnoses,

Heduo-

I.

Im-

Jubæ

K.

L.

Laome-

M.

N.

Napa-

O.

P.

Pa-

Per-

Φιλή-

Pompa

Porcio

R.

S.

Sabi-

Sena-

Σκιμα-

Spar-

Sum-

T.

Tri-

Vin-

Vul-

FINIS.